

RİSALE-I NUR'DA
KÜLLÎ
KAİDELER

İLMANİ DÜŞÜNCE, İMAN, İZZET, AHLAK,
KUR'AN VE KÜLLİ KÂİMİNİN
FİRENGİSİ İÇİN

1

ALİ ÜNAL



RİSALE-İ NUR'DA KÜLLÎ
KAİDELER

İSLÂMÎ DÜŞÜNCE, İNANÇ, HAYAT,
AHLÂK,
AKSİYON VE İLİMLER ADINA
PIRLANTA ÖLÇÜLER

I

ALİ ÜNAL



Copyright © Şahdamar Yayınları, 2012

*Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş. 'ne aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş. 'nin önceden
yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt
sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.*

Editör

Seyit N. ERKAL,
Yıldıray YALÇIN, Yücel BOZCU

Görsel Yönetmen

Engin ÇİFTÇİ

Kapak

İhsan DEMİRHAN

ISBN

978-605-4038-57-2

Yayın Numarası

156

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan A. Ş.

TS EN ISO 9001:2000

Ser No: 300-01

Sarıncı Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR

Tel: (0232) 274 22 15

Kasım 2012

Genel Dağıtım

Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31

Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey / İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Şahdamar Yayınları

Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 5

34696 Üsküdar / İSTANBUL

Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78

www.sahdamaryayinlari.com

Takdim Yerine

Cenab-ı Allah (c.c.) insanı düşünce ve beyan ile serfiraz kılmış olmakla birlikte, her ne kadar onun düşüncesine ve lisan, vücut dili, hal dili, davranışların dili gibi farklı beyan şekilleriyle kendisini ifadesine fitraten bir sınır koymamışsa da, bir yanda fitrî değişmez gerçeklerle, diğer yanda Din'in kaideleriyle her ikisi için de ölçüler vazetmiştir. Yani, hiçbir konuda başıboş bırakılmayan insan, ölçüsüz ve serazat bir düşünme ve yine ölçüsüz bir beyanla boşluğa salınmış değildir. Kur'ân-ı Kerim'de İlâhî Din'in 'fitrat' olarak anılması ve nitelenmesinin de (Rûm Sûresi/30: 30) açıkça ortaya koyduğu üzere, kâinat ve onun tercümesi olan İslâm, "bütün parçaları tam olması gereken nisbetleriyle tam olması gereken yerde kusursuz bir mimarî eser" gibidir. Âdeta canlı bir organizma gibi, bir insan vücudu gibi, kâinatta ve İslâm'da her bir şey, diğer bütün şeylerle tam bir oran dâhilinde bir arada ve birbirine destek olucu, yardımcı, birbirini tamamlayıcı, açıklayıcı ve birinden diğerlerine yol verici tarzda içten münasebet halindedir. Bu da, ortaya tam bir denge çıkarmaktadır. Dolayısıyla, bu dengenin dışında kalması mutlak aleyhine olan insan, bu dengeyi gözetmek ve ona göre düşünüp, ona göre davranmak, ona göre konuşmak mevkiindedir. Kur'ân-ı Kerim de, bunu açıkça emreder: "*Taşkınlık yapıp da ölçüyü, dengeyi aşmayasınız.*"¹ Bu aslî varlık ve varoluş gerçeği, hem kâinattaki İlâhî düzenin, yani fitratın, hem de bu düzenin tercümesi veya fitratın bir başka adı olan İslâm'ın, İlâhî Din'in, birtakım kaideler üzerine oturduğunu gösterir.

Sözkonusu kaideleri, dünya tarihinde en gelişmiş ve bütün hayatı kapsayan ilim dalı olarak öncelikle İslâm Fıkhi'nda görürüz. Merhum Muhammed Hamidullah'ın önemle üzerinde durduğu üzere, hukuk, tarihte

ilk defa Müslümanlar elinde Fıkıh ile bir “ilim” olma hüviyetini kazanmıştır.

İslâm Fıkhı'nın teşekkül tarihini yazanlar, onu dört dönemde ele alırlar. İlk dönem, Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) hayatta olduğu dönemdir. Bu dönemde bir yanda Kur'ân inmeye devam ederken, diğer yanda bir manâda onun hayata hayat yapılması ve aynı zamanda ikinci bir teşrî kaynağı olarak Sünnet-i Seniyye de teşekkül ediyordu. Fıkh'ın ikinci dönemi Allah Rasûlü'nden sonra Sahabe dönemidir ki, bu dönemde özellikle Sahabe içinde âlim ve müçtehid seviyesinde olanlar, karşıla-şılan meselelere Kur'ân ve Sünnet'e dayalı olarak cevaplar veriyor, bu iki temel kaynağa dayalı olarak içtihadlarda da bulunuyorlardı. Zaten Allah Rasûlü (s.a.s.), bu kapıyı daha hayat-ı seniyyelerinde açmışlardı:

Allah Rasûlü (s.a.s.), ruhunun ufkuna yürümesinden bir müddet önce Hz. Muaz ibn Cebel'i (r.a.) halka İslâm'ı öğretmek, kadılık yapmak ve zekât toplamak üzere Yemen'e gönderdi. Gönderirken ona, “Ya Muaz! Orada bir mesele ile karşılaşırsan nasıl hüküm vereceksin?” diye sordu. Hz. Muaz, “Allahü Tealâ'nın Kitab'ı ile ya Rasûlellah.” dedi. Rasûl-i Ekrem, devamla, “O meselenin hükmünü açıkça Kitap'ta bulamazsan?” diye sorunca Hz. Muaz, “Allah'ın Rasûlü'nün Sünneti'ne müracaat ederim.” cevabını verdi. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.s.), “O meselenin açık hükmünü Allahü Tealâ'nın Kitabı'nda ve benim Sünnetim'de de bulamazsan nasıl hüküm verirsin?” diye sordu. Hz. Muaz, bu son soruyu, “O zaman, kendi içtihadımla hüküm veririm.” şeklinde cevapladı. Allah Rasûlü (s.a.s), bu cevap üzerine, “Hamdolsun Allah'a ki, Rasûlüllah'ın elçisini Rasûlüllah'ın hoşnut olacağı şeye muvaffak kıldı.” buyurdu.²

Kur'ân ve Sünnet, aslında Kıyamet'e kadar her yerde ve her şartta ortaya çıkacak her meselenin hükmünü hâvidir; fakat bu hüküm, her zaman herkesin görebileceği açıklıkta bulunmaz. Bazı hükümler bu iki temel kaynakta, ikisinde veya birinde, apaçık bulunurken, bazıları işareten, bazıları imâen, bazıları bir remiz veya sembol halinde, bazıları açıklama gerektiren kapalı, bazıları muhkemleştirme gerektiren müteşa-bih, bazıları

detaylandırma (tafsil) gerektiren mücmel (kapalı ve özet), bazıları sınırlama isteyen umumî, bazıları genelleştirme (ta'mim) isteyen hususî tarzda bulunur. Dolayısıyla, meseleler için bu iki kaynağa dayalı hüküm çıkarmak demek olan *icthadın* şartları vardır ve bu şartları haiz bulunan âlimlere *müctehid* denilir. İşte, temelde Kur'ân'a ve Sünnet'e dayalı olan İslâm Fıkhı, müctehidler tarafından içten genişletilmiş, daha doğrusu, canlı ve muhteşem bir ağaç gibi, münbit zemininde büyüdükçe büyümüş, dallanmış ve meyveler vermiştir.

Müctehidler, İslâm Fıkhı'nı genişletirken bunu yine Kur'ân'da ve Sünnet'te bir şekilde yer alan aslî düsturlara göre yapmışlardır. Hattâ bu prensipler, birer teşrî kaynağı gibi fonksiyon görmüştür. *İcma* ve *Kıyas* bu kaynaklardan en başta gelenidir. *İstihsan* (kolaylık sağlamak için kapalı kıyası açık kıyasa veya istisnaî bir hükmü genel bir hukuk kuralına tercih etmek; ya da, insanlar için en uygun olan lehine kıyası terketmek); *İstishab* (mevcut hukukî durumu olduğu gibi muhafaza ve hakem kabûl etmek veya var olan bir durumun aksine delil olmadıkça devamına hükmetmek); *Maslahat-ı Mürsele* (hakkında emir veya yasak bulunmayan bir kamu yararının hükme esas kabûl edilmesi) ve *Sed-di Zerayi* (yasağa götüren şeylerin de yasak olması) gibi prensipler de, başvuru diğer kaynaklar veya hüküm istinbat düsturları olmuştur. Tekrar ifade etmek gerekirse, bunların hepsi birtakım Kur'ân âyetlerine veya Sünnet'e dayanmaktadır veya Kur'ân'dan ve Sünnet'ten süzölmüştür. Meselâ, *İstihsan*, “Allah, sizin için kolaylık diler; O, sizin için zorluk dilemez.”³ âyeti ve benzeri âyetlere, ayrıca kolaylaştırmayı öne çıkaran hadis-i şeriflere dayanır.

İslâm Fıkhı'nın üçüncü dönemi –her ne kadar bazıları bu dönemi iki ayrı dönem olarak ele alsalar da– Sahâbe'den sonra başlayan ve Fıkh'ın tedvinini de içine alan dönemdir. İslâm topraklarının doğuda Çin'e, batıda Atlas Okyanusu'na kadar genişlediği bu dönemde diğer ilimlerle birlikte Fıkh da tedvin edilmiş ve her sahada olduğu gibi Fıkh sahasında da çok büyük âlimler, büyük müctehidler yetişmiş, daha sonra müesseseleşecek olan mezheplerin temelleri teşekkül etmiştir.

Fıkıh'ın dördüncü dönemi bir bakıma duraklama dönemi olarak kabûl edilir. Fakat bu dönem de, Fıkıh ilmi adına çok bereketli bir dönem olmuştur. Hicrî 4'üncü asrın ortalarından başlatılan bu dönemde Fıkıh ilmi tam manâsıyla yerleşmiş ve bilhassa Maveraünnehir ve çevresinde büyük inkişaf kaydedilmiş, "İmamların Güneşi" olarak anılan Ebu Muhammed Abdül-Aziz ibn Ahmed al-Halvânî ve talebesi Muhammed ibn Ahmed ibn Ebî Sehl es-Serahsî, Ebu'l-Hasan Ubeydullah ibn Hüseyin el-Kerhî, Kadı Ebu Zeyd ed-Debûsî, Ali ibn Muhammed el-Pezdevî gibi çok büyük Hanefî fakihleri bu dönemde yetişmiştir. İşte, "Fıkıh'ın temel kaideleri ve fıkıhî hükümlerin dayandığı asıllar" diyebileceğimiz "kavâid-i külliye (küllî kaideler)" bu dönemde tesbit edilmiş ve ilk defa bunları, bunlardan kırk kadarını bir kitapta toplayan Hanefî fakih Ebu'l-Hasan Ubeydullah ibn Hüseyin el-Kerhî olmuştur.

Küllî kaideler, "Cüz'ıyyâtın tamamını kapsayan veya ihtiva eden küllî hükümler" olarak veya "Kapsamına giren meseleler hakkında umu-mî teşriî hükümler ihtiva eden küllî esaslar" şeklinde tarif edilmiştir. Bu kaideler her ne kadar cüz'î meseleler hakkında hüküm vermede mutlak doğrular değil de, istisnaları olan "ağlebî" veya "genel" doğrular" olarak kabûl edilmiş de olsalar, bunlar, cüz'î meseleler hakkında hüküm vermede, bu hükümleri objektif ölçüler üzerine bina etmede ve fetva usullerini anlama ve anlatmada aslî esaslar fonksiyonu görmektedir. Onları bir bakıma bir cüz'îyi küllî, parçayı bütün içinde değerlendirme veya bir cüz'î hakkında nihaî hükme varmak için küllîyi nazara alma, günümüzün ifadesiyle, bütüncül bakış açısına göre değerlendirip hükmetmede esaslar veya aslî düsturlar olarak da görebiliriz.

Küllî kaideler, arzedildiği üzere, öncelikle âyetlere ve hadislere, ya da Peygamber Efendimiz'in uygulamalarına dayanır. *Mecelle*'nin ilk 99 maddesi, bu küllî kaidelerdendir. Meselâ, 2. madde olan "Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir." küllî kaidesi, dayanağını "Ameller, niyetlere göredir." hadis-i şerifinde bulur. Bu küllî kaideden pek çok meseleyle ilgili başka kaideler çıkarılmıştır. Sözelimi, İslâm Ceza Hukuku'nda suç, sadece

ondaki maddî unsura göre değil, suçlunun onu işlemedeki iradesi de nazara alınarak değerlendirilir.

“Kimse bir başkasının (dahli bulunmadığı) suç (ve günah) yükünü çekmez ve onunla yargılanmaz. Biz, önceden uyarıcı olarak bir rasûl göndermeden azap etmeyiz.”⁴ âyeti, “Şek ile yakîn zail olmaz (Kesinlik şüphe ile ortadan kalkmaz.”; “Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır.” ve “Beraet-i zimmet asıldır (Suç sâbit olmadıkça kişi masum kabûl edilir).” gibi küllî kaidelere kaynaklık etmiş ve bunlar, Mecelle’ye 4., 5. ve 8. maddeler olarak girmiştir. “Eşyada asıl olan mübahlıktır.” kaidesi de, yine aynı temele ve “Allah ki, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı.”⁵ âyetine dayanır. Dolayısıyla, hakkında Kur’ân, Sünnet veya diğer teşrî kaynaklarına göre haram hükmü bulunmayan bütün yiyecekler ve içecekler helâldir. Yardımcı ve ikinci dereceden teşrî kaynaklarından olan İstishab da aynı temele oturur. Bu asıl, insanın Hıristiyanlık’ta iddia edildiği gibi günahkâr doğamayacağı, kendine ait olmayan bir günah yüküyle yeryüzüne gelemeyeceği, yine Hıristiyanlık’ta Hz. İsa (a.s.) ile ilgili olarak iddia edildiği gibi, kimsenin başkasının günahını onun boynundan alıp onu affettiremeyeceği ve o günahla cezalandırılmayacağı gibi temel akidevî kaidelere; borçlunun borcunu ödemediğine veya alacaklıdan artık borcu olmadığına dair bir delil getirmediğe borçluluğuna, yine kayıp bir kişinin öldüğü sâbit olmadıkça hayatta olduğuna hükmedileceği gibi fikhî hükümlere de temel veya temellerden biri olmuştur.

Bu çalışmada asıl konumuz, İslâm Fıkhi’nin temellerinden ve aynası olan küllî kaideleri incelemek değildir. Asıl konumuz, her bakımdan bir hazine olan Risale-i Nur Külliyyatı’ndaki İslâmî düşünce, iman, ibadet, amel ve/veya aksiyon, ahlâk, hayat, ayrıca Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm ve Tasavvuf gibi İslâmî ilimler ve belâğatla ilgili her biri birer küllî kaide olan veya küllî kaide değerindeki pırlanta ölçülerden bazılarını çıkarıp, açıklamaya çalışmaktır. Denebilir ki, Cenab-ı Allah’ın Hakîm ismine mazhariyetle düşünce, iman ve amel/aksiyon dünyamızı, zihin ve kalbimizi tamamen İslâm’a göre inşâ eden Risale-i Nur, baştan sona bu tür ölçüler

mecmuasıdır. Muhterem Fethullah Gülen Hoca-efendi de, çok önem verdikleri bu ölçüler üzerinde çalışmayı düşündüğünü beyan etmişlerdi. Fakat aşırı meşguliyetleri sebebiyle bu çalışmayı fakirin yapması arzusunu izhar buyurunca, bunu büyük ama mesuliyetli bir şeref telâkki ettim. Elinizdeki kitap, bu sahada yapılmış ilk ve mütevazı bir çalışmadan ibarettir. İnşâallah ileriki yıllarda devam ettirilebileceği gibi, aynı konu üzerinde çok daha selâhiyetli kişiler, çok daha güzel ve kapsamlı çalışmalar da elbette yapabilirler.

Bu iddiasız ve mütevazı çalışma, üç cilt hâlinde plânlanmış olup, tamamı sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Risale-i Nur Külliyyatı'ndaki İslâmî düşünce ve inanç adına birtakım küllî kaide, prensip veya ölçülerden; ikinci bölüm, Cenab-ı Allah'a, Âhîret Günü'ne, insan iradesi içinde olmak üzere Kader'e, varlığın gaybî veya fizik ötesi boyutunu teşkil eden meleklerle, cinlere/şeytana inanma, bunları tanıma ve bilhassa ma'rifet-i İlâhî ile ilgili düsturlar veya küllî kaidelerden oluşmaktadır. Üçüncü bölüm, İlâhî Kitaplar, Vahiy, Kur'ân, Kur'ân'ın mûcizevî yanları ve Kur'ân tefsiri ile kaideleri veya düsturları, pırlanta ölçüleri; dördüncü bölüm, Nübüvvet, Risalet, diğer peygamberler, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Hadis ve/veya Sünnet'le alâkalı, onları anlama konusunda birtakım ölçüler veya düsturları ihtiva etmektedir. Beşinci bölüm, ibadet–ibadetler, amel–ameller, ibadet ve amellerin derunî veya bâtın boyutuyla ilgili küllî kaide veya ölçülere; altıncı bölüm, ilim olarak Tasavvuf ve/veya İslâm'ın ruhî hayatı ve batınî boyutuyla alâkalı düsturlar, kaideler veya ölçülere; yedinci bölüm, dil ve belâgat; sekizinci bölüm de, bütün yanlarıyla içtimaî hayat ve İslâmî hizmet veya aksiyonla alâkalı prensipler, düsturlar ve ölçülere ayrılmıştır. Bu kaba taksime rağmen, açıktır ki, bazı kaideler, içinde bulunduğu bölümün dışındaki daha başka bölüm ve bölümleri de elbette ilgilendirecektir. Dolayısıyla, sözkonusu taksim veya sınıflandırma, kabaca bir taksim veya sınıflandırmadır.

Öte yandan, yukarıda da arzulunduğu üzere, elbette bu kitaptakiler, Risale-i Nur'da yer alan küllî kaidelerin tamamı olmadığı gibi, ilgili

açıklamalar da, bahis mevzuu kaidelerle ilgili nihaî sözler olma gibi bir iddiadan bütünüyle uzaktır. Bu çalışma, bu çok önemli konuya dikkat çekme, sadece bir giriş ve konunun selâhiyetlileri için teşvik ve tahrik unsuru olma, zihinleri ve kalbleri Risale-i Nûr'a ve ondaki küllî kaidelere, pırlanta düsturlara yönlendirme, nihayet Risale-i Nûr'u ve İslâm'ı anlamaya katkıda bulunma gibi bir fonksiyon görürse, inşâallah vazifesini yapmış sayılabilir.

Böyle bir çalışmaya fakiri sevkedene Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi'ye içten saygı ve teşekkürlerimi arz etmeyi bir vazife bilirken, bütün ehl-i imandan dualarını bekler, Cenab-ı Allah'tan da hata ve yanlışlarım için mağfiret dilenirim.

Ali Ünal

[1](#) Rahmân Sûresi/55: 8.

[2](#) *Tirmizî*, "Ahkâm" 3; *Ebû Davud*, "Ukdiye" 11; Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 5: 230, 236, 242.

[3](#) Bakara Sûresi/2: 185.

[4](#) İsra Sûresi/17: 15.

[5](#) Bakara Sûresi/2: 29.

Birinci Bölüm

GENEL İSLÂMÎ DÜŞÜNCE VE İNANÇLA İLGİLİ
KÜLLÎ KAİDELER

· **Bismillâh, her hayrın başıdır.**⁶

Risale-i Nur'lardan *Sözler*'in, hattâ denebilir ki Risale-i Nurlar'ın ilk cümlesi olan bu söz, biri itikadî biri fikhî şu iki önemli manâ ve/veya iki önemli kaideyi ihtiva etmektedir:

Her hayırlı işe *Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm*'le başlanmalıdır. Besmele'siz başlanan işler sonunda neticesiz kalmaya mahkûmdur. Bis-millâh'taki Allah Lâfz-i Celâl'i Rahmân ve Rahîm'i de içine alır, fakat Hz. Allah'ın kâinatla ve hayatımızla olan münasebeti ve bu münasebet içinde O'nu tanıma adına Rahmân ve Rahîm isimlerini anmak da önemlidir. Bu manâda şu kaide yatmaktadır ki, hayırlı olmayan işlere Besmele çekilmez.

İkinci olarak, mademki hayırlı olmayan işlere Besmele çekilmez ve Besmele'siz başlanan işler hayırlı netice vermez veya naticesiz kalmaya mahkûmdur, öyleyse bir mü'min, daima hayırlı işlerle meşgul olmalı, kendinde hayır olmayan işlerden kaçınmalıdır. Dolayısıyla bu cümle, bir bakıma mü'minin niyetini de ihtar etmiş olmaktadır.

BİSMİLLÂH: ALLAH'IN ADIYLA VE ALLAH ADINA

Besmele ile ilgili olarak çok önemli bir husus da şudur: Besmele, "... Allah adıyla" şeklinde eksik tercüme edilmektedir. Oysa, Besmele, aynı zamanda "... Allah adına" demektir. Yani, Besmele, niyet ve ihlâsa da işaret eder. Mü'min, yaptığı her hayırlı işi Allah için, Allah adına, Allah rızası için yapar. Nitekim Hz. Bediüzzaman, 1. Söz'de bu hususa dikkat çeker ve şöyle der: "Ey nefis! Böyle ebleh olmamak istersen Allah nâmına ver.. Allah nâmına al.. Allah nâmına başla.. Allah nâmına işle.. ves-selâm." Ayrıca şöyle der o: "Madem her şey mânen *Bismillâh* der. Allah nâmına, Allah'ın nimetlerini getirip bizlere veriyorlar. Biz dahi *Bismillâh* demeliyiz. Allah nâmına vermeliyiz, Allah nâmına almalıyız. Öyle ise, Allah nâmına vermeyen gafil insanlardan almamalıyız." Demek ki, hediye bile verilirken Allah nâmına verilmeli ve Allah nâmına verilmeyen hediyelerden bile sakınılmalıdır.

· **Kâinat simasında, arz simasında ve insan simasında birbiri içinde birbirinin nümûnesini gösteren üç Rubûbiyet sikkesi vardır ve**

Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm bunlara işaret eder.⁷

Allah'ın Rabb olması veya Rubûbiyet'i, bütün varlıkları yaratılış maksatları istikametinde terbiye etmesi, koruması, onları hedeflerine yöneltmesi, zerrelere galaksilere kadar kâinattaki her bir şey ve bütün kâinat üzerindeki mutlak hakimiyeti demektir. Bu noktada, içindeki her bir şeyle beraber bütün kâinatı kabza-i tasarrufunda tutması noktasında Ulûhiyet de Rubûbiyet'e dâhildir. İşte, kâinata baktığımızda birbiriyle iç içe üç büyük Rubûbiyet sikkesi, yani Cenab-ı Allah'ın Rabb oluşunu veya Rubûbiyet'in manâsını gösteren üç sikke veya mühür görürüz.

Bunlardan biri, kâinatın tamamında müşahede olunan dayanışma, kucaklaşma ve yardımlaşmadan tezahür eden en büyük Ulûhiyet sikkesidir ki, Bismi'llâh buna bakmaktadır. Yani, bütün kâinat Cenab-ı Allah'ın emrindedir ve emrinde hareket etmektedir. Allah Lâfz-ı Celâl'i bütün İlâhî İsimleri'i içine alır; yani O'nda Rahmân, Rahîm, Cemîl, Razzâk, Muhyî, Mümît, Kayyûm, Kerîm, Hâliq, Musavvir vb. bütün İsimler vardır. Kâinatın yaratılması ve hayatını devam ettirmesi bütün bu İsimler'in tecellisiyle olmaktadır ve bütün kâinat, bu İsimler'in Sahibi'ne ibadet ve itaat etmektedir. Bundan dolayı, bütün kâinata tam bir denge ve muhteşem, asla aksamayan bir düzen ve intizam sözkonusudur. Kâinat'ın bütün İlâhî İsimler'i kapsayan Allah has ismiyle anılan İlâhî Varlığa itaati, tek bir Allah tarafından yaratılıp O'nun tarafından idare ediliyor olması, onu âdetâ bütün parçaları, unsurları birbiriyle iç içe, birbiriyle tam bir yardımlaşma, kaynaşma ve dayanışma içinde bir organizma kılmıştır. Kâinata her bir şey, her bir şeyle ve her şeyle, her şey de her bir şeyle aynı anda münasebet, yardımlaşma, dayanışma ve kucaklaşma halindedir. İşte kâinatın bu birliği, bu evrensel vahdet, bu iç içelik, onda tecelli eden ve bazıları yukarıda zikredilen İsimler'in Sahibi Allah'ı göstermektedir ve Bismillâh, bu hakikate işaret eder; onun kaynağına parmak basar.

İkinci Rubûbiyet sikkesi veya mührü yerkürenin simasındadır ki, bütün bitkilerin ve hayvanların yaratılması, büyütülmesi, gıdalarının muntazaman gönderilmesi ve idarelerindeki benzerlik, uyum, intizam, lütuf ve

merhametten tezahür eden büyük Rahmâniyet sikkesidir. *Bismi'llâhi'r-Rahmân*, bu sikkeye bakar.

Yeryüzünde sayısız denebilecek türde bitki ve hayvan vardır. “Bitkisel hayat” dediğimiz ve solunumdan ibaret hayata sahip olan bitkilerde irade bulunmadığı için onlar, Allah’a tam teslimiyet içindedirler. Zemi-ne kök salıp yerlerinde dururlar ve yaratılıştan kendilerine verilen vazifeleri kusursuz yerine getirirler. Cenab-ı Allah (c.c.), toprağı, suyu/yağmuru, güneşi onların yardımına koşturur ve tam teslimiyetleri sebebiyle gıdalarını muntazaman ayaklarına gönderir. Bitkilerin yanısıra, onlarla içli dışlı bir hayat süren belki milyonlarca türde hayvanlarda çok kısmî irade ve kuvvet bulunduğundan Cenab-ı Allah’ın kendileri için takdir buyurduğu rızkı kendileri tedarike çalışırlar. İçlerinde meyve kurtları, karıncalar ve bakteriler gibi en zayıfları en iyi beslenirken, aslanlar, kurtlar gibi en güçlüleri daha zor beslenir. Ama “tabiat”ın kucağında hepsine rızıkları verilir. Bitkilerle hayvanlar arasında yardımlaşma ve işbirliği de vardır. Bitkiler hayvanlara hizmet ettiği gibi, hayvanlar da bitkilere hizmet eder. Meselâ, bir karıncaya kış boyu belki birkaç buğday danesi yeteceği halde, karıncalar koloniler halinde buldukları bütün daneleri yaz boyu yuvalarına taşırlar. Böylece, bir danenin bile israf edilmemesine mâni olur ve ayrıca yeryüzünü de temizlerler. Yuvalarına taşıdıkları o daneler bahar geldiğinde sümbül verir ve çıkar. Arıların ürettiği balı, bütün bilgilerine, güçlerine ve imkânlarına rağmen tüm insanlar bir araya gelse gramını üretmezler; aynı şekilde, ipek böceklerinin yaptığı ipeği yine insanlar yapamaz. Kısaca, bitkilerin ve hayvanların hayatları bütün boyutları ve özellikleriyle Rahmâniyet’in tecellisidir. İşte, Besmele’nin *Bismi'llâhi'r-Rahmân*’ı buna bakar.

Bahis mevzuu üçüncü sikke, insanın Cenab-ı Allah’a en kapsamlı ayna olan mahiyetinin simasındaki en ince, en derin şefkat, merhamet ve acımadan tezahür eden büyük Rahîmiyet sikkesidir ki, *Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm* buna bakmaktadır. İnsan, yeryüzünün halifesi, kâinat ağacının meyvesi, yer ve göğün içlerindeki her şeyle hizmetine sunulduğu

varlıktır. Bu da, onun kabiliyet ve kapasitesi değil, fakr ve aczinden dolaydır. O, kendi başına, gücüne ve ilmine kaldığında hayatını bir serçe kuşu seviyesinde dahi yaşayamaz. Bütün hayvanlar, insandan daha mutlu bir hayat yaşar. Çünkü hayvanlar, ne dünün elemelerini, ne geleceğin endişelerini taşıdıklarından ve sadece ânı yaşadıkları için gayet rahat bir hayat sürerler. Dünyaya hayatları için gerekli bilgiyle donatılmış olarak gönderilir ve çok kısa sürede hayata adapte olurlar. Buna karşılık insan ise, hiçbir şey bilmeden dünyaya gönderilir; ancak ortalama bir yaşında yürümeye başlar ve belli bir zamana kadar başkalarına tamamen muhtaçtır. Ve en zayıf, en muhtaç olduğu dönemde tam bir şefkat halesi içinde rızkı ayağına gelir. İnsan, “ben” demeye başladıkça, bilgi ve gücüne dayandıkça hayat kendisi için zorlaşır. Bütün bunlar gösteriyor ki, asıl rahat hayat, Cenab-ı Allah’a tam teslimiyette yatmaktadır. İnsan buna bütünüyle muvaffak olamadığı için öğrenmek mecburiyetindedir; o, öğrenerek ve ibadetle tekâmül etmek mevkiinde bir varlıktır. Cenab-ı Allah insana karşı öyle merhametlidir ki, ona verdiği öğrenme kabiliyetine ve his, irade, zihin ve kalbden oluşan vicdan mekanizmasına rağmen, dünyada nasıl yaşamaları gerektiği, hem dünya, hem Âhiret ve hem ferdî, hem içtimaî saadetleri için onlara sürekli rehberler göndermiş ve kitaplar indirmiştir. Kısaca, insanın simasındaki onun hayatını kuşatan şefkat, merhamet ve sonsuz yardımdan müteşekkil sikke de, yukarıda arzedildiği üzere, büyük Rahîmiyet sikkesi olup, *Bismi’llâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm* buna bakmaktadır.

- **Cenab-ı Allah’ın Vâhidiyet tecellisi yanında bir de Ehadiyet tecellisi vardır ki, Kur’ân-ı Kerim, akılları, ihata edilemez Vâhidiyet tecellisinde boğmamak için Vâhidiyet içinde Ehadiyet’in cilvesine işaret eder.⁸**

VÂHİDİYET VE EHADİYET

Cenab-ı Allah’ın başlıca iki türlü tecellisi vardır: Vâhidiyet tecellisi ve Ehadiyet tecellisi. Bunlardan birincisi Rahmâniyet, diğeri Rahîmiyet tecellisidir. Vâhidiyet tecellisi, O’nun bütün veya bazı İsimleri’yle ya da bir İsmi’yle küll ve küllîler, yani kâinatın tümü veya bir varlık türü ya da bir

insanın tüm vücudu gibi bütünler ve “bütüncüller” üzerindeki tecellisidir. Kâinatın bütününe baktığımızda O’nun varlıkta mütecellî bütün İsimleri’nin tecellisini gördüğümüz, bütün kâinat bu İsimleri’yle Cenab-ı Allah’ı tesbih ve zikrettiği, bütün İsimleri’yle O’na hamdettiği gibi, herhangi bir varlık türü de, tek bir insanın vücudu da, aynı şekilde Allah’ın İsimleri’nin tecellilerine mazhar olarak O’nu zikreder, tesbih eder, O’na hamdeder. Güneşin ısı, ışığı ve ışığındaki renkleriyle aynı anda bütün bir yeryüzündeki, daha doğrusu, bir yarım küredeki veya bir okyanustaki tecellisini, bir yarımküreyi aynı anda aydınlatıp ısıtmasını ve o yarımküredeki bütün çiçeklere, ağaçlara renk ifazasını Cenab-ı Allah’ın Vâhidiyet tecellisini anlamaya yardımcı olacak bir misal olarak verebiliriz. Bütün bir yeryüzünde veya yarımkürede ısı, ışığı ve ışığındaki renklerle güneşi tanımak, insan aklını “kesret (çokluk)” içinde boğar. İşte, güneşin bu küllî tecellisinin yanısıra bir de, meselâ bir çiçekte yine ısı, ışığı ve ışığındaki bazı renklerle tecellisine şahit olduğumuz gibi, yine onu bir su kabarcığındaki, bir aynadaki tecellisi veya yansımasıyla da tanıyabiliriz.

Bunun gibi, Cenab-ı Allah’ın da İsimleri’yle, en azından İsimleri’nin bazıları veya pek çoğuyla varlık fertlerinde, meselâ bir insan organizmasının özellikle bazı uzuvlarında, kısaca ferdî varlıklarda da tecellisi sözkonusudur. Bu tecellide bir veya birkaç İsim daha çok öne çıkıp o ferde kendine has karakterini ve mahiyetini verir. Bununla birlikte, daha başka İsimler de yine o birkaç İsim’le birlikte varlık fertlerinde tecelli eder ve böylece her bir şey, Cenab-ı Allah’ı tesbih eder, O’na hamdeder ve O’nu bize tanıtır, bir ma’rifet-i İlâhî kaynağı olur. İşte, Hak Tealâ’nın bu tecellisine de Ehadiyet tecellisi denir. O’nun bütün varlıkları yaratmasındaki, yaşatmasındaki ve rızklarını vermesindeki tecellisi bir Vâhidiyet tecellisi ise, bir varlığa hususî imdadı, onun hususî duasına cevap vermesi, ona hususî yapısını, karakterini, mahiyet ve keyfiyetini vermesi, Ehadiyet tecellisidir. Bir diğer açıdan, bütün varlıklara aynı anda rızklarını vermesi, bütün canlıları aynı anda hayatta tutması Rezzakiyet ve Kayyûmiyet’in Vâhidiyet tecellisi veya Rezzakiyet ve Kayyûmiyet’i içine

alan Rah-mâniyet tecellisi ise, tek bir varlığa, bir ota, bir çiçeğe, bir arıya, bir yavruya hususî rızık vermesi ve bunları hayatta tutması, aynı iki İsim'le veya aynı iki İsm'in Ehadiyet tecellisi ya da Rahîmiyet tecellisidir.

Kur'ân-ı Kerim, Cenab-ı Allah'ı tanıtırken akılları Vâhidiyet'te boğmamak için O'nun Vâhidiyet tecellisini zikrettiği yerde Ehadiyet tecellilerini de nazara verir. Meselâ, “Gökleri ve yeri yarattı ve karanlıkları ve nûru var kıldı.”⁹ azametli bir Vâhidiyet tecellisinin ifadesi ise, “Allah, sizi de, yaptıklarınızı da yaratır.”¹⁰ bir Ehadiyet tecellisine işaret buyurur. Yine, “O'nun Kürsü'sü gökleri ve yeri kaplamıştır ve göklerle yeri muhafaza etmek O'na ağır gelmez.”¹¹ yine bir Vâhidiyet tecellisi ise, “Nerede bulunursanız bulunun O, sizinle beraberdir.”¹², Ehadiyet tecellisi olarak dikkatimizi çeker.

Bir manâda Ehadiyet'le özdeş olan Rahîmiyet tecellisi, bilhassa Âhiret'te mü'minler için söz konusu olacak ve her bir mü'min, bu hususî tecelli ile İlâhî af ve mağfirete nail kılınıp, inşâallah Cennet'e alınacaktır. Yoksa hiç kimse, kendi amelleri ile Cennet'e giremez. Kur'ân-ı Kerim'de Rahîm isminin daha çok Ğafûr ve Tevvâb isimleriyle birlikte gelmesi ve bu ismin geçtiği hemen her yerde mü'minlerin mağfiret ve onlara hususî yardım ve rahmetten sözedilmesi bu açıdan çok mânidardır.¹³

· **Tevhid nûru içinde Ehadiyet sırrı tecelli ve inkişaf eder.**¹⁴

Hız. Yunus (a.s.), kavmine gücenerek, “Cenab-ı Allah beni korur; rızkımı nerede olsa verir; O, bana kefildir.” inancı içinde¹⁵ onları terk etti. Bir gemiye binmiş, denizde giderken Cenab-ı Allah (c.c.) gece vakti denize atılmasına hükmetti; bir sebeple atıldı ve büyük bir balık onu yuttu. Artık o anda o balığın karnından kurtulması için tutunabileceği hiçbir sebep yoktu. Gecenin karanlığı, denizin karanlığı, balığın karnının karanlığı, bütünüyle aleyhine ittifak etmişti. Bir başka ifadeyle, Vâhidiyet ve/veya Rahmâniyet'in kanunları içinde tutunacak dalı kalmamış, sebepler tamamen ortadan kalkmıştı. Böyle bir durumda onu ancak kudreti hem balığa, hem denize, hem de geceye geçecek biri kurtarabilirdi. İşte bu halde iken, hayatında daima Cenab-ı Allah'a tesbihte bulunmuş olan Hız. Yunus (a.s.),

Allah'a ve birliğine olan inancı içinde O'na yöneldi. Yani, bütün sebeplerin ortadan kalktığı bir anda sebeplerin de yaratıcısı olarak O'na el açtı. Bütün boyutlarıyla Tevhid, yani Cenab-ı Allah'ın mutlak Birliği, Yaratan, Yaşatan, Rızklandırıcı, Kurtaran, Şifa Veren, Dualara İcabet Eden'in sadece O olduğu, içindeki her bir şeyle birlikte bütün kâinatın O'nun kabza-i tasarrufunda bulunduğu, Hz. Yunus'a her bakımdan apaçık hale geldi. İşte bu kavrayış, iman, teslimiyet ve tevekkül içinde Hz. Allah'a yöneldi. O'nun Ehadiyeti'ni daha bir kavradı; yani Tevhid nûru içinde Ehadiyet sırrı gönlünde de inkişaf etti. Allah'a yöneldi de, *“Sen'den başka ilâh yoktur. Sen, her türlü kusurdan, eksiklikten, eşi-ortağı bulunmaktan mutlak münezzehsin. Ben, gerçekten kendine yazık edenlerden oldum!”* diye yakardı.¹⁶ İşte, bu seviyede bir tevhid, Allah'ın mutlak Birliği'ne böyle bir inanç ve teslimiyet içinde O'nun Ehadiyet'i, sebepler üstü imdadı, yardımını harekete geçti ve bu Ehadiyet tecellisiyle Hz. Allah (c.c.), kulu ve rasûlü olan Hz. Yunus'u balığın karnından kurtardı.

Cenab-ı Allah'ın benzer Ehadiyet tecellilerine her zaman şahit oluruz ve hemen herkes, hayatında defalarca bunu yaşar. Zaten O'na el kaldırıp dua etmek, O'na sebepler üstü müracaat etmek, O'nun Ehadiyet tecellisine başvurmak demektir. “Ölmeyen Allah öldürmez.”; “Çıkmayan candan ümit kesilmez.”; “Allah'tan ümit kesilmez.” gibi halk arasında meşhur olan sözler, Cenab-ı Allah'ın nûr-u Tevhid içinde tecelli ve inkişaf eden Ehadiyet tecellisine çokça şahit olmuşluğun söylediği sözlerdir.

· **Ehadiyet makamı, bir açıdan tenzih makamıdır.**¹⁷

Yukarıda da temas edildiği üzere, akıllar, kesret, yani kâinattaki sınırsız çokluk sebebiyle Vâhidiyet içinde boğulabilir. Güneşi bütün yeryüzündeki ve yeryüzünde bulunan her bir şeydeki tecellileriyle tanımak isteyen, içindeki ve üzerindeki her bir şey dâhil olmak üzere bütün yeryüzünü gezip incelemesi gerekir. Bundan dolayı, güneş, özelliklerini en azından özet ve yoğun bir şekilde kendinde taşıyan yansımalarıyla bir cam parçacığının ve bir su kabarcığının içine sığar; her bir cam parçacığı ve her bir su kabarcığında güneşin aksini görürüz. Gökte tek bir güneş olduğu halde,

güneş, sıfatları olan ısı, ışık ve bir görüşe göre ışığındaki renklerle yeryüzünün veya bir yarımkürenin her tarafında olduğu aynı anda, yine ısı, ışık ve ışığındaki renklerle, renklerin bir kısmıyla insanın gözbebeğinde, bir çiçekte, bir su damlacığında, bir cam parçacığındadır. Dolayısıyla, bir su kabarcığı ve cam parçacığı gibi her bir nesne, güneşe taht olarak güneşi tanıtır ve güneşin varlığıyla birlikte birliğine şahitlikte bulunur; güneşten başka güneş olmadığını gösterir. Yani, güneşin her bir varlıktaki ehadî tecellisi, onun tek bir güneş olduğuna, ortağı başka güneşler bulunmadığına şahittir.

Bunun gibi, Cenab-ı Allah (c.c.), bütün kâinat veya varlıktaki Vâhidî tecellilerinin yanısıra, O'nun her bir varlıktaki Ehadî tecellileri de, O'nun varlığıyla birlikte mutlak Birliği'ne ve her türlü şirkten mutlak münezzehtir bulunduğuna tecelliler sayısınca delildir. Ehadiyet tecellileri, çoklukta birliğe işaret eder; meselâ, insan vücudunda yüz trilyon civarındaki hücreyi tek bir vücut yapan, bir arada tutan, aynı istikamette çalıştıran, yani, sayısız çokluğa birlik giydiren hayat, bir Ehadiyet tecellisidir. Dolayısıyla, Ehadiyet tecellileri, bütün şirk çeşitlerini kesip atar; her bir şeyde Cenab-ı Allah'ı mutlak Birliği ve her bir varlık üzerindeki mutlak hakimiyet ve tasarrufuyla ilan eder. İhlâs Sûresi, Ehadiyet'i en kestirme, en kısa, en yoğun, fakat bu yoğunluğu içinde belki en kapsamlı gösteren sûredir.

Sûre, “*De: O'dur, O Allah'tır; (Allah), Ehad'dir.*” diyerek, ta baştan Cenab-ı Allah'ın mutlak Birliği'ni, O'nun sadece O olduğunu ve O'ndan başka O bulunmadığını ilan eder. Yani, O, O'dur, Allah'tır; Allah, ancak O'dur; ancak O olan, Allah olabilir. O, hiçbir şeye benzemeyendir, yalnızca Kendisi olandır; hiçbir şey O'nun gibi değildir. Sûre'nin başındaki sadece bu ilk cümle veya âyet, en yoğun bir ifadeyle Cenab-ı Allah'ı tanıtmakta, bütün şirk çeşitlerini ve O'nunla ilgili akla gelebilecek her türlü yanlış düşünceyi mahkûm edip, O'na şekil, zıt, benzer, cisim gibi şeyler atfetmenin kesin yanlışlığını ortaya koymaktadır. Bu âyet, Cenâb-ı Hakk'ı ortakları bulunmaktan, kusurdan, noksanlıktan, zulümden, aczden, merhametsizlikten, ihtiyaçtan, aldatmaktan, kemâl, cemal ve celâline

muhalif her şeyden tenzih eder. Dolayısıyla âyet, *Sübhâne'llah*'ın bütün manâsını içine alan en yoğun, aynı zamanda en şümüllü tesbih, tenzih ifadesidir.

Sûre'deki ikinci âyet, üçüncü "*Allah, Samed'dir.*" cümlesi, "Allah'tan başka Rabb (Yaratan, Besleyen, Büyüten, Hayatta Tutan, Hayattan Alan, Yönlendiren, Hidayet Eden, Renk ve Şekil Veren...) yoktur;" yine "Kâinatı bütün parçalarıyla, içindeki her bir şeyle ayakta tutan, bekasını sağlayan sadece Allah'tır." manâlarıyla yine bir tesbih ve tenzih ifade eder.

Dördüncü cümle olan "*Doğurmamıştır.*" ifadesinde tevhid-i Celâlî vardır ve bu ifade, şirkin bütün türlerini reddeder, küfrü kökünden keser. Yani, "Yaratılmışlara benzerliği bulunan, değişen, çoğalan, bölünen, parçalardan oluşan, kendinden bir şey eksilen hiçbir şey Rabb, İlâh, Yaratıcı... olamaz." demektir. Bu manâsıyla âyet, Allah'ın –hâşâ– oğlu, oğulları veya kızları bulunduğu, meleklerin –hâşâ– Allah'ın kızları, Hz. İsa, Hz. Üzeyir ve/veya daha başkalarının –hâşâ– Allah'ın oğlu olduğu gibi insanlığın çoğunu en büyük günaha atan inançları temelinden reddeder.

Beşinci cümle "*Doğrulmamıştır.*" manâsıyla tevhid-i Sermedî'ye işarette bulunur. Yani, "Varlığı kendinden ve ezeli, kendi kendine ezelden ebede var olmayan; varlığı başkasına muhtaç, zaman ve mekânla sınırlı bulunan; bir kökten türeyen veya bir asıldan çıkan; sonradan olan ve dolayısıyla ebedî olması da mümkün bulunmayan hiçbir şey, hiçbir varlık İlâh, Rabb, Yaratan, Yaşatan vb. olamaz." demektir. Âyet veya Sûre'nin bu beşinci cümlesi, Hz. İsa (a.s.), Hz. Üzeyr (a.s.), melekler veya daha başka varlıklar için asla ilâhlığın, rabblığın söz konusu olmayacağını, sebeplere, tabiata, gök cisimlerine, putlara, kısaca varlığı başkasına muhtaç, zaman ve mekânla sınırlı, bir temelden türeyen hiçbir şeye İlâh, Rabb, Yaratan, Melik vb. olarak ibadet edilemeyeceğini kesinlikle ilan eder.

Sûre'nin altıncı cümlesi olan "*Asla O'na denk hiçbir şey yoktur.*" âyeti, O'nun, Zâtı'nda, Sıfatları'nda, İsimleri'nde, Fiilleri'nde hiçbir denginin, benzerinin, zıttının olmadığını, olamayacağını ilandır. Kısaca, bu âyet, kısalığı içinde en kapsamlı olarak bütün boyutlarıyla Tevhid'i ilan eder.

Netice olarak, İhlâs Sûresi'ndeki bütün bu manâlar, şirki, Cenab-ı Allah hakkındaki her türlü yanlış düşünce ve inancı reddeden ve kökünden kesip atan Ehadiyet'in ifadesidir.

· **Nûr-u akıl, kalbden gelir.**¹⁸

Gözün karası gece, fakat ışıklı gece, beyazı ise gündüz, fakat karanlık gündüz gibidir. Çünkü gözün karası olmazsa beyazı ile görülmez. İnsanda dimağ, gözün beyazına ve karanlık gündüze, kalb ise gözün karasına veya göz bebeğine ve ışıklı geceye benzetilebilir. Gündüz ve gece birlikte bir günü tamamlar; göz ile görebilmek için de gözün akının yanısıra karası da bulunmalıdır. Yoksa görmek mümkün değildir; gündüz, kapkaranlık gece olur. Bunun gibi, kalbin ışığı, yani iman olmazsa, sadece dimağın ürünü olan fikir hiçbir zaman aydınlatıcı olamaz. Bilgi ve düşünce, iman olmadan sadece kapkaranlık cehalet fıskırtır. Kendilerini aydın, yani münevver, ışık kaynağı, ışık saçıcı görenler, bu gerçeği iyi görmelidirler.

· **Dimağda ilmin mertebeleri vardır ve bu mertebeler birbiriyle iç içe olup, çok defa birbirine karıştırılır.**¹⁹

Dimağda üretilen her şey, ilim değildir. İlim, dimağ ile birlikte kalbin ürünüdür ve kesinlik taşır. Dimağa gelen ve ilimle karıştırılan malûmat, ilim oluncaya kadar pek çok işlemlerden, mertebelerden ve imbiklerden geçer. Kalbin ışığında yol alan dimağda üretilen ilim insanı imana ve Kur'ân-ı Kerim'de buyrulduğu gibi, Allah'a derin saygıya götürür²⁰ ve götürmesi gerekir. Bir diğer ifadeyle, ilim ile iman birbiriyle özdeş görülebilir. Fakat örfî kullanımda, insanı harekete geçiren çok defa ilim değildir. Çünkü nice bilen vardır ki, bildiğini yaşamaz, tatbik etmez. Öyleyse, bunların bildiğine ilim değil, ilmin malzemesi olarak 'malûmat' demek gerekir.

İnsan, düşünme ve ilim üretme sürecinde önce hayal eder (tahayyül) veya çevreden bazı manzaraları alır, ya da beş duyusuyla hisseder. Sonra bunlardan bir suret oluşturur, yani bunlara zihninde bir biçim verir (tasavvur). Ardından, bu biçim veya şekil üzerinde sistemli olarak, etraflıca ve derin derin düşünür, muhakemede bulunur (taakkul, tefekkür, muhakeme). Neticede bir tasdike ulaşır; yani zihninde işleme tâbi tutulan

malûmat veya mahsûsatın, duyularla elde edilen malzemenin tamamını ya da bir kısmını doğrular veya doğruya ulaştırır, doğru ile buluşturur (tasdik). Tasdikten sonra 'iz'an', yani kesin kanaat hâsıl olur. Kanaat, insanı benimsemeğe ve taraftarlığa sevkeder (iltizam). Nihayet 'itikad', yani bütünüyle bağlanma gelir. Aslında bu nihaî mertebe, bir bakıma ilmin kendisidir.

Zihinde malûmat veya çevreden alınan manzaralardan, teoriden, mahsûsattan elde edilen malzemedен ilme yürürken geçilen mertebelerin her biri bir hükme sebep olur. Her ne kadar insanlar zaman zaman hayallerine ilim süsü verseler de, sadece hayal, genellikle safsata doğurur. Tasavvurun da ilim ve gerçekle alâkası yoktur. Tasdik benimsemeye yol açarken, iz'an tutunmaya, alıp kabûl etmeye, iltizam, yani taraftarlık ise taassuba, fanatizme kaynaklık eder. Ancak itikad, yani doğruluğuna mutlak inanma ve sımsıkı bağlanmadır ki, artık kesin ve hiçbir şüpheyle sarsılmaz ilim ve inanç demektir.

Bu çok önemli gerçek, şu iki gerçek veya küllî kaide ile birlikte ele alınmalıdır:

1. Bâtıl şeyleri güzel tasvir etmek, her zaman sâfi zihinleri yaralar, dalâlete atar.²¹

İnsanların çoğu ehl-i tahkik değildir; yani gördüğünü, duyduğunu, okuduğunu yukarıda sözü edilen zihnî imbiklerden geçirerek hakikate ulaşmaz. Bir kısmı hayal mertebesinde, bir kısmı tasavvur, daha başka bir kısmı tasdik, iz'an, nihayet iltizam mertebesinde. En fazla taraftarlık gösterir ve taassupta boğulur. Bu çoğunluk, çok defa güvenilir gördüğü insanlardan duyduğunu doğru kabûl eder. Hattâ öyle ki, hakikati itimata şayan olmayan birinde görse kabûle yanaşmaz; kıymetsiz bir meseleyi, hattâ bir yanlış güvendiği birinde görse onu kıymetli ve doğru addeder. Bu bakımdan, doğruyu yanlıştan ayıramayan, hisleriyle veya gördüğüyle, duyduğıyla hareket eden, gerektiği ölçüde tefekkür ve muhakemede bulunamayan, ayrıca kötünün, kötülüğün dünyasına girmemiş, bâtılla tam tanışmamış, hak ve bâtıl, doğru ile yanlış arasında tam muhakeme

yapamayacak insanlara bâtil, yanlış, saptırıcı şeyler ilgi çekici ve etraflı olarak anlatılır veya gösterilirse, bu, onların kalbinde, zihninde yaralar açar, imanlarını zedeler, onları dalâlete götürür. Müstehcen, şehvî şeyler de aynı şekilde tasvir edilecek olursa, bu da, yanlış davranışlara ve günahlara iter.

2. Biçare hakikatler, kıymetsiz ellerde kıymetsiz olur.²²

Hakikatleri sahiplenener, onları bilhassa temsil ve başkalarına anlatma mevkiinde olanlar, halkın değer verdiği gerçekten değerli insanlar olmalıdır. Yoksa halk çoğunluğu, yukarıda yine Bediüzzaman'dan naklen arzedildiği üzere, doğruyu, güzeli kıymetsiz insanlarda gördüğünde onu kabule yanaşmaz. Doğru bir söz, yanlış bir insanın ağzından çıkınca maalesef doğru görülmez ve kıymeti olmaz. Aynı şekilde, hakikatler, onların kıymetini bilmeyen ellerde kıymetten düşer, kıymetini bulmaz. Meşhur La Fontaine'in (1621–1695) bir şiirinde tasvir ettiği gibi, horoz yerde bir inci bulsa, onu bir buğday danesine değişir. Buna karşılık halk, kıymetli insanlarda gördüğü yanlışları dahi kabullenir, sahiplenir. İnsanların çoğu avam olduğundan, doğruyu ve yanlışını, hakkı ve bâtili bizatihî bilerek ve tahkik ederek seçmez; taklit ederek seçer. Dolayısıyla, hak ve doğru söz, yanlış bir insanın ağzından veya kaleminden çıktığında çok defa kabûl görmez; bâtil ve yanlış bir söz ise, güvenilir bir insandan sâdır olduğunda kabûl görür. Dolayısıyla, hak, doğru ve gerçek için çalışanlar, kendileri de doğru ve güvenilir insanlar olmalıdırlar.

Hz. Bediüzzaman, bu gerçeğin bir diğer yansıması veya boyutu olarak şu çok önemli tesbitte de bulunur:

(Sosyal ve siyasî hayatta) zayıf ve azınlıkta kalan eller, Kur'ân ve İslâm davasında (en azından önde) bulunmamalıdır. Kesinlikle müsbet hareket çizgisinde Kur'ân ve İslâm davasında bulunacak kuvvetli eller iyi eğitilmiş olmalı ve ilmi takip etmelidir. Bunlar, İslâm'a ve Kur'ân'a âşık, derinden bağlı ve onu hayatlarına hayat yapmış olmalıdırlar.²³

· **Hazmolmayan ilim telkin edilmemeli. Gerçek yol gösterici âlim, koyun gibi olur, kuş gibi olmaz: koyun, kuzusuna hazmolmuş tertemiz sütünü, kuş ise yavrusuna kusmuğunu verir.**²⁴

İLİM VE MALÛMAT

Yukarıda “Dimağda ilmin mertebeleri vardır ve bu mertebeler birbiriyle iç içe olup, çok defa birbirine karıştırılır.” başlığı altında izahına çalışıldığı gibi, ilim, kesinlik ifade eder. O, asla malûmat değildir. Malûmat, ilmin malzemesidir; vücuda girmeyi bekleyen yiyecek/içecek gibidir. Yiyecek/içecek vücuda girdikten sonra ağızda çiğnenir; midede ve barsaklarda sindirilir; böbreklerde ve karaciğerde ayrıca süzülür. Nihayet ondan vücuda gıda hâsıl olur ve bu, kanla bütün hücrelere dağıtılır, posası da atılır. Aynen bunun gibi, ilim, dimağda malûmatı kalbin ışığı altında pek çok mertebelerden geçirdikten, pek çok imbiklerden süzdükten sonra nihayet ulaşılmış kesin sonuçtur; sindirilmiş, hazmolmuş, posası atılmış gıdadır. İşte, nasıl koyun kuzusuna gıda olarak hazmolmuş tertemiz ve besleyici sütünü verir, gerçek ve yol gösterici âlim de, talebesine malûmatını değil, ilmini aktarır. Kuşun yavrusuna sadece ağızda birazcık çiğnenmiş kumuk halindeki yiyeceği vermesi gibi, hazmolmamış, kalbin ışığında zihnî imbiklerden geçmemiş malûmatını aktarmaz.

· **Nazar, zevkî bir meselede tasarruf etse onu bozar. Zevketmek yoluyla ve keşfen ulaşılan sonuçlar, görüş ve düşüncenin terazisinde tartılmazsa katılaştır ve çirkinleşir.**²⁵

Bir yazıda, sözde, manzarada ayrı ayrı beş duyuya, zihnî melekelere, kalbe, hislere, vicdana veya aynı anda bunların tamamına hitap eden yanlar olduğu gibi, zevke, zevketmeye, birden keşf veya hissedilmeye hitap eden yanlar da vardır. Bu yanlar, daha çok kişilerin mizacına, idrak derinliğine, kalbî saffetine, konu ile içten, derinden ve etraflıca ilgilenmesine bağlıdır. Zevken ve keşfen ulaşılan sonuçlar ve manâlar üzerinde akıl yürütülmez; onlar, görüş ve düşünce merceği altında incelenmez. Böyle yapılacak olsa, söz konusu ince manâlar ve sonuçlar tadını kaybeder, zevksiz teori veya görüş halini alır. Meselâ, toprağa atılan bir çekirdek ilmî olarak incelenebilir; yapısı ve maddî özellikleri hakkında belli bilgilere ulaşılır. Fakat o çekirdek dışarıda güzel bir çiçek, fidan veya sümbül halini alınca, bu defa ondaki güzelliklere çekirdek temelinde ilmî açıdan bakılacak olsa,

bu güzellikler silinir; göze, vicdana, hislere, kalbe verdiği zevk gider ve bu fakültelerin ondan alacağı manâlar da kaybolur.

· **Sabit bir hakikatin tersine dönmesi (inkılâb-ı hakaik), muhaldir. Bundan daha muhal olan, bir hakikatin kendi zıttı olmasıdır. Zıttın kendi mahiyetinde kalmakla beraber zıttının aynı olması ise bundan bin defa daha öte muhaldir.**²⁶

Sabit ve kesin hakikatler, hiçbir zaman tersine dönmez. Meselâ, ateş, Cenab-ı Allah'ın kendisine verdiği veya âdeti, icraatı olarak kendisinde sürekli var kıldığı yakıcılık sebebiyle daima yakar ve mûcize kabilinden Cenab-ı Allah'ın farklı tesir yaratması dışında hiçbir zaman ştmez. Bir hakikatin özellikle aynı anda zıttını barındırması, hele hele bütünüyle kendi mahiyetinde iken aynı anda zıttı olması muhal içinde muhaldir. Yani ateş, ateş iken ve ateş olma özelliğini korurken hiçbir zaman ştmez; hiçbir zaman su olmaz, hava olmaz.

Kâinattaki sabit hakikatlerin hakikat olması ve öyle kalması, Cenab-ı Allah'ın onları öyle yaratması sebebiyledir. Mûcize kabilinden Cenab-ı Allah onlarda geçici olarak ve bir veya birkaç defalığına mahiyetlerine zıt farklılık yaratabilir. Fakat, bu onların zıttına dönmesi değildir. Bu hal, aynı zamanda sürekli ve kalıcı da değildir; dolayısıyla hakikatin hakikat oluşunu ve mahiyetini değiştirmez.

Bir de Cenab-ı Allah'a ait, Zâtı'na has hakikatler vardır ki, bunlar, hiçbir zaman değişmez. Meselâ, Cenab-ı Allah (c.c.), mutlak güzeldir; bundan dolayı O'nun her hükmü, her icraatı, hem emri ve nehyi, her yaptığı güzeldir. Dünyada şahit olduğumuz birtakım çirkinlikler, nisbîdir; Cenab-ı Allah'tan dolayı değil, O'nun yaratıklarına tanıdığı belli özgürlük çerçevesinde bizzat yaratıkların kendileri, hataları, kabiliyetsizlik göstermeleri ve O'nun her nimet ve güzelliğini tam yansıtamamaları sebebiyledir. Âhiret'te ise O'nun dünyada varlığına izin verdiği bu eksiklikler söz konusu olmayacağı için, O'ndan kaynaklanan her güzelliğe sınır olmayacak, o güzellik, hiçbir zaman çirkinlik gibi aksetmeyecektir. Dolayısıyla, Cenab-ı Allah'ın mutlak güzel, buna karşılık dünyanın bu

güzelliği tam yansıtamaması, hattâ bazen nisbî çirkinliklere zemin olması, o güzelliğin tamamen yansıtacağı Âhiret'in varlığına delildir ve varlığını gerektirir.

Mutlak iyi ve güzel olması sebebiyle Cenab-ı Allah'ın ebediyete meftun yarattığı ve pek çok güzellikleri dünyada sadece tattırdığı insanı ölümlle ebedî yokluğa mahkûm ederek, ondaki ebediyet duygusunu karşılıksız bırakıp, bu duyguyu sadece esef ve hasret sebebi yapması, dünyada tattırdığı güzellik ve nimetleri onları ebedî sona erdirmekle de sonsuz eleme vasıta kılması asla düşünülemez. Çünkü bu, O'nun mutlak iyiliğine ve güzelliğine tam terstir ve O'ndaki mutlak ve devamlı güzellik hakikatinin mutlak çirkinliğe dönüşmesi manâsına gelir. Oysa bu, sabit ve mutlak bir hakikatin hem kendi mahiyetiyle aynı hakikat olarak kalması, hem de aynı anda zıttı olması demektir ki, sonsuz derecede muhaldir. Yani, Cenab-ı Allah her zaman mutlak güzelken, –hâşâ– aynı anda O'nun mutlak çirkin olması demektir. O halde O, Âhiret'i kuracak ve insanı ebediyetle buluşturacak, dünyada tattırdığı güzellikleri ona kesilmemesine ve hiçbir zaman bitmeleri veya bitme düşüncesiyle eleme vasıta kılmamacasına sonsuzca tattıracaktır. Ölüm de, dünyanın acılarına, elemelerine kapanan ve böyle bir hayata, yani Âhiret hayatına açılan kapı olması sebebiyle güzeldir.

Burada “Neden insanın varlık hamuruna acı ve ızdırap sebebi eksiklikler, noksanlıklar konmuş?” diye sorulabilir. Bir defa, insan, –hâşâ– Allah değildir ve olamaz. Ancak Allah'tır ki, mutlak kemal sahibidir, kusursuzdur, noksansızdır. İnsan ise, özü ve mahiyeti gereği kusurludur; eksiktir. Bununla birlikte, her insanın ibadet ve öğrenmekle, ilmî, manevî ve ahlâkî mücahede ve gayretle ulaşabileceği kendine has bir kemal noktası vardır. İnsan, boşluklarını ve eksiklerini aşp, kendi kemaline ulaşabilmek için sözkonusu mücadele ve mücahedeyi vermek mevkiindedir. Bizzat her hareketin, gayretin, hizmetin içine lezzet dercetmiş bulunan Cenab-ı Allah (c.c.), kemal noktasına ulaşmak için gösterilecek gayret, ortaya konacak mücahede ve bu konuda çekilecek dert ve sıkıntıların içine bahis mevzuu kemalin lezzetinden hiç de daha az olmayan bir lezzet yerleştirmiştir.

Dolayısıyla, eğer insan bu lezzetin dışında sıkıntılar ve acılar çekiyorsa, bu, aslında onun şerefi olan irade ve ondan kaynaklanan özgürlüğünü yanlış kullanmasından, yani bizzat kendisinden, suistimallerinden kaynaklanır. İkinci olarak, insana verilen her bir hususiyet Cenab-ı Allah'ı tanımanın bir alâmeti, âyeti ve O'nu müşahede etmenin bir rasathanesidir. Bu sebeple, insanî eksiklik ve noksanlıklar, bir yandan insanın kemali adına birer zemin teşkil ederken, diğer yandan, bu eksik ve noksan görülen hususiyetlere eksiksiz ve noksansız sahip, her bakımdan nihaî kemal derecesinde Allah'ın varlığına, Birliği'ne, Sıfatları'na ve İsimleri'ne aynalık yapar; dolayısıyla da, insan için kesinlikle hayır, kemal ve saadet sebebidir. Aksi neticeler vermeleri ise, arzedildiği gibi, insanın bizzat şerefini suistimalinden ve bizzat kendisine zulmetmesinden dolayıdır.

· **Hak aldatmaz; hakikatı gören, aldanmaz. Hak olan bir meslek, hileden müstağnidir; hakikatı görenin gözüne hayalin ne haddi var ki, hakikat görünüp aldatsın?**²⁷

Hak ve hakikat, hiçbir zaman aldatmaz. Meselâ, vahiy ve peygamberlik haktır, onda bâtıla asla yer yoktur. Bu sebeple, bütün peygamberlerin ve peygamberliğin birinci sıfatı sıdk, yani doğruluk, en başta gelen zıttı da kizb, yani yalandır. Dolayısıyla, hiçbir peygamber yalan söylemediği gibi, en acımasız ve azılı düşmanları tarafından bile hayatlarının herhangi bir döneminde yalan söylemek ve sahtekârlıkla suçlanmamışlardır. Hadis-i şerifte, yalan söylemek, sözde durmamak ve emanete ihanet etmek, imana en zıt ve münafıklığın en belirgin alâmetleri olarak zikredilmiştir.²⁸ Şu halde, vahiy de, peygamberlik de hak olduğuna göre, peygamberlerin ve İlâhî Kitaplar'ın aldatmasına asla gerek yoktur ve ihtimal verilemez. Zâtında hak bir meslek, hak bir yol, hakkı ve hakikati temsil eden kişi, aldatmaya ve hileye tenezzül etmez. Tenezzül etmemenin de ötesinde, hak olan mesleğinde ve yolunda hak olan hedefine hile ve aldatmakla ulaşamayacağını, hak olan bir yolda kendi hak olan bir hedefe ancak hak, yani meşru yolla gidilebileceğini de muhakkak bilir.

Hakkı temsil eden, hak bir yolu takip eden ve hak bir hedefe hak vesilelerle yürüyen bir insanın gözüne hayal ve illüzyon ârız olamaz; ârız olup da, ona yanlış doğru, bâtilı hak gösteremez. Hak ve hakikat yolu, aldatmadığı gibi, aldanmaz da. İnsan, ancak hak ve hakikatten uzaklaştığı, onu temsilden uzak düştüğü ölçüde aldanır ve aldatmaya tevessül edebilir.

· **Bir şeye delil olmak, o şeyi içinde barındırmayı gerektirmez.**²⁹

Nefsin mühim bir hastalığı da, bütünü parçada, büyüğü küçükte görmek istemesi, göremeyince de ret ve inkâra gitmesidir; ayrıca, bir şeye delil olanın o şeyi kendi içinde ihtiva etmesini veya barındırmasını beklemesidir. Oysa delil olma, hiçbir zaman ihtiva etmeyi ve barındırmayı gerektirmez.

Meselâ, küçük bir kabarcık, içinde parlayan güneşin aksiyile güneşin varlığına delâlet eder, yani ona delildir. Gündüzün ışığı ve yeryüzünün ısınması da, ışık ve ısının kaynağına, yani yine güneşin varlığına delildir. Fakat kabarcıkta parlayan güneşin aksi, güneşin kendisi değildir; güneş o kabarcığa sığmadığı gibi, aydınlattığı ve ısıttığı yeryüzüne de sığmaz. Sıgmamanın ötesinde, sığacak veya yeryüzüne biraz daha yaklaşacak olsa, onu yakar, içindekileri hem kör, hem kül eder. Buna rağmen nefis, güneşin bizzat kabarcıkta ve yeryüzünün içinde olmasını ister.

Yani nefis, kâinatta veya kâinattaki her bir varlıkta Cenab-ı Allah'a ait yüzlerce, binlerce delil görür. Tabiat, şuursuzdur, herhangi bir gaye takip etmez; ilimden ve iradeden de yoksundur. Buna rağmen, tabiatta cereyan eden hadiselerde veya kâinat gerçeklerinde Cenab-ı Allah'ın varlığına, Birliği'ne, Sıfatları'na ve İsimleri'ne sayısız işaretler, deliller vardır. Meselâ, bütün kâinatta vücutta olduğu gibi tam bir yardımlaşma hakimdir. Bir kiraz tanesinin meydana gelmesi için, kiraz çekirdeğinin, bu çekirdeğin belli şartlarda çimlenme ve kiraz ağacı olma özelliğinin, havanın, suyun, toprağın, güneşin, günlerin ve mevsimlerin değişmesinin ve bunun için dünyanın kendi eksenini ve güneş etrafında belli ölçüler dâhilinde hareketinin varlığı ve bütün bu faktörlerin tam bir denge ve ölçü içinde işbirliği içinde olması şarttır. Bütün bunları sağlamak ise, bunların tamamına, bir başka ifadeyle, kâinata hükmeden, onları yaratan, bir arada ve işbirliği içinde

tutan mutlak bir İrade, İlim, Kudret ve Basar (Görme) ister; dolayısıyla bunların sağlanıyor olması, bütün bunlara sahip bir Varlığı gösterir. Ayrıca:

- **Varlıkların her bir türüne dair bir ilim dalı teşekkül etmiştir. Her bir ilim, kendine ait “kanun” denilen küllî kaidelerden ibarettir. Kanun veya küllî kaidelerin varlığı, mutlak nizam ve intizama işaret eder; bu nizam ve intizamın güzelliğini gösterir. Çünkü nizamın olmadığı yerde kanun ve küllî kaide olmaz. Bu nizam da, Nâzım’ı, yani Nizamı Kuran ve Devam Ettiren’i gösterir.**³⁰

İLİMLERİN VARLIĞI, HZ. ALLAH’A DOĞRUDAN DELİLDİR

Evet, kâinatı inceleyen bütün (b)ilimler, kâinattaki mutlak düzen ve intizama dayanır. Düzen ve intizam olmazsa, ilimleri meydana getiren ve kanun denilen intizamdan çıkarılan sonuçlar veya küllî kaideler olmaz. Kanun denilen bu sonuçlar, dolayısıyla ilimler var olduğuna göre, mutlak düzen ve intizam da vardır. Mutlak düzen ve intizam, düzen ve intizamı kuranı ve devam ettireni gösterir. Ayrıca, bütün varlık türlerini ve türlerin fertleri dâhil olmak üzere bütün kâinatı kusursuz bilen bir İlm’e, bu düzeni kurup devam ettiren Kudret’e işaret eder. Düzen ve intizam, ayrıca gayeyi, gayeliği, gayelik ve gaye, yine kâinatın tamamını tanıyan İlmi, gayeyi takip eden, intizamı tayin buyuran ve her şeyi gayesine sevkeden İrade’yi ve bütün bunları mümkün kılan Kudret’i gösterir. İşte gafil veya inanmak istemeyen ya da akılları gözlerine inmiş nefisler, baş gözüyle görülen ve sadece bir kısmını zikrettiğimiz kâinat gerçeklerinin Allah’a, Birliği’ne, Sıfatları’na ve İsimleri’ne ne kadar açık deliller olduğunu akıl gözleriyle göremez veya görmek istemez de, Allah’ı bizzat eşyanın içinde Zâtı’yla görmek ister. O’nun eşya cinsinden olmadığını, olamayacağını da düşünmez veya düşünmek istemez.

Ayrıca:

- **Bir şeyi bir sıfatla niteleyen o şey olması gerekmez.**³¹

Meselâ, bir kabarcık, güneşin aksini tutması ve onu yansıtmasıyla güneşin kendisi olması gerekmez. Çiçekler, renkleriyle güneşi tavsif eder, yani güneşin ışığındaki renkleri gösterir ve böylece güneşin önemli bir

özelliğini ortaya koyar. Fakat bu, çiçeklerin güneşin kendisi olmasını gerektirmez. Ruh, varlığı, vücutla münasebeti ve fonksiyonlarıyla Cenab-ı Allah'ı tanımaya önemli bir misal teşkil eder; fakat ruh, hiçbir zaman Allah olamaz, olması gerekmez. Balarısı, Sâni-i Hakîm'i, yani her icraatında hikmetler bulunan Yaratıcı'yı bazı Sıfatları'yla tanıtır ama, asla Yaratıcı olamaz.

Bu gerçeğe rağmen, akli gözüne inmiş gafiller Cenab-ı Allah'ı kâinatta görmek isterken, O'nu Sıfatları'yla ve tanınması gerektiği şekilde tanıyamayan bazıları da panteizm ve monizm dalâletine düşer ve -hâşâ- kâinata Allah der veya Allah'ı kâinat olarak tezahür etmiş ya da kâinatta "içkin" kabûl ederler veya kâinata sinmiş bir ruh gibi düşünürler. Buna karşılık Müslüman vahdet-i vücutçular, Allah'ın tecellilerinde boğulmakla, özellikle Vücut Sıfatı'nda fâni olmakla sahv veya farka, yani Allah'ın İsimleri'nin sâbit aynlar (yaratılmış ve değişmez özler veya mahiyetler) gerektirdiğinin idrakine ulaşamaz, dolayısıyla Yaratıcı-yaratılmış farkını tam zevkedemezler.

· **Bir şeyin neticesi, meyvesi, o şeyden önce düşünülür. Demek ki, varlık sahasına çıkmada en son olan, mânen en evveldir.**³²

VARLIK MERTEBELERİ VE EVRİM ALDATMACASI

Bu, yine pek çok gerçekleri anlamada çok önemli küllî gerçeklerden biridir. Yeri geldikçe temas etmeye çalıştığımız gibi, insan olarak da bir şey yapmadan önce zihnimize bir gaye, bir hedef vardır. Meselâ, rastgele bir bina yapıp sonra ona fonksiyon biçmeyiz. Bir binayı niçin, hangi maksat istikametinde yapacaksak, yani bu bina bir cami mi olacak, okul mu olacak, hastane mi olacak, ev mi olacak, büro mu olacak, zihnimize önce binadan gaye bulunur. Sonra bu gayeye göre zihnimize binaya şekil veririz. Dolayısıyla, varlıktan gaye ve sonra da onun ilmî varlığı önce gelir. Aynı şekilde, bir kelime bile yazacaksak, zihnimize önce o kelimeyi niçin yazacağımız, yani kelimedenden gaye, sonra da kelimenin manâsı, bir diğer ifadeyle, ilmî varlığı teşekkül eder. Sonra da, bu manâ veya ilmî varlık hangi harflerin ne şekilde bir araya gelmesiyle, yani hangi kelimeyle ifade

edilecekse o kelimeyi yazarız. Yoksa, önce rastgele harfleri bir araya getirip, sonra bunlara manâ vermeyiz. Darwinistleri yanıltan önemli hususlardan biri, bu gerçeğe kör kalmak, varlıkların gayesiz ve rastgele ortaya çıktığını savunup, aralarındaki yapı benzerliklerine bakarak evolüsyona hükmetmektir. Bu ise, beşer adına en cahilane hükümlerden biri olabilir. Dünyada binlerce dil, milyonlarca kelime konuşulmaktadır; fakat bütün bu diller ve kelimelerin hepsi en nihayet 29–30 harfi farklı şekillerde bir araya getirmekle ifade edilir. Hattâ, aynı harflerden farklı dizilimlerle farklı manâlarda çok sayıda kelime meydana gelir. Dolayısıyla, milyonlarca kelimedeki harf benzeşmelerine bakılarak nasıl bu kelimeler birbirinden türemiş denemezse, hayvanlar arasındaki yapı benzerliklerine bakarak da hayvanların birbirinden türediğine hükmedilemez, böyle bir teori geliştirilemez. Çünkü, her hayvanın önce varlığından gaye, sonda bu gayenin ifadesi olarak manâsı, mahiyeti, Yaratıcı'nın İlmi'nde ilmî varlığı vardır. Hariçteki maddî varlığı işte bu ilmî varlığına, mahiyetine Yaratıcı'nın dışta verdiği şekildir.

Bir yeri ağaçlandırıcaksak veya bir ya da birkaç ağaç dikeceksek, önce bu ağaçtan nasıl faydalanacağımızı veya ondan hangi meyveyi alacağımızı düşünürüz. Dolayısıyla maddî âlemde en son olan netice veya meyve, bir şeyin varlığının gayesi olarak düşüncede en önce gelir; en önce vardır.

Kâinata ve ondaki her bir varlığa baktığımızda bunların derece derece sayısız gayeye hizmet ettiklerini ve kâinatta gayesizliğe, faydasızlığa ve abesiyete yer olmadığını görürüz. Meselâ, bütün unsurlarıyla bir ağacın faydaları, ondan takip edilen gayeler hakkında bir çalışma yapılacak olsa, hacimli bir kitap tutar. Aynı şekilde, insan azaları üzerinde benzer bir çalışma yapılacak olsa, ortaya ciltlerle kitap çıkar. Bu gerçek, hem kâinatın materyalistlerin iddia ettiği gibi kaostan kosmosa, yani kaostan mevcut düzenli haline doğru yol almadığını, yaratılışın, var oluşun belli bir istikamette, sapmadan ve tam bir düzenle yürüdüğünü gösterir, hem de her bir varlığa saymakla bitmez gayeler takan bir Zât'ın varlığına işaret eder.

PEYGAMBER EFENDİMİZ NİÇİN VE NASIL YARATILIŞIN GAYESİDİR?

Nasıl meyveli bir ağacın varlığında ana gaye onun meyvesidir ve meyve, ağacın maddî varlığında son unsur olmakla birlikte, ağacın gayesi olarak onun zihnî veya ilmî varlığı itibariyle ilktir, ağacın varlığına giden süreçte ilk olarak düşünülür, bunun gibi, varlık veya yaratılış ağacında son ortaya çıkan insan da, varlık ağacının meyvesi, yaratılışın nihaî ve en büyük gayesidir. Cenab-ı Allah (c.c.), varlık ağacını insanı meyve versin diye yaratmıştır. Yaratmadaki bu gayeyi, yani Cenab-ı Allah'ın insanı yaratmaktaki gayesini en iyi yerine getirenler peygamberler, peygamberler içinde de bütün kapsamı ve mükemmelliğiyle yerine getiren Peygam-ber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. İnsanın yaratılış silsilesinde en son yer alması, Cenab-ı Allah'ın kâinatı yaratmaktaki gayesinin insan olduğunu gösterir. İnsandan takip edilen gayeyi en iyi yerine getirenlerin peygamberler ve peygamberlerin sonuncusunun da Peygamber Efendimiz olması, kâinatın öncelikle Peygamber Efendimiz (s.a.s.) için yaratıldığını ve Peygamberimiz'in peygamberlik silsilesinin de meyvesi, dolayısıyla gayesi ve peygamberlerin en büyüğü olduğunu ispat eder.

• **Yaptıklarının şuurunda olmayan varlıkların, faaliyetlerindeki gayeleri bilmiyor olmaları, o faaliyetlerde o gayelerin olmadığını göstermez.**³³

Kâinatta hiçbir şey, hiçbir varlık, boşuna yaratılmamıştır. Her biri, kâinatın sistemi içinde pek çok vazife görmektedir. Cemadât ve bitkiler, insan ve daha başka bazı faktörler tarafından engellenmedikçe vazifelerini tam ve mükemmel yaparlar. Çok cüz'î irade ve şuur sahibi, dolayısıyla cüz'î öğrenme ve farklı davranabilme kabiliyeti geliştirebilen hayvanlar âlemi de, vazifelerini çok cüz'î şuur ve iradelerinin yol açtığı çok az suistimler dışında yine mükemmel yerine getirir. İnsan vücudu da, yine bizzat insanın ve insan tarafından değiştirilen çevre ve beslenme şartları gibi faktörlerin sebep olduğu kusur ve noksanlar dışında yine mükemmel çalışır. Kâinatta şuurlu ve sorumlu olan insanlar ve cinler dışında her varlığın vazifesini mükemmel veya mükemmele yakın yaptığına ve bu varlıkların her biri gibi,

onların her hareketinin, gördükleri her vazifenin onlarca, yüzlerce, binlerle gayeye hizmet ettiğine en açık delil, kâinatın mükemmel düzeni ve bu düzenin, düzendeki intizamın hiç bozulmadan devam etmesidir. Bugün, bir yandan materyalistler ve Darwinistler neticede mutlak ilim, irade ve kudret sahibi Yaratıcı'ya işaret edeceği için bu gayeliği görmek istemeseler de, aslında insanlık, hiçbir insan bu gayelikten kaçamamakta, çevrecilik, çevre bilinci, çevreyi veya ekosistemi koruma üzerine hassasiyetle eğilmezlik edememektedir.

Şuurlu olmayan varlıklar, gördükleri vazife ve hizmetlerdeki gayenin farkında olmayabilirler. Ama onların bunun farkında olmaması, onların faaliyetlerinde ve yaptıkları işlerde sayısız gayelerin takip edilmediğini göstermez. Nasıl saat vakti göstermek gibi çok önemli bir hizmet gördüğünü bilmez, ama onun bunu bilmemesi kimseyi saatin varlığının gayesini inkâra götürmezse, bunun gibi, kâinattaki bazı varlıkların neyi niçin, hangi gayeye yönelik yaptıklarını bilmemeleri de, onların faaliyetlerinin gayesiz olduğu gibi bir sonuç doğurmaz. Kısaca, **bilmemek, olmamaya delil değildir.**

· **Kâinatta her şeyin bir kemal noktası ve o şeyin o noktaya doğru bir meyli vardır. Katlanmış meyil ihtiyaç, katlanmış ihtiyaç iştiyak, katlanmış iştiyak incizap olur ve incizap, iştiyak, ihtiyaç ve meyil, Cenab-ı Hakk'ın tekvinî emirlerinin eşyanın mahiyetindeki çekirdekleri ve bu emirlere itaat merkezleridir.**³⁴

Cenab-ı Allah (c.c.), her varlık için nihaî bir tekâmül veya terakkî noktası tayin buyurmuştur. Meselâ, bir çekirdeğin hedefinde ağaç olup meyve vermek ve tekrar kendine dönmek, yani binlerce yeni çekirdekte varlığını sürdürmek yatar. Anne karnında aşılınmış bir yumurtacık, merhale merhale bir canlı olmak, hangi canlı olacaksa onunla varlığının kemal noktasına ulaşmak ve sonra neslinde hayatını devam ettirmek hedefi istikametinde gelişir. Bundan ayrı olarak, her varlıkta tasaffî ederek, yani saflaşarak kemalini bulma hedefi ve meyli de sözkonusudur. Meselâ, altın cevheri, kemalini ve nihaî saffetini 24 ayara ulaşmakta bulur; insan, kemaline ve nihaî saffetine nefsinin tam tezkiye, kalbini tasfiye, ruhunu tenmiye, yani

terbiye ile tam terakkî edip, sahip bulunduğu bütün potansiyelleri meleke haline getirme ve bu melekeleri kendine has tam kapasite ile kullanmakla ulaşır. Bu süreçte, her varlığın fitratına yerleştirilen bu kemal ve nihaî arınma ve gelişme noktasına ulaşma meyli, katlanarak ihtiyaç halini alır. İhtiyaç ise, artarak iştiyaka, tam bir şevkle yoluna devam etmeye; iştiyak da, katlana katlana hedef istikametinde çekilircesine yol almaya, yani incizaba dönüşür. Varlıkların fitratına konmuş bulunan bu meyil, ihtiyaç, iştiyak ve incizap gibi hususiyetler, Cenab-ı Allah'ın tekvinî, yani kâinatın işleyişi için vazetmiş bulunduğu karşı konulmaz emir veya kanunlara itaatin nüveleri, hattâ bizzat itaat etmenin kendisidir. Evet, bilhassa her bir iradesiz varlıkta Cenab-ı Allah'ın tekvinî emirlerine öyle karşı konulmaz bir itaat yönlendirmesi veya sevki vardır ki, lâtif ve nazik su, nazik bir meyille, yani soğumanın tesirinden gelen bir yönelişle donma emrini aldığı zaman demiri parçalar. Kışın donma sebebiyle ne kadar su saatinin çatlayıp bozulduğunu biliriz.

· **Mümkünât mahiyetlerinin mutlak kemali, mutlak vücuttur. Hususî kemali, istidatlarını kuvveden fiile çıkaran ona mahsus bir vücuttur. Mümkünâtın mahiyetlerinin hepsi için ortak nihaî kemal noktası, varlığa ermektir; her bir mümkünün kendine has nihaî kemal noktası ise, ona ait istidatların (kapasitelerin) kuvveden fiile, yani potansiyel kabiliyet olmaktan bilfiil kabiliyet olmaya çıkmasına sebep olan kendine has varlığa ermektir.**³⁵

Cenab-ı Allah (c.c.), Kendi Kendine vardır; varlığına ait bütün hususiyetlere Kendi olarak sahiptir; varlığı Kendi'ndendir ve Kendisi'yle devam etmektedir. Ayrıca, zaman, mekân, değişme, bölünme, üreme, gelişme gibi her türlü maddî özellikten mutlak berî ve münezzehtir. Dolayısıyla, O'nun varlığı mutlak ve mutlak zarurîdir. O'nun için var olmamak asla sözkonusu olamaz. Cenab-ı Allah'tan başka bütün varlıklar ise, varlığını Allah'a borçludur; varlık sahasına çıkmaları, varlıklarını sürdürmeleri, hem varlık sahasına çıkıp hem de varlıklarını devam ettirmeleri için gerekli her şey, yine kendilerine değil, Cenab-ı Allah'a aittir ve O'nun bahşetmesiyledir. Bu sebeple, varlığı kendinden ve kendisiyle

olmayan bütün varlıklar mümkün, yani olmaları veya olmamaları aynı derecede ihtimal dâhilinde, dolayısıyla var olmaları Cenab-ı Allah'ın İradesi'ne bağlı olan varlıklardır. İşte, onların mahiyetlerinin nihaî kemal noktası, adem, yani Cenab-ı Allah'ın mutlak varlığı karşısında izafî yokluk âleminden veya sahasından vücut, yani varlık sahasına çıkmaktır. Onlar, var kılınmakla mahiyetlerindeki, yani onları tayin eden, ne olduklarını ortaya koyan asıl özlerindeki nihaî kemal noktasına ulaşmış olurlar.

Mümkünât, yani Cenab-ı Allah'tan başka her şey, çıplak bir vücutla ortada bırakılmaz. Varlık sahasına çıkarılan her bir varlık, mahiyetine veya fitratına yerleştirilen meyil, ihtiyaç, iştihak ve incizapla kendisi için tayin buyurulan hususî kemal noktasına yönelir. İşte, her bir mümkün varlığın hususî kemali, nihaî gelişme noktası, kendisine verilen kapasitelerin potansiyel kabiliyet olmaktan çıkıp, birer aktif kabiliyet haline gelmesidir. Ancak böylece her bir varlığın var olmasındaki gaye gerçekleşir ve her bir varlık, bu gaye istikametinde hayatını sürdürür. İnsan (ve cinlerin) dışındaki canlıların bazıları tamamen iradesiz olmakla, söz konusu gaye istikametine iradesiz sevk edilir; hayvanlar gibi bazıları, çok cüz'î iradeleriyle birlikte yine aynı istikamette yürütülür. Bundandır ki, kâinata insanın tesir sahası dışında kalan her alanda her şey, belli ölçülerde mükemmel cereyan eder. İnsan ise, iradesiyle kendi sahasında bu mükemmeliyeti bozar. Onun hususî kemal noktasına yürümesi, yani kendisine bahşedilmiş ve gelişmesi iradesine bırakılmış kapasiteleri aktif kabiliyet haline getirmesi, iman, ibadet ve ilimle tekâmül ve terakkîsine, çalışmasına, gayret ve himmetine bağlıdır. Kimse, kendisine lütfedilen kapasiteleri bilemez; dolayısıyla insan, meşrû istikamette ölünceye kadar gayret etme, terakkî ve tekâmülünü sürdürme mevkiinde bir varlıktır.

· **Hareketin bittiği noktada düşünce, düşüncenin bittiği noktada hareket başlar.**³⁶

AKSİYON VE DÜŞÜNCE

Hareket veya aksiyon ve düşünce, bir bakıma insan hayatının özeti gibidir. Bunlar, birbirine sebeptir, birbirini doğurur ve birbirini tamamlar.

Aksiyon ve düşünce silsilesinde insanın belli bir hedefi ve bu hedefi seçmede ve ona ulaşmaya çalışmada belli bir niyeti olur. Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) gelen ilk vahiy, bir aksiyon emriydi: "Oku!" Ve arkasından neyin okunacağı değil, ne için, ne veya kim adına okunacağı buyruluyordu: "*Yaratan Rabbi'nin adına (ve adıyla)!*"³⁷

Demek ki, peygamberlik aksiyonunun, belki bütün İslâmî aksiyonun adı "okumak"tır. Kâinatı okumak, insanı okumak, Kur'ân'ı okumak ve yine okumanın manâsı içinde (okuduğunu) yaşamak. Okumak, hem öğrenmeyi hem yaşamayı, hem ilmi hem hayatı veya pratiği içine alan bir kavramdır. Dolayısıyla bilme, inanmaktan ve yaşamaktan; inanmak, bilme ve yaşamaktan; yaşamak, bilme ve inanmaktan ayrılmaz, ayrılmamalıdır. İlim, "bilimsel" teoriler yumağı ve malûmat yığını değil; bizzat zihinle, kalble, bedenle tecrübe edilen gerçeklerdir. Bundandır ki İslâm, bir teoriler toplamı değildir; o, baştanbaşa hayat ve aksiyondur; manâsını aksiyonla bulur, kendisini aksiyonla açar. İslâm Fıkhı da, kitaplarda yazılı kaideler toplamı değildir; o, bizzat pratiktir, manâsını pratiğinde bulur. Dolayısıyla, İslâmî pratiği veya İslâmî bir pratiğin içinde olmayan bir insan, teoride İslâm'ı ne kadar bildiğini zannetse de hükümlerinde çok defa yanılır; İslâmî bir pratik içinde olanları da gerektiği gibi anlayamaz ve İslâm adına doğru değerlendiremez. Yine bundandır ki, İslâm'ı teori olarak çok iyi çalışmış bulunan oryantalistler, onu hayatında tatbik etmeye çalışan sıradan bir mü'min kadar kavrayamazlar. Kısaca, aksiyon ve düşünce, birbirinden ayrılmaz bir bütündür; sağlam ve yerinde aksiyon sağlam düşünceyi, sağlam düşünce sağlam aksiyonu doğurur ve böylece bir aksiyon–düşünce salih (doğurgan) dairesi ortaya çıkar.

Meselenin bir de şu boyutu vardır: Aksiyonla veya hareketle düşünce arasında bir geçiş hattı, bir diğer ifadeyle, sebeple netice arasındakine benzer bir bağ vardır. Bu bağ, insanı aksiyonla düşünce, sebeple netice arasındaki münasebeti görmeye götürür; hattâ bu bağ, sözkonusu münasebettir. İşte insan, bu bağ veya münasebeti görmek veya keşfetmekle yeni terkiplere, yeni düşünce ve davranış kalıp ve kaidelerine ve bütün

bunların arkasında sanki onların asıl sebepleri veya onlardan sorumlu gibi görünen birtakım kanunlara erişir. Esasen hadiseler de, bu kanunları bize gösterir. Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin bazıları, âyet veya âyet gruplarında anlatılan hadiselerin altında yatan kanun veya düsturların ifadesiyle biter. Meselâ, Hz. Yusuf'un kardeşi (Bünyamin)'i yanında alıkoymasına gerekçe olan hadisenin sonunda Kur'ân-ı Kerim, bu gerekçeyi ve onu doğuran hadiseyi Cenab-ı Allah'ın hazırladığını beyan buyurur ve sonra şu çok önemli küllî kaideyi beyan eder: *Her bir bilgi sahibinin üstünde daha iyi bir bilen (ve hepsinin üstünde her şeyi bilen olarak Allah) vardır.*³⁸

İnsan, eşya ve hadiselerdeki sebep-sonuç bağı, aksiyon ve düşünce arasındaki geçiş hatlarını görmek veya keşfetmek, böylece yeni terkiplere, yeni düşünce ve davranış kalıplarına ulaşmak ve bunların altında veya arkasında yatan kanunlara erişmekle zihnen ve kalben inkişaf ve bu inkişafa paralel maddî ve teknolojik açıdan terakkî eder. Pozitif ilimler açısından ilim dediğimiz şey de, bir açıdan söz konusu terkip ve tahlillerde bulunabilme, kıyas, tümevarım ve tündengelim gibi yollarla eşya ve hadiseler arasında gezinip, onların arkasındaki küllî kanunları görebilme ve bunlardan hareketle cüz'iyatı da yorumlayabilme kabiliyetidir.

Evet insan, bu kanunlardan istifadeyle bir şeyler yapma ve üretme kabiliyetini de haizdir. Bütün bunlara rağmen, insan, her sahada olduğu gibi, bu alanda da mükemmel değildir; her bir hadiseyi bütün boyutlarıyla, onu doğuran sebep ve sonuçlarla kavrayamadığı gibi, sebepleri, sonuçları ve altlarında yatan kanunlarla birlikte bütün hadiseleri bir arada göremez ve değerlendiremez. Dünü tam bilmediği gibi, bugünü de tam bilmez; yarını nerdeyse hiç bilmez. Oysa denebilir ki, tarihin ilk gününden bu yana hadiseler arasında münasebetler vardır; tarih, birbirinden kopuk hadiseler bütünü değildir. İnsan hayatı da, toplumların hayatı da, kâinatın hayatı da âdeta organik birer bütündür. İşte insan, ne bu bütünü ne de onun cüz'lerini, unsurlarını tam manâsıyla görüp, hatasız değerlendirebilir. Ayrıca, insanı da, insanları da, onun münasebet halinde bulunduğu bütün çevreyi de her bakımdan ve tam doğru olarak tanıyamaz, kavrayamaz. Bu husustaki

kabiliyet ve kapasitesinin eksikliğinin yanısıra insan, hatadan, düşmekten kurtulamaz; başına üşüşen evham ve şüpheler de peşini bırakmaz. Bundan dolayı insan, her halükârda vahiy alan bir peygambere ve onun kılavuzluğuna muhtaçtır. Ta ki, kâinattaki mükemmel nizama, eşya ve hadiseler arasındaki bağlara, aksiyon–düşünce, sebep–sonuç münasebetine ve çevresiyle birlikte kendi mahiyetine göre davranabilsin ve kâinatın ve hayatın temeli olan dengeyi bozmasın.

· **Varlıkta meknî bulunan, yani varlıklara verilmiş olan bir kapasite, bir istidat, fiil ve faaliyete dökülüp dönüştüğünde açılır, gelişir ve lezzet verir. Bütün faaliyetlerdeki lezzet bu sırdandır. Hareket-siz bir varlık, yokluk hesabına çalışır.**³⁹

Cenab-ı Allah (c.c.), her bir varlığa has bir istidat, yani kapasite, potansiyel kabiliyet bahşetmiştir. Bu, cemadât dediğimiz cansız eşya veya cisimlerde de vardır. Bundandır ki, toprak tabakası kayaların parçalanmasından oluşmuştur. Suların kaynağı da çok defa kayalardır. Demek ki, İlâhî Kudret, kayalara toprak ve sulara kaynak olma istidadı vermiştir. Bu istidat, kayaların fıtratındaki bu potansiyel, rüzgârların ve yağmurların da tesiriyle sürekli hareket, sürekli fiil ve faaliyet olarak kendini ortaya koyar. İşte bu hareket ve faaliyet, Allah'ın izniyle toprak tabakasının oluşmasına, kayalardan suların fışkırmasına hizmet eder. Ne malûm ki, kayalar bu hizmetten bir lezzet alıyor ve bu lezzetten gelen aşk ve şevkle hiç durmadan sürekli faaliyet halinde bulunuyor olmasın.

Bunun gibi, Cenab-ı Allah'ın (c.c.) toprağa verdiği fitrattaki potansiyeller sürekli faaliyet halinde tecelli ettiği için bütün madenler toprakta oluşur; yine, toprak altına giren tek tip su, burada farklı türde sulara dönüşür. Kimse, bu faaliyetler sebebiyle toprağın bir şevk ve lezzet hissetmediğini söyleyemez. Çünkü cansız görüp cemadât dediğimiz varlıklarda bile belli seviyede bir ruhî nefha olmadığı malûmumuz değildir. Bunun yanısıra, onları temsil eden, Allah'ın onlara gördürdüğü vazifeleri alkışlayan, temsil ve Cenab-ı Allah'a arz eden melekler vardır. Dolayısıyla, faaliyetlerinin hasıl ettiği şevk ve lezzettir ki, cemadâtı da sürekli faaliyete sevkeder.

Çünkü, hayat faaliyettir ve faaliyettedir. Atalet, yani işsizlik ve hareketsizlik, ölümün kardeş çocuğu olup, işsiz ve hareketsiz bir varlık adem, yani yokluk, yokluğa gidiş hesabına çalışıyor demektir.

Cemadât için faaliyette böyle bir şevk ve lezzet varsa, elbette ruhtan veya rûhun fonksiyonlarından ya da rûhî tecelliden belli seviyelerde hayat taşıyan bitkiler, hayvanlar ve insanlar, fitratlarındaki potansiyellerin faaliyet ve kabiliyet olarak ortaya çıkmasından lezzet alacak ve bu lezzetten gelen şevk, onları daha da faaliyete itecektir. Bitkilerin iradeden nasibi olmadığı, hayvanların çok az olduğu için onlar, potansiyellerini sürekli faaliyete dönüştürür. İnsanın iradesi dışında çalışan bedeni de, en gelişmiş ve kompleks bir fabrikadan çok daha muhteşem ve kompleks bir fabrika gibi çalışır. Ancak insan, ataletle onun çalışmasını yavaşlatır ve bu yavaşlatmaktır ki, beden hastalanmasının en önemli sebebidir. Rahatlık ve atalet, bedeni ölüme getiren faktörlerdendir. Arz bulunduğu gibi, işsiz ve tembel insan, adem, hastalıklar ve ölüm adına çalışıyor demektir.

· **Bazan arzu ve heves, fikir suretini giyer. Muhteris insan, nefsanî arzusunu fikir zanneder.**⁴⁰

İnsan, çok defa arzularına, heveslerine fikir sureti giydirir; onları sanki birer fikirmiş gibi takdim eder. Özellikle hırslı ise, bu takdirde nefsanî arzularını ve heveslerini fikir zanneder veya onlara fikir elbisesi giydirir; hırslarını tatmin adına onları fikir olarak sunar.

· **Ülfet, katmerli cehalete ve sathî bakışa sebeptir.**⁴¹

Gerçekten katmerli cehaletin, sathîliğin, gerçeğe kapalı kalmanın ve soğuk taassubun en önemli sebeplerinden biri ülfettir; ilmî araştırmalara, yani tahkike mani olan en belli başlı sebeplerden biri yine ülfettir.

İnsanlar, alıştıkları ve doğru kabûl edip şartlandıkları şeyleri kendilerince malûm bilir ve gerçek zannederler. Hattâ ülfet (kanıksama) dolayısıyla pek çok harikaları sıradan görüp, onlara ehemmiyet vermezler. Halbuki ülfetlerinden dolayı malûm ve sıradan zannettikleri o şeyler, birer harika ve birer Kudret mûcizesi oldukları halde, ülfet sebebiyle onlar üzerinde düşünmezler. Bunun yerine, fitrata müdahalenin sebep olduğu

anormallikleri harika zannederler. Meselâ insan, baştan başa bir harikalar mecmuasıdır. Bütün insanlar yapı olarak aynı malzemeye dayandıkları ve birbirlerinin aynısı oldukları halde, kıllarına ve parmak uçlarına, daha öte DNA'larına varıncaya kadar birbirlerinden ayrı oldukları gibi, simaları, karakterleri, kabiliyetleri, beğeni ve tercihleri açısından da birbirlerinden farklıdır. Her bir hücre, hücreyi oluşturan çekirdek, zar, DNA ve RNA gibi unsurların her biri, birer mûcizedir; bütün insanlar bir araya gelseler, yapamayacakları harikalardır. Ama insan, ülfet sebebiyle, bunlarla sürekli haşır-neşir olması sebebiyle, bu mûcizeleri görmez; daha büyük harfler olan ellerin, parmakların, yüzün yapısına dikkat etmez, fakat, aslında bir anomalilik olarak biri altı parmaklı doğsa bunu harika zannederek, günlerce üzerinde durur. İnsan, kendileriyle ülfet, yani alışkanlık peyda ettiği şeyleri böylece sıradanlaştırır ve üstüne üstlük, onları bildiğini zanneder. Hele bir de kendisiyle alışkanlık peyda ettiği şeye “bilimsel” bir ad takmışsa, artık onu bir daha incelemeye değer bulmaz. Katmerli cehaletin beslendiği bir bataklaktır bu tavır.

Kur'ân'ı, Kur'ân üzerine yazılmış mealleri, Risale-i Nurları okuruz; belki çokça da okuruz. Çok defa da okuduğumuzu anladık zanneder ve geçeriz. Oysa idrak ve manâ adına zihnimize belirmiş, tecessüm etmiş, kalıp giymiş bir şey yoktur. Meselâ, “*Lâ ilâhe illa'llah* – Allah'tan başka ilâh yoktur!” deriz. Böyle demekle İslâm'ın çekirdeği olan bu mübarek “kelime”yi anladığımızı sanırız. Oysa ne ilâhın manâsını biliriz, ne Allah hakkında ma'rifetimiz vardır, ne de Allah'tan başka ilâh olmamasının ne anlama geldiğini, kâinat, hayat, ilimler, düşünce adına bunun ne ifade ettiğini düşünmeyiz bile. *Lâ ilâhe illa'llah*'ın yanısıra her gün defalarca tesbih, tahmid, tekbirde bulunur, yani “*Sübhâne'llah, el-hamdü li'llâh, Allahü ekber!*” deriz; fakat Allah ma'rifetinin ve namazın, ibadetin özü, çekirdekleri ve meyveleri olan bu kelimelerin anlamları üzerine zihnimizi de, kalbimizi de yormayız. Böyleyken, bütün bunları bildiğimizi zannederiz. İşte bilmeyi, ilmi, araştırmayı önleyen, sürekli söylemekten ve iç içe olmaktan kaynaklanan bildiğimizi zannetmemizdir, yani ülfettir.

Kur'ân-ı Kerim'de, “Göklerde ve yerde o kadar çok âyetler var ki! Fakat onlar, bu âyetlerle sürekli iç içe, yan yana buldukları halde hep bir aldırmaçlık içinde geçip giderler.”⁴² buyrulur. Kâinatta her bir şey, her bir hadise, Cenab-ı Allah'ın varlığı ve Birliği dâhil, iman esaslarına açık birer delildir. Fakat bütün bunlarla sürekli bir arada ve iç içe yaşıyor olmamız, onların ne kadar harika olduğunu görmemize engel olmaktadır. Onların ne kadar harika olduğunu göremediğimiz gibi, onların ifade ettikleri manâları da görmez, işitmez ve üzerlerinde düşünmeyiz. Daha tehlikelisi, bu körlük, sağırılık ve düşüncesizliğimiz, onların her biri iman esaslarına apaçık bir âyet iken, onları inkâra ve küfre basamak yapmaya kadar gidebilmekte, öyle ki, şuursuz, ilimsiz, iradesiz tabiatı veya her bir şeyi ilâh yapma, yaratıcı yapmaya kadar varabilmektedir. Kur'ân-ı Kerim, “Sen (Allah'ın her bir icraatı, kâinattaki her bir şey, her bir hadise karşısında) hayretten hayrete düşer, hayranlıktan hayranlığa geçersin, onlar ise alay ederler!”⁴³ buyurur. İnkârcılar, ülfetin ve materyalist bilimciliğin kalblerini mühürleyip, gözlerini kör ettiği insanlar, mü'minlerin eşya ve hadiselerde okudukları manâlarla, eşya ve hadiselerin mesajları ile, onların iman esaslarına nasıl parlak bir âyet oluşuyla alay ederler. Bu dehşetli cehalet, sathîlik ve insanı insanlığından utandıracak tavrın en önde gelen bir sebebi ülfettir; baştan başa âyetler meşheri olan “tabiat”ın koynunda, onunla iç içe yaşıyor olmamızdır. Bu tavrın bir diğer boyutu da, eşya ve hadiselerdeki harikalığı görmezken, anormalliklere, anomalilere, fıtrat ve kaide dışılıklara harikalık vermektir. Bilhassa ilim ve terakkî asırları denilen son asırlar, ülfetten kaynaklanan bu katmerli cehalet ve sathîliğin en fazla görüldüğü asırlardır.

· **Sırf hakkı kabûl etmeme adına karşıdakini susturma gayret ve alışkanlığı, aklın yolunu kapayan kuruntulara yuvalık eder.**⁴⁴

Ülfetten başka insanı doğruyu bulmaktan alıkoyan faktörlerden biri de, enaniyetten kaynaklanan, cehaletin daha da katılaştırdığı bir tavır ve davranış şekli olarak, hakkı kabûl etmeme adına karşıdakini susturma gayret ve alışkanlığıdır. O bakımdan ilim, münakaşa ile değil, mütalâa

(karşılıklı değerlendirme, birlikte çalışma), münazara (fikir ve görüş alışverişi) ve istişare ile gelişir. Münakaşada nefse itimat edilmez. Özellikle doğrular münakaşaya açılmaz. Çünkü münakaşada kişiler çok defa üstün gelme ve karşıdakini susturma gayreti içinde olduğundan, doğrular matlaşır; kişilerin idrak kapasitesine ve şahsî kabûllerine indirgenir. Oysa doğru, insandan bağımsız olarak vardır ve insana düşen, onu anlamaya çalışmak ve keşfetmektir.

- **Basit cehaleti katmerli cehalete çeviren en önemli bir başka sebep, meçhul bir şeye parlak bir isim takmakla onu anladım ve başka meçhul şeyleri de ona atıfla izah ettim zannetmektir.**⁴⁵

BİLİMİ PUTLAŞTIRMAK; EŞYA VE HADİSELERE KUR'ÂNÎ VE BİLİMSEL BAKIŞ

Bu, Hz. Bediüzzaman'ın son derece önemli tesbitlerinden biridir. Modern bilim, kâinat hadiselerine sadece “nasıl”larıyla, yani meydana geliş şekilleriyle yaklaşır ve her bir kâinat hadisesini meydana geliş şeklinden ibaret görür. Meselâ, yağmur, onun için buharlaşma ve sonra buharın atmosferde soğuk hava tabakasına rastlayıp yoğunlaşarak damlalar halinde yere düşmesinden ibarettir. Oysa yağmurun meydana gelmesinde ve yağmasında belki henüz bilemediğimiz daha pek çok faktörler devrede olduğu gibi, bütün bu faktörlerin, yağmurun, yağış hadisesinin, hattâ kâinatta her bir hadisenin, yukarı atılan bir taşın yere düşmesinin bile nerdeyse kâinatın tamamıyla, insan ile, kâinat ve insanın hayatıyla çok yakın münasebetleri söz konusudur. Ayrıca, her bir hadisede pek çok manâlar, ibretler, dersler yüklüdür. Her bir kâinat hadisenin yerine getirdiği pek çok vazifeler, sebep olduğu pek çok faydalar da vardır. Bundan dolayıdır ki, hem Kur'ân-ı Kerim, hem halkımız, meselâ yağmur için “rahmet” tabirini kullanır. Modern bilim, kâinat hadiseleri için keşfettiğini düşündüğü meydana geliş sebeplerinden hareketle her bir hadiseye bir isim takar ve hadiseleri bazılarına “kanun” dediği bu isimlere havale eder: manyetizma, telepati, yerçekimi, mıknatıs kuvveti gibi. Kısaca, modern bilim için kâinat ve kâinat hadiseleri, kendi taktığı birtakım hikmetsiz ve

ruhsuz isimlerden ibarettir. Bu tavrın, eskiden müşriklerin kâinat hadiselerini veya insan hayatında ortaya çıkan ve izah edemedikleri bazı vaka veya vâkıaları birtakım görünür veya görünmez bazı kuvvetlere verip, sonra da bu kuvvetleri bazı isimler altında putlaştırıp, onlara tapmalarından hiçbir farkı yoktur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim, müşriklerin edindikleri putları ilâhlaştırmaları, onlara ilâh adını vermeleri konusunda, “Bu, sadece sizin isimlendirmenizden ibarettir.” buyurur.⁴⁶

Oysa her bir varlık ve hadisenin manâsı, ondaki hikmetler, taşıdığı anlamlar, dersler ve ibretler bir yana, “nasıl”ına bakarak tarif veya isim koyuverme bile, bütünüyle tanımayı, müsemmâyı, yani isme konu varlık veya hadiseyi bütün yanlarıyla bilip kuşatmayı gerektirir. Bilme kuşatma olduğu için, bilen daima bilinenden büyüktür. Modern bilimin isim koyarak takdim ettiği hadiselerle ilgili bilgisi ise büyük ölçüde teorilerden ibaret olduğu gibi, artık fizikçiler, kâinat hakkındaki bilgilerinin bilme aczinden ibaret olduğunu itiraf etme noktasına gelmişlerdir. Dolayısıyla, cahil insanların eşya ve hadiselere keşfettiklerini düşündükleri yanlarına bakarak isim takmaları ve böylece onları izah ettiklerini sanmaları, sadece cehaleti artırır ve basit cehaleti katmerli cehalete çevirir. Çünkü daha öte araştırmanın, tanıma gayretinin önünü tıkar; hadiseleri basitleştirir, manâsızlaştırır; hikmet ve derslerinden mahrum bırakır. Bereket versin ki, günümüzde dünkü, önceki asırdaki fizikçilerin kibrinden uzaklaşan ve kâinat karşısında cehaletlerini ve bilme aczlerini itiraf edebilen fizikçiler de var.

Söz konusu tavrı, sadece kâinat hadiselerini inceleyen “pozitif” bilimlere ait değildir. Özellikle sosyal bilimlerde de aynı tavrı, hem de fazlasıyla müşahede etmekteyiz. İnsanı maddesinden, düşünceyi beyindeki maddî veya kimyevî faaliyetlerden, ‘process’lerden ibaret gören, ruhu laborautara sokamadığı için kabûl etmeyen, şuuru, iradeyi izah edemediğini itiraf eden pozitif bilimlerdeki materyalizmle ele ele tutuşan psikoloji de, sosyoloji de, insanı (nefsanî) davranışlarına indirgemekte, izah edemediği şuur ve iradeyi insanı ve davranışlarını izahta âdeta devre dışı bırakmakta, daha da öte,

insanı ve hayatını bizzat kendi davranışlarının nesnesi olarak ele almaktadır. Günümüzde özellikle sosyoloji, böyle bir tavırla icat ettiği isimlerle de hem insanı, hem de hadiseleri açıkladığı iddiası gurur ve kibri içindedir. Dolayısıyla, gurur, kibir ve cehaletin en boş ve en katmerlisini günümüzde pozitif bilimlerde, Darwinist biyologlarda, sosyal bilimlerde ise sosyologlarda müşahede etmekteyiz.

Modern bilimin bir diğer özelliği ve tavrı, “nasıl” ve “ne şekilde” ile ilgilenmeyi bilim zannettiği için zihinleri gereksiz malûmatla doldurmasıdır. Meselâ, Peygamber Efendimiz’e hilâllerle, ayın niye küçülüp büyüdüğüyle ilgili sorulan soruya Kur’ân-ı Kerim’de, “*Hilâller, yani ayın hareketleri, büyüüp küçülmesi, insanlara takvimcilik yapmak, vakitlerini, bu arada (oruç ibadeti ve) hac zamanlarını bildirmek içindir.*”⁴⁷ şeklinde cevap verilmiştir. Ayın hareketlerini, dünyanın etrafında döndüğünü, zahiren küçülüp büyümesinin zahirî sebebinin bilmek, gerçi bilgidir. Fakat ayın hareketleri, dünyanın etrafında dönmesi, zahiren küçülüp büyümesi, Cenab-ı Allah’ın hikmetler dolu icraatları olarak bilinmez, yani ma’rifet oluşturmaz ve tabiata, sebeplere, kendi kendine olmaya verilirse, o zaman bu bilgi, tamamen faydasız, hattâ zararlı bir bilgidir. Çünkü bunu bilmenin insana faydası olmadığı gibi, ayın hareketlerine insanın müdahalesi de yoktur. Buna rağmen, bilim, asırlardır insanları bu tür bilgilerle meşgul etmiş, bunların etrafındaki tartışmalar, dünyada pek çok kişinin imanını yitirmesine sebep olmuş, bilimsel materyalizme malzeme teşkil etmiş ve insanlığın başına savaşlar, silahlanmalar, işgaller, sömürgecilik gibi yollarla çok büyük felâketler getirmiştir.

· **Kendini beğenme, kalbin zayıflığından kaynaklanır ve dalâlete götürür.**⁴⁸

Dalâletin, yanlış yollara girmenin veya bu yolları takip etmenin sebeplerinden biri, kişinin kendisini beğenmesi ve kendi fikirlerine fazla değer vermesidir. Öyle ki, böyle biri, başkalarıyla, halk ile aynı düşünüyor olmamak ve farklılığını göstermek için, fikirlerine başka bir yol inşâ eder.

Halkın gittiği yolda müşahede edilen veya bu yoldan kaynaklandığı düşünülen şüphe ve zanlar, kendini beğenmiş bu şüpheler ve zanlarla, ona göre “hurafe”lerle mücadeleye sevkeder. Kendini beğenmiş, kendine inşâ ettiği yolda yalnız kaldığını ve fikirlerine itibar edilmediğini görünce, bu defa kendi şüphe ve zanlarına hedef olur. Bu tür insanlardan ancak binde biri kurtulabilir.

Ey hidayeti arayan insan! Halkı, Müslüman çoğunluğu küçümseyip, inançlarına hemen “hurafe”, geleneklerine hemen “İslâm dışı” damgası vurma! Gurur ve enaniyeti, kendini beğenmişliği, fikirlerine meftuniyeti ayaklarının altına al ve ez onları! İmanın sapasağlam kalesine gir ve Müslüman çoğunluğun yoluna tâbi ol!

• **İnsanın kendisine olan sevgisi: kasten muhalif olma tavrı; soğuk taassup; başkalarından üstün veya farklı olma meyli; partizanlık veya taraftarlık hissi; vehmini bir asla dayamakla kendine mazeret arama; arzusuna uygun olan zayıf şeyleri kuvvetli görmek; başkasının eksikliğini nazara vermekle kendi kemalini göstermek ve başkasını yalanlamak veya dalâlette göstermekle kendi doğruluk ve istikametini ilân etmek gibi sefil ve bayağı tutum ve davranışlara kaynaklık eder. İşte insan, ben-sevgisiyle böyle makamlarda demagoji yaparak çok bahaneler bulabilir.⁴⁹**

GERÇEĞİ GÖRME VE İTİRAF EDEBİLMENİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

İnsanı gerçeği görmekten ve itiraftan alıkoyan pek çok faktör vardır. Belki de bunların başında hubb-u nefis, yani kişinin kendisine olan sevgisi ve enaniyet gelir. İnsan, âdeta tapacak ölçüde kendi nefisini sever; buna enaniyet de eklenince, hakikatle arasına aşılmaz engeller girmiş demektir. Ben-sevgisi ve enaniyetin insanla gerçeği görme ve itiraf edebilme arasına koyduğu bazı engeller şunlardır:

Muhalefet tavrı: Bu tavır özellikle günümüzde, bilhassa kendisini ve kendi düşüncesini beğenen insanlarda o kadar çok yaygındır ki, aydın ve entelektüel olmanın gereği gibi takdim edilebilmektedir. Oysa, müsbet bir üretim ortaya koyamayan, inşâ ruh ve kabiliyetinden yoksun, elinden ciddî

bir iş gelmeyen, buna rağmen bir şey yapıyor olmakla vicdanını tatmin etmek ve başkalarına karşı ispat-ı nefiste bulunmak, yani kendini ortaya koymak ve başkalarına kabûl ettirmek isteyen insan, genellikle muhalif olma adına muhalefeti tercih eder ve bunu âdeta vazifesi, misyonu haline getirir. Halbuki aslolan, müsbet ve meşrû bir gaye uğruna meşrû ve müsbet faaliyetlerde bulunmaktır.

Ben-sevgisi ve enaniyetin pençesindeki insan, özellikle bu geliştirdiği muhalefet tavrı sebebiyle *fanatik* olur. Onu artık müsbet ve meşrû bir gayeye taraftarlık değil, muhalif tarafa düşmanlık harekete geçirir. Düşmanlık hissi insanda o kadar kuvvetlidir ki, kanaatimce hedefleri dünyada zenginlik ve sadece ekonomik refah olan ve Âhîret inancı taşımayan pek çok komünisti ideolojisi uğruna ölmeye sevkeden, ideolojisine bağlılıktan ziyade bu düşmanlık hissi olmuştur. İslâm tarihinde bile “Ali sevgisi değil, Ömer düşmanlığı” tavrı, milyonlarca insanı önüne sürükleyip götürebilmiş ve Rafızîliğe atmıştır.

Ben-sevgisi ve enaniyet, insanda *başkalarından üstün veya farklı olma, üstün veya farklı görünme meyli* de uyarır. Böyle bir insan, hep kendisinden bahsedilsin, herkesten üstün olsun veya öyle bilinsin ister. Çünkü ben-sevgisi ve enaniyet, bir komplekstir; her kompleks, insanda bir boşluktur ve doldurulmayı ister. İnsan da, bu boşluğunu daha başka süflî tavırların yanısıra, başkalarından üstün olma ve üstün görünme hissi ve meyli ile doldurmaya çalışır. Çok defa da bu hissini ve meylini, tenkitle, tenkitçilikle tatmin eder. Başkalarının kusurlarını nazara vererek güya kendi kemalini, başkalarını yanlıştta ve dalâlette göstererek güya kendi doğruluğunu ve istikametini ilan etmek gibi sefil ve bayağı bir tutumun içine girer. Kendisini terazinin bir gözüne, başkalarını diğer gözüne koyar ve kendisini ağır göstermek için tenkitle diğer gözü havaya kaldırır; o göze koyduğu insanlardaki bütün değerleri görmez, görmek ve göstermek istemez. Hattâ o kadar ki, cephe alınmaması gereken değerlere bile bu değerler terazinin diğer gözüne koyduğu insanlarda olduğu için cephe alır ve böylece

diğerlerini hafif göstererek kendisinin ağırlığını, değerini ispat etmek gayreti içine girer.

Ben-sevgisi ve enaniyetin yol açtığı bir diğer süflî tavır, *körü körüne taraftarlık ve partizanlıktır*. Ben-sevgisi ve enaniyetten kaynaklanan taraftarlık ve partizanlık, fanatikliğin ve düşmanlığın kaynağı olduğu gibi, *inatla* da birleşince, kişiyi, kendi tarafında olmayan melek gibi insanları şeytan, şeytan gibi insanları melek görme ve göstermeye sevkeder. Bu, özellikle günümüzün siyasî taraftarlığında o kadar yaygındır ki, Hz. Bediüzzaman'a "Şeytan'dan ve siyasetten Allah'a sığınırım." dedirtmiştir.

Ben-sevgisi ve enaniyet, insanı kendi arzularına, taraftarlığına, heveslerine, başkalarından üstün olma ve görünme meyline, inadına, tenkitçiliğine ve muhalefet tavrına ve kuruntularına bir fikir elbisesi giydirmeye ve bunları birer fikirmiş gibi sunmaya da yöneltir. Bu çukura düşen insan, bütün bunların aslında boşluklarından kaynaklanan birer kirli hava olduğunu görmez, görmek istemez; bunun yerine, sanki onlar çok önemli ve değerli fikirlermiş gibi bir tavra girer ve onları birer fikir gibi savunur.

Ve ben-sevgisi ve enaniyetinin tesiri altında kastî muhalefet, soğuk taassup, başkalarından üstün veya farklı olma meyli, partizanlık veya taraftarlık hissi, vehmini bir asla dayamakla kendine mazeret arama, arzusuna uygun olan zayıf şeyleri kuvvetli görmek, başkasının eksiğini nazara vermekle kendi kemalini göstermek ve başkasını yalanlamak veya dalâlette göstermekle kendi doğruluk ve istikametini ilân etmek gibi sefil ve bayağı tutum ve davranışlara giren insanın aslında en fazla yaptığı şey, *demagojidir*, diyalektiktir.

İnsanı günahlara ve yanlışlara sevkeden ben-sevgisi ve enaniyetin yol açtığı bu olumsuzlukların yanısıra, doğruyu bulma ve doğrudan sebat adına Hz. Üstad, şu çok önemli ölçüleri de nazara verir:

- **Gerçeği görmek ve doğruyu bulmak için, ayrıca, (kalb denilen) o aynayı mızımız, üstelik mızımızlığımıza bahaneler üreten çocuk tabiatından; sebepsiz yere düşman ama düşmanlığına mazeretler**

uyduran düşman karakter ve tavrından; ve yalnızca eksîği, kusuru gören müşteri bakışından da temizlemek gerekir. Sonra, tarttığımız zaman doğru tartmalı; karşılaştırmalarımızı tam yapmalı ve yolu aydınlatan işaretlerin birbiriyle karışıp kaynaşmasından ortaya çıkan hakikatin parıldayıp duran ışığını aydınlatıcı ve yol gösterici delil edinmeliyiz ki, arada sırada yolumuza düşen evham karanlıklarını def edebilelim. Hem, insafla, pür-dikkat ve sağlam, keskin bir kulakla dinlemeli; söz tamam olmadan da itiraz etmemeliyiz.⁵⁰

GERÇEĞE UZANAN YOL

Demek ki, gerçeği görmek ve kabûl etmek istemeyen insan, mızımız çocuk gibi sürekli bahane üretir; temelinde yalan yatan ve yalan olan bir bahaneden başka bahaneye geçer.

Gerçeği kabûl edemeyen, bu konuda enaniyetini kıramayan insanın diğer hastalığı, sebepsiz yere veya tamamen nefsanîyet kaynaklı düşmanlık üretmesi, düşman tavrı takınması ve bu tavrını bırakamamasıdır.

Bir diğer hastalık da, müşteri gibi hep eksik ve kusurları görme, sürekli eksik-kusur aramadır. Özellikle müsbet ve aktif bir hizmet ve üretimin içinde bulunmayan insanlar, kendilerince mükemmeliyet arar, aradığı mükemmelin ne olduğunu da çok bilmez, gereksiz idealizm ve idealize etme peşine düşer ve dolayısıyla hiçbir şeyden memnun olmazlar, olamazlar; daima gayr-ı memnun olarak kalırlar. Böyleleri için Hz. Üstad, meselâ iyi bir idare konusunda “Onlardan birisi –Allah etmesin–bin sene yaşayacak olsa, âdeta mümkün hükümetin hangi suretini görse, hülya ile yine razı olmayacak. Şu hülyanın neticesi olan tahrip meyliyle, o sureti bozmaya çalışacak.”⁵¹ der. Çünkü neyi aradıklarının farkında olmadıkları gibi, aslında kendi ataletlerine, beceriksizliklerine ve gerçeği kabûl etmeme tavırlarına mazeret arayışı içindedirler.

Hz. Üstad Bediüzzaman’ın bu müthiş ve özellikle günümüzde çok yaygın olan kalbî marazları teşhis eden tesbitleri, her insan için bir ilaç mahiyetindedir. Bu marazlar, belki kâmil insanları bile zaman zaman da olsa yoklayabilir.

Gerçeği bulmak ve gayr-ı memnun tavırdan kurtulabilmek için kalbi söz konusu hastalıklardan tedavi etmenin yanısıra, terazimiz daima doğru tartmalıdır. Yani neyi, nasıl ve neyle tartmamız gerektiğini iyi bilmek, değerlendirmeye aldığımız konularda tam, derin ve etraflı bilgi sahibi olmak ve bir bütün içinde her unsura sahip olduğu değerini biçip, değerini ölçüsünde yaklaşmak gerekir.

Ayrıca, doğruya yürürken elimizde yolumuzu aydınlatıcı bilgiler, düşünceler, deliller, değerlendirmeler olacaktır. Bunları da sahip bulduklarını gerçek yerleri, değerleri ve aydınlatıcılıklarının kuvveti nisbetinde kullanmasını bilmeliyiz. Böylece yanlış yönelişlerden ve bunların yol açacağı kuruntulardan kurtulmuş oluruz. Bunların yanısıra, okuduklarımızı dikkatli okumak ve iyi anlamaya çalışmak, dinlerken bir kelimeyi bile kaçırmayacak şekilde dikkatli dinlemek, gerek okurken, gerekse dinlerken anlayamadığımız yerleri geçmemek, daha ileri araştırmalarla anlamaya gayret etmek ve dinlerken konuşandan açmasını, açıklamasını istemek gerekir. Bir de, bir yazıyı sonuna kadar okuyup tam anlamadan, bir sözü sonuna kadar dinlemeden hemen itirazda bulunmamak da elzemdir.

· Nefsin vücudunda bir körlük vardır. O körlük, zerre büyüklüğünde bile kaldığı sürece hakikat güneşinin görünmesine mâni bir perde olur. Kâinata sığmayan insan, böylece gider, tek bir noktada boğulur.⁵²

KÖR BİR NOKTADA BOĞULMAK

İnsan, son derece girift ve kompleks bir varlıktır. Bazen neyi ve niçin yaptığını kendisi bile anlayamaz. Bu bakımdan, tarih boyu dinler, insana kendisini ve kendisi vasıtasıyla Allah'ı veya Allah'ı tanıtarak kendisini tanıtmak istemiş, felsefeler de, yine insanın kendisini tanıması üzerinde durmuştur. Kur'ân-ı Kerim, Allah'ı unutan insanların kendilerini de unutacaklarını, Allah'ı tanıyanın kendisini de tanıyacağını beyan buyurur.⁵³ Kadim Yunan'da Atina'da Akademi'nin kapısında "Ey insan, kendini tanı!" yazdığı tarihlerde kayıtlıdır.

İnsan, yine Kur'ân'ın ifadesiyle, kerim, yani asil, pek çok meleke ve lâtifelerle donatılmış, kâinatın hem çekirdeği hem meyvesi olan, kâinatta ne varsa kendisine dercedilmiş bir varlıktır.⁵⁴ Bu bakımdan insan, doğruyu, hakkı, hidayeti arar. Ne var ki, bu arayışında araya perdeler girer. Terakkî ve tekâmüle tâbi bir varlık olarak özüne hayır ve zahiren şerrin tohumları birlikte ekildiği için insan, sürekli bir mücadele, bir savaş alanıdır da. Terakkî ve tekâmül, bu iç mücadele veya savaşla mümkündür. Özünde şerrin tohumu gibi görünen hususiyetler, insana, onlara karşı mücadele ile hayırlara kaynak olsunlar, hayır mekanizmalarına dönüşsünler diye verilmiştir. Bu da, insanın doğruyu, hakkı, hakikati, adalet ve hakkaniyeti hedef ve maksat edinmesi, kendisini iyilik ve güzelliklere adayıp, bu noktada irade imtihanını kazanması ve kendisine verilen bütün mekanizmaları doğru istikamette kullanması ile mümkün olur.

Meselâ, Cenab-ı Allah (c.c.), insana çok geniş ve derin bir sevme mekanizması vermiştir; onun varlık özüne sevgi ile birlikte korkuyu, merhamet ile birlikte cezalandırma duygusunu, sabır ile birlikte aceleciliği yerleştirmiştir. Dolayısıyla insan, niyetinde daima hakkı, hakikati, doğruyu, adaleti, güzeli ve iyiliği taşınmalı ve kendisine verilen bütün bu ve benzeri mekanizmaları doğru yönde kullanmaya çalışmalıdır. “*Kim tevbe edip, (yanlış olan) yolundan döner, iman eder ve imanının gerektirdiği sağlam, yerinde ve ıslaha yönelik işler yaparsa, işte Allah, böylelerinin kötülüklerini iyiliklerle değiştirir. Allah, çok bağışlayandır; (bilhassa tevbe ile Kendisi'ne yönelen kullarına karşı) hususî merhameti pek bol olandır.*”⁵⁵ âyeti, “kötülüklerin iyiliklerle değiştirilmesi” ifadesiyle, insan böyle davrandığı takdirde, varlığının özüne yerleştirilmiş bulunan görünüşte şer mekanizmalarının birer hayır kaynağı haline geleceğini beyan buyurur.

Ayrıca, her günahahtan sonra pişmanlık duyarak tevbe etmek ve hemen bir iyilik yapmak da, işlenen günahı siler. Ama insan, doğruyu, hakkı, hakikati, adalet ve hakkaniyeti, iyilik ve güzelliği hedef ve maksat edinmez ve kendisine verilen mekanizmaları yanlış yönde kullanırsa, bu defa, özündeki zahiren şerrin kaynağı gibi görünen mekanizmalar, onu yönlendirmeye

başlar. Ve bu mekanizmalar arasında nefsin vücudunda bulunan körlük, insanı âdeta kontrolüne alır.

Kâinatın bir modeli olan, hattâ daha da ötede, Cenab-ı Allah'ın varlıkta tecelli eden bütün İsimleri'nin şuurlu bir tecelli merkezi olması hasebiyle düşüncelerinde, duygularında, hayallerinde ve hedeflerinde kâinata sığmayan, zamanı ve mekânı aşıp daha da ötelere ve ebede uzanan insan, gelir bu kör noktada boğulur. Bu nokta, varlığının özündeki sevgi, korku, gaye seçimi, tercih, nimetlerden istifade gibi mekanizmalar yanlış yönde kullanılmakla yersiz bir korku olur; Hz. Samed aynası olan kalbi mecazî bir sevgi veya sevgiliyle kirletmek ve neticede bir sevdaya esaret olur; kör kuyu gibi bir kompleks veya fikir sureti giymiş heves olur; ispat-ı nefis kaygısı olur; tamah olur; şöhret düşkünlüğü olur; enaniyet olur; ben-sevgisi olur; kin ve düşmanlık olur; gurur ve kibir olur; makam–mevki–statü şehveti olur; mal, evlât, eşya ve meslek tutkunluğu olur; kabilecilik veya menfî milliyetçilik ya da ırkçılık olur; kör taraftarlık, bilhassa ideolojik ve siyasî taraftarlık olur; aşılamayan bir psikolojik eşik olur... Kısaca, nasıl bir anda ufukları tarayan göz küçük bir toz veya çöp ile görmez hale gelirse, nefsin vücudundaki bu körlüklerin biri bile, kâinatlara sığmayan insanı, onun düşünce, hayal, tefekkür dünyasını, gaye ve maksadını kendi içine hapseder ve –Allah muhafaza– insan, bu kör noktada boğulur gider.

İnsanın düştüğü düşünme ve değerlendirme hatasının önemli sebeplerinden biri de, hangi şeyi temaşa ederse onu kendi terazisinde tartıp, kendine göre değerlendirmesidir.⁵⁶

KENDİNE, BİLGİSİNE VEYA NÛRUNA MAĞLÛBİYET

İnsan, özellikle kendi kapasitesini ve haddini bilmezse herkesi kendisi gibi zannetme ve her şeyi kendi terazisinde tartma yanlışına düşer. Özellikle ilmine mağlûp âlim, nûruyla sınırlı velî, servetine mağlûp zengin ve gücüne mağlûp idareci, bu hatayı çok işler. İlmine mağlûp âlim, her şeyi bildiğini, hem de en iyi ve en doğru kendisinin bildiğini zanneder. Dolayısıyla, her meseleyi kendi ilmine, ilmî seviyesine göre değerlendirir ve ona göre hükmeder. Oysa, Kur'ân-ı Kerim'de de açıkça beyan buyrulduğu üzere, her

bilgi sahibinin üzerinde daha iyi bir bilen ve hepsinin üstünde her şeyi eksiksiz bilen olarak Cenab-ı Allah vardır.⁵⁷ Velî, nûruyla muhat, yani sınırlıdır. Diyelim ki, nasıl 60 watlık bir ampulle aydınlanan odadan çıkmayan bir insan daha güçlü bir ışığın varlığını bilmez ve bilmeyince kabûl etmezse, nasıl kendisini aydınlatan ışığın gözünü kamaştırdığı bir insan daha kuvvetli başka ışığı göremezse, etrafını aydınlatan nûruyla gözü kamaşan velî de kendisini en büyük velî bilme hatasına düşebilir. Aynı gerçek, servet, güç ve makam sahipleri için de sözkonusudur.

Bunun yanısıra, insan, çevresinde gördüklerini de kendi nefsinde tartar; her şeye kendi hususî dünyasının pencerelerinden, o pencerelerin renkli ve farklı şekillerdeki (iç bükey, dış bükey, yumru, yassı, mavi, pembe...) camlarından bakar. O bakımdan, herkesi, her hadiseyi kendi ölçülerine göre değerlendirir. Eğer insan, kendi ilmine, nûruna, servet veya gücüne mağlûp da olursa, bu defa kendisini doğrunun yegâne ölçüsü olarak kabûl eder. Öyle ki insan, peygamberlere varıncaya kadar en büyük âlimleri ve velîleri de kendi terazisinde tartmaya kalkar; hattâ Cenab-ı Allah'ı bile kendi ölçüleriyle, kendi dünyasının pencere-lerinden tanımaya çalışır. O'nun her şeyi kuşatan ve her şeyi hem bir arada hem de ayrı ayrı gören İlmî'ni kendi ilmi, O'nun her şeye şâmil ve her şeyi hem bir bütün hem de parçalarıyla değerlendiren Hikmeti'ni kendi hikmeti, O'nun bütün kâinata ve bir zerreye aynı derecede yeten, aynı seviyede hükmeden Kudreti'ni kendi gücü çerçevesinde değerlendirir. Öyle ki, bazen iyi niyetle, İslâm'ı sevdirmeye gibi bir niyetle de olsa, sanki iyiyi, güzeli, insanlar için faydalı ve zararlı olanı Allah'tan daha çok biliyormuş gibi, aklını Din'e, Kur'ân'a, Allah'ın hüküm ve icraatlarına hakem yapar ve İslâm'ı kendine göre yorumlamaya kalkar.

İşte, insanın yanlış düşünüp yanlış değerlendirmesinin, yanlış sonuca varıp yanlış ve bâtil itikadlara girmesinin, Cenab-ı Allah'ı gerektiği gibi tanıyamayıp, tabiat, sebepler, tesadüf ve evrim gibi dalâletlere düşmesinin en önemli sebeplerinden birisi budur. Başka sebeplerin de yanısıra bundandır ki tabiatçılar, sebeplere, materyalistler maddeye yaratıcılık vermiş; Mu'tezile, insanın kendi fiillerini kendisinin yarattığına inanmış;

(Meşşâî) filozoflar, Allah'ın İlmî'nin tek tek küçük nesnelere sahasına almadığına, Mecusîler de şerri yaratanın başkası olduğuna itikad etmişlerdir; Meşşâî filozoflar, ayrıca yaratmada Cenab-ı Allah'ın Kudreti ile eşya arasına 'On Akıl' gibi aracı prensipler koyma yanlışlığına düşmüşlerdir. Aynı sebepledir ki insan, kendince küçük gördüğü işleri büyük insanlara isnat etmez; Cenab-ı Allah'ın da küçük şeylerle ilgilenmeyeceğini sanır. Oysa insanın küçük gördüğü çok şeyler vardır ki, onun büyük gördüklerinden pek çok bakımdan daha büyüktür. Kur'ân-ı Kerim, bu tür dalâlet ve şüpheleri izale adına ve bu gerçeği ifade için "*Allah bilir, siz bilmezsiniz!*"⁵⁸ buyurur; "*Olur ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da, o şey hakkınızda hayırlıdır; bir şeyi seversiniz de, o şey hakkınızda şerlidir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.*"⁵⁹ buyurur. Yine, aynı maksatla sinek misalini verir: "*Allah, bir sivrisineği, hattâ (gerek misal teşkil etmede, gerekse yapı ve sanat olarak) ondan daha büyüğünü veya daha küçüğünü misal getirmekten çekinmez. Zaten iman etmiş bulunanlar, (hem imanlarının gereği, hem de bu tür misaller imanlarını arttırıp güçlendirdiğinden ve onlardaki maksat ve hikmeti çok iyi anladıklarından,) onun gerçekten Rabb'ilerinden gelen hak bir misal olduğunu bilirler. Küfür kalblerinde yerleşmiş bulunanlar ise, (küfürlerinden kaynaklanan bir cehalet ve inatla), 'Allah böyle bir misal getirmekle ne demek ve ne yapmak istiyor ki!?' derler. Allah, onunla çoklarını dalâlete atmakta ve çoklarını da hidayete erdirmektedir. Ama Allah onunla (başkalarını değil,) sadece fasıkları dalâlete atmaktadır.*"⁶⁰ "*Ey insanlar! İşte size bir temsil, dikkatlerinizi ona çevirin: Allah'tan başka ilâh yerine koyup taptığınız ve kendilerine yalvardığınız her ne varsa, bütün imkânlarını birleştirip bir araya gelseler tek bir sineği olsun yaratamazlar. Bundan da öte, eğer sinek onlardan bir şey kapıp götürse onu bile kurtarıp geri alamazlar. İsteyen de güçsüz, kendisinden bir şey istenilen de!*"⁶¹ Bir sinekteki sanat fildekinden daha az ve daha az mükemmel değildir, belki daha fazladır; bir sineğin Cenab-ı Allah'ı tanıtmaması ve O'na şehadeti, bir filden belki daha ötedir. Ayrıca, her

varlığın hakkı haktır; hak haktır, onun büyüğü–küçüğü olmaz. Dolayısıyla Cenab-ı Allah, her varlığa hakkını eksiksiz verir.

Bu tür hatalar, insanın her şeyden önce insanı ve kendini tanınması, hududunu bilmesi, ilmini sürekli arttırmaya çalışması ve öğrendikçe cehaletinin farkına varması, her zaman yanlış yapabileceğini baştan kabûl etmesi, nefsinin ve şeytanın iğvalarından kaçınması ve her şeyi yerli yerinde değerlendirmeye çalışması ile aşılabılır.

· **Bilhassa bir hakikat karşısında objektif muhakeme denilen şey, çok defa şeytanın bir oyunu olup, muhalif tarafı tutmak manâsına gelir.**⁶²

TARAFSIZLIK VEYA OBJEKTİFLİK TUZAĞI

Bediüzzaman hazretlerinin tesbit buyurduğu en önemli gerçeklerden biri de budur. İnsanlar, çok defa objektif düşünce, objektif muhakeme adı altında yanlışa ve dalâlete sürüklenmektedirler. Oysa genellikle objektif muhakeme, muhalif tarafı tutmak demektir.

Meselâ, Allah'ın varlığını ispat için objektif muhakeme ve tartışma adına –hâşâ– O'nun yokluğunu farz ederek muhakemeye girişme ve tartışmaya girme; aynı şekilde, Peygamber Efendimiz'in peygamberliğini ispat için O'nun –hâşâ– peygamber olmadığından hareket etme; Kur'ân-ı Kerim'in Allah Kelâmı olduğunu ispat etmek için –hâşâ– O'nun Allah Kelâmı olmadığını farzederek muhakemeye başlama, şeytanın bir oyunudur ve muhalif tarafı tutmak, geçici olarak küfrü kabûl etmektir; yoksa asla tarafsız veya objektif muhakeme demek değildir. Allah'ın varlığı, Peygamber Efendimiz'in peygamberliği, Kur'ân'ın Allah Kelâmı olduğu asırlardır milyarlarca insan tarafından kabûl edilmiş, ispatlanmış ve kendilerine inanılmış gerçeklerdendir. Dolayısıyla, bu konularda aksini iddia eden, iddiasını ispatlamak konumundadır. Bu da, bu gerçekleri ortaya koyan sayısız delili çürütmeyi gerektirir ki, mümkün değildir. O bakımdan, böylesi hususlarda mü'minlere düşen, bu kesin gerçeklerden şüphe etmeyerek, ispat edici deliller üzerinde yürümektir.

Bilhassa imanî meselelerde doğrular ve gerçekler etrafında konuşur ve muhakemede bulunurken, meselâ “Allah'ı –hâşâ– ne var ne yok;

Peygamber’i –hâşâ– ne peygamber ne değil; Kur’ân’ı –hâşâ– ne Allah Kelâmı ne değil varsayalım” demenin de yine muhalif tarafı tutmaktan farkı yoktur ve bu da, tarafsız veya objektif bir muhakeme olmaz. Çünkü ortada yine bir gerçeği nefy etmek, kabûl etmemek söz konusudur. İki taraf arasında tartışmalı bir mal bulursa ve taraflar bir arada ise mal, yed-i emine bırakılır. Ama taraflar birbirinden çok uzaksa, bu takdirde mal, o anda kime aitse ona bırakılır, ortada bırakılmaz ve onun kendine ait olduğunu iddia edenden ispatı istenir. İmanî ve İslâmî gerçekleri kabûl veya ret ve kabûl edenle reddeden arasında serâ ile Süreyya, yani yerin en alt tabakası ile göğün en yüksek tabakası arasındaki mesafe kadar mesafe vardır. Bunlar, aynı çizgide, aynı yerde buluşamazlar. Ayrıca, bu gerçekler ortada da bırakılamaz. Çünkü arzedildiği gibi, ortada bırakmak, onları nefy etmek, kabûl etmemek manâsına gelir ki, bu da, karşı tarafı tutmak demektir.

HAKEM OLAYI

Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Muaviye (r.a.) arasında Sıffin Savaşı’ndan sonra cereyan eden Hakem Olayı’nda Amr ibn As (r.a.), Ebu Musa el-Eş’arî’yi bu tuzağa düşürmüştür. O’na “Ne Ali’yi ne de Muaviye’yi halife kabûl edelim, ikisini de azledelim!” teklifinde bulunmuş, Ebu Musa el-Eş’arî de (r.a.) bunu kabûl etmekle, meşrû halife Hz. Ali’yi hem hilâfetinin ve mücadelesinin meşrûiyetinden, hem de Hz. Muaviye ile olan savaştaki haklılığından mahrum bıraktığını ve halifelikten azletmiş olduğunu farkdememiştir. Buna karşılık, çok zeki olan Amr ibn As da (r.a.), “Ali’nin hakemi Ebu Musa Ali’yi azletti; ben ise Muaviye’yi hilâfete nasbediyorum.” deyivermiştir. Dolayısıyla gerçekler, objektif muhakeme adına ortada bırakılmaz, geçici de olsa nefyedilmez, reddedilmez; her halükârda bu, karşı tarafı tutmak manâsına gelir. Çünkü karşı taraf zaten bunu iddia etmekte, onların karşısına başka müsbet bir alternatif koymamaktadır. Bu sebeple, İslâmî ve imanî meselelerin gerçek objektif muhakemesi, onların gerçekliğini kabûl edip, –hâşâ– gerçek olmadıklarının ispatını iddia edene bırakmayı gerektirir. Bu ispat da hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla küfrün, inkârın, ateizmin, agnostisizmin hiçbir

aklî ve mantıkî dayanağı yoktur ve olamaz; bunlar, hiçbir müsbet delile dayanamaz ve ispat edilemez, keyfî birer nefy olmaktan öte geçemezler.

· **Tebeî nazar, muhali mümkün görür.**⁶³

Doğru ve sağlam düşünebilme adına dikkat edilmesi gereken en önemli gerçeklerden biri de budur. Bir meseleye doğrudan, bütün yanlarıyla, genişliğine ve derinliğine bakmadan sadece tebeî, yani yandan, başka bir mesele çerçevesinde bakmak, insanı yanlış sonuçlara, hattâ muhali mümkün görmeye götürür.

Bir zaman yaşlı bir adam Ramazan hilâlini gözetlemek için semaya bakmış. Bu esnada gözüne kaşının beyaz kıllarından biri inmiş. O kılı ay zannederek, “Ay’ı gördüm!” demiş. Muhaldir ki hilâl, o beyaz kıl olsun. Fakat kasten ve bizzat aya baktığı ve kaşının kılı gözüne tebeî, dolayısıyla ve ikinci derecede görüldüğü için o muhali mümkün telâkki etmiş.

Dikkatini arabasına ve yola veren bir şoförün gözüne yandan pek çok cisimler çarpar; meselâ o, bunlardan bir kayayı acaip bir hayvan gibi görebilir ve sonra bunu anlatır. Maddenin âdeta sonsuzca bölünebilirliği, eşyanın çokluğu (kesret) ve sebepler içinde boğulan materyalist bir bilim adamı, imanî hakikatlerle bizzat meşgul olmadığı için en imkânsız, en muhali mümkün görerek, şuursuz, idraksiz, cansız, iradesiz sebeplere veya tabiata yaratıcılık verebilir; bunu yaparken de cansız, şuursuz, idraksiz, iradesiz maddeye veya sebeplere sonsuz ilim, irade, idrak, şuur ve kudret nisbet ettiğinin farkına varmaz. Aynı şekilde, moleküller, hücre ve hücrenin yapı taşları içinde boğulan Darwinist biri de, canlılardaki muazzam intizam, düzen ve gayeliliği görmez ve en imkânsıza, en muhale sapar da, Allah’ı inkâr ile tesadüflere, kendi kendine olmaya yaratıcılık, dolayısıyla yine sonsuz ilim, irade, kast, idrak, şuur ve kudret nisbet eder.

TEBEÎ NAZARIN KUR’ÂN’I TEFSİRDE YOL AÇTIĞI HATALAR

Tebeî nazarın yol açtığı en önemli hatalar, Kur’ân tefsir ve meallerinde de ortaya çıkmaktadır. Özellikle meal yazarları, bütünlüğü içinde Kur’ân’ı anlamaktan çok tek tek âyetlere manâ verme üzerinde yoğunlaştıkları, âyetler arasındaki münasebetleri gözardı ettikleri, dolayısıyla âyetlere tek

tek baktıkları ve üzerlerinde derin ve etraflı düşünmedikleri, siyak-sibak münasebeti ve iniş sebeplerini nazara almadıkları, yani bütünlüğü içinde Kur'ân'a tebeî bakıp geçtikleri için önemli yanlışlar yapabilmektedirler. Meselâ, Yusuf Sûresi'nde Hz. Yusuf (a.s.) ile beraber zindanda kalan iki genç Hz. Yusuf'a rüyalarını anlatırlar. Rüya, genellikle anlatıldığı anda yorumlanır. Hz. Yusuf (a.s.), böyle yapmak yerine cevaba, “(Bakın, şimdi size yemek gelecek.) Size yemeniz için bir yemek gelecek olmasın ki, o gelmeden önce onun te'vilini size haber vermemiş olayım. Bu bilgi, Rabb'imın bana öğrettiklerindedir. Çünkü benim Allah'a (inanılması gerektiği biçimde) inanmayan ve Âhîret'i de inkâr içinde bulunan bir halkın diniyle ve yoluyla hiç ilgim olmadı!”⁶⁴ sözleriyle başlar; daha sonra, şirki red ile Tevhîd'i tebliğe geçer ve neden sonra rüyaları tabir eder. Meal yazarlarının çoğunluğu burada rüya üzerinde yoğunlaştıkları için, “onun te'vili”nden kasdın rüyanın yorumu olduğu sonucuna varmaktadırlar. Oysa Hz. Yusuf (a.s.), bütün rasûller gibi, Allah'ın Dini'ni başkalarına anlatma hususunda karşısına çıkan fırsatı değerlendirmekte ve insanlar nezdindeki itibarını bu yönde kullanmaktadır. Hz. İsa'nın (a.s.), peygamberliğine delil olan mûcizeler içinde insanların neler yediklerini ve evlerinde neler biriktirdiklerini de zikrederek, kavmine “Ne yediğinizi ve evlerinizde neyi biriktirdiğinizi size haber veririm.”⁶⁵ demesi gibi, Hz. Yusuf da, benzer bir mûcizesini anarak tebliğe başlamakta, zindan arkadaşlarına kendilerine gelen her yemeğin daha gelmeden ne tür ve nelerden yapılmış bir yemek olduğunu haber verebileceğini ifade etmektedir.

Benzer şekilde özellikle vaizler de, işledikleri mevzulara Kur'ân'dan delil getirmek için yine âyetlere zaman zaman tebeî, yani mevzularını esas, âyetleri ikinci derecede alarak bakmakta ve kendilerine hiç de delil olmayacak âyetleri delil olarak zikredebilmektedirler. Tabîi sadece vaizlere ait olmayan bu hatayı, başka pek çok insan da değişik sebep ve vesilelerle işlemekten kurtulamamaktadır.

• **Bir delilden kaynaklanmayan ihtimalin hiçbir önemi yoktur.**⁶⁶

Bu, itikad ve sağlam düşünme adına en önemli düsturlardan, hem Usûlü'd-Din, hem de Usûl-i Fıkh'ın önemli kaidelerinden biridir.

Şeytanın bilhassa hassas ve vesveseli insanlara musallat olma yollarından biri de, onların hayaline “Neden olmasın? Allah dilerse yapamaz mı?” gibi vesveselerle sürekli ihtimal üşüştürmesidir. Bir zaman itikad ve düşüncesi de yerinde ve sağlam biri, mühim bir insan için “Âhir Zaman'da dünyaya dönmesi hadislerde va'dedilen Hz. İsa olabilir.” diyordu. “Ama onun annesi–babası vardır ve dünyaya annesinden doğarak geldiğini biliyoruz!” diye cevap verince, “Allah dilerse bir anneden de yeniden dünyaya getiremez mi?” demişti. Oysa bu, tenasüh, yani yaşayıp gitmiş bir insanın ruhunun başka bir insan olarak yeniden dünyaya gelmesi demek olur ki, İslâm itikadıyla te'lifi mümkün değildir. İşte şeytan, insanlara “Neden olmasın? Allah dilerse yapamaz mı?” gibi yollarla böyle vesveseler atar. Oysa ihtimal verdiğimiz herhangi bir şey, mutlaka bir delilden kaynaklanmalıdır.

Yine meselâ, kâinatta asla şirke yer yoktur. Çünkü tam bir intizam, muhteşem bir düzen ve denge vardır ve her bir şey, bu intizam, düzen ve dengenin atkılarını oluşturmaktadır, atkılarında bir atkıdır. Nasıl bir hücre onu meydana getiren unsurlar birbiriyle iç içe ve yardımlaşma halinde çalışan bir fabrikadır; nasıl vücutta bütün organlar aynı şekilde birbirleriyle iç içe ve yardımlaşarak fonksiyon görür, kâinat da, aynen bir organizma gibidir. Bu da gösteriyor ki, bir arıyı kim yaratmışsa kâinatı yaratan da odur; bir pirenin midesini kim tanzim etmişse, güneş sistemini de o tanzim etmiştir. Yine, kâinata İlâh olan Varlık, sonsuzdur; O, bizzat şe'ni, hususiyeti gereği zamandan ve mekândan münezzehtir; zamana ve mekâna dâhil olamaz. Çünkü zamana ve mekâna dâhil olan bir şeyin bütün zamana hükmedip, bütün kâinata Rabb olabilmesi imkân haricidir. Dolayısıyla, birden fazla İlâh kabûl etmek, aynı anda iki sonsuzu kabûl etmek demektir ki, aynı anda iki sonsuzun bulunması mümkün değildir. Ama insan vehmi insanla alay edercesine, “Neden olmasın?” diyerek her türlü ihtimali

mümkünmüş gibi gösterir. Bundan pek çok safsata türemiş, hattâ bu safsataların bazılarını felsefe urbası giydirilmiştir.

Bu konuyla alâkalı olarak insanın bir diğer vehmi ve buna karşılık bir diğer küllî kaide de şudur:

· **Bir delilden kaynaklanmayan zâtî ve vehmî bir ihtimal ve imkân, aklî bir imkân olamaz ve ilmî kesinliğe zarar vermez.**⁶⁷

İslâm tarihinde bilhassa son asırlarda yer yer ilmin yerini safsatanın almasıyla bazı zâhirperestler türemiş ve bunlar vesvese ve vehimlerini kâinata mühendis, hattâ Din'e ve Kur'ân'a hakem tayin ederek, daha güzel bir kâinat, daha iyi bir din tasavvurunda bulunur olmuşlardır. Meselâ, onlar yanında insanda altından bir burun, farklı yerde bir ağız veya kaş, daha güzel olabilir. Bu tür hayal ve ihtimallerin elbette sınırı yoktur. Küllî bir nazardan, parçaya bütün içinde bakamamaktan ve Din'i "Efradını câmi, ağyarını mâni" kendi olarak görememekten kaynaklanan bu tür tavırlar vehimle beslenince ortaya hiç temelsiz âdetâ sonsuz sayıda ihtimal çıkmaktadır. Bütün bunların dayanağı, "Neden olmasın? Neden mümkün olmasın?" aldanmışlığı ve vehmin o anda zâtında mümkün gördüğü bir şeyi aklen ve zihinde de mümkün görmektir. Böyle bir tavır ve yaklaşım için şu anda Karadeniz'in yere batması mümkündür, belki batmış bile olabilir. Süphan Dağı'nın şeker, Van Gölü'nün pekmez olması da mümkündür. Allah'ın Kudreti bunları yapmaya yeter. Yine zâtî olarak mümkündür ki, güneş yarın doğup batmasın.

Oysa, vehmin zâtında mümkün gördüğü bu şeyler, realiteye de, hakikate de zıttır. Realiteye zıttır, çünkü kâinatın içinde onun cüz'lerinden olarak Karadeniz yerindedir; Süphan Dağı dağ, Van Gölü göldür. İmam-ı Gazzâlî'ye "Şu andaki kâinattan daha güzeli mümkün değildir." dedirten de, vehmin zâtında mümkün gördüğü bir şeyin gerçekten mümkün sanılması ve böylece ortada ilmî yakîn, yani kesinlik adına bir şey bırakılmamasıdır. Hakikate de zıttır, çünkü Cenab-ı Allah (c.c.), sadece Kudret sahibi bir Rabb değildir; O, aynı zamanda Hakîm'dir ve icraatında hikmetler vardır. Kâinatın gerçek mühendisi de O'nun Hikmeti'dir. İşte, nasıl zâtında

mümkün olan şeyler realiteye ve hakikate ters olmaları itibariyle ilmî kesinliği sarsmaz, sarsamaz, bunun gibi, iman hakikatlerine olan imana imkân-ı zâtîden, yani vehmin bazı şeyleri zâtında mümkün görmesinden gelen safsatalar zarar vermez.

· **Delil, tezden daha gizli olamaz ve tezden önce bilinmesi gerekir.**⁶⁸

Bu, pek çok meseleyi anlamada çok önemli küllî bir kaidedir.

Uzaktaki bir nesneyi görmek veya göstermek için kullandığımız dürbün, yüzümüzü görmek için kullandığımız ayna isli-paslı olursa, ne o nesneyi, ne de yüzümüzü tam görebiliriz. Dürbün parlak olmalı ki, uzaktaki nesneyi yaklaştırsın ve bize göstere; ayna parlak olmalı ki, onda yüzümüzü tam görebilelim.

Bunun gibi, bir gerçeği açıklarken verdiğimiz misaller, bir tezi anlatır ve takdim ederken veya ispata çalışırken kullandığımız deliller, açık, anlaşılır ve o gerçekten, o tezden daha net ve muhataplar tarafından kolayca kavranabilir olmalıdır ki, misal ve delil olarak fonksiyon görebilsinler. Eğer misal, açıklamaya çalıştığımız gerçekten daha zor anlaşılır, delil ispata çalıştığımız tezden daha kapalı ve daha çok açıklamaya muhtaç ise, bu takdirde o misali verme veya o delili zikretmenin manâsı olmadığı gibi, işi daha da zorlaştırmış ve muğlâklaştırmış oluruz.

MEKKE TOPLUMU

Bu gerçek, Kur'ân-ı Kerim'deki ilgili âyetler ışığında Peygamber Efendimiz dönemindeki Mekke ile Medine'yi, burada yaşayanların ilmî ve fikrî seviyelerini, inanç noktasında nerede ve ne durumda olduklarını anlamamızı sağlamaktadır. Gerçekten ilgili âyetlere baktığımızda, o dönemde Mekke toplumunun siyer ve tarih kitaplarında geçtiği ölçüde dinden, dinî ve metafizik gerçeklerden uzak ve ilmî noktada çok da çorak olmadığını görürüz. Meselâ, *“O küfredenler düşünüp nazara almazlar mı ki, göklerle yer bitişik bir halde idi de, Biz onları birbirinden ayırdık. Canlı olan her şeyi de ‘su’dan meydana getirdik. Bu gerçek karşısında halâ iman etmeyecekler mi?”*⁶⁹ âyeti, göklerin ve yerin bir zaman bitişik ve her şeyin ‘su’dan yaratılmış olduğu gerçeğinin en azından bir cephesiyle, bir manâ

katmanıyla o dönemin kâfirleri için imana yetecek ölçüde bir bilgi, bir nazar (bakış) ve tefekkür malzemesi ve ilmî delil teşkil ettiğini ortaya koyar. Aksi halde, delil tezden gizli olur ve dolayısıyla bu âyetin o dönemde inmiş olması hiçbir manâ ifade etmezdi. Kur'ân'da Tevhid'e delil olarak zikredilen ilmî gerçekler veya kâinat gerçekleriyle ilgili bütün âyetlere bu açıdan baktığımızda Kur'ân'ın ilk muhataplarını ve dönemin Mekke'sini ilim, düşünce ve zihnî kapasite açısından tanımada karşımıza çok büyük bir pencere açılacaktır.

Kur'ân'da mücerret, yoğun ve derin manâları ve gerçekleri anlatmada, meselâ Bakara Sûresi'nin daha ilk sayfalarında 17–20. âyetlerde münafıklarla ilgili olarak kullanılan temsiller, özellikle Kur'ân'daki yeminler, aynı toplumun edebî seviye ve edebî idrak kapasitelerini bize apaçık göstermektedir.

Yine, manevî ve metafizik gerçeklerle, meleklerle, ruh ve melekî ama meleklerden farklı bir varlık olduğu anlaşılan Ruh ile, cinlerle, Âhret âlemleriyle, vahiy ile ilgili âyetler, özellikle müteşâbih âyetler, (ör: Necm Sûresi, Kadr Sûresi, Cin Sûresi, Meâric Sûresi'nin ilk âyetleri, Mürselât Sûresi, Nâziât Sûresi, Bürûc Sûresi, Fecr Sûresi, Şems Sûresi...), izahına çalıştığımız “Delil, tezden daha gizli olamaz ve tezden önce bilinmesi gerekir.” küllî kaide ve gerçeği ışığında Kur'ân'ın ilk muhataplarının metafizik âlemler ve gerçeklerle ilgili idrak ve bilgi seviyelerini anlamamıza yardım etmektedir.

KUR'ÂN-I KERİM'İN ÜSLÛBUNA BİR ÖRNEK

Bu kaidenin bir diğer boyutu şudur: Kur'ân-ı Kerim, Kıyamet'e kadar her seviyeden insanı muhatap aldığı için, idrak seviyesi en düşük olanları da asla ihmal etmez. Bu sebeple ve insanların çoğu da 'avam' kategorisine dâhil olduğu için genellikle onların beş duyuyula tanıdıklarını ve beş duyuyula tanımalarını dikkate alır. Bir irşad kitabı olarak mutlaka doğruyu beyan eder, fakat delil tezden gizli ve meçhul olamayacağı için, çok defa âyetlerinin zahirî boyutuyla halkın beş duyuyula gördüğü doğruyu delil olarak kullanır. Meselâ, Hz. Zülkarneyn'in, batıya olan seferinde güneşi

sıcak bir su gözesinde batarken gördüğünü anlatır.⁷⁰ Bir gerçektir ki güneş, bir su gözesine, bir pınara sığmaz ve böyle bir gözede batmaz. Fakat biz onu böyle görürüz ve görmemize göre güneşin böyle bir gözede batması yanlış değildir. Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Zülkarneyn kıssasını anlatmaktan maksadı, Cenab-ı Allah'ın Kendisi'ne içten ve derinden inanan, güvenip dayanan, ayrıca hikmetler ve sebepler diyarı olan dünyada meşrû bir hedefe ulaşmada meşrû sebeplerin yerine getirilmesi gerektiğinin de tam farkında olan bir kuluna, o kulunun içinde yetiştiği ve öyle bir kulu hükümdar olarak hak eden bir topluma lûtfettiği nimeti ve o kulun hükümdarlığının haşmetini, o toplumun üstünlük seviyesini zikretmektir. Yani Cenab-ı Allah (c.c.), Hz. Zülkarneyn (a.s.) kıssasını anlatmakla bizi Kendisi'ne tam iman, tevekkül ve teslimiyete, bunun yanısıra, dünyada meşrû hedeflerimize ulaşmada, dünyada hakimiyete giden yolda meşrû sebepleri de mutlaka yerine getirmeye çağırmakta, bunun neticesinde nasıl idarecilere sahip olacağımızı ve bu idarecilerle hangi terakkî hedeflerine ulaşabileceğimizi müjdelemektedir.

Adı veya lâkabı Zülkarneyn olan ya da hasletleri, yaptıkları ve hükümdarlığı sebebiyle Kur'ân'ın böyle anmayı tercih ettiği o kul, batıya seferinde güneşin sıcak bir su gözesinde battığını görmüştür. Güneşin bir su gözesinde batması, hissimize, görmemize göre doğrudur. Ayrıca Cenab-ı Allah (c.c.), bununla Hz. Zülkarneyn'in batı seferinde çok ileri noktalara kadar ilerlediğini ve ulaştığı nihaî noktayı, bu sefere yaz mevsiminde çıktığını, mevsim şartlarının onu hedefinden alıkoyamadığını, Allah yolunda ve O'nun dinini hakim kılma uğruna verdiği uğraşın boyutlarını nazara vermektedir. Dolayısıyla, güneşin gerçekte bir gözede batıp batmayacağı, ona sığıp sığmayacağı Kur'ân'ın maksadına dâhil ilmî bir mesele değildir. Görüşümüze göre güneşin böyle bir gözede batması doğrudur; biz de, günlük konuşmalarımızda böyle söyleriz ve Hz. Zülkarneyn kıssasını anlatmaktaki maksada hizmet edecek olan da onu böyle zikretmektir; dolayısıyla bunda en küçük bir mahzur yoktur. Kur'ân böyle yapmayıp da güneş ve güneşin hareketleri ve doğup batması

konusunda ilmî bilgiler verseydi, bu defa asırlarca muhataplarının zihnini kargaşaya atar, delil tezden ve anlatımdaki maksattan çok daha kapalı ve bilinmez olurdu. Bu ise, açıktır ki belâğata da, irşada da, hakikate de ters bir manâsızlıktan başka bir şey olmazdı ve Kur'ân, böyle manâsızlıklardan sonsuz derecede uzaktır.

· **Meseleler, iki kısımdır: Birisinde bilgi ve fikirlerin birbirine eklenerek destek vermesi tesir eder, hattâ o mesele buna dayanır. Diğer kısmında ise, esas itibarıyla destek ve yardımlaşma tesirsizdir. Onların tamamlanması, gerçekleşmesi âdeta birden olur.**⁷¹

Bazı işler, bazı konular ve meseleler vardır ki, yardımlaşma, dayanışma ve fikirlerin birbirine destek vermesiyle gelişir ve tekemmül eder. Bu, büyük bir taşı kaldırmada yardımlaşma gibidir. Fenler, pozitif bilimler, böyle bir yardımlaşma ile, zaman içinde fikirlerin fikirlere, teorilerin teorilere, keşif ve icatların keşif ve icatlara destek vermesi ve yenilerinin ortaya çıkmasına sebep olmasıyla gelişir. Buna karşılık, bazı meseleler de vardır ki, bir uçurumdan atlamada nasıl bir kişi de, bin kişi de birse ve birbirlerine destekleri fayda sağlamazsa, bu meselelerde de yardımlaşmanın faydası olmaz. Meselâ, bir insanın manevî tekâmülünde, hastalıklarını çekmesinde, ibadetlerini yerine getirmesinde başkalarının –dua gibi yolların kısmî faydaları olsa da– katkısı sözkonusu değildir. İlâhî veya dinî ilimler de böyledir. Onların kaynakları bellidir; kaideleri bellidir ve belli usûl üzerine otururlar. Bu kaynaklar ve kaideler, bu ilimlerin üzerlerine oturdukları usûl, zaman içinde yeni yeni icatlar, fikirler veya keşiflerle gelişmez ve değişmez. Kur'ân ve Sünnet kaynaklı olarak bu ilimler dayandıkları kaidelere göre tedvin edilmişlerdir. Ancak onları anlamada, dayandıkları delilleri daha iyi anlatma, açıklama ve takviyede zaman içinde fikirlerin yardımlaşmasının ve ilimlerdeki gelişmelerin katkısı ve faydası olur. Bu sebeptendir ki, maddî veya pozitif ilimlerde sürekli gelişme kaydedilir ve sonrakiler öncekilerden genellikle daha çok ve daha iyi bilirken, manevî ve dinî ilimlerde zamanın tesiri çok azdır. Onları daha iyi kavrayıp daha iyi anlamada ancak zekânın, firaset ve basiretin, kalbî–ruhî derinliğin, dinî–manevî hayatın önemi söz konusudur. Bundan dolayıdır ki,

maneviyatta ve bu ilimlerde sonra gelenler öncekileri geçer, onlardan daha iyi bilir diye katiyen bir iddiada bulunulamaz; bulunan, ancak cahilce bir iddia ortaya atmış olur.

HADİSLERİ DEĞERLENDİRMEDE YAPILAN BÜYÜK BİR HATA

Burada yeri gelmişken şu hususu da belirtmeliyiz ki, her mesele, ait bulunduğu ilmin usûlüne göre değerlendirilir. Meselâ, hadisler metinleri açısından da değerlendirilmekle birlikte, onların asıl terazisi Hadis Usulü'nün kaideleridir. Bu kaideler bir yana bırakılıp, hadisleri sadece metinleri açısından değerlendirmeye kalkmak, bütün ilimlere vukufiyet iddia etmek demektir. Öyle hadisler vardır ki, manâları ve taşıdıkları gerçekler zamanla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, manâları ve ifade ettikleri gerçekler zamanla ortaya çıkmayı bekleyen pek çok hadis bulunmaktadır. Meselâ, Hz. Üstad Bediüzzaman 5. Şua'da Deccal'la ilgili farklı rivayet mertebelerindeki pek çok hadisi yorumlar ve bu hadislerin ne büyük birer hazine olduğunu görürüz. Eğer hadisçiler, önceki dönemlerde çok da anlaşılamayan manâ ve muhtevalarına bakarak bu hadisleri mevzû diye reddetmiş olsalardı, bu hadislerden mahrum kalacaktık. Ama onlar, Hadis Usûlü'nün pırlanta kaidelerine göre rivayetleri değerlendirmişler ve hadisleri ona göre tasnif etmişlerdir. O büyük âlimler, hadlerini bilerek, Din'i çok iyi anlayarak, akıllarını, idrak ve ilmî seviyelerini Kur'ân'a ve hadislere hakem değil, talebe yapmışlardır. Aynı şekilde, meselâ dünyanın öküz ve balığın üzerinde durduğu ile ilgili hadis-i şerif, eğer manâ ve muhtevalarına bakılarak mevzû diye reddedilmiş olsaydı, yine Hz. Bediüzzaman'ın ona getirdiği yorumdaki fevkalâde önemli gerçeklerden mahrum olurduk.⁷² Dolayısıyla, aklımızı, bilgimizi, idrak seviyemizi Kur'ân'a ve Hadis'e hakem yapma gibi cinayetler işlemekten şiddetle kaçınmamız ve her meseleyi ait bulunduğu ilmin usulleri çerçevesinde değerlendirmemiz gerekmektedir.

- **Kim bir şeyle çok meşgul olursa, çoğunlukla başka şeylerde gabîleşir (anlayışsız olur). Bu sırdandır ki, maddî meselelerle fazla uğraşan, maneviyatta gabîleşir ve sathî olur.**⁷³

Bu, son derece önemli bir gerçektir. Bir insanın istidat ve kabiliyetlerine göre bir meslekte, ilim dalında, sanatta, zenaat ve işte ilerlemesi, uzmanlaşması, fena fi's-sanat olması güzeldir. Yalnız burada bir tehlike vardır ki, çok defa insanlar, bir sahadaki ilmiyle ve kabiliyetiyle öne çıkmış kişileri her konuda uzman gibi telâkki edebilmekte ve sözüne kulak vermektedirler. Özellikle isimlerinin önünde akademik unvan taşıyan bazı insanlar da, her meselede otoriteymiş gibi konuşabilmekte ve kendilerine pek çok meselede müracaat edilebilmektedir. Oysa bir insan, en fazla birkaç meselede veya ilim dalında belli bir seviyeye çıkabilir. Ve, bir konuda, bir meselede fâni olan, uzmanlaşan, çok defa başka meselelerde ve konularda gabî, yani anlayışsız olur. Özellikle maddî meselelerle, maneviyattan kopuk maddî veya pozitif bilimlerle fazla meşgul olanlar, maneviyat alanında sathîleşir ve gabîleşirler. Bundan dolayı, maddî bilimler sahasına fazla dalmış ve bu sahalarda uzmanlaşmış bilim adamlarına Din'in özellikle manevî boyutundan, dinî tecrübelerden ve maneviyattan sorulmamalı, bu sahalarda onlardan fetva istenmemelidir. Nasıl tıbbî mühendisliğe kıyas ederek hastalık halinde doktor yerine mühendise başvurulsa bu, Âhîret'e nakl-ı mekân için rapor istemek ve akrabasına taziye için davet göndermek manâsına gelebilir; bunun gibi, manevî meselelerde maddî bilimlerde ileri gitmiş kişilere başvurmak da Din'den çıkmaya kapı aralamak, lâtife-i Rabbaniye denilen kalbin sektesini ve nuranî bir cevher olan aklın sekeratını ilân etmek demek olur.

• **Geçmişte teorik olan bir şey, gelecekte apaçık ve kesinleşmiş olabilir. Âlemde kemale doğru bir meyil vardır. Onunla yaratılış, tekâmül kanununa tâbidir.**⁷⁴

Daha önce de geçtiği üzere, kâinatta her bir varlığa nihaî bir kemal noktası verilmiştir ve her varlık, bu noktaya ulaşma meyli taşır. Meselâ, toprağa düşen bir tohum veya çekirdekte çimlenip büyüme, sünbüllenip meyve verme meyli vardır; onun nihaî tekâmülü ve kemal noktası, meyve vermektir. İnsanın fizikî veya biyolojik terakkîsi, onun en güçlü ve sağlıklı olduğu yaşa kadar sürer. İnsanın bir de ilmî–manevî terakkîsi veya

tekâmülü söz konusudur. Bütün hayvanlar hayatları için gerekli bilgi kendilerine verilmiş olarak dünyaya gelir, yani gönderilir ve çok kısa zaman içinde hayata adapte olurken, insan, hiçbir şey bilmeden dünyaya gelir. Onun hayata adapte olması yıllar alır. Bu süre içinde o, bir yandan fizikî olarak gelişirken, diğer taraftan öğrenerek mânen ve ilmen terakkî eder. İnsanın terakkîye açık gayr-ı maddî yanı sadece zihni değildir; onun bir de vicdanı, his dünyası, kalb ve ruhu vardır. Bunlar da tatmin ve terakkî ister. Dolayısıyla insan, öğrenerek, yani ilimle, iman ve ibadetle terakkî eder. Bu terakkî ölünceye kadar sürer. İnsan fert olarak bu şekilde terakkî ettiği gibi, insan toplumları da aynı ilmî–manevî–ahlâkî terakkîyi yaşar. Tarih sürecinde telâhük-i efkârla, yani fikirlerin, düşüncelerin, keşiflerin birbirine eklenip destek vermesiyle toplumlar ve bütün bir insanlık ilmen ve maddeten terakkî eder. Bu terakkî sürecinde önceki asırlarda ve yıllarda teorik olan pek çok şey, sonraki asırlarda herkesin bildiği bir gerçek haline gelebilir; önceki asırlarda doğru kabûl edilen pek çok şeyin daha sonra yanlış, yanlış kabûl edilen pek çok şeyin ise doğru olduğu anlaşılabilir. Yine, eski zamanlarda harika addedilen çok şeyler vardır ki, ilimlerde aslî kaidelerin ve haberleşme ve seyahat vasıtalarının gelişmesiyle âdi şeyler hükmüne geçmişlerdir.⁷⁵ Dolayısıyla insanlar, buldukları çağa göre değerlendirilmeli, önceki çağlarda yaşayanlar kendi çağlarının terakkî seviye ve şartları içinde kritiğe tâbi tutulmalıdırlar.

Tarihte toplumların da ilmî ve manevî terakkîsiyle medeniyetler kurulur. Bedevî ve çoğu defa konar–göçer toplumların ilimle ve maneviyatla tanışınca kurdukları medeniyetler, tarihin malûmudur. Toplum-larda bu ilmî–manevî terakkîyi sağlayan da genellikle İlâhî Din (İslâm) olmuştur. İslâm, son olarak Peygamber Efendimiz (s.a.s.) tarafından bütün boyutlarıyla tebliğ edilmiş ve onunla Mekke ve Medine’de yaşayan bedevî bir toplum, birden tarihi değiştiren, bütün insanlığa ilim, ahlâk ve maneviyat taşıyan medeniyet kurucu bir toplum haline gelmiştir. Bu, yalnız Mekke ve Medine halkına has olmakla kalmamış, daha sonra Orta Asya dağlarında, steplerinde yaşamakta olan ‘Türk’ toplumu da, İslâm’la

tanışınca bir cihan devleti ve dupduru bir ruh–manâ medeniyetinin kurucusu haline gelmiş, üç kıtada asırlarca adalet ve hakkaniyetle hükmettiği gibi, dünya güçler dengesinin de en önemli unsuru olmuştur.

İnsanın fizikî eğitiminin yanısıra zihnî–kalbî–manevî–ahlâkî eğitimi de söz konusudur. Bu ikinci eğitim, öğrenerek ve sabır, sebat gibi yollarla iradeyi güçlendirip, doğru istikamette yönlendirerek gerçekleşir. Ve bu ikinci eğitimden geçen, insanın fizikî değil, manevî–ruhî yanıdır. Ne eğitimciler, ne de bilim adamları, insanı bu yönde eğitmek için bilgiyi, ahlâkı, maneviyatı onun beynine zerketme gibi bir keşif peşinde değillerdir ve olmamışlardır. Her ne kadar günümüzde bazı biyologlar eğitimcilere ve hattâ eğitim konusunda kendi tavırlarına bile zıt olarak materyalizmde ısrarla insanın öğrenmesini, düşünmesini, şuur ve iradesini beyindeki birtakım kimyevî işlemler veya bazı genlerle izaha kalkma gibi saçmalıklar sergileseler de, hiçbir zaman bilgiyi maddîleştirip, insan beynine zerketme veya gen transferiyle insanı bilmezken bilir hale getirme gibi bir çalışmanın peşinde değillerdir. Bunun yanısıra, ibadetler, insanın yüzünü, görüntüsünü değiştirmektedir. İnsan, günah içinde yüzerken farklı bir sima sergilemesine mukabil, iman, ibadet ve ahlâkla kendini değiştirdiğinde siması da değişmektedir. Bu, herkesin müşahede ettiği bir gerçektir. Şu halde, insanın manevî bir yanı vardır ve bu, onun fiziğini, biyolojisini etkilemektedir. İnsanın asıl insanlığı da burada yatmaktadır.

· **Hariçte uzaklık sebebi olan zıtlık, hayalde ve zihinde yakınlık sebebi olur.**⁷⁶

Eşya ve hadiseler arasında onları birbirine bağlayan bazı görünmez bağlar vardır. Bu bağlar sebebiyle, bir şeyi düşünürken, zihin bir şeyle meşgulken onunla münasebet içinde görünen başka şeyler birden hatıra geliverir. Buna, ‘tedâî’, yani ‘çağrışım’ denir. Meselâ, insan namazda iken, Kâbe karşısında İlâhî huzurda durup tefekkür ederken, birden zihne o tefekkürle en alâkasız, ona en zıt süflî manzaralar üşüşüverir. İnsan eğer bizzat hayal ve tasavvurla bu manzaraların üşüşmesine sebep olmamışsa, bunda bir zarar ve sorumluluk yoktur. Ayrıca, hayalî ve zihnî manzaralar

birbirlerine komşu da olsalar karışmazlar; fikirlerin niteliği birbirine sirayet etmez ve zarar vermez. Onların her biri zihinde kendi mahiyet ve nitelikleriyle ve ayrı olarak vardır. Nasıl kalb yöresinde şeytanın vesvesesi ile meleğin ilhamı birbirine karışmadan beraber bulunur; nasıl aynı mekânda hayırlı ve şerli insanlar birlikte bulunabilir, bunun gibi, çağrışım yoluyla hayalde ve zihinde birbirine en ters manzaraların bir araya gelmesi, birbirlerine karışıp kirli manzaraların diğerlerini kirletmesine sebep olmaz. Yeter ki bizzat meşgul olup, üzerlerinde durulmasın.

Zamanda ve mekânda uzaklığın muhakeme ve değerlendirme üzerinde tesiri çoktur. Haber de, görme gibi değildir.⁷⁷

İnsan, çok defa geçmiş veya uzaktaki bir mekânı, bulunduğu zaman ve mekâna göre değerlendirme temayülündedir. Yani o, içinde bulunduğu zaman ile mekânı veya şartları dikkate alarak tarihi, tarihî hadiseleri ve şahsiyetleri veya başka mekânları ve orada olup bitenleri değerlendirir. Oysa bu, hatalı neticeler verir. Her zaman ve mekânın kendine has, başka zaman ve yerlerdekinden farklı şartları ve bu şartların orada yaşayan insanlar ve olup biten hadiseler üzerinde tesirleri olacaktır. Bunun gibi, geçmiş zamanı bugüne veya bugünü geçmişe kıyas etmek ve bugünün penceresinden geçmişi, tarihi, geçmişte yaşanan hadiseleri değerlendirmek de hatalı neticeler verir. Geçmiş ve başka mekânları değerlendirirken, ilmen, hayalen ve tasavvurda geçmiş veya değerlendirmeye aldığımız mekâna gitmek ve her zaman ve mekânı kendi şartlarında değerlendirmek gerekir.

Bir diğer gerçek de şudur: Haber, görme gibi değildir. Haberi veren, haber verdiği şeyi kendine göre görür, değerlendirir, ona kendi hususî dünyasının rengini katar. Bir hadiseyi gözleyen her bir insan, o hadiseyi kendine göre anlatır ve herkesin anlatımında farklılıklar olur. Dola-yısıyla bir hadise, onu görüp anlatan kişiler sayısınca farklılık taşıyan bir mahiyete bürünür. Bu bakımdan, bir yer, bir kişi veya hadise hakkında başkasından duyulan ile onu bizzat görme, görerek hakkında bilgi edinme farklı sonuçlar verir. Bu gerçek, tarihe, tarihî hadiseler ve şahıslara bakışta göz önüne

alınması gerektiği gibi, özellikle medyanın haberleriyle ilgili olarak da gözden uzak tutulmamalıdır.

- **Bir şey, kendisine iki nazar ile veya iki ayrı bakış açısından bakıldığında iki farklı manzara gösterir. Bunların ikisi de hakikat olabilir.**⁷⁸

Eşya ve hadiselerin çok yüzleri vardır. Ayrıca, onlara farklı niyetlerle farklı bakış açılarından yaklaşımlar olur. Meselâ, bir mimarî esere, bir camiye bir mimar kendi açısından, bir edebiyatçı kendi açısından, hattâ edebiyatlar içinde bir şair ile bir nesir yazarı kendi açılarından, bir tarihçi ve antropolog kendi açılarından, bir sosyolog kendi açısından, halktan bir insan, bir Müslüman kendi açısından, bir gayr-ı Müslim kendi açısından bakar. Bunların her biri camiyi diğerinden belli noktalarda farklı görür ve caminin bunların her birinin nazarında meydana getirdiği manzara ayrı bir hakikat ifade eder. Bunun gibi, daha önce arz olunduğu üzere, meselâ güneşe bilim kendi açısından bakar ve onu fezada helyum ve hidrojen açılarından oluşan bir ateş kütlesi olarak görür. Kur'ânî bakış açısına sahip biri ise onu sonsuzca fezada direksiz, bağısız duran, insan için yapılmış dünya sarayının tavanında boşlukta asılı ve bu sarayı aydınlatan bir lamba, saray sakinlerinin ihtiyaçları için gerekli yemekleri pişiren bir ocak gibi görür; Allah'ın bu mûcizeleri karşısında hayrete varır ve şükürle secdeye kapanır. Bu her iki bakış açısının güneş ile ilgili olduğu sonuç doğrudur.

- **Bir ağaca ve kökü göklerde, dalları bütün yaratılmış varlık âlemine yayılmış İslâm ağacına biri doğru, doğruya götüren ve mü'mince, diğeri yanlış, dalâlete götüren ve kâfirce iki türlü bakış açısı var-dır.**⁷⁹

İKİ FARKLI BAKIŞ AÇISI

Bir ağacın canlılığı, faydaları ve sağlamlığı hakkında bilgi sahibi olmak için insanlar ona iki şekilde bakarlar. Birinci şekil, ona kökünden meyvesine doğru, ikinci şekil ise meyvesinden köküne doğru bakmaktır. Birinci şekil veya yol, doğru olan yol olup, doğru neticeye götürür; ikinci yol ise eksik ve yanlış olup, yanlış neticeye götürür. Şöyle ki: Ağaca birinci yolla bakan görür ki, ağacın kökü sağlam, gövdesi sağlam, dalları sağlam,

ağaç çiçek ve yaprak açmış ve nihayet meyve de veriyor. Meyvelerden bir veya ikisi çürük. Ağaca birinci yolla, yani kökünden yukarıya doğru bakan, “Bu, canlı ve sağlam bir ağaç. Bir veya iki meyvenin çürüklüğü, yani kendilerine ait veya haricî bir sebepten olmalı. Dolayısıyla, onların çürük olması, ağacın sağlamlığına ve canlılığına zarar vermez.” der. Aynı ağaca ikinci yolla, yani meyvelerden köke doğru bakan ise, gözü çürük bir-iki meyveye takılır ve hemen “Bu ağaç, çürüktür.” diye hükmedip, büyük hata eder.

İşte İslâm, bütün hakikatleriyle böyle bir ağaçtır. Kökü aslen göklerde, fakat yere dikilmiş bulunduğundan yerde de sabit olup, dalları bütün imkân veya kesret, yani yaratılmış varlık âlemine yayılmıştır. Onun hakkında bilgi sahibi olmak için de ona iki şekilde yaklaşılr.

Birinci yaklaşım şekli, ona köklerinden gövdesine ve oradan dallarına, nihayet çiçek, yaprak ve meyvelerine doğru bakmaktır. Bunu yapabildiğimiz zaman, onun köklerinin çok sağlam ve bütünüyle pak bir kaynağa dayandığını görürüz: Vahiy. Bu kaynak, haricî dünyadan ve her kişinin iç dünyasından sürekli akan delil ve işaret sularıyla sürekli beslenir ve çoğalır. İslâm ağacının meyveleri de, gıdasını bu kaynaktan alır. Onun her bir meyvesinin canlılığını ve sağlamlığını ispatlamak için köklerine bakmak kâfidir; çünkü kökleriyle meyveleri arasında temelden münasebet olduğu gibi, ağaç köklerinden beslenir. Ağaçta bir meyvenin bulunamaması veya çürük olması, ağacın kökleri sağlam olduğu sürece ağaç için bir eksiklik teşkil etmez ve ağacın sağlam ve hayattar olmadığını göstermez. Çünkü bir meyvenin yokluğu, ya onu bizim göremememizdir veya onda olmaması gereken bir meyveyi aramamızdandır, ya da ağaçtan kaynaklanmayan başka bir sebepten dolaydır. Bir veya iki meyvenin çürüklüğü de yine benzer haricî sebeplerdendir.

İslâm ağacına ikinci bakış veya yaklaşım şekli ise, meyvelerden köklere doğru bakmaktır. Bu, yanlış, zor ve dalâlete götürücü bir bakış veya yaklaşımdır. Böyle bakmaya çalışan birinin niyetinden şüphe edilir; o, doğruyu arayan değil, doğruyu kabûl etmek istemeyen, tenkit ve inkâr

niyeti taşıyan bir bakıştır. Ağaca ve İslâm ağacına böyle bakan biri, haricî bir sebepten dolayı çürümüş bir meyveyi görse veya aradığı bir meyveyi ağaçta bulamasa, diğer meyvelere, ağacın diğer unsurlarına ve köklerine, köklerden ağaca nasıl hayat taşındığına, ağacın hayatiyetini sağlayan kaynağa bakmadan, “Bu ağaç, çürüktür, ölüdür.” der, kestirir atar. Allah, bizi böyle bir bakış açısından korusun.

Bir ağaca bakmak gibi, kapılarından bir saraya ve İslâm veya Müslüman sarayına girmenin de iki yolu vardır; biri, iyi niyet taşıyan ve gerçekten hakikat arayıcı insanların, diğeri ise, maksatlı kişilerin yoludur.⁸⁰

Nasıl bir ağaca ve bir ağaç gibi düşünüldüğünde İslâm ağacına bakış veya yaklaşımın iki yolu vardır; bunu gibi, bir saraya ve İslâm veya Müslüman sarayına girmenin de iki yolu vardır. Niyeti sağlam, garazsız ve hakikati arayan biri, 1000 kapılı bir saraya varır; görür ki, kapılardan 998’i açık, 2’si kapalı. “Bu iki kapı bir hikmete binaen kapalı tutuluyor olsa gerek.” diye düşünür ve açık olan kapılardan birinden saraya girer. Niyetinde saraya girme veya gerçekten saraya girilip girilemeyeceğini görme değil, sarayın güya girilemez olduğunu ne olursa olsun kendince ispat etme olan biri ise, iki kapalı kapıyı görür, açık kapıları görmezden gelir ve “Bu saray, kapalıdır, girilemez!” der, kestirir atar da, diğer açık kapıları görmek ve bilmek dahi istemez.

İşte İslâm, böyle kâinat çapında, hattâ semalar ötesine, gayr-ı maddî âlemlere uzanan muhteşem bir saraydır. Ona girmek için delil mesabesinde binlerce açık kapısı vardır. Niyeti duru, garazsız ve hakikati arayan bir insan, Allah’ın izniyle bu saraya girebileceği binlerce kapı bulabilir. Fakat niyeti tenkit, güya saraya girilemeyeceğini gösterme ve ne olursa olsun inkâr olan birisi ise, bazı hikmetli sebeplerle kapalı tutulan bir veya iki kapıyı görür, başkalarına gösterir, diğer binlerce açık kapıyı görmez ve “Bu saraya girilemez!” der.

Bir Müslüman da, böyle kendisiyle güzel münasebetler adına yüzlerce açık kapısı bulunan bir saraydır. Bu kapılardan bir veya pek çoğundan

girilerek Müslüman'la güzel münasebetler kurulabilir ve rahatça geçinilebilir. Fakat niyeti bozuk, kendi gözü kapalı, Müslüman'la geçinme niyeti olmayan veya bakış açısı ve değerlendirmesi yanlış olan bir insan ise, o Müslüman'da gördüğü ve herkeste bulunabilecek kapalı kapı mesabesinde birkaç güzel olmayan huydan dolayı o Müslüman'ı geçimsizlikle mahkûm ederek, hem ona karşı haksızlıkta bulunur, hem de hakkında suizan eder ve suizannını gıybete taşır, böylece büyük günaha girdiği gibi, toplumda da ayrılıklara sebep olur. Allah, bizi böyle tavırlardan da korusun!

· **Niyet gibi, bakış açısı da, âdetleri ibadete çevirir.**⁸¹

Bakış açısı, inanıp inanmamada, değerlendirmelerde, her türlü, özellikle ilmî çalışmalarda son derece önemlidir. Hz. Bediüzzaman, şöyle yazar:

· **Kırk sene ömrümde, otuz sene tahsil hayatımda yalnız dört kelime ile dört kelâm (söz) öğrendim. Kelimeler: Manâ-yı harfî, manâ-yı ismî, niyet ve nazardır.**⁸²

MANÂ-YI HARFÎ, MANÂ-YI İSMÎ, NİYET VE NAZAR

Harflerin kendi başlarına manâları yoktur; onlar, ancak başka harflerle bir araya gelip bir kelime oluşturdıkları zaman manâ ifade ederler. Dolayısıyla, harfler, kendilerinden başka bir manâya, içinde buldukları kelimenin manâsına hizmet ederler. *Manâ-yı ismî* ise, kelimelerin kendi adlarına bir manâ ifade etmesidir. İşte, dünyaya manâ-yı ismîsiyle bakan tabiatperestliğe düşebilir; dünyayı kendi için ve kendinden dolayı, hattâ kendi kendine var görebilir. Oysa dünya, kâinat, Cenab-ı Allah'ın varlığına aynadır; O'nu tanıtmak için vardır ve O'nu gösterir. Bu bakımdan, dünyaya manâ-yı harfîsiyle, yani Allah hesabına bakmak gerekir. O zaman dünya, ma'rifet ve iman adına baştan başa parlak bir ayna, muhteşem bir kitap olur. İşte, bakış açısı, bu bakımdan çok önemlidir. Aynı şey, bakış açısına göre, insanı hem materyalizme, ateizme, küfre, hem de imana götürebilir.

Hz. Bediüzzaman'ın sözünü ettiği diğer iki kelime, *niyet* ve *nazardır*. Niyet de, nazar da, hem âdeti ibadet, ibadeti bir yalan yapar; hem de, arzedildiği gibi, insanı küfre de götürebilir, imana da.

İnsan, günlük işlerinde bile Sünnet-i Seniyye'yi takip ederse, yani yatmada, uyumada, kalkmada, yemede, içmede, konuşmada Cenab-ı Peygamber Efendimiz'i (s.a.s.) takip ederse, bütün bu âdetleri, günlük işleri, birer ibadet haline gelir. Çünkü niyeti, Allah Rasûlü gibi yaşamaktır. Aynı şekilde, meselâ yatarken Teheccüd, en azından Sabah Namazı'na rahat kalkabilme niyeti taşımak, Allah'a ibadet ve O'nun yolunda hizmet için gerekli güç ve sıhhate sahip olma niyetiyle yiyip içmek, dinimizi iyi yaşayıp başkalarına hem misal teşkil etmek, hem de onu tebliğ etmek için okuyup öğrenmek, evet bu niyetler de, yaptığımız işlere yine ibadet sevabı kazandırır. Yine, insan, Allah (c.c.) ile ilgili ma'rifetini arttırmak, imanını güçlendirmek, yakîninde Hz. İbrahim (a.s.) gibi mesafeler almak niyetiyle kâinat ilimlerini, yani fizik, kimya, astronomi vb. okur, eşyayı, kâinatı bu maksatla incelerse, bu okuma ve incelemesi ibadet olur. Buna karşılık, niyeti riya ve başkalarını kandırmak olan münafıkın ibadeti, bir yalandır; ona sevap değil, günah kazandırır. Bir ibadet Allah rızası için yapılırsa ibadet olur; gösteriş için yapılırsa riya olur.

Bakış açısı da, aynen niyet gibidir. Meselâ, dünya hayatına zahiriyle ve dünya adına bakmak, hem cahilliğe, hem ümitsizliğe, hem de Hakk-tan ve Kader'den şikâyetlere sebep olabilir. Ama ona Allah adına, O'nun hikmetleri açısından bakmak ise, bu defa dünyayı okunacak bir kitap, bir ilim ve ma'rifet hazinesi haline getirir. Bir çiçeğe, çiçek adına bakan insan, "Ne güzel, ne de güzel kokuyor!" der. Bunu derken, hem gafletini, hem de inkârını seslendiriyor olabilir. Çünkü, çiçeğin güzelliği de, kokusu da, kendinden ve kendisi için değildir. Çünkü, çiçeği var eden çiçek olmadığı gibi, çiçek, varlığından da, kokusundan da, güzelliğinden de habersizdir. Ama, çiçeğe "Yaratan ne güzel yaratmış; Sanatkârı nasıl da güzel bir sanat eseri ortaya koymuş; ne güzel renk, ne güzel desen, ne güzel şekil, ne güzel koku vermiş!" derse, bu takdirde Hâliq (Yaratan), Sani' (Sanatkâr, Sanatlı Yapan), Adl (Tam Dengeli Yapan, Yerli Yerinde Yapan), Mukaddir (Takdir Buyuran), Mülevvin (Renk Veren), Musavvir (Şekil Veren) gibi İsimleri'yle Hz. Allah'ı zikretmiş ve çiçek ona bir ma'rifet kaynağı olmuş olur.

Kısaca, güneşe, aya, yıldızlara, çiçeklere, her varlığa, her güzelliğe sanat-ı İlâhî olarak bakmak, onlardaki temelde Allah'a ait olan güzellikleri Allah'a verip, onlarda tecelli eden İlâhî İsimler'i okumaya çalışmak, hadiselerin çehresindeki İlâhî İsimler'i, icraatı ve kanunları okumak, her bir hadiseyi İlâhî Hikmet'in bir kelimesi olarak görebilmek... evet, bu bakış açısı da, hem bakışımızı, düşüncemizi, duyularımızın idraklerini, kısaca hayatımızı ibadete çevirir; hem de, kâinatı baştan sona mescid ve onu inceleyen ilimleri ma'rifet petekleri haline getirir. Her varlığa kendi cisminin, cirminin üzerinde çok yüce bir mevki kazandırır; yani, her varlığın gerçek değer ve mahiyetini görüp itiraf etmiş, her varlık gibi her hadisenin aslında Cenab-ı Allah'tan bir mektup, bir mesaj olduğunun idrakine varmış oluruz. Aksi halde, her varlık sıradanlaşır; ancak cismi veya cirmi kadar olur; her hadise manâsızlaşır, hattâ abes olur.

İnsanlar, ne yazık ki, çok defa eşyaya, hadiselere, kâinata, dünyaya aldıkları kültürün, eğitimin, şartlanmışlıkların tesirinde bakmaktadırlar. Allah Rasûlü (s.a.s.), çok anlamlı ve çok gerçeğe ışık tutan, çok müşkile çözüm ihtiva eden bir hadisiyle buna şöyle işarette bulunurlar: “Her çocuk, fitrat üzerine doğar. Şu âyete bakın: *Allah'ın bütün insanları onun üzerinde yarattığı aslî model (fitrat)...*⁸³ Çocuğu, anne ve babası Yahu-dileştirir veya Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştirir. Tıpkı hayvanın, yavrusunu azaları tam olarak doğurması gibi. Siz kesmezden önce, hiç kulağı kesik doğmuş bir hayvan gördünüz mü?”⁸⁴ Hadisin bazı rivayetlerinde, bu fitratın hadiste geçen âyet-i kerimede zaten buyurulduğu üzere, İslâm olduğu belirtilir. İslâm, insanlığın “tabî” dinidir; kâinatla, ondaki gerçeklerle birebir örtüşen dindir İslâm. Ne var ki insan, zamanla anne–babasının, ailesinin, çevresinin ve aldığı eğitim–öğretimin tesirinde bir bakış açısı geliştirir. Bakış açısı, onun için ayrı bir renk, ayrı bir şekil, ayrı bir model olur. Dolayısıyla, eşya, hadiseler, kâinat, okudukları, duydukları, hep bu rengi, şekli ve modeli alır ve dolayısıyla tek bir hakikat, âdeta insanlar sayısınca farklılığa bürünür. Şu halde, iman ve inkâr adına bakış açısı son derece önemlidir ve öncelikle insana düşen, farklı tesirlerde oluşmuş bulunan bakış açısını düzeltmek, onu

Kur'ân ve Sün-net'e göre yeniden şekillendirmek, bir diğere deyişle, aslı haline irca etmektir. Hidayetin, doğrunun, gerçeğin kapısı buradan açılır.

Hz. Bediüzzaman'ın sözünü ettiği dört önemli söz ise şunlardır:

- **Ben, kendime mâlik değilim.** Mâlik, kâinatın Mâliki'dir. Fakat kendime mâlik nazarıyla bakıyorum ki, (İsimleri'nin önüne mevhum bir hat çekerek beni yaratan, bende İsimleri'ni ve Sıfatları'nı yansıtan, dolayısıyla beni Kendisi'ni tanımada kapsamlı bir kitap, bir ayna yapan) Mâlik'im'in Sıfatları'nı bir derece bileyim. Mevhum ve sonlu, sınırlı hududumla sonsuz ve sınırsız olan Mâlik'im'i ve Sıfatları'nı kısmen tanıyabileyim.
- **Ölüm, haktır.** Evet, bu hayat ve şu vücut, bu büyük dünyaya direk olacak kabiliyette değildir.
- **Rabbim, birdir.** Herkesin bütün saadeti bir Rabb-i Rahîm'e teslimiyete bağlıdır. Aksi takdirde insan, pek çok sahte rabbe muhtaç ve kul olur, köle olur.
- **'Ene'** (yani insan benliği, insan olma, insanî mahiyet), **Cenab-ı Allah'ın Sıfatları'nı, Allah oluşunun temel hususiyetlerini bilmek için bir kıyas birimidir.**

• **Şöhret, zâlimedir; insanın malı olmayanı da insana mal eder.**⁸⁵

İnsanlarda mübalâğaya düşkünlük, mükemmele saygı ve mükemmeli arama sebebiyle kahramanlara fazla hürmet ve kahramanlar üretme ve büyük insanları olduklarından daha öte görme meyli vardır. Bu meyil bazen o noktaya gelir ki, kâinattaki muhteşem düzeni bile –çok defa da onu ve onda tecelli eden hikmeti kavrayamadığından– beğenmeyip, kendince düzenler uydurmaya gider. Bazen, gözünde büyüttüğü kişileri insan olmaktan çıkarır; meselâ, peygamberleri düşünürken onların yiyen, içen, yorulan, hastalanan, evlenip çocukları bulunan insanlar olmasını kabûllenemez. Bu meyil, kimi insanı kendince gözüne takılan insanî–beşerî unsurlar sebebiyle büyüklerdeki gerçek büyüklüğü görememe ve onları, meselâ peygamberleri bile sıradanlaştırmaya ve inkâra, bazen de insandan gulyabanîler üretmeye götürür.

Ayrıca, insan, yine Hz. Bediüzzaman'ın değerlendirmeleriyle, tanınmayan kıymetli bir şeyi asilzade göstermek için, onu o türden kıymetli şeylere sahip olmakla şöhret yapmış zata nisbet ve isnat eder. Yani insan, sözünün revaç bulması veya en azından yalanlanmaması ya da daha başka maksatlar için, bir milletin düşüncelerinin ürünlerini veya güzel hallerini, esasen bir zulüm ve istibdat ifade eden bir tavırla, bir şahısta görüp ondan bilir (ve sonra, kendi söz veya fiilini de o zata isnat eder).

İşte insanda sözü edilen meyillerdir ki, bir insan bir hususta şöhret sahibi olmuşsa, ona ait olmayan pek çok şeyi o insana atfeder. Meselâ Türk halkı, güzel ve manâlı bir fıkrayı hemen Nasreddin Hoca'ya gönderir. Bu noktada Hz. Bediüzzaman, şöyle yazar: “Molla Nasreddin Efendi'ye de: ‘Bu garip sözlerin hepsi senin midir?’ Elbette sana diyecektir: ‘Şu sözler ciltleri dolduruyor. Epeyce ömür ister. Zira bütün sözlerim, hep böyle az rastlanır şeyler türünden değildir. Ben hocayım. Onların zekâtını da bana verseler razıyım ve kâfidir. Fazlasını istemem. Zira, zerafetimi tabiîlikten çıkarıp yapmacılığa dönüştürür.’” Bediüzzaman, ayrıca, İran tarihinin kahramanlarından Rüstem'in İran'ın bütün mefahirini, yani övücünü talan ettiğini söyler. Tabiî Rüstem'e bu talanı yaptıran halktır, yoksa Rüstem ölmüş gitmiş bir insan olarak, dünden bugüne İran'ın bütün övücünü kendine mal ediyor değildir. Şöhret ve insandaki şöhretleri şişirme meyli yüzünden pek çok insan olduğundan çok daha büyük veya küçük tanınıp tanıtılırken, pek çok insana tabiî ki haksızlık edilmekte ve onlara ait olan bazı güzellikler ve başarılar, bu güzellik ve başarıların sergilendiği sahada şöhret yapmış kişilere mal edilebilmektedir. Oysa insan, hiçbir zaman haktan, adaletten, dengeden ve her şeyin aslını, esasını ve gerçeğini araştırmaktan vazgeçmemelidir.

Gerçeği arayan (araştırmacı), dalgıç gibi olmalı; zamanın tesirlerinden sıyrılabilmeli; mazinin derinliklerine dalmalı; mantığın tera-zisiyle tartmalı; her şeyin kaynağını bulmalıdır.⁸⁶

Zamanın hem düşünce hem de davranışlar üzerinde tesiri vardır; dolayısıyla bir söz, bir davranış, hattâ kişiler, içindeki yaşadıkları zaman, mekân ve şartlar içinde değerlendirilmelidir. Eğer geçmişe, geçmişte yaşanmış bir hadiseye, geçmişte söylenmiş bir söze ve geçmişte yaşayıp gitmiş insanlara bugünün şartları ve ilmî seviyesi açısından bakarsak yanılır ve yanlış sonuçlara varırız. Her hadise, söz ve kişiyi bir yandan kendi şartlarında değerlendirirken, bir yandan da değerlendirmeyi yapan kişi, o zaman, mekân ve şartlara gidebilmelidir.

İkinci olarak, mübalâğa, tam görememe, eksik değerlendirme, bilgi noksanlığı, aktarma ve haber vermedeki yanlışlar, hattâ kelime ve tabirlerin zamanla manâ değiştirmesi, yeni manâlar yüklenmesi veya manâ kaybına uğraması, kültür farklılıkları gibi faktörler, bir şahıs, hadise, dönem veya yeri değerlendirmede yanlışa ve kusura yol açan daha başka sebeplerdir. Değerlendirmeye hisler, taraftarlık veya düşmanlık, ideolojik tercihler, şahsî menfaat veya grup menfaati gibi faktörler de girerse, bu defa yanlışlık daha da artar. Dolayısıyla, bir ehl-i tahkik, yani hakikati arayan ve ortaya çıkarmaya çalışan bir insan, dalgıç gibi olmalıdır. İlgili bütün boyutlarıyla hadisenin, zamanın, mekânın, konunun içine girmeli; içinde bulunduğu şartlardan, zaman ve mekândan ve bunların tesirlerinden sıyrılmalı; elde ettiği bütün bilgileri, verileri şahsî bütün temayüllerinden de sıyrılarak, hikmete dayanan mantığın terazisinde tartmalı ve araştırdığı her meseleyi kendi kaynağında araştırmalıdır.

· **İnadın gözü, meleği şeytan görür.**⁸⁷

Özellikle taraftarlık, ideolojik saplantı, nefsaniyeti okşayan siyasî yanlılık, cahillik, kin, haset, düşmanlık ve enaniyet gibi faktörlerden kaynaklanan inat ve taassup veya fanatizm, insanı çok büyük yanlışlara iter. Böyle biri, kendi ideolojisini veya aynı siyasî görüş ve taraftarlığı paylaşan şeytan da olsa, ona “melek” der ve rahmet okur. Meleği karşı tarafta görse, onu ise elbisesini değiştirmiş şeytan olarak telâkki eder, lânetler ve düşman tanır.⁸⁸ Bilhassa günümüzde pek yaygın olan bu tavır, Hz. Bediüzzaman’a, “Şeytan’dan ve siyasetten Allah’a sığınırım.” dedirtmiştir.⁸⁹

· **Bilhassa çok boyutlu büyük işlerde yalnız kusurları görmek, cerbezektir; aldanır ve aldattır. Cerbezenin özelliği, bir kusur veya kötülüğü sümbüllendirerek iyiliklere galip etmektir.**⁹⁰

PEK ÇOK YÖNLERİYLE CERBEZE VEYA DEMAGOJİ

Cerbeze, herhangi bir insanda bulunabilecek bozguncu sıfatlardandır. Bilhassa bir mü’minde, Din’e hizmet eden bir cemaatte, kapsamlı veya çok boyutlu bir işte veya bir harekette görülen menfî bir veya birkaç davranış, bir hata veya bir kusuru büyütüp, o sebeple söz konusu mü’mini, cemaati,

işî veya hareketi mahkûm etmek, cerbezendir. Bu, özellikle hareketsiz, nefsi müsbet işler yapmasına, dinî ve millî bir hizmette yer alması veya bu hizmete katkıda bulunmasına mâni zayıf kalbli, zayıf karakterli insanların çokça başvurduğu bir aldanmadır. İslâm tarihinin veya İslâm dünyasının sadece son birkaç asrına bakıp İslâm'ı, Müslümanlığı ve Müslümanları mahkûm etmek ve hele İslâm'ı geri kalma sebebi göstermek, yine cerbezendir. Bu, gerçeği, doğruyu, hakkı görme ve kabûl etme niyeti taşımayan ön yargılı veya kötü niyetli insanlarda görülen haldir.

Yine, iyi yanı hakim herhangi bir meselede sadece menfî tarafı görmek, hayata sadece maruz kalınan hastalık ve musibetler penceresinden bakmak da yine cerbezendir. Bu ise, âciz, başarısız, suçu başkasına yüklemekle vicdanını rahatlatmak isteyenlerin çokça kullandığı bir yoldur. Cerbezenin bunlar gibi tezahürleri pek çoktur. Aynı şekilde, dinî meseleler veya dinî bir esas ispat için serdedilen deliller içinde sadece zayıf birkaç taneyi gösterip inkâr veya inanmama yoluna sapmak, hattâ dinsizliğe zemin hazırlamak; tarihimizi, önceki nesilleri, Sahâbe-i Kiram'ı aralarında sadece cereyan eden bazı menfî hadiseler veya yalnızca ferdî veya birkaç olumsuz hadise açısından değerlendirip tenkide tâbi tutmak da, inanmak istemeyen, nefsine mağlûbiyetle müsbet hizmete eli varmayan, yapmaktan çok konuşmayı, tamirden çok tahribi, tashihten çok tenkidi seçen, kendi atalet ve beceriksizliğine bahane arayan tiplerin çokça başvurduğu cerbeze türlerindedir.

Oysa Cenab-ı Allah (c.c.), kullarına çok farklı davranır. O, Afüvv-dür; yani, kullarının işlediği hataların ve günahların pek çoğundan geçiverir –ki, buna 'af (afv)' denir. Başımıza gelen her kötülük, her musibet, her şer, kendi işlediklerimizden dolayıdır. Fakat Cenab-ı Allah (c.c.), işlediğimiz günah ve zulümlerin pek çoğunu affeder, yani onlardan geçiverir.⁹¹ Eğer O başka türlü davransa, günah ve zulümlerinden dolayı kullarını hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hayat devam etmezdi.⁹² Dolayısıyla, insanlara yakışan da, Hz. Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmaktır; menfî bakıp menfî değerlendirmeyi bırakmak, pek çok iyilik ve güzelliği, pek çok hayrı

birkaç kusur veya şerre mahkûm etmemek, güzel görüp güzel düşünmeyi bakış, tavır, davranış ve değerlendirmelerimizde esas almaktır.

Yine, bir yolun, inancın, fikrin veya hareketin doğruluğuna bizzat o inanç, hareket veya fikir çerçevesinde bakmak gerekirken, o hareket, inanç veya fikri muhalif penceresinden değerlendirerek mahkûm etmek de, cerbezenin en sefil türlerindedir. Meselâ, bir kişinin, grup veya cemaatin fikri, hareketi, yaptığı iş zatında doğru olduğu halde, bu fikir, hareket veya iş, bir düşman devletin, karşıt akımın veya düşman cephenin işine yarayabilir; onun tavrı ve hedefiyle çakışabilir. Bu, çok tabiidir; çünkü zıtlık ve düşmanlık, her hususta olacak diye bir şart yoktur. Fakat sözkonusu kişiye, gruba veya cemaate, ya da ortaya konan fikir, davranış ve işe düşman veya karşı olanlar, bunu diğer düşman veya karşıt cephe üzerinden değerlendirip mahkûm etmek gibi süflî bir cerbeze yapabilirler. Bu cerbeze, günümüzde en çok karşılaşılan bir türdür. Aslolan, her kişi, grup veya cemaati ya da her iş, fikir, davranış ve tavrı, kendi değerleri etrafında ve kendi çizgisinde değerlendirmektir. Her fikir veya davranışın pek çok muhalifi bulunabilir; dolayısıyla kişileri, fikirleri, davranışları, yapılan işleri muhalifleri cephesinden değenlendirerek mahkûm etmek, düşünce ve tavır sefaletinden başka bir şey değildir.

Cerbezenin bir diğer şekli, bir düşmanı tek bir iyiliğiyle temiz ve dost görmeye çalışırken, bir dostu bir hatasıyla düşman göstermeye çalışmaktır. Buna sebep de, daha çok garazdır, menfaat çatışması veya uyuşmasıdır, tarafgirliktir.

Bir diğer cerbeze şekli, bir şeyde iyi ve hayır tarafı galip olduğu halde o şeyin sadece kötü tarafını nazara vererek, ümidi kırmak ve ümitsizliğe sebep olmaktır.

Kısaca, cerbezenin çeşitleri pek çoktur. Hz. Bediüzzaman (r.a.), propaganda, yani gerçek dışı, yalan, hile, mübalâğa gibi bâtul yollarla reklamda bulunma konusunda sorulan bir soruya cevap verirken de yine çok önemli bir düsturu ortaya koyar:

· **Propaganda, zalim cerbezenin gayr-ı meşru çocuğudur. Ona mukabele, o yalancı silâhla olmamalı, belki doğruluk ve hak ile olmalı. Bir tane sıdk (doğruluk), bir harman yalanı yakar.**⁹³

Müslüman'a yakışan, hiçbir konuda propaganda gibi yollara, yalan, hile ve mübalâğaya başvurmamaktır. Daima doğrular söylenmeli, haktan ve hakikatten sapılmamalıdır. Harman edilmiş yalanı, yalan yığınınını bir doğru yok edivermeye yeter.

· **Selef âlimlerinin aralarındaki tenkitleri onlar aleyhinde kullanarak Ümmet'in büyükleri aleyhinde hürmetsizlik ve emniyetsizlik telkin ederek İslâmiyet'in kudsiyetini zihinlerde sarsmak da, en tehlikeli bir cerbezendir.**⁹⁴

SELEF ÂLİMLERİNİ TENKİTTE İNSAFSIZ BİR CERBEZE ŞEKLİ

Asrımızda, hattâ son asırlarda en tehlikeli bir cerbeze türü daha var ki, o da, selef âlimleri arasındaki tenkitleri onların aleyhinde kullanarak, İslâm Ümmeti'nin büyükleri aleyhinde hürmetsizlik ve güvensizlik telkin edip, İslâmiyet'in kudsiyetini zihinlerde sarsmaktır. Bu cinayet, daha çok ya İslâm'a ve İslâmî geçmişimize düşmanlık yapan bazı sözümona modernler tarafından işlenmekte veya Müslümanların son asırlarda düştüğü mağlûbiyet halinin sebeplerini araştırırken, yanlışlardan hareket edip geçmişini insafsızca tenkitten, suçu geçmişe yüklemekten kaynaklanmaktadır. Bilhassa tamir ve yeniden inşâ adına müsbet harekete dayalı bir hizmet içinde bulunamayanlar, bu insafsızlığı en fazla işleyenlerdir.

Büyük âlimler arasında her zaman görüş ayrılıklarından gelen karşılıklı tenkitler olması gayet normaldir. Fakat onlara talebe bile olamayacak veya belli seviyede ilme sahip insanların dahi bu tenkitleri onlar aleyhinde kullanmaları, cerbeze ve cerbeze olmanın da ötesinde had bilmezlik ve tam bir saygısızlıktır. Bu cerbezeyi şöyle yapmaktadırlar:

Meselâ, İmam Darekutnî, bir hadisçi olarak İmam A'zam Ebu Hanife hazretlerini tenkit edebilir. Büyük hadis imamı Buhârî de Hz. İmam'ı bazı hususlarda tenkit etmiştir. Yine, farklı mezheplere mensup âlimler arasında görüş ayrılığından gelen münakaşalar olur ve olmuştur. Bugün cerbeze ile

kendilerine ilim âleminde yer açmaya çalışan bazıları, Darekutnî'nin tenkitlerini İmam A'zam Ebu Hanife (r.a.) aleyhinde, hadisçilerin bazı fakihler aleyhindeki tenkitlerini bu fakihler, bazı fakihlerin hadisçiler aleyhindeki tenkitlerini bu hadisçiler aleyhinde kullanmaktadırlar. Bu tür cerbezeyi en fazla yapanlar da Şiîlerdir. Onlar, meselâ İmam Buharî'nin güvenilir bulup kendisinden hadis aldığı, fakat İmam Müslim veya bir başka hadis imamının zayıf bulup terk ettiği bir râvi sebebiyle İmam Buharî'nin hadislerine dil uzatmakta ve İmam Buharî'yi mevzu hadis rivayet etmekle suçlayabilmektedirler. Oysa, güvenilir bir ravî ömrünün bir noktasında, yaşlandığında hafıza zayıflığına düşebilir ve bu râviyi zayıf bulan hadis imamı, onunla bu dönemde karşılaşmış olabilir.

Son asırlarda, bilhassa günümüzde selef âlimlerine talebe bile olamayacak pek çokları, bu cerbezeyi pek çok kullanmakta ve İslâmiyet'in asırlar arasında ulaşma kanalları olan büyük âlimleri bu şekilde güya çürütme, onları tartıda hafif gösterip, kendileri güya büyük görünme gibi küçüklük alâmetleri sergilemekte ve neticede İslâmiyet'in kudsiyetini zihinlerde ve kalplerde sarsmak gibi cinayetler işlemektedirler.

· **Maddecilik, manevî bir vebadır. Telkin, taklit ve tenkitle yayılmaktadır. Oysa tenkide sevkeden, hak ve hakikat aşkı ile bunları bâtıldan tenzih arzusu olmalıdır.**⁹⁵

TENKİTÇİLİK HASTALIĞI

Modern çağın en önemli hastalıklarından biri de tenkitçiliktir. İspatın delil, düşünme, muhakeme ve çalışma istemesi, müsbet hareketin, tamir ve inşânın nefse rağmen olması ve inanmanın nefse bazı sorumluluklar yüklemesi gibi sebeplerle Din'de lâkayt veya başını ondan çıkarmak isteyen, rahatını arayan, düşünme, muhakeme ve gayretten yoksun, bilhassa garazkâr veya kin ve nefretten beslenen insanlar, Din'i, Din'in bazı meselelerini, olmazsa dindarları, Din'e hizmet edenleri tenkitle nefislerini güya temize çıkarma, haklı ve hatasız görüp gösterme gayretine girmektedirler. Hz. Bedüzzaman (r.a.), maddeciliğin manevî bir veba olduğunu ve bilimcilik zihniyetinden kaynaklanan telkinin, medeniyetin

veya medenîleşme arzusunun yol açtığı taklidin ve hürriyet ya da hür düşünce iddiasının sebep olduğu tenkidin bu vebayı yaygınlaştırdığını ifade eder. O, bir başka yerde tenkitçilikle alâkalı olarak şu müthiş tesbitte de bulunur: “Tenkitçi adamın hali ve tavrı şudur: Kendisiyle karşısındakini bir terazinin iki gözüne kor. Terazide ağır basacak meziyet ve fazileti olmadığı için tenkitle karşı tarafı hafif göstermeye çalışır.”

“ELEŞTİREL DÜŞÜNCE”

Günümüzde “eleştirel düşünce” adına bu tenkitçilik tavrı alabildiğine yaygındır. Kendisine yargıç makamı biçen ve herkesi, her şeyi tenkit etme mevkiinde görenler, eleştirel düşünce adına ortada kabûl edilecek hakikat, tutunacak dal bırakmamakta, buna karşılık, kabûl edilecek başka bir hakikat ve tutunacak başka bir dal da gösterememektedirler. “Hür düşünme, hür düşünceli olma” adına Batı’dan gelen ve öncelikle Din’e, dinî hakikatlere karşı geliştirilen bu akım, aydın olma felsefesinin de temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, aydın olma ile tenkit bir bakıma aynı manâya gelir olmuştur.

Bediüzzaman, tenkit hakkında bir başka yerde de şunları söyler:

En müthiş maraz ve musibetimiz, cerbeze ve gurura dayanan tenkittir. Tenkidi eğer insaf bile işletse, hakikati rendeler. Onu eğer gurur istihdam etse, bu defa hakikati tahrip eder, parçalar. O müthişin en müthişi, tenkidin iman hakikatlerine ve dinî meselelere yol bulmasıdır. Zira iman, hem tasdik, hem iz’an, hem iltizam (taftarlık gösterme, tutma), hem teslim ve imtisal (tutunma, tatbik), hem manevî timsal (kalbi ve hayatı şekillendirme)dir. Şu tenkit, imtisali, iltizamı, iz’anı kırar. Tasdikte de bîtaraf kalır. Bilhassa şu tereddüt ve evham zamanında (bırakın tenkidin imanî ve dinî meselelere yol bulmasını,) iz’an ve iltizamı besleyip takviye eden nuranî sıcak kalblerden çıkan müsbet düşünceleri ve teşvik edici açıklamaları hüsn-ü zan ile karşılamak ve görmek gerekir. İmanî gerçekler hususunda “bîtarafane muhakeme” (objektif değerlendirme) dedikleri şey, geçici bir dinsizliktir. Ona ancak sözkonusu gerçeklere yeni baştan müşteri olmak isteyen başvurur.⁹⁶

Hız. Bediüzzaman, özellikle dindarların, Din’e hizmet edenlerin, birbirlerini, kardeşlerini tenkitten şiddetle kaçınmaları gerektiğine dikkat çeker ve Müslümanlar içinde ehl- ilim ve ehl-i diyanetin, hem de müthiş yılanların hücumu zamanında sineklerin ısırması gibi basit kusurları bahane ederek birbirlerini tenkitle zındık münafıkların tahriplerine ve kendilerini onların elleriyle öldürmelerine yardımcı olduklarından yakınır.⁹⁷

Samimî ve yol gösterici, bir bakıma emr-i bi'l-maruf, nehy-i ani'l-münker manâsı taşıyan, yani iyiyi, güzeli, doğruyu teşvik ve yaymaya, kötüden, çirkinden ve yanlıştan sakındırmaya yönelik tenkit, hak ve hakikat aşkından ve hak ve hakikatı bâtıldan tenzih etme arzusundan kaynaklanır ve kaynaklanmalıdır. İnsanı tenkide sevkeden bunlar ise, böyle tenkitte bulunan insan insaflı olur; hak ve hakikat aşkıyla davranır; kin, garaz ve düşmanlıkla hareket etmez; başkasında kusur bulma arzusu taşımaz; başkalarını tenkitle onları noksan, kendisini ise terazide ağır basan göstermek istemez.

· **Mübtil (bâtıla düşüp, hakkı iptale çalışan), bâtulı hak nazarıyla alır.**⁹⁸

Cenab-ı Allah (c.c.), insanı kerim yaratmıştır; yani insan, yaratılıştan asil, şerefli ve pek çok donanıma sahiptir. Bu asalet ve donanımla insan, aile ve çevre şartlarının tesiri altında vicdanı tamamen tefessüh etmedikçe, yaşayışı ve davranışlarıyla kalbi bütün bütün bozulmadıkça hakkı ve hakikati arar. O, bu şekilde hakikatin madenini kazarken, farkına varmadan başına bâtul düşer. Veya hakikati aramaktan takatsiz veya hakkı elde etmekten yorgun düştüğü bir anda, aslî fıtratı, vicdanı ve fikrinin muhal ve akıl dışı bildiği bir meseleyi tebeî, yani sathî ve ikinci dereceden veya yana kaymış bir bakışla kabûle mecbur olur.⁹⁹ Şu kadar ki, eğer insan, ben-sevgisi, enaniyet, kör taraftarlık, menfaatlerine mağlûbiyet gibi faktörlerin tesirinde bütün bütün bâtılda boğulmadıkça, hak ve hakikatperest kalabildiği, hak ve adalete taraftar olup, zulme ve sefih bir hayata sapmadığı takdirde, yine bir gün hakkı veya hak gelir, onu bulur.

· **İnsanda hükmeden, akıl veya gözdür; fikir veya histir; haktır veya kuvvettir; hikmet veya hükümettir; hüdâ veya hevâdır. Dinlerin mensuplarını dalâlete atan en önemli sebeplerden biri akli azletmek, delili tartdetmek ve “din adamları”nı taklit etmek olmuştur. Buna karşılık İslâm, hakikat üzerine oturur, delili kuşanır, akılla meşveret eder ve hikmetin düsturlarına uygun davranır.**¹⁰⁰

AKIL VEYA GÖZ, FİKİR VEYA HİS, HAK VEYA KUVVET, HİKMET VEYA HÜKÜMET, HÜDA VEYA HEVÂ

Elbette gözün de, kulağın da, gerçeği bulmada ve onu takipte yeri vardır; elbette hislerin de insanın davranışlarında tesiri olacaktır; elbette kuvvet ve hükümetin de bir yaratılış hikmeti sözkonusudur. Yine, elbette halk arasında ‘din adamı’ denilen âlimleri taklidin de bir yeri ve taşıdığı gerçeklik bulunmaktadır. Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), bu çok önemli ve küllî tesbitinde aklı bırakıp sadece göze, yani gördüğüne ve duyduğuna inanmayı, hakkı bırakıp sadece kuvvete tâbi olmayı, hikmeti bırakıp sadece hükümeti öne çıkarmayı takbih ve dinde aklı, delili ve hikmeti bir yana koyup, sadece ‘din adamları’nı, sadece âlimleri ve müşidleri körükörüne taklidi mahkûm etmektedir.

Eşya veya haricî dünya ile duyularımız vasıtasıyla temasa geçeriz. Fakat ne eşya veya haricî dünya duyularımızla idrak ettiklerimizden ibarettir, ne tamamen duyularımızla idrak ettiğimiz gibidir ve ne de hakikate duyularımızla varılır. Duyularımızla, eşyanın, hadiselerin, haricî dünyanın ve gerçeklerin sadece zahirine nüfuz ederiz. Zahir, bâtının, hakikatin hariçte aldığı şekil olması hasebiyle, duyularımızla aldığımızı aklın imbiklerinden geçirmek mutlaka gerekli olduğu gibi, tavır, davranış, karar ve hükümlerimizde de duyularla idrak edilenin, yani algılarımızın üzerinde de aklın çalışması gerekir. Yoksa algılar, her zaman yanıltıcı olabilir; algılar olmadan akıl da üzerinde çalışıp sonuca varacağı malzeme bulamaz. Bu gerçeğe rağmen, felsefe, bir yandan rasyonalizme, yani kuru akılcılığa, diğer yandan sensualizme, yani kuru duyumculuğa savrulabilmiştir. Demek ki, Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), insanlığın bu ifrat ve tefrite savrulma zaafına binaen açıkladığımız bu tesbitinde bulunmaktadır.

His, ruhun duyularından, vicdanın rükünlerindedir. Hissiz insan düşünülemez. Fakat sadece hisler, insanı genellikle yanlışla götürür, dalâlete atar. Allah (c.c.), insana hissi Kendisi’ni sevsin diye vermiştir. Bu da, imana ve ma’rifetullahıya bağlıdır. Dolayısıyla iman ve ma’ri-fetullahın kontrolündeki his, insanı Allah muhabbetine götürmesi noktasında son derece önemlidir. Ne var ki, bu noktada bile his yanıltabilir; muhabbet ve ma’rifette dengeyi şaşırabilir. Bazı ehl-i tasavvufu şatahata, yani Hz. Hakk

hakkında yanlış sözlere götüren, histe dengeyi kaybetmektir. İman ve ma'rifetin emrindeki his bile dengeyi şaşırabiliyorsa, iman ve ma'rifetin ışığından yoksun his, belki hiçbir zaman dengeyi bulamaz. Bu sebeple, akıl, fikir ve ilim, hisleri kontrol etmeli ve yönlendirmelidir. Hissiz akıl, kupkuru bir akıl olur; hissiz fikir, teorik düşünceden ibaret kalır. Akıl, fikir ve ilim, hissiz olmamalı, ama hissi kontrol etmeli ve yönlendirmelidir.

Yine, kuvvetin bir varlık veya yaratılış hikmeti vardır, ama kuvvet, mutlaka hakka hizmetçi ve itaatkâr olmalıdır. Kuvvetin yokluğunda ise hak, müeyyidesiz kalır, tatbik edilme imkânı bulamaz. Bu sebeple, “Kuvvet, haktır.” düsturuna dayalı olarak kuvvet hakta bilinmeli; hak, kuvveti kuşanmalı ve kuvvet, hakka hizmetçi olmalıdır. İnsanlık tarihinde ise ne yazık ki belki de çok defa ve çok yerde kuvvet iktidarı eline almış ve hak-hukuk tanımadan, hattâ hakkı ve hukuku kendi tesbit ve tayin ederek icraatta bulunmuş, dehşetli zulümlere imza atmıştır.

Hikmet ve hükümet, aynı kökten gelen kelime veya kavramlar olarak, hak ve kuvvet gibi birbiriyle yakın münasebet halinde olan ve olması gereken gerçeklerdir. Kâinatın tamamında İlâhî Hikmet'in tayin buyurduğu bir denge, intizam ve nizam vardır; bu denge, intizam ve nizam, her şeye kendine, kapasitesine ve kâinat içindeki yerine göre faydalar tayin etme, vazifeler yükleme, estetik, yani güzellik bahşetme ve ürettiği faydalar, gördüğü vazifeler ve sahip kılındığı güzellik ölçüsünde ücret veya mükâfat verme; yani, her bir şeye ona takılan faydalar, yüklenen vazifeler, uygun görülen güzellik ve takdir buyrulan ücrete göre bir vücut tayin etme, vücut elbisesini bu faydalara, vazifelere, güzelliğe ve ücrete göre kesip-biçip dikme üzerine oturmaktadır. Demek oluyor ki, fayda, vazife, güzellik ve ücret veya mükâfat, eşyadaki nizam, intizam ve dengenin, kısaca hikmetin ayaklarını veya aslî unsurlarını oluşturmaktadır. İşte, bir hükümet de buna göre davranmalı, hikmetin ayakları üzerinde yükselmeli ve hikmetin bu düsturlarına göre çalışmalıdır. Nasıl kuvvetin yokluğunda hak hakimiyet imkânı bulamazsa, hikmet de toplum hayatında hükümeteşiz iş göremez, fonksiyonunu yerine getiremez.

Sadece duyularının algılarına göre hükmeden ve davranan, hakkı kuvvette gören, hislerine mağlûp ve hikmetsiz hükümet etmeye kalkan insan, insanlar veya toplumlar, hevâsına tâbi olan, Kur'ân'ın hükmüyle, hevâsını ilâh edinen veya edinenlerdir.¹⁰¹ Hüdâ ise, duyuların algılarını aklın imbiklerinden geçirmede; akıl, fikir ve ilmi hisle beslemede ve hissi akıl, fikir ve ilmin kontrol ve yönlendiriciliğine bırakmada; kuvvete sahip olup, onu hakkın emrine vermede, hakkın eli-ayağı yapmada ve hükümeti hikmetin unsurları üzerine kurmadadır. Bu da, ancak Allah'ın insanlar için seçip gönderdiği Din ile, İslâm ile mümkündür; yani hüdâ, semavîdir, onun kaynağı semadır.

REHBERE TÂBÎ OLMA VE REHBERİ DELİLSİZ TAKLİT

Nasıl akıl ve duyular, fikir ve his, hak ve kuvvet, hikmet ve hükümet, her birine kendilerine ait ve hakları bulunan pay verildiğinde hüdânın kaynakları veya neticeleri ise, bilhassa Din'de akli azledip delili tardederek sadece ve körükörüne âlimleri ve/veya müşidleri taklit etmek insanı dalâlete atabileceği için, akıl, delil ve taklidi de her birine ait sınırlar içinde tutmak, hidayetin olmazsa olmaz şartlarındandır. Cenab-ı Allah (c.c.), Fatiha Sûresi'nde (âyet: 6), “*Bizi Sırat-ı Müstakîm'e (Doğru Yol'a) ilet; kendilerine nimet verdiklerinin yoluna!*” söylettirerek, kendilerine hidayet rehberliği nasip buyurduğu kişilerin yoluna sevk olunma ve bu yolda sebat etme duasını yaptırır. Demek ki önemli olan, her zaman var olan bu hidayet rehberlerini bulabilmek, onların yolunu bilmek ve bu yolu takip etmektir. Bir başka âyette de¹⁰² bu rehberlerin kimler olduğu açıklanır: peygamberler; özü–sözü bir, doğruluktan asla ayrılmayan, Allah'ın Dini'ni her bakımdan tasdik etmiş ve bu tasdikle doygunluğa ulaşmış olanlar (sıddîklar); insanların büyük çoğunluğunun görmeden inandığı gaybî gerçekleri müşahede ve tecrübe edenler, âdeta görenler, sözleri ve hayatlarıyla inandıklarının doğruluğuna şahitlik yapanlar (şehîdler) ve her yaptıklarını itkan üzerine, yani arızasız yapan, fesattan, fitneden tamamen uzak duran, her zaman, yer ve şartta ve herkese karşı nasıl davranmak gerektiğini bilen, daima toplumun ve insanlığın düzeni ve salâhı için

çalışanlar (salihler). Sırat-ı Müstakîm, bu rehberlerin yoludur. Ne var ki, onların yolunu bulmada da, bu yolda sebat etmede de ve bu zatların peşinden gitmede de elbette aklın, fikrin ve ilmin çok önemli yeri vardır. Körü körüne taklit, bu zatlara takip etmek ve onların kılavuzluğunda Sırat-ı Müstakîm’de yürümek demek değildir. Neyi niçin taklit ettiğini, taklitle ne yapıp yapmadığını bilmek, insan olmanın gereğidir. Çünkü insan, hayvan, bitki ve câmit eşya değildir. İnsan, neyi, niçin taklit ettiğini, taklitle ne yapıp yapmadığını bilmezse, mürşid diye, âlim diye, hidayet rehberi diye çok yol sapıtanların peşinden gidebilir. Bu noktada Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), şu çok önemli ikazda bulunur:

Arkadaş! İnsanlık âleminde türlü türlü dalâlete düşen fırkaların dalâlet sebebi, imamlarının kusurudur. Evet, imamları bâtından bahsetmişlerse de, kendi gördüklerine, keşfettiklerine itimat ve onlarla iktifa ederek yolda iken geri dönmüşler ve ‘Bir şey elde ettin ama hemen her şey senden gitti!’ sözünün muhatabı ve doğrulayıcısı olmuşlardır.¹⁰³

Orta Çağlar’da Hıristiyanlar, papaları, papazları ve ruhbanları körükörüne taklitle Sırat-ı Müstakîm’i yitirmişlerdir. Kilise’yi Hz. İsa’nın bedeni, Papa’yı papa seçilir seçilmez Rûhu’l-Kudüs’le dolan, dün bir şey, bugün onun tam tersi başka bir şey bile söylese her sözü doğru (dogma), dolayısıyla yanılmaz kabûl eden Katoliklik, dogmatizmi ve körü körüne taklidi getirmiş, hattâ “Dalâlete sebep olur!” diye Kitab-ı Mukaddes’i okumayı bile yasakladığı olmuştur. Buna tepki olarak doğan Protestanlık da karşı uca, yani tefrite savrulmuş, Kitab-ı Mukaddes’i yegâne rehber ve her bir kişinin ondan anladığını doğru kabûl etmek gibi bir karmaşanın, kaosun içine sürüklenmiş, hakikati fertlerin bilgi ve idrak seviyesine indirgeyip ferdîleştirmiş, fertler sayısınca hakikat üretmiştir. Bu sebeptendir ki, her hususta doğruyu, orta yolu takip eden İslâm, akla, fikre, ilme ve taklide her birinin hakkı olan yeri vermiştir.

· **Bir yol (din, sistem, meslek, meşrep, mezhep veya ideoloji) hak ve hakikate dayanmıyorsa, ancak tahakküm ve istibdatla ayakta kalmaya çalışır. Tahakküm ve istibdat; taassup, safsata ve başkalarını dalâlette görme doğurur. Oysa bir din, sistem, mezhep, meşrep veya ideolojiyi ayakta tutacak olan, hak, delil ve tatbiktir.**¹⁰⁴

Bir din, sistem, meşrep, mezhep veya ideolojide hak yerine kuvvet; akıl, fikir ve delil yerine sadece his, heves, taklit ve meyiller, hüdâ yerine hevâ hakim ise veya hakim hale gelirse, bu takdirde istibdat ve tahakküm ortaya çıkar. Yani kuvveti elde tutanlar, taklit edilenler, his ve heveslerine tâbi olanlar, akla, fikre, delile, hattâ istişareye savaş açar ve kendi yanlış yollarını zorla kabûl ettirmeye ve uygulamaya kalkarlar. Dinin, sistemin, mezhebin, meşrebin ve ideolojinin devamı için istibdat ve tahakküm, tek yol haline gelir. Bu da taassubu, safsatayı ve başkalarını dalâlette görmek ve göstermekle kendini hidayette göstermeyi doğurur.

Oysa bir dinin, sistemin, meşrep, mezhep ve ideolojinin devamı, sahip bulunduğu haktır. Eğer bunlarda bir hak varsa, hakka ve hakikate dayanıyorlarsa, dayandıkları hak ve hakikati bizzat temsil ve delilleriyle ortaya koyduklarında halk nazarında daha çok kabûl görecektir, kalblere daha rahat yerleşeceklerdir. Dolayısıyla, hak ve hakikate dayalı bir din, sistem, meşrep, mezhep veya ideoloji, temelini teşkil eden hak ve hakikati temsil ve tabikle ve delilleriyle savunmakla ayakta kalır. Hak olduğunu iddia eden bir yol için gereken de budur.

Ancak hak ve hakikate dayanmayan, halk nazarında kabûl görmeyeceğinden endişe eden veya görmeyen, delil yerine bazı şahısları taklit veya takiple kendini devam ettirmeye çalışan bir din, sistem, mezhep, meşrep veya ideoloji, arz edildiği gibi, ancak tahakküm ve istibdat, yani zorla ve baskıyla ayakta kalma yolunu seçer. Ve delil diye safsataya ve taraftarlarının taassubuna, yani fanatizmine yaslanır. En önemli bir silah olarak da, kendi doğrularını veya kendini delillerle, sahip olduğunu iddia ettiği hakikat temelinde ve bizzat temsille ortaya koymak yerine, başka din, sistem, meşrep, mezhep veya ideolojileri sürekli tenkit, suçlama ve yanıltma, dalâlette görme ve gösterme yolunu tercih eder. Taraftarlarının tek yaptığı da, sürekli başkalarını suçlama, tenkit etme, sapkın görme ve kendi din, sistem, mezhep, meşrep veya ideolojilerinin boş ve safsataya dayalı propagandasından ibaret olur. Halbuki kendi yolunun hak olduğuna inanan,

onu tatbik ve temsille ortaya koyar, başkalarını tenkit yerine onun muhabbetiyle yaşar ve onu delillerle savunur.

· **Parçada bulunmayan, bütünde bulunur; dolayısıyla bütünde olan her şey, parçada aranmaz.**¹⁰⁵

Eşya arasında küll-cüz' (bütün–parça) ve küllî-cüz'î (tümel–tikel) münasebeti vardır. Yani, kısmî irade ve şuur sahibi olan hayvanlarda, özellikle şuur ve iradeden tamamıyla mahrum bulunan bitkilerde fertler türü temsil eder. Dolayısıyla, küll, yani bütün olan tür ile cüz' yani parça olan fertleri arasında küllî-cüz'î münasebeti söz konusudur. Fert türü veya topluluğu, parça bütünü temsil ediyorsa, bütünde olan parça veya fertte de varsa, ikisi arasındaki münasebet, küllî-cüz'î münasebetidir. Buna karşılık, meselâ insanın azaları veya organları insanı temsil etmez, ancak insandan bir parçadır. Şuur ve irade sahibi olan insan fertleri arasında temel ihtiyaçlar, bunların karşılanması, doğma–büyüme–çoğalma–yaşlanma–ölme gibi hayat gerçekleri ve safhaları ve genel biyolojik yapı gibi hususlarda ortaklık vardır. Fakat ayrıntılara inildiğinde, DNA'larından parmak uçlarına ve saç kıllarına kadar her bir insan ferdi diğerinden farklı olduğu gibi, kabiliyet, kapasite, tercihler, dünya görüşü gibi pek çok hususta ise her fert ayrı bir dünyadır. İşte, insanın aza ve organları vücuttan birer parça olup, vücudu temsil etmedikleri gibi, her bir insan ferdi de, insan türünü her ne kadar bütün insanlarda ortak özellikler açısından temsil etse de, her açıdan temsil etmez. Temsil etmediği için de bütünde olan, her zaman parçada bulunmaz. İşte, parça ile bütün arasındaki bu birbirini tam temsil etmeme, sadece bütün ve ondan bir parça olma münasebeti ise, küll (bütün)–cüz' (parça) münasebetidir.

Eşya arasında bütün–parça münasebeti söz konusu olup, parça bütünü temsil etmiyor, bütünde olan parçada bulunmuyorsa, bu durumda bütünden beklenen parçadan beklenmez ve parçada bulunmayan, bütünde bulunur, bulunabilir. Bu husus, özellikle toplum hayatında insanlar arasındaki yardımlaşma ve işbirliği konusunda önemlidir. Her insan, her mesleğin gerektirdiği kabiliyete sahip olamaz. Bir insan, en fazla iki üç meslek, fen

ve zenaat dalında ihtisas sahibi olabilir. Dolayısıyla bu gerçek, insanlar arasında yardımlaşmayı ve işbirliğini gerekli ve kaçınılmaz kılar. Buradan hareketle, bir cemaat içinde bulunan, bir müessesede vazife yapan ve ortak bir hedef istikametinde çalışan insanlar, aralarında istişare, dayanışma ve yardımlaşmaya önem vermeli, böylece birbirlerinin eksiklerini tamamlayarak eksiksiz bir bütün oluşturmaya çalışmalıdırlar. Benzer şekilde, meselâ Kur'ân tefsiri, hemen hemen bütün dinî, beşerî, pozitif ilim dallarında uzmanlık seviyesinde ilim gerektirir. Bu da, iyi bir Kur'ân tefsirinin, her ilim dalında en azından bir uzmanın yer aldığı bir âlimler heyeti tarafından yapılabileceğini gösterir.

· **İnsanın Cenab-ı Hakk tarafından yeryüzünde halife kılınması, Allah'ın hükümlerini icra ve kanunlarını tatbik etmesi içindir. Bu ise, ilme bağlıdır.**¹⁰⁶

İNSANIN YERYÜZÜNDE HALİFELİĞİ VE İLİMLER

İnsan, yeryüzüne kendi iradesi ve kudreti ile gelmemiştir. O, yeryüzüne kendi iradesi ve kudreti ile gelmediği, dünya hayatına kendi iradesi ve tercihi ile bırakılmadığı gibi, yine iradesinden kaynaklanmayan pek çok şartlarla sınırlandırılmıştır. Dünyaya gelip gelmemesi; ne zaman, nerede ve hangi ırk, hangi kabile, hangi aile içinde geleceği; rengi, şekli, fiziği, kapasitesi; dünya hayatından nerede, ne zaman ve hangi şartlarda, hangi sebeple alınacağı ve kendisini çevreleyen bütün “tabiî” çevre ve hayat şartları, yani yeme, içme, yorulup dinlenme, hattâ neleri yiyip içmesi gerektiği... evet o, hayatının bütün bu aslî unsurlarının hiçbirinde kendine bırakılmamıştır. “Benim” dediği vücudu bile onun iradesi dışında çalışır; zaman, hiç ona sormadan geçer gider.

Yine, insana verilen kabiliyetler; şuur, öğrenme gücü ve irade; ayrıca, hayatta doğru ve yanlış, iyi ve kötü, güzel ve çirkin alternatifleri ve insanın bu alternatifler arasında sürekli tercih yapma konumunda olması; yapısına dercedilmiş bulunan ve vicdanının sürekli hatırlattığı ahlâk kaideleri ve bizzat hayatının kendisine, birlikte yaşadığı insanlara ve çevreye karşı üzerine yüklediği sorumluluklar da, ona yeryüzünde dilediği gibi

davranabilme hürriyeti verilmediğini ve onun başıboş veya kendi başına bırakılmadığını gösterir. Hayatın bütün bu insan iradesi ve seçimine dâhil olmayan aslî unsurları ve özellikleri açıkça göstermektedir ki, insanı yeryüzüne bu konumda ve bu şartlar çerçevesinde gönderen Biri ve gönderilmesinde çok önemli bir maksat vardır. İşte onu yeryüzünde böyle bir hayata bırakmanın adı *hilâfet*, yani halifeliktir. Halife, halef, yani, öncekinin yerini alan ve bir başkası adına icra ve faaliyette bulunan demektir. Yani insan, yeryüzü hayatına sözü edilen şartlar altında kendisini gönderen adına icra ve faaliyette bulunmak üzere bırakılmıştır. Bu icra ve faaliyetin adı da, Göndereni'ni tanımak ve O'na ibadet etmektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de “Ben, cinleri ve insanları ancak (Ben'i tanısınlar ve) Bana ibadet etsinler diye yarattım.”¹⁰⁷ buyrulur.

İşte insan, yeryüzünde Allah'a ibadet etmek, ibadet kavramının içine giren ve halife olmanın da ifade ettiği bir vazife olarak, yeryüzünde Allah adına icra ve faaliyette bulunmak mevkiinde ve sorumluluğu altındadır. Çünkü halife, kendisini gönderen ve görevlendirenin kendisine verdiği vazifeleri yapar. İnsanı yeryüzüne gönderen ve yeryüzü şartlarını hazırlayan, ayrıca yeryüzündeki hayatını sonsuz Âhiret hayatına çekirdek veya geçiş yeri ya da basamak yapan Hz. Allah (c.c.), elbette insana yeryüzünde nasıl davranacağını, nasıl davranması gerektiğini öğretmiş, yani yeryüzü hayatı için gerekli düstur ve kanunları koyup, ona talim buyurmuştur. Şu kadar ki Allah (c.c.), insana bir de öğrenme merak ve kapasitesi vermiştir. Bitkiler şuur ve irade sahibi olmamakla, öğrenmeye muhtaç kılınmamıştır ve hayatlarını tamamen kendileri için konan şartlarda sürdürürler. Hayvanlar, yeryüzüne hayatları için gerekli bütün bilgi ile donatılmış olarak gönderilir ve doğar doğmaz veya birkaç gün ya da hafta içinde hemen hayata adapte olurlar. İnsan ise, hiçbir şey bilmeden fakat öğrenme merak ve kapasitesi ile dünyaya gönderilir. Bu da göstermektedir ki insan, bazı şeyleri öğrenmek konumunda ve mecburiyetindedir. İşte insan, hayat şartlarının iradesine bakan boyutları konusunda gerekli bilgiyi kendisi edinecek ve bir yandan ibadetle, diğer yandan öğrenerek tekâmül

edecek ve olgunlaşacaktır. Nite-kim, insanın yeryüzü hayatı süresince ilk düsturları ve temelleri itibariyle peygamberlerin rehberliği altında, tafsilat ve teferruatı itibariyle ise insanın bizzat çalışıp araştırmasına dayalı olarak kâinatı inceleyen pek çok ilimler teşekkül etmiştir. Bu ilimler, insanın yeryüzündeki hilâ-fet vazifesi için vazgeçilmez öneme sahiptir.

· **Hazret-i Âdem'in (a.s.) Cennet'ten çıkarılmasının hikmeti, varlığı itibariyle insana biçilen misyonda yatar.**¹⁰⁸

Bütün varlıkların varlığından ana gaye, Cenab-ı Allah'ı gösteren bir ayna olmak ve bu aynalarda Cenab-ı Allah'ı tanıyıp, O'na ibadet etmektir. Kâinat, bütünüyle böyle bir ayna ve içindeki her şey de, kendi çapında yine böyle bir aynadır. Sözkonusu ayna ve aynalarda Sıfatları ve İsimleri'yle Cenab-ı Allah'ı müşahede edecek şuurlu bir varlığa ihtiyaç olacağı açıktır. Aksi halde, kâinatın aynalığı manâsız ve kâinat boşuna yaratılmış olur. Ayrıca, kâinatta insan dışında hiçbir varlık, Cenab-ı Allah'a tam ayna olamaz. Çünkü bu varlıklar içinde gökler, gök cisimleri, yer, yerdeki hava, su, toprak, taşlar, bitkiler, ağaçlar ve hayvanlar şuurlu, yani aynalıklarının farkında ve aynada görüneni bilecek varlıklar değildir. Melekler ve diğer ruhanîler, günah işleme istidadı olmadıkları için terakkîleri yoktur ve Cenab-ı Allah'ı kâinat aynalarında tanımanın gerektirdiği ilme ve öğrenme kabiliyetine tam sahip değildirler. Cinler, irade sahibi, şuurlu, terakkîye ve öğrenmeye müsait olmakla birlikte, hiçbir zaman insan seviyesinde bir kapasiteleri yoktur. Dolayısıyla, kâinatın yaratılmasından nihâî gaye insandır. Çünkü ancak insandır ki, hayra da şerre kabiliyeti bulunan bir iradeye, öğrenme ve öğrenerek terakkî ve tekâmül etme, dolayısıyla kâinat aynalarındaki tecellilerinden hareketle Cenab-ı Allah'ı tanınması gerektiği ölçüde tanıma kapasitesine sahiptir. Bundan dolayı, ancak insanla kâinatın yaratılması tamamlanmış olur. Bunun yanısıra insan, Cenab-ı Allah'ın kâinatta tecelli eden bütün Sıfat ve İsimleri'nin tecellilerine mazhar olduğu gibi, bilhassa İrade ve İlim Sıfatları'na başka bütün varlıklardan daha öte mazhar kılınmış olduğu için Cenab-ı Allah'a bütün kâinattan daha kapsamlı bir aynadır da. Eğer bu kabiliyet ve kapasitedeki bir varlık, yaratıldıktan

sonra konduğu Cennet'te kalmış olsaydı, istidatları gelişmez, terakkî ve tekâmül etmeden makamı sabit kalır ve hem Cenab-ı Allah'a en kapsamlı ayna olma, hem kâinat aynalarındaki tecellilerinden hareketle Cenab-ı Allah'ı tanıma, hem meleklerden daha öte kapasitesiyle Allah'a ibadette bulunma ve hem de ilimle yeryüzünü imar, yani hilâfet vazifesini yerine getiremezdi. İşte insana biçilen bu aslî vazifelerden dolayıdır ki, insanlığın atası ve bir bakıma prototipi, modeli olan Hz. Âdem (a.s.), dolayısıyla insan, Cennet'ten çıkarılmış ve yeryüzünde yaşamaya bırakılmıştır.

Şeriat, ikidir: Birincisi, küçük âlem olan insanın hallerine ve davranışlarına düzen veren ve Allah'ın Kelâm Sıfatı'ndan gelen Şeriat-ı Garra'dır. İkincisi, büyük (makro) insan olan âlemin, kâinatın, tabiatın hareketlerini düzene koyan ve İrade Sıfatı'ndan gelip, bütün kâinatı kuşatan tekvinî veya fitrî Şeriat'tır.¹⁰⁹

ŞERİAT-I GARRÂ, ŞERİAT-I FITRİYE/TEKVİNİYE

Cenab-ı Allah'ın (c.c.) iki tür şeriatı vardır. Bunlardan biri, Şeriat-ı Fıtriye veya Tekvîniye'dir ki, Cenab-ı Allah'ın İrade Sıfatı'ndan gelir. Bu Şeriat, makro-insan olan kâinatın hayatını düzene koyan, cansız denilen bütün varlıklarla bitkilerin, hayvanların ve insanlık âleminde insanın iradesi dışında çalışan vücudun tâbi olduğu kanunlar bütünüdür. (B)ilimler bunları kanunlar olarak incelese de, aslında bunlar, Cenab-ı Allah'ın icraatlarının unvanlarıdır. 'Kanun' denmesi, bu icraatlardaki ittırad, yani değişmeyen süreklilik sebebiyledir. Cenab-ı Allah (c.c.), bu süreklilik ve değişmezliği dilediği nebîsi ve velîsi için gerektiğinde değiştirebilir ki bu, harikulâdelik ifade eder. Bu harikulâdelik peygamber için olursa buna 'mûcize', velî için olursa 'keramet' denir. Bu düzenli icraata, birer unvan olmaktan çıkarılıp, kendilerine kâinat hadiselerinde hakikî yaratıcı tesir vermemek kaydıyla 'kanun' demekte mahzur yoktur. Fakat modern bilimin yaptığı gibi, kanunlar sanki şuurluymuş, sanki ilim, irade, hikmet ve kudret sahibiymiş ve sanki hariçte varlığı bulunan faal ve yaratıcı güçlermiş gibi, onları kâinat hadiselerinden sorumlu ve onların meydana getiricisi görmek, apaçık dalâlettir, küfürdür.

Ayrıca, Cenab-ı Allah'ın insan hayatı için koyduğu kanunlar da vardır. Meselâ, kazanmak ve başarmak için çalışmak; doymak için yemek; kanmak için içmek; yorulunca dinlenmek; hastalık yapan faktörlerden geri durmak ve hasta olduğunda gerekli ilacı kullanmak, gerekli tedavi yoluna başvurmak; ürün almak için toprağı sürülmesi gereken zamanda sürmek ve bilâhare gerekli bakım ve sulamayı yapmak... evet bunlar ve bunlar gibi hayatın gereklilikleri, Şeriat-ı Fıtriye veya Tekvîniye'ye dâhildir.

Cenab-ı Allah'ın (c.c.) bir de normo veya mikro-kâinat olan insanın halleri ve davranışları için koyduğu ve hayatını Allah'ın razı olacağı istikamette nizam ve intizam altına alan kanunlar bütünü veya Şeriat vardır. Bu, Din veya Din'e ait Şeriat (Şeriat-ı Garrâ)dır ki, Cenab-ı Allah'ın Kelâm Sıfatı'ndan gelir. Bir diğer ifadeyle, bu Şeriat'ın kaynağı, Vahy-i Metlûv'e, yani doğrudan okunan, peygambere genellikle melek vasıtasıyla gönderilip tebliğ ve tilâvet olunan Vahy'e dâhil Kitap ile Vahy-i Gayr-ı Metlûv, yani genellikle peygamberin kalbine manâ olarak bırakılan Vahy'e dâhil Sünnet'tir. Bütün ibadetler, muamelât, yani ferdî, içtimaî, iktisadî (ekonomik) ve siyasî hayatla ilgili uyulması gereken kaideler, milletlerarası münasebetlere ait kurallar ile ceza hukukunun hükümleri, hattâ ahlâk düsturları, bu Şeriat'a dâhildir.

Dinî Şeriat'a nasıl itaat veya isyan olur, aynı şekilde Şeriat-ı Fıt-riye'ye de itaat ve isyan olur. Dinî Şeriat'a itaat veya isyanın karşılığı genellikle Âhiret'e bırakılırken, Şeriat-ı Fıtriye'ye itaat ve isyanın karşılığı genellikle dünyada görülür.¹¹⁰

HAYAT, MUSİBETLER VE İKİ ŞERİAT

Din'e, Allah tarafından Din veya Din'e dâhil olarak gönderilen Şeriat'a itaat da mümkündür, isyan da. Yani insan, iradesi dâhilinde olarak bu Şeriat'a uyar veya uymaz. Bu itaat veya isyanın sahası, kişinin Allah'a karşı, derece derece diğer insanlara karşı, kendisine karşı, hayvanlar gibi diğer varlıklara ve çevreye, bir diğer ifadeyle, ekosisteme karşı vazife ve sorumluluklarıyla alâkalıdır. Dolayısıyla, bu itaat ve isyanın dünyaya ait sonuçları ve müeyyideleri de (yaptırımları) elbette bulunmakla birlikte,

onun sevap ve günah mahiyetiyle asıl karşılığı Âhîret'te görülür. Görülür de, ya farklı takabaları veya mükâfat boyutlarıyla Cennet ya da yine ya farklı tabakaları veya azap boyutlarıyla Cehennem olarak tecelli eder. Bazen söz konusu itaat veya isyanda, itaat veya isyana konu hüküm veya kaidenin mahiyetine göre hem dünyevî, hem de Uhrevî karşılık birleşir. Meselâ, namuslu insanlara iftiranın dünyevî karşılığı olduğu gibi, tevbe ile Allah'ın mağfiretine müracaat edilmemesi ve kendisine iftira atılan kişiden helâllik alınmaması durumunda uhrevî karşılığı da olacaktır. Bundan dolayı, İslâm'da "günah" kavramı, Hıristiyanlık'ta olduğu gibi sadece dar anlamda Din'e ait emir ve yasakların işlenmesi veya Allah'a karşı vazifeleri yerine getirmemekle alâkalı değildir. İnsanın sorumluluk sahasına giren her sahadaki isyanı "günah" kavramının içine girer.

İşte, nasıl Dinî veya Din'e ait Şeriat'ın hükümlerine itaat veya isyan olur, bunun gibi Şeriat-ı Fıtriye veya Tekvîniye'nin hükümlerine de itaat veya isyan olur. Çiftçinin toprağı vaktinde ve usulüne göre sürmesi bu Şeriat'a itaat, bu konudaki ihmali isyandır. Talebenin başarılı olması için çalışması, geçimi için insanın helâlinden kazanması, meşrû hedefe ulaştıracak meşrû yolun takip edilmesi, hastalık zemin ve şartlarından uzak durulması, bu Şeriat'ın hükümlerine itaat, bu hususlardaki ihmaller, terkler, yanlış davranmalar, isyandır. İşte, sabır ve sebatın mükâfatının genellikle zafer; sabırsızlığın, bir hedefe ulaşmada geçilmesi gereken merhalelere riayet edilmemesinin cezasının hüsrân; çalışmanın mükâfatının servet, tembelliğin cezasının fakirlik veya başarısızlık olması gibi, bu Şeriat'a itaat veya isyanın da karşılığı vardır ve bu karşılık, genellikle dünyada görülür. Bununla birlikte, meselâ sağlığımızı korumama veya hastalandığımızda tedavi yollarına başvurmama gibi bize emanet edilen vücudumuza ait vazifelerimizde bu Şeriat'a ait hükümlere uymada yapılan ihmal ve hataların karşılığı Âhîret'te de görülür. Aynı şekilde ve özellikle Din'e hizmette ve İslâm'ın onurunu ve galibiyetini korumada da bu Şeriat'a dâhil hükümler vardır ki, bunlara uyup uymamanın karşılığı, yine hem dünyada,

hem Âhîret'te görülür. Kısaca, bazen bir hususta her iki Şeriat'ın hükümleri ve bu hükümlere uyup uymamanın karşılığı birleşir.

Müslümanlar, son birkaç asırda her iki Şeriat'ın hükümlerini yerine getirmede gösterdikleri büyük ihmaller ve isyanlar sebebiyledir ki, düşmanları karşısında mağlûp duruma düşmüşlerdir. Yoksa Cenab-ı Allah'ın "*Allah, mü'minler üzerinde kâfirlere asla yol vermeyecektir.*"¹¹¹ va'di ve "*Ey iman edenler! Siz, kendinize bakın; eğer siz üzerinde bulunduğunuz yolda gerçekten dosdoğru gidiyor ve o yolun hakkını veriyorsanız, sapıp gidenlerin sapması size zarar vermez.*"¹¹² beyanı, açıkça ortadadır. Dolayısıyla, Müslümanların içinde buldukları durumdan kurtulmaları, söz konusu ihmal ve isyanlarını telâfi ile her iki Şeriat'ın hükümlerine uymaya bağlıdır.

Çocuklar gibi masum insanlara veya hayvanlara gelen felâketlerde, musibetlerde, insan aklının ilk anda kavrayamayacağı sebepler ve hikmetler vardır. İlâhî Meşîet'in düsturlarını ihtiva eden Şeriat-ı Fıtriye'nin hükümleri aklın varlığına tâbi değildir ki, akli ve/veya akli sorumluluğu olmayan varlıklara tatbik edilmesinler.¹¹³

ÇOCUKLARIN VE HAYVANLARIN BAŞINA GELEN MUSİBETLER

İnsan iradesi gibi, irade sahibi varlıkların iradesinin sözkonusu olmadığı her yerde ve olup biten her şeyde mutlaka pek çok manâlar ve hikmetler vardır. Ancak insan ve cinler gibi günaha istidatlı irade sahibi varlıklardır ki, onlardan abes işler çıkabilir. Fakat Cenab-ı Allah'a ait hiçbir icraatta zulüm, manâsızlık ve hikmetsizlik olmaz. Ne var ki, insan aklı, bunların hepsini kavrayamayabilir. Kâinatta geçerli ve Cenab-ı Allah'ın icraatının unvanları olan 'kanun' dediğimiz kaideler veya isimler, nitelemeler, bir açıdan İlâhî Meşîet'in vücut verdiği düsturlardır. Cenab-ı Allah'ın Meşîet'i ile İrade'si arasında, bazen aynı manâda kullanılsalar da fark vardır. Meselâ, Cenab-ı Allah hiçbir zaman günah, zulüm ve kötülük irade etmez; bunları istemez, asla emretmez ve bunlardan razı olmaz. Fakat bunlar da, Cenab-ı Allah'ın Meşîet'ine dâhildir. *Meşîet*, bir bakıma İlâhî Kader'in, bir diğer açıdan İlm-i İlâhî'nin bir nev'i unvanıdır ve Hikmet'e birlikte, varlıkların

fiilleri dâhil, kâinattaki her şeyin ve her hadisenin yaratılmasına bakar. Meşîet'in Kader ve insan iradesi münasebeti noktasında insan iradesiyle de münasebeti sözkonusudur. İlâhî *İrade* ise, daha ziyade, insanlar gibi sorumlu varlıkların özellikle Din'e dâhil olarak yapmaları ve yapmamaları gereken ameller ve bunlara ait hükümlerle alâkalıdır. Denebilir ki, *Meşîet*, kâinatın yaratılış ve işleyiş kanunları, bir diğer ifadeyle, Cenab-ı Allah'ın içindeki her şeyle birlikte kâinatı yaratma ve idare etmekle ilgili icraatının unvanlarının teşkil ettiği Şeriat-ı Tekvîniye veya Fıtriye'nin kaynağı olup, *İrade* ise, daha çok Şeriat-ı Garra'daki hükümlere bakar.

İşte, İlâhî Meşîet'in düsturlarından ibaret olan Şeriat-ı Tekvîniye ve Fıtriye'nin hükümlerinin en azından bir kısmı, insan gibi akıllı varlıkların akıllarının varlığına bağlı değildir. Yani, Şeriat-ı Garra'nın hükümlerine muhatap olmada akıl veya akli bulunma esas olup, âkıl-bâliğ olmamış kişiler, yani çocuklar ve deliler bu Şeriat'ın hükümleriyle sorumlu değilseler de, akli, şuuru, iradesi olsun olmasın her varlık, her şey, Şeriat-ı Tekvîniye'nin hükümlerinden mesuldür. Çünkü Şeriat-ı Tekvîniye'nin bazı hükümleri, kalb, his ve istidada, yani kapasiteye bakar. Meselâ, bir çocuğun Şeriat-ı Tekvîniye veya Fıtriye'nin hitap ettiği ve temel aldığı düsturlardan olan şefkati, kuş olsun sinek olsun, bir canlıyı öldürmeye temelde mânidir. Hattâ, yetişkin bir insanın akli o insanın bir sinek, böcek veya kuşu öldürmesine mâni olmayabilir; fakat çocuğun şefkati ve merhameti, yetişkinin aklından daha kuvvetli olarak, böyle bir öldürmeye esasen mânidir. Fakat bir çocuk, bu şefkate ve merhamete muhalefetle bir sineği, böceği, kuşu öldürürse, ceza olarak düşer kolunu kırar veya bir başka yerini yaralar. Yine, dişi bir kaplan, kendi çocuklarına olan şiddetli şefkatine rağmen, bu şefkati bir başka hayvanın, meselâ bir ceylanın yavruları için kullanmaz ve o yavruları parçalarsa, bu defa, avcının okuna veya kurşununa hedef olur. Çünkü, üzerinde ayrıca durulacağı üzere, etobur vahşî hayvanların Şeriat-ı Tekvîniye'ce meşrû gıdaları, ölmüş hayvanların cesetleridir. Fakat bir kaplan veya aslan veya çakal, Şeriat-ı Tekvîniye'nin düsturu olan fıtratındaki şefkat hissine muhalefet ederek, kendisi için meşrû

olmayan ceylanı veya yavrularını parçalarsa, Şeriat-ı Fıtriye veya Tekvîniye de, buna ceza olarak, onun, sözgelimi avcının kurşunlarına hedef olmasına hükmeder. Ceylanın ve yavrularının parçalanmasında da yine Şeriat-ı Fıtriye'nin esaslarından olan İlâhî hikmet ve rahmete ait kaideler ve düsturlar vardır. Fakat biz, hayvanlar âleminde olup biten her şeyi küllî ve cüz'î yanlarıyla bilemediğimiz için, her kevnî hadiseyi hikmetleri, sebepleri ve neticeleriyle kavrayamayız. İşte, masum çocukların ve hayvanların başlarına gelen felâketlerde bu türden hikmetler ve sebepler vardır. Kur'ân-ı Kerim'de Kehf Sûresi'nde anlatılan Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssasında ve bilhassa bu kıssa içinde anlatılan Hz. Hızır'ın masum bir çocuğu öldürmesi hadisesinde İlâhî Meşîet ve Kader'e ait hikmetler ve sebepler nazara verilmektedir.

Etobur vahşî hayvanların helâl rızıkları, hayvanların hadsiz cenazeleridir; hem zemin yüzünü temizlerler, hem de rızıklarını bulurlar. Sağ hayvanları öldürüp rızık yapmaları, Şeriat-ı Fıtriye'ce haramdır.¹¹⁴

İLÂHÎ RAHMET VE ADALET, HAYVANLAR ÂLEMİ VE “NATÜREL SELEKSİYON”

Hz. Bediüzzaman'ın tesbit ve ifade buyurduğu bu küllî düstur ve hakikat, hayvanlar âleminde gördüğümüz realite ile zahirde çelişmektedir. Bu çok önemli hakikatın üzerindeki zahirî çelişkiyi kaldırmak, hem insanlık tarihine, hem hukuka, özellikle ceza hukukuna, hem tıp ilmine, hem Darwinizm'in tabiî seçmecilik (natürel seleksiyon) iddiasına ışık tutacak ve pek çok gerçeği aydınlatacaktır.

Bediüzzaman (r.a.), Mesnevî'de de şöyle yazar:

Arkadaş! Masum bir insana veya hayvanlara gelen felâketlerde, musibetlerde, beşerin idrak edemediği bazı sebepler ve hikmetler vardır. İlâhî Meşîet'in (Dileme) düsturlarını ihtiva eden Şeriat-ı Fıtriye'nin, (yani Cenab-ı Allah'ın kâinat için koyduğu kanunlar mecmuasının) hükümleri, aklın varlığına tâbi değildir ki, akli olmayan varlıklara tatbik edilmesin. O Şeriat'ın hükümleri ve hikmetleri kalb, his ve istidada bakar. Bunlardan meydana gelen fiillere o Şeriat'ın hükümleri tatbik edilir ve dolayısıyla bu fiiller, ceza veya mükâfatını görür. Meselâ, yetişmiş insan olarak senin aklın bir çocuğa tokat atmaya mâni olmaz ama, çocuğun şefkati mâni olur. Dolayısıyla, çocuğun şefkati senin aklından daha ötede, sorumluluk ve mükâfat veya ceza gerektiren bir meleke olur. İşte, eğer bir çocuk eline aldığı bir kuş veya bir sineği fitratına konan şefkate ters olarak öldürse, Şeriat-ı Fıtriye'nin hükümlerinden olan

şefkat hissine muhalefet etmiş olacağı için düşüp başı kırılırsa müstehaktır. Çünkü bu musibet, o muhalefete cezadır. Veya dişi bir kaplan, kendi evlâdına olan şiddet-i şefkat ve himaye duygusunun aksine davranarak zavallı ceylanın yavrucuğunu parçalar ve yavrularına rızık yapar. Sonra bir avcı tarafından öldürülür. İşte hiss-i şefkat ve himayeye muhalefet ettiğinden, ceylana yaptığı aynı musibete maruz kalır. Kaplan gibi hayvanların helâl rızıkları, ölü hayvanlardır. Sağ hayvanları öldürüp rızık yapmak, Şeriat-ı Fıtriye'ce haramdır.¹¹⁵

Hz. Üstad Bediüzzaman'ın bu açık ifadelerini hayvanlar âlemindeki avlanma ile nasıl te'lif etmek gerekir? Natürel seleksiyona da karşı çıkan bazı Müslüman ilim ve düşünce adamları, hayvanlar âlemindeki avlanmaya şu açıklamayı getirmektedirler: Etobur vahşî hayvanlar, ceylan, yaban sığırı gibi hayvanlar içinde ya zayıflara ya da çok yaşlılara saldırmakta ve bu şekilde ceylan veya yaban sığırı sürülerinin daha iyi yaşamasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, bu şekilde tabiatta bir gıda zinciri oluşmaktadır.

Elbette iyi niyetle ve müşahedeye dayalı olarak da yapılmış olsa bu açıklama, Hz. Bediüzzaman'ın hem ilgili daha başka ifadelerine terstir, hem de natürel seleksiyonu ret değil, kabûl ifade eder. Hz. Bediüzzaman, eserlerinin farklı yerlerinde şu önemli gerçeğe de parmak basar:

En zayıf, en aptal hayvan, en iyi beslenir: meyve kurtları ve balıklar gibi. En âciz, en nazik mahlûk, en iyi rızık o yer: çocuklar ve yavrular gibi. Evet, helâl rızık çeken güç ve irade değil, belki acz ve zayıflıktır: balıklar ile tilkilerin, yavrular ile canavarların, ağaçlar ile hayvanların mukayesesi, bunu göstermeye kâfidir.¹¹⁶

Îlâhî Rahmet ve Şefkat, zayıflar, âcizler, kimsesizler, yavrular ve yaşlılar üzerinde çok daha yoğun tecelli eder ve onları daha çok korur. Nasıl kâinatta Şeriat-ı Fıtriye'nin hükmünün bu yönde tecelli ettiğini müşahade ediyorsak, Dinî Şeriat'ın hükmü de bu yöndedir. Dolayısıyla, Îlâhî Şefkat ve Merhamet'in, yavruları üzerine annelerin titrediği hayvanlar âleminde de yavruların, zayıfların ve yaşlıların etobur vahşî hayvanlara helâl rızık olmasına müsaade etmesi ve bazı hayvan sürülerinin hayatlarını daha iyi şartlarda devam ettirmesinde bunu bir faktör yapması kesinlikle düşünülemez. Meselenin gerçeği Allahü a'lem şu olsa gerektir:

Yaratılıştta ve kâinatta aslolan, mutlak adalettir, yardımlaşp dayanışmadır, sulh ve sükûndur ve sağlıktır; cidal, savaş, hastalık ve cezalandırma değildir. Şeriat-ı Fıtriye'nin hayvanlar âlemi dâhil bütün kâinattaki hükmü budur ve bunu kâinatın irade ve şuur sahibi olmayan,

dolayısıyla sorumluluğu bulunmayan varlıkların hayatı dışında kalan bütün bölümlerinde ve tabakalarında gördüğümüz gibi, günaha istidadı olmayan meleklerin hayatlarında da müşahede etmekteyiz. İnsanlık âle-minde hastalıklar gibi, savaş da arızîdir; bazılarının sulh ve sükûnu, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı aslî model olan fitrî düzeni bozup, bu fitrî düzenin kanunlarından ibaret olan Din'i yaşanmaz hale getirmesi karşısında, yani fitne çıkarması durumunda bu fitnenin izalesi ve düzen ve intizamın yeniden te'sisi için yapılır. Dolayısıyla, savaş hukuku da aslî hukuk değildir. Kısmî şuur ve irade sahibi olmakla birlikte, asıl hisleri, fitratları ve istidatları itibariyle Şeriat-ı Fıtriye'nin hükümlerine tâbi olan hayvanlar âleminde de aslolan, birbirlerini avlamak, birbirlerini öldürmek değil, helâl rızıklarıyla geçinip, bir arada sulh ve sükûn içinde yaşamaktır.

Öldürme, kan dökme ve fesat çıkarma kendisine kesinlikle yasaklanmış ve yeryüzündeki hilâfet vazife ve misyonuna en ters olan¹¹⁷ insanlığın hayatında da ilk dönemde tam bir sulh ve sükûn vardı. İhtilâf ve çatışma yoktu. Kâinat ağacı kendisini meyve versin diye yaratılan, dolayısıyla kâinat hizmetine sunulan insanın hilâfet vazife ve misyonu, nasıl cinlerin ona tâbi olmasını gerektirmişse, hayvanlar âleminin de yine ona tâbi olmasını haydi haydi gerektirir. İnsanlık âleminde Din ve iyilik galipse, cinler âleminde de aynıdır; küfür ve kötülük galipse, cinler âleminde de farklı değildir. İnsanlık âleminde ilk ihtilâfın çıkıp, ilk kanın dökülmesi ve bozgunculuğun çıkmasıyla ilk fitrî sulh ve sükûn düzeni de bozuldu. Ve bunun üzerine Şeriat'la birlikte peygamberler gönderilmeye başlandı. Aşağıdaki âyet, bu konuda gayet açıktır.

İnsanlar, başlangıçta (rızık ve benzeri hususlarda ayrılığa düşmemiş, kavgasız-nizasız) tek bir ümmet idi. (Derken ihtilâfa düştüler) ve Allah, (iman ve salih amelin karşılığında af, rahmet ve mükâ-fatıyla) müjdeleyici, (her türlü dalâlet yollarına ve bu yolların sonuçlarına karşı) uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi; beraberlerinde de, ihtilâf ettikleri konularda insanlar arasında hükmetmesi için kendisi bizatihî hak olan ve inişi esnasında da kendisine bâtulın asla yol bulamadığı Kitabı indirdi. O Kitap hakkında, ancak kendilerine o Kitabın verildiği topluluklar, hem de onlara apaçık deliller, gerçeği gün gibi gösteren âyetler geldikten sonra aralarındaki haset ve rekabetin yol açtığı tecavüzler sebebiyle ihtilâfa düştüler. Allah, hak mevzuunda ihtilâf ettikleri hususlarda iman edenlerin önünü açtı ve izniyle onları hidayete erdirdi. Allah, dilediğini dosdoğru bir yola hidayet eder.¹¹⁸

İşte, insanlık tarihinde sulh ve sükûnun tam hakim olduğu ilk fitrî düzen döneminde kurt kuzu ile, arslanlar ve kaplanlar ceylanlarla birlikte otlardı. Tilkiler, tavuklara saldırmazdı. Bu dönem, efsane gibi anlatılsa da, aslında eski tarihlerde geçmektedir. Derken insanlık âleminde ilk kan dökülüp ilk bozgunculuk çıkınca, bu bozulma hali veya fesat, artık kara ve denizde, dolayısıyla kara ve deniz hayvanlarının hayatlarında da düzenin, âhengin, sulhün, helâl rızkların, ölen hayvanların lâşelerinin vahşî hayvanlara da rahatça kâfi geldiği fitrî ekosistemin bozulmasına da sebep oldu. Neticede, vahşi denilen hayvanların tabiatları da bozuldu ve onlar, fitratlarını suistimal etmeye başladılar. Neticede, nasıl insanlık tarihinde savaşlar başlamışsa, hayvanlar âleminde de mücadeleler, birbirini boğazlamalar ortaya çıktı. Şu âyet ve Bediüzzaman'ın aşağıdaki ifadeleri, bu gerçek konusunda gayet sarıhtir:

İnsanların bizzat kendi elleriyle işledikleri kötülükler ve dolayısıyla kazandıkları günahlar yüzünden denizde ve karada bozgunculuk ortaya çıktı, nizam bozuldu.¹¹⁹

Peygamberliğin içtimaî (sosyal) hayattaki düstur ve neticelerinden ve güneş ve aydan tut, tâ bitkiler hayvanların imdadına ve hayvanlar insanın imdadına, hattâ bütün gıda zerrecikleri beden hücrelerinin imdadına ve yardımına koşturulan yardımlaşma düsturu, kerem yasası ve ikram kanunu nerede? Felsefenin içtimaî hayattaki düsturlarından ve yalnız bir kısım zalim ve canavar insanların ve vahşî hayvanların fitratlarını sūstimallerinden kaynaklanan cidal düsturu nerede? Evet cidal (kavga, çatışma) düsturunu o kadar esaslı, aslî ve küllî kabûl etmişler ki, “Hayat bir cidaldir.” diye ahmakça hükmetmişler.¹²⁰

SAVAŞ, TEDAVİ VE CEZA HUKUKU

Evet, tabiatta, kâinatta, insan hayatında aslolan sulhtür, düzendir, sükûndur, sağlıktır. Dolayısıyla, nasıl savaşlar ârizîdir ve temelde bozulan sulh ve düzenin yeniden te'sisi için yapılır; dolayısıyla daha büyük hayırlar için bazı şerlere katlanma manâsı ifade eder; bunun gibi, yanlış davranışlara ve sulhün, sükûnun, düzenin bozulmasına karşı vazedilen ceza hukuku da aslî hukuk olmadığı gibi, cezalandırma, Kur'ân-ı Kerim'de buyrulduğu üzere zâtında sū' (kötülük)tür ve dolayısıyla zatı itibariyle hayır değildir. Evet, savaş gibi, cezalar da, kendi içinde birer sū'dur. Bir tedavi hukuku olarak ceza hukuku, zâtı itibariyle değil, neticesi itibariyle hayırdır.

Vücut için de aslolan, sıhhattir. Dolayısıyla, tıp ilminin öncelikli misyonu, hastalıkları tedavi etmek değil, sağlığı korumaktır, öyle olmalıdır. Kendisine gerekli dinî bilgileri edinmek gibi, sağlığını koruyacak asgarî bilgilere sahip olmak da her insana vacip olduğu içindir ki, bunu ifade sadedinde Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “İlim ikidir: din ilmi, tıp ilmi.” buyurmuşlardır. Ne var ki, tıp ilmi, insanların hayatlarındaki düzeni koruyamadıkları gibi, sağlıklarını da koruyamamaları üzerine hastalıkların sökün etmesi neticesinde bilhassa modern dönemlerde tamamen tedavi ilmine dönüşmüştür. Bundan dolayı da, sağlık en ucuz olması gerekirken, tıp ilminin tedavi ilmine dönüşmesiyle en pahalı hale gelmiştir. Sağlık, en ucuz olmalıdır. Çünkü Cenab-ı Allah (c.c.), insan hayatı için en faydalı şeyleri en bol ve en ucuz, hattâ karşılıksız verir: hayatımızın olmazsa olmazları olan hava, su ve ekmek gibi. Sağlık da insan için en gerekli olduğundandır ki, en ucuz olmalıdır. Fakat nasıl özellikle modern çağlar hem Şeriat-ı Fıtriye’ye, hem de Dinî Şeriat’a isyan neticesinde insanlık tarihinin savaşlar ve vahşetler dönemi olmuşsa, sağlığın bozulması neticesinde tıp ilminin tamamen tedavi ilmine dönüşmesi ve sağlığın en pahalı hale gelmesi dönemi de olmuştur. Buradaki konumuz itibariyle, sağlıklı vücutta tedavi uygulanmaz. Sağlıklı vücut için tedavi, bir kötülüktür; fakat tedavi, hasta vücut için uygulanır ve zâtında şer ve kötülük olduğu halde, hasta vücut için neticesi itibariyle hayır olur.

İnsanlık Şeriat-ı Fıtriye’nin ve Din’in hüküm ve kaidelerine uyduğu ölçüde karada ve denizde sulh ve denge yeniden sağlanır, hastalıklar da azalır. Neticede, hayvanlar âleminde birbirlerini parçalamalarda da aynı nisbette azalma görülür. Bu durum, Hz. Ömer ibn Abdülaziz (r.a.) döneminde büyük ölçüde müşahede edilmiştir. Artık kurtların koyun sürülerine saldırmaz olduğu o kısa dönemde bir gün bir koyun sürüsüne kurt saldırınca çobanın “Eyvah! Ömer ibn Abdülaziz öldü!” dediği rivayetlerde vardır. Dolayısıyla, şu anda belgesellerde de sürekli karşımıza çıkan hayvanlar âlemindeki vahşetler, hayvanî olmaktan daha çok insan kaynaklı bir realitedir, bir tezahürdür, yoksa aslî bir hakikat değildir.

· **Helâl dairesi geniştir, keyfe kâfi gelir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur.**¹²¹

Eşyada asıl olan, mübahlıktır; ancak Din'in veya Şeriat'ın haram kıldıkları haramdır; helâl ilan ettiği veya hakkında sükût buyurduğu şeyler ise mübah olmaya devam eder. Cenab-ı Allah (c.c.), hakkında haram-lık hükmü verilmesini irade buyurdıklarını haram kılmış ve bunun ötesinde soru sorulmasını dahi yasaklamıştır:

Ey iman edenler! Cevaplandığında ve açıklandığında hoşunuza gitmeyecek meselelerden, Din'i yaşamanızı zorlaştıracak konulardan sormayın. Kur'ân fasıl fasıl indirilir ve size tebliğ edilip dururken sorup açıklama isterseniz, açıklanması gereken gerektiği ölçüde zaten size açıklanmaktadır. Sorduğunuz veya soracağınız pek çok şeyler vardır ki, Allah onlardan sizi muaf tutmuştur. Allah, bağışlaması pek bol olandır, kullarının hataları karşısında çok sabırlı, çok müsamahalıdır.”¹²²

Önceki peygamberler döneminde, bazılarının Cenab-ı Allah'ın haram kılmadığını haramlaştırması veya bir şey üzerinde yersiz ihtilâflar ve münakaşalar cereyan etmesi ya da sürekli Hz. Allah'ın ahkâmına muhalefet ve taşkınlık sebebiyle Cenab-ı Allah'ın bazı şeyleri haram kılması vuku bulmuştur. Meselâ, Yahudiler için iç yağının haramlığı gibi¹²³ Sebt Günü'nün, yani Cumartesi günü çalışmama haramlığı da böyle, âdeti cezaî ve terbiyevî bir haram kılma değildir: *“Sebt (Cumartesi) günü çalışmanın haramlığı, (İbrahim'in inancını ve yolunu izleyen bütün topluluklara değil,) ancak o gün konusunda ihtilâfa düşenler hakkında hükmedildi. Rabbin, ihtilâf ettikleri hususlarda aralarındaki hükmü Kıyamet Günü elbette verecektir.”*¹²⁴

Yiyecek, içecek ve davranışlarda haram kılınanlar çok değildir ve bu bakımdan helâl dairesi, değil sadece hayatı zarurî ihtiyaçları tatmin ölçüsünde sürdürebilecek kadar, belki selim zevk, lezzet ve keyifleri bile tatmin edecek ölçüde geniştir. Yine Hz. Bediüzzaman'ın buyurduğu gibi, **dünyanın lezzetini, zevkini, saadetini, rahatını isteyen de, meşrû dairedeki keyifle yetinmelidir; çünkü bu, keyfe kâfidir.**¹²⁵ Dolayısıyla harama girmeye katıyen lüzum yoktur; harama girme, bütünüyle haddi aşmadır, fitrata tecavüzdür, yoldan çıkmadır.

· **İlâhî hikmet, bütün eşyada en güzel bir nizam teşkil etmiştir. Bu nizam, eşyadaki genel dengenin korunmasına hizmet eder. Bu dengenin korunması ise, en yakın, en kolay ve en kısa yolları tercih etmekte olur.**¹²⁶

İKİ NOKTA ARASINDAKİ EN KISA YOL

Daha önce ve başka münasebetlerle de üzerinde durulduğu üzere, Cenab-ı Allah'ın yarattığı tek tek her şeyde ve bütün kâinatta tam ve mükemmel bir nizam ve intizam hakimdir. Nizam, bir bakıma denge demektir ve denge ile mümkün olduğu gibi, dengenin korunmasına da hizmet eder. Çünkü bir yerde veya bir şeyde intizam ve nizamın bozulması, dengeyi de bozar. Mimarî bir eserde bir taşın yerinden alınması, o eserin bütün dengesini alt üst edebilir. Gerek intizam ve nizamın sağlanması, te'sisi, gerekse bunlarla birlikte dengenin korunması, her hususta en yakın, en kolay ve en kısa yolu tercih etmekte mümkündür. Gereğinden fazla malzeme kullanmak, gereğinden fazla yemek, içmek ve uyumak, bir iş yerinde gereğinden fazla insan istihdam etmek, israf, muhteşem ve genellikle karmaşık bir yapıya sahip olan eşyada bağlantı yollarını uzatmak ve dolaştırmak, bir yazıda on kelime ile tam ifade edilebilecek bir manâyı daha fazla kelime ile kullanmaya teşebbüs etmek... evet bütün bunlar, dengeyi de, nizam ve intizamı da bozar.

· **Fizik âlemde bir yerden bir yere giden yolların ve bir noktadan diğer bir noktaya çekilen hatların en kısası en doğrusu ise, maneviyatta, manevî yollarda ve ahlâkta da böyledir.**¹²⁷

Geometri'de doğru, "iki nokta arasındaki en kısa yol" olarak tarif edilir. Dolayısıyla, birbirinden hangi mesafede olursa olsun, iki nokta arasındaki en doğru yol, en kısa olanıdır. Cenab-ı Allah da, Kur'ân-ı Kerim hakkında onda hiçbir eğriliğe yer vermediğini beyan buyurur. Yani Kur'ân-ı Kerim ve İslâm, daima doğruyu söyler, doğruya çağırır, doğruyu emreder. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim'in ve İslâm'ın itikadî olsun, ibadetlerle ilgili olsun, ahlâkî, içtimaî, iktisadî ve siyasî olsun her hükmü, en kolay, en kestirme ve en tatbik edilir olma özelliğine sahiptir.

Meselâ, bütün kâinat ve ondaki her bir nesne yaratma ve idare noktasında mutlak İlim, İrade, Görme, İşitme ve Kudret sahibi Bir Allah'a verildiğinde, her şeyin izahı çok kolay olur. Bütün yeryüzünü tek bir güneşin ısıtıp aydınlatması, bütün çiçeklere, meyvelere, bitkilere ve ağaçlara rengin tek bir güneşin ışığından gelmesi ne kadar kolaysa, bütün varlıkların Yaratıcı ve İdareci olarak Cenab-ı Allah'a verilmesi ondan çok daha kolaydır ve dolayısıyla doğrunun ta kendisidir. Buna karşılık, yeryüzündeki her bir cismin, her bir renkli nesnenin ısıtılıp aydınlatılmasını ve rengini yüzlerce güneşe veya bu cisimler ve nesnelere sayısınca güneşe ya da kendilerine; kâinatı ve ondaki nesnelere, varlıklarını ilimsiz, şuursuz, kör, sağır ve iradesiz tabiata veya sebeplere, isimlendirmeden ibaret kanunlara ve olmayan tesadüflere verecek olsak, bu takdirde, bırakın kâinatın tamamını, kâinattaki her bir şeyin, insandaki her bir hücrenin bile varlığı, içindeki her bir nesne ile birlikte bütün kâinatı bilecek bir ilim, görececek bir göz, işitecek bir kulak, var ve idare edecek bir irade ve kudret gerektirdiği için her nesneye, her cisme, her hücreye, her atoma bu ilim, görme, işitme, irade ve kudreti atfetme mecburiyetinde kalırız. Bu ise hurafelerin en utandırıcısı olarak, kâinatın varlığını izah etmenin de en dolambaçlı, en eğri, en uzun yoludur.

Cenab-ı Allah'ı ve diğer iman esaslarını tanıtmaya, açıklama ve ispat etme adına da yine en doğru yol, en kısa olanıdır. Önceki asırlarda kelâmcıların kullandığı teselsülün bâtil oluşu ve hudûs gibi deliller yaratılışın başına kadar gitmek gibi uzun yollarda yürümeyi gerektirirken, Risale-i Nûr'un takip ettiği Kur'ânî yol, her bir atomda, her bir hücrede, her bir cisimde Allah'a ve diğer iman esaslarına giden yolu keşfedivermekle en kısa, dolayısıyla en doğru hattı göstermektedir.

İSLÂM CEZA HUKUKU VE MODERN CEZA HUKUKU

İslâm'ın içtimaî, iktisadî ve siyasî hayatla ilgili koyduğu hükümlerde de aynı kolaylık, aynı kısıklık ve doğruluk sözkonusudur. Meselâ, hırsızlık, yeryüzünde fesat çıkarma, haksız yere cana kıyma ve zina gibi ağır suçlar karşısında İslâm'ın koyduğu cezalar, bazılarının katı gibi görünebilir. Çünkü bu bazıları, bu cezalara suçların pek kolay ve pek bol işlendiği ve gerçek

değerlerin altüst olduğu günümüzün toplumları penceresinden bakmaktadır. Oysa İslâm, bütün itikad, ibadet, ahlâk, muamelât ve ukubât hükümleriyle bir bütündür. Dolayısıyla, sözkonusu suçların cezaları da gerçek manâsını bu bütünün içinde bulacaktır.

Ceza hukuku, aslî hukuk ve zâtında hayır değildir; o, savaş gibi, daha büyük arızaları gidermek, ıslah etmek, tedavi gibi vücudun tamamını sıhhate kavuşturmak için vardır ve neticeleri itibariyle hayırdır. Dolayısıyla, bir ceza hukukunu değerlendirirken, önce onun ne ölçüde tedavi edici, ne ölçüde suçları önleyici olabildiğine, sonra da İslâm'ın bütün olarak yaşandığı dönemlerde bu suçlar ne kadar işleniyordu, bir de bugün en 'medenî' denilen toplumlarda ne kadar işleniyor, buna bakmak gerekir. İkinci olarak, "Ceza, suçun cinsinden olur." Bundandır ki, her hastalık, cinsine göre tedavi ister. Bazısının tedavi şekli istirahat, bazısı ilaç tedavisi gerektirir, bazısına ameliyat uygulanır. Ayrıca, her hastalığa aynı ilaç verilmediği gibi, her hastaya da aynı ilaç aynı dozda verilmez. Oysa modern hukuk, hemen bütün suçları aynı kategoriye koymakta, onlar arasındaki nitelik ve mahiyet farkına bakmamakta, hepsine birden hapis veya para cezası verivermektedir. Bu ise, asla tedavi, yani suçlu için ıslah fonksiyonu görmediği gibi, suçların işlenmesini azaltmamakta, ayrıca, suçluyu toplumdan ve hayattan kopararak, kendilerine faydalı olabileceği pek çok yakınlarını da cezalandırmakta ve onu sadece tüketici yaparak, bütün bir topluma zarar vermektedir. Oysa İslâm ceza hukuku, her suçun mahiyetine, niteliğine ve cinsine göre ele alır. Verdiği cezalar, müşahhas, nettir, zamana yayılmaz, tedavi veya ıslah edicidir ve suçun önleyicidir. Bugünün en gayr-ı İslâmî şartlarında bile İslâm'ın gasp, hırsızlık, cana kıyma, yeryüzünde bozgunculuk çıkarma ve zina suçları karşısında koyduğu cezalar uygulanacak olsa, bu suçları işleme nisbetinin, meselâ trafik kazalarının, en azından % 90 azaldığı rahatlıkla görülebilir. Demek ki, İslâm'ın hükümleri tam doğrudur ve en kısa yolu takip etmektedir. Bu, ceza hukukunda böyle ise, elbette hayatın diğer bütün sahaları için İslâm'ın koyduğu bütün hükümler için de aynıdır.

KADINLAR VE MİRAS

Meselâ, İslâm'ın en fazla tenkide tâbi tutulan hükümlerinden biri, bazı durumlarda mirastan kadına erkeğin yarısı pay vermesidir. Bir defa, İslâm, kadını geçiminden sorumlu tutmaz; bunun da ötesinde, ona malı olsa bile evin geçimine katkıda bulunma yükümlülüğü de yüklemesiz. Kadının geçimini sağlamak, babanın veya kocanın vazifesidir. Baba veya koca olarak erkek, sadece kendisinin ve hanımının değil, çocuklarının geçiminden de sorumludur. Bunlardan ayrı olarak İslâm, kocaya karısına ödemek mecburiyetinde olduğu 'mehir' adı altında bir evlilik ücreti de yükler. Modern hukukta bu kaidelerin hiçbiri yoktur. Bunlar olmadığı gibi, ruhen, duyguları itibariyle ve fizîken erkekten zayıf olan, ayrıca doğurma ve annelik vazifesi bulunan kadını, erkeğin göreceği işlerin de altına sokar ve buna da "kadına çalışma özgürlüğü" adını verir. İslâm, kadını böyle bir yükün altına koymaz ve bunu özgürlük saymaz, fakat kadını da geçim itibariyle bütün bütün kocasının insafına terketmez. Ona, ister baba evinde, isterse koca evinde harcama yükümlülüğü bulunmadığı halde, mirastan erkeğin yarısı pay verir. Kadın, bu payı ailenin geçimi yolunda kullanma mecburiyetinde olmadığı gibi, kendi geçimi için kullanma mecburiyetinde de değildir; isterse, onunla ticaret yapabilir. Evde huzursuzluklara yol açmamak, evin Âhiret ve sonra dünya saadetini öne almak kaydıyla kendi yapabileceği işlerde çalışabilir de.

Konunun bir de çok önemli psikolojik boyutu vardır. Kadın, daha çok koca evine gider; koca evine gitmese bile, baba evinden ayrılır ve bu evden aldığı, kardeşleriyle paylaştığı mirası, yabancı bir erkeğin evine veya onunla birlikte yaşayacağı eve taşır. İşte, bu noktada her yerde ve her toplumda erkek kardeşler, kız kardeşlerini ailenin servetini belli miktarda da olsa yabancıya taşıyan biri olarak görebilirler. Daha da öte, İslâm'a göre baba evinde ailenin geçimine katkı mecburiyeti bulunmayan, modern toplumda bulunsa bile genelde erkek kadar bulunmayan, buna rağmen, hakkı olmadığı servetten pay alıp, bunu yabancıya taşıyan biri olarak değerlendirebilirler. Bütün bunlar da, kadını her zaman muhtaç olduğu

sevgi ve şefkatten mahrum bırakır. Dolayısıyla İslâm, yine en doğru yolu seçerek, mirasta da kadına hakkını vererek tam adalet etmiş, hattâ muhtaç bulunduğu ve hakkı olan şefkat ve merhamete göre belki adalete dayalı hakkından da fazlasını vererek, tam bir merhamet göstermiştir.

Yine, İslâm, ahlâk sahasında da en doğru ve en kısa yolu seçmiştir. Başka yerlerde de açıklandığı gibi, insanda üç ana kuvve veya fakülte ve her bir fakültenin ifrat, tefrit ve orta noktaları vardır. Kuvve-i şehviyenin ifrat noktası fücür (ahlâksızlık, iffetsizlik), tefrit noktası hümûdet (bedenî arzu duyamama, isteksizlik), orta noktası iffettir. Kuvve-i gadabiyenin ifratı tehevür (ölçüsüz öfke ve tecavüz), tefriti cebanet (korkaklık, tepkisizlik), orta noktası şecaat (yerinde kullanılan cesaret)tir. Kuvve-i akliyenin ifratı cerbeze (demagoji, diyalektik), tefriti gabavet (ahmaklık), orta noktası hikmettir. İfrat ve tefrit uç noktalar olmasına mukabil, orta nokta tam merkezî olandır. Orta nokta ile iki tarafa doğru uç noktalar arasında yine pek çok sapma noktaları vardır. Bütün bu noktalar içinde elbette mesafesiz ve en yakın, insan ve eğitimi için ulaşılması gereken hedef, en faydalı ve huzur verici olan orta noktalardır ve diğerleri, sapma nisbetinde uzaklık ifade eder. İşte İslâm, her meselede olduğu gibi ahlâkta da doğru ve dolayısıyla en kısa yolu tercih ve vazetmiştir.

Doğru yolun en kısa yol olması ve İslâm'ın daima bunu tercih etmesi kaidesi, zamanda, maddî harcamada, eleman istihdamında, kısaca her hususta israfı ve onun karşı kutbu olan cimriliği yasaklamada da kendini ortaya koyar. Kısaca, bu kaide, en geniş kapsamlı küllî kaidelerden ve hayatımıza ışık tutacak projektörlerden biridir.

· **Dinleyen, söyleyenden daha iyi anlayabilir.**¹²⁸

Bu, Hz. Bediüzzaman'ın zikrettiği bir atasözü veya genel kabûl görmüş bir gerçeğin ifadesidir. Herkesin bir anlama ve anlatma kapasite ve kabiliyeti vardır. Bir insan, anladığı kadar ve anlatabilme kapasitesince anlatır. Dolayısıyla, insanlar kabiliyet ve kapasite açısından farklı farklı ve derece derece oldukları için, çok zaman dinleyenler içinde anlatılan konuyu anlatandan daha iyi, daha derin ve daha etraflı anlayan çıkacaktır. Nitekim

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Veda Haccı Hutbesi'nde şöyle buyurmuştur: “Sözleri iyice dinleyip ezberleyen kişiye Allah rahmet etsin! Belki, anlamayan, anlayana iletip anlatır. Anlayan da, belki kendisinden daha iyi anlayacak olana iletir!”¹²⁹

Bazen olur ki dinleyen, anlatanın anlama kusurlarını ve çelişkilerini de yakalar. Meselâ, Hz. Gazalî'nin *Tuhfetü'l-Felâsife* (Filozofların Tutarsızlıkları) isimli eserini okuyan, onun filozofların görüşlerindeki onların farkında olmadıkları çelişkileri nasıl kavrayıp ortaya koyduğunu hayretle görür. Bundan dolayı, Hz. Gazalî'nin (r.a.) felsefeyi filozoflardan daha iyi bildiği itiraf edilmiştir. Daha iyi bildiği içindir ki, İslâm dünyasında özellikle Aristo felsefesine dayanan felsefenin itikadda açtığı yaraları Allah'ın izniyle tamir edebilmiş ve felsefenin menfî tesirini büyük ölçüde kırmıştır.

Yine bu gerçek sebebiyledir ki, Hadis ilminde her ne kadar rivayet bi'l-manâ, yani hadisleri tam lafzıyla mümkün değilse manâsıyla rivayet etme caiz görülmüşse de, böyle bir rivayetin râvînin hadisten anladığı manâyâ geleceği açıktır. Dolayısıyla bu, bütün manâ derinlikleriyle hadisin tam kendisi olmaz. Bu gerçeğin çok iyi farkında olan Sahâbe-i Kiram, hadisi aynen lâfzıyla ezberleyip lâfzıyla rivayet etmeye azamî riayet etmiştir.

Bazen olur ki, iki kişinin söyledikleri aynı söz, birisinin cehalet ve sathîliğine, diğerinin ilmine ve maharetine delâlet eder.¹³⁰

İki kişiden çıkan aynı söz, farklı tesir yapar ve farklı intibalara sebep olur. Sözün söylenme sebebi, söylenme şekli, söylendiği yer, zaman ve şartlar, söyleyen kişi ve muhatap, sözün güzelliğine, tesirine ve yol açacağı intiba ve uyaracağı düşüncelere etki yapar. Dolayısıyla, bir sözün güzelliğini, kalitesini ve niteliğini bu unsurlar, yani “Kim söylemiş? Kime söylemiş? Niçin söylemiş? Ne zaman söylemiş? Nerede söylemiş? Hangi şartlarda söylemiş? Nasıl söylemiş?” sorularına verilecek cevaplar tayin eder. Bir insan bütün bu unsurları nazara alarak konuşur; bir başkası da hiç bunları nazara almadan konuşur. Dolayısıyla, söz konusu faktörleri nazara alarak söylenen bir söz, söyleyenin ilmîni ve maharetini ortaya koyar ve o sözden beklenen olumlu tesir ve intibayı yaparken, bu faktörler nazara

alınmadan söylenen bir söz ise söylenmekteki maksada ters bir tesir oluşturabilir ve söyleyenin cehaletini ve sathîliğini gösterir. Bu noktada Hz. Bediüzzaman, birbirine benzer iki ikazda bulunur: “Ata et, ite ot atmayın!” İkincisi: “Bülbül, sarayda tutulur; at, ahıra bağlanır.” Yani kime, hangi şartlarda ne söyleneceğini bilmek gerekir.

Ayrıca, söylenen sözde zamanın başka bir tesiri daha vardır. Yani, bir zaman kıymet ifade eden bir sözün başka zamanda kıymeti kalmayabilir.

· **Doğru sözü ayıplayan nice insan vardır ki, âfeti, hasta olan anlayışındadır.**¹³¹

Bazen de konuşan veya yazan insan, sözün güzelliği ve ondan beklenen tesiri sağlamakla ilgili yukarıda sözü edilen bütün faktörleri nazara alır, fakat en mükemmel biçimde söylenmiş en doğru bir sözü bile ayıplayan nice insan çıkar. Meselâ, kendilerini üdebâ ve bülâğadan, yani edebiyatçı ve belâğat ustası sayan niceleri, güya Kur’ân-ı Kerim’de tenkit noktaları bulurlar. İşte, böylelerin âfeti de, anlayışlarındaki hastalıktır. Yazan ve söyleyen sözün unsurlarını bilir de, dinleyen ve okuyan bilmez; bilmeyince, en güzel söylenmiş en doğru sözleri tenkide kalkışır.

Kur’ân-ı Kerim, baştan sona belâğat mûcizesidir. Her seviyeden insana tam bir öğretmen ve yol göstericidir. O, her dönemde her seviyeden herkese hitap eder. İnsanların, yani Kur’ân’ın muhataplarının çoğu ise avamdır. İrşad ve ta’limde, yani öğretmede çoğunluk esas alınır.

Meselâ, bir öğretmen ders işlerken yalnızca zekî, başarılı ve çalışkan talebeleri nazara alırsa, her zaman bu tür talebeler azınlıkta olacağı için, öğrencilerinin çoğunu ihmal etmiş ve vazifesini yapmamış olur. Ders, daha başarılı ve çalışkan talebeleri de mahrum ve ihmal etmeyecek şekilde, fakat en zayıf öğrencilere göre işlenir; öyle işlenir ki, hem o öğrenciler belli seviyede, en azından sınıfı geçecek seviyede öğrenir, hem de diğer öğrenciler alacağını tam alır ve en yüksek notla sınıflarını geçerler.

KUR’ÂN’A AİT BİR ÜSLÛP ÖZELLİĞİ

İşte, Kur’ân-ı Kerim, en derin, en ince gerçekleri idrak seviyesi en alta olan insanlara da takdim buyurur. Bunu yaparken, bu tür gerçekleri çok

zaman derinliği ve mücerretliği içinde anlatmaz. Çünkü, bilhassa avam, hattâ havas denilen ilim ve idrakteki seçkinler bile, mücerret gerçekleri mücerretliği içinde anlayamazlar. Bundan dolayı Kur'ân, temsiller, istiareler, mecazlar kullanır. Meselâ, bir yanda Allah hakkında hiçbir malûmatı olmayan, büyüklük deyince gözünü semaya çeviren, Cenab-ı Allah'tan gelecek bir cezayı semâdan bekleyen bedevîleri tehdit ederken, *“Yoksa semâdakinin sizi yerin dibine geçirmeyeceğinden emin mi oldunuz? Oysa bir de bakmışsınız, yer titriyor ve çalkalanıp duruyor. Veya semâdakinin üzerinize kasıp kavurucu bir kum fırtınası göndermeyeceğinden mi emin oldunuz? İkazım ne imiş, ne manâya geliyormuş, yakında bileceksiniz.”*¹³² buyurur. Peygamber Efendimiz de (s.a.s.), yine bir bedevîye Allah'ı anlatırken, Cenab-ı Allah için aynı şekilde “semâdaki” ifadesini kullanır. Maksadın hâsıl olması için bir bedevînin başta Cenab-ı Allah'ı bu şekilde semâda, çok yükseklerde imiş gibi düşünmesinin mahzuru yoktur. Fakat aynı Kur'ân, *“Ona benzer, O'nun gibi hiçbir şey yoktur.”*¹³³, yani “Cenab-ı Allah, kâinatta hiçbir şeye benzemez; O, hiçbir şey gibi değildir.” buyurarak, Cenab-ı Hakk'a yer ve zaman isnat edilemeyeceği ikazını yapar. Burası, Allah'a inanan bir insanın daha sonra merhale merhale geleceği bir ma'rifet noktasıdır. Dolayısıyla, bu noktaya gelen bir insan, Mülk Sûresi'nin yukarda geçen âyetlerinden, yani “semâdaki” ifadesinden “her şeyin üzerinden her nesneyi gören ve kontrol eden Zat” manâsını anlar ve burada semâdan asıl kasdın yücelik ve her şeyi en yukarıdan kontrol olduğunu kavrar. Yine Kur'ân, Cenab-ı Allah'ı tanıtırken, O'nun kâinat üzerindeki tasarrufunun niteliğini anlatırken, bir sultanın saltanat tahtında yaptığı tasarrufu nazara verir ve *“Rahmân, Arş'ın üzerine istivâ etti.”*¹³⁴ ifadesiyle kinaye yapar. Fakat, idrak seviyesi yüksek ve Cenab-ı Allah hakkında ma'rifeti belli noktaya gelmiş biri, bundan Cenab-ı Allah'ın kâinat üzerinde mutlak otorite sahibi olduğunu ve bu otoritesini mutlak ve karşı konulmaz bir tarzda icra ettiğini anlar. Ma'rifeti daha gelişmiş bir başkası, bu manâ ile birlikte Rahmân ile Arş arasında münasebet kurar ve buradan 'taayyünât' mertebelerine yönelir.

Kur'ân, ayrıca, bir hakikati bütün yönleriyle anlatır; fakat bunu yaparken öyle bir üslup kullanır ki, her idrak ve ilgi sahibi, aynı ışığın bir kristalde farklı yansımaları gibi o hakikatin kendine bakan yanını görür ve tatmin olur. Bu anlatım şeklini seçmiş âyetlere “müteşabih” denir. Bazen de Kur'ân-ı Kerim, çok yönlü bir hakikati farklı yanlarıyla farklı yerlerde, farklı hadiseler ve münasebetler ağı içinde, farklı sebeplerle, farklı maksatlar için ve farklı üsluplarla takdim eder. Kur'ân'ın nerdeyse 50 sûresinde zikredilen değişik boyutlarıyla Hz. Musa kıssası, yani bu kıssa ile nazara verilen gerçekler, ibretler, dersler, buna en bariz örnektir.

İşte, belâğat kaidelerinden, söz söyleme sanatından, irşad ve öğretme sanat ve tarzından habersiz biri kalkar, bu üslûba itiraz eder. Böyle-lerinin âfeti, kendi anlayışlarındadır; idraksizliklerinde, bilgisizliklerinde, bilmediklerini de bilmeme mürekkep, hattâ bilmediklerini de biliyor zannetme mükap cehaletlerindedir.

· **İlmin mahiyeti bir olsa da, okutulma şekli başkadır.**¹³⁵

Hangi ilim dalı olursa olsun, genelde aynı mahiyette olduğu gibi, bütün dallarıyla ilim de, aslî mahiyeti itibariyle değişmez. İlim, ağza giren lokmanın bütün sindirim organlarından geçtikten sonra vücuda gıda ve kan olması, annede yavrusuna verilecek süt olması gibi, her bakımdan kesinliğe ulaşmış bilgi(ler)imiz veya bilgilerimizin toplamıdır. İlim başlığı altında ve ilmin asıl mahiyeti itibariyle tarihin coğrafyadan, fiziğin kimyadan, tefsirin hadisten farkı yoktur. Fakat her ilmin kendine has bir öğrenme ve öğretme şekli olduğu gibi, aynı ilmin seviyelere göre yine öğrenme ve öğretilme şekli farklıdır. Bir ilim ilk öğretimde belli tarzda ve seviyede, orta öğretimde ona göre bir tarz ve seviyede, yüksek öğretim ve daha ötesinde yine başka başka tarz ve seviyelerde öğretilir. Bu tarz ve seviyelere göre öğretimde kullanılan malzeme bile değişir.

· **İfrat gibi tefrit de zararlıdır, hattâ daha çok zararlıdır. Fakat ifrat, tefrite sebep olduğundan daha kabahatlidir.**¹³⁶

Varlıkta aslolan dengedir; denge, ifrat ve tefritten, yani her türlü aşırılık ve karşı aşırılıktan uzak olma halidir. Denge, adalet, yani terazinin dilinin

daima dosdoğru olması halidir. Bu sebeptendir ki, sadece alım–satımda değil, dūşüncede, davranışta, değerlendirmede, duyularımızı, duygularımızı, aklımızı, nefsî melekelerimizi, kalbimizi kullanmada da asla eksiltmeye ve aşırıya gitmeme, hayatımız adına çok önemli bir esas ve Kur’ân’ın Kerim’in kesin emirlerindedir.

İnsan, vicdanının rükünleri olan zihin, his, kalb ve irade arasında; nefis veya beden, zihin ve kalb veya ruhtan müteşekkil bir varlık olarak varlığının bu üç ana unsuru arasında; ayrıca dünya–ukbâ ve madde–manâ arasında da dengeyi bulmak ve korumak mevkiindedir. Bu demek değildir ki, bunların hepsine aynı değer ve önem verilecektir; hayır, denge ve adalet demek, her řeye hakkını vermek demektir. Dengeyi bozan ifrat, yani bir yönde aşırıya gitme ne kadar zararlıysa, onun karşı kutbu olarak tefrit de o kadar zararlıdır. Dūşüncede, edebiyatta, sanatta, sosyal hayatta, siyasette rasyonalizm, idealizm, sensualizm, materyalizm, spiritualizm gibi bütün akımlar, özellikle Din’e, Kur’ân’a ve hadislere yaklaşmada bir yanda sadece lafzın zahiriyle yetinmek, yani zahirîlik, diğer tarafta lafzın zahirî manâsını hiç hesaba katmayan batınîlik, hep dengeyi bozmanın, ifrat ve tefrite gitmenin sonuçlarıdır. Bunlardan biri, tepki olarak diğerini doğurmaktadır. Evet, dengeyi bozmada ifrat zararlıdır; onun karşı kutbu olan tefrit de zararlıdır. řu kadar ki, tefrit, ifrata tepki olarak ortaya çıktığı için dengede daha çok bozulma, daha öte bir savrulma demektir ve ifrattan daha zararlıdır. Fakat tefrite sebep olan ifrattır; tefrit her ne kadar daha çok zararlı olsa bile, tefritin de sebebi olarak ifrat, daha kababatlıdır; bir bakıma, tefritin de günahını boynuna dolar. Dolayısıyla, daima dengeyi bir şekilde bozmaktan, adaleti ihlâlden kaçınmak lâzımdır. Çünkü onu bir noktada bozmanın başka hangi bozulmalara yol açacağı ve nerede duracağı, hattâ durup durmayacağı kestirilemez.

• **Beğendiğin şeyde ifrat etme!**¹³⁷

İfratın, yani bir yönde dengeden sapıp aşırı gitmenin en fazla görüldüğü sahalardan biri de, beğenme, takdir etme, sevme veya düşmanlıkta ifrattır. İnsan, bilhassa duygularını çok dengede tutamaz. O bakımdan, duygular iyi

kontrol edilmeli, aklın ve iradenin dizgininde olmalıdır. Sadece akıl, insanı kurutur, kupkuru yapar; sadece duygular, insanı çürütür; yanlıştan yanlışta sürükler ve insanın başına olmadık işler açar. Dolayısıyla duygular, akıl ve iradenin kontrolünde olmalı; buna karşılık akıl, duygularla ‘sulanmalı’, yumuşatılmalı ve asla kuru akılcılığa düşmekten, hissizlikten uzak tutulmalıdır. Bu çerçevede olmak üzere, sevgimizde de, takdir ve beğenmemizde de asla aşırı gitmemek gerekir. Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.), buyurduğu üzere, Allah varken, her şeyi görür, duyar ve bilirken, biz kimseyi tam tezkiye edemez, kimse hakkında aşırı takdir ve övgülerde bulunamayız.¹³⁸ Çünkü biz, tam göremez, tam duyamaz, tam bilemeyiz. İkinci olarak, düşmanlık, mü’minin asla şiarı olamayacağı gibi, mü’minin kalbinde de yer bulmamalıdır. Mü’min, şahıslardan ziyade sıfatlara ve davranışlara bakar. Eğer bir kişi kötü sıfatlarla kuşatılmış ve kötü davranışlar içinde ise ona acımak ve bu acımanın neticesi ve gereği olarak, onun bu sıfat ve davranışlardan kurtulmasına çalışıp, hemen uzaklaşmak gerekir. Ancak, Cenab-ı Allah’ın mutlak kâfir ve zalim olarak bildirdiği, her türlü davranışları ve sıfatlarıyla âdeta mutlak zalim olarak üzerlerinde ittifak edilen insanlar vardır. Küfür ve zulüm, kendileri için sıfattan öte artık bir isim haline gelmiş kişiler vardır. Bunlara Allah için, Allah adına buğz etmek de imanın şiarlarından ve gereklerindedir. Ama bu noktada da, severken de, buğzederken de yine ölçüyü kaçırmamak, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) ikazları içinde, severken de, buğzederken de aşırı gitmemek gerekir; çünkü bugün sevdiğimiz, yarın düşmanımız; bugün buğzettiğimiz, (kalbi ve kulağı mühürlenip, gözü tamamen örtülmemişse) bir gün dostumuz olabilir.¹³⁹

İnsanlar, çok defa bir şeyin şerefini o şeyin zâtından çok neslinde aramaları gibi, hak ve hakikati de kişilerde ararlar. Cemel Savaşı’nda Hz. Ali’ye (r.a.) yaklaşan biri şöyle der: “Ya Ali! Bir yanda sen, öte yanda Aişe, Talha ve Zübeyr. Ben, nasıl davranacağım, hanginizi tercih edeceğim.” Hz. Ali’nin cevabı çok aydınlatıcıdır: “Hakkı ve hakikati şahıslarda aramayacak, şahısları hak ve hakikate göre değerlendireceksin.” Tabî, bu

kaide, Cenab-ı Allah ve peygamberler gibi hakikatin kaynakları ile âlimlerin değer ve itibarını yok saymakta değildir.

Çok defa insanlar, kabûl görmesini istedikleri sözleri ve düşünceleri halk nazarında makbul insanlara atfederler. Bazı vaizlerin, nasihatçıların ve menkıbe yazarlarının Din'i ve dinî emirleri sevdirmeye, Din'in yasaklarından sakındırma adına mevzû hadisleri Hz. İbn Abbas gibi zatlara atfetmeleri, bu türden bir davranıştır. Fakat bu davranışlar, cehalettir; o zatlara da, Hadis'e de ihanettir. Dolayısıyla, hak ve hakikatten hiçbir sebeple sapmamak gerekir.

Bu hususta dikkat edilmesi gereken diğer bazı gerçekler de şunlardır:

· **Bir derdin dermanı başka derde dert, panzehiri zehir olur. Derman hadden geçerse dert getirir, öldürür.**¹⁴⁰

Her ilaç her hastalığa, her çare her derde tatbik edilmez. Her hastalığın kendine has ilacı, her meselenin, her derdin kendine ait çözüm yolu vardır. Bu bakımdan, bir hastalığın ilacı veya bir derdin dermanı, başka hastalık veya derde tatbik edildiğinde hastalığı, derdi arttırır veya başka hastalık veya dertlerin meydana gelmesine sebep olur. Ayrıca, ilaçlar, panzehir ve çareler, hastalığın, derdin, problemin şiddetine göre değişik dozlarda tatbik edilir. Gereken dozdan az olsa fayda etmezler; fazla olsa ölüme kadar götürebilirler. Dolayısıyla, nasıl düşüncede, bakışta, inançta, yaklaşımlarda ifrat ve tefritten sakınıp dengeyi yakalamak çok önemli ise, aynı şekilde, ilacın, dermanın, panzehirin tesbit ve tatbikinde de hastalığın, derdin, problemin mahiyeti, iyi teşhis edilmesi ve kullanılacak ilaç, panzehir ve çarenin dozunun iyi ayarlanması çok önemlidir.

· **Din, bir imtihandır; teklif-i İlahî bir tecrübe, yani kulları denemedir, sınamadır, ta ki, yüce ruhlar ile âdî ruhlar, beşerin istidat madenindeki kıymetli cevherler ile değersiz madenler birbirinden ayrılsın.**¹⁴¹

Allah (c.c.), insan gibi irade sahibi ve sorumlu varlıkları hayat sahasına gönderir. İrade sahibi olmak demek, iki alternatif arasında tercihte bulunmak demektir. İnsan hayatı, bu tercihlerin toplamıdır. Ve insan, genel olarak tercihlerinin sonucunu görür. İnsanın insanlığı, şerefi, bir bakıma

onun hürriyetinde, yani, Hz. Allah'ın onu diğer varlıklar gibi belli istikamette davranmaya zorlamaması, ona irade vermesinde yatar.

Evet, insan, belli ölçülerde hür bir varlıktır. Fakat hususî merhameti, yani Rahîmiyet'i sebebiyle Cenab-ı Allah (c.c.), insanı kendi haline bırakmaz. Ona nasıl davranırsa ne ile karşılaşacağını ve hayırlarla karşı-laşması için de nasıl davranması gerektiğini Din adı altında gönderdiği kitaplar ve peygamberler vasıtasıyla bildirir. Bazı bilgileri de, ona bahşettiği araştırma ve öğrenme kapasitesi (istidat) sebebiyle onun bizzat kendisinin keşfetmesine bırakır. İradî tercihleri ve öğrenme istidat ve gayretiyle insan, ilmen ve mânen terakkî eder. İşte, iradî bir varlık olarak insanın sorumluluğu ve bu sorumluluğa hitap eden Din, hem insanlar içindeki yüce ruhların, yani iradelerini doğru istikamette kullanarak tekâmül eden yüce karakter ve şahsiyetlerin âdî ruhlardan, kıymetli ve hayra yönelen istidatların şerli istidatlardan, ayrıca her bir insandaki gelişmeye müsait önemli ve 'altın, elmas, pırlanta' vb. olma potansiyellerinin 'kömür' gibi olanlardan ayrılması için bir imtihandır, bir müsabakadır. Bunu, bir madene ateş verilip elmasla kömürün, kazanda kaynatılan topraktaki altınla toprağın birbirinden ayrılmasına benzetebiliriz. Nasıl zeminin içinde altın da toprak da olur ve elmas cevheri ile kömürün bir arada bulunması gibi bir arada bulunur; aynı şekilde, insanlar içinde de bizzat onların kendilerinden kaynaklanan sebeplerle gümüş, altın, elmas, pırlanta olmaya müsait olanlarla bakır, kömür ve posa olmaya müsait olanlar bir aradadır. İşte teklif-i İlâhî olan Din, bir müsabaka, imtihan ve ayrışma zeminidir. Bu müsabaka ve imtihanın neticesinde hayırlar şerlerden, her bir insandaki 'altın, elmas, pırlanta' olma potansiyelleri kıymetsiz madenlerden, kömürden ve posadan, yüce ve temiz ruhlar veya karakterler âdî ve kirli ruhlar veya karakterlerden, yüksek ve hayra açık istidatlar şerre açık ve düşük istidatlardan ayrılır ve bu ayrılma, iki akım halinde nihayet Cennet ve Cehennem'de son bulur.

• **Tecrübe ve imtihan, neşvünemaya; neşvünema, istidatların inkişafına; istidatların inkişafı, kabiliyetlerin tezahürüne; kabiliyetlerin tezahürü, nisbî hakikatlerin zuhuruna sebeptir. Nisbî hakikatlerin zuhuru ise,**

Sâni'-i Zülcelâl'in Esmâ-i Hüsna'sının tecelli nakışlarını göstermesine ve kâinatı Samedanî mektuplar suretine çevirmesine sebeptir.¹⁴²

İMTİHANIN SIRLARI, HİKMETLERİ

Cenab-ı Allah (c.c.), kâinattaki bitmez tükenmez faaliyetten Zâtı'na ve mutlak istiğnasına, yani hiçbir şeye muhtaç olmama, her şeyden bağımsız olma ve hiçbir şeye benzememe hususiyetine has mukaddes bir sürur duyar. Aç olan veya acıkan kullarının nimetleriyle doyma zevkini tatması, susamış kullarının yarattığı ve gökten indirip yer altında biriktirdiği veya yerde akıttığı sularla kanması, yorulmuş kullarının yarattığı gölgeliklerde veya gecenin koynunda dinlenmesi, O'na yine Zâtı'na ve mutlak istiğnasına has bir sürur verir.

İnsan, kâinatın kendinde dürüldüğü bir varlık olarak, Cenab-ı Allah'ın kâinatta mütecelli bütün Esmâ tecellilerine mazhardır. Bu Esmâ ve Sıfât tecellileri içinde onun irade sahibi olarak da kılınması, cemadât, bitkiler ve ağaçlar gibi belli bir istikamette hayata ve davranmaya mecbur bırakılmayıp, belli bir hürriyetle yüceltilmesi, beraberinde bir tecrübe ve imtihanı getirmiştir. Diğer, yani irade sahibi olmayan varlıklar da, bir bakıma kendilerine göre bir tecrübe ve imtihandan geçmektedir. Ama onların tecrübe ve imtihanı, iradelerine bağlı değildir. Onlar, Şeriat-ı Tekvîniye'nin kanun ve kaidelerini yerine getirme noktasında tecrübeden geçerler. Meselâ, toprağa düşen bir tohumun sert toprağı, hattâ bazen taş tabakasını bile delip geçmesi, onun için bir tecrübe ve hayatı adına bir nev'î imtihandır.

Tecrübe ve imtihan, hem insan için, hem diğer varlıklar için gelişip büyümeye sebep olur. Sürekli faaliyet ve gelişip büyüme, varlıklara verilmiş istidatların, yani kapasitelerin inkişafına yol açar. Meselâ, insan büyüdükçe kapasiteleri ortaya çıkar; bir bitki büyüdükçe gövde çıkarma, dal-budak salma, yaprak ve çiçek açma, nihayet meyve veya başak verme kapasitelerine sahip olduğunu anlarız. İnkişaf eden istidat veya kapasiteler aktif hale gelir, yani birer kabiliyete dönüşür. Kabiliyetler ise, zamana, şarta, şahsa, topluma has hakikatlerin ortaya çıkmasının mekanizmalarıdır.

Meselâ, insanlardaki öğreticilik, mimarlık, mühendislik, marangozluk, hattatlık, çiftçilik gibi bütün kabiliyetler ve sanatlar, meslek farklılıkları, fakirlik–zenginlik dereceleri, görüşlerde ayrılıklar, ürettikleri eserler veya hayatta sergiledikleri ya da sebep oldukları farklı realiteler, Cenab-ı Allah’ın pek çok İsimleri’nin tecellilerinin tezahürüne sebep olur veya bu tezahürlere zemin teşkil eder.

ÖRF VE MA’RUF

O kadar ki, insan hayatıyla ilgili Din’in hükümleri, çok fazla sayıda değildir. Kur’ân ve Sünnet, temel haramları bildirir ve bunlar dışında insana hayat adına geniş bir mübahlar sahası açar. Bu mübahlar sahası içinde, hattâ Din’in kesin hüküm ve kaidelerinin zamana, şarta, toplumlara tatbiki sürecinde farklı gelenekler, farklı âdetler, farklı yansımalar, farklı sanat türleri, hattâ aynı sanat türlerinde farklı desenler, farklı yapılar oluşur. Din’e zıt olmayan bütün bu gelenekler, âdetler, yansımalar toplamına ‘örf’ veya ‘ma’ruf’ denir. Cenab-ı Allah (c.c.), hayatın pek çok alanını, Din’in pek çok tatbik sahasını örfe veya ma’rufa bırakır. Bunun da ötesinde, Din’in bazı kesin hükümlerinde, hattâ ibadetlerin yerine getirilmesinde bile –meselâ Zekât gibi– söz konusu farklılıklar nazara alınmıştır ve alınır. Bütün bunlar, farklı kapasite ve kabiliyetlerin ortaya çıkardığı nisbî hakikatlerdir ki, her biri, İlâhî İsimler’in yansıma aynaları ve tecelli mihraklarıdır. Böylece bütün kâinat, bütün hayat, baştan sona Cenab-ı Allah’tan gelen, O’nun her türlü ihtiyaçtan mutlak berî, fakat bütün varlıkların O’na mutlak muhtaç, her şeyin O’na bağlı, O’nunla var olduğunu gösteren mektuplar mecmuasına dönüşür.

Varlıkların tâbi tutulduğu tecrübe ve imtihan, onların cevherinin kalitesini de ortaya koyar. Meselâ, tohumların, çekirdeklerin ne kadar arı olup olmadığını, çimlenmeye ne ölçüde uygun olduklarını, hangi iklim ve toprakta ne tür bitkilerin ve ağaçların daha iyi yetişeceğini bu imtihan ve tecrübe ile anlarız. İnsanlar içindeki samimî olanlar ve olmayanlar, farklı karakterler, altın, elmas, pırlanta namzedi ruhlarla kömür ruhlar da, yine bu tecrübe ve imtihanla ortaya çıkar ve birbirlerinden ayrılır.

· **Allah, kulunu tecrübe ve imtihan eder; fakat kul, Allah'ı tecrübe ve imtihana tâbi tutamaz.**¹⁴³

Cenab-ı Allah (c.c.), kuluna emir ve yasaklarda bulunur ve bu emir ve yasakların neticelerini de haber verir: “Şöyle davranırsan karşılığı şudur; sen böyle yaparsan Ben de böyle yaparım.” der. Fakat kul Allah'a, “Ben böyle yaparsam Sen de şöyle yapar mısın? Sen beni şu işte muvaffak edersen ben de şöyle davranırım veya şunu yaparım!” diyemez.

Şeytan, bir dağın tepesinde iken Hz. İsa'ya (a.s.) der: “Kendini oradan at! Eğer Rabbin ölmeni dilemişse ölürsün; dilememişse ölmezsin!” Hz. İsa'nın cevabı şöyle olur: “Allah, kulunu dener; kul, Allah'ı deneyemez.”

İnsanın “Rabbim dilerse ölürüm, dilemezse ölmem!” diyerek, normal şartlarda, Cenab-ı Allah'ın koyduğu Tekvinî veya Fitrî Şeriat'ın hükümlerine göre ölme ihtimali kesine yakın bir işe girişmesi, eğer ölürse intihar olur. Çünkü Allah (c.c.), kulun Kendisi'ni tecrübesine göre davranmaz; O'nun gerek Din adına, gerekse Şeriat-ı Tekvîniye'si adına koyduğu kaideler bellidir. Kula düşen, bu kaidelere uymaktır. Allah, bu kaidelere uyup uymamasına göre kuluna muamele eder. Yoksa kul, Cenab-ı Allah'ı bu kaidelerin dışarı çıkarak “Şöyle yaparsam böyle yapar mı?” diyerek denemeye, tecrübeye tâbi tutamaz.

· **Allah'ın rahmet veya gadabından güya fazla rahmet veya gadap taşıma veya gösterme, hatadır.**¹⁴⁴

Elbette kimse Hz. Allah'tan fazla merhamet sahibi olamaz; bütün insanların toplam merhameti bile, Allah'ın rahmet ve merhametinin yanında denizde damla olmaz; onunla mukayese edilmez. Yine, kimse Allah'tan daha fazla gadap, yani cezalandırma iradesi de taşıyamaz. Cenab-ı Allah'ın Zâtı gibi Sıfatları da sonsuzdur. O, bütün kulları hakkında daima hayır diler. Dolayısıyla, insanın başına gelen felâketler, dünyaya özürlü gelmesi gibi kendi elinde olmayan ve gerekli gayreti göstermesine rağmen maruz kaldığı başarısızlık veya fakirlik gibi zahiren menfî haller, gerçi insan olarak şefkat ve merhametimizi tahrik eder. Buna karşılık, zulümler, haksızlıklar, cinayetler ve benzeri şeyler de elbette öfkemizi çeker. Ne var ki biz, tam

anlamıyla ve boyutlarıyla ne dünü, ne bugünü, ne de yarını bilebiliriz; bunları bilemediğimiz gibi, bütün koordinatları, sebepleri ve boyutlarıyla olup bitenleri de bilemeyiz; aynı şekilde, niyetleri, hadiselerdeki rolleri, dün, bugün ve yarınlarıyla insanları da tanıyamayız. Cenab-ı Allah (c.c.), kişiler ve hadiseler hakkında hükmederken hem tam bir ilim, hem tam adalet, hem tam merhametle hükmeder. O'nun gadabı, cezalandırması adalet, mü'minler hakkındaki her hüküm ve icraatı adaletin ötesinde rahmettir.

Ayrıca Hz. Allah (c.c.), hükmederken yalnızca dünyayı nazara almaz; insanlar için ondan çok daha önemli olan Âhîret'i de nazara alır. İşte, insanlar hakkında merhamet ve şefkat besler ve ortaya koyar, yine insanlar ve bazı hadiseler hakkında öfke ve cezalandırma isteği sergilerken, Cenab-ı Allah'ın takdirine tam rıza göstermeli, güya O'ndan daha çok merhametli, O'ndan daha öte cezalandırma iradesine sahipmişiz gibi davranmamalıyız. Suçlar hakkında O'nun koyduğu hükümlere veya iyiliklerle, faziletlerle ilgili mükâfatlandırmalarına da bütün kalbimizle razı olmalı, onları ve onlardaki hikmetleri anlamaya çalışmalıyız. Yoksa hata eder, O'nun hükmüne ve Kader'e taş atmaya kalkıp kendi başımızı yarar, yersiz ve ölçüsüz şefkat ve merhametin ateşiyle telâfisi zor hatalar yapabiliriz.

İslâmiyet, İslâm'a, hak ve hakikate taraftar ve teslim olma ve ona uymaktır; iman ise, hakkı aklen ve kalben kabûl ve tasdik etmek-tir.¹⁴⁵

İslâmiyet, yani Müslümanlık manâsında İslâm ile imanın mahiyeti, farklı görüşlere sebep olmuştur. Bazı âlimler "İkisi birdir." derken, bazıları ise, "Birbirinden farklıdır." görüşünde bulunmuştur. Her iki görüş de doğru olmakla beraber, meselenin tatbik sahasının farklılığından dolayı iki görüş de eksiktir ve izaha muhtaçtır.

İslâmiyet, hükümleri itibariyle İslâm'a taraftar olmak, onu benimsemek, doğruluğunu kabûl etmek demektir. Bir insan iman etmeden de İslâmiyet'i, onun bütün veya bazı hükümlerini doğru bulabilir; fakat böyle bir insan, nefsine söz geçiremeyerek İslâm'a, onun iman edilmesi gereken esaslarına iman etmeyebilir. İman etmeden İslâm'ın bazı ferdî, hattâ içtimaî, iktisadî

ve siyasî hükümlerini tatbik de eder. Böyle bir insana ‘gayr-ı mü’min Müslim’, yani ‘imanı olmayan Müslüman’ denebilir.

Bir insan da vardır ki, İslâm’ın iman esaslarına, hattâ bütün hükümlerinin Allah’tan olduğuna inanır ve tasdik eder. Fakat bu insan zaman ve şartlar diyerek veya başka mazeretlerle İslâm’ın hükümlerine, Şeriat’ın ahkâmına taraftarlık göstermez. Onların tatbikini istemez, doğru bulmaz. Böyle birine de ‘gayr-ı Müslim mü’min’, yani ‘Müslüman olmayan mü’min’ denebilir. Ama imansız Müslümanlık kurtulmaya yetmediği gibi, sözkonusu türden, bilerek İslâmiyetsiz, yani Müslümanlığı olmayan iman dahi kurtulmaya kâfi gelmez.

Konunun bu önemli yanıyla birlikte, Hz. Üstad Bediüzzaman’ın temas buyurmadığı bir başka önemli yanı daha vardır. İslâmiyet, tatbiktir, yaşamaktır. Bir insan, zahiren mü’min görünür, iman ikrarında da bulunur, fakat kalben kâfirdir ve dolayısıyla bir münafıktır. Ama bu insan küfrünü gizler; gerektiği zaman diliyle iman itirafında bulunur, en azından Cuma namazlarına gelir, namaz kıldığını bilir ve emvâl-i zahire denilen görünür servetinden zekâtını da verir. Bu insan, bir İslâm devletinin Müslüman vatandaşı muamelesi görür, kendisine Müslüman muamelesi yapılır. Ne var ki, zahiren ve hukuken Müslüman böyle bir insan mü’min olmadığı gibi, hakikatte Müslüman da değildir.

İman ve İslâm, nihayette birleşir, yani hakikî mü’min, hakikî Müslüman; hakikî Müslüman da hakikî mü’mindir. İslâm, bir bakıma baştan sona iman tahsilden, sürekli daha derin, daha etraflı mü’min olmaktan, imanda sürekli terakkîden; iman da İslâm’da derinleşmek ve açılmaktan, onu daha derin, daha kapsamlı yaşamaya çalışma ruh ve gayretinden ibarettir. Bu bakımdan Kur’ân-ı Kerim, “*Ancak Müslümanlar olarak can vermeye bakın!*” buyurur.¹⁴⁶

İman, bir intisaptır, bir bağdır ve insanı Allah’a bağlar. İnsan, iman ile kendinde tezahür eden İlâhî sanat ve İlâhî İsimler’in nakışları itibariyle bir kıymet alır. Küfür ise bu bağı keser atar, dolayısıyla

insandaki İlâhî sanat ve nakışları gizler ve insanın kıymeti, sadece maddesinden ibaret olur.¹⁴⁷

İNSAN, ALLAH'IN EN KIYMETLİ ESERİDİR; BUNU GÖSTEREN DE İMANDIR

Antika bir eserin demirciler çarşısındaki kıymeti ancak malzemesi kadardır; antikacılar çarşısında ise, antika olması itibariyle kıymeti malzemesinin kat kat üstüne çıkar. Bunun gibi, bir sanat eserinin, kıymetli ve meşhur bir sanatkâra ait bir tablonun maddî kıymeti ancak malzemesi ölçüsündedir. Asıl kıymeti ise, sanatkârı ve kendinde tezahür eden sanat nisbetindedir ki, bu, onun maddî kıymetini kat kat aşar.

İşte insan, İlâhî bir sanat eseri, hem de İlâhî sanat eserlerinin en seçkinidir. O'nda bütün kâinatın Yaratıcı'sı, Sahib'i, Hayatta Tutan'ı, bütün varlıklarda tezahür eden güzelliklerin, kapasitelerin ve kabiliyetlerin asıl Mâlik'i ve Bahşeden'i Cenab-ı Allah'ın varlık sahasında mütecelli bütün İsimler'i tecelli halindedir. Dolayısıyla insan, kâinatta tecelli eden bütün güzellikleri ve daha ötesini kendinde barındırır. Ama insanı böyle görmek, ondaki bu kıymeti takdir etmek, ancak Cenab-ı Allah'a inanmakla, insanı Cenab-ı Allah'ın en müstesna sanat eseri olarak görmekle mümkündür. Bu görme, bu imandır ki, insanın kıymetini kâinatın kıymetinin de ötesine taşır. Nasıl yüksek sanat eseri bir tablonun gerçek kıymeti malzemesinde değil, ressamı ve ondaki sanattan dolayıdır; bunun gibi, insan da, mutlak ve sınırsız güzellik sahibi, eşsiz ve emsalsiz Sanatkâr Cenab-ı Allah'ın en seçkin sanat eseri olarak, yani Sanatkârı'na nisbetle bir değer sahibidir. İnsanın bu değerini, ondaki bütün İlâhî sanat güzelliklerini ortaya çıkaran imandır. Buna mukabil küfür, insan ile Allah arasındaki bağı kopardığı ve kararttığı için insanın kıymetini birden düşürür ve onu, ölümüyle kokuşup, toprakta bakterilere yem olarak yok olup gidecek ve bir daha da dirilmeyecek bir biyolojik yığın derekesine indirir.

İman, bütün eşya arasında hakikî bir kardeşliği, irtibatı, birlik ve ittifak bağlarını tesis eder. Mü'min, iman ve tevhid sebebiyledir ki, kâinata bir kardeşlik beşiği olarak bakar ve bütün varlıkları, bilhassa insanları, özellikle Müslümanları kardeş olarak görür. Küfür ise, buz

tutturan soğukluk gibi, bütün eşyayı birbirinden ayrı gösterir; bütün eşyayı birbirine yabancı, hattâ birbirine düşman yapar ve biyolojik kardeşleri bile kardeşlikten çıkartır.¹⁴⁸

MÜ'MİN İÇİN KÂİNAT BÜTÜN VARLIKLARLA KARDEŞLİK BEŞİĞİDİR

Kâinat, tek bir çekirdekten çıkmış bir ağaçtan ibarettir. Gayb ve şehadet, bu ağacın iki ana dalı; gayb âlemleri gayb ana dalının, gökler ve yer şehadet ana dalının dalları; yerdeki cemadât, bitki, hayvan ve insanlık âlemleri ise bu dallarda biten dalcıklar, yapraklar, hiçbir zaman dökülmeyen çiçekler ve meyvelerdir. Yani cemadât, kâinat ağacının şehadet ana dalından çıkan yer dalında biten dalcıkları; bitkiler, yaprakları; hayvanlar, çiçekleri; insanlar da meyveleridir. Dolayısıyla bütün kâinat, Cenab-ı Allah'ın, tek bir Yaratıcı'nın, Rızıklandırıcı'nın, Hayatta Tutan'ın ağacından ibaret olmakla, ondaki her şey, birbirinin kardeşidir.

Bir diğer açıdan, yeryüzü cemadât, bitkiler, hayvanlar ve insanlar için, üzerinde beraber dünyaya gelip beraber yaşadıkları, birbirlerine hizmet edip, birbirleriyle yardımlaşmaları bir kardeşlik beşiğidir. Cenab-ı Allah'ın Birliği yeryüzünü böyle bir beşik yapmıştır. Bu kardeşliği görmeye sebep ise imandır; ancak Yaratıcı ve Rabb olarak Allah'a imanla bu kardeşlik görülür ve kâinatın nasıl tek bir vücuttan ibaret olduğu anlaşılır. Bu görme ve anlama sebebiyledir ki insan, kâinattaki varlıklara kendi organizmasının hücreleri ve organları gibi bakar. İman, bu gerçeği apaçık göstermenin yanısıra, insana, bütün diğer insanlarla da nasıl kardeş olduğunu gösterir ve öğretir. Çünkü bütün insanlar, kâinatın tamamıyla alâkadar, kendinde kâinatın tamamını dürülmüş bulan, yani aynı annenin döl yatağından hem de âdeta birbirinin nüshası olarak çıkmış, aynı beşikte yatan ve aynı sofradan beslenen varlıklardır. Hepsini yaratan, besleyen, rızıklandırıcı, hayatta tutan, dünyadan alan, kâinatı onlar için bir hane kılan, bu hane içinde güneşi hepsine lamba, gökyüzünü hepsine tavan, yeryüzünü hepsine taban kılan, aynı Zât'tır. İman, bu şekilde insana bütün insanlarla da kardeş olduğunu gösterir. Hz. Ali'nin (r.a.) ifadesiyle, mü'min olmayanlar, insan olmaları itibariyle kardeş; mü'minler ise, hem insan olmada, hem de dinde

kardeşirler. Kâinattaki her şeye bu şekilde kardeşleri olarak bakan bir mü'minin ruhunda kin, düşmanlık, vahşet, yani kâinatta ürkme, yalnızlık ve kimsesizlik duygusu bulunmaz.

KÜFÜR, VARLIKLAR ARASINDAKİ İRTİBATI KESER

Küfür ise, imana zıttır. O, kâinatın bir olan asıl kaynağını inkâr eder. Böylece, bütün kâinatın Bir'in tek bir çekirdekten yarattığı bir bütün olduğunu ve ondaki her şey arasında aynı ana kaynağa dayanmaktan kaynaklanan birlik ve içten münasebetler bulunduğunu görmez. Bu kardeşliğin, birliğin, ittifakın kaynağı olan Hz. Allah'ı tanımaz; tanısa bile, gerektiği gibi tanımaz. Tarihte görüldüğü üzere, O'na ortaklar koşar ve böylece birliği bozar. Veya O'nu belli bir ırkın tanrısı gibi tanır, özelleştirir ve yine birliği bozar. Irkçılığın da yine küfür ve şirk sistemlerinde ortaya çıkması, tamamen küfrün ve şirkin özelliğidir ve neticesidir. İşte küfür, kâinattaki kardeşlik, birlik ve ittifak bağlarını kopardığı için, kâinattaki her şeyi birbirine düşman görür ve bilir; tabiatı da yenilmesi ve istismar edilip, nasıl istenirse öyle kullanılması gereken bir düşman gibi telâkki eder. Ayrıca, küfrün nazarında kâinat bir vahşetgâhtır; her şeyin her şeye, herkesin herkese düşman ve rakip olduğu bir savaş ve mücadele alanıdır. Bundan dolayıdır ki, küfür, hayatı mücadeleden ibaret bilir. İnsan hayatında ferdiyetçilik, yine küfrün özelliğindedir ve sonuçlarındandır.

Küfür, bu şekilde kâinatı bir mücadele ve düşmanlık sahası, bir yalnızlık ve kimsesizlik çölü, hayatı mücadele, herkesi herkese, her şeyi her şeye yabancı ve düşman görüp gösterdiği için, fertlere bir hırs, hayatta kalmak için mücadele etme, yenme, başkaları üzerinde hakimiyet kurma, kin, nefret ve düşmanlık duyguları aşılır. Bu tür duygular kâfirlerde şiddetle hükmettiği ve imanın gereği olan merhamet, şefkat, yardımlaşma, sevgi gibi duyguların imanda kemale ermemiş mü'minler üzerindeki tesirinden bazen daha fazla tesir gösterdiği için, dünyada zaman zaman kâfirler mü'minlere galip gelebilir. Fakat nihaî galibiyet, "Nihaî son (âkıbet) müttakîlerindir."¹⁴⁹ hükmünce mü'minlerde olur. Ayrıca, kâfir, iyi amellerinin, iyiliklerinin karşılığını dünyada gördüğü, mü'min ise, dünyada rahmet-i İlâhî sebebiyle

günahlarının ve kötülüklerinin karşılığını görüp, iyilikleri büyük ölçüde Âhiret'e bırakıldığı içindir ki, yine dünyada zaman zaman galibiyet kâfirlerde olur. Bundan dolayı, dünya, Âhiret'e nisbetle kâfir için cennet, mü'min için ise, yine onun âhiretine nisbetle cehennem gibidir. Ama bu, hem kâfir, hem mü'min için âhiretlerine nisbetledir. Yoksa dünyada da mü'min, kâfirden rûhen ve mânen daha rahattır; kalbinde ve ruhunda cennetasâ bir hayat sürer.

· **İmanın yeri, kalb ve vicdandır; dimağ veya zihin ise, iman nûrunun yansıdığı yerdir.**¹⁵⁰

İMAN, AKLIN KABÛLÜYLE BİRLİKTE KALBİN DE TASDİĞİDİR

İman, özellikle tahkik merhalesinde, yani tahkikî olma, delile dayanma sürecinde dimağdaki mertebelerden veya imbiklerden geçse ve elbette aklın iknasına da dayansa bile, onun asıl yeri, üssü, merkezi kalbdır ve vicdandır. O dimağda kaldığı ve kalbe inip yerleşmediği, âdetâ vicdan haline gelmediği zaman henüz daha iman değil, sadece bir bilgi ve kabûl seviyesindedir. Böyle, yani bilgi ve kabûl seviyesinde bir iman, insanı kolay kolay harekete geçirmez; imanın gereği olan davranışlara yöneltmez. Ancak çok kuvvetli bir irade olmalıdır ki, dimağdaki bilgi ve kabûl davranışlara yansıyabilsin.

Bu gerçeğin en anlamlı tezahürlerini günümüzde yaşıyoruz. Meselâ, sokaklara insanları kötü alışkanlıklardan koruma, çevreyi temiz tutma, trafik kaidelerini uygulama vb. adına pek çok güzel sözler asılır. Sigara paketlerine “Sigara öldürür!” diye yazılır; hattâ insanlar bunu bilir. Fakat bu bilmenin, dimağda bu gerçekleri kabulün insanı istenilen istikamette yönlendirmede tesiri pek az olur. Çünkü o kabûl ve bilgiler, kalbde yerleşmemiş, vicdana oturmamış, vicdan haline gelmemiştir ki, davranışa yansısın. Çünkü “İnsanın fiilleri, kalbin ve hissin yönelişlerinden çıkar. Bu yönelişler, ruhun hissetmesinden ve ihtiyaçlarından kaynaklanır. Ruh ise, iman nûru ile harekete geçer. Hayır ise yapar, şer ise kendini çekmeye çalışır.”¹⁵¹ Bu sebeple, imanın yeri, merkezi, üssü, ruhun da ana merkezi olan kalbdır, vicdandır. Kalb ve vicdan iman ettiği zamandır ki insan, iman

istikametinde davranmaya başlar. Çok insan vardır ki, iman ettiği gerçeklerin aklî delillerinden habersizdir; bu gerçekleri kudsi ve itimat edilir bir kaynaktan alması, iman etmesine yetmiştir. Kalbi ve vicdanı itibariyle doygun hale gelmiştir ve bu sebeple imanın gerektirdiği amel ve davranışları çok da zorlanmadan yerine getirir. Buna karşılık pek çok insan da, imanî gerçekleri ispatlayan aklî delillerin farkındadır, onları bilir, fakat bunlar henüz kalbine yerleşmediği için sözkonusu gerçekler istikametinde davranmaz ve yaşamaz.

Dimağ veya zihnin, bir başka ifadeyle, aklın elbette imanda bir yeri vardır. Bu yer, özellikle tahkikî iman için önemlidir. Bir mü'mini, imanı yaşamak, yaşayarak tecrübe etmek demek olan ibadetler yakîne ve tahkike götürdüğü gibi, zihne üşüşen şüpheleri izale, imanın yansıması olan güzellikleri müşahede ve kâinat gerçeklerini öğrenip, üzerlerinde tefekkür etme de tahkike götürür. Özellikle aklın ve ilmin çok öne çıktığı günümüzde bu ikinci tahkik yolu bilhassa önem kazanmıştır. Bu sebeple, zihin veya dimağ ya da akıl, bazen şüphelere karşı cihad eden bir mücahiddir, bazen şüpheleri süpüren bir süpürgecidir ve bu yolla imanı tahkike yükselten ve bazen ayne'l-yakînin bir cephesi olan kalbî müşahedenin de ötesinde ilme'l-yakîne, yani ilmî kesinliğe ulaştırır bir asansördür. Bununla birlikte, ilhamın, 'hads' denilen ani sezginin, ibadetlerin, yaşayarak tecrübenin ve kalbî müşahedenin sağladığı yakîn ve tahkik de vardır ki, bunlar, imanı bir zevk, tadılan, yaşanılan ve insanı mânen yücelten ve inşirah sağanağına garkeden zevk-i ruhanî haline getirir. Bu zevk-i ruhanî zihinde hâsıl olan ve kâinat gerçeklerinden, yaratılış kitabının âyetlerinden beslenen ilmî yakîn ile birleşirse, işte o zaman ehl-i tahkik dediğimiz âlimler ve asfiyâ dediğimiz büyük zatlar ortaya çıkar.

· **İslâmî meselelerin tabakaları vardır. Bunlardan biri açık delil istese, diğeri zann-ı galip (kabul yönünde ağır basan bir zan)la yetinir. Bir diğeri için reddetmemek kâfidir. O bakımdan, imanın ve İslâm'ın esaslarıyla ilgili olmayan meseleler, din imtihan da olduğu için, akla kapı açıp, iradeyi elden almayacak şekilde takdim edilir.**¹⁵²

Din’de tefakküh sahibi olmayan, yani onu künhüyle, mahiyetiyle ve gerçek niteliğiyle kavrayamayanların en çok düştükleri hatalardan biri, Din’in bütün meselelerini aynı gibi görmeleridir. Oysa, Din’de ‘usûl’ vardır, ‘fürû’ vardır. Yani nasıl bir ağacın kökleri, gövdesi, dalları vardır, bunun gibi, kendine has ruhuyla, mahiyetiyle tezahür eden Din ağacının da ‘usûl’ denilen kökleri, bir de ‘fürû’ denilen dalları bulunur. ‘Zarurat-ı dîniye’ denilen iman esasları ve İslâm’ın şartları, Din’in usûlü-nü, köklerini oluşturur. İslâm, bu konularda en ince ayrıntılara kadar zihinleri aydınlatır, kalbleri teslim hazırlar, fakat onu kabûl edip etmemekte nihaî tercih yine insan iradesine aittir. Din’in diğer boyutları ve hükümleri içinde de farz, vacip, sünnet, müstehap, mekruh ve haram olanlar elbette vardır. Fakat bunlar, derece derece Din’in fürû veya fürûatını, yani dallarını teşkil eder. Nasıl dallar içinde ana dallar, onlardan ayrılan yan dallar, onlardan ayrılan daha ince dallar vardır, Din’in de ‘fürûât’ denilen hükümleri aynen böyledir. Bu fürûât kısmında da yine Kitap ve Sünnet gerekli izahta bulunur, girilmesi gereken ayrıntılara girer. Din’in iman esaslarına, İslâm’ın şartlarına, Kitap ve Sünnet’te açık hükümlerine inanmak şarttır. Bunlar, delilleriyle ortaya konmuştur.

Bir diğer misalle, nasıl ki elmas, altın, gümüş, kurşun, demir vs. den her birinin birer kıymeti ve kendine has özelliği vardır ve her biri diğerinden farklıdır, öyle de, Din’in takip ettiği ana gayeler, kıymet ve delil bakımından birbirinin aynı değildir. Birinin yeri hayal olsa, ötekinin vicdandır. Beriki sırrın da sırrındadır. Nasıl bir adam, ticarete bir kuruş veya on para yerine bir elmas veya bir altın verse onun beyinsizliğine, malın değerini bilmeyen biri, yani sefih olduğuna hükmedilir ve o zat tasarruftan alıkonur veya böyle olduğuna dair hakkında bir hüküm sabit olmazsa, bu takdirde pek yerinde bir yuha işitir ve tüccar olacağım derken hayalci bir maskara olur; öyle de, dînî hakikatleri birbirinden ayırmayıp, her birine hak ettiği değer ve itibarı vermeyen ve her hükümde Şeriat’ın mührünü tanımayan, hattâ o muazzam fabrikadaki parçaların her birinin kendi mihveri üzerinde hareket etmesine sekte vuran gayr-ı mümeyyizlerin,

(doğruyu yanlıştan, hakikati sahteden, faydalıyı zararlıdan... ayırma kabiliyetine sahip olmayan akli ermezlerin) her biri şu acemi adama benzer: Gayet muntazam ve büyük bir makine içinde küçük bir çarkı görür. Bu çark, çalışması ve pozisyonu itibariyle onun gözüne büyük çarklarla uygunluk içinde görünmediğinden, makine ilminde hiçbir behresi olmamasına ilaveten, sahip olduğu gurur, sathî bakışıyla onu aldatır ve her parçası yerli yerinde olan makinede ıslah niyetiyle değişiklik yapmaya ve neticede fabrikayı hercümerç edip, bizzat kendi nefesine büyük bir vebal, büyük bir yük olmaya götürür. Kısaca: Şeriat'ın her bir hükmünde Şeriat Sahibi'nin vurduğu bir değer ve geçerlilik hükmü vardır. O mührü "okumak" gerekir.

Ayrıca, Din'e ait, meselâ bazı âyetlerde ve hadislerde Kıyamet alâmetleri gibi gelecek bazı hadiselerin haber verilmesi, Siyer, yani Peygamberimiz'in hayatıyla ilgili meseleler ve Peygamberimiz'in mûcizeleri gibi konular vardır. Bunlar, elbette Din'in usûlü, yani esasları ve farziyet, vücûb ve sünnet olma ifade eden fûrûâtı derecesinde değıldir. Özellikle gelecekle ilgili verilen haberler ve bazı müteşabih unsurlar Kur'ân'da ve hadislerde kapalı ifade edilmiş ve tefsiri genellikle zamana ve ilmin gelişmesine bırakılmıştır. Bunun yanısıra, o tür meselelerde her zamanın, her asrın, her çağın ve dönemin hissesi olduğundan, bunlarla ilgili rivayetler, zaman zaman birbirine karıştırılmıştır. Ayrıca, bunları ve bunlar gibi meseleleri anlamak, kavramak, görebilmek biraz da imanda derinliğe, Din'de tefekkuha, yani derin ve kapsamlı idrak ve anlayışa baktığı için, Din'in de imtihan olması sebebiyle bunları ifadelerde akla kapı açılmış, aklın belli ölçülerde anlayabileceğı işarette bulunulmuş, fakat kabûl edip etmeme konusunda irade mecbur bırakılmamıştır. Her mesele kendi sahasında değerlendirildiğı ve değerlendirilmesi gerektiğı, her ilim gibi Dinî ilimlerin her birinin kendine ait 'usûl' denilen bir metodolojisi olduğu için, böyle meselelerde Tefsir'in, Hadis'in, Fıkıh'ın, Tasavvuf'un, Siyer'in usûlüne, yani metodolojisine, kendine ait kaidelerine bağılı kalmak, değerlendirmeyi ona göre yapmak gerekir. Fıkıh Usûlü bilmeden içtihadı kalkmak, reyde

bulunmak, Tefsir Usûlü bilmeden âyetler üzerinde konuşup hüküm vermek, Hadis Usûlü bilmeden hadisleri değerlendirmek, her zaman kaygan bir zemindir ve maalesef günümüzde bu, çok yaygındır.

İSLÂM, HER MESELESİNİ AKLA TESCİL ETTİRİR, FAKAT AKLI KENDİNE HAKEM KILMAZ

İnsan bilgisi ve kavrayışı, sınırlıdır; İslâm, meselelerini akla kabûl ve tescil ettirir, fakat her akıl, onun her meselesini kavrayamaz. Ayrıca, İslâm, her insan aklını meseleleri için hakem ve yargıç tayin etmemiştir. Kur'ân-ı Kerim, "Allah bilir, siz bilmezsiniz!"¹⁵³ buyurur. Çünkü İslâm, bir zamana, bir döneme, bir halka ait değildir. O, her döneme, her millete, herkese hitap eder. Ama biz, zamanın, hattâ mekânın tesirinden kurtulamayız. Geçmiş hakkında her bakımdan kesin bilgiler sahibi olamadığımız gibi, geleceği bilmez, içinde bulunduğumuz zamanda olup bitenlerin gerçeği hakkında her zaman yeterli bilgiye ulaşamayız. Bilgi edinme sahası ve bilme kapasitesi böylesine dar olan insan, bu darlığı için aklını Din'e hakem kılsa bu, en basitinden had bilmezlik olur. Dolayısıyla, Dinî ilimlerin sahasına giren meselelerde her ilmin usûlüne bağlı kalmak ve o ilimde ihtisas sahibi olmak, zamana, zamanın tefsirine ve ilimlerin inkişafına bırakılmış meselelerde aceleci olmamak, müteşabih konularda her zaman ihtiyatlı bulunmak, kök ve gövde mesabesindeki meseleler ile dal mesabesindeki meseleleri birbirine karıştırmamak, her meselede herkes için ikna edici delil ve detay aramamak, Din'i doğru anlamının esaslarındandır. Hakkında açık tafsilat verilmemiş ve zamanın tefsirine ve ilimlerin gelişmesine bırakılmış meseleler ile müteşabih hususlarda, bu konularda ihtisas sahibi bile olsak aklımızın almadığı ve izah edemediğimiz noktalarda usûl veya metodolojiye uygunluk açısından problem yoksa, meselâ bir rivayet için Hadis ilmi açısından açıkça ve ittifaken mevzu hükmü verilmemişse, hemen reddetmeye gitmeden tevakkuf etmek (herhangi bir hüküm vermeden susmak) ve "Her bilgi sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır."¹⁵⁴ gerçeğini hiçbir zaman göz ardı etmemek gerekir.

· **Vahiyle bildirildiği tarzda gaybe imanın derecesi, evliyânın keşif veya müşahede ile ulaştığı iman ve ma'rifetin derecesinden daha üstündür. Yalnız müşahedelerine dayanan evliyânın keşifleri, peygamberliğe vâris olan asfiyâ ve tahkik ehli âlimlerin vahye dayalı iman hakikatlerine dair hükümlerine yetişemez.** [155](#)

GAYBE İMAN, ASFİYÂNIN İLMİ, EVLİYÂNIN KEŞFİ

Bilhassa varlığı, Şüûn'u, Sıfatlar'ı ve İsimleri'yle Cenab-ı Allah, Âhiret, melekler, vahiy gibi iman hakikatlerinin asılları gayb âlemin-dedir ve bu hakikatler, temelde gaybîdir. Onları bize peygamberler ve nihayet en kapsamlı şekilde Peygamber Efendimiz (s.a.s.) vahye dayalı olarak bildirmişlerdir. Onların bildirdiklerini de Cenab-ı Allah'ın istihdam buyurduğu açık olan ehl-i Sünnet'in Kelâm âlimleri, özellikle bunların içinde İmam-ı A'zam Ebû Hanife, İmam Hasan el-Eş'arî, İmam Maturidî, İmam-ı Gazalî, İmam-ı Rabbanî ve Hz. Üstad Bediüzzaman (Allah hepsinden razı olsun) gibi asfiyâ ve muhakkik olanlar, yani akılla kalbi birleştiren, hattâ nefis mekanizmasını da teslim alarak kullanan ve kalb-akıl-nefis üçlüsüyle hakikate yürüyen ve ulaşan vilâyet-i kübra sahibi âlimler, tam doğru biçimde aktarmışlardır. Dolayısıyla, onların gaybî olan iman ve ma'rifetullah hakikatleri hakkında vahye, yani Kur'ân ve Sünnet'e dayalı olarak verdikleri bilgiler, yalnızca kalb ayağıyla giden ve kalbî müşahedelerine ve keşiflerine istinat eden evliyânın verdiği bilgilerden elbette çok daha doğrudur. Aynı şekilde, imanda ve Allah ma'rifetinde vahye dayalı olarak ulaşılan imanın derecesi de, evliyânın keşfine ve müşahedesine dayalı olarak ulaşılandan daha üstün olacaktır.

Hz. Üstad Bediüzzaman, bu önemli gerçeği bir temsille anlatır:

Kalb ehli iki çoban, ağaçtan yapılma bir kâseye süt sağıp istirahat için bir yerde otururlar. Çobanın biri, kavalını kâsenin üzerine koyar. Derken bu çoban, uykuya dalar. Biraz sonra uyanır ve arkadaşına "Acaip bir rüya gördüm!" der. Arkadaşı, "Allah hayretsin, anlat bakalım!" cevabını verir ve diğeri anlatmaya başlar:

"Sütten bir deniz gördüm. Üstünde acîp bir köprü uzanmış. O köprünün üstü kapalı, pencere idi. Ben, o köprüden geçtim. Bir meşelik gördüm ki, başları hep sivri. Onun altında bir mağara gördüm, içine girdim, altın dolu bir hazine buldum. Acaba tabiri nedir?"

Uyanık arkadaşı dedi:

“Gördüğün süt denizi, şu ağaç kâsedir. O köprü de, şu kavalımızdır. O başı sivri meşelik de, şu gevendir. O mağara da, şu küçük deliktir. İşte, kazmayı getir, sana hazineyi de göstereceğim.”

Kazmayı getirir. O gevenin altını kazdılar, ikisini de dünyada mesut edecek altınları buldular.¹⁵⁶

Nasıl rüyada ruh Misal Âlemi’ne girer ve oradaki gördükleri rüya olarak tabire muhtaçtır; bunun gibi, kalb ehli evliyânın da seyahat sahası Misal Âlemi’dir. Rüyanın tabir istediği gibi, evliyânın kalb gözleriyle Misal Âlemi’nde gördükleri de tabir ister. Bunlar tabirsiz anlatıldığı zaman, Misal Âlemi ile Şehadet Âlemi’nin hükümleri farklı olduğundan iki âlemin hükümleri birbirine karışır ve bundan hatalar doğar. Misal Âlemi’nde görülen süt denizini ve o denizin üzerinde üstü kapalı ve pencereleri bulunan köprüyü aynen içinde bulunduğumuz Şehadet Âlemi’nde arar, Misal Âlemi’nde görüleni Şehadet Âlemi’ne tatbik etmeye kalkarsak bundan hurafeler doğar. Dolayısıyla asfiyâ ve ehl-i tahkik âlimler, evliyânın keşfini yorumlar; onların yorumundan geçmeyen evliyânın keşfi ve müşahedesi, her zaman için yanlış sonuçlara sebep olabilir. Bu bakımdan, evliyânın müşahedeleri, keşifleri, zevkleri ve halleri Kitap ve Sünnet’in mizanlarında tartılmalı, asfiyâ ve muhakkik âlimlerin Kitap ve Sünnet’ten çıkardıkları düsturlara göre değerlendirilmelidir.

Âlimlerin bildirdiği ve vahye dayanan iman hakikatlerinde tabir gerekmez. Onlar, hakikatleri doğrudan anlatırlar. Bu hakikatlere dayalı olarak iman edip, imanda terakkîye çalışmak, her zaman en emniyetli yoldur.

İman hakikatlerinden bir tek meselenin inkişaf ve vuzuhu, yani açıklığa kavuşması ve iyice idrak edilmesi, binler manevî zevklere ve keramete tercih edilir. Hem bütün tarikatların gayesi ve neticesi, iman hakikatlerinin inkişaf ve vuzuhudur.¹⁵⁷

İMAN HAKİKATLERİNİN İNKİŞAFI VE TARİKATIN ZEVKLERİ

Tasavvuf ve tarikatlardan asıl gaye, imanda terakkî, yakînde artma ve nefis ve şeytanla mücahede ederek İslâm’ı daha iyi yaşamaya çalışmaktır. Az yeme, az uyuma, az konuşma, nefsi ve ve bedeni birtakım çilelere maruz bırakma bu yolun esaslarından olduğu için, zamanla bu yolda kalb gözüyle

bazı gerçekleri keşfetme, manevî veya ruhanî zevkler ve kerametler görülür. Fakat, yukarıda arz olunduğu gibi, bu keşifler vahyî düsturlar çerçevesinde ele alınmazsa hatalara sebep olabileceği gibi, zevkler ve kerametler de insanda gurur ve enaniyeti tetikleyebilir. Ayrıca, keşif olsun, zevk ve keramet olsun, Din’de asla esas olmadığı gibi, sadece birer ikramdır ve dolayısıyla büyük evliyâ, keşif, zevk ve kerameti karşılıklarını asıl görme yeri Âhiret olan iman ve dinî hayatın mükâfatlarını bu dünyada tüketiyor olmak gibi de değerlendirip, böyle şeylere asla talip olmamış ve bunlardan kaçınmışlardır.

Keşif, keramet ve zevklerin nefisleri tezkiye edilmiş evliyâyâ teşvik olarak faydası bulunsa bile bunlar, Din’in esas olan iman ve İslâmî hayat adına çok fazla şey ifade etmez. Ayrıca, zevk-i ruhanî gelip-geçici olur. Bunun yanısıra, şahsa ait bu tür kemalâttan başkalarına fayda olmaz.

Buna karşılık, iman ve iman hakikatleri, Din’in temelidir; bunlara herkes, hava gibi her an muhtaçtır. Çünkü insan, her an ayrı bir âlem yaşar; kalbi sürekli dönüp durduğu gibi, zihni de her taraftan kuşatma altındadır. Bundan dolayı Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “İmanınızı ‘*Lâ ilâhe illa’llah*’la sürekli yenileyin!”¹⁵⁸ buyurmuşlardır. Keşif, zevk ve keramet, iman ve İslâm adına başkaları için delil ve dayanak teşkil etmediği gibi, bunların imana katkısı ve özellikle fen ve felsefenin çok öne çıktığı günümüzde zihne gelecek şüpheler karşısında imanı koruyabilme özelliği sınırlıdır. Fakat imanî mesele ve hakikatlerin iyi idrak edilmesi, zihinde inkişafı ve gerektiği gibi kavranması, imanı güçlendirir; her taraftan imana gelecek şüphelere karşı onları süpürecek birer süpürge olur, hattâ onlara karşı kale teşkil eder.

Ayrıca, bunlar objektif ve ilmî olup, herkese anlatılabilir, delil vazifesi yapar ve herkese faydası olur. İmanı ve dolayısıyla İslâm’ı korumada sütte, savunmada “top, gülle, uçaksavar, tanksavar” fonksiyonu görür. Bunun yanısıra, imanî, hattâ İslâmî meselelerin bile ilme’l-yakîn inkişafı, bunlarla ilgili bazı soruların zihinde çözülmesi, bu hakikatlere ait delillerin hayattan ve kâinattan tefekkür ve müşahede (gözlem) yoluyla elde edilmesi, tarikatta

yolculuğun verdiği zevk-i ruhanîden çok daha ötesini, hem de daha kalıcı olanını verir. Bunun da ötesinde, her bir imanî mesele ve hakikatin inkişafı ve daha daha öte idraki, başka imanî mesele ve hakikatlerin inkişafına da kapı açar. Evet, bunlar ve bunlar gibi daha başka sebeplerle, İmam-ı Rabbanî hazretlerinin, “İman hakikatlerinden bir tek mes’elenin inkişafı (açıklığa kavuşması ve iyice idrak edilmesi), benim yanımda binler manevî zevk ve keramete tercih edilir.” sözü, gerçekten çok önemli bir gerçeğini ifadesidir. Zaten, hale, keşfe ve keramete mağlûp olmayan, Din’in daha iyi yaşanmasını gaye edinen evliyâ da, bütün tarikatların gayesi ve neticesini iman hakikatlerinin inkişafı ve vuzuhu olarak görmüşlerdir.

İMANDA MERTEBELER

Meseleye bir diğer açıdan yaklaşacak olursak, Hz. Bediüzzaman (r.a.), bu çok önemli sözü İmam Rabbânî (r.a.) hazretlerinden nakleder.¹⁵⁹ O, talebelerinden Küçük Ali’nin “Avamdan bir mü’minin imanı da bir velînin imanı gibi (makbuldür). Böyleyken, Risale-i Nur neden bu kadar iman üzerinde duruyor?” sorusuna cevap verirken şu çok önemli açıklamada bulunur:

İman, yalnız özet, toplu ve taklide dayalı bir tasdikle sınırlı değildir: bir hurmanın çekirdeğinden ağacına kadar, güneşin elimizde tuttuğumuz aynadaki veya deniz yüzündeki aksinden tâ kendisine kadar tecelli mertebeleri ve inkişafı olduğu gibi, imanın da o derece çok hakikatleri, binbir İlâhî İsimler’le ve bütün iman esaslarının kâinattaki bütün gerçeklerle alâkalı o kadar fazla hakikatleri vardır ki, ehl-i hakikat, “Bütün ilimlerin ve ma’rifetlerin ve insanî kemalâtın en büyüğü imandır ve tahkikî imandan gelen kapsamlı, detaylı ve delile dayalı Allah ma’rifetidir.” diye ittifak etmişlerdir.¹⁶⁰

İman, basit aklî bir kabulden ibaret değildir. Daha önce de üzerinde durulduğu üzere, aklın kabulü, kalbin teslimi ve bedeninin uygulamaları hep imanla alâkalıdır. Gerçek imanı elde eden bir insan, bütün kâinatı bir kitap gibi okuyabilir ve her bir nesne onun için Allah ma’rifeti kaynağı olur. Hz. Bediüzzaman’ın (r.a.) verdiği misalde olduğu gibi, güneşin bir cam parçasındaki, bir su kabarcığındaki aksinden pınarlara, nehirlere, denizlere, okyanuslara, üzerindeki her şeyle birlikte yeryüzüne, atmosfere ve aya kadar aksine ve oradan da güneşin kendisine kadar olan tecelli mertebeleri gibi imanda mertebeler vardır. Bu bakımdan, denebilir ki, İslâm’ın tamamı

bir manâda imanı tahsilden ibarettir. Ve imanı ilme'l-yakînden ayne'l-yakîn, ayne'l-yakînden hakka'l-yakîn mertebelerine çıkarmada vesile olacak iman hakikatlerinin kavranılarak imanda her bir terakkî, her bir mertebe, her bir inkişaf, binler manevî zevke ve keramete tercih edilir. İmanda terakkînin hiçbir riski yoktur; manevî zevklerin ve kerametlerin riskleri olduğu gibi, insana çok fazla faydaları da sözkonusu değildir. İman o kadar esastır ki, hadis-i şeriflerde “Bir kişinin senin vasıtanla imana gelmesi, senin için sahra dolusu kırmızı koyunlara sahip olmaktan daha hayırlıdır.”¹⁶¹; iman temelli olarak “Bazen bir saat tefekkür, bir sene ibadetten daha hayırlı olur.”¹⁶² buyurulmuştur.

· **İmanî meselelerin münakaşa suretinde bahsi caiz değildir.**¹⁶³

Hz. Bediüzzaman'a ait genel kaide çapındaki çok önemli tesbitlerden biri de budur. Yukarıda da üzerinde durulduğu gibi, imanî meseleler, müsbet meselelerdir; onlarda yalnız aklın, muhakemenin değil, tasdik, iltizamın, itikadın, kalbin, vicdanın, sır, hafî ve ahfâ gibi daha iç ve derin melekelerin de yeri ve onlardan hissesi vardır. Bazılarını özellikle bazı akıllar tam anlayamayabilir, fakat vicdan sezer ve zevkeder, delilsiz tasdik eder. Kalb, ruh ve daha iç melekeler, onlardan gıdasını alır. Özellikle avam denilen halk çoğunluğu çok defa delile dayanmaz; fakat onların vicdana, sezmeye, kalbe dayanan iman ve tasdikleri, sadece akıl ayağıyla yürüyen ve akla dayanan filozofların imanlarından daha ötedir ve daha derindir. “Dindar ihtiyar kadınların dinine tâbi olunuz.”¹⁶⁴ hadis-i şerifi bu noktaya bakar. Dolayısıyla, iman hakikatlerini münakaşa edilir meseleler haline getirmek, çoklarının imanlarını sarsar; bu hakikatleri matlaştırır ve hattâ hakikat olmaktan çıkarır.

İkinci olarak, münakaşada nefse itimat edilmez. Her insan, hakperestliğini özellikle münakaşada sonuna kadar koruyamaz. Ayrıca, yukarıda arzolandığı üzere, aslında muhalif tarafı tutmak ve küfre, inkâra geçici taraftar olmak manâsına gelen güya tarafsız veya objektif muhakeme adına şeytanın tuzağına düşme ihtimali vardır. Müslüman, bu noktada insafına mağlûp olarak, araya karşı tarafın elbisesini giyer, dava vekili gibi

onun lehinde bulunur. Bu şekilde farkına vararak veya varmayarak zihnine şüpheler üşüşür ve bunlar sarsıntıya sebep olabilir. Dolayısıyla, eğer bir insan “Bütün dünya inkâr etse imanıma zerre kadar şüphe veremez!” diyebileceği ölçüde aklen, kalben, ruhen, vicdanen iman etmiş ve bunun yakînini ve gücünü taşıyorsa, bu durumda sadece imanî ve İslâmî gerçekleri tebliğ adına ve tarafsız tartışma gibi tuzaklara itibar etmeden, söz konusu gerçekleri aklî, zihnî muhakeme ve delillerle anlatabilir, şüphe ve sorulara cevap verebilir.

· **İman, Resûl-i Ekrem’in (s.a.s.) tebliğ ettiği zaruriyat-ı diniyeyi tafsilen ve zaruriyatın gayrısını icmalen tasdik etmekten hâsıl olan ve “Cenâb-ı Hakk’ın, istediği kulunun kalbine, o kulun iradesini inanma istikametinde kullanması neticesinde bıraktığı” bir nurdur. İmanın, güneşin bir su kabarcığındaki timsalinden kendine kadarki yansıma mertebeleri kadar mertebeleri vardır.**¹⁶⁵

İman, dimağ veya akılda kabûl, kalbde tasdik ve teslimiyet, vicdanda iz’an, yani ikna, histe kat’î taraftarlık ve vücutla imtisal, yani tatbik ve manevî timsal (kalbi ve hayatı onunla şekillendirme)dir. İman, sadece bir kabulden ibaret değildir. Daha önce de temas edildiği üzere, nasıl güneşin ısısı, ışığı ve ışığındaki renklerle deniz yüzündeki bir kabarcıktan, bütün denizin, denizlerin, okyanusların ve yeryüzündeki suların tamamına, yeryüzündeki tek bir cam parçacığından ve bir tek çiçekten bütün yeryüzüne, oradan atmosfere, aya ve kendisine kadar yansımaları, yansıma derece ve mertebeleri vardır; nasıl bir hurma ağacının çekirdeğinden meyvelerine kadar varlık ve varoluş mertebeleri sözkonusudur, bunun gibi, iman da, insanlar, hattâ insanların halleri, manevî yolculuklarında uğradıkları basamaklar, geçtikleri hal ve makamlar sayısınca mertebeler sahibidir. Denebilir ki, İslâm’ın tamamı iman yolculuğundan ve iman tahsilden ibarettir. İman bir mertebesiyle bir cam parçacığı veya bir kabarcıkta yansıyan güneşçik ise, bir mertebesiyle güneşin kendisidir. Bundandır ki, Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), bir başka yerde “İman, hem nurdur hem kuvvettir; hakikî imanı elde eden (yani bir güneş gibi olan), bütün kâinata meydan okuyabilir.”¹⁶⁶ der. İman bir nur olarak vicdanın iç

yüzünü tamamen ışıklandırır ve bu sayede insan, daha önce de ifade edildiği gibi, bütün kâinatla bir tanışıklık, dostluk ve kardeşlik elde eder; imanla insanın kalbinde öyle bir manevî kuvvet hâsıl olur ki, insan, bu kuvvetle bütün musibetlere ve bütün hadiselere karşı bir mukavemet (direnc) kazanır.

Her insan, imanın sayısız denebilecek mertebelerinden bir mertebeye sahiptir; bundan da öte, her insan, İslâmî yolculuğunda, İslâmî hayatında halden hale, makamdan makama geçer, yükselir veya düşer. Bunun bir diğer ifadesi şudur: Her insan, İslâmî hayat veya yolculuğunda iman mertebeleri arasında gider gelir, iner çıkar.

Aşağıda ayrıca açıklanacağı üzere, imanın bazı meseleleri Âhîret'e, bazıları dünyaya, bazıları hem Âhîret'e hem dünyaya bakar; imanî meselelerin bazısı tafsil, yani bütün boyutlarıyla bilinmeyi ve inanılmayı gerektirirken, bazılarında icmal, yani özet bir bilgi ve inanma yeterlidir. İşte, 'zarûrât-ı dîniye (dînî zaruretler)' denilen esaslar, tafsilî iman gerektirir. Bunlar da, Allah'ın varlığına, Birliği'ne ve doğma, doğurma, yeme, içme, uyuma, yorulma, dinlenme gibi yaratıklara ait ve noksanlık ifade eden özelliklerden münezzehe bulunduğu; kâinatı yaratanın ve yaşatanın Allah olduğuna; cismanî haşre, yani öldükten sonra dirilmeye, uhrevî mükâfat ve cezaya, Cennet ve Cehennem'e, Kur'ân'da yer alan Terazi ve Defterler gibi Âhîret âlemleri veya hadiselerine; istisnasız bütün peygamberlere, İlâhî Kitaplara, meleklerle ve Kur'ân'da anılan cinler gibi varlıklara, hayrı ve şerri yaratanın Allah olduğuna; bunlardan ayrı olarak, Kur'ân'la ve mütevatir hadislerle gelen kesin haramların haramlığına ve helâllerin helâllğine, emredilen ibadetlerin hak olduğuna inanmak, bunları dil ile ikrar ve kalb ile tasdik etmektir. Bu esaslara, meselâ Cenab-ı Allah'a iman sadece varlığı ve Birliği'nin de ötesinde, O'nda bulunması mümkün olmayan ve noksanlık ifade eden sıfatlardan O'nu tenzih etmek gibi bir tafsil, yani belli ölçülerde ayrıntı da dâhildir. Âhîret'e iman içinde cismanî haşir, Mizan (Terazi), Defterler, Sırat, Cennet ve Cehennem, yine tafsildir. Helâlliklerine veya haramlıklarına inanılması gereken helâl ve haramlar,

özellikle teklif ve beyan edildiklerinde yine tafsil olduğu gibi, kabûl edilmesi gereken ibadetler de, birer tafsil ifade eder. İşte, ‘zarurat-ı dîniye’ye tafsilen, ‘zarurat-ı dîniye’ olmayan hususlara icmalen inanmak, meselâ bütün haram ve helâlleri tek tek bilmeden, “Allah Rasûlü’nün Kur’ân veya vahy-i gayr-ı metluv denilen ve Kur’ân’a dâhil bulunmayan vahiy yoluyla bildirdiği bütün haramlara ve helâllere inandım, bunları tasdik ettim.” demek, icmalî bir imandır. İşte, her mü’minde asgarî bulunması gereken imanın mahiyeti ve keyfiyeti, tafsilen inanılması gereken iman esaslarına gerektiği ölçüde tafsilen, icmalen inanılması gerekenlere icmalen inanmak, bunları kalben tasdik etmektir. İman, kişinin iradesini o istikamette kullanması neticesinde Cenab-ı Allah’ın kulun kalbine bıraktığı bu tasdikten hâsıl veya bu tasdikten kendisi olan nurdur. Bu nûru kalbe yerleştiren Allah’tır; fakat bu yerleştirmede insanın iradesinin de elbette kendine göre rolü vardır. İnsan, inanıp inanmamayı kendi iradesiyle seçer; beşerî iradenin Eş’arîler ve Maturidîler’e göre tarifi içinde, bu seçme ister bir meyil olsun, yani insan, içinden inanmaya meyletsin, isterse içinde Cenab-ı Allah’ın hâsıl ettiği meyle uygun davranmayı tercih etsin, yani meyilde tasarruf olsun farketmez.

Yukarıda arz olunduğu gibi, imanın mahiyetini veya keyfiyetini de tayin eden bu ilk mertebesinden sonra derece derece diğer mertebeleri gelir ki, bu mertebeler, yukarıda ifade edildiği üzere, insanlar, hattâ insanların halleri, makamları, İslâmî hayat yolculuklarında geçtikleri merhaleler, haller ve makamlar sayısındadır. Ayrıca, imanda akıl, ruh, kalb, sır, hafî, ahfâ, nefis gibi çok lâtifelerin de hissesi olur. Nasıl ki bir yemek mideye girse, o yemek hücrelere varıncaya kadar muhtelif organlara muhtelif bir surette bölüştürülüp dağıtılır, bunun gibi, ilim veya bir başka yolla gelen imanî meseleler de akıl midesine girdikten sonra, derecelerine göre ruh, kalb, sır, nefis ve diğer lâtifelerden her biri onlardan kendine göre bir hisse alıp, hazmeder. Eğer onların hissesi olmazsa, iman noksan veya zayıf kalır.¹⁶⁷

Özellikle avam denilen halk tabakası, dinî ve imanî hakikatleri tabir edemeyebilir; açıklayıp yorumlayamayabilir. Fakat bu, onların inanmaları

gereken iman esaslarını hiç bilmedikleri manâsına gelmez. Çünkü çok defa dil, insanın düşünce ve tasavvurlarını, özellikle his ve tecrübelerini gerektiği gibi aktaramaz. Bilhassa kalbdeki ve vicdandaki ince sezîş, duyuş ve hareketler, aklın gözüne de görünmeyebilir. Bu bakımdan, bir insanda imanın var olup olmadığı bazen sorguyla anlaşılır. Sıradan bir insana, “Bu kâinatın yaratıcısı Allah’tan başka olabilir mi veya Allah’ın yanısıra bir başka yaratıcı daha olabilir mi?” diye sorulduğunda, “Asla olamaz!” dese, o insanın Cenab-ı Allah’a inandığına hükmedilir.

· **İman tevhidi, tevhid teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül saadet-i dâreyni iktiza eder.**¹⁶⁸

İman, Cenab-ı Allah’ın hem varlığına hem de mutlak Birliği’ne inanmayı gerektirir. Allah’ın Birliği ve buna iman etmek, yani tevhid, tafsilî veya tahkikî iman çerçevesinde, Allah’tan başka yaratıcı, rabb (besleyen, büyüten, rızıklandıran, hayatta tutan, terbiye eden ve terbiye düsturlarının kaynağı), melik (her şeyin mutlak sahibi, mâlikî, hükümdarı) bulunmadığına, Hz. Allah’ın mutlak ilim, irade ve kudret sahibi olduğuna, O dilemedikçe ve izin vermedikçe bir yaprağın bile kıvılcılamayacağına, insanın tek bir adım bile atmaya muvaffak olamayacağına inanmak demektir.

Bu imandır ki, insanı yegâne mutlak kudret, irade ve ilim sahibi olarak, bütün hayırların kaynağı ve bu hayırların ulaştırıcısı olarak, hayırlara ve muvaffakiyetlere götürecektir ve şerleri ve başarısızlıkları savacak, dileklerimiz, beklentilerimiz ve korkularımız karşısında sığınacak yegâne merci olarak sadece Allah’ı kabûl etmeye götürür. Neticede insan, bütün varlığıyla Allah’a teslim olur ve bütün işlerini O’na teslim eder. İradesini, sorumluluğunu ve kendine düşen işleri asla reddetmemekle ve Şeriat-ı Tekvîniyye veya Fıtriye denilen Cenab-ı Allah tarafından konulmuş hayat kanunlarına riayet etmekle beraber, kendisinin kâinatın çarkına dâhil bulunduğunu, bu çarkın sadece onun isteklerine göre dönmediğini, en hususî işlerinde bile bu çarkın tâbi bulunduğu umumî hikmetin payı bulunduğunu ve kendi bilgi, güç, kapasite ve kabiliyetlerinin sınırlı

olduğunu bilir. Dolayısıyla, işlerinde kendine düşen vazifeyi ihmal etmez, fakat neticenin tahsilinin bütünüyle Cenab-ı Allah'ın iznine, İradesi'ne ve Kudreti'ne bağlı olduğunun tamamen farkındadır. Hattâ insan bir dereceye gelir ki, iradesinin ve gücünün yetersizliği, nefsinin ve şeytanın hilelerinin çokluğu ve karmaşıklığı, içinde kendisinin pek az rolü bulunan genel şartların elverişsizliği, günahların ve günah seylaplarının hücumu karşısında “Ya Rabbi! İrademi de istemiyorum; onu da Sen yönlendir, Sen'in İradene tamamen teslim olarak, hakkımdaki her türlü kararına razıyım!” deme mecburiyeti duyar. Kısaca, Allah'a olan iman, iman gerektirdiği ve hâsıl ettiği tevhid, tevhidin yol açtığı teslim, insanda tam bir tevekküle götürür. Allah, Kendisi'ne inanan, teslim olan ve samimi tevekkül eden, O'nun bütün icraatına ve tasarruflarına gönülden rıza gösteren kimseyi yolda bırakmaz. O kimse hakkında hayırlı olan ne ise onu yaratır ve neticede o insanı dünyada da Âhiret'te de saadete ulaştırır.

· **İman, mane-vî bir tûbâ-i Cennet çekirdeği taşıyor. Küfür ise, mane-vî bir zakkum-u Cehennem tohumunu saklıyor. Demek selâmet ve emniyet, yalnız İslâmiyet'te ve imandadır. Fakat nefsin deve kuşu tavrı ve bilhassa modern hayatın uyutuculuğu, kâfirlerin de hayattan belli bir lezzet alabilmesine sebeptir.**¹⁶⁹

SELÂMET VE EMNİYET, YALNIZ İMANDA VE İSLÂMİYET'TEDİR

Her ağaç çekirdeğinde dürülmüş olduğu ve çekirdeğinden çıktığı gibi, iman ve küfür de bir açıdan birer çekirdektir veya birer çekirdeği muhtevîdir. İman, kalbde inşiraha sebep olur; hangi şartta olursa olsun, mü'mine imandaki derecesine göre Cenab-ı Allah'ı tanımak ve O'na inanıp tevekkül etmekten kaynaklanan bir saadet, bir ümit ve inbisat hali verir. Buna karşılık, küfür ve dalâlette katlanılmaz elemeler ve korkular vardır: İnsana hükmeden ebediyet arzusuna rağmen hemen geliverme ihtimali bulunan ölüm korkusu; sevdiklerinden ebediyen ayrılacağı korkusu; kendilerinin ve yakınlarının başlarına gelenlerden dolayı Âhiret inancı olmadığı için şefkatten gelen elemeler ve şikâyetler; hayatın kendisini sürekli hissettiren fâniliğinin kalbde sebep olduğu derin boşluklar ve bu boşlukların yol açtığı gagesizlik ve başıboşluk; dünya hayatı açısından en olumlu ve

verimli şartlarda bile kendini yetim, kimsesiz ve âciz hissetme ve içinde daima bir burkuntu, karanlık ve bulanıklık duyma... bunlar ve bunlar gibi daha pek çok sebeplerle kâfirler, hayattan zevk alamamalı, hattâ hiç yaşayamamalıdır. Fakat kâfirler dünya hayatını yaşayabiliyor, hattâ ondan belli bir zevk bile alabiliyorlarsa bu, öncelikle nefsin deve kuşu tavrından dolayıdır. Nefis, günahlara ve arzularını tatmine gelince, başını toprağa gömer ve “Âhîret, ceza ve mükâfat yok!” der. Ölüm aklına gelince başını kaldırır ve “Âhîret olsa gerek, nasıl olsa dirileceğim ve herhalde orada da kurtulurum!” kuruntusuna girer. Nitekim Kur’ân-ı Kerim, bu noktaya dikkat çeker:

Derken bahçesine vardı; sahip kılındığı servet ve nüfusun şımarıklığı içinde bütün bunları kendinden biliyor ve böylece kendine yazık ediyordu. “Sanmam ki,” diye devam etti, “bu bağ bozulup yok olsun. Sonra ben, Kıyamet’in kopacağını da zannetmiyorum. Kopsa bile, Rabbimin huzuruna çıkarıldığımda, hiç şüphem yok, bundan daha iyi bir âkıbetle karşılaşırım.”¹⁷⁰

İşte, iyi-kötü bir dinî gelenekten gelmiş olmak ve küfr-ü mutlak yerine en azından bir şüphe taşımak insanı kısmen de olsa rahatlatmış gibi, modern hayatın velveleleri, insanlara empoze ettiği sürekli tüketimin gereği olarak sürekli çalışma mecburiyeti, eğlencenin bolluğu ve çeşitliliği, insanları Âhîret’i düşünme noktasında belli bir unutkanlığa ve gaflete sevketmekte, modern hayat bu konuda bir müsekkîn (depresan) fonksiyonu görmektedir. Yoksa dünya hayatı açısından en zor şartlarda yaşayan bir mü’min, en gelişmiş imkânlar içindeki bir kâfirden daha mesuttur.

İşte, nasıl dünya hayatı itibariyle bile iman kalbde bir tûbâ-i Cennet çekirdeği taşıyor, Cennet’te ağaç haline gelecek bir saadetin çekirdeğini kalbde yerleştiriyorsa, küfür de, Cehennem zakkumunun tohumunu kalbe eker. Bunun yanısıra, imanın kalbe ektiği tûbâ-i Cennet çekirdeği, mü’min için Âhîret’te onun cenneti veya cennetinin tamamını gölgelendirecek bir tûbâ ağacı olarak ortaya çıkacaktır. Buna karşılık, küfrün kalbe ektiği zakkum-u Cehennem çekirdeği ise, Âhîret’te kâfirin cehennemi, azap mekân ve malzemesi veya cehenneminde “şeytanların başları gibi olan” meyveleri¹⁷¹ gıda niyetine kendisine verilecek zakkum ağacı haline gelecektir.

· **İman, insanı insan eder. Belki insanı sultan eder. Öyle ise, insanın vazife-i asliyesi, iman ve duadır. Küfür, insanı gayet âciz bir canavar hayvan eder.**¹⁷²

İNSAN–HAYVAN FARKI VE İMAN

İnsan ile hayvan arasındaki birtakım önemli farklar, bu hakikati ispata kâfidir:

Hayvan, dünyaya âdeta başka bir âlemde her şeyi tamamlanmış, hayatta ihtiyaç duyacağı bütün bilgiler kendisine öğretilmiş olarak gelir ve çok kısa zamanda, bazen birkaç dakikada, bazen birkaç saatte, bazen birkaç günde hemen hayata adapte olur. Fakat insan, dünyaya geldiğinde her şeyi öğrenmeye muhtaç ve hayat kanunlarını cahildir. Yirmi senede bile hayatın şartlarını ve neyin faydasına, neyin zararına olacağını tam öğrenemez; hattâ bu öğrenme, belki ömrünün sonuna kadar devam eder. Hayvan, âdeta doğar doğmaz ayağa kalkar, hayata adapte olur, tehlikeler karşısında kendisini nasıl koruyacağını bile bilirken, insanın yürümeyi öğrenmesi dahi bir sene, hattâ daha fazla zaman alır ve insan, yıllarca korunmaya muhtaçtır.

Ayrıca, hayvanlar, dünya hayatını insandan çok daha mutlu yaşar. Çünkü hayvan, ne dünün elemelerini çeker, ne de geleceğin endişelerini. O, daima ânı yaşar ve karnı doyduğunda istirahatine bakar ve bir sonraki yemeğini düşünmez. İnsan ise, dünün elemeleriyle yaralı, geleceğin endişeleriyle delik–deşiktir. Sonra hayvan, ölüm korkusu da bilmez.

İnsanlar ve hayvanlarla alâkalı bu temel varoluş gerçekleri göstermektedir ki, hayvanın hayattaki asıl vazifesi, öğrenerek mükemmelleşmek, ma’rifet kazanarak terakkî etmek, aczini ortaya koyarak dua ile yardım istemek değildir. O, kendine verilen istidat ve kabiliyetlere göre hayatını yaşayacak ve Cenab-ı Allah’ın kendisinde tecelli eden İsimler’in hükümlerine göre davranıp, fiilî ibadette bulunacaktır. İnsana gelince: Onun asıl vazifesi, öğrenerek mükemmelleşmek ve Allah’a dua ve ibadet etmektir. Yani, “Kimin merhametiyle böyle hikmetle idare olunuyorum? Kimin keremiyle böyle şefkatle terbiye olunuyorum? Nasıl birisinin lütuflarıyla böyle nazeninâne besleniyor ve idare ediliyorum?” sorularına

cevaplar vererek, binden ancak birisine eli yetişebildiği ihtiyaçlarını hacetleri yerine getiren Hz. Allah'a arz etmek, acz ve fakrını itirafla O'na yalvarmaktır. Aczin ve fakrın kanatlarıyla yüce ubûdiyet makamına uçmaktır. Demek ki insan, bu âleme ilim, dua ve ibadet vasıtasıyla mükemmelleşmek için gelmiştir. Mahiyet ve istidat itibariyle her şey ilme bağlıdır ve bütün hakikî ilimlerin esası, kaynağı, nûru ve ruhu ma'rifetullahtır; Allah'ı gerektiği gibi tanımaktır; bu tanımının esası ve temeli de Allah'a imandır.

Her mü'min, imandaki derecesine göre, nûr-u Kur'ân ve sırr-ı iman ile, bütün varlıkların hiçlikten kurtulmalarıyla, bekalarıyla, saadetleriyle ve Âlemlerin Rabbi'nden kıymetli mektuplar olmalarıyla mes'ut olabilir ve dünya kadar bir nur kazanabilir.¹⁷³

İMAN, MÜ'MİNİ HER VARLIKLA İLGİLENMEYE SEVKEDER

Nasıl bir meyve, ağacın varıp nihayet kendisinde noktalandığı unsuru olarak ağaçta olanı, bir bakıma ağacın tamamını kendinde taşıyorsa, bunun gibi, kâinat bir ağaç ve onun meyvesi olarak insan da, kâinatın tamamıyla ve kâinattaki bütün varlıklarla alâkadardır. Bu, cibillî, yani insanın mahiyetine, benliğine, kaynağına dayalı bir alâka olup, insan ayrıca, kendisi gibi bütün varlıklar Cenab-ı Allah'ın mahlûku, her bir varlık Hz. Allah'ı gösteren bir ayna olması hasebiyle de kâinattaki her bir varlığa karşı derin alâka duyar. Bu alâkayı insana hissettiren ise, ancak imandır. İman, bir intisap olarak Allah ile insan arasındaki, daha doğru bir ifade ile, insanı Allah'a bağlayan bir bağ olduğu gibi, bütün varlıklar ve ayrıca insan ile bütün varlıklar arasındaki derin varoluş ilişkisini gösteren nurdur da. İnsan olan insan, bu nur sayesinde kâinata bir kardeşlik beşiği olarak bakar ve her bir varlığa karşı derin alâka duyar.

İnsan, en yakın çevresinden kâinatın en uç noktalarına kadar her bir varlığa karşı duyduğu alâka sebebiyle, sadece en yakınından en uzağa insanların değil, bütün varlıkların saadetleriyle mesut olur. Varlıklar için yokluk karanlığından varlık aydınlığına çıkarılmak gibi, beka, yani hayatta kalmak da büyük nimettir. Bu nimeti asıl ve gerçek nimet yapan ise, elbette

onların Cenab-ı Allah'a bir ayna ve O'ndan bir mektup olmalarıdır. İşte insan, Allah'a imanı ve Allah ma'rifeti ölçüsünde varlıkların var kılınmalarıyla, bekalarıyla ve Cenab-ı Allah'a ayna ve O'nun birer mektubu olmalarıyla saadet duyduğu, hayattan, ihtiyaçlarının karşılanmasından ve potansiyellerini aktif kabiliyet haline getirmelerinden aldıkları lezzet ve saadeti onlarla paylaştığı gibi, özellikle şuurlu olanların saadetleriyle mesut, elemeleriyle müteallim olur. Bütün varlıklara olan bu alâkası, insana dünya kadar, hattâ kâinat kadar nur kazandırır.

İmansızlık, insan ile diğer varlıklar arasındaki bağı keser atar. Bunun neticesinde kâfir, kâinatı baştan sona bir yetimhane, ondaki bütün varlıkları kimsesiz, ağlayan, feryad ü figan eden yetimler olarak görür. Onların varlık gayesini ve zaman zaman başlarına gelen musibet görünümlü hadiseleri okuyamadığı, bunlardaki hikmetleri kavrayamadığı için kâfirin nazarında hayat ile ölümün farkı kalmaz; ölüm bir ızdırap ve korku kaynağı; hayat da, elemeler, acılar sebebi ve madenidir. Dolayısıyla küfür, kâfirin hem iç, hem de dış dünyasını cehennem yapar ve daha dünyada iken ona hem dış dünyası, hem de iç dünyası itibariyle Cehennem azabı çektirir.

· **Madem Allah var, her şey var; madem Cenab-ı Allah'a intisap var, öyleyse her bir şey için bütün eşya vardır. Allah'a intisapla her bir varlık, bütün varlıkla irtibat hâsıl eder.**¹⁷⁴

ALLAH İÇİN OLANA HER ŞEY VARDIR

Yukarıda da temas edildiği gibi, bütün kâinat, Cenab-ı Allah'ın, yani tek bir Yaratıcı'nın mahlûku olmakla, içindeki her şeyin birbiriyle münasebet halinde bulunduğu bir bütünlük arzeder. Nasıl köklerinden meyvelerine kadar bir ağacın bütün unsurları birbirleriyle derinden alâkadardır, bunun gibi, kâinat da bir ağaçtır ve ondaki her varlık, birbiriyle alâkadardır ve münasebet halindedir. Kâinattaki bu birlik, Cenab-ı Allah'ın Bir oluşundandır.

Kâinattaki bütün varlıklar arasındaki bu temel ve derin münasebeti gösteren ise Cenab-ı Allah'a imandır. Cenab-ı Allah'a iman ve bağlanmakla her bir insan, bütün kâinatla ve ondaki her bir varlıkla olan alâkasını görür

ve dolayısıyla şuurlu bir alâka kurar. İşte hem her bir varlıkla, hem de Cenab-ı Allah ile münasebet içinde bir anlık bir hayat bile, milyarlarca senelik hayat demektir. Çünkü her bir varlık, bu bir anlık hayat içinde bütün varlıkların hayat nûrundan bir an istifade eder ve yaratıklar sayısınca an, milyarlarca seneyi bulur. Ama imanı olmayan insan, bunu kavrayamaz, göremez. Her bir varlığın varlığını sadece kendisiyle sınırlı addeder ve her bir varlığın hayatını bir fert olarak sadece kendisinin hayatından ibaret görür. Oysa ehl-i hakikat, sözünü ettiğimiz gerçekten hareketle, “Bir ân-ı seyyale vücud-u münevver, milyon sene bir vücud-u ebtere müreccahtır.” demişlerdir. Yani, zahiren geçici, fakat Cenab-ı Allah’a imanla nurlanan ve dolayısıyla her bir varlığın varlık nûrundan istifade ile varlıklar sayısınca genişleyen bir an, imansızlıkla bu nurdan mahrum bulunan milyonlarca sene hayata tercih edilir. Öyleyse, gerçek vücut ve hayat, ancak ve ancak Allah’a imanladır.

Nasıl bir ağacın her bir meyvesi, her bir yaprağı, her bir çiçeği ağacın başında iken bütün diğer meyveler, yapraklar ve çiçekler ile münasebet içinde onların sayısınca varlık nûru kazanır, âdeta kendi varlığını onların, onların varlığını kendi varlığına katar, bunun gibi, kâinat ağacındaki her bir varlık da, kâinattaki bütün diğer varlıkların varlığı kadar varlık kazanır. Bir meyve, yaprak veya çiçek ağaçtan kopup düştüğü zaman sadece kendi varlığını değil, ağaçtaki bütün meyvelerin, yaprakların, çiçeklerin, dalların ve dalcıkların varlığını da yitirir. Bunun gibi, imansızlık insanın Allah ile ve bütün varlıklarla olan bağı kesip koparmak demek olduğundan, imanı olmayan insan, tek başına ve sadece kendi hayatıyla başbaşa kalır. İşte, Allah’a imanı ve dolayısıyla O’na intisabı ve bütün varlıklarla bağı olan insan için her şey vardır, her şey onun içindedir. O, her şeyin saadetiyle saadet bulur; her bir şeyin güzelliğinden, hayatından, şuurlu olmayan varlıkların hal diliyle, şuurlu olanların sözleriyle yaptıkları dualardan, ibadetlerden, zikir, tesbih ve hamdden istifade eder. Ama Allah’a imanı olmayan için ise sadece kendisi vardır. Nasıl sağır, kör ve dilsiz bir insan için her şey yoktur; bunun gibi, imansız için de her şey yoktur ve her yer karanlıktır.

· **Bir Müslüman'ın her bir sıfatı İslâmiyet'ten kaynaklanması gerekirken pratikte her zaman böyle olmaz. Aynı şekilde, bir kâfirin her sıfatı da küfründen kaynaklanması gerekmez.**¹⁷⁵

MÜ'MİNDE KÂFİR, KÂFİRDE MÜ'MİN SIFATI

Müslüman'dan beklenen elbette her zaman İslâm'a uygun davranmasıdır. Fakat İslâm'ın şubeleri, mertebeleri, esasları, dalları vardır. Bir insanın Müslümanlığını ortaya koyan, 'zarurât-ı dîniye' denilen ve inanılması gereken esaslara inanmak, Müslümanlığının en önemli göstergesi olarak namazı kılmak ve zekâtı vermektir. Namaz kılmayan için kâfirdir denmemişse de, "Ancak kâfir olan, namaz kılmaz." denmiştir. Müslüman da nefis taşıyan bir insandır; o da, girmemesi gerektiği halde günahlara girip çıkabilir; fakat, günahta ısrar etmemek ve günahtan tevbe etmek gerekir.

İnsan, sıfatları ve davranışlarıyla insandır. İman, ibadetlere devam, cömertlik, takvâ, ihlâs, ihsan, insanlara yardımcı olma duygusu ve şevki, insanların ve diğer varlıkların haklarına riayet, doğru sözlülük, Şeriat-ı Tekvîniye'ye, yani bir manâda hayat için Allah'ın koyduğu kanunlara itaat ve öte yandan, cana kıyım, anne-baba hukukuna riayetsizlik, zina, alkol kullanma, kumar, hırsızlık, faiz, yalan, sözde durmama, emanete ihanet gibi günahlardan ve nifak alâmetlerinden uzak durmak ve benzeri sıfatlar, Müslüman'da bulunması gereken sıfatlardan bazılarıdır. Fakat bir Müslüman'da bu sıfatların hepsi her zaman bulunmayabilir. Bunun gibi, nasıl bir Müslüman'ın bütün sıfatları pratikte İslâm'dan kaynaklanmayabiliyorsa, bir kâfirin her sıfatının da küfründen kaynaklanması gerekmez ve küfrüne delil olmaz. Müslüman'da cimrilik, sözde durmama, hırs, ibadetlerde ihmal, tembellik gibi İslâm'a zıt sıfatlar – bulunmaması gerektiği halde– bulunabilir; çünkü her Müslüman, her an kâmil Müslüman olamayabilir. Bunun gibi, bir kâfirden cömertlik, yardımseverlik, kanaat, çalışkanlık, metot bilme, iş ahlâkı gibi aslında İslâm'a ait sıfatlar bulunabilir. Dolayısıyla, bir Müslüman ile bir kâfiri ayıran, öncelikle imandır.

Burada Şu hususa dikkat çekmek gerekir: Bazen kâfirlerdeki güzel sıfatları gören bazı Müslümanlar, aynı sıfatları bazı Müslümanlarda göremeyince farkına varmadan kâfirleri Müslümanlara tercih eder bir tavır sergileyebiliyorlar. Cenab-ı Allah (c.c.), hiçbir zaman kullarına zulmetmediği gibi, amiyane tabirle, torpil de yapmaz. Eğer İslâm'dan haberdar ve tebliğe muhatap olmuş olmalarına rağmen bir insan küfürde ısrar ediyorsa, Cenab-ı Allah'ın ona hidayet nasip etmemesinin mutlaka sebebi, o insanda hidayete engel ve başkalarının farkına varmadığı, meselâ sadece dünya hayatını ve rahatını düşünme, bencillik, enaniyet, kibir, gurur ve riyakârlık gibi çok kötü sıfatlar vardır. Buna karşılık, kendinde görülen birtakım kötü sıfatlara ve davranışlara rağmen bir insan ehl-i iman ise ve imanında sâdık ve sâbit ise, onda da hidayete sebep, meselâ tevazu, kanaatkârlık, cömertlik, şefkat ve merhamet gibi çok güzel sıfatlar bulunabilir. Dolayısıyla, sadece bazı sıfatlara bakarak hiçbir zaman ehl-i küfür, ehl-i imana tercih edilmez.

• **Cenab-ı Allah (c.c.), yeryüzünde her yere, her kavme peygamber göndermiştir. Fakat ya zamanla bu peygamberlerin bizzat kendileri de, mesajları da yanlış anlayış ve değerlendirmelere ve tahrife maruz kalıp başkalaştırılmışlar veyahut inananları az olduğu için gerektiği gibi tanınmamışlardır.**¹⁷⁶

Cenab-ı Allah (c.c.), hiçbir devirde insanlığı peygambersiz veya peygamberin yolunu takip eden peygamber vârisi mürşidlerden mahrum bırakmamıştır. Fakat zamanla bu peygamberler, mürşidler ve mesajları ya da kitapları, yanlış anlama, yanlış değerlendirme ve yorumlara maruz kalarak başkalaştırılmışlardır. Kur'ân-ı Kerim inmemiş olsaydı, bütün İsrail Oğulları peygamberlerini bugün Kitab-ı Mukaddes'te anlatıldıkları gibi bilecektik. Hz. İbrahim'i, Hz. Musa ve Hz. İsa'yı (aleyhimisselâm) gerektiği gibi tanıyamayacak, üstüne üstlük, Hz. Lût ve Hz. Süleyman (aleyhimesselâm) gibi peygamberleri, Kitab-ı Mukaddes'te kendilerine atfedilen Őenî günahlar işlemiş, hattâ bütün bütün yoldan çıkmış insanlar olarak görecek, kendimizi modern seküler tarihle sınırladığımızda ise,

insanlık tarihinde en azından Hz. İbrahim'e kadar semavî bir dinin de, peygamberlerin de var olduğunu bilmeyecektik.

Her zaman doğrunun temsilcisi ve tebliğcisi bir peygamber veya peygamber vârisi insanlar bulunsa ve bulunmuş da olsa, kendilerine tebliğ gitmeyen çok sayıda insan da yine daima var olagelmiştir. İslâm'ın fetret ehli olarak değerlendirilen bu insanlarla ilgili hükmü ise şöyledir:

· **Ehl-i fetret olanlar, ehl-i necattır; özellikle masum ve mazlum olarak ölen çocukları, şehid hükmündedir.**¹⁷⁷

FETRET EHLİ VE SORUMLULUK

Ehl-i fetret, yani “fetret dönemi halkı” tabiri, genellikle peygamber gelmediği zamanlarda, meselâ Hz. İsa (a.s.) ile Peygamber Efendimiz (s.a.s.) arasında yaşayıp, İsevî tebliğe de muhatap olamamış insanlar hakkında kullanılır. Bu insanlar ehl-i necat mıdır, yani Âhiret'te Cennet'e mi gidecektir, yoksa ehl-i necat olmayıp, Cehennem'e mi gidecektir meselesi Ehl-i Sünnet'in iki kolu olan Eş'arîler ve Maturidîler arasında küçük bir tartışma sebebidir.

Eş'arîler, “*Biz Rasûl göndermedikçe azap edici değiliz.*”¹⁷⁸ âyetine dayanarak, peygamberî tebliğe muhatap olamamış insanların Âhiret'te kurtulacaklarını kabûl etmektedirler. Maturidîler ise, bu âyetin dünyada azap veya ceza ile ilgili olduğu görüşündedirler. Onlar, Kur'ân-ı Kerim'de akli ve vicdanî şahit tutan pek çok âyete¹⁷⁹ dayanarak, fetret ehli de olsalar, kurtuluş için Cenab-ı Allah'ın varlığına inanmak gerektiğini, insan akıl ve vicdanının Hz. Allah'a inanacak donanımla yaratıldığını ileri sürerler.

Hz. Üstad Bediüzzaman'ın fetret ehli konusuna yaklaşımı kısmen farklıdır; veya meselenin asıl manâ ve muhtevası içinde ele alınıp, her zamana tatbikini mümkün kılacak mahiyettedir. Gerçekten de, her zaman dünyanın her tarafında kendilerine tebliğ gitmemiş milyonlarca insan bulunabilir. Dolayısıyla, fetret ehli belli bir zamana hasredilemez. Önemli olan, tebliğin gidip gitmemesi, tebliğe muhatap olup olmamadır. Meselâ, Peygamber Efendimiz zamanındaki Mekke halkı için Kur'ân-ı Kerim'de “*ataları uyarılmamış, haliyle kendileri de gaflette*” tabiri kullanılır.¹⁸⁰

Demek oluyor ki, sadece Peygamber Efendimiz'in risaletinin hemen öncesinde yaşayan Mekke halkı veya Hz. İsa ile Peygamber Efendimiz arasında yaşayanlar değil, daha çok kabûl gören bir görüşe göre Hz. İsmail'den sonra Hicaz'da peygamber gelmediği için, Mekkelilerin asırlarca daha geriye doğru ataları, uyarmaya, yani tebliğe muhatap olmamıştı ve dolayısıyla gaflet içindeydiler. Uyarılmama, tebliğe muhatap olmama gaflet sebebi olup, böyle bir gaflet de dünyada azabı kaldırır: *“Açık ki Rabbin, herhangi bir memleketi oranın halkı (gerçeklerden ve Allah'ın kendilerinden ne istediğinden) habersiz yaşayıp giderken helâk etme gibi bir zulmü asla işlememiştir ve işlemez de.”*¹⁸¹ Demek ki, Hz. Üstad Bediüzzaman'a göre, Cenab-ı Allah böyle bir gaflet sebebiyle dünyada ceza vermiyorsa Âhîret'te de vermez. Ve dünyanın neresinde ve hangi zamanda olursa olsun Hak Din perdeler altında kalmışsa ve bir insan tebliğe de muhatap olmamışsa o, fetret ehlidir. Fetret ehli de, zalim ve gaddar olmamak kaydıyla ehl-i necattır; onların bülüğdan önce savaş ve deprem gibi felâketlerde ölen çocukları, bir nev'i şehid hükmündedir.

Hz. Bediüzzaman, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve savaşın sebep olduğu felâketleri de nazara alarak bu konuda şöyle yazar:

O (şiddetli kış gibi) semâvi musibetten ve beşerin zalim kısmının cinayetinin neticesi olarak gelen felâketten vefat eden ve perişan olanlar, eğer on beş yaşına kadar olanlar ise, ne dinde olursa olsun şehid hükmündedir. Müslümanları gibi büyük manevî mükâfatları, o musibeti hiçe indirir.

On beşinden yukarı olanlar, eğer masum ve mazlum ise, mükâfatı büyüktür, belki onu Cehennem'den kurtarır. Çünkü âhir zamanda madem fetret derecesinde din ve Din-i Muhammedî'ye (aleyhissalâtu vesselâm) bir lâkaytlık perdesi gelmiş. Ve madem âhir zamanda Hazret-i İsa'nın (aleyhisselâm) din-i hakikîsi hükmedecek, İslâmiyet'le omuz omuza gelecek. Elbette şimdi, fetret gibi karanlıkta kalan ve Hazret-i İsa'ya (aleyhisselâm) mensup Hıris-tiyanlar'ın mazlumları, çektikleri felâketler onlar hakkında bir nev'i şehadet denilebilir. Hususan ihtiyarlar ve musibetzedeler, fakir ve zayıflar, müstebit büyük zalimlerin cebir ve şiddetleri altında musibet çekiyorlar. Elbette o musibet onlar hakkında medeniyetin sefahetinden ve küfranından ve felsefenin dalâletinden ve küfründen gelen günahlara keffaret olmakla beraber, yüz derece onlara kârdır diye hakikatten haber aldım, Cenâb-ı Erhamürrahîmin'e hadsiz şükrettim. Ve o elîm elem ve şefkatten tesellî buldum.

Eğer o felâketi gören zalimler ise ve beşerin perişanlığını ihzar eden (hazırlayan) gaddarlar ve kendi menfaati için insan âlemine ateş veren hodgâm, alçak insî şeytanlar ise, (musibetler, onlar için) tam müstehak ve tam adalet-i Rabbâniyedir.

Eğer o felâketi çekenler, mazlumların imdadına koşanlar ve beşerin rahatı ve dinî esasları, semavî mukaddesatı ve hukuk-u insaniyeyi muhafaza için mücadele edenler ise, elbette o fedakârlığın manevî ve uhrevî neticesi o kadar büyüktür ki, o musibeti onlar hakkında medar-ı şeref yapar, sevdirebilir.¹⁸²

Burada yeri gelmişken arz etmek gerekir ki, Hz. Bediüzzaman (r.a.), Peygamber Efendimiz'in ecdadı konusunda "Peygamber Efendimiz'i netice veren ecdadı da Hak Din'in nûruna lâkayt kalmamış ve küfür karanlıklarına mağlûp olmamışlardır." der. Yani, Peygamber Efendimiz'in ecdadı da ehl-i necattırlar.¹⁸³

· **Neticeleri sebeplerden bilen esbapperestleri aldatan, iktiran, yani iki şeyin beraber bulunması ve sebeplerin yokluğu nimetin de yokluğuna yol açtığından, sebeplerin nimetin varlığına illet olduğunu zannetmeleridir.**¹⁸⁴

İKTİRANIN ALDATICILIĞI

Çok defa insanlar, özellikle neticeleri maddî sebeplerinden bilen esbapperest ve materyalistler, sebep ile neticeyi bir arada görünce, o neticenin illetinin, hattâ o neticeyi yaratanın onun zahirî sebepleri olduğuna hükmetmektedirler. Böyle bir hükme varmada bir diğer faktör de, herhangi bir neticeye götüren sebeplerin yokluğu neticenin de yokluğuna yol açtığı için, o neticenin varlığının mutlak manâda o sebep veya sebeplere bağlı bulunduğunu vehmetmeleridir.

Oysa, bir defa, sebep ve illet ayrıdır. Meselâ, meyvelerin varlığı için pek çok zahirî sebepler vardır. Ağacın varlığı, gündüzlerle gecelerin ve mevsimlerin değişmesi, bunun için yerkürenin kendisi ve güneş etrafında dönmesi, havanın ısınması, yağmurların yağması, ağacın çiçek ve yaprak açıp meyve verme kabiliyetine sahip bulunması, çiçek ve yaprak açması, nihayet tozlanma ile çiçeklerin uçlarında meyvelerin bitmeye durmasıdır. Bütün bu sebepler bir araya geldiğinde ağaçlar meyve verir; sebeplerden birinin yokluğu veya aşırı soğuklar ve don gibi bir mâni yüzünden ya da kuraklık gibi ağaçların meyve vermesinin sebeplerinden birinin işlemez hale gelmesi dolayısıyla ağaçlar meyve vermeyebilir. Bir netice için bütün sebeplerin bir arada bulunmasına 'iktiran' denir.

İşte iktiran, yani bir şeyin varlığı için sebeplerin bir araya gelmesi, o şeyin varlığını mutlak manâda gerektirmez; çünkü sebepler, bir şeyin varlığı için gerekli olan illet yerine geçmez. İlet, bir şeyin varlığındaki ve meydana gelmesindeki sadece “Nasıl?” değil, “Niçin?” ve özellikle cansız, iradesiz, şuarsuz, varlıklarından ve ne yaptıklarından habersiz sebepler harikulâde bir nizam ve intizam içinde son derece şuurlu, gayeli, hikmetli ve faydalı neticelere ulaşılmasında rol alıyorsa, “Kim?” sorusunun cevabıdır. Çünkü, madem ki şuarsuz, bilgisiz, iradesiz ve kudretten yoksun ve hem kendilerinden, hem de ne yaptıklarından habersiz sebepler son derece büyük ve kapsayıcı bir şuur, ilim, irade ve kudret gerektiren işlerde rol alıyor ve bu işlerin neticeleri kendilerine değil, başka varlıklara hizmet ediyorsa, demek ki burada bir illet, yani önceden tayin edilmiş bir gaye vardır. Ağaçların meyve vermelerindeki illet, o meyvelerden faydalanan canlılara yönelik İlâhî rahmettir. Yani “Dallar, meyveleri Rahmet adına takdim eder.” Bir sebebin yokluğunun neticenin yokluğuna yol açması, o sebebin, o neticenin varlığının illeti ve yaratıcısı olduğu manâsına kesinlikle gelmez. Çünkü sebepler bir tane olmadığı gibi, neticenin gerçekleşmemesinin illeti, neticedeki gayenin yokluğudur. Yani, meyve misalimizde, rahmet-i İlâhiye'nin o meyve ile besleneceklerden bu defa meyveyi men etmesidir.

SEBEPLER VE NETİCELER

İnsanlar, esbapperest ve materyalist de olsalar, en küçük bir fiile mutlaka fail ararlar. Meselâ, bir kâğıt üzerinde bir nokta görseler, o noktaya muhakkak şuurlu bir fail ararlar. O kâğıdın yanında bir kalem bile bulunsa, noktayı kalemin koyduğunu iddia etmezler. Böyle iken, ağaçlardaki meyveleri yukarıda zikrettiğimiz sebeplere vermekten çekinmezler; oysa bu, bir kâğıttaki noktanın yanına failini bilmediğimiz bir başka noktanın daha konduğunu gördüğümüzde, bu ikinci noktayı ilk noktanın koyduğunu iddia etmekten başka bir manâya gelmez.

Burada misali gerçeğe karıştıran bir demagoji ile, “Tabiatta ağaçların belli sebeplerle meyve vermesi var, fakat kâğıt üzerinde nokta konması

yok.” diye itiraz edilebilir. Oysa tabiatta bir zaman bir şeyin olmaması, bunun nihayete kadar olmayacağı manâsına gelmez; hele hele, evrimci ve ilerlemeci materyalistler böyle bir iddiada bulunamazlar. Ayrıca, yıgınla bilgisiz, iradesiz, şuursuz ve kudretten mahrum sebepler insanların bile yapamayacağı ve çok kapsamlı şuur, bilgi, irade ve kudret isteyen neticeler verebiliyorsa, ağaçlardan da pekalâ kendiliğinden kâğıt olabilir ve o kâğıtların üzerine kendiliğinden nokta konabilir ve sonra bu noktalar başka noktaları koyabilir. Her şey tabiata ve sebeplere verildiğinde buna hiçbir mâni yoktur. Dolayısıyla, maddî sebepleri neticelerin illeti, yani o neticelerin onları mutlaka gerektiren varlık sebebi ve hattâ yaratıcısı saymak, bir kâğıda arka arkaya konduğunu gördüğümüz, ama koyanı görmediğimiz noktalardan her birinin bir önceki nokta veya noktalar tarafından konduğunu kabûl etmekten hiç farkı yoktur. Şu halde sebepler, bizim hayatımızı kolaylaştırma adına Yaratıcı'nın kullandığı birer bahanedir. Onlar, ne neticelerinin varlığına illetir, gayedir, ne de o neticelerin yaratıcısıdır. Sebepleri de, neticeleri de yaratan, Hz. Allah'tır ve meyve misalimizde, ağaçların meyve vermesinin sebebi rahmettir. “Tabîî âfetler” deyip geçtiğimiz hadiselerin illeti de, bazen cezalandırma adına sadece gazab-ı İlâhî, bazen de ikaz, irşad ve birtakım hayırlı neticeler de ihtiva eden rahmet yüklü gadab-ı İlâhî'dir.

Hz. Bediüzzaman'ın bu meseleyi açıklarken verdiği önemli bir misal vardır. Onun misalinden hareketle şöyle bir misal verebilir veya o misali az değiştirerek şöyle ifade edebiliriz: Cenab-ı Allah (c.c.), kullarını irşad için önemli bir âlimi, bir mürşidi, bir sebeple bir yere gönderir. Bu göndermede zahirî sebep, meselâ sürgün gibi ehl-i dünyanın bir cezası da olabilir. Yani otorite, o âlim mürşid zâtı o yere cezalandırmak üzere sürgün eder. İşte o zâtın o yere gelmesindeki zahirî sebep her ne kadar sürgün ise de, o gelmenin illeti, maksada bağlı asıl sebebi, Cenab-ı Allah'ın o zâtın sürgün olarak gittiği yerde başlatacağı bir irşad hareketidir. O zat, o yerde kendisine başka yerde bulamayacağı önemli yardımcıları bulur. Onun bu yardımcılarıyla beraber gördüğü hizmeti var eden ve o hizmetin sahibi,

Cenab-ı Allah'tır; o hizmetin illeti, rahmet-i İlâhiye'nin o yerdeki insanların irşadını ve o yerde bir irşad hareketi başlatmayı dilemesidir. O hizmetin zahirî sebepleri ise, sözkonusu âlim zâtın başkaları eliyle oraya sürgün edilmesi ve orada kendisine önemli yardımcıları bulmasıdır.

Sebeplerin bu şekilde bir araya gelmesine 'iktiran' denilir ve iktiran, asla neticenin illeti de değildir, hele hele yaratıcısı hiç değildir. Fakat bu hususta iki aldanma ortaya çıkar. Biri, iman ehlinin hatasıdır ki, iktiranı illetle karıştırıp, o hizmete yol açan gayeyi o âlim müürşid zâtın varlığı ve o yere gelmesi olarak bilirler; hattâ daha öte bir yanılmayla, irşadı da o zattan bilebilirler. Oysa, o zâtı oraya gönderen, bir irşad hareketi başlatmayı dileyen İlâhî rahmettir. Diğer hatayı inançsızlar yapar ve mü'minler bile bu hataya ucundan kenarından iştirak ederek dalâlete düşebilirler. Bu hata da, sebepleri neticenin yaratıcısı bilmek, misalimizde, sözkonusu irşad hareketini o âlim müürşid zâta vermektir. Oysa, o zâtı da, onu irşad hareketinin başladığı yere gönderenleri de Cenab-ı Allah, sebep olarak kullanmıştır. Sebepler insan gibi şuurlu ve irade sahibi ise, onlara neticedeki iradeleri nispetinde teşekkür edilebilir; ama onlar, katiyen illet ve hele hele yaratıcı, neticenin sahibi olarak kabûl edilemez. Asıl şükür, minnet ve hamd, ancak Allah'adır, Allah içindir.

• **İman, ispattır; küfür ise nefiy, yani yok sayma, yokluğunu iddia etmedir. İspatta iki şahit yeterli iken, nefyin hiçbir hükmü yoktur.**¹⁸⁵

İNKÂR, GAYR-I İLMÎ VE GAYR-I MANTIKÎ SUBJEKTİF BİR HÜKÜMDÜR; "YOK" İDDİA EDİLEMEZ; YOKLUK İDDİASI İSPAT EDİLEMEZ

Bu, iman ve küfrü mahiyetleriyle tanıyıp değerlendirme adına, imanın zaruret derecesinde hak, küfrün ise muhaliyet derecesinde gayr-ı mümkün olduğunu gösteren bir başka muazzam düsturdur, kaidedir. Şöyle ki:

İman, varlığı, var olanı görme, gösterme, kısaca ispat etmedir. "Allah vardır ve Bir'dir; peygamberlik, vahiy, Kitap, Âhîret, melekler, ruh, cinler ve şeytanlar, Kader vardır, haktır, gerçektir." demek imandır, var olanı tasdiktir, dolayısıyla ispattır. Meselâ, bir insan "Hindistan cevizi denilen süt

konservesi gibi bir meyve vardır.” dese, bir başkası da “Hayır, asla böyle bir meyve yoktur” diye iddia etse, birinci insanın bir tane Hindistan cevizini göstermesi iddiasını ispata yeter. Buna karşılık, ikinci şahıs, yokluk iddiasını ispat etmek için geçmiş–gelecek bütün zamanları ve bütün mekânları dolaşıp, hiçbir zaman, hiçbir yerde böyle bir meyvenin olmadığını göstermelidir. Bu ve dolayısıyla nefiy ve inkâr, muhaldir, objektif delilden yoksundur ve hiçbir gerçeklik değeri ve ilmîlik taşımayan tamamen şahsî, subjektif bir hükümden ibarettir.

MODERN BİLİMSELLİK VE İLMİN KAYNAKLARI

Gerçi Cenab-ı Allah (c.c.), görülmez. Fakat, varlığı ispat sadece görmeğe bağlı olmadığı gibi, bir şeyin varlığının delilleri de görme ile sınırlı değildir. Ayrıca, akıl, şuur, irade, his, vicdan gibi görülüp dokunulmayan ama tecrübe ile ve eserleriyle varlığına inandığımız, hem de pek çok gerçeğin ve gerçeğe ulaşmanın kaynağı o kadar çok şey, mantıkta pek çok yeni gerçeğin keşfedilmesine kaynaklık eden öncüller (mukaddime), aksiyomlar ve o kadar çok matematikî gerçekler vardır ki, varlıklarını ve doğruluklarını sorgulamayız. Öyle ki bu gerçekler, beş duyuyla ve modern bilimin metotlarıyla ulaşılan, fakat maddenin değişkenliğinden, gözlemlerin farklılığından, deneyin artık ispat vasıtası olarak görülememesinden, insanda ve kâinatta keşfedilmeyen, keşfedilemeyen unsurların keşfedilenlerden çok daha fazla bulunmasından, varlığın ulaşılamayan sayısız kıvrımlarından ve cilvelerinden dolayı büyük çoğunluğu teoriden ibaret pozitif, bilimsel gerçeklerden daha kesin ve daha gerçektirler. Bir yanda sürekli akıl öne çıkarılıp her doğru akla isnat edilecek, akıl gerçeğin ölçüsü alınacak, akla ve akıldan dolayı insana ‘yaratıcılık’, icat ve keşif atfedilecek, diğer taraftan, gerçeğin kaynağı olarak sadece pozitivist ve materyalist modern bilimin pozitif metotları kabûl edilecek, bu, apaçık bir çelişkidir.

Demek oluyor ki, ilmin ve varlığı ispatın yolu sadece beş duyuyla idraktan ve modern bilimin metotlarından geçmez. Akıl da, vicdan da, hattâ sezgi de, sürekli tecrübe de, en az modern bilimin pozitif metotları kadar

ilme, gerçeği idrake ve keşfe kaynaklık eder. Kaldı ki, ne varlık modern bilimin sahasına aldığı, yani görülüp duyulduğu ve hissedildiği kadardır, ne de ilim ve doğrular, modern bilimin sahasıyla sınırlıdır. Bu sebeple, Cenab-ı Allah'ın varlığının ve Birliği'nin ve diğer iman esaslarının hak ve gerçek olduğunu ispat, çok kolaydır; çünkü bütün bu esaslar, kâinatı ve varlığımızı kuşatan eserleriyle ortadadır. Bunları inkâr, aklen, mantıken ve ilmen mümkün değildir. Çünkü inkâr, hükümdür; hüküm, delile dayanır ve dayanması gerekir. İnkâr için de hiçbir delil sözkonusu olamaz. Çünkü delil ispat içindir; inkâr ise katiyen ispat edilemez.

Kimse, –hâşâ– Allah'ın, meleklerin, ruhun, Âhiret'in, kabir hayatının yokluğuna delil gösteremez; özellikle pozitif, yani beş duyuya dayalı veya “bilimsel” delil gösteremez, çünkü bu, imkân dışıdır. Gerçek bu iken, modern bilim, “Allah'ın varlığı ispat edilemez.” iddiasında bulunur. Oysa, tam tersidir; Allah'ın –hâşâ– yokluğu ve diğer iman esaslarının –hâşâ– geçersizliği ispat edilemez; çünkü en açık bir kaide olarak, yokluğu ispat mümkün değildir. Buna rağmen, modern bilim, bir yandan kendisini maddî âlemle sınırlamakta, maddî âlem dışındaki âlemleri ve gerçekleri felsefeye havale etmekte, yani sahasının dışına çıkarmakta, sahasının dışındaki alanla ilgili cehaletini itiraf etmekte, ama öte yandan ilmi ve gerçeği sadece kendi sahasına ve tekeline alarak, hakkında cehaletini itiraf ettiği sahaya ilmî gerçeklik vermemekte ve onu spekülasyonlar meydanı olmaya indirgemektedir. Bu, cehaletin hokkabazlığından, ancak kendisini mahkûm ve maskara edecek cesaretinden başka bir şey değildir.

İşte, iman ispat, küfür ise nefiy, yani sadece bir spekülasyon, indî yani subjektif ve ispatı muhal üstü muhal bir iddiadan ibarettir. Ayrıca:

· **Bir fende veya bir sanatta iki uzman, binler başkalara; iki ispat eden, yani lehte şahit, binler nefyedici veya inkâr ediciye tercih edilir.**¹⁸⁶

SAHASINDA İKİ UZMAN, UZMAN OLMAYAN HERKESE TERCİH EDİLİR

Modern bilimin ve bilimcilerin ilmî gerçekliği tekeline almaları, arzedildiği gibi, bir göz boyamadan, hokkabazlıktan, ilme, gerçeğe ve ilim

zihniyetine hakaretten ibarettir. Çünkü ilim ve ilmî gerçekler sadece pozitif, yani maddî âleme has değildir. Hukuk da bir ilimdir ve objektif kriterleri ve gerçekleri vardır. Matematik de, sosyoloji de, psikoloji de ilimdir. Hattâ dil ve belâğat da ilimdir. Her birinin kendine has hakikatleri ve hakikatlere ulaşma yolu vardır. Ve bir meselede veya ilim dalında iki ihtisas sahibi, hem o meselede veya ilim dalında ihtisas sahibi olmayan binlerce başkasına, hem de o meselede veya ilim dalında değil de başka meselelerde veya ilim dalında ihtisas sahibi daha başka binlerce kişiye tercih edilir. Çok iyi doktor diye hiçbir doktora mühendisliği ilgilendiren bir sahada müracaat edilmez; çok iyi fakih, müfessir diye kimseye marangozluk, tıp veya mühendislik sahalarında başvurulmaz. Bunun gibi, dinî meselelerde, imanî meselelerde söz peygamber-lerindir, onları takip eden asfiyânın, bu sahanın âlimlerinin ve evliyânındır; madde dünyasıyla haşır-neşir olmuş, dolayısıyla maneviyata iyice yabancı kalmış bilim adamları veya filozofların değildir. Tarihte yüz binden fazla peygamber gelmiştir ve hayatlarında tek bir yalana şahit olunmamış bu müstesna insanlar, Cenab-ı Allah'tan vahiy aldıklarını, O'nunla bir şekilde konuştuklarını, meleklerle görüştiklerini, Cennet'in ve Cehennem'in varlığını söylemişlerdir ve kendi zamanlarında kimsenin kendisinden daha az akıllı göremeyeceği binlerce, onbinlerce, hattâ yüzbinlerce insan, doğruluklarına şahit olarak ve doğru söylediklerine içten inanarak onlara ve mesajlarına iman etmişlerdir. Vefatlarından sonra da bu peygamberlere ve mesajlarına içlerinde her sahanın çok büyük ilim insanları, dâhîler, çok büyük devlet adamları, en üst seviyede fikir ve düşünce insanları bulunan daha milyarlarca insan iman etmiştir, etmektedir ve edecektir.

Yalnızca peygamberler değil, onların yolunda hakikate ulaşan milyonlarca evliyâ, asfiyâ ve ilim insanları da Cenab-ı Allah'ın ilhamına mazhariyetlerini ifade etmiş, meleklerle görüşmelerini anlatmış, Âhîret menzillerinden söz etmişlerdir. Bu insanlar, yaşadıkları zamandan bu yana insanlık semâsının yıldızları olarak rehber edinilmişlerdir ve halâ da

rehberlikleri devam etmektedir. Bugün de bu insanlardan pek çok sayıda dünyanın her tarafında vardır.

İKİ İSPAT VE TESBİT EDEN DE, MİLYONLARCA NEFYEDENE TERCİH EDİLİR

Öte yandan, kaide olarak, iki ispat eden, yani lehte şahit, binler nefyediciye, inkâr ediciye tercih edilir. Ramazan'ın veya başka bir hicrî ayın girip girmediğini tesbit etmek için iki kişinin hilâli görmüş olması kâfidir. Bunların dışında bütün insanlar görmedik deseler, iki kişinin gördük demesi karşısında bir değer ifade etmez. Hukukta da aynı şey geçerlidir. Bir hadisenin cereyanına iki kişi ittifaken şahitlik etse karar vermeye sebeptir. Çünkü nefyin, “görmedim, yoktur” demenin birbirinden farklı sebepleri olabilir. Meselâ, hilâlin doğduğunu görmeyenlerin kimisi bulunduğu yerden hilâlin görülmesine engel bulut gibi bir faktör sebebiyle, kimisi görmesindeki zaaf sebebiyle, kimisi gözlemindeki hata sebebiyle, kimisi vaktinde gözlem yapmamış olma sebebiyle, kimisi hiç gözleminde bulunmamış olması sebebiyle, kimisi de daha başka sebeplerle görmemiş olabilir.

Netice olarak, kesin ispat ediciler karşısında inkârcıların farklı sebeplere dayalı inkâr etmeleri hiçbir değer ifade etmez ve tamamen subjektif, şahsî ve ispatı muhal bir iddia olarak kalır.

Ayrıca:

• **İspat edicilerin ispatı birbirine kuvvet verir; nefiy ve inkâr edenler ise birbirine kuvvet veremez, nefiy ve inkârları şahsî kalır.**¹⁸⁷

Bir hadisenin vukuu hakkında iki şahit birbirine kuvvet verir ve şahitlikleri kabûl görür. Buna karşılık binlerce insan “Böyle bir hadise olmadı!” dese bu, bir manâ ifade etmez; olmadı iddiasında bulunan bir de olsa, bin de olsa aynıdır, netice değişmez. Çünkü, nefiy ve inkârda karşılıklı destek olmaz; bu bakımdan iki tane ispat eden, binlerce nefiy ve inkâr edene tercih edilir.

Yukarıdaki misalde olduğu gibi, Ramazan hilâlini iki insan gördüm dese hilâlin görüldüğüne hükmedilir. Buna karşılık, binlerce, onbinlerce insan

görmedim dese itibar edilmez. Çünkü ispat bir noktaya ve varlığa bakar. Nefiy ve inkârın sebebi ise şahıstan şahsa değişir. Dolayısıyla bir kişinin nefiy ve inkâr etmesiyle milyonlarca kişinin nefiy ve inkârı arasında fark yoktur. Nefiy ve inkârda tek bir sebep üzerinde birleşilmez; onun hariçte ve objektif delili olmaz; nefiy ve inkâr, doğrudan doğruya şahsî ve subjektif bir hükümdür. Özellikle nefiy ve inkâr, hususî ve has bir meselede değil de umumî bir meselede ise, ispatı asla mümkün değildir. Daha önce de temas edildiği gibi, bir insan bir şeyin dünyada varlığını iddia etse ve bu şeyin bir ferdini bir zamanda bir yerde gösterse, bu, o şeyin varlığını ispat adına yeterlidir. Buna karşılık, milyonlarca kişi o şey için yoktur dese, bütün zamanlarda dünyanın her tarafını araştırmaları gerekir. Bu da mümkün değildir ve bir kişinin var deyip gösterdiği bir şey hakkında milyonlarca kişinin yok demesi hiçbir değer ifade etmez; sadece şahsî, subjektif bir inkâr, bir yalan olarak kalır.

Netice olarak: İspatta netice birdir ve ispat ediciler sayısınca kuvvet kazanır. Nefiyde ve inkârda ise sebep bir değildir, çok sayıda ve farklı farklıdır. Dolayısıyla inkâr şahsî bir hüküm olmaktan kurtulamaz ve inkâr edenlerin inkârları birbirine kuvvet vermez. Bu sebeptendir ki, imana karşı gelen kâfirlerin ve münkirlerin zahiren çokluğunun hiçbir kıymeti yoktur.

Bilhassa gerçeklerin varlığını ispatta kıymet ve ehemmiyet, sayı çokluğunda değildir. Dolayısıyla, kâfirlerin çokluğu, bir iman hakikatini daha çok sayıda insanın reddetmesi, o hakikate zarar vermez.¹⁸⁸

İNKÂRDA BİR İLE BİN, BİRDİR

Kıymet ve ehemmiyet, sayı çokluğunda değildir. Çünkü insan, insan olmaz, insanlıktan çıkarsa şeytana dönüşür ve hayvanî ihtiraslarda battıkça ondaki menfî hayvanî sıfatların gelişmesiyle o hayvanı da geride bırakır. Hayvanlar sayı olarak insanlardan çok daha fazla olduğu halde, insana bütün hayvanlar üzerinde bir mevki verilmiştir. Bu bakımdan, kâfirlerin çokluğu, mü'minleri şüpheye düşürmemelidir. Cenab-ı Allah (c.c.), özellikle dünya hayatını hedef almaları sebebiyle bilmeden de olsa Şeriat-ı

Tekvîniye'ye itaat eden kâfirleri dünyanın imarında kullanmakta, onların Şeriat-ı Tekvîniye'ye itaatle sergiledikleri işbölümü, iş ahlâkı, çalışma, zaman tanzimi gibi güzel haslet ve davranışlarını dünyada mükâfatlandırmaktadır. Cenab-ı Allah (c.c.), kâfirleri, ayrıca, mü'min kullarına olan nimetlerinin derecelerini bildirmek için bir kıyas birimi olarak da istihdam etmektedir.

Ehl-i küfrün bir kişi veya bin kişi, hattâ milyon ve milyar kişi olarak bir iman hakikatini inkâr ve nefyetmesinde hiçbir kuvvet yoktur. Çünkü, yukarıda arzolunduğu gibi, küfür ve nefiyde ittifak, hiçbir kuvvet ifade etmez. Bin nefyedici, inkâr edici ile bir nefyedici veya inkâr edici aynıdır. Meselâ, Ramazan hilâlini iki kişi gördüm derken, milyonlarca kişi görmedim dese, bu milyonlarca kişinin hilâlin doğmadığı iddiasının, iki kişinin "gördüm" şahitliği karşısında hiçbir değeri olmayacaktır. Yeryüzünde bir şeyin varlığı onu bir kişinin görüp göstermesiyle ispatlanır; fakat yokluğu, bütün zamanlarda bütün yeryüzünü dolaşmadıkça asla ispat edilemez. İşte, küfür, inkâr ve dalâletin mahiyeti nefiy olduğu için, kâfirlerin çok sayıda olması iman hakikatlerinin hakikat olmasına zarar vermez. Ayrıca, inkâr veya nefyin sebepleri farklı farklıdır. İnkâr ve nefy sebeplerinin farklılığı da, inkâr ve nefyin olmayan gücünü iyice kırar. O bakımdan, bu gerçekler karşısında mü'minler, kâfirlerin çokluğuna bakarak iman hakikatleri konusunda şüpheyeye düşmemelidirler.

Adem-i kabûl (kabûl etmemek), kabul-ü adem (yokluğunu kabûl etmek)le karıştırılır. Kabûl etmemek, lâkaytlıktan ve bilmemekten gelen bir hükümsüzlüktür. Kabul-ü adem (Yokluğunu kabûl etmek) ise bir hükümdür ve delil ister.¹⁸⁹

ADEM-İ KABÛL, KABUL-Ü ADEMLE KARIŞTIRILMAMALI

İnkâr veya küfrün mahiyetiyle ilgili olarak çok düşülen hatalardan biri de, adem-i kabûl, yani sadece kabûl etmeme, inanmama hali ile kabul-ü adem, yani reddetme, inkâr etme, yokluğunu kabûl etme halini birbirine karıştırmaktır. Oysa birincisi, yani meselâ Cenab-ı Allah'ın varlığını, peygamberliği, Âhîret'i, vahyi, Kitab'ı kabûl etmemek, bir ilgilenmeme,

bilmeme, kendince güya kesin delil yokluğundan ikna olamadığı için sadece inanmama halidir. Buna eskiden Arapça kaynaklı bir kavram olarak ‘Lâ edriye’, yani ‘Bilmiyorumculuk’ denirdi; günümüzde ise Batı kaynaklı bir kavram olarak Agnosticism denmektedir. Kabul-ü adem, yani inkâr ise, –hâşâ– Allah yoktur veya birden fazladır, Kitap, vahiy, peygamber, melek, böyle şeyler yoktur diye iddia etmek ise bir hükümdür; bu, delil ve ispat ister. Bir şeyin yokluğunu ispat mümkün olmadığı gibi, ona delil de gösterilemez. Dolayısıyla, bu şekilde bir inkâr ve küfür, aslında içi boş, şahsî ve subjektif bir iddiadır. Ama ne var ki, insanların pek çoğu buna düşebilmekte, adem-i kabullerini kabul-ü adem zannetmekte, inkâr-da diretebilmekte, sonra da bunun güya bilimsel bir tavır olduğunu ileri sürebilmektedirler. Bu da, aslında katmerli cehaletin ta kendisidir.

· **Gaflet, günah ve maddiyata dalmak sebebiyle darlaşan akıllar, geniş ve derin meseleleri anlayamadıklarından, bir gurur-i ilmî ile inkâra saparlar.**¹⁹⁰

İNKÂRA ÖNEMLİ BİR SEBEP OLARAK İLİM GURURU

Cenab-ı Allah (c.c.), Kendisi’ni tanımamız adına kâinatta pek çok misaller yerleştirmiş; öyle ki, kâinatı baştanbaşa bir ma’rifet, yani Kendi’ni tanıma kitabı kılmıştır. Daha önce de temas edildiği gibi, Cenab-ı Allah’ın Zâtı hiçbir şeye benzemez; O, ne bir şeye benzer, ne de bir şeye zıttır. O’nun Zâtı hakkında zihnimize ne gelirse gelsin O, bütün bunların ötesinin ötesindedir. Fakat O’nu Sıfatlar’ı ve İsimleri’yle, bunların kâinattaki tecellileriyle tanırız. Bu sebeple, O’nun Allah olarak sahip bulunduğu aslî hususiyetlerini (Şuûn), Sıfatları’nı, İsimleri’ni ve icraat-ı Sübhaniyesi’ni bilmek ve bunlar vasıtasıyla Cenab-ı Allah’ı tanımak için misaller verip, gerçeği ifade eden temsiller getirmek caiz görülmüştür ve Kur’ân da bunu açıkça zikrettiği gibi,¹⁹¹ pek çok misaller verir, temsiller getirir.

Arzedildiği gibi, kâinat, baştanbaşa bu misaller ve temsiller kitabıdır. Meselâ, güneş, nûranî bir varlık olmamasına rağmen, ışık veren yarı nûranî diyebileceğimiz bir cisim olarak aynı anda aya ve atmosfere ışık verdiği gibi, yeryüzünün yarısını ve oradaki tek tek her cismi aydınlatır ve ısıtır.

Aynı anda sayısız denebilecek tohum ve çekirdeğin çimlenip büyümesi, sayısız denebilecek bitki ve ağacın çiçek ve yaprak açıp meyve vermesi, aynı anda sayısız denebilecek meyvenin olgunlaşması, aynı anda sayısız denebilecek çiçek ve meyvenin renk ve koku sahibi olması gibi küllî işlere biri diğerine mâni olmadan sebeplik yapar. Eğer güneş canlı ve şuurlu olsaydı, aynı anda sayısız varlıkla temasa geçer, onlarla konuşur, ihtiyaçları olan ısı ve ışığı bilerek karşılardı. İşte, Cenab-ı Allah (c.c.), güneş gibi maddî de değildir; ışıktan, hattâ gayr-ı maddî olan nurdan da ötedir; Nur, O'nun İsimlerinden biridir. O, mutlak Hayat, İlim, İşitme, Görme, İrade, Kelâm, Kudret ve Var Etme sahibidir. Sonsuz gibi duran göklerde küçücük ve maddî bir cisim olan güneş bile sözünü ettiğimiz tasarrufta bulunuyorsa, maddeden tamamen mücerret olan Cenab-ı Allah'ın tasarruflarının önünde hiçbir engel olamayacağı açıktır.

Yine, insanın maddî olan bedeniyle bir hareket kabiliyeti vardır. Ve açıktır ki, maddî olan bedene hükmeden bedenın kendisi değildir. Hayat gibi, şuur da, ilim de, irade de maddî değildir. Namaz gibi ibadetlerin ve günahlardan kaçınmanın insan simasında meydana getirdiği değişiklik, hiçbir maddî etkiyle açıklanamaz. İnsanda maddî olan bedenın yanısıra, zihin dünyası vardır. Eğer bu dünyaya hükmeden maddî beyin olsaydı, o zaman öğrenme ve eğitim veya terbiye adına tamamen beyin üzerinde çalışılırdı. Oysa insan, beyin üzerinde çalışılmadan tamamen başka şekilde öğrenmekte ve eğitim almaktadır. İnanıp inanmama da, katiyen bedene ait bir vasıf değildir. Hisler de böyledir. İnsanın çok karmaşık bir his dünyası ve ayrıca iradesi vardır. İnsan, aynı bedene rağmen dün inandığına bugün inanmayabilir; bugün inandığını dün reddetmiş olabilir. Bugün sevdiğini yarın sevmez, hattâ ondan nefret eder. Öyle ki, aynı anda karar değiştirir, fikir değiştirir, tavır değiştirir. Bütün bunlar manevîdir ve işte, insanın maddesine hükmeden, bu manevî melekelerin sahibi ruhtur. Ruh ile beden arasında canlılık açısından elektrikle elektrik sistemi ve lambanın münasebetine benzer bir münasebet vardır. Ruh, beden ile vazifesini yapar. Nasıl elektrik sistemindeki bir arıza, niteliğine göre elektriğin vazifesinde

aksamalara sebep olursa, nasıl elektrik gelmediğinde sistem hiçbir işe yaramazsa, bunun gibi, bedendeki arızalar da ruhun ona tam hükmetmesinde engellere sebep olur ve ruhun bedenden çekilmesiyle beden, bir cîfe yığınınına dönüşür.

Bütün bu ve benzer gerçekler ortada iken ve daha önce tafsilatıyla açıklandığı gibi, Bir ve ortaksız olan Cenab-ı Allah'ın bütün kâinat üzerindeki sonsuzca kolay tasarrufunu, içindeki her bir varlık dâhil bütün kâinatı yaratmasını ve aynı anda idaresi altında tutmasını kabûl edemeyen bazı insanlar, sonsuz bir ilim, irade, görme, işitme ve kudret istediği apaçık kâinatı ilimsiz, şuursuz, iradesiz, görme ve işitmeden mahrum tabiata, kanun denilen birtakım isimlere, sebeplere, bir kâğıdın üzerine konmuş bir noktayı bile tesadüfe bağlamazken, herhangi tek bir cismi bile oluşturan atomların bir araya gelip o cismi oluşturmada bile tesadüfe yer yokken tesadüflere verebilmektedirler. Akılla, şuurla te'lifyi asla mümkün olmayan ve insana en yakışmaz bir tavır olan bu duruma en önemli bir sebep, aslında gaflet, günah ve maddiyatta boğulup kalmaktan dolayı akılların ve görüşlerin darlaşması, düşünce ve muhakeme kıtlığı, bakışta şaşılık gibi faktörler ve bunlarla birleşen, hem bunları besleyen, hem de bunlar tarafından beslenen ilmî gurur, yani bilimden, bilimlerle meşguliyetten, bilim insanı olmak, bilim insanı olarak bilinmek ve biliyorum zannetmekten gelen gurur ve kibirden, dolayısıyla korkunç bir aldanıştan başka bir şey değildir.

· **Hidayette de, dalâlette de insanlar derece derecedir. Bunun gibi, gafletin dereceleri de muhteliftir. Gaflet, hissi iptal ettiğinden, herkes, her mertebede bu hakikatı tamamıyla hissedemez.**¹⁹²

Denebilir ki, insanlar, hattâ insanların halleri sayısınca hidayet ve dalâletin dereceleri vardır. Herkes, aynı hidayet veya dalâlet mertebesinde olmadığı gibi, herkes, her halinde de aynı hidayet veya dalâlet derecesini hissetmez. Dolayısıyla, mü'minlerin hepsi imanını, İslâm'ı, iman ve İslâm'ın hakikatlerini aynı derecede duyup aynı derecede temsil ve tatbik edemedikleri gibi, her kâfir de aynı derecede, küfrün bütün şubelerinde,

bütün davranış ve sıfatlarıyla kâfir, her münafık aynı derecede, nifakın bütün şubelerinde, bütün davranış ve sıfatlarıyla münafık değildir.

Nasıl hidayet ve dalâlet farklı farklı derecelerde ise, gafletin de aynı şekilde farklı dereceleri vardır. Gaflet, derecesine göre hissi iptal eder. Gafletin, dolayısıyla hissin iptali derecesinde insan, iman ve İslâm hakikatlerini duyamaz, yaşayamaz. Bunun idrakinde olmaz ve bir de imanı, İslâm'ı kendi duyduğu ve yaşadığı kadar zannederse, bu, o insan için bir âfettir. Diğer yandan, gafletin yine hissi iptal etmesi sebebiyle, kâfirler küfrün, münafıklar nifakın, fâsıklar fıskın, günahkârlar günahın elim acısını her zaman aynı derecede hissetmezler. Hayatın “çalış–kazan–tüket” çemberinde dönüp durması ve buna eğlenenin de eklenmesi, hisleri âdeta bütün bütün iptal etmektedir. İşte bu vaziyet karşısında ancak gerçek ilmî hassasiyetin gelişmesi, insanların önüne hakikatlerin hiç olmazsa ilmen ve misalleriyle konulması, her gün onbinlerce cenazenin gösterdiği ölüm hakikati ve Âhret gerçeği, gaflet perdesini belli ölçülerde aralayabilir, parçalayabilir.

İnsan, hem şahsı, hem de içinde bulunduğu âlem sürekli yenilediği için her zaman imanını tecdide, yani yenilemeye muhtaçtır.¹⁹³

Her gün, yeni bir gündür ve yeni bir dünya kurulur. Hattâ, her an yeni bir andır ve dünya her an yenilenmektedir. Bilhassa ehl-i tasavvuf âlimler, kâinatın her an zeval–hudûs yaşadığını, yani Cenab-ı Allah'ın her an kâinatı yok ve yeniden var ettiğini, yok ve var etmenin süratinden dolayı da bizim kâinatı ve kendimizi sürekli var gördüğümüzü söylemektedirler.

Bizzat kendimizde müşahede ettiğimiz ve sürekli yaşadığımız üzere, dakikada 60–80 defa denebilir ki, yeniden hayat bulmaktayız. Dakikada kalbimiz bu kadar atmakta, sistolik ve diyastolik hareket denilen gevşeme ve kasılma hareketleriyle vücutta dolaşan kanı toplayıp vücuda pompalamakta ve vücutta dolaşıp, karbondioksitle kirlenen kan, teneffüs yoluyla havadan aldığımız oksijenle akciğerlerde temizlenmektedir.

Bütün bu işler, Cenab-ı Allah'ın kurduğu sistemle tamamen bizim irademiz dışında gerçekleşmektedir. Kısaca, her nefes alışverişimizde bize

yeniden hayat bağışlanmakta, her nefes alışverişimizde hayatımız yenilenmekte, ayrıca vücudumuzda bulunan yüz trilyon civarındaki hücreler altı ay içinde tamamen yenilenmekte, günde vücudumuzda beşyüz milyardan fazla hücre ölüp, yerlerine yenisi gelmektedir. Yani, bizzat biyolojik yapımız ve hayatımız itibariyle sürekli bir yenilenme yaşadığımız gibi, hallerimiz, duygularımız, tavırlarımız itibariyle de sürekli değişmekte, yenilenmekte, halden hale, tavırdan tavıra geçmekteyiz. Biz nasıl devamlı bu şekilde değişiyor, yani yenileniyorsak, içinde bulunduğumuz âlem de, aynı şekilde sürekli yenilenmektedir. Bu bakımdan, âlem, günler, belki saatler, hattâ anlar adedince aynı model veya mahiyet üzerinde ayrı bir âlem olmakta, biz de her saat, belki her an yine aynı modelimiz veya mahiyetimiz üzerinde ayrı bir fert olarak hayatımızı sürdürmekteyiz. İşte, iman, şahsımızdaki, her insanın şahsındaki her bir ferdin, her bir âlemin ışığıdır; Allah Lâfz-i Celâl'inin bütün İlâhî İsimleri muhtevî bulunması hasebiyle, Lâ Rabbe illa'llah, Lâ Hâliqa illa'llah, lâ Râzika illa'llah, lâ Ma'bûde illa'llah, lâ Muhyie illa'llah, lâ Mümîte illa'llah, lâ Kayyûme illa'llah gibi ihtiva ettiği bütün manâlarıyla *Lâ ilâhe illa'llah*, her bir ferdin, her bir âlemin kapılarını açan bir anahtardır. Kâinatta ve şahsımızda cereyan eden her bir hadise Allah Lâfz-i Celâl'inin ihtiva eden İlâhî İsimler'in eseri olduğundan, *Lâ ilâhe illa'llah*, bütün mertebeleriyle tevhidi ifade etmekte ve hadiseler ağında insanı şirke düşmekten korumaktadır. Ayrıca, insanda hükmeden nefis, heva, heves, vehim ve şeytan, her an zihne ve kalbe pek çok şüphe ve vesveseler üşüştürür ve iman nûrunu söndürmeye çalışır. Bunun yanısıra, insandan küfür derecesinde tesiri bulunan bazı sözler ve davranışlar da eksik olmaz. İşte bütün bu sebeplerle her vakit, her gün, her saat *Lâ ilâhe illa'llah* ile imanımızı yenilememiz son derece önemlidir. Bundan dolayıdır ki, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “İmanınızı Lâ ilâhe illa'llah ile yenileyin!” buyurmuşlardır.¹⁹⁴

- **Tefekkür, gafleti dağıtır. Fakat insan, nefsinde, iç âleminde, hususî hallerinde tefekkür ettiği zaman derinden ve ayrıntılı tefekkür etmeli; âfâkî, haricî âlem üzerindeki tefekküründe ise yüzeyden gitmeli ve ayrıntıya dalmamalıdır.**¹⁹⁵

DIŞ ÂLEMDE VE İÇ ÂLEMDE FARKLI TEFEKKÜR

Kur'ân-ı Kerim, pek çok âyetinde insanı Allah'ın âyetleri, yani kâinattaki her şey ve icraatı üzerinde düşünmeye çağırıldığı gibi, bizzat kendisi hakkında, iç dünyası hakkında da düşünmeye çağırır.¹⁹⁶ Ve “*Bütün delillerimizi onlara hem dış dünyada, hem de bizzat kendi içlerinde, öz varlıklarında göstereceğiz ve nihayet Kur'ân'ın gerçeğın ta kendisi olduğu onlar için de gün gibi ortaya çıkacaktır. Aslında, Rabbinin her şeye şahit olması ve her şeyin O'na işaret etmesi (en büyük delil olarak) yetmez mi?*”¹⁹⁷ buyurarak, bir bakıma ilmî gelişmelere işaretle, kâinatın ve insanın Kur'ân'ın ve İslâm'ın hakkaniyetine tam delil olduğunun keşfedileceğini beyan etmektedir.

Nasıl Kur'ân'ın iki nokta arası cümleleri birer âyetse, bunların her biri bilhassa varlığı ve Birliği'yle, daha başka Sıfatları'yla Cenab-ı Allah'a işaret ediyorsa, kâinattaki her hadise, her şey ve baştan sona insan da, böyle birer âyettir. İşte Kur'ân, bizi bu âyetler üzerinde düşünmeye çağırır. Ne var ki, 'âfâk' denilen dış dünya sayısız varlıkla doludur ve bu dünyada sayısız hadise cereyan etmektedir; yani bu dünya, “kesret (çokluk)” dünyasıdır. Bu sebeple, Bediüzzaman Hazretleri, bu dünyada, yani kâinat ve ondaki şeyler, varlıklar ve hadiseler üzerinde tefekkür ederken icmalî tefekkür yapmamızı, fazla derine ve ayrıntıya girmememizi tavsiye etmektedir. Çünkü bu âlemde Cenab-ı Allah'a işaret eden çok “büyük harfler”le yazılmış sayısız âyet vardır. Meselâ, Hz. Üstad'ın da üzerinde durduğu üzere, bir tek meyvenin bile vücuda gelmesi için çekirdek, ağaç, hava, su, toprak, ısı ve ışığıyla güneş, yerküre, yerkürenin kendi etrafındaki ve güneş etrafındaki hareketlerine ihtiyaç olması misalinde olduğu gibi, bir şeyin her şeye, her şeyin bir şeye muhtaç olmasının ve bir şeyin her şeyle, her şeyin bir şeyle ve her şeyle tam orantılı bir şekilde münasebet ve işbirliği halinde bulunmasının ifade ettiğı birlik (vahdet); eşya veya varlıkların vücuda gelişlerinde ve hayatlarında mutlak bollukla beraber mükemmel uyum ve intizam; aynı zamanda nihayet derecede kıymet ve paha; âdeta sınırsız bir süratle beraber tam bir düzen, tenasüp, denge ve israfsızlık; mutlak çoklukla

beraber mükemmel sanat ve güzellik; mutlak kolaylıkla beraber mükemmel maharet, ihtimam ve kusursuzluk; çok büyük mesafe veya uzaklıkla birlikte tam bir uyum ve ittifak; tam bir karışma ve i ielikle birlikte mutlak farklılık ve başkalık, açıkça Yaratıcılığı, Rubûbiyet'i, her şeyi kuşatan İlm'i, İrade'si ve Kudreti'yle Cenab-ı Allah'ı anlatan çok "büyük harfler"ye yazılmış âyetlerdir, delillerdir.

ÇOKLUKTA BOĞULMAMA

Hız. Bediüzzaman, namazın mü'min için enfüste mirac olmasına mukabil, âfakta mirac yolu olarak nitelenebilecek olan "7. şua", yani *Âyetü'l-Kübra Risalesi'*nde bu en büyük işaret ve delilleri nazara verir. Dolayısıyla, kesret âlemi olan kâinat üzerinde tefekkürde bulunurken, bu tür 'büyük harfler'le yazılmış âyetler yeterlidir. O kadar ki, bir iek, bir tohum veya çekirdek ve ağaç bile, Cenab-ı Allah'ın varlığı, Birliği ve Sıfatları, Kader, melekler, Risalet, Kitaplar ve ölümden sonra dirilme-Âhiret gibi bütün iman esaslarını ispata kâfidir. Dolayısıyla, bu âlemde, yani fizik âlemde ayrıntıya girmek, insanı boğabilir. Bilhassa günümüzde Batı'da yatay malûmat bolluğu insanları içinde boğmakta ve gerçekten imanın önünü tıkamaktadır. Özellikle Darwinizm adına insan ile maymun veya birbirinden türediği iddia edilen hayvan türleri arasındaki morfolojik benzerlikler, insanların gözünü en basit bir gerçeğe bile kapamaya yetebilmektedir. Morfolojik benzerlikten hareketle Allah'ı, dolayısıyla varlıkların meydana gelmesinde bir gayenin, ilmin, iradenin ve kudretin varlığını inkâr edip, tesadüflere dayalı evrim iddiasında bulunmak, dillerdeki harflerin kendi kendilerine icat olunup, yine kendi kendilerine bir araya gelip kelimeler ve cmlerler oluşturduklarını, sonra da insanın bunlara manâlar verdiklerini, dillerin böyle ortaya çıktığını iddia etmekten çok daha öte bir saçma olduğu halde, ilim adına kabûl ettirilebilmekte ve edilebilmektedir. Bir diğer misal olarak, Farabî gibi, İbn Bacce gibi, İbn Rüşd ve İbn Tufeyl, hattâ İbn Sina gibi tarihin en önde gelen aklî dehaları, aynı kesret (okluk) içinde, Cenab-ı Allah'ın İlmî'nin -hâşâ- kllyâta, küllî (tümel) varlıklara taallûku olmakla beraber, cüz'î (tikel) varlıklara taallûku olmadığı gibi iddialarda

bulunabilmişlerdir. İşte bunun en önemli sebeplerinden biri, Hz. Üstad Bediüzzaman'ın dikkat çektiği üzere, dipsiz denize benzeyen ve sahili bulummayan fizik dünyada özellikle ışiksiz ve rehbersiz ayrıntılara girip burada kaybolmaktır. Neticede fikir dağılmakta, evham insanı havalandırıp akli boğmakta, malûmat yığını sebebiyle enaniyet kalınlaşmakta, gaflet kuvvet bulmakta ve neticede “tabiat” bataklığına saplanıp kalınabilmektedir.

ENFÜSTE ALLAH'I TANIMA; ALLAH'I TANIYARAK KENDİNİ TANIMA

Öte yandan, insanın iç dünyası, manevî dünyası, kalb ve ruh dünyası, sır, hafî ve ahfâ dünyası, baştan sona ışıklı bir âlemdir. İnsan, bu âlemde gezindikçe ruhu kanatlandıran bir iklimde geziniyormuş gibi inşirah bulur. Bu âlemde kesret yoktur; bu âlem, mürekkep değil, basittir. İnsan, bu âlemde ne kadar derine giderse gitsin, suyun yüzeyinde yüzyormuş gibi olur. Hattâ derine gidildikçe insan daha çok, daha çok, daha çok ışığa yaklaşır, ışıkla karşı karşıya kalır. Bu ışıklı atmosferde kendini keşfettikçe, kendini tanıdıkça Cenab-ı Allah'ı da tanır; çünkü insan, Cenab-ı Allah'a en kapsamlı aynadır. Kendinde hissettiği iradenin, bilginin ve gücün yetmezliğini, cüz'îliğini, dolayısıyla aczini, fakrını, noksanını görüp idrak ettikçe ve öte yandan, hem kendisinin, hem de küçültülmüş nüshası bulunduğu kâinatın yaratılıp idare edilmesindeki mükemmeliyeti keşfettikçe mutlak Kudret'i, İlm'i, İrade'si, Ğına'sı ve Kemâl'iyle Cenab-ı Allah'ı daha çok tanımaya başlar. Neticede O'nu da, kendisini de kendinde, kendi içinde bulur, keşfeder. Bu bakımdan, kesret dünyasında tefekkürde “büyük harfler”le yazılmış, yani en açık, en kapsamlı, en belirgin âyeter yeterli iken, insanın iç dünyasında ve bu dünyayı tefekkürde derinleşme, başta Allah hakikati olmak üzere bilhassa iman hakikatlerini tanımada daha önemlidir.

· **Enaniyetten kaynaklanan gizli şirk katılaştığı zaman, sebepler şirkine dönüşür. Bu da devam ederse, en nihayet küfre varır. Bu dahi devam ederse –Allah korusun!– Yaratıcı olarak dahi Allah'ı inkârda noktalanır.**¹⁹⁸

“ENE” VE ENANİYET

İman ile küfrün arasındaki perde hem kâinat kadar geniş ve kalın, hem mevhum bir hat kadar incedir. Evet, kâinattaki her bir gerçek imanı haykırmakla, hayatta ve kâinatta şirke, küfre ve bunlara sebep olacak en küçük bir şeye zerre kadar yer olmamakla iman ile küfür arasındaki perde kâinat ölçüsünde geniş ve kalındır. Ne var ki, insan açısından bu perdenin inceliği ve kalınlığı, genişliği ve darlığı insanın kendisine bağlıdır. Cenab-ı Allah (c.c.), tabir yerindeyse bütün Sıfat ve İsimleri'nin önüne mevhum, yani var kabûl ettiğimiz bir hat çekmiş ve insanı yaratmış, yani kâinatta mütecelli bütün Sıfat ve İsimleri'ni insanda tecelli ettirmiştir.

Cenab-ı Allah'ın veya Ulûhiyet'in en önemli vasfı mutlak istiklâldir. Ulûhiyet, asla ortak ve Kendi'ne rağmen bir başka güç, Kendi'ne zıt, benzer, misil kabûl etmez. Cenab-ı Allah'ın Varlığı ve Birliği gibi Sıfat ve İsimleri de mutlaktır. O'nun Sıfat ve İsimleri Zâtî'dir; bizzat İlâhî Zât'ta İlâhî Zât, yani Cenab-ı Allah'ta Allah olması hasebiyle vardırırlar. O bakımdan, Cenab-ı Allah'ın varlığı Kendi'nden ve Kendisi'nden dolaydır. Varlığı itibariyle O (c.c.), hiçbir şeye muhtaç değildir. O'nun Birliği de Kendi'nden ve Kendisi'nden dolaydır; O'nun Bir olması, rakamla bir olmak değil, O'nun zıttı, benzeri, misli, eşi, ortağı olmaması, O'nun hiçbir şeye benzememesi, hiçbir şeyle kıyaslanamaması demektir. Cenab-ı Allah'ın İlm'i, İradesi, Kudret'i, Görme'si, İşitme'si, Kelâm'ı –Söz'ü ve Konuşma'sı– ve Var Kılması da Zâtı'ndandır, Zâtı dolayısıyladır, mutlaktır. Acz, fakr, noksanlık, kusur, eksiklik, değişme, dönüşme, derece ve mertebeleri olma, asla bu Sıfatlar'a dâhil olamaz. Dolayısıyla Cenab-ı Allah için istiklâliyet, O'nun hiçbir şeye, hiçbir şekilde, hiçbir şartta ve zamanda muhtaç olmama, her şeyi eksiksiz bilme, mutlak dileme ve dilediğini dilediği şekilde yapma kudretine sahip bulunması sebebiyle tam bir istiklâliyettir. İşte, Cenab-ı Allah Sıfat ve İsimleri'nin önüne mevhum bir hat çekip insanı yarattığı, söz konusu Sıfatları'nı ve İsimleri'ni insanda tecelli ettirdiği için insan, Cenab-ı Allah'ın istiklâliyetinden bir istiklâliyeti kendinde hisseder; bu hisle “ben” der.

Ne var ki, varlığı dâhil, insanda var görünen sıfatların hiçbiri insana ait ve mutlak değildir. İnsan, bu sıfatların kendinden ve kendisine ait olmamasıyla onların asıl Sahibi'ni gösterir. Ayrıca insan, bu sıfatlara ona âriye olarak Allah tarafından verildikleri için ancak belli ölçülerde sahiptir; yani insanın bilgisi, iradesi, iktidarı, gücü, görmesi, işitmesi, konuşması, bir şeyler yapabilmesi, son derece sınırlıdır. Dolayısıyla insan, bütün bu sıfatları verenin kendisi olmamasıyla nasıl onların asıl Sahibi'ni gösteriyorsa, bu sıfatlara çok sınırlı sahip kılınmasıyla da yine onlara mutlak manâda Sahip Bulunan'ı gösterir. Varlığının bu çok açık gerçeği karşısında insan, hiçbir zaman mutlak istiklâliyet iddia edemez ve etmemelidir. Böyle bir iddiada bulunması, ancak ölçsüz cahillik ve ölçsüz zulüm, yani her bakımdan hata ve yanlış olur. Kur'ân-ı Kerim'in "*Biz, Emanet'i göklere, yere ve dağlara teklif ettik ama onlar, onu yüklenmekten kaçındılar; ancak insan, onu yükledi. İnsan, gerçekten çok zalimdir, çok cahildir.*"¹⁹⁹ âyeti bu gerçeği ifade etmektedir.

Eğer insan âyette sözkonusu edilen zulüm ve cehaletine, kendinde hissettiği oldukça sınırlı bilgi, irade, iktidar, güç, görme, işitme, bir şeyler yapma gibi kapasitelere mağlûbiyetle Allah karşısında istiklâliyet ve, "Ben, benim; Sen, Sen'sin; ben, kendi sahamda mutlak bağımsızım ve kendi kendimin mâlikiyim. Kendi hayatıma istediğim gibi kendim yön veririm!" iddiasında bulunacak olursa, işte bu, şirkin, yani Allah'a ortak koşmanın ta kendisidir, temelidir ve diğer bütün şirk çeşitleri bu şirk-ten türer. Bu şekilde insan kendisini Allah karşısında konumlandırırsa, bu defa, bir suç ve günah işleyenin başkalarını aynı günah ve suç içinde görmekle, görmek istemekle, yani suçunu ve günahını paylaşmakla vicdanını rahatlatmaya çalışması gibi, Cenab-ı Allah'a başka ortaklar arar. Dünyada baskıları karşısında baş edemediği ve aldedemediği güçleri ve gücü, karşılarında kendisini âciz hissettiği "tabîi" cisim veya nesnelere ya da kuvvetleri – güneşi, yıldızları, rüzgârı, cinleri, melekleri, ruhu veya ruhları ...– Cenab-ı Allah'a koştığı ortakların içine dâhil eder. Aynı şekilde, maksatlarına ulaşmada tutunduğu ve belli ki kendisinin var kılmadığı sebepleri, özellikle

“tabiat hadiseleri”ne sebep olarak gördüğü faktörleri de birer ‘tanrı’ seviyesine çıkarır. Dünyada kendisine bahşedilen her başarıyı, yaptığı her işi kendisiyle birlikte bu sebeplere mal eder.

İnsan, sebepler şirkinde de kalmaz. İstiklâliyet, kendisinin mâliki olma, hayatına dilediği gibi yön verme iddiaları ve bütün bunlarla birlikte günahlarının ağırlığı altında kendi üstünde ve kendini kontrol eden ve bir gün yaptıklarından dolayı sorguya çekecek bir İlim, İrade, Görme, İşitme ve Kudret’i kabûl etmeyi vicdanı daha fazla kaldıramaz. Bunları kaldıramadığı gibi, sorguyu ve neticesi olan cezayı da kaldıramaz. Dolayısıyla, Cenab-ı Allah’ın bahis mevzuu Sıfatları’nı inkâr ettiği veya onlara sınırlama getirdiği gibi, Âhîret’i de daha fazla kabûl etmez. “Âhîret olsa bile bana orada da en büyük mükâfat yakıştır!”²⁰⁰ avuntusuna girer. Nihayet burada da durmaz; çünkü sürekli gözetleniyor olma ve Âhîret’te sorgu şüphesi beynini kemirir ve huzurunu kaçıır. Bir yandan da zaman zaman maruz kaldığı başarısızlıklar, karşılaştığı imkânsızlıklar, sürekli sağ yanağında yaralar açan aczi ve sol yanağını yaralayıp duran fakrı, vicdanını rahatsız eder durur. Ama her defasında enaniyeti üste çıkmakla güya rahatı –Allah korusun!– Cenab-ı Allah’ı bütün bütün inkârda bulur.

• **Küfrün bir sebebi de, nefsin hazır bir dirhem lezzeti ileride verilecek bir ton lezzete tercih etmesidir.**²⁰¹

KÜFÜR SEBEBİ OLARAK DÜNYA HAYATINI ÂHİRET’E TERCİH

İnsan, acelecidir. Bu aceleciliğini namazı vaktinde kılma, zamanı çok iyi kullanma, söz verdiği bir işi söz verdiği zamanda yapma ve hayırlı amelleri geciktirmeme gibi hayırlarda kullanması gerekirken, bazıları, onu hevesini ve öfkesini hemen tatmin, bir neticeye ulaşmak için gerekli bütün basamakları tek tek geçmede sabırsızlık ve Âhîret’e ait mükâfatları dünyada görmek isteme gibi yanlış işlerde kullanır. Heves ve vehim de kendisine galip gelirse insan, aceleciliği sebebiyle, ileride alacağı bir ton lezzeti hemen hazır bir lezzete feda eder; ileride göreceği bir sene azaptan daha çok hazır bir tokattan titrer. Bu acelecilik küfrün sebeplerinden olduğu gibi, Âhîret’e imanın mü’minlerde gereken tesiri yapmamasına da sebep

olabilmektedir. Nefsin günahta, yiyecek ve içeceklerde, Şehveti,  fke ve hevesi tatminde bulduğu hazır lezzet, onu rahatça günahlara, hattâ küfre bile götürebilmekte, sevaplı amellerden ve  hret'i dünyaya tercih etmekten ise alıkoyabilmektedir. Bunun çaresi, iradeyi sabır yolunda bilemek ve günahlardan kaçınma, ibadetleri yerine getirme, cahilce Cenab-ı Allah'tan veya Kader'den Şikâyetçi olmadan musibetlere rıza ile katlanma ve hayırlı bir neticeye ulaşmak için geçilmesi gereken bütün basamakları tek tek geçme gibi hususlarda gereken sabrı gösterebilmektir. Günahlardan kaçınmakta sabır insanı takv ya, ibadetleri yerine getirmede sabır Cenab-ı Allah tarafından sevmeye, musibetler karşısında sabır rıza mertebesine ve bir neticeye ulaşmada gösterilecek sabır da Hz. Allah'ın izniyle muvaffakiyete götürür.

- ** hret'ten sinek kanadı kadar bir nur, ebedi olduğu için, bir insanın bütün ömründe dünyadan aldığı lezzet ve nimete mukabil gelir. Buna rağmen insan, aceleciliği ve peŐinciliėi ile beraber, nefsine mağlûbiyet sebebiyle fâni dünyanın sinek kanadı kadar lezzetini bâki âlemin lezzetlerine tercih edip, Şeytanın arkasından gide-bilmektedir.**[202](#)

Nefsin aceleciliği ve peŐinciliėi, insanın nefsanî hazlara mağl biyetiyle birleşince dünyayı  hret'e tercih etmeye sebep olur. Hattâ o kadar ki,  hret ebedi olduğu için o âleme ait sinek kanadı kadar bir nur, bir insanın hayatı boyunca dünyadan aldığı bütün lezzetlere mukabil geldiği halde insan, tam tersine, dünyanın sinek kanadı kadar lezzetini  hret'e tercih etme noktasına kadar gidebilir ve gidebilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de ısrarla vurgulandığı üzere,[203](#) küfrün en önde gelen sebeplerinden biri budur. Bundandır ki Kur'ân-ı Kerim, mü'minleri pek çok tekrar ve ısrarla, tehdit ve teŐvikle günahtan sakındırır, hayra sevkeder ve dünya hayatına karşılık  hret'i nazara verir; gözleri daima  hret'e evirtir.

- **Küfür, bir fenalıktır, tahriptir. Fakat bu tek fenalık, sonsuz olan Cenab-ı Allah'a, O'nun yine sonsuz olan Sıfatları'na, kâinatta tecelli eden bütün İsimleri'ne, kâinatın tamamına ve ondaki her bir varlığa, hayatlarında tek bir yalana bile yer olmamış ahlâk  bidesi bütün peygamberlere ve onlara tâbi olan ve içlerinde milyonlarca asfiyâ,**

ulemâ, evliyâ bulunan milyarlarca inanmış insana en şeni hakarettir, hepsine karşı işlenmiş bir cinayet ve tamamının hukukuna tecavüzdür.²⁰⁴

KÜFRÜN DEHŞETLİ MAHİYETİ VE EN BÜYÜK CİNAYET OLMASI

Bütün kâinat, hey'et-i umûmiyesi, yani tamamıyla ve içindeki her bir şeyle Cenab-ı Allah'ın varlığına, Birliği'ne, hattâ Sıfatları'na ve İsimleri'ne delildir. Sıfatları ve İsimleri'yle sonsuz Yaratıcı'nın mahlûkatı, aynı zamanda O'nun aynaları, Sıfat ve İsimleri'nin tecelli mihrakları, O'nun emrinde mükemmel ve itaatte kusursuz hizmetçileri, O'na uzanan yolun projektörleri olmakla bütün eşya, inkârcıların vücutları dâhil bütün varlıklar, fevkalâde bir değer ve kıymete sahiptir. Her bir varlık, Cenab-ı Allah'ın insan tarafından taklidi mümkün olmayan harikulâde bir sanat eseri, Cenab-ı Allah'tan bizzat O'nun tarafından yazılmış ve bizzat Kendisi tarafından vurulmuş mührünü taşıyan bir mektup, bir kitap, hattâ içinde çok sayıda kitaplar bulunan mukaddes bir kütüphanedir. Her bir varlık, kâinat içinde pek çok ve insanların bir araya gelseler asla muvaffak olamayacakları vazifeler görmektedir. İşte küfür, bütün varlıklarla Allah arasındaki irtibatı koparır ve her bir varlığı zaman ve mekân boşluğunda, olmayan tesadüflerin, şuursuz, cansız, ilimsiz, iradesiz sebeplerin, gayesizliğin, manâsızlığın oyuncağı yapar. Varlığı ve varlık sebebi itibariyle bütün kâinatın kendinde dürüldüğü ve Cenab-ı Allah'a en kapsamlı bir ayna olan insanı, kâfirin bizzat kendisini de, aynı şekilde, “varlık çölü”ne bırakılmış abes, manâsız, gayesiz bir zavallı, yine tesadüflerin, şuursuz, ilimsiz ve iradesiz tabiatın, sebeplerin oyuncağı, hadiseler selinde sürüklenip giden bir çöp, ölmekle hemen kokuşan ve bakterilere yem olacak veya toprakta çürüyüp gidecek bir cife derekesine düşürür.

Bu sebeplerledir ki, küfür ve şirk, Sıfatları ve İsimleri'nin tecellileriyle şu muhteşem kâinatı ve insanı yaratan, yaşatan ve akıl almaz bir denge içinde idaresinde tutan Cenab-ı Allah'a, O'nun bütün Sıfat ve İsimleri'ne korkunç bir hakaret ve hukuklarına tecavüzdür. Ayrıca, hey'et-i umûmiyesiyle bütün kâinata ve içindeki her bir varlığa yine tavsifi imkânsız bir hakaret ve hukuklarına tecavüz, Allah'a ve bütün varlıklara, dolayısıyla kâfirin ve

müşrikin kendisi dâhil bütün insanlara karşı işlenmiş en dehşetli bir cinayettir.

Küfür ve şirk öyle korkunç cinayetlerdir ki, tarihte yüz binin üzerinde peygamber gelmiştir. Peygamberliğin ve peygamberlerin en önemli sıfatı, doğruluktur. Onlardan asla yalan sâdır olmamıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), kendisine risalet gelmeden önce 'el-Emin' (mutlak güvenilir insan) olarak anılırdı. Peygamberlik ve peygamberlerde bir diğer önemli sıfat, 'fetanet'tir. Yani peygamberler, aklî-kalbî melekeleri itibariyle de en öndedirler. Peygamberliğin veya peygamberlerin bir diğer sıfatı, aklî-rûhî ve bedenî açıdan en küçük bir ârizanın, ârizalarının olmamasıdır. Ayrıca, peygamberlere kendi dönemlerinde onbinlerce, yüzbinlerce insan inanmıştır. Bu insanlar, çok kısa sürede tarihi değiştirmişler, Sahâbe-i Kiram gibi, içlerinde tarihin eşsiz müridleri, âlimleri, devlet adamları ve komutanlarının çıktığı en mukaddes toplumlar, peygamberlerin izinde meydana gelmiştir. Ve bugün bile insanlığın büyük çoğunluğu peygamberlere ve onların getirdiği din(ler)e inanmakta, insanların kalblerine binlerce sene öncesinden halâ Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. İsa (a.s.) ve hepsinden öte Hz. Muhammed (s.a.s.) ve onların getirdikleri Kitaplar hükmetmektedir. Tarih boyu peygamberlerin izinde milyonlarca ulemâ (her sahada ilim adamları), evliyâ, asfiyâ, mütefekkir, sanatçı, edebiyatçı, devlet adamı ve komutan yetişmiş, tarihin en insanî, en muhteşem medeniyetleri, peygamberlerin izinde kurulmuştur. Küfür ve şirk, bütün peygamberleri, kendi zamanlarında ve sonradan onlara inanan milyarlarca insanı, onların izinde yetişen milyonlarca ulemâ (her sahada ilim adamları), evliyâ, asfiyâ, mütefekkir, sanatçı, edebiyatçı, devlet adamı ve komutanı, -hâşâ- tarihin en yalancı, en sahtekâr, en aldatıcı, bir boşluğa, yoka, illüzyona itibar edip inanacak kadar akılsız, düşüncesiz ve ahmak kabûl etmek demektir. Bundan daha büyük cinayet, hakaret ve insanlık dışı tavır olabilir mi?

Bir insan, bir dakikada bir başkasını öldürür ve modern hukukta bile buna, diyelim ki 20 yıl hapis cezası verilir. Yani, insan öldürmeye verilen

ceza, zaman bakımından suçun 10.512.000 (10 milyon 512 bin) katıdır. Küfür ve şirk ise, bir kimseyi değil, Sıfatları ve İsimleri'yle Cenab-ı Allah'ı yok saymak veya yanlış tanımak, ayrıca sayısız melekleri, ruhanîleri, bütün bir kâinatı ve içindeki her bir varlığı, 124.000, bir başka rivayette 224.000 peygamberi, milyonlarca her sahada ilim adamını, evliyâ, asfiyâ, mütefekkir, sanatçı, edebiyatçı, devlet adamı ve komutanı maddeten öldürmekten daha öte mânen, hem de sürekli olarak katletmektir. Kasten ve sürekli işlenen böyle bir cinayetin cezası, ancak ebedî Cehennem olabilir. İkinci olarak, küfür üzerine ölen, yani ruh cevheri bozulmuş ve inanma kabiliyetini tamamen kaybetmiş bir kâfir ebedî bir ömür ile yaşayacak olsa, bu ömrünü küfürle geçireceği şüphesizdir. Bu itibarla, o bozulmuş olan kalbin sınırsız bir cinayete istidadı vardır.

Kâfir, ebedî Cehennem azabını bizzat kendi ameliyle hak etmiştir. Kaldı ki, Cenab-ı Allah'ın onu ebedî yokluğa, hiçliğe mahkûm etmeyip Cehennem'de cezalandırması, onun için bir rahmettir.

· **Sofiye meşrebi bir yana, İslâmiyet, vasıtayı ret, delili kabûl, imamı ispat eder. Hıristiyanlık gibi dinler, vasıtayı kabûl eder.**²⁰⁵

ŞEFAAT VE VESİLELİK

Açık ve kesin gerçeklere rağmen, şefaata meselesi günümüzde halâ bazıları tarafından sanki cehaletlerini ispat etmek istercesine, hem de güya bazı Kur'ân âyetlerine dayanılarak ve şefaate ilgili hiçbir hadisin olmadığı iddia edilerek, yani Kur'ân ve Hadis konusunda ilim adına tam bir cehalet sergilenerek tartışma konusu yapılabilmektedir.

Önce hemen belirtelim ki, İslâm'ın ana temeli, tevhiddir. En küçükten en büyüğe her şeyi gören, her şeyi bilen, her şeyden tam haberdar, her şey üzerinde mutlak hakim ve güç sahibi olan Hz. Allah (c.c.) ile kul arasında bir aracı makam yoktur. Kul, hiçbir aracıya, aracı makama ihtiyaç duymadan Cenab-ı Allah'a ibadet ettiği gibi, bir nev'i ibadet, hattâ ibadetin özü olan dua da eder ve istiğfarda bulunur; yani, günahlarının affı için yalvarır. Her insan, Allah'ın yaratması ve kulu olması noktasında diğerleriyle aynıdır. Ayrıca, Cenab-ı Allah'ın hükümlerini icrada ve

yaratmada da gerçek ve kendinden tesir sahibi bir aracıya ve sebebe yer yoktur.

MÜŞRİKLER VE İNANÇLARI

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) risaletle vazifelendiğinde Mekkeli müşrikler içinde putlara, gök cisimlerine, meleklerle, cinlere tapanlar vardı ve aşağıdaki âyetlerde ifade buyrulduğu üzere, bunları Allah ile aralarında bir aracı, O'na yaklaşımda bir vesile gibi gördüklerini söylüyorlar, fakat onlara kurbanlar kesiyor, arzu edilen neticelerin elde edilmesinde onlara bugünkü materyalistlerin sebeplere verdiği gibi hakikî tesir veriyor, Cenab-ı Allah izin vermese bile onların hedefe ulaşmada hakikî tesir adına kendilerine ait rollerinin olacağına inanıyor, dolayısıyla onları ilâhlaştırmış, rabblaştırmış oluyorlardı:

Allah'ı bırakıp zarar ve fayda adına hiçbir güce sahip bulunmayan, dolayısıyla onlardan bir zararı gideremeyeceği gibi, onlara en küçük bir fayda da verebilecek durumda olmayan nesnelere ibadet ediyor ve “Bunlar, Allah katında bizim (O'na yakınlaşma ve işlerimizin görülme sebebi olarak) şefaathçilerimizdir, aracılarımızdır!” diyorlar. (Ey Rasûlüm, onlara) de ki: “Böyle bir şey söz konusu olacak da, Allah onu bilmeyecek öyle mi? Yoksa siz, göklerde ve yerde olup da O'nun bilmediğini düşündüğünüz şeyleri mi Allah'a haber veriyorsunuz? Haşa! O, her türlü kusurdan ve zayıflıktan kesinlikle uzak ve kendisine koşulan her türlü şirkten mutlak manâda münezzehtir ve yücedir.”²⁰⁶

Dikkat edin: Gönülden, tam bir samimiyetle, her türlü şirk, nifak ve dünyevî maksattan uzak iman, ibadet ve itaat ancak Allah'a mahsustur. (İnsanlardan olsun, melek veya cinlerden olsun,) O'ndan başka birtakım koruyucular ve işlerin havale edileceği merciler edinip de, “Biz onlara ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.” diyenlere gelince, Allah, onlarla mü'minler arasında bu şekilde tuttıkları farklı yollarla ilgili hükmünü elbette verecektir. Allah, yalancı ve alabildiğine nankör hiç kimseye hidayet nasip etmez.”²⁰⁷

ŞEFAATİN MANÂSİ VE KUR'ÂN'IN REDDETTİĞİ ŞEFAAT

Şefaath, kelime manâsı itibariyle, bir makam nezdinde veya bir iş için, bir neticeye ulaşma adına aracılıkta bulunmak, bir hedefe ulaşmada sebep ve vesile kılmak demektir:

Her kim (Allah için) güzel ve hayırlı bir şefaatte (vesilelikte) bulunur (bir hayra sebep olur)sa, o hayırla kazanılacak sevaptan kendisi için bir nasip vardır; kim de kötü bir iş için şefaatte bulunursa (aracılık eder, kötü bir neticeye sebebiyet verirse), bundan da ona bir pay vardır. Allah, her şeyi hakkıyla görmektedir ve her dilediğini yapabilecek güç ve kuvvettedir.”²⁰⁸

Evet, müşrikler, yukarıda izah edildiği gibi, Cenab-ı Allah'tan başka taptıkları putları, cinleri, Şıra Yıldızı gibi bazı gök cisimlerini, birtakım şahısları, bir maksada ulaşmada hakikî tesir sahibi ve tesirleri kendinden ilâhlar olarak telâkki ediyorlardı. Esasen onlar Âhîret'e inanmadıkları için, bu türden sahte ilâhlarının şefaatinin dünyada bekliyorlardı. İşte, Cenab-ı Allah (c.c.), dünyada, ayrıca Âhîret'te de böyle bir şefaati inancını kesinlikle reddetti. Şefaati reddeden, Âhîret'te de şefaati olmayacağını beyan buyuran âyetler, tamamen bu gerçeğe yöneliktir ve zaten açıktır da:

Fakat onlar, “Hele bakalım bu iş nereye varacak?” diye, sadece bu Kitaba davetin âkıbetini mi gözlüyorlar? Onun haber verdiği âkıbet geldiği gün, daha önce onu nişyana gömenler, “Andolsun, Rabbi-mizin elçileri bize gerçeğin ta kendisini getirmişlerdi, (ama biz kulak asmadık.) Şimdi (Rabbimiz) katında şefaatchiler bulunur mu ki bize şefaati etsinler? Veya geri döndürülmemiz mümkün olmaz mı ki, bu defa daha önce yaptıklarımızın tam tersini yapalım?” diye hayıflanırlar. Ne var ki onlar, kendi felâketlerini bizzat kendileri hazırladılar ve kendilerine en büyük zararı verdiler. Uydurdukları sahte ilâhları da onları yüzüstü bırakıp, görünmez oluverdi.²⁰⁹

Orada (Cehennem'de) birbirlerini suçlamaya başladılar. (Sapkın isyankârlar,) der: “Allah'a yemin olsun, gerçekten biz besbellî bir sapıklık içindeydik. Sizi Âlemlerin Rabbi ile bir tutuyorduk. Ama bizi saptıranlar, hep o hayatları günah hasadından ibaret inkârcı suçlular oldu. Gayri bir şefaatchimiz de yok; ne de candan bir dos-tumuz.”²¹⁰

Ey iman edenler! Ne herhangi türde bir alışverişin, ne kendisinden yardım umulan bir dostluğun ve ne de bir şefaatin (kayıрма ve aracılığın) söz konusu olacağı bir gün gelmeden önce, size rızık olarak (mal, güç, bilgi, zekâ...) her ne vermişsek ondan infak edin. Kâfir-ler, (gerçeği göremeyen, bakış açıları ve ölçüleri yanlış, yaptıklarıyla içlerini de etraflarını da karartan ve dolayısıyla öncelikle kendilerine zulmeden) zalimlerin ta kendileridir.²¹¹

Dinlerini bir oyun ve eğlence edinip onunla diledikleri gibi oynayan ve dünya hayatı kendilerini aldatmış bulunanlarla uğraşma! Sen sadece, kimse (Allah'a şirk koşma gibi) günahlar işleyerek helâke sürüklenmesin diye Kur'ân'ı anlat, onunla nasihatta bulun. Her fert bilsin ki, onun için Allah'tan başka ne bir sahip ve yardımcı, ne de bir şefaatchi vardır.²¹²

GERÇEK VE MAKBÛL OLAN ŞEFAAT

Müşriklerin inandığı şekilde, yani Kendi izninden bağımsız ve neticeye Kendi izni dışında tesir edici şekilde bir şefaati, bir kayırmayı, vesileliği dünya adına da, Âhîret adına da kesinlikle reddeden Cenab-ı Allah (c.c.), bütün şefaatin Kendisi'ne ait olduğu buyurur:

De ki: “Şefaati, bütünüyle Allah'ındır. O'na aittir göklerin ve yerin mutlak mülkiyet ve hakimiyeti. Sonunda, hesap vermek üzere O'nun huzuruna çıkarılacaksınız.”²¹³

Nasıl kudret de, ilim de, kısaca her şey, temelde Allah'a aittir ve bütün kâinat O'nun mülküdür, fakat O, bu mülkünde yarattıklarına belli ölçülerde tasarruf izni bahşeder; nasıl O, dünyada icraatını sebepler gerisinden yapar, icraatında sebepleri kullanır; nasıl insanların hidayetine peygamberleri ve daha başka zatları, Kur'ân'ı, bazı sebepleri vesile kılar; nasıl mutlak hakimiyetini icrada melekleri ve "orduları" olarak tavsif buyurduğu meselâ fırtınaları, rüzgârları, 'tabiat'taki daha başka güçleri istihdam buyurur, bunlar gibi, aşağıdaki âyet-i kerimelerde apaçık ifade buyrulduğu üzere, dünya adına da, Âhiret adına da bazı kullarına bazı kulları hakkında şefaath izni verir:

Sizin Rabbiniz Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı; sonra da Arş'ın üzerine istivâ buyurdu; artık (kâinatın mutlak hükümdarı olarak) gökleri, yeri ve onlardaki bütün varlıkları idare eder, her işi çekip çevirir. *O'nun izni olmadan* kimse bir şey yapamaz, kimse kimseye yardım edemez ve O'nun katında şefaatte bulunamaz. Budur Rabbiniz olan Allah, şu halde O'na ibadet edin. Halâ düşünüp, bütün bu gerçeklerden kendinize bir öğüt, bir ders çıkarmayacak mısınız?²¹⁴

O, onların (meleklerin) yaptıklarını da, yapmakta olduklarını ve yapacaklarını da bilir; onlar, ancak O'nun razı oldukları hakkında şefaatte bulunabilirler. Hepsi de, O'na duydukları derin saygı ve tazim sebebiyle kalbleri tir tir titrer.²¹⁵

Meleklerin bu âyette ifade buyrulan şefaati, dünya işleriyle ilgilidir. Çünkü bazı müşrikler, aynı sûrede bu âyetten önceki bir âyette (no. 26) beyan buyrulduğu gibi, melekleri Allah'ın evlâdı kabûl ediyor ve zaten Âhiret'e inanmadıkları için, dünyada bazı işlerinin gerçekleşmesi adına kendi anlayışları içinde şefaathlerini umuyorlardı. Âyet, bunu reddetmekte, fakat meleklerin Allah'ın razı olduğu kullar, yani aşağıda geleceği üzere, mü'minler hakkındaki şefaathlerinin mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, nasıl dünyada Allah'ın izin verdikleri O'nun izni dâhilinde yine izin vereceği kimselere şefaatte bulunabiliyorsa, benzer şefaath, Âhiret'te de sözkonusu olacaktır:

(Kendilerine şefaathçi, işlerinin görülmesi için aracı olsunlar diye Allah'tan başka ilâhlar edinenler bilmelidirler ki,) Rahmân'ın katında kendilerine şefaath hakkı tanınmış olanların dışında kimsenin şefaath etme hakkı ve yetkisi yoktur.²¹⁶

O gün, Rahmân'ın kendilerine şefaath izni verdiği ve sözlerinden razı olduğu kimselerden başkasına şefaath yetkisi verilmez ki, (umdukları herhangi bir) şefaathin faydası olsun.²¹⁷

DUALARIN KABULÜ, İHTİYAÇLARIN TEMİNİ VE GÜNAHLARIN AFFI İÇİN BAZI KULLARI ŞEFAATÇİ KILMA

Allah ile icraatı ve Allah ile kulları arasında yaratıcı tesir sahibi sebepleri ve vasıtayı reddeden İslâm, Allah'ı bulmada, tanımada, gerçeklere ulaşmada, Allah'a giden yola girme ve bu yolda istikamet üzere yürümede, ayrıca duaların kabulü ve bazı dileklerin gerçekleşmesi adına delili, rehberi ve Allah ile aramıza bazı kulları şefaatçi olarak koymayı kabûl eder.

Her şeyden önce, Hz. Allah (c.c.), Fatiha Sûresi'nde (âyet 6) "*Bizi Sırat-ı Müstakîm'e hidayet buyur!*" duasını yapmamızı, yani bize her düşünce, itikad ve davranışımızda Cenab-ı Allah'tan istikamet ve istikamet üzerinde sebat istememiz gerektiğini öğretirken, hemen ardından gelen 7'nci ve son âyette Sırat-ı Müstakîm'i tarif etmez. Bunun yerine, "*Ken-dilerine nimet lûtfettiklerinin yolu*" buyurarak, önümüze bazı şahısları koyar. Bunların kimler olduğunu da bir başka âyette şöyle açıklar: "*Peygamberler; (bütün duygu, düşünce, inanç ve davranışlarında dosdoğru ve Allah'a karşı tam bir sadakat içinde bulunan) siddîklar; (başkalarının inandığı gaybî gerçekleri bizzat tecrübe eden ve onların doğruluğuna hayatlarıyla şehadet eden) şahitler, şehîdler ve (her söz ve hareketlerinde ârıza ve kusura yer vermeyen ve ıslah gayesi güden) salihler.*"²¹⁸ Demek oluyor ki, bazılarının iddia ettiği gibi, bütün Müslümanlar Allah katında aynı ve O'na hususî yakınlığı olan velîler değildir; onların içinde siddîk, şehîd ve salihler gibi Sırat-ı Müstakîm'in rehberleri konumunda olanlar vardır.

Yukarıda belirtildiği gibi, dualarımızın kabulünü ve günahlarımızın affını istemede veya bazı isteklerimizin gerçekleşmesi adına, kendilerine yaratıcı, neticeyi tayin edici tesir atfetmemek kaydıyla bazı zatları şefaatçi yapmakta, onların hürmetine dualarımızın, istiğfarlarımızın ve arzularımızın kabulünü dilemekte mahzur yoktur; belki böyle yapmak, tavsiye edilir, tavsiyeye şayandır. Kur'ân-ı Kerim de, hadis-i şerifler de, bu konuda yeterince açıktır:

(Şurası iyi bilinmelidir ki,) eğer bir yere bir rasûl göndermişsek, Allah'ın ona tanıdığı yetki sebebiyle ve yardımı da daima onunla birlikte olduğundan, o rasûle mutlaka itaat edilmesi gerekir. Bu bakımdan, eğer onlar nefislerine zulmetmek demek olan bir günah işlediklerinde sana gelseler ve günahlarının affı için Allah'a yalvarsalar, (o şanı çok yüce) Rasûl de onlar

için Allah'tan bağışlanma dilese, bu takdirde Allah'ı Tevvâb (kullarının tevbesine af ve fazladan mükâfatla karşılık veren) ve Rahîm (Kendisine yönelen kullarına karşı pek merhametli olarak) bulacaklardır.²¹⁹

Oğulları, "Ey bizim babamız! Bizim için günahlarımızdan dolayı Allah'tan bağışlanma dile. Çünkü biz, gerçekten büyük bir yanlışın içinde idik!" itirafında bulundular. Yakup, "Sizin için ileride Rabbimden bağışlanma dileyeceğim. Hiç şüphesiz O, Ğafûr (günahları çok bağışlayan)dır; Rahîm (bilhassa tevbe ile Kendisine yönelen mü'min kullarına karşı hususî rahmeti pek bol olan)dır." karşılığını verdi.²²⁰

Peygamber Efendimiz de (s.a.s.), Hacet Namazı sonrası şu duanın yapılmasını talim buyurmuşlardır:

Allah'ım! Rahmet peygamberi Muhammed hakkı için Sen'den istiyor ve Sana yöneliyorum. Ey Muhammed! Bu hacetimle, onun yerine gelmesi için senin yüzü suyun, hakkın hürmetine Rabbime yöneliyorum. Allah'ım. Muhammed'i bu isteğimde hakkımda şefaata kıl!²²¹

Hz. Bediüzzaman da, *Hızb-i Hakaik-i Nûriye*'nin sonunda yer alan çok içli dua ve münacatında Cenab-ı Allah'a yalvarırken, "Rahmetinin kapısını çalıyor ve mağfiretinin kapısında, nidası kapıcının yanında makbul ve me'nûs (iyi tanınan) seyyidim ve senedim Şeyh Abdülkadir-i Geylânî'nin yalvarışıyla yalvarıyorum!" der. Bu tutum bilhassa tarikat ehli arasında yaygın olduğu için, Hz. Bediüzzaman, şefaata ve vesilelik çerçevesinde açıklamaya çalıştığımız tesbitinde "Sofiyeye meşrebi"ne atıfta bulunmaktadır. Yani, Sofiyeye meşrebinde mürşidin "fiilî dua" mahiyetinde vesilelik ve tasarrufu söz konusudur.

Bunların yanısıra, nasıl peygamberlerin ümmetleri hakkında dua ve istiğfarları sözkonusuysa ve Allah, insanları haklarında istiğfar etmeleri için peygamberlere müracaat etmeye çağırıyorsa, bunun gibi, meleklerin Peygamber Efendimiz ve mü'minler hakkında Cenab-ı Allah'ın da kabûl adına iştirak buyurduğu duaları vardır ve Kur'ân-ı Kerim, mü'minlere kardeşleri hakkında duayı da ta'lim buyurmaktadır. Herkes tek başına ve arada aracı olmaksızın Cenab-ı Allah'a istiğfar ve dua edebilecekken ve edebilmesine rağmen, meleklerin mü'minler, mü'minlerin de birbirleri hakkında kabûl adına Cenab-ı Allah'ın bizzat iştirak buyurduğu duaları, esasen onlar hakkında bir bakıma şefaata demektir:

O Allah ki, sizi (her türlü) karanlıklardan nûra çıkarmak ve nurda sabit kılmak için her zaman size salâtta bulunur (feyiz ve rahmet indirir); melekleri de, (aynı maksatla) sizin için salât da (dua ve istiğfarda) bulunurlar. Gerçekten Allah, mü'minlere karşı pek merhametlidir.²²²

Allah ve melekler, (Peygamberliğin en büyük temsilcisi O) Pey-gamber'e her zaman salâta bulunurlar (Allah, O'na hususî rahmetiyle muamele eder ve O'nu yüceltir; melekleri de O'na daima dua ederler). Ey iman edenler! Siz de (O'na salâta bulunun (O'nu sevin, tam bir sadakat ve samimiyetle O'na tâbi olun ve "Allah'ın rahmet ve selâmi O'na olsun!" diye dua edin) ve tam bir teslimiyetle O'nun yolunu izlemeye bakın.²²³

Arş'ı taşıyanlar ve onun etrafından bulunanlar, Rabb'ilerini hamd ile tesbih eder, O'na inanır ve mü'minlerin günahlarını affetmesi için O'na yalvarırlar: "Rabbimiz, Sen'in Rahmet'in ve İlm'in her şeyi kuşatmıştır. O halde, tevbe ile Sana yönelen ve Sen'in yoluna uyanları bağışla ve onları Kızgın Alevli Ateş azabından kuru! Rabbimiz! Onları kendilerine va'dettiğin sonsuz nimet ve ebedî mutluluk cennetlerine koy; onlarla birlikte atalarından, eşlerinden ve soylarından salih olanları da. Şüphesiz ki Sen'sin Azîz, Sen'sin Hakîm. Onları her türlü dehşet ve zorluktan kuru! Sen o gün kimi dehşet ve zorluklardan korursan, şüphesiz ki ona rahmetinle muamele etmişsin demektir. Budur çok büyük kazanç, çok büyük başarı."²²⁴

Ve Cenab-ı Allah, mü'min kardeşleri, özellikle Âhiret'e intikal etmiş mü'min kardeşleri hakkında dua eden mü'minleri över. Böyle bir dua makbûl olmayacak ve haklarında dua edilenlere fayda sağlamayacak, onlar için şefaate manâsı taşımayacaksa Allah onu yapanları niye övsün, dolayısıyla niye böyle bir duaya teşvik buyursun?

Bu (ilk Muhacirler ve Ensar'dan) sonra gelip (onların izinden giden bütün mü'minler) ise, "Rabbimiz", derler, "Bizi ve bizden önce iman etmiş bulunan bütün (Din) kardeşlerimizi bağışla ve iman edenlere karşı kalbimizde herhangi bir kötü duygunun uyanmasına meydan verme. Rabbimiz, muhakkak ki Sen, şefkatin pek engin, (bilhassa mü'minlere karşı) hususî rahmeti pek bol olansın."²²⁵

Cenab-ı Allah (c.c.), kullarını doğrudan affedebilecekken, dualarını doğrudan kabûl edebilecekken, niye şefaate yer verip, imkân tanıyor? Bu, haklarında şefaate edilecek insanlar için, meselâ dünyada iyi hali görülen mahkûmlarda hususî ceza indirimine gitme veya genel halleri itibariyle makbûl bulunan öğrencilerin kaldıkları bazı derslerden öğretmenler kurulunda kurul kararıyla geçirilmesine benzetilebilir. Dolayısıyla, şefaate, bu noktada kullar için bir ümit sebebidir; bunun yanısıra, genel anlamda iyi halli olmaya bir teşvik manâsı taşır. Öte yandan, şefaate peygamberler, melekler ve Allah'a hususî yakınlığı bulunan, dolayısıyla kendilerine şefaate izni verilebileceği umulan daha başka zatlara karşı saygıya ve yollarını takibe hem davet, hem teşvik sözkonusudur. Ayrıca, Cenab-ı Allah (c.c.), yukarıda arzedildiği üzere, nasıl sebepleri, Şariat-ı Fıtriye'sinin düsturlarını, melekleri icraatına perde ve vesile kılmakla şereflendiriyorsa,

peygamberler, melekler, asfiyâ ve evliyâ gibi takvâ, ihsan, rıza, ihlâs, tevekkül, yolunda cihad gibi, hizmet gibi faziletlerle Kendisi'ne hususî yakınlık kazanmış kullarını da, elbette onlara şefaathet yetkisi vermekle şereflendirir.

Üzerinde durmaya çalıştığımız şefaathet ve vesilelik meselesinin bir boyutu olarak, İslâm, tevazu, mahviyet ve hacaleti emreder; kibir, gurur ve ucub, yani kendini beğenmekten, kendine güvenmekten şiddetle sakındırır. Bundan dolayı, servet ve rütbece yüksek olanlar içinde İslâm'ın emrettiği tevazu, mahviyet ve hacaleti, dolayısıyla hakikî kulluğu yakalayabilenler daha az bulunmasına mukabil, servet ve rütbece yüksek olmayanlar, Din'e daha çok bağlıdırlar. Aynı şekilde, İslâm, daima zayıfların, fakirlerin, ezilmişlerin koruyucusu, kollayıcısı ve sığınağı olmuş, Müslümanlar arasında kesin hatlarla birbirlerinden ayrılan sınıflar oluşmamış, bu sebeple de, Sosyalizm ve Komünizm gibi akımlar, Müslüman-lar içinde fazla yayılma imkânı bulamamıştır.

Buna karşılık, meselâ Hıristiyanlık velediyet itikadını benimsediği, yani Hz. İsa'yı –hâşâ– Allah'ın oğlu kabûl ettiği, dolayısıyla O'na, Kur'ân'da men edilen ve kabûl görmeyeceği beyan buyrulan şefaathet manâsında Allah ile kullar arasında bir aracı makam verdiği, hattâ Ulûhiyet atfettiği, onun dünyadan alınmasından sonra aynı makamı Kilise'ye ve başta Papa olmak üzere din adamlarına tanıdığı için, Hıristiyan dünyada servet, rütbe ve bunların sebep olduğu enanîyet ve kibir, iyi Hıristiyan olmaya mani değildir. Bir Müslüman dine bağlı olduğu ölçüde enanîyet ve kibirden uzaklaşırken, bir Hıristiyan, dinine bağlılığı ölçüsünde enanîyet ve kibiri okşanır. Bu bakımdan, Hıristiyan dünyada sosyal sınıflar çabuk oluşmuş, Kilise ve krallıklar gibi servet, makam ve rütbe sahipleri halk üzerinde tahakküm kurmuş; din, dünya için kolayca kullanılır hale gelmiş, din ve sınıf savaşları eksik olmamış, neticede sosyal çalkantılar, ihtilâller birbirini takip etmiş, Sosyalizm ve hattâ Komünizm ve Faşizm gibi akımlar, rahat yayılma ve taban edinme imkânı bulmuştur.

· **Ey insan! Kur'ân'ın düsturlarındandır ki, Cenab-ı Hakk'tan başka hiçbir şeyi ona ibadet (kulluk) edecek bir derecede kendinden büyük zannetme. Hem kendini her şeyden büyük görecekt ölçüde büyük tutma. Çünkü yaratılmışlar, Mâbudiyet'ten uzaklık noktasında müsavi oldukları gibi, mahlûkiyet nisbetinde de birdirler.**²²⁶

YARATILMIŞ OLMA NOKTASINDA HERKES EŞİTTİR

Denebilir ki, gerçek insan ve Müslüman olma noktasında, Allah'a yakınlık veya O'ndan uzaklık bakımından insanlar sayısınca mertebeler vardır. Bu mertebeler, bir benzetme ile, yerin en dibindeki çukurdan semânın en üst noktasına kadar sıralanır. O bakımdan, beşer olma ve aynı biyolojik yapıya sahip bulunmaya bakarak insanları birbirlerinin aynı gibi görmek yanlıştır. İnsanı böyle bir yanlışa düşüren, özellikle günümüzde bazılarını çok yanlış bir peygamber anlayışına ve kendilerini mikroskopik derecelerine rağmen büyük âlimler ve velîlerle aynı, hattâ üstün görmeye götüren önemli bir sebep de, herkesin kendi penceresine olan aldanmışlığıdır. Tasavvuf'ta "Velî, kendi nûruyla muhattır." denir. Yani, tarikat berzahından geçerek vilâyet-i suğra mertebelerinden birine uzanmış olan bir velî, kendi nûruyla kuşatılmışlık içinde daha öte nur yok zannedebilir. Bir odada 60 voltluk bir ışıkla aydınlanan ve sürekli bu odada yaşayıp dışarıyı görmeyen bir insan, 60 voltun üstünde ışık olamayacağına inanır. Nasıl bir velî kendi nûruyla kuşatılmış olup, gözünü kamaştıran bu nur sebebiyle öteyi göremez ve dolayısıyla kendini en büyük velî zannetme yanlışına düşebilirse, bir ilim ehli de, kendi ilmine mağlûbiyet ve onunla kuşatılmışlık içinde daha öte bir âlim yok zannedebilir ve böyle bir iddiaya girebilir. Çünkü kimse kapasitesini aşamaz ve kendi kapasitesinden öte kapasiteleri ancak teorik olarak kabûl eder. Böyle bir yanlışa karşı Kur'ân-ı Kerim şu hakikati önümüze kor: "*Her bilgi sahibinin üstünde (Allah'a varıncaya kadar) daha iyi bir bilen vardır.*"²²⁷ O bakımdan, kimse gözünü kamaştırsa da kendi nûruna ve ilmine mağlûp olmamalı, başkalarının kapasitelerini bilemediği için herkes, kendi nûrunu ve ilmini en zayıf, dolayısıyla kendisini her zaman nûrunu ve ilmini arttırma gereği içinde

görmelidir. Kur'ân-ı Kerim'in Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) bile emri budur: “‘Rabbim, ilmimi artır!’ de!”²²⁸

Bu gerçeğin bir de bir diğer yönü vardır: İnsan, çok defa ifrat ve tefritten kurtulamaz. Bu sebeple, tarihte bazı peygamberlerin ve büyük veya büyük bilinen insanların beşerî sınırlarının dışına çıkarıldığı ve kendilerine ulûhiyet atfedildiği de bir vakıadır. Bazı zaman da bu insanlardan beşeriyete ait olmayan tasarruflar beklendiği olur. Dualarımızın ve daha başka amellerimizin kabulünde bu insanların şefaatinin ummanın ve istemenin ötesinde bu insanlara eşya ve hadiseler üzerinde tesir-i hakiki verilir; dua ile dile getirdiğimiz ihtiyacımızın temini onlardan beklenir. Bu da, şirke kadar gidecek bir davranıştır. İşte Hz. Bedi-üzzaman (r.a.), sözünü ettiğimiz bu iki sapma arasındaki orta noktayı, doğru olanı ifade etmektedir: Herkes, Cenab-ı Allah'ın mahlûkudur, yani herkes, yaratılmıştır. Kimse yaratıcı ve ilâh değildir ve olamaz. Cenab-ı Allah'ın yarattığı ve O'nun kulu olma ve Ma'bud, yani kendisine ibadet/kulluk edilir olmama noktasında herkes birbirine eşittir. Buna karşılık, büyüklük veya Cenab-ı Allah ile münasebet ya da O'na yakınlık veya uzaklık açısından insanlar sayısınca mertebeler vardır. Ve her bir insana düşen, kendisini bütün insanlardan, özellikle ehl-i iman olan herkesten küçük görmek, herkesin kendisinden Allah'a daha yakın ve daha büyük olabileceğini kabûl etmektir. Kimse, kendisini başkalarından büyük ve üstün görmemelidir.

· **Kur'ân bazı meselelerin üzerinde önemle durur ki, bu meselenin önemi, Cenab-ı Allah'ın haşmetini izhar ve hedef aldığı tarafın şenaatini teşhir gibi sebeplerden dolayıdır. Kur'ân, bazen de intizam, adalet, denge ve hikmetin mükemmeliyetini göstermek için küçük ve zayıf bir şeye karşı çok büyük ve kuvvetli sebepleri, kuvvetli orduları harekete geçirir.**²²⁹

Hz. Üstad Bediüzzaman'ın Cenab-ı Allah'ın Kur'ân'da ifade buyrulan icraatı ve Kur'ân'ın üslûbu adına tesbit ve ifade ettiği bu düstur, çok önemlidir. Meselâ kâfirlerin, münafıkların, şeytanın ve şeytan ordularının gücü Cenab-ı Allah katında bir zerreden fazla olmadığı halde, Cenab-ı Allah, kâfirleri ve küfürlerini, münafıkları ve nifaklarını, şeytanı ve

hilelerini önemle nazara verir; hattâ bunlarla müdacedele mü'minlere yardımcı ve takviye olarak kendilerine hususî nişan takılmış melekler gönderir.²³⁰ Bütün bunlar, kâfirler –hâşâ– Allah katında veya güçleri Allah'ın Kudreti karşısında bir kuvvet ifade ediyor manâsına gelmez. Bütün bunlar, küfrün şenaatini, çirkinliğini, şeytanın hilelerindeki kandırıcılığı, bunlara karşı Cenab-ı Allah'ın gadabını ortaya koymak, bu hususlarda mü'minleri ikna edip, harekete geçirmek, kalblerini ve maneviyatlarını güçlendirmek ve kendilerini daima teyakkuzda tutmak içindir.²³¹

Yine meselâ, Cenab-ı Allah (c.c.), dinine yardım etmeyi ve destekçi olmayı Kendisi'ne yardım etme olarak takdim buyurur.²³² Bu, Allah'ın dinine yardım etme, ona destek olmanın önemini vurgulamak ve bu konuda mü'minleri ikna etmek içindir; yoksa Hz. Allah, her türlü ihtiyaçtan mutlak müstağni olarak, en küçük bir yardıma muhtaç değildir.

Mevzu ile ilgili bir diğer misal olarak, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) pak zevcelerinden Hz. Aişe ve Hz. Hafsa (r.anhümâ) validerimizin güzel olmayan bir davranışlarına karşı Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: “(Ey Peygamber'in sırrı üzerinde konuşan O'nun iki hanımı!) Eğer tevbe ile Allah'a yönelmezseniz –ki, sizden beklenen yönelmenizdir, çünkü kalbleriniz kaymış bulunmaktadır. Fakat yönelmez de, O'nun aleyhinde birbirinize arka verecek olursanız, bilin ki Allah, evet O, peygamberinin sahibidir, yardımcısıdır, aynı zamanda Cebrail ve mü'minler içinde en salih olanlar da. Sonra, melekler de O'nun destekçisidir.”²³³ İnsanların hakları, mahremiyetlerine saygı, özellikle Peygamber Efendimiz'e karşı davranışlarda gösterilmesi gereken dikkat, insan hayatında adaletin ve adaletle sağlanan dengenin önemini vurgulamak üzere Kur'ân-ı Kerim, iki zaifeye (iki kadına) karşı Cenab-ı Allah'ı, vahiy meleği olarak Hz. Cebrail'i, mü'minlerin salihlerini ve melekleri çıkarıp, âdetâ harekete geçirmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in bu üslûbu irşad adına da bize ciddî ışık tutmaktadır. Mevzuun ve meselenin ehemmiyeti ölçüsünde ikna edici bir üslûp kullanmak, irşadda son derece önemlidir.

· **Her bir günah içinde küfre gidecek bir yol vardır.**²³⁴

Evet, günah kalbe işleyip, onu siyahlandıra siyahlandıra, tâ iman nûrunu çıkarıncaya kadar katılaştırır. O günah, istiğfarla çabuk imha edilmezse, kurt değil, belki küçük bir mânevî yılan olarak kalbi ısırır.

Günahın mahiyetinde, bilhassa devam ederse, küfür tohumu vardır. Çünkü o günaha devam eden insan, zamanla o günaha karşı ülfet peyda eder, ona alışır. Sonra ona âdeta âşık ve müptelâ olur. Terkine imkân bulamayacak dereceye gelir. Ardından, o günahın cezasız kalmasını temenni etmeye başlar. Bu hâl böylece devam ettikçe, küfür tohumu da çimlenip boy atmaya durur. En nihayet, hem o günahın cezasını, hem de Âhîret’i inkâra kadar gider. Hattâ, günahın verdiği utançtan dolayı, o günahın günah olmadığı ve getireceği ceza veya azabı inkâr etmekle kalmaz, kendisini gören melekleri de inkâr eder. Bu mevzularda nefsi yanına güya delil teşkil edecek en küçük bir vehim bulsa, onu güçlü bir delil addeder. Ve, pişmanlıkla günahı vazgeçmeyenlerin kalbi iyice kararır, sertleşir ve –Allah korusun!– mahvolur gider.

· **Müslüman’ın fâsığı başka dinlerin fâsığına benzemez. Başka dinlerden çıkan bozulmuş süt gibi olmasına mukabil, İslâm’dan çıkan bozulmuş tereyağı gibi olur.**²³⁵

FÂSIK HAİNDİR, ŞAHİTLİĞİ GEÇERLİ DEĞİLDİR

Bütün peygamberlerin Allah’tan alıp tebliğ ettikleri din, İslâm’dır, fakat Peygamber Efendimiz’e kadar her rasûl, İslâm’ı sınırlı bir zaman ve belli bir veya birkaç kavim için temsil ve tebliğ etmiş, dolayısıyla İslâm’ın tamamını temsil de, tebliğ de etmemiştir. Ancak Peygamber Efendimiz’ledir ki Allah (c.c.), insanlık için tayin buyurduğu İslâm’ı kemale erdirmiş, yani İslâm, artık bütün zamanlar, bütün şartlar ve bütün insanlar için olmak üzere temsil ve tebliğ edilmiştir. Dolayısıyla Peygamber Efendimiz’in temsil ve tebliğ ettiği nihaî şekliyle İslâm, önceki peygamberlerin temsil ve tebliğ ettikleri hakikatlerin tamamını, hem de onların da nihaî boyutlarıyla ihtiva eder.

Hız. Bediüzzaman, bu gerçeği bir saray benzetmesiyle anlatır. Allah'ın insanlık için tayin buyurduğu İslâm, büyük ve muhteşem bir saraydır. Yahudilik, İlahî Din'den muhafaza ettiği gerçeklerle sarayın odalarından birini, Hıristiyanlık da, yine İlahî Din'den muhafaza ettiği gerçeklerle sarayın odalarından bir diğerini temsil eder. Bunun gibi, müntesipleri İslâm'ın Peygamber Efendimiz tarafından temsil ve tebliğiyle Ehl-i Kitap konumunda kalmış diğer dinler de, yine muhafaza ettikleri gerçeklerle sözkonusu sarayın birer odası hükmündedir. Allah Rasûlü'nün nihaî boyutlarıyla temsil ve tebliğ ettiği İslâm ise, hem bütün bu odaları içine alır, hem de, kendine ait olarak, yani diğerlerinden farklı yanlarıyla, sarayın salonu mesabesinde dir. Her odayı aydınlatan bir lamba vardır ve bütün lambalar, salonda bulunan ve salonu aydınlatan merkezî büyük lambaya bağlıdır. Bu lamba ise tabiî ki Peygamber Efendimiz'le tebliğ ve temsil edilen İslâm'a aittir. İşte, bir Hıristiyan ve Yahudi kendi odasındaki lambayı söndürmekle, yani Hıristiyanlık'tan veya Yahudilik'ten çıkmakla sadece kendi odasındaki ışıktan mahrum kalmış olur ve başka odalardaki ışıklardan biriyle veya salonun ışığıyla aydınlanabilir. Ama salondaki merkezî büyük lambayı söndüren, bütün sarayı kendisine karanlık yapar ve dolayısıyla başka odalardaki ışıklardan da faydalanamaz.

Bu güzel benzetmeyle de anlatılan tarihî bir gerçek olarak, başka dinlerden İslâm'a sürekli, akın akın ve grup grup girmeler olmasına karşılık, hem İslâm'dan bilerek ve tamamıyla çıkan, yani hem itikad, hem amel, hem his, hem intisap cihetleriyle tamamıyla irtidat eden, hem de İslâm'dan çıkıp da başka dine giren çok az olmuştur. Çünkü İslâm'dan çıkan başka bir dine kolay kolay giremez; o, artık hiçbir din kabûl etmez, tamamen karanlıkta kalır.

İslâm, bütün boyutlarıyla ferdî ve içtimaî hayatı da tanzim ettiği, hayatın tamamına hayat olduğu için, İslâm imanı içinde kalmakla birlikte İslâm'ı yaşamayan, büyük günahlara da dalıp çıkan, yani fâsık Müslüman da, aynı şekilde karanlıkta kalır; ahlâken de sükut eder, yani çöker, bozulmuş tereyağı gibi, hiçbir hayra yaramaz; vicdanı tefessüh eder; ahlâksız, yoz,

yobaz, serkeş, anarşist ve idare edilmez olur veya çok zor idare edilir hale gelir. Kalbinde faziletlere ve kemalâta yer kalmaz. Özellikle İslâm'dan çıkan (mürted), toplum hayatı için öldürücü bir zehir halini alır. Bu gerçeklerden dolayıdır ki, İslâm, fâsıkı hain bilir; Hanefî Mezhebi'ne göre, ehl-i zimmetten birinin, yani İslâm devleti sınırları içinde bu devletin vatandaşı olarak yaşayan bir Yahudi veya Hıristiyan'ın şahitliğini kabûl eder, fakat fâsıkın şahitliğini kabûl etmez. Hattâ mürtede, toplum hayatı için zehir olması ve başkalarını zehirlemesi sebebiyle hayat hakkı tanımaz.

Başka sistemlerin kanunları da, Müslüman fâsığa çok tesir etmez. Çünkü tamamen kudsî bir kaynaktan gelen İslâm'ın kanunlarına itaat etmeyen biri, başka kanunlara hiç itaat etmez. İslâm, fâsığa ve mürtede böyle davranmasına karşılık, Hıristiyan veya Yahudi bir vatandaşına, bir zîmmîye hayat hakkı tanır, hattâ hayatını korumayı vazife bilir. Yukarıda belirtildiği gibi, zimmînin Hanefî Mezhebi'ne göre şahitliği de makbuldür. Çünkü başka dinden çıkanlar, sadece kendi odalarının ışığını kaybettikleri için bilhassa İslâm dâhil başka her dine girebilir ve aydınlanacak ışık bulabilirler. Başka dinlerin fâsıkları, hattâ mürtedleri, artık o dinlerin hükümleri büyük ölçüde nesholdüğü, hattâ Hıristiyanlık gibi dinlerin şeriatları da âdeta tamamen terkedildiği ve uygulanmaz hale geldiği için herhangi bir sistemin kanunlarını kabûl edebilir, idare edilebilir ve bozulmuş tereyağı gibi değil de, bozulmuş süt gibi olurlar. Bir peygamberi inkâr etseler diğerini veya diğerlerini tanıyabilirler. Peygamberleri bilmeseler, Allah'ı tanıyabilirler. Allah'ı bilmeseler, kemalâta medar olacak bazı güzel hasletleri bulunabilir.

Yine bu gerçeklerden dolayıdır ki, Müslüman'ı müsbet manâda harekete geçirecek de, onu kötülüklerden alıkoyacak da ancak dindir, İslâm'dır. Kanunlar ve adalet, din nâmına olduğunda Müslüman'da, İslâm toplumunda tesirini gösterir. Aksi halde ve özellikle açıktan günah işlemekten çekinmeyen Müslüman (fâsık), çoğunlukla anarşist olur, kanun tanımaz, daha ceza korkusuyla idare edilemez.

Bu gerçek, İslâm dünyasında Müslümanların neden hayatlarına rağmen trafik kuralları gibi kurallara uymayı benimseyemediğini, neden kanunlara fazla itibar etmediklerini açıklamaya da yeter. Ayrıca, İslâm toplumlarının problemlerinin ancak İslâm ile oz lebileceğini de gösterir.

· **Cehennem'e girmek, amelin cezası ve tam adalettir; Cennet'e girmek ise, bütünüyle Cenab-ı Allah'ın fazl ve rahmetindedir.**²³⁶

KİMSE, AMELİYLE CENNET'E GİREMEZ

Daha önce küfrün mahiyeti ve niteliği açıklanırken ifade olunduğu gibi küfür, karşılığı ancak ebedî azap olacak bir cinayet, affı mümkün olmayan bir günahtır. Cenab-ı Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurur: *“Yedi gök, yer ve onların içinde bulunan herkes, canlı–cansız her şey, O'nu tesbih eder. Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih ediyor bulunmasın; gel gör ki, siz onların tesbihlerini anlamıyor (ve O'na şirk koşuyorsunuz). Fakat O, hiç şüphesiz çok sabırlı, çok m samahak r ve çok bağışlayandır.”*²³⁷

Eğer insan, menfaatperestlik, bencillik, ataperestlik, zulüm, nefsaniyet, enaniyet, yanlış bakışı açısı, tarafgirlik ve inat gibi bir takım faktörlerin altında ezilmeden kâinata ve kendisine bakabilse, Cenab-ı Allah'ın varlığını ve Birliği'ni görebileceği gibi, O'nun en azından bazı aslî Sıfatları'yla nasıl bir Allah olduğunu da kavrayabilir. Hz. Allah'ın insana verdiği aklî melekeler veya zihin mekanizması ile vicdan, bunun için yeterlidir denebilir. Bundan dolaydır ki Kur'ân-ı Kerim, çok yerde vicdana ve vicdanın sesine atıfta bulunur²³⁸ ve kâinattaki ve bizzat insandaki Hz. Allah'a işaret eden sayısız delilleri sık sık nazara verir. Bu  yet, belki söz konusu delilleri ihtiva eden âyetlerin bir  zeti gibidir. Yedi sema, yeryüzü ve bunlarda bulunan her şey, varlıkları, vazifeleri, hayatları, hayata gönderilip hayattan alınmaları ve vücutları ile Cenab-ı Allah'ı tesbih; yani O'nun asla ortakları, eşi, oğulları ve kızları olamayacağını, O'nun yaratılmışlardan hiçbirine benzemediğini ve her türlü eksiklikten, kusurdan, doğurma–doğurulma, yeme–içme, yorulma–uyuma–dinlenme gibi yaratılmışlara ait sıfatlardan mutlak m nezzeah bulunduğunu açıkça ilan

etmektedir. Tesbih, işte bu ilan demektir. Kâinat ve içindeki her şey, Cenab-ı Allah'ı yalnız tesbih etmekle kalmaz; O'na hamd eder. Yani, O'nu en azından aslî Sıfatları, Vücut, Vahdaniyet, Ezelî ve Ebedî Olma, Yaradılmışlara Benzememe ve Kendi Kendine Var ve Kendi Kendine Varlığını Devam Ettirme gibi Zâtî; Hayat, İlim, İşitme, Görme, İrade, Kudret, Kelâm ve Tekvîn (Var Kılma) gibi Subûtî Sıfatları'yla tanıtabilir. Ne var ki insan, kendi varlığı ve vücudu dâhil, içindeki varlıklarla bütün kâinatın tesbih ve hamdini, onların baştan sona Cenab-ı Allah'a delil olma özelliğini görmemekte, kâinatı ve kendisini okumamakta, anlamamakta, deliller mahşeri içinde yaşamasına rağmen hayatını tam bir aldırmaçlık içinde sürdürebilmektedir.²³⁹

İnsan, Allah'ı tanıyacak melekeler, kapasite ve fitratla yaratılmış olmasına ve dünyaya bu melekeler, kapasite ve fitratla gönderilmesine rağmen,²⁴⁰ aile, çevre, gördüğü eğitim gibi faktörlerin altında ve zamanla gelişen ve benliğini kaplayan bencillik, enaniyet, menfaatperestlik, hayat tarzı, bir ideolojiye veya bâtil dine körü körüne bağlılık, zulüm, yanlış bakış açısı gibi sebeplerle kalbi kör hale gelir; kalb kör olunca göz de bütün kâinatın şahitliğini görmez, kulak da duymaz.²⁴¹ Fakat Cenab-ı Allah (c.c.), kullarına karşı sonsuz merhamet sahibidir; O'nun en ana vasfı Rahmet, İslâm'ın özeti olan Besmele'de zikredildiği üzere, O'nu tanımada ilk ana sıfatlar Rahmân ve Rahîm ve O, Rahmeti Gadabı'nın önünde bir Rabb olduğu için,²⁴² kullarını hemen cezalandırmaz. Onlara doğruyu göstermek ve onları doğruya yönlendirmek, okumadıkları, umursamazlık içinde yanlarından geçip gittikleri kâinat dolusu delilleri onlara anlatmak, kâinatı onlara okuyup, manâlarını öğretmek, böylece onları tesbih ve hamde muvaffak kılmak için onlara peygamberler göndermiş, kitaplar indirmiş, yeryüzünü hiçbir zaman sözkonusu vazifeleri yapacak insanlardan boş ve insanları bu tür kişilerden mahrum bırakmamıştır. Ve Allah (c.c.), bu tür zatları göndermedikçe ve bunların vazifeleri tam olarak ifa edilmedikçe, kendilerine tebliğ gitmedikçe, akıllarının ve iradelerinin önünde hidayetini

kapıları sonuna kadar açılmadıkça kullarına azap etmeyeceğini açıkça beyan buyurmuştur.²⁴³

Cenab-ı Allah (c.c.), insanlara onları doğruya yönlendirecek bir âlim-mürşid göndermekle de iktifa etmez. Hidayet delillerini onlara mürşidler vasıtasıyla senelerce anlatır, yani iletir; zikredilebilecek bütün delilleri hem de pek çok yanları itibariyle tekrar tekrar zikreder; yani, Kur'ânî tabirle, 'tasrif'te bulunur. Bunları zikretmekle, anlatmakla da yetinmez; bizzat hayatlarında ve vicdanlarında hakkı, hakikati ve doğruyu defalarca tecrübe ve içlerinden itiraf ettirir. Ve Halîm, yani cezalandırmada katiyen acele etmez; Tevvâb ve Ğafûr (Kendisi'ne pişmanlıkla yönelenlerin yönelişini ve günahlarından af dileyenlerin dilekleri kabûl ediveren) bir Rabb olduğu için, kullarına mühlet üstüne mühlet verir, onları ikaz üzerine ikaz eder. Eğer O, günahlarından dolayı insanları hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde canlı ve hayat kalmazdı; lâkin O, kullarının pek çok günahlarını tevbesiz dahi affediverir ve onlara mühlet tanır.²⁴⁴ Bütün bunlara rağmen küfür cinayetine devam edenler, rahmet boyutlu bir adalet olarak Cehennem'i hak etmişlerdir. Dolayısıyla Cehennem, insanların yaptıklarının karşılığıdır ve bütünüyle adalettir.

Cenab-ı Allah'ın onu hak eden insanları Cehennem'e koyması adalet, fakat bazı insanları Cennet'e koyması ise bütünüyle rahmettir. Çünkü hiçbir insan, kendi ameliyle Cennet'i kazanamaz. Bir defa, insanın Allah'a olan ibadetleri, "verilecek bir mükâfatın sebebi değil, verilmiş olan nimetlere şükür borcudur."²⁴⁵ Ve hiç kimse, bu şükür borcunu eda ederek dünyadan gitmez; çünkü bunun edası, mümkün değildir. İnsan olarak, yokluk karanlığında bırakılmayıp varlık nûruna çıkarılmışız; cemadât, bitki ve hayvan olarak bırakılmamış, insan kılınmışız. Ve insan olarak, sayısız nimetlerle rızıklanmaktayız. Bize her bir nefeste hayat bağışlanmaktadır. İşte ibadet, bu nimetlere bir şükürdür, şükür borcunun ifasına çalışmaktır, yoksa daha sonra verilecek bir mükâfatın sebebi değildir. Şu halde, kimse ibadetleri dolayısıyla Cennet'i hak edemez ve Cennet'e giremez.

İMAN VE İSLÂMİYET, AYRICA ŞÜKRÜ GEREKTİRİR

Ayrıca, insana iradesi neticesinde de olsa imanı bahşeden, onu imana ve ibadete muvaffak kılan, Cenab-ı Allah'tır, dolayısıyla Allah'a iman ve ibadet edebilme de şükürlerin en büyüğünü ister. Nefis, hiçbir zaman iman ve ibadet etmek istemez; iman ve ibadeti isteyen ve gerektiren Cenab-ı Allah'ın rahmeti olup, iman ve ibadet edebilme, Cenab-ı Allah'ın en büyük nimetidir. İnsan, hidayet olunmayı, ibadetlere ve bir takım güzel amellere muvaffakiyeti ancak niyet ve dua ile sahiplenebilir; yoksa iman da, ibadet de, güzel amellerde bulunmak da, bütünüyle Cenab-ı Allah'tan birer nimettir. Bunun yanısıra, nefis, günahlardan menhus bir zevk duyar ve daima günahı arzular. Nefse rağmen günahlardan kaçınabilmek de, Cenab-ı Allah'ın (c.c.) muvaffak kılmasıyla mümkün olur ve dolayısıyla yine O'nun en büyük nimetlerindedir.²⁴⁶ Cenab-ı Allah'ın bu büyük nimetine rağmen insan, çok defa günah işlemekten kurtulamaz ve Âhiret'e günahsız giden insan sayısı herhalde pek azdır.

Bütün bunlardan ayrı olarak, sevaplı amel, müsbet bir hareket ve bir inşâ olmasına mukabil günah, tahriptir. İnşâ, yapma, ortaya bir eser koyma, 'var kılma' demektir. Bir şeyin varlığı, onu meydana getirecek bütün parçaların bir arada varlığını gerektirir. Dolayısıyla inşâ, bir başka ifadeyle, sevaplı amel, zordur. Diğer taraftan, tahrip çok kolaydır, çünkü bir bütün, onu meydana getiren parçalardan birinin yok edilmesiyle tahrip edilebilir. İşte günah tahrip olduğu için, nasıl bir bütünde bir parçanın yok edilmesi bütünün tamamının tahribine sebep olabiliyorsa, bunun gibi, küçük bir günah bile, büyük neticeler doğurabilir. Bundan dolayı, sevaplı amele muvaffakiyet tamamen Hz. Allah'ın iznine ve Kudreti'ne dayandığı, günahı ise bütünüyle nefis istediği, ayrıca günahın neticesi çok büyük olduğu için bir günahı en az on katıyla cezalandırmak, bir güzel ameli ise ancak katıyla mükâfatlandırmak adalet olmasına mukabil, Cenab-ı Allah, fazl ve rahmetinden bir günaha bir ceza, bir güzel amele ise en az on sevap yazar. İşte bütün bu sebeplerden dolayı hiçbir insan, ameliyle Cennet'i ve ebedî saadeti hak edemez ve Cehennem, Allah'ın çok defa karşılıksız affına da rağmen kulun amelinin karşılığı olarak bir adalet, Cennet ise, tamamen

Cenab-ı Allah'ın lütfu olarak bir rahmettir; asla kulun ameliyle hak ettiği bir mükâfat değildir.

Bu sözkonusu gerçek, bir hadis-i şerifte de açıkça ifade buyrulmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “Biliniz ki, hiçbiriniz ameliyle kurtulamaz.” ikazında bulunmuş, Ashâb-ı Kiram, “Sen de mi ya Rasûlellah?” diye sormuş, “Evet, ben de. Meğer Rabbim beni lütuf ve merhametiyle kucaklamış ola!” cevabını vermiştir.²⁴⁷

· **Varlıkların hiçbir cihette Cenab-ı Hakk'a karşı hak dava etme ve şikâyette bulunma hakları yoktur; onlara düşen, şükür ile hamddir ve kendilerine verilen vücut mertebesinin hakkını eda etmektir.**²⁴⁸

Varlıklar, mertebe mertebedir. Ulvî veya metafizik âlemlerden²⁴⁹ ruhânîlere ve meleklerle, oradan yeryüzünde cemadât denilen cansız varlıklara, oradan bitkilere, hayvanlara, cinlere ve insanlara kadar pek çok varlık mertebeleri vardır. Varlıklar âlemi veya varlık âlemleri, bütün bu varlık mertebeleriyle bir bütündür. Nasıl vücutta her bir hücrenin ve her bir organın kendine ait vazifeleri vardır ve elbette bazı organlar diğerlerine nisbetle daha hayatîdir; nasıl bir fabrikada daha önemli ve hayatî aksamın yanısıra vidadan çiviye kadar pek çok malzeme veya daha küçük aksam bulunur, bunun gibi, varlıklar âleminde de her bir varlık mertebesi, bu âlemin bir unsurudur. Dolayısıyla varlıklar âlemi içinde, meselâ cemadâtın bitki, bitkilerin hayvan, hayvanların insan olmaya özenmesi ve Cenab-ı Allah'a “Bizi neden bitki yapmadın? Bizi neden hayvan olarak yaratmadın? Bizi neden insan olarak yaratmadın?” gibi şikâyet ve O'ndan hak dava etmeye hakları yoktur. Çünkü böyle bir şikâyet ve dava, manâsızdır, mantıksızdır. Varlıklar âlemi, sözkonusu bütün varlık mertebelerinden oluşmaktadır, oluşacaktır, bu varlık mertebelerinin her biri bu âlemde mutlaka bulunacaktır. Dolayısıyla mevcut halde cemadât olanlar bitki, bitkiler hayvan, hayvanlar insan olmak istese, bu defa yerleri alınanlar şikâyete başlayacak ve bu şikâyetler hiçbir zaman bitmeyecektir. Ayrıca, görünüşte nasıl insan vücudunda beyin, kalb, karaciğer ve böbrekler gibi organlar daha hayatî ve önemli ise de, yüz trilyon hücreden birinin

mekanizmasının bozulması (kanser) bütün vücudun ölümüne sebep olabildiğine göre, vücut için her bir hücre bir açıdan hayatî önemde demektir. Öyleyse, daha alt hayat mertebelerinde olanlar, bazı açılardan daha üst mertebedekilerden daha önemli ve değerli olabilirler.

İkinci olarak, varlıklardan hiçbiri, varlığını kendisine borçlu değildir; hepsini yaratan, Allah'tır. Cenab-ı Allah onları yokluk karanlığında bırakmamış ve varlık aydınlığına çıkarmıştır. Dolayısıyla verilen vücut mertebeleri vukuâtıdır, realitedir. Verilmeyen mertebeler ise imkânattır; imkânât, nihayetsizdir. Yani imkân mertebesinde bulunanlar, herhangi bir vücut mertebesiyle taltif edilebilirler. Dolayısıyla seçim, onlara bırakılmaz; onları vücut âlemine çıkaran Zât'a bırakılır. O, varlığın bütünlüğü içinde ne nasıl olması gerekiyorsa onu öyle yapar. Meselâ bir insan vücudunda her organ beyin olmak istese, vücudun varlığı mümkün olmayacağı için hiçbir organın varlığı da mümkün olmaz. Dolayısıyla Cenab-ı Allah (c.c.) hangi varlığa hangi vücut mertebesini bahşetmişse, o varlığa düşen, Cenab-ı Allah'a şükür ve hamdetmek ve mertebesinin hakkını vermektir. Mertebesinin hakkını veren en alt vücut seviyesindeki bir varlık, onun hakkını vermeyen en üst seviyedeki bir varlıktan her zaman daha değerlidir ve ona göre mükâfatını alır.

Bu meselenin bilhassa insan hayatını ilgilendiren çok önemli bir yeri vardır. Cenab-ı Allah (c.c.), insanları da aynı kapasitede yaratmaz ve yaratmamıştır. Çünkü insan hayatı, toplumların hayatı, kısaca hayat, bir yardımlaşma, dayanışma, birbirinin eksikliğini kapatma, birbirinin imdadına koşma musikîsidir. Kapasite, kabiliyet, tercih ve beğenilerin farklılığı, mesleklerin farklılığını getirir; mesleklerin farklılığı ise, insanlığın hayatı için olmazsa olmaz bir zarurettir. İkinci olarak, yukarıda da arz edildiği gibi, her insan aynı kapasitede olamayacağına ve kapasitelerin farklılığı hayat için bir zaruret olduğuna göre, bazı insanların kendilerine verilen kapasiteden memnun olmayıp daha üst kapasiteler istemesi, başka insanları da aynı isteğe sevkedecektir. Böylece şikâyet ve isteklerin sonu gelmeyeceği gibi, yerleri alınmak ve yerlerinde olunmak istenen insanlar da

bu defa, “Bizim suçumuz neydi ki, alt kapasitelere itildik?” şikâyetine başlayacaktır. Üçüncü olarak, “Nimet ölçüsünde külfet veya sorumluluk, külfet veya sorumluluk ölçüsünde nimet!” düsturuna göre, bir insana ne ölçüde kapasite ve nimet verilmişse ona o ölçüde iş ve sorumluluk yüklenir. Dolayısıyla önemli olan, her bir insanın kendine verilen nimetin getirdiği sorumluluğu ifa ve Allah’a şükür ve hamdetmesidir. Cenab-ı Allah, her bir insanı hangi şekil, fizik ve kapasitede, hangi zaman ve yerde, hangi aile ve topluluk içinde yaratmışsa, o insan için hayırlı olan odur.

Bu noktada bir hususa daha temas etmek gerekiyor. Özellikle günümüzde spastik veya zihin özürlü ya da her ikisiyle birlikte doğumlar çoğalmaktadır. Fıtratta aslolan, sağlam ve kusursuz doğumdur. Dolayısıyla, özürlü doğumlar, çevre şartlarının veya anne-babanın, özellikle annenin hamilelik esnasında maruz kaldığı tesirlerin neticesidir. Ama özürlü doğmada doğan çocuğun elbette bir hatası yoktur. Fakat o çocuk için de öyle doğmak, hakkında hayırlı olandır. Konuya yine “Nimet ölçüsünde külfet, külfet ölçüsünde nimet!” düsturu temelinde, dolayısıyla sorumluluk, külfet ve özellikle Âhret noktasında yaklaştığımızda bunun böyle olduğunu çok daha iyi anlarız.

• **Küfür, bir açıdan iki kısımdır: Bir kısmı cehalete dayanır; diğer kısmı, bilerek inkârdır. Bunun da şubeleri vardır. Birincisi, iman hakikatlerini bilir fakat kabûl etmez. İkincisi, kabûl eder, fakat iman ve itikadı yoktur. Üçüncüsü, tasdik de eder, fakat tarafını tutmaz ve cephe alır.**²⁵⁰

KÜFRÜN ÇEŞİTLERİ

Küfrün çeşitleri veya şubeleri vardır. Bir küfür şekli vardır ki, cehaletten kaynaklanır. İman hakikatlerini bilmez, bilmediği için inkâr eder. Bu tür küfrün izalesi kolay olabilir. Fakat cehaletin de mertebeleri sözkonusudur. Bazı cahil vardır, bilmez ve bilmediğinin farkındadır, dolayısıyla anlatılınca kabûl eder. Bazı cahil vardır, bilmez ve bilmediğini de bilmez. Bu cehaletin giderilmesi zordur. Bazı cahil vardır, hem bilmez, hem bilmediğini bilmez, hem de kendisini bilir zanneder. İşte bu tür cehalet bilhassa enaniyet ve inatla birleşince, giderilmesi mümkün olmaz. Cehaletten kaynaklanan küfür

sözkonusu ikinci, özellikle üçüncü tür cehalete dayanırsa, onun izalesi, Cenab-ı Allah'ın çok husu-sî rahmeti imdada yetişmezse mümkün değildir.

Küfrün bir diğer çeşidi, iman hakikatlerini bilir, fakat kabûl etmez. Kabûl etmemenin arkasında pek çok sebep bulunabilir. Kabûl etmeme, günümüzde olduğu gibi 'bilim'e dayanırsa, bu tür küfür, ancak bilime dayandırılmasının yanlışlığı ortaya konur ve kâfir de hakperest olursa izale olunabilir. Fakat küfrün 'bilim'e dayandırılması inat ve 'bilim insanı' olmak gibi bir gurur ve kompleksle veya nefiste kara delik halini almış menfaat, statü, şöhret ve mevki gibi menfîliklerle birleşirse, artık o küfür, çok büyük ölçüde onulmaz bir hal almış demektir.

Bir diğer küfür çeşidi, aklen kabûl eder, fakat iman etmez. Aklî kabûlle iman farklıdır. İmanın yeri kalbdır; dolayısıyla bir hakikati aklen kabûl etmek, onu tasdik manâsına gelmez. Böyle bir küfür, yukarda zikredilen imana mâni faktörler sözkonusu olursa, yine izalesi çok zor olur. O faktörleri kıracak hadiselerin yaşanması veya durumların ortaya çıkması, ekstradan İlâhî yardım veya Rahîmiyet tecellileri, bu küfrü kırabilir.

Bilmeye dayanan üçüncü bir küfür çeşidi, tasdik eder, fakat imanı ve İslâm'ı benimsemez, onun tarafını tutmaz. Birtakım sâiklerle küfürde, küfrü seslendirmede ve kâfir gibi yaşamada devam eder. Bu da, yine önceki paragrafta ikinci tür küfürle ilgili olarak arzedilen faktörler ışığında değerlendirilebilir.

· **Küfür, bir başka açıdan nihilizm, küfr-ü mutlak, agnostisizm ve izafî küfür gibi kısımlara ayrılır.**²⁵¹

Küfür, bir açıdan, yukarıda üzerinde durulduğu gibi, cehalete dayanan küfür, bilerek inkâr ve sadece itikatsızlık veya sadece tasdiksizlik gibi kısımlara ayrılırken, bir başka açıdan, modern ifadeleriyle, nihilizm ve agnostisizm, ayrıca küfr-ü mutlak ve küfr-ü izafî gibi kısımlara da ayrılır.

Nihilizm, İslâm'ı inkâr demek değildir. Tamamen değerler kaybı üzerine oturan Nihilizm, bir hiçlik ve boşluk felsefesi, Allah dâhil hiçbir itikadî gerçek kabûl etmeme, hiçbir şeyin varlığına inanmama, var olan bir şey

varsa da onun bilinemeyeceğini, bilinse bile başkalarına aktarılamayacağını iddia etmedir. Nihilizm, eski Yunan'daki Sofizm'e (Sofes-tâlik) yakındır.

Küfrün ikinci bir çeşidi, İslâmî-dinî hakikatlere muhalefet ve onları kabûl etmemektir. Bu tür küfür de, kendi içinde ikiye ayrılır. Birincisi, 'adem-i kabûl', yani İslâmî hakikatlerin doğruluğunu sadece kabûl etmemek, kabûl edip etmeme konusunda ortada durmak, Din gerçek midir değil midir konusunda taraf olmamaktır. Bunun modern adı, agnostisizm (bilmezcilik)'tir. İslâm tarihinde de buna 'Lâ edriye' denmiştir; yani yine 'bilmem-bilmezcilik' demektir. Modern terminolojide 'Ate' de benzer bir duruşu ifade eder. Ate olanlar, –hâşâ– Allah'ın yokluğu, Din'in gerçek dışılığı gibi bir iddiada bulunmazlar, bu konulara lâkayttırlar. Bu tür küfür, inada ve başka sebeplere dayanmazsa bilgilendirme ile giderilebilir.

Küfrün en şiddetlisi, 'kabûl-ü adem' türüdür. Bu, ateizmdir, materyalizmdir. Yani, –hâşâ– Allah'ın varlığını, vahyi, İlâhî Kitaplar'ı, peygamberliği ve peygamberleri, Kıyamet ve Âhîret'i, melekleri bilerek inkâr ve reddetmek, varlığın kaynağını madde, tabiat, sebepler, kanunlar, "tabiat güçleri", tesadüfler ve kendi kendine olma gibi iddialarla açıklamaya kalkmak, mutlak küfürdür.

Bu küfür de, kendi içinde ikiye ayrılır. Bir türü, sözünü ettiğimiz mutlak inkârdır ki, bir hükümdür. Hüküm olması itibariyle delil ister; fakat bu tür küfür bir nefiy olduğundan, daha önce temas edildiği üzere, nefiy, yani Allah'ın, meleklerin, Kıyamet ve Âhîret'in, vahyin, peygamberliğin –hâşâ– yokluğu katiyen ispat edilemez, ancak keyfî ve subjektif bir iddia olabilir ve böyle kalmaya da mahkûmdur; dolayısıyla da hiçbir değeri yoktur. Bu iddiada bulunanlar bir de olsalar, milyar da olsalar fark etmez; çünkü hiçbir delile dayanmayan iddia kaç kişi tarafından ileri sürülürse sürülsün, müsbet bir yan ve hususiyet taşımadığı için değer ifade etmez. Daha önce de misal olarak verildiği gibi, hilâli iki kişi görse, milyarlarca kişi görmediğini söylese, iki kişinin ispatı, milyarlarca kişinin nefyine tercih edilir. Bu, aklen ve mantıken böyle olduğu gibi, ilmen de böyledir, hukuken de böyledir. Tek bir ilim adamı bir ilmî sahada icat yaptığında veya bir teoriyi ispatladığında,

milyarlarca insan bunu reddetse, bu ret, hiçbir kıymet taşımaz. Zaten, temel bir kaide olarak, **bir şeyin mutlak yokluğu kesinlikle ispat edilemez.** Meselâ, bir insan, sözgelimi “Yeşil renkli kuğu yoktur ve olmaz!” dese, bu iddiasını ispat için bütün zamanlarda bütün kâinatı dolaşması gerekir. Bu ise, kimse için katiyen mümkün değildir. Milyarlarca insan aynı iddiada bulunsa, bu iddianın tek bir insanın iddiasından farkı olmaz. Bir tarihte bir yerde bir insanın bir yeşil kuğu görmüş olması, milyarlarca insanın iddiasını çürütmeye yeter.

Bunun gibi, bir insan veya milyarlarca insan “Melek yoktur!” dese veya deseler, bunu ispat, hattâ iddia edebilmek için yine bütün zamanlarda bütün kâinatı dolaşmaları gerekir. Bu da, muhal ötesi muhaldir. En fazla, “Ben görmüyorum; biz görmüyoruz!” diyeceklerdir. Bir defa, insanın görme kapasitesi son derece sınırlıdır. Elektrik de görülmez, ancak tesiri veya tecellisiyle bilinir. Bizim bir şeyi göremememiz, o şeyin olmadığına delil teşkil etmez. Öte yandan, bütün insanlar hiçbir konuda aynı kapasitede, dolayısıyla aynı görüş kapasitesine sahip değildir. Ayrıca insan, sadece gözüyle görmez. Âma, fakat dokunma duyusu o kadar gelişmiş insanlar vardır ki, dokunma duyusuyla gözle görülemeyeni görürler. En fazla iki insan melekleri görse ve gördüğünü söylese, bu, meleklerin varlığını ispata kâfidir. Ve, hayatlarında tek bir yalan, sözde durmama, emanet ihanet bulunmayan ve birinci vasıfları sıdk, yani mutlak surette doğruluk olan 124.000 veya 224.000 peygamber ve milyonlarca evliyâ melekleri gördüklerini, onlarla konuştuklarını söylemişler ve milyarlarca insan da buna inanmıştır ve inanmaktadır. Dolayısıyla ‘kabûl-ü adem’ olan mutlak küfür, temelde akla da, mantığa da, ilme de, ilmîliğe de aykırıdır; bütünüyle subjektif ve keyfî bir iddiadan ibarettir.

‘Kabûl-ü adem’ olan mutlak küfrün ikinci kısmı, iman esaslarından bir veya birkaçını nefyetmek, yokluklarını veya gerçek dışılıklarını kabûl ve tasdik etmektir. Yani, Kıyamet ve Âhret’e veya meleklerin varlığına veya vahye ve peygamberliğe inanmama, bu tür küfrün içine girer. İnsan, ne yazık ki, bâtıllık ve muhali mümkün gösteren gaflet, dalâlet, safsata, inat,

demagoji, ben-sevgisi, gurur ve kibir, enaniyet, kompleksler, statü-şöhret, ispat-ı nefis, ideolojik tarafgirlik veya saplantı, nefsanîyet, menfaatperestlik, kabilecilik veya menfî milliyetçilik ya da ırkçılık ve görenek gibi şeytanî desiselerle muhal üstü muhallere dayanan küfre düşebilmektedir.

- **Küfür kalbe ait bir sıfat olmakla birlikte, alâmet ve/veya şiar vasfı kazanmış bazı uygulamalar küfürle hükmetmeye sebep olabilir.**[252](#)

ŞİAR VE ALÂMETLERİN KÜFÜRLE İLGİSİ

Küfür, temelde kalbin amelidir ve dolayısıyla kalbe ait bir sıfattır. Fakat İslâm Fıkıh tarihinde zünnar (Hıristiyanlara ait kuşak) bağlamak ve bilhassa fötr cinsinden şapka giymek gibi bazı uygulamalar küfür sayılmıştır. Buna sebep şudur:

Şeriat veya Fıkıh, zahire göre hükmeder. Hattâ bir hükme illet, yani o hükmün verilmesine hakikî sebep olmayan bazı zahirî sebepleri bile illet yerine kabûl eder. Meselâ, beline zünnar bağlayan veya başına fötr giyen birini gördüğünde, eğer o şahsın fötrle camiye girip, zünnarı veya fötrü çıkararak namaz kıldığına veya herhangi bir yerde namaz kıldığına şahit olunmamışsa, zünnar rukûa, fötr secdeye mâni olduğu için o kişinin namaz kılmadığı hükmünü verir. İkinci olarak, zünnar, asırlarca Hıristiyanlara ait bir kuşak olup, Hıristiyanlığın alâmetlerinden biri haline gelmiş, bir Hıristiyanlık alâmeti olmuştur. Aynı şekilde, bilhassa fötr de asırlarca Müslümanlar arasında kâfirlik alâmeti olarak telâkki edilmiştir ve fötrün Yahudilik'le ilgili böyle bir alâmet olma özelliği de vardır. Dolayısıyla zünnar bağlayan ve fötr giyen bir insanda mü'min olduğuna dair açık alâmet görülmemişse, Şeriat, onun küfrüne hükmeder. Şiar ve/veya alâmetlerin böyle bir tayin edici özelliği ve fonksiyonu vardır.

- **Küfrü ve sövgüyü hayal etmek küfür ve sövme değildir; küfür ve sövgü birer hüküm iken, hayal etmek hüküm olmaz.**[253](#)

Bilhassa vesveseye müptelâ bir insan, şeytanın dürtmesiyle içinden mukaddes şeyleri inkâr etmek veya onlara küfretmek geçer. Sonra gerçekten inkârda bulundum, gerçekten küfrettim, sövgüde bulundum diyerek büyük telâşa düşer. Oysa, hassas ve vesveseli kalblere şeytan bu tür

dürtmelerde bulunur. Maksudı, böylece vesvese ve hayali hüküm saygınlar ve yaptıkları bir vesvese, bir hayal iken nihayet onu gerçeğe dönüştürsünler dyledir. Oysa, şeytanın dürtüsü, vesvese ve bir şeyi hayal etmek, katiyen hüküm değildir. Yani hayalden inkâr etmeyi geçirmek inkâr etmek manâsına gelmediği gibi, mukaddes şeylere sövgüyü geçirmek de sövmek demek değildir. Zaten, inanmış bir kalb de, bu tür vesvese ve hayallerden rahatsız olur. Kalbin rahatsızlığı, kişinin küfretme-diğini, inkâr etmediğini, böyle bir şeyi de asla istemediğini gösterir. Dolayısıyla, bundan endişe etmemek, üzerinde durmamak ve o haletten uzaklaşmaya çalışmak gerekir.

• **“Elfâz-ı küfür”, yani “küfür gerektirici sözler” denilen sözleri söylemiş olmak, insanın kâfirliğinden kaynaklandığı kesin olmadıkça bir insanı kâfir yapmaz.**²⁵⁴

Bazı âyetler ve hadis-i şerifler mutlak olduğu, yani kişiler, şartlar veya başka vasıflarla sınırlanmaları mümkün bulunduğu veya belli bir kişiye veya kişilere, şarta veya şartlara ait olduğu halde küllî, yani her zaman, her şartta ve herkes için geçerli zannedilmiştir. Meselâ, hangi amelin daha çok hayırlı olduğu konusunda en az 5–6 tane sahih hadis vardır. Bu hadislerden bazısına göre en hayırlı amel imandır, bazısına göre namazdır, bazısına göre makbul hacdır, bazısına göre cihaddır, bazısına göre anne–babaya itaat ve hizmettir. Bu hadis-i şeriflerin her biri sahih olduğuna ve Peygamber Efendimiz (s.a.s.) kendisiyle çelişmeyeceğine göre, demek ki bu hadis-i şerifler, belli şartlara, zamanlara ve kişilere hitap etmektedir. Bir insan olur, anne–babası bakıma mutlak muhtaçtır ve o insandan başka da onlara bakacak kimse yoktur. İşte bu insan için anne–babasına bakmak, en hayırlı amel olur. Bazı şartlar vardır ki, İslâm’ı, onun iman, ibadet ve ahlâk esaslarını, haram ve helâllerini koruma adına savaş manâsında cihad en önemli hale gelir, hattâ umumî cihad ilan edilir. Böyle bir durumda Allah yolunda savaşmak manâsında cihad, en hayırlı amel olur. Kısaca, kendilerinde teşabüh, yani benzeşme, zamana, zemine, şarta ve kişiye göre ayrı bir yön arzetme hususiyeti bulunan meselelerle ilgili hadis-i şerif veya âyet-i kerimeler de ona göre değerlendirilmelidir.

ELFÂZ-I KÜFÜR

Bu çerçevede olmak üzere, Kelâm veya Fıkıh kitaplarında küfür gerektiren sözler olarak “elfaz-ı küfür”den bahsedilir. Meselâ, bir insanın diğerine “Seninle birlikte Cennet’e bile gitmem!” demesi, bu sözlerdendir. Çünkü bu sözde mutlak enaniyet, Cennet’i küçümseme, hat-tâ hevesi istikametinde ret manâsı vardır. Bir insan bunu bilmeden, bazen de farkına varmadan, söylediği sözün ne manâya geleceğini tam idrak etmeden söyleyebileceği gibi, bazen de öfkesinden, bazen de manâyı ifade edecek daha başka bir söz bulamadığı için söyleyiverir. Böyle söyledi diye hemen onu söyleyen insana kâfir damgası vurulmaz. Çünkü “elfâz-ı küfür”den kasıt, onları söyleyenleri hemen kâfir yapan sözler değil, bizzat kendileri küfür veya küfür sözü olup, mü’minde imandan değil de, kâfir olan bir sıfattan kaynaklanmış sözlerdir. Bu sözlerin kendisi kâfirdir, onları söylemek kâfir amelidir ve bu sözler, mü’mindeki mü’min sıfatlarından kaynaklanmaz. Ama her kâfirin her sıfatı ve ameli küfründen kaynaklanmadığı ve kâfirin bütün sıfatları kâfir, bütün amelleri küfür ameli olmadığı gibi, mü’minin her sıfatı ve her ameli pratikte mü’min olamamakta ve imandan kaynaklanamamaktadır. Dolayısıyla, bir kâfirdeki mü’min sıfat ve ameli nasıl o kâfiri mü’min yapmazsa, aynı şekilde, bir mü’mindeki kâfir sıfat ve ameli de mü’mini kâfir yapmaz. Kendisi küfür olan söz, davranış veya sıfatın bizzat kişinin kâfirliğinden kaynaklandığı kesin olmadıkça, küfür olan bir sözü, davranışı ve sıfatı yönüyle insan tekfir edilmez. Çünkü böyle bir tekfirden şüphe vardır. İman ve küfür ise bir hükümdür ve hüküm her zaman yakîne dayanır ve dayanmalıdır. **Şek, yani şüphe ile yakîn zail olmaz.** Tekfire çabuk cüret edenler düşünsünler!

- **Din’in hükümlerini uygulamada kasten ihmalkâr davranmakla veya kendilerine bir şekilde benzemeye çalışmakla kâfirlere yanaşmak mümkün olmaz. Çünkü aradaki boşluk, pek derindir; imanla küfrün ortası yoktur.**²⁵⁵

Kur’ân-ı Kerim’de “*Milletlerine tâbi olmadıkça Yahudiler ve Hıristiyanlar asla senden razı olmayacaklardır.*”²⁵⁶ buyrulur. Âyet-i kerimede ‘din’ yerine ‘millet’ kelimesinin kullanılması onu anlamada çok

önemlidir. Din kelimesi veya kavramı, mücerret bir kavramdır ve teorik olarak bir inanç, ibadet, ahlâk ve hayat sistemini ifade eder. Fakat ‘millet’ kavramı, bu sistemin hayatta tatbik edilen, yani pratiğe dökülmüş hali için kullanılır. Yani ‘millet’, bir dinin hayata tatbikle meydana getirdiği hayat tarzı, kültür ve medeniyet atmosferi demektir. Bu bakımdan, eğer din olarak İslâm’a bilerek karşı olan ve bu karşı oluş içinde yetişmiş insanlar, bunlar Yahudi veya Hıristiyan olabileceği gibi, hiçbir dine inanmayanlar veya başka din mensupları da olabilir, bir hayat tarzı olarak Müslümanlarla birlikte olmaktan hoşlanmayacakları gibi, hiçbir zaman Müslümanları da sevemez ve onlardan hoşnut olmazlar. Çünkü yukarıda da arz edildiği gibi, bilerek İslâm’a düşmanlık yapan kâfirlerin Müslümanlara ve İslâm’a düşmanlıkları küfürlerinin gereğidir. O bakımdan, İslâm’a kendi dinleri ve ideolojileri veya bütün bütün inkârcılıkları sebebiyle düşman olanlarla dostluk kurmak mümkün değildir. Dostluklarını temin için onlara Din’de taviz vererek veya Din’e önem vermez görünerek yaklaşmaya çalışmak boşunadır. Çünkü aradaki boşluk doldurulup, bir buluşma hattı kurulamaz. İmanla küfrün ortası da olmaz; kısmen kâfir, kısmen mü’min olunmaz. Böyle davranmaya çalışan Müslümanlar, Allah korusun, ya onlara katılır veya dalâlete düşer boğulur.

YAHUDİ VE HİRİSTİYANLARI DOST EDİNİP EDİNMEME

Bu hususta ikinci bir mesele, Yahudilerin, Hıristiyanların, başka din mensuplarının veya dinsizlerin dinleri ve dinsizlikleri sebebiyle veya bir başka sebeple velî edinilip edilemeyeceğidir. Kur’ân-ı Kerim, bu konuda şöyle buyurur:

Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları velîler edinmeyin. Onlardan ancak kimisi kimisine velîdir. İçinizden kim onları velî edinirse, hiç şüphesiz böylesi onlardandır. Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez.²⁵⁷

Tefsirde “Hüküm müştak üzerine olsa, me’haz-ı iştikakı, illet-i hüküm gösterir.” kaidesi vardır. Yani, bir metinde ifade edilen hüküm o metinde geçen bir kelimedeki manâya dayanıyorsa, bu kelime ve onun kullanılış sebebi o hükmün illeti olur. Âyet-i kerimede Yahudileri ve Hıristiyanları velî edinmekten nehiy vardır; yani buradaki nehiyden sebep, Yahudilik ve

Hıristiyanlık'tır. Yahudiler, Hıristiyanlar, başka din mensupları veya dinsizler, dinleri veya dinsizlikleri sebebiyle velî edinilemez. Çünkü böyle bir velî edinmede nifak, yani kim hangi dinden dolayı velî edinilmişse o dine meyil var demektir.²⁵⁸ Yoksa Kur'ân, hiçbir zaman hangi dinden olursa olsun, harbî, yani Müslümanlarla savaş halinde olmamaları kaydıyla kimseye iyilik yapmak ve iyi davranmaktan men etmez ve tarihimiz de ta baştan beri Müslümanlarla Yahudiler, Hıristiyanlar, hattâ Mecusiler ve Hindular gibi dînî topluluklarla bir arada yaşadığımız bir tarihtir ve İslâm, bu dinlerin mensuplarına karşı nasıl davranılması gerektiğini açık seçik beyan buyurmuştur:

Allah, dininizden dolayı sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilikte bulunmak ve mümkün olduğunca âdil davranmaktan sizi men etmez. Şüphesiz ki Allah, hak ve adalet konusunda titiz olanları sever. Ancak Allah sizi, dininizden dolayı sizinle savaşan, sizi öz yurdunuzdan çıkararak ve çıkarılmanıza destek verenlerle dost olmak ve onları sahiplenmekten men etmektedir. Kim onlarla dost olur ve onları sahiplenirse, işte böyleleri zalimlerin ta kendileridir.²⁵⁹

İslâm, Kitap Ehli kadınlarla evlenmeye dahi müsaade ettiği gibi, Ehl-i Kitab'ın kestiğinin yeneceğine de hükmetmiştir. İslâm'da harbî olmamak kaydıyla başka dinler mensuplarıyla düşman olunacağına, onlarla insanî dostluk kurulamayacağına dair hiçbir hüküm yoktur. Tam tersi, yani harbî ve fiilî düşman olmayanlarla iyi geçinme, onlara da iyilikte bulunma, herkesin hakkını gözetme gibi emirler sözkonusudur. İslâm'ı tebliğ de elbette iyi münasebetleri gerektirir.

• **Kâfirlerin Müslümanlara ve ehl-i Kur'ân'a düşmanlıkları, küfrün gereğidir. Çünkü küfür, imana zıttır.**²⁶⁰

Yine Hz. Bediüzzaman'ın ifadeleriyle, "Küfür ile imanın ortası yoktur."²⁶¹ ve küfür ile iman, asla te'lif edilemez. Küfür ile iman birbirine zıt olduğu için özellikle bilerek küfreden kâfirler, mü'minlere, Müslümanlara, daha da öte, Allah'a, iman ve İslâm'a düşmandırlar. Çünkü bu düşmanlık, bizzat küfrün mahiyetinde vardır ve kâfirin küfrü sebebiyledir.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

(Ey Rasûlüm,) Biz, sen Kur'ân okur (ve Kur'ân'la İslâm'ı tebliğ ederken seninle Âhiret'e inanmayanların arasına görünmez bir perde çekeriz. Ve kalblerinin üzerine Kur'ân'ı anlamalarına mani kılıflar geçirir, kulaklarının içine de ağırlıklar yerleştiririz. Sen, Kur'ân'da (ilâh ve rabb olarak) sadece Rabb'ini zikreden âyetleri okuduğunda onlar nefretle arkalarını dönüp gidiyorlar. Senin okuyuşunu dinlerlerken gerçekte neyi duymak istediklerini ve gizli yerlerde ise, Allah'a şirk koşmada önu çeken o zalimlerin diğerlerine, "Siz, başka değil, ancak büyüye tutulmuş bir adamın arkasından gidiyorsunuz!" dediklerini Biz çok iyi biliyoruz. Bak (Rasûlüm), hakkında ne tuhaf benzetmeler uyduruyorlar; böyle diye diye tamamen sapıp gittiler de, artık kendilerini hidayete ulaştırarak yolu bulabilecek durumda değildirler.²⁶²

Açıktır ki, bile bile kâfir olanlar, Allah'tan, Allah'ın Adı'nın anılmasından ve O'nun ortakları olduğunun reddedilmesinden nefret etmekte, bunları duymak bile istememektedirler. Ayrıca, Âhiret'i de inkâr etmektedirler. Gerçekleri bile bile gizledikleri, imana asla niyetleri olmadığı ve inkârlarında bile bile direttikleri için artık kalbleri ve gözleri perdelenmiş, kulakları örtülmüştür. Rasûl-ü Ekrem (s.a.s.) hakkındaki iftiraları da, sadece küfürlerine mazeretten ibarettir. Bu durum, her zaman aynıdır, değişmemiştir ve değişmez. Günümüzde de İslâm'ın bazı şiarlarına karşı çıkarken aslında İslâm'a ve imana karşı çıkılmakta, "yaşam tarzına müdahale korkusu" gibi korkular seslendirilirken, aslında yalan söylenmekte ve İslâm'ın şiarlarına tahammülsüzlüğe bahane uydurulmaktadır. Küfür, temelde Allah'a karşıdır, Peygamber'e karşıdır, Kur'ân'a karşıdır, imana ve İslâm'a karşıdır; Müslümanlara da sadece iman ve İslâmlarından dolayı karşıdır ve düşmandır. O bakımdan, kâfirlerin Müslümanlar ile samimî ülfet ve muhabbeti mümkün değildir; bunun imkânsızlığı bizzat küfürden, küfrün mahiyetinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Müslümanların küfürde bilerek direten kâfirlere muhabbeti, boşa gitmeye mahkûmdur. Kur'ân, kâfirleri ebedî ceza ile mahkûm etmiştir.

Kıymet ve ehemmiyet, kemiyet veya çokluktan çok, keyfiyete bakar. Bu sebeple, kâfirlerin çokluğu mü'minlerde ümitsizliğe sebep olmalıdır.²⁶³

Bir dinin veya sistemin ya da ideolojinin kıymeti onun taraftarları veya mensuplarının çokluğunda yatmadığı gibi, hattâ bir insanın kıymeti bile, çok defa onun güzel amellerinin çokluğuna bakmaz. Küfrün hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktur. Cenab-ı Allah da, kâfirlere küfürleri sebebiyle kıymet

vermez. Esasen küfür, derecesine ve mahiyetine göre güzel hasletleri öldürdüğü için, kâfirlerin insaniyet terazisindeki ağırlıkları da ona göre olacaktır.

Burada şu nokta da vurgulanmalıdır ki, bazı değer ve faziletler, diğerlerine kıyasla çok daha kıymetli, bazı fena hasletler ise, diğerlerine nisbetle çok daha kötüdür. Meselâ, tek başına imanın fazileti, bütün diğer amellerin faziletini aşar. İnsan, çok güzel ameller işlese bile, imanı yoksa, bunlar dünyada bir değer ifade etse bile, Âhîret'te insanı Cehennem'den kurtarmaz. Yine, ihlâs, yani yapılan güzel işlerin sadece Allah için yapılması, amellere hayat katan en büyük değerlerdendir. Hz. Bediüzzaman'ın ifadesiyle, bir zerre ihlâslı amel, bir ton ihlâssız amele bedel, hattâ ondan daha da kıymetlidir.²⁶⁴ Bu gerçek, önemli bir başka gerçeğin kaynağıdır: Daha önce de temas edildiği üzere, bazı kâfirlerde bazı mü'minlere nazaran daha fazla güzel haslet bulunabilir ve bu, özellikle günümüzde bazı mü'minleri yanıltabilmektedir. Eğer Cenab-ı Allah onda görülen bazı güzel hasletlere rağmen bir insana iman ve hidayet nasip etmiyorsa, demek ki o insanda bütün güzel hasletlerinin üstünü örten ve imana mâni bir haslet var demektir. Meselâ kibir, zulüm, enaniyet, cimrilik ve bencillik, bu hasletlerdendir. Bunlara karşılık, tevazu, mahviyet, hakperestlik ve cömertlik, Allah'ın bir insana iman ve hidayet nasip etmesinde belki önde gelen en önemli hasletlerdir denebilir.

İşte, kâfirlerin çokluğu bir değer ifade etmez ve asla küfürde bir hakikat olduğu manâsına gelmez. Çünkü bir şeyin kıymeti, kemiyette veya çokluğunda değil, zâtındadır. Küfrün asla kıymeti yoktur. Bu sebeple, kâfirlerin sayıca çokluğu, mü'minlerde şüphe ve ümitsizlik gibi duygu ve tavırlara yol açmamalıdır.

• **Korkmakla din rüşvet verilmez. Korku ve zaaf, haricî tesirleri yüreklendirir.**²⁶⁵

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden bu yana pek çok aydın, Batı'nın bize dinimizden dolayı düşman olduğu, hattâ onunla bağımızı gevşetirsek, koparırsak, Batı'nın düşmanlığından kurtulabileceğimiz vehmine kapılmış

ve bunu bir iddia olarak zaman zaman seslendirmişlerdir. Oysa Batı'nın özellikle Müslümanlarla münasebetlerinde koyu birer dindar (Hıristiyan) gibi davranan idarecileri, Hz. Bediüzzaman'ın ifade buyurduğu ve yukarda aktardığımız gerçekleri çok iyi kavramış, bizi İslâm'dan, Kur'ân'dan koparmadıkça Müslümanlara hakim olamayacaklarını görmüşlerdir. İngiltere'de 19'uncu asrın sonlarında, 1883'te başbakan Gladstone, Avam Kamarası'nda Kur'ân'ı eline alarak, "Kur'ân Müslümanların elinde oldukça onlar üzerinde hakimiyet kuramayız. Ya bu Kur'ân'ı onların ellerinden almalı, ya da ona olan sevgilerini yok etmeliyiz!" demiştir. Bediüzzaman'ı Bediüzzaman olmaya iten, bir bakıma Gladstone'un bu sözü olmuştur. Bu sözü sarfedildiği tarihten 16-17 yıl sonra Van'da vali Tahir Paşa'nın konağında bir gazetede okuyan Bediüzzaman, "Kur'ân'ın söndürülemez manevî bir güneş olduğunu bütün dünyaya ispat edecek ve göstereceğim!" diye azmetmiş,²⁶⁶ o andan itibaren çalışmalarının istikametini değiştirmiş, bütün okumalarını, mütalâalarını Kur'ân'ı anlama, anlatma, onun İlâhî kaynağını ispatlama maksadına yöneltmiştir.

Müslümanların düşmanları onların gücünün kaynağının İslâm olduğunu bilirken, İslâm dünyasının bazı aydınları, düşman korkusuyla İslâm'ı rüşvet vermeyi, onunla olan bağlarımızı gevşetmeyi düşünüp teklif edebiliyordu. Oysa bu rüşvet verme Müslümanların asıl gücünü dinamitleyeceği gibi, hiçbir zaman sözkonusu Batı'lı yönetimleri de emellerinden vazgeçiremezdi. Nitekim böyle oldu. Din'i rüşvet vermekle Batılılaşamadığımız, kendimizi onlara sevimli gösteremediğimiz gibi, istiskal gördük. Bir insan olsun, bir devlet olsun, düşmanları karşısında acz, korku ve zaaf sergilerse, bu, ancak düşmanı ve ondan gelecek menfî tesirleri daha da yüreklendirir ve artırır. Dolayısıyla, düşman karşısında daima güçlü, birlik içinde ve cesur olmak, öyle olunamadığı zamanlarda bile öyle görünmek esastır.

· **Hz. Muhammed'in (s.a.s.) en büyük bir mûcizesi, Kur'ân-ı Hakîm'in ulviyetine en sadık bir delil, hakkaniyetine en açık bir bürhan ve mûcizeliğine en kuvvetli bir alâmet şudur ki: Kur'ân ve Peygamber Efendimiz, kısaca İslâm, kâinatta tecelli eden bütün İlâhî İsimler'in en**

yüksek mertebedeki tecellilerinin mazharı olarak Tevhid'in bütün şubelerini ve mertebelerini, yüce İlâhî hakikatleri ve Allah'ın İsimleri'nin (Esmâ-i Hüsnâ) bütün tecelli ve hükümlerini, ayrıca Ulûhiyet ve Rubûbiyet'in bütün aslî sıfatlarını, hükümlerini ve tecellilerini tam bir denge halinde ve bütün tenasübüyle muhafaza etmiştir. Buna karşılık, diğer peygamberler (şartlar ve dolayısıyla misyonları gereği) bazı hakikatlere daha çok önem vererek, diğer hakikatleri ikinci-üçüncü derecede bırakmışlardır. Evliyâ ve tefekkür ehli âlimler de, iman esaslarında ittifak ettikleri halde, evliyâ keşif ve müşahedelerinde, âlimler düşünce ve görüşlerinde ihtilâf etmişlerdir ve etmektedirler.²⁶⁷

İSLÂM, BAŞTAN SONA DENGE VE TENASÜP MANZUMESİDİR

Bu, İslâm'ı, Kur'ân'ı iyi anlama adına Hz. Üstad Bediüzzaman'ın en önemli ve en müthiş tesbitlerinden biridir. Açıklaması aslında bir kitap çalışması gerektirmektedir. Fakat burada bu çalışmanın çerçevesi dâhilinde yine Hz. Üstad'ın ilgili açıklamaları ve verdiği misaller temelinde kısa bir izahına çalışılacaktır.

Bütün peygamberlerin temsil ve tebliğ ettiği din, Allah'ın insanlık için tayin buyurup, kendisinden razı olduğu İslâm'dır. İslâm, ayrıca kâinatın da "din"i, Allah'ın kâinatla ortaya koyduğu sistem, kâinatın da tâbi bulunduğu İlâhî kanunlar mecmuası olarak, bütün İlâhî hakikatleri ve bunların kaynağı olan İlâhî İsimler'in tecellilerini muhtevîdir veya bu tecellilerden, bu İsimler'in hükümlerinden oluşmaktadır. Şu kadar ki, onun insan hayatıyla ilgili kanunları ve hükümleri, her zaman aynı ve aynı boyutlarda, aynı genişlik ve derinlikte olmamıştır. Çünkü, insan, yeryüzü hayatına gönderildiği günden bu yana nasıl ilmî açıdan terakkî etmişse, insan hayatı da dallanmış, budaklanmış, gittikçe kompleks bir hal almıştır. Bundan dolayı, tarih boyu gönderilen her peygamber temelde insan hayatının değişmez yanlarına hitap eden aynı aslî kaideler ve hükümlerle gelmiş olsa da, hem bu kaideler ve hükümler her zaman her yerde aynı derecede, aynı genişlik ve derinlikte temsil ve tebliğ edilip sergilenmemiş, hem de hayatın değişkenliği ve gelişmişliğine paralel ikinci derecedeki hükümlerde

değişiklikler, farklılıklar ve nesh (bazı hükümlerin yerlerine başka hükümlerin konması) gibi vakıalar söz konusu olmuştur.

Ayrıca, yine insanın zihnî ve ilmî tekâmülüne, insan hayatındaki gelişme ve değişmelere, seyahat ve haberleşme vasıtalarındaki gelişmelere, insan hayatının basitliğine ve karmaşıklığına paralel olarak Peygamber Efendimiz'e kadar bütün peygamberler, belli zaman ve kavimlerle sınırlı olarak gönderilmişlerdir. Dolayısıyla, Peygamber Efendimiz'e gelinceye kadar her peygamberin İslâm'dan sorumluluğu, temsil ve tebliği onun bir kısmıyla sınırlı kalmıştır. Bir diğer ifadeyle, bütün İlâhî hakikatler ve onların kaynağı olan İlâhî İsimler, önceki peygamberlerin temsil ve tebliğinde tamamıyla ve bütün tecelli boyutlarıyla yer almamıştır. Nihayet Âhir Zaman Peygamberi olarak gönderilen Peygamber Efendimiz'ledir ki, Allah'ın insanlık için tayin buyurduğu din, yani İslâm kemale erdirilmiş,²⁶⁸ bir diğer ifadeyle, bütün İlâhî hakikatler, bütün hükümleri veya tecellileri ve tecelli boyutlarıyla İlâhî İsimler, İslâm'da yerlerini almıştır.

Bu noktada şu husus da çok önemlidir: Her peygamber, kendi misyonu çerçevesinde bir kapasiteye, hattâ farklı bir mizaca sahiptir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) zamanındaki şu hadise, bu hususu anlamamıza kâfidir:

MUHAMMEDÎ RUHTA İBRAHİMÎLİK VE İSEVÎLİK, NUHÎLİK VE MUSEVÎLİK

Bedir Zaferi'nden sonra, o ana kadar savaş esirlerine nasıl muamele edileceği hususunda açık bir vahiy gelmediği için Allah Rasûlü (s.a.s.), böyle durumlarda her zaman yaptığı üzere Ashabı'yla istişarede bulundu. Hz. Ömer (r.a.), esirlerin öldürülmesini teklif ederken, Hz. Ebû Bekir (r.a.), şöyle dedi: “Ya Rasûlellah! Bunlar, senin kavmindendir. Gerçi sana ve mü'minlere büyük zulümlerde bulunmuşlardır. Fakat onları affeder ve böylece gönüllerini alırsan, kalblerini kazanmış ve hidayetlerine vesile olmuş olursun.”

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Hz. Ebû Bekir'e şöyle karşılık verdi:

Ey Ebû Bekir! Sen, İbrahim'e benziyorsun. O, kavmi hakkında şöyle dua etmişti: “*Kim bana tâbi olursa bendendir; kim de bana isyan ederse, muhakkak ki Sen, Ğafûr'sun, Rahîm'sin.*”²⁶⁹ Ebû Bekir, sen İsa gibisin de. O da şöyle dua eder: “*Eğer onları*

cezalandırırsan, ne diyeyim, Sen'in kulların. Eğer affedersen, kuşkusuz Sen, Azîz'sin, Hakîmsin."²⁷⁰

Allah Rasûlü (s.a.s.), Hz. Ömer'e döndü ve ona da şunları söyledi:

Ömer, sen, Musa'ya benziyorsun. O, Firavun ve halkı hakkında şöyle dua etmişti: "*Rabbimiz! Onların mallarını mahvet ve kalblerine sıkıntı üstüne sıkıntı ver; belli ki o pek acı azabı görmedikçe iman edecek değillerdir.*"²⁷¹ Ömer, sen Nuh'a da benzersin. O da şöyle dua etmişti: "*Rabbim, kâfirlerden yeryüzünde orada mesken tutacak kimseyi bırakma. Gerçek şu ki, eğer bırakacak olursan kullarını saptırırılar ve ancak kendileri gibi alabildiğine ahlâksız ve son derece kâfir çocuklar dünyaya getirip yetiştirirler.*"²⁷²

Bu sözlerinden sonra Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Hz. Ebû Bekir'in görüşünü benimsedi.²⁷³ Peygamber Efendimiz ve O'nun bütün nihaî boyutlarıyla temsil ve tebliğ ettiği İslâm, yerine göre Hz. Nuh ve Hz. Musa, yerine göre Hz. İbrahim ve Hz. İsa (aleyhimisselâm) gibi davranmayı gerektirir.

PEYGAMBER EFENDİMİZ ÖNCESİ PEYGAMBERLER, SONRASI ÂLİMLER, MÜRŞİDLER, MÜCEDDİTLER

İşte nasıl önceki peygamberler İslâm'ı kendi zaman, şart ve kavimlerine bakan boyutlarıyla temsil ve tebliğ etmişlerse, İslâm tarihinde yetişen evliyâ ve âlimler de, İslâm'ın bütününü temsil edip öğretecek kapasiteye sahip kılınmamışlardır. Bunların içinde yer alan mezhep imamı büyük müçtehidler, İmam-ı Gazalî, İmam-ı Rabbanî ve Üstad Bediüzzaman gibi büyük mücedditler, nübüvvet dışında, bir bakıma önceki dönemlerde Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa gibi ülü'l-azm denilen büyük rasûllerin misyonlarına benzer bir misyon eda etmişlerdir. Bunlar seviyesinde olmayan büyük âlimler, mürşidler ve asfiyâ, yine elbette nübüvvet dışında diğer rasullerin, geriye kalan gerçek âlim ve mürşidler ise, önceki dönemlerde aynı zamanda farklı yerlerde gerektiğinde çok sayıda bulunan ve rasûllerin izinde İslâm'ı korumaya ve insanları irşada çalışan nebîlerin vazifelerine benzer vazifeler yerine getirmişlerdir. Bütün bunların da vazifelerine göre belli kapasiteleri vardı veya kapasiteleri, vazifelerini sınırlıyordu. Bunu da şöyle bir benzetme ile izah edebiliriz: Bir mürşid vardır ki, Cenab-ı Allah'ın Müksit ismine mazhardır, sürekli iktisatlı davranmaktan bahseder. Belli ki, onun görev sahası israfa karşıdır, israfla

mücadeledir, müsrifleri irşaddır. Bir başka mürşid de vardır ki, Allah'ın Cevad ismine mazhardır; sürekli cömertlikten söz eder. Onun görev sahası da, cimrilikle mücadeledir ve cimrileri irşaddır. İşte nasıl maddî hastalıklar çoktur ve buna göre tıpta uzmanlık sahaları söz konusu olup, bir doktor ancak kendi uzmanlık sahasında tedavide bulunur, bunun gibi manevî hastalıklar da, ilimler de, insanların kapasite, yöneliş ve mizaçları da farklı farklıdır ve bu farklılıklara göre değişik uzmanlık sahalarında manevî doktorlar ve değişik ilim sahalarında âlimler bulunacaktır. İnsan hayatının bu değişmez gerçeği de, İslâm'ın bütünlüğü ve evrenselliği içinde mezheplerin, meşreplerin, tasavvuf ekollerinin varlığını zarurî kılmıştır.

HER HUSUSTA TAM DENGE

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, dünyanın başlangıcından Âhîret'in nihaî boyutlarına kadar uzanan ve Arş'tan ferşe, zerreden güneşe kadar yayılmış olan yaratılış ağacının gerçekleri, İlâhî İsimlerin tecellileri ve hükümleri, iman ve İslâm hakikatleri arasındaki dengeyi ve bunları ifadedeki tenasübü tam muhafaza etmiş ve bu tecelli ve hakikatlerin her birine lâyük olduğu sûreti ve değeri vermiştir. O, varlık ağacındaki İlâhî icraatı veya tecellileri ifade ederken, bir yandan *“Allah, gökleri ve yeri (ve bunların arasındakileri) altı günde yarattı;²⁷⁴ Gökler, O'nun Eli'nde dürülmüştür.”²⁷⁵* gibi ifadelerle en makro, diğer yandan *“Allah, kişi ile kalbi arasına girer;²⁷⁶ Allah, tohumu ve çekirdeği yarandır.”²⁷⁷* gibi ifadelerle en mikro seviyeye işarette bulunur. Kur'ân, bütün bu seviyeler arasında İlâhî Şuûn (Şe'nler), Sıfatlar, İsimler ve Fiiller'i öyle ifade eder, öyle nazara verir ki, her birinin tecelli veya icraatı arasındaki münasebeti, orantıyı veya nisbeti bütünüyle korur.

Yine Kur'ân, İmanın hem imkân, yani yaratılmışlar, hem de vücûb, yani Mutlak Varlık dairesine bakan ve bu iki büyük dairenin tek bir dalı hükmünde olan imanın altı esası ve bu esasların dal ve budakları, en ince çiçekleri, yaprakları ve meyveleri arasında tam bir denge ve tenasübü gözetir, onları bu denge ve tenasüb içinde takdim buyurur ve kimse bunlardan birine inanarak diğerlerini ihmal etmez; tam tersine herkes,

birinde hepsini, hepsinde birini görür ve bu esaslardan birine inanmakla diğerlerine de inanmanın zarurî olduğu neticesine varır.

Ve Kur'ân, o büyük iman dalının budağı hükmünde olan İslâmiyet'in beş rüknünü ve bunların en küçüğüne varıncaya kadar bütün şubelerini aralarındaki münasebet, denge ve nisbeti tam koruyarak anlatır ve tebliğ eder. Dolayısıyla, bilhassa günümüzün çoğu Müslüman "âlim"lerinin anlayamadığı bir hakikat olarak, İslâmiyet'in bütün cüz'leriyle bir bütün olduğu, her bir cüz'ün, her bir şubenin gerçek manâ ve fonksiyonunu bu bütünün içinde ortaya koyacağı gerçeğini pek açık bir şekilde ortaya serer. Bütün bu cüz'ler, şubeler, rükünler arasındaki dengeyi muhafaza etmek ve farza farz, vacibe vacip, sünnete sünnet, müstehaba müstehap, mekruha mekruh, harama haram ölçüsünde yer ve değer vermekle, muhataplarını da İslâm'ı doğru anlayıp doğru anlatmak, doğru temsil ve tebliğ edip doğru yaşamak için onlara aynı yer ve değeri vermeye çağırır. Aksi halde insanlar, meselâ, bazı ehl-i tarik, tarikatının Din'de ancak müstehap olabilecek bazı virdlerini ve nafileleri sünnete, vacibe, hattâ farza tercih etme; Haricîler ve Haricî mantığı taşıyanlar, her meseleyi getirip siyasete veya yanlış anladıkları bir hükme dayama, İslâm'ı tepki ve muhalefet ideolojisi haline getirme; İslâm'ın hayata hayat olma yolunu şaşırarak, dışı değiştirmekle her şeyin hallolacağı vehmine kapılma; zahirîler bâtını, bâtınîler zahiri görmeme ve bir zâhir-bâtın ikilemine yol açma; pek çokları da akılla kalbi, bilmekle inanmayı, inanmakla yaşamayı birbirinden ayırma yanlışlarına düşebilirler ve düşebilmektedirler.

DİNDE TEFEKKUH

Kur'ân, Sünnet ve bu iki kaynağa dayalı icma, kıyas ve daha başka kanun ve kaide istinbat düsturları temelli hükümleri ve kaideleriyle İslâm, Peygamber Efendimiz'le birlikte Kıyamet'e kadar her insanın her meselesini çözecek kıvamda, genişlikte ve derinlikte temsil ve tebliğ edilmiştir. Ondan herhangi bir çıkarmada, onda bir değişiklikte ve ona ilâvede bulunma mümkün değildir. İşte bu genişlik ve derinlikte temsil ve tebliğ edilen bir Din'de en önemli husus, yine onun bütün kaideleri ve

hükümleri arasındaki dengeyi hem de bütün zamanları, şahısları ve şartları, bütün seviyeleri nazara alarak koruyabilmektir. Bu çerçevede olmak üzere, Kur'ân'ı ve Sünnet'i, bütünlüğü ve bütünü oluşturan cüz'leri içinde İslâm'ı doğru anlayıp doğru temsil, tatbik ve tebliğ etmede kaideler olarak ortaya çıkan has-âm (özel-genel) ve tahsis-ta'mim (özel kılma-genelleştirme), mut-lak-mukayyed (kayıtlı-kayıtsız) ve ıtlak-takyid (kayıtsızlığı içinde ele alma-sınırlama kayıtlama), nâsih-mensuh ve nesh, muhkem-müteşabih, esbâb-ı nüzûl, ayrıca illet-hikmet ve hükümlerin menâtı gibi hususların bilinmesi zarurîdir. Ayrıca, yukarda temas edildiği gibi, şubelerinin birbiriyle ve bütünle münasebeti içinde Kur'ân'ın, Sünnet'in, kısaca İslâm'ın iyi bilinip iyi anlaşılması da mutlaka gereklidir.

İslâm'ı bu prensipler çerçevesinde kavramaya “Din'de ‘tefakkuh’ sahibi olma”, bu kavrayışa sahip olanlara da “fakih” denir. Her zaman, her mekânda, her seviyeden her şahsın meselesine çözüm bulabilmek, sözkonusu dengeyi kavramaya, dolayısıyla Din'de tefakkuh sahibi olmaya bağlıdır. Tefakkuhun olmayışı ve dengenin korunamayışı itikadda ve amelde bâtil mezheplerin doğmasına, Kur'ân ve hadisler üzerinde yersiz münakaşalara, hattâ Hz. Ali'nin ifadesiyle, Kur'ân'ı muharebe meydanı haline getirmeye, ehl-i tasavvufla ehl-i medresenin, son asırlarda ehl-i mekteple ehl-i medrese ve tasavvufun birbirlerini suçlamalarına, ulemâ ve tasavvuf yolları ya da evliyâ arasındaki yersiz tartışmalara ve birbirlerini inkâra yol açabilmektedir. Meselâ, yukarda arz olunan misal çerçevesinde, Allah'ın Cevad ismine mazhar ve cimrilikle mücadele vazifesi olan mürşid ile Müksit ismine mazhar ve israf ile mücadele yükümlülüğü bulunan mürşidden biri diğerini veya taraftarları birbirlerini cimrilik veya müsriflikle suçlayacak olursa, işte bu, İslâm'ın evrenselliğinin gerektirdiği mezhep ve meşreb ayrılıklarındaki hayrı şerre dönüştürür. Mu'tezile ve Cebriye'nin nasıl Din'deki bu dengenin korunamayışı sebebiyle ortaya çıktığına “Cebr ve itizalde, yani hem Cebriye hem Mu'tezile mezhebinin itikadında birer dane-i hakikat bulunur.” küllî gerçeği çerçevesinde ileride

temas edilecektir. Burada bir başka önemli misal olarak, Şia'nın ortaya çıkışındaki ana noktayı özetlemekte fayda olabilir:

İMAMET, HİLÂFET VE HZ. ALİ'NİN MEVLÂ OLMASI

İlim, vilâyet (velîlik, manâ kahramanlığı) ve halifelik ya da hükümdarlığın Peygamber Efendimiz'de ve Hz. Musa'da olduğu gibi bir elde toplanması, her zaman ideal olandır. Ayrıca, Hz. İbrahim gibi büyük bir rasûlün rasûl–insanlara imam,²⁷⁸ Hz. Davud'un rasûl–halife²⁷⁹ ve Hz. Süleyman'ın rasûl–melik olduğunu da²⁸⁰ yine Kur'ân'da okuyoruz. Demek oluyor ki, risalet ve nübüvvet esas olmakla birlikte, bazı nebîlere veya rasûllere nübüvvet veya risalet içinde hususî manâsıyla imamlık, halifelik ve hükümdarlık gibi misyonlar verilebilmektedir. Bunun yanısıra, Kur'ân-ı Kerim'de bir peygamberin, ilimde ve maneviyatta bir rehberin, bir şeyhülislâmın kılavuzluğu altında bir hükümdarın bulunabileceğini de Peygamber (Samuel) ve Hz. Talût kıssasında açıkça görmekteyiz.²⁸¹

Bütün bu gerçekler ortaya koymaktadır ki, imamet peygamberlikten öte değil, gerekirse ona ek bir misyondur. Aynı anda peygamber ve imam olanın halife veya hükümdar, halife veya hükümdar olanın peygamber ve hususî manâda imam olması, mutlak gerekli olmadığı gibi, katiyen Din'den bir esas da değildir. İşte, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Hz. Ali'yi “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır.”²⁸² diyerek, bütün mü'minlere mevlâ tayin buyurmuş; “Benden sonra size iki şey bırakıyorum; onlara tutundukça yolunuzu şaşmazsınız: Allah'ın Kitabı ve Ehl-i Beytim.”²⁸³ buyurarak da, İslâm Ümmeti'ni Kur'ân temelinde Ehl-i Beyt etrafında toplanmaya çağırmış ve Ehl-i Beyt'e Sünnet'in koruyucusu olma gibi bir misyon yüklemiştir. Hz. Ali dâhil bütün Sahâbe, bu hadis-i şeriflerden Hz. Ali'nin ve Ehl-i Beyt'ten bir ferдин Peygamberimiz'den sonra halife veya hükümdar olması gerektiği, bunun Din'de esas olduğu gibi bir sonuç çıkarmamıştır. Hz. Ali'nin gerek Hz. Ebû Bekir'in seçilmesi hadisesinde, gerekse Hz. Ebu Bekir'e biatı geciktirme gerekçesinde ve daha sonra ilk üç halife hazretlerine karşı takındığı tavırda, bu hadislerden böyle bir sonuç çıkardığına dair delil bulmak mümkün değildir.

KALEM–KIRTAS HADİSİ

Bir defa, imamet Din'in bir rüknü olmuş olsaydı ve Hz. Ali'nin hilâfeti nassla sabit bulunsaydı, bunun açıkça ve yorum gerektirmeyecek biçimde beyan edilmesi ve bütün Sahâbe'nin de bunu açıkça bilmesi gerekirdi. Çünkü imana ait hiçbir mevzu kapalı ve esrar dolu olarak gelmez; aksi halde 'teklif–i mâ lâ yütak (takat getirilemeyecek yükümlülük)' olur.

İkinci olarak, Şiîler, Peygamber Efendimiz'in vefatından birkaç gün önce bir vasiyet yazmak istediğini ve buna mâni olunduğunu da bazı rivayetlere dayanarak ileri sürmektedirler. Evet, sahih rivayetlerde Peygamber Efendimiz'in vasiyet yazmak istediği ve çıkan bazı gürültüler sebebiyle yazmaktan vazgeçtiği kayıtlıdır.²⁸⁴ Eğer Şiîlerin iddia ettikleri gibi imamet Din'in rüknü olsaydı ve Peygamber Efendimiz yazmaktan vazgeçtiği bu vasiyetinde Hz. Ali'nin imametini beyan buyuracak olsaydı, bunu yazmaktan vazgeçmekle, yazmamakla –hâşâ– İslâm'ı tam tebliğ etmemiş, tebliğini eksik bırakmış olurdu. Bu ise, hem “*Ey (şanı çok yüce, o en büyük) Rasûl! Rabbinden sana her ne indirilmişse onu eksiksiz tebliğ et! Eğer böyle yapmazsan risalet (elçilik) vazifeni yerine getirmemiş olursun. Allah, seni bütün insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu (senin aleyhindeki) hedeflerine ulaştırmaz.*”²⁸⁵ âyetine terstir, hem de Efendimiz'e küfür derecesinde bir bühâtan olur. Ve Peygamber Efendimiz'in söz konusu vasiyetini yazmaktan vazgeçmesi, yani O, Hz. Ali'nin imametini vasiyet buyuracak da, bundan vazgeçti ise, bu, Şiî-ler'in iddialarının tam aksine, yani siyasî manâda imamet Din'in rük-nü olmadığına ve Hz. Ali Efendimiz'in ve ondan sonra Ehl-i Beyt'ten bir imamın hak halife olarak seçilme mecburiyeti bulunmadığına bir delildir. Böyle bir mecburiyet ve Din'de rükün olmuş olsaydı, hiçbir muhalefet, Peygamber Efendimiz'i onu tebliğ etmekten alıkoyamazdı. Hz. Ali'nin hutbe, mektup ve sözlerini ihtiva ettiği Şiîlerce kesin kabûl edilen *Nehcü'l–Belâğa*'daki sözleri de, Şiîlerin değil, Ehl-i Sünnet'in haklılığını açıkça ortaya koymaktadır.²⁸⁶

Netice olarak, ilim ve maneviyatta rehber bir zâtın kılavuzluğunda bir hükümdar, bir devlet başkanı bulunabilir. İslâm, devlet başkanının herhangi bir aile veya hanedandan gelmesini emretmez. Hz. Ali Efendimiz bir ilim ve manâ kahramanı olarak, Hz. Üstad Bediüzza-man'ın ifadeleriyle, ilk üç halife hazretlerine şeyhülislâmlık yapmış ve bu mübarek halife efendilerimiz de pek çok meselede Hz. Ali'ye danışıp, onun fikrine göre hareket etmekten asla geri durmamışlardır. Hz. Ali'nin 'mevlâ' olması da bu manâyadır. Buna rağmen, Şiîlerin ilim, maneviyat ve hükümdarlığın bir elde ve Ehl-i Beyt'te toplanmasını şart koşmaları, işte İslâm'daki dengenin bir ihlâlidir. Ve bu ihlâl, derin ve tarihî bir ihtilâf ve tefrikaya yol açmakla İslâm Ümmeti'ne pahalıya mal olmuştur ve pahalıya mal olmaya devam etmektedir.

Netice olarak, baştanbaşa bir denge mûcizesi olan İslâm'daki dengeyi iyi bilmek ve sarsmamak gerekmektedir. Dengenin bir noktada sarsılması, onun büyük ölçülerde bozulmasına, bir noktada bozulan dengenin sebep olduğu dalâlet, pek çok dalâletlere kapı açabilmektedir. Şia'nın siyasî bir tutum ve taraftarlık hissiyle bu dengeyi imamet noktasında bozması ve zamanla bu noktada benimsedikleri inanç, kabûl ettikleri ve peygamber olmayan 12 imamın Peygamberimiz dışındaki peygamberlerden üstün olduğu; bu imamların "Allah tarafından emredilmiş" imametini kabûl etmemekle Sahâbe-i Kiram'ın çok büyük çoğunluğunun –hâşâ– irtidad ettiği ve diğer Müslümanların da iman dairesine giremedikleri; ayrıca beda, ricat, "adalet" adı altında Adalet'le Rahmet'in ve İrade'nin hükümlerini birbirine karıştırıp, Cenab-ı Allah'a mecburiyet koşma gibi daha başka pek çok dalâlete kapı açmış, bu dalâletler Şiî Hadis ve Fıkıh Usulü'nü doğrudan etkilemiş, ibadetler alanına da sıçramış, ümmet içinde ayrı bir fırkanın oluşmasına ve bitmez ihtilâf ve tefrikalara sebep olmuştur. O bakımdan, Din'de dengenin korunması son derece önemlidir.

Bu temel gerçeğe alâkalı olarak Hz. Bediüzzaman'ın küllî kaide niteliğinde tesbit buyurduğu bir diğer küllî gerçek de şudur:

· İnsanı dalâletlere sürükleyen sebeplerden biri de şudur ki: İsm-i Zâhir ile İsm-i Bâtın'ın hükümleri ayrı ayrı iken insan, bunları birbirine karıştırıp, mercîini kaybeder. Aynı şekilde, Kudret'in gerekleri ve tecellileriyle Hikmet'in gerekleri ve tecellileri bir değildir. Dolayısıyla birinin gereği ve neticesi diğerinde aranmaz. Yine, sebepler dairesi ve bu dairenin gerektirdikleri ile itikad dairesinin ve Tevhid'in gerektirdikleri aynı değildir. Öyleyse, bir dairenin gerektirdiği diğerinden istenmemelidir. Bunun gibi, Kudret'in alâka, tecelli ve icraat sahası ayrı, Vücut'un cilveleri veya diğer Sıfatlar'ın tecellileri ayrıdır ve bunlar, birbirine karıştırılmamalıdır.²⁸⁷

İSM-İ ZÂHİR İLE İSM-İ BÂTIN'IN, KUDRET İLE HİKMET'İN, SEBEPLER DAİRESİ İLE İTİKAD DAİRESİNİN HÜKÜMLERİ FARKLIDIR

Din'de dengeyi koruma veya koruyamamanın en önemli sebepleri, yukarıdaki gerçeklerde yatmaktadır.

Cenab-ı Allah'ın her bir İsim ve Sıfatı'nın taallûk ve mübaşeret, yani alâka ve icra sahası ve niteliği vardır; dolayısıyla, her birinin sonucu, gerektirdikleri ve bizden istediği ayrı ayrıdır. Meselâ, Hz. Üstad'ın Arş-ı A'zam'ın dört rüknü veya Arş-ı A'zam'ın halitasını oluşturan dört ana unsur olarak zikrettiği el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir ve el-Bâtın İsimle-ri'nin hükümleri ayrı ayrıdır. Bir bakıma “O'nun Arşı su (sıvı) üzerinde idi.”²⁸⁸ âyetinin işaret buyurduğu yaratılışın başlangıcı gibi her işin de başlangıcı el-Evvel ismine, buna karşılık, her işin sonu ve neticesi gibi, “Cennet'in tavanı, Allah'ın Arşı'dır.”²⁸⁹ hadis-i şerifince bir bakıma işarete bulunulan varlık ırmağının nihayet dökülme havzu ise el-Âhir ismine bakar.²⁹⁰

Bunun gibi, eşyanın iç yüzü, aynanın parlak yüzüyle misallendirilen Melekût Âlemi ve diğer manevî veya ulvî âlemler; çekirdeklerin ve tohumların kendilerinden çıkacak ağaçları ve bitkileri çimlenme ve büyüme kanunları gibi ilgili “kanunları”yla ihtiva etmesi; bu çekirdekler ve tohumlardaki manâ, muhtevâ ve onların tâbi kılındığı “kanun”lar; eşya ve hadiselerin Kader noktasında ifade ettiği manâlar; kalbin, ruhun, hayalin seyahatleri, cevelanları, hattâ terbiyesi; manevî eğitim ve buna göre içte

değişim ve tekâmül; şekilleri, harflerden oluşan kelimeleri, cümleleri, dıştaki tecessümleri, yani dışta ortaya çıkan cisimleri tayin eden manâlar; âyetlerin ve hadis-i şeriflerin varlık ve hayatın dış yüzüne bakan lâfızları ve lâfzî manâlarındaki varlık ve hayatın iç yüzüne işaret eden manâlar... evet, bütün bunlar ve bunlar gibi başka hakikatler, el-Bâtın isminin hükümleri ve tecellileridir.

Öte yandan, bütün dış yüzleri ve dıştaki tezahürleriyle eşya ve hadiseler; bitkilerin, ağaçların bizzat hayatları ve bu hayatları içinde aldıkları şekiller ve geçirdikleri merhaleler; bütün organları ve geçtikleri mertebelerle hayvanların ve insanların dünyevî hayatları ve vücutları; manâların kalıpları veya dıştaki tezahürleri olan kelimeler, cümleler; Kur'ân âyetlerinin ve hadis-i şeriflerin lâfızları ve zahirî manâları hep ez-Zâhir isminin tecellileridir, hükümleridir. El-Evvel ve el-Âhir isimlerinin hükümleri, tecellileri ve hakikatleri arasında da, ez-Zâhir ve el-Bâtın isimlerinin hükümleri, tecellileri ve hakikatleri arasında da asla çelişki olmaz; bunlar, aynanın şeffaf ve diğer yüzü gibi birbirini tamamlar; bir gerçeğin iki ayrı boyutunu temsil eder. Buna rağmen, zaman zaman bu İsimler'in tecelli ve hükümlerinin birbirine karıştırıldığı, birbirine zıt görüldüğü ve münakaşalara sebep kılındığı olmuştur ve olmaktadır. Ehl-i mektep, ehl-i medrese ve ehl-i tekye arasında, bilme ile, ilim ile inanma arasında, cisim veya madde ile manâ arasında var sanılan çelişki ve zıtlıklar bu karıştırmadan ileri gelmektedir.

Aynı şekilde, Kudret'in hükümleri ile Hikmet'in hükümleri de, asla birbirine zıt olmamakla birlikte farklı farklıdır ve birbirini tamamlar. Bu iki İsm'in hükümlerinin birbirine karıştırılmasının en önemli sonuçlarından birine daha önce bir şeyin zâtında mümkün olması ile akılda mümkün olması arasındaki fark üzerinde durulurken işaret edilmişti. Meselâ, her şeye Kudret cihetinden bakan evhama düşer ve her zâtında mümkün gördüğü şey için "Allah'ın Kudreti'nden uzak mı?" der; böyle der ve Hikmet'e ters her abes şeyi ihtimal dâhilinde görür. Böyleleri için Süphan Dağı şeker yığını, Van Gölü pekmez havuzu olabilir. Evet, Kudret her şeyi

yapabilir fakat Cenab-ı Allah, sadece Kadîr-i mutlak değil, aynı zamanda Hakîm-i mutlaktır. O, asla abes ve Hikmet'e zıt iş yapmaz. Bu İsimlerle birlikte Adl İsmi'nin de hükümlerinin birbirine karıştırılmasının en önemli neticelerinden biri, Mu'tezile ve Şia'nın adalet anlayışında görülmektedir.

KUDRET, ADALET VE RAHMET VE MU'TEZİLE'NİN HATASI

Mu'tezile ve Şia'ya göre Cenab-ı Allah'ın kâfirleri ve büyük günah işleyenleri Cehennem'e, mü'minleri, iman ve sâlih amelle Âhîret'e göçmüş olanları Cennet'e koyması adaletin gereği olarak üzerine vâciptir. Oysa, bütün varlık Allah'ın mülküdür ve O, mülkünde dilediği gibi tasarruf eder; O, dilediğini dilediği gibi yapandır. Dolayısıyla hiçbir şey, O'na vâcip değildir; O, "Dilediğini dilediği gibi yapan"²⁹¹ ve "Yaptığından Kendisi'ne sorulmaz" Zât olarak, dilediğini Cennet'e, dilediğini Cehennem'e koyar. Fakat, Cenab-ı Allah (c.c.), aynı zamanda mutlak Âdil ve Hakîm'dir. Dolayısıyla O, emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçarak Cennet'e liyakat ortaya koyanları Cennet'e, böyle davranmayıp Cehennem'i hak edenleri Cehennem'e koyar. Bu da, O'nun Adalet ve Hikmeti'nin, Âdil ve Hakîm olmasının gereğidir. Öte yandan, Cenab-ı Allah, yalnızca Âdil ve Hakîm de değildir; O, aynı zamanda Rahîm'dir. Dolayısıyla, her ne kadar emirlerine isyan etmiş ve Cehennem'i hak etmiş olanları Cehennem'e koymak Adaleti'nin gereği ise de, büyük günah işlemiş bulunan ehl-i iman dilediği takdirde Cennet'e koyması, Rahîm olmasının gereğidir. Dolayısıyla, her bir İsm'in bir hükmü vardır ama İsimler'in bu hükümleri, birbirini tamamlar, asla birbiriyle çelişmez. Bu gerçeği Kur'ân-ı Kerim'de zahiren birbirleriyle çelişirmiş gibi görünen âyetlerde de müşahede ederiz. Meselâ, peşpeşe gelen üç âyette şöyle buyrulur:

O Kur'ân, bütün şuurlu-sorumlu varlıklar için bir öğüt, bir uyarıdır; bilhassa içinizden doğru yolu bulup, onda yürümek dileyen herkes için. Şurası da bir gerçektir ki, Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.²⁹²

Bu âyetlerde bir yandan istikamet adına insan iradesine atıfta bulunulmakta, fakat hemen arkasından bu irade Cenab-ı Allah'ın Meşietine bağlanmaktadır. Demek oluyor ki, insana dileme gücü ve izni veren de Cenab-ı Allah'tır ve insanın dilemesi, Cenab-ı Allah'ın Meşietine dâhildir.

İnşâallah yerinde izah edileceği üzere, yine Hz. Bediüz-zaman'ın ifade buyurduğu gibi, sebep ve bir sebep olan insan iradesi için ayrı bir kader, netice için ayrı bir kader yoktur. İnsan iradesi de, Cenab-ı Allah'ın onu kapsayan Meşietî'ne veya Kader'e dâhildir.

Hikmet ile Kudret'in hüküm ve icraatının birbirine en çok karıştırıldığı sahalardan biri de yaratmadır. Kur'ân-ı Kerim'de, “*O bir şeyi murad buyurduğu zaman O'nun yaptığı iş, sadece ona 'Ol' demekten ibarettir, o şey de hemen oluverir.*”²⁹³ buyrulur. Yani, bu ve benzeri âyetlere göre yaratma âni, bir defada ve birdendir. Fakat maddî âlemde varlıkların meydana gelişi, belli bir süreç takip etmektedir. Dolayısıyla, bu ve benzeri âyetlerde ifade edilen gerçek, Kudret açısından yaratılışın birden ve bir anda mümkün olduğu gerçeğidir. İkinci olarak, zihinde birden bir manânın ortaya çıkması veya bir cismin aynada ânında belirmesi gibi, Kudret'in birinci derecede taallûk, yani icraat ve tecelli sahası eşyanın melekûtudur, iç yüzüdür. Kudret, bu yüzde âni ve birden yaratır; fakat zihinde birden beliren manânın yazıya dökülmesi gibi, buradaki tecellinin maddî âlemde ortaya çıkması, bu âlem Hikmet âlemi olduğu için belli sebeplerin yerine gelmesine, belli merhalelerin aşılmasına bağlı olarak zaman alır. Dolayısıyla, Hikmet'in hükümleri Kudret'te, Kudret'in hükümleri Hikmet'te aranmamalı ve bunlar birbirine karıştırılmamalıdır.

SEBEPLER DAİRESİ, İTİKAD VE TEVHİD DAİRESİ

Bir diğer husus, sebepler dairesi ile itikad ve Tevhid dairesinin de birbirine karıştırılmaması gerektiğidir. Hikmet diyarı olan maddî âlemde Cenab-ı Allah (c.c.), istenen neticelere ve hedeflere ulaşmayı belli sebeplerin yerine gelmesine ve belli merhalelerin aşılmasına bağlamıştır. Dolayısıyla, Hikmet'in yerine getirilmesini gerekli gördüğü bu sebepleri yerine getirmek, merhaleleri aşmak gerekir. Ekmeğin elde edilmesi için tarla, yağmur, güneş, buğday tohumu, yerin kendi ve güneş etrafındaki hareketleri, kısaca, âdeta bütün kâinat unsurları orantılı işbirliği yapar. Ve ekmeği elde etmek için bizim de tarlayı vaktinde sürüp tohumu vaktinde ekmemiz, ekini vaktinde biçip un elde etmemiz ve sonra undan hamur

yoğurup bunu da fırında pişirmemiz gerekir. Bütün bunlar, Hikmet'in hükümleridir. Şu kadar ki, bütün bu sebeplerin hiçbirinin neticeyi elde etmede nihaî tesiri yoktur. Sebeplerin sonucunu, nihaî hedefi yaratan, Hz. Allah'tır; her şeye vücut veren O'dur. O, bu gerçeği sebeplerde boğulmadan apaçık görebilelim diye, aynı sebepleri yerine getirip, aynı yollardan geçtiğimiz halde nadiren de olsa bizi aynı hedefe ulaştırmaz. Dolayısıyla, sebepleri yerine getirmemiz Hikmet'in hükmü, ama sebeplerin neticede hakiki ve yaratıcı tesiri olmadığını, yaratmanın, vücut vermenin tamamen Hz. Allah'a, O'nun Kudreti'ne ait olduğunu kabûl etmek de, itikad dairesinin ve Tevhid'in hükmüdür.

Bu meselenin bir diğer boyutu da şudur: Meselâ canı asıl alan, insanda ölümü yaratan, bizzat Cenab-ı Allah'ın Kendisi, bir diğer ifade ile, ölüm O'nun Mü'mit isminin icraatı olduğu halde, Cenab-ı Allah (c.c.), ölüm ile Kendi icraatı arasına Hz. Azrail'i, Hz. Azrail ile ölüm ve insanlar arasına hastalıklar gibi ölüm sebeplerini koymuştur. O (c.c.), insanlar hikmetini, barındırdığı güzellikleri anlayamadıkları bazı hadiseleri yanlış yorumlayarak Kendisi'nden şikâyetçi olmasınlar, Kendisi'ni yanlış tanımasınlar, zahiren basit ve değersiz gibi görünen hadiselere bakarak O'nu itham etmesinler diye, İzzet ve Azameti'nin gereği olarak böyle yapmıştır. Bu, Hikmet'in hükmüdür; sebepler dairesinin gereğidir. Fakat sebeplerin burada da hiçbir hakiki ve yaratıcı tesiri yoktur. Küçük–büyük, az–çok her şeyi yaratan, her şeye, her hadiseye hariçte vücut veren Cenab-ı Allah'tır, O'nun Kudreti'dir. İtikad dairesi ve Tevhid, yani Cenab-ı Allah'ın mutlak birliğine inanmak da bunu gerektirir.

İşte, Din'de dengenin korunamaması, onun unsurları arasındaki münasebetlerin bilinmemesi, Cenab-ı Allah'ın İsimleri ve Sıfatları'nın tecellileri ve hükümleri gibi, sebepler ve itikad dairelerinin gerektirdiklerinin birbirine karıştırılması gibi sebepler, tarihte bâtil mezheplerin, bâtil felsefelerin ve bâtil pek çok başka akımın doğmasına sebep olmuştur. Hz. Bedizzüman'ın bu çerçevede bizzat dikkat çektiği üzere, zâhirde kalıp, her şeyin zâhirine göre hükmederek ve kendi zahirî

malûmatına güvenerek ve aldanarak kokuşmuş zahirîlik mesleğini icat edenlerin yanısıra, bâtına giren, biraz yol alan, fakat Sünnet-i Seniye'ye uymayıp, kendi şahsî müşahedelerine itimatla yarı yoldan dönen pek çokları da, dalâlet fırkaları üretmişlerdir. Hem zahirî hem batınî dalâlet fırkalarının bütün imamı, hakikatlerin tenasübünü ve dengesini muhafaza edemediğindendir ki, bid'atlara ve dalâletlere düşüp, pek çok cemaatleri yanlış yollara sevk etmişlerdir.²⁹⁴

· **Mutlak hakikatler, görme sahası sınırlı gözler veya bakışlarla ihata edilmez. Böyle bir ihata için Kur'ân gibi küllî nazar gerekir.**²⁹⁵

Çoğu insanların anlayamadığı ve dolayısıyla inanç ve öğrenme adına büyük hatalara düşmesine sebep olan gerçeklerden biri de budur. İnsan, bütün kabiliyetleriyle sınırlı bir varlıktır. Özellikle maddî veya fizikî ya da biyolojik açıdan bütün duyularının sahası sınırlıdır. Meselâ, gözün sınırlı bir görme kapasitesi, kulağın işitme, dilin tatma, derinin dokunup hissetme, burnun koku alma, insan gücünün tahammül ve insan zihninin belli bir öğrenme ve bilme kapasitesi vardır. Sonra, bu kapasiteler arasında da büyük farklılıklar söz konusudur. Meselâ, hayalin seyahat hızına ve hareket sahasına haricî beş duyudan hiçbirisi yetişemez. Gözün görme sahasında insan, yaptığı veya ürettiği hiçbir araçla dolaşamaz. Kalb ve ruhun hayat ve hareket sahası ise insan için olabildiğince geniştir. Ruhun bir bakıma evi, tahtı veya merkezi olan kalbin gözüyle gördüğünü baş gözü görmez; kalbin kulağının işittiğini baştaki kulak işitmez. Kısaca, insanın her bir melekesi veya iç ve dış duyuları ve bizzat kendisi, gücü, öğrenme ve bilme kapasitesi için belli sınırlar söz konusudur. Bu apaçık bir gerçek olduğu halde insan, çok defa haddi aşar ve meselâ peygamber olmayan, vahiyle hiç münasebeti bulunmayan biri kalkar, peygamberi yargılamaya cüret eder. Bazısı daha da öteye gider, Cenab-ı Allah'a inanmak için O'nu gözüyle görme, kulağıyla duyma, cildiyle O'na dokunma gibi taleplerde bulunur. Bütün bunlar, had bilmezlik, sınır tanımazlıktır ki, asıl bu tavırlar, insanı hakikate karşı kör ve sağır eder.

Hz. Allah (c.c.), sonsuzdur, sınırsızdır; zamandan ve mekândan mutlak berîdir. Allah olarak böyledir, böyle olmak ve yaratılmışların cinsinden olmamak mevkiindedir. Bazen, “Allah her şeyi yarattı, Allah’ı kim yarattı?” gibi saçma sorular sorulur. Oysa teselsül, yani her yaratanın bir yaratını olmalıdır şeklinde sonsuza kadar yaratıcı düşünmek bâtildir ve elbette düşünce bir yerde, bir noktada duracaktır. Dolayısıyla kâinatta her şey sonradan değildir, dolayısıyla yaratılmıştır ve Yaratan, hem zaman ve mekânla sınırlı, hem de ve dolayısıyla yaratılmışın cinsinden olamaz. İkinci olarak, yaratılan, Yaratıcı olamaz. Bu çok açık gerçeklere rağmen insan, çok defa haddi aşar ve bir manâ ifade ediyormuşçasına böyle sorular sorar.

İşte Hz. Allah (c.c.), mutlak, yani sınırsız, bir had altına alınmaz olarak sınırlı insan tarafından ihata edilemez, görülemez. Bunun gibi, bazı evrensel gerçekler vardır ki, bunlar, sınırlı akıllarla kavranamaz. Meselâ, kâinat nasıl bütün bir organizmadır, insan vücudu nasıl bütün, yani tüm hücreleri ve organları birbirleriyle ve vücudun tamamıyla derin münasebetler içinde bir organizmadır, bunun gibi, tarih de âdeta böyle bir organizmadır. İlk insandan bu yana insanlık tarihinde olup biten her hâdisenin, denebilir ki, birbiriyle şu veya bu şekilde münasebeti vardır. Dolayısıyla, hadiseleri bütün gerçekleriyle kavramak, dün ve bugün olup bitenleri tam manâsıyla ve bütün gerçekliğiyle anlayıp, yarın olup bitecekleri bilmek, hem bütün tarihi bütün cepheleriyle bilmeye, hem hadiselerin öznesi olan bütün insanları niyetleri, düşünceleri, karakterleri ile tanımaya bağlıdır. Bu ise, insan için asla söz konusu değildir.

Böyle mutlak, insan tarafından sınır konamaz, kuşatılamaz gerçekleri bilmek için onların tamamını kuşatan bir göz ve bilme kapasitesi gereklidir. Bilen, bilinenden büyüktür. O bakımdan, her bir hadise, hattâ ferd olarak her bir davranışımız için nihaî, doğru ve gerçek hükmü ancak görmesi, işitmesi, bilmesi her şeyi kuşatan bir varlık verebilir. O da, Cenab-ı Allah’tır ve biz, ancak O’nun bildirmesiyle ve bildirdiği kadarıyla böyle küllî gerçekleri bilebiliriz. Bu, tarih ve hadiseler konusunda böyle olduğu gibi,

varlığın ortaya çıkması ve hakikati, hattâ insan olarak kendi hakikatimiz, hususi dünyamız konusunda bile böyledir.

Yine, fertler olarak kendimizi bile tam tanımıyoruz. Kendimizi tanımadığımız gibi, her biri ayrı bir âlem olan diğer insanları da tanımıyoruz. Dünü, bugünü, yarını da bilmeyiz. Ama kendimiz, başkaları, toplumumuz ve toplumlar hakkında en iyi kanunları ve hükümleri kendimizin koyacağına inanmak gibi bir had bilmezlik sergiler, cehaleti kanun ve hüküm koymada, hayatımızı ve başkalarının hayatını tanzimde en doğru kaynak kabûl ederiz. Böyle yapar ve dolayısıyla Cenab-ı Allah ile mücadeleye, O'na meydan okumaya, hattâ savaşa gireriz. İnsan olarak böyle cahilliklerimiz, cinayetlerimiz, ne yazık ki pek çoktur.

· **Eskiden dalâlet cehaletten gelirdi ve izalesi kolaydı. Fakat dalâlet şimdi fenden ve ilimden geliyor, dolayısıyla izalesi müşküldür.**²⁹⁶

CEHALETEN KAYNAKLANAN DALÂLET, İLİMDEN KAYNAKLANAN DALÂLET

Günümüzde özellikle kitle haberleşme ve bilgi edinme vasıtalarının çok gelişmiş olması sebebiyle bilgi edinme hem kolaylaşmış, hem de ayağa düşmüş bulunuyor. İnsan da, çevreye kendi penceresinden bakma temayülünde bir varlık olduğu ve her şeyi kendi terazisinde tarttığı için, edindiği ve kendini tatmin eden, kapasitesini doldurmuş bilgiyi nihaî doğru sanarak, kendi kabûl edemediği veya aklının almadığı, kavrayamadığı doğrulara hücum ediyor. Kur'ân'ın ifade buyurduğu üzere, her bilgi sahibinin üzerinde Cenab-ı Allah'a varıncaya kadar âlimlerin bulunduğunu ve bulunacağını²⁹⁷ nazara almıyor ve kendi bilgisini nihaî doğru kabûl edebiliyor. Buna bir de inat, enaniyet, taraftarlık, ideolojik saplantı ve menfaat de eklenirse, artık bilgi, karanlığın, bağınazlığın ve hakikat düşmanlığının vasıtası haline geliyor. Oysa gerçek ilim ehli, öğrendikçe cehaletini idrak eden ve itiraf edebilen insandır.

Modern dönemde fenler veya bilimler önemli gelişmeler gösterdi ve tamamen ideolojik tercih ve Din karşıtlığına dayanan bir tavırla hakikatin yegâne ölçüsü kabûl edildi. Evet, ilim, hakikatin yegâne ölçüsüdür. Fakat

modern fen veya bilim, daha doğrusu bu fen ve bilime niteliğini veren, onu tarif eden ve âdeta tekelinde tutanlar, (b)ilime önce bir nitelik biçtiler. Buna göre bilim, ancak duyularla ulaşılan ve laboratuarda denenip ispatlanan bilgidir. Bilime böyle nitelik biçince, onun sahasını da duyuların idrak sahası olan maddî âlemlerle sınırladılar. Ötesini felsefeye, yani yine insan aklına havale ettiler; Din’i ise, Hıristiyanlığın da etkisiyle, ilim ve akılla alâkası, ayrıca ilmî ve mantıkî olması gerekmeyen inançlar, dogmalar manzumesi olarak gördüler. Böylece, maddî âlemin dışında hakikat olamayacağı ve aranması gerekmediği sonucunu öne çıkardılar ve bilimi de bu hakikatı bulmanın tek vasıtası olarak gördüler. Böylece kendilerini de hakikatin kaynağı, bilim “dini”nin peygamberleri yaptılar. Bu anlayış, bugün dünyada hemen hemen bütün bilim mahfillerinde halâ geçerli olup, Din’i inkârın en katı temelini oluşturmaktadır.

BİLİMSELLİK VE BİLİMCİLİK

Oysa varlık, maddî âlemden ve insanda ilim edinme vasıtası sadece göz, kulak, burun, dil ve deriden ibaret değildir. Vücutta bu duyular olduğu gibi, aklın da, kalbin de, ruhun da gözü, kulağı, burnu, dili ve derisi vardır. Akli gözüne inmiş insanlar bu ikinci tür duyularını köreltmişler ve çalışmaz hale getirmişlerse, bunlara sahip olup, onları kullananların onlarla edindikleri bilgiyi inkâra hakları yoktur. Tarih boyu hemen hemen bütün insanlık, hem varlığın maddî âlemden ibaret olmadığını, hem de insandaki bu ikinci duyuların varlığını kabûl etmiş, insanlığın büyük çoğunluğu, onlara en üst seviyede sahip olan ve kendilerine derecelerine ve konumlarına göre peygamber ve velî gibi isimler verilen, manevî âlemler ve Cenab-ı Allah ile madde ötesi münasebet halindeki insanların peşinden gitmiştir. Bu insanlar da, özellikle peygamberler, hiçbir zaman insanları aldatmamış, kendilerinden söylediklerini yalanlayıcı tek bir söz ve davranış sâdır olmamıştır. Kaldı ki, tarih boyu en büyük medeniyetler de bu zatların izinde kurulmuş, insanlık, cennetasâ hayatı ancak onların izinde yaşamıştır.

Ayrıca, duyular her zaman yanılabilirdiği gibi, onların verilerini test için kullanılan deneyin de elde kabûl edilmiş ön hakikatler olmadan hakikatin

kaynağı olamayacağı, herhangi bir hadisenin iki ayrı zamanda ve iki ayrı yerde, hattâ milyonlar sayısınca aynı zamanda ve aynı yerde meydana gelmiş olması, onun bir defa daha meydana gelmesini gerektirmeyeceği, modern bilimin vatanı Batı'da bile David Hume'dan beri kabûl edilen bir gerçektir. Atom fiziğinin bu hakikati doğruladığı ve ayrıca, temeli olan sebep–netice kanununu iptalle mekanik Fiziği yıktığı günden beri, artık batılı bilim felsefecileri de 'doğru'dan değil, 'doğruya yakın'dan dem vurmaktadırlar. Karl Raimund Popper, "Hem Einstein'in, hem Newton'un teorilerini bilim sayıyoruz; ama ikisi birden doğru olamaz; üstelik her ikisi de pekalâ yanlış olabilir." diyerek, bilimin doğruyla aynîleştirilemeyeceğini ifade etmektedir.

Aslında, Rene Guenon'un ifadesiyle, "Bilimin veya bilimcilerin önünde iki alternatif vardır: Ya bilimsel teorilerin farazî keyfiyetini kabûl edip, hissedilir birtakım sabit gerçeklerin dışındaki her çeşit kesinliği reddetmek, ya da bu farazî keyfiyeti bir tarafa bırakıp, bilim adına öğretilen her şeye körü körüne inanmak."²⁹⁸ Modern bilim adamı, artık ikinciye kabûl edemiyor; birinciye yöneliyor fakat, çoğu zaman hakikati faydaya ve bilmeyi bilinemezliğe indiriyor. Birincisi, ne devasız bir dert ve ikincisi, bilimcilerin bilgisinin cahil bir bilgi olduğunun en şahane itirafı. Artık, kimilerince bilimin değişmez ve sabit bir çatısının olması gerektiği ifade ediliyorsa da, çoğunluk, halâ Agnostisizm–bilinemezlikte ısrar ediyor. Evet bilim, sahasını aşmadığı ve kendi üstünde sabit bir hakikatin bulunduğunu kabûl ettiği zaman değerini bulacaktır ve bu hakikat, gün gibi ortadadır. Çünkü "Mutlak olmaksızın izafî, değişmezlik olmaksızın değişme ve birlik olmaksızın çokluk manâsız ve imkânsızdır."²⁹⁹ Bilgi, ancak değişmezliğe ulaştığı zaman değiştirilemezlik kazanır ve sâbit hakikat veya sâbit hakikatin ifadesi olur. Bu da, insanın üstündedir. Doğru/hakikat, insan zihninin ürettiği bir şey olmayıp, bütünüyle insandan bağımsızdır ve insana düşen, onu bulmak ve kavramaktır.

İLİMLERE YENİ MECRA

Gerçek bu olmasına rağmen, materyalizm ve ateizmde direten bilim adamları, gurur, enaniyet, statülerini koruma gayreti ve menfaat gibi faktörlerin tesiri altında bilime verdikleri manâ ve biçtikleri fonksiyonu muhafaza etmeye çalışmaktadırlar. Eskiden küfür ve dalâlet daha çok cehalet ve inattan geldiği için doğruyu göstermek, inadı kırmak ve özellikle kaynağın kudsiyetini işaret etmekle giderilmeleri nisbeten daha kolay oluyordu. Ama günümüzde dalâlet ve küfür, tarihte görülmedik biçimde bilime ve ürettiği teknolojiyle birlikte insanların akıl ve kalb gözlerini kör, kulaklarını sağır eden illüzyona dayanmaktadır. O bakımdan, bu dehşetli yanlış teorik olarak getirilen ve getirilecek mücerret eleştiri ve yapılacak tashihlerin de elbette bir değeri olmakla birlikte, bilimi asıl mecrasına çekecek ilim adamları yetişip otoritelerini yine ilim yoluyla kabûl ettiremedikleri sürece bu yanlış devam edeceğe benzemektedir. Yetiştirilmesi gereken bu ilim adamları, bir yandan Kur'ân'ı kâinat ve insan kitapları, yani bunları inceleyen ilimlerle tefsir eder, Kur'ân'daki gerçeklerin müşahhas delillerini kâinattan, insandan ve tarihten, bunları inceleyen ilimlerden alırken, diğer yandan, kâinatı, insanı, tarihi ve/veya hadiseleri Kur'ân'la yorumlayacaklardır. Risale-i Nur'un asıl misyon ve fonksiyonu da budur ve bunun temellerini atmış, bunun kapılarını açmıştır. Bu yapılamadığı takdirde, materyalist bilimcilik tesirini sürdürmeye devam edecek görünmektedir.

· **Filozofların çoğunun Batı'da, buna karşılık peygamberlerin çoğunun Doğu'da ortaya çıkması Kader-i ezelinin işaretidir ki, Doğu'nun hislerine hakim ve Doğu'yu ayağa kaldıracak olan Din'dir.**³⁰⁰

Cenab-ı Allah (c.c.), her topluma peygamber göndermiştir. Bununla birlikte, Doğu toplumları, kısmen coğrafî tesirlerle de Din'e, özellikle maneviyata Batı'dan daha fazla bağlılık göstermiş, daha çok önem vermişlerdir. Doğu'da büyük filozoflar da ortaya çıkmış olmakla birlikte, dünyanın bu tarafında felsefe, daha çok Din ve maneviyat temelli olmuştur. Batı'da ise felsefe, çok defa Din'den kopuk gelişmiş, çok zaman kendisini Din'e muhalif olarak konumlandırmıştır. Bugün de aynı gerçek

sözkonusudur. Özellikle İslâm dünyası'na, Müslüman toplumların hislerine hükmeden genellikle Din'dir. Bundan dolayı, Doğu, özellikle İslâm toplumlarını harekete geçirecek ve ayağa kaldıracak olan Din'dir.

Dolayısıyla, Müslüman ülkelerin problemlerinin ana kaynağı İslâm ile münasebetlerini koparmak olduğu gibi, problemlerinin çözümü de ancak İslâm'a sarılmakla mümkündür.

· Peygamberlik, tevhid ve imanın gözü, Allah'ın birliği, Âhîret ve Ulûhiyet üzerindedir, eşya ve hadiseleri bu açıdan görür. Felsefe ve bilim ise doğrudan eşyaya, sebeplere ve tabiata bakar, ona göre görür. İkisinin bakış açışı ve dolayısıyla ulaştıkları hakikatler, birbirinden çok uzaktır.³⁰¹

DİN VE PEYGAMBERLİĞİN GÖZÜ, FELSEFE VE BİLİMİN GÖZÜ

Kâinatı, eşya ve hadiseleri değerlendirmede bu husus son derece önemlidir. Ne yazık ki, gözü tamamen dünyaya dönük bulunan mevcut materyalist felsefe ve bilimin etkisinde kalan pek çok İlâhiyatçı da, kâinata, eya ve hadiselere kendi pencerelerinden ve dünyaya dönük yüzleri açısından bakmakta ve hem Din'i buna göre yorumlamakta, hem de 'içtihad'larını bu bakış açısının üzerine oturtmaktadır.

Meselâ, peygamberlik, tevhid ve imanın, kısaca Kur'ân'ın, İslâm'ın nazarında dünya, Âhîret'in tarlasıdır; dünya hayatı asıl olmayıp, Âhîret'i kazanma adına ekilmesi gereken bir tarladır. Dolayısıyla Müslümanlar, dünya hayatına Âhîret'e inanmayan veya dikkate almayan kâfirler gibi bakmadıkları için dünyayı imarda kâfirlerin gerisine düşebilirler. Veya dünyayı imar anlayışları elbette farklı olur. Bir Müslüman, yatırımını Âhîret adına yapar; harcamalarında Din'e hizmeti esas alır. Kâfirler bütün himmetlerini dünyanın imarına verirken, Müslüman da olsalar dünyaya fazla eğilenler, dünya hayatlarını imar etmeyi öne alır; bundan artanı Âhîret'e ayırırlar. Oysa Kur'ân, tam tersini, yani "*Allah'ın sana olan ihsan ve nimetleriyle Âhîret yurdunu kazanmaya çalış; dünyadan da (O'nun sana takdir buyurduğu) nasibini unutma!*"³⁰² diye buyurur.

İkinci olarak, bilim ve materyalist felsefe, eşyayı sadece zatı açısından değerlendirir. Meselâ, onların nazarında yeryüzü; dağlar, denizler, toprak ve kayalardan müteşekkil, fezada kendi ekseninde ve güneş etrafında dönen küçük bir cisimdir. Oysa Kur’ân ve İslâm nazarında yeryüzü, her ne kadar cismen küçük, zayıf, ihtiyaçları çok, iktidarı sınırlı da olsa yaratılış ağacının meyvesi olan insanın beşiği ve meskenidir. Bu bakımdan, “Mekânın şerefi orada oturanlardır.” kaidesince, yeryüzü, göklere nisbeten küçücük bir cirimden ibarettir ama, taşıdığı manâ ve onda tecelli eden sanat açısından bütün kâinatın kalbi, merkezi, bütün İlâhî sanatların sergisi, İlâhî İsimler’in tecellilerinin mazharı, nihayetsiz Rabbânî faaliyetin en yoğun sergilendiği zemin, Allah’ın yaratıcılığının kendisini en yoğun ve en fazla gösterdiği alan, pek geniş Âhiret âlemlerinin dokunduğu tezgâh, ebedî kalacak manzaraların süratle ve birbiri peşisıra geçit yaptığı bir ekran, ebedî bağ, bahçe ve bostanların tohumlarının ekildiği tarladır. İşte taşıdığı bu manâ ve kendisinde sergilenen sanat ve hikmetler sebebiyledir ki, yeryüzü, Kur’ân’da göklerle bir tutulur ve “Göklerin ve yerin Rabbi” gibi ifadelerde göklerle birlikte anılır.³⁰³

Yine, bilim ve materyalist felsefenin nazarında güneş, yeryüzünden 150 milyon kilometre uzaklıkta, helyum ve hidrojen atomlarından müteşekkil, ısı ve ışık saçan bir ateş kütesidir. Ama Kur’ân’ın nazarında kâinat, insanın meskenidir. Bu meskenin tabanını yeryüzü, tavanını semâ oluşturur. İşte güneş, insanın meskeninin tavanına takılmış ve bu meskeni aydınlatan bir lamba, etrafında onun câzibesine tutulmuş gezegenleriyle beraber Allah’ın emri altında hareket eden ve yeryüzünde insan ve diğer canlıların ihtiyaçları için gerekli yemekleri pişiren altından bir ocaktır.

İşte, Kur’ân ile, peygamberlik ve iman ile bilim ve felsefenin bakış açısı çok farklı olduğu için, felsefeciler ve bilim adamları eşyanın şeklini, yapısını, hattâ dünyaya ait faydalarını incelemeye en ince ayrıntılara kadar girerler; fakat manevî ve dinî meselelerde en basit bir mü’minden bile çok daha geridirler. Dolayısıyla, manevî ve dinî meselelerde değil otorite ve hüccet olmak, bir talebe seviyesinde bile değildirler. Bunu anlamayanlar,

tıbbıa ait bir meseleyi mühendisten sormak gibi, felsefeci ve bilim adamlarını onlardaki eşyaya ait yatay malmata bakarak dinî ve manevî konularda da otorite yerine koyabilmekte, böylece kendileri aldandığı gibi, daha bazılarını da aldatabilmektedirler.

Felsefe ve bilimin meseleleri, hakikatin nazarında Din'in meselelerinin yanında pek ehemmiyetsizdir. Özellikle bilim ve felsefenin eşya ile ilgili olarak, insanın hiçbir dahli olmayan, bilinip bilinmemesi hiçbir manâ ve değer ifade etmeyen, hattâ bilinmesi fazladan ve lüzumsuz malûmat olmaktan öte gitmeyen öyle meseleleri vardır ki, cehaletten daha değerli değildir. Hattâ cehalet, insanı öğrenmeye sevk edebilir, öğrenmeye zemin olur. Fakat bu tür meseleler ve onlar hakkındaki bilgi, insanda boş bir gurur ve malmatfruşluk hasıl ederek, onu asıl gerçeği öğrenmekten alıkoyabilir. Coğrafya'nın ülkelerle ilgili, jeolojinin yer ve yapısıyla ilgili, astronominin gök cisimleriyle ilgili, fizik ve kimyanın eşya ile ilgili verdiği bilgilerin pek çoğu, bu tür malûmat kabilindedir. Ne var ki, kesretin cazibesıyla bilim, araştırmalarının pek çoğunu bu tür malûmat üretecek şekilde yoğunlaştırmakta ve beşerin ihtiyaçları için harcanabilecek yığınla para ve servet, bu araştırmalara gitmektedir.

• **Allah'ın hesabına kâinata bakan, her ne müşahede ederse ilimdir. Eğer gaflet ile sebepler hesabına bakarsa, ilim zannettiği şey de cehil olur.**³⁰⁴

Bir insan, eline bir elma alır ve şöyle düşünür: "Elma ekirdeği toprak altında imlendi; üzerinden mevsimler geçti ve büyük elma ağacı oldu; sonra da bu elmayı verdi. Elma, çok kıymetli bir meyvedir; içinde şu vitaminler vardır." Elmaya elma ve sebepler hesabına bakan için elma, bundan ibarettir; sadece besleyiciliği olan bir meyvedir.

Bir başkası ise elmayı eline alır ve şöyle düşünür: "İnsanlar, cinler, bunların Allah'ı bırakıp da tapındıkları bütün 'ilâh' ve 'ilâhe'ler, tabiat, sebepler dâhil bütün kâinat bir araya gelse yapamayacağı bir elma çekirdeği toprağa düşer veya ekilir. Bu çekirdekte, ondan çıkacak ağacın tamamı ve büyüme, ağaç olup meyve verme programı dercedilmiştir. Bu çekirdeğin toprağa düşmesiyle birlikte onda dercedilen büyüyüp ağaç olma (neşv 

nema) programı, bir molekülünü bile bütün kâinatın bir araya gelse yaratamayacağı toprak, benim ve bütün yeryüzü varlıklarının her an ihtiyaç duyduğu hava, yeryüzü ve ondaki bütün canlılar için rahmet olan yağmur, yeryüzü sarayımızın tavanında bizi aydınlatan ve ısıtan lambamız güneş, beşiğimiz ve feza okyanusunda gemimiz olan yerküre, yerkürenin kendisi ve güneş etrafındaki mükemmel ve muntazam hareketleri, en ince hesaplara dayalı bir nisbet içinde birbirleriyle işbirliğine girer.

Kısaca, âdeta bütün kâinat, bütün çekirdekler ve tohumlar gibi, bu çekirdekle de tam bir ittifak ve işbirliği halinde çalışır. Bu çalışmada hiçbiri vazifesinde ihmalde bulunmaz. Bu çekirdek, yağmursuz kalsa ve fazla ısı alsa kurur; fazla yağmur alsa çürür; daha sonra havasız kalsa yine kurur. Bu çekirdek çimlenip de ağaç olurken bana veya onu yetiştirene de budama gibi bazı küçük işler düşer. Nihayet bu çekirdek elma ağacı olur. Bahar mevsiminde rengiyle, kokusuyla harika çiçekler açar ve göz zevkimi tatmin eder. Sonra nisan rüzgârları ve arı gibi böcekler işbaşı yapar ve bu çiçeklerin polenlerini birbirine taşır. Bunun sonucunda çiçeklerin göbeklerinde meyveler belirir ve çiçeklerin yerini, bir yandan da gözünü dinlendiren yemyeşil yapraklar alır. Bu arada, yeryüzü sarayımızda ocak vazifesi de gören güneşin ısı altında meyveler kısa zamanda büyür ve olgunlaşır. Şu meyve, şekliyle ne kadar güzeldir; kokusu ne kadar iç açıcıdır; renkleri ne kadar göz ve gönül okşayıcıdır; tadı ne hoştur! Bu meyve böyle de, ya bende onu şekliyle ve güzelliğiyle görmek için göz, kokusunu almak için burun, renkleriyle okşanmak için göz ve gönül, tadını almak ve seçmek için dil olmasaydı; ayrıca onu yemek için iştiham ve beslenme ihtiyacım olmasaydı..! Bu elmanın sadece besleyiciliği olsa ve şekli, rengi, kokusu ve tadı bulunmasaydı...!

Demek oluyor ki, bu bir elma için elma çekirdeği ve ağacı dâhil bütün kâinat olabildiğince muntazam ve orantılı işbirliği yapıyor; onun bana gıda olması için de şekliyle, kokusuyla, rengiyle ve tadıyla bizzat elmanın kendisi ve görme, koklama, tatma ve hoşlanma duyu ve duygularım, iştiham ve ihtiyacım işbirliği yapıyor. Demek oluyor ki, bu elmanın gerçek

fiyatı bütün bir kâinat; ben, ona sahip olmak için sadece onun yetişmesinde küçücük katkısı olan üreticinin emeğinin karşılığını ödüyorum. Bütün bunlar gösteriyor ki, bütün unsurlarıyla kâinat da, bütün özellikleriyle elma da ve bütün hususiyetlerimle ben de, mutlak ilim, irade ve kudret sahibi tek bir Zât'ın yaratıp, bir arada yaşattığı varlıklarız. Yoksa, bütün zerreleriyle toprağın, havanın, güneşin, elma çekirdeğinin, suyun, yerkürenin kendilerini, birbirlerini ve beni her bakımdan bilecek bir ilmi; o elmayı yetiştirip bana gıda yapacak, bana gıda yapmakla kalmayıp, arı gibi böceklere de gıda yapıp, onlardan bana bir de bir başka gıda olan bal sağlayacak bir iradesi ve bütün bu unsurları yaratıp, emrinde kusursuz hareket ettirecek bir kudreti bulunması gerekirdi. Bu, belli bir şuur, bilgi, irade ve güç bulunan bende bile yok; şu şuursuz, ilimsiz, iradesiz, kendilerinin ve ne yaptıklarının bile farkında olmayan güneşte, havada, toprakta, suda, elmada nasıl olsun?! En güzeli de şu ki, bütün kâinatın yaratıcısı ve hakimi olan bu mutlak ilim, irade ve kudret sahibi Zât, öyle anlaşılıyor ki, bütün kâinatı benim hizmetime sunmuş, bana böyle bir sevgisi var. Bu sevgiye, sonsuz nimete ve bütün kâinatın üzerinde bana bahsettiği makam ve mevkiye karşılık, elbette bana düşen vazifeler olacaktır; bana hizmet eden kâinatta fesada, bozulmaya yol açmayacak, kâinatı kendim, hemcinslerim ve içindeki bütün varlıklar için bir Cennet gibi muhafaza etmeye yönelik vazifelerim olacaktır. Bunları yapmamak, şüphesiz her şeyden önce benim aleyhime neticelenecektir. O halde, bu vazifelerimi bilmeli ve ona göre davranmalıyım. Söz konusu Zat da, bana bu vazifeleri elbette bildirecektir ve bildirmiş olmalıdır. Sonra, beni bu kadar nimetlerle yücelten ve yüceltirken benden hiçbir fiyat istemeyen, dolayısıyla sonsuz kerem sahibi olduğu anlaşılan Zât, tamamen kendi hayrına olacağı kesin vazifeleri yerine getirmemi de mutlaka karşılıksız bırakmayacaktır.”

Bir elmaya bu şekilde son derece insanî ve bakılması gereken açıdan bakmak, bizi kuşatıcı bir ilim, ma'rifet, kudsî aşk, şevk ve vazifeperverliğe götürecektir ve yeryüzünde hayatı Cennet hayatı gibi yaşamamanın

dinamiklerinden olacaktır. Yoksa diğerk bakış, sunî az bir ışıktan başka bir şey vermeyen zulmetli bir manzaradan öte bir şey göstermez. Ve zulmetin, karanlığın altına gizlenen nefisler, bu güzelim dünyayı ancak bir yangın yerine, bir cehenneme çevirir.

[6](#) *Sözler*, “1. Söz”.

[7](#) *Lem’alar*, “14. Lem’a, 2. Makam, 1. Sır”.

[8](#) *Lem’alar*, “14. Lem’a, 2. Makam, 2. Sır”.

[9](#) En’âm Sûresi/6: 1.

[10](#) Sâffât Sûresi/37: 96.

[11](#) Bakara Sûresi/2: 1.

[12](#) Hadîd Sûresi/57: 4

[13](#) Bakara Sûresi/2: 37, 54, 143, 173, 199, 217; Âl-i İmran Sûresi/3: 31, 89; Mâide Sûresi/5: 39; A’râf Sûresi/7: 153...)

[14](#) *Lem’alar*, “1. Lem'a”.

[15](#) Enbiyâ Sûresi/21: 87

[16](#) Enbiyâ Sûresi/21: 87

[17](#) *Sözler*, “Lemeât”.

[18](#) *Sözler*, “Lemeât”.

[19](#) *Sözler*, “Lemeât”.

[20](#) Fâtır Sûresi/35: 8

[21](#) *Sözler*, “Lemeât”.

[22](#) *İşârât; Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri”: 104.

[23](#) *Sözler*, “Lemaât”

[24](#) *Sözler*, “Lemaât”

[25](#) *İşârât*.

[26](#) *Sözler*, “10. Söz, 5. Hakikat”.

[27](#) *Sözler*, “19. Söz, 9. Reşha”.

[28](#) *Buharî*, “İman” 24; *Müslim*, “İman” 106.

[29](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre’nin Zeyli”.

[30](#) *İşârâtü'l-İ’caz*, Bakara Sûresi, 21–22. âyetlerin tefsirinde.

[31](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre’nin Zeyli”.

[32](#) *Sözler*, “31. Söz, 3. Esas, 2. Temsil”.

[33](#) *Sözler*, “24. Söz, 4. Dal”.

[34](#) *Sözler*, “3. Mevkıf, 2. Mebhas, 3. Nükte”.

[35](#) *Sözler*, “3. Mevkıf, 2. Mebhas, 3. Nükte”.

[36](#) *Muhakemât*, “3. Makale, 2. Maksat”.

[37](#) Alâk Sûresi/96: 1.

[38](#) Yusuf Sûresi/12: 76.

[39](#) *Sözler*, “24. Söz, 4. Dal”

[40](#) *Hutbe-i Şamiye*.

[41](#) *Muhakemât*, “3. Makale, 1. Maksat”.

[42](#) Yusuf Sûresi/12: 105.

[43](#) Sâffât Sûresi/37: 12.

- [44](#) *Muhakemât*, “3. Makale, 1. Maksat”.
- [45](#) *İşârât*.
- [46](#) A’râf Sûresi/7: 71; Yusuf Sûresi/12: 40; Necm Sûresi/53: 23.
- [47](#) Bakara Sûresi/2: 189.
- [48](#) *Hutbe-i Şamiye*.
- [49](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 11. Mukaddime”.
- [50](#) *Muhakemât*, “3. Makale, 2. Maksat, Mukaddime”.
- [51](#) *Münazarat*.
- [52](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre’nin Zeyli”.
- [53](#) Haşr Sûresi/59: 19.
- [54](#) İsrâ Sûresi/17: 70.
- [55](#) Furkan Sûresi/25: 70.
- [56](#) *Muhakemât*, “3. Makale, 1. Maksat”.
- [57](#) Yusuf Sûresi/12: 76.
- [58](#) Bakara Sûresi/2: 232; Âl-i İmran Sûresi/3: 66.
- [59](#) Bakara Sûresi/2: 216.
- [60](#) Bakara Sûresi/2: 26.
- [61](#) Hacc Sûresi/22: 73.
- [62](#) *Mektûbât*, “26. Mektup, 1. Mebhas”; *Sözler*, “15. Söz’ün Zeyli”.
- [63](#) *Sözler*, “Lemeât”.
- [64](#) Yusuf Sûresi/12: 38.
- [65](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 49.
- [66](#) *Sözler*, “21. Söz, 2. Makam, 5. Vecih”.
- [67](#) *Sözler*, “32. Söz, 2. Mevkıf, 1. Maksat”.
- [68](#) *Muhakemât*, “2. Makale, 1. Mukaddime”.
- [69](#) Enbiyâ Sûresi/21: 30.
- [70](#) Kehf Sûresi/18: 86.
- [71](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 2. Mukaddime”.
- [72](#) *Lem’alar*, “14. Lem’a, 1. Makam”.
- [73](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 2. Mukaddime”.
- [74](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 2. Mukaddime”.
- [75](#) *İşârâtü’l-İ’caz*, “Nübüvvet Hakkında, 6. Mesele, 4. Nükte”.
- [76](#) *Sözler*, “21. Söz, 2. Makam, 3. Vecih”.
- [77](#) *Mesnevi-i Nûriye*, “Reşhalar, 4. Reşha”.
- [78](#) *Sözler*, “24. Söz, 3. Dal, 12. Asıl”.
- [79](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre, 1. Bab”.
- [80](#) *Lem’alar*, “13. Lem’a, 13. İşaret”.
- [81](#) *Sözler*, “Lemaât”.
- [82](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre, Mukaddime”.
- [83](#) Rûm Sûresi/30: 30.
- [84](#) *Buharî*, “Cenâiz” 80, 93; *Müslim*, “Kader” 22; *Tirmizî*, “Kader” 5; *Ebu Davud*, “Sünnet” 18.
- [85](#) *Sözler*, “Lemeât”, *Muhakemât*, “1. Makale, 4. Mukaddime”.
- [86](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 5. Mukaddime”.
- [87](#) *Sözler*, “Lemeât”.
- [88](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri”: 70.

- [89](#) *Mektûbât*, “22. Mektup, 1. Mebhas, 4. Vecih”.
- [90](#) *Tulûât*.
- [91](#) Bkn. Şûrâ Sûresi/42: 30.
- [92](#) Nahl Sûresi/16: 61; Fâtır Sûresi/35: 45.
- [93](#) *İşârât*.
- [94](#) *Tulûât*.
- [95](#) *Tulûât; Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri”; 108.
- [96](#) *Hutbe-i Şamiye*.
- [97](#) *Mektûbât*, “26. Mektup, 3. Mebhas, 3. Mesele”; *Kastamonu Lâhikası*.
- [98](#) *Sözler*, “Lemeât”.
- [99](#) *Muhakemât*, “3. Makale, 1. Maksat”.
- [100](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 8. Mukaddime”.
- [101](#) Furkan Sûresi/25: 43; Câsiye Sûresi/45: 23.
- [102](#) Nisâ Sûresi/4: 69.
- [103](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Zeylül-Habbe”.
- [104](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 8. Mukaddime”.
- [105](#) *Muhakemât*, “3. Makale, 1. Yol”.
- [106](#) *İşârâtü'l-İ'caz*, “Bakara Sûresi, 31–33. âyetlerin tefsiri, 2. Vecih”.
- [107](#) Zâriyât Sûresi/51: 56.
- [108](#) *Mektûbât*, “12. Mektup, 1. Sual”.
- [109](#) *Sözler*, “Lemeât”.
- [110](#)¹⁰⁴ *Sözler*, “Lemeât”.
- [111](#) Nisâ Sûresi/4: 141.
- [112](#) Mâide Sûresi/5: 105.
- [113](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre, Hatime”.
- [114](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri”: 86; *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre”.
- [115](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre, 1. Bab, Hatime”.
- [116](#) *Sözler*, “5. Söz”
- [117](#) Bakara Sûresi/2: 30.
- [118](#) Bakara Sûresi/2: 213.
- [119](#) Rûm Sûresi/30: 41.
- [120](#) *Sözler*, 30. Söz, 1. Maksat.
- [121](#) *Sözler*, “6. Söz”.
- [122](#) Mâide Sûresi/5: 101.
- [123](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 93; En'âm Sûresi/6: 146.
- [124](#) Nahl Sûresi/16: 124.
- [125](#) *Sözler*, “13. Söz, 2. Makam”.
- [126](#) *İşârâtü'l-İ'caz*, “Bakara Sûresi, 4. âyetin tefsiri.
- [127](#) *Şualar*, “15. Şua, 2. Kısım, 6. Kelime”.
- [128](#) *Sözler*, “24. Söz, 4. Dal”.
- [129](#) Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 5:262.
- [130](#) *İşârâtü'l-İ'caz*, “Nübüvvet Hakkında, 6. Mesele, 2. Nükte”.
- [131](#) *İşârâtü'l-İ'caz*, “Nübüvvet Hakkında, 6. Mesele, 2. Nükte”
- [132](#) Mülk Sûresi/67: 16–17.
- [133](#) Şûrâ Sûresi/42: 11.

- [134](#) Tâ-Hâ Sûresi/20: 5.
- [135](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 8. Mukaddime”.
- [136](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 3. Mukaddime”.
- [137](#) *Sözler*, “Lemeât”.
- [138](#) *Buharî*, “Şehadât” 16; *Müslim*, “Zühd” 65; *Ebû Davud*, “Edeb” 10.
- [139](#) *Tirmizî*, “Birr” 60.
- [140](#) *Sözler*, “Lemeât”
- [141](#) *Sözler*, “20. Söz, 2. Makam, İki Mühim Suale Cevap”.
- [142](#) *Sözler*, “29. Söz, 2. Maksat, 4. Esas, 3. Mesele”.
- [143](#) *Sözler*, “Lemeât”.
- [144](#) *Sözler*, “Lemeât”.
- [145](#) *Mektûbât*, “9. Mektup, Râbian”; *Barla Lâhikası*.
- [146](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 102.
- [147](#) *Sözler*, “23. Söz. 1. Mebhas, 1. Nokta”.
- [148](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre, 1. Bab, Hatime”.
- [149](#) A'râf Sûresi/7: 128...
- [150](#) *Sözler*, “Lemeât”.
- [151](#) *Hutbe-i Şamiye*.
- [152](#) *Sözler*, “24. Söz, 3. Dal, 2. Asıl”.
- [153](#) Ör: Bakara Sûresi/2: 216.
- [154](#) Yusuf Sûresi/12: 76.
- [155](#) *Mektûbât*, “18. Mektup, 1. Mesele-i Mühimme”.
- [156](#) *Mektûbât*, “18. Mektup, 1. Mesele-i Mühimme”.
- [157](#) *Mektûbât*, “5. Mektup; 28. Mektup, 3. Mesele Olan 3. Risale”.
- [158](#) Hakim et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usul*, 2:204.
- [159](#) İmam-ı Rabbanî, *Mektûbât*, “210. Mektup”.
- [160](#) *Emirdağ Lâhikası I*.
- [161](#) *Buharî*, “Cihad” 102; *Müslim*, “Fedailü's-Sahabe” 34.
- [162](#) Kurtubî, *el-Câmî' li-Ahkâmi'l-Qur'ân*, 4: 314.
- [163](#) *Mektûbât*, “12. Mektup”.
- [164](#) İmam-ı Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 3:78; es-Sehâvî, *el-Makâsidü'l-Hasene*, 290.
- [165](#) *İşârâtü'l-İ'caz*, “Bakara Sûresi, 3. âyetin tefsiri.”
- [166](#) *Sözler*, “23. Söz, 1. Mebhas, 3. Nokta”.
- [167](#) *Mektûbât*, “26. Mektup, 4. Mebhas, 2. Mesele”.
- [168](#) *Sözler*, “23. Söz, 1. Mebhas, 3. Nokta”.
- [169](#) *Sözler*, “2. Söz”; *Lem'alar*, “13. Lem'a, 8. İşaret”.
- [170](#) Kehf Sûresi/18: 35–36.
- [171](#) Sâffât Sûresi/37: 65.
- [172](#) *Sözler*, “23. Söz, 1. Mebhas, 4. Nokta”.
- [173](#) *Mektûbât*, “24. Mektup, 1. Makam, 3. Remiz”.
- [174](#) *Mektûbât*, “24. Mektup, 1. Makam, 5. Remiz, 1. Nükte”.
- [175](#) *Sözler*, “Lemeât”; *Muhakemât*, “1. Makale, 7. Mukaddime”.
- [176](#) *Mektûbât*, “28. Mektup, 8. Mesele”.

[177](#) *Kastamonu Lâhikası*.

[178](#) İsrâ Sûresi/17: 15.

[179](#) Yunus Sûresi/10: 22–23; Lokman Sûresi/31: 25; Zümer Sûresi/39: 38...

[180](#) Yâ-Sîn Sûresi/36: 6.

[181](#) En'am Sûresi/6: 131.

[182](#) *Kastamonu Lâhikası*.

[183](#) *Mektûbât*, “28. Mektup, 8. Mesele, 5. Nükte”.

[184](#) *Lem'alar*, “17. Lem'a, 13. Nota, 4. Mes'ele.”

[185](#) *Sözler*, “10. Söz, 9. Hakikat; 29. Söz, 1. Maksat, 3. Esas”; *Şualar*, “11. Şua (Meyve Risalesi), 7. Mesele.”

[186](#) *Sözler*, “10. Söz, 9. Hakikat; 29. Söz, 1. Maksat, 3. Esas”; *Şualar*, “11. Şua (Meyve Risalesi), 7. Mesele.”

[187](#) *Şualar*, “11. Şua (Meyve Risalesi), 7. Mesele.”

[188](#) *Lem'alar*, “17. Lem'a, 6. Nota”.

[189](#) *Sözler*, “15. Söz'ün Zeyli”; *Tulûât*.

[190](#) *Şualar*, “7. Şua, Mukaddime”.

[191](#) Ör. Nahl Sûresi/16: 60; Nûr Sûresi/24: 35; Rûm Sûresi/30: 27.

[192](#) *Lem'alar*, “17. Lem'a, 5. Nota”.

[193](#) *Mektûbât*, “26. Mektup, 4. Mebhas, 4. Mesele”.

[194](#) Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl*, 2:204; Benzer manadaki hadisler için bkz.: Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 2:359; Abd ibn Humeyd, *el-Müsned*, 1: 417.

[195](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe, Zeylül-Zeyl”.

[196](#) Rûm Sûresi/30: 8.

[197](#) Fussilet Sûresi/41: 53.

[198](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Zerre”.

[199](#) Ahzâb Sûresi/33: 72.

[200](#) Kehf Sûresi/18: 36.

[201](#) *Lem'alar*, “13. Lem'a, 7. İşaret”; *Kastamonu Lâhikası*.

[202](#) *Lem'alar*, “13. Lem'a, 7. İşaret”.

[203](#) Ör. İbrahim Sûresi/14: 3; Nahl Sûresi/16: 107.

[204](#) *Sözler*, “23. Söz, 2. Mebhas, 1. Nükte; 26. Söz, 1. Mebhas;” *Şualar*, “11. Şua, 11. Mesele;” *Lem'alar*, “13. Lem'a, 1. İşaret.”

[205](#) *Sünûhât; Mektûbât*, “29. Mektup, 9. Kısım, 7. Telvih”.

[206](#) Yunus Sûresi/10: 18.

[207](#) Zümer Sûresi/39: 3

[208](#) Nisâ Sûresi/4: 85.

[209](#) A'râf Sûresi/7: 53.

[210](#) Şuarâ Sûresi/26: 96–101.

[211](#) Bakara Sûresi/2: 254.

[212](#) En'am Sûresi/6: 70.

[213](#) Zümer Sûresi/39: 44.

- [214](#) Yunus Sûresi/10: 3.
[215](#) Enbiyâ Sûresi/21: 28.
[216](#) Meryem Sûresi/19: 87.
[217](#) Tâ-Hâ Sûresi/20: 109.
[218](#) Nisâ Sûresi/4: 69.
[219](#) Nisâ Sûresi/4: 64.
[220](#) Yusuf Sûresi/12: 97–98.
[221](#) *Tirmizî*, “Daavât” 118; *İbn Mâce*, “İkametü’s-salât” 189.
[222](#) Ahzâb Sûresi/33: 43.
[223](#) Ahzâb Sûresi/33: 56.
[224](#) Mü’min Sûresi/40: 7–9.
[225](#) Haşir Sûresi/59: 10.
[226](#) *Lem’alar*, “17. Lem’a, 2. Nota”.
[227](#) Yusuf Sûresi/12: 76.
[228](#) Tâ-Hâ Sûresi/20: 114.
[229](#) *Sözler*, “15. Söz, 6. Basamak”.
[230](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 125; Enfâl Sûresi/8: 9.
[231](#) Enfâl Sûresi/8: 10–13.
[232](#) Muhammed Sûresi/47: 7; Saff Sûresi/61: 14.
[233](#) Tahrîm Sûresi/66: 4.
[234](#) *Lem’alar*, “2. Lem’a, 1. Nükte”.
[235](#) *Sözler*, “13. Söz, 2. Makam”, “24. Söz, 5. Dal, 4. Meyve”; “Lemeât”; *Lem’alar*, “17. Lem’a”.
[236](#) *Lem’alar*, “13. Lem’a, 12. İşaret”.
[237](#) İsrâ Sûresi/17: 44.
[238](#) Ör. Yunus Sûresi/10: 22–23.
[239](#) Yusuf Sûresi/12: 105.
[240](#) Rûm Sûresi/30: 30; *Buharî*, “Cenaiz” 80; *Müslim*, “Kader” 22.
[241](#) A’râf Sûresi/7: 179; Hacc Sûresi/22: 46.
[242](#) *Buharî*, “Tevhid” 15; *Müslim*, “Tevbe” 14.
[243](#) İsrâ Sûresi/17: 15.
[244](#) Şûrâ Sûresi/42: 30; Fâtır Sûresi/35: 45.
[245](#) *Sözler*, “24. Söz, 5. Dal, 2. Meyve”.
[246](#) *Sözler*, “26. Söz, 1. Mebhas”.
[247](#) *Buharî*, “Rikak” 18; *Müslim*, “Münafikûn” 71–78.
[248](#) *Mektûbât*, “24. Mektup, 1. Makam, 1. Remiz”; *Lem’alar*, “25. Lem’a, 18. Deva”.
[249](#) Bu âlemler için bkn. Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, c. 3, 4, Nil Yayınları.
[250](#) *İşârâtü’l-İ’câz*, “Bakara Sûresi, 6. âyetin tefsirinde”; *Şualar*, “7. Şua, Mukaddime”.
[251](#) *Şualar*, “7. Şua, Mukaddime”.
[252](#) *İşârâtü’l-İ’câz*, “Bakara Sûresi, 6. âyetin tefsirinde”.
[253](#) *Sözler*, “21. Söz, 2. Makam; 1. ve 5. Vecih”; *Lem’alar*, “13. Lem’a, 6. İşaret”.
[254](#) *Sünuhât*.
[255](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe”.
[256](#) Bakara Sûresi/2: 120.
[257](#) Mâide Sûresi/5: 51.
[258](#) *Münazarat*.

- [259](#) Mümtehan Sûresi/60: 8–9
- [260](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Hubab”.
- [261](#) *Emirdağ Lâhikası II*.
- [262](#) İsrâ Sûresi/17: 45–48.
- [263](#) *Lem’alar*, “17. Lem’a, 6. Nota”.
- [264](#) *Lem’alar*, “17. Lem’a, 13. Nota, 3. Mesele”.
- [265](#) *Sünuhât*.
- [266](#) *Tarihçe-i Hayat*, “Birinci Kısım: İlk Hayatı”.
- [267](#) *Sözler*, “25. Söz, 3. Şule, 3. Ziya; 24. Söz, 2. Dal”.
- [268](#) Mâide Sûresi/5: 3.
- [269](#) İbrahim Sûresi/14: 36.
- [270](#) Mâide Sûresi/5: 118.
- [271](#) Yunus Sûresi/10: 88.
- [272](#) Nuh Sûresi/71: 26–27.
- [273](#) Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 1:383; Hakim, *el-Müstedrek*, 3:21–22.
- [274](#) Hûd Sûresi/11:7; Secde Sûresi/32: 4...
- [275](#) Zümer Sûresi/39: 67.
- [276](#) Enfâl Sûresi/8: 24.
- [277](#) En’âm Sûresi/6: 95.
- [278](#) Bakara Sûresi/2: 124.
- [279](#) Sa’d Sûresi/38: 26.
- [280](#) Sâd Sûresi/38: 35–36.
- [281](#) Bakara Sûresi/2: 246–251.
- [282](#) *Tirmizî*, “Menakıb” 20; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 4: 281; İbn Mace, *Sünen*, 1: 21, 29.
- [283](#) *Müslim*, “Fadail” 37; *Tirmizî*, “Menakıb” 32; *Ebû Davud*, “Menasik” 27; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 5:182,189.
- [284](#) *Buharî*, “Megâzî” 83; *Müslim*, “Vasiye” 22.
- [285](#) Mâide Sûresi/5: 67.
- [286](#) *Nehcü’l-Belâğa*, (İng. terc. Müftü C. Hüseyin), 162 ve 40. hutbeler.
- [287](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Katre’nin Zeyli”.
- [288](#) Hûd Sûresi/11: 7.
- [289](#) Deylemî, *el-Müsned*, 2:338; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 3:35.
- [290](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Hubab.”
- [291](#) Âl-i İmrân Sûresi/3: 27; İbrahim Sûresi/14: 40.
- [292](#) Tekvîr Sûresi/81: 27–29.
- [293](#) Yâ-Sîn Sûresi/36: 82.
- [294](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Zeylî’l-Habbe”; *Muhakemât*, “1. Makale, 5. Mukaddime”.
- [295](#) *Şualar*, “2. Şua, 1. Makam, 1. Meyve; 11. Şua, 10. Mesele”.
- [296](#) *Mektûbât*, “5. Mektup”; *Emirdağ Lâhikası I*.
- [297](#) Yusuf Sûresi/12: 76.
- [298](#) Rene Guenon, *Doğu ve Batı*, terc., F. Arslan, Yeryüzü Yayınları, İst., s., 57.
- [299](#) Rene Guenon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, terc., N. Avcı, Yeryüzü Yayınları, İst., 60.
- [300](#) *Sünuhât; Mesnevî-i Nûriye*, “Hubab”.
- [301](#) *Sözler*, “12. Söz, 1. Esas; 13. Söz, 1. Makam; 19. Söz, 14. Reşha; 20. Söz, 2. Makam”.
- [302](#) Kasas Sûresi/28: 77.

[303](#) Sözlür, “15. Söz, 3. Basamak”.

[304](#) Mesnevî-i Nûriye, “Şemme”.

İkinci Bölüm

ALLAH'A, KADER'E, ÂHİRET'E VE
METAFİZİK ÂLEME İMANLA İLGİLİ KÜLLÎ
KAİDELER

· Eşya veya varlıkların vücuda gelişlerinde ve hayatlarında mutlak bollukla beraber mükemmel uyum ve intizam, aynı zamanda nihayet derecede kıymet ve paha; âdeta sınırsız bir süratle beraber tam bir düzen, tenasüp, denge ve israfsızlık; mutlak çoklukla beraber mükemmel sanat ve güzellik; mutlak kolaylıkla beraber mükemmel maharet, ihtimam ve kusursuzluk; çok büyük mesafe veya uzaklıkla birlikte tam bir uyum ve ittifak; tam bir karışma ve iç içelikle birlikte mutlak farklılık ve başkalık vardır. Bütün bunlar, Cenab-ı Allah'ın varlığını, birliğini, nihayetsiz İlim, İrade ve Kudreti'ni apaçık gösterir.³⁰⁵

BÜYÜK HARFLERLE YAZILMIŞ APAÇIK ÂYETLER

Bu tesbitler, Cenab-ı Allah'a inanma ve O'nu tanımada oldukça önemlidir. Gerçekten, özellikle bahar ve yaz mevsiminde yeryüzünü temaşa ettiğimizde görürüz ki, sayısız denebilecek kadar çok varlık icat edilir. Sayısız otlar, çiçekler, bitkiler, böcekler, birden zeminin yüzünü süsler. Yine sayılması imkânsız ağaçlar ve bitkiler çiçek açar, yaprağa durur ve meyve verir. Böyle bir bolluk, tam bir düzensizlik ve karışıklığa sebep olmalıdır. Bir insan, elinde üç topu birden birkaç dakika bile çeviremez; aynı anda birkaç işi eksiksiz ve kusursuz başaramaz. Ayrıca, bu kadar bol bulunan eşya ve varlıkların son derece kıymetsiz, değersiz ve ucuz olması gerekir. Oysa görüyoruz ki, zemin yüzünde nihayetsiz bir bolluk içinde ortaya çıkan varlıklar, birbirleriyle, yeryüzüyle ve hayatla tam bir uyum içinde ve tam bir sistem, kusursuz bir intizam dâhilinde varlık sahasında görünmekte ve her biri, kendi olarak hayatını sürdürmektedir. Yine, her bir şey, her bir varlık, her birini, hattâ bir otu bile bütün insanların bütün güçleri, kabiliyetleri ve sermayeleriyle bir araya gelseler yaratamayacakları ölçüde âdeta kâinat çapında bir değer ve paha ifade etmektedir.

Sadece nihayetsiz bollukla beraber nihayetsiz düzen ve intizam değil, bütün eşya ve varlıklar, tam bir süratle, hepsi âdeta aynı anda yaratılmakta, yeryüzünde yayılmaktadır. Sayısız varlığın müthiş bir süratle yaratılması ve yeryüzünü kaplaması, ölçsüzlüğe, düzensizliğe, kabalığa, varlıklarda bozukluğa, eğri-büğrülüğe sebep olmalıdır. Oysa bunlardan hiçbiri

görülmemekte, tam tersine hem varlıklar, türler, cinsler ve familyalar, hem de her bir varlığın organları, duyuları, fakülteleri arasında tam bir denge ve oran müşahede edilmektedir. Bunun yanısıra, böylesine bol ve süratli icatta ve yapmada pek çok israf olur; pek çok malzeme açığa çıkar, kesilir biçilir ve atılır. Halbuki, varlıkların süratle ve nihayetsiz bolluk içinde ortaya çıkmalarında ve kendilerine verilen cihaz, duyu, fakülte ve organlarda tek bir fazlalık, en küçük bir israf müşahede edilmemektedir. İsrاف ve fazlalık müşahede edilmediği gibi, mutlaka lüzumlu olan yaratılmakta ve lüzumlu olan hiçbir şey eksik bırakılmamaktadır.

Üçüncü olarak, yine görüyoruz ki, hem türler, cinsler, familyalar, hem bunların üyeleri veya mensupları, hem de her bir varlığa verilen cihazlar, organlar (özellikle hücreler, damarlar, tüyler...) o kadar çoktur ki, böyle bir çokluk, normalde sanatsızlık ve çirkinliğe sebep olur. Fakat hem kâinatın tamamında, hem ondaki her bir şeyde, her bir varlıkta, her bir organda mükemmel ve satın alınamaz bir sanat, güzellik ve yerli yerindelik apaçık temaşa edilmektedir.

Yine, zemin yüzünde canlıların çok kolay yaratılıp yeryüzünü kapladığını, bitkilerin, ağaçların hemen yeşeriverdiğini ve mükemmel, kusursuz çiçekler ve yapraklar açıp, meyveye durduğunu, kâinattaki bütün işlerin son derece kolay kotarıldığını, yeryüzünden binlerce, milyonlarca defa büyük kürelerin fezada müthiş hızlarla ve tam bir denge içinde hareket ettiklerini görüyor ve biliyoruz. Böylesine iç içe, sayısız ve olabildiğince büyük cisimleri içine alan işlerin pek kolay icra edilmesi aslında ihtimamsızlığa, yani özensizliğe, dağınıklığa, kapatılamaz ve giderilemez eksik ve kusurlara yol açar. Oysa kâinatta ve onda cereyan eden her şeyde mutlak kolaylıkla beraber kusursuz mükemmeliyet, düzen, tam bir denge, yerli yerindelik, eksiksiz maharet ve her şeye nihayet derecede ihtimam gösterildiğini apaçık müşahede ediyoruz.

Bir diğer husus olarak, feza âdeta sonsuz genişlikte ve bu sonsuzca boyutlar içinde hareket eden cisimler arasında korkunç mesafeler var. Yerküre güneşin etrafında dönüyor ve güneşin yerküreye uzaklığı 150

milyon kilometre. Eğer bu mesafe biraz daha fazla olsa yeryüzü sürekli donacak ve yeryüzünde hayat olmayacak; eğer mesafe biraz daha az olsa yeryüzündeki her şey kavrulacak. Ayrıca, bu mesafe, diğer milyonlarca ve birbirleriyle münasebet ve içiçe hareket halindeki gök cisimleri arasındaki mesafe ile karşılaştırıldığında çok küçük kalıyor. Güneş, sistemiyle birlikte kendisine doğru hareket ettiği Vega takımyıldızından tam 25.3 ışık yılı uzakta. Işığın saniyedeki hızının 300.000 kilometre olduğunu düşündüğümüzde güneş ile Vega takımyıldızı arasındaki mesafe hakkında fikir sahibi oluruz. Yeryüzünde de aynı cisimlerin, aynı türde sayısız ağaç ve bitkinin, aynı türde hayvanların yeryüzünün tamamında var olduğunu görüyoruz. Böyle mesafeler içindeki hareketlerde ve hareketler arasında düzen ve dengenin kurulabilmesi, kurulsu bile devam ettirilebilmesi, yeryüzünün tamamında aynı tür bitki, ağaç ve hayvanın bulunabilmesi ve yaşayabilmesi imkânsız görünmektedir. Çünkü, mesafenin büyüklüğü hareketleri ve dengeyi elbette etkileyeceği gibi, son derece geniş bir yüzeye yayılan varlıklar arasında büyük ayrılıkların ve benzersizliklerin olması da son derece “tabiî”dir. Fakat, fezada o kadar mesafelerde çok büyük kütlelerin ve dev sistemlerin hareketleri milyarlarca yıldır gayet kolaylıkla ve tam bir denge içinde devam etmekte, yeryüzü sathına yayılmış aynı bitkiler, ağaçlar ve hayvanlar arasında hiçbir fark görülmemektedir.

Sözü edilen bu kadar büyük mesafede bitkiler, ağaçlar ve hayvanlar birbiriyle iç içe bulunmaktadır. Aynı yerde, aynı toprak üzerinde sayısız ot ve bitki bitmekte, ağaçlar boy vermekte, sayısız denecek kadar çok böcekler, sinekler, kelebekler ve daha pek çok hayvan hayata gönderilmekte ve yaşamaktadır. Bu kadar içiçelik ve karışma tam bir karmaşıklığa ve seçilememeğe sebep olur. Oysa her bitki, her ağaç, her hayvan, kendisi olarak dünyaya gelip, kendisi olarak yaşamaktadır. Bu kadar karışıklık içinde tam ve kusursuz bir temyiz ve tefrik, yani ayrıştırma, farklılaştırma, başkalaştırma, her canlıyı kendisi olarak yaratıp, kendisi olarak yaşatma müşahede edilmektedir.

Yeryüzünde ve kâinatta gördüğümüz bu kadar birbirine zıt fakat birbiriyle tam bir uyum ve ittifak içindeki varlık, varoluş ve hayat gerçekleri, ancak her şeyi kusursuz görür, her sesi birbirine karıştırmadan işitir, her şeyi bütün incelikleriyle, parça parça ve bütün olarak eksiksiz bilir, mutlak irade sahibi, dilediğini dilediği gibi yapan ve yapma kudretine sahip bir Zât'ı, Cenab-ı Allah'ı apaçık göstermekte ve tanıtmaktadır.

Hayat, Cenab-ı Allah'ın varlığına ve Birliği'ne, ölüm ise, O'nun bekasına delildir.³⁰⁶

Her an, her saniye ve salise milyarlarca canlı varlık hayata gönderilmekte ve milyarlarcası hayattan alınmaktadır. Güneş altında akıp giden bir nehrin yüzündeki kabarcıklarda kabarcıklar sayısınca birbirinin aynısı güneşçikler parlar. Nehrin güneşle irtibatı kesildiğinde, meselâ nehir bir tünele girdiğinde kabarcıklardaki güneşçikler görünmez olur. Bu da gösterir ki, o kabarcıklarda parlayan güneşçikler, nehre veya kabarcıklara ait değildir; kabarcıklarda, onların safi kalbleri veya göz bebeklerinde parlayan güneşçikler, semadaki tek bir güneşe aittir ve parlamalarıyla, varlıklarıyla o güneşin varlığına, birbirlerinin aynısı olmalarıyla o güneşin birliğine işaret ederler. Nehir tünelden çıktığında, nehrin tünelde iken kaybolan kabarcıklarındaki güneşçikler de tekrar ortaya çıkar. Demek oluyor ki, nehir tünele girmiş, âdetâ tünelde kaybolmuş ve görünmez olmuş olsa da semadaki güneş, varlığını sürdürmektedir. İşte, nehir tünelde görünmez olduğunda yüzündeki kabarcıklardaki güneşçiklerin de kaybolması, tünelden çıktığında aynı kabarcıkların tekrar görünmesi, güneşin bekasını, nehrin tünelde görünmez olmasıyla güneşin kayıp veya yok olmayıp, varlığının devam ettiğini gösterir.

Bunun gibi, kâinatta, özellikle müşahede sahamıza giren yeryüzünde her an sayısız denecek varlık hayat sahasına çıkmalarıyla yaratan, şekillendiren ve hayata gönderen Cenab-ı Allah'ın varlığına, hayata gelen ve giden varlıklar, onların türleri arasındaki mahiyet birliği, hayata gelme ve gitme ve hayatın devamındaki muhteşem düzen ise Allah'ın Birliği'ne işaret eder. Her an sayısız denebilecek varlığın hayattan alınıp yerlerine yenilerinin

gelmesi de, Cenab-ı Allah'ın bekasına, varlıkların ölmesiyle O'nun da ölmediğine ve varlığını kesintisiz devam ettirdiğine delildir.

· **Cenab-ı Allah'ın kâinatın tamamındaki tecellisi (imdâd-ı Vâhidiyet), Allah'ın Birliği ve bunun kâinatta hâsıl ettiği birlik ve bütünlük (yüsr-ü vahdet), Allah'ın her bir varlık üzerindeki tecellisi (tecelli-i Ehadiyet), yine Cenab-ı Allah'ın mutlak vücud sahibi ve gayr-ı maddî olması, Kendi dışındaki varlıkların hiçbirine benzememesi ve yer ve zaman kaplama ve bölünme gibi maddeye ait her türlü özellikten mutlak münezze olması, kâinatın tek bir Allah tarafından yaratılıp idare edilmesinin mutlak kolaylığını açıklar.**³⁰⁷

Hz. Üstad Bediüzzaman'ın ifade ettiği bu çok önemli gerçekler, ma'rifetullahın, yani Cenab-ı Allah'ı tanımanın da çok önemli menfezleridir.

İMDÂD-I VÂHİDİYET, YÜSR-Ü VAHDET, TECELLİ-İ EHADİYET

Güneşin ısı, ışık ve ışığındaki renklerle yeryüzünde toptan tecellisi vardır. Güneş hakkında tam bilgi sahibi olmak için bütün yeryüzünü dolaşmak, yeryüzündeki her bir nesneyi ziyaret etmek, sonra atmosfere, sonra da güneşe çıkmak gerekir. Güneşe çıkmak imkânsız, diğerleri de çok zordur. Fakat güneşi ısı, ışığı ve ışığındaki renklerle gösteren ve yansıtan şeffaf bir cisim, bir su damlacığı, bir ayna, bir çiçek de, yani, güneşin bu cisimlerdeki aksi, bize güneşi tanıma adına önemli bilgiler verir.

Benzer şekilde, Cenab-ı Allah da, İsimleri'yle yeryüzünün ve kâinatın tamamında tecelli eder. Fakat yeryüzünün tamamını ve kâinatı dolaşmak mümkün olmadığından, O'nu tanıma adına, Cenab-ı Allah'ın ayrı ayrı her cisimde, her kulunun kalbinde yine İsimleriyle tecellisi sözkonusudur. İşte, Cenab-ı Allah'ın bütün bir yeryüzü veya bütün bir kâinattaki tecellisine *Vâhidiyet* denir. Vâhidiyet bir açıdan Rahmâniyet'le eş manâlı olup, Vâhidiyet ve Rahmâniyet'in, içindeki her şeyle birlikte bütün kâinatın varlığı ve hayatıyla ilgili küllî kanunları vardır. Mahsul almak için toprağın sürülüp ekilmesi, hastanın tedavi için doktora gidip ilaç kullanması, doğum, beslenme ve hayatta kalma adına geçilmesi gereken merhaleler ve yapılması gerekenler, acıkınca yeme, susayınca susama, yorulunca dinlenme... kısaca, içindeki bütün varlıklarla birlikte kâinatın tamamında

geçerli tecelli Vâhidîyet ve Rahmâniyet'e ait tecellidir ve içindeki bütün varlıklarla birlikte kâinatın tamamında geçerli kanunlar, Vâhidîyet ve Rahmâniyet'e ait kanunlardır. İşte Vâhidîyeti'yle Hz. Allah'ı tanımak çok zor ve külfetlidir. Vâhidîyet'in küllî kanunları da bazen varlıkları tazyik edebilir. Dolayısıyla, bu kanunların tazyikinden kurtulma adına Allah'a el açar ve hususî yardımlarını, hususî tecellilerini bekleriz. İşte, Cenab-ı Allah her bir varlıkta da pek çok İsimleriyle tecelli eder; her bir varlık, kendinde tecelli eden İlâhî İsimler'le Cenab-ı Allah'a aynadır ve O'nu bize tanıtır. Cenab-ı Allah'ın her bir varlıktaki tecellisi, hususî dualarımıza kâinattaki küllî kanunların ötesinde hususî cevap vermesi, O'nun Rahîmiyet ve *Ehadiyet* tecellisidir.

Bir okulda bir müdür, bir köyde bir muhtar, bir ilçede bir kaymakam, bir ilde bir vali ve bir ülkede bir hükümdar veya hükümet bulunur. Yeryüzünü de tek bir güneş aydınlatır ve ısıtır. Dolayısıyla bütün bu birlikler, okulu, köyü, ilçe, il, ülke ve yeryüzünü tek bir bütün, âdeta tek bir nesne haline getirir (*vahdet*). Kâinattaki bu birlik, "Bir olan, ancak birden sudur eder." kaidesine, Cenab-ı Allah'ın Birliği'ni de gösterir, çünkü kaynağı, Cenab-ı Allah'ın Birliği'dir. Sözkonusu vahdet, yani birliktir ki, okul, köy, ilçe, il, ülke ve yeryüzü üzerindeki hakimiyeti, bunların idaresini, ısıtılıp aydınlatılmasını olabildiğince kolaylaştırır. Ayrıca, müdür bütün bir okulu, muhtar bütün bir köyü, kaymakam bütün bir ilçeyi, vali bütün bir ili ve hükümdar ya da hükümet bütün bir ülkeyi tek bir maksat, gerekirse tek bir şahıs lehinde harekete sevk edebilir. Dolayısıyla, bir insan tek başına bir şey yapamazken, müdüre, muhtara, kaymakama, valiye veya hükümdara ya da hükümete dayandığında bunların kuvvetini arkasına almakla gücünün çok çok üstünde işler başarır.

İşte, bütün kâinatın Cenab-ı Allah'ın, tek bir İlâh, Rabb ve Melik'in mülkü ve O'nun kanunlarına tâbi olması, onun yaratılmasını da, idaresini de tek bir nesnenin yaratılıp idare edilmesi ölçüsünde kolaylaştırır. Bir tek çiçeğin, bir tek otun ve aynı anda sayısız otların ve çiçeklerin yaratılması ve hayatlarının devamı için Cenab-ı Allah (c.c.), güneşi, havayı, suyu veya

yağmuru, toprağı, tohumları veya çekirdekleri aynı anda aynı istikamette harekete geçirir; kâinattaki her şeyi her bir şeye hizmetçi kılar ve böylece her şeyin yaratılması ve hayatta tutulması, tek bir şeyin yaratılması ve hayatta tutulmasıyla aynı kolaylıkta olur.

Nasıl bir ordunun tek bir kumandanın emrinde hareketi ve tek bir fabrikadan techizi son derece kolay, buna karşılık çok sayıda kumandanın idaresi ve ordunun çok sayıda fabrikadan techizi her şeyi zorlaştırır ve birbirine karıştırır, bunun gibi, kâinatın tamamında Cenab-ı Allah'ın hakim olması, O'nun Vahdâniyet'i, kâinatı bütün parçaları birbirine bağı tek bir bütün yapar. Arz edildiğı gibi, bu bütün içinde her şey bir şeye hizmet eder ve bir şey, her şeyin yardımını ve gücünü arkasına alır. Dolayısıyla, yine kâinatın yaratılması, donatılması ve idaresi ile ondaki tek bir şeyin yaratılıp donatılması ve idaresi arasında zorluk ve kolaylık bakımından en küçük fark olmaz. İşte, aynı anda sayısız varlığın mükemmel bir şekilde yaratılıp donatılması ve idare edilmesi, kâinatın tamamında işlerin bir saatin işlemesi kolaylığında cereyan etmesi, Cenab-ı Allah'ın varlığıyla birlikte mutlak Birliği'ni apaçık ortaya koyar.

Öte yandan, nasıl güneş aynı anda hem yeryüzünün tamamını, yeryüzündeki bütün okyanusları, denizleri, gölleri, nehirleri, taşları, ağaçları aydınlatıp ısıtıyor, aynı anda nasıl bütün çiçeklere, bitkilere ve ağaçlara renklerini veriyorsa, aynı güneş, bunu yaptığı aynı anda yeryüzündeki her bir nesneyi, denizlerdeki, okyanuslardaki, göllerdeki, nehirlerdeki her bir damlayı, tek tek her taşı ve ağacı, toprağın her bir zerresini de ısıtır ve aydınlatır; yine aynı anda her bir çiçeğe, her bir bitkiye ve ağaca rengini veya renklerini verir. Bunların biri diğerine asla mâni olmaz. Benzer şekilde, Cenab-ı Allah nasıl Vâhidiyeti'yle bütün kâinatta aynı anda tecelli eder ve aynı anda sayısız varlığı yaratır, aynı anda sayısız varlığa ölümü verir, aynı anda sayısız varlığı rızıklandırır, aynı anda sayısız varlığı hayatta tutarsa, Ehadiyeti'yle de bütün bunları yaptığı aynı anda tek tek her bir varlığı yaratır, rızıklandırır, hayatta tutar veya pek çoklarını tek tek hayattan alıp, yerlerine tek tek yenisini getirir. Aynı anda tek tek her varlığı görür,

bilir, her bir varlığın sesini ve duasını işitir, her bir varlığa rızkını gönderir ve her bir varlığın imdadına yetişir. Bunlardan birini yapması diğerlerini yapmasına, hepsini yapması birini yapmasına kesinlikle mâni olmaz.

· **Cenab-ı Allah'a inanıp dayanan, bir cüz' (parça) iken küll (bütün) hükmüne geçer ve ona göre güç kazanır.**³⁰⁸

Meselâ, şeffaf ve parlak kibrit başı kadar bir zerrecik, bir cam parçacığı, kendi başına kalsa hiçbir nur sahibi olamaz; kendi cismi ve miktarı kadar bir gücü ve ona göre tasarrufu olur. Fakat kendini güneşe tutsa, kalbini güneşe açsa, bütün bir güneşi âdeta içine alabilir; kendindeki bir güneşçik ışığıyla ve ısıyla parlar. Bu haliyle karanlık bir alanı aydınlatır.

İşte kâinatta her bir zerre, atom, molekül, nesne, kendi başına kalsa, yaptığı vazifeleri yapması için kâinat kadar bir güce, kâinatın tamamını bilecek bir ilme sahip olması gerekir. Çünkü kâinatta her bir zerre yerli yerindedir ve âdeta kâinatın tamamıyla bir münasebet halindedir. Cenab-ı Allah'ın farz-ı muhal İlim, İrade, Basar ve Kudreti'nden hariç olan bir tohum veya çekirdek, ağaç haline gelebilmesi için çimlenip büyüyerek ağaç olma özelliğini kendinde var etmesi, kök, gövde, dal, çiçek, yaprak ve meyve gibi bütün unsurlarıyla kendini tanıması, ayrıca güneşi, havayı, suyu, toprağı ve bunlarla nasıl işbirliği yapacağını bilmesi, üzerinden mevsimlerin geçmesi gerektiği için yerküre ile güneşi mevcut konumlarına göre yerleştirip, bu konum içinde yerküreyi kendisi ve güneş etrafında hareket ettirmesi gerekir. Bu ise muhal üstü muhaldir. Dolayısıyla, kâinat ve ondaki her bir şey, tek İlâh, Rabb ve Melik, Rahmân ve Rahîm olan Cenab-ı Allah'a (c.c.) mutlak itaatle âdeta kâinat çapında işler başarır. O halde, insana da düşen ve yakışan, kendi bilgi, irade ve gücüne güvenmeyip, hattâ bunlardan teberrî ile Cenab-ı Allah'a, O'nun havl ve kuvvetine dayanması, dua ile Rahmet ve Fazl'ına müracaat etmesidir. Bu dayanma sayesinde ki, tarihin her dönemecinde tek başına ortaya çıkmış bir peygamberin veya bir peygamber vârisinin imzası vardır. Peygamber veya peygamber vârisi tek bir insanla başlayan hareketler tarihe ayrı bir yön vermiş, tarihin tersine akmaya duran suyunu asıl mecrasına ve yönüne çevirmiştir.

· **Her kim kendisini Allah'a mal ederse, bütün eşya onun lehinde olur. Ve kim Allah'a mal olmasa, bütün eşya onun aleyhinde olur. Allah'a mal olmak ise bütün eşyayı terk ve her şeyin O'ndan olduğunu ve O'na rücû ettiğini bilmekle olur.**³⁰⁹

Hz. Üstad Bediüzzaman'ın 1. Söz'de Besmele bahsinde de açıkladığı gibi, kâinat, tamamen Cenab-ı Allah'ın mutlak tasarrufu altındadır; her şey, her hadise O'nun mahlûku olup, O'nun emri ile hareket eder. Nasıl çöllerde dolaşan bir insan o çöllerde sözü geçen bir aşiret reisinin ismini alarak, onun koruması altında dolaşmazsa haramîlere yem olur, bunun gibi, yeryüzünde de insan, sadece yerin değil, bütün kâinatın Sahibi'ne intisap etmez, O'nun adıyla dolaşmaz, O'nun pasaportunu taşımazsa, her şey ve her hadise, kendisine düşman olur. Üzerine düşen vazifeleri yaparak bu yerlerin Sahibi'ne tam güvenen, tevekkül eden insan ise, O'nun koruması altında bütün eşya ve hadiselerin lehinde işlediğini görür.

İman, İslâmiyet, yani Müslümanlık ve tevekkül, birbirini gerektirir. İnsan, bilhassa inanan insan, dünyada ne çekerse, iman, teslimiyet ve tevekkülündeki eksiklikten ve za'ftan çeker. Hakikî imanı elde eden insan, kâinata meydana okuyabilir ve böyle insanlar, tarihte de hep bu meydan okumayı yapmış, bütün insanları dahi karşılıklarına alabilmişlerdir. Gerçek iman, teslimiyet ve tevekkül sahibine bütün kâinat, Sahibi'nin emri ve izniyle hizmet eder. Peygamberlerin hayatı gibi, pek çok Allah dostlarının hayatları da buna şahittir.

· **Varlıkların en küçükleri gibi en büyük ve küllîlerinin de kendilerine göre tesbihatı vardır; yani bütün varlıklar, Cenab-ı Allah'ı tesbih eder.**³¹⁰

ALLAH'I HAMD İLE TESBİHİN MANÂSİ

Tesbih, tenzihtir; yani, Cenab-ı Allah'ın O'na ait olmayan ve O'na ait olması asla mümkün bulunmayan her türlü sıfattan mutlak münezzehtir olduğunu ilan etmektir. Cenab-ı Allah (c.c.), hiçbir şekilde yaratıklara benzemez; ne O herhangi bir şey gibidir, ne de hiçbir şey O'nun gibidir.³¹¹

Cenab-ı Allah (c.c.), doğurmamıştır, doğurulmamıştır; yani doğma, doğurma; eş, evlat, çocuk sahibi olma; sonradan meydana gelmiş bulunma; zaman ve mekân buudlu olma; şu veya bu şekilde ortakları bulunma; yaratılmışlardan bir şeyle birleşme ve yaratılmış bir şeyin O'na katılması (*hulûl*), O'nunla birleşmesi (*ittihad*), herhangi bir cismi bulunma; yaratılmışlara benzeme, benzeri ve zıttı olma gibi her türlü sıfattan mutlak uzaktır. Dolayısıyla, Hıristiyanlık'taki baba ve oğul itikadı, bazı müşriklerdeki cinleri ve melekleri Cenab-ı Allah'ın çocukları, kızları görme, Müces-sime'nin tecsim (Allah'a cisim atfetme) itikadı, Müşebbihe'nin teşbih, yani Allah'ı bir şeye benzetme itikadı, Allah'a yer ve zaman isnadı, müşriklerin Cenab-ı Allah (c.c.) için Zâtı'nda veya Sıfatları'nda veya icraatında ortaklar kabul etmesi (*şirk*) gibi her türlü itikad, tamamen dalâlettir. İşte büyük-küçük bütün varlıklar, Cenab-ı Allah'a tesbihte bulunur; yani, O'nun bütün bu tür vasıf ve sıfatlarla, bu tür yakıştırmalarla hiçbir alâkasının olmadığını ve olamayacağını ilan eder.

Kâinatta zerrelere sistemlere ve galaksilere, yeryüzüne ve göklere kadar her nesne, her şey; kâinattaki ve her bir şeydeki muhteşem denge; asla aksamayan intizam ve nizam; her şeyin her bir şeyle, her bir şeyin her şeyle münasebeti; her bir varlığa takılan onca fayda ve hikmetler; en küçük manâsızlık ve abesiyetin olmaması; Cenab-ı Allah'ın tarih boyu bazı insanların Kendisi'ne atfettiği ve yukarda bazıları zikredilen her türlü sıfattan mutlak münezzeh olduğunu açıkça ortaya koyar. Allah'a inanmayanların dünyaya gönderilme, anne-baba, aile ve ırklarının seçimi, doğum ve ölüm yer ve tarihleri, fizikî yapıları, temel ihtiyaçları ve bunların giderilme yolları, vücutlarının çalışması gibi varoluşlarını çevreleyen cebrî şartlar da, aynı şekilde Cenab-ı Allah'ı tesbih eder. Bütün varlıklar Allah'ı bu şekilde tesbih etmekle kalmaz; dikkatli, ön yargısız, özellikle iman gözüyle bakıldığında O'nun nasıl olduğunu, kemal sıfatlarıyla nasıl muttasıf bulunduğunu, O'nun mutlak Hayat, İlim, İrade, Görme, İşitme, Kelâm, Kudret ve Var Kılma sıfatlarına sahip, her icraatında pek çok hikmetler bulunan, ezelî, ebedî ve tek bir Allah olduğunu da gösterir. Yani, her bir

varlık, Cenab-ı Allah'ı sadece tesbih etmekle kalmaz, O'na hamdde bulunur; O'nu hamd ile tesbih eder.

Hz. Üstad Bediüzzaman, namazın mü'minin enfüsî miracı olmasına mukabil, mü'minin âfâkî miracı niteliğindeki *Âyetü'l-Kübra Risalesi*'ne, şu ayeti serlevha yapmıştır:

Yedi gök, yer ve onların içinde bulunan herkes her şey, O'nu tesbih (şirkin dayandığı ve ifade ettiği her türlü eksiklik, kusur ve noksanlıktan tenzih) eder. Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih ediyor bulunmasın; gel gör ki, siz onların tesbihlerini, tenzihlerini anlayamıyor (ve O'na şirk koşuyorsunuz). O, (bunca izzet ve azametiyle beraber, kullarının en ağır günahları karşısında bile yine de) çok sabırlı, çok müsamahalıdır ve çok bağışlayandır.³¹²

Bu âyet, yukarıda sözü edilen manâları ortaya koymaktadır. Yani, bir zerre tek başına Cenab-ı Allah'ı tesbih ederken, bir atom elektronları, proton, nötron ve çekirdekleri sayısınca başı ve bu başlarındaki diller adedince Allah'a tesbih ve hamdde bulunur. Yeryüzü ise, en az üzerindeki varlıklar sayısınca başları ve dilleriyle Allah'a tesbih ve hamdeder. İşte, her bir varlığın tesbih ve hamdini Misal Âlemi'nde ona tercümanlık yapıp gösterecek, Ruhlar Âlemi'nde temsil ve ilan edecek bir melek vardır. Bu meleklerin de, vekili buldukları, temsil ettikleri varlık ne kadar baş ve dille Cenab-ı Allah'ı tesbih ve O'na hamdediyorsa, o kadar başları ve dilleri bulunur.

· **Bir meyve, ağacın küçültülmüş misali veya modelidir. Meyvedeki çekirdek, ağacın amel defteri olup, ağacın tarih-i hayatı çekirdekte kayıtlıdır. Bu itibarla, bir meyve, ağacın tamamıyla, belki o ağacın türüyle, hattâ bütün yerküreyle ilgilidir. Şu halde, bir meyvenin sanatındaki azamet ve ihtişam, yerküre büyüklüğündedir. Meyveyi sanatındaki ihtişam ve azametle yapan, elbette yerküreyi de yapmaktan âciz değildir.**³¹³

SANAT AÇISINDAN BİR MEYVE İLE YERYÜZÜ

Bu küllî hakikat, pek çok imanî hakikatleri ve varlık gerçeklerini anlamada önemli bir misal teşkil etmektedir. Bir ağacın hayatı çekirdekle başlar. Çekirdek, ağacın kaderidir; bir başka ifadeyle, çekirdekte ağacın bütün gelecek hayatı yazılmış, bütün teşkilatı, yani kökü, gövdesi, dalları,

yaprakları ve çiçekleriyle yapısının tamamı kaydedilmiştir. Küçücük bir incir çekirdeği, koskoca bir incir ağacını kendinde taşır. Her çekirdek, kendi ağacını verir. Ağacın meyvesi, o ağacın küçültülmüş misali, geçmiş hayatının muhassalası, yani yoğunlaşmış neticesidir. Meyvedeki çekirdek, ağacın bütün geçmişinin, geçmiş hayatının yoğun özeti, bir başka ifadeyle, amel defteridir. Bir çekirdekten bir ağaç çıkar. Ağaç, yüzlerce meyve verir; her meyvede, ağacın cinsine göre bir veya çok sayıda çekirdek bulunur ve bir ağaç, meyveleri ve onların taşıdığı çekirdeklerle binlerce ağaca kaynaklık eder, binlerce ağaç olur.

Ayrıca, meyve ağacın yoğun hülâsası olarak nasıl köklerinden yapraklarına ağacın tamamıyla alâkalı ise ve tamamına bakıyorsa, aynı şekilde, yeryüzüyle de alâkalıdır ve yeryüzüne de bakar. Çünkü zaman zaman üzerinde durulduğu üzere, bir çekirdek ve dolayısıyla ondan çıkan ağaç; toprak, su, hava ve güneş gibi yerkürenin bütün aslî unsurlarıyla çok yakından münasebettardır ve ancak bunların işbirliği ile meydana gelir. Öyleyse, bir meyvedeki sanatın büyüklüğü ve ihtişamı, yerküre kadardır; bir başka ifadeyle, taşıdığı sanat ve manâ açısından bir meyve, yerküre kadar büyüktür. Meyveyi bu sanatıyla inşâ eden, elbette yerküreyi de inşâ eder ve inşâ edendir.

YARATILIŞTA MANÂDAN MADDEYE GEÇİŞ VE PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN NÛRUNUN İLK YARATILAN VE KÂİNATIN ÇEKİRDEĞİ OLMASI

Kâinat, bir ağaçtır. Levh-i Mahfuz, yani İlâhî İlm'in varlıklarla ilgili defteri, bu ağacın kaderi veya alın yazısıdır. Dolayısıyla Kader, bir bakıma Cenab-ı Allah'a ait bir 'ön' bilgidir. Nasıl ağaç meyvesi için dikilirse, ağaçtan gaye meyvesi ise, kâinat veya varlık ya da yaratılış ağacının meyvesi insandır, insanlar içinde en seçkini olan Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'dir (s.a.s.); yani kâinat, öncelikle ve özellikle O'nu meyve vermek için yaratılmıştır. Şu halde, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) manevî varlığı, nûru, kâinat ağacının çekirdeğidir. Bir başka ifadeyle, Levh-i Mahfuz'daki ilmî kayıt, ilk küllî tecellisini Peygamber Efendimiz'in manevî

varlığı, dünya hayatı öncesi Ahmed olarak taşıdığı hakikat, yani Hakikat-ı Ahmediye olarak vermiştir.

Manevî varlığın, nûrun çekirdek olması, yanlış anlama ve değerlendirmeye yol açmaması için şu iki noktadan açıklama gerektirmektedir:

Varlıkta gaye, fonksiyon ve manâ, daima maddeden öncedir; madde, haricî âlemde ortaya çıkması için manâyâ hizmet eder. Meselâ, bir makale veya kitabı yazmaktaki gaye ve onun manâsı, onun maddî varlığından önce gelir. Gaye ve manâ olmazsa, makale veya kitap ortaya çıkmaz. Dolayısıyla, bir açıdan mükemmel bir kitap olan kâinatın da manevî ve ilmî varlığı, maddî varlığından öncedir. Bu gerçek, Darwinistlerin varlık türleri arasındaki yapı benzerliklerinden hareketle evrime hükmetmesini de reddeder. Çünkü varlıkta önce madde veya maddî, biyolojik ya da fizikî yapı gelmez. Madde; manâ, gaye ve fonksiyona göre şekillenir. Önce bir kelime veya kitap yazıp sonra ona manâ vermez, fonksiyon ve gaye tayin etmeyiz. Önce, neyi niçin ifade etmek istiyorsak maksud (kastedilen) manâyı zihnimize oluşturur, sonra da bunu harfler kalıbına, yani kelimeye dökeriz. Nasıl kelimelerin yapısı, yani harfleri arasındaki benzerlikler, kelimelerin birbirinden türediğini göstermezse, nasıl birbiriyle alâkasız pek çok manâyı ifade eden kelimeler arasında sadece birer harf farkı bile olabiliyorsa ve bu çok küçük fark dışındaki büyük benzerlikler söz konusu kelimelerin birbirinden türediğine delil teşkil etmezse, aynı şekilde, türler arasındaki büyük yapı benzerlikleri de, onların birbirinden türediğine asla delil olmaz. Birbirinden türeyen kelimeler de elbette vardır; ancak bu, ailelerdeki veya türlerdeki yatay büyümeyi, yani varyasyonu izahta misal teşkil edebilir. Kelimeler arası türemede olduğu gibi, bu türeme veya varyasyonda da yine taşınan gaye ve kastedilen manâ önce gelir. Yani önce kelimeyi türetip, sonra ona manâ ve fonksiyon yüklemeyiz. Dolayısıyla her bir türün bir ilk Âdemi, atası olduğu ve asla türler birbirinden türemediği gibi, özellikle her bir insan ferdinin de, diğer fertlere genel yapı olarak benzerliği olmakla birlikte, kendine has dünyası, ferdî bağımsızlığı vardır

ve parmak izlerine ve saç kıllarına varıncaya kadar fertler birbirinden seçilebilmektedir.

HAKİKAT-I AHMEDİYE'DEN HAKİKAT-I MUHAMMEDİYE'YE

Ayrıca, kâinatta maddî olanlardan çok daha fazla madde ötesi, maddî olmayan varlıklar vardır. İşte, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) nûru, manevî varlığı, bir başka ifadeyle, Hakikat-ı Ahmediye, kâinat ağacının çekirdeğidir. Nurdan maddeye geçiş, bir başka ifadeyle, Cenab-ı Allah'ın İlmî'ndeki ilmî varlıkların haricî âleme çıkmasının, yaratılmasının izahı, filozofları çok yormuştur. Materyalist bilimciliğin altında biraz da bu mesele vardır. Oysa, bunu izah edecek çok açık iki misalimiz var. Birincisi, konuşmadır. Aynı anda düşünüp, zihnimize manâları kurup, sonra sözle ifade ediyoruz. İnsana bu özellik ve kabiliyeti veren, elbette maddeyi de yaratıp, İlmî'ndeki varlıkları haricî âleme çok kolay çıkarabilir. İkinci misal, dil ve dillerdir. Dilleri oluşturan kelimeler, zihnimize manâların maddî kalıplarıdır. Hz. Âdem'i eşyayı tanıtır, 'isim'leri öğretmekle ilk defa dili insana talim eden de Hz. Allah'tır. Bu iki misal, ilmî–manevî–nûranî bir temel veya temel varlıktan maddî âleme geçişi anlamaya yeter. Kaldı ki, bugün maddî âlem adına bir ışık dalga paketinden söz edilmekte ve anti–madde aranmaktadır.

Evet, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), yaratılıştaki ilk, peygamber olarak gönderilişte peygamberler içinde sondur. O, Hz. Muhammed (sa.s.) olarak dünyadaki varlığıyla, Hakikat-ı Muhammediye'siyle kâinat ağacının en mükemmel meyvesidir. Peygamber Efendimiz'in nûru, manevî varlığı kâinat ağacının çekirdeği olmakla, bütün insanlar O'nun gibi günahsız veya peygamber gibi olacak demek değildir. Çünkü nasıl tek bir çekirdekten çıkan bir ağaçta sağlamların yanısıra çürük meyveler de bulunur, bunun gibi, insanlar da birbirlerinden farklı farklıdır. Kaldı ki, ağaç şuur ve iradede yoksundur. Her bir insan ise irade sahibidir.

Genel olarak insan, kâinat ağacının çekirdeği ve meyvesi olması sebebiyle, kâinatta ne varsa insanda vardır. Meselâ, insanın hayal, tasavvur, tasdik, tefekkür, muhakeme, iltizam, itikad gibi pek çok tabakalarıyla zihin

dünyası yedi semâya; hafızası, her varlığın, her hadisenin kendinde kayıtlı bulunduğu Levh-i Mahfuz'a; kalb, fuâd, sır, hafî, ahfâ gibi ruh veya madde ötesi dünyası, manevî âlemlere misaldir. İnsanın maddî varlığı ise, toprak, hava ve sudan gelen atomlardan yaratılmış olmakla yeryüzünün küçültülmüş misalidir. Meselâ, nehirler yeryüzünde ne ifade ediyorsa, kan damarları, insanda bir manâda onu ifade eder.

Nasıl ilk çekirdek bütün ağacın geleceğini kendinde taşıyorsa, bütün kâinat da, onun çekirdeği olan Peygamber Efendimiz'in manevî varlığında, nûrunda dercedilmiş ve gelecek hayatı Levh-i Mahfuz'da yazılmışsa, kâinatın bütün fiilî hayatı da kayda geçmektedir. Aynı şekilde, insanın her bir şuurlu ve iradî söz ve fiilleri de kaydedilmektedir. Bugün artık seslerin ve görüntülerin kaydedilip tekrar dinlenmesi ve izlenmesi, kâinatın hayatının, insanın her söz ve fiilinin kaydedilmesinin bütünüyle mümkün olduğunu ispatlar. İşte nasıl ağacın hayatı nihayet meyvede ve meyvelerdeki binlerce çekirdekte kaydediliyor, onlardan çıkan binlerce yeni ağaçta devam ediyorsa, aynı şekilde, semâsı ve arzıyla, yani göğü ve yeriyle dünya Âhîret'in, insanın dünya hayatı da Âhîret hayatının çekirdeğidir. Ağacın hayatının kendinden çıkan binlerce ağaçta okunup devam etmesi gibi, insanın dünya hayatı da bir çekirdek olarak, çok daha geniş, derin ve büyük boyutlarda Âhîret hayatını sümbül verecektir. Toprağa düşen insan, Âhîret âleminde o âleme has olarak çıkacaktır.

Kısaca, çekirdek, ağaç, meyve ve meyvelerdeki çekirdekler; Kader, ölümden sonra dirilme, Âhîret, insanın söz ve fiillerinin yazılması, amel defterleri ve bu defterlerin açılması, Hakikat-ı Ahmediye, Hakikat-ı Muhammediye gibi pek çok imanî gerçeklerin yanısıra, Levh-i Mahfuz, varlık ağacı, yaratılış, gökler, âlemler gibi pek çok varlık gerçeklerini açıklayan müşahhas misallerdir. Bütün bu manevî ve maddî gerçeklerin iç içeliği, birbirine misal olup birbirini açıklaması, birbirlerinin bir bakıma farklı sahalardaki ifadesi olması, hepsini yaratanın, hepsinin sahibinin Allah (c.c.) olduğunu ve O'nun Birliğini ve kâinat üzerindeki mutlak hakimiyetini de açıklar ve ispat eder.

· **Sadece bir ağacın, hattâ bir çiçeğin bile yaratılmasında o derece harika bir intizam, bir sanat, bir hikmet vardır ki, kâinattaki bütün sebepler, bütün kanunlar, bütün insanlar, istediklerini yapma hürriyetine sahip birer fail olarak bir araya gelebilecek olsalar, yine de onu taklit edip, bir ağaç yaratamazlar, yapamazlar.**³¹⁴

İnsan, Cenab-ı Allah'ın kendisine verdiği kabiliyetleri ve akıl gibi melekeleri kullanarak ve büyük ölçüde “tabiat”taki eşyayı taklit ederek bir şeyler üretir; sonra da yaptıklarına bakarak büyük bir gururla her şeyi yapabileceğini zanneder. Bunun da ötesinde, kendi üstünde bir otorite tanımama adına, bu inkârcılığına kâinatı da ortak yapmak sevdasıyla, fakat kâinatta tek bir zerreyi bile yaratamadığını görerek, muhteşem kâinatı sebepler gibi, tesadüf gibi, kanunlar gibi cansız, şuursuz, iradesiz, bilgisiz şeylere atfeder. Bu, tarihte hiçbir zaman emsali olamayacak bir cehalet, gaflet ve dalâlettir ki, insanı insanlığından utandırır. En küçük bir fiilini, bir kâğıda koyacağı bir noktayı bile kendisi aradan çekilip meselâ sebeplere, tesadüflere, “tabiat”a, “tabiat güçleri”ne, kendisinin bir araya getirdiği kâğıt ve kaleme bırakmayan insan, kâinatta kendisinden daha üstün sebep, yaratılmışlar içinde kendisinden daha üstün bir fâil olmamasına rağmen, tek bir toprak zerresini, bir otu, bir hava zerresini bile yaratamama, onlara vücut verememe âcizliğine bakmaz, şu muazzam kâinatın ve ondaki her bir şeyin varlığını ve varlığını sürdürmesini şuursuz, iradesiz, güçsüz ve bilgisiz tesadüf gibi, hattâ kanunlar gibi bazısı gerçekten yok ve varlıkları itibarî, birer isimden, isimlendirmeden ibaret ve hiçbir şey meydana getirmeye gücü yetmeyen şeylere havale edebilir; havale eder ve sonra da buna “(b)ilim” der.

Evet, kâinattaki bütün sebepler, bütün kanunlar, bütün madde, bütün tesadüfler, bütün insanlar, bütün kâinat istediklerini yapma hürriyetine sahip birer fail olarak bir araya gelebilecek olsalar, bir otu, bir toprak zerresini, bir hava zerresini, bir su zerresini bile yaratamaz, yoktan var edemezler.

· **İnsan, ancak nûr-u Tevhid içinde sırr-ı Ehadiyet inkişaf ettiği anda kendi aczini ve Cenab-ı Allah'ın varlığını, Birliği'ni ve Kudreti'ni çok daha iyi idrak eder.**³¹⁵

NÛR-U TEVHİD İÇİNDE SIRR-I EHADİYETİN İNKİŞAFI

İnsan, Cenab-ı Allah'a varlığı ve birliği ile inansa bile, Hikmet yurdu olan bu dünyada Cenab-ı Allah'ın Vâhidîyeti ve Rahmâniyeti'nin tecellisi olarak sebepler sözkonusu olduğu için, bu sebeplere bel bağlayarak Cenab-ı Allah'a çok yönelemeyebilir. Acıktığı zaman yer ve kendisini doyuranın yemek olduğunu düşünür, dolayısıyla Hz. Allah'ın Müt'im (Yediren, Doyuran) İsmi'ni çok kavrayamaz. Hastalandığı zaman doktora gider, hastaneye yatar, ilaç kullanır ve şifayı bunlardan bilebilir. Bunlardan bilmeseydi yine asıl şifa verenin Hz. Allah olduğunu ve O'nun Şâfi İsmi'ni tam idrak edemez ve tanıyamaz. Bir işi başarmak için çalışmak gerektiğinden, neticede gelen başarıyı kendine ve çalışmasına atfedebilir; Allah'a verse bile sadece teorik bir kabûl olarak verir ve bu kabûl kendisine fazla tesir etmez.

İnsan ancak muztar kaldığı, bütün sebepler tesirsiz hale geldiği zaman Cenab-ı Allah'a daha içten yönelir. Kur'ân'da bu hususa çok dikkat çekilir. Meselâ:

Bir düşünün: O Allah'tır sizi karada ve denizde dolaştıran. Öyle ki, bir gemidesiniz. Gemiler, tatlı bir rüzgârla içlerindeki yolcuları alıp götürüyor ve herkes keyfinde, neşesinde iken birden şiddetli bir fırtına çıkıyor. Her tarafta yükselen ve üzerlerine hücum eden dalgalar arasında kalan yolcular, bütün bütün sarıldıkları ve artık hiçbir kurtuluş yolunun kalmadığı inancıyla O'nun dinini bütün hüküm ve kaideleriyle tam bir kabûl içinde Allah'a dua ve yalvarmaya durur ve "Andolsun ki", derler, "eğer bizi bu felâketten kurtarırsan, hiç kuşkusuz artık şükreden kullarından olacağız!" Allah kendilerini o felâketten kurtarıncaya da, hiçbir hak hukuk tanımadan hemen yeryüzünde taşkınlık ve tecavüze başlarlar. Ey insanlar! Bilin ki bütün taşkınlık ve tecavüzleriniz, ancak kendi aleyhinizedir...[316](#)

İşte, insan, artık tutunacak hiçbir sebep kalmadığı zaman vicdanı harekete geçer ve doğrudan ve içten Allah'a yönelir. Yönelir de, artık Ehadiyet ve/veya Rahîmiyet tecellisi bekler. Yani, Vâhidîyet ve/veya Rahmâniyet'in kanunları içinde tutunacak dalı kalmamış, sebepler tamamen ortadan kalkmıştır.

Hız. Yunus (a.s.) bir gemiye binmiş, denizde giderken gece vakti denize atıldı ve kendisini büyük bir balık yuttu. Artık o anda o balığın karnından kurtulması için tutunabileceği hiçbir sebep yoktu. Gecenin karanlığı, denizin karanlığı, balığın karnının karanlığı, aleyhine ittifak etmişti. Böyle

bir durumda onu ancak kudreti hem balığa, hem denize, hem de geceye geçecek biri kurtarabilirdi. İşte bu halde iken, hayatında daima Cenab-ı Allah'a tesbihte bulunmuş olan Hz. Yunus (a.s.), Allah'a ve birliğine olan inancı içinde O'nun Ehadiyyeti'ni daha bir kavradı; yani Tevhid nûru, Allah'a sebeplerüstü ve tam inanma, sebeplerin neticenin yaratılmasında hiçbir tesirinin olmadığını tam görme içinde sırr-ı Ehadiyet gönlünde inkişaf etti; Cenab-ı Allah'ın sebeplerüstü olarak da imdada gelebileceğini bütünüyle keşfetti ve *“Sen'den başka ilâh yoktur. Sen, her türlü kusurdan, eksiklikten, eşi-ortağı bulunmaktan mutlak münezzehsin. Ben, gerçekten kendine yazık edenlerden oldum!”*³¹⁷ diye yakardı. Ve, mutlak Birliği içinde Ehadiyet'i tecelli eden Hz. Allah (c.c.), kulu ve rasûlü olan Hz. Yunus'u balığın karnından kurtardı.

Cenab-ı Allah'ın benzer Ehadiyet tecellilerine her zaman şahit oluruz ve hemen herkes, hayatında defalarca bunu yaşar. *“Ölmeyen Allah öldürmez.”*; *“Çıkmayan candan ümit kesilmez.”*; *“Allah'tan ümit kesilmez.”* gibi halk arasında meşhur olan sözler, Cenab-ı Allah'ın nûr-u Tevhid içinde tecelli ve inkişaf eden Ehadiyet tecellisine çokça şahit olmuşluğun söylediği sözlerdir.

· **Vicdan, cezbesi ile Allah'ı tanır.**³¹⁸

Yukarıda da temas edildiği üzere, Kur'ân-ı Kerim'de insan vicdanına ve bu vicdanın perdesiz Allah'a yönelip, O'nu gösterdiğine dair çok atıflar vardır. Yukarıda zikredilen âyet-i kerime (Yunus Sûresi/10: 22–23), buna bir misaldir. İşte, insanı çaresiz kaldığı anda Allah'a yönelten, Allah'a doğru çeken, vicdanıdır. Çünkü vicdan, eğer tamamen tefessüh etmemiş ve bir yılan–çıyan–akrep yuvası haline gelmemişse, kendisiyle başbaşa kaldığı anlarda Allah'ı gösterecek ve insanı Allah'a yönlendirecektir.

İnsanda zahirî beş duyunun ve zihnî ve kalbî duyuların yanısıra daha keyfiyeti tam keşfedilememiş, keşfedilemeyen duyular da vardır. Hz. Bediüzzaman, *saika* ve *şaike* isimli iki duyudan daha bahseder. *Saika*, sevkeden duyuyu demektir. Gerçekten de insan, çok defa belki farkında olmadan ve sebebini bilmeden bazı şeyler yapar, bazı şeylere yönelir, birden

içinde bazı şeyler hisseder, bazı şeyler yapma ihtiyacı ve isteği duyar. *Şaika* ise, şevk veren, şevklendiren demektir. İnsan, içinde bu hissini varlığını da duyar. Özellikle belli anlarda içinde hiç sebepsiz arzu ve istekle bir şey söyleme, bir şey yapma, bir işe teşebbüs etme hissi uyanır. İşte bunun kaynağı da, *şaikadır*. Bu hisler, iradeye çok tâbi olmadığı için yalan söylemez; bir bakıma, insanın kendisini tanımasında da önemli rol oynar. Çünkü bu hisler, iyi bir insanda onu daha çok iyiliğe yöneltici, kötü bir insanda ise daha ziyade kötülüğe yöneltici fonksiyon görür.

Hız. Üstad Bediüzzaman (r.a.), vicdanda bu iki histen ayrı olarak *nokta-i istinat* ve *nokta-i istimdattan* da söz eder. Yani insan, vicdanında bir şeye, bir güce, bir kaynağa dayanma (istinat) ve ondan yardım bekleme (istimdat) hissi duyar. Bu çok önemli iki nokta, duygu ve yöneliştir ki, insana Allah'ın varlığını vicdanı vasıtasıyla ispatlar. İnsan, zâtın-da âciz ve fakir (yoksun) bir varlıktır. Özellikle modern dönemde Batı-da bilhassa inkârcı psikolog, sosyolog ve dinler tarihçileri, insanları Allah inancına götüren ana faktörün acz ve fakrı karşısında insanın bir güç ve servet kaynağına yönelme ve ondan yardım isteme hisleri olduğu üzerinde durmuşlardır. Ne var ki, inkârı peşinen kabullenen bu kişiler, temelde Allah'ı gösteren bu hisleri Allah'ı inkârda kullanmış, yani Allah'ı –hâşâ– insanın varetmediği iddiasında bulunmuş, insan, acz ve fakrını yendikçe Allah inancına da gerek duymayacağı safsatasını ileri sürmüşlerdir. Ne insan, ürettiği onca teknolojiye rağmen acz ve fakrını yenebilmiş, iddia edildiği gibi “tabiat”a hakim olabilmiştir, ne de geçmişe nazaran bilgi ve teknolojiyle güya daha da güçlendikçe içindeki istinat ve istimdat, yani bir güce ve kaynağa dayanma ve ondan yardım isteme hislerini bastırabilmiştir. Tam tersine, insan, modern dönemde bilgi ve teknoloji ile güçlendikçe zayıflığını ve inançsızlığın hâsıl ettiği boşluğu çok daha fazla duyar hale gelmiştir. Bunun neticesinde, Bir Allah'a inanıp dayanacağına, binlerce ilah üretmiş, idoller (putlar), fetişler üretmiş, çok daha fazla gücün karşısında zelilane boyun eğmiş, arzularının, şehvetlerinin, menfaatlerinin, nefsanîyetinin, gücün, sermayenin, eğlencenin kulu, kölesi haline gelmiştir.

İşte, tamamen kokuşup bozulmamış insan vicdanında ona sık sık Allah'ı hatırlatan, onu Allah'a yönelten, bir kudret ve servet kaynağına dayanma ve ondan yardım istemeye sevkeden, kısaca insanı Allah'a çeken, Cenab-ı Allah'ın varlığının, Birliği'nin, Sıfatları'nın cazibesidir, çekim gücüdür.

· **Fıtratın şهادeti, sâdikadır.** [319](#)

İnsanlar ve cinler gibi irade sahibi ve dolayısıyla sorumlu varlıkların tesir ve sorumluluk sahaları dışında kalan bütün kâinatta cebir vardır; yani bu bütün kâinat, Cenab-ı Allah'ın hükümlerine, kanunlarına kayıtsız şartsız itaat halindedir. Bundandır ki, insanların ve cinlerin müdahale sahası dışında kalan bütün kâinatta her eser mükemmeldir; mükemmel işler, vazifesini mükemmel görür. Bir ağacın onca yaprağı arasında renk açısından ton farklı bile bulunmaz. Cenab-ı Allah'ın kâinatı, insan ve cinlerin de vücutlarını bu şekilde Kendi hükümleri ve kanunları temelinde yaratıp, yine Kendi hükümleri ve kanunları temelinde hayatlarını devam ettirmesine veya bu hükümler ve kanunlar bütününe *fitrat* denir. Bu hüküm ve kanunlarda Cenab-ı Allah'ın peygamberler adına mûcize ve veliler adına keramet yaratma veya benzer şekilde mü'minler, zorda kalmışlar ve daha başka diledikleri kimseler için Rahîmiyet veya Ehadiyeti'yle (hususî) tecelli etmesi dışında hiçbir değişiklik olmaz. Yani, fıtrat veya fıtratın hükümleri ne ise, nasıl tecelli ediyorsa o gerçekleşir.

Meselâ, çekirdekteki meyl-i nümuv veya neşv ü nema, yani çimlenme ve büyüüp bitki veya ağaç olma meyli veya kanunu, “Ben, çimlenip sümbüllenecek ve nihayet bitki veya ağaç olup, başak ya da meyve vereceğim!” der ve bu söylediği, doğru çıkar. Yumurtanın içindeki meyelan-ı hayat, yani hayat olma yönelişi, “Ben inşâallah kuş olurum, piliç olurum, balık olurum vb.!” der ve dediği aynen gerçekleşir. Bir avuç su, demir bir gülle içinde bile donsa, donan sudaki genişleme meyli demire, “Genişle, bana yer aç!” der. O sert demir, donmuş, nazik suyun bu emrine karşı koyamaz ve çatlar, parçalanır. Soğuk havalarda çatlayan su saatlerinde buna çok şahit oluruz. İşte bütün bunlar, bu meyiller, emirler, yönelişler, Şeriat-ı Fıtriye veya Tekvîniyye'nin birer emri veya hükmüdür ki, mutlaka icra

olunur. Yukarıda arzedildiği gibi, vicdandaki bir hakikatten kaynaklanan cezbe ve incizap, yani harekete geçip Allah'a yönelme de, böyle fitrî iki emirdir. Nasıl fitrat yalan söylemezse, vicdan da yalan söylemez.

· Bir şeyin varlığı, onun için gerekli bütün şartların, sebeplerin ve ayrıca bütün parçalarının varlığına bağlı olup, yok olması ise, bu şart, sebep ve parçalarından bir tekinin yokluğu ile mümkündür.³²⁰

Bu, Hz. Bediüzzaman'ın tesbit edip dikkat çektiği ve pek çok meselede önümüze çıkan küllî düstur ve gerçeklerdendir. Bir cümlelerin varlığı onu meydana getiren bütün kelimelerin, hattâ kelimeleri oluşturan bütün harflerin varlığına bağlıdır. Diyebiliriz ki, tek bir konu etrafında yazılmış bir kitabın varlığı da, bütün harflerinin varlığına bağlıdır. Aynı şekilde, bir binanın varlığı, yine onu meydana getiren bütün malzemenin varlığına; bir kiraz tanesinin üretimi; kiraz çekirdeği, ondaki çim-lenme ve kiraz olma kapasitesi, ısı ve ışığıyla güneş, toprak, yağmur ve/veya su, günlerin ve mevsimlerin geçmesi, dolayısıyla yeryüzünün kendi ve güneş etrafındaki hareketi gibi pek çok faktörün hazır ve birbirleriyle orantılı işbirliğine bağlıdır. Yine, insanın eksiksiz varlığı onu meydana getiren bütün organların varlığına, hayatının devamı, bütün bu organlarıyla vücudun tamamının sıhhatte olmasına bağlıdır. Buna mukabil, bir bütünün yokluğu ve yok olması, çok defa varlığı için gerekli şartlardan, sebeplerden ve parçalardan birinin yokluğu ile mümkündür. Bir cümlede, hattâ bir kitapta bir harfin yokluğu o cümle veya kitabı yok hükmüne getirebilir, kendisi olmaktan çıkarır. Kanuni Sultan Süleyman'a atfedilen “Bir mih bir nalı, bir nal bir atı, bir at bir askeri, bir asker bir orduyu (dolayısıyla bir mih bir orduyu) batırır.” sözünde çok güzel ifade edildiği gibi, bir duvarda bir taşın veya tuğlanın düşmesi o duvarın, duvarın yıkılması da binanın yıkılmasına yol açabilir. Aynı şekilde, insandaki yüz trilyon hücreden birinin mekanizmasının bozulması (kanser), bütün vücudu ölüme götürebilmektedir. Yine, bir tek kirazı elde etmede yukarıda sözü edilen şartlardan ve sebeplerden birinin eksikliği, bütün gayretlerimizi boşa çıkarmaya yeter. Bir bilgisayarda küçücük bir çipin, bir fabrikada bir

vidanın devreden çıkması, bilgisayarı ve fabrikayı fonksiyonsuz maden yığınınına döndürebilir.

İşte, kâinattaki ve hadiselerdeki bu iç içelik, birbirini gerektirme, birbirine destek verme, bir arada bulunma, birbirini tamamlama, Yaratan ve Yaşatan'ın bir olduğunu gösterir.

İzzet ve Azamet ister ki, esbap perdedâr-ı dest-i Kudret ola aklın nazarında. Tevhid ve Celâl ister ki, esbap elini çeksin tesir-i haki-kâden.³²¹

SEBEP-NETİCE VE SEBEPLERİN YARATILMASINDAKİ HİKMETLER

Kâinatta, eşyanın hayatında en büyük bir sebebin en küçük ve en basit bir neticeyi bile hasıl etmeye yetmediğini görüyoruz. Dolayısıyla sebepler sadece Allah'ın İzzet ve Azameti'nin önünde birer perde veya birer perde olsun diye yaratılmış olup, neticeyi yaratan veya hâsıl eden, daima Allah'tır; tevhid de buna böyle inanmayı gerektirir.

Ortalama büyüklükte bir bağda 30 salkım üzüm ve her üzümde 150 dane olsa bu, 10 kiloya yakın üzüm demektir. Bu kadar üzümünden birkaç litre üzüm suyu çıkar. Oysa bu bağın bir mevsimde topraktan aldığı suyun miktarı belki 50 veya 100 gramı bile geçmez. Aynı şekilde, bir bitkiye veya ağaca canlı kaldığı aylar boyunca gereken bütün hem de çamurlu su, o sımsıkı ve sert köklerden, gövdeden, dallardan geçerek çiçeklere, yapraklara ve nihayet meyvelere kadar uzanır; hem de öyle uzanır ki, ağacın bütün bu cüz'leri, her bir dal, her bir yaprak, her bir meyve arasında kusursuz taksim edilir. Bu iki vakıa, kâinatta müşahede ettiğimiz sayısız gerçeklerden sadece birkaçıdır. Kısaca, kâinatın, kâi-nattaki her bir varlığın hayatında müşahede edilen sebeplerin hiçbirisi, onlara takılan neticeleri asla izah edemez. Kaldı ki, bütün eşya ve sebepler şuursuz, bilgisiz, iradesizken, kâinattaki her bir varlıkta, her bir hadisede, ona sayısız denebilecek faydalar, vazifeler ve münasebetler yükleyen bir Hikmet, bütün kâinatı içindeki her şeyle ve her hadiseyle eksiksiz bilen bir İlim, kusursuz dileyen

mutlak bir İrade ve İrade'nin her dilediğini yerine getiren bir Kudret'in varlığı apaçık ortadadır.

Bu açık ve net gerçeğin yanısıra, zahiren müşahede ettiğimiz sebeplerin de varlığı elbette inkâr edilemez. Öyleyse, bu sebepler neden konmuş, neden varedilmiştir? Kâinat ve yaratılış ağacının meyvesi insandır; yani bu ağaç, insanı meyve versin diye yaratılmıştır, öyleyse ondaki bütün faaliyet insana yöneliktir. İnsan, Cenab-ı Allah'ın kâinatta tecelli eden bütün İsimler'ine mazhar olarak yeryüzünün halifesidir. Kendisine irade, öğrenme kapasitesi, öğrenerek ve ibadetle tekâmül veya terakkî etme ve belli bir güç verilmiştir ve o, kendisine verilenler çerçevesinde imtihana çekilmektedir. İmtihan ve onun gerektirdiği hayır ve şerrin varlığı ve insan için sürekli bu ikisi arasında tercihte bulunma durumu, aslında insanın fitratına ekilen kapasite veya potansiyellerin gelişip aktif kabiliyet haline gelmesine, insandaki bazıları bizzat, bazıları neticeleri itibariyle güzel ve hayra yönelik çekirdeklerin inkişafına hizmet eder. Meselâ, doğruyu ve hakikati araştırma meyli, sahtekârlıktan, yalancılıktan ve ikiyüzlülüğten tikslenme, cömertlik, kanaat, hayırseverlik gibi çekirdekler bizzat hayra yönelik olmasına mukabil, hırs sürekli hayır işlemeye, kıskançlık gıpta ile hayırlarda yarışmaya, israf Allah yolunda ve muhtaçlar için harcamaya kanazile edilerek, yani neticeleri itibariyle yine güzellik ve iyilik kaynağı olsun diye insana verilmiştir. İşte imtihan, bütün bu potansiyellerin gelişip, bu çekirdeklerin inkişaf edip birer aktif kabiliyet ve hayırlar, iyilikler, güzellikler kaynağı olmasına hizmet eder. Ama bazı insanlar, iradelerini yanlış kullanarak, yanlış görüp yanlış değerlendirerek ve yanlışlarda ısrar ederek, kendilerine verilen bizzat hayra yönelik potansiyelleri bile şerrin, çirkinliğin ve kötülüğün kaynağı haline getirebilmektedirler.

İşte, yeryüzü, bir imtihan bir hikmet ve dolayısıyla sebepler diyarıdır. Burada İlâhî Kudret, icraatını sebeplerin perdedarlığıyla, yani sebepler perdesinin arkasından yapar. Böyle olmamış olsaydı, insanın varlığı, iradesi, ilim edinmesi, ilim, iman ve ibadetle terakkîsi, tamamen manâsız olurdu. Sebepleri ve İlâhî Kudret'in icraatının unvanları olan “kanun”ları

inceleyerek (b)ilimleri meydana getiremez, icat ve keşiflerde bulunamaz, yeni şeyler ortaya koyamazdı. İkinci olarak, insan, değerlendirmelerinde hatalara düşer; yanlış bakıp, yanlış görebilir. Meselâ, bazı basit ve gereksiz gibi değerlendirdiği hadiseleri Cenab-ı Allah'a kendince yakıştıramaz ve meselâ, "Bu sinekler; şu haşerat niye var?" der; soğuktan, sıcaktan şikâyetçi olur. İşte bu yanlış değerlendirmelerle Hz. Allah hakkında yakışsız sonuçlara varmasın ve sebepleri görüp, şikâyetlerini Cenab-ı Allah'a yönlendirmesin, yönlendirerek günaha girmesin, hataya düşmesin diye Cenab-ı Allah (c.c.), sebepleri yaratmıştır ve yaratır.

Sebeplerin varlığı ile ilgili bir diğer önemli husus şudur: İnsan, dünyada pek çok şeylerden rahatsız olur, pek çok şeylerden zarar gördüğünü düşünür. Bu sebeple sık sık sızlanır, şikâyetlerde bulunur. Sadece haşerat gibi birtakım varlıklardan veya meselâ deprem, fırtınalar gibi felâketlerden değil, ayrılıklardan şikâyet eder; hastalıklardan şikâyet eder; ölümden şikâyet eder. İşte Allah (c.c.), bu şikâyetler de Kendisi'ne yöneltmesin, insan böyle şikâyetlerle yine hataya düşmesin diye sebepleri yaratır. Hastalıkları sebeplere bağlar, ölümü sebeplere bağlar. Hattâ O, insanların canlarını almakla vazifelendirdiği Hz. Azrail de (a.s.) şikâyetlerin hedefi kılınmasın diye, ölüm ile Hz. Azrail'in arasına hastalıkları ve başka ölüm sebeplerini, Kendisi ile bu sebepler arasına Hz. Azrail'i koymuştur. Kısaca, Cenab-ı Allah'ın İzzet ve Azamet'i, sebepleri insan aklının nazarında birer perde olarak gerekli kılmıştır.

Fakat sebepler, kâinattaki hadiseleri, onlara bağlanan neticeleri, Cenab-ı Allah'a ait olan icraatı açıklayamaz. Yukarıdaki bir-iki misalde olduğu gibi, onlar, sadece birer bahane, birer mazerettir. Mahsul elde etmek için tarlanın sürülmesi, tohumun ekilmesi bile mazerettir. Bir incir çekirdeğinin o büyük incir ağacını ve onun bütün programını kendinde taşıması ve kilolarla incir vermesi bir mazerettir. O sebepleri sözünü ettiğimiz hikmetler için kullanan Cenab-ı Allah'tır ve sebeplere bağlı görünen bütün neticeler, Cenab-ı Allah'ın Kudreti'ne aittir. İnsan, bu kesin gerçeği inkâr etmemelidir.

Tevhid, yani Allah'ın mutlak Birliği'ne iman, bu gerçeği itiraf etmeyi, bunu böyle bilip, buna böyle inanmayı gerektirir.

- **Kâinatta en mühim hakikatler ve en kıymetli mahiyetler olan nur, vücut, hayat ve rahmet, perdesiz, vasıtasız, doğrudan doğruya Kudret-i İlâhiyye ve hususî Meşiet-i İlâhiyye ile yaratılır.**³²²

NUR, VÜCUT, HAYAT VE RAHMET

Dünyanın Hikmet dünyası olması, insanın bu dünyada âhîretini hazırlamak üzere imtihan için bulunması, imtihanın akla kapı açıp iradeyi elden almaması ve Cenab-ı Allah'ın İzzet ve Azameti'nin istemesi gibi sebeplerle İlâhî Kudret'in bu âlemdeki tasarrufları perde gerisinden olur. Yani, Cenab-ı Allah (c.c.), her şeyi bir anda yaratma ve dilediğini, bu dilediği bir zerrecik bir şey de olsa, kâinatlar büyüklüğünde de olsa, ânında gerçekleştirme kudretine sahip bulunmasına rağmen, her şeyi belli sebeplere ve tedricîliğe bağlamıştır. Yukarıda üzerinde durulduğu üzere, bunun önemli sebeplerinden biri, varlıklardaki ve hadiselerdeki asıl güzelliği bilemeyen ve her şeyi zahiriyle değerlendiren insanların Cenab-ı Allah'tan şikâyetini önlemektir. Bundan dolayıdır ki Hz. Allah (c.c.), meselâ ölümü yaratan ve insanların canını alan bizzat Kendisi olduğu halde, Hz. Azrail'i ve yardımcılarını bu işte istihdam buyurmakta, insanlar büyük meleklerden olan Hz. Azrail'e de söz etmesin diye hastalıklar gibi ölüme sebepler yaratmaktadır. İşte, insanlar bu sebeplere bakar ve ona göre hükmederler.

Yine, insan hayatında arzu edilen neticelere ulaşmayı da yine İlâhî Hikmet, birtakım sebeplerin yerine getirilmesine bağlamıştır. İnsana düşen, herhangi bir neticeye ulaşmak için onun bütün sebeplerini yerine getirmek, sebeplere uymada ihmal ve kusur etmemektir. Hasta olduğunda tedavi için doktora başvurma ve verilen reçeteyi uygulama, buna bir misaldir. Cenab-ı Allah'ın İzzet ve Azamet'i de, daha önce temas edildiği üzere, bu sebepleri görmeyi gerektirir. Fakat, Hikmet'in, sebepler dairesinin, İlâhî İzzet ve Azamet'in hükümleri, Kudret'in, itikad dairesinin, Tevhid inancının hükümleriyle karıştırılmamalıdır. Tevhid ve itikad dairesi ise, bütün

varlıklar gibi, onların yaptıklarını da yaratanın Allah olduğunu, dolayısıyla, misalimizde gerçekte şifayı Allah'ın verdiğini kabûl etmeyi, buna içten inanmayı, sebepleri yerine getirmenin ise fiilî bir dua olduğunu hatırdan çıkarmamayı icap ettirir.

Sözkonusu bu gerçeğin, yani Hikmet diyarı olan bu âlemde sebeplerin neticelere ulaşmada önemli yeri bulunduğu gerçeğinin önemli bir istisnası vardır. Hayat, vücut, nur, rahmet ve onun cisimleşmiş hali olan yağmur, doğrudan doğruya İlâhî tasarrufun eserleridir. Yani, Cenab-ı Allah (c.c.), bütün varlıkları herhangi bir sebebe yer vermeden adem âleminden varlığa çıkarır. Bu varlıklar içinde bazıları hayatsızdır, cansızdır, bazıları ise belli derecelerde hayat sahibidir. Hayatın zahiren sebepleri var gibidir; fakat hiçbir sebep hayatı izah edemediği içindir ki, insanlık, her türlü çalışmalarına rağmen hayata maddî bir sebep bulamamaktadır. Kur'ân-ı Kerim, hayatı bütünüyle Cenab-ı Allah'ın yaratıcılığına bağlar. Anne karnında cenin teşekkül safhalarını da bundan dolayı “yaratma” olarak adlandırır:

Gerçek şu ki, Biz insanı (başlangıçta) süzme bir çamurdan (ve müteakiben her bir insanı da, yağmurlarla ekime hazır hale gelmiş toprakta bulunan ve onda yetişip, gıda olarak babaların ve annelerin vücuduna giren madenî, nebatî ve hayvanî unsurlardan) yarattık. Sonra onu, sağlam bir yerde (anneden ve babadan gelen) bir sıvı, bir tohum kıldık. Sonra da, o tohumu rahim duvarına yapışmış yapışkan bir madde olarak yarattık. Ardından, bu yapışkan maddeyi bir çiğnem et gibi görünen bir cisim olarak yarattık; bunu müteakiben, bu bir çiğnem et görünümündeki cismi kemikler olarak yarattık; derken bu kemiklere et giydirdik. Nihayet onu, (kendisine ruh üfleyerek) bir başka yaratılışa ortaya çıkardık. O eşsiz, emsalsiz, en güzel yaratıcı olan Allah ne yücedir, bütün nimet ve bereketlerin asıl kaynağıdır! Bütün bunlardan sonra, siz ey insanlar, ölürsünüz, ölmeye mahkûmsunuz. Sonra da, Kıyamet Günü hiç şüphesiz diriltileceksiniz. [323](#)

Âyetlerde buyrulan ceninin yaratılış safhalarından özellikle ruh üflenerek bambaşka bir yaratılışa erdirme, yani rahimdeki cisme hayat verme, tamamen bir yaratmadır ve herhangi bir sebeple izah edilemez. Dolayısıyla insanlık ne kadar uğraşırsa uğraşsın, hangi teorileri geliştirip hangi incelemelerde bulunursa bulunsun, hayatı maddî ve sebeplere bağlı olarak izah edemeyecektir.

Vücut ve hayat gibi, nur ve rahmet de, Kudret-i İlâhiyye'nin perdesiz tasarruflarındandır. Nur, maddî olmadığı için mahiyetini tam olarak

bilmemiz mümkün değildir. Nur, ışık değildir; ışık, maddî olup, nûrun fizikî âlemdaki bir yansımasından veya tecellisinden ibarettir. Nur hakkında belli bir bilgi sahibi olabilme adına sadece misaller verebiliriz. Meselâ, ibadetlerin insan yüzünde ve el gibi diğer azalarda meydana getirdiği değişim ve parlaklık, nurdur veya nûranî bir eserdir. Nûrun hem vücutla, yani var oluşla, hem de ilimle alâkası vardır; bu sebeple, mecazî manâda ilim de, hidayet de, vahiy de birer nurdur. Varlık da, öncelikle Cenab-ı Allah'ın İlim sıfatına dayanır. Kur'ân-ı Kerim'in en müteşabih ifadelerinden olan Nûr Sûresi'nin 35'inci âyeti olan Nûr Âyeti'ne, bu âyette Allah'ın göklerin ve yerin nûru olduğu ifadesine ve âyetin “Allah, her şeyi hakkıyla bilendir” şeklinde bitip, âyetteki manâların İlâhî İlm'e bağlanmasına bu açıdan da bakılabilir. Yani vücut gibi ilim de, yine bu âyette de sözkonusu edildiği üzere, hidayet de, nurdur.

İlâhî Kudret'in perdesiz tasarruflarının neticelerinden biri de, rahmettir. Rahmetin hayatımızdaki ve fizikî âlemdaki en önemli eserlerinden biri ise yağmurdur. Yağmur, kışın ölen yeryüzünün baharda dirilmesine sebeptir ve Cenab-ı Allah, bunu Rahmeti'nin eserlerinden olarak zikreder: “*Allah'ın rahmetinin eserlerine bak ki, öldükten sonra yeri nasıl diriltiyor! Bunu yapan, ölüleri de aynı şekilde diriltecek olan aynı Zat'tır. O, her şeye hakkıyla güç yetirendir.*”³²⁴ Yağmurun görünürde bazı sebepleri elbette vardır; fakat bu sebepler yağmuru tamamen izah edemediği gibi, ilimler, onun meydana gelmesini, hattâ bulutların teşekkülünü bile halâ teori olarak nitelemektedir. Yine, yağmurun gelme zamanı da alâmetleri ortaya çıkmadan kesinlikle, çıktıktan sonra da hiçbir zaman tam olarak kestirilemediği için, onunla ilgili bütün bilgiler ve raporlar “tahmin” olarak sunulmaktadır. Meselâ, güneşin yeryüzünün her bir noktasında ne zaman doğacağı bellidir ve insanlar, güneşin her bir gün bilinen vakitte doğmasına kesin gözüyle bakar, bundan dolayı da, hayat için vazgeçilmez olmasına rağmen güneş doğsun diye dua etmezler. Fakat yağmurla ilgili pek çok meçhuller bulunduğu dandır ki, ihtiyaca rağmen yağmur gelmediği zamanlarda Cenab-ı Allah'a el açıp yalvarır ve dua ederler. Bundan

dolayıdır ki, İslâm'da yağmur duası, Sünnet ibadetlerden olarak yerleşmiştir. Güneş doğduğunda akıllarına şükür gelmeyen insanlar, özellikle ihtiyaç zamanlarında gelen yağmur için içten şükrederler.

Bu gerçeklerin de ortaya koyduğu üzere, rahmet, İlâhî İrade ve Kudret'in vasıtasız, perdesiz tasarruflarındandır. İnsanlar, acz, fakr ve ihtiyaçlarını daha bir idrakle Cenab-ı Allah'a yönelsinler, kendilerine bahşedilen nimetlere, başarılarla mağlûp olup, Cenab-ı Allah'tan istiğna ile kibre ve tuğyana kapılarak, kendilerini helâke sürüklemesinler diye belli ve kesin kanunlara bırakılmamıştır.

· **Kâinatta bile redd-i müdahale kanunu vardır. Bu sebeple, âmiriyet ve hâkimiyet, rakip ve ortak kabûl etmez, müdahaleyi reddeder.**³²⁵

REDD-İ MÜDAHALE KANUNU

Kâinatta ve onu meydana getiren bütün eşyada tek merkeze bağlı bir birlik ve bütünlük vardır. Meselâ, her bir varlığın menşei tek bir bütündür; her bir varlık, onu ve programını kendinden taşıyan bir çekirdek, tohum veya yumurtadan çıkar; bütün yavruları, meyveleri, yaprakları, çiçekleri, dalları, gövdesi ve kökleriyle gider ve hem evveli, hem sonrası itibariyle bir tohum, çekirdek veya yumurtada birleşir, son bulur. **“Bir olan, birlik teşkil eden, bir halde bulunan, ancak Bir'den çıkar.”** Dolayısıyla, kâinattaki ve eşyadaki bu birlik, birliktelik, bütünlük, asıl kaynağın, Yaratacıcı olan Cenab-ı Allah'ın Birliği'ni gösterdiği gibi, Cenab-ı Allah'ın Birliği de, bütün hey'et-i umumiyesi, yani içindeki her şeyin meydana getirdiği küllî birliktelikle kâinattaki birliğin sebebidir, kaynağıdır.

İşte söz konusu birliktir ki, hayvanları bile cemaatler ve toplumlar halinde yaşamaya, arıların bir kraliçe arı, karıncaların karınca beyi, kuşların yine bir bey veya lider etrafında hayatlarını sürdürmeye sevketmiştir, sevketmektedir. İnsan da “medenî” bir varlık olarak yine küçük bir bütün, bir birim olan ailelerden müteşekkil bir toplum halinde yaşar. Bu toplum da, yine birlik etrafında kümelenir. Bir okulda, bir müessesede bir müdür, bir ilçede bir kaymakam, bir ilde bir vali, bir ülkede bir hükümdar veya

hükümet bulunur. Bir ülkeyi idare eden temel kanunlar yine aynı kanunlardır ve tek merkezden çıkar.

Sözkonusu bu bir aradalığın, birlikte yaşamanın getirdiği ve bütün dalların gidip birleştiği âmir veya hakim konumundaki tepe nokta, hakimiyet ve âmiriyetin bu zayıf gölgesi bile ikiliği, ikinci bir gücün müdahalesini reddeder. Böyle bir müdahale olsa düzen ve birlik bozulur, kaos ortaya çıkar. Bir müessesede iki müdür, bir köyde iki muhtar, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki hükümdar veya hükümet bulunsa, karıştırır. Dolayısıyla elbette bütün kâinatı yaratan, hayatını devam ettiren, varlıkların rızıklarını veren, içindeki sayısız eşya, varlıklar, eşya ve varlık gruplarıyla kâinatı kusursuz intizam ve düzen içinde tek bir bütün yapan ve bir bütün halinde tutan İlim, İrade ve Kudret de, elbette rakip ve ortak kabûl etmeyecektir. Küçük bir köyde, hattâ tek bir müessesede, ailede bile iki başın bulunması nasıl kaosa sebep olursa, nasıl otların, bitkilerin, ağaçların, bütün varlık gruplarının organize tek bir merkeze ve tek merkezli belli kanunlara dayanıyorsa, elbette uçsuz-bucaksız gibi duran kâinat, mutlak manâda tek bir otoritenin hâkimiyeti altında olmalıdır. Ve kâinattaki birlik, bozulmayan, sarsılmaya intizam, düzen ve denge de, bunun böyle olduğunu apaçık göstermektedir.

İki türlü Tevhid vardır. Biri zahirî ve avama mahsus Tevhid'dir ki, daha çok nefy üzerine, yani Allah'tan başka İlâh, Rabb, Yaratıcı... tanımama üzerine oturur. İkincisi hakikî Tevhid'dir ki, ispat üzerine oturur ve her bir şeyde İsim ve Sıfatları'yla Allah'ı görmek, her bir şeyden O'na pencereler açmaktır.³²⁶

Hiz. Bediüzzaman (r.a.), bilhassa ilimlerin geliştiği ve insanların akla döküldüğü bir zamanda taklide, hattâ sadece kalb ayağıyla sülûka dayalı olarak ulaşılan Tevhid'in, yani Cenab-ı Allah'ın mutlak, ortaksız, benzersiz ve zıtsız Birliği'ne imanın dayanamayacağını ve şüpheler karşısında mağlûp olacağını beyanla, hakikî Tevhid'e ulaşılması gerektiği üzerinde durur. Bu çerçevede O, iki türlü Tevhid'den söz eder. Biri âmî veya avama ait ve zahirî Tevhid'dir ki, nefy üzerine oturur ve bir manâda bunu icmalî, yani özet ve en kısa manâsıyla *Lâ ilâhe illa'llah* ifade eder. *Lâ ilâhe*

illa'llah, yani “Allah’tan başka ilâh yoktur.” şeklinde Cenab-ı Allah’tan başka ilâhın varlığını nefyetme, aslında aynı zamanda Allah’tan başka Yaratıcı, Allah’tan hakikî Rabb, Allah’tan başka Rızıklandırıcı, Allah’tan başka Hayatı ve Ölümü Veren (Muhyî ve Mümît), Allah’tan başka Hayatta Tutan (Kayyûm), yine hakikî manâda Allah’tan başka Hidayet Eden, Yardımcı, Sıkıntıları Gideren vb. yoktur; bunların yanısıra, elbette Allah’tan başka Ma’bud, yani kendisine ibadet edilecek hiçbir varlık da yoktur demektir. *Lâ ilâhe illa'llah*’ın manâsına dâhil bütün bu tevhidler, her halükârda tenzih ifade etmekte ve nefy üzerine oturmaktadır. Hakikî Tevhid ise, tenzihle birlikte hamde, yani *Lâ ilâhe illa'llah*’ın ifade ettiği bütün nefiylerden başka ve bilhassa bütün İsimleri ve Sıfatları’yla Cenab-ı Allah’ı tanımaya dayanan Tevhid’dir.

HAKİKÎ TEVHİD’E ULAŞMA YOLLARI

Cenab-ı Allah’ı tanımak, yani ma’rifet üzerine hakikî Tevhid’e ulaşmak için dört veya üç yol vardır.

KALB YOLU, VAHDET-İ VÜCUD VE VAHDET-İ ŞÜHUD

Birincisi, nefsi tezkiye, yani günahlardan, nefsanîyetten ve kötü ahlâktan temizlemeye ve kalbi tasfiyeye, yani saflaştırma ve işrake, bir manâda kalbî müşahedeye dayanan Sufîlerin yoludur. Özellikle ilmin ve aklın çok öne çıktığı, aslında ‘yaratılmış Kur’ân’ olan kâinatın ve onu inceleyen ilimlerin inkâra esas yapıldığı günümüzde bu yol, kâinat kitabından, yani ‘yaratılmış Kur’ân’dan beslenen bir yol olmadığı, dolayısıyla âfâkî delillerden ve onların verdiği ilmî yakînden mahrum bulunduğu için yetersizdir ve inkâr fırtınaları karşısında dayanamayabilir. Ayrıca, bu yol, daimî huzuru, yani sürekli Allah’ın huzurunda bulunduğumuz şuurunu elde etmek ve bununla iç huzuru kazanmak için kâinatı arkasına atar; Vahdet-i Vücut mesleğiyle kâinatı yok sayar.

Kalb yolunun bazılarınca en ileri mertebesi sayılan Vahdet-i Vücut mesleğinin iki kaynağı vardır: 1. Rubûbiyet’in bütün en geniş ve en dar dairedeki yaratıcılığını akla sığdıramamak, Cenab-ı Allah’ın her şeyi Rubûbiyet kabzasında tutup, her şeyin O’nun İlim, İrade ve Kudreti’yle

olduğunu kalbe tam yerleştirememek, yani aklın iman noktasında tam inkişaf etmemesi. 2. Ayrılık istemeyen, ayrılıktan ve Allah'a uzaklıktan kaçan, zevalden nefret edip, kavuşmayı arzulayan insan rûhunun Cenab-ı Allah'ın her şeye kendinden daha yakın oluşunun bir cilvesine yapışması, bir başka ifadeyle, kalbin aşk noktasında fevkalâde inkişafı ve harikulâde genişlemesi. İşte, aklın iman noktasında inkişaf edemeyip, kâinatı yok saymaya, buna karşılık kalbin aşkla fevkalâde inkişafına dayalı Vahdet-i Vücut yolu, günümüzde akıl ve ilimler karşısında sarsılabileceği gibi, pek çok şatahata da yol açmaktadır ve dolayısıyla sınırlı sayıda takipçi bulmuştur.

Kalb yolunun diğer en önemli ve Vahdet-i Vücut'dan da ileri merteye sayılan Vahdet-i Şühud yolu ise, kâinatı yok saymamakla birlikte, âdeti nisyan perdesine sarmakta ve görmemektedir.

Her durumda aklın iman esaslarını kuşatamamasıyla ve kâinat kitabını, Cenab-ı Allah'ın âfâktaki delillerini okuyamama, her bir şeyde İsim ve Sıfatları'yla O'nu görüp ispat edememe ile malûl bulunan kalb yolu, tekrar ifade etmek gerekirse, Kur'ân'ın bütün delilleriyle cadde-i kübra haline getirdiği hakikî Tevhid'e bütün boyutları veya şubeleriyle ulaştıramaz ve bilhassa günümüzde akıl ve ilimler karşısında gerektiği ölçüde mukavemet edemez.

KELÂM'IN YOLU

Tevhid'e ulaşmak için ikinci yol, *imkân, hudûs ve bürhan-ı temânûya* dayanan Kelâm âlimlerinin yoludur. Bu yol, temelde aklî bir yoldur. Özeti de şudur:

İmkân: Kâinattaki her bir şey, mümkündür; yani varlığı mecbur değildir. Çünkü, hiçbir şeyin varlığı gibi, onu yokluktan varlığa çıkarma iradesi de kendine ait değildir. Yani, hiç bir şey, kendi isteyerek ve kendisi tarafından yokluktan varlığa çıkarılmış değildir. Şu halde, her bir şeyin var olup olmaması, aynı derecede ihtimal dâhilindedir. Bu bakımdan, var olan şeyler hakkında yoklukta kalmak ve var olmak arasında varlık lehine bir tercihte bulunulmuşsa ve bu tercih varlıkların kendine ait değilse, bu takdirde,

bunların varlığını yokluğuna tercih eden ve varlığı kendinden ve mutlak gerekli olan biri muhakkak bulunmalıdır. Bu da, Allah'tır (c.c.).

Hudûs ve teselsülün bâtil oluşu: İkinci olarak, varlıkta gördüğümüz her şey, değişkendir, zevale mahkûmdur, zaman ve mekânla sınırlıdır; dolayısıyla *hâdistir*, yani, sonradan olmadır. Tamamı sonradan ortaya çıkan şeyleri var eden, onlardan öncekiler olamaz ve açık ki, değildir. Öyle olmuş bile olsa, varlıkların birbirlerini var ederek sonsuza kadar uzanmaları mümkün değildir; çünkü hepsi sonludur ve zaman ve mekânla sınırlıdır. Dolayısıyla silsile mazide bir yerde duracaktır; işte bu durma yeri de ezel, yani zamansızlıktır. İşte, zamanla ve mekânla sınırlı bulunmayan, sonradan da olmuş, yani yaratılmış olmayan, varlığı kendinden ve ezelî biri muhakkak olmalıdır ve bu da, Hz. Allah'tır (c.c.).

Bürhan-ı temânû: Cenab-ı Allah'ın varlığı gibi, Birliği de zarurîdir. Aynı derecede sonsuz, sınırsız, mutlak ilim, irade ve kudret sahibi ikinci bir varlık düşünülemez; çünkü böyle ikinci bir varlık sınırlama, dolayısıyla yine zaman, mekân ve sonradan ortaya çıkma manâsına gelir. Ayrıca, aynı derecede mutlak ve sonsuz ilim, irade, kudret ve daha başka sıfatlara sahip iki İlâh, Rabb ve Melik'in varlığı manâsızdır; olması mümkün de değildir. Kur'ân-ı Kerim'de “Göklerde ve yerde Allah'tan başka ilâhlar olmuş olsaydı, ikisi de bozulur ve yıkılır giderdi.”³²⁷; “Faraza, onların iddia ettikleri gibi, Allah'tan başka ilâhlar bulunsa idi, bu takdirde onların hepsi (kâinat üzerinde hakimiyet kurmak için) Arş'a çıkmaya yol ararlardı.”³²⁸; “O'nun beraberinde asla bir başka ilâh da yoktur. Öyle olsaydı, her bir ilâh, (Ulûhiyet'in lâzımı olan mutlak bağımsızlık hususiyetiyle) kendi yarattıklarını yanına alır ve her biri diğerine üstün gelmeye çalışırdı.”³²⁹ âyetlerinde de ifade buyurulduğu üzere, aynı hususiyetlere sahip iki veya daha fazla ilâh fesat demektir, düzensizlik ve dengesizlik demektir. Mutlak Ulûhiyet'in, Rubûbiyet'in ve Hakimiyet'in birinci özelliği mutlak istiklâliyettir ve başkasının müdahalesini reddir. Kelâmcılar, buna *bürhan-i temânû* (Karşılıklı mâni olma) delili demişlerdir.

İşte, Tevhid adına Kelâm âlimlerinin kullandıkları bu deliller, gerçi hepsi kusursuz ve sağlamdır; fakat ma'rifet kazandırmaktan ve daimî huzur, yani daima Allah'ın huzurunda bulunduğumuz, O'nun her an, her yerde hazır ve nâzır bulunduğu şuuru ve bundan kaynaklanın kalbî huzur ve itmi'nan vermekten bir ölçüde uzaktır.

Kelâmcıların yolu ile, bir diğer yol kabûl de edilebilecek olan ehl-i hikmet veya imanlı filozofların yolu, birbirinden çok farklı değildir.

KUR'ÂN'IN YOLU

İnsanı hakikî Tevhid'e ulaştıracak, ona daimî huzuru verecek, kâinatı bir kitap gibi okumakla ve tefekkürle aklı şüphelerden kurtardığı gibi, kalbde de itmi'nan hâsıl edecek ve ispata dayalı en emin ve herkese açık yol ise tamamen Kur'ân'a dayanan yoldur. Akılla iman ve tevhid, kalble teslim ve inkıyad (boyun eğme) ve bedenle amel ve ibadete dayanan bu yol, her şeyden önce kâinatı Kur'ân gibi okumayı ve dolayısıyla ilim ve tefekkürle aklın hiçbir şüpheyile sarsılmayacak derecede kabûl ve imanını sağlar. Her bir şeyde, her bir hadisede Cenab-ı Allah'ın Kudret sikkesini, Rubûbiyet mührünü ve Kalemî'nin imzasını görür. Her şeyin ve her hadisenin Cenab-ı Allah'ın İlim, İrade ve Kudret'i çerçevesinde var olduğunu, cereyan ettiğini ve hayatını sürdürdüğünü yakînen tesbit eder. Tesbit eder ki, Cenab-ı Allah (c.c.), Zâtı'yla zamandan ve mekândan münezzehtir. Bu münezzehiyeti içinde bütün hususiyetleriyle her bir şeyi İlmi'yle kuşatmış ve ona şahsiyetini ve mahiyetini vermiş; Meşîeti'yle her bir şeyi şekliyle, sıfatlarıyla, ömrü ve rızkıyla tayin ve takdir buyurmuş, ona kimliğini biçmiş; İradesi'yle var etmeyi veya yaratmayı dilemiş; Kudreti'yle de her bir şeyi icat etmiş, yaratmıştır. O, bütün kâinatı bir tek varlık gibi idare eder; bir çiçeği kolaylıkla yarattığı gibi, aynı kolaylıkla bir baharı da yaratır. O'nun hiçbir fiili diğer fiillerine mâni olmaz. İcraatında, tasarrufunda parçalılık yoktur; kâinatın tamamında tasarrufta bulunurken, aynı anda tek tek şeyde de tasarrufta bulunur.

Her nesne, her hadise, İsimleri ve Sıfatları'yla Allah'a ayna olur veya bir pencere olarak açılır. Meselâ, bir tohum veya çekirdek, Allah'ın İlmi'ne ve

İradesi'ne işaret eder; bize İlâhî İrade'den kaynaklanan ve İlm'e dayanan İlâhî emirler sandukçası olduğunu anlatır. Bir çekirdek ve ondan çıkan ağaç, akla yaratılış, Levh-i Mahfuz, Kader, İlâhî İlim, İrade ve Kudret adına en sağlam bilgileri sunar. Ayrıca, Rabb, Hâliq (Yaratan), Rezzak (Rızıklandıran), Muhyî (Hayat Veren), Kayyûm (Hayatta Tutan), Mülevvin (Renk Veren), Musavvir (Şekil Veren), Mukaddir (Takdir Eden), Adl (Her Şeyi Tam Dengeli ve Yeryi Yerinde Yapan), Hakîm (Her Şeye Hikmetler Takan) gibi onlarca İlâhî İsmi okutur. Bundan başka, çekirdekle ağaç ve toprak; su/yağmur; ısı, ışığı ve ışığındaki renklerle güneş; kendi etrafında ve güneşin etrafındaki hareketleriyle yeryüzü arasındaki en ince hesaplara dayalı orantılı işbirliği gözler önüne serilir. Bütün bu işbirliği, dayanışma ve yardımlaşmanın ancak bir İlâh, Rabb ve Hakîm-i Mutlak'ın işi olabileceğini anlarız. Çekirdeği icat edenin ancak bütün ağaçları, yeryüzünü, toprağı, suyu, güneşi, kısaca bütün kâinatı da icat eden olabileceğini ve olduğunu, kâinatı icat edip idare edemeyenin bir çekirdeği, hattâ bir atomu icat ve idare edemeyeceğini kavrarız. Kısaca, kâinattaki her bir şey ve her bir hadise, hakikî Tevhid'e açık bir delildir. Aklın bu şekildeki ikna, kabûl ve imanı, sürekli şahit olunan bu gerçekler üzerindeki tefekkür, elbette kalbi harekete geçirir. Kalb de, kâinattaki her şeyin Cenab-ı Allah'tan O'nu anlatan bir mektup olması karşısında şevk ile teslim ve baş eğmeye yönelir. Bu da, bedeninin itaat ve ibadetini getirir. İşte bu hakikî Tevhid yolu, tefekkür, aklî ikna, kabûl ve iman, kalbî teslimiyet ve bedenî ibadet ve itaat yoludur.

Netice olarak, farklı meslekleriyle zahirî Tevhid sadece *Lâ ilahe illa'llah* derken, hakikî ve ispata dayalı Tevhid, *Allahü lâ ilâhe illâ Hû* veya *Hüve'llahü'llezî lâ ilâhe illâ Hû*'ye dayanır, onu okur.

• **Cenab-ı Allah'ın varlığına ve Birliği'ne delillerden biri de, kâinatı ve onu teşkil eden her şeyi ihtilâlden, ihtilâftan, dağılmaktan kurtarıp, tam bir intizam altına almakla kâinata hayat veren nizamdan ibaret bulunan inayet delilidir.**³³⁰

İNAYET DELİLİ

Kâinat, sayısız cüz'lerden oluşan bir bütündür, âdeta bir organizmadır. Canlı ve cansız sayısız varlık onda yer almakta, her an onda sayısız hadiseler cereyan etmekte, fakat uçsuz bucaksız görünen kâinat, izahına insanın gücünün ve bilgisinin yetmeyeceği muazzam bir düzen ve intizam içinde varlığını devam ettirmektedir. Kâinatın küçük bir nüshası olan insana da baktığımızda, yüz trilyon civarında hücre, pek çok organlar ve uzuvlar da, tam bir düzen ve intizam içinde bir birlik oluşturarak tek bir organizma halinde vücudun hayatiyetini sürdürmektedir. İnsandaki, insandan başka kâinatı teşkil eden her bir şeydeki, kâinatın tamamında ve onda cereyan eden her hadisedeki muhteşem ve muazzam düzen ve intizam, kâinatın ve ondaki her bir şeyin varlığındaki bütün hikmetlerin, faydaların ve menfaatlerin menşeidir, kaynağıdır. Düzen ve intizam olmasa hiçbir şey olmaz. Bir binayı meydana getiren taşlar ve tuğlalar, çimento, kereste, kiremit, cam gibi unsurlar bir yığın halinde bulunsa, onlar bir düzen ve intizam altında bina haline getirilmedikçe bina adına ifade edecekleri bir şey, sağlayacakları bir fayda yoktur. İnsan vücudunu oluşturan uzuvlar ve organlar ayrı ayrı bulunsa, onları teşkil eden milyarlarca hücre, hücrenin unsurları ayrı ayrı düzensiz, intizamsız var olsalar neye yarar, ne ifade ederler? Koskoca yerküre, fevkalâde bir düzen ve intizam dâhilinde kendi etrafında ve güneşin etrafında hareket etmese, onda hayatın olması, sayısız varlığın onda yaşaması mümkün müdür? İşte, nasıl bir bina, onu oluşturan taş, tuğla, demir, çimento, kereste, cam yığınlarını bir düzen ve intizam dâhilinde ve bir gayeye yönelik olarak bir araya getiren mimarın, mühendisin, ustanın varlığını ve binanın varlığındaki maksadı gösterir, bunun gibi, kâinattan, ondaki her bir şeyden, her bir hadiseden kaynaklanan bütün faydaların, maslahatların ve menfaatlerin mercii olan ve kâinata hayat veren nizam ve intizam, elbette bir Nâzım'ın, yani o nizam ve intizamı sağlayanın varlığını ve bu nizam ve intizamdan, kâinattan ve ondaki her bir şeyden takip ettiği hikmetleri, gayeleri, faydaları gösterir ve bütün tesadüf iddialarını reddeder.

FENLER, KÂİNATTAKİ MUTLAK NİZAM VE İNTİZAMIN DELİLLERİDİR

Kâinattaki ve onu teşkil eden her bir şeydeki muhteşem düzen ve intizamı gösteren en açık delillerden biri de fenler, yani “tabî” denilen ilimlerdir. Evet, kâinattaki varlık türlerine, kâinatı oluşturan eşyaya, bunların hareketlerine dair bir fen veya ilim dalı teşekkül etmiştir ve etmeye devam etmektedir. Her bir fen veya ilim dalı ise, kanun denilen küllî kaidelerden ibarettir. Kanun veya küllî kaide ise, ancak düzen ve intizamdan doğar. Meselâ, insan vücudu sürekli olarak bir düzen ve intizam dâhilinde ve aynı düzen üzerinde çalışmazsa, bu vücut ve onun çalışmasıyla alâkalı kesin neticelere, yani kanunlara veya küllî kaidelere ulaşmak mümkün değildir. Su, her defasında 0 derecede donup, 100 derecede kaynamasa; yağmurların meydana gelip yağmasında, yerkürenin hareketlerinde, güneşin doğup batmasında, bitkilerin ve ağaçların yer altında çimlenip büyümesinde, dal, yaprak ve çiçek çıkarması ve meyve vermesinde aynı ve değişmez bir düzen dâhilinde süreklilik olmasa, bu takdirde yerküre ile, günler, aylar, mevsimler ve yıllarla, yağmurlarla, bitkiler ve meyvelerin hayatlarıyla alâkalı ‘kanun’ adı altında küllî kaidelere ulaşamayız. Yerkürenin kendisi ve güneş etrafında milyarlarca yıldır devam eden hareketleri, milyarlarca yıldır hiç şaşmadan aynı düzen üzerinde cereyan etmese, zaman mefhumumuz olmaz ve takvim yapamayız.

Kısaca, kâinatı, ondaki varlıkları, varlık türlerini, onu oluşturan unsurların hayatlarını ve hareketlerini inceleyen her bir fen veya ilim dalı, kâinattaki muazzam ve şaşmaz düzen ve intizamdan kaynaklanan kanunlara, küllî kaidelere dayanır. Sözkonusu düzen ve intizam, onu Koyan’ın varlığını ve Birliği’ni gösterdiği gibi, kâinat ve ondaki her bir şeyin hayatından kaynaklanan ve hayatına, varlığına takılan gayeler, faydalar ve menfaatler de, kâinatta hiçbir şeyin gayesiz ve faydasız yaratılmadığını, dolayısıyla Yaratan’ın hikmetini, kâinatın ve ondaki her bir şeyin yaratılmasında, varlığında veya var kılınmasında, hayatında, hareketlerinde tesadüf gibi şeylerin kesinlikle sözkonusu olmadığını, olmayacağını açıkça ilan eder. Mutlak düzen ve intizamın, ondan

kaynaklanan kanun veya küllî kaidelerin, apaçık fayda, gaye ve menfaatlerin olduğu yerde tesadüfe zerre kadar yer olmaz.

Gözle görülmeyen bir mikrop, bir hayvancık, küçüklüğüyle beraber içinde pek ince ve garip bir İlâhî makineyi barındırır veya kendisi böyle bir makinedir. Bu makinenin varlığını zarurî kılan zâhirde herhangi bir şey yoktur. Sonra, nasıl bir fabrikayı icat ve inşâ eden fabrikanın kendisi değilse, ondaki her bir makineyi, her bir dişliyi icat eden ne makine ve dişlinin kendisi, ne de fabrika ise, bunun gibi, bir mikroorganizma veya onda çalışan makineyi icat eden de kendisi değildir. Çünkü, bir fabrika ve ondaki makineler, dişliler nasıl varlıklarının, çalışmalarının ve kendilerinden sağlanan faydaların farkında ve şuurunda değilse, bir mikroorganizma da, ne kendisinin, kendi varlığının, hayatının, yaptığı işlerin, ne de kendisinde çalışan vücut makinesinin, onun çalışmasının ve neler yaptığının farkında ve şuurundadır. Ama bu makine, bir düzen ve intizam altında çok muazzam işler yapmakta ve muazzam neticeler üretmektedir. Şu halde, kendisinin ve yaptıklarının, kendi vücudunda cereyan eden her bir şeyin farkında ve şuurunda bile olmayan bir mikroorganizmanın varlığını dileyen, onun varlığındaki hikmet ve gayeleri bilen ve tayin eden, onu bu hikmet ve gayelere göre yaratıp, içine bu hikmet ve gayelere göre çalışacak bir makine yerleştiren, bilgisi, şuuru, iradesi ve kudreti tam biri bulunmalıdır.

Bu aynı gerçek, insan için de sözkonusudur. İnsan, varlığının, vücudunun, onda olup bitenlerin kısmen farkında olsa bile, onun vücudunu, onda işleyen makineleri, o makinelerin hâsıl ettiği neticeleri tayin ve tertip eden, insanın kendisi değildir. İnsanın vücudu ve ondaki her bir şey, insan iradesinin dışında, kendisi için belirlenmiş faydalar ve hikmetler için, bu faydaları ve hikmetleri netice verecek kanunlar, küllî kaideler çerçevesinde çalışmaktadır. Bütün bunları elbette, şuursuz, ilimsiz, iradesiz, kudretsiz, hayatsız, kendilerini bile bilmeyen “tabiat”ın, “tabiî sebepler”in, maddenin tesadüflerle meydana getirmesi katiyyen mümkün değildir. Ne yazık ki, özellikle bilim adına bunun iddia edilmesi ve doğruymuş gibi okutulması, insanlık adına tarihin görüp göreceği en utandırıcı safsata ve dogmadan

ibarettir. Evet, putperestlik, insanın putunu kendi yapıp sonra ona kendi tapması, tarihte kalmış bir vakıa değildir; onu en fazla ve en utandırıcı şekilde modern zamanlarda görüyoruz.

· **Her bir fen, bir veya birkaç İlâhî İsm'e dayanmakla da Cenab-ı Allah'ın varlığını ve Birliği'ni ispat eder.**³³¹

Mükemmel bir eczane ki, içindeki her bir şişede veya kutuda son derece hassas ölçülerle alınmış ilaçlar (haplar, şuruplar, ampuller) var. Elbette bu, gayet maharetli farmakologlara işaret eder. Bunun gibi, yeryüzü, içinde bulunan milyonlarca türde ot, bitki, ağaç ve hayvanlara eşsiz bir eczanedir. Yeryüzü eczanesi, farmakologlarca hazırlanan ilaçların bulunduğu en mükemmel eczaneden ne kadar daha çok mükemmel ve muazzamsa, bu ikinci eczanenin farmakologlara işaret etmesinden o nispette daha fazla Yaraticı'sına, Kurucu'suna, Hakîm-i Zülcelâl Farmakologu'na işaret eder. Demek ki, Farmakoloji ilmi, Hakîm ismine dayanır ve bu ismin sahibi Hz. Allah'ı gösterir. Bunun gibi, Tıp ilmi de, şifayı ve şifa veren malzemeyi yaratan Hz. Cenab-ı Allah'ın Şâfi ismine dayanır.

Hem meselâ, içinde binlerce çeşit kumaşın basit birkaç maddeden dokunduğu muazzam bir fabrika, maharetli bir makiniste, makine mühendisine delildir. Bunun gibi, yeryüzü, içinde sayısız miktarda ve gözle görülmez küçüklükte, fakat sanat cihetiyle kâinat kadar büyük, ayrıca sayısız çeşitte ve büyüklükte, bütün insanlar bir araya gelseler bir tanesini olsun yapamayacakları fabrikalarla dolu en muhteşem ve milyarlarca yıldır hiç ârıza yapmadan çalışan bir fabrikadır. Nasıl bir fabrika mühendisini gösterir, yeryüzü fabrikası da, insan yapımı en büyük fabrikaya olan büyüklüğü nispetinde çok daha açık olarak Yaraticı'sını, Usta'sını, Mühendis'ini gösterir ve mühendislik ilmiyle O'nun Hâliq, Sâni', Mukaddir, Adl gibi pek çok ismine işaret eder.

Yine, içinde binbir çeşit erzak, yiyecek, içecek bulunan bir dükkân, bir depo, şüphesiz onu yapan merhametli, hünerli, bilgili bir erzak ve iaşe sorumlusuna işaret eder. Bunun gibi, kendisi ve güneş etrafında milyarlarca yıldır hiç sapmadan hareket eden ve uğradığı günler, geceler, aylar ve

mevsimler helezonunda sayısız varlığın erzak ve iaşesini taşıyan yeryüzü ambar ve deposu, üzerindeki insan yapımı en mükemmel bir erzak deposuna olan büyüklüğü ve ihtişamı nispetinde Yaratacı'sını ve İdarecisi'ni gösterir; O'nun Rahmân, Rahîm, Rezzâk ve Rabb gibi isimlerine işarete bulunur.

Yine, bir şehri aydınlatan ve ayrıca bilhassa bayram günleri gibi günlerde şehrayınlar halinde süsleyen elektrikler, maharetli ve bilgili elektrik mühendislerine işaret eder; bunun gibi, içinde yeryüzündeki toplam elektrikten çok daha fazla elektrik yüklü ve çok daha kuvvetli ışık veren sayısız güneşlerin, ayların, yıldızların bulunduğu kâinat seması da, yeryüzündeki insan yapımı elektrikle olan büyük ihtişamı nispetinde kendi Mühendis'ini, Sultan'ını, Münevvir'ini, Müdebbir'ini, Sâni'ini gösterir ve O'nun Hâliq, Sâni', Adl, Mukaddir, Sultan, Münevvir, Müdebbir gibi isimlerine ışık tutar.

Yine, meselâ bir kitap var; öyle güzel ve maharetle yazılmış ki, her bir satırının, her bir kelimesinin, hattâ bir levha halinde sergilendiği üzere, Arapça *Yâ-Sîn* harflerinin içine bütün bir *Yâ-Sîn* Sûresi'nin incecik harflerle yazılması gibi, her bir harfinin içine bir kitap dercedilmiş. Elbette bu kitap, çok maharetli bir hat ustasını gösterir. Bunun gibi, kâinat, uçsuz–bucaksız büyüklükte muhteşem bir kitaptır. Bu kitabın içinde sayısız miktarda, sayısız çeşitlikte, sayısız mevzu ile alâkalı, sınırsız büyüklük–küçüklük ölçüsünde ve her birinde en küçük bir hata bulunmayan muhteşem kitaplar bulunur. Bilgisayarları ve benzeri ürünleriyle övünen beşer, tamamı bir araya gelse bir mikro-organizma, bir ot kitabını yazamaz. Kâinat kitabı içindeki sözkonusu kitapların her bir harfinin içine de âdeta kendi kitabını taşıyan bir kitap dercedilmiş. Meselâ, bütün kâinat kitabı, her bir insan ferdi kitabının içine ârızasız yerleştirilmiş; her bir insan ferdi kitabı da, kendisini teşkil eden 100 trilyon civarındaki hücre harflerinin her birinin içine yine tam mükemmellikte ve ârızasız yerleştirilmiş. Yeryüzündeki en büyük ağaçlardan olan ve 30 ton civarında çeken bir sakonya kitabını 0.7 mg. ağırlığındaki çekirdek kitabının içine yazmış. Elbette bu gerçekler, kâinat ve

içindeki her bir şey çapında bir delil olarak, Yaratıcı'yı, emsalsiz bir Kâtib'i gösterir.

Misaller elbette çoğaltılabilir ve pek çoktur. Ama netice, hep aynı gerçeğe çıkacaktır. Her bir fen, binlerce dil halinde Hz. Vâcibü'l-Vücut'u ilan eder ve O'nun bir veya birkaç İsm'ine dayanır.

O, yani Hüve'nin en muhteşem, en bâriz, en hayret verici bir temsilini ortaya koyan her bir hava zerresi, Hüve mertebesinde Tevhid'in de belki her bir nev'ine işaret eder.³³²

Cenab-ı Allah'ın ma'rifetine ulaşmada eserden Fiil'e, Fiil'den İsim veya Unvan'a, İsim'den Sıfat'a, Sıfat'tan Şe'n'e, Şe'n'den Zât'a yolculuk sözkonusudur. Bu yolculuğun nihaî mertebesi, Hakk Teâlâ'yı bütün Şe'nleri, Sıfatları, İsimleri, Fiilleri ve eserlerinden âdeta tecritle düşünme, bütün bunları geride bırakıp Zât-ı Baht'ı *Hüve* (O) olarak mülâ-hazaya almaktır denebilir. Meseleyi bir temsille ifade edecek olursak, nasıl *nokta* (.) alfabelerin bütün harflerinin özüdür, fihristidir, tohumu veya çekirdeğidir ve bütün harfler, bütün kelimeler, cümleler, kitaplar gider noktaya dayanır; nasıl her bir varlık kendi tohumunda veya çekirdeğinde son bulur veya ondan başlar, mevzuu bu mülâhaza ile düşündüğümüzde Cenab-ı Hakk, bütün Şe'nleri, Sıfatları, İsimleri, Fiilleri ve eserlerinin verâsında *Hüve* (O) olarak vardır. Tevhid de gider, son nokta veya mertebe olarak O, yani *Hüve*'ye dayanır.

Bu İlâhî gerçek, yukarıda da çeşitli yönleriyle açıklanmaya çalışıldığı üzere, Hz. Allah'ın kitabı olan kâinatta ve kâinattaki her bir şeyde de geçerlidir. Meselâ, Cenab-ı Allah'ın Emir ve İrade arşı olan hava unsurunun her bir zerresi, *Hüve*'nin en muhteşem, en bâriz, en hayret verici bir temsilini ortaya koyar; yalnız misyonu değil, sıfattan, isimden, unvandan mücerret haliyle de ortaya koyar ve *Hüve*'ye, *Hüve* mertebesinde Tevhid'in belki her bir nev'ine işaret eder. Şöyle ki:

Aynı anda yeryüzünde sayısız söz ve görüntü havaya salınır; aynı anda milyonlarca insan, hayvan, bitki ve daha başka şeyler ses çıkarır; aynı anda sayısız görüntü, varlıklardan veya eşyadan havaya karışır. Sözkonusu bütün

sesler ve görüntüler hava zerrecilerine biner ve mahiyetlerinde ve niteliklerinde en küçük bir değişikliğe maruz kalmadan bu zerreciler tarafından taşınır. Her bir ses ve bütün sesler aynı anda sayısız kulağa girer ve sayısız insan veya başka varlıklar tarafından alınır, idrak edilir ve sesin sahibi önceden tanınıyorsa kime ait olduğu bilinir. Bu seslerin hiçbiri hava zerrecilerinde birbirine karışmadığı gibi, girdikleri sayısız kulakta ve varlık bünyesinde de birbirine karışmaz. Aynı şekilde, her an atmosfere salınan sayısız görüntü de, yine her an sayısız göz tarafından alınıp, varlıklar tarafından idrak ve teşhis edilir ve bu görüntülerin hiçbiri de birbirine karışmaz.

Beşer, yaptığı telefon, telsiz ve televizyonlara hayret edebilir. Fakat hava unsurunun üzerinde durduğumuz iletici fonksiyonu olmasaydı acaba bu âletler ne işe yarardı? Bütün dünyadaki tüm telsiz, telefon ve televizyon mekanizmalarına sahip olması gereken bir hava zerrecisi, beşerin bütün telsiz, telefon ve televizyon sistem ve mekanizmalarından çok daha harika değil midir? Sözkonusu telsiz, telefon ve televizyon sistemlerini mucitlerine veren ve bu mucitleri saygıyla anan beşer, her bir hava zerrecisini, elbette onu bütün özellikleriyle yaratan ve istihdam eden Cenab-ı Vacibü'l-Vücûd'un önünde her an hayretle rükû ve secdede olması gerekmez mi?

• **Varlıklar, yoktan var edilir. İhtira Delili denilen bu gerçek de Var Eden'i, yani Allah'ı gösterir.**³³³

Bu delilin özeti şudur: Yaratıkların her türüne ve her ferdine, o tür ve fertten beklenen eserleri netice verecek ve isti'dadının en üst seviyesine uygun bir vücut giydirilir. Hiçbir tür, silsile silsile ezele uzanmaz; çünkü "imkân" bırakmaz. Yani, hiçbir ferdin veya türün varlığı zarurî değildir; var olup olmamaları aynı derecede mümkün ve muhtemelken, tercih edici bir İrade ile Kudret, onları varlık sahasına çıkarmıştır. Zaten, fertlerin zaman içinde (sonradan) ortaya çıktığını gözlerimizle apaçık görmekteyiz. Onların oluşturduğu türlerin de aynı şekilde zaman içinde ortaya çıktığını akıl gözü görür. Değişken, üzerinde tasarrufta bulunan ve dolayısıyla zamana bağlı bulunan bir şeyin, dolayısıyla maddenin de ezeliyeti mümkün değildir.

Her bir tür gider, bir Âdem'ine, yani ilk büyük pederine dayanır. Şu kadar ki, varlıkların nesil ber nesil geriye uzanması, onları yaratanın ilk pederleri olduğunu da göstermez. Çünkü o da, zaman içinde ortaya çıkmış olup, varlığı zarurî ve ezeli bir Yaratıcı'ya muhtaçtır. Esasen jeoloji, zooloji, paleontoloji ve botanik gibi (b)ilimler, yüz binlerce türün zaman içinde ortaya çıktıklarına şahadet ettiği gibi, vehmî ve itibarî (nominal) olan kanunlar ve şuursuz olan tabii sebepler ise, bu ölçüde hayret verici silsileler ve bu silsileleri oluşturan fertler denilen sayısız ve harika İlâhî makinelerin icat ve yapılmasına hiçbir kabiliyeti olmadığından, her bir fert ve her bir türün Sâni-i Hakîm'in Kudret elinden çıktığını ilan edip ortaya koymaktadır. Evet Sani'-i Zülcelâl, her şeyin alnına *hudûs* (sonradan olma) ve *imkân* (varlığı zarurî değil, mümkün olma) damgasını koymuştur.

EVRİM İDDİASI, KENDİSİYLE ÇELİŞİR

Burada yeri gelmişken belirtelim ki, evrim, her bir varlığı mümkünlükten zarurîye çıkarır, çünkü onları tabiata, tesadüflere veya kendilerine havale eder. Yani, onların yokluktan varlık âlemine çıkmasını dileyen küllî bir irade ve şuurun varlığını kabûl etmez; dolayısıyla onların varlığını kendiliklerinden zarurî addetmiş olur. Varlıkların varlığını mümkünlükten zarurîliğe çıkarma ise tesadüfü reddeder. Çünkü, zaruretin olduğu yerde tesadüf olmaz. Oysa evrim, varlıkları tesadüfe havale eder. Öte yandan, fizik ise zarureti reddeder. Çünkü küllî bir irade ve şuura bağlı olmayan zarurette kanunlar mutlak, kanunlarla birlikte her şey istisnasız olmalıdır. Atom veya quantum fiziği ise bu mutlaklığı kesinlikle kabûl etmemektedir. İkinci olarak, varlıkta zaruret, hariku-lâdeliğe de yer vermez; oysa harikulâdelikler pek çoktur. Şu halde, evrimin de, varlığı tabiata, tesadüflere, sebeplere havale etmenin de taşıdığı en küçük bir gerçeklik yoktur.

HER VARLIK, DİĞERİNDEN ÖZ, YANI MAHİYET İTİBARIYLA FARKLIDIR VE HER VARLIK, MAHİYETİ VE FERDÎ HUSUSİYETLERİYLE DÜNYAYA GELİR

Türler, cevherleri, yani özleri, mahiyetleri itibariyle birbirlerinden farklıdır. Mahiyet, maddî değildir. Dolayısıyla, fertler ve türler arasındaki farklılık, öze aittir; çünkü araz olan beden, bedendeki hücreler değiştikçe yerlerine mahiyet aynılığından dolayı misliyle aynı hücreler gelmekte ve her fert, bütün hususiyetleriyle kendi olarak kalmaya devam etmektedir. Ve her fert, zahirî yapıdaki ortaklığa karşılık, her bakımdan diğerinden ayrıdır. Bu da, her bir varlığın bütün hususiyetleriyle beraber yaratıldığını ortaya koymaktadır. Bunun yanısıra, zerrelerin hareketlerinden kaynaklandığı ileri sürülen kuvvet ve suretler (form, biçim) de, bu farklılığa kaynak olamaz. Çünkü kuvvet de, suretler de cevher olmayıp, arazîdir, (yani cevhere eklenmez, onun dışta aldığı şekildir.) Araz ise, cevher değildir. Şu halde, bütün farklılıkları içinde türler ve her bir türü diğerinden ayıran duyular, uzuvlar ve husûsiyetler, yoktan var edilmişlerdir. İhtira, yani yokken var etme delilinin özeti budur.

· **Kâinat, değişkendir; o ve ondaki her şey, değişmektedir. Her değişen, sonradan değildir. Her sonradan olan şeyin bir icat edeni, meydana getireni, dolayısıyla bu kâinatın ezeli bir mücidi vardır.**³³⁴

Bu, Kelâm ilminde Cenab-ı Allah'ın varlığını ispat için kullanılan *hudûs* delilidir. Açıkça görüyoruz ki, kâinatta sürekli bir hareketlilik vardır ve her şey, değişim ve yenileşme içindedir. Dünyanın, ayın, güneşin, gezegenlerin ve sistemlerin sürekli hareketleri, günlerin, haftaların, ayların, mevsimlerin gelip geçmesi, varlıkların belli bir sürecin sonucunda ortaya çıkması, büyüüp yaşlanması ve sonra hayata veda etmesi; kayaların toprak olması, suların donması, buz haline gelmesi, buharlaşması, buzların eriyip yağmura dönüşmesi; tohumların, çekirdeklerin patlayıp çimlenmesi, bitki ve ağaç haline gelmesi, kurumması; ağaçların yaprak ve çiçek açması, meyve vermesi, sonra yine âdetâ ölüm noktasında kuruyup ilkbaharla birlikte yeniden dirilmesi... kısaca, kâinat ve ondaki her şey, sürekli hareket, değişim ve yenileşme içindedir. Değişen, doğan, büyüyen, yıpranan, çöken, ölen, kuruyan bir şey, maddîdir, mürekkep, yani parçalardan müteşekkildir, dolayısıyla zaman ve mekâna bağlı olarak sonradan değildir; kadim veya

ezelî, yani zaman ve mekân ötesi değildir ve olamaz. Üzerinden zaman geçen ve mekâna ait olan hiçbir şey kadim veya ezelî olamaz; ebedî olmayan hiçbir şey, ezelî de olamaz. Bir parçası bile ebedî olmayan bir şey, asla ezelî olamaz. Dolayısıyla madde ve kâinat, ebedî olmadığını gibi, ezelî de değildir. Madde ve kâinat baştanbaşa sonradan olma ise o, zaman ve mekânla sınırlı bulunmayan, dolayısıyla sonradan olmuş ve kendi cinsinden olmayan, varlığı ezelî, ebedî ve Kendi'nden birine muhtaçtır ki, bu da, Cenab-ı Allah'tır.

DEĞİŞMEYEN MAHİYETLER, DEĞİŞEN ŞEKİL VE CİSİMLER

Hudûs delilinin bir önemli boyutu da şudur: Kâinatta sürekli değişim ve yenilenme vardır, fakat bu değişim ve yenilenme, manevî, gayr-ı maddî değişmez esaslar, değişmez özler-mahiyetler ve “kanunlar” üzerinde olmaktadır. Meselâ, her gün yeni bir gündür ve diğer günlerden farklıdır; fakat gün oluşun asıl mahiyeti ve özü itibariyle diğer günler gibi bir gündür. Her yıl ağaçlarda başka yaprak ve başka çiçekler açar ve başka meyveler biter; fakat her yıl biten bütün yapraklar, çiçekler ve meyveler, yaprak, çiçek ve meyve olmanın aslî hususiyetleri, yani mahiyetleri itibariyle birbirinden farksızdır. İnsan, vücudu itibariyle yenilenir; vücudumuzda günde milyarlarca hücre ölür, vücuttan atılır, yerlerini yenileri alır. Ama bütün bunlar her bir insanın onu o yapan aslî özü ve mahiyeti etrafında olduğu için her bir insan, kendisi olarak hayatına devam eder. İşte, varlığın ve hadiselerin aslını, özünü teşkil eden mahiyetler devamlıdır ve kalıcıdır. Bu da, varlıkta manânın, gayr-ı maddî mahiyetin esas olup, maddenin buna hizmet ettiğini, Cenab-ı Allah'ın asla maddî ve maddî özellikte olmadığını gösterir. Ayrıca bize, değişimin ve değişmenin belli değişmez kaidelere, kanunlara, değerlere, mahiyetlere bağlı olarak sürdüğünü ve sosyal hayatta bunlara bağlı olarak sürdürülmesi gerektiğini öğretir.

- **Mümkünât, yani yaratılmış bütün varlıklar, birbirini icat edemez ve başlangıcı nihayetsiz bir silsile halinde biri diğerini icat etmiş olamaz. Onların varlık sahasına çıkıp çıkmamaları, aynı nisbette ihtimal dâhilindedir. Dolayısıyla, onların varlığını yok olarak kalmaya devam etmelerine tercih edecek ve onları varlık sahasına çıkaracak varlığı**

kendinden ve zarurî birine ihtiyaç vardır. Bu da, Cenab-ı Allah'tır (c.c.).³³⁵

İMKÂN DELİLİ

Bu da, Kelâmcıların Cenab-ı Allah'ın varlığını ispat için kullandıkları bir diğer delil olan *imkân delilidir*.

Varlıkların birbirini yaratmadığı ve hiçbir yaratılmışın yaratma ilim, irade ve kudretine sahip olmadığı ortadadır. Varlıklar içinde ilim, irade ve kudret bakımından en gelişmiş olan insan bile ancak öğrenir, taklit eder ve üretir. Yoku var edemez; ancak var olandan veya olanlardan terkipler meydana getirir. Ama onun öğrenerek ve taklit ederek üretmesi, var olanlardan yeni terkipler meydana getirmesi, zihninde yeni fikirler oluşturması, bir bakıma Cenab-ı Allah'ın yoktan var etmesine delil teşkil eder. O, var olan şeyler üzerinde ve çerçevesinde düşünür, bunlardan hayalleri, tasavvurları, bilgisi ve taklit kabiliyetiyle yeni şeyler ortaya çıkarırken, Cenab-ı Allah, hiç yoktan yaratır.

TESELSÜL BÂTILDIR

Varlıklar açıkça birbirini icat etmediği, yaratmadığı gibi, bir önceki varlık bir sonrakini de yaratmış veya yaratmakta değildir. Böyle bir varsayımda bulunsak bile, bu “yaratıcılar silsilesi” ezelde devam edemez; zaman ve mekân ötesine gidemez; bu, aklen de, pratikte de mümkün değildir. En başta bir Yaraticı'nın, zamanı da, mekânı da, bütün varlıkları da zaman-mekân boyutuyla veya boyutunda yaratan bir Yaraticı'nın varlığı mutlaka gerekir. Buna Kelâmcılar, teselsülün, yani silsile halinde geriye uzandığı vehmedilen yaratıcılar zincirinin bâtıllığı derler.

Teselsül bâtil ve imkânsız olduğu gibi, varlıklar, kendi iradeleriyle de varlık sahasına çıkmamaktadır. Dileyerek, kendi dilemesiyle mevcudiyet kazanmış bir varlık olmadığı gibi, kimse, herhangi bir yaratılmışın dilemesiyle de var olmamıştır ve var olmaz. Yaratılmış bir şey ve o şeyin cüz'î ve sınırlı iradesi, başka bazı şeylerin var kılınmasında ancak bir sebep teşkil edebilir. Yoksa her şey, her mevcut, varlık âlemine yokluk âlem veya âlemlerinden gönderilmektedir. Öyleyse, dünyaya gelmesi kendisi

tarafından dilenmeyen bir mevcudun varlık sahasına çıkıp çıkmayacağı iki tarafı birbirine eşit bir ihtimaldir ve var olması, onun varlığını dileyecek ve dilediği de olacak mutlak bir iradeye muhtaçtır. Buna *imkân*, bütün yaratılmış varlıklara da *mümkün* denilir. İşte, Mümkünât, yani kendilerine vücut verilmiş bütün varlıklar mutlak bir İrade tarafından varlıkları yokluklarına tercih edilerek varlık sahasına çıkmışlardır ve çıkmaktadırlar. Her varlığın mevcudiyetini yokluğuna tercih eden bu mutlak İrade Sahibi, Kendi Kendine var ve varlığı zarurî olmalıdır. Aksi halde, O da diğer varlıklar gibi, varlığı başkası tarafından dilenmiş bir mümkün olsa, bu durumda başka bir mutlak irade sahibinin varlığı zarurî hale gelecektir. Bu da teselsül doğurur; teselsül bâtil olduğuna göre, bütün mümkün varlıkları, bütün yaratılmışları mevcudiyetlerini yokluklarına tercih ederek, mevcudiyetlerini irade ederek yaratan, mutlak irade sahibi ve varlığı zarurî biri vardır ki, bu da Hz. Allah'tır (c.c.).

FERDİYET VE SİMALARDAKİ FARKLILIK

İmkân delilinin bir diğer boyutu da şudur: Nasıl eşya varlık âlemine çıkıp çıkmamada, yaratılıp yaratılmama hususunda ortada ise, yani kendi varlığını dileyebilecek bir mevkide olmayıp, varlık âlemine çıkması için varlığını yokluğuna tercih edecek bir mutlak İrade Sahibi'ne muhtaç ise, bunun gibi, şekli ve siması hususunda da nihayetsiz imkân ve ihtimal yollarının ortasında durur. Hangi şeyin nasıl bir şekil ve sima alacağını kâinatta hiç kimse bilemez. Bu, Kur'ân-ı Kerim'de geçen beş mutlak gaybe dâhildir.³³⁶ İşte özellikle her bir canlı şey şekli ve siması hususunda nihayetsiz imkân ve ihtimal yollarının tam ortasında iken kendisine birden gayet muntazam, hikmet yüklü ve onu başkalarından ayıran bir şekil ve sima verilir. Bu şekil ve sima, tarihte başka hiçbir kimsede ve şeyde olmaz. O kimse veya şey, aynı zamanda hayatı için gerekli bütün zâhir ve bâtın duyu ve duygularla, haricî ve dâhilî organlarla donatılır. Bu gerçek de, yine mutlak İrade Sahibi'ni gösterir. Bunun yanısıra, bir canlıdaki simanın tarihte başka hiçbir canlıda olmaması, bu mutlak İrade Sahibi'nin gelmiş

geçmiş bütün varlıkları bütün özellikleriyle tek tek bildiğini ve İlmî'nde muhafaza ettiğini de ortaya kor.

- **Mümkünâtın varlığı ve farklı farklı kimliğe sahip olmaları, Cenab-ı Allah'ın mutlak İradesi'ne delildir.**³³⁷

Her bir varlık var olma ile yokluk âleminde kalma arasında bulunurken varlığının yokluğuna tercih edilip varlık âlemine çıkması, elbette mutlak ve her şeye hakim bir İrade'ye delâlet eder. Aynı şekilde, her varlık, kimliği açısından yine sayısız denebilecek ihtimaller arasında bulunurken, her bir varlığa apayrı bir kimlik, hattâ canlılar itibariyle türlerindeki başka bütün vücutlarla yapı olarak aynı görünseler de, her birine parmak uçlarına ve tüylerine varıncaya kadar diğer bütün vücutlardan farklı, kendine ait ve kendine has mükemmel ve muntazam bir vücut verilmesi de, yine mutlak ve her şeyi kuşatan İrade'yi gösterir. Evet, her bir varlığın vücudunu teşkil eden unsurlar havada, suda, toprakta âdetâ bir sel gibi akıp dururken, her bir varlığa bu camid, cansız unsurlardan gayet hassas ölçüler, gayet ince tartılar ve gayet hassas bir intizam ile en mevzun, en münasip ve en mütenasip bir vücut elbisesi biçilip dikilmesi ve sonra bunların pek çoğunun hayata mazhar kılınması, hiç şüphesiz mutlak bir İlim, İrade ve Kudret'in eseridir.

Evet, ağaçlar ve hayvanlar, özellikle bunların aynı türlere mensup bulunanları, vücutlarının genel yapısı itibariyle birbirinin aynıdır; hepsi aynı ortak uzuvlara, aynı ortak organlara sahiptir. Bu, onları Yaratan'ın Birliği'ni gösterir. Bununla birlikte, her bir hayvan, özellikle her bir insan, simasıyla, parmak uçları ve tüylerine varıncaya kadar âdetâ vücudunun tamamıyla, bütün hücreleriyle diğer bütün hemcinslerinden tamamen farklıdır. Bu gerçek de, Yaratıcı'nın her şeyi bilen mutlak İlmî'ne ve her şeye hakim mutlak İradesi'ne delâlet eder.

- **Eğer sebep ve vasıtaların icat veya yaratmada hakikî tesiri olmuş olsaydı, sebep ve vasıtaların çokluğu ve muhtelif olmasından dolayı eserdeki sanatın farklı mükemmelliklerde olması gerekirdi. Oysa böyle değildir.**³³⁸

Üstad Bediüzzaman'ın Cenab-ı Allah'ın (c.c.) varlığı ve Birliği adına en muhteşem tesbitlerinden biri de budur. Nasıl “**İnsanın ihtiyarî, yani iradesiyle meydana getirdiği eserlerinin mükemmel olamaması, cebri nefy, ihtiyarı ispat eder.**”³³⁹ tesbiti Cenab-ı Allah'ın varlığı, Birliği, yaratıcılığı, bütün Sıfatları'nın sonsuzluğu ve mutlak kemali, hem de insanın irade ve sorumluluk sahibi bir varlık olduğu konusunda yeter bir açıklama ve delilse, bu da, Hz. Allah'ın varlığı ve Birliği konusunda yeter bir açıklama ve delildir.

KÂİNATIN NİZAM VE İNTİZAMI VE BİLİMLERİN KANUNLARI

Açıkça görüyoruz ki, kâinatta onu inceleyen fizik, kimya, astronomi, biyoloji, zooloji gibi bilimlerin temellerini oluşturan “kanunlar”ın kaynağı sarsılmaz ve bozulmaz muhteşem bir intizam ve düzen vardır. Bu intizam ve düzen gibi, Kur'ân-ı Kerim'de “*Rahmân'ın yaratmasında bir boşluk, bir düzensizlik görmezsin. Çevir gözünü bir bak, bir kusur, bir çatlaklık görür müsün? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak; gözün sana, (Allah'ın yaratmasının ihtişamı karşısında) hakir olarak (O'nun yaratmasında hiçbir kusur bulamamanın ezikliği ve bitkinliği içinde) geri dönecektir.*”³⁴⁰ âyetlerinde açıkça ifade olunduğu gibi, kâinatın tamamında, onu meydana getiren bütün eşyada, Cenab-ı Allah'ın bütün eserlerinde kusursuzluk, tam bir mükemmellik müşahede edilmektedir.

Cenab-ı Allah'tan insanın bazı yanlış davranışları ve müdahalelerine ceza olarak gelen kuraklık veya fazla yağış gibi ya da ekosistemde veya kâinatta kendisine tanınan sahada insan elinin yanlış icraatları gibi sebeplerin yol açtığı kusurlar ise –meselâ, doğuştan spastik özürlülük– hiçbir zaman her bir unrusuyla kâinattaki, yani Cenab-ı Allah'ın eserlerindeki mükemmelliğe zıt ve onu yaralayıcı görülemez. Sözkonusu mükemmellik ve kâinattaki kusursuz intizam ve düzen, zerrelere varıncaya kadar her bir unsuruyla bütün kâinatı eksiksiz bilen, mutlak irade sahibi ve dilediğini dilediği gibi yapma kudretini haiz tek bir Yaratıcı'yı gösteren en belirgin delillerdendir.

FAİLDEKİ FARKLILIK, FİİL VE ESERDE DE GÖRÜLÜR

Eğer genellikle kâinatın işleyişinden çıkarılan sonuçların adları olan ismî ve itibarî (nominal) varlık sahibi “kanunlar”ın, sadece bir plan veya “basılmış” bir eserden ibaret olan tabiatın ve “tabiî” sebeplerin yaratmada bir rolü bulunmuş olsaydı, bu takdirde bunların her birinde bütün zerreleriyle birlikte kâinattaki her bir şeyi ve tamamını bilen bir şuurun, ilmin, iradenin ve kudretin bulunması gerekirdi. Çünkü eserdeki mükemmellik, mutlak intizam ve düzen, bunu gerektirir. Fakat şunu görüyoruz ki, basit değil, sayısız denebilecek unsurdan, varlıktan müteşekkil mürekkep bir bütün olan “tabiat”taki her bir parça veya unsur ve “tabiî” sebepler dediğimiz şeyler, birbirinin aynısı değildir. Dolayısıyla ve her birinin canlı ve şuurlu olduğunu varsaymış olsak, her biri aynı güç, kudret ve kapasitede olmadığından, kâinattaki her bir şeyde aynı seviyede bir mükemmelliğin bulunması imkânsızdır. Yani, nasıl insanların eserleri insanlardaki kapasite ve kabiliyet farklılıklarından dolayı birbirinin aynısı ve aynı kıymette olamıyorsa, hattâ, meselâ bir bal peteğini oluşturan bütün odacıklar birbirinin tıpatıp aynısı iken, bir insan, diyelim ki çizdiği bir üçgeni aynı boyutta ikinci defa çizemiyorsa, bunun gibi, kâinattaki veya “tabiat” ve “tabiî” sebeplere atfedilen eserlerin de aynı şekilde birbirinden farklı olmaları gerekir.

SEBEPLERDEKİ SONSUZCA FARKLILIĞA RAĞMEN KÂİNATTA HER BİR ESERDEKİ MÜKEMMELLİK ALLAH’I GÖSTERİR

Hiçbir insan, hiçbir hayvan, aynı seviyede beslenmez; tarlalar her zaman birbirleriyle aynı seviyede, aynı kıvamda toprak sahibi ve su almış olamazlar. Buna rağmen, her insan, her hayvan, kusursuz olarak dünyaya gelir; her tarlada yetişen buğdaylar, elmalar, patlıcanlar vb., –yukarda arz edilen haricî sebeplere bağlı rekolte ve nitelik farklılıkları dışında– aslî yapı itibariyle aynı mükemmelliktedir. Bir ağacın bütün yapraklarının renklerinde bile farklılık görülmez; bazı yapraklar daha koyu, bazıları daha açık olmadığı gibi, yaprak olsun, meyve olsun, çiçek olsun, ot olsun, renklerde “boyama” derece veya farklılıkları bile söz konusu değildir. Demek oluyor ki, hiçbiri farklı kapasite ve kabiliyetteki farklı farklı

“sebepler”in değil, hepsi aynı İlim, İrade ve Kudret’in eseridir; bunlara sahip olan Zât, her varlığa aynı derecede yakındır; hepsini aynı derecede bilmektedir. Yoksa bazıları O’ndan, İlim, İrade, Kudret ve diğer Sıfat ve İsimleri’nin tecellî sahasından uzak, bazıları bunlara daha yakın; bazısını O vasıtayla, bazısını vasıtasız yaratıyor; bazısına daha çok önem verirken, bazısını ihmal ediyor değildir. İşte, içindeki her şeyle kâinattaki aynı seviyede görülen itkan ve mükemmellik, Cenab-ı Allah’ın varlığına, birliğine, Sıfat ve İsimleri’ndeki sonsuzluk ve mutlak kemale tam bir delil teşkil etmektedir.

· **Nûraniyet, şeffaflık, intizam, imtisal veya itaat ve muvazene veya denge, kâinattaki veya eşya arasındaki bağlardandır ya da dinamiklerdendir ki, İlâhî Kudret’in hakimiyet ve icraatının rasat menfezleridir.**³⁴¹

CENAB-I ALLAH’I VE İCRAATINI ANLAMADA ÖNEMLİ HUSUSİYETLER: NÛRANİYET, ŞEFFAFİYET, İNTİZAM, İMTİSAL VEYA İTAAT VE MUVAZENE

Aynanın parlak ve siyah iki yüzü gibi eşyanın ‘mülk’ denilen kesif ve ‘melekût’ denilen şeffaf iki yüzü vardır. Kesif yüzü bu, yani maddî âleme, şeffaf yüzü, gayr-ı maddî Melekût Âlemi’ne bakar.

Nûraniyet: Maddî âlemdeki yarı nûranîlik, Melekût Âlemi’ne misaldir. Nûranîlik, aynı anda sayısız denecek yerde bulunabilmeye sebeptir. Güneş, bütünüyle maddî bir varlık olmakla birlikte, yarı nûranîliği sebebiyle atmosferi ve bir yarımküreyi aydınlattığı aynı anda tek tek bütün cisimleri de aydınlatır; bir okyanusun tamamında, ondaki her bir kabarcıkta aksiyle bulunduğu aynı anda, tek tek her kabarcıkta, cam parçaları gibi her şeffaf cisimde de bulunur. Ruh, tamamen nûranîdir; dolayısıyla peygamberler ve rûhen inkişaf etmiş velîler, güneş gibi aynı anda binlerce yerde Allah’ın izniyle temessül edebilir; ruhlarının yansımasıyla görünebilir ve birtakım icraatta bulunabilirler.

Nasıl yaratılmış yarı nûranî ve nûranî varlıklar için bile bu böyle ise, isimlerinden biri Nûr, Nurlar Nûru olan Hz. Allah (c.c.) için ve yine tamamen nûranî olan Kudret’i, bütün diğer Sıfatları ve İsimleri için

icraatları ve tasarruflarının önünde hiçbir engel yoktur ve olamaz. O, biri diğerine mâni olmadan ayna anda sayısız varlığı birden yaratabilir; bütün duaları aynı anda işitip her birine cevap verebilir; tek tek her şeyi, her hadiseyi ve bütün eşyayı ve hadiseleri aynı anda görür; bütün sesleri tek tek ve aynı anda işitir; her bir varlığa ve bütün varlıklara aynı anda rızıklarını verir. Ve, “Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (Âhiret’te) hepinizi diriltmek de, (O’nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir. Allah, her şeyi hakkıyla işitendir, her şeyi hakkıyla görendir.”³⁴² âyetinde buyrulduğu gibi, O’nun için bütün varlıkları bir anda yaratmak ile bir varlığı yaratmak, Kıyamet Günü bütün ölüleri diriltmekle tek bir ölüyü diriltmek arasında hiçbir fark yoktur ve olmayacaktır.

Şeffafiyet: Kâinatta ve eşya arasında ikinci önemli bağ ve dinamik, şeffafiyettir. Eşyadaki şeffafiyet sırrıyla, güneşin misalî sureti veya aksi, tek tek aynacıklarda, cam parçalarında, canlıların göz bebeklerinde ve her bir su damlacığı veya suyun yüzündeki kabarcıklarda bulunduğu aynı anda denizlerin, okyanusların, ırmakların yüzünde de birden bulunabilir. Bunun gibi, varlıkların melekûtiyet ve mahiyet yüzleri şeffaf ve parlak olması sebebiyle İlâhî Kudret, tek bir şey ile bütün eşya üzerinde aynı anda biri diğerine mâni olmadan tecelli eder ve tasarrufta bulunur; tek bir şey ile bütün eşyayı aynı anda yaratır; Kıyamet’te tek bir nefis ile bütün nefisleri aynı anda biri diğerine engel olmadan diriltecektir.

İntizam, eşya arasındaki veya kâinattaki bir diğer bağdır. Bir saatin, bir fabrikanın çarkları arasında nasıl iç içe bir münasebet ve tam bir intizam ve intizamdan kaynaklanan düzen var ise, kâinattaki her bir varlıkta, kâinatın tamamında ve kâinatı teşkil eden bütün eşya arasında da böyle bir intizam ve düzenin varlığı söz konusudur. Bu intizam sırrıyla büyük bir şehir, elektrik sistemindeki tek bir düğmeye basmakla aydınlatılabilir; büyük bir gemi veya uçak, bir düğmeye dokunmakla harekete geçirilir. İşte, her şeyi kuşatan İlâhî İlm’in düsturlarıyla, ezeli-ebedî Hikmet’in kanunlarıyla ve nasıl isterse öyle dileyen Mutlak İra-de’nin usulleriyle parça-bütün, küçük-büyük, az-çok her şeye onların asıl varlığını oluşturan belli bir mahiyet, bir

binanın planı gibi manevî ve Kaderî bir kalıp, sınırları belli ve bütün parçaları birbiriyle her bakımdan bağlantılı bir yapı, mahiyetine göre giydirilmiş bir vücut ve belli bir ölçü verildiğinden, tek tek her şeyde ve bütün kâinata mükemmel bir intizam ve bundan kaynaklanan muhteşem ve sarsılmaz bir düzen hakimdir. Dolayısıyla, İlâhî Kudret'in bir zerreye hükmetmesi, bir zerreyi dilediği tarzda idare etmesi, bir zerre üzerinde mutlak tasarrufta bulunması ile bütün eşyaya ve kâinata hükmetmesi, bütün eşya ve kâinatı dilediği şekilde idare etmesi ve bütün eşya ve kâinat üzerinde tasarrufta bulunması arasında hiçbir fark ve zorluk-kolaylık meselesi söz konusu olmaz. Bundandır ki, bu ezelî-ebedî Kudret'e isnat edildiği zaman bütün kâinatın var kılınmasının nasıl tek bir zerrenin, tek bir otun, tek bir çiçek veya tek bir insanın yaratılması kadar kolay olduğu anlaşılacaktır.

İmtisal/itaat: Kâinattaki veya eşya arasındaki diğer bağ olan imtisal veya itaat sırrıyla bir komutan tek bir eri "Arş!" emriyle harekete, "Hazrol!" emriyle hazrola geçirdiği ve "Rahat!" emriyle durdurduğu gibi, aynı anda bütün bir orduyu da aynı emirlerle harekete ve hazrola geçirebilir veya durdurabilir. Çünkü tek tek her er de, bütün ordu da, aynı anda tek bir komutana itaat halindedir. Bunun gibi, tek tek her bir şey ve bütün eşya veya bütün kâinat, aynı anda İlâhî İrade'nin kanunlarına, İlâhî Rubûbiyet'in emirlerine, İlâhî İlim ve Hikmet'in düsturlarına tam bir itaat halindedir. İlâhî Rubûbiyet'ten, yani Cenab-ı Allah'ın Rabblığından "Yokluktan varlığa çık ve vazife başına geç!" emrini aldığı anda İlâhî İlm'in tayin ettiği ve İlâhî İrade'nin tahsis buyurduğu tarzda İlâhî Kudret'in tek bir şey veya fert ile bütün kâinata varlık elbisesi giydirip, her bir şeyi kendine has vazifenin başına geçirmesi arasında fark olmaz. Nasıl yaratmada İlâhî Kudret için tek bir şey ile bütün kâinat aynı nitelikte ve aynı kolaylıktadır, Kıyamet Günü tek bir nefsi diriltip Mahşer Yerine'ne sevketmekle bütün ölmüş nefisleri diriltip Mahşer Yerine'ne sevketmek, Âhiret'in diğer âlemlerinden geçirmek, sorguya çekip yargılamak, nihayet Cennet'e veya Cehennem'e göndermek de aynı nitelikte ve kolaylıkta olacaktır.

Muvazene/denge: Muvazene veya denge hali, eşya arasında veya kâinata bulunan bir diğer bağ veya dinamiktir. Evet, hem tek tek her şeyde, hem de bütün kâinata tam bir denge hakim olup, fezada hareket eden sayısız cisimler ve varlıkların vücutlarını teşkil eden zerreler ve organlar, muhteşem bir denge içinde varlıklarını ve vazifelerini hiçbir sapma göstermeden en mükemmel biçimde sürdürmektedirler. İşte, bu denge sırrıyla, boşlukta obabildiğince hassas çok büyük bir terazi farzedelim. Bu terazi iki gözünde iki cevizi de birbiriyle tartar, iki büyük dağ, güneş veya yıldızı da tartar. Eşyadaki ve kâinattaki son derece hassas denge sebebiyle, bu terazinin iki gözünde ister iki cevizi tartalım isterse iki güneşi tartalım, gözlerden birine tatbik edilecek çok küçük bir kuvvet veya ilave edilecek çok küçük bir ağırlık, gözlerden birini göklere kaldırırken, diğerini yerin dibine indirir. Demek ki, eşyadaki ve kâinattaki denge itibariyle en küçük şey en büyük şeye, bir zerre kâinata denktir.

Aynen öyle de, varlıkların varlık sahasına çıkması ile çıkmaması aynı derecede imkân dâhilindedir. Çünkü, varlığı kendinden olmayan hiçbir şeyin varlığı mecburî veya zarurî olamayacağı için, yaratılmış hiçbir varlık, zarurî veya mecburî değildir. Onların varlık sahasına çıkmasına hükmedecek mutlak bir İrade olmazsa, her bir şey, varlık ile yokluk arasındaki dengede asılı kalır. İşte, İlâhî İrade'nin dilemesiyle İlâhî Kudret'in bir tek mümkününe, yani varlığı ile yokluğu aynı derecede mümkün olana vücut vermesi dengeyi birden varlık lehinde bozar ve dolayısıyla her şeye varlık vermekle tek bir şeye varlık verme Kudret için aynı olur. Kıyamet Günü de İlâhî İrade'nin tek bir nefsin dirilmesini dileyip, Kudret'in tek bir nefsi diriltmesi, ölü olarak kalmak ile dirilmek arasındaki dengeyi birden dirilme lehinde bozacağı için, tek bir nefsin diriltilmesi ise bütün nefislerin diriltilmesi Kudret için aynı kolaylıkta olur.

Netice olarak, kâinattaki ve eşya arasındaki nûraniyet, şeffafiyet, intizam, imtisal veya itaat ve muvazene veya denge bağları veya dinamikleri, İlâhî Kudret için tek bir şeye varlık ve ölümü vermek ve onu diriltmekle bütün

kâinata veya eşyaya varlık ve ölümü vermek ve onları diriltmek arasında hiçbir fark olmadığını, olamayacağını ortaya koyar.

MATERYALİZM VE DARWİNİZM HURAFELERİ

Tamamı Cenab-ı Allah'ın fiillerinin eseri olan kâinattaki her bir zerre, Allah'ın İlmî'ne ve İradesi'ne işaret eden fitrî düzen veya sistemin her bir kaidesi, bağı ve dinamiği, Cenab-ı Allah'ı Sıfatları ve İsimleri'yle tanıtır ve "Bir insan sofistler gibi kendi varlığından ve kâinatın varlığından şüpheye düşebilir ama, Cenab-ı Allah'ın varlığından asla şüphe edemez." ölçüsünde akıl gözüne gösterirken, materyalistler ve Darwinistler, mutlak hayat, ilim, irade, kudret, görme, işitme, konuşma ve var etme gerektiren şu muhteşem kâinatı olmayan tesadüflere, haricî varlığı bulunmayan kanunlara veya bir eserden ibaret "tabiat"a verebilmekte, Cenab-ı Allah'a tanımadıkları ezeliyeti, varlığı kendinden olmayı, ilmi, iradeyi, kudreti, görme, işitme, konuşma ve var etmeyi cansız, şuursuz, ilim ve iradeden tamamen yoksun, değişken, münfail, yani üzerinde tasarrufta bulunulan ve değişken ve münfail olduğu için sonradan ortaya çıktığı apaçık maddeye verebilmektedirler. Doğrusu, insanı insanlığından utandıran bu hurafeler de ilim adına ileri sürülebilmektedir.

· **Bir şey zâtî olsa, yani bizzat kendinde ve kendinden dolayı var olup, ona sonradan arızî olarak eklenmemiş bulunsa, o şeyde mertebeler ve o şeyin zıttı olmaz.**³⁴³

BİR ŞEYİN ZÂTINA AİT HUSUSİYETLERDE MERTEBELER OLMAZ

Güneş, helyum ve hidrojen atomlarından ibarettir. Gerçi milyarlarca yıl içinde yüzünde bazı lekeler oluşmuş olup, İlâhî Kudret haricî bir sebeple onu söndürmez ve Kıyamet'i koparmazsa, belki birkaç milyar yıl sonra sönecektir. Bu gerçeği bir yana koyduğumuzda, helyum ve hidrojen atomlarından ibaret olan güneş, bizatihî ışık ve ısıya sahiptir. Yani, ışık ve ısı onda güneşin zâtı itibariyle, zâtına ait olarak vardır ve dıştan eklenmiş değildir. Güneş, ışığını lamba gibi haricî bir maddeden almaz. Dolayısıyla, güneşin kendi içinde ışık ve ısısında mertebeler olmaz; çünkü mertebeler

zıttın karışmasıylaadır. Sıcaklıkta soğğun, gzelliikte irkinliğın karışması veya mdahesiyle mertebeler olur. Zâti, yani kendinde ve kendinden dolayı var olan şeylerin zıttı da olmaz. Çünkü bu durumda bir şeyde iki zıttın birleşmesi gerekir ki, bu, muhaldir.

BASİT VARLIKLAR VE MUTLAK KEMALDE DE MERTEBELER OLMAZ

Cenab-ı Allah'ın basit olarak yarattığı, yani parçalardan oluşmuş mürekkep kılmadığı, dolayısıyla kendilerinde mertebe var etmediği ve kendilerine zıtlarının müdahesine müsaade buyurmadığı hayat ve ölüm, aynı anda aynı yerde bulunmaz. Ayrıca, bir şey mutlak kemalde ise, kemali için izafiyet söz konusu değilse, onda da mertebeler bahis mevzuu olamayacağı gibi, onun zıttı da olmaz.

HZ. ALLAH, ALLAH OLDUĞU İÇİN MUTLAK KUDRET SAHİBİDİR

İşte, Cenab-ı Allah'ın Kudreti, hem Zâti'dir; O'nun O'ndan ayrılmaz ve O'nsuz düşünülemez bir Sıfatı olarak ve Zâti'nden dolayı vardır. Cenab-ı Allah'a sonradan eklenmiş, O'nda zaman içinde var olmuş değildir. Hem de mutlak kemaldedir. Ayrıca, sonsuzdur; dolayısıyla sonradan olmuş değildir, dolayısıyla mürekkep, yani parçalardan oluşmuş da değildir. Öyleyse, Kudret-i İlâhî'de mertebeler oluşmaz ve söz konusu olamaz. Zıt, bu Kudret'e müdahale edemez, çünkü zıttı yoktur, O'nun için acz bahis mevzuu değildir. Bu sebeple, Cenab-ı Allah'ın Kudret'i için bir zerreyi yaratmak ile bütün bir kâinatı yaratmak, tek bir zerreyi evirip çevirmekle bütün kâinatı evirip çevirmek, Kıyamet'te bir insanı diriltmekle bütün insanları diriltmek arasında hiçbir fark olmaz; O'nun için kolaylık-zorluk asla söz konusu değildir.

ÖLÜM VE HAYAT, BASİT VE GAYR-I MADDÎ İKİ MAHLÛKTUR

Burada parantez içi olarak ifade etmeliyiz ki, hayat ve ölümün aynı anda aynı yerde bulunmaması, onların yaratılmasında sebeplerin hakikî tesirinin olmadığını gösterir. Çünkü, kendisine sebeplerin ârız olduğu bir şey, zıtsız olmaz. Ölüm ve hayatın aynı anda bir yerde bulunmaması, onların temelde

birbirine zıt olmadığını da gösterir. Her ne kadar zıt gibi görünseler ve varlıklarında sebepler söz konusuymuş gibi olsa da, o sebepler, sadece insanların gözünde ve zahiren vardır. Yoksa Cenab-ı Allah (c.c.), hayatı da, ölümü de sebepsiz olarak doğrudan yaratır. Ölüm de, hayat gibi mahlûktur, yaratılır; aslında ölüm, bir başka hayattır, kabir veya berzah hayatıdır. Ölüm de, hayat da basittir; mürekkep, yani parçalardan oluşmuş degillerdir. Bu da, maddî olmadıklarını gösterir. Bu gerçekler, materyalizmi de, Darwinizm'i de bütün iddialarıyla temelden çürütür.

· **Aynada veya şeffaf bir cisimde temessül (görünme) veya aksetme, farklı şekillerde olur.**³⁴⁴

TEMESSÜLDEN MA'RİFET-İ İLÂHÎ'YE VE DAHA PEK ÇOK HAKİKATE

Varlıkların dört türlü veya dört türlü varlığın temessülü, yani görünmesi veya aksetmesi söz konusudur.

HÜVİYETLERİN TEMESSÜLÜ VEYA YANSIMASI

Kesif, maddî cisimler, sadece hüviyetleriyle, yani maddî şekilleriyle ve birer cisim olarak aksederler. Bu akis veya temessül, ölüdür; aksedenin aynı değildir. İnsanın aynadaki aksi böyledir. Maddî görüntüsü dışında hiçbir özelliği, niteliği, sıfatı, iç âlemine ait hiçbir şey aksetmez ve o aksin aynada herhangi bir tasarrufu olmaz.

KISMEN HÜVİYET, KISMEN MAHİYET TEMESSÜLÜ VEYA YANSIMASI

Maddî-nûranî cisimlerin aksi, cisimlerin kendisi değilse de, onlardan tamamen kopuk ayrı şeyler de değildir. Meselâ, maddî-nûranî bir cisim olan güneşin aynadaki ve su kabarcıklarındaki ya da deniz yüzündeki aksi veya akisleri güneşin kendisi değilse de, güneşten kopuk ayrı şeyler de değildir. Birebir güneş mahiyetinde olmamakla birlikte, güneşe ait hususiyetleri kendilerinde taşırlar. Işık ve ısılarıyla buldukları her yerde tasarruf eder, yani orayı ısıtır ve aydınlatırlar; hattâ aynadaki güneşi karanlık bir yere tutsak, orayı da kısmen aydınlatır. Güneşin ısı ve ışığını vermesi noktasında bir ile bin veya milyar birdir, fark etmez. Onun, ısını,

ışığı, hattâ aksini bir cisimde tecelli ettirmesiyle, yani bir cismi ısıtması ve aydınlatması veya bir cisimde aksetmesiyle aynı anda bir yarımküreyi aydınlatması ve ısıtması arasında fark yoktur; bütün eşyadaki tecellisi bir şeyde, bir şeydeki tecellisi bütün eşyada tecelli etmesine mâni değildir. Güneş canlı ve şuurlu ve buna göre ısı, ışığı ve ışığındaki renkler Cenab-ı Allah'a ait Hayat, İlim, İrade, Sem' (İşitme), Basar (Görme), Kudret ve Kelâm gibi sıfatları olsaydı, o zaman tek olan güneş, yansıdığı her yerde, her şeyde bu sıfatlarıyla bulunur, her bir şeyde dilediği şekilde tasarruf eder, her şeyle ve her bir şeyle aynı anda görüşüp münasebet kurabilir, bir şeyde bulunup tasarruf etmesi bütün diğer şeylerde aynı anda bulunup tasarruf etmesine engel olmazdı.

MAHİYETLERİN TEMESSÜLÜ VEYA YANSIMASI

Nûranî ruhların veya varlıkların temessül ve akisleridir ki, hem canlıdır, hem de akseden varlık ve ruhun kendisi denebilecek ölçüde mahiyetine de sahiptir. Fakat içlerinde aksettikleri aynaların kabiliyetine göre tezahür ettiklerinden, tamamen kendileri olmazlar. Meselâ, Pey-gamber Efendimiz (s.a.s.) veya bir başka büyük şahıs, rüyalarda kişilerin seviyeleri ve hallerine göre farklı şekillerde görünebilir veya görülebilirler. Hazret-i Cebrail (a.s.), Sahâbe'den Dihye suretinde Peygamber Efendimiz'in huzurunda bulunduğu aynı anda, Cenab-ı Allah'ın huzurunda Arş-ı A'zam'ın önünde haşmetli kanatlarıyla secdeye gider, o aynı anda hesapsız başka yerlerde de bulunur ve İlâhî emirleri tebliğ ederdi. Bir işi, diğer işlerine mâni olmazdı. Hz. Azrail (a.s.), aynı anda kaç yerde binlerce ruhu kabzeder.

MİRAC HAKİKATİ; AYNI ANDA ÇOK YERDE BULUNMA; KALBLERİ OKUMA

Yine bu temessül veya akis sebebiyledir ki, meleklerden öte nûraniyet sahibi, mahiyeti nur ve hüviyeti nûraniye olan ve Mirac'da bedeni, maddenin enerjiye dönüşmesi misali rûhu gibi nûraniyet kazanarak veya manânın maddeye, manevînin maddîye hükmetmesi gibi rûhunun hakimiyetine girerek rûhuna eşlik eden Peygamber Efendimiz (s.a.s), aynı

anda hem evliyânın keşfinde, hem sâdık rüyalarda hazır olur; bütün ümmetinin salâvatlarını birden işitir ve Kıyamet'te bütün asfiyâ ile bir anda görüşür; ümmetinden izin verilenlere şefaatte bulunur. Velîler içinde bilhassa biri vefat edince yerini başkası aldığı için 'bedel', çoğulu itibariyle 'abdâl' denilenler, çok yerde bir anda görünebilirler. Yine, kalblerinin saffeti ve kazandıkları nûraniyet sebebiyle bakışları ışık gibi, röntgen ışınları gibi nüfuz kabiliyeti kazanan peygamberler ve evliyâ, insanların içinden geçenleri hissedip bilebilir; insanın bilhassa gözlerde ve ellerde yansıyan düşüncelerini ve amellerini yine görüp okuyabilirler.

MAHİYET VE HÜVİYETİN BİR ARADA TEMESSÜLÜ VEYA YANSIMASI

Kelimelerin aksi ki, ağızlardan ve pek çok başka varlıktan ve âletten çıkan sayısız kelime, aynı anda havaya intikal eder. Hava zerrecikleri, Allah'ın izni ve Kudreti'yle bunların hiçbirini karıştırmadan alıcılara taşır. Ayrıca, aynı kelimenin aynı anda milyonlarca alıcıya ve kulağa girip algılanması birbirine mâni olmaz ve alıcılarda ârıza olmaması ve o anda aktarıcı havada onu değiştirecek faktörlerin bulunmaması halinde kelime, her bir alıcıya ve kulağa bütün özellikleriyle kendisi olarak girer. Yani o kelimenin kimden çıktığını, kimin konuştuğunu da biliriz. Bu da, mahiyet ve hüviyetin bir arada yansımadır.

· **İlâhî Kudret'in birbirinden daha ince ve daha şeffaf aynaları vardır.**³⁴⁵

ÂLEMLER

İlâhî Kudret'in sudan havaya, havadan esire, esirden Misal Âlemi'ne, Misal Âlemi'nden Ruhlar Âlemi'ne, hattâ zamana, fikre kadar çok aynaları, yani kendinde tasarrufta bulunduğu ve Kendi'ni gösterdiği farklı farklı tecelli mahalleri vardır. Ve Kudret, aynı anda bütün bu tecelli sahalarında tecelli eder ve eserleri, bütün bu sahalarda o sahalanın özelliklerine göre bulunur. Yani, meselâ, dünyada yaşadığımız aynı anda, bütün diğer âlemlerde de hayatımız, her bir âleme has olarak devam eder.

Hava aynasında bir kelime milyonlar kelime olur. Kalem-i Kudret, bir anda milyonlar olmayı pek harika olarak gerçekleştirmektedir. Yukarıda

açıklandığı gibi, kesif–maddî cisimleri sadece cansız cisimler olarak, yani hüviyetleriyle; maddî–nûranî cisimleri hüviyet ve kısmen mahiyetleri, yani sıfatları ve etkileriyle; nûranî varlıkları veya ruhları mahiyetleriyle; kelimeleri ise hem hüviyetleri, hem mahiyetleriyle aksettirmektedir.

Dünyada işlediğimiz ameller, söylediğimiz sözler, Kudret’in birbirinden şeffaf bütün sahalarına, birbirinden şeffaf ve ince âlemlere, her bir âlemin keyfiyetine göre akseder. Bir bakıma, yukarıda ifade edildiği gibi, her bir âlemde o âlemin şartlarına göre hayatımızı yaşarız. Dünyadaki bir günümüz, her bir âlemde, o âlemin hususiyetlerine göre bin gün olur, milyon gün olur. Âlem denen varlık sahaları da, esasen birbirinin üstünde, içinde veya çevresinde fizikî sahalar gibi düşünülmemelidir. Bunlar, insanda bedenden farklı melekeleriyle zihne, oradan ruha, sır, hafî ve ahfâya doğru olduğu gibi, fizik ötesi boyutlardır. Fizik ve fizik ötesi her âlemde aynı şeyler, fakat her bir âleme has keyfiyetle vardır ve cereyan eder.

Her şeyin ‘mülk’ denilen zâhir ve ‘melekût’ denilen bâtın ciheti vardır. Bunların birbiriyle münasebeti mülk ve melekût âlem-lerinde birbirlerinin zıttıdır veya aynanın iki yüzü gibi birbirini tamamlar. Arş ile kâinat, insan ile kalb arasında da benzer münasebet sözkonusudur.³⁴⁶

MÜLK VE MELEKÛT, İNSAN VE KALBİ, ARŞ VE KÂİNAT

Bir fotoğrafın pozitif ve negatif veya bir aynanın parlak yüzüyle siyah yüzü gibi, her şeyin bir zâhir (dış), bir de bâtın (iç) yüzü vardır. Dış yüzüne ‘mülk’, iç yüzüne ‘melekût’ denir. Mülk yüzü, kâinat ile ilgili olarak şehâdet âlemi, yani fizikî âlem, melekûtun veya gayb âlem(ler)inin hariçteki tezahürüdür veya fizikî âlem ve orada yaşananlar, her bir âlemin hususiyetlerine göre melekûtta veya diğer âlemlerde yansır. Gayb âlemleri, iç içe aynalar gibi Misâl Âlemi, Melekût Âlemi, Ceberût Âlemi, Rahamût Âlemi gibi âlemlerden müteşekkildir.³⁴⁷ Kâinatın her bir âlemde o âleme has varlığı vardır.

Mülk ile melekût arasındaki münasebet, bu her iki yüzde birbirinin tersidir. Mülk âleminde bu âlem zarf, yani kuşatan, ihtiva eden, melekût ise

mazruf, yani zarfın içindekidir, muhtevadır. Melekût âleminde ise bu âlem, yani melekût zarf, mülk mazruftur. Bu aynı münasebet, her iki âlem itibariyle insan ile kalbi arasında da sözkonusudur. İnsan bedeni, mülke, kalb melekûta aittir. Mülk cihetiyle insan kalbe zarf, kalb mazruf olur; melekût cihetiyle ise kalb zarf, insan mazruf olur. Aynı münasebet, Hz. Allah'ın Arşı ile mahlûk kâinat arasında da vardır. Şöyle ki:

Arş, Cenab-ı Allah'ın Evvel, Âhir, Zâhir ve Bâtın isimlerinin halitası veya karışığıdır. Bu İsimler'in en veciz tarifini, varlıkların en belîği, Allah ma'rifetinin eşsiz zirvesi Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) bir hadisinde buluruz. "Allahım, Sen Evvel'sin, Sen'den evveli yoktur; Âhir'sin, Sen'den sonrası yoktur; Zâhir'sin, Sen'den ötesi yoktur; Bâtın'sın, Sen'den berisi yoktur."³⁴⁸ İşte Cenab-ı Allah'ın eşyanın dış yüzüne bakan Zâhir ismi itibariyle Arş mülk, kâinat melekûtur; yani Arş, bütün kâinatı kuşatır; Arş zarf, kâinat mazruf olur. İsm-i Bâtın itibariyle Arş melekût, kâinat mülktür. İsm-i Bâtın eşyanın içine, başlangıcına, çekirdek ve tohumlara, programlarına bakması açısından Arş melekût, yani mazruf, kâinat ise mülk, yani onun dış yüzü veya zarf olur. Evvel ismi itibariyle Arş, "Arşı bir sıvı (sıvı gibi bir şey) üzerinde idi."³⁴⁹ âyet-i kerimesinin işaretiyle kâinatın, maddî yaratılışın başlangıcını işaretler: Âhir ismi itibariyle "Cennet'in tavanı, Rahmân'ın Arşı'dır."³⁵⁰ hadis-i şerifinin işaretiyle nihayeti işaret eder. Demek Arş öyle bir halitadır ki, Cenab-ı Allah'ın bahis mevzuu dört İsmi'nden aldığı hisselerle yaratılışın ve varlığın sağını, solunu, üstünü ve altını kuşatır.

· **Cenab-ı Allah'ın Arş-ı A'zamı'nın, kâinatın manevî merkezi, kalbi ve kıblesi hükmündeki yerkürede yer alan varlıkların hayatıyla alâkalı olarak da dört tecellisi sözkonusudur.**³⁵¹

Arş, bir bakıma Cenab-ı Allah'ın içindeki her bir şeyle birlikte bütün kâinat üzerindeki hükümranlığını, bu hükümranlığın icraatını ifade eder. Bu çerçevede, kâinatın manevî merkezi, kalbi ve kıblesi hükmündeki yerkürede O'nun Arşı'nı dört önemli unsur taşır veya Cenab-ı Allah (c.c.), yeryüzündeki hükümranlılık tecelli ve icraatında bu dört unsuru bilhassa

kullanır. Her bir unsurda bazı İsimleri tecelli eder veya Arşı'nın tecelli mihrakları olur.

Cenab-ı Allah'ın Arşı'nın dört yeryüzü ayağından biri, *muhafaza ve hayat arşıdır* ki, topraktır; Cenab-ı Allah'ın Hafîz ve Muhyî isimlerinin mazharıdır. Allah, bütün tohumları, çekirdekleri, vefat etmiş varlıkların aslî özlerini toprakta muhafaza eder; onları topraktan yaratır, toprağa iade eder ve Kıyamet'te yeniden topraktan çıkaracaktır.

İkincisi veya bir manâda ikinci arş, *fazl ve rahmet arşıdır* ki, su unsurudur. Zü'l-fazl, Kerîm ve Rahmân gibi İsimler'in mazharı olsa gerektir.

Üçüncüsü, *ilim ve hikmet arşıdır* ki, nur unsurudur. İlim ve hikmet arşı Alîm ve Hakîm gibi isimlerin mazharı olmakla, demek ki nur, ilme semboldür ve ilim, nurdur. Bu bakımdan, “Allah, göklerin ve yerin Nûru'dur.”³⁵² âyeti, daha başka pek çok anlamlarının yanısıra bir manâsıyla, varlığın Cenab-ı Allah'ın İlmi'ne dayandığını ifade ile, varlıkların ilmî köklerine işarette bulunmakta, bir başka manâsıyla, kâinatın anlamının Allah'tan gelen ilimle, yani vahiyle keşfedilebileceğine dikkat çekmektedir. Bu âyetin Cenab-ı Allah'ın İlîm sıfatına vurguyla, “Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” fezlekesiyle bitmesi de, bu açıdan manidardır.

Dördüncüsü, *emir ve irâdenin arşıdır* ki, hava unsurudur. Bilhassa 13. Söz'de Hüve Nüktesi'nde üzerinde durulduğu üzere hava; ses, ışık, ısı, elektrik, görüntü gibi pek çok şeyleri iletmesinin yanısıra, Şeriat-ı Fıtriye'nin hükümlerinin icrasında da çok önemli bir fonksiyona sahiptir. Meselâ, ağaçların çiçekleri, büyük oranda havanın taşıdığı çiçek tozları ile döllenir ve meyveler için ana rahmi vazifesi yapar.

· **Sâni'-i Zülcelal'in sanatında harekât, nihayet derecede muhtelifdir. Meselâ: Sesin süratiyle, ışık, elektrik, ruh, hayalin süratleri ne kadar birbirinden farklı olduğu malûmdur. Seyyaratın (gezegenler) dahi hareketleri o kadar muhtelifdir ki, akıl hayrettedir.**³⁵³

Bu, küllî bir kaide olmaktan çok ilmî bir gerçektir, fakat bundan çıkarılacak çok sonuçlar vardır. Meselâ, Kur'ân-ı Kerim'de “gün” kavramı

izafî olarak kullanılır. İki âyet-i kerimede dünyanın günlerinden 1000 sene tutan bir günden,³⁵⁴ başka bir âyette 50.000 senelik günden³⁵⁵ bahsedilir.

Yaratıldığı günden bu yana dünya hayatı bir gün, Âhîret, ayrı bir gündür. Bunun yanı sıra, kâinatın yaratılış merhalelerinin her biri bir gündür ki, Kur'ân-ı Kerim, bu şekilde kâinatın altı günde yaratıldığını beyan buyurur. Ayrıca, tarihî dönemler, belli önemli hadiselerin cereyan ettiği zaman dilimleri de ayrı birer gündür; Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın bu günleri insanlar arasında döndürüp durduğu beyan edilir: *“Böylesi (tarihî ve önemli) günler ki, Biz onları, Allah gerçekten iman etmiş bulunanları ortaya çıkarırsın ve sizden (hakka ve imanın hakikatine) birtakım şahitler edinsin diye insanlar arasında döndürür dururuz.”*³⁵⁶

Evet, bizim günümüz, yerkürenin kendi eksenini etrafında dönmesiyle meydana gelir. Yerkürenin güneş etrafında dönüşü ayrı bir gün meydana getirir. Bu da, bizim günlerimize göre 365 gündür. Ayların bu hareketteki yerini nazara aldığımızda 30 günlük bir başka günden söz edilebilir. Güneş sisteminin “güneşler güneşi” denilen Vega yıldızına doğru saniyede 16.5 km'lik bir hareketi, güneşin ise galaksinin merkezinde saniyede 220 km.lik hızda bir başka hareketi vardır. Bunlar da ayrı bir gün teşkil eder.

Günün en kısa sürelerine doğru incek olursak, şu gerçek, bu konuda bir fikir verebilir: Fizik bilimine göre, insanın kırmızı rengi hissedişinin sebebi, saniyede 400 milyar frekanslı bir dalga hareketinin hızına eşittir. Biz bu müthiş titreşimi dışardan duyup, saniyede 2000 frekans olarak sayabilmekteyiz. 2000 frekans, ışığın hissedilmesinin nihâî sınırı sayılmaktadır. Yani, rengin hissedilişinin sebebi 400 milyar frekanslı bir hareketken, insan, bunu 2000 frekansla alabilmekte ve dalganın titreşimi insanın alabilmesinin 200 milyon katı olmaktadır. Bu noktada, bir saniyenin 200 milyonda birini tasavvur edebilirsek, ‘gün’ün en küçük biçimleri hakkında ve kâinattaki hareket, ayrıca bu hareketi sağlayan ve bu harekete rağmen kâinatta dengeyi en küçük sapmaya uğramadan kontrol eden Kudret, İrade ve İlm hakkında bir fikir sahibi olabiliriz.

DÜNYANIN ÖMRÜ

Hz. Bediüzzaman (r.a.), dünyanın ömrü ile ilgili sorulan bir soruya cevap verirken işte bu izafî gün kavramını kullanır. Bir rivayette, insanın yeryüzündeki ömrünün 7.000 sene olduğu beyan buyrulur. Bediüzzaman, bu rivayetten de hareketle, Kur'ân'da 1000 yıllık ve 50.000 yıllık günlerden söz edildiği için, yeryüzünde hayatın başlangıcından Kıyamet'e kadar $7.000 \times 1000 = 7$ milyon sene, yerkürenin güneş etrafındaki hareketinin meydana getirdiği (aylar ve yıl itibariyle) iki ayrı gün hesaba katıldığında $7.000.000 \times 30,4 =$ (yaklaşık) 213 milyon veya $7.000.000 \times 365 = 2,55$ milyar sene, yeryüzünün yeryüzü haline gelmesinin başlangıcından Kıyamet'e kadar $7.000 \times 50.000 = 350$ milyon sene ve (maddî açıdan) yaratılışın başlangıcı kabul edilebilecek bir hadise olarak manevî âlemlerden maddî âleme geçişten (big bang?) bu yana yaklaşık $350.000.000 \times 365 =$ (yaklaşık) 127 milyar sene geçmiş olabileceğini belirtir.³⁵⁷

Cenab-ı Allah'ın sanatında hareketler bu kadar farklı olduğu için sesin, ışığın, hayalin, ruhun, gezegenlerin, kısaca hemen her varlık türünün kendine ait günü, kendine ait zamanı vardır. Bu iyi bilinirse, bir de enerjinin sakınımı, yani maddenin enerjiye, enerjinin maddeye dönüşümü kanunu ve ruhun enerjiden de çok öte bir İlâhî nefha olduğu, ayrıca manânın maddeye hakimiyeti göz önüne alınırsa, Peygamber Efendimiz'in ruh ve beden birlikte gerçekleştirdiği Miraç ve evliyâda çok görülen bast-ı zaman (zamanın genişlemesi) ve tayy-i mekân (mekânın dürülmesi) gibi hadiseler de çok kolay anlaşılır.

· **Cenab-ı Allah'ın ortağı, rakibi ve zıttı olmadığı gibi, “Ona benzer, O'nun gibi hiçbir şey yoktur. O, her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla görendir.”³⁵⁸ âyetinde ifade buyrulduğu üzere, O'nun misli, dengi ve benzeri de olamaz. Fakat, “Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar ve misaller Allah içindir (ve O, bu sıfat ve misallerle anlatılmalıdır.) O, Azîz'dir; Hakîm'dir.”³⁵⁹ sırrıyla, misal ve temsil ile O'nun Şuûnu'na, Sıfat-ları'na ve İsimleri'ne bakılabilir.³⁶⁰**

Cenab-ı Allah (c.c.), hiçbir bakımdan varlıkların hiçbirine benzemez. Nasıl O'nun bir zıttı ve rakibi yoksa, misli, dengi ve benzeri de yoktur. Hiçbir şey, O'nun gibi değildir; Zât'ı noktasında O misallendirilemez,

hiçbir şeye veya hiçbir kimseye benzetilemez, kimse ile arasında paralellik, benzerlik veya zıtlık kurulamaz. Fakat Cenab-ı Allah'ı tanıma adına O'nun Şuûn (Şe'nler) dediğimiz O'nun O olarak sahip bulunduğu aslı hususiyetleri, Sıfatları ve İsimleri vardır. Bunları da daha çok eserleriyle, yani Cenab-ı Allah'ı kâinata, kâinattaki Şuûn, Sıfât ve İsimleri'nin tecellilerine, eserlerine bakarak tanırız. Eserlerinden fiillerine, fiillerinden İsimleri'ne, İsimleri'nden Sıfatları'na, Sıfatları'ndan Şuûnu'na yürür ve bu şekilde O'nu tanımaya çalışırız. Bu tanıma çalışmasında O'nunla ilgili hakikatleri zihne yaklaştırmak, anlaşılır kılmak için misaller ve temsiller verilebilir. Fakat bu misaller ve temsiller, en güzel, manâyı en iyi ifade edecek, zihinlerde asla menfî bir iz bırakmayacak türde olmalıdır. Aşağıda O'nun kullarına yakınlığını, fakat kullarının O'ndan uzaklığını kavrayabilmek için verilmiş böyle bir misal bulacaksınız:

- **Nasıl biz güneşe yetişemiyorsak, ondan çok uzak olup, ona yanaşamıyorsak, buna karşılık güneş, aksini, cilvesini, ışığı ve ısını elimizdeki ayna vasıtasıyla bizim elimize veriyorsa, benzer şekilde biz, Ezeli Güneşler Güneşi'ne sonsuz uzağız; fakat O'nun rahmet ve diğer tecelli ışıkları, O'nu bize yakın etmektedir.**³⁶¹

Güneş, zâtı itibariyle bizden çok uzaktır ve bizim ona yaklaşmamız mümkün değildir. Fakat güneş, ısı, ışığı, ışığındaki renkler ve hattâ şeffaf cisimlerdeki bizzat yansınmasıyla bize yakın, göz bebeğimizdeki aksiyle bize bizden de yakın olur. Biz ise, ona yaklaşmaya çalışsak yanarız. Bunun gibi, biz, Cenab-ı Allah'a sonsuzca uzağız. O ise, yer ve zamandan münezze olarak Biz'e bizden daha yakındır. Ama biz, O'nu ve Zâtî yakınlığını idrak edemeyiz. Fakat nasıl güneş, ısı, ışığı ve ışığındaki renklerle bize bizden yakınsa, Cenab-ı Allah da, Sıfat ve İsim tecelleriyle, rahmet, rızıklardırma, yaratma, hayatta tutma, hayattan alma, şekil verme, renk verme vb. tecelli ışıklarıyla bize bizden yakın olup, bize Kendi'ni tanıttırır. Bu meselenin bir diğer boyutu da şudur:

- **Cenab-ı Hakk, bize tamamen ve her şeyden daha ziyade yakındır. Biz ise, O'ndan nihayet derecede uzağız. Onun bize bizden daha yakın olması bizim ona aynı şekilde yakın olmamızı veya sayılmamızı**

gerektirmediği gibi, bizim ona olan çok büyük uzaklığımızı da etkilemez. [362](#)

Bu, iyi anlaşılması gereken ve iyi anlaşılmadığı takdirde önemli hatalara sebep olan bir diğer çok önemli küllî gerçektir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, güneş, zâtı itibariyle bizden çok uzaktır. Fakat sıfatlarıyla, ısısı, ışığı ve ışığındaki renkleri itibariyle bizim gözbebeğimizdedir, içimizdedir, denebilir ki, bize bizden daha yakındır. Onun bize bizden daha yakın olması bizim ona aynı şekilde yakın olmamızı veya sayılmamızı gerektirmediği gibi, bizim ona olan çok büyük uzaklığımızı da etkilemez.

Benzer şekilde, Cenab-ı Allah (c.c.), güneş gibi maddî bir cisim olmadığı gibi, Zâtı'yla herhangi bir yerde de değildir. O, zaman ve mekân ötesidir, fakat her bakımdan bize nihayet derecede ve bizden çok daha yakındır. Fakat O'nun bize olan bu yakınlığı, bizim de aynı şekilde O'na yakın olduğumuz manâsına gelmez. Biz, O'ndan nihayet derecede uzağız. İman, ibadet ve Din'e hizmetle O'na yaklaşmamız ise, katiyen maddî bir yaklaşma değildir. Bu, mânen yaklaşma, O'nun rızasına nail olma, O'nu daha iyi tanıma, O'nunla daha yakın ve derin münasebetler içinde bulunma demektir.

AKREBİYET-İ İLÂHİYENİN İNKİŞAFI VE SAHÂBE'NİN BÜYÜKLÜĞÜ

Bu meselenin manevî terakkî ve bu terakkîyi anlama açısından da ayrı bir önemi söz konusudur. Bazı insanlar vardır ki, kibrit-i ahmer gibi birden ateş alabilirler. Cenab-ı Allah (c.c.), bir tecellisiyle bunları mânen Kendi'ne yaklaştırır. Buna *akrebiyet-i İlâhiyenin*, yani Cenab-ı Allah'ın kullarına olan yakınlığının inkişafı denir. Bu inkişafı Allah'a mânen yaklaşanlar, başkaları gibi tarikat berzahına girmezler ve aylarca, senelerce seyr ü sülûk yapmazlar. Peygamberlerin ve büyük asfiyânın Allah'a yakınlığı genellikle böyledir. Daha önce geçtiği üzere, Peygamber Efendimiz'in sahâbesini yetiştirmesi de böyle olmuş ve Peygamberimizin huzurunda bir defa oturma, bir defa O'nun sohbetine nail olma, Sahâbe derecesine çıkmaya

kâfi gelmiştir. O'nun huzuru, sohbeti, 'insibağ' denilen, muhataplarına çaldığı boya ve nazarı, bir bedevîyi bir defada Sahâbe yapmaya yetmiştir. Tabîî, Sahâbe'nin bu mertebeyi kazandıktan sonra terakkîsi durmamış, her bir Sahâbî, kendi âlemi ve hususî çizgisinde terakkîsini sürdürmüştür. Ama bu terakkî, artık sahabîlikte terakkîdir. Buna karşılık, bazıları da tarikat berzahına girer ve orada meşakkatli bir seyr ü sülûkla terakkîlerini sürdürürler. Fakat bunlar, çok defa diğerlerinin derecesine yetişemezler. İşte, hiçbir velînin umumî fazilet ve büyüklükte en küçük bir Sahâbî'ye bile yetişememesi bu sırdandır.

- **Allah'a ma'lûm (bilinen) olarak bakmak O'nu bilinmez yapar; buna karşılık, O'na var ve meçhul olarak bakıldığında, bu defa ma'rifet nurları sökün eder.**³⁶³

İnsan, çok defa bilgisinin, kendisine verilen kabiliyetlerin ve zekânın kurbanı olur. Bilgisini yeterli ve doğru görüp biliyorum zannetme, zekâ ve kabiliyetleriyle her meseleyi anlama ve çözme iddiasında bulunma, cehaletin, hem de katmerli cehaletin kaynağıdır. Cenab-ı Allah (c.c.), mevcûd-u meçhuldür. İlimler, O'na ulaşamaz; çünkü bilmek, kuşatmak demektir ve bilen, bilinenden büyüktür. Dolayısıyla Cenab-ı Allah (c.c.), Zâtı'yla malûm değildir. O, Zâtı'yla tanınır, Sıfatları, İsimleri ve Eserleri'yle belli ölçülerde bilinse de, bu bilme de sınırlıdır ve her bilenin kapasitesi ölçüsündedir. Bu bakımdan, Cenab-ı Allah hakkında ma'lûmiyetten değil, ma'rifetten sözedilir.

Cenab-ı Allah'ı malûm görme, bir şeyi bilme iddiasının sebep olduğu cehaletin yanısıra, O "bilinemez" hakkında ayrıca katmerli cehalettir ve O'nu tanımanın önünü de kapatır. Fakat O'nu var ve meçhul görme, O'nu tanımanın önünü açar. Bu, her meselede böyledir; biliyorum san-ma cehaletin, buna karşılık, ne kadar çok bilsek de bilmiyorum itirafı ve daima bilmiyorumdan hareket etme ilmin kaynağıdır.

- **Bir şeyden her şeyi, her şeyden bir şeyi yapmak, yani bir şeyi çok muhtelif eşyaya çevirmek ve birçok muhtelif eşyayı da birtek şey yapmak, Ezel ve Ebed Sultanı'na ait bir hususiyettir, O'nun taklit edilemez mührü veya tuğrasıdır.**³⁶⁴

Cenab-ı Allah'ı varlığı ve Birliği'yle en iyi tanıtan eser ve hususiyetlerden biri de, O'nun bir şeyden, bir maddeden her şeyi, her şeyden bir maddeyi veya cismi yapması, her şeyi her bir şeyin, her biri şeyi her şeyin hizmetinde kullanmasıdır.

Cenab-ı Allah (c.c.), bütün bitki ve ağaçları dünyanın her tarafında ortak özelliklere sahip topraktan yaratır. Bütün canlıların ilk aslî kaynağı su veya su benzeri bir sıvı olduğu gibi, kışın kuruyan ve âdeta ölen yeryüzünün canlanıp sayısız canlıya menşe' olmasına, kurumuş ağaçların hayat bulmasına sebep, yine her tarafta aynı özelliğe sahip olan yağmur suyudur. Öte yandan, canlıların pek çoğu, yine su veya sıvı niteliğindeki menîden yaratılır. Bunun gibi, Cenab-ı Allah bu şekilde bir şeyden her şeye vücut verirken, alınan onca gıdadan, yemeklerden ve sudan herkeste aynı özellikteki deriyi dokur. Yeryüzündeki varlıklar, maddî açıdan temelde gidip karbon, azot, hidrojen ve oksijen gibi elementlere dayanmaktadır.

HER ŞEY, HER BİR ŞEYİN EMRİNDE; HER BİR ŞEY, HER ŞEYİN HİZMETİNDEDİR

Hayvanî, özellikle insanî mahiyet, kâinatın küçük bir misalidir; yani Cenab-ı Allah (c.c.), bütün bir kâinatı bir insanda durer, bir insanda özetler; kâinatta ne varsa hepsini bir insan ferdine yerleştirir. Kudret'in bir kelimesini, meselâ bal arısını varlıkların çoğunun fihristi yapar; bütün ağaçları çekirdeklerine, kocaman bir incir ağacını küçücük çekirdeğine sığdırır ve küçücük çekirdeklerden ulu ağaçlar meydana getirir. İnsanın beyninde mercimek tanesi kadar yer tutan hafızaya bir kütüphaneyi sığdırdığı gibi, insanın el büyüklüğündeki kalbini bütün Sıfat ve İsim tecellilerinin aynası yapar. Ayrıca, toprağa düşen bir tohum veya çekirdeğin hizmetine hava, su ve toprak unsurlarını verdiği gibi, güneşi de, kendi etrafında ve güneşin etrafındaki hareketleriyle yerküreyi de o tohumun hizmetinde kullanır. Yani, her şeyi her bir şeyin hizmetine koşturur.

Öte yandan, bir bütündeki her bir zerrenin bütünün tamamıyla münasebeti ve bütünün tamamıyla ilgili vazifeleri vardır. Meselâ, bir bitkinin, hayvanın ve insanın yaratılış sürecinde vücuduna giren her bir

zerre, her bir atom, vücudun tamamıyla ve vücuttaki bütün diğer atomlar, moleküller, hücreler ve organlarla tam bir birliktelik, bütünlük, yardımlaşma ve kopmaz münasebetler temelinde tam yerine yerleşir. Ve bu birliktelik, yardımlaşma ve münasebeti vücut hayatta kaldıkça devam ettirir. Vücuda giren ve diyelim ki gözde yerleşmesi gereken zerre, gidip kulakta, kalbde, ayakta yerleşmez. Bu şekilde, hayatta kaldığı sürece canlı bir vücuda giren bütün atomlar, gider tam yerine kurulur ve bulunduğu yerde vücutta hiçbir ârızaya yol açmaz; ârızaya yol açmak şöyle dursun, vücuttaki bütün diğer atomlar, moleküller, hücreler ve organlarla en uygun, en verimli, en kısa yoldan gerçekleşecek ve en küçük israfa ve düzensizliğe yol açmayacak bir münasebet içinde bulunacak tarzda yerini alır.

Her bir hava zerresi, her bir çiçeği ve meyveyi ziyaret edebilir; her çiçeğe, her meyveye girip içinde işleyebilir. Bütün eşyanın menşeyini oluşturan karbon, azot, hidrojen ve oksijen atom veya molekülleri her bir şeyde ve o şeyin her bir uzvunda birbirleriyle öyle münasebet içinde dizilirler ki, o şeyde ve uzuvda, yukarda arz edildiği gibi, bütünlüğe, mükemmel işlerliğe, düzen ve intizama hizmet ederler.

Yine, tamamen aynı özelliğe sahip bir avuç toprağa yüzlerce bitki veya ağacın tohum veya çekirdeğini koyalım. Bu tohum veya çekirdeklerin hepsinin asılları, mahiyetçe birbirinin aynı, nitelikçe birbirinden farklı oksijen, hidrojen, karbon ve azot atomlarıdır; her bir tohum veya çekirdek, bu atomların farklı sayıda ve farklı dizilişlerinden meydana getirilmiştir. İşte, bu bir avuç toprakta söz konusu yüzlerce tohum ve çekirdek, hiçbir karışıklığa sebep olmadan hepsi kendi bitki veya ağacı olarak gün yüzüne çıkar.

İNSANI İNSANLIĞINDAN UTANDIRACAK BİR HURAFE

Bütün bu gerçekler, ancak iki şekilde izah edilebilir: Ya, oksijen, hidrojen, karbon ve azot atomları, toprak, hava ve su zerrecikleri, vücuda giren gıda ve hava zerrecikleri, hem kendilerini, hem vazifelerini, hem içinde yerleşip fevkalâde hizmetler gördükleri bedenleri, hem ısısı, ışığı, gökteki ve yerle olan konumu içinde güneşi, kendisi ve güneş etrafındaki

hareketleriyle yerküreyi, güneşle yerküre arasındaki münasebetleri, ayrıca, hava, su ve toprak arasındaki işbirliğini bilmekte, bilmekle kalmayın, bu işbirliğini düzenlemekte ve devam ettirmekte; bunun yanısıra, sözü edilen dört aslî atom da, meydana getirdikleri bütün varlıkları mahiyetleri ve görmeleri gereken vazifelerle tanıdıkları gibi, nasıl birleşirlerse hangi varlığı meydana getireceklerinin de eksiksiz ve kusursuz bilgisine sahip bulunmaktadır. Her bir zerre veya atom, bütün insanların bile sahip olamadığı böyle bir bilgiye sahip olmasının yanısıra, bütün bu işleri kusursuz yapacak, onlara fayda ve vazifelerini takacak hikmete ve iradeye, ayrıca, bütün bu işleri hatasız yapacak kudrete de sahiptir.

Tek tek zerreler ve atomlar değilse, o zaman, açıkça gördüğümüz üzere, cansız, şuursuz ve neyi ne için yaptıklarının bile farkında olmayan zerrelerden meydana gelen varlıklarla, onların yine cansız, şuursuz, iradesiz, ilimsiz ve kudretsiz var oluş, hayatta kalış ve ölme “kaide” veya “kanun-ları”ndan ibaret “tabiat,” mutlak ve her şeyi bilen bir ilme, bütün bu kâinatı muhteşem dengesi, intizamı, düzeni ve içindeki her bir varlığın gördüğü vazifelerle birlikte düzenleyen bir hikmete, bütün bunları dileyen mutlak ve küllî bir iradeye ve bütün bu işlere hatasız muvaffak olan bir kudrete sahiptir. Evet, içindeki her bir şey ve her bir hadiseyle birlikte bütün kâinatı, kâinatın düzenini ve işleyişini bu şekilde atomlara veya “tabiat” a verecek, bu en utandırıcı hurafeyi kabûl bir insan çıkar mı dersiniz, günümüzde, hattâ birkaç asırdır, Allah’a inanmayan ve “tabiat, tabiat kuvvetleri, kanun, atomlar, atomların hareketleri” gibi kelimelerle tınlayıp duran bilim adamı veya insanı etiketli onbinlerce insanın ve onların milyonlarca kör takipçilerinin iddiası, bundan başka bir şey değildir.

Arzına çalıştığımız kâinat gerçeklerinin ikinci izah tarzı da şudur: Sözü edilen bütün işleri bilen, dileyen ve yapan mutlak hayat, mutlak ilim, mutlak irade, mutlak hikmet, mutlak görme, mutlak işitme ve mutlak kudret sahibi bir Zat vardır.

Kısaca, kâinatın tamamındaki birlik, bütünlük, intizam ve düzen, zerrelere varıncaya kadar her bir şeyle ve içinde olup biten her hadiseyle

birlikte bütün bir kâinat, varlığı ve Birliği ile Cenab-ı Allah'ı göstermektedir ve O'na ait taklit edilemez mühürler taşımaktadır; hattâ, bu mühürlerden ibarettir.

· **Göze görme kapasitesi ve mideye açlık veren ile, sema gözüne ışık sürmesini çeken ve yeryüzünü gıda sofrası olarak seren, aynı Zat'tır.**³⁶⁵

İnsan göz, kulak, burun, dil ve deri gibi duyu organlarına; sevgi, merhamet, şefkat, nefret, öfke, yardımlaşma vb. hislere; aradabir açlık hisseden maddî mide ile birlikte sürekli doyma ihtiyacındaki akıl midesine sahiptir. Yine insan, üşür, yanar, yorulur, susar; bunların yanısıra, pek çok şehvetlerle dopdoludur. Göz görecek, kulak duyacak, burun koklayacak, dil tadacak, dudaklar konuşma adına kıpırdayacak, deri dokunacaktır. Sevme duygusu, acıma ve yardımlaşma gibi duygular, tatmin için muhatap arayacaktır. Midenin açlığı maddî gıda, akıl midesinin açlığı düşünme, muhakeme, öğrenme ve bilgi ile; üşüme, ısınma; yanma, serinleme; yorulma, dinlenme; susama, içme ile ve şehvetler, gereken malzeme ve münasebetlerle giderilecek veya tatmin edilecektir. Öyleyse, gören gözü tatmin için görülecek manzaralar, duyan kulağı tatmin için duyulacak sesler, koklayacak burunu tatmin için koklanacak kokular, tadacak dili, konuşacak dudak ve diğer organları, dokunacak deriyi tatmin için tatlar, konuşulacak konular, meseleler ve dokunulacak şeyler olacaktır.

Kısaca, bir yanda ihtiyaçlar, diğer yanda onları duyma ve tatmin adına organlar ve tatmin vasıtaları birbirlerine tam denk olarak vardır. Şu halde, ihtiyaçları, onları duyacak ve tatmininde kullanılacak organları ve vasıtaları var eden öyle biri olmalıdır ki, hem bütün ihtiyaçları, hem onların tatmin vasıtalarını, hem de onların tatmin şekillerini ve tatminde kullanacak organları eksiksiz bilsin ve kusursuz var etme kudretine sahip bulunsun. Bu gerçek de, yine varlığı ve Birliği'yle Cenab-ı Allah'ı gösteren en açık delillerden biridir.

· **Bir köy, muhtarsız olmaz. Bir iğne, ustasız olmaz, sahihsiz olamaz. Bir harf, kâtipsiz olamaz, biliyorsun. Nasıl oluyor ki, nihayet derecede**

muntazam Şu memleket Hakim'siz olur?³⁶⁶

Bir kâğıdın üzerinde rastgele konmuş bir nokta bile görsek “Bu noktayı buraya mutlaka bir koyan vardır.” der, yani, o noktayı kendisine, kâğıda, hattâ kaleme atfetmeyi aklımıza bile getirmez, bunun yerine, onu koyan Şuurlu birini arar, bununla da yetinmez, o noktayı koyanın onu neden koyduğunu düşünürüz. Bir yerde bir iz görsek, oradan birinin geçtiğine hükmeder ve birinin niçin ve nereye doğru gittiğini merak ederiz. En küçük bir eseri, en küçük bir hareketi bile failsiz düşünmez, failsiz düşünmemenin ötesinde, o eserin veya hareketin sebebini ve onunla güdülen gayeyi araştırırız.

En küçük bir eser ve hareketi failsiz, sebepsiz ve gayesiz görmez, onu tesadüflere, tabiata, kanuna ve kendisine havale etmezken, nasıl olur da, bütün insanların bilgilerinin toplamını sonsuz derecede aşacak bir ilim, bütün iradelerin üstünde mutlak bir irade, her bir varlığa, vücuttaki her bir organa onca faydalar ve gayeler takan bir hikmet ve bütün güçlerin sonsuzca ötesinde bir kudret gerektiren kâinatı, ondaki her bir varlığı, her bir hadiseyi ve insanı sahipsiz ve yaratıcısız, ayrıca gayesiz düşünebilir ve bunları Şuursuz, ilimsiz, iradesiz, hikmetsiz, kudretsiz, neyi niçin yaptıklarının, kendi varlık ve mahiyetlerinin bile farkında olmayan tabiata, kanuna, sebeplere, Şeylerin kendilerine, tesadüfe, manâsızlığa, gayesizliğe atfedebiliriz? Bundan daha sefil, daha cahilane, daha ahmakça bir düşünce ve tavır olabilir mi? Bu tavra “ilim” veya “bilim”, bu tavrın sahiplerine “bilim insanı” da dense, böylesine bir cahillik ve sefalet kabûl edilebilir, insanlıkla bağdaştırılabilir mi?

· **Madem bir harf, kâtibini göstermeksizin olmaz; sanatlı bir nakıŐ, nakkaŐını bildirmemek olmaz. Nasıl olur ki, bir harfte koca bir kitabı yazan, bir nakıŐta bin nakşı nakşeden, bir tohuma bir ağacı derceden, bir insan ferdini bütün kâinatın modeli yapan Nakkaş, kendi kitabıyla ve nakşıyla bilinmesin?**³⁶⁷

Evet, bir köy muhtarsız, bir iğne ustasız ve sahipsiz, bir harf kâtipsiz olmaz; tam tersine, bir harf kâtibini, sanatlı bir nakıŐ sanakâr nakkaŐını gösterirse, elbette bir ağacı onun bir harfi mesabesindeki çekirdeğine

yerleştiren, bir insan ferdini kâinatın modeli yapan, kısaca bir harfin içine bir kitabı yazan Nakkaş da Kendi kitabıyla ve nakşıyla bilinecektir. İşte, kâinat ve ondaki her bir şey, varlıkları, şekilleri, hayata gelmeleri, hayatları, ölümleri ve yerlerine yenilerinin gelmesi, gördükleri işler, yerine getirdikleri vazifeler, hizmet ettikleri gayeler ve faydalar, kısaca bütün yönleriyle kendilerini yaratıp yaşatan Zât'ı İsimleri ve Sıfatları'yla bize tarif eder. Bunun, yani sayısız delilin yanısıra, her bir şey, Kadîr-i Ezelî'nin varlığına iki küllî açıdan daha şahitlikte bulunur:

HER BİR ŞEYİN KADÎR-İ EZELÎ'NİN VARLIĞINA İKİ KÜLLÎ ŞAHİTLİĞİ

Bir: Her bir şey, her bakımdan takatinin çok çok üstünde işler görür, vazifeler yerine getirir. Bal arısının yaptığı balı, hattâ peteği, çiçeklerde, meyvelerde sebep olduğu tozlanma veya döllemeyi, ipek böceğinin dokuduğu ipeği, bütün insanlar, bütün ilimleri, imkânları ve güçleriyle bir araya gelseler yapamazlar. Hava zerreciklerinin çiçekten çiçeğe taşıdığı ve çiçeklerde döllemeye sebep olan tozu, bütün insanlar bir araya gelse taşıyamaz ve çiçeklerdeki döllemeyi gerçekleştiremezler. Aynı hava zerreciklerinin sayısız sesi birbirine karıştırmadan ve en küçük bir değişikliğe maruz bırakmadan aynı anda sayısız kulağa taşınması işinin sonsuzda birine, bütün insanlar, bütün imkânlarıyla bir araya gelseler muvaffak olamazlar. Bütün insanlar, bütün imkânlarıyla bir araya gelseler, bir mm³ toprak yaratıp, toprağı sayısız bitki, ağaç, ot ve çiçeğin zemini kılamaz, bir molekül suyu atomlarıyla yoktan var edemezler. Küçücük bir tohumun onbinlerce meyve verecek bir ağaç haline gelmesini, bütün insanlar, bütün imkânlarını birleştirseler başaramazlar. Tavuğun verdiği yumurtayı, koyunun ve benzeri hayvanların verdiği sütü, bütün insanlar, bütün bilgilerini ve imkânlarını birleştirseler asla ve asla üretmezler.

Öyleyse, o balın, o ipeğin, çiçeklerin, meyvelerin, hava zerreciklerinin ve toprağın, yumurtanın, sütün, tavuğun, koyunun ve benzeri hayvanların gerçek sahibi, yaratanı, üreteni, neyi niçin yaptıklarının, ne olup niçin var olduklarının bile farkında olmayan kendileri olamaz; aynı şekilde, kendi

varlık ve mahiyetlerinden, gördükleri vazifelerden habersiz tabiat, tabiat kuvvetleri, sebepler, tesadüfler ve kanunlar da olamaz. İşte, kâinattaki her bir şey, her bir hadise, varlıklarının ve vazifelerinin gerektirdiği kâinat çapında, hattâ daha öte bilginin zerresine sahip olamamalarındaki mutlak bilgisizlik; yüzlerce, binlerce maslahat ve gayeye hizmetlerinin bir tekinin bile farkında olmamalarındaki mutlak hikmetsizlik ve şuursuzluk; varlıklarının ve gördükleri işlerin gerektirdiği kâinattaki bütün iradelerin tamamının üstünde bir iradenin zerresinden mahrum bulunmamalarındaki iradesizlik ve takatinin binler derece üstünde vazifeleri görmekteki mutlak acziyet dilleriyle, mutlak ilim, hikmet, irade ve kudret sahibi Zât'a şehadet eder.

İki: Her bir şey, hem kendi vücut ve varlığındaki, hem gördüğü vazifelerdeki, hem bütün kâinattaki düsturlara, dengeye, intizam ve düzene bilmeden, neyi niçin yaptığının farkında olmadan itaat etmek, bunlara uygun davranmakla Alîm, Hakîm, Mürîd ve Kadîr olan Zât'a şahitlikte bulunur.

Her bir masnûun yüzünde öyle bir sikke vardır ki, ancak herşeyi Hâlkeden Hâliq'a mahsustur. Ve her bir mahlûkun cephesine öyle bir hâtem vurulmuştur ki, her şeyi yapan Sâni'den başka kimse de o hâtem bulunmaz.³⁶⁸

Hz. Üstad Bediüzzaman'ın bu tesbiti, hem Cenab-ı Allah'ı tanıma, hem de Kur'ân'ı ve Risale-i Nurlar'ı anlama adına çok önemlidir. Bu sebeple ve iyi anlaşılabilmesi için bu tesbit sadeleştirilmeden aktarıldı.

Her bir şey, Cenab-ı Allah'ın Sâni' (Mükemmel ve Sanatlı Yapan) isminin mazharı veya mahsulü olarak masnû, Hâliq (Yaratıcı) isminin mazharı veya mahsulü olarak mahlûktur. Dolayısıyla Hz. Üstad, bu tesbitinde "Her bir masnûun yüzünde Sâni'e mahsus bir sikke, her bir mahlûkun cephesinde Hâliq'a ait bir hâtem (mühür) bulunur." demesi beklenirken, "Her bir masnûun yüzünde Hâliq'a mahsus bir sikke, her bir mahlûkun cephesinde Sâni'e ait bir hâtem bulunur." demektedir. Niye böyle

dediğini ise, yine tevhid ve ma'rifet-i İlâhî adına bir başka yerdeki şu önemli ikazından anlıyoruz:

· **Eşyaya masnû (sanatlı yapılmış, sanat eseri) olarak baktığımızda Hâliq'ı düşünün, aksi halde tabiatperestliğe düşersiniz. (onun Yaratıcı'nın eseri olduğunu düşünmez ve onu tabiata mal edersiniz.) Eşyaya mahlûk (yaratılmış) olarak baktığımızda Sâni'i düşünün, yoksa eşyadaki sanatı göremezsiniz.**

Bu hatırlatma, hem tevhid, hem ma'rifet-i İlâhî adına son derecede önemlidir. Eşya, sadece tek bir yönüyle ve Cenab-ı Allah ile tek bir münasebeti açısından ele alınmamalıdır. Cenab-ı Allah'ın bir şeyin varlığı adına Hâliq (Yaratan) ismi tecelliye başladığı anda Hakîm (Hikmet Sahibi, Hikmetli Yapan), Muqaddir (Takdir Eden,) Adl (Tam Bir Denge İçinde Yaratan ve Yapan), Muhsin (Çok Güzel Yapan ve İhsan-larla Donatan), Cemîl (Nihayetsiz Güzel), Musavvir (Şekil Veren), Mülevvin (Renk Veren) gibi daha pek çok İsimleri de tecelliye başlar. Ayrıca, Kayyûm (Hayatta Tutan) ve Razzâk isimleri gibi İsimler de, yine onda hayatı boyunca tecelli eder. Dolayısıyla, bir nesneye ma'nâ-yı ismî, yani sadece kendisi cihetinden bakıldığında o nesne kâinatta tek başına ve yetim görülür ve sadece kendisini gösterir. Oysa ona ma'nâ-yı harfî, yani kendisinden başkasını gösteren cihetinde bakmak gerekir. Bu cihetten bakarken de onun ne kadar yönden Sahibi'ni, Yaratıcısı'nı gösterdiği üzerinde yoğunlaşılmalıdır.

MASNÛA HÂLİQ'I, MAHLÛKA SÂNİ'İ DÜŞÜNEREK BAKMALIDIR

Evet, nasıl bir kitapta yazılı bir harf yalnız bir cihetle kendini, fakat pek çok cihetlerle yazarını gösterirse, bunun gibi, bir nesne veya bir varlık da, bir cihetten kendisine işaret ederken, pek çok cihetlerden Hz. Allah'a (c.c.) işarette bulunur; üzerindeki pek çok İsim ve Sıfatları'nın tecellisi noktasında Hz. Allah'a aynalık vazifesi yapar. Böyle bakma, böyle görme, her şeyi, her nesneyi 'âyet', yani Cenab-ı Allah'a tam delil ve işaret, O'ndan bir mektup ve bir ma'rifet kaynağı, Allah'ın varlığı, Birliği ve O'nu tanıma adına bir muallim olma mevkiine çıkarır; kendi başına, fâni ve yetim bir nesne olmaktan, Hz. Allah ile pek çok yönden münasebeti bulunan çok

manâlı, pek çok vazifelerle muvazzaf, pek çok faydaları ve varlığında pek çok hikmetler bulunan İlâhî bir sanat eseri olma tahtına oturtur.

Bu çerçevede, bir şeye bir eser, sanat eseri, masnû olarak baktığımızda Hâliq'ı akla getirmesek, ondaki sanatta, o şeyin kendisinde kaybolup, onun varlığını kendisine ve tabiata verebiliriz. Dolayısıyla, ona bir eser olarak baktığımızda Yaratıcı'yı akla getirmeli ve onun yaratılmış olduğunu düşünmeliyiz. Buna karşılık, bir şeye yaratılmış olarak bakar ve sadece burada takılıp, onda tecelli eden diğer İlâhî İsimler'i görmezsek, bu defa o şey, nazarımızda Cenab-ı Allah'a bir ayna, O'nun bir âyeti, mektubu, sanat eseri olmaktan çıkar; ondaki manâlar kaybolur. Dolayısıyla, herbir şeyi onda tecelli eden bütün İsimler çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

· **Yeryüzünü, bütün yıldızları ve 'güneş'leri tesbih taneleri gibi kaldırıp çevirecek kuvvette bir ele sahip olmayan, kâinatta yaratma ve icat iddiasında bulunamaz.**³⁶⁹

Kâinattaki birlik ve bütünlük, bir şeyin her şeyle, her şeyin bir şeyle münasebeti, bir şeyin varlığının bütün kâinatın varlığını gerektirmesi –bir meyvenin varlığı için ağacının çekirdeğinin, havanın, suyun, toprağın, güneşin, kendi ve güneş etrafındaki hareketleriyle yeryüzünün varlığının ve bunların orantılı işbirliğinin şart olması gibi– gibi gerçekler, kâinatta tek bir şeyi yaratan ve idare eden Kudret'le, bütün kâinatı yaratan ve idare eden Kudret'in aynı kudret olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, bütün yeryüzünü, güneşi, ayı, yıldızları, su, hava ve toprak gibi unsurları yaratamayan, 'eli'nde tesbih taneleri çevirir gibi çeviremeyen hiçbir şey veya kuvvet, kâinatta yaratma ve kâinatı sahiplenme iddiasında bulunamayacağı gibi, tek bir zerreyi de yaratma ve sahiplenme iddiasında bulunamaz.

· **Bir bütün neye muhtaçsa, onun parçaları da aynı şeye muhtaçtır. O halde, parçanın Yaratıcı'sı, bütünün de Yaratıcısı'dır.**³⁷⁰

Yaklaşık yüz trilyon hücreden oluşan insan vücudunda vücudun tamamı neye muhtaçsa, her hücre ve her organ da aynı şeye muhtaçtır; vücut hangi gıda ile besleniyorsa, her bir hücre de, aynı gıda ile beslenir. Bir ağacın

meydana gelmesi için ne gerekliyse, bir meyvenin meydana gelmesi için de aynı şey gereklidir. Şu halde, bir hücrenin Yaratıcı'sı ve Rabb'i ile vücudun Yaratıcı'sı ve Rabb'i, meyvenin Yaratıcı'sı ve Rabb'i ile ağacın Yaratıcı'sı ve Rabb'i aynıdır. Bu Yaratıcı ve Rabb, bütün parçalarıyla birlikte tam bir bütünlük arz eden kâinatın da Yaratıcısı'dır ve Rabb'idir.

· **Kudret'in tasarrufundaki kapsam ve sınırsızlık, bütün vasıta ve yardımcılarını reddeder.**³⁷¹

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, nasıl güneşin yeryüzünün tamamını aydınlatması ile yeryüzünde bir noktayı aydınlatması arasında fark yoktur ve ikisi de güneş için aynı derecede kolaydır, bunun gibi, Cenab-ı Allah'ın Kudret'i karşısında bir zerre ile güneş, sistemler ve bütün kâinat aynıdır. Bir atomun yapısı ile güneş sisteminin yapısı birbirine benzer olup, okullarda da atomun yapısı güneş sisteminin yapısına olan benzerliği temelinde açıklanmaktadır. Atomun çekirdeği etrafında dönen elektronlarla çekirdek arasındaki çekim, güneş ile onun etrafındaki yörüngelerinde dönen gezegenler arasındaki çekime benzerdir. Çekim gücü, başka bütün madde veya cisimleri nasıl etkiliyorsa atomu da öyle etkiler. Her atomun kâinattaki başka her maddeyi çeken bir çekim sahası vardır. Yine, yükü bir kar tanesinden ibaret melek ile güneşi eline almış melek, iğne kadar bir balıkla balina balığı yan yana geldiğinde, iki meleğin de, iki balığın da mahiyet olarak birbirinin aynı ve aynı özelliklere sahip oldukları anlaşılacaktır.

İşte, Cenab-ı Allah'ın Kudret'i karşısında güneş ve atom aynıdır. Kudret'in bir zerredeki tasarrufu ile sistemler ve bütün kâinattaki tasarrufu da aynı mükemmelliktedir. Kâinatta dört ana güç olarak kabûl edilen çekim, elektromanyetik güç, zayıf ve kuvvetli nükleer güç, Kudret'in tecellilerine, Hikmet'in tasarruflarına birer isimden, onları açıklayan birer kavramdan ibarettir. Çünkü atomun içindeki hareket ne kadar düzenli ve kusursuz ise, güneş sistemindeki ve başka bütün sistemlerdeki hareketler de aynı şekilde düzenli ve kusursuzdur. Şu halde, sonsuz ilim, şuur, görme, işitme, hikmet

ve irade isteyen bu mükemmelliğe hayat, şuur, ilim, görme, işitme, hikmet ve iradeden tamamen mahrum bu kavramlar, bu güçler kaynak olamaz.

· **İlk insandan bu yana bütün insanların sîmalarının birbirinden farklı olması, Cenab-ı Allah'ın varlık ve Birliği'nin en net delillerinden biridir.**³⁷²

İnsanların, hattâ hayvanlardan en az davar ve sığırlar gibi iri yapılı olanların sîmaları, birbirinden farklıdır. İlk insan Hz. Âdem'den bu yana yumurta ikizlerine varıncaya kadar bütün insanların sîmaları birbirinden ayrıdır. Her bir insanı meydana getiren atomlar toprak, hava ve su gibi aynı kaynaklardan gelmesine ve bütün insanlar aynı yiyeceklerle beslenmesine rağmen sîmaların farklılığı, hattâ şahıslar arasındaki farklılığın DNA, parmak uçları ve kıllara varıncaya kadar kendini göstermesi, Cenab-ı Allah'ın İlmî'nde her bir insanın kendi olarak var olduğunu gösterir. Çünkü ancak ilk insandan Kıyamet'e kadar bütün insanları ilminde bulunduran bir zat, her bir insana diğerlerine benzemeyen bir sima verebilir. Dolayısıyla, aslî yapılardaki benzerliklere ve bu yapıların malzemesindeki aynılığa rağmen sîmaların farklılığı, İlim ve İradesi'yle Cenab-ı Allah'ı apaçak gösteren bir aynadır.

· **Eşyanın icadı, yani var kılınması, ya yoktan var etme (ihtira) ile veya terkip, teşkil ve inşâ suretinde olur. Her iki durumda da eşyanın varlığı için her şeyi görür göz, her şeyi işitir kulak, her şeyi bilir ilim, her şeyi bir gaye istikametinde dileyen irade ve her şeye yeten kudret gereklidir.**³⁷³

Eşyanın veya bütün varlıkların meydana gelmesi, iki yoldan biriyledir: ya yoktan ortaya çıkarlar veya var olan unsurlardan terkip ve teşkil edilirler.

Gerekli yerlerde temas edildiği üzere, kâinat, canlı organizması gibi tüm unsurları birbiriyle münasebet ve yardımlaşma halinde bir bütündür. En basit bir örnek olarak, bir ekmeğin elde edilmesi için: (1) Toprağın, suyun ve ısı ve ışığıyla güneşin altında çimlenme, büyüme ve buğday bitkisi haline gelme özelliğine sahip buğday tanesinin bulunması gerekir. Bütün sebepler, hattâ varlık içinde bilgisi ve yapabilme kabiliyeti en fazla olan insanın bütün fertleri bile bütün imkânlarıyla bir araya gelseler, bir buğday

tanisini yapamazlar. (2) Buğday tanesinin ekilip çimleneceği, büyüüp buğday bitkisi haline geleceği toprağa ihtiyaç vardır. Yine bütün insanlar bir araya gelseler, canlı toprağı meydana getiremez, yaratamazlar. (3) Her bitki her toprakta yetişmez; dolayısıyla buğday tanesinin yetişeceği toprağın var olması gerekir. (4) Isısı ve ışığıyla güneşe ihtiyaç vardır. (5) Suya, yağmura, dolayısıyla yağmurun yağma sebeplerine, yani denizlere, göllere, akarsulara, suyun buharlaşma, bulut teşkil etme ve yağmura dönüşme özelliklerine, atmosfer hareketlerine, rüzgârlara, bulutlarda elektriğe ve elektriklenmeye, yani bulutların arasının te'lifine ihtiyaç vardır. (6) Günlerin geçmesine, geceye ve gündüze ve birbirini takiben mevsimlerin oluşmasına ihtiyaç vardır. (7) Günlerin, gece-gündüzün ve mevsimlerin deveranı için yeryüzü ile güneşin çok iyi hesaplanmış bir konumda olmasına ve yeryüzünün kendisi ve güneş etrafında dönmesine ihtiyaç vardır. (8) İnsanın ekip-biçme bilgi ve kabiliyetine ihtiyaç vardır. (9) İnsanın ekmeğe muhtaç, bir diğer ifadeyle, ekmeğin insan için gıda olması gerekir. (10) Buğdayın öğütülüp un olabilme özelliği taşıması gerekir. (11) Unun su ile karışıp hamur olması ve bunun furunda, belli ateşte pişebilmesi gerekir, dolayısıyla ateşe de ihtiyaç vardır. (12) En önemli bir husus olarak, buğday tanesi, onun yetişeceği toprak, su/yağmur, atmosfer, ısısı ve ışığıyla güneş, kendi eksenini ve güneş etrafındaki hareketleriyle yeryüzü, ateş ve insanın belli kaideler etrafında orantılı biçimde yardımlaşması şarttır.

Açıktır ki, bir ekmeğin elde edilebilmesi için âdeta bütün kâinat işbirliği yapmaktadır; bu işbirliğini yapan insan hariç kâinat unsurlarından hiçbiri şuurlu, bilgili, iradeli, görür ve işitir olmadığı gibi, neyi niçin yaptığının farkında da değildir. Ve bu işbirliği içinde insanın rolü zerre miktar var veya yoktur ve bu rolü tayin eden, yani insanın yapması gereken işleri belirleyen de insanın kendisi değildir. İnsanın ekmeğine ihtiyacını tayin eden de ne insandır, ne ekmektir, ne de ekmeğin üretiminde işbirliği yapan kâinat unsurlarıdır. Böylesine şuurlu bir düzen ve işbirliği cansız, ilimsiz, şursuz, iradesiz, gözsüz, kulaksız maddeye, tabiata, sebeplere, hele hele tesadüflere asla havale edilemez; havale eden, akıldan istifa etmiş demektir.

Dolayısıyla, bütün kâinatın varlığını gerektiren bir ekmeğin varlığı ve varlık sebebi, yani eşyanın terkip ve teşkili için, içindeki her şeyle birlikte bütün kâinatı bilen, gören, duyan, tasarruf ve idaresi altında tutan, mutlak irade ve kudret sahibi biri muhakkak bulunmalıdır.

Terkip veya teşkil ederek var kılma, yani var olan unsurlardan yeni bir şey ortaya çıkarma, mecazen insan gibi varıklar için de kullanılabilir. Fakat bu varlıkların yaptığı, bir üretmedir, meydana getirmedir. Mesele mecazen değil de hakikat açısından ele alındığında, bu üretme ve meydana getirmenin bile neticede Allah'a ait olduğu açıktır. Çünkü, insan gibi şuurlu varlıkların fiillerini de yaratan, Hz. Allah'tır. Allah'ın dilemesi, izin vermesi ve haricî varlık alanına çıkarması olmadan kimse bir şey yapamaz; öyle ki, bir yaprak kıvılcakmaz; insan, parmağını bile oynatamaz. Bütün bunlar, Hz. Allah'ın dilemesi, izin vermesi ve kudretiyle mümkündür. Dolayısıyla, kâinatta belli sebepler altında meydana geliyor gibi görünen her bir iş, nihayetinde Cenab-ı Allah'ın dilemesi, izin vermesi ve yaratmasıyla mümkün olur ve ortaya çıkar. İnsan, parmağını oynatmayı dilediği anda eğer Cenab-ı Allah izin vermez ve onun parmağını oynatma teşebbüsünü haricî varlığa çıkarmazsa, insan, parmağını oynatamaz. Bunun örnekleri çok görülür ve görülmüştür.

Bu önemli gerçeklerin yanısıra, özellikle bir canlı varlığın terkip ve teşkil suretiyle yaratılması da, bütünüyle Allah'a aittir. Çünkü Hz. Allah'tan başka kimse hayat veremez. Her an sayısız varlık, meselâ bakteriler, hayat alanına belli sebeplerle çıkıyor görünse bile, bir defa o sebepleri de yaratan ve onlara bir canlının hayat sahasına çıkması için gerekli özelliği veren Allah'tır. İnsan, sadece bu sebepleri inceleme, araştırma ve tecrübe ile öğrenir ve onları bir araya getirir. Fakat o sebepler altında ortaya çıkan canlının varlığını irade eden ve ona hayatı üfleyen, yine Hz. Allah'tır, yoksa sebeplerin yaratmada hiçbir hakikî tesiri yoktur. Onlar, sadece birer mazerettir, bahanedir. Bundandır ki, değil sadece bir canlı varlığın, kâinatta herhangi bir hadisenin meydana gelmesinde rolü olan aynı sebeplerin aynı şartlar altında her defasında aynı sonucu vereceği kesin bir kaide olarak ileri

sürülememektedir. Bu bakımdan, herhangi bir hadisenin milyonlar sayısınca bile aynı zamanda ve aynı yerde meydana gelmiş olmasının onun aynı şartlarda bir defa daha meydana gelmesini gerektirmeyeceği, dolayısıyla deneyle kesin bir sonuca ve nihaî bir hakikate ulaşamayacağı, ilim âleminde David Hume'dan beri kabûl edilen bir gerçektir. Aynı gerçek sebebiyledir ki, sebep–sonuç kanunu da, ilmin gözünde kesin bir kaide olma özelliğini çoktan yitirmiştir. Çünkü ortada mutlak bir irade ve kudret sözkonusudur. Bu İrade dilemeden, Kudret yaratmadan, hiçbir şey meydana gelmez.

MUTLAK YOKLUK YOKTUR; KALDI Kİ, MUTLAK YOKTAN VAR, VAR OLMAZ

Eşyanın meydana gelmesinde sebeplerin mecazî de olsa rol sahibi bulunduğu terkip ve teşkil neticede nasıl Cenab-ı Allah'a aitse, ihtira, yani yoktan veya yokken var kılma, elbette ve tamamen Cenab-ı Allah'a aittir. Bu kabûl edilmediği takdirde, yukarıda temas edilen muhallerin yanısıra, bir muhal daha ortaya çıkar. Şöyle ki: Kâinatın varlığı Cenab-ı Allah'a verilmediği takdirde, onun mutlak yokluktan varlık sahasına çıkmış olması gerekir. Mutlak yoktan, mutlak yokluktan hiçbir şey var olmaz. Nasıl kâinat ezelî değilse ve onun yaşından söz ediyorsak, kendisine nasıl bir tarif getirirsek getirelim maddenin de ezelî ve kendi kendine var olması mümkün değildir. Çünkü madde, mürekkeptir, yani belli unsurlardan, atomlardan veya atom–altı parçacıklardan oluşmadır. Maddî veya maddeye ait olup da mürekkep olmayan hiçbir şey yoktur. Mürekkep olan her şey, değişikdir, çözülmeye ve yok olmaya mahkûmdur, zaman ve mekân boyutludur, dolayısıyla sonradan olmalıdır. Bu bakımdan, belli unsurlardan oluşan, yani mürekkep bir şey, hem meydana gelmesi, hem de teşekkülü, yani oluşumu için kendisini ve kendisini oluşturacak unsurları, nerede ve nasıl oluşacağını bilmeli, ayrıca, oluşma iradesine ve gücüne sahip bulunmalıdır. İnsanda bile bulunmayan bu bilgi, irade ve güç, cisimlerde de, maddede de hiç mi hiç yoktur. Ayrıca madde, şuursuzdur; duyması, görmesi sözkonusu değildir. Şuursuz, ilimsiz, iradesiz bir şey, mutlak şuur, ilim ve irade isteyen işlerin

asla kaynağı ve faili olamaz. Bunun yanısıra madde, insanın ve daha başka şuurulu canlıların tasarrufu karşısında âcizdir, edilgendir. Böyle bir şey ne ezeli ve varlığı kendinden olabilir, ne de başka varlıkların yaratana, meydana getireni olabilir. Aksini iddia etmek, sadece temelsiz ve keyfi bir iddia olmaktan öte bir manâ ve değer ifade etmez. Dolayısıyla, hiçbir şey, kendi kendine veya maddeye dayalı olarak yoktan var olamaz. Yoktan var olma, ancak bir var edenin varlığıyla mümkündür. Yani, maddenin de, kâinatın da varlığını dileyen, varlığını yokluğuna tercih eden, onu her şeyiyle bilen, varlık alanına çıkararak/yaratana ve idare eden ezeli, zamandan-mekândan münezzeh, mutlak ilim, irade ve kudret sahibi biri mutlaka bulunmalıdır. Ve bu, kendine kendine var, gayr-ı maddî ve maddî hiçbir şeye benzemez olmalıdır. İşte bu, mutlak ilim, irade ve kudret sahibi Hz. Allah'tır (c.c.).

Cenab-ı Allah'ın varlığı gibi, Sıfatları da, yani İlm'i, İrade'si, Gör-me'si, İşıtme'si ve Kudret'i de ezeldir. Dolayısıyla, bütün kâinat ve onun içindeki her bir şey, mutlak yoktan ve yokluktan gelmemiştir. Çünkü Mutlak Var'ın olduğu yerde mutlak yok ve yokluktan bahsedilemez. Kaldı ki, mutlak yok veya yokluktan hiçbir şey var olmaz. Nasıl mevcut haliyle hariçte olmayan bir makale, önceden yazarının zihninde manâlar halinde bulunabilir ve o manâları zihninde üreten insanın kendisidir; bazen bu manâlar kendiliğinden geliyor gibi görünse de, ya onlar daha önceden hazır şartlar ve birikimlere bağlı olarak doğar veya insana ilham edilir; bunun gibi, kâinat da, Hz. Allah'ın İlmi'nde ilmî veya manâlar halinde varlığa sahiptir ve bu manâlar, Cenab-ı Allah'ın eseridir, İlmi'nin malûmlarıdır. Çünkü her şey, nihayette bir Mutlak Var'a, varlığı Kendi'nden, zarurî ve ezeli olana, mutlak İlim, İrade ve Kudret Sahibi'ne muhtaçtır. İşte bu mutlak ve varlığı kendinden Var, bu sonsuz İlim, İrade ve Kudret sahibi Hz. Allah (c.c.), İlmi'ndeki varlıklardan haricî âleme çıkmasını irade buyurduklarına Meşîeti'yle ölçüsünü, drobunu, sûretini, niteliğini, formunu (hey'et-i umumiye) verir ve Kudret'iyle de onları haricî varlık âlemine çıkarır.

ON AKIL GİBİ ARACI PRENSİPLER BİRER UYDURMADAN İBARETTİR

Cenab-ı Allah'ın, İlmî'nde ilmî varlıklar halinde var olan varlıkları maddî âleme çıkarması, bilhassa akıllarına çok güvenen filozofları fazlasıyla meşgul etmiştir. Öyle ki, filozofların Müslüman olanları bile, Cenab-ı Allah ile maddî âlem arasına "İlk Akıl, İkinci Akıl" gibi bir sürü ara-prensipler koymuşlardır. Bu tavır, tamamen Cenab-ı Allah'ı tanımamaktan, Kudret'ini görmemekten kaynaklanmaktadır. Kâinatın sonsuz İlmî'ni, İradesi'ni ve Kudret'ini ortaya koyduğu Hz. Allah (c.c.), İlm'indeki varlıkları haricî veya maddî âleme çıkarırken hiçbir aracı prensibe ihtiyaç duymaz. Bir insan bile zihnindeki manâları konuşur veya yazıya döker; bunu yaparken de kelimeleri kullanır. Manâlar, mücerret ve ilmî varlıklardır; ancak kelimeleri meydana getiren harfler, yazılmış biçimleriyle müşahhastır. Harfleri ve onlardan kelimeleri yapmak, yani ilmî/manevî varlıkları konuşma ve yazma yoluyla haricî âleme çıkarmak insan için mümkün ise ve bunu sürekli yaşıyorsak, mutlak Kudret sahibi, Kudret gibi İrade ve Kelâm da Zâtı'nın ayrılmaz ezeli sıfatları olan; konuşma, manâlar üretme ve yazma kabiliyetini yaratmasına bir misal olarak insana bahşeden Cenab-ı Allah (c.c.), İlmî'ndeki varlıkları haricî âleme çıkarmada, yani harflerin şekillerinde kullanılan çizgi, hattâ onun da esasen bir uzantısı olduğu nokta mesabesindeki maddeyi yaratmada niçin birtakım ara-prensiplere muhtaç olsun veya bunları kullanma gereği duysun?

Cenab-ı Allah'ın Zât'ı gibi Sıfatları, dolayısıyla Kudret'i de sonsuzdur. Maddeyi yokken yaratmak O'nun için sonsuzca kolaydır. Bir yandan inanan filozoflar, Hz. Üstad Bediüzzaman'ın ifadesiyle, böyle ara-prensipler icat etme "haltını işlerken", diğer yandan materyalistler, Cenab-ı Allah'a vermedikleri mutlak ilim, görme, işitme, irade, hikmet ve kudreti mürekkep, cansız, şuursuz, iradesiz, ilimsiz maddeye verebilmekte veya kâinatın varlığı için hiçbir ilim, şuur, işitme, görme, irade ve kudretin gerekmediğini ve bunların sözkonusu olmadığını, her şeyin kendiliğinden ve tesadüflerle olduğunu, olmaya devam ettiğini iddia edebilmektedirler.

Sözkonusu inanan filozofların tavrı bir had bilmezlik, akla fazla güvenme, her şeyde maddî sebep arama, Cenab-ı Allah'ın sonsuz Kudreti'ni tanıyamama; materyalistlerin tavrı ise, akıldan tamamen istifa, insanı insanlığından utandıracak bir hurafe üretmedir.

KUR'ÂN-I KERİM'DE *HÂLQ* VE TÜRKÇE'DE 'YARATMA' KAVRAMLARI

Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan yaratma (*hâlq*) kavramı, hem ihtira, yani yokken var kılma, hem de terkip ve teşkil ile var kılma manâlarını içine alır. Bu kavram, ihtira manâsıyla sadece Cenab-ı Allah için kullanılır. Hayat verme kastedilmemek şartıyla ve sadece terkip ve teşkil manâsıyla insanlar gibi varlıklar için de kullanılabilir. Fakat Türkçe'de 'yaratma' kelimesi daha çok ihtira, yani yok iken var kılma manâsına geldiği için, hem de insanın bütün fiillerini bile yaratan Allah olduğu, dolayısıyla insanın terkip ve teşkiline de haricî âlemde ancak Cenab-ı Allah vücut verdiği, Allah'ın izni, iradesi ve kudreti dışında bir yaprak bile kılmadığı için 'var kılma' veya 'yaratma' tabirleri, sadece Cenab-ı Allah için kullanılmalıdır. İnsan için ise terkip etme, 'teşkil etme', 'üretme', 'meydana getirme', 'inşâ' gibi kelimeler kullanılabilir.

- **Yaratılışın manâdan maddeye geçmesini, Cenab-ı Allah'ın madde ve maddî varlıklar yokken bunları vücuda getirmesini, yani ihtirayı anlayamama, Allah'ın Kudret ve icraatını insanın güç ve icraatına kıyas edip, kavrayamamaktan ileri gelmektedir.**³⁷⁴

Yukarıda temas edildiği gibi, Cenab-ı Allah'ı kabûl etmeyip maddeye yaratıcılık veren materyalistlerin, tabiata, kanunlara, "tabiat kuvvetle-ri"ne ve sebeplere yaratıcılık veren tabiatperestlerin, eşyanın kendi kendisinin yaratıcısı olduğunu iddia eden inkârcıların, Allah'ın Kudreti ile eşya arasına 'akıl'lar yerleştiren filozofların... evet bütün bu ve benzer grupların akılsızlığının en önemli bir sebebi, Cenab-ı Allah'ı, O'nun İlim, İrade, Hikmet, Kudret ve icraatını insaninkilerle mukayese etmek, kısaca, Cenab-ı Allah'ı O'nu tanımanın gerektirdiği şekilde tanıyamamaktır. İnsanlar, Allah'ı O'nu tanımanın gerektirdiği şekilde tanıyamaz ve "Allah, kimseye

Kitap falan indirmemiştir.” iddiasında bulunurlar;³⁷⁵ Allah’ı O’nu tanımanın gerektirdiği şekilde tanıyamaz ve putlar icat ederler; Allah’a kızlar ve oğul isnadında bulunurlar;³⁷⁶ Allah’ı O’nu tanımanın gerektirdiği şekilde tanıyamazlar ve Âhiret’i inkâr ederler;³⁷⁷ Allah’ı O’nu tanımanın gerektirdiği şekilde tanıyamaz ve O’nu insana kıyas ederek, felsefe ve bilim adına insanı insanlığından utandıracak hurafeler üretirler.

İnsan, bir otu, bir bakteriyi, bir zerreyi bile yaratamaz; o, ancak terkip eder, teşkil eder, taklit eder, meydana getirir. Böyle olunca da, aklen vardığı hükümler, gördüğüne, duyduğuna, dokunduğuna dayanır ve kendi terazisinden çıkar. Cenab-ı Allah’a ve O’nun icraatına da kendi ölçüleri içinde bakar. Halbuki, Cenab-ı Allah’ın eserlerine ve icraatına O’nun tarafından, O’nun Kudreti tarafından yaklaşmak gerekir. İnsan, kendi aczi, noksanı ve sınırlı kapasitesi ile Cenab-ı Allah’ı, Sıfatları’nı, İsimleri’ni ve icraatını değerlendirmeye kalkarsa, Allah’ı en fazla kendisi kadar görecektir. Kendisinin de tek bir zerreyi bile yarata-madığını, hele yoktan hiçbir şey yaratmaya gücü yetmediğini görünce, Cenab-ı Allah’ın yaratmasını da aklı almayacak, inkâr edecek, ilim adına yaptığı çalışmalara da, gözlemlerine de yine kendi ölçüleri ve kendi terazisi yön verecek, neticede mutlak ve her şeyi kuşatan ilim, hikmet, irade ve her şeye gücü yeten kudret gerektirdiği apaçık olan şu kâinatı şuursuz, ilimsiz, iradesiz, güçsüz, hattâ bazıları itibariyle varlıkları itibarî veya vehmî tabiata, maddeye, tesadüflere, “tabiat kuvvetleri”ne veya kanunlara verecektir. Böyle yapmakla da, varlıklar hiyerarşisinin en üstünde iken en altta düşecek, şeytanları bile utandıracaktır.

Evet, Allah’ın yoktan ve örneksiz var etmesi, kulun sanat ve fiiline kıyaslanmaz. O’nun Kudreti’ne kulların veya kâinattaki daha başka varlıkların gücü açısından yaklaşılmaz. Doğru olan ve yapılması gereken, yaratılışa Vâcibü’l-Vücut yönünden, O’nun mutlak ve noksansız Kudreti açısından yaklaşmaktır.

· **Eşyanın yaratılması veya var kılınması mevzuunda ‘mûcibe-i külliye’ sâdık olmadığı takdirde ‘sâlibe-i külliye’ sâdık olur. Yani, ya bütün**

eşyanın yaratıcısı Allah'tır veya Allah, hiçbir şeyin yaratıcısı değildir.³⁷⁸

Nasıl insanın bütün hücreleri ve organları arasında tam bir birlik ve münasebet vardır ve insan, yüz trilyon civarındaki hücreleri ve bütün organları ile tek bir bütündür, kâinat da, aynı şekilde bir bütündür. İnsanı kim yaratmışsa her bir hücreyi ve organı yaratan veya bir hücreyi kim yaratmışsa insanı da yaratan odur. Pirenin midesini kim tanzim etmişse, bir atomu kim yaratmışsa, güneş sistemini de yaratıp tanzim eden odur. Dolayısıyla, kâinatın tamamındaki birlik, onu ve ondaki her şeyi Yaratan'ın da Birliği'ni gösterir. Dolayısıyla, ya bütün kâinatı yaratan Allah'tır veya Allah, hiçbir şeyin yaratıcısı değildir. Buradan çıkan diğer bir netice de şudur ki, kâinatta yaratmaya dair çok küçük bir delil bile Yaratan'ın varlığını ispata kâfidir. Çünkü, bir noktadaki yaratma bütün kâinatın yaratılmış olmasına ve bir noktalık bir nesneyi yaratanın bütün kâinatı yaratan olduğuna kâfi delildir.

Bu küllî gerçekten çıkan diğer bir gerçek veya küllî netice de şudur: Yaratan ya birdir veya kâinattaki atomlar, atom-altı parçacıklar kadardır. Çünkü Tek Yaratıcı, yani Allah, sonsuzdur. Sonsuz Olan'ın ikincisi olmaz. O'nun sonsuz olmaması demek, aynı zamanda maddî olmaması demektir. Maddî olanlar içinde de şuur, ilim ve irade açısından en önde olan insandır. İnsanın kendisi dâhil hiçbir şeyin yaratıcısı olmadığı çok açık bir gerçektir. Şu halde, kâinatta yaratıcı olmakta hiçbir varlık diğerinden daha üstün ve hak sahibi değildir. Öyleyse, en küçüğünden en büyüğüne her bir şey, kendisinin ve kâinatın vücuda gelmesinde ortak olur. Bu da, her bir zerreye ilâhlık vermeyi, her bir zerreye kendisini ve kâinatı tanıyacak bir ilim, kendisini ve kâinatı yaratacak bir kudret vermeyi gerektirir. İşte, Cenab-ı Allah'ı inkâr ederek varlığı maddeye, sebeplere, kanunlara, tesadüflere verenler, ya neyi inkâr edip neye inandıklarını bilmiyorlar veya bile bile bir inkârın, hiçbir temele dayanmayan kastî ve nefsanî bir tercihin içinde bulunuyorlar.

· **Her bir çiçek, her bir meyve, her bir ot, hattâ her bir hayvan, her bir ağaç, birer mühr-ü Ehadiyet ve birer sikke-i Samediyet olduklarını; buldukları mekân ise, bir mektup suretini almasıyla bir imza olarak o mekânın kâtibini gösterir.**³⁷⁹

Cenab-ı Allah (c.c.), İsimleri'nin tecellileriyle kâinatı yaratmıştır. Kâinattaki bir şeyin varlığı için her şeyin varlığını gerektiren birlik, onu teşkil eden varlıkların bir aradalığı, kâinatın bütün unsurları arasında en küçük bir meyvenin varlığı ve hayatı için bile denebilir ki bütün kâinatı onun yardımına koşturan yardımlaşma ve dayanışma, Yaratan'ın Birliği'ni gösterdiği gibi; içindeki her bir şey ve her şeyin tek tek ve toptan hususiyetleri, ayrıca kâinatın bütününde görülen tek tek ve tüm hususiyetler, Allah'ın kâinata tecelli eden İsimleri'ne aynalık yapar. İşte kâinatın tamamında yansıyan ve onu içindeki sayısız nesne ile bir bütün haline getiren İlâhî tecelliye Vâhidiyet tecellisi denir. Bunun yanısıra, varlık türlerini birbirinden ayıran ve 'fârik vasıflar', yani 'ayırt edici özellikler' denilen hususiyetler vardır. İşte her bir türü diğerlerinden ayrı o tür olarak tayin eden de, yine Cenab-ı Allah'ın Vâhidiyet tecellisidir. Benzer şekilde, her bir insanı tüm insanlık türüyle olan ortak özellikleriyle yaratmadaki tecelli de yine Vâhidiyet tecellisidir. Yani, küllî (tümel)lerde ve bütündeki tecellidir Vâhidiyet tecellisi. Buna karşılık, her bir insanda onu diğerlerinden ayıran hususî özellikler, her bir hayvanı yine fert olarak kendi kılan özellikler, her bir otta, her bir çiçekte, her bir meyvede, her bir cisim veya nesnede onu fert kılan özellikler, Cenab-ı Allah'ın Ehadiyet tecellisidir. Bir başka ifadeyle, Ehadiyet tecellisi, kendilerine has özellikleriyle fertleri fert yapan tecellidir. Dolayısıyla her bir ferdî varlık, bir Ehadiyet mührüdür, sikkesidir, tuğrasıdır.

HER BİR VARLIĞIN RIZKI KADER'DE BELLİDİR

Bunun yanısıra, bütün kâinat, varlığını ve varlığının devamını Cenab-ı Allah'a borçludur. Bütün varlıkların varlıklarının devamı için hepsinin ortak ihtiyaçları vardır ve bu ortak ihtiyaçları karşılamada Cenab-ı Allah su, hava, toprak gibi küllî unsurları kullanır. Ayrıca, her varlık türünün aslî ihtiyaçları ve bunların karşılanma şekli ve karşılanmasında kullanılan malzeme de

bellidir. Bütün varlıkların bu şekilde ihtiyaçlarını karşılama ve rızıklarını verme, Cenab-ı Allah'ın Rah-mâniyet tecellisidir. Fakat Hz. Üstad Bediüzzaman'ın vurguladığı üzere, “Umumî bir nimetlendirme ile şahsa olan inayet arasında zıtlık yoktur. Meselâ, bir ziyafete yapılan umumî bir davet altında şahıslar da davet edilmiş olur. Yani, bu ziyafet umumî olduğundan davet umumiyette kalır, şahıslar nazara alınmıyor, denilemez. Binaenaleyh, Allah'ın nimetleri vakıf malı veya nehir suyu gibi umumî olup, O'nun varlıkları nimetlendirmesinde şahıslar kastedilmemiş değildir. Ancak o umumiyette hususiyet de maksuttur. Bu sebeple, tek tek şahıslar o umumî nimetlendirmede kastedilmediklerinden o nimetlere karşı şükretmeye mükellef olmadıklarını düşünmek hatadır.”³⁸⁰

Evet, bütün varlıkların hayatlarının devamı için gerekli olan rızık, bütün varlıklar için birden akıp giden bir nehir (gibi) değildir. Her bir otun, her bir çiçeğin, her bir ağacın, her bir hayvanın, her bir insanın küllî rızık içinde kendine has ve kendine ait rızık da vardır. Bu rızık, bellidir, takdir edilmiştir, onun için ayrılmıştır ve küllî rızık içinde ona hususî olarak verilir. Her bir varlığın bu şekilde rızıkının verilip, hayatının devam ettirilmesi de, Cenab-ı Erhamür-rahimîn'in Rahîmiyet tecellisidir. Vâhidîyet ve Rahmâniyet tecellileri birbirine, Ehadiyet ve Rahî-miyet tecellileri de birbirine bakar.

Netice olarak, kâinatın içindeki her bir varlık, ferdiyetiyle ve hususî görümü ve rızıklanmasıyla Cenab-ı Allah'ın Ehadiyeti'nin ve O'na mutlak muhtaç olup, ihtiyacının onun tarafından karşılanması açısından da Samediyeti'nin, yani Cenab-ı Allah hiçbir şeye muhtaç olmamasına mukabil, her bir şeyin O'na muhtaç olmasının bir mührüdür. Bu şekilde, meyvelerin, çiçeklerin, bitkilerin, ağaçların, hayvanların, insanların bir arada bulunduğu her bir mekân, her bir bahçe, her bir bağ, her bir bostan, her bir yurt, her bir mahalle, içindekilerin kelimelerini teşkil ettiği bir mektuptur. Bu mektup da, âdeta bir imza gibi yine Cenab-ı Allah'ı gösterir.

· **Cismen büyük olma, keyfiyet (nitelik) açısından da büyük olmayı gerektirmez.**³⁸¹

Güneş sistemi, bir atomdan daha hayret verici değildir. Güneş sistemini bir atoma sığdırmak, belki daha büyük sanattır. Kur'ân'ın bir misal ve temsil vasıtası olarak kendisinde atıfta bulunduğu bir sineğin³⁸² vücudu, hayatı, yaptıkları, yaratılması, bir fiilin vücudundan, hayatından ve yaratılmasından belki daha hayret vericidir. Yıldızlarla semânın yüzüne yazılacak bir Kur'ân, yeryüzündeki bir cismin bir atomuna esir maddesinin atomlarıyla yazılacak bir Kur'ân'dan daha sanatlı olmayacaktır. İşte, atomdan sistemlere kâinatın her tarafında aynı mükemmellik, aynı hayret vericilik vardır. Bu da, bütün kâinatın aynı Kalem'den çıktığını gösterir.

· **Eserdeki mükemmellik fiilin mükemmelliğini, fiildeki mükemmellik isim veya unvanın mükemmelliğini, isim veya unvandaki mükemmellik sıfatın, sıfattaki mükemmellik şe'nin, şe'ndeki mükemmellik zâtın mükemmelliğini gösterir.**³⁸³

Eser, onu meydana getiren fiilin kalitesini gösterir. Meselâ, bir bina, bina yapma fiilinin; bir resim, resim çizme fiilinin; bir yazı veya kitap, yazı veya kitap yazma fiilinin kalitesini ortaya koyar. Fiil ise, onu işleyen unvanın kapasite ve kabiliyetini ortaya koyar. Bina yapma fiili mimar ve/veya mühendis unvanını, resim çizme fiili ressam unvanını, kitap yazma fiili yazar unvanını gösterir. Unvan veya isim, sıfatın kalitesine aynadır. Mimar isim veya unvanı mimarlık sıfatına, ressam ismi ressamlık sıfatına, yazar ismi da yazarlık sıfatına ayna tutar. Sıfat ise, kaynağı olan şe'ni gösterir. Şe'n –çoğulu 'şuûn', Türkçe'de galat-ı meşhur olarak 'şuunât' şeklinde bir çoğul daha yapılmaktadır– kapasite, kabiliyet ve mesleğiyle bir kişinin ondan beklenen misyonu veya fonksiyonu demektir. Her sıfat da, onun kaynağı olan şe'ne işaret eder. Bir kişiye ait mimarlık sıfatı o kişinin mimarlık kapasite ve kabiliyetine veya misyonuna, ressamlık sıfatı onun ressamlık kapasite ve kabiliyetine veya misyonuna, yazarlık sıfatı da yazarlık kapasite ve kabiliyet veya misyonuna delildir. Şe'ner ise, onlara sahip kişiyi nazara verir. Böylece bir kişiyi; kapasitesi, kabiliyeti, mesleği ve meslekteki yeri ve o mesleğin sahibi olarak ondan ne beklenebileceği (şe'n), meslekî sıfatı (sıfat), meslekî sıfatının kendine kazandırdığı unvan

(isim) ve bu unvanla sergilediği iş ve faaliyet (fiil) ve söz konusu iş ve faaliyetinin neticesinde ortaya çıkan eseriyle tanıyabiliriz.

İşte, kâinatta atomdan tohumla, tohumdan çekirdeğe, çekirdekten bitkilere ve ağaçlara, oradan yeryüzüne ve bütün diğer sistemlere kadar hangi bir esere bakarsak bakalım, hepsinde aynı mükemmelliği görürüz. Eserdeki bu mükemmellik, bizi onu meydana getiren İlâhî fiillerin, yani yaratma, şekil verme, renk verme, faydalar ve hikmetler takma, görme, işitme, bilme, dileme gibi fiillerin mükemmelliğine; bu fiillerdeki mükemmellik, onların kaynağı olan Yaratıcı (Hâliq), Şekil Veren (Musavvir), Renk Veren (Mülevvin), Hikmetli Sahibi (Hakîm), Gören (Basîr), İşiten (Semî'), Bilen (Alîm), Dileyen (Mürîd) gibi İsimlerin mükemmelliğine; İsimlerdeki mükemmellik onların kaynağı olan Yaratma (Hâliq), Şekil Verme (Tasvir), Renk Verme (Telvîn), Hikmet, Basar, Sem', İlim ve İrade gibi Sıfatların mükemmelliğine götürür. Sıfatlardaki mükemmellik, onların menşei olan Cenab-ı Allah'ın Allah olarak sahip bulunduğu, Allah olmanın ayrılmaz hususiyetleri olarak Yaratıcı, Şekil Verici, Renk Verici ve Hikmetler Sahibi, Gören, İşiten, Bilen ve Dile-yen Olma gibi Şe'nlerin mükemmelliğini işaretler. Şe'nlerdeki mükemmellik ise, onların sahibi bulunan Cenab-ı Allah'ın Zâtî mükemmelliğine delildir.

· **Materyalistlerin “tabiat” dedikleri şey, olsa olsa ancak bir san'at olabilir, sâni' olamaz. Bir nakıştır, nakkaş olamaz; ahkâmdır, hakim olamaz; bir şeriat-ı fıtriyedir, şâri' olamaz; mahlûk bir perde-i izzettir, yaratıcı olamaz; münfail (alan, kabûl eden) bir fıtrattır, fâtır bir fail olamaz. Kanundur, kudret değildir ve kâdir olamaz. Mistardır, masdar olamaz.**[384](#)

Materyalistler, fiziğin gelişmesine paralel olarak tabiat ve maddenin tarifini sürekli değiştirmişlerdir. Kaba materyalizm veya mekanik kâinat görüşünden kaynaklanan 19'uncu asır materyalizmi, maddeyi cisim, tabiatı görünür âlem, yani bütün cisimler toplamı kabûl ediyordu. Mekanik veya kaba materyalizm, quantum fiziğiyle birlikte terk edildi ve bu defa madde bir cevher, bir öz, tabiat da kanunlar veya kuvvetler bütünü gibi kabûl edilmeye başlandı. Quantum fizikçileri, artık kâinat hakkında kesin bir şey

söylenemeyeceği, çünkü kâinat adına ortada sürekli hareket eden ve incelemeye kalkıldığında hemen değişen veya hal değiştiren bir ışık dalga paketçisi bulunduğu düşüncesini taşıyorlar. Gerçek bu ise veya bu da ileride değişecekse, madde ve tabiata bakış da, bilimlerin, bilhassa fiziğin gelişmesine paralel sürekli değişecek demektir.

İNSANLIĞI UTANDIRACAK HURAFE VE SAFSATALAR

Materyalistler madde ve tabiattan ne anlarırsa anlasınlar, onlar, her halükârda maddeyi ve tabiatı hem var eden, hem var edilen görmektedirler. Yani, iddialarına göre madde, ezelden beri kendi kendine vardır ve kendi kendine veya kendinden kaynaklanan birtakım kanunlara bağlı olarak sürekli hal değiştirmekte ve farklı farklı cisimlerin oluşmasına sebep olmaktadır. Kanunlar her ne kadar sâbit bulunsa da ve dolayısıyla kâinatın varlığı ve maddenin hareketleri determinizmle, yani bizatihî maddeden kaynaklanan bir mecburiyetle izah edilse de, yine de onun bütün hareketleri tesadüfidir, çünkü ortada bir gaye ve dolayısıyla gaye sahibi şuurlu bir yaratıcı yoktur.

Daha önce de yer yer üzerinde durulduğu gibi, insan, bir kâğıt üzerinde gördüğü bir nokta için bile şuurlu fail arar ve “Bunu kim yaptı?” der. Bir noktayı koymak, en azından onu koymayı ve kalem tutmayı bilmeyi, onu koyma iradesini ve gücünü gerektirir. Ayrıca, kâinatın her tarafında, her bir varlıkta müşahede edilen ve bilimlerin dayandığı “kanun”ların kaynağı olan muhteşem intizam ve nizam; bu nizam ve intizamın işaret ettiği ve her bir varlıkta, her bir hadisede açıkça görülen gayeler; her bir varlığa takılan çok sayıdaki faydalar; varlıkta hiçbir israfın olmaması; tek bir meyvenin bile meydana gelmesi için kâinattaki unsurların birbiriyle en orantılı biçimde yardımlaşması; kâinatta her şeyin bir şeye, bir şeyin her şeye hizmet ediyor olması; sebepler veya kâinat içinde şuurlu, irade, güç ve bilgi sahibi olan insanın bile kâinattaki dengeye ve nizama uymaktan başka bir şey yapamaması ve dünyaya gelip gelmemesi, doğum ve ölüm yer, tarih ve sebepleri, aile, ırk ve fiziğinin seçimi ve tayini, aslî ihtiyaçları ve bunların giderilme yol ve biçimleri gibi varlığının en aslî boyutlarında en küçük bir

rolünün bulunmaması... kısaca bütün kâinat gerçekleri, varlıkta gayeliğin esas olduğunu gösterdiği gibi, mutlak bir ilim, görme, işitme, irade ve kudretin varlığının zarureti de apaçık haykırmaktadır. Hayatında en küçük işi kanunlara, tesadüflere ve kendi kendine olmaya bırakmayan, yaptığı en küçük aletlere bile kullanma kılavuzu hazırlayan insan, şu muhteşem kâinatı, şu her bakımdan mûcize, yani insan bilgi, irade ve gücünün ötesindeki ve arz edildiği gibi, mutlak ilim, görme, işitme, irade ve kudret isteyen varlığı bilgisiz, şuursuz, iradesiz, kendi kendine hiçbir şey yapamaz, yapsa bile neyi niçin yaptığının farkında ve şuurunda olmayan maddeye, kanunlara, “tabiat” a ve “tabiat kuvvetleri” gibi kuvvetlere verebilmektedir. Bundan daha korkunç safsata, insanlığı insanlığından utandıracak hurafe olamaz. Fakat, zaman zaman arz edildiği gibi, ben-sevgisi, enaniet, makam–mevki–statü düşkünlüğü, şöhret, gaflet, kendine meftuniet, menfaatperestlik, maddenin ve maddî şeylerin içinde boğulma gibi faktörler ve bu faktörlerin bilim insanı denilen bazılarında meydana getirdiği gurur-u ilmî, günümüzde pek çoklarını bu safsataya, bu hurafeye inandırabilmektedir.

GURUR-U İLMÎ VE BİLİMLERİN BİRBİRİYLE ÇELİŞMESİ

Evet, bu öyle bir ilmî gurur ve onun doğurduğu safsatadır ki, ilimleri birbirleriyle çelişik hale getirir. Meselâ, ilmî gurur içinde yuvarlanan “bilim insanları”, madde ötesi bir gerçek kabûl etmediklerinden, insan düşüncesini beyindeki birtakım kimyevî işlemlere verirler. Yani, onlara göre insan, iradî olarak düşünen bir varlık değildir. Düşünceyi maddî-leştiren, maddî bir ürün haline getiren bu iddia, bir çelişkiyi doğurmaktadır ki, beyinde güya kendi iradesi dışında kimyevî işlemlerin meydana getirdiği düşünceyi algılayan, insanın kendisidir. İnsan, “ben” derken, sadece bedenini kastetmez. Modern Psikoloji bile insana ve davranışlarına sadece bedeni açısından yaklaşmaz. Bedenin dışında bir “pisişe” kabûl eder ve adı üstünde zaten ‘pisişe’ bilimidir. Öte yandan, bilim adına insan düşüncesi için bile maddî determinizm iddia eden aynı insanlar, iş hukuk ve ahlâka gelince insanı irade sahibi bir varlık olarak kabûl etmekte ve davranışları sebebiyle

bedenini değil, irade sahibi bir varlık olarak insanın ‘kendisi’ni sorumlu tutmaktadırlar. Madem “bilimsel” olarak insandaki düşünce, şuur, irade her şey ondaki birtakım kimyevî veya biyolojik işlemlerden ibarettir ve insan vücudu açıktır ki insandan bağımsız çalışmaktadır, öyleyse insan, hiçbir davranışından sorumlu tutulmamalı ve hukuk diye bir ilim, ahlâk diye bir disiplin ve değerler sistemi olmamalıdır.

DENİZİN YARILMASI MÛCİZESİ

Burada ilimler yoluyla İslâm’ı ispat adına bazı Müslümanların yaptığı hatalara da temas etmek gerekiyor. Bir ara, Hz. Musa’nın (a.s.) asâsını vurmasıyla bir mûcize olarak denizin ikiye yarılmasının güya fizikî olarak ispatlandığı haberi yayıldı. Güya tespit edilmiş ki, bir taraftan gelen rüzgârlar denizin sularını karşı tarafa taşımış ve Hz. Musa (a.s.) ve kavmi, bu şekilde açılan yoldan geçmişler. Bu haberi “mûcize ispatlandı” diye aktarmak, sadece mûcizeyi bilmeme cahilliği demektir. Denizin yarılması büyük peygamber Hz. Musa’nın bir mûcizesi idi ve mûcize fizik kaidelerine göre gerçekleşmez; o kaidelere rağmen gerçekleşir; yani mûcize, fizik kaidelerini aşmayı ve o kaidelere rağmen gerçekleşen bir harikayı ifade eder.

İNANÇ VEYA İNKÂR GENİ Mİ?

İkinci olarak, bazı safdil Müslümanlar da, “İnanç geni bulundu”; “Sevgi geni bulundu.” gibi haberlere sarılarak, güya inancın, inanmanın bilimsel olarak ispatlandığı gibi ne manâya geldiğini fark etmedikleri iddialarda bulunabiliyorlar. Bu, sadece manâyı maddîleştirmek, inancı, inkârı, düşünceyi, sevmeyi biyolojik veya kimyevî bir hadise gibi görmek demektir. Bu takdirde eğitim ve öğretimle, dini tebliğle uğraşmak yerine inanç genini etkileyip, inanç geniyle oynayıp, insanların inanması veya inkârı mümkün kılınabilir. Evet, beden ile kalb ve ruh arasında elbette münasebetler vardır ve bunlar, birbirini etkiler. Genlerle oynayarak veya beyne hükmederek insana bazı şeyler yaptırılabilir. Fakat bunlar, insanların genleri veya bir gen sebebiyle inandıkları veya inkâr ettikleri, inanacakları veya inkâr edecekleri manâsına gelmez. İnanıp inanmama, tamamen iradî

bir tercihtir; bedeninin veya geninin değil, insanın tercihidir. İnanma veya inanmama, Din'i yaşayıp yaşamama, günah işleme ve günahlardan kaçınma, bütün bunların beden üzerinde tesirleri olur. Fakat bu hiçbir zaman, insanı bedeni veya genlerinin yönlendirdiği manâsına gelmez.

TABIAT, SANATTIR, ESERDİR, İLÂHÎ KANUNLAR MECMUASIDIR

Apaçık görünen ve hissedilen gerçek şudur ki: Tabiat, süreklilik neticesinde kazanılan hal demektir. İnsan vücudu gibi, 'tabiat' diye anılan tüm fizikî âlem, sürekli bir faaliyet ve değişim içindedir. Fakat bütün bu faaliyet ve değişim, değişmeyen mahiyetler üzerinde ve değişmeyen düsturlara göre cereyan eder. Dolayısıyla, çevremizde zahiren hep aynı şeyleri, aynı kimlikleri görürüz. Değişimin arkasındaki değişmeyen düsturların ve mahiyetlerin değişmezliğidir ki, her şeyde ve varlıkta, bilhassa tabiat denilen fizikî âlemde bir devamlılığa sebeptir. İşte, aslı manâsıyla tabiat, bu devamlılık, bu devamlılığın ortaya koyduğu hal manâsıdır. Buradan galat-ı meşhur olarak, fizik âlemin kendisi için de kullanılır olmuştur.

Tarihte olduğu gibi, tabiatta da hadiseler genellikle misliyle tekrar edilir. Meselâ, bu yılki ağaçların çiçekleri, yaprakları ve meyveleri, geçen yılki çiçekler, yapraklar ve meyveler değildir, fakat, onlardan farklı da değildir. Çünkü ağacın, dolayısıyla çiçeklerin, yaprakların ve meyvelerin mahiyeti hep aynıdır ve aynı kalır. Tabiatta bütün olup bitenler, bu değişmeyen mahiyetler üzerinde ve değişmeyen düsturlara göre meydana gelir. Mahiyetler ve düsturlardaki değişmezlik, sarsılmaz, bozulmaz ve değişmez bir intizam ve nizam demektir. İşte, bu intizam ve nizamın râbitaları olan ve tabiattaki hadiselerin sürekli kendilerine göre cereyan ettiği düsturlar, aslında Cenab-ı Allah'ın icraatının unvanları, bu icraatın devamlılığından çıkarılan neticeler olmakla birlikte, insanlar, bunlara 'tabiat kanunları' demektedir. Fakat, bu kanunların haricî vücudu, dolayısıyla olup bitenler üzerinde gerçek ve yaratıcı tesiri yoktur ve olamaz. Bu açık gerçekler göstermektedir ki, tabiat, fizik âlem olarak aktif ve yaratıcı tesir sahibi bir güç değil, üzerinde tasarrufta bulunulan ve idare edilen bir âlemdir. Nasıl

insanların yaptıkları kanunlar onları zorlayıcı birer fizikî güç ve kudret değilse ve kendi kendilerine konmamışsa, aynı şekilde, ‘tabiat kanunları’ denilen şeyler de, tabiatta cereyan eden ve sonsuz ilim, irade ve kudret gerektirdiği apaçık hadiselerden sorumlu olamazlar; çünkü kanunlar, şuursuz, ilimsiz, iradesiz ve güçsüz düsturlardır; daha doğrusu, arzedildiği gibi, temelde Cenab-ı Allah’ın icraat ve tasarrufunun unvanları, bu icraat ve tasarrufun sürekliliğinden çıkarılan neticelerdir. Tabiatın kendi kendini yaratması mümkün olmadığı gibi, kanunlar da tabiatta olup bitenlerden sorumlu olamaz. Dolayısıyla, insana, tabiata, tabiattaki her şeye kendine has mahiyetini veren ve sözkonusu düsturları tayin buyuran, sonsuz ilim, irade ve kudret sahibi Cenab-ı Allah’tır.

Netice olarak, tabiat denilen şey, ona atfedilen kanun ve kuvvetlerle, arzettiği intizamla bir düzendir, bir sistemdir; asla hakim, düzen koyucu ve yöneten değildir. Tabiat, bir sanattır, haricî vücuduyla sanat eseridir; bir nakıştır, bir danteladır, yaratılışın cesedidir; katiyen nakkaş, yani nakşeden, ören, işleyen ve yaratan değildir. Tabiat, arzedildiği üzere, fitrî şeriattır; Cenab-ı Allah’ın yaratma ve idareciliğinin unvanları, yani kanunlar dediğimiz şeylerden oluşan bir düsturlar bütünüdür, asla kanun veya düstur koyucu ve uygulayıcı değildir. Tabiat, daha önce de arzedildiği gibi, insanlar Cenab-ı Allah ve Kader konusunda cahilane yanlış hükümlere varmasın, yakışsız şikâyetlerde bulunmasınlar diye, Cenab-ı Allah’ın İzzet ve Azameti’nin önünde bir perdedir. Bundan dolayı, meselâ ölüme bakan insan, hastalığı, en fazla Hz. Azrail’i görür ve ölüm sebebiyle Cenab-ı Allah’ı suçlamak gibi cinayetlerden kurtulmuş olur. Yine, hikmetini anlayamadığı, güzelliklerini göremediği hadiseleri Cenab-ı Allah’a atfetmekle O’ndan şikâyetçi olma, O’nun İzzet ve Azameti’ne dokunma gibi had bilmezliklere girmez. Tabiat, yaratıcı bir fail değil, işlenen, yaratılan, üzerinde çalışılan bir nesnedir. Tabiat, bir kalıptır; bir haritadır, bir ölçü veya ölçekler bütünüdür; asla bir kaynak, meydana getirici bir fail, kalıp dökücü ve harita mühendisi değildir.

· **Kudret masdardır, Kader mistardır. Kudret, o manâlar kitabını o mistar üstünde yazar.**³⁸⁵

Bir bina yapmak için, önce mimar, onu ne için kullanılacak ve dolayısıyla nasıl bir bina olacaksa ona göre zihninde tasarlar. Bu, binanın ilmî varlığıdır. Demek ki, varlıkta gaye önce gelir ve gayeye göre varlık önce zihinde ilmî şeklini alır. Sonra, binanın zihindeki ilmî varlığı plana dökülür. Mimar veya mühendis, binanın planını çizer. Buna da onun kaderî varlığı denebilir; çünkü Kader, ölçü, miktar, takdir edilmiş biçim demektir. Bunun ardından bina, planına göre inşâ edilir ve onun inşâ edilmiş nihaî hali, binanın fizikî varlığıdır. Bina yıkılıp yok olsa bile, mimarının ve onu gören pek çok insanın zihninde ve planında varlığını devam ettirir.

Bunun gibi, kâinattaki bütün varlıkların ve hadiselerin yaratılmasında İlâhî gayeler, dolayısıyla her varlık ve hadiseye takılan hikmetler vardır. Kâinatta hiçbir varlık ve hadise, gayesiz, boşuna ve manâsız değildir. Kâinattaki muhteşem düzen ve her bir varlığa takılan hikmetler ve varlığı için takdir buyurulan faydalar, bunu açıkça gösterir. Nasıl bir binanın ondan beklenen gaye istikametinde mimarın zihninde, bir makale veya kitabın onunla anlatılmak istenen maksat ve manâ istikametinde yazarın zihninde ilmî varlığı varsa, bu ilmî varlık bir manâdan veya manâlar bütününden ibaretse, bunun gibi, kâinattaki her bir varlık ve hadisenin Cenab-ı Allah'ın İlmi'nde ilmî varlığı söz konusudur. Bu ilmî varlık her varlık ve hadisedeki gaye ile birlikte bulunmakla, İlâhî İlim ile Meşiet, bir bakıma özdeş gibidir. İlâhî Meşiet (veya İrade), hariçte vücut bulmasını dilediği her bir varlığa ve hadiseye, onunla takip edilen gayeler ve hikmetler istikametinde biçimini verir; yani onu takdir eder. İşte bu biçim, tabir yerindeyse, plan, proje, her bir varlık ve hadisenin kaderi veya kaderî varlığıdır. İlâhî Meşiet, insanların iradî davranışları ile ilgili takdirini yaparken, insan iradesini nazara alır ve takdirini ona göre yapar. Demek oluyor ki Kader, bir plandır, biçimdir, satır satır çizilmiş bir sahife veya defterdir. Kudret, asıl varlığı manâlardan ibaret her bir şeyi ve hadiseyi bu satırlar, plan veya defter üzerinde yazar, yani yaratır.

Bir bina, fizikî varlığı itibariyle yıkılıp yok olsa bile, varlığını mimarının zihninde, plan veya projesinde ve onu gören, tanıyan, zihnine nakşeden pek çok insanın hafızasında yaşamaya devam eder. Onu yeniden yapmak, ilk defa yapmaktan daha kolay olur. İşte, kendisine vücut verilen her bir varlık da, dünyadan gittikten sonra varlığını İlm-i İlâhî’de, Kader veya Kader defterinde, onu görüp tanıyanların zihinlerinde, ayrıca, konuşulanların ve yapılanların teyplere kameralarla kaydedilmesi gibi, misalî levhalarda devam ettirir. Tek bir şey, insanın tek bir sözü ve davranışı bile kaybolmaz. Kıyamet kopup da dünya yıkılınca Cenab-ı Allah (c.c.), dünyayı Âhîret’in niteliğine göre yeniden kuracak, insanları fert fert, hayvanları ise her bir türü onu temsil edecek bir fert olarak ebedî hayata mazhar edecektir.

· Tesir, faaliyet ve tasarruf lâtif, nûranî ve mücerret şeylerin, etkilenme ve tasarrufa açık bulunma ise maddî, kesif ve cismanî şeylerin hususiyetidir.³⁸⁶

Semâlardan yeryüzüne, orada cemadâtan bitkilere, hayvanlara ve insana kadar bütün varlığın yönü hayata doğrudur. Ve varlık hayata doğru yol aldıkça daha çok şeffaflaşır. Hayat bütününüyle şeffaf ve manevî olduğu içindir ki, hakikati maddede arayan ve dolayısıyla akli gözüne inmiş olan materyalist bilim, onu bir türlü açıklayamamaktadır; onu açıklayamadığı gibi, hayatın en önemli ve yine hayattan daha şeffaf ve manevî tezahürleri olan akıl, şuur, irade gibi kuvvetleri de açıklayamamaktadır.

MADDE VE HAYAT MÜNASEBETİ

Bir şey ne kadar lâtif, nûranî ve şeffaf ise hayata o kadar daha yakındır. Dolayısıyla, toprak ve su gibi kesif maddelerden sayısız varlıklar yaratan Cenab-ı Allah (c.c.), elbette topraktan ve sudan çok daha şeffaf olan ateş, enerji, hava, ışık, nur, esir ve manâlardan da sayısız varlıklar yaratacaktır, yaratmıştır ve yaratmaktadır. Buradan şu neticeye kendiliğinden ve hiç şüphe duymadan varabiliriz ki, insan gibi topraktan, yani kesif bir maddeden yaratılan, fakat en gelişmiş ve gayr-ı maddî şuur, akıl, irade ve hislerle donatılmış bir varlığın asıl varlığı maddesinde değil, ona hükmeden

manevî, melekî veya ruhanî boyutundadır. İnsanda akıl, şuur, irade ve hislerin kaynağı olan bu boyuta veya insanın asıl varlık özüne ruh diyoruz.

Şu halde, bir şey ne kadar şeffaf, latif ve nûranî ise o, tesir etme, faal olma ve tasarrufta bulunma özelliğine sahiptir. Meselâ, insana hükmeden akli, şuur, iradesi, hisleri, kısaca, bunlara sahip bulunan ruhudur. Yeryüzünden milyonlarca uzakta bulunan güneşin şeffaf ve manâya yakın bulunan ısı ve ışığı yeryüzündeki her şeyi tesir sahasına alırken, yeryüzündeki kocaman dağların, kayaların, yanibaşlarındaki başka cisimlere hiçbir tesiri sözkonusu değildir. Bu apaçık gerçekler de, maddenin ve ‘tabiat’ın, varlıkların vücuda gelmesinde hiçbir rolü olmadığını, bunların fail ve mutasarrıf değil, tam tersine tesir alan ve üzerinde tasarrufta ve faaliyette bulunulan bir mef’ul, yani edilgen nesne olduklarını göstermektedir. Öyleyse, bunları yaratan ve kullanan biri vardır ki, O da, her şeyin yaratıcısı Hz. Allah’tır.

· **Madde, asıl olmayıp, manâ sebebiyle vardır ve manâ ile varlığını devam ettirir. Madde, kendisine hizmet edilen değil, hizmet edendir. Madde, hakim değil, mahkûmdur. Madde, asıl ve öz değil, yarılp yırtılmaya hazır bir kabuktur.**³⁸⁷

Materyalistlerin, insanın madde üzerindeki tasarrufunu göre göre maddeye varlıkta asliyet, hakimiyet ve yaratıcılık vermeleri, doğrusu insanoğlunun en utandırıcı hurafelerinden biridir. Açıkça görmekteyiz ki, madde ve maddî olan her şey, değişkendir; münfail, yani tasarrufa açıktır ve üzerinde tarassufta bulunmaktadır; zaman ve mekân boyutları içinde mahpustur. Ayrıca madde, şuursuzdur, cansızdır, kendi kendine can sahibi olma kabiliyetine sahip değildir, iradesizdir ve kudretten mahrumdur.

MANÂ VE MADDE

Bunu açık bir misalle izah edecek olursak: Harfler manâlar için ne ise, madde de varlık için odur. Zihindeki manâlar maddî değildir; manâlar zihindeki varlıkları için harflere de ihtiyaç yoktur. Bazıları “İnsan, kelimelerle düşünür.” derse de, bu, fazla kelime bilmenin düşünmeye müsbet tesirini ifade etmek için söylenmiştir. Çok kelime bilmenin

düşünmeye elbette katkısı olmakla birlikte, eğer insan sadece mevcut kelimelerle düşünecek olsaydı, bu takdirde, düşüncenin ve ilmin hep yerinde sayması gerekirdi. İnsan, her zaman o ana kadar düşünmediği şeyleri birden düşünebilir ve icatlarda bulunur. Kaldı ki, kelimelerin aslı varlığı da yine zihindeki manâlarıdır. Harfleri tanımayan, okuması ve yazması olmayan bir insan da düşünür ve zihninde pek çok manâlar kurar. Ayrıca insan, kelimelere dökemediği pek çok şeyi sadece düşünmekle kalmaz, hissederek de. Bu hissetme de maddî değildir. Fakat zihindeki manâlar veya kalbde hâsıl olan hisler, hariçte tezahür etmek için harflere, yani maddeye muhtaçtır. Fakat zamanla ve mekânla sınırlı, değişken, dolayısıyla sonradan olma ve münfail, yani tasarrufa açık olan madde, varlıkta esas olamaz. Esas olamadığı için de, varlık madde ile sınırlı olamaz ve değildir. Madde, manâ ile vardır ve varlığını manâ ile sürdürür. Bir kitap yok olur, harfler silinir, fakat manâlar yine bâkidir.

İşte, varlıkta aslolan madde değildir, hattâ manâ da değildir. Çünkü manâ dediğimiz şey de sonradan ortaya çıkar. Nasıl insanın yaptıkları ve yazdıkları için önce zihninde manâlar uyanıyor ve harflerden oluşan kelimeler ancak manâları ile var ve varlıklarının devamını manâlara muhtaç ise, manâlar da üretilme adına insana muhtaçtır. İnsan da, manâları belli gayeler adına üretir. Dolayısıyla, önce insan, sonra gaye, sonra zihnî manâlar, sonra da bunları dışta ifade adına konuşma veya yazma vasıtasıyla harflere, kelimelere, yani madde kalıbına dökme gelir.

Bunun gibi, varlıkta maddenin tâbi olduğu ve kendisine hizmet ettiği manâlar veya manevî boyut da, varlığını tamamen Cenab-ı Allah'a borçludur; onlar da, Allah'ın var etmesi ile vardır. Kısaca, madde, varlıkta asıl değildir, manâ ile vardır ve manâya ile devam eder. Maddenin kendisi için ve kendisi ile var olup, yine kendisi ile kaim bulunduğu, yani varlığını devam ettirdiği manâ ruhtur, hayattır. Hayat ve onun temeli olan ruh, tamamen manevî olmakla, maddî âlemdeki tezahürleri madde ile mümkündür. İşte madde, kendisine hizmet edilen değil, hayata ve ruha hem tezahürleri, hem de kemâle ulaşmaları adına hizmet edendir. Dolayısıyla bu

noktada manâ ile madde, yani ruh ile hayat ve beden arasında çok iç içe bir münasebet sözkonusudur. Madde ve onun temeli olduğu cisim geliştikçe, büyüdükçe hayatın da, ruhun da meselâ düşünme, öğrenme, konuşma, ifade edebilme, değerlendirme gibi bazı istidatları gelişir ve birer kabiliyet haline gelir. Fakat öte yandan, ruhun ve/veya hayatın dünya hayatına bakan ya da bilhassa beynin gelişmesine bağlı istidat ve melekelerinin yanısıra, bir de manâyâ, insanın manevî boyutuna bakan, onun manevî kalb hayatıyla alâkalı istidatları vardır. Bu istidatların gelişmesi, madde veya cisim ile ters orantılıdır. Madde veya cisim kalınlaştıkça ruhun manevî boyutu zayıflar; madde veya cisim boyutu inceldikçe, ruhun manevî boyutu inkişaf eder.

Yine, madde hakim değil, mahkûmdur; hayat, ruh ve şuura tâbidir. Ruh, madde üzerinde tasarrufta bulunur. Materyalist bilim, düşünceyi, muhakemeyi, hayali, icatta bulunmayı, sevmeyi, acımayı, öğrenmeyi, öğrenerek tekâmülü insan vücudundaki biyolojik–kimyevî işlemlere bağlayıp, insanı vücudundaki bu işlemlerin emrinde iradesiz bir robot derekesine düşürse de, bütün bu faaliyetler hayat sahibi ruhun faaliyetleridir ve manevîdir; ruh, bu faaliyetlerde vücudu, yani maddî olanı kullanır ve ruhun bu faaliyetlerinden vücut maddî olarak da, manevî olarak da etkilenir. Meselâ, Allah’a ibadet eden insanların simaları mânen nurlanır, maddî olarak da âdeta safileşir; bunun tersine olarak, günahlar da simayı değiştirir.

Manevî olan, mürekkep, yani ayrı ayrı parçalardan oluşan bir cisim ve üç boyutlu olmayıp, basittir, yani mürekkep değildir; dolayısıyla çözülmez, atomlarına ayrılmaz, çürümez, kaybolmaz. Bu sebeptendir ki, manevî olan ruh, vücudun ölümle dağılmasına rağmen aynen bâki kalır ve vücut toprakta çürüse de, vücudun çürümeyen, belki bütün bir vücudu temsil eden ve hadiste acbü’z-nezep olarak adlandırılan aslî ‘çekirdeği’ ile münasebetini sürdürür. Madde ise, yarılmaya, eskimeye, yır-tılmağa, çürümeye mahkûmdur.

• **Bakteri ve virüslere varıncaya kadar küçücük canlılardaki çok keskin duyular ve bazı kabiliyetler, manevî melekelerin gücünün maddeye bağlı olmadığını gösterir.** [388](#)

Gözle görülmeyen ve ancak mikroskopla görülebilen bakteriler ve virüsler gibi canlıların bile o kadar keskin duyuları vardır ki, arkadaşının sesini işitir, birbirleriyle haberleşirler, ihtiyacı olan rızkını görür veya hisseder ve onu bulur. Arının, karıncanın, sineğin pek çok kabiliyetleri filde, gergedanda yoktur; hattâ insanda bile yoktur. Balarısının, ipek böceğinin yaptığını insanlar yapamaz. Şu halde, kabiliyet ve melekeler için madde ve cismin büyüklüğüne ihtiyaç yoktur. Belki tam tersine, maddenin küçülüp incelmesi, daha rafine hale gelmesi nisbetinde hayatın eserleri artmakta ve rûhun nûru daha da şiddetlenmektedir. Güya madde inceldikçe, biz maddiyatımızdan uzaklaştıkça ruh âlemine, hayat âlemine, şuur âlemine yaklaşıyor gibi ruhun harareti, hayatın nûru daha şiddetli tecelli etmekte ve maddenin kalınlığı, büyüklüğü, duyuların, duyguların ve bilhassa manevî melekelerin keskinliğine mâni olmaktadır.

· **Her şeyi kuşatan bir İlm'in ve mutlak, sonsuz bir Varlığın olduğu yerde adem-i mutlak, mutlak bir İrade'nin ve Kader'in olduğu yerde tesadüf olmaz.** [389](#)

Yeri geldikçe temas edildiği üzere, nasıl bir kelimenin aslı veya asıl varlığı onu söyleyenin zihnindeki manâdır, bunun gibi, varlığın aslı ve asıl varlığı da, onu Yaratan'ın İlmi'ndeki manâsı ve ilmî varlığıdır. Şu halde, bütün varlığın temelinde İlm-i İlâhî yatar veya onun kaynağı İlm-i İlâhî'dir. Cenab-ı Allah'ın İlmi ve bilmesi, bizim ilmimiz ve bilmemiz gibi değildir. Cenab-ı Allah'ın bütün İsimleri ve Sıfatlar'ı şuurudur ve hayattardır. Dolayısıyla O'nun İlmi'nde varlıklar ölü birer manâ değil, canlı birer manâdır. Bunu varlıkların temessülü, yani mese-lâ bir aynada görünmesi gerçeğiyle misallendirebiliriz. Şöyle ki:

TEMESSÜL VE FARKLI VARLIKLARIN TEMESSÜLLERİ

Daha önce de temas edildiği üzere, ağızdan çıkan kelimeler dışında varlıkların üç çeşit veya üç çeşit varlığın temessülü olur. Kesif maddî varlıkların veya cisimlerin aynadaki temessülü veya aksi ölüdür, akseden cismin aynısı değildir ve aynada herhangi bir tasarrufları olmaz. Meselâ, insanın aynadaki aksi böyledir; maddî görüntüsü dışında hiçbir özelliği,

niteliği, sıfatı, iç âlemine ait hiçbir Şey aksetmez. Maddî–nûranî cisimlerin aksi, cisimlerin kendisi değilse de onlardan tamamen kopuk ayrı bir Şey de değildir. Meselâ, maddî–nûranî bir cisim olan güneşin aynadaki ve su kabarcıklarındaki ya da deniz yüzündeki aksi veya akisleri güneşin kendisi değilse de, güneşten kopuk ayrı Şeyler de değildir. Aynen güneş mahiyetinde olmamakla birlikte, güneşe ait hususiyetleri taşır. Bu akisler, buldukları her yerde tasarrufta bulunur, yani orayı ısıtır ve/veya aydınlatır; hattâ aynadaki güneşi karanlık bir yere tutsak, orayı da kısmen aydınlatır. Üçüncüsü, nûranî ruhların veya varlıkların temessül ve akisleridir ki, hem canlıdır, hem de akseden varlık ve ruhun kendisi denebilecek ölçüde mahiyetine de sahiptir. Fakat kendisindeki aksettiği aynaların kabiliyetine göre tezahür ettiklerinden, tamamen kendileri olmazlar. Meselâ, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) veya bir başka büyük Şahıs, rüyalarda kişilerin seviyeleri ve hallerine göre farklı Şekillerde görünebilirler. Hazret-i Cebrail (a.s.), Sahâbe’den Dıhye suretinde Peygamberimiz’in huzurunda bulunduğu aynı anda, Cenab-ı Allah’ın huzurunda Arş-ı A’zam’ın önünde haşmetli kanatlarıyla secdeye gider, o aynı anda hesapsız başka yerlerde de bulunur ve İlâhî emirleri tebliğ ederdi. Bir iş bir işe mâni olmazdı. Hz. Azrail (a.s.), aynı anda kaç yerde binlerce ruhu kabzeder.

İŞte nasıl nûranî ruhların ve varlıkların akisleri kendileridir ve canlıdır; işte İlâhî İlim’de de varlıklar böyledir. Cenab-ı Allah’ın bütün Sıfatları ve İsimleri de Zâtı gibi Şuurlu ve canlı olduğundan, İlm-i İlâhî’nin –tabir yerindeyse– muhtevası, varlıkların asıl manâ ve mahiyetleri de canlıdır. Onlar yaratılmış varlık âlemlerine her bir âlemin niteliğine göre yansır ve bu âlemlerde sözkonusu niteliğe göre varlık sahibi kılınırlar. Maddî âlemde madde kalıbını giyince madde onları bu âlemin sınırlarına hapseder. Bu bakımdan, Hz. Ali efendimizin “İnsanlar, dünyada uykudadır; ölünce uyanırlar.” sözü, bu çok önemli gerçeği ifade etmektedir. Bilhassa canlı varlıklar ölünce madde kalıbından kurtulur ve ruh sahibi olanların ruhları, ruh sahibi olmayanların ruh mesabesindeki mahiyetleri çok daha cevval,

nüfuz edici, çok daha öte hareket kabiliyetine sahip bir nitelik alırlar. İnsanların ve cinlerin ruhları ise, dünyada inandıkları veya inkâr ettikleri gerçekleri net olarak görürler, müşahede ederler. Bundandır ki, Kur'ân-ı Kerim'de ölüm için "yakîn" tabiri kullanılır ve ölen için "*Bugün görüşün, bakışın tam keskindir!*"³⁹⁰

MUTLAK YOKLUK VE TESADÜFE YER YOKTUR

İşte Zât-ı Akdes-i İlâhî daimî ve ebedî olduğu gibi, Sıfatları ve İsimleri de daimî ve ebedîdir. Madem Zâtı gibi Sıfatları ve İsimleri de daimî ve ebedîdir, onların aynaları, cilveleri, nakışları ve mazharları olan beka âleminin sekenesi de hiçbir zaman fenâ-yı mutlaka gidemez, mutlak fânî olmaz. Kaldı ki, mutlak fenâ söz konusu değildir, yani mutlak yokluk yoktur. Çünkü sonsuz varlık olarak Cenab-ı Allah vardır ve varlıklar adına da O'nun yine sonsuz ve her şeyi kuşatan İlmi vardır. Bu İlm'in haricî yoktur ki, ona bir şey girsin veya atılsın. Yokluk denen şey, mutlak İlm'in, mutlak Varlığın karşısında bir yokluğun olmamasıdır; yani itibarîdir, ilmî varlığa perde olmuş sadece bir unvandan, bir isimlendirmeden ibarettir.

Nasıl her şeyi kuşatan sonsuz İlm'in olduğu yerde yokluk olmaz, yine her şeyi kuşatan sonsuz İrade'nin ve dolayısıyla Kader'in bulunduğu yerde de asla tesadüf olmaz. Çünkü Allah'ın sonsuz İradesi'nin haricinde hiçbir hadise meydana gelmez, tek yaprak düşmez, tek atom hareket etmez. Ve insanların davranışları dâhil her şey, bu İrade'nin içinde ve Kader'in çizdiği çizgilerde meydana gelir, hareket eder ve bu çizgilerin dışına çıkamaz. Şu halde tesadüf, cehaletten ve cehalet uydurması olmaktan öte bir manâ ve değer taşımaz. Ve günlük hayatımızda bizim "tesadüf"e verdiğimiz hadiseler, varlığını, meydana gelişini ve meydana gelişlerindeki zahirî sebepleri ve faktörleri göremediğimiz, kuşatamadığımız hadiselerdir. Yoksa, katiyen tesadüf diye bir şey yoktur.

Kâinatta ve/veya insan vücudunda her ve her bir şey tek bir kaynağa verilmezse, bu takdirde her bir şey, bütün eşya kadar müşkül ve ağır olur. Eğer her şey tek bir kaynağa atfedilirse, o zaman bütün eşya, bir şey kadar kolay olur.³⁹¹

Bu çok önemli tesbit, Hz. Üstad Bediüzzaman'ın (r.a.) Cenab-ı Allah'ın mutlak Birliği'ni ispat ve şirki ret adına sık sık kullandığı küllî gerçeklerdendir. Bir orduyu giydinecek elbiseler tek bir fabrikada dokunup üretilirse, sayının getireceği meşakket dışında bir askeri giydirmekle bir orduyu giydirmek arasında fark olmaz ve dolayısıyla bir orduyu giydirmek, bir askeri giydirmek kadar kolay olur. Fakat bir askerin elbisesi pek çok fabrikada dokunup üretilecek olsa veya her bir asker ayrı bir fabrikadan giydirilecek olsa, bu defa bir askeri giydirmek bir orduyu giydirmek kadar zorlaşır ve pahalı olur. Bir orduyu belli kanunlar dâhilinde tek bir komutanın idaresi bir askeri idare etmek kadar kolaydır, fakat ordu tek tek askerlerin kanununa ve idaresine bırakılacak olsa, bu takdirde bir askeri idare etmek bir orduyu idare etmek derecesinde müşkülleşir. Kaynağın veya merciin birliğindeki kolaylık sebebiyledir ki, bir köyde bir muhtar, bir ilçede bir kaymakam, bir ilde bir vali, bir ülkede bir hükümet bulunur ve bir ülkenin bütün insanları aynı kanunlara tâbi tutulur.

EN AÇIK GERÇEKLER KARŞISINDA “BİLİMSEL” CEHALET

İşte insan, bütün hücreleri ve organları hem birbirleriyle, hem de vücudun tamamıyla derin, kopmaz, ihmal edilmez ve hayatî münasebetler içinde bulunan bir organizmadır. Bu organizma, organları arasında muhteşem bir yardımlaşma ve işbirliği ve mükemmel bir düzen ve intizam içinde çalışmaktadır. Organizmadaki bütünlük o kadar müthiş ve mükemmeldir ki, insanı meydana getiren yüz trilyon civarında hücreden birinin mekanizmasının bozularak devreden çıkması, yani kanser olması, bütün vücudu ölüme götürebilmektedir. Kâinat da, aynen insan vücudu gibi, bütün parçaları, onu meydana getiren bütün varlıklar birbirleriyle yine derin, kopmaz, ihmal edilmez, vazgeçilmez ve hayatî münasebetler ve işbirliği halinde bir organizmadır. Bu organizma içinde meselâ tek bir kirazı elde etmek için bütün özellikleriyle, çimlenip büyüme ve kiraz ağacı olma hususiyetleriyle kiraz çekirdeği, toprak, ısı ve ışığıyla güneş, su veya yağmur, yerkürenin kendi ekseni ve güneş etrafındaki hareketleri, zaman, yani âdeta bütün sistemiyle kâinat orantılı işbirliği yapmaktadır. Bu

işbirliği, hem bütün ağaçlar, bütün bitkiler, bütün meyveler için de, tek bir bitki, tek bir ağaç, tek bir meyve için de aynıdır. Dolayısıyla, bütün çekirdeklerin ağaç olması ve bütün ağaçların meyve vermesi, tek bir çekirdeğin ağaç olması ve tek bir ağacın meyve vermesi kolaylığındadır. Bu da, yaratan, içindeki bütün varlıklarla birlikte kâinatı idaresinde tutan, kanunlarına itaat ettiren İlmin, İrade'nin, Kudret'in, yani Cenab-ı Allah'ın bir olması sebebiyledir. Aksi halde, birden fazla aynı ilim, irade ve kudrete sahip ilâh bulunmuş olsa idi, kâinattaki bu birlik, intizam ve işleyişindeki kolaylık olmaz, her şey bozulurdu.

Muhalin en muhali olarak, her bir şey veya varlık kendi kendisinin yaratıcısı ve rabbi, yani yetiştireni ve idare edeni olmuş olsaydı, bu defa her bir atomun, her bir tohumun, her bir çekirdeğin, içindeki bütün varlıklarla birlikte tüm kâinatı gören bir göze, bilen bir ilme, yaratıp idaresinde tutacak bir kudrete, bütün sesleri işitecek bir kulağa ve bütün olup bitenlerden haberdar olacak bir kapasiteye sahip olması gerekirdi. Bu en açık bir gerçek olduğu halde, muhalin bu en muhalini bilim adına bugün pek çok sözüm ona bilim insanı, pek çok filozof ve kendisini insan sanan insan kabul edebilmektedir. Kur'ân'da buyrulduğu gibi, “İnsan, ne kadar zalim, yani bozmakta, yerli yerine koymamakta, yanlış takdir edip yanlış değerlendirmekte ne kadar ölçü tanımaz ve ne kadar cahildir!”³⁹²

· **Nasıl bulunduğu yerde kamu malından kırk parayı çalan bir adam, bütün hazır arkadaşlarına birer dirhem almasını kabûl ile bunu hazmedebilir; öyle de “Kendime mâlikim” diyen adam, “Her şey kendine mâliktir.” demeye ve itikad etmeye mecburdur. Bunun gibi, tabiatın perdesi ile Allah'ın nûrunu görmeyen insan, her şeye ulûhiyet verip, kendi başına musallat eder.**³⁹³

İÇTİMAÎ HAYATTAN ÇOK ÖNEMLİ BİR GERÇEK

İnsan, bencilliğiyle şahsına ait gördüğü ve şahsına malettiği şeyleri paylaşmaya çok yanaşmasa da, bilhassa suçlarını, günahlarını ve hatalarını paylaşmak, paylaştırmak ve böylece hafifletmek ister; vicdanı onu buna zorlar. Meselâ, çalıştığı yerde hırsızlık yapan, kamu veya devlet malından çalan bir insan, birlikte çalıştığı insanların da çalmasını arzu, hattâ, imkân

bulsa onları da çalmaya teşvik eder. Çünkü böylece hem suç ve günahına ortak arayarak kendini suçlu görmekten ve başkaları tarafından suçlu görünmekten kurtulmaya, hem de kendini vicdanında aklamaya çalışır. Bu şekilde çalma veya yolsuzluklarla kirlenen insan, yanında temiz ve dürüst insanların bulunmasını, onlarla beraber çalışmayı arzu etmez.

Bunun gibi, günah işlemesine mâni olamayan, nefsinin arzularına mağlûp olmaktan kurtulamayan bir insan, üzerinde kendini sürekli gören ve sorguya çekecek bir otoritenin varlığını kabûl etmek de istemez. Dolayısıyla lâik bir tavırla ya Din'i ve Cenab-ı Allah'ı (c.c.) günlük hayata karıştırmaz ve bu konuda kendisini ikna etmek için bunu bir ideoloji haline getirir; ya Din'i yaptıklarını bilhassa vicdanında meşrû göstermek için kendisine göre yorumlar ve böyle yorumlara destek verir; ya da –Allah muhafaza– daha da öte giderek, Din'i de, Allah'ı da, Âhîret'i de inkâra yeltenir. Böylece, kendi kendisinin hâkimi olduğunu, hayatını yönlendirmede dilediği gibi davranma hak ve selâhiyeti bulunduğunu iddia eder.

İnsan, her şeye kendi açısından, kendi penceresinden bakma temayülünde de olduğu için, herkesi de aynı görür veya görmek ister. Kendisi gibi düşünen, inanan ve davranan insanların varlığı onu rahatlatır. Ayrıca, “Madam ben kendime mâlikim, başka herkes de kendine mâliktir, mâlik olmalıdır!” der. Sebeplere veya tabiata, hattâ tesadüflere yaratıcılık vermeye varıncaya kadar şirke, hattâ ateizm ve materyalizme açılan kapılardan biri, belki de en önde geleni budur. Bu bataklığa saplanan ve Allah'ın nûrunu göremeyen insan, nihayet her bir şeye Ulûhiyet ve Rubûbiyet'in sıfatlarını vermekten kurtulamaz. Kendisinin mâliki olmadığı, hayatını çevrelenen şartlar kendi elinde ve tasarrufu dâhilinde bulunmadığı, herkesin kendine mâlik bulunduğu bir toplum hayatı sürdürülemeyeceği için de insan, güce, sermayeye, kurnazlığa, bilgiye, önceden dünyaya gelmiş olma gibi hususlara dayanarak iktidar sahibi olanların veya aslında nefislerinin kulu olan pek çok iktidar sahiplerinin, dolayısıyla yalnızca kendi nefsi ve nefsanîyetinin değil, daha başka yüzlerce nefsin ve nefsanîyetin kulu–kölesi

haline gelir; gerçek şerefi ve ancak Allah'a gerçek iman ve teslimiyetle elde edilebilecek ve korunabilecek olan hürriyetini feda eder.

· **Varlıkta her bir türe dair bir ilim teşekkül etmiş ve etmektedir. Her bir ilim, (bu türle ilgili) genel kaidelerden ibarettir. Kaidelerin genelliği, o türde olan düzen ve sistemin güzelliğini ortaya koyar. Demek ki bütün (tabî) ilimler, (yaratılış ve kâinattaki) düzen ve sistemin güzelliğine doğru birer şahittir.**³⁹⁴

BİLİMLERE VÜCUT VEREN KÂİNATTAKİ MUHTEŞEM NİZAMDIR

Canlı vücudu inceleyen biyoloji olsun, hayvanları inceleyen zooloji olsun, maddeyi inceleyen fizik ve kimya olsun, bütün bilim dalları belli küllî kaide ve 'kanun'lardan ibarettir. Bu küllî kaideler ise, her ilim dalının incelediği sahadaki bozulmaz ve sürekli yenilerek devam eden düzen veya sistem ve intizamdan kaynaklanır. Yani, meselâ suyun bir donma, bir de buharlaşma dereceleri vardır. Yerkürenin kendi etrafındaki ve güneş etrafındaki hareketleri bellidir ve hiç değişmez; bundan dolayı, senelerce sonrasının takvimlerini yapar ve güneşin hangi gün dünyanın hangi noktasında ne durumda olacağını, saat kaçta doğup kaçta batacağını bilir ve kaydederiz. İnsan vücudu da aynı küllî kaideler temelinde çalışır; ihtiyaçları ve bunların nasıl giderileceği de bellidir. İnsanın dünyaya gelirken geçirdiği merhaleler de bellidir ve önceden bilinir. İşte, bilimlerin kendisinden kaynaklandığı ve şahitlik ettiği bu intizam ve düzen veya sistem, baştanbaşa bir âhenk ve denge mûcizesidir ve pek çok faydalara, maksatlara, hikmetlere dayanır. Bütün bunlar, en küçük cüzleriyle bütün varlıkları, türleri ve kâinatın tamamını bilen, yaratan, devam ettiren Hz. Allah'ı gösterir ve O'nu Sıfatları ve İsimleri'yle bize tanıtır. Tek tek ve bütün varlıktaki bu müthiş âhenk, denge, intizam ve düzen olmasaydı bilimlere kaynaklık eden ve konularını oluşturan küllî kaideler olmaz, onlar olmayınca bilimler teşekkül etmezdi. Bu gerçeğe rağmen bazı modern bilimcilerin Cenab-ı Allah'ı inkârı, bilimlerin aslını ve kaynağını inkârdan başka bir manâ taşımaz ve sadece bir körlüktür, sağırlıktır; insafın, düşüncenin, muhakemenin bütün bütün iflasıdır.

Söz konusu âhenk, denge, intizam ve düzen, kâinatın varlığından maksadın ve bu varlığa hakim olanın hak, hakikat, güzellik, hayır ve kemal olduğunu gösterir. Şer, bâtil ve çirkinlik, insan gibi irade sahibi varlıklardan ve bu varlıkların şeref, diğer varlıklar karşısındaki üstünlük, yaratılmalarındaki maksat ve kendilerine verilen kabiliyet ve güzellikleri suistimalinden kaynaklanır.

Kâinatı idare eden Zât, her şeyi nizam ve mizan içinde muhafaza etmektedir. Nizam ve mizan ise, ilim, hikmet, irade ile kudretin tezahürüdür.³⁹⁵

NİZAM, İNTİZAM VE DENGENİN HER BİRİ HARİKA MİSALLERİ

Apaçık bir gerçek olarak, kâinatın tamamında ve varlıkların her birisinde tam bir düzen, sistem ve denge sözkonusudur. Bu denge o kadar muhteşem, aynı zamanda o kadar hassastır ki, meselâ canlı vücuduna giren her türlü katı ve sıvı madde sindirilerek belli bir miktarı kana dönüştürülür. Bu sindirme ve kana dönüştürme o kadar hassas ölçülerle olur ki, kan daima belli bir yoğunluğunu korur. Kan, bütün damarlardan, kilometrelerce uzunlukta daracık kılcal damarlardan geçerek yüz trilyon hücrenin her birine ulaşır. Dolayısıyla, onun sürekli aynı yoğunlukta olması ve yoğunluğunu koruması zarurîdir. Kanda en küçük bir pıhtılaşma, tek bir pıhtı damar tıkanmasına, emboliye, kalb krizine ve ölüme sebep olmaya kâfidir. İşte canlıların, insanların hayatı tek bir pıhtı üzerinde cereyan etmektedir. Aynı şekilde, boğaza kaçan küçük bir toz, bir kıl, üşütme neticesinde meselâ boğazdaki mikroplarda görülen artışla çok küçük bir kızartı, insanı sürekli rahatsız etmeye yeter. Vücut, toplu iğne başı büyüklüğünde bir fazlalığı kaldırmayacak kadar hassas dengeler üzerinde hayatini sürdürmektedir.

Bu aynı hassas dengeyi, meselâ yer altındaki su kanal ve kanalcıklarında da görürüz. Toprağın ve taşın içinde uzanan ve insandaki kılcal damarlar ölçüsünde hassas su kanallarında akan su, hayret verici bir şekilde toza-toprağa bulaşmaz ve kaynaklara, kuyulara ulaşır. Yerin altı, insan vücudu gibi suyun akıp gittiği kanal ve kanalcıklarla doludur. Atomlardaki, atom-

altı zerreciklerindeki, mikro-organizmalardaki hassasiyet ise, elbette çok çok daha incedir. Varlıktaki akıl almaz derece-deki hassas dengeyi sadece çok küçük yaratıklarda değil, meselâ güneş sisteminde olduğu gibi, sistemlerde, galaksilerde de görürüz. Dünya ile ayın ve güneşin mesafesi öyle bir dengeye bağlanmıştır ki, meselâ ay dünyaya biraz daha yakın olsa med-cezir hadiseleriyle dünya her gün sular altında kalır. Güneş dünyadan biraz daha uzak olsa yeryüzünde her şey donar; biraz daha yakın olsa her şey kavrulur; kısaca, yeryüzünde hayat olmaz. İşte, varlıktaki bu muazzam ve hassas denge ve bu denge üzerine oturan nizam ve intizamın, içindeki en küçük nesnelere varıncaya kadar her şeyi eksiksiz bilen bir ilim; bu denge, nizam ve intizama sayısız maslahatlar, faydalar, neticeler takan bir hikmet; bu denge, nizam ve intizamı, bunlar üzerinde kâinatın varlığını dileyen bir irade ve bütün bunları mümkün kılacak bir kudret gerektirdiği apaçıktır. Bu ilim, hikmet, irade ve kudret, herhalde kör, sağır, dilsiz, şuursuz “tabiat”ta, “tabiat kuvvetleri”nde, maddede ve var olmayan tesadüflerde aranamaz. Arayanda da akıl var kabûl edilemez.

· **Hiçbir kanun yoktur ki, istisnaları ve o kanun haricine çıkmış fertleri bulunmasın. Ve hiçbir küllî kaide yoktur ki, harika fertler ile kısmî olarak sınırlandırılmasın.**³⁹⁶

Kâinatın tamamındaki düzen ve intizam, onu Yaratan ve Yaşatan'ın birliğini gösterir. Düzen ve intizamdandan veya kâinattaki değişmeyen işleyişten çıkan çok sayıda sonuçlar vardır ki, bilim, bunlara ‘kanun’ demektedir. Ama modern bilim, sadece kâinatın işleyişinden çıkarılan, hariçte varlığı bulunmayan ve insanların taktıkları birer isimden ibaret bulunan bu kanunlara yaratıcılık vermek gibi vahşîlerin bile yüzünü kızartacak, insanı insanlığından utandıracak bir tuhafılık sergilemektedir. Tabiat denilen şey de, kâinattaki değişmeyen işleyişten yola çıkarak kâinatın genel karakterine veya yine kâinatın işleyişinin sonuçları olan ‘kanun’lar toplamına verilen addır. En basit bir intizam ve düzen bile bir gayelilik, dolayısıyla bir maksat ve şuur gösterdiği halde, yine modern bilim, kâinat gibi muazzam, muhteşem ve tik-tak işleyen, her çarkında,

içindeki her hadise ve varlıkta binler fayda ve gaye bulunan bir yapıyı ve sisitemini şuursuz, iradesiz, ilimsiz ve insanların taktığı isimlerden veya kâinatın işleyişinin ortaya koyduğu karakterden ibaret ‘tabiat’a nisbet edebilmektedir.

VÂHİDİYET/RAHMÂNİYET, EHADİYET/ RAHÎMİYET

Kâinatın sarsılmaz ve aksamaz muhteşem düzeni, Cenab-ı Allah’ın Birliği’ni, bir diğer ifadeyle, bütün kâinata hakim bir birliği gösterir. Bu Birliğe, Dînî terminolojide Vâhidiyet denir. Vâhidiyet, aynı zamanda Cenab-ı Allah’ın Rahmâniyeti’nin bir diğer adı veya tecellisidir. İşte, kâinatın işleyişinden çıkarılan, ayrıca hayat için Cenab-ı Allah’ın koyduğu ve tamamına Şeriat-ı Tekvîniye veya Fıtriye dediğimiz kanunlar, Rahmâniyet’e ait her varlığın onlara uyarak hayatını sürdürdüğü kanunlardır.

Sözkonusu bu kanunlar, umumîmidir, bütün kâinatla birlikte tek tek her varlığı kapsamına alır. Yeryüzünün ve diğer gezegenlerin, aynı zamanda güneş sistemi gibi sistemlerin değişmeyen hareketleri, gece ve gündüzle birlikte günlerin, ayların ve mevsimlerin birbirini takip etmesi, insanın geçimi için çalışmak zorunda kalması, canlıların havaya, suya ve yiyeceğe ihtiyaçları, suyun ve bilhassa yiyeceğin temini için mevsimlerin değişmesine olan ihtiyaç, topraktan mahsul almak için her çiftçinin mutlaka toprağı sürmesinin, tohumu saçmasının ve çıktıktan sonra bazı noktalarda ona bakmasının gerekliliği.. evet bunlar ve bunlar gibi daha yüzlerce, binlerce kaideler, kanunlar Rahmâniyet’in kanunları olup, varlıklar, bunlara uymak mecburiyetindedir veya mecburî olarak uyarlar.

Cenab-ı Allah’ın (c.c.), kullarını sürekli Rahmâniyet’in kanunlarının tazyiki altında sıkılmamak için Rahîmiyet denilen hususî rahmetiyle de tecellisi sözkonusudur. Darda kalan insan, elini açar, Hz. Allah’a yalvarır, dua eder; işte Cenab-ı Allah (c.c.), varlıkların bu tür dualarına da cevap verir ve Rahmâniyet’in umumî kanunları içinde Rahîmiyet’iyle hususî iltifat ve teveccühlerde bulunur; öyle ki, bilhassa peygamberler, asfiyâ, evliyâ ve bütünüyle zorda kalmış veya darda kalmışlık içinde kendisine

yalvaran kulları için bu kanunları bazen kırar veya deler, hükümsüz hale getirir. Bunun neticesinde harikulâde veya olağanüstü dediğimiz hadiseler ortaya çıkar.

Bunun yanısıra, Cenab-ı Allah (c.c.), kulları, günümüz materyalist ve tabiatperestlerinin yaptığı gibi kâinattaki sürekli ve değişmez işleyişe bakarak Kendisi'ni unutmamasın, kâinatın işleyişi içinde boğularak çeşit çeşit küfür ve şirke düşmesinler diye, her bir kanununu istisnalarla deler; bunun gibi, Fıkıh'ta, yani İslâm Hukuku'nda da her bir küllî kaideyi yine istisnalarla kısmen sınırlandırır. Meselâ O, insanı topraktan ve annesiz–babasız yaratmıştır. Ama ilk insan Hz. Âdem ve Hz. Hav-va'dan sonra insanların bir anne ve babadan çoğalmalarını bir yol, bir kanun olarak koymuştur. Ne var ki, her bir insan yine topraktan, yani topraktan gelen gıdalardan anne karnında yaratıldığı ve her canlının dünyaya gelmesi yaratma sonucu olduğu halde insanlar, çoğalmadaki süreklilik ve değişmezliğe bakarak bunu “kanun”lara, “tabiat”a, kendiliğinden olma iddialarına verebilmekte ve böylece kendilerini helâke atmaktadırlar.

İşte Cenab-ı Allah (c.c.), insanlar böylesi helaklere yuvarlanmasınlar diye asıl gerçeği arada bir çok açık olarak hatırlatır ve meselâ söz konusu çoğalmanın istisnalarını da her zaman yaratır. Sözelimi, insanlar içinde Hz. İsa'nın yaratılışı, Hz. Âdem'in yaratılışı gibidir. Nasıl Hz. Âdem (a.s.) annesiz ve babasız olarak toprağın “rahmi”nde yaratılmıştır; Hz. İsa da (a.s.), benzer şekilde babasız olarak toprağın rahmi yerine Hz. Meryem'in (a.s.) rahminde var kılınmıştır. Bunun yanısıra Cenab-ı Allah (c.c.), her canlı türünün ilk yaratılışında yine kâinattaki sürekliliği kırmış ve her bir türü kendine ait bir pederden, bir ilk atadan yaratmıştır. Böylece Hz. Cenab-ı Allah (c.c.), anne–babadan gelmenin bile bir yaratma ve yaratmanın da Kendisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun gibi, kâinatın işleyişindeki ve onun ifadesi olan Şeriat-ı Tekvîniye'deki her kanun gibi, bir bakıma onun farklı bir yansıması olan Fıkıh ya da Hukuk'taki yasaların da istisnaları vardır ve daima olacaktır.

· Her şey, nefsinde manâ-yı ismiyle fânidir, yoktur, sonradan olmadır. Fakat manâ-yı harfiyle ve Sâni'-i Zülcelâl'in İsimleri'ne ayna olması cihetiyle ve sorumluluğu itibariyle şahiddir, meşhuddur, vâciddir, mevcuddur.³⁹⁷

Cenab-ı Allah (c.c.), Vâcibü'l-Vücut'dur, yani O'nun varlığı, zarurî-dir. Madem bir realite olarak varlık vardır; ancak varlığı mutlak, bütün varolma hususiyetlerine sahip bulunanın varlığı elbette zarurî olacaktır. Allah, yokluğu katiyen düşünülemezdir. Aksi takdirde, varlık adına hiçbir şey olmaz. Dolayısıyla, ancak Hz. Allah'ın mutlak ve Kendi'nden ve Kendi Kendine varlığıdır ki, varlığı izafî, yani zaman ve mekân boyutlu, yaratılmış, zarurî değil mümkün başka bütün varlıkların varlığının yegâne kaynağıdır.

Allah, sonsuzdur, her türlü eksik ve kusurdan mutlak uzaktır. Sıfatları zâtiyedir; yani Zât'ındandır, Zât'ı sebebiyledir ve Zât'ına sonradan ârız olmuş, O'nda sonradan ortaya çıkmış ve O'na eklenmiş değildir. Dolayısıyla O'nun varlığı, Kendi'nden ve Kendi Kendine'dir; hiçbir şeye muhtaç değildir; ezelîdir ve ebedîdir; yani O, hem zaman, hem de mekândan münezzehtir. Cenab-ı Allah'tan başka bütün varlıkların varlığı vâcip, yani mutlak ve zarurî değil, mümkündür. Kendilerine hariçte vücut verilmesi ile verilmemesi aynı derecede eşittir. Kendi kendilerine var olabilmeleri imkânsızdır; her biri yaratıcı ilim, irade ve kudretten yoksundur. Dolayısıyla onlar, bizzat kendileri açısından yokturlar ve vücut sahibi olabilmeleri için varlıklarını yokluklarına tercih edecek bir Mutlak Var'a muhtaçtırlar. Bu Mutlak Var, yani Cenab-ı Allah, dilediğine vücut verir ve O bir şeye vücut vermeyi dilediği zaman O'nun İradesi istikametinde ve Kudret'in yaratıcılığına bağlı olarak Hakîm (Hikmetler Sahibi), Hâliq (Yaratıcı), Münşî (Inşâ Eden), Musavvir (Şekil Veren), Mülevvin (Renk Veren), Mün'im (Nimetlerle Donatan), Kerim, Lâtif, Muhsin (Onurlandıran-İkramı Bol, Lütuf ve İhsanda Bulunan) gibi bütün İlâhî İsimler icraata başlar. Bir varlığın hayatın-dan gaye ne ise, Kader ona hangi biçimi vermişse, ona göre onda bazı İlâhî İsimler daha öne çıkar ve diğerleri, bunlara tâbi olur. İşte her bir varlık, mahlûk yani yaratılmış,

vazife, sorumluluk ve gayelerle donatılmış ve bütün özellikleriyle kendinde işleyen İlâhî İsimler'e ve bu İsimler'in Sahibi'ne ayna olması ve aynalık vazifesi yapması hasebiyle vardır, varlığı bilinir ve şuurlu ise, varlığını bilir.

Her bir kemalin, her bir ilmin, her bir terakkînin, her bir fennin yüce bir hakikatı vardır ki, o hakikat, İlâhî bir İsm'e dayanır.³⁹⁸

Meselâ, bir yazı, bir makale veya kitap (eser), yazma işini (fiil); yazma fiili, yazar ismini (isim, unvan); yazar ismi, yazarlık sıfatını (sıfat); yazarlık sıfatı, yazabilme kabiliyet ve istidadını (şe'n); yazabilme kabiliyet ve istidadı da, yazarı olan şahsı gösterir; kısaca bir eser, işi, unvanı, sıfatı ve şe'ni ile yazarı olan kişiye işaret eder. Eserdeki mükemmeliyet, iş veya fiildeki; fiildeki mükemmeliyet, isim veya unvandaki; isim veya unvandaki mükemmeliyet, sıfattaki; sıfattaki mükemmeliyet, şe'ndeki; şe'ndeki mükemmeliyet, bizzat kişideki mükemmeliyete delildir.

ALLAH'IN SIFATLARI

Bunun gibi, Cenab-ı Allah, Zât'ıyla mevcud-u meçhuldür. Yani, O'nun Zât'ı bilinmez; Ehl-i Sünnet itikadı olarak ve İmam-ı Rabbanî hazretleri tarafından da ifade edildiği gibi, zihnimize, kalbimize Cenab-ı Allah'ın Zât'ıyla ilgili olarak ne gelirse Cenab-ı Allah, onun ötesinin, ötesinin ötesindedir. Çünkü Hz. Allah (c.c.), yaratıkları cinsinden değildir ve olamaz. O, sonsuzdur; sonsuz olan, sonlu ve sınırlı varlıklar tarafından kavranıp bilinemez. Bundan dolayı, Cenab-ı Allah önce Şuûn'u, yani şe'nleri ile, Allah olmanın O'ndan ayrılmaz aslî hususiyetleriyle tecelli eder. Şe'nler, Sıfatlar'a kaynaklık eder. O'nun üç türlü Sıfatlar'ı vardır. Vücut, Kıdem (Ezelî Var Olma), Beka (Ebedî Var Olma), Vahdaniyet (Mutlak Birlik), Kıyam bi-Nefsihi (Kendi Kendine ve Kesintisiz Var Olma) ve Muhalefetün li'l-Havadis (Kendi Dışında, yani Yaratıklardan Hiçbir Şeye Benzememe) olarak anılan bu sıfatlar, O'nun O'ndan ayrılmaz Zâtî Sıfatları'dır. Cenab-ı Allah'ın, Ehl-i Sünnet'in haklarında "ne ayn ne gayr", yani ne İlâhî Zât'ın aynı ne de gayrı olarak nitelediği Sübûtî Sıfatları ise, Zât-ı Ulûhiyet'i yine O'ndan ayrı düşünelemez hususiyetleriyle tanıtan sıfatlardır. Bunlar da, Hayat, İlim, Sem' (İşitme), Basar (Görme), İrade,

Kudret, Kelâm ve Tekvin (Var Kılma)dir. Cenab-ı Allah'ın bir de tesbih veya tenzih ifade eden selbî sıfatları vardır ki, bunlara sınır yoktur. Bunlar, “Allah ne değildir, O'nun hakkında ne sözkonusu olamaz veya edilemez?” sorusuna cevap olabilecek sıfatlardır. Meselâ, Cenab-ı Allah yemez, içmez, uyumaz, unutmaz, üzerinden zaman geçmez, zaman ve mekân O'nun için asla söz konusu olamaz; O, şekilden, cisimden, zıttı ve benzeri bulunmaktan, eş ve evlât sahibi olmaktan, kısaca, sadece yaratılmışlara ait hususiyetlerden mutlak berîdir.

İLÂHÎ İSİMLER VE KÂİNAT

Cenab-ı Allah'ın bilhassa Sübutî Sıfatları, O'nun İsimleri'ne kaynaklık eder. Meselâ, Hayat, sıfat; Hayy (Ezelî-Ebedî Diri, Hayattar), isimdir; bu aynı Sıfat veya İsim çerçevesinde fiilî İsim olarak Muhyî (Hayat Veren, Dirilten) ismi de vardır. İlim, sıfat; Alîm, isimdir. Sem', sıfat; Semî', isimdir; Basar, sıfat; Basîr, isimdir; İrade, sıfat; Mürîd isimdir; Kudret, sıfat; Kadîr ve Muktedir, isimdir. Bunun gibi, bu Sıfatlar'ın kaynaklık ettiği İsimleri'nin yanısıra, Cenab-ı Hakk'ın daha başka pek çok İsimleri de vardır. Meselâ, Cemîl, Qarîb, Mücîb, Habîb, Ferd, Ehad, Samed, Burhan, Sultan, Muhsin, Şâfî, Kâfî, Aliyy, Ğaniyy, Cebbâr, Kakhâr, Fettâh, bunlardan bazılarıdır. Bu İsimler'in her birinin kendine ait fiilleri, icraatı, bu fill ve icraatan kaynaklanan eserleri vardır. İslâm, bütün İsimler'in nihaî tecellilerine mazhardır. Ama İslâm'ın her kaide ve hükmünde elbette her İsim aynı derecede tecelli etmez. Meselâ, hadler denilen cezalarda Azîz gibi, Cebbâr gibi, Kakhâr gibi, Müntakim gibi Celâlî İsimler daha çok tecelli halindedir. Bunun gibi, tek tek her varlık ve kâinatın tamamı, İlâhî İsimler'in tecellilerinin neticesidir. İslâm'ın hükümleri ve Kur'ân'ın sûre ve âyetleri gibi, kâinattaki her bir varlık da, bütün İsimler'in tecellilerine mazhar değildir. Ayrıca, her bir varlık, tür ve/veya fertte bir veya birkaç İsim öne çıkar ve o fert veya türün hususî mahiyetini belirler; diğer İsimler, buna ve bunlara tâbi olur.

İsimler'i tecellileriyle Kur'ân âyetlerinde takip etmek ve tanımak mümkündür. Pek çok âyet, Cenab-ı Allah'ın bir veya birkaç İsmi'ni anarak

biter. Bu demektir ki, o âyet veya o âyetle biten bölüm ve o âyette veya söz konusu bölümde anlatılan gerçek, hüküm, vaka veya vâkıa, o İsimlerin tecellilerinin neticesidir veya o İsimlerin tecellilerine mazhardır.

İşte, bütün ilimler veya bilimler, kâinattaki bütün mükemmellikler, güzellikler, varlıklardaki bütün güzel hususiyetler, bütün faziletler ve meziyetler, gider Cenab-ı Allah'ın bir veya birkaç İsmi'ne dayanır. Onların asılları bu İsim veya İsimlerdir. Meselâ, tıp ilmi Şâfi ismine, Matematik ve Geometri ve/veya mühendislik ilimleri Muqaddir, Hakîm, Adl gibi İsimlere dayanır. Bir çiçekte o çiçeğin İlm-i İlâhî'deki varlığına göre İrade onu nasıl takdir buyurmuşsa o takdir temelinde Yaratıcı ismi tecelliye başladığı zaman Musavvir (Şekil Veren), Cemîl (Güzel), Mülevvin (Renk Veren), Adl (Tam Dengeli ve Orantılı Yapan) isimleri gibi daha başka bazı İsimler de tecelliye başlar ve çiçeğin mahiyeti ölçüsünde tecelli ederler. Hiçbiri tecellî ve tasarruf sınırını aşmadığı gibi, en asgarî bir noksan tecelli veya tasarruf da sözkonusu olmaz.

İnsan kâinatta tecelli eden bütün İlâhî İsimler'in tecellilerine mazhar olmakla birlikte, İsimler'in çokluğu ve tecellilerindeki farklılıklar ile insanlardaki kapasite farklılıkları, insanların da farklılığına sebeptir.³⁹⁹

Varlıklar içinde Cenab-ı Allah'ı tanımada en kapsamlı üç ayna; kâinat, onun yazılı şekli ve tefsiri Kur'ân-ı Kerim ve bu iki kitabın bir üçüncü nüshası olan Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Hz. Muhammed (s.a.s.), insanlar içinde Allah'a kapasite, kabiliyet ve günahsızlığı ile Kur'ân ve kâinat ölçüsünde bir delil, O'nu tanımada en kapsamlı bir ayna; her bir insan da, kapasite ve kabiliyetlerindeki noksanlıklar ve günahları bir yana, Allah'ı tanımada bütün diğer varlıklardan daha kapsamlı bir ayna ve delildir. Hz. Bediüzzaman (r.a.), ifade buyurur ki, mutlak ve her şeyi kuşatan bir şeyin hududu ve nihyeti olmadığı için, ona bir şekil verilmez; o, bu haliyle bilinemez, mahiyeti anlaşılmaz. Meselâ, karanlığı olmayan daimî bir ışık bilinmez ve hissedilmez. Ne vakit ona hakikî veya vehmî bir karanlıkla bir hat çekilse, o vakit bilinir. İşte insan enaniyeti, benliği, mahiyeti, yani insan

olma, Sıfatları ve İsimleri ile Cenab-ı Allah'ı tanıma adına onların önüne çekilmiş böyle bir hattır.⁴⁰⁰

TECELLİLERİYLE İLÂHÎ İSİMLER VE İNSAN

Kâinatta tecelli eden bütün İlâhî İsimler, bu hattın berisinde her bir insanda da tecelli halindedir. Fakat insanlar, kapasitelerine göre bu tecellileri perdeler ve tam yansıtamaz. İnsan; eksik gücü, ilim öğrenme kapasitesi, kabiliyetleri ve cüz'î iradesiyle İsimler'in bütün tecellilerini alamaz. Araya kendisinden, eksik ve kusurundan kaynaklanan perdeler girer ve o, bu perdeler gerisinden, perdeler içinde hakikati bulmaya çalışır. Ayrıca, İlâhî İsimler çok sayıdadır ve her birinin kendine has tecellisi vardır. *Musavvir* ismi eşyaya şeklini, suretini verirken, *Mülevvin* ismi, rengini verir. *Alîm* ismi insanlarda çalışarak ve ilhamla ilim edinme kaynağını teşkil ederken, *Basîr* ismi görme, *Semî'* ismi işitme melekelerinin asıl kaynağıdır. İşte, İsimler'deki ve insanların onların tecellilerine mazhariyetlerindeki farklılıklar, insanların da karakter, mizaç, tercih ve seçim (beğeni) itibariyle farklı farklı olmalarına, kabiliyet ve kapasitelerindeki farklılaşmalara ve derecelere, nihayet mesleklerinde, vazifelerinde, misyonlarında çeşitlenmeye sebeptir. İnsanın ferdî hayatı da, toplum hayatı da bu farklılık ve çeşitlenmeyi gerektirdiği gibi, belli zamanlarda, belli şartlarda ve belli topluluklara gönderilen peygamberlerin de bazı hususlarda birbirlerinden farklı olmaları, yine İlâhî İsimler'in farklılığı ve farklı 'dalga boyları'ndaki tecellileri itibariyledir. Meselâ, Hz. İsa (a.s.), pek çok İsm'in tecellisine mazhar olmasına rağmen, O'nda öne çıkan İsim, Kadîr ismidir. Karakteri ve mizacı gibi, misyonu da öncelikle bu İsm'in tecellisi altındadır veya tecellisine mazhardır. Ehl-i aşkıta Vedûd ismi, tefekkür ehlinde Hakîm ismi, daha çok hakimdir.

İşte bütün bu faktörler ve gerçekler, peygamberler, onların şariatları, velîler, asfiyâ denilen hem maneviyetin hem ilmin kahramanları, mücedditler ve âlimler arasında Cenab-ı Allah'ı tanıma, O'na yakınlık, O'nunla münasebet, hükümler, vazife ve misyonlar itibariyle farklı derecelerin ortaya çıkmasına sebeptir. Bu yaratılış ve hayat realitesi iyi

kavranmadığı takdirde bilhassa velîler ve âlimler arasında hoş olmayan anlaşmazlıklar ve birbirlerini inkâra sebep olabilmektedir. Meselâ, Allah'ın Cevâd ismine daha çok mazhar bir velî, cömertliğe ağırlık verecektir ve o, insanlardaki cimriliği tedavi eder. Muksit ismine daha çok mazhar bir velî ise iktisadın önemi ve israfın kötülüğü üzerinde yoğunlaşacaktır ve vazifesi de israfla mücadele olur. Bu iki velîden önceki diğerini cimrilikle, ikincisi öncekini israfla suçlamaya kalkarsa, işte bu sahaların karışması ve hata olur; neticede bu iki velînin takipçileri arasında da karşılıklı suçlamalara yol açar. Dolayısıyla, izahına çalıştığımız söz konusu gerçek çok iyi kavranmalı ve gereksiz, hattâ hatalı tartışma ve ihtilâflara yol verilmemelidir.

· **Varlıkları bir iş veya harekete sevkeden, o iş veya hareketten beklenen faydalar ve neticeler ile, o iş ve hareketin verdiği veya sağladığı lezzettir. Kâinattaki sürekli faaliyet de, İlâhî İsimler'in aynı istikametteki tecellileri sebebiyledir.**⁴⁰¹

İLLE-İ GAIYE, DÂÎ VE MUKTEZÎ

Kâinatta hiç durmayan bir faaliyet, hayata gönderilme ve hayattan alınma ve sürekli tazelenme müşahede edilmektedir. Varlıkları bir iş veya harekete ya da faaliyete sevkeden iki dinamik sözkonusudur:

(1) Her bir faaliyet bir hedefe, bir gayeye yöneliktir ve ondan beklenen faydalar vardır. Buna 'ille-i gaiye', (yani, gaye dinamiği, gayeye yönelik sebep veya dinamik) denilir.

(2) Hayatın devamı ihtiyaçlara ve ihtiyaçların giderilmesine bağlıdır. Meselâ, insan ve hayvan, hayatının devam etmesi için solunum, yeme, içme, giyinme ve dinlenme ihtiyacı duyar. Hayatın devamı adına solunum sürekli zarurî olduğu için bu, canlıların iradesine bırakılmamıştır. Dolayısıyla insan da gayr-ı ihtiyarî solunum yapar, yani vücut, otomatik olarak solunum vazifesini yerine getirir. Fakat yeme, içme, giyinme ve dinlenme, iradî faaliyetlerdir. Bundan dolayı da Cenab-ı Allah (c.c.), insana ve hayvana acıkma, susama ve yorulma hislerini vermiştir. Allah, insan ve hayvan hayatının devamı için gerekli olan yeme, içme, giyinme ve dinlenmeyi bu hislerin karşılığında sadece yemeye, içmeye, giyinmeye ve

dinlenmeye bağlamamış, bunların her birine bir de lezzet katmıştır. Yeme ve doyma, içme ve kanma, giyinip sıcak ve soğuğa karşı korunma ve yatarak, uyuyarak dinlenmenin her birinin kendine göre insana verdiği zevk vardır. Bu zevk olmasa insan yemeyebilir, içmeyebilir; yiyip içse de isteyerek, dolayısıyla hayatını devam ettirecek ölçüde yiyip içmeyebilir. İşte, insan ve hayvanı yemeğe, içmeğe, dinlenmeye, insanı ayrıca giyinmeye sevkeden, bunların verdiği ve bir ihtiyacın giderilmesinin hâsıl ettiği zevktir. Buna da ‘dâî ve muktezî’ (çeken ve gerektiren sebep veya dinamik) denilir. Ve bu dinamik, hayata hizmet eder.

İLÂHÎ HİKMET VE KÂİNATTAKİ BAŞDÖNDÜRÜCÜ FAALİYET

Cenab-ı Allah’ın varlıkları bu şekilde sürekli faaliyete sevketmesinde Kendi’ne bakan hikmet ise, şöyle izah edilebilir: Cenab-ı Hakk’ın Zâtî icraat ve tecellileri gibi, Sıfatları’nın ve İsimleri’nin de sayıya girmez tecellî çeşitleri vardır. Yaratıkların bu kadar çok çeşitli olması, kâinattaki hesapsız çeşitlilik ve sürekli faaliyet, işte İlâhî İsimler’in bu had ve hesaba gelmez tecelli şekil ve çeşidinden kaynaklanır. Cenab-ı Allah’ın İsimleri, eşyanın isimleri gibi birer kelimedenden, onlara takılmış ad veya unvandan ibaret değildir. Her bir İsim, canlı ve şuurlu olup, Kendi’ne has icraatta bulunur. Zât-ı İlâhî’nin İsimleri’ni ve onlarla Zât arasındaki münasebeti, madem hadisin ifadesiyle insan Rahmân’ın sûretinde yaratılmıştır; yani kâinatın modeli, küçültülmüş misali olarak insan, Cenab-ı Allah’a, O’nun Rahmâniyeti’ne en parlak ve İlâhî tecellilere kâinattan da öte mazhar olarak en kapsamlı aynadır, öyleyse insan üzerinden bir misalle şöyle anlatabiliriz:

İLÂHÎ İSİMLER VE İLÂHÎ ZÂT

İnsan hakikati, dünyada maddî sûret veya cesetle tecelli etmiştir. Bu sebeple insan, mürekkep, yani parçalardan oluşmuş bir varlıktır. İşte bu iki özellikten sarf-ı nazar, yani bu özellikleri, insan varlığının maddî boyutunu ve insanın parçalardan müteşekkil veya mürekkep bir bütün olduğunu düşünmeden insana bakalım: İnsanın insan olarak istidatları ve sıfatları vardır: İnsan, canlıdır, ilim ve irade sahibidir; insan, konuşandır, yani sahib-i kelâmdır da. Ayrıca insan, görür, işitir ve belli bir gücü vardır. Bunun

yanısına insan, üretir, bir şeyler meydana getirir. İşte insandaki hayat, ilim, irade, görme, işitme, konuşma, kuvvet ve bir şeyler meydana getirme sıfatları, Cenab-ı Allah'ın Sübûtî Sıfatları dediğimiz Hayat, İlim, İrade, Sem', Basar, Kudret, Kelâm ve Tekvin sıfatlarına birer aynadır. Sıfatlardan isimler doğar. Dolayısıyla nasıl Cenab-ı Allah'ta söz konusu Sıfatlar Hayy, Alîm, Mürid, Semî', Basîr, Kadîr, Mütakellim ve Mükevvin ve/veya Hâliq isimlerinin menşe'i ise, insan için de aynı unvanlar, canlı, bilen, dileyen, işiten, gören, güç sahibi konuşan ve meydana getiren olarak sözkonusu edilebilir.

İnsanın fiillerini işleyen, insanın bizzat kendisidir, zâtıdır. İnsan, söz konusu bu fiilleri beyin, göz, kulak, el, ayak ve dil gibi organlarıyla işler veya bu fiillerin kaynağı olan bahis mevzuu isim veya unvanlarını zikri geçen organlarıyla tecelli ettirir. Böyle değil de, beyni bilen, gözü gören, dili konuşan, eli de yapan veya güç sahibi ve aynı zamanda bütün bunları şuurlu ve müstakil düşünecek olursak, işte bunlar, Cenab-ı Allah'ın bahsi geçen İsimleri'ne misal olurlar. Şu kadar ki, bu misalde insanı mürekkep ve söz konusu organları da ondan birer parça olarak değil, insanı yekpare, basit ve bu organlara sahip bir bütün, bu organları da şuurlu ve insanda mündemiç olarak düşünmemiz lâzımdır.

Belki güneş misaliyle de mesele biraz daha açıklığa kavuşturulabilir. Meselâ güneş, ışık, ısı ve renk verir. Fakat bunların her biri için ayrı şualar yaymaz. Güneş olarak ışık verdiği aynı anda ışığıyla ısıtır ve aynı anda ışığıyla renk verir. Güneşte bunlardan ayrı olarak meselâ meyveleri ve bitkileri olgunlaştırma özelliği de sözkonusudur. Ayrıca, onda pişirme, şekillendirme gibi özelliklerin de varlığını kabûl edelim. Nasıl güneşin ısı, ışık ve renk verme özellikleri ayrı şualarına dayanmıyorsa, biz de onu atomlardan oluşan mürekkep bir cisim değil de, şuurlu, canlı, ilim, irade ve kudret sahibi, bölünüp-parçalanmaz, yekpare bir varlık olarak görelim. Bunun yanısıra, güneş dediğimiz bu yekpare varlığın ısı verme, ışık yayıp aydınlatma, renk verme, şekillendirme, pişirme, olgunlaştırma gibi özelliklerini onu oluşturan değil, onun sahip bulunduğu, onda mündemiç ve

aynen kendisi gibi yekpare, canlı ve şuurlu melekeler olarak telâkki edelim. Bu melekeler de ‘ısıtıcı, aydınlatıcı, renk verici, şekillendirici, pişirici, olgunlaştırıcı’ isimleri takalım. İşte, aydınlatan, ısıtan, olgunlaştıran, pişiren, şekillendiren ve renklendiren bir açıdan yekpare güneş ise de, bir başka açıdan, güneş gibi canlı ve şuurlu olan sözkonusu isimlerdir. Ve güneş, güneş olduğu için, güneş oluşu onu bu isimlere sahip bulunmakla bir arada düşünmeyi gerektirdiği için, ayrıca o, bu isimlerle ve bu isimlere sahip güneş olması hasebiyle mutlaka tecelli edeceği için güneşin aydınlatan, ısıtan, olgunlaştıran, pişiren, şekillendiren ve renklendiren isimleri elbette ısıtma, olgunlaştırma, pişirme, şekillendirme ve renklendirme işlerini yerine getireceklerdir.

İşte Cenab-ı Allah’ın, Zât’ı gibi, bir de katiyen mürekkep bir varlık olmayan Zât’ı oluşturan değil, Zât’ın Allah olarak ve Allah olması hasebiyle sahip bulunduğu Sıfatları ve İsimleri vardır ve bu İsimler, canlıdır, şuurlidir. Misalimizde güneşin aydınlatan, ısıtan, renk veren, pişiren, olgunlaştıran, şekillendiren isimleri gibi Cenab-ı Allah’ın da Hâliq (Yaratan), Rezzak (Rızıklandırıcı), Rahîm (Hususî Rahmet Sahibi), Kerîm (Sonsuz İyilik Sahibi ve Onurlandırıcı), Adl, Musavvir (Şekil Veren), Mukaddir (Takdir Eden) ve Mülevvin (Renk Veren) gibi İsimleri’nin her birinin kendine has tecellileri sözkonusudur. Bir varlıkta, onun meydana gelmesinde ve hayatının devamında Hâliq ismi icraata başladığı anda, o varlığın kaderi veya Meşiet-i İlâhiye tarafından tayin edilmiş fitratına veya ölçülerine göre meselâ Kerîm, Musavvir, Mülevvin, Rahîm ve Hakîm gibi isimler de tecelliye başlar. Varlığın mahiyetine göre bu İsimler’den bir veya birkaçının tecellisi öne çıkar, diğerleri yardımcı gibi kalır. İşte İlâhî İsimler, sürekli tecelli halindedirler ve eserlerini, nakışlarını kesintisiz tazeler ve onları hem kendilerine sahip bulunan Zât-ı İlâhî’nin, hem de kâinattaki şuurlu varlıkların nazarına arz ederler. Elbette onların bütün tecellilerinde sayısız hikmetler ve faydalar vardır.

İLÂHÎ ZÂT VE KÂİNATTAKİ BAŞDÖNDÜRÜCÜ FAALİYET

İkinci olarak, Cenab-ı Allah, Rahmân, Rahîm, Kerîm, Rezzak, Mut'im (Doyuran), Hâliq, Musavvir, Mülevvin (Renk Veren), Cevâd, Lâtîf, Adl gibi bütün İsimleri'nin kâinattaki tecellileri neticesinde varlıkların, hayata gelmeleri, varlıklarını sürdürmeleri, doymaları, kanmaları, ihtiyaçlarını gidermeleri ve doyma, kanma, dinlenme, ihtiyaçlarını giderme gibi faaliyetlerinden duydukları memnuniyet sebebiyle; ayrıca, varlık âleminde adaletin sağlanması, varlıklardaki güzellikler, kâinattaki muhteşem denge, intizam ve nizam gibi faaliyet ve özelliklerden; dahası, varlıkların kapasitelerinin aktif kabiliyete dönüşüp pek çok eserlere kaynaklık etmesinden tamamen Zâtı'na mahsus ve lâyık, hiçbir şeye muhtaç bulunmayan İstiğnası'na uygun ve mutlak Kemali'ne münasip hadsiz bir şefkat, muhabbet, hoşnutluk, tabiri yerindeyse, mukaddes bir sürur ve Zât'ına has mukaddes iftihar duyar. İşte budur ki, kâinatı sürekli bir faaliyetin içinde tutar.

Cenab-ı Allah'a ait sözkonusu bütün hususiyetlerin gerçek mahiyetini bizim anlamamız mümkün değildir. Çünkü bunlar bizde birer duygu olmasına mukabil, Cenab-ı Allah'ta nasıl oldukları idrakimiz ötesidir. Dolayısıyla bu kelimeler ve vasıflar, sadece birer yaklaşım ve değerlendirme sebebidir.

Bunlardan ayrı olarak, İlâhî İsimler'in eserleri olan her bir varlık ve her bir hadise, âdeta bir kelimedir ki, her biri Cenab-ı Allah'i tesbih ve O'na hamdeder; O'nu her türlü eksik ve kusurdan, O'na ait olması mümkün bulunmayan her türlü sıfattan ve şirkten tenzih ettiği gibi, ayrıca O'nu Kendi'ne has sıfatlarla bize tanıtır. İşte, İsimleri'yle Hz. Allah, kâinatı ve ondaki her bir varlığı, her bir hadiseyi Kendi adına konuşturur ve canlı Kelâmı'nın canlı kelimeleri yapar.

İlâhî Kudret, her şeyi hareketli kılmış ve hiçbir şeyi mutlak hareketsizlikle mahkûm etmemiştir. Rahmeti bırakmamış ki, herhangi bir şey, ölümün kardeşi ve yokluğun amcaoğlu olan mutlak atalet ile kayıtlı bulunsun. Dolayısıyla güneş de hareketlidir ve mutlak ataletle bağlanmış değildir.⁴⁰²

Cenab-ı Allah (c.c.) kâinatta hiçbir şeyi hareketsizliği mahkûm etmemiş, her şeyi hareketli kılmıştır. Dolayısıyla, yıllarca modern astronominin hareketsiz olduğunu iddia ettiği güneşin de kendine has hareketi vardır.

KUR'ÂN'IN ANA MAKSATLARI

Yerinde inceleneceği üzere, Kur'ân'ın dört ana maksadı vardır: Allah'ın varlığını ve Birliği'ni izah ve ispat, Âhiret, peygamberlik ve ibadet, adalet. Onun bütün açıklamaları, emir ve yasakları, önceki kavimlerden ve tarihî hadiselerden bahisler açması, öncelikle bu dört ana maksadı zihinlere nakşetmek, kalblere yerleştirmek ve günlük hayata esas yapmak içindir. Yine aynı gayeye yönelik olarak ve 'tabiat' Allah'ın İsimleri'nin tecelli sahası, hattâ tecellilerinin neticeleri ve dolayısıyla O'nun varlığının ve Birliği'nin âyetleri, yani apaçık işaretleri ve delilleri olduğundan Kur'ânı Kerim, sık sık yaratılış gerçeklerine, 'tabiat' hadiselerine ve bir açıdan 'tabiat'ın bir parçası, bir diğer açıdan ise yaratılış ağacının meyvesi ve minyatür örneği olan insana atıflarda bulunur.

KUR'ÂN VE BİLİMLER; KUR'ÂNÎ YAKLAŞIM, BİLİMSEL YAKLAŞIM

Kur'ânı Kerim, bir bilimler kitabı değildir. Fakat bilimler 'tabiat'ı ve insanı ele aldığı, bilim ve teknoloji insanın acz ve fakrına İlâhî bir yardım, bir başka noktadan insanî zekâ, gayret ve çalışmalara İlâhî bir lütuf ve dolayısıyla insan hayatının önemli bir boyutu olduğu için, "yaş, kuru her şey"i ya açıkça veya işareten ve sembol halinde, ya ayrıntılı veya öz olarak, ya da teşbih, temsil ve mecaz gibi sanatlar yoluyla ihtiva eden Kur'ân, bilimlere ve bilimsel gelişmelere aynı şekilde bazen açıkça, bazen işaret ve sembollerle parmak basar. Şu kadar ki, bilimler tabiatı ve eşyayı kendi adlarına, yani manâ-yı ismîleriyle ele almalarına ve 'nasıl' sorusu üzerinde yoğunlaşmalarına karşılık, Kur'ân-ı Kerim, bunlara Allah adına ve sözünü ettiğimiz ana maksatları çerçevesinde temas eder.

İkinci olarak, Kur'ân-ı Kerim, takip ettiği ana maksatlar temelinde insanları irşad etme, iman ve güzel ahlâk kaidelerini kalblerine yerleştirip hayatlarına hayat yapma gayesini güder. O, belli bir kesime, belli bir zaman

ve mekâna ve belli seviyelere hitap etmez. Her dönem, her zaman ve mekân, her kavimden ve her seviyeden insanı karşısına aldığı ve insanların çok büyük çoğunluğu bilimlerden, bilimsel gelişme ve gerçeklerden, en azından tam ve ayrıntılı olarak haberdar bulunmadığı için Kur'ân, hiç şüphesiz bilimlere ve bilimsel gerçeklere bizzat bilimler gibi yaklaşmayacaktır.

Ayrıca bilim, insan için her şey demek değildir; o, insan hayatında sadece şeylerden bir şeydir. Bilim, özellikle ona mevcut bakışı, onu mevcut değerlendirme ve ondan mevcut istifade yollarını nazara aldığımızda, insanı büyük ölçüde dünya hayatı açısından ilgilendirdiği ve faydasının daha çok kabre kadar olduğu neticesine varırız. Halbuki Kur'ân'ın nazarında dünya hayatı, bir hadisin ifadesiyle, uzun ve ebede uzanan bir yolculuğa çıkmış bulunan insanın bir ağaç altında bir süre dinlenmesi gibidir;⁴⁰³ insanın ebed yolculuğunda bir safha, Âhiret, yani yolculuğun asıl bölümü için gerekli erzak ve malzemeyi toplama dönemidir ve bunda bilimlerin katkısı hiç de abartılacak ölçüde değildir. Üçüncü olarak, Kur'ân her şeyden önce bir irşad kitabı olduğu ve ana maksatları temelinde bütün insanları irşad etmeği hedeflediği için, irşadda delilin tezden gizli olmaması, tam tersine, açık ve anlaşılır olması gerekir. Meselâ, Kur'ân-ı Kerim, ana maksatları çerçevesinde güneşten modern bilimlerin bahsettiği gibi bahsetseydi, sözgelimi, “Güneş, şu büyüklükte, iki trilyon kere trilyon ton ağırlığındaki şu gazlardan ve daha başka şu elementlerden oluşmuş ve her milyon hidrojen atomuna karşılık 85.000 helyum atomu ihtiva eden bir kütledir.” deseydi, güneş hakkında bu bilgilerin ortaya çıktığı döneme kadar yaşayıp gitmiş insanları, ayrıca bugün ve Kıyamet'e kadar bu gerçeklerden habersiz olan, haberdar olmaları da gerekmeyen, hattâ haberdar olmaları kendilerine hiçbir şey kazandırmayacak milyarlarca insanı şaşkınlığa sevk etmiş, zihinlerini faydasız malûmat yığını ile doldurmuş ve onlara müsbet manâda hiçbir şey vermemiş olurdu. Gerekli her şeyi ve gerektiği ölçüde ihtiva ve takdim eden kesin bir vahiy olarak Kur'ân-ı Kerim, her anlayış seviyesindeki insanı muhatap kabûl eder, gizli ve esrarengiz kalmayı değil,

anlaşılır olmayı ve anlaşılmanın arkasından hayata hayat yapılmayı hedefler.

Diğer yandan, insanların çoğu, duyularıyla elde ettiklerine inanır ve onlara göre hükmeder, dolayısıyla Kur'ân, bu noktada düşülebilecek yanlışlara kapı aralamadan ve kimseyi yanlışta da sevk etmeden, buna da saygılı davranır.

KUR'ÂN'IN YARATILIŞ GERÇEKLERİNE YAKLAŞIMINA BİR ÖRNEK

Kur'ân, meselâ Hz. Zülkarneyn'in kıssasını anlatırken, “(Zülkarneyn), güneşin battığı yere vardı ve onu kızgın, kara ve çamurlu bir gözede batıyor buldu.”⁴⁰⁴ der. Açıktır ki güneş, bir gözede batmaz, hattâ güneş, batmaz, fakat her iki yarımküredeki insanlar onu batıyor gördükleri için bugün de güneşin battığından söz ederiz ve bütün dünya dillerinde bu, böyle ifade edilir. Söz konusu âyet-i kerime de, asırlarca sonra ortaya çıkarılacak pek çok gerçeğe parmak basmanın yanısıra, insanların duyularıyla idraklerini de nazara almaktadır. Bu âyetten, her şeyden önce Hz. Zülkarneyn'in batıya sefer yaptığını ve etrafı, en azından batı ucu suyla çevrili bir kara parçasına ulaştığını anlıyoruz.

İkinci olarak, âyet, Hz. Zülkarneyn'in, batıda fethettiği bu kara parçasının sahillerine kadar gitmeyip, ulaştığı yerden bakıldığında, karayı batı tarafından çevreleyen suyun bir göze gibi görüldüğü noktaya kadar ilerlediğini açıkça ifade etmektedir.

Üçüncü olarak, aynı âyetten, Hz. Zülkarneyn batı seferinde ulaştığı son noktaya vardığında mevsimin yaz ve havaların çok sıcak olduğu, dolayısıyla buharlaşma sebebiyle suyun uzaktan çamurlu gibi görüldüğü sonucunu çıkarıyoruz. (Bazı müfessirler, “kızgın, kara ve çamurlu bir göze” ifadesinden, bir krater veya volkanik göl kastedildiği manâsını anlamış, Hz. Zülkarneyn'in böyle bir gölün bulunduğu noktaya kadar ilerlediğini ifade etmişlerdir.)

Dördüncü olarak, âyet, bir başka önemli ve ince noktaya daha temas eder. “Göze” olarak tercüme edilen “*ayn*” kelimesi, göz manâsına da gelir ve “gögün gözü” olması hasebiyle güneşe de işaret eder. Kur'ân, semavî olup,

bakışının da semavî olması ve dünyayı semâdan gözleyen daha başka sayısız gözlerin bulunması hasebiyle, ne kadar büyük olursa olsun bir okyanus bile, yukarıda belli bir noktadan bakıldığında ancak bir göze, bir pınar kadar görünür. Âyette iş'arî bir başka manâ vardır ki, Allah'a inananlar, bir gün dünyanın en azından büyük bir bölümünde hakim olacaklar ve göklere çıkarak, dünyayı yukarılardan seyredeceklerdir.

KUR'ÂN VE GÜNEŞİN HAREKETLERİ

Burada bilhassa konumuz çerçevesinde vermek istediğimiz bir diğer ve aslı dört kelimedenden oluşan misal de şudur: *“Güneş, kendisi için takdir edilmiş bir yörüngede, sisteminin istikrarı adına, kendisi için tayin edilmiş bir sona ve durma noktasına doğru akıp gitmektedir.”*⁴⁰⁵

Aslı dört kelimedenden oluşan bu Kur'ânî ifadenin daha başka manâ ve çağrışımlarına geçmeden önce şu hususu belirtmek gerekmektedir:

Eskiden insanlar, yine duyularına dayanarak yerin hareketsiz ve güneşin hareketli olduğuna inanıyorlardı. Daha sonra bilimlerde görülen gelişmeler ve yapılan gözlemler, yerin kendi eksenini etrafında ve bir de güneşin etrafında döndüğünü ortaya koyarken, güneşin ise sâbit olduğu iddiası ortaya atıldı. Kur'ân, güneş için “akıp gitmektedir” derken, her şeyden önce, halkın duyularla algıladığına saygı göstermekte ve takdim buyurduğu tez, yani imanî esas adına, bu algının aksine ve asırlarca tezdin daha gizli kalacak ve bilimsel gelişmelerle ispatlanması gereken bir delili kullanmaya gitmemektedir. Kur'ân, burada güneşi kâinatta Allah'ın izzet, kudret ve ilminin bir alâmeti, bir delili olarak hüküm süren muhteşem sistem, düzen ve ahenge misal ve delil olarak takdim buyurmaktadır:

KUR'ÂN VE GÜNEŞİN HAREKETİ KONUSUNDA SON ASTRONOMİ KEŞFİ

Onlar için bir diğer delil de gecedir: Gündüzü ondan sıyırıp soyduğumuzda birden karanlığa gömülürler. Güneş ise, kendisi için takdir edilmiş bir yörüngede, sisteminin istikrarı adına, kendisi için tayin edilmiş bir sona ve durma noktasına doğru akıp gitmektedir. Bu, Azîz (mutlak izzet ve ululuk sahibi, her işte üstün ve mutlak galip) ve Alîm (her

şeyi hakkıyla bilen Allah)’ın takdiridir. Ay için de menziller (safhalar, duraklar) takdir ettik; (bu menzillerden geçe geçe) eski kuru, kavisli hurma salkımı çöpünü andırır haline döner. Ne güneş için aya yetişmek vardır, ne de gecenin gündüzü geçmesi söz konusudur. (Onlar gibi, gezegenlerin) her biri, kendine has bir yörüngede akar durur.⁴⁰⁶

Yukarıdaki metinden ilk anladığımız, güneşin kâinatın düzeninde, evrensel sistemde hayatî bir fonksiyonu olduğudur. Kur’ân’ın bu fonksiyonu ifade için kullandığı kelime ‘müstekar’dır. ‘Müstekar’, istikrar, istikrarın sağlanma yeri, yani yörünge ve hareketten sonra varıp durulacak nokta manâlarına gelir. Buradan, güneşin kâinatın düzeninde merkezî bir mevkie olduğunu anlıyoruz.

Ayrıca, *müstekar* kelimesinin başında kullanılan *li-* edatının üç manâ-sı vardır: için, –e doğru, içinde. Bu durumda, yukarıdaki âyetlerde geçen ve “Güneş ise” ile başlayıp, “...akıp gitmektedir” ile biten ve aslında dört kelimededen oluşan ifadenin manâsı şu olur: “Güneş ise, kendisi için takdir edilmiş bir yörüngede, sisteminin istikrarı adına, kendisi için tayin edilmiş bir sona ve durma noktasına doğru akıp gitmektedir.”

Son yıllarda, güneşle ilgilenen astronomlar, güneşin modern bilimin daha önce zannettiği gibi, hareketsiz olmadığı sorucuna varmışlardır. M. Bartusiak imzasıyla, *American Scientist* dergisinin Ocak–Şubat 1994 sayısının 61–68’inci sayfalarında ‘Sounds of the Sun (Güneşin Sesleri)’ başlığı altında çıkan yazıda, güneşin kendisine dokunulmuş bir gong gibi yerinde sarsılarak, silkinerek hareket ettiği ve sürekli sesler çıkardığı ifade edilmektedir. Güneşin bu silkinme veya titremelerinin onun iç yapısı ve katmanları hakkında ve ayrıca kâinatın yaşı konusunda yapılan hesapları etkileyici bilgiler verdiği ve vereceği de belirtilen yazıda, güneşin kendi içinde tam olarak nasıl dönüp durduğunun Einstein’in genel izafiyet teorisini test etmede de çok önemli olduğu kaydedilmektedir. Yazıda şu önemli yorumları da okuyoruz:

Astronominin başka pek çok önemli keşfi gibi güneşle ilgili bu keşif de hiç mi hiç beklenmiyordu. Güneşin sarsılarak, silkinerek ve ses çıkararak hareket ettiğini keşfeden astronomlar, bu hareketin bütün aletleri aynı anda çalan bir senfoni orkestrasını andırıldığını

belirtmektedirler. Güneşin titremeleri onun yüzeyinde zaman zaman öyle toplu bir titreme meydana getirmektedir ki, bu, diğer titremelerinden binlerce defa daha güçlüdür.

BEDİÜZZAMAN'IN 1910'DA GÜNEŞİN HAREKETİ KONUSUNDA YAZDIKLARI

Bilim, ne yazık ki, materyalist ve ideolojik saplantıları adına kendi kendisini sınırlamakta ve insanları bazen asırlarca yanlışlarla meşgul ettikten sonra tek tek doğrulara varabilmektedir. Oysa bilim, önce iman edip, sonra Allah adına ve imanî sorumluluğun çizdiği çerçevede yaratılış gerçeklerine yaklaşırsa, ne insanların başına faydadan çok zarar getirecek, ne sürekli yanlışlardan yola çıkma zorunda kalacak, ne de insanları manâsız bilim–Din çatışmalarıyla meşgul edecektir. Fakat bugün bilimi kullananlar, onu maddî menfaatleri ve siyasî hakimiyetleri adına en büyük bir silah olarak telâkki ettikleri ve bu sebeple de onu materyalist ideolojinin kurbanı haline getirdikleri için bilim, yoluna gözü kapalı ve el yordamıyla devam etmekte ve neticede insanlığın başına saadetten çok felâket getirmektedir. Bir de, Bediüzzaman'ın güneşin hareketi konusunda, yukarda sözünü ettiğimiz astronomik keşiften yaklaşık 90 sene önce yazdıklarına kulak verdiğimizde söylemeğe çalıştığımız hususların doğruluğu daha bir belirgin hale gelecektir.

Tecrî (akıp gitmekte) kelimesi bir üslûba işaret eder; *müstekarrında* ifadesi ise, bir gerçeğe parmak basar. Evet, *tecrî* lâfzında şöyle bir üslûba işaret vardır: Güneş, demiri altından, süslü, altın kaplamalı, zırlı bir gemi gibi, esirden olan ve hadiste “gerilmiş dalga” tabir edilen sema okyanusunda seyahat edip, yüzmektedir. Her ne kadar istikrar bulunduğu yörüngede demir atmış gibi ise de, sema denizinde o erimiş altın kütlesi cereyan etmekte (akıp gitmekte)dir. Fakat bu cereyan, gözün gördüğüne saygılı kalınarak, âyetteki ana meseleyle ilgili ikinci, üçüncü dereceden bir husus olarak zikredilmiştir.

İkinci olarak, güneş, yörüngesinde, mihverinde hareket halinde olduğundan, erimiş altın gibi olan parçaları (gezegenler) dahi cereyan etmektedir. Bu gerçek hareket, yukarıda ifade olunan mecazî hareketin kaynağı, belki zembereğidir.

Üçüncü olarak, güneş, yörüngesi denilen tahterevaniyla ve gezegenler denilen hareketli askerleriyle göçüp, âlem sahrasında seyr ü sefer etmesi, hikmetin gereğidir. Zira İlâhî Kudret, her şeyi hareketli kılmıştır ve hiçbir şeyi mutlak sükûn ile mahkûm etmemiştir. Rahmeti bırakmamış ki, herhangi bir şey, ölümün kardeşi ve yokluğun amcaoğlu olan mutlak atalet ile kayıtlı bulunsun.

Öyle ise, güneş de hürdür. İlâhî kanuna itaat etmek şartıyla serbesttir. Gezebilir. Fakat başkasının hürriyetini bozmamak gerektir ve şarttır. Evet

güneş, İlâhî emre itaat içinde ve her bir hareketi Allah'ın dilemesine uygunluk içinde olan bir çöl paşasıdır. Cereyanı, hakiki ve bizzat olduğu gibi, ona ilâve bir özellik ve hissî bir algılama da olabilir.⁴⁰⁷

Hız. Bediüzzaman (r.a.), eserlerinin bir başka yerinde, güneşin hareketi konusunda daha nettir ve kullandığı ifadeler, aynen astronominin yukarıda ifade ettiğimiz son keşfiyle tıpatıp uygunluk içindedir:

Güneş, nûranî bir ağaçtır, gezegenler ise onun hareketli meyveleridir. Ağaçların aksine güneş silkinir, ta ki meyveleri düşmesin. Eğer silkinmezse, düşüp dağılacaklar. Hem hayalde canlandırılabilir ki güneş, bir zikir halkasının meczup idarecisidir. Bu halkanın merkezinde cezbeli zikreder ve ettirir.

Evet, güneşin meyveleri vardır, silkinir, ta ki hareketli olan meyveleri düşmesin.

Eğer hareket etmeyip dursa, cezbe kaçır, ağlar fezada muntazam meczupları.⁴⁰⁸

Yukarıdaki ifadeleriyle Bediüzzaman, güneşin hareketi konusundaki gerçeği şairane ve çok yönlü olarak ifade etmektedir. Yeterince dikkat çekicidir ki, güneşin hareketi konusunda yukarıda sözünü ettiğimiz son astronomik keşif, bu hareketle ilgili olarak Bediüzzaman'ın kullandığı aynı kelimeyi kullanmaktadır: silkinme, sarsılma (*shake*). Güneş, bu son keşfin de ortaya koyduğu üzere, kendi içindeki müthiş hareketiyle, aynı şekilde sistemi de, Bediüzzaman'ın 'cezbe' dediği bir çekim gücü oluşturmakta ve bu karşılıklı çekim güçleriyle gezegenler, güneşin onun dönmektedirler. Eğer güneş dursa, hareketsiz olsa, etrafındaki gezegenler bir anda boşlukta kalır ve dağılırlar.

· **Yokluktan eşyayı çıkararak Kudret, o eşyayı ihmal edip, kendi haline veya başıboş bırakmaz. Ancak Hikmet'in murakabesi ve nezareti altında terbiye eder ve ettirir.**⁴⁰⁹

Daha önce de zikredildiği gibi, bir kâğıt üzerinde bir nokta bile görsek, buna fail ararız. Bu nokta iki, bilhassa üç tane olursa, "Acaba bu ne manâya geliyor ve niçin konmuş?" deriz. Böyle iken, materyalistler, Dar-winstler, kalkar şu insan aklının kavrayışının çok ötesinde bir düzen, sistem, intizam

ve denge içindeki kâinatı kaosa, başıboşluğa, gayesizliğe ve failsizliğe, yani yaratıcısı olmamaya mahkûm ederler. Elbette bundan daha büyük cehalet ve hamakat olmaz.

Cenab-ı Allah (c.c.), eşyayı maddî anlamda yok iken yaratmıştır; onların İlm’indeki aslî–manevî varlıklarına madde âleminde maddî vücut vermiştir. Elbette maddî olmayan varlıklar da vardır ki, hattâ bunlar, maddî olanlardan çok daha fazladır. Cenab-ı Allah, asla abes iş yapmaz; icraatında ve eserlerinde israfa zerre kadar yer vermez. İcraa-tında ve eserlerinde azamî hikmeti, faydayı ve en kısa yolu diler ve sergiler. Dolayısıyla, haricî varlık âleminde yok iken var ettiği varlıkları da hiçbir zaman ihmal edip, başıboş bırakmaz. Onları Hikmet’in düsturları ve nezareti altında terbiye eder ve ettirir.

Hz. Allah (c.c.), meselâ, bir tohumu, insana düşen vazifedeki ihmaller ve hatalar veya Kendi’ne ait hususî maksatlar ve hikmetler sözkonusu değilse, toprağın altında çimlendirir; yağmurlarla sular ve hem yağmurlar, hem de güneşin ısısı ile toprağın yüzüne çıkarır. Sonra da, ona boy attırır. Bu arada o tohum bir ağacın tohumu veya çekirdeği ise, ağaç haline gelirken ve geldiğinde gerekiyorsa budattırır ve ilaçlatır. Ağacın çekirdeği veya bir bitkinin tohumu ise, gerektiğinde etrafındaki fazla otları yoldurur. Allah’ın yarattığı, meselâ bir insan ise, anne karnına düştüğü andan itibaren onu Hikmet’in düsturlarıyla ve nezareti altında safha safha yeni yaratmalara mazhar kılar; nihayet bir bebek olarak yeryüzüne getirir. Sonra da, kısmen bizzat, kısmen vücudu tâbi kıldığı ve mecbur ettiği faaliyetlerle, kısmen de insanın kendisine yüklediği vazifelerle hayatının devamını sağlar ve yaratmadaki gayesine yönlendirir. Kısaca, Cenab-ı Allah, yarattığı hiçbir şeyi başıboş bırakmaz; asla ihmal etmez ve onu yaratmadaki gaye istikametinde terbiye eder ve ettirir. *“O ki, yaratıp en mükemmel şekil ve sisteme koyar; ve O’dur ki, her şey için bir ölçü (belli bir hayat, belli hususiyetler, belli bir gaye ve vazifeler) takdir ve tayin buyurup, onu bu gaye ve vazifelere yönlendirir.”*⁴¹⁰ âyetleri bu önemli gerçeğe parmak basar.

· **Eşya, vücuda geldikten sonra da Yarattıcı'dan alâkası kesilmez. Vücudun sürekli tekrarlanmasından ibaret olan bekası için daima Yarattıcı'ya muhtaçtır.**⁴¹¹

Nasıl Cenab-ı Allah (c.c.) yarattığı hiçbir şeyi ihmal etmiyor, Kudret'in ölçüsü ve mercii bulunduğu Rezzak (Rızıklandırıcı), Ğaffar (hataları, günahları Çok Bağışlayan), Muhyî (Hayat Veren, Diriltici), Mümîd (Ölümü Veren) gibi fiilî sıfatlarla ve Hikmet'in düsturları ve nezareti altında onu terbiye ediyor ve ettiriyorsa, eşya da, bir defa yaratıldıktan sonra Yarattıcı ile olan alâkası hiçbir zaman kesilmez. Çünkü o, hayatının devamını bütünüyle Cenab-ı Hakk'ın Kayyûmiyet'ine borçludur. Cenab-ı Allah Kayyûm olarak Kendisi bizâtihî daima, kesintisiz ve ezelden ebede, yani sonsuzca hayattadır ve yine Kayyûm olarak, yarattığı bütün varlıkların hayatını da dilediği müddet devam ettirir. Esasen varlıkların hayatının devamı, yaratmanın sürekli tekrarından ibarettir. Bazı âlimler, bunu insanın nefes almasına benzetmişler ve bu yönüyle kâinata “Rahmân'ın nefesi” demişlerdir. İnsan, sürekli nefes alır verir ve her nefes alışını onun için ayrı bir hayat veya hayatın tekrarıdır. Cenab-ı Allah (c.c.), Sıfatları'nın ve İsimleri'nin kesintisiz tecellisiyle içindeki her bir varlıkla birlikte kâinatı âdeta bir hava gibi “teneffüs eder”. Teneffüsün havayı içeri çekip dışarı vermek olması gibi, kâinat da âdeta zamansızlık içinde denebilecek bir hızla sürekli bir zeval (Cenab-ı Allah'ta fâni olma) ve hudûs (haricî vücut âlemine çıkma) yaşar. Yani Allah, onu âdeta zamansızlık içinde denebilecek bir hızla yok ve yeniden var eder. Film şeridinde kare kare olan görüntülerin ekranda kesintisiz veya ucunda ateş bulunan bir sopa hızla çevrildiği zaman ateşin bir daire şeklinde görünmesi gibi, Cenab-ı Allah'ın sürekli yok edip yeniden var ettiği kâinat ve ondaki her bir varlık, varlığını ve varlığının devamını her ânında Cenab-ı Allah'a borçludur.

Mesele, devamlı görünen hayat açısından ele alındığında da, yine her bir varlık, her ânında Cenab-ı Allah'a borçludur. Çünkü hayatın devamı adına bütün bir vücudun her an hayatta olup düzenli çalışması gerekir. Vücut, her gün kısmen ve belli zaman aralıklarında tamamen denebilecek ölçüde yenilenir. Bunlar ise, rızka bağlıdır. Rızkı gönderen de, vücudu kuran ve

ona sistemini veren de, onu çalıştıran da, Cenab-ı Allah'tır. Hz. Ali'nin dikkat çektiği gibi, her bir nefes yeni bir hayat demektir ve her bir yudumda, her bir lokmada ölüm olabilir; olmuyorsa hayat yeniden bahşedilmektedir.

· **Bütün maddî güzellikler, kendi hakikatlerinin ve manâlarının manevî güzelliklerinden kaynaklanır. Ve hakikatleri ise, Esmâ-i İlâhiye'den feyz alırlar ve onların bir nevi gölgeleridir.**⁴¹²

İnsan dâhil hiçbir varlığın varlığı gibi, güzelliği de, fiziği de, kendinden değildir. Fizik, bir manâda metafiziği, yani hariçte tezahürü olduğu manâyı, manevî varlığı gösterir ve her manâ, kendi lâfzını, her manevî varlık veya hakikat de, kendi fizikî sûretini giyer. Dolayısıyla nasıl bir manâyı gösteren bir kelimedeki bir harfi bile değiştirmek, kelimededen çıkarmak veya kelimeye bir harf ilâve etmek hem kelimeyi, hem de manâsını değiştirirse, bunun gibi, Cenab-ı Allah'ın tayin buyurduğu 'fıtrat' denilen hakikatlerin tezahürü olan fizikî yapıda o hakikati bozacak, o yapının mahiyetini değiştirecek değişikliklere gitmek, yani fıtrata yanlış müdahale, müdahalenin yanlışlığı, niteliği ve niceliği ölçüsünde o fizikî yapıyı bozar, dejenere eder. Bundan dolayıdır ki, insan vücudu üzerinde fitrî, doğuştan ve sıhhatli olanı değiştirme ve bozma manâsına gelecek her türlü 'estetik' müdahale dinen yasaktır. Bu müdahaleler, fertteki manâyı bozmasa da, onu hariçte yanlış gösterir ve karşıdakileri aldatır. Buna karşılık, bir sebeple sonradan ortaya çıkan ve fıtrata irca manâsı taşıyan müdahale ve ameliyatlar ise caiz olduğu gibi, tedavi niteliği taşıyorsa gerekli de olur. Meselâ, bir şekilde kırılıp şekli bozulan veya doğuştan fitrîliğe zıt ya da sıhate zararlı bir arıza taşıyan burna müdahale, caiz olmanın da ötesinde gereklidir. Fakat güya daha güzel görünmek için yapılan burun ameliyatı ise caiz değildir.

SÎMALARDAKİ MANÂLAR

İşte her maddî güzellik, hakikatindeki veya manâsındaki güzelliği yansıtır. Bilhassa insan sîması, o insanın hakikatini, manâsını yansıttığından, onda insanın karakteri, hattâ kaderi, düşünceleri ve amelleri

dahi okunur. Bu gerçeklerin objektif ve manânın madde üzerindeki tesir ve tasarrufuna da işaret eden belirgin bir delili, iman ve ibadet gibi maneviyatın, diğer yandan günahların simayı değiştirmesidir. Yani iman ve ibadet, simayı aydınlatır, güzelleştirir, sevimli hale getirir, onda bir nur hâsıl ederken, küfür ve günahlar, tam tersini yapar. Gerekli basirete sahip olanlar, insan sîmasına, hattâ elinin üzerine de bakarak, bir insanın sevaplı bir amel mi, yoksa bir günah mı işlediğini hemen farkedebilirler. Çünkü bunlar, insanın bilhassa sîmasında ve ellerinde yansır.

ALLAH VE İNSANLAR NEZDİNDE YAKINLIK VE UZAKLIK

Öte yandan, bir insan, Allah katında ne kadar makbûl, iman ve ibadette ne kadar derin, günahlardan ne kadar uzak ise, o, mizaç farklılığı tesirleri bir yana, selim vicdanlar yanında da vicdanların selim olması ölçüsünde gayr-ı iradî olarak o kadar sevimli ve çekici, tefessüh etmiş vicdanlar yanında ise vicdanların kokuşmuşluğu nisbetinde sevimsizdir. Ve bir insan, Allah'a yakınlığı ve vicdanının selîm oluşu ölçüsünde, Allah'a yakın olanlara yakınlıkları nisbetinde alâka ve Allah'tan uzak olanlara uzaklıkları nisbetinde uzaklık duyar. “*Rahmân, iman edip, sâlih ameller işleyenler için (gök ve yer ehlinin gönüllerinde) bir sevgi var edecektir.*”⁴¹³ âyeti ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) Hz. Ali (r.a.) hakkında, “Münafıklar Ali'yi sevmez; mü'min olan da Ali'den nefret etmez.” buyurması; aynı şekilde, Ebû Said el-Hudrî'nin “Biz Ensar topluluğu, münafıkları, Ali ibn Ebî Tâlib'den nefret etmeleriyle tanırdık.” sözü,⁴¹⁴ bahis mevzuu bu gerçeklere işarettir. Bundandır ki, en fazla sevilenler de, kendilerinden en fazla nefret edilenler de, kendi içlerinde derece farkları bulunması mahfuz, peygamberler olmuştur; daha sonra da Allah'a yakınlıklarının derecesine göre asfiyâ, evliyâ gibi diğer insanlar gelir.

İNSAN VE İLÂHÎ İSİMLER'LE MÜNASEBETİ

Bir insanın Allah ile münasebeti, bir bakıma onun Allah'ın İsimle-ri'yle münasebeti, yani bu İsimler'i yansıtan bir ayna olması demektir. Bir insan iman ve ibadette ne kadar derin, günahlardan ne kadar uzak, kapasiteleri de ne kadar gelişmiş ise o, Allah'ın İsimleri'nin tecellileri için o ölçüde parlak

ve kapsamlı bir aynadır; dolayısıyla Allah'a da o nisbette yakındır. Şu halde, insanı Allah'a yaklaştıran, imandır, ilimdir, ibadettir, ahlâktır, davranış ve muamelelerindeki İslâmîliktir. İşte, her güzellik gidip neticede Cenab-ı Allah'ın İsimleri'ne dayandığı gibi, her kemal ve her feyiz de Allah'ın İsimleri'ne dayanır. Bunun yanısıra, her hakikat, güzelliğini de, feyzini de, kemalini de yine İlâhî İsimler'den alır. Bir insan, Cenab-ı Allah'ın Rahmân ve Rahîm isimleriyle münasebeti ölçüsünde merhametli, Alîm ismiyle münasebeti ölçüsünde bilgili, Kuddûs ismiyle münasebeti ölçüsünde temiz, lekesiz ve temizleyici, Kerîm ismiyle münasebeti ölçüsünde cömert, onurlu, insanlarla münasebetlerinde ölçülü ve kadirşinas, Hakîm ismiyle münasebeti ölçüsünde hikmet sahibidir.

• **Kelime-i şehadetin bürhanı içindedir; ondaki iki kelâm, birbirine şahittir.**⁴¹⁵

Kelime-i Şehadet, “Şehadet ederim ki başka ilâh yoktur, ilâh olarak yalnız Allah vardır ve yine şehadet ederim ki Muhammed, Allah'ın kulu ve rasûlüdür.” sözüdür. İslâm'ın giriş kapısı olan bu söz, onun temelini veya çekirdeğini de teşkil etmektedir. İslâm, bütün diğer iman, ibadet, ahlâk, muamelât ve ukubât esaslarıyla bu temele oturur veya bu çekirdekten çıkar. Bu Kelime-i Şehadet'teki iki esastan birine inanıp, diğerine inanmayan, Müslüman olmaz. Fakat Mekke'de Peygamber Efendimiz'in risaletinin ilk yıllarında olduğu gibi ve her zaman her yerde tekrarlanabileceği, tekrar yaşanabileceği üzere, İslâm'dan gerektiği şekilde ve doğru haberi olmayan, hattâ zihni İslâm hakkında yanlış bilgilerle doldurulmuş, kendisine İslâmî tebliğ gitmemiş bir insana veya insanlara ilk tebliğ edilecek hakikat, *Lâ ilâhe illa'llah* hakikatıdır. Bu hakikati kabul eden insana derece derece diğer iman, ibadet, ahlâk, muamelât ve ukubât esasları tebliğ edilir ve her zaman, her yerde, her dönemde İslâmî tebliğ, tedricî bir süreç takip eder. İşte bu süreçte bir insan *Lâ ilâhe illa'llah* hakikatini kabul etmesinin ardından vefat edebilir. Böyle bir insan için “kurtulamaz” denemez.

İMAN ESASLARI BİRBİRİNİ GEREKTİRİR

İslâm'da iman esasları arasında telazum vardır; yani onlar, birbirini gerektirir. Ulûhiyet ve Rubûbiyet, risaletsiz olmaz. Çünkü Ulûhiyet de, Rubûbiyet de hem kulluk ister, hem de tanınmak ister. Çünkü Rabbü'l-âlemin olan Hz. Allah, Sıfatları ve İsimleri'yle tecelli halindedir. Kâinat da, insan da, O'nun eseridir. Eğer bu eserin manâsı bilinmezse, bu takdirde, onun yaratılması boşa olmuş olur. Cenab-ı Allah (c.c.), manâsız ve abes iş yapmaktan münezzehtir. Dolayısıyla O, eserini ve eseri üzere-rinden Kendisi'ni tanıyacak ve tanıtacak bir elçi (rasûl) gönderir.

Rasûller, her insan gibi fânidirler. Bu sebeple, onların risaletleri, yani vazifeleri adına Cenab-ı Allah'tan aldıkları vahyin bir kitap halinde gelecek nesillere aktarılması gerekir. Öyleyse, Ulûhiyet ve Rubûbiyet risaletsiz olmazsa, risalet, dolayısıyla Ulûhiyet ve Rubûbiyet, Kitap'sız da olmaz.

Yerinde temas edileceği üzere, daha pek çok gerekçelerin yanısıra, mademki Ulûhiyet ve Rubûbiyet tanınmak ve kulluk, yani ibadetle mukabele ister, öyleyse bu mukabelede bulunanlar mükâfatlandırılırken, bulunmayanların da cezalandırılması adaletin gereğidir. Bu adaletin tam gerçekleşeceği yer de Âhîret'tir. Dünya, Âhîret'in sadece tarla-sıdır. Dolayısıyla Ulûhiyet ve Rubûbiyet, Âhîret'i ister. Rasûller, insanları Âhîret temelinde, karşılığı daha çok Âhîret'te görülmek üzere Allah'ı tanımaya ve O'na kulluğa çağırırlar.

Ulûhiyet ve Rubûbiyet'in eserleriyle tanınması ve ibadetle mukabele görmesi adına rasûllere gönderilen vahyi ulaştıracak elçiler de lâzımdır; bu elçiler de melekler, melekler içinde özellikle Hz. Cebrail'dir (a.s.). Ayrıca, daha önce üzerinde durulduğu üzere, Ulûhiyet ve Rubûbiyet'in izzet ve azamati sebepler kullanmayı gerektirir. İşte Cenab-ı Allah'ın kâinatın idaresinde sebepler veya perdeler olarak kullandığı, tekvinî emirlerinin iletilmesinde istihdam buyurduğu varlıklar da meleklerdir. Cenab-ı Allah'ın eseri ve O'na ayna olan kâinatta hakim Şeriat-ı Fıtriyye'nin değişmez hükümleri ve kanunları, asla sarsılmaz ve muhteşem denge ve bu denge üzerine oturan intizam ve nizam, her şeyin belli ve sabit ölçüler dâhilinde

cereyan ettiğini gösterir. Bu da Kader'i ispat eder. Dolayısıyla bütün iman esasları, birbirini gerektirir ve birbirine delildir, birbirini ispat eder.

İman esaslarının da, İslâm'ın diğer esaslarının da üzerine oturduğu temel veya kendisinden çıktığı Kelime-i Şehadet'in de iki kelâmı birbirine hem şahit, hem de delildir. İlk kelâm olan Allah'ın varlığı ve Birliği, Peygamber Efendimiz'in peygamberliğine bir *bürhan-ı limmî*, yani sebepten müsebbebe (neticeye), müessirden esere götüren delildir. Yukarıda arz edildiği gibi, Ulûhiyet ve Rubûbiyet, risaletsiz olmaz, dolayısıyla da risalete delildir. Buna mukabil, Kelime-i Şehadet'in ikinci kelâmı olan Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.s) risaleti, Cenab-ı Allah'ın varlığı ve Birliği için bir *bürhan-ı innî*, yani neticeden sebebe, eserden müessire götüren delildir. Ortada bir rasûl, yani elçi ve risalet, yani elçilik varsa, elbette onu tayin edip elçi olarak gönderen bir Zat bulunacaktır.

Her bir şey için iki sûret veya biçim vardır: Biri maddîdir ki, Kader, her bir şeye âdeta bir gömlek gibi, ona tam uygun olan sûreti verir. Diğeri ma'kûle, yani akıl gözüyle görülendir ki, bir şeyin bütün hayatında sahip kılınp değiştirdiği sûretlerin tamamından oluşan vehmî sûrettir.⁴¹⁶

Nasıl bir terzi her bir insana vücuduna, vücudunun boynu, kolları, omuzları, beli, kalçası, bacakları ve ayakları gibi hatlarına göre bir elbise biçer ve diker, bunun gibi, her bir şeye mahiyetine, mahiyetinin sınırlarına göre bir vücut elbisesi giydirilir. Eşyanın mahiyetini tayin eden de, onların varlığındaki gayedir. Dolayısıyla, her bir şeye dikilen vücut elbisesinde o şeyle takip edilen gayelerin tahakkuku esas alınır. Meselâ, insana iki göz, iki kulak, bir ağız, bir burun, iki el, iki bacak, iki ayak verilmiştir. İç organları, insanın hayatını en verimli şekilde sürdürebileceği şekilde yapılmış ve vücuda yerleştirilmiştir. İnsanın varlığından gaye, ancak insana verilen vücutla mümkündür. Her bir şeyin bu birinci, yani maddî vücudunda Kader mühendistir, Kudret ustadır. Yani Kader, İlm'in tayin ve tesbitlerine göre bütün hatlarıyla vücudu çizer ve Kudret de, bu çizgiler üzerinde zerrelere, atomları kullanarak onu inşâ eder. Bunu, her bir manânın kendini

ifade edecek harfler ve harflerden oluşan kelimeler, cümleler kalıbını giymesine benzetebiliriz.

MUKADDERAT VEYA MA'KÛLE OLAN SÛRET

Her bir şeye verilen ikinci sÛret ise, ucunda ateş bulunan bir sopanın hızla döndürülmesinden hâsıl olan veya hâsıl olmuş görünen dairevî ateş gibi, o şeye hayatı boyunca giydirilen sÛretlerin toplamıdır. Bu vehmî sÛret, akıl gözüyle görülür. Meselâ, her gün yüzbinlerce hücrenin ölüp yerlerini yenilerine bırakmasıyla belli zaman aralıklarıyla yenilenip duran insan vücudu, anne karnında aşılınmış bir yumurtacıktan öldüğü âna kadar farklı veya yeni sÛretler alır. Her bir şeyin hayat boyu geçirdiği safhalardan, yaşadığı hadiselerden ve kendisine giydirilen sÛretlerden müteşekkil bu aklî veya vehmî sÛrete *mukadderat* denir. Her bir varlığın *ma'kûle* olan, yani akıl gözüyle görülebilecek bu ikinci sÛretinde de yine pek çok hikmetler vardır. Bu hikmetler, bir varlığın hayatı boyunca değiştirdiği veya giydiği maddî sÛretlerin hikmetlerinin tamamı kadardır; hattâ her bir varlığa bizzat böyle bir sÛret takdir edilmesinin ve maddî sÛretlerin sürekli değiştirilmesinin hikmetlerini de bunlara ilâve ettiğimizde elbette çok daha fazladır. Bu ikinci, vehmî veya *ma'kûle* olan sÛrette Kader mistardır, yani bir cetveldir ki, o sÛretin bütün çizgilerini çizer; Kudret ise masdar olup, Kader cetvelenin çizdiği çizgiler üstünde yapılan teşekkülât Kudret'ten sudur eder. Veya Kader çizilmiş satırlardır ki, Kudret, o satırlar üzerine hayatın bütün anlarını yazar. İşte, bütün bu anlar toplamına *mukadderat* denir.

ARIDAKİ MÜHENDİSLİK İNSANDA YOKTUR

İnsan, onca akıllı, mühendisliği ve gücüne rağmen bir arının çizdiği ve yaptığı peteği çizemez ve yapamaz. Demek ki, arıdaki mühendislik ve ustalık, insanda yoktur. Çünkü arıya o mühendisliği veren Kader'dir ve iradesiz olan arı, Kader'in mühendisliğini kusursuz icra eder. Fakat insan, kendisine verilen irade, yani Kader'e tam teslim olamaması sebebiyle, ancak kapasitesi kadar iş yapabilir. Her bir hayvan türü, bir veya birkaç noktada insanın kapasitesini aşar ve insandan daha üstündür. İnsan, değil

kendisine ve bir ağaca, bir ota bile, onun varlığındaki gayeleri, mahiyetini ve bütün diğer varlıklarla olan münasebetini bilip de ne maddî sûretini takdir edip çizebilir ve kesip-biçip dikebilir, ne de maddî sûretlerinden oluşan vehmî veya ma'kûle sûretini kesip-biçip dikebilir. Oysa kâinatta, hususen yeryüzünde her an sayısız maddî ve ma'kûle sûretler kusursuz, yanlızsız, eksiksiz ve fazlasız, ayrıca en yüksek sanat değerine sahip olarak kesilip biçilmekte ve dikilmektedir. Fesühânallah! Bu akıl almaz iş, her şeyi bilen, gören, her sesi duyan, mutlak irade ve kudret sahibi Hz. Allah'tan başka kime nisbet edilebilir?

· **Kâinattaki intizam ve nizam, ayrıca her bir varlığın mukadderat-ı hayatı, Kader'i ispat eder.**⁴¹⁷

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, kâinatta her bir şeye ilmî varlığına ve mahiyetine göre belli ve kesin ölçüler dâhilinde bir vücut elbisesi giydirilmekte ve her şey, ucunda ateş bulunan bir sopanın hızla çevrilmesiyle oluşan veya oluşmuş görünen dairevî ateş gibi, hayatı boyu yaşadıkları ve aynı ölçüler içinde değiştirdiği vücut elbiseleriyle aklî veya vehmî bir şekil çizmektedir. 'Mukaderat-ı hayatiye' denilen bu şekil de, asla rastgele değildir. Arzedildiği üzere o da, önceden tayin ve tesbit buyurulmuş belli ölçülere göredir.

Bu hakikati daha müşahhas bir misalle açıklayacak olursak, meselâ zihnimizde oluşan bir manâyı zahire yansıtmak, harice çıkarmak için onu harflerden oluşan kelime kalıbına dökeriz. Söz gelimi, 'güzel' manâsını hariçte g, ü, z, e, l harflerinden müteşekkil 'güzel' kelimesiyle gösteririz. Şu halde bu kelime, mücerret olan güzel manâsının elbisesi, vücudu veya kalıbıdır. İşte bu manânın bu kalıba dökülmesi veya ona bu vücudun giydirilmesi bir ölçü, bir takdir işidir. Yani, bu manâyı rastgele harflerle veya onu harice çıkarmada kullandığımız harfleri rastgele dizmekle ifade etmeyiz. Onu ifade etmek, yani harice çıkarmak için mutlaka belli harflerin kullanılması ve bu harflerin belli bir şekilde dizilmesi gerekir. İşte her bir varlık ve varlıklar âlemindeki her bir hadise, Cenab-ı Allah'ın böyle bir kelimesidir ve onun asıl varlığı bir manâdan veya ilimden ibarettir. Bu

manâ veya ilim ise Cenab-ı Allah'ın İlmî'ndedir. Dolayısıyla bütün varlıkların ve hadiselerin Cenab-ı Allah'ın İlmî'nde ilmî varlığı sözkonusudur. İlâhî Meşiet, bu manâlara veya ilmî varlıklara mahiyetlerine göre bir miktar veya ölçü biçer. Bu ölçü ve miktar, yalnız onların vücuduyla sınırlı olmayıp, haricî âleme çıkarıldıktan sonra geçirecekleri bütün hayat safhalarını, vücut elbiselerinde sözkonusu temel ölçü veya miktara göre meydana gelecek bütün değişiklikleri, başlarından geçecek bütün hadiseleri, yani onların 'mukaderrat-ı hayatiye'lerini de içine alır. İlâhî Kudret de, sözkonusu mahiyetlere veya onlara Meşiet'in takdir buyurduğu ölçülere göre ilmî varlıkları zahirî âleme çıkarır. Bu âlemde her bir varlık, hayatını yine kendisi için takdir buyrulan ölçüler içinde geçirir, yani 'mukaderrat-ı hayatiye'sini yaşar ve resmeder.

İşte kader; ölçü, miktar ve her bir şeyin varlığı, hayatı, hayatının bütün safhaları ve başından geçecek bütün hadiseler, ayrıca her bir hadisenin niteliği, nerede hasıl gerçekleşeceği konusunda İlâhî Meşiet tarafından tayin ve tesbit buyrulan kefiyet demektir. Kâinatın tamamındaki ve her bir şeydeki intizam, denge ve nizam, asla dışına çıkılamayan böyle bir ölçünün, miktarın, keyfiyetin varlığını apaçık göstermektedir. Aynı takdir ve ölçü, insan ve hayatı için de sözkonusudur. Fakat insana ve cinlere irade ve dolayısıyla karar ve davranışları için bir özgürlük sahası bahşedilmiş olduğundan, gerçi onlar bu sahada iradeleriyle hareket ederler. Fakat bu demek değildir ki, onlar, İlâhî Meşiet'in çizdiği hududun dışına çıkabilirler. Asla! Şu kadar ki, İlâhî Meşiet, irade sahibi varlıkların özgürlük sahaslarındaki karar ve davranışlarıyla ilgili ölçüleri tayin buyururken, onların nasıl davranacaklarını nazara alır ve ona göre tayinde bulunur veya nazara almış ve ona göre tayinde bulunmuştur. Yani Kader, irade sahibi varlıkların özgürlük sahasları içindeki karar ve davranışlarıyla ilgili olarak bir 'ön bilgi' gibidir.

• **“İmam-ı Mübîn”, İlâhî İlim ve Emr'in bir nev'ine bir unvandır ki, âlem-i gayba bakar. “Kitab-ı Mübîn”, İlâhî Kudret ve İrade'ye bir tür unvan olup, âlem-i şehadete bakar.**⁴¹⁸

Bu husus, Kader’i de anlamada son derece önemli olup, mutlak manâda gaybı, şehâdet âlemi dediğimiz fizikî âlemin gayb boyutunu ve şehadet âlemini ilgilendiren yanları vardır.

İMAM-I MÜBÎN, KİTAB-I MÜBÎN

Kâinattaki muhteşem nizam ve her şeyin kusursuz yerli yerinde olup görevini eksiksiz yerine getirmesi, her şeyin bir ilme ve bir ölçüye, bir ‘plan’a dayandığını gösterir ki, Kader dediğimiz budur veya bu, aşağıda da geleceği üzere, Kader’in nazarî boyutudur. Meselâ, bir kitabın, önce yazarının zihninde o kitabı yazmaktaki maksada göre oluşturulmuş manâlar halinde (manevî–ilmî) varlığı vardır. Yazar, sonra bu manevî–ilmî varlığı planlar ve kâğıda döksün dökmesin, bir “içindekiler” hazırlar. İşte bu, o kitabın kaderî varlığıdır. Daha sonra onu harflere, kelimelere döker ki, bu da onun maddî–fizikî varlığıdır. Yazılmış bulunan bu kitap kayıp da olsa, yazarın ve onu okuyanların zihninde varlığını sürdürülebileceği gibi, kaybolmadan önce istenilen sayıda çoğaltılmış da olabilir. Bu misali, bir bina için de düşünebiliriz. Binanın önce mimar–mühendisin zihninde o bina neye hizmet edecekse, onu yapmaktan maksat ne ise ona göre oluşturulmuş ilmî–manevî varlığı vardır. Sonra mimar–mühendis, zihnindeki ilmî varlığı projelendirir veya onun planını çizer ve bu proje, binanın kaderî varlığı olur. Sonra da, gerekli malzeme kullanılarak binanın maddî veya fizikî varlığı ortaya çıkar.

Bunun gibi, kâinattaki bütün varlıkların ve hadiselerin Allah’ın ezeli İlmî’nde ilmî–manevî varlıkları vardır. İlâhî Meşiet, bunlardan haricî varlık âlemine çıkarmayı dilediklerine bir heyet-i umumiye, fitrat veya ana karakter verir. Bu merhale, onların kaderî varlığıdır ve Kader’in bu boyutuna “nazarî (teorik) kader” denir.

TOHURLAR, ÇEKİRDEKLER, ‘NAZARÎ KADER’İ GÖSTERİR

Konuya bir başka açıdan yaklaştığımızda şunu söyleyebiliriz:

Cenab-ı Allah’ın kendilerinden bitkileri, eşyayı çıkarıp tam bir mükemmellik ve sanatla şekillendirdiği tohumlar, çekirdekler, kaynaklar, her bir şeyin İlâhî İlim’de kayıtlı bir ‘ana düsturlar kitabı’na göre tanzim

edildiğini gösterir. Tohumlar, kendilerinden meydana gelecek şeylerin plan ve programlarını ihtiva eder. Meselâ, bir ağacın tohumu veya çekirdeğinde kendisine göre o ağacın meydana geleceği plan ve programı kayıtlıdır ve denebilir ki, bu tohum veya çekirdek, kendisinden çıkacak ağacın bütün hayatını tayin edecek İlâhî düstur veya kanunların bir fihristidir, onun ‘nazarî kaderi’dir. Bunun gibi, bütün bir kâinat ağacı için de böyle bir ilk ve ana tohum veya çekirdek ya da plan ve programlar mecmuası söz konusudur. Aslı Allah’ın İlmi’nde olup, dallarını geçmiş ve gelecekle birlikte gayb âlemlerine de uzatan bu ilk tohum veya çekirdeğe ya da plan, programlar, düsturlar ve kanunlar mecmuasına Kur’ân’da *İmam-ı Mübîn*,⁴¹⁹ (Apaçık İlk Rehber), korunur, değişmez, sabit bir mecmua olması açısından da *Levh-i Mahfuz* (Korunan Levha)⁴²⁰ adı verilir.

PRATİK VEYA APAÇIK KADER YA DA KİTAB-I MÜBÎN

Bir tohum veya çekirdeğin bitki ve ağaç olmasının, yani bütün bir gelecek hayatının düsturları ve programları kendisinde saklı olmasına saklıdır; fakat onu çimlendiren, büyüten ve bir bitki veya ağaç haline getiren ise İlâhî Kudret’tir, yoksa kendisi, tabiat, kanunlar veya sebepler değildir. Bir bitki ve ağacın tohum veya çekirdek halinde yer altında çimlenmeye durmasından meyve verdiği âna kadar geçen hayatı, onun tohum veya çekirdeğinin açılmış şekli olup, onun bu hayatı, meyvesindeki çekirdeğine ayrıca kaydolur. Biz buna, bir varlığın hayat hikâyesi, mukadderat-ı hayatiyesi veya pratik/yaşanan ya da bedihî (apaçık) kaderi ya da, Kur’ân’daki ifadesiyle, ‘kitab-ı mübîn’i (apaçık veya açılmış, açıklanmış kitabı) deriz. İçindeki her bir şey ve hadise ile bütün bir kâinat için de pratik veya yaşanan bir kader ya da *Kitab-ı Mübîn* vardır. İlâhî İlim ve/veya Meişet’in yazdığı *İmam-ı Mübîn*, tek tek ve bütün bir varlığın menşesine, onunla ilgili kanunlara, plan ve programlara işaret ederken, İlâhî Kudret’in kaleminden çıkan *Kitab-ı Mübîn* ise, onun bütün bir hayatına işarette bulunur. Dolayısıyla ‘İmam-ı Mübîn’, bir açıdan İlm-i İlâhî’ye bir unvan veya İlm-i İlâhî’nin defteri iken, ‘Kitab-ı Mübîn’, İlâhî İrade ve Kudret’in defteridir.

KADER KİTABI VE AMEL DEFTERLERİ

Her şey, İlm-i İlâhî'de kayıtlıdır; bu kayda, korunmuş olması hasebiyle *Levh-i Mahfuz* denmektedir. Kur'ân, hakkımızda Allah'ın takdir buyurmadığı hiçbir şeyin başımıza gelmeyeceğini apaçık beyan eder.⁴²¹ Yine Kur'ân'a göre, yeryüzünde hareket eden bütün canlılar, havada uçan her türden kuşlar, bizim gibi birer toplum (ümme) oluşturur ve Cenab-ı Allah (c.c.), Kitap'ta (Kur'ân ve *Levh-ı Mahfuz*) hiçbir şeyi eksik bırakmamış, yazmış, kaydetmiştir.⁴²²

İnsan, dünya hayatında *Levh-ı Mahfuz*'da yazılı nazarî (teorik) kaderi istikametinde hareket eder. Ama bu kader, onu böyle hareket etmeye zorlamaz; çünkü o, bir tür ilimdir, önceden bilmedir. Bu bilme malûma, yani bilinene tâbi olup, Cenab-ı Allah (c.c.) için dün–bugün–yarın şeklinde bölünmüş bir zaman söz konusu değildir. O, bütün zamanlara bir nokta gibi bakar ve bilir; insanın iradesiyle nasıl davranacağını da ezelde bilir ve onu sanki bir 'ön bilgi' mahiyetinde yazmıştır ki, kader veya alın yazısı dediğimiz şey, insan için budur. Allah, her insanla ilgili bu yazıyı onun boynuna asmıştır. İnsan, hayatıyla bu yazıyı uygulamaya koyar. Nasıl bir ağacın hayatı, onun çekirdeğindeki bütün bilgi ve programların pratiğe dökülmesinden ibaretse ve bu pratik yeniden çekirdekte âdeta yoğun bir birikim halinde bir defa daha tesbit ediliyorsa, aynen bunun gibi, insanın boynuna asılan kaderi ile hayatının kaydedildiği amel defteri birbirinin aynıdır. İnsan, Âhiret'te bunları görecektir ve kendisi hakkındaki hükmü bizzat kendisi verebilecek şekilde kendi yaptıklarına şahit olacaktır.

• **Meyve, ağacın küçültülmüş misalidir. Meyvedeki çekirdek, ağacın amel defteridir. Ağacın tarih-i hayatı, çekirdekte yazılıdır.**⁴²³

MEYVE VE ÇEKİRDEKTEKİ VARLIK GERÇEKLERİ

Bu küllî hakikat, pek çok imanî hakikatleri ve varlık gerçeklerini anlamada önemli bir misal teşkil etmektedir. Bir ağacın hayatı çekirdekle başlar. Çekirdek, ağacın kaderidir; bir başka ifadeyle, çekirdekte ağacın bütün gelecek hayatı yazılmış, bütün teşkilatı, yani kökü, gövdesi, dalları, yaprakları ve çiçekleriyle bütün yapısı kaydedilmiştir. Küçük bir incir

çekirdeği, koskoca bir incir ağacını kendinde taşır. Her çekirdek, kendi ağacını verir. Ağacın meyvesi, o ağacın küçültülmüş misali, o ana kadarki hayatının muhassalası, yani yoğunlaşmış neticesidir. Meyvedeki çekirdek, ağacın bütün geçmişinin, geçmiş hayatının yoğun özeti, bir başka ifadeyle, amel defteridir. Bir çekirdekten bir ağaç çıkar. Ağaç, yüzlerce meyve verir; her meyvede, ağacın cinsine göre çok sayıda çekirdek bulunur ve bir ağaç, meyveleri ve onların taşıdığı çekirdeklerle binlerce ağaca kaynaklık eder, binlerce ağaç olur.

Kâinat, bir ağaçtır. Levh-i Mahfuz, yani İlâhî İlm'in varlıklarla ilgili defteri, kâinat ağacının kaderi veya alın yazısıdır. Dolayısıyla Kader, bir bakıma Cenab-ı Allah'a ait bir 'ön bilgi'dir. Nasıl ağaç meyvesi için dikilirse, ağaçtan gaye onun meyvesi ise, kâinat veya varlık ya da yaratılış ağacının meyvesi insandır, insanlar içinde en seçkini olan Pey-gamber Efendimiz Hz. Muhammed'dir (s.a.s.); yani kâinat, öncelikle ve özellikle O'nu meyve vermek için yaratılmıştır. Şu halde, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) manevî varlığı, nûru, kâinat ağacının çekirdeğidir. Bir başka ifadeyle, Levh-i Mahfuz'daki ilmî kayıt, ilk küllî tecellisini Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) manevî varlığı, dünya hayatı öncesi Ahmed olarak taşıdığı hakikat, yani *Hakikat-ı Ahmediye* olarak vermiştir.

Manevî varlığın, nûrun çekirdek olması, yanlış anlama ve değerlendirmeler olmaması için şu iki noktadan açıklama gerektirmektedir:

YAPI BENZERLİKLERİ EVRİMİ, TÜRLERİN BİRBİRİNDEN TÜREDİĞİNİ GÖSTERMEZ

Varlıkta gaye, fonksiyon ve manâ daima maddeden öncedir; madde, haricî âlemde ortaya çıkması için manâya hizmet eder. Meselâ, bir makale veya kitabı yazmaktaki gaye ve onun manâsı, onun maddî varlığından önce gelir. Gaye ve manâ olmazsa, makale veya kitap ortaya çıkmaz. Dolayısıyla, bir açıdan mükemmel bir kitap olan kâinatın da manevî ve ilmî varlığı, maddî varlığından öncedir.

Bu gerçek, Darwinistlerin varlık türleri arasındaki yapı benzerliklerinden hareketle evrime hükmetmesini de reddeder. Çünkü varlıkta önce madde

veya maddî, biyolojik ya da fizikî yapı gelmez. Madde manâ, gaye ve fonksiyona göre şekillenir. Önce bir kelime veya kitap yazıp sonra ona manâ vermez, fonksiyon ve gaye tayin etmeyiz. Önce rastgele binalar yapıp, sonra onlara fonksiyon biçmeyiz. Önce harfleri rastgele sıralayıp, sonra onları manâlı kelimeler gibi ayrıştırıp, okumayız. Önce, neyi niçin ifade etmek istiyorsak maksud (kastedilen) manâyı zihnimize oluşturur, sonra da bunu o manâyı ifade edecek harfler kalıbına, yani kelimeye dökeriz. Nasıl kelimelerin yapısı, yani harfleri arasındaki benzerlikler, kelimelerin birbirinden türediğini göstermezse, nasıl birbiriyle alâkasız pek çok manâyı ifade eden kelimeler arasında sadece birer harf farkı bile olabiliyorsa ve bu çok küçük fark dışındaki büyük benzerlikler söz konusu kelimelerin birbirinden türediğini göstermezse, aynı şekilde, türler arasındaki büyük yapı benzerlikleri de onların birbirinden türediğine asla delil olmaz. Birbirinden türeyen kelimeler de elbette vardır; ancak bu, ailelerdeki veya türlerdeki yatay büyümeyi, yani varyasyonu izahta misal teşkil edebilir. Kelimeler arası türemede olduğu gibi, bu türeme veya varyasyonda da yine gaye ve kastedilen manâ önce gelir. Yani önce kelimeyi türetip sonra ona manâ ve fonksiyon yüklemeyiz. Dolayısıyla her bir türün bir ilk Âdemi, atası olduğu ve asla türler birbirinden türemediği gibi, özellikle her bir insan ferdinin de, diğer fertlere genel yapı olarak benzerliği olmakla birlikte, kendine has dünyası, ferdî bağımsızlığı vardır ve parmak izlerine ve saç kıllarına varıncaya kadar fertler birbirinden seçilebilmektedir.

HAKİKAT-I AHMEDİYE VEYA NÛR-U MUHAMMEDÎ

Ayrıca, kâinatta maddî olanlardan çok daha fazla madde ötesi, maddî olmayan varlıklar vardır. İşte, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) nûru, manevî varlığı, bir başka ifadeyle, Hakikat-ı Ahmediye, kâinat ağacının çekirdeğidir. Nurdan maddeye geçişe, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, insanın konuşması, yazması, enerjinin maddeye, maddenin enerjiye dönüşümü fizikî âlemde birer misaldir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), yaratılıştaki ilk, peygamber olarak gönderilişte peygamberler içinde sondur.

O, Hz. Muhammed (sa.s.) olarak dünyadaki varlığıyla, Hakikat-ı Muhammediye'siyle kâinat ağacının en mükemmel meyvesidir. Peygam-ber Efendimiz'in nûru, manevî varlığı kâinat ağacının çekirdeği olmakla, bütün insanlar günahsız veya peygamber gibi olacak demek değildir. Çünkü nasıl bir ağaçta sağlamların yanısıra çürük meyveler de bulunur, fakat bütün bir ağaç tek bir çekirdekten çıkar, bunun gibi, temelde tek bir çekirdeğe dayanan kâinat ağacının insanlık dalında biten insanlar da birbirlerinden farklı farklıdır.

BÜYÜK İNSAN KÂİNAT, KÜÇÜK KÂİNAT İNSAN

Genel olarak insan kâinat ağacının çekirdeği ve meyvesi olması sebebiyle, kâinatta ne varsa insanda vardır. Meselâ, insanın hayal, tasavvur, tasdik, tefekkür, muhakeme, iltizam, itikad gibi pek çok tabakalarıyla zihin dünyası yedi semâya; hafızası, her varlığın, her hadisenin kendinde kayıtlı bulunduğu Levh-i Mahfuz'a; kalb, fuâd, sır, hafî, ahfâ gibi ruh veya madde ötesi dünyası, manevî-ulvî âlemlere misaldir. İnsanın maddî varlığı ise, toprak, hava ve sudan gelen atomlardan yaratılmış olmakla yeryüzünün küçültülmüş misalidir. Meselâ, nehirler yeryüzünde ne ifade ediyorsa, insandaki kan damarları onu; yer altında içinde kuyulara, pınarlara suyun aktığı su kanalcıkları neyi ifade ediyorsa insandaki kılcal damarlar bir şekilde onu ifade eder.

MEYVE VE ÇEKİRDEK, ÂHİRET'İ DE İSPAT EDER

Nasıl ilk çekirdek bütün ağacın geleceğini kendinde taşıyorsa, bütün kâinat da, onun çekirdeği olan Peygamber Efendimiz'in manevî varlığında, nûrunda dercedilmiş ve gelecek hayatı Levh-i Mahfuz'da yazılmışsa, kâinatın bütün fiilî hayatı da yine kaydedilmektedir. Aynı şekilde, insanın her bir şuurlu ve iradî söz ve fiilleri de kaydedilmektedir. Bugün artık seslerin ve görüntülerin kaydedilip tekrar dinlenmesi ve izlenmesi, kâinatın hayatının, insanın her söz ve fiilinin kaydedilmesinin bütününüyle mümkün olduğunu ispatlar. İşte nasıl ağacın hayatı nihayet meyvede ve meyvelerdeki binlerce çekirdekte kaydediliyor, sonra bu çekirdeklerden çıkan binlerce yeni ağaçta devam ediyorsa, aynı şekilde, semâsı ve arzıyla, yani göğü ve

yeriyle dünya Âhiret'in, insanın dünya hayatı da onun Âhiret hayatının çekirdeğidir. Ağacın hayatının kendinden çıkan binlerce ağaçta okunup devam etmesi gibi, insanın dünya hayatı da bir çekirdek olarak, çok daha geniş, derin ve büyük boyutlarda Âhiret hayatını sümbül verecektir. Toprağa düşen insan, Âhiret âleminde o âleme has olarak çıkacaktır.

Kısaca, çekirdek, ağaç, meyve ve meyvelerdeki çekirdekler; Kader, ölümden sonra dirilme, Âhiret, insanın söz ve fiillerinin yazılması, amel defterleri ve bu defterlerin açılması, Hakikat-ı Ahmediye, Hakikat-ı Muhammediye gibi pek çok imanî gerçeklerin yanısıra, Levh-i Mahfuz, varlık ağacı, yaratılış, gökler, âlemler gibi pek çok varlık gerçeklerini açıklayan müşahhas misallerdir. Bütün bu manevî ve maddî gerçeklerin iç içeliği, birbirine misal olup birbirini açıklaması, birbirlerinin bir bakıma farklı sahalardaki ifadesi olması, hepsini yaratanın, hepsinin sahibinin Allah (c.c.) olduğunu ve O'nun Birliği'ni de açıklar ve ispat eder.

· **Kader ve insan iradesi, akla bakan ve onu ikna edecek teorik ve ilmî yanları da olmakla birlikte, temelde İslâmiyet'in ve imanın nihayet hududunu gösteren hâlî ve vicdanî birer meseledir; yoksa sadece ilmî ve nazarî değillerdir.**⁴²⁴

DİN, TEMELDE TECRÜBEDİR, YAŞANIR VE YAŞANARAK BİLİNİR

Din'in bütün meselelerinin biri Cenab-ı Allah'a, diğeri insana bakan iki yönü vardır. İnsana bakan yönlerinin de akla hitapla onu ikna eden ilmî ve nazarî, yani teorik yanları da elbette olmakla birlikte, Din, temelde tecrübî, yani yaşanması gereken, yaşanan ve yaşanarak kavranan ve ayrıca vicdanî bir meseledir. Din'i sadece ilmî bir mevzu ve malzeme, teorik ve akademik bir mesele olarak inceleyenler, onu aslıyla ve özüyle kavrayamaz; dolayısıyla Müslümanları ve İslâm toplumlarını da doğru olarak değerlendirip, doğru olarak yorumlayamazlar. Meselâ, İslâm'ı ilmî ve teorik olarak çok iyi çalışmış bir müsteşrik, Din'i tatbik etmeye çalışan âmî bir mü'min kadar İslâm'ı doğru bilip doğru değerlendiremez.

KADERİN HERKES İÇİN ORTAK HÂLÎ VE VİCDANÎ YÖNLERİ

Kader, Din'in temellerinden, imanın esaslarındandır. Onun elbette ilme bakan teorik yanları vardır. Çünkü İslâm, kendini öncelikle akla takdim buyurup, akıl sahiplerine seslenir, kendinden akıl sahiplerini sorumlu tutar ve bütün fakülteleriyle zihni ikna ve tatmin eder; dolayısıyla, bir açıdan ilmin konusudur. Bu sebeple, Kader de Din'in temellerinden olarak, elbette zihni ikna edecek derecede ilmî ve teorik bir yanı bulunacaktır. Kader, onun üzerine oturduğu İlâhî Meşiet ve İrade, ayrıca insan iradesi ve bu iradenin Kader veya İlâhî Meşiet'le münasebeti Kelâm'ın konusu olarak bütün yanlarıyla incelenmiş, özellikle Risale-i Nur'da en ikna edici olarak anlatılmıştır. Bununla birlikte, nasıl kulun ibadetlerinin ve Allah ile münasebetinin, bu münasebetin hâsıl ettiği birtakım duygu, tecrübe ve müşahedelerin kelimelerle ifadesi mümkün olmayan boyutları ve derinlikleri varsa, bilhassa Kader ve insan iradesi meselesi, bu boyutların en çok derinleştiği meselelerden biridir. Bu meselenin her bir kimsenin iman, tefekkür, ilim, kulluk ve Allah ile münasebet seviyesine göre değişen tecrübî, hâlî ve vicdanî derinlikleri dışında, herkese ortak olarak bakan tecrübî, hâlî ve vicdanî yanı şudur:

Cenab-ı Allah'ın onlardan mü'minleri sorumlu tuttuğu emirleri ve yasakları vardır. Sorumluluk, insanda iradenin olmasını gerektirir ve herkes, iradenin mahiyetini bilemese de, varlığını hisseder ve bilir. Eğer insan hatalarını ve günahlarını boynunu dinî mükellefiyetler boyunduruğundan çıkarmak için Kader'e havale edecek, bazı müşriklerin ve kâfirlerin dediği gibi, "Allah dilemeseydi, Kader'de olmasaydı ben bu günahı, bu hatayı işlemezdim!" iddiasında bulunacak olursa veya böyle dememesi, bu iddiada bulunmaması için iradesi karşısına çıkar ve "Hayır!" der ve ilâve eder: "Kader, tabir yerindeyse bir ön-bilgidir. Hz. Allah (c.c.), mekân gibi zamanın da ötesindedir. O, bizim için geçmiş ve gelecek olanı hâl, yani şimdiki zaman gibi bildiği için bizim ne yapacağımızı, nasıl davranacağımızı sadece yazmıştır. Onun bunu biz yapmadan, davranmadan önce bilip yazması, bizi o işe ve davranışa zorlamaz. O öyle yazdığı için biz öyle davranmayız; biz öyle davranacağımız için O öyle yazmıştır. Ey insan,

irade sahibi olduğunu ve yaptıklarını bizzat iradenle yaptığını görüyorsun. Dolayısıyla yaptığından mesulsün, Dinî emir ve yasaklardan da mesulsün.”

HAYIRLAR TAMİR VE İNŞÂ, ŞERLER TAHRİP DEMEKTİR

Öte yandan, insanın şerlere karşı eli pek uzun, hayırlara karşı ise pek kısadır. Ayrıca, hayırlar tamir ve inşâ, şerler ise tahrip demektir ve tahrip, her zaman pek kolaydır. Bir binayı on kişi bir yıl çalışarak yapar; fakat aynı binayı, bir çocuk bir kibrit çakmakla bir saatte kül edebilir. Bunun yanısıra, bir şeyin varlığı için aynı anda bütün parçalarının belli bir düzen altında, meselâ bir binanın varlığı için bütün taşlarının, tuğlalarının, demir ve çimentosunun, kereste ve kiremitlerinin bir plan dâhilinde eksiksiz ve düzenli bir şekilde bulunması gerekir. Fakat bir şeyin yokluğu, bir parçasının yokluğu ile mümkündür; bir binanın bir duvarından çekilecek bir taş ve tuğla, binanın tamamının yıkılmasına sebep olabilir. Bu gerçeklerden dolayıdır ki, insanın bizzat iradesiyle yaptığı müsbet, yani inşâ manâsı taşıyan işlerdeki payı son derece azdır; bir odayı aydınlatmak için elektrik düğmesine dokunmaktan daha fazla değildir.

İNŞÂ MANÂSİ TAŞIYAN MÜSBET İŞLERDE İNSANIN PAYI PEK AZDIR

Evet, insanın inşâ manâsı taşıyan işlerdeki payı son derece azdır. Meselâ, bir adım atması için bile kendine ait olmayan ve iradesi dışında işleyen bütün vücudunun adım atma istikametinde çalışması gerekir. Her bir davranışı için çalışması gereken vücudunun yapımı ve işleminde insanın dahli yoktur. İnsanın bir ekmek, bir kiraz, bir yudum su elde etmesi için âdeta bütün kâinat işbirliği yapar; güneş, yerküre, hava, toprak ve su belli oranlar ve sistem dâhilinde işbirliği içinde olmasa insan hiçbir şey elde edemez. İnsanın hayatı için en olmazsa olmaz mevkiinde bulunan hava ve onu teneffüste insanın hiçbir rolü, iradî hiçbir teşebbüs ve davranışı yoktur. Dolayısıyla, yaptığı müsbet işlerde insanın payı zerre miktardan daha fazla değildir.

NEFİS, HAYIRLARI İSTEMEZ; ONLARI İSTEYEN VE LÜTFEDEN, İLÂHÎ RAHMETTİR

Ayrıca, insan nefsi, hayırları istemez, şerri ve günahı ister. İnsana hayrı işleyen, tamamen lûtf-i İlâhî'dir; Cenab-ı Allah'ın iradesidir. Allah, insana hayrı ilham eder ve onu hayra sevkeder; onu hayrı işlemeye muvaffak kılar ve o işe haricî âlemde vücut verir, yani onu yaratır. Buna karşılık, şerri ve günahı isteyen ve işleyen ise bütünüyle insanın kendisidir.

İNSAN, ŞERRİ DİLER VE İŞLER; ŞERRİ YARATMAK DEĞİL, İŞLEMEK ŞERDİR

Cenab-ı Allah (c.c.), asla şerri ve günahı dilemez; insanda şer ve günah işleme meyli hâsıl etmez; insanı şerre ve günaha sevk etmez. Fakat insana irade verildiği için insan şerre ve günaha ısrarla yönelecek, onu ısrarla işleyecek olursa Allah'ın Kudreti, kulun fiilini yaratır. Bundandır ki, hâlq-ı şer, yani Cenab-ı Allah'ın şerri yaratması değil, kesb-i şer, yani kulun onu işlemesi şerdir. Cenab-ı Allah (c.c.), insana nelerin hayır ve sevaplı, nelerin şer ve günah olduğunu bildirmiştir. Günah ve şer işlememesi için kalbine ve vicdanına bunlardan çekinme ve burkuntu duyma, işlediğinde rahatsız olma duygusu yerleştirmiştir. Peygamberler, âlimler ve müridler yaratarak, Kitaplar indirerek, insanları rehbersiz bırakmamıştır. Günah ve şer konusunda onu şiddetle ikaz, hayır hususunda ısrarla teşvik buyurmuş, günah ve şerlerin karşısına Cehennem'i, hayır ve sevapların karşısına Cennet'i çıkarmıştır. Ayrıca, hayır ve sevap işlemede ona yardımcı olmakta, şer ve günah işlemede ise çok defa önüne engeller çıkarmaktadır. Bütün bunlara rağmen, pek çok hikmetler gereği iradesiyle imtihanda olan insan günah ve şerde ısrar ederse, Cenab-ı Allah da, ona verdiği irade gereği o günah ve şerri yaratır.

KADER, HAYRIN ALLAH'TAN, ŞERRİN İSE İNSANA AİT OLDUĞUNU ÖĞRETİR

Bütün bu gerçekler karşısında insana düşen, bütün hayırları, sevaplı davranışları Allah'tan, şerlerin ve günahların sebep ve faili olarak kendisini bilmektir. Buna rağmen insan, hayırları ve sevapları kendinden bilip, bunlarla gururlanacak olursa, bu defa Kader karşısına çıkar ve "Haddini bil! Hayır ve sevaplarda senin rolün yok denecek kadar azdır. Onları sana

lûtfeden, Cenab-ı Hakk'tır, dolayısıyla hayır ve sevapları O'ndan bilmeli, bunların karşılığında O'na şükretmeli ve böylece hem onları aleyhine çevirmemeli, hem de seni daha daha çok hayır ve sevaplara muvaffak kılması için O'na dilekçe uzatmalısın." der. Kur'ân, bu hususta açıktır: *"Sana her gelen iyilik Allah'tandır; başına gelen her kötülük de nefsendendir."*⁴²⁵

KADER'İN HÂLÎ VE TECRÜBÎ OLUŞUNUN BİR DİĞER YÖNÜ

Kader ve insan iradesinin hâl ve tecrübeye bakan bir diğer yanı da şudur: İnsanın bilgisi son derece sınırlıdır. Geçmiş, onun hakkında ne kadar çalışsak çalışalım tam bilemeyiz ve gerektiği gibi değerlendiremeyiz. Çünkü olup bitenler hakkında bilgimiz tam ve her bakımdan doğru olmadığı, olamadığı gibi, hadiselerin özneleri olan insanların niyetlerini de bilemeyiz. Gelecek hakkında ise sadece tahminde bulu-nabiliriz. Hâli de, geçmiş gibi tam olarak ve yanlışsız bilemeyiz. Dolayısıyla biz, hakkımızda neyin hayırlı, neyin şer olduğu konusunda kesin bilgi sahibi olmaktan mahrumuz. Ancak Cenab-ı Allah'ın hayır dediği hayır, şer dediği şerdir. Bunu ifade eden bir âyet-i kerimede şöyle buyrulur: *"Olur ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da o şey hakkınızda hayırlıdır; bir şeyi seversiniz ama, o şey ise hakkınızda şerlidir. Allah bilir, siz bilmezsiniz."*⁴²⁶ Bundan dolayıdır ki, Kur'ân'da ta'lim buyrulduğu üzere, elimize geçene sevinmemeli, elimizden gidene üzülmemeliyiz: *"Elinizden çıkıp gidene de, başınıza gelenlere de üzülmeysiniz."*⁴²⁷ Öyle ki, elimizden giden bizim için hayır, elimize geçen ise şer olabilir.

GEÇMİŞE VE MUSİBETLERE KADER, GELECEĞE VE SORUMULUKLARIMIZA İRADEMİZ AÇISINDAN BAKILIR

İşte, geçmişte olup biten ve başa gelen musibetlerden ibret alalım, hatalarımız üzerinde düşünelim, musibete yol açan sebepleri tahlil edip, hatalarımızı tekrarlamamaya çalışalım, fakat lüzumsuz ve faydasız keşkelerle dövünüp üzülmeyselim, ümitsizliğe düşmeyelim diye Kader, geçmişte olup bitenler ve başımıza gelen musibetler konusunda karşımıza çıkar ve bize şöyle der: *"Gerek (kıtlık, kuraklık, deprem gibi) yerde, gerekse*

(hastalık, açlık, sevdiklerinizi kaybetme, mallarınızdan eksilme gibi) kendinizde vuku bulan hiçbir musibet yoktur ki, onu yaratmamızdan önce bir Kitap'ta kaydedilmiş bulunmasın. Bu, Allah için elbette pek kolaydır. Böyledir ki, elinizden bir şey çıktığında gam çekmeyeseniz, Allah size bir nimet bahsettiğinde de şıarmayasınız. Allah, kendini beğenmiş, kendisiyle övünüp duran hiç kimseyi sevmez.”⁴²⁸

Kısaca, geçmişe ve musibetlere Kader nazarıyla bakılıp ümitsizliğe düşülmez; olup bitenlerden dersler çıkarmakla birlikte, faydasız keşkelerle dövünülmez; buna karşılık, geleceğe ve üzerimize düşen vazifelere irademiz açısından bakılır ve ne üzerimize düşen vazifeler “Kader’de ne varsa o olur!” sorumsuzluğu ve tembelliğiyle ihmal edilir, ne de hata ve günahlarımız Kader’e atfedilir. Hata ve günahlarımız nefsimizden bilinerek onlar için istiğfar etmeli, onları tekrarlamamaya çalışmalı; muvaffak kılındığımız hayır ve sevapları ise bütünüyle Allah’tan bilip, karşılığında Allah’a şükrederek, onları bizim için daha fazla arttırması adına şükürle O’na dilekçe uzatmalıyız.

· **Cenab-ı Hakk’ın atâ, kaza ve kader namında üç kanunu vardır. Atâ, kaza kanununu, kaza da kaderi bozar.**⁴²⁹

Kader, fiillerimize bakan yanıyla bir manâda hüküm ve karar, yani iradî yönelişlerimiz, niyetlerimiz ve fiillerimiz karşılığında Cenab-ı Allah’ın (c.c.) verdiği (ön) hüküm, tayin buyurduğu netice demektir; ne yaparsak ne ile karşılaşacağımızı Cenab-ı Allah’ın bize bildirmiş olmasıdır. Kazâ, bu hüküm ve kararın, yani kaderin infazıdır. Çok defa da Cenab-ı Allah (c.c.), bilhassa mü’min kullarına olan hususî merhameti sebebiyle kaderi, yani günahlarımız ve hatalarımız hakkında verilmiş olan hükmü ya karşılıksız olarak, ya da tevbe ve istiğfarımız sebebiyle infazdan kaldırır. Buna da atâ kanunu denir. Bu mevzuda Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulur:

Başınıza gelen her musibet, bizzat işlediğiniz ve kaydınıza geçen günahlar, (ihmal ve kusurlarınız) sebebiyledir; bununla birlikte O, sizi (her günah ve hatanız sebebiyle cezalandırmayıp,) onların pek çoğundan geçirir.⁴³⁰

Eğer O dilerse rüzgârı dindirir de, gemiler denizin üstünde durakalır... Veya (özellikle yolcuların) işledikleri kötülükler ve kazandıkları günahlar sebebiyle o gemileri batırır; bununla birlikte O, işlenen günah ve yapılan hataların pek çoğundan geçer.⁴³¹

O, kullarının tevbesini (ve tevbe ile Kendisi'ne yönelişlerini) kabûl eder ve (işledikleri) kötülüklerden geçiverir ve her ne yapıyorsanız bilir O.⁴³²

Sen (ey Rasûlüm,) aralarında bulunduğun, (vefatından sonra da senin izinde gidip Sünnet'ine tâbi oldukları) müddetçe Allah onlara azap edecek, başlarına felâket gönderecek değildir. Bir de, yaptıklarına pişmanlık duyup günahlarının bağışlanmasını diledikleri sürece de Allah onlara azap edecek değildir.⁴³³

ATÂ KANUNUNA KURÂN'DAN TARİHÎ BİR MİSAL

Atâ kanunun kaza kanununu toplum çapında infazdan alıkoymasının tarihteki en önemli misali, Hz. Yunus'un kavmine helâk hükmü verildiği ve bu hüküm infaza konduğu halde, infazın durdurulup, o kavme hidayet nasip buyrulmasıdır. Kavminin söz dinlemeziği karşısında Hz. Yunus (a.s.) celâlle kavmini terketmiş, fakat bu büyük rasûlüne rahmet dileyen Hz. Allah (c.c.), O'nu gecenin ve denizin karanlıkları içinde bir balığın karnına önce hapsetmiş, yani Hz. Yunus gemide giderken denize atılmış ve büyük bir balık onu yutmuş, hayatı boyu sürekli Cenab-ı Allah'a tesbihte bulunan bu büyük rasûl, orada da bir başka edâda tesbihine devam etmiş ve Cenab-ı Allah, O'nu balığından karnından kurtarmıştır. O'nu kurtarmakla kalmamış, peygamberlerinin kendilerini terketmesi karşısında korku ve endişeye kapılan Hz. Yunus'un kavmi iman ve istiğfarla Allah'a yönelmiş, neticede Cenab-ı Allah, onlar için hak olan helâki üzerlerinden kaldırıp, Hz. Yunus'u kavmine iade etmiş ve kavminde iman edenler gittikçe çoğalmıştır. İşte Hz. Yunus'un kavmi için devreye giren atâ kanununa Kur'ân-ı Kerim şöyle işaretle bulunur:

Allah'tan azap hükmü çıktığı zaman iman edip de imanı kendilerine fayda veren tek bir memleket halkı olsun bulunsaydı! (Böyle bir şey asla vâki olmadı.) Sadece Yunus'un halkı müstesna ki, onlar iman edince Biz de

üzerlerinden dünya hayatında rüsvaylık azabını kaldırıp, dünyada bir süre daha kalmalarına müsaade buyurduk.⁴³⁴

Atâ kanunun devreye girmesinde insana düşen en önemli teşebbüs, istiğfar, dua ve sadakadır. Sadaka ve istiğfarın musibetlere kalkan ve günahlara kefaret olduğuna dair çok hadis-i şerif vardır. Meselâ: “Satış işine yemin ve yalan bulaşmaktadır; siz, (Rabbin gadabını söndüren) sadaka karıştırın.”⁴³⁵ “Oruç, (Cehennem’e) perdedir; sadaka, hataları yok eder, tıpkı suyun ateşi yoketmesi gibi. Kişinin geceleyin kıldığı namaz, salihlerin şiarıdır.”⁴³⁶ “Ben aralarından ayrıldım mı, (Allah’ın azabını önleyecek ikinci eman olan) istiğfarı Kıyamete kadar aralarında bırakıyorum.”⁴³⁷

Hız. Üstad Bediüzzaman (r.a.), kader–kaza–atâ kanunuyla ilgili mütalâalarını şöyle bağlar: “Bu hakikate vâkıf olan ârif: ‘Yâ İlâhî! Hasenâtım Sen’in atândandır. Seyyiâtım da Sen’in kazandandır. Eğer atân olmasa idi, helâk olurdum!’ der.”

Bu söz, gerçekten çok güzeldir. Yani, “Yâ İlâhî! Bende günahtan başka bir şey yok; sevap işlemeye mecalim de yok. Ama Sen, affedicisin, bağışlayıcısın. Eğer bir iyiliğim varsa, o, Sen’in affettiğin, affına uğramış günahımdır. Günahlarım, kölülüklerim de, affına nâil olamayıp, kaza buyurduklarındır.” demektir.

· **İnsanın başına gelenlerden şikâyet etmesi, Kader’i tenkit; her şeye rağmen daima Cenab-ı Hakk’a şükretmesi, Kader’e teslimiyettir. İnsanın başına gelenlerden dolayı Allah’tan veya Kader’den şikâ-yet etmeye hakkı yoktur.**⁴³⁸

MUSİBETLERİN SEBEPLERİ VE HİKMETLERİ

Cenab-ı Allah (c.c.), asla insanlara zulmetmediği gibi, onlar için asla şer de dilemez. Fakat insan, bizzat kendi davranışları ve yönelişleriyle şerre sebep olur ve kendi kendisine zulmeder. Bizzat kendi iradesi ve iradî davranışları, tavırları ve yönelişleriyle insan şerri üzerine çeker, onu işler ve her türlü ikaza rağmen işlemekte devam ederse, elbette Cenab-ı Allah (c.c.), şerri yaratır ve özellikle zulmeden insanlar helâki tam hak ettikleri zaman onları helâk de eder.

İnsanın başına gelen kötülükler, tamamen kendi nefsendendir ve bunların sebebi insanın kendisidir. Kur'ân-ı Kerim'de “*Sana her gelen iyilik Allah'tandır; başına gelen her kötülük de nefsendendir.*”;⁴³⁹ bir başka âyet-i kerimede de, “*Başınıza gelen her musibet, bizzat işlediğiniz ve kaydınıza geçen günahlar, (ihmal ve kusurlarınız) sebebiyledir; bununla birlikte O, sizi (her günah ve hatanız sebebiyle cezalandırmayıp,) onların pek çoğundan geçiverir.*”⁴⁴⁰ buyrulur. İnsan, ya Şeriat'a, ya da Şeriat-ı Fıtriye'ye karşı hataları ve isyanı sebebiyle başına musibetlerin gelmesine sebep olur. Bununla birlikte, bazen de Cenab-ı Allah (c.c.), kullarını ikaz etmek ve onları doğruya yönlendirmek için de musibetler gönderebilir. Bu konuda Hz. Üstad Beidüzzaman (r.a.), şöyle yazar: “Merayı tecavüz eden koyun sürüsünü çevirtmek için çobanın attığı taşlar kendisine dokunan bir koyun, hal diliyle, ‘Biz çobanın emri altındayız. O, bizden daha ziyade faydamızı düşünür. Madem onun rızası yoktur, dönelim!’ diye kendisi döner, sürü de döner. Ey nefis! Sen o koyundan fazla âsi ve yoldan çıkmış değilsin. Kader'den sana atılan bir musibet taşına maruz kaldığın zaman, ‘Biz Allah'ınız ve zaten O'na dönmekteyiz!’⁴⁴¹ de ve hakikî merciine dön, imana gel, kederlenme. O, seni senden daha ziyade düşünür.”⁴⁴² İşte, insanın, özellikle mü'minlerin başına gelen musibetler ve kötülüklerin çoğu, bu kabilden, yani insanı ikaz ve irşad içindir. Dolayısıyla insan, hiçbir zaman başına gelenlerden dolayı Kader'den ve Cenab-ı Allah'tan şikâyetçi olmamalı, hattâ hiçbir şekilde şikâyet etmemelidir. Bilâkis, “Allah, beni benden daha çok düşünüyor!” diyerek memnun olmalı, ders almalı ve Cenab-ı Allah'a şükretmelidir. Kader'e taş atan başını kırar; Kader'e rıza gösterip teslim olan ise rahat eder, doğruya yönelir.

İBADETİN MÜSBET KISMI, MENFÎ KISMI

Bu konunun bir yanı da şudur: Bir müsbet, bir de menfî ibadetler vardır. Müsbet ibadet, emredileni yapmak, nehyedileni işlememektir. Menfî ibadet ise, Cenab-ı Allah (c.c.), kullarına olan rahmeti sebebiyle, çok defa onların müsbet ibadetlerle yerine getiremedikleri kulluk vazifesini, kazanamadıkları manevî mertebeyi, muvaffak olamadıkları ahlâkî terakkîyi belâ, musibet ve

hastalıklarla mümkün kılar. Kul, bunlara sabreder, hattâ sabır içinde şükrederse, belâ, musibet ve hastalıklar onun için ibadet olur ve ona ibadet sevabı kazandırır.

HAREKETSİZ HAYAT ADEME HİZMET EDER

Bir diğer husus olarak, istirahat döşeginde ve yeknesak (monoton) hayat, vücuttan ziyade ademe hizmet eder. Hareket ve faaliyet, vücudun ve sağlığın kaynağıdır. İşte insan, müsbet davranışlarla hayatını gerektiği gibi olgunlaştırılmaz; müsbet davranışlarla hayatı gerektiği ölçüde tasaffî etmez, kemal ve kuvvet bulmaz. Cenab-ı Allah da, bilhassa çocuklukta çekilen hastalıkların, çalışmanın, enerji yakmanın vücudunun direncini arttırması ve bağışıklık sistemini güçlendirmesi gibi, ona birtakım belâ ve musibetler gönderir ki, hayatı kuvvet ve kemal bulsun, saflaşsın ve hayattan gaye kemal derecesinde hâsıl olsun.

MUSİBETLER, ÂHİRET’TE PEK ÇOK MÜKÂFATA SEBEP OLUR

Meselenin bir diğer boyutu da şudur: Dünya, bir imtihan meydanıdır ve Âhîret’in tarlasıdır. Burası ekme diyarı olup, burada ekilenler Âhîret’te sünbül ve meyve verecektir. Dolayısıyla, çalışmak ve hizmet etmek burada, ücret ve mükâfat almak Âhîret’tedir. O bakımdan, burada maruz kalınan musibetler ve belâlar, sabredildiği zaman hem günahlara kefarete olur, hem de ibadet hükmünde Âhîret’te pek çok mükâfata sebep teşkil eder.

KUL GÜNAHLARDAN TEMİZLENİNCEYE KADAR BELÂ ONUN PEŞİNİ BIRAKMAZ

Bu konuda bir diğer önemli hususu daha zikretmemiz gerekmektedir. Daha önce de zikredildiği ve “İnsanlar içinde en fazla musibete maruz kalanlar peygamberler ve ondan sonra da imanlarının derecesine göre diğer mü’minlerdir. Kişi, diyaneti nisbetinde belâyaya maruz kalır. Kim dininde şiddetli ve sağlam olursa onun belâsı da şiddetli olur. Şayet dininde zayıflık varsa, Allah onu da diyaneti nisbetinde imtihan eder. Belâ, kulun peşini bırakmaz. Tâ o kul, hatasız olarak yeryüzünde yürüyünceye kadar.”⁴⁴³ hadis-i şerfinde de buyrulduğu üzere, dünyada kişi Allah’a ne kadar yakın ise, o nisbette musibete maruz kalır. Çünkü kişi Allah’a yakın olduğu

nisbette bu yakınlığın gereğini yerine getirmek mevkiindedir. Âkil-bâliğ olmayandan ibadet beklenmez; nisap miktarı zenginliği bulunmayana zekât düşmez. Bunun gibi, Allah bir kişiye Kendisi'ne yakınlık lûtfetmişse, onun başkaları işlediğinde çok önemsiz görülebilecek hataları bile büyük olur. Dolayısıyla, bu seviyedeki insanlar, bir göz kayması, bir gönül bulutlanması sebebiyle bile ceza görürler. Ama bu kişiler, Allah'tan gelen lûtfu da kahrı da bir bilir ve İbrahim Hakkı Hz.leri gibi, "Lûtfun da hoş, kahrın da hoş!" derler.

PARATONER OLMA

Allah'a yakın zatların çok musibetlere maruz kalmasının önemli bir sebebi de, onlar, hem Müslümanlar, hem de bütün insanlık, hattâ bütün varlıklar için bir paratoner olma vazifesi görürler. Kendilerini ve hayatlarını insanlığa adanmışlardır ve dolayısıyla İslâm Ümmeti'nin, insanların, başka varlıkların başlarına gelecekleri üzerlerine çekmeye razıdırlar. Özellikle, İslâm'ın bekası için her şeylerini ortaya koymuşlardır. Bunların fedakârlıklarıdır ki, hem Müslümanları, hem diğer insanları, hem başka varlıkları daha büyük musibetlerden ve helâkten korur.

EHL-İ BEYT'İN MARUZ KALDIĞI MUSİBETLER

İslâm tarihinde Ehl-i Beyt'in maruz kaldıkları musibetlere bu açıdan bakılmalıdır. Kur'ân ve Ehl-i Beyt, İslâm'ın ve Müslümanların bekasının iki temelidir. Eğer Hz. Ali (r.a.) efendimiz zamanındaki fitneler ve o mübarek zâtın savaşları, ardından Hz. Hüseyin (r.a.) efendimizin aile fertlerinin pek çoğuyla beraber Kerbelâ'daki şehadeti olmasa idi, İslâm, sahilliğiyle ikinci asrını bulamayabilirdi. Hz. Ali, çok kısa süren hilâfeti ve savaşlarıyla Kur'ân'ı yanlış te'villerle İslâm'ın yanlış mecralara çekilmesinin önünü Allah'ın izniyle aldığı gibi, ümmet içi anlaşmazlıklarda nasıl davranılması gerektiğinin kaidelerini de ortaya koydu. Bundan daha önemlisi, İslâm'ın dünyevî siyaset elinde istismar edilerek aslî hususiyetinden saptırılmasının önüne geçti. Hz. Hüseyin de, mübarek babası gibi bu uğurda canını verdi. Onların fedakârlıklarıyla İslâm'a hizmetin hangi sahada daha çok yapılması gerektiği ve İslâm'ın bekasının

asıl zemini ortaya çıktı ve ümmetin sâlihleri, bir yandan ümmeti etraflarına toplayarak, dünyevî siyaset ve iktidarın İslâm'ı kullanması karşısında bir set oluştururken, diğer taraftan, Allah'ın izniyle muazzam ve muhteşem bir ilim ve maneviyat hareketi başlattılar. Neticede tarihin en muhteşem medeniyeti ortaya çıktı. Eğer sebepler dairesi içinde özellikle Tabiûn ve Tebe-i Tabiîn diye anılan ve rehberliklerini büyük ölçüde Ehl-i Beyt'in yaptığı iki mübarek neslin ilim ve maneviyat hareketi olmasa idi ve bu hareketi sonraki nesiller yüzbinlerce evliyâsı, müfessiri, muhaddisi, fakihî, tarihçisi ve siyercisi, bir yandan da fizikçisi, kimyacısı, astronomicisi, matematikçisi, tıpçısı ile devam ettirip, tarihin en muazzam ve en muhteşem medeniyetinin temellerini atmasalardı, bugün elimizde Kur'ân adına Tevrat ve İncil olarak ne varsa öyle bir kitap, İslâm adına da Yahudilik veya Hıristiyanlık gibi bir din olurdu.

ŞEFKAT TOKADI

Allah'a yakınlık nisbetinde musibetlere maruz kalmanın bir diğer sebebi de şudur: Allah'a yakınlık ve Allah yolunda hizmet, çok büyük bir meziyet ve nimettir; dolayısıyla bütünüyle ihlâs ve dünya, hattâ Allah rızası dışında ukbâ adına bile beklentisiz olmayı gerektirir. Dolayısıyla Hz. Allah (c.c.), bu insanları dünyaya küstürür. Bu hususta Hz. Bediüzzaman, "Kur'ân hizmetinde bulunanlar: ya dünya onlara küsmeli veya onlar dünyaya küsmelidirler. Tâ ihlâs ile, ciddiyet ile hizmet-i Kur'âniyede bulunsunlar." der ve Kur'ân hizmetinde ihlâsla çalışanlar fütur getirdikleri, hizmete az ara bile verdikleri zaman şefkat tokadı yerler ikazında bulunur.⁴⁴⁴

- **Bir şeyin var olmasıyla bizim onun varlığını bilmemiz ve bir şeyin varlığını bilmek ile onun mahiyetini bilmek, birbirinden farklı şeylerdir. Çok şeyler vardır ki, varlığı apaçık olduğu halde, mahiyeti bizce meçhuldür.**⁴⁴⁵

İnsanı yanlışa sevkeden en önemli sebeplerden biri, insanın varlığı bilgisinden, hattâ gözle gördüğünden ibaret sanmasıdır. Oysa bizim bildiğimiz varlık sayısı, bilmediklerimizin belki milyonda biri bile değildir; ayrıca görme, işitme, hissetme ve koku alma gibi duyularımızın kapasitesi

de son derece sınırlıdır. Bazı duylarda bazı hayvanlar bile bizden çok ileridir.

BİR ŞEYİN VARLIğINI BİLMEK BAŞKA, MAHİYETİNİ BİLMEK BAŞKADIR

İkinci olarak, bir Şeyin varlığını, yani var olduğunu bilmek başkadır, onun mahiyetini bilmek başkadır. Meselâ akıl, Şuur, irade, hayat, ruh, sevgi, merhamet... O kadar çok Şey vardır ki, bunların varlığından bütünüyle haberdarızdır ve var olduklarına inanırız. Fakat akıl nasıl bir Şeydir; Şuur ve irade nasıldır; sevgi, merhamet gibi Şeyleri nasıl duyarız, bunların kaynağı nedir, nasıl sever nasıl acırız; ruhun ve hayatın mahiyeti nedir, bunları bilmeyiz. Dolayısıyla bir Şeyin mahiyetini bilmememiz, onun yok olduğu manâsına gelmez. Cenab-ı Allah da, varlığı apaçıktır, fakat O'nun da Zâtını, Zâtı'nın mahiyetini bilemeyiz. Bunlar gibi, bir irade sahibi olduğumuzun, neyi, nerede, ne zaman, nasıl yapacağımıza kendimizin karar verdiğimizin farkındayızdır. Fakat irade nedir, nasıl bir Şeydir, nasıl dileriz, bunları bilmeyiz. Ne var ki, iradenin mahiyetini, nasıl bir Şey olduğunu bilmememiz de, onun olmadığı manâsına gelmez.

BEŞERİN DALÂLETLERİ PEK ÇOKTUR

Her Şeyi maddede ve biyolojik varlığında arayan modern bilim, meselâ düşünceyi beyindeki birtakım kimyevî işlemlere bağlar. Bu, aslında elektriği, enerjiyi aydınlatma sistemine, bilgisayarla yazılan makaleleri, yapılan resimleri, bilgisayardaki faaliyetlere bağlamak gibi bir Şeydir. Düşünürken elbette beyinde bazı işlemler gerçekteŐir; ama bu işlemler, insanın iradî düşünme faaliyetinin neticesidir; yoksa kendiliğinden bu işlemler olup, onlardan düşünce çıkmaz. Haydi farz-ı muhal diyerek, çıktığını varsaysak bile, o işlemleri idrak yine Şuurlu bir eylemdir. Aynı anda düşünüp konuşmanın mahiyetini, hattâ mekanizmasını bile bilemeyiz. Bugün bilimin tesirinde bazı inananların da düŐtüđu bir tuzak da, sevme, korkma, inanma, inkâr etme, ırkçılık yapma veya yapmama gibi tamamen insana ait hisleri bazı DNA'lara bağlamaktır. Bu, manevî-ahlâkî ve karakter eğitimini tamamen bedene havale etme ve cismanî görmek demektir;

yukarıda ifade edildiği gibi, bilgisayarın tuşlarına basıldığında çıkan harfleri ve oluşan manâlı kelimeleri, bizzat tuşlara havale etmekten farksızdır. Böyle bir anlayış, öğrenmeyi ve bilgiyi de maddî görüp, öğrenmek ve bilmek için okuyup, araştırıp, çalışmak yerine beyindeki bazı merkezlerle veya bazı DNA'larla uğraşma saçmalığını getirir.

Kısaca, beşerin dalâletleri, yani sapkınlıkları pek çoktur. Bunları bir yana bırakarak şunu ifade edelim ki, varlığı bildiğimiz, hissettiğimiz, yaşadığımız o kadar çok şey vardır ki, onların mahiyetini, o kadar işlem ve eylem vardır ki, hattâ mekanizmalarını dahi bilemeyiz. Dolayısıyla, bir şeyin varlığını veya mahiyetini bilmememiz, o şeyin olmadığı manâsına gelmez. İşte, insan iradesi de varlığını yaşadığımız, fakat mahiyetini bilemediğimiz şeylerdendir; onun Kader ile, Cenab-ı Allah'ın Meşietini ile münasebetini tam olarak bilemesek ve onları birbiriyle tam ikna olacak şekilde telif edemesek bile, bu, onlar arasında yerli yerinde bir münasebetin olmadığı ve teliflerinin mümkün bulunmadığı manâsına gelmez.

İlim, malûma tâbidir. Yani bir şey nasıl olacak, ilim ona öyle taallûk ediyor. Yoksa malûm, ilme tâbi değildir. Yani ilmin düsturları, malûmu haricî varlığı noktasında idare etmek için esas değildir.⁴⁴⁶

İnsan iradesi ve Kader ya da İlâhî Meşiet konusunda düşülen hatalardan biri de, ilmi kudret gibi düşünmektir. Bir şeyi bilmek, onun olmasını gerektirmez veya bir şey, biz onun öyle olacağını bildiğimiz için öyle olmaz. Biz, pek çok şeyin nasıl olacağını müşahedelerimiz, incelemelerimiz ve tecrübelerimizle biliriz. Meselâ, güneşin yeryüzünde herhangi bir noktadaki doğuş ve batış vakitlerini biliriz; acıktığımız zaman ne yememiz gerektiğini, susadığımız zaman ne içeceğimizi biliriz. Bir yere birkaç defa gitmişsek veya yolu öğrenmişsek, oraya nasıl gidileceğini biliriz. Bütün bu bilmelerimiz, bildiğimiz şeylerin bizim bildiğimiz gibi olmasını gerektirmez ve onlar, biz onları öyle biliyoruz diye o şekilde değildir ve o zamanda, o yerde, o tarzda meydana gelmez. Yani diyelim ki, güneşin doğma ve batma saatini bilmemiz, güneşin o saatte doğup batmasını gerektirmez. Tam tersine, güneşin doğma ve batma saati, bizim bilgimiz

dışında ve bilgimizden bağımsız olarak bellidir ve biz, o belli olan şeyi öğrenir ve biliriz.

Bizzat davranışlarımızla alâkalı daha açık bir misal olarak, ilk defa Ankara'dan İstanbul'a özel arabasıyla seyahat edecek bir yolcu düşünelim. Bu yolda daha önce seyahat etmiş veya etmemiş bile olsa yolu çok iyi bilen biri, yolun ve yolculuğun bütün merhalelerini bir kâğıda yazıp sözkonusu yolcunun haberi olmadan onun çantasına veya ceplerinden birine koysun. Yolcu İstanbul'a varıp, bu kâğıdı bulsa ve bu kâğıtta yazılanlarla yolculuğunun aynen geçtiğini görse, herhalde "Demek ki ben, bu kâğıda göre hareket etmişim; beni bu kâğıtta yazılanlar yönlendirmiş!" demez. O kâğıtta yazılanların yolu çok iyi bilen biri tarafından ona ait bir gaye ile yazılıp cebine veya çantasına konduğuna hükmeder ve en fazla bu işin sebebini, ondaki gayeyi araştırır.

İşte, bunun gibi, Kader veya İlâhî Meşiet, bir nevî ilimdir, zaman ve mekân ötesi olup, bütün zaman Kendisi için bir nokta, tabir yerindeyse, hale ait bir nokta, bütün mekân da yine bir noktadan ibaret bulunan ve Kendisi için geçmiş, hal ve gelecek sözkonusu bulunmayan Cenab-ı Allah (c.c.), kullarının iradeleriyle nasıl davranacaklarını bildiği için onları yazmıştır. Kul, Cenab-ı Allah öyle bilip öyle yazdığı için öyle davranmaz; o, davranışlarını iradesiyle tayin ve onlara iradesiyle yön verir ve Cenab-ı Allah, kul neyi nasıl yapacaksa, nasıl davranacaksa onu o şekilde yazmıştır. O'nun bizim neyi, ne zaman, nerede ve nasıl yapacağımızı biz daha dünyaya bile gelmeden önce bilip kaydetmesi, bizim davranışlarımızı idare etmez; bizi belli davranışlara zorlamaz. Yani ilim malûma, yani bilmek bilinene, fiile tâbi olup, onu haricî varlığı noktasında idarede esas değildir.

· **Malûmun zâtı ve hariçteki, yani fizikî âlemdeki varlığı, iradeye bakar ve kudrete istinat eder.**⁴⁴⁷

Bilmek bilinene tâbi olup, insanı belli davranışlara, belli şeyleri yapmaya veya yapmamaya sevkeden, Cenab-ı Allah'ın onları önceden bilip yazmış olması değildir. İnsan, yapacağı veya yapmayacağı şeylere iradesiyle karar verir ve kendi kapasitesiyle, gücüyle o şeyleri yapar veya yapmaz. Ve

insanın fiilerine, yaptıklarına hariçte vücut veren, yani onları yaratan, Cenab-ı Allah'ın Kudreti'dir. İnsanın fiilinin faili olması, bir şeyi yapma güç ve mekanizmasına sahip bulunması, onun istediği bir şeyi yapıp yapmamasında nihaî faktör değildir. Ancak Cenab-ı Allah'ın Kudreti'dir ki, onun fiillerini hariçte yapılmış kılar, yani yaratır; yapmadıklarını ise yaratmaz, onları yapılmış kılmaz.

İNŞÂALLAH DEME

Burada, Cenab-ı Allah'ın insanın fiillerinin yaratıcı veya yapmadıklarının yaratmayan olması dışında çok önemli birkaç nokta daha vardır. İnsana iradeyi de, bir şeyi yapma güç ve kabiliyetini de veren Allah (c.c.) olduğu gibi, onun iradesini kullanmasını ve yapmak istediği şeyleri dileyerek yapıp, yapmak istemediklerini dilemeyerek yapmamasını veya dileyip de yapamamasını mümkün kılan da Cenab-ı Allah'tır. Dolayısıyla insan, her istediğini dileyemez ve her dilediğini yapamaz. Ayrıca, insanın iradesiyle neyi diler, neyi yaparsa karşılığında ne ile karşılaşacağını tesbit buyuran da Cenab-ı Allah'tır. Bu sebeptendir ki Kur'ân-ı Kerim, "*Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz!*"⁴⁴⁸ buyurur ve yapacağımız bir şeyi söylerken mutlaka "İnşâallah (Allah dilerse, izin verirse)" dememizi emreder.⁴⁴⁹

İkinci olarak, her defasında insana dileme ve dilediğini yapma kabiliyet ve gücünü veren Cenab-ı Allah olmakla, bazen de Allah, rahmetinden, kuluna olan merhametinden onun yanlış şeyler dileyip, yanlış şeyler yapmasına mâni olur. Günaha yönelik planlarında ona başarı vermez; önüne engeller çıkarır; onu hattâ günahı dilemekten veya günah ortamlarına girmekten korur. İradesini ve bir fiil işleme kabiliyet ve gücünü yönlendirir. Ama hiçbir zaman onu samimiyetle hayra yönelik dilek ve davranışlarından alıkoymaz.

İNSAN, "HÜRR-Ü MUTLAK" DEĞİLDİR

Üçüncü olarak, hiçbir fert, kâinatta kendi başına ve sorumsuz, ayrıca, yalnız kendi düşünce, dileme ve davranışlarıyla başbaşa değildir. Çevre şartları gibi, başka sayısız denebilecek varlığın, özellikle irade sahibi başka

insanların varlıkları, hayatları, diledikleri ve yaptıkları da onu kuşatır ve ona tesir eder. Yani insan, belli bir çember içindedir ve bu çemberin dışına çıkamaz. Dün olup bitenlerin, yani tarihî mirasın da bu çemberde önemli bir yeri vardır. İşte, adına konjonktör denilen ve bütün insanların tavır, karar ve davranışlarının, tarihin ve çevre şartlarının meydana getirdiği örgü, bir bakıma bütün insanları kapsamına alan bir nevî kaderdir veya Kader'in bir boyutudur denebilir. İşte, sadece sorumlu bir varlık olması sebebiyle değil, bütün bunlardan dolayı da insan, Mehmet Akif'in ifadesiyle "hür-ü mutlak", yani mutlak manâda özgür değildir.

· **Sebeb için ayrı, netice için ayrı bir kader yoktur. Kader tektir ve sebeple müsebbebe, yani neticeye bir bakar. Yani, şu netice, şu sebeple meydana gelecek diye yazar.**⁴⁵⁰

SEBEP İÇİN AYRI, NETİCE İÇİN AYRI BİR KADER YOKTUR;
KADER TEKTİR

İnsanların Kader ve insan iradesi konusunda düştükleri hataların bir diğer önemli sebebi, çok defa farkına varmadan sebep için ayrı bir kader, netice için ayrı bir kader düşünmeleridir. Oysa Kader birdir ve sebep ile neticeyi bir arada değerlendirir. Yani, şu netice, şu sebeple meydana gelecek diye tayin eder. Bunu kavrayamamadır ki, Cebriye ve Mu'tezile'yi en önemli hatalarından birine daha düşürmüştür.

Meselâ, Osmanlı Devleti'ni İkinci Viyana Kuşatması'nda mağlûbiyete götüren zahirî en önemli sebep, Kırım Hanı Murad Giray Han ile Budin beylerbeyi İbrahim Paşa'nın, kuşatma öncesi toplanan harp divanında kendi düşüncelerine itibar etmeyen başkomutan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya karşı duydukları kırgınlık ve kin neticesinde ihanet etmeleri olmuştur. Böyle bir hadise için insan iradesine davranışlarında hiç yer vermeyen Cebriye der ki, "Bu ihanet olmasaydı, Osmanlı Devleti, yine mağlûp olacaktı." İnsanı fiillerinin yaratıcısı gören ve her şeyi sebebe bağlayan Mu'tezile der ki, "Bu ihanet olmasaydı mağlûbiyet de olmazdı." Gerçeğe tâbi olan Ehl-i Sünnet ise der ki, "Kader birdir ve sebep ile neticeyi bir arada değerlendirir. Dolayısıyla, mağlûbiyet, ihanet sebebiyle olmuştur. İhanet olmasaydı

mağlûbiyet olur muydu veya olmaz mıydı diye sormak veya akıl yürütmek, muhal üzerinde düşünmektir ve vehmin bir oyunudur.”

· **Bir şey, vacip olmazsa vücuda gelmez. Yani, bir şeyin varlığı için illet-i tâmme (o şeyin varlığı için gerekli bütün sebep ve şartlar) mutlak manâda var olmalıdır. O zaman, o şeyin varlığı kaçınılmaz ve zarurî olur. Dolayısıyla insan, fiillerinin yaratıcısı olmuş olsa, bu takdirde iradesi kalmaz.**⁴⁵¹

BİR ŞEY İÇİN İLLET-İ TÂMME VARSA, O ŞEY VAR DEMEKTİR

Gerekli bütün şartların, sebeplerin ve malzemenin hazır bulunması, bir şeyin varlığı, yani varlık sahasına çıkabilmesi için zarurîdir. Bütün sebep, şart ve malzeme hazır olduğunda, o şeyi yapacak irade ve kudret de varsa ve devreye girdiğinde, artık o şeyin varlığı için *illet-i tâmme*, yani bütün sebep ve faktörler var demektir ve o şeyin varlığı kaçınılmaz olur. Bunlardan biri eksik olduğunda o şeyin varlığı vacip, yani gerekli ve zarurî değildir ve o şey vücuda gelmez.

YAPMAK, YARATMAK DEĞİLDİR VE İNSANDA YARATICI KUDRET YOKTUR

İşte, insanın fiillerinin meydana gelmesi için de, onları dileycek bir irade, yapacak bir güç ve yaratacak bir kudret lâzımdır. Eğer insanın gücü, bir şeyin faili olması, yani bir şeyi yapabilmesi o şeyi yaratma manâsına gelseydi, yani Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi insan, fiillerinin yaratıcısı olsa idi, insanda böyle bir kudret bulunsaydı, bu takdirde bu kudretin varlığı, onun iradesini ortadan kaldırırdı. Oysa insanın her istediğini yapamadığı gerçeği bir yana, hiçbir insan bir an sonra parmağını oynatabileceğini bile iddia edemez; çünkü kudreti dâhilinde değildir. Âni bir ölüm, âni bir rahatsızlık, âni gelecek bir felç, parmağının oynatmasına bile mâni olabilir. Dolayısıyla insanda yaratıcı kudret yoktur. İnsan, bir şeyi yapıp yapmama konusunda tercihte bulunur.

TERCİH BİLÂ MÜRECCİH, TERECCÜH BİLÂ MÜRECCİH

İradenin özelliği, tercihtir. Fakat insan iradesi, her zaman bir tercih ettirici sebebe bağlı olarak tercihte bulunmaz. Bazen böyle bir sebep

olmadan da irade tercihte bulunur, yani “*tercih bilâ müreccih*” (insan iradesinin tercih ettirici bir sebep olmadan tercihte bulunması) mümkündür. Mümkün olmayan, “*tereccüh bilâ müreccih*”, yani hariçte bir tercih edici ve tercih sebebi olmadan bir şeyin kendi kendine tercih edilmesidir. Meselâ, insan yolda giderken ortada hiçbir sebep, hele tercih ettirici sebep yokken havaya tekme atmak ister ve atar. Bir ormanda yürürken hiç sebepsiz bir dalı veya karşılaştığı iki daldan birini kırmak ister ve kırar. Şu halde irade, bazen sebepsiz tercihte bulunur. Eğer insan tercihlerini yaratacak kudrete mutlak manâda sahip bulunsaydı, bu kudret onu, ortada tercih ettirici bir sebep olmadan, yani iradesi devreye girmeden de davranmaya iterdi. Bu durumda da iradesi ortadan kalkardı.

İNSAN KATİL, ALLAH MÜMİTTİR

Şu halde, fiilleri konusunda insanın onları dilemesi ve işlemesi ayrıdır; o fiillerin yaratılması, yani hariçte vücuda getirilmesi ayrıdır. İnsan, fiillerini diler ve işler; fakat bunlar, o fiillerin meydana gelmesi için yeterli değildir. Bir de o fiillere hariçte varlık verecek bir kudret lâzımdır ki, bu, Allah’ın Kudreti’dir. Bundan dolayı, Allah insana irade verdiği için insan irade eder; meselâ, birini öldürmeyi diler. Öldürmek için de, diyelim ki ateş eder ve insan ölür. Bu fiilde insan öldürmeyi dileyendir ve katildir, fakat mü’mt, yani insanda ölümü yaratan, canı alan değildir. Canı alan, ölümü yaratan, Allah’tır, fakat Allah, katil değildir.

Çok defa da tecrübe ederiz ki, Cenab-ı Allah (c.c.), yapmak dileyip de yapma teşebbüsünde bulunduğumuz, irade ve yapma fiilimizi ortaya koyduğumuz pek çok şeyi yaratmaz, bize merhametinden onlara hariçte vücut vermez. Bir kişiye bir yerinden giren kurşun onun ölümüne sebep olur, fakat bir başkasının olmayabilir. Aynı yerden düşen büyük bir adam ölür ama, bazen bir çocuk ölmez. Herkesin hayatında defalarca yaşadığı bu tecrübe de, insanın fiillerinde onların insan tarafından işlenmesi ile Allah tarafından yaratılması, yani onlara hariçte varlık verilmesi arasındaki farkı gösterir. İnsanın fiillerinde onları dileyen ve yapan insan olduğu için insan, fiillerinden sorumludur. Onları yaratan ise Allah’tır; eğer Allah insanın

dilediği ve işlediği fiilleri yaratmayacak olsaydı, bu takdirde, onu irade ile şereflendirmesinin manâsı olmazdı. İnsanın dilediği ve işlediği fiilleri Allah'ın yaratması, O'nun Hik-meti'nin gereğidir; ama bazen insan için şer ve günah olan, daha büyük şerlere ve günahlara yol açabilecek işleri yaratmaması, O'nun hususî merhametinden, yani Rahîmiyeti'ndendir.

Ezel, mazi silsilesinin bir ucu değildir ki, eşyanın varlığında esas tutulup, ona göre insan iradesi yok sayılsın. Belki ezel, zamana zamanın üstünden, yani zamansızlıktan bakan ve geçmiş, hal ve geleceği birden gören bir nev'i aynadır.⁴⁵²

EZEL, ZAMANIN BAŞLANGIÇ NOKTASI DEĞİLDİR; EZEL, ZAMANSIZLIKTIR

Biz, sınırlı bakış, değerlendiriş ve bilgimizle çok defa ezeli zamanın başlangıç noktası gibi görür ve Cenab-ı Allah'ı da buraya oturturuz. Böylece, farkına varmadan Cenab-ı Allah'ı zamana dâhil etmiş oluruz. Bazen de Allah'ın ezeldeki dilemesini, zamanı başından tutan, bütün zamanlardaki hadiseleri tayin eden ve bizim irademizi de dışta bırakan bir mecbur etme gibi telâkki ederiz. Yani, "Allah, ezelde öyle dilemiş, o halde biz de, O nasıl dilemişse öyle yapmak dışında bir tercihe sahip değiliz." deriz.

Halbuki bu, bir yanılmadır. Ezel, zamanın başlangıç, ebed de son ucu değildir. Ezel ve ebed, bir bakıma aynı şeylerdir, yani her ikisi de başı ve sonu olmamayı, zamana dâhil bulunmamayı, zamansızlığı ifade eder. Bunu mekâna ait ve zamana da tatbiki edilebilecek bir misalle şöyle açıklayabiliriz: İnsan, yükseldikçe görüş ufku genişler. Eğer mekânın en üst noktasına yükselmek mümkün olsa idi, bütün mekânı başı, sonu, sağı, solu olmaya bir nokta gibi görürdük. Yerde iken elimizde bir ayna olsa onu sağa, sola, öne, arkaya çeviririz ve aynada çevirdiğimiz yönler, o yönde yer alan şeyler yansır. Ayna ile yükseldikçe, daha altta iken belli yönlere taksim edilmiş olan eşya tek bir yönde veya yönsüzlük içinde bir araya gelir.

EZELÎ VE EBEDÎ OLMA, ZAMAN ÖTESİ OLMA DEMEKTİR

Bunun gibi, Cenab-ı Allah (c.c.), zamandan ve mekândan münezzehtir, zamanın ve mekânın ötesindedir. O, sonsuz olması hasebiyle bütün zamanı ve mekânı bir nokta gibi görür. O'nun için ezelî ve ebedî olmak aynı şeydir. Biz ise zamana dâhiliz ve zamana dâhil bulunduğumuzdan dolayıdır ki, bizim için zaman geçmiş, hal ve gelecektir ibarettir ve geçmiş, hal ve gelecek olarak üçe bölünür. Ama ezel geçmişin başlangıcı, ebed de geleceğin sonu demek değildir. Ezel, geçmişte zamansızlık, ebed gelecekte zamansızlık demektir ve aslında ezel de ebed de, zaman ötesini ifade etme noktasında aynı şeydir. İşte Cenab-ı Allah ve O'nun İlmi zaman üstü, zaman ötesi olduğundan bize göre geçmiş olan da, hal ve gelecek olan da Allah ve İlmi için aynıdır. Bu sebeptendir ki, Kur'ân-ı Kerim'de bizim için gelecek olan Âhiret hadiseleri ve tabloları çok defa geçmiş zamanla ifade edilir. Böylece hem bunların kesinliği vurgulanmış olur, hem de Allah için bir gelecek olmadığı, Allah için geçmiş, hal ve gelecek şeklinde bölünmüş bir zaman, bunun da ötesinde zaman söz konusu olmadığı ortaya konur.

• **Kader, Allah'ın iradesi ve insan iradesiyle münasebeti hakkında bazı önemli ölçü ve kaideler:**⁴⁵³

• İtiraz mümkün olmayan bir hakikattir ki, bir şeyin meydana gelmesinde hakikî tesir ve yaratma, yalnızca Allah'a aittir. Mu'tezile'nin insanı fiillerinin yaratıcısı görmesi, kat'iyen doğru değildir.

• Allah, Hakîm'dir; boş, gayesiz ve abes iş yapmaz. Öyleyse, mükâfat ve ceza abes değildir, ancak istihkak, yani insanın bizzat iradî fiilleriyle hak edişine göredir; dolayısıyla, insanın davranışlarında mutlak cebir veya onu davranışlarına zorlama, mecbur bırakma sözkonusu değildir.

EŞYA VE HADİSELERDE MÜLK VE MELEKÛT CİHETLERİ

• Her şeyin biri aynanın arka yüzü gibi *mülk*, diğeri parlak yüzü gibi *melekût*, yani dış ve iç iki ciheti vardır. Mülk ciheti, bazen ve bazı durumlarda çirkin görünebilir. Buna sebep, bizzat insanın fiilleri ve davranışlarıdır. Melekût ciheti ise, her zaman ve her şeyde güzeldir ve şeffaftır. Öyleyse, mülk yüzündeki çirkinlikler onların yaratılmasına değil, insanın iradesine ve davranışlarına aittir. Bununla birlikte, Cenab-ı Allah

insanın sebep olduğu ve işlediği çirkinlikleri yaratırken bile onlarla pek çok hayırlara ve pek çok izafî hakikatlere vücut verir. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, meselâ hastalıklarla tıbbın ilerlemesinin yolunu açar; vücudun bağışıklık sisteminin gelişmesini mümkün kılar; mü'minin pek çok günahlarını affeder; insana sıhhat nimetini ve sıhhatin güzelliğini tanıtır ve zevkettirir. O halde, insanın sebep olduğu ve işlediği çirkin işlerde bile, insana irade verdiği için onları yaratan, fakat onlardaki çirkinliği aşan pek çok güzellikler de var eden Hz. Allah'ın yaratması, tamamiyle güzeldir ve hikmet yüklüdür; yaratmada asla çirkinlik yoktur. Bundan dolayıdır ki, Mu'tezile'nin "Çirkin şeyleri yaratan Allah olamaz!" diyerek, yanlış bir değerlendirmeye insanı fiillerinin yaratıcısı yapması, sadece safsatadan ibarettir.

KESB VE HÂSIL-I BÎ'L-MASDAR

• Meselâ dövme ve öldürme fiillerinin sebep olduğu acı ve ölüm, birer neticedir. Bunlara gramer dilinde *hâsıl-ı bil-masdar*, yani "bir kaynağa dayalı veya bir sebebe bağlı olarak ortaya çıkan netice" denir. Cenab-ı Allah, kulun fiillerini onlarla hâsıl olan neticelere şart kılmıştır ki, bu, kul açısından *kesb* (kazanma, neticeyi hak etme) olarak adlandırılır. Arapça Sarf ilminde malûmdur ki, ism-i fail, yani fiilin öznesi, fiilen sebep olduğu neticeden, yani *hâsıl-ı bil-masdardan* değil, bizzat *masdardan* veya fiilin kendisinden yapılır. Öyleyse, bu fiillerin, yani dövme ve öldürmenin fâili veya öznesi, döven ve katil, yani katleden, öldüren olarak insandır. Dolayısıyla insan, acıyı ve ölümü yaratan (Mü'mît) değildir. Cenab-ı Allah, Mü'mît, yani ölümü yaratandır, fakat katil (katleden) değildir.

İNSAN İRADESİ, EN FAZLA BİR EĞİLİMDEN İBARETTİR

• İnsanın dövme ve öldürme gibi zahirî ve iradî olan fiilleri, gider nefsin meyelanında, yani eğiliminde biter. Nefis, dövme veya öldürmeye meyletmiştir. Dolayısıyla, Ehl-i Sünnet'in iki kolundan olan Matüridîler, insanın iradesine bu meyil, yani eğilim olarak bakarlar.

İNSANIN FİİLERİNDE İLÂHÎ İRADE, BEŞERÎ İRADEYE BAKAR

- Cenab-ı Allah'ın insana irade vermesindeki hikmeti gereği, insanın fiillerinde Cenab-ı Allah'ın İrade'si, insanın iradesine bakar; şu halde, Cenab-ı Allah'ın insanı bir fiile zorlaması, yani cebir sözkonusu değildir.

KUL ÖYLE DAVRANACAĞI İÇİN ALLAH, ÖYLE YAZMIŞTIR

- Yukarıda izah edildiği gibi, ilim malûma, yani bilme bilinene tâbidir. Cenab-ı Allah, kulun iradesiyle nasıl davranacağını bilmiş ve yazmıştır; kul, Allah öyle yazdığı için öyle davranmaz; kul öyle davranacağı için Allah, öyle yazmıştır. Şu halde insan, fiilini Kader'e havale etmekle günahlarına ve hatalarına bahane arayamaz.

- Cenâb-ı Hakk'ın fiillerinde O'nu tercihe zorlayıcı bir illete ihtiyaç, yani mecburî bir sebep yoktur. Ancak tercih edici, Cenâb-ı Hakk'ın İradesi'dir.

- Bir iş, bir netice, mutlaka bir müessir, yani neticeye sebep olacak bir tesirle meydana gelir ki, *tereccüh bilâ-müreccih* (tercih edici olmadan tercih edilme) imkânsızdır.

- Bir şey, varlığı gerekli hale gelmedikçe meydana gelmez. Dolayısıyla, insanın fiillerinde onun iradesi ve işlemesiyle Cenab-ı Allah'ın İrade ve Kudret'i birleşmedikçe, o fiiller gerçekleşmez.

- Bir şeyin varlığını bilmek, mahiyetini de bilmeyi gerektirmez. Ve bir şeyi bilmemekle, o şey yok olmaz. Dolayısıyla, insanın iradesinin mahiyetini tam olarak bilemememiz, onun olmadığına delil teşkil etmez. Bu iradeyle Cenab-ı Allah'ın İradesi'ni tam olarak telif edemememiz de, aralarında tam bir telifin olmadığı sonucunu doğurmaz.

MU'TEZİLE'YE VE CEBRİYYE'YE SÖYLENMESİ GEREKEN

Netice olarak, Mu'tezile'ye söylenecek şudur: Kul, *kesb* denilen, yani sebep olarak iradesi veya yönelişiyle fiilinden ileri gelen, meselâ katl/öldürmekten hâsıl olan ölümün yaratıcısı değildir. Kulun bütün fiillerini yaratan Allah'tır. Dolayısıyla, misalimizde kul, katil (öldüren)dir; Cenab-ı Allah ise, kulun fiillerini işleyen değil, yaratan olmakla Mü'mî'tir. Tevhid inancı da bunu gerektirir.

Cebriyye'ye söylenecek söz de şudur: Kul, rüzgâr önündeki yaprak gibi, bir mecburiyet altında değildir. Ona Maturidîler'e göre meyil veya

eğilimden, yöneliştten ibaret irade verilmiştir. Bunun varlığını hepimiz hissetmekte ve yaşamaktayız. Ve Cenâb-ı Hakk, mutlak Âdil'dir ve Hakîm'dir; insanı hem mecbur tutup, yani ona zorla bir iş yaptırıp, hem de onu sorguya çekmek gibi bir zulmü ve abesi asla işlemez.

KUL EĞİLİM ORTAYA KOYAR, ALLAH İRADE EDER; KUL İŞLER, ALLAH YARATIR

• İnsanın iradesi, Ehl-i Sünnet'in Maturidiye koluna göre bir meyelan, yani temayül, eğilimden ibarettir; Eş'ariye koluna göre ise meyelanda tasarruftan ibarettir. Fakat hangisi olursa olsun, hem uygulamaya konması için Cenab-ı Allah'ın İradesi'ne muhtaçtır, hem de mükâfat veya cezaya sebeptir. İnsanın iradesi, Eş'arîlere göre meyelan veya eğilimde tasarruf da olsa, o eğilim her zaman bir fiilden diğerine çevrilebilir; yani insan, nefsinde eğilimin doğmasına sebep kendisi olmasa ve iradesine düşen o eğilimde tasarrufta bulunmak da olsa, tasarruf, o eğilimi başka bir fiile yöneltebilir. Şu halde, ona göre ceza veya mükâfat alır. Eğer insanın iradesi, Maturidîler'in kabûl ettiği gibi eğilim de olsa, yani bir işi yapmaya yönelme, o işi yapma veya yapmama isteğinin nefiste doğması ise, eğilim hiçbir zaman bir fiilin meydana gelmesi için yeter sebep (*illet-i tâmmе*) değildir. Çünkü çok defa insan bir işe meyleder fakat başaramaz; dolayısıyla insanın fiillerinde Cenab-ı Allah'ın İradesi'nin de taallûku gerekir. Bu taallûk, yani Cenab-ı Allah'ın da o şeyi irade etmesi çok defa insanın iradesi istikametinde de olsa, insanın iradesi dışında çevrili bulunduğu şartlar ve bazen Allah'ın insanı kötülüklerden alıkoyması (*atâ kanunu*) şeklinde tecelli edebilen rahmeti, insanın bazı eğilimlerinin fiil hale gelmesine mâni olur. Dolayısıyla, Cebriyye'nin kulun iradesini kabul etmemesi de, Mu'tezile'nin insanın iradesini kullanmada ona mutlak hürriyet tanıyıp, İlâhî İrade'ye yer vermemesi ve fiillerinde yaratıcılık tanıyıp, Allah'ın yaratmasını nefyetmesi de dalâlettir.

• **Tabiatperest ve materyalistlerin sebeplere yaratıcılık vermesi; Mecûsîlerin biri şer, diğer hayır ilâhı olmak üzere iki ilâh kabûl etmesi ve Mu'tezile'nin insanı fiillerinin yaratıcısı yapması: evet, bunların üçü de bâtıldır.**⁴⁵⁴

Bu hususların aydınlığa kavuşması için şu çok önemli gerçekleri ve düsturları dikkate almak lâzımdır:

MUTLAK İKTİDAR, MUTLAK HÜRRİYET; SINIRLI İKTİDAR, SINIRLI HÜRRİYET

• İnsan, hiçbir zaman mutlak hür değildir; yani her şeyi dileyebilecek bir iradeye sahip kılınmamıştır. Çünkü insan, mutlak iktidar, yani dilediğini yapabilecek bir kudretle donatılmamıştır. O, görmesi, işitmesi, öğrenmesi, kısaca bütün duyuları, kabiliyetleri, iktidarı ve gücü ile sınırlı bir varlıktır. Bu sebeple insan, eşyaya, hadiselere, zaman ve mekâna aynı anda bir bütün olarak bakıp kavrayamaz; ancak parça parça bakar; sırayla bakar ve sırayla iş yapar; onun duyuları, kabiliyetleri, güç ve iktidarı gibi, yönelişleri, gayretleri, kısaca himmeti de cüz'îdir. Sebepler içinde en gelişmiş olan insan böyle ise, kendisi ve kendi fiilleri üzerinde bile mutlak hakimiyeti yoksa, hiçbir sebep neticeyi tayin edemez; hele hele tabiat ve madde gibi bilgidен, iradedен, hikmet ve düşünceden yoksun şeyler, asla herhangi bir şeyin yaratıcısı olamaz; nitekim insan da, kendi fiillerinin yaratıcısı değildir.

KİŞİNİN DEĞERİ, RÜTBESİ, HİMMETİNDE ESERİNDE YATAR. HİMMET VE ESER İSE, GAYE VEYA MAKSADA GÖRE DEĞER KAZANIR

• Bir şeyin kıymetini tayin eden varlığı ve kimliği değil, mahiyetidir. İnsanın kıymetini tayin eden de mahiyetidir. Aksi halde, her insan, aynı değerde olurdu. Mahiyetin değeri ise, himmeti, yani bir bakıma gaye ve gayenin gerçekleşmesi istikametinde ortaya konan gayret nisbetindedir. Bir diğer ifadeyle, “Kişinin değeri, rütbesi, eserinde yatar.” Himmet ve eser ise, gaye veya maksada göre değer kazanır. Kısaca, her insan, hedefi, maksadı ve bu hedef, bu maksat istikametindeki himmeti ile insandır. **Kimin himmeti, Hz. İbrahim'in olduğu gibi, milleti ise, o insan, tek başına bir millettir.** Dolayısıyla, insanlık âleminde insanlar sayısınca, hattâ insanın halleri sayısınca mertebeler, izafîlikler söz konusudur. Bu nokta bile, insanın sınırlarını ve sebeplerin yaratmada elinin olmadığını ortaya koymaya yeter. Çünkü gaye veya maksatların değerini tayin eden de insan

değildir. Çünkü her şey, bulunduğu yere, konuma, şartlara göre değer kazanır. Bu konum, yer ve şartlar ise belki bütün kâinatı ve tarihi kapsar ki, bütün insanlar bile bir araya gelse bu konum, yer ve şartları hayırlayamaz, tayin edemez. Kâinatın ve tarihin, tarihi meydana getiren hadiselerin bir bütün oluşturması, onları kuran, organize eden ve yaratanın da birliğini gösterir.

İNSAN, HANGİ ŞEYE YÖNELSE ONA BAĞLANIR

- İnsan, kendisini içinde bulunduğu şartlardan, yöneldiği hedef ve istikametten, hattâ zaman, mekân ve çevrenin, daha da öte bizzat kendi hususî dünyasının tesirinden kurtarıp, küllî ve net bakamaz; yönelişlerinde ve fiillerinde hiçbir zaman külliyet sözkonusu olmaz. Tersine, insan, hangi bir şeye yönelse onunla bağlanır ve onda fâni olur. Öyle ki, mesafeleri tarayan göz, bir çöp, bir toz sebebiyle görmez olur; hayaliyle cihanları dolaşan insan, gider bir noktada, bir düşüncede, tarafgirlikte, histe, heveste, enaniyette, gayede boğulur kalır. Bunun insandaki bir başka yansıması da şudur: İnsanlar, cüz'î ve kendilerince değersiz gördükleri eserleri ve fiilleri, büyük insanlara isnat etmezler. Mecusîler gibi, şerri ve ondaki hikmetleri kavrayamadıklarından ayrı bir şer ilâhı uydurur; Mu'tezile gibi, insanın cüz'î fiillerinin yaratıcılığını insana verir; Müslüman filozoflar gibi, Cenab-ı Allah'ın İlmi'ni zerrelere, parçalara indirmeyip, bütün ve küllî şeylerle sınırlı tutar.

İNSANIN DALÂLETLERİ

- İnsan, bir şey üzerinde düşündüğü zaman, o şeyin özelliklerini, varlık veya meydana gelme sebeplerini, esaslarını önce kendi nefsinde, sonra insan türünde, sonra da etrafındaki diğer varlıklarda arar; bunların aynasında görmeye, bunların terazisinde tartmaya kalkar. Bunu yaparken başka öyle hatalar daha işler ki, meselâ herkesin bilgisini, tecrübesini, hattâ manevî rütbesini en fazla kendisinin sahip olduğu bilgi, tecrübe ve rütbeden ibaret sanır. Daha da öte, kendi gördüğünü başkalarının görmediğini, kendi bildiğini başkalarının bilmediğini zanneder. Bunların çok daha ötesinde, hiçbir suretle yaratılmışlara benzemeyen, Sıfatları da benzemeyen Cenâb-ı

Hakk'ı kendi bilgi, kudret, hayal ve vehminin aynasına veya terazisine koyar; O'nun İradesi'ni, Kudreti'ni, dolayısıyla yaratmasını kendi iradesi, gücü ve fiilleriyle değerlendirir ve dolayısıyla Cenab-ı Allah'ın maddeyi yoktan var etmesini sorgular. Bunu yaparken, çok defa kendisini de tanıyamadığı, meselâ düşünceyle 'keşif' ve 'icat'larda bulunduğunu, bilgi ve düşünceyi ifade için harfler, kelimeler, diller ne ifade ediyorsa, Cenab-ı Allah'ın maddeyi yaratmasının ve İlmi'ndeki varlıklara maddî vücut vermesinin benzer şeyi ifade ettiğini göremez. Kendindeki kabiliyetleri bile Cenab-ı Allah'tan esirger. Bu sebeple, en açık gerçekleri kavrayamaz; onlardan kaçır ve gider cansız, bilgisiz, iradesiz, kudretsiz ve her türlü tasarrufa açık maddeye, tabiata, sebeplere ve olmayan tesadüflere şu muazzam ve muhteşem kâinatın, hattâ kendisinin yaratıcılığını verme gibi hurafelerin en utandırıcısına düşer.

CENAB-I ALLAH'IN SIFATLARI, BÜYÜK-KÜÇÜK HER ŞEYE NÜFUZ EDER

- Güneş gibi maddî, yaratılmış ve Cenab-ı Allah'ın milyarlarca yıldızından bir yıl olan güneş bile ışığı ve ısıyla yeryüzündeki büyük-küçük her nesneye nüfuz ediyor, zerrelerden bütün olarak yeryüzü kendisine kadar her bir nesneyi kapsamına alıyorsa, Cenâb-ı Hakk'ın Kudret, İlim, Görme, İşitme ve İrade gibi bütün Sıfatları da küçük-büyük her varlığa, her hadiseye nüfuz eder; her birini şümulüne alır; hiçbir şeyi ihatası ve tasarrufu haricinde bırakmaz. Bütün gökleri, galaksileri, güneşi ve ayı yaratan Hz. Allah (c.c.) olduğu gibi, sineğin gözünü yaratan da O'dur; güneş sistemini tanzim eden O olduğu gibi, pirenin midasını tanzim eden de O'dur. O, bütün kâinat için bir denge kurduğu gibi, mikro-organizmaların vücudunda da tam bir denge hâsıl etmiştir. Gök cisimlerini nasıl "genel çekim yasası" diye tarif edilen bir çekimle dengede tutuyorsa, atomları ve atomları oluşturan proton, nötron ve elektron gibi unsurları, bunlardan da küçük atom-altı parçacıkları da aynı "yasa" ile dengede tutmaktadır. Atomlar âlemi, gökler âlemine küçük, gökler âlemi atomları âlemine büyük bir misaldir. Cenab-ı Allah'ın İlm'i gibi Kudret'i de

sınırsızdır. Bizim dünyamızda mertebeler zıtların müdahalesiyle olur, meselâ soğğun müdahalesiyle sıcaklık dereceleri değişir. Sınırsız bir şeyin zıttı olmaz ve ona zıtlar müdahale edemez. Dolayısıyla Cenab-ı Allah'ın sınırsız olan Kudreti'nde mertebeler sözkonusu değildir. O, gökler gibi, galaksiler ve sistemler gibi, zerrelere de aynı kolaylıkla yaratır; aynı derecede bilir.

MÜLK VE MELEKÛT

• Cenab-ı Allah'ın Kudreti, öncelikle eşyanın melekût denilen iç yüzüne taallûk eder; yani, aslî tasarrufunu orada gösterir. Eşyanın melekût yüzü güzel ve şeffaftır; burada çirkinliğe, şerre yer yoktur. Mertebeler, şerler, çirkinlikler, madde âleminde ortaya çıkar. Melekût âleminde her şey bir anda olur; maddî âlemde ise belli bir süreci takip eder, ama bu süreç, Kudret'in Melekût Âlemi'ndeki tasarrufuyla başlar ve o tasarrufla idare edilir. Bu husus, şu misalle akla yaklaştırılabilir: Zihnimiz, bir bakıma Melekût Âlemi gibidir. Burada manâlar genellikle toplu idrak ve toplu muhafaza edilir. İdrak birden olur; niyet değişiklikleri veya bilgimizi değiştirmemiz birden ve gerekirse bütün bildiklerimiz üzerinde olur. Fakat bunların mülkte, yani içinde bulunduğumuz şehâdet âleminde yansıtılması en fazla kelime kelime gerçekleşir ki, hem zaman alır, hem belli bir işlem gerektirir, hem harflerden oluşan maddî kalıplar kullanılır.

BEŞER, CENAB-I HAKK'IN AZAMETİNE BİR ÖLÇÜ, KEMALÂTINA BİR TERAZİ, VASIFLARINI MUHAKEMEYE BİR VASITA BULACAK KAPASİTEDE DEĞİLDİR

• Cenab-ı Allah, Zâtı'yla bilinmez ve idrak edilemez. Çünkü bilmek ve idrak etmek, kuşatmak demektir; dolayısıyla bilen ve idrak eden, daima bilinen ve idrak edilenden büyüktür. Bu sebeple, Zâtı itibariyle bilinmemek ve idrak edilememek, İlâh olmanın gereğidir ve vasfıdır. İnsan vehmi, insana çok sorular sorar. Meselâ, "Allah her şeyi yarattı, Allah'ı kim yarattı?" der. Beşer için, safsatanın sonu yoktur; bu soru da, beşerin safsatalarından biridir. Allah, yaratılmaz, çünkü yaratılan Allah olmaz. Bunun gibi, insanın idrak ettiği, bildiği bir varlık Allah olmaz. Cenab-ı

Allah (c.c.), ancak eserlerinden hareketle İsimleri ve nihayet Sıfatları'yla tanınır (ma'rifet.) İnsan, burada da kemale ulaşamaz; çünkü Cenab-ı Allah'ın bütün eserlerini bir arada görüp, bilip değerlendiremez. Bu gerçeklere karşılık, insan kalkar, kendi kapasitesini Cenab-ı Allah'ı güya bilmek adına ölçü olarak alır. Halbuki beşerin zihni ve fikri, Cenab-ı Hakk'ın azametine bir ölçü, kemalâtına bir terazi, vasıflarını muhakeme etmeye bir vasıta bulacak kapasiteye sahip değildir; insan ancak, zihninin kapasitesi ölçüsünde Cenab-ı Allah'ın eserlerine bakar ve eserden fiile, fiilden isme, isimden sığata geçerek Cenab-ı Allah hakkında ma'rifet sahibi olmaya çalışır.

Bu gerçeklerin gösterdiği üzere, Cenâb-ı Hakk'ı yaratılmışlara kıyas etmek, O'nu ve icraatını yaratılmışların icraatı terazisine koyup tartmak, büyük bir cehalet ve hamakattir. Çünkü aralarındaki fark dahi ölçüsüzdür; sınırsız ve sonsuz bir şey, sınırlı ve sonlu şeylerle tartılmaz. Buna rağmen, tabiatperest ve materyalistler sebeplere yaratıcılık verir; Mecûsîler, biri şer, diğeri hayır ilâhı olmak üzere iki ilâh kabûl eder; Mu'tezile, insanı fiillerinin yaratıcısı yapar; Müslüman Meşşâî filozoflar, yaratmada Cenab-ı Hakk'ın Kudreti ile maddî âlem arasında on tane "akıl" yerleştirir... Pek çok Müslüman da bu hususlarda vesvese ve vehme maruz kalabilmektedir; dolayısıyla dikkat lâzımdır.

· **İnsanın ihtiyarî, yani iradesiyle meydana getirdiği eserlerinin mükemmel olamaması, cebri nefy, ihtiyarı ispat eder.**⁴⁵⁵

BU, HZ. BEDIÜZZAMAN'IN HEM CENAB-I ALLAH'IN VARLIĞI, BİRLİĞİ, YARATICILIĞI, BÜTÜN SIFATLARI'NIN SONSUZLUĞU VE MUTLAK KEMALİ, HEM DE İNSANIN İRADE VE SORUMLULUK SAHİBİ BİR VARLIK OLDUĞU KONUSUNDA MUHTEŞEM BİR TESBİTİDİR.

FITRATTA DAİMA MÜKEMMELİYET VARDIR

Kur'ân-ı Kerim'de, *"Yine O, yedi kat göğü birbiriyle tam bir uyum içinde yarattı. Rahmân'ın yaratmasında bir boşluk, bir düzensizlik görmezsin. Çevir gözünü bir bak, bir kusur, bir çatlaklık görür müsün? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak; gözün sana, (Allah'ın yaratmasının ihtişamı*

karşısında) hakir olarak, (O'nun yaratmasında hiçbir kusur bulamamanın ezikliği ve bitkinliği içinde) geri dönecektir.”⁴⁵⁶ buyrulur. Bu gerçek, Cenab-ı Allah'ın yaratması konusunda böyle olduğu gibi, rızıklandırmasında da böyledir. Yani, İlâhî Meşiet ve İrade'nin dışında herhangi bir iradenin rolü olmadığı, mutlak cebrin, Cenab-ı Allah'ın kahhar İradesi'nin mutlak hakim olduğu her sahada mükemmeliyet vardır. Her şey, her varlık, mükemmel yaratılır. Bazı çocukların özürlü doğması gibi kusur görülen hususlarda ise, yaratıklara ait ihmaller, hatalar ve yanlış müdahaleler söz konusudur.

İNSAN “BEN” DEYİP GÜCÜNE UYANDIKÇA ZAYIFLAR

Aynı şekilde, Cenab-ı Allah'ın kahhar İradesi'nin mutlak hakim olduğu, insan iradesinin rolü bulunmayan her sahada beslenme de mükemmeldir. Hattâ, irade devreye girdikçe beslenmede kusurlar, noksanlıklar ve zorluklar başgösterir. Meselâ, bitkiler iradesiz oldukları için gıdaları ayaklarına gelir ve bütün azaları arasında muntazam dağıtım ve taksimi yapılıır. Haricî şartlardan etkilenmemek kaydıyla, bir ağaçtaki her yaprak, her çiçek, muntazamdır, mükemmeldir; renk ve desen olarak her biri aynı mükemmeliyettedir. İnsan, anne karnında güçsüz ve iradesiz bir cenin iken en iyi şekilde ve zahmetsiz beslenir. Dünyaya geldiği zaman artık “ben” demeye adım atmış biri olduğu için anne karnındaki gücünden biraz kaybetmiştir; fakat halâ çok güçlüdür, ihtiyaçlarının karşılanması için sadece ağlaması ve emmesi yeterlidir. Yakın bir çevre, onun hizmetine râmdır.

EN ZOR BESLENEN HAYVANLAR DA, GÜÇLERİNE EN ÇOK GÜVENENLERDİR

İnsan, büyüüp “ben” dedikçe, iradesi ve gücü devreye girdikçe gerçek gücünden sürekli kaybeder ve beslenmesi de artık zorlaşır. Hayvanlar içinde en zor ve en az yeterli beslenenler, en güçlü olan, yani kurt, aslan, kaplan gibi vahşî hayvanlardır. Buna karşılık, havyaların en aptalı kabul edilen balıklar içinde zayıfı görülmez. Demek ki, varlık sahasında cüz'î irade, noksanlığa sebeptir; tersinden ifadeyle, insan gibi varlıklara verilen

cüz'î iradenin rolü olmadığı, cebrin, kahhar İlâhî İrade'nin mutlak hakim bulunduğu varlık sahasındaki mükemmeliyet Allah'ın varlığına, Birliği'ne ve Sıfatlarının mutlak kemaline işaret ederken, kendilerine irade ve belli oranda aktif güç bahşedilen insan gibi varlıkların eserlerindeki kusur ve noksanlıklar, insandaki cüz'î iradenin varlığını ispat eder.

Cebr ve i'tizalde, yani hem Cebriyye hem Mu'tezile Mezhebi'nin itikadında birer hakikat tanesi bulunur. Her bâtil mezhepte de böyle bir hakikat tanesi bulunur ve o mezhep, o tane üzerinde sünbülendir.⁴⁵⁷

BAZI BÂTIL MEZHEPLERDE BÂTILA MALZEME YAPILAN HAKİKATLER

Her bâtil mezhep, akım veya ideoloji, her bakımdan bâtil olmaz. Hemen her bâtil mezhepte veya akımda hareket noktası olarak bir hakikat bulunur ve o mezhep veya akım, o hakikatı kendi sınırlarından taşırarak dalâlete düşer. Meselâ, Şia için Ehl-i Beyt sevgisi ve Ehl-i Beyt'in İslâm'daki yeri hakikat olan bir hareket noktasıdır; fakat Ehl-i Beyt'in Kur'ân'la birlikte etrafında toplanılacak bir merci olması hakikatinin siyaset sahasına taşınması ve Hilâfet'in sadece Ehl-i Beyt mensuplarının hakkı olduğunun iddia edilmesi, Şia adına bir sapma noktası olmuştur. Bunun gibi, Kader'in ve Kader'e bağlanmanın, hayatımızda bazı şeyleri tamamen Kader'e atfetmenin elbette bir yeri vardır. Daha önce de temas edildiği gibi, insan, mutlak ve mutlak kudret sahibi değildir. O, aşamadığı, aşamayacağı mecburî şartlarla çevrilidir. Meselâ, insanın ne yaparsa ne ile karşılaşacağını tayin eden Cenab-ı Hakk'tır. Ayrıca, başımıza gelen musibetler genellikle günahlarımızın neticesi olsa da, artık musibet geldikten sonra dövünmek yanlıştır. Bunun yerine, olanlardan ders almak gerekir. Aynı şekilde, geçmiş hadiseler hakkında “Keşke!” demek, “Keşke şöyle yapılırdı böyle olurdu!” diye faydasız yakınmada bulunmak da yanlıştır. Dolayısıyla, musibetlere ve geçmişe Kader nazarıyla bakılır, ama onlardan ders ve ibret almaya çalışılır. Bu noktada söz, Cebriyye'nin olur. Bunun yanısıra, insan, muvaffakiyetleri de mutlaka Cenab-ı Allah'tan bilmelidir. Gerçek de budur. Kader, teorik olmaktan daha çok imanî, hâlî ve vicdanî bir mesele olmakla,

başarılarımızı ve güzel hallerimizi Allah'a verme konusunda da Cebriye gibi davranmamız gerekir.

BÂTILA SAPMA NOKTALARININ TASHİHİ

Diğer taraftan, günahı isteyen, günaha yönelen ve onu işleyen insandır; dolayısıyla ve ayrıca, irade sahibi sorumlu bir varlık olmakla insan, günahlarını Kader'e havale edemez. Yine, irade sahibi ve sorumlu bir varlık olduğumuz, dünya da daha çok sebepler diyarı olduğu ve Cenab-ı Allah düşünce, niyet ve planlarımızı gerçekleştirme adına sebepler varettiği için, bir hedefe varmada alınması gereken bütün tedbirleri almak, tutunulması gereken bütün sebeplere tutunmak, yapılması gereken her meşrû şeyi yapmak, vazifemizdir. İşte, geleceğimiz, sorumluluklarımız ve vazifelerimiz adı-na Cebriye gibi davranamayız; bu noktada söz Mu'tezile'nin olur.

Kısaca, geçmişe ve musibetlere Cebriyeci bir tavırla Kader açısından, geleceğe, sorumluluklarımıza ve vazifelerimize ise Mu'tezile tavrıyla irademiz açısından bakmak esastır. Sahalar, birbirine karıştırılmamalı, hususî olanlar umumîleştirilmemelidir. Ama ne var ki, bâtil mezhepler, baştan benimseyip, üzerinde sünbüllandikleri ve hususî sınırları olan hakikat ve hakikatleri genelleştirerek bâtila düşmekten kurtulamamışlardır.

İNSAN, İRADÎ DAVRANIŞLARINDAN SORUMLUDUR

Sözün Kader'e ait, hattâ Kader'in mutlak hakim olduğu başka sahalarda da vardır. Meselâ, her bir insanın kendisi olarak dünyaya gelmesi Kader'e aittir ve kaderdir. Her bir insanın vücudunu oluşturacak bütün hava, su ve toprak zerrelere İlâhî İlim'de bellidir ve İlâhî Meşiet tarafından takdir edilmiştir. Anne karnında her bir insanın vücuduna ancak kendisi için takdir buyurulmuş olan zerrelere girer. Burada annenin iradesinin elbette tesiri vardır, fakat "Sebeple netice için aynı kader vardır." kaidesine binaen, bu da, ferdin kaderine dâhildir. İnsanın sağlam ve sakat doğması da kaderidir. Kısaca, insan varlığının onun iradesinin sözkonusu olmadığı bütün sahalarda Kader mutlak hakimdir. İnsan, Kader'in mutlak hakim olduğu ve iradesinin rolü bulunmayan şeylerde sorguya çekilmez. İnsan, ancak, iradî

davranışlarından sorumludur ve onlarla yargılanır. Ayrıca, Kader'in onun hakkındaki her türlü mutlak takdiri, meselâ ister sağlam ister bir ârızayla dünyaya gelsin, hangi ırk ve aile içinde, hangi zaman ve hangi yerde dünyaya gelirse gelsin, onun hakkında hayırlı olan odur ve o, arzedildiği gibi, mutlak manâda Kader'e ait takdirlerden mesul değildir.

· **Nasıl geçmiş ile gelecek, sorumluluklar ile musibetler Kader ve insan iradesi açısından birbirine karıştırılmamalı ise, sebepler dairesi ile itikad dairesi de birbirine karıştırılmamalıdır.**⁴⁵⁸

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, dünya hikmet diyarı olmakla Cenab-ı Allah (c.c.), dünyada neticelere ulaşmayı sebepleri yerine getirmeye bağlamış ve gaye veya netice gibi, ona ulaştıracak yol veya sebeplerin de meşru olmasını şart koşturmuştur. Öyle ki, peygamberler elinde yarattığı mûcizelerde bile çok küçük de olsa bir sebebi veya sorumluluğu peygamberlere yüklemiştir.

MÛCİZELER, İMAN ESASLARI HAKKINDA ŞÛPHE GÖTÜRMEZ DELİLLERDİR

Meselâ, Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) ayı yarması için sağ elinin baş parmağıyla işarette bulunmasını, Hz. Musa'ya denizi yarması için asâsıyla ona vurmasını emretmiştir. Bunlar olmadan da Cenab-ı Allah, elbette ayı da, denizi de yarabilirdi. Fakat Hz. Allah (c.c.), mûcizelerde bile çok küçük de olsa bir sebep şart koşarken, aynı zamanda Allahü a'lem, peygamberleri de zor bir teslimiyet imtihanına tâbi tutmaktadır. Eğer peygamber olan zat, kalbinden zerrece yerden bir parmak işaretiyle gökteki ay yarılmı, koyun otlatmakta kullanılan bir değneği denize vurmakla deniz ikiye ayrılır mı gibi bir şüphe geçse imtihanı kaybeder ve mûcize gerçekleşmez. Ama Allah'a iman ve teslimiyetin zirvesinde olan peygamberlerin kalbinden Allah'ın emirleri ve icraatı hususunda, ayrıca peygamberliğin ve peygamber olduklarının hakikatiyle ilgili en ufak bir şüphe geçmediği gibi, mûcizeler, Cenab-ı Allah'ın varlığına, vahye ve peygamberlerin peygamberliğine şüphe götürmez delillerdir. Çünkü peygamberler, kendilerinin peygamber, vahyi gönderenin Allah olduğuna ve vahyin ona şeytan gibi şerare

yayıcılarının müdahalesinin olamayacağı ölçüde Allah'tan geldiğine ve Cenab-ı Allah'ın va'dinin hakkaniyetine tam iman ve teslimiyet içindedirler. O bakımdan, mûcizeler, iman esasları hakkında en küçük bir şüphe taşımaya mâni delillerdir.

SEBEPLER DAİRESİ İLE İTİKAD DAİRESİNİN HÜKÜMLERİ

Dünya hayatında sebepler dairesinde yaşayan bir insan, sorumluluklarını yerine getirme ve bunun için de gerekli sebeplere tutunma konusunda “Cenab-ı Allah sebep olmadan da dilediğini yapar ve yaratır, Kader neye hükmetmişse o olur.” gibi, prensipte doğru, fakat uygulamada şarta bağlı bir tevekküle girerse kaybeder. Sebepler dairesinde yaşıyor olmanın gereği ve hükmü, bir neticeye ulaşmada meşru sebebi veya sebepleri eksiksiz yerine getirmek, nihayet neticeyi Allah'a havale, yani tevekkül etmek, fakat neticeyi kesinlikle sebeplerden değil, bütünüyle Cenab-ı Allah'tan bilmek ve sebeplere yaratmada en küçük bir tesir vermemektir. Sebepler dairesinde yaşarken yanlış bir tevekkülle sebepleri yerine getirmeyip neticeyi Allah'a veya Kader'e havale etmek, Cebriyecilik'tir, yanlış bir tevekkül ve yanlış bir Kader anlayışıdır. Buna karşılık, itikadın lâzımı olarak neticeyi Allah'tan bilmek gerekirken sebeplerden bilmek ise tabiatperestlik, sebepperestlik ve materyalizme kadar gidecek bir Mu'tezile tavrıdır.

Rızık, Kudret nazarında hayat kadar ehemmiyetlidir. Kudret çıkarıyor, Kader giydiriyor, İnyet besliyor. Hayat, muhassal-ı mazbuttur, yani bir bakıma müşahhas bir neticedir, görünür. Rızık ise, birden hâsıl olan müşahhas bir netice olmayıp, tedricî olarak gelir ve gelişir, düşündürür. Açlıktan ölmek yoktur. Zira canlı, bedeninde yağ ve bir başka şekilde depolanan gıda bitmeden evvel ölmektedir. Demek, vücudun alıştığı âdetin terkinden kaynaklanan hastalık ölüme sebep olur, rıziksızlık değil.⁴⁵⁹

HAYAT VE DEĞERİ

Hayat, Hz. Allah katında çok değerlidir. Çünkü varlığın kemali hayat iledir; hattâ hakikî varlık, hayat sebebiyledir. Hayat, varoluşun nurudur. Hayat, her şeyi hayat sahibi olan bir şeye maleder; hayattar bir şeyi bütün eşyaya mâlik hükmüne geçirir; cüz'î bir varlığı âdeta küllî hale getirir.

Hayat ile meselâ bir balarısı diyebilir ki, “Şu bütün eşya benim malım; şu yeryüzü bahçem, şu bütün çiçekler iş arkadaşlarım, hattâ hizmetçilerim, gıdamın fabrikalarıdır.” Hayatsız bir cisim ise, dağ da olsa yetimdir; münasebeti, oturduğu mekân ve onunla alâkalı şeylerle sınırlıdır.

Hayat ile varlıkların mahiyetleri ve nitelikleri ortaya çıkar; hayat ile çokluk birlik kazanır; meselâ insandaki trilyonlarca hücre ve çok sayıda organlar, ancak hayatla bir insan, yani bir bütün, tek bir varlık halini alır. Hayat çıkınca ise bütün bu organlar ve hücreler dağılır.

RIZIK DA HAYAT KADAR ÖNEMLİDİR

Cenab-ı Allah katında hayat ne kadar önemli ise, rızık da o kadar önemlidir. Çünkü hayat O’nu tanımaya kaynak ise, rızık da O’nu tanımanın gerektirdiği vazifeye, yani şükre en önemli sebeptir. Ayrıca hayat, rızık ile kaimdir ve rızık ile Cenab-ı Allah’ın nimetleri bilinir; belki rızık, bütün bu nimetlerdir. Varlığın ana kaynağı Cenab-ı Allah’ın İlmi’dir. Kader, onların kimliğini ve vücudunu tayin eder; Kudret de, varlıkları Kader’in düsturlarına göre, yani çizdiği çizgiler çerçevesinde İlim’den çıkarır ve onlara hariçte vücut elbisesini giydirebilir. İnyet, yani Cenab-ı Allah’ın gözetmesi, daima imdada yetişmesi, varlıkların ihtiyaçlarını gidermesi ise, varlıkları besler.

ALLAH, ASLÎ RIZKI TEKEFFÜL ETMİŞTİR

Hayat, bir süreç neticesinde birden ortaya çıkan ve tecrübe edilen bir neticedir. Rızık ise birden hâsıl olan böyle bir netice olmayıp, varlığın bütün hayatını içine alır; ihtiyaca göre tedricî olarak gelir ve gelişir. Rızık, ikidir; biri aslî ve varlıkların hayatının devamı için mutlaka gerekli rızıktır ki, Cenab-ı Allah, bunu üzerine almıştır. Yani insan dâhil hangi varlık olursa olsun, bu aslî rızık mutlaka kendisine gelir. “Allah bir kula günde bir hurma ve bir bardak su vermişse, kul Cenab-ı Allah’a rızkımı vermedin diye şikâyette bulunamaz.” şeklinde bir rivayet vardır. Demek ki, insanın hayatının devamı için temelde günde bir tek hurma ve bir bardak su kâfidir. Eğer insanın doğumundan itibaren sadece aslî rızıkla yetinebilse, günde bir

bardak su ve bir hurma ile hayatını sürdürebilir. Bundan ötesi, aslî rızık değildir ve insanın alışkanlığına bağlıdır.

Cenab-ı Allah (c.c.), sözkonusu fazla rızık insana yasaklamaz; O, helâlinden kazanmak ve kazancın üzerine düşen vazifeleri yerine getirmek kaydıyla, Allah'ın yeryüzü sofrasından istifade etmeyi helâl kılmıştır. Bu rızıktan istifade edip karşılığında Cenab-ı Allah'a içten şükretmek, bir sevap kaynağı olur. Fakat Cenab-ı Allah (c.c.), bu fazladan rızık tedarikini üzerine almamıştır. Onun tedariki için insanın meşrû dairede çalışması gerekir. Zamanla canlı vücudu, tükettiği rızka tükettiği nisbette muhtaç hale gelir. Cenab-ı Allah, aslî rızık üzerine aldığı için açlıktan ölmek yoktur. Fakat canlıların zamanla aslî rızık ötesi aldıkları rızka alışan vücut bu rızık alamayınca, yani zamanla kazanılan âdetin terki sebebiyle ölüm gelebilir. İnsanlar çok defa, hattâ belki açlıktan öldü denilenler bile, vücutta yağ veya bir başka şekilde depolanan rızık tükenmeden zamanla kazanılan beslenme âdetinin terki sebebiyle ölmektedirler. Vücutta depolanan rızık tamamen tüketilmesi 40, hattâ 70 gün almaktadır. Bu gerçek, açlıktan ölmemediğini, özellikle 40 ve 70 gün açlığa dayanamadan gelen ölümün gerçekte açlıktan olmadığını gösterir.

• **Açlık, nimete şükürsüzlüğün ve nimetin kıymetini takdir etmemenin neticesidir.**⁴⁶⁰

Bazı rivayetlerde Âhir Zaman fitnelerinde bilhassa açlığın önemli bir rol oynayacağına işaret edilmektedir. Özellikle komünizmin yaygınlaşması ve İslâm toplumlarında açlığın meydana getirdiği rahatsızlıklar, bu rivayetlerin işaret ettiği fitnelere dendir. Ceza, amelin cinsindedir: bu, İslâm ceza hukukunda da önemli küllî kaidelerden biridir. Dolayısıyla, bir insan veya bir toplum, bir musibete maruz kaldığında bu musibetin sebebinin ararken musibetin niteliğine bakarak, onun hangi amelin, hangi günahların ve ne tür isyanın neticesi olduğunu anlayabilir.

Ehl-i imanın geçim derdi içinde boğulup dinî hissiyatı ve kaideleri unutmamasına ve umursamamasına yol açan açlık, yani nimetlerden mahrumiyet musibetinin sebebi, nimetlerin kıymetini takdir etmemek ve

şükürsüzlüktür. Cenab-ı Allah (c.c.), insanlara Kendisi'ni bilhassa rızık yoluyla tanıtır.

NİMETLERİN ÇOK VE ÇEŞİTLİ OLMASINDAKİ HAKİKÎ MAKSAT

İnsan günde birkaç hurma ve bir-iki bardak su ile bile hayatını sağlıklı sürdürebilecek yapıda olmasına rağmen Cenab-ı Allah, çok çeşitli yiyecekler ve içecekler lûtfetmiş ve insana bu yiyecek ve içecekleri tanıyacak, onların tadını alacak bir tatma organı vermiştir. Bu da göstermektedir ki, nimetlerin bu derece çok ve çeşitli verilmesinden maksat, onları sınır tanımadan tüketmek değil, onları tadarak kıymetlerini takdir etmek ve karşılığında Cenab-ı Allah'ı gerektiği gibi tanıyıp O'na şükretmektedir. İnsanın insanlığı ve yaratılmasındaki gaye burada yatar. Sürekli ve sınır tanımadan tüketmek, hem nimetleri ve bu nimetlerle rızıklanmayı sıradanlaştırır, hem insanı nimetleri takdir etmekten uzaklaştırır, hem de Nimet Veren'i ve O'na şükürü unutturur. Bunun neticesinde insan, Kur'ân-ı Kerim'de dünya hayatını tek gaye edinen kâfirler için buyrulan “*Sığırların yediği gibi yerler!*”⁴⁶¹ kınamasının hedefi olur.

ÖLÇÜSÜZ VE BOL TÜKETİM

Bunun yansısı, ölçüsüz ve bol tüketim, insanda daha çok tüketim isteğine, o da daha çok ‘açlığa’ ve neticede kanaatsizliğe ve açgözlülüğe, kanaatsizlik ve açgözlülük ise sürekli halinden şikâyet ve şükürsüzlüğe yol açar. Böylece insan, sadece tüketen ve tüketmek için üreten hayvanaltı bir varlığa dönüşür. Kapitalizm, insanı bu derekeye düşüren sistemdir. Ehl-i iman bu derekeye düşerse, artık bu çukurda dinî hissiyat gider, helâl-haram sınırları kalkar, karşılıklı muamelelerde güven kaybolur, zekât ve sadaka verilmez olur ve dinî hizmetler de ihmale uğrar. Böyle bir toplumda insanlar arasındaki bağlar da kopar.

KITLIK VE AÇLIKLA İMTİHAN VE ORUÇ

Müslüman bir toplum bu derekeye düştüğünde Cenab-ı Allah (c.c.), ehl-i iman kendine gelsin, sadece tüketen ve tüketmek için üreten hayvanaltı varlıklar olmaktan kurtulsun, nimetin kadrini bilsin, hayatına İslâmî çizgide

çekidüzen versin diye onları kıtlık ve açlık gibi musibetlerle ikaz buyurur. Cenab-ı Allah'ın orucu emretmekteki en önemli hikmetlerinden biri, Müslüman'ı nimetin kadrini bilmeyen, muhtaçların halinden anlamayan, şükürsüz ve sadece tüketen, tükettikçe acıkan, acıktıkça tüketen bir varlık haline gelmekten ve neticede açlık musibetine kalmaktan korumak, nimetin kıymetini idrak, şükür ve muhtaçlara yardım mekanizmasını Müslüman'da sürekli çalışır tutmaktır. Ama ehl-i iman oruç da tutmaz olur veya artık oruç da ondan beklenen gayeye hizmet etmez hale gelirse, bu takdirde Cenab-ı Allah (c.c.), ehl-i imanı kıtlık ve açlık gibi musibetlerle sarsar. Bu musibetler karşısında ehl-i iman kendine gelmeli, nimetin kadrini idrakle şikâyetten şükre yönelmeli, bir tüketim makinesi olmaktan çıkmalı, helâl-haram sınırlarına gereken dikkati göstermeli, muhtaçlara yardımını hayatının bir parçası haline getirmeli ve dinî hizmetlere katkıdan geri durmamalıdır. Ehl-i iman, fakir halde iken bile daha fakirleri düşünerek böyle davranmasını, elinde olan nisbetinde muhtaçlara yardım etmeyi ve dinî hizmetlere katkıda bulunmayı bilmeli, kanaatin tükenmez bir hazine olduğunu unutmamalıdır. Bundandır ki, Kur'ân-ı Kerim, takvâ ehlini överken, “*Onlar bollukta da, darlıkta da infak ederler...*”⁴⁶² buyurur. Toplum olarak böyle davranıldığında, en azından toplum çoğunluğu bu istikamette davranmaya başladığında kıtlık ve açlık gibi musibetler de zamanla kalkar.

• **Helâl rızık, irade ve iktidardan çok, ihtiyaca bakar.**⁴⁶³

Nasıl hayat, Cenab-ı Allah'ı tanımada özellikle şuurun kaynağı olarak O'nun doğrudan bir hediyesi ise, rızık da, hem hayatın devamı, hem de yaratılmışların aslî vazifesi olan şükre sebep olması hasebiyle, yine Cenab-ı Allah'ın hediyesidir. Dolayısıyla, rızık gelmesi, ihtiyaç sebebiyledir. Hayatın devamı Cenab-ı Allah'ın tekeffül ettiği (vermeyi üzerine aldığı) aslî rızka bağlı olduğu için, bu aslî rızık, insanın iradesini kötüye ve yanlışta kullanması devreye girmezse her halükârda gelir. “*Yerde yaşayan hiçbir canlı yoktur ki, onun (yaşamayı için gerekli) rızıkına Allah kefil bulunmasın...*”⁴⁶⁴ âyeti bunu ifade eder.

Meselâ: Daha dünyaya gelmeden evvel bir yavru, anne karnında irade ve iktidardan bütün bütün mahrum olduğu bir zamanda, ağzını kımıldatacak kadar bile muhtaç olmayacak bir surette rızkı kendisine verilir. Sonra dünyaya geldiği vakit, iktidar ve irade yok, fakat bir derece istidadı ve bilkuvve (potansiyel) bir hissi olduğundan, yalnız ağlamak ve ağzını yapıştırmak kadar bir harekete ihtiyaç ile en mükemmel ve en besleyici, hazmı en kolay ve en lâtif rızık, ona annenin göğüsleri musluğundan akar. Sonra iktidar ve iradeyle bir derece alâka peyda ettikçe, o kolay ve güzel rızık, yavruya bir derece nazlanmağa başlar. O rızık çeşmeleri kurumaya yüz tutar; bu defa rızık çocuğa yakın çevresi vasıtasıyla gönderilir. Ne vakit ki insanın iktidar ve iradesi artık bir noktaya gelir, o vakit rızık ona koşmaz ve koşturulmaz. Rızık yerinde durur ve “Gel, beni ara, bul ve al!” der.

Yine, meyve kurtları gibi en zayıf ve balıklar gibi en ‘aptal’ ve nüfusça en kalabalık hayvanlar, âdetâ tek bir zayıf balık olmamacasına en iyi beslenirken, en zor beslenen hayvanlar, en güçlü vahşî hayvanlardır. Bitkiler gibi rızık için çabalamayan ve mütevekkil yerinde durup, vazifelerini yapmaya bakan iradesiz ve güçsüz varlıkların ise rızıkları ayaklarına gelir. İnsanlar içinde en iyi beslenen, en çok kazananlar ise belki hiçbir zaman en çok bilenler, en zekî olanlar değildir. Bütün bunlar gösteriyor ki, rızıkta ve kazançta bildiğimiz ve bilmediğimiz pek çok hikmetler vardır ve rızık, güç, zekâ ve iradeden çok ihtiyaca ve bu hikmetlere bakmaktadır.

• **Rızık, ikidir: Biri hakikî ve helâl rızık ki, Cenab-ı Allah’ın taahhüdü altındadır. Diğeri mecazî rızıktır ki, beşerin suiistimal ile ve görenek belâsıyla zarurî olmayan ihtiyaçları zarurî ihtiyaç haline getirmesi sebebiyle muhtaç bulunduğu rızıktır. Bu rızık, Cenab-ı Allah’ın taahhüdü altında değildir.**⁴⁶⁵

HAKİKÎ RIZIK, MECAZÎ RIZIK

Rızık, ikidir: Biri helâl ve hakikî rızıktır ki, yukarıda temas edildiği üzere, her canlının yaşayacağı kadar gerekli olan bu rızık Cenab-ı Allah taahhüd altına almıştır ve insan iradesini kötüye kullanarak bu rızka mâni olmadığı sürece bu rızık, her canlıya şu veya bu şekilde gelir.

İkinci rızık, mecazî rızıktır. İnsan, hırslarına ve nefsanîyetine mağlûp olarak ve kanatsızlık ve iktisatsızlık göstererek hayatı için zarurî olmayan şeyleri kendisine zarurî hale getirir. Görenek belâsı, rekabet, kıskançlık, ispat-ı nefis gibi birtakım kötü huylar ve kompleksler de buna katkıda bulunur. Dolayısıyla insan, pek çok şeye aslında muhtaç değilken muhtaç hale gelir. Zamanla vücut da bu şekilde fazla alınan yiyecek, içecek ve giyeceklere alışır. Fakat bu rızık, Cenab-ı Allah'ın taahhüdü altında değildir. Bu rızık elde etmek, özellikle bazı zamanlarda çok pahalı olmakta ve insanlar, bazen pek âdî kimselerin bile ayaklarını öpmek derecesinde bir zillet ve dilencilikle bu rızık kazanmaya çalışmaktadırlar. Hattâ, dinî mukaddesler bile bu rızık için feda edilebilmektedir.

İnsan, ibadet için yaratılmıştır. Rızıkta çalışmak da İlâhî emir olması hasebiyle bir nev'i ibadettir. Fakat bu ibadet, Din'in emri olan ibadetlere mâni olmamalı ve insan, mecazî rızık için mukaddeslerini feda etmemelidir.

İnsan, çok mecbur ve çaresiz (muztar) kaldığı zamanlarda şüpheli tüketim mallarından faydalanabilir. **“Zaruretler, haramları mübah kılar.”** bir kaidedir. Fakat, **“Zaruretler, miktarınca takdir olunur.”** da yine bir kaidedir. Yani, zaruret ne ölçüde ise, ancak ona göre haramları mübah kılar. Meselâ açlıktan ölme noktasına gelen bir insan, haram kılınmış bir yiyecekte yiyebilir; fakat ölmeyecek kadar yer, doyacak kadar yiyemez. İztırar (mutlak ihtiyaç) hali geçince de artık hiç yiyemez. Ayrıca, insanların çoğunluğu aç ve muhtaçken kemal-i lezzetle yenmez.

• **Tertib-i mukaddematta tefviz, tembelliktir; terettüb-ü neticede tevekküldür. Semere-i sa'yine ve kısmetine rıza, kanaattır, meyl-i sa'yi kuvvetlendirir. Mevcutla iktifa, dîn-himmetlidir.**⁴⁶⁶

Tertib-i mukaddematta tefviz, yani, bir neticeye ulaşmak için yapılması gerekenleri tam yapmadan neticeyi Allah'a bırakmak tevekkül değil, tembelliktir. Tevekkül, bir hedefe veya neticeye ulaşmak için yapılması gerekenleri yaptıktan sonra neticeyi Allah'a bırakmaktır.

Bir insanın üzerine düşeni yapması, bir hedefe veya neticeye ulaşmak için gereken gayreti göstermesi ve daha sonra kısmetine düşene razı olması,

övülmüş bir haslet olarak kanaattir. Bu kanaat, çalışmaya olan meyli kuvvetlendirir; çünkü netice için üzerine düşeni yapmıştır ve bunun karşılığını da şu veya bu şekilde görmüştür. Nadiren göremese bile, bunu başka bir sebebe veya hikmete bağlar ve çalışmaktan geri durmaz. Buna karşılık, çalışmadan, gerekli gayreti göstermeden veya çalışmada ve gerekli gayreti göstermede ihmalde bulunarak sahip olduğuyla veya eline geçenle yetinmek, kanaatkârlık demek değildir. Bu, gayretsizliktir, himmetsizliktir, haylazlıktır, vazifeden kaçmadır.

• Hâlk-ı şer (**şerri yaratmak**) **şer değil**, kesb-i şer (**şerri işlemek**) **şerdir**. **Allah'ın her yarattığı, hayır ve güzeldir.**⁴⁶⁷

Akıllarına çok güvendikleri için yaratılıştaki düzeni, fıtratı ve hem yaratılıştaki, hem de Cenab-ı Allah'ın icraatındaki hikmeti kavrayamayan Mu'tezile, insanın işlerindeki şerri yaratmayı güya Cenab-ı Allah'a yakıştıramayıp insana vermiş, kulu işlerinin yaratıcısı konumuna yükseltmiştir. Bu inanç, Zerdüştlüğün şer için bir ilâh (Ehrimen), hayır için bir ilâh (Hürmüz) kabûl etmesi gibidir.

Bir defa insan, daha önce de temas edildiği gibi, neyin hayır, neyin şer olduğunu tam bilemez; çünkü insanın bilgisi, parçalıdır, cüz'îdir, küllî değildir; dolayısıyla insan, küll, yani bütün içinde cüz'ü, parçayı tam olarak doğru değerlendiremez. Ancak parçaya bakar ve oradan bütün hakkında sonuca varmaya çalışır; bu ise, insanı her zaman yanıltır. Kur'ân-ı Kerim'de açıkça buyrulduğu gibi, biz bir şeyi hakkımızda şer kabul ederiz, fakat o hayır olabilir; hayır kabul ederiz, şer olabilir; Allah bilir, biz bilmeyiz.⁴⁶⁸ Ayrıca, bugün için hakkımızda hayırlı gibi görünen, hattâ hayırlı olan bir şey, yarın şer olarak ortaya çıkabilir, her zaman bunun tersi de olabilir. Bu, şundandır:

Cenab-ı Allah'ın yaratması ve icraatı, tek bir neticeye bakmaz. Ayrıca, nasıl kâinat, parçaları birbiriyle ve ayrıca kâinatın tamamıyla içten, kopmaz ve birbirini etkiler irtibat ve münasebet içinde bir bütünsel, aynı şekilde, insanlığın hayatı, tarih, tarih içinde fertlerin hayatları, fertlerin, toplumların ve insanların hayatlarında olup bitenler, birbiriyle irtibatlıdır ve münasebet

içindedir. Denebilir ki, insanın yeryüzünde hayata başladığı ilk adımıyla bugün olup bitenler arasında irtibat ve münasebet vardır. Bu sebeple, Cenab-ı Allah'ın tek bir şeyle ilgili icraatı ve icraatının neticeleri bile, vücudun bir noktasında olup bitenlerin bütün vücudu etkilemesi gibi, bu tek şeyle birlikte bütün hadiselerle birden bakar. Bunun en açık misalini Kur'ân-ı Kerim'de Hz Musa (a.s.) ile Hz. Hızır (a.s.) kıssasında görürüz.

HZ. MUSA–HZ. HIZIR KISSASINDAN DERSLER

Hızır (a.s.), Hz. Musa (a.s.) ile birlikte bindikleri gemiyi deler; bu, zâtında ve o anda şer gibi görünür, fakat gemi sahiplerine bakan neticesi açısından hayırdır. Çünkü gemi delinip onda bir kusur meydana gelmekle, her sağlam gemiyi gaspeden zalim bir kralın eline geçmesinden korunmuş ve fakir sahiplerinde kalmıştır. Yine, Hz. Hızır (a.s.), küçük bir çocuğu öldürür. Bu, zâtında şer gibi görünür, fakat hem çocuğun dünya ve âhireti, hem anne–babasının dünya ve âhiretleri açısından bütünüyle hayırdır. Çünkü çocuk yaşarsa kötü biri olacak, hem kendi dünyasını, hem anne–babasının dünyasını, hem kendi âhiretini, hem de anne–babasının âhiretini mahvedecektir. Fakat Cenab-ı Allah (c.c.), Hz. Hızır eliyle, O'nu sebep olarak kullanıp çocuğun canını almakla, çocuğun da, anne–babasının da dünyasını ve âhiretini kurtarmıştır.⁴⁶⁹

İnsan, hem hayrın, hem şerrin kaynağı, hem hayra, hem şerre kabiliyetli olduğu, sevaba da, günaha da açık bulunduğu için, insanlık hayatında hayırlarla şerler iç içedir. Dolayısıyla, masum olan peygamberler dışında insanların ferdî hayatlarında, özellikle toplumların hayatında küllî ve mutlak hayır, küllî ve mutlak sevap bulunmaz; hayırlarla şerler, sevaplarla günahlar bir arada bulunur. İşte, Cenab-ı Allah'ın yaratması ve icraatı, pek çok neticelere birden baktığı için, bu neticelerin umumu açısından da mutlaka güzeldir ve hayırdır.

İkinci olarak, Cenab-ı Allah (c.c.), insana irade vermiştir. İrade verdiği bir varlığın iradî olarak işlediği fiilleri yaratmamak, iradeye saygısızlık ve ondaki hikmete itibar etmemek demek olur. Dolayısıyla Cenab-ı Allah'ın insanın hayır ve şer işlerini, fiillerini yaratması hikmetin gereğidir ve

dolayısıyla güzeldir, hayırdır. Bunlardaki şer ciheti, insanın şerri isteyip onu işlemesine bakar. Ayrıca insan, hayrı da, şerri de işlerken küllî düşünemez; onun fiilleri hususî olduğu gibi, insanın ondan beklediği neticeler de hususîdir. Ama yukarıda arzolunduğu gibi, Cenab-ı Allah'ın insanın kendisi açısından hususî fiillerini yaratmasında da neticeleri itibariyle umumîlik sözkonusudur. Bu bakımdan, insan, zâtı itibariyle bugün şer gibi görünen bir hadisenin aslında ne kadar güzel ve hayırlı olduğunu ileride anlayabilir.

İNSAN, HAYIRLARI ŞERRE ÇEVİRİR

Üçüncü olarak, “tabiat olayları” denilen hadiselerin özellikle bazen menfîlik kazanmasında insanın da dahilidir. Şöyle ki: İnsan, yeryüzünün halifesi olarak yaratılmıştır. Hilâfet, yeryüzünü ve ondaki varlıkları tanıyıp, bir bakıma fıtratı, yani bütün bir varlığın yaratılıştan gelen aslî özelliklerini, yaratılışın ve hayatın kanunları mecmuası olan Şeriat-ı Tekvîniye veya Fıtriye'yi bilip, bu istikamette yeryüzünü kullanması, imar etmesi ve ondan faydalanması demektir. Ama insan, fıtratı tam kavrayamayabilir. Bunun için Cenab-ı Allah, fıtratın tercümanı⁴⁷⁰ yanısıra, insanın Cenab-ı Allah'a, hemcinslerine ve diğer varlıklara karşı vazifelerinin bütünü olarak Din'i göndermiştir. İşte insan, Din'e ve fıtrata, bir diğer ifadeyle, Şeriat-ı Fıtriye'ye uygun davranırsa, “tabiat olayları” denilen yağmur ve kar zarara sebep olmayacağı gibi, çok zaman ceza olarak tecelli eden depremler, kasırga, tayfun halini alan rüzgârlar, tamamen hayır getirir. Depremler, ceza sınırına ulaşmaz; rüzgârlar sadece rahmetin müjdecisi, yani yağmur bulutlarını taşıyan rüzgârlar (*riyah*) olarak eser. Ayrıca insan, hilâfet vazifesi gereği, bu türden gelebilecek âfetler karşılığında da gerekli tedbirleri almalı, şiddetli yağışlara karşı, o yağışları tamamen rahmete dönüştürecek kanallar açmalı, yerleşmede heyelan ve taşkın olan yerleri tercih etmemeli, arazileri erozyonlara karşı korumaya almalıdır. Kısaca insan, cehaleti ve ihmali sebebiyle de pek çok hayırları hakkında şerre çevirir.

Netice olarak, kulun bütün fiillerini yaratan Hz. Allah'tır. O'nun yaratması hayırdır, güzeldir, pek çok hikmetlere dayanır. Şer, kulun

tercihinde ve fiilinde, yani kesbindedir. Bundan dolayı, “Ħalq-ı Şer, Şer değil; kesb-i Şer, Şerdir.” itikadda aslı kaidelerdendir. Bu husus, Kur’ân-ı Kerim’de de apaçıktır; yani, Cenab-ı Allah’ın her yaratması mutlaka güzeldir: “O, her Şeyi en güzel Şekilde yaratır.”⁴⁷¹

· **Teklif, yani dinî sorumluluk, çoğu insanların Őekavetine sebep de olsa, beşerin saadeti içindir ve onun hayrınadır.**⁴⁷²

ŞER PROBLEMİ

Denebilir ki, Cenab-ı Allah’tan pak bir ruh olan Hz. İsa (a.s.) gibi çok büyük bir rasûlün tebliğinin öncelikle Pavlos (Paul) eliyle Hıris-tiyanlığa ve onun aslı olan Tevhîd âkidesinin teslise çevrilmesinin ve özellikle modern çağlarda Batı’da Din’in reddedilip, dinsizliğe yuvarlanılmasının en önemli sebeplerinden biri, varlıktaki Şer meselesinin kavranamaması ve gerektiği Şekilde izah edilememesidir. Bütün tarihinde Hıristiyanlık bu meseleyle uğraŐtıęı, fakat insanları ikna edemediği gibi, bu mesele, modern Batı’nın da Din ile münasebetinde en büyük problemlerden biri olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Ehl-i Sünnet ulemâsının İslâm’ın tamamından süzüp küllî bir kaide olarak vazettiği ve yukarıda üzerinde durulan “Ħalk-ı Şer, Şer değil; kesb-i Şer, Şerdir.” düsturu gibi, “**Bir Şeyde hayr-ı kesir varsa, o Şey tercih ve kabûl edilir. Çünkü lüzumlu bir hayrı yapmamak Şer olması haysiyetiyle, o hayırlar adedince Şerler yapılır.**” kaidesi de, Şer meselesini temelinden çözmektedir denebilir.

ŞERİAT, İTİKADIN KALESİDİR

Pavlus, Hz. İsa’nın Tevhid’e dayalı pak mesajına ilk darbeyi teklif, yani dinî sorumluluk noktasından vurmumuŐtur. Onun ileri sürüp, ısrarla savunduğu Şu idi: “Teklif yokken günah yoktu; çünkü sevabı da, günahı da tayin eden teklif, yani dinî sorumluluk, bir başka ifadeyle, Şeriat olmuştur. Şeriat geldi, günah da geldi. Dolayısıyla, günahı doğuran Şeriat’ın zahirine değil, özüne bakmak lâzımdır. Önemli olan, kalbin halidir; meselâ önemli olan, sünnet adı altında insanın bir organından bir et parçasını almak değil, kalbin sünnet olmasıdır.”

Pavlus, bu düşünceyi çok işledi ve sünnet olmak gibi fitrî bir sünneti de reddederek, Şeriat'a ilk darbeyi vurdu. Şeriat, Din'i koruyan bir kale veya onun cildidir. O yıkıldığı veya soyulduğu zaman, artık Din'in ibadetleri de, itikadı da korunmasız kalır. Nitekim Batı'da böyle olmuş ve önce sünnet olmak gibi fitrî bir sünnetten darbe alan Hz. İsa'nın Mesajı, nihayet Şeriat'tan mahrum bırakılmış, sonra da itikadı bozularak, sahih semavî Din olmaktan çıkmıştır.

İRÂDE SAHİBİ İNSANIN DÜNYASINDA HAYIRLAR VE ŞERLER BİRBİRİNE KARIŞMIŞTIR

Yukarıda da üzerinde durulmaya çalışıldığı gibi, insanın iradeyle serfiraz kılınması, cemadât, bitkiler, hattâ hayvanlar gibi kendisine mec-burî bir davranış çizgisi çizilmeyip, dilediği gibi davranma hürriyeti tanınması sebebiyle, insan hayatında hayırlar ve şerler birbirine karışmıştır. Cenab-ı Allah (c.c.), böyle dilemiştir, çünkü insan, ebede namzettir. Ebedi, ebedî saadeti kazanma yeri de, sınırlı dünya hayatıdır; kazanmanın yolu teklifle, dinî sorumlulukla imtihan olmaktan geçmektedir. Bu, insan hayatının kimsenin değiştiremeyeceği bir realitesidir.

ULÛHIYET'İN LÂZIMI MUTLAK HÛRRİYET VE İSTİKLÂLİYET VE İNSAN

İkinci olarak, insan, bütün kâinatın Sultanı olan Cenab-ı Allah'ı tanıtan, O'nun kendisinde Sıfatları ve İsimleri'yle tecelli edip yansıdığı en kapsamlı aynadır. Hz. Bediüzzaman'ın ifadesiyle, Cenab-ı Allah (c.c.), kâinatta tecelli eden bütün İsimleri'nin önüne mevhum bir hat çekmiş ve insanı yaratmıştır. Dolayısıyla, Cenab-ı Allah'ta ne varsa, ondan insana verilmiştir.

Ulûhiyet'in, yani Allah olmanın en önemli vasfı, mutlak hürriyet ve istiklâliyettir. Cenab-ı Allah'a en kapsamlı ayna olan insanın mahiyet hamuruna bu vasıftan da konmuştur. Yani insan, mutlak hür ve mutlak bağımsız olmak, kendi üzerinde bir güç tanımamak ister. Sözkonusu İlâhî vasfın insandaki yansıması, bir diğer ifadeyle, insandaki temel bağımsızlık meylinin tecelli merkezi iradedir. Mutlak hürriyet ve bağımsızlık, öncelikle mutlak irade, ayrıca mutlak kudret, hattâ mutlak ilim sahibi olmayı

gerektirir. Fakat insan, ilmi, iradesi, kudreti, hayatı, kısaca her şeyiyle sınırlı bir varlıktır; o, kendisine bile mâlik değildir; vücudu dahi iradesi dışında çalışır ve o, buna tâbi olur. Öyleyse, insanın İlim, İrade ve Kudret'iyle, bütün diğer Şuûn ve Sıfatları'yla her bakımdan sonsuz, sınırsız ve mutlak olan Cenab-ı Allah gibi olabilmesi, iradesini Cenab-ı Allah gibi kullanabilmesi, farz-ı muhal kullanabilse bile, bunun neticelerini yerine getirebilmesi mümkün değildir. Onun saadeti, hayrı, gerçek insanlığı ve insanî varoluşu ve Ulûhiyet'in mutlak istiklâliyet ve hürriyetinden kendisinde yansıyan iradesini hayrı adına kullanabilmesi, ayrıca, gerçek hürriyet ve istiklâliyeti, ancak Cenab-ı Allah'a teslim olmakla, O'na kul olup, O'nun İrade, İlim ve Kudreti'ni arkasına alıp, yaratılmış hiçbir şeye kul olmamasıyla mümkündür. Aksi halde o, tarihin olanca şehadetiyle, farklı farklı ve pek çok sahte ilâhlar üretir ve sonra da kendi ürettiği bu "ilâh" veya "âlihe"lere tapar. Onun bundan kurtulup, Tek İlâh'a, Tek Rabb'e, Tek Melik ve Mâlik'e kullukla gerçekten hür olabilmesinin yolu da tekliften, yani dinî sorumluluktan, Din'in emir ve yasaklarını yerine getirmekten, kısaca, Şeriat'a tâbi olmaktan geçer. Dolayısıyla, İslâmî terminolojide "teklif" denilen dinî sorumluluk ve bu sorumluluğu yerine getirme zemini olan Şeriat, bütünüyle insanın hayrı ve saadeti içindir.

HAYIR-ŞER MESELESİ VE ŞERİAT

Sevap ve günah, hayır ve şer, insanın hayatının veya insanî varoluşun zâtında vardır. Yani, insanın davranışları, bizatihî insan hakkında hayırlı veya şer olma özelliğine sahiptir. Yoksa hayır ve şer, Şeriat'la ortaya çıkmamıştır. Şeriat veya teklif, ya da dinî sorumluluk, neyin hayır neyin şer olduğunu tesbitle insana bildirmiş, hayırlara sevap, şerlere günah vasfı vermiştir. İnsan, bilgi ve ihatasının sınırlılığı sebebiyle nelerin hayır, nelerin şer olduğunu bilemediği, bilemeyeceği için, onları Cenab-ı Allah tesbit ve tayin buyurmuş, serapa rahmetinden bunları peygamberler vasıtasıyla insanlara bildirmiştir. Din veya Şeriat, ya da teklif olmasaydı, insan yine hayırlar ve şerler işleyecekti. Ama neyin hayır neyin şer olduğunu bilmeden hayır diye şer işlemekten kurtulamayacak, şerlerin kendisi için hangi

zararlarla yüklü bulunduğunu bilemeyecekti. İşte, Din veya Şeriat, yani ‘teklif’ yoluyla insan, bunları öğrendi; öğrenmekle kalmadı, Din’de hayırlara teşvik, şerlerden sakındırma buldu. Bununla da kalmadı, bu teşvik ve sakındırma, yani Din kudsî bir kaynağa, rûhunda kudsiyetini duyduğu bir mercie dayandığı gibi, hayırları yapma, şerlerden kaçınmada faydalarını ifadeye kelimelerin yetmeyeceği bir takviye edildi. Kısaca, şer ve günah, teklifle ortaya çıkmadı; teklifle insan tarafından tanındı.

İNSANDA TEMEL TERAKKÎ İHTİYACI VE GEREKLERİ

İkinci olarak, insandan (ve insan gibi sorumlu olan cinlerden) başka varlıklar, yani cemadât, bitkiler ve hayvanlar, ilim edinmekten ve ilim, iman ve ibadetle terakkî etmekten mahrumdur. Çünkü onların Cenab-ı Allah’a aynalığı çok daha fazla sınırlıdır. İnsan, Cenab-ı Allah’a en kapsamlı ayna olduğu için ona eşyayı tanıma, ilim edinme; ilim, iman ve ibadetle her bakımdan terakkî etme ve bu terakkînin tarifi imkânsız zevkini tatma imkânı da tanınmıştır. Terakkî, ihtiyaç ve gayret ister. Terakkî ihtiyacı ve bunu mümkün kılacak hayatî ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları gidermek için ortaya bir gayret koyma mecburiyeti, insanın noksan ve kusurlu olduğunu gösterir.

TERAKKÎNİN MOTİVASYONU VE HAYIR-ŞER MÜCADELESİ

İnsanı gayrete ve terakkîye sevk etmek için, onun sadece ihtiyaçlarını gidermesi gerektiğini, hattâ bunun yolunu bilmesi yetmez. Çünkü bilgi, insanı harekete sevk etmede çok güçlü bir faktör değildir. İnsanı bilmekten daha öte bir motivasyon kaynağı olarak harekete sevkeden, karşı koyma, karşı çıkma ve mücadele ruhudur. Bir devlette bile muhalefet olmazsa, iktidar hem keyfince davranır, hem kendini kontrol etmez, hem de sadece yapması gerektiği bilgisiyle daha öte adımlar atma gereği duymaz. Muhalefettir ki, iktidarı kendini kontrole, iyiliğe ve daha öte adımlar atmaya sevk eder. Bundan dolayıdır ki Cenab-ı Allah (c.c.), insan hayatında hayırların yanısıra şerleri varetmiş, insana hayra olduğu gibi şerre de yönelme meyli vermiş ve yaratılışına şerrin tohumlarını da ekmiştir. İşte insan, bir yandan varlık hamurundaki hayırları geliştirme, hayır işleme

kapasitesini kabiliyet haline getirip işletme mevkiinde iken, diğer yandan, varlık hamurundaki şer istida-dını kontrol ve hem şerre yönelişlerine, hem de kendisini şerre sevkeden bir kuvvet olan şeytana karşı mücadele etme mevkiindedir de. Dolayısıyla, şerrin varlığı, daha kuvvetli bir motivasyonla hayırlara kapı açılması, hayırlara daha çok ve daha kuvvetli kaynak ve zemin sağlanması ve insanın daha çok hayırlara sevki içindir. Eğer şerler, insandaki kusurlar ve ihtiyaçlar olmasaydı, zaten insan olmazdı; olsa bile, insan hayatında ilim, ilmî gelişmeler, icatlar ve sürekli terakkî yaşanmazdı. Dolayısıyla, nasıl insanın davranışlarında şer olan, şerlerin pek çok hayırlara da kapı açan yaratılması değil, onların insan tarafından işlenmesi ise, insanlığın hayatındaki şerlerin varlığı da asla şer olmayıp, şerler daha büyük hayırlara vesile olması için yaratılmıştır ve onları neticeleri itibariyle şerre çeviren, insanın bizzat kendisidir.

ŞERLER, İNSANIN VAROLUŞ HAMURUNA HAYIRLARA DAHA KUVVETLİ MOTİVASYON KAYNAĞI OLARAK KATILMIŞTIR

Bu girift meseleyi ahlâk açısından da ele alıp açıklayabiliriz. Yukarıda temas edildiği üzere, insanda pek çok hayırların çekirdeklerinin yanısıra şerlerin çekirdekleri de vardır. Fakat, yine yukarıda temas edildiği üzere, şerlerin çekirdekleri onun varlığına insan şerleri işlesin diye ekilmemiştir. Tam tersine, başka türlü ulaşamayacağı hayırlara daha kuvvetli bir motivasyonla ulaşsın diye ekilmiştir. Meselâ, enaniyet, kin, düşmanlık ve kıskançlık, insanda en fazla hükmeden sıfatlar veya duygulardır. Bunlar, insana onu enaniyet, kin, düşmanlık ve kıskançlıkla şerlere sevketsin diye verilmemiştir. Tam tersine, terbiye edilerek hayırlara kaynaklık etsinler diye verilmiştir. Yani, insan, dinî-ahlâkî terbiyeyle enaniyetini doğruyu, güzeli, İslâm'ı, Müslümanları, mukaddesatı savunmada kullanacak, bir başka ifadeyle, şahsî enaniyetini değerler enaniyeti haline getirecektir; kin duygusunu Din'e, topluma, insanlığa zararlar veren ve bundan vazgeçmeyerek cezayı hak edenleri cezalandırmada kullanacak; düşmanlık duygusunu nefsine, şeytana, nefsinin iğvalarına, zulüm, haksızlık, fışk, fücûr gibi kötü sıfatlara ve zalimlere yöneltecek; kıskançlığı ise gıptaya,

yani ilmî, manevî ve ahlâkî yönden kendinden ileri olanlara yetişebilme, onlar gibi olabilme duygusuna, hayırlarda rekabetsiz yarışmaya dönüştürecektir. Böylece ahlâken de yücelecek, mânen terakkî edecek ve gerçek insan olacaktır.

DİNÎ SORUMLULUK VEYA ŞERİAT, BÜTÜNÜYLE İNSANIN HAYRI İÇİNDİR

Netice olarak, teklif, yani dinî sorumluluk veya Şeriat, bütünüyle insanın hayrı ve saadeti içindir. İnsanın varlığına ekilen zahiren şer çekirdekleri, aslında şer değil, bazı çok önemli hayırlara daha kuvvetli motivasyon ve insanî kemale ulaşma çekirdekleridir. Öyle ki, insan türü, bu terakkî ile melekleri geride bırakır. Çünkü meleklerde şerre meyil, dolayısıyla mücadele ve dolayısıyla terakkî yoktur. Onlar, sadece yapılması gerekenleri yaparlar. Oysa insan, âdetâ nihayetsiz terakkî mertebelerinde seyahat edebilecek kapasitededir. Bu kapasitenin işletilmesi de, hayırları işlemekten daha fazla şerlere ve onun varlığındaki şer gibi görünen unsurlara karşı mücadele vermekle mümkündür. Bundan dolayıdır ki, Şeriat'ta haramlardan kaçınma farzları yapmaktan önce gelir. İnsan nev'ini meleklerin üzerinde bir mevkie çıkaran, sözkonusu mücadeledeki başarısıdır. Bundandır ki, yaratılış, şerre kabiliyeti olmayan meleklerle değil, hayra da, şerre de kabiliyeti olan insanla tamamlanmıştır.

DİNÎ TEKLİFLE İNSANLARIN ÇOĞUNUN ŞEKAVETE DÜŞMESİ, TEKLİFİN KESİNLİKLE HAYIR OLMA ÖZELLİĞİNE ZARAR VERMEZ

İnsanın irade sahibi kılınması ve iradeye hitap eden teklif veya dinî sorumluluk neticesinde pek çok insanın şekavete düşmesi, iradenin ve dinî sorumluluğun suçu değildir. Bir insan, kendisine verilen bir sermayeyi kumarda kaybeder veya günah yolda harcarsa, hayır adına kendisine açılan yolu kullanacağına, şerre giden yolu tercih ederse, bunda suç ne ona verilen iradededir, ne ona bahşedilen sermayededir, ne de önüne açılan yoldadır. Suç, insanın kendisindedir. Şeriat veya dinî sorumluluk olmasa da, şerlere kapılan insan yine kapılacaktı. Dinî sorumluluk veya Şeriat, onu her

bakımdan bilgilendirdi; yukarda arzedildiği gibi, ona ışık tuttu, motivasyon ve güç sağladı.

Ayrıca, her ne kadar insanların çoğu dinî sorumluluğu yerine getirmede başarısız olmuş da olsa, mesele fertler zemininde değil, insanlık veya insan türü zemininde ele alındığında, hayır tarafı daima üstün olduğu için insanlığın hayatı devam etmektedir. Sayı itibariyle şerleri işleyenler, şerlere mağlûp olanlar, çok daha fazla olabilir. Fakat önemli olan, keyfiyettir. Bir terazinin bir kefesine bin altın, diğer kefesine bin altından daha ağır gelecek bir taş kütleşi konsa, elbette kütle ağır basacaktır. Bunun gibi, değerlendirmede kemiyete değil keyfiyete, yani niceliğe değil niteliğe bakılır. Dolayısıyla, insanlık tarihinde baştan beri hayır tarafı ağır basmakta ve insanlığın yeryüzündeki varlığı devam etmektedir. Yeryüzünün tahammül edemeyeceği, taşımayacağı derecede şer tarafı ağır basan topluluklar nasıl helâk edilmişse, bütünü itibariyle insanlığın varlığında şer tarafı tahammülü imkânsız derecede ağır bastığında Kıyamet kopacaktır. Hz. Bediüzzaman (r.a.), bu önemli hususu çok güzel birkaç misalle izah buyurur.

HAYIR VE ŞERRİ DEĞERLENDİRMEDE MİSALLER

Altına yüz yumurta bırakılan bir tavuk, o yumurtadan yirmisini civciv çıkarıp seksenini kırsa veya bozsa, bu tavuk, hem yumurta, hem de tavuk nev'ine hizmet etmiş olur. Çünkü yirmi civciv, hattâ bir civciv bile yüz yumurtadan daha kıymetlidir. Çünkü bir tek civciv, bin yumurtanın, bu bin yumurtadan çıkacak daha başka civcivlerin ve onların da yapacağı yumurtaların annesi olabilir. Dolayısıyla, bir tavuğun altına yüz yumurta koyan ve neticede yirmi civciv alan insana, seksen yumurta bozuldu diye hücum edilmez.

Bir başka misal olarak, yüz tane hurma çekirdeği toprağa ekilse ve su ile sulanıp bilâhare yirmisi neşv ü nema bulup hurma ağacı olsa ve sekseni çürüyüp mahvolursa, yirmi çekirdeğin sümbüllenip ağaç olmasına sebep olan ekme işi ve su, elbette çekirdek ve hurma nev'ine hizmet etmiş olur. Veyahut, tonlarca toprak ateşte eritilse, beşte bir miktarında altın, kalanı

toprak çıksa, elbette ateş, o toprağın kemaline, saadetine sebep olmuş olur. Bu misallerdeki gibi, dinî sorumlulukla insanların beşte biri bile gerçek insan olsa ve âhiretleri hesabına kurtulsa, dinî sorumluluğun o beşte bir sebebiyle insanlığın, insan türünün saadetine hizmet ettiğine katiyetle hükümlenir. Çünkü o beşte birin kıymeti, beşte dördün kaybını çok çok aşar.

Her bir şeyin varlığının pek çok ve çeşitli gayeleri, hayatının çok çeşitli neticeleri vardır. Bu gaye ve neticeler, başlıca üç kısım olup, sadece varlıkların kendilerine bakmaz.⁴⁷³

HİÇBİR YARATILMIŞ VARLIK, KENDİSİNİN MÂLİKİ DEĞİLDİR

Özellikle ehl-i dalâlet, varlıkları kendileri için var kabûl ettiklerinden, onların hayatlarındaki gayeyi de ya bu hayatın kendisinden, veyahut bununla birlikte sağladıkları faydadan ibaret görürler. Bu sebeple de, ehl-i dalâlet içinde bilhassa yaratılıştan belli bir hissî derinlik taşıyanlar, ölümler, bahar ve yazda yeryüzünü şekillendiren sayısız çiçeklerin, böceklerin, kuş ve kuşukların hayata “erken” veda etmesinden yetûmane hüznü ve boşluk duyar, varlığı manâsız görmeye kadar gider ve ‘felek, zaman’ gibi isim veya nitelemeler altında ‘Kader’den şikâyet ederler.

Halbuki varlıkların hiçbirinin varlığı kendinden değildir; çünkü hiçbir varlık kendisinin yaratıcısı olmadığı gibi, hiçbir varlığın var olup olmamada; dünyaya gelip gelmemede; doğum ve ölüm yer, zaman ve şeklinin seçiminde; aile, tür, ırk ve fiziğinin tayininde; aslî ihtiyaçlarının ve bunları giderme biçim ve yollarının tesbitinde; şuurlu olanları dışında hayattaki gayelerinin belirlenmesinde en küçük bir rolleri yoktur. Dolayısıyla hiçbir varlık, kendisinin de, hayatının da mâliki olmayıp, o ve hayatı, başka pek çok neticelere, gayelere, faydalara, manâlara hizmet eder. Bu gaye, fayda, netice ve manâları üç temel kısma ayırabiliriz:

VARLIKLARIN HAYATLARINDAKİ ÜÇ TEMEL GAYE

Varlıkların ve hayatlarının birinci ve en ulvî vazifesi, hikmeti ve manâsı Yaraticı’ya bakar ki, her bir varlık, Yaraticı’nın kendinde yarattığı sanatları, güzellikleri, gördüğü vazifelerin neticelerini, faaliyetlerini O Şahid-i

Ezelî'nin nazarına resm-i geçit tarzında arzeder. Bu açıdan, her bir varlık çok kısa bir zaman bile yaşasa ve hayatının vazifesini bir defa bile yerine getirirse kâfidir.

Îlâhî Kudret'in kâinattaki faaliyeti ve dolayısıyla eşya ve hadiselerin coşkun akışı o kadar mânidardır ki; o faaliyetle Sâni-i Hakîm, bütün varlık türlerini konuştırur. Güya göklerin ve yerin sürekli hareket halindeki mevcutları ve onların hareketleri, onların konuşmalarının, sözlerinin kelimelerdir.. ve her bir hareket, bir konuşmadır. Demek, Îlâhî Kudret'in başdöndürücü faaliyetinden kaynaklanan bütün hareketler, bütün hadiseler, varlıklarının hayatının her karesi; doğumlar, ölümler, kısaca kâinattaki her hareket, Cenab-ı Allah'ı tesbih eden, tesbihle beraber O'na hamdeden, O'nu bize tanıtan konuşmalardır, sözlerdir, kelimelerdir.

İkinci kısım gaye, fayda ve neticeler, yine bizzat Cenab-ı Allah'a ve O'nun varlıklarla ilgili münasebetine bakar. Yani her bir şey, Sâni'-i Zülcelâl'in birer hakikat dolu mektubu, birer harika ve letafet dolu kasidesi, birer hikmet yüklü kelimesidir ki, kendisini melâike, cin ve insan gibi şuurlu varlıkların, hattâ hayvanların da nazarına sunar ve kendisini okumaya, kendisindeki Îlâhî güzellikleri, sanatları, hikmetleri, kendisine gördürülen vazifeleri ve bu vazifelerin neticelerini incelemeye davet eder. Özellikle varlığındaki hem birinci, hem de bu ikinci kısım gaye, fayda, hikmet ve manâlarla her bir varlık, Cenab-ı Allah'a bir aynadır, O'nun pek çok yönden O'nu tanıtan birer âyetidir.

Öte yandan, düşünelim ki, denizde seyahat eden büyük bir gemide gayet cömert, âlicenap ve şefkatli bir zat, fakir, aç ve muhtaçlara büyük bir ziyafet veriyor ve kendisi de onların yemelerinden ve doymalarından gelen sevinci, aldıkları lezzeti ve bunun karşısında duydukları teşekkürü yukarıdan seyrediyor. Onların bu hali o cömert, âlicenap ve şefkatli zatı ne kadar memnun eder. Evet, kerim olan bir insan, kendi doymasından çok başkalarına yaptığı ikramdan bin kat daha çok zevk alır. Bir şefkat ve merhamet sahibi, şefkat ettiği varlıkların rahatından büyük bir sevinç duyar. Meselâ, bir annenin çocuklarının saadetinden aldığı lezzet ve sevinç o

derece kuvvetlidir ki, bu lezzet ve sevinç onu çocukları için kendini feda etmeye götürür. Öyle ki, şefkatin lezzeti, korkak tavuğu civcivlerini korumak için aslana saldırır.

İşte yaratmış olduğu varlıkların rızıklanmasında, istidatlarının gelişip kabiliyet halini almasında, sıfatlarında kemale doğru seyahatlerinde, hakkaniyetin ve adaletin gerçekleşmesinde, onların güzel davranışlarında vb. Cenab-ı Allah'a ait sonsuz ulvî, kudsî, güzel ve münezzeh manâlar vardır. Cenab-ı Vâcibü'l-Vücûd'un Zâtı'na lââyık bir tarzda, hiçbir şeye muhtaç bulunmaması, fakat her şeyin O'na muhtaç olması hakikatine uygun bir surette ve mutlak kemaline münasip bir şekilde *mukaddes şefkat*, *mukaddes muhabbet*, *mukaddes şevk*, *mukaddes ferah*, *mukaddes sürur*, *mukaddes memnuniyet*, *mukaddes iftihar* gibi tabirlerle ancak ve mecburen bunlarla ifade edilebilen bu İlâhî şüûndur ki, varlıkları hadsiz faaliyete sevkeder.

Varlıkların varlığındaki üçüncü kısım gaye, fayda ve hikmetler, bizzat varlıkların kendileriyle birlikte, başka varlıkların hayatlarına yaptığı hizmete bakar. Bunlar da, onların hayat ve faaliyetlerinden lezzet alarak yaşamaları, bizzat kendi hayatlarına ve bekalarına hizmet etmeleri, fakat aynı zamanda kâinatın bütünlüğü, birliği ve dengesi içinde daha pek çok varlıkların hayatlarına hizmet etmeleridir.

BALARISI MİSALİ

Varlıkların var kılınış ve hayatlarındaki bu üç temel gaye, vazife, hikmet ve manâyı tek bir misalle misallendirelim. Balarısı, ortalama iki ay yaşar. Fevkalâde sanatlı bir vücuda sahip olduğu gibi, bütün insanların bir araya gelseler yapamayacakları işleri başarır, üretemeyecekleri balı üretir. Bir insan, bir defada bir kâğıt veya tahtaya rastgele koyduğu üç noktayı, aynı şekilde ve aynı mesafelerde ikinci defa koyamaz. Fakat bal arılarının yaptıkları petekler, birbirinin tıpatıp aynıdır. Ve balarısı, ne yaptığı peteğin farkındadır, ne çiçeklerde sebep olduğu tozlanmanın farkındadır, ne de ürettiği balın farkındadır. Demek ki o, temelde kendisi dışında manâlara,

gayelere, hikmetlere hizmet etmekte, fakat bu arada tam bir lezzetle kendi hayatını da sürdürmektedir.

Balarısı, her şeyden önce, en yüksek sanat eseri vücuduyla, yapısıyla, gördüğü işler, başardığı vazifelerle kendisini Yaratan'ın önünde hayatı boyunca resm-i geçitte bulunur. Ve, onun her hareketi, hayatının her ânı, Cenab-ı Allah hesabına bir konuşma, bir tesbih, bir tahmiddir; yani, hayatı ve hizmetleriyle O'nun O'na ait olması mümkün bulunmayan her türlü nitelemeden mutlak münezzehe olduğuna şahitlik ettiği gibi, ayrıca kemal Sıfatları'yla kendi ölçüğünde O'nu bize tanıtır. O, bütün hayatıyla, Cenab-ı Allah hesabına âdeta oldukça manâlı ve sanatlı bir kasidedir. Ayrıca, Hz. Vâcibü'l-Vücut, Cenab-ı Erhamü'r-Rahim için, onda yarattığı istidatlar, bu istidatların kabiliyete dönüşmesi, onun gördüğü hizmetler, hizmetlerinden ve vazifelerini yapmaktan duyduğu lezzet karşısında Kendi'ne has, mutlak İstiğnası'na ve Münezzeheyeti'ne uygun mukaddes sürur, mukaddes ferah, mukaddes iftihar sözkonusudur.

Diğer yandan, balarısı, bütün bir hayatı ve yaptıklarıyla, hem bitkilere, hem bitkiler yoluyla hayvanlara ve insanlara, hem de ayrıca insanlara hizmet eder. Vücudu, gördüğü işler, yaptığı hizmetlerle melâike, cin ve insan gibi şuurlu varlıkları kendisini ve yaptıklarını incelemeye çağırır. Ve gördüğü bu vazifelerle de Cenab-ı Allah'a parlak bir ayna, O'nun apaçık bir âyeti olur. Sonra, balarısı bu aslî vazifelerini yerine getirirken, özüne dercedilen kapasiteler birer kabiliyet haline gelir. O, kırk gün kovanda asıl vazifesini yapmak için hazırlanır, yani kapasitelerinin kabiliyetler olarak inkişafı için gayret gösterir, kovanda pek çok vazifeler görür ve hem bu esnada, hem daha sonra varlığının asıl gayelerini yerine getirirken kendisi de beslenir ve bu gayeler, hayatının devamını da hizmet eder.

Evet, bir balarısı sözü edilen vazifelerini yerine getirirken onu yaratan Cenab-ı Allah (c.c.), onda tecelli eden ve bütün varlık, hayat ve faaliyetlerin asıl kaynağı olan Hâliq (Yaratan), Münazzım (Tanzim Eden), Rabb (Büyütüp Besleyen), Musavvir (Şekil Veren), Mülevvin (Renk Veren), Kerîm (Sonsuz İyilik Sahibi ve Onurlandıran), Muhsin (Mükemmel Yapan

ve Sonsuzca İhsan Sahibi), Rezzak (Rızık Veren), Hayy (Ebedî Canlı), Kayyûm (Ebedî Yaşayan ve Yaşatan), Hakîm (Her Yaptığında Hikmetler Bulunan), Mukaddir (Takdir Eden, Ölçülü Yapan) gibi İsimleri'nin tecellilerini ve eserlerini de Zâtı'na, mutlak İstiğnası'na lââyık ve has bir sürur ve hoşnutlukla seyreder.

MUTLAK YOKLUK VE YOKLUĞA GİTME YOKTUR

Burada şu önemli hususa da temas etmek gerekiyor ki, kâinattaki hadiselerin bir bakıma asıl faili veya kaynağı olan İlâhî İsimler, sürekli ve ebedî olarak bâkîdir, dolayısıyla tecellileri veya cilveleri de dâimîdir. Bu İsimler, başdöndürücü ve sürekli tecelli içinde eserlerini, nakışlarını sürekli tazeler ve yenilerler. Nasıl sadece her bir gün değil, kâinat için her an ayrı bir andır; kalbinin her atışı insan için yeni bir dünya demektir; bunun gibi, bilhassa yeryüzü, İlâhî İsimler'in tecellileriyle, cilveleriyle sürekli yenilenir, tazelenir. Gidenler, hiçbir zaman mutlak yokluğa gitmez; zaten, daha önce temas edildiği gibi, mutlak yokluk diye bir şey yoktur; çünkü her şeyi kuşatan İlim ve Mutlak Vücut vardır. Dolayısıyla, haricî varlık âlemine gelip, sonra gidenlerin yalnızca taayyünleri değişir. Yani, bu âlemde, şehadet âleminde bu âlemin şartlarına has bir şekilde ortaya çıkıp görünür ve varlık sergilerlerken, bu âlemden gittikleri zaman gittikleri yeni âlemde o âlemin şartlarına uygun bir varlık ortaya koyar ve o âlemin şartlarında yaşamaya devam ederler. İlâhî İsimler'in eserleri, nakışları olmaktan gelen bir güzelliğe ayna, bir feyze mazhar olmuş bulunan hakikatleri, mahiyetleri ve Misalî, yani Misal Âlemi'ne ait varlıklarıyla daimîdirler.

Sözkonusu varlıklar içinde ruh sahibi olmayanlar, onlardaki güzellik doğrudan doğruya İlâhî İsimler'e aittir; şeref ve övgü onlarıdır; çünkü bu varlıkların kendilerine ve hayatlarına kattıkları bir şey yoktur. Onlar, bu âlemden zahiren gitmekle Misalî levhalarda yaşamaya devam ettikleri gibi, hattâ yeni teşekküllere malzeme teşkil eder ve bir bakıma varlıklarını sürdürürler.

Eğer hayvanlar gibi, ruh sahibi olup da, akil sahiplerinden değilse, onlar, yokluğa gitmezler. Cismanî vücuttan ve hayat vazifesinin dağdağasından kurtulup, yaptıkları vazifelerin meyvelerini bâkî olan ruhlarına devreder, o bâkî ruhları da birer İlâhî İsm'e dayanarak varlıklarını sürdürür, belki kendilerine lâıyk bir saadete giderler.

İnsanlar ve cinler gibi ruh, akıl ve dolayısıyla sorumluluk sahibi olan varlıklar ise, onların bu dünyadan gitmeleri, ebedî âlemde ebedî hayata, Sâni-i Hakîm'in bu dünyadan daha güzel, daha nûranî olan Berzah, Misal ve Ruhlar Âlemi gibi diğer menzillerine, başka memleketlerine bir seyahattir; bir yok olma, ebedî bir ayrılık değil, belki kemalâta kavuşmaktır.

Kısaca, Madem Sâni'-i Zülcelâl vardır ve bâkîdir; Sıfatları ve İsimleri de daimî ve ebedîdir; elbette o İsimler'in cilveleri ve nakışları, manevî bir beka içinde yenilenir; ebedî bir tahrip, idam ve yok oluşa maruz kalmazlar.

· **Kâinattaki her şey, her hadise ya bizzat güzeldir, ona hüsn-ü bizzat denilir. Veya neticeleri cihetiyle güzeldir ki, ona hüsn-ü bilgayr denilir.**⁴⁷⁴

ZITLAR, İZAFİLİKLER, NİSBETLER

Kâinattaki her şey, her hadise, Cenab-ı Allah'ın yaratmasıyla var olur. O'nun yaratması, yarattığı olduğu için de her şey, her hadise, güzeldir.⁴⁷⁵ Fakat dünya Cenab-ı Allah'ın tecellilerini çok defa olduğu gibi alıp yansıtamadığı için, ayrıca, insanın istidatlarının, yani potansiyellerinin ortaya çıkıp kabiliyet halini alması, kabiliyetlerinin gelişmesi ve Âhiret adına tâbi tutulduğu imtihan gereği, ayrıca insanın mânen ve ilmen, ibadetle ve öğrenerek tekâmül etmesi için dünyada zıtlar birbirine karıştırıldığından, nisbetler ve izafîlikler devreye girer. Bundan dolayı da bazen güzellikler zahiren çirkin intibai veren, hayırlar şer intibai veren örtüler altında sunulur; bazı şeyler bizzat güzel ve hayır, bazı şeyler neticeleri itibariyle güzel ve hayır olur.

VARLIKLAR İÇİN EN BÜYÜK ŞEREF

Bunun yanısıra, kâinatın da, insanın da sahibi Hz. Allah'tır; O (c.c.), hem kâinatta, hem insan'da Kendi'ni ve eserleriyle Sıfatları'nı ve İsim-leri'ni,

İsimleri'nin icraatını seyreder. Her bir şeyin ve her bir hadisenin insana ve kendine bakan yanı bir veya birkaçsa, Allah'a bakan yanı binlercedir. Bunun böyle olması, yani, insan gibi zâtında âciz, fakir, kendisinden kaynaklanmayan mecburî şartlarla çevrili, cahil ve fâni bir varlık için, ayrıca bütün diğer varlıklar için Allah adına olmak, O'na hizmet etmek, O'nun tarafından istihdam edilmek, O'nun tecellilerine ayna olmak, elbette şerefler üstü şereftir. Ama insan olarak, bencilliğimizden, sabırsızlığımızdan, zahiren şer ve çirkin gibi görünen şeylerde ve hadiselerde saklı hayırları ve güzellikleri bilemediğimizden, her şey bize göre olsun istediğimizden yanlış sonuçlara varır, yanlış hükmeder ve aslında hayır olan pek çoğu şeyi hakkımızda şerre çeviririz. Bilmeliyiz ki, kâinatın çarkı tek tek bizim arzularımız, heveslerimiz istikametinde dönmez; o, sayısız hikmetlere bağlı olarak döner. Bize düşen, bu hikmetleri görmeye çalışmak ve "hikmete râm olmak"tır.

ZAHİRÎ ÇİRKİNLİK İÇİNDE SAKLI GÜZELLİKLER

Bir kısım hadiseler vardır ki, zahiren çirkin ve karışıktır. Fakat o zahirî perde altında gayet parlak güzellikler ve intizamlar vardır. Meselâ:

Bahar mevsiminde fırtınalı yağmur ve çamurlu toprak perdesi altında nihayetsiz güzel çiçek ve muntazam bitkilerin tebessümleri saklanmıştır. Ve güz mevsiminin haşin tahribatı ve hazin firak perdeleri arkasında, nazdar çiçeklerin ve dostları olan nazenin hayvancıkların, onları Cenab-ı Allah'ın Celâl tecellilerinin mazharı olan kış hadiselerinin tazyikinden ve şiddetinden muhafaza etmek için hayat vazifesinden terhisıyla birlikte, nazenin, taze, güzel ve yeni bir bahara zemin hazırlamak yatar. Fırtına, zelzele, salgın hastalıklar gibi hadiselerin perdeleri altında gizlenen pek çok mânevî çiçeklerin inkişafı vardır. Tohumlar gibi henüz çimlenmeden kalan birçok istidat çekirdekleri, zahiri çirkin görünen hadiseler yüzünden sümbüllenip güzelleşir. Güya umum inkılâplar ve küllî değişim ve dönüşümler birer mânevî yağmurdur.

Netice olarak, bazı şeyler, bizzat güzeldir. Meselâ, yağmur bizzat güzeldir ve hayırların kaynağıdır. Fakat biz, Şeriat-ı Tekvîniye'nin

emirlerine uymayarak, gerekli tedbirleri almayarak, kanallar açmayarak yağmuru hakkımızda felâkete çevirir, bazen de günahlarımız sebebiyle hakkımızda azap sebebi yaparız. Fakat yağmur bazen bir musibet olarak gelse de, yine arkasında büyük hayırlar bırakır. Dolayısıyla, zahiren pek çok şerhler ve musibetler bile arkalarında hayırlar bırakıp öyle çekilirler.

· **Cenab-ı Hak bir şeyi emreder, o hasen (güzel) olur; nehyeder, kabih (çirkin) olur.**⁴⁷⁶

HÜSÜN VE KUBUH MESELESİ

Hüsün ve kubuh meselesi, Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında tartışmalı meselelerden biridir. Her meselede akıllarını hakem tayin eden ve akıllarına fazla güvendikleri için Ehl-i Sünnet'in yüksek düsturlarına ulaşamayan ve onları kavrayamayan Mu'tezile, bu konuda da insanları şüphe ve vesveseye atacak bir tavır benimsemiştir. Mu'tezile, bir şey zâtında güzel veya çirkindir veya onun güzel veya çirkin olduğu aklen bilinebilir iddiasındadır. Onlar ve Şia, "Bir şey zâtında güzeldir, Allah onu emreder; bir şey zâtında çirkindir, Allah onu nehyeder." itikadında oldukları ve insan aklının da zâtında güzel ve çirkin olanı bilebileceği iddiasında buldukları için aklı Dinî hükümlere hakem yapmış ve yeni hükümler ortaya koymada kaynak olarak kabul etmişlerdir.

Ehl-i Sünnet ise, "Eşyadaki güzellik ve çirkinlik Cenab-ı Allah'ın onu emretmesi veya nehyetmesi sebebiyledir. Allah bir şeyi emreder, o şey güzel olur; Allah nehyeder, o şey çirkin olur." itikadını taşır. Biz, eşyanın özünde güzel veya çirkin mi olduğunu bilemeyiz. Ayrıca, eşyadaki, davranışlardaki güzellik ve çirkinlik, mutlaka onun maddî yapısı ve kompozisyonuna bakmaz. Güzellik ve çirkinlik, daha çok Âhîret cihetiyledir. Eğer Mu'tezile'nin bir şey zâtında güzeldir ve Allah onu emreder, zâtında çirkindir ve Allah onu nehyeder iddiası doğru olsaydı ve bir şeyin güzelliği ve çirkinliği Âhîret itibariyle değil de zâtı itibariyle olsaydı, o zaman Allah, farklı zamanlarda farklı şeyleri bazen haram bazen helâl; bazı kavimler için helâl, diğerleri için haram etmezdi. Bu sebeple, zaman içinde Şeriatlarda da farklılık söz konusu olmazdı. Demek ki, bir

şeyin güzelliği veya çirkinliği öncelikle onun zâtı itibariyle değil Âhret cihetiyledir ve Allah'ın onu emretmesi veya yasaklaması sebebiyledir. Bundan dolayıdır ki, Mu'tezile zamanla ortaya çıkan meselelerde hüküm vermek için akli kaynak kabûl ederken, Ehl-i Sünnet, kıyası kaynak kabûl etmiştir.

Mu'tezilî tavır, amel ve ibadetlerde vesveseye sebeptir

Eşyada güzelliğin zâtî olduğunu, dolayısıyla akılla bilinebileceğini ileri süren Mu'tezile, ibadet ve ameller konusunda kendisiyle çelişir. İbadet ve ameller mücerret şeyler olduklarından, bunlardaki zâtî, yani Mu'tezile'ye göre bizzat mahiyet ve niteliklerinden kaynaklanması gereken güzelliği biz bilemeyiz. Dolayısıyla, eğer insan şartlarına, farzlarına, vâciplerine, sünnetlerine riayet ederek ve onu bozacak faktörlerden kaçınarak namaz kılmış, oruç tutmuş veya başka bir ibadeti yerine getirmişse bu, Mu'tezile'ye göre güzel demek değildir. Çünkü o ibadetin zâtî olan, mahiyet veya öz niteliğinden kaynaklanan güzelliğe uygun düşmemiş olabilir. Mu'tezile'nin bu tavrı ibadet ve amellerde vesvesenin kaynağıdır ve çokları, bu vesveseye düşebilmektedir. Oysa Ehl-i Sünnet, her şeydeki güzellik ve çirkinliği Cenab-ı Allah'ın emir ve yasağına bağladığı için, eğer bir insan şartlarına göre ibadetini yerine getirmişse, o ibadet yerine gelmiş demektir ve onda şüpheye düşmenin manâsı yoktur. Fakat insan, "Acaba Allah katında kabul gördü mü!" demeli ve gurura girmemelidir.

• **Musibet, cinayetin neticesi, hemen ve sonra verilecek iki mükâfatın mukaddimesidir. Umuma gelen musibet, çoğunluğun hatasından kaynaklanır.**⁴⁷⁷

İster mü'min fertlere, isterse mü'min toplumlara olsun, mü'minlere gelen felâket, genellikle cinayetin, yani işlenen günahların, gerek dinî Şeriat'ta, gerekse Şeriat-ı Tekvîniyye'de yapılan hataların neticesi, buna karşılık biri hemen, diğeri sonradan verilecek iki mükâfatın mukaddimesi, yani sebebi ve başlangıcıdır. Bunun en anlamlı misalini Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), Birinci Dünya Savaşı'ndaki mağlûbiyeti-mizle ilgili olarak verir.

HİKMET AÇISINDAN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAKİ MAĞLÛBİYETİMİZ

Hız. Üstad'a göre Birinci Dünya Savaşı'ndaki mağlûbiyetimizin iki temel sebebi vardır. Bunlardan biri Şeriat-ı Tekvîniyye veya Fitriy-ye'deki ihmallerimiz, diğeri ise, İslâm Şeriatı'nın en önemli emirlerindeki ihmal ve terklerimizdir. Batı, İlâhî İrade ve Kudret'in yazdığı kâi-nat kitabını okuyarak bilimlerde ve teknolojide büyük mesafeler alırken, İslâm dünyası bunu ihmal etmiş ve bilimler ve teknoloji sahasında Batı'nın gerisine düşmüştür. Dolayısıyla, dünyada galibiyetin vasıtalarını ele geçiren Batı, bu vasıtalara sahip olmakla ihmalkâr davranan İslâm dünyasını siyasî, askerî ve iktisadî açıdan mağlûp etmiş, bu dehşetli mağlûbiyet, başka sahalara da yansımış, başka sahalarda önemli tesirler ortaya koymuştur. Fakat din olarak İslâm'ın yenilmez gücüdür ki, mağlûbiyetin genişliğine ve dehşetine rağmen Müslümanlar, İslâm'dan irtidatla başka dinlere yönelmemiş, bu mağlûbiyet zamanında bile başka dinlerden İslâm'a sürekli katılımlar olurken, İslâm pek çoklarının kalbinde, zihninde ve hayatında zayıflamış da olsa, İslâm'dan irtidatla başka dinlere girme, çok istisnâî kalmıştır.

İslâm dünyası, sadece Şeriat-ı Tekvîniyye'deki ihmal ve hatalarıyla kalmamış, İslâm'ın Şeriatı'nı yaşamada da büyük ihmaller göstermiştir. Nehyedilenleri işleyerek girilen pek çok günahların yanısıra, emredilenleri yapmayarak da büyük günahlar işlenmiştir. Beş vakit namaz gerektiği gibi kılınmamış ve ceza olarak Cenab-ı Allah, beş yıl cephelerde alnımızı secdeden, yani yerden kaldırmamış, savaşta mecburen süründürmüştür. Ramazan orucu ihmal edilmiş, buna ceza olarak Cenab-ı Allah (c.c.), beş yıl, hattâ takip eden sonraki yıllarda da açlık, kıtlık ve fakirlikle yıllarca mecburî oruç tutturmuştur. Zekât ihmal edilmiş, ceza olarak Cenab-ı Allah (c.c.), yıllarca verilmemiş zekâtı hem savaş harcamalarıyla, hem de yeraltı–yerüstü servetlerimizin yağmalanmasıyla bizden almıştır. Hacc'a gidilmemiş, ceza olarak Cenab-ı Allah (c.c.), beş yıl milyonlarca insanımızı cepheden cepheye koştururken, özellikle Rumeli'deki Müslümanlar başta olmak üzere, milyonlarca Müslüman'ı göçe mecbur bırakmıştır, bu göçlerde sok sayıda Müslüman ve büyük miktarda servet telef olmuştur.

İslâm dünyası, Şeriat-ı Tekvîniyye'deki kaç asırlık ihmallerini kapatıp bu sahada en azından en ileride olanlarla atbaşı hale gelmedikçe, İslâmî Şeriat'ın özellikle sözkonusu hükümlerini de en azından çoğunluğu itibariyle gerektiği gibi yerine getirmedikçe dünyada kesin galibiyet mümkün olmayacaktır.

MAĞLÛBIYETİN HEMEN VERİLEN VE İLERİDE VERİLECEK MÛKÂFATLARI

İşte, umumî gelen musibet çoğunluğun cinayetlerine, hatalarına, günahlarına terettüp eder. Fakat mü'minlere gelen umumî musibet, beraberinde iki de mükâfat getirir. Bunlardan biri, hemen verilen mükâfattır. Eğer mevcut kadrolarla Birinci Dünya Savaşı kazanılsaydı, belki İslâm bütün İslâm dünyasından silinme noktasına gelebilirdi. Çünkü özellikle hakim kadrolarda Din kalblerden ve hayattan büyük ölçüde silinmişti. Neticede Müslümanlar imanlarını da kaybeder, ebedî azaba müstahak hale gelirlerdi. Fakat mağlûbiyetle Cenab-ı Allah (c.c.) Müslümanlar'ı ikaz etmiş, nefis muhasebesine sevk etmiş, ayrıca galibiyet halinde çok büyük çoğunluğun imanını ve ebedî hayatını kaybetme tehlikesine mukabil, beş milyon insanımızı şehid olarak alıp ebedî hayatlarını kurtarmıştır. Bu beş milyon insan bile savaş sonrası dönemlere kalsa idi, içlerinden çoğunun imanlarını yine kaybetme tehlikesi vardı. İşte mağlûbiyetle Müslümanlar'ın ikaz edilmesi, İslâm'ın korunmaya alınmış olması ve beş milyon insanın şehadetle velî mertebesine yükselip âhiretlerinin kurtulması, sözkonusu umumî musibetin âcil, yani hemen verilen mükâfatıdır.

Birinci Dünya Savaşı'ndaki mağlûbiyetin ileride verilecek veya basamak basamak verilen ve ileride tamamlanacak olan mükâfatı da şudur: İslâm dünyası, özellikle Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Müslümanlık açısından da artık bir enkaz halindedeydi. İslâm'ın ve Müslümanların hali de, geleceği de, düşüncede, itikadda, ibadette, muamelât ve ahlâkta yepyeni ve topyekûn bir dirilişe bağlıydı. Enkaz üzerine yeni bir bina yapılmaz; yeni bir yapı için önce enkazın kal-dırılması gerekir. Osmanlı enkazı Birinci Dünya Savaşı'yla tamamen yıkıldı ve daha

sonra özellikle Türkiye’de İslâmî geçmişimizi siyasî, içtimaî ve ekonomik hayattan silme, hattâ İslâm’ı toplum hayatından çıkarma adına yapılanlar, yapanların niyeti ne olursa olsun, bir bakıma sözkonusu enkazın temizlenmesi fonksiyonu gördü. Enkazın temizlenmesiyle de Türkiye, fikhî ifadesiyle bir arazi-i mevad, yani ölü arazi haline geldi. Arazi-i mevad, kim onun etrafına çit çeker ve ekerse onundur. İşte yirminci asrın ikinci çeyreğinde Türkiye ölü arazisine yepyeni tohumlar ekilmeye başlandı. İnşâ–Allah bu tohumlar bütün dünyayı tutup da yeri ve göğüyle gelecek, İslâm’ın “bembeyaz, nurlu eli”ne teslim olduğunda, Birinci Dünya Savaşı’nda mağlûbiyet olarak gelen umumî musibetin ikinci mükâfatı tamamlanmış olacaktır.

Her hadisede iki sebep vardır: Biri zâhirîdir ki, insanlar ona göre hükmeder ve çok defa yanlış sonuca varmakla zulmederler. Diğeri hakikî sebeptir ki, Kader-i İlâhî ona göre hükmeder ve aynı hadisede beşerin zulmünün altında adalet eder.⁴⁷⁸

Her hadisenin biri görünen ve insanlara, onların tercih ve fiillerine bakan sebebi, bir de ancak akla görünen, hakikî ve Kader’e bakan sebebi vardır. İnsanlar, daha çok zahirî sebebe göre hükmeder ve çok defa da yanılırlar. Meselâ, bir kişi iftiraya uğrayıp, işlemediği bir suçtan dolayı hapse atılabilir. Hakim, iftira olduğunu bilmez ve elbette şahide göre hükmeder. Bu hükmüyle hakim zulmetmiş olmaz, fakat verilen hüküm, hükmün sebebi açısından zulümdür. Fakat Kader, buna müsaade etmiştir, çünkü bu kişinin gizli kalmış bir suçu vardır ve Kader, onu bu suçu dolayısıyla cezalandırmış ve adalette bulunmuştur. Yani, Kader, hem sebep, hem de netice noktasında daima adalet eder; insan, Kader’in adaleti altında zulmederken, Kader, insanın zulmü altında adaleti yerine getirir.

HZ. MUSA–HZ. HIZIR KISSASI VE KADER’İN ÂDİL VE MERHAMETLİ HÜKMÜ

Bu gerçeği Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Hızır (a.s.) kıssasında apaçık görürüz.⁴⁷⁹ Kur’ân-ı Kerim, bu kıssa ile pek çok

gerçeklerin yanısıra bu önemli gerçeği de anlatır. Söz konusu kıssa, Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın bir yolculuğu hakkındadır.

Hz. Musa (a.s.), insanlık âleminin zâhirinde, Hz. Hızır (a.s.) ise bâtınında vazifelidir. Hadiseleri anlamak ve doğru yorumlamak zâhir ile bâtını birlikte görmeyi gerektirdiği için, Cenab-ı Allah (c.c.), Hz. Musa'ya bâtında yolculuk, bir bakıma seyr u sülûk veya miraç yaptırır. Bu yolculukta Hz. Hızır, bindikleri gemiyi deler; masum bir çocuğu öldürür; yıkılmakta olan bir duvarı doğrultur ve karşılığında ücret almaz. Yapılan bu üç işten birincisi sahibinin izni olmadan yapıldığı, ikincisi mutlak manâda Şeriat'ın zâhir hükümlerine ters olduğu, üçüncüsünde ise emek ücretsiz kaldığı için Hz. Musa, Hz. Hızır'ın bu üç davranışına da itiraz eder. Oysa Hz. Hızır (a.s.), gemiyi sağlam gemileri gasbeden kraldan kurtarmak ve böylece geminin sahipleri elinde kalmasını sağlamak için delmiş; masum çocuğu ise, o çocuk büyüdüğünde şerli biri olup, hem kendisinin ebedî helâkini hazırlayacağı ve hem de anne–babasını yoldan çıkaracağı için öldürmüştü ve böylece hem çocuğun, hem anne–babanın dünyası da, âhireti de kurtulmuş, bunlara ek olarak, Cenab-ı Allah, o anne–babaya salih bir oğul lûtfetmiştir. Hz. Hızır (a.s.), yıkılmakta olan duvarı da, onun altında iki yetime ait hazine bulunduğu ve yetimlerin büyüyünce bu hazinelerine sahip olmaları için doğrultmuştur.

Söz konusu üç hadisenin cereyan ettiği Hz. Musa–Hz. Hızır kıssasının maddî âlemde geçtiğini düşünmek biraz zordur. Çünkü Hz. Hızır'ın yaptıklarından özellikle ilk ikisi Şeriat'ın zâhir hükümlerine terstir ve bundan dolayı da Hz. Musa (a.s.), haklı olarak itiraz etmiştir. Dolayısıyla bu yolculuk, Allahü a'lem Kader ve/veya maneviyat ya da Misal Âlemi'nde yapılmış bir müşahede olmalıdır. Müşahede sâdık rüyalara benzerse de, rüya uykuda iken görülmesine karşılık, müşahede, uyanıkken cereyan eder. Rüyalar gibi, maddî âlem ölçüleri içinde o da çok kısa sürebilir. Bu Âlem-i Misal yolculuğunu yapan birinin yanında, maddî dünyada o anda başkaları da bulunsa bile, bunlar, o yolculuktan habersizdirler. Bu sebeple, Hz. Musa ile Hz. Hızır bu esrarengiz yolculuğu birlikte yaparlarken, Hz. Hızır ile

buluşacağı yere kadar Hz. Musa'ya yoldaşlık yapan genç yol arkadaşı, bu yolculukta yoktur.

Cenab-ı Allah (c.c.), manevî yönden büyük mertebe sahibi olmayan mü'minlere de müşahede bahşedebilir. Dolayısıyla, Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın yolculuğu sadece ruhî bir müşahede olmanın da ötesinde, Hz. Musa'nın bedeninin o anda ruha yakın, belki ruhun kılıfının sahip olduğu bir şeffaflık kazanmasıyla, ruh–beden birlikte gerçekleşmiş olması da mümkündür. Bu açıdan da, bu yolculukla Peygamber Efendimiz'in miracı ve Hz. İsa'nın semaya kaldırılması arasında benzerlikler vardır. Şu kadar ki bu yolculuk, Hz. Musa dünyada iken Misal Âlemi'nde veya varlığın bâtın boyutunda gerçekleşmiş, Peygamber Efendimiz'in miracı ise, (Âhret âlemleri dâhil) varlığın bütün boyutlarında cereyan etmiş ve O (s.a.s.), insanların hidayeti ve İslâm nimetinin tamamlanması adına dünyaya dönmeyi tercih buyurmuştur. Hz. İsa (a.s.) ise, rasûl olarak artık yeryüzündeki misyonu bittiğinden, rûhu ve şeffaflık kazanmış bedeniyle birlikte semaya kaldırılmış, yani O'nun vefatı bir bakıma böyle gerçekleşmiştir ve O (a.s.), kaldırıldığı bu semada sakin bulunmaktadır.

Yeri gelmişken, Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssasıyla ilgili olarak da şu nokta da tebarüz ettirilmelidir:

Hz. Hızır'ın masum bir çocuğu gelecekte şerli biri olacağı için öldürmesi, zâhir-i Şeriat'a tamamen terstir; Şeriat'a göre, gerçekleşmeyen bir suçtan dolayı birini öldürme, açıkça katle girer. Dolayısıyla, arzedildiği üzere, Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Hızır (a.s.) yolculuğunun maddî âlemde geçmiş olduğunu kabûl etmek zordur. İkinci olarak, maddî âlem açısından o çocuğu öldüren, Hz. Hızır olmasa gerektir. Nasıl maddî âlemde ölümün hastalıklar, kazalar, cinayetler gibi maddî–zahîrî sebepleri vardır ve bunların ötesinde canı Hz. Azrail (a.s.) alır, hattâ onun da ötesinde Mü'mît olarak ölümü Cenab-ı Allah (c.c.) yaratır; bunun gibi, sözkonusu masum çocuğun ölmesinde Hz. Hızır, Hz. Azrail'in fonksiyonunu yerine getirmiş ve çocuk maddî âlem açısından yine bir sebeple ölmüş veya öldürülmüş olmalıdır.

Aksi halde, Hz. Hızır haksız yere insan öldürmüş olur ki, bunu düşünmek ve kabûl etmek, mümkün değildir.

HADİSELERİ KADER AÇISINDAN DEĞERLENDİRMEK

Asıl konumuza dönecek olursak, işte hayatta meydana gelen veya kişinin yaşadığı her hadisenin insanlara ait görünür bir sebebi ve manâ-sının yanısıra, bir de baş gözüyle görülmez, Cenab-ı Allah'ın küllî hikmetinin gerektirdiği ve Kader'e bakan asıl sebebi ve manâsı vardır. Kader ve İlâhî Hikmet, her hadiseye, hem Hz. Âdem'den Kıyamet'e kadar bütün bir insanlık tarihinin bütünlüğü içinde ve onlarla alâkası bulunan bir parça (cüz'î) olarak, hem de bizatihî kendisi olarak (cüz) bakar. Ve Kader, asla zulmetmez; mutlaka adalet eder; çok defa da bu adalet, rahmet buutlu, rahmet yörüngelidir.

Hayatta herkes, bilhassa başına gelen kötülükler açısından hak ettiğini veya müstahak olduğunu bulur. Bununla birlikte Cenab-ı Allah (c.c.), asla cezalandırmakta acele etmez; her şeyden önce, kullarının pek çok hatalarından geçer; cezayı hak eden suçlar karşılığında da tevbe etsinler ve yollarını düzeltsinler diye onlara süre tanır. Ama her şeye rağmen bir kula ceza vermişse bu, artık o kulun o cezayı mutlaka hak ettiğinden dolayıdır. Bunun içindir ki Bediüzzaman hazretleri, yukarda zikredildiği üzere, “Bir mahkeme seni işlemediğin bir suçtan dolayı cezalandırabilir ve zulmeder; fakat bu ceza, işlediğin ama gizli kalmış bir başka suçundan dolayıdır; dolayısıyla aldığın ceza, Kader açısından mutlak adalettir.” der.

Hz. Musa ile Hz. Hızır arasında geçenlerden anlıyoruz ki, Hz. Hızır'ın misyonu, eşya ve hadiselerin görünmeyen iç yüzüyle, yani Kaderî boyutuyla ilgilidir. Fakat biz dünyada görünür sebeplere bakarak hükmederiz; tabî ki bu hiçbir zaman, meselenin gerçeği araştırılmayacak demek değildir. Ama geleceğe, gelecekle ilgili beklentilere veya tahminlere bakarak hüküm vermeyiz. Hattâ hadisenin gelecekte alacağı şekille alâkalı güçlü tahminlerimiz ve bilgilerimiz olsa bile, yine de bu, hukukî kararlarımızda gerekçe teşkil etmez. Dolayısıyla, Hz. Musa (a.s.) Hz. Hızır'a itiraz ederken Şeriat açısından haklıdır ve her defasında ikaz

edilmesine rağmen her üç hadisede de hemen itiraz etmesi, O'nun hakperestliğini gösterir. Bu sebeple, gemi zahiren bir başka sebeple veya başkası tarafından delinmiş, çocuk, yukarıda temas edildiği üzere, bir başka sebeple ölmüş veya zahiren başkası tarafından öldürülmüş olabilir. Fakat nasıl zahirî bir sebeple ölen her insanın canını alan Hz. Azrail veya yardımcılarında biri, hattâ bunlar da birer sebep olarak ölümü gerçekten yaratan Cenab-ı Allah ise, Hz. Hızır (a.s.), masum çocuğun ölmesinde Hz. Azrail'in fonksiyonu türünden bir fonksiyon görmüş olmalıdır. Burada konumuz açısından önemli olan ise, hadiselerin görünen yüzü ve sebebinden başka görünmeyen, Kader'e bakan ve hikmet yüklü boyutları ve sebepleri vardır. Hadiselerin bu boyutunda tamamen adalet, daha da öte bilhassa mü'minler için rahmet sözkonusudur ve dolayısıyla hadiselerin zâhirine bakarak Cenab-ı Allah'tan ve Kader'den şikâyetçi olmak, -hâşâ-onlarda haksızlık ve çirkinlik görmek, çok büyük hata olur.

EHL-İ BEYT'İN BAŞINA GELENLERDE İLÂHÎ HİKMET VE KADER'İN HÜKMÜ

Hz. Hasan'ın, bilhassa Hz. Hüseyin'in ve Ehl-i Beyt'ten daha başkalarının başlarına gelen fecî hadiselerle işte bu açıdan yaklaşan Hz. Bediüzzaman, şu yorumda bulunur:

Amma Kader nokta-i nazarında feci akibetin hikmeti ise: Hz. Hasan ve Hüseyin ve onların hanedanları ve nesilleri, manevî bir saltanata namzet idiler. Dünya saltanatı ile manevî saltanatın bir arada bulunması gayet müşkildir. Onun için Cenab-ı Allah, onları dünyadan küstürdü, dünyanın çirkin yüzünü gösterdi. Tâ ki, kalben dünyaya karşı alâkaları kalmasın. Onların elleri geçici ve zahirî bir saltanattan çekildi; fakat parlak ve daimî bir saltanat-ı maneviyeye tayin edildiler; âdi valiler yerine, evliyâ kutuplarına merci oldular.

Hazret-i Hüseyin ve akrabasına o facia sebebiyle hasıl olan uhrevî netice, ruhanî saltanat ve manevî terakkî o kadar kıymettardır ki, o facia ile çektikleri zahmet, oldukça kolay ve ucuz düşer. Nasıl ki bir nefer, bir saat işkence altında şehid edilse öyle bir mertebeyi bulur ki, on sene başkası çalışsa, ancak o mertebeyi bulur. Eğer o nefer şehid olduktan sonra ona sorulabilse, "Az bir şey ile pek çok şeyler kazandım" diyecektir.⁴⁸⁰

Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (Allah kendilerinden ve bütün Sahabe'den razı olsun), mücadeleleri ve şehadetleriyle İslâm'ın geleceğinin

garantiye alınmasında en önemli rolü oynadılar. İslâm'ın geleceğinin siyasette ve mutlak adalete dayalı peygamberî hilâfet yerine benimsenen izafî adalete dayalı saltanat hilâfetinde değil, ilim ve maneviyat âleminde yattığını ortaya koydular ve İslâm'da tarihte emsali görülmedik bir ilim ve maneviyat hareketinin zemininin hazırlayıcıları ve tetikleyicileri oldular. İlim ve maneviyat zemininde hilâfeti de âdeta kontrol ettiler. Daha sonra halifeler, ilim ve maneviyat kahramanlarından çekinerek kendilerine çekidüzen verme gereği duydular. İslâm'a gerçek ve kalıcı hizmetin hangi sahalarda yapılması gerektiğini de böylece öğrenmiş olduk.

· Büyük hatalar ve cinayetler te'hir ile büyük merkezlerde ve küçük cinayetler fazla beklemeden küçük merkezlerde yarglanır ve hük-me bağlanır. Dolayısıyla, mü'minlerin hataları genellikle dünyada karşılığını görürken, küfür ve şirk, Âhiret'e bırakılır.⁴⁸¹

Bu da, çok önemli küllî gerçeklerden ve düsturlardandır. Büyük davalar, büyük mahkemelerde görülür. Onların hazırlık safhaları çok zaman alır ve karara bağlanmaları da ciddî yargılamayı gerektirir. Buna karşılık, küçük davalar, basit anlaşmazlıklar, küçük mahkemelerde ve fazla sürmeyen yargılamalar neticesinde karara bağlanır.

MÜ'MİNLERİN CEZALARI

Bunun gibi, bazı günahlar vardır ki Allah (c.c.), onların karşılığını Âhiret'e bırakmayarak dünyada verir. Mü'minlerin başlarına gelen bazı felâketler ve musibetler, bu günahların neticesidir. Dolayısıyla, mü'min de olsa insan çok günah işleyen bir varlık olduğu için Cenab-ı Allah, müminleri onlara olan hususî merhametinden dolayı günahları karşılığında dünyada cezalandırır ve bu sebeple mü'minlerin hayatı zor geçer. Onlar, imanları ölçüsünde musibetlere maruz kalırlar. Cenab-ı Allah'a yakınlıkları ölçüsünde davranışlarına daha çok dikkat etmeleri gerektiği için, imanları ve Allah'a yakınlıkları ölçüsünde itaba ve cezaya uğrarlar ve yaptıkları hatalar, işledikleri günahlar, genellikle karşılığını gecikmeden dünyada görür. Mü'minlerin yaptıkları hataların karşılığını dünyada hemen görmelerinin bir diğer sebebi de, İslâm'ı yaşamada ve İslâm'a hizmette

hatalar bir nev'i zulüm yerine geçer; dolayısıyla “zulüm devam etmez,” karşılığı hemen verilir ve böylece mü'minler, günahlarından temizlenirler. Küfür ise, şirk gibi en büyük zulüm olmakla birlikte, davranıştan ziyade itikada baktığı için, “Zulüm devam etmez, küfür devam eder.” kaidesinde de ifade olunduğu gibi, karşılığı daha çok Âhîret'e bırakılır.

DÜNYA VE ÂHİRETLERİ İTİBARIYLA EHL-İ İNKÂR

Küfür, şirk ve nifak, affedilmeyecek günahlardandır; en büyük birer cinayettir. Dolayısıyla kâfirler, başkalarına yaptıkları zulümlerin karşılığını kısmen dünyada da görmekle birlikte, itikad itibariyle küfrün, şirkin, nifakın cezası ekseriya Âhîret'e bırakılır. Kâfirler, dünyalarını imar ve dünya hayatlarının rahatı için ellerinden geleni yapmakla Şeriat-ı Tekvîniye'nin kanun ve kaidelerine bilmeyerek de olsa uyduklarından ve küfürlerinin cezası Âhîret'e bırakıldığından dünyada mü'minlere nisbeten zahiren daha rahat ve konforlu bir hayat yaşayabilirler. Fakat kâfirler zahiren rahat bir hayat sürüyor gibi olsalar da, küfür kalbde bir Cehennem çekirdeği olduğu için kâfir, küfüründen gelen manevî azap sebebiyle dünyada da mutlu olamaz. Bu mutsuzluğu gidermek için de sürekli çalışma, meşguliyet, eğlenme, üretip tüketme, nihayet müsekkinler ve uyuşturucular, en fazla kâfirlerin hayatında vardır. Modern dünyanın hali, buna en sâdık şahittir. Buna karşılık mü'min, maddî açıdan sarsıntılara maruz kalsa, günahlarından dolayı felâketler yaşasa da, mânen kâfirden daha rahattır ve dolayısıyla kalben daha mutludur.

BAZI TOPLULUKLARIN HELÂK SEBEBİ

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Nuh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. Şuayb ve Hz. Lût'un kavimleri gibi, helâk edilen kavimlerden sözedilir. Bunlar, her türlü tebliğe karşı küfür ve şirklerinin yanısıra büyük zulümler de işledikleri, ikazlara aldırmadıkları, ahlâken de sukût etmiş oldukları ve mü'minlere de çok zulmettikleri için artık yer kendilerini taşımaktan, gök de gölgelemekten bıktığı ve nefret eder hale geldiği için helâk edilmişlerdir. Yoksa sadece kalbe ait bir itikad olarak kalan küfür veya şirkten dolayı helâk edilmiş değillerdir.

· **Müslümanların hata ve günahları, başka dinlerin mensuplarının hata ve günahlarından daha çok gayretullah'a dokunur.**⁴⁸²

Hayatında kendisine hiç tebliğ gitmemiş insan, başkalarına karşı da zalim ve gaddar değilse, Ehl-i Sünnet'in Eş'arî koluna göre Âhîret'te azap görmez. "Külfet ölçüsünde nimet, nimet ölçüsünde külfet" kaidesince, nisap miktarı malı olmayan zekât vermekle mükellef olmadığı gibi, bir kişide ne ölçüde Allah'ın nimetleri varsa, onun sorumluluğu da o kadardır. Kapasite ve kabiliyetin büyüklüğü nisbetinde insandan iş ve başarı beklenir. İşte, İslâm gibi her bakımdan geçerliliğini koruyan ve Allah'ın insanlık için en büyük nimeti olan bir dinin mensuplarının onu yaşamada gösterdikleri ihmal ve terk, Hıristiyanlık ve Yahudilik de olsa artık tahrif edilmiş ve hükmü kalkmış dinlerin mensuplarının kendi dinlerini ihmal ve terklerinden çok daha fazla gayretullah'a dokunur ve en azından dünyada bile cezasını görür. Bundan dolayıdır ki, Müslüman-lar, Müslümanların ülkeleri, diyarları, dünyada ehl-i küfürden ve onların memleketlerinden daha fazla ceza veya azaba, kıtlığa, işgale, depremlere, tsunamilere, sel baskınlarına vb. maruz kalmaktadır.

MÜSLÜMANLARIN BAŞLARINA GELENLER KARŞISINDA TAKINILACAK TAVIR

Yalnız burada şu nokta vurgulanmalıdır ki, bir Müslüman, başka bir Müslüman veya başka Müslümanlar bir musibete maruz kaldıklarında bunu onların günahına vermemeli, aksine şöyle düşünmelidir: "Allah (c.c.), bu kardeşlerimizi böyle musibetlerle imtihan ediyor ve onların terakkîsini istiyor. Demek Allah katında bir yerleri var ki, 'İnsanlar içinde en fazla musibete maruz kalanlar peygamberler ve ondan sonra da imanlarının derecesine göre diğer mü'minlerdir. Kişi diyaneti nisbetinde belâya maruz kalır. Kim dininde şiddetli ve sağlam olursa onun belâsı da şiddetli olur. Şayet dininde zayıflık varsa, Allah onu da diyaneti nisbetinde imtihan eder. Belâ kulun peşini bırakmaz. Tâ o kul, hatasız olarak yeryüzünde yürüyünceye kadar.'⁴⁸³ hadis-i şerifince, bu kardeşlerimiz Allah'a daha yakın, imanda daha ileri ki, Allah onlara daha çok musibet veriyor." Ama

bir Müslüman, bizzat kendisi musibete maruz kaldığında bunu günahlarından bilmeli, kendine dönmeli, tevbe ve istiğfarda bulunup, ıslah-ı hal etmelidir.

· **Çoğunluğun hatasından dolayı gelen umumî musibet, yalnızca günahkâr zalimlere dokunmaz ve iyi-kötü, masum-suçlu ayrımı yapmaz.**⁴⁸⁴

BOLLUKLA DA DARLIKLA DA, RAHATLIKLA DA SIKINTIYLA DA İMTİHAN

Cenab-ı Allah (c.c.), küfrün ve şirkin yanısıra zulme ve günaha batmış toplulukları hem darlık, hem de genişlikle sınar. Ayrıca, hem musibetlerle, hem de nimetlerle sınar. Bunların her ikisi de hem birer imtihan, hem de birer ikazdır. Bu her iki imtihan ve ikaz şekli Kur’ân-ı Kerim’de bir arada şöyle beyan buyrulur:

Biz hangi memlekete bir peygamber gönderirsek önce oranın halkını zorluklar, sıkıntılar ve musibetlere düşür ederiz ki, kalbleri yumuşasın, gafletten uyanıp kendilerine gelsinler ve içten Allah’a yönelerek, yalvarıp yakarsınlar. Onları bir süre böyle terbiyeye tâbi tutmamızın ardından, (eğer iman etmezlerse bu defa merhale merhale helâk yolunda) sıkıntılı hallerini rahatlıkla değiştiririz. Zamanla nüfusları da, güçleri de artar, bolluğa erer ve hiçbir şeye aldırış etmeden yiyip-içmeye başlarlar da, “Vaktiyle atalarımız kâh üzülmüş, kâh sevinmişlerdi; (biz ise ne kadar rahattayız!)” der ve olup-bitenlerden hiç ders almazlar. Nihayet kendilerini o şuursuzlukları içinde ve onlar farkına bile varmadan birden yakalayırız.⁴⁸⁵

Demek oluyor ki, bir yerde İlâhî Mesaj bir peygamber veya peygamber vârisi bir zat ve cemaat tarafından tebliğ edilmeye başlandığında, insanların kalbleri yumuşasın ve Allah’a yönelsinler diye orada sıkıntılar, hastalıklar, yoksulluk ve savaş gibi zorluklar baş gösterir. Yani başa gelen musibetler, her zaman günah veya imanda terakkî sebebiyle olmaz. Cenab-ı Allah (c.c.), tebliğciye yardım için ve kulları İlâhî Mesaj’a inansın diye de insanları sıkıntılara düşür eder. Bu hâl, İslâm’a veya İslâm içinde meselâ bir hizmet cemaatine girildiği zaman da çok defa görülür. Cenab-ı Allah, içinde

tebliğ başlamış bir kavmi sıkıdığı gibi, iman ve İslâm'da basamaklar atlamaya durmuş bir insanı da aynı şekilde sıkır. Eğer insanlar devam eden tebliğe rağmen iman etmemekte ve zulümde diretir, İslâm'ın tebliğine karşı mücadeleye girişirlerse, bu defa istidrac, yani merhale merhale helâk yolunda o yerde bir bolluk dönemi başlar: kuraklığın yerini yağışlar alır; hastalıklara tedavi yolları açılır, savaşlar biter. Aynı zamanda bizzat peygamberin veya vâris-i peygamber olan zat veya cemaatin varlığına da bir ikram olan bu hâl, insanlarda şükür duygusunu harekete geçirmek ve İlâhî Mesaj'la gelen bereketi hatırlatmak gibi bir gaye de taşısa, inkârcı zalimler için daha çok bir istidrac, yani yukarıda ifade edildiği gibi, merhale merhale helâke yürüme demektir. İnsan, bir sıkıntının ardından gelen nimeti daha iyi idrak eder; açlıktan sonra tokluk, hastalıktan sonra sağlık, fakirlikten sonra zenginlik, insanda nimeti daha çok hissettirir. Ne var ki, eğer buradaki asıl sebep, asıl hikmet kavranmaz, olup bitenlerin ardındaki İlâhî El görülmez de, insanlar bunları kendilerinden bilirler ve İlâhî Mesaj'a karşı direktme de toplum çapında devam eder, bir de o Mesaj'ı temsil ve tebliğ mevkiinde olanlar gelecek adına ümit verici bir durumda olmazlarsa, artık İlâhî ceza oraya birden iniverir. İner, mü'minleri kurtarır, diğerlerini helâk eder.

Küfre, zulme, isyana ve günahlara rağmen nimet ve bolluk, arz edildiği gibi, istidrac ifade eder. Buna karşılık, Cenab-ı Allah (c.c.), Hak Din, yani İslâm gerçek manâsıyla yaşandığı, hükümleri hayata hayat yapıldığı zaman da, Mâide Sûresi'nin 66'ncı âyetinde ve bundan sonraki âyette buyurulduğu üzere, insanları "*başlarının üzerinden ve ayaklarının altından*" besler, gökten bereket yağar, yerden bereket fışkırır. Fakat bu da, nimet ölçüsünde şükür ister. Ne var ki, aradan yıllar ve asırlar geçtikçe insanlar, bu bolluğun ve rahatın sıkıntı yılları ve asırlarından sonra İlâhî Mesaj vasıtasıyla geldiğini unuttur, şükür hisleriyle dopdolu olarak Allah'a karşı vazifelerini gerektiği ölçüde yerine getirmeye devam edeceklerine onu kendilerinden bilir ve rahata, eğlenceye dalarlar. Bu ise, çöküşün başlangıcı bir çürüme

olup, bu çürüme kanser gibi yavaş yavaş bütün bünyeye yayılır. Çürüme son safhaya geldiğinde artık yıkım veya ölüm kapıda demektir.

UMUMÎ GELEN MUSİBETLER

Her halükârda bir topluma, yani umumî gelen musibet, ceza için de gelse, toplumun terakkîsi adına da gelse, çoğunluğun davranışları sebebiyle gelir. Çoğunluk, musibet sebebi günahları, zulümleri ya bizzat işler veya onları işleyenlere ses çıkarmaz; emr-i bil'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münkerde bulunması gerekenler bu vazifeyi yapmaz. Bilhassa açıktan işlenen günah ve zulümlere ses çıkarmamak, bunlar karşısında sessiz kalmak, onlara mânen iştirak etmek demektir. Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

(Kitap Ehli'nden olan o inkârcıların) pek çoğunun, bizatihî büyük günah olan sözler sarfetmede, düşmanlıkta ve haram yemede yarışırcasına ve birbirlerine destek içinde koşuşturduklarını görürsün. Gerçekten ne de fena işleyip durdukları bu şey! Bari mürşidleri ve fakihleri onları büyük günah olan sözler sarfetmekten ve haram yemekten alıkoysalardı! (Ama heyhat!) Bunların da yapıp durdukları gerçekten ne kötü!⁴⁸⁶

Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de yine İsrail Oğulları'ndan verilen bir misal son derece önemlidir:

Onlara bir de deniz kenarındaki o beldede ne olup bittiğini sor. Hani oranın ahalisi, Sebt (Cumartesi) Günü için Allah'ın koyduğu yasağı açıkça çiğniyorlardı: Sebt Günü'nün hükmünü gözettiklerinde balıklar sahile akın akın geliyor, Sebt'in hükmüne uymadıkları gün ise gelmiyorlardı. Kendileri için konan hükümleri açıktan çiğneyip durmaları sebebiyle onları böyle imtihan ediyorduk. İçlerinde bazıları, diğerlerini yaptıklarından vazgeçirmeye çalışanlara, "Belli ki Allah'ın helâk edeceği veya çok şiddetli bir şekilde cezalandıracağı bir topluluğa ne diye öğüt verip duruyorsunuz?" diyor, onlar da, "Hem Rabbinize karşı (ma'rufu yayıp münkere mani olma sorumluluğumuz açısından) bir mazeretimiz olsun; hem de bir de bakarsınız gittikleri yolun neticesini görüp, Allah'a bu ölçüde karşı gelmekten sakınırlar diye!" şeklinde cevap veriyorlardı. Derken, kendilerine yapılan

bütün hatırlatmaları ve verilen öğütleri tamamen kulak ardı ettiler. Biz de, kötülükleri önlemeye çalışanları kurtarıp, zulmü hayat tarzı haline getirenleri açıktan açığa yapıp durdukları bu taşkınlık ve haddi aşmalarından ötürü derdest ettik ve yoksulluk azabıyla kıvrandırdık. Serkeşlik edip, yapmaları yasaklanan fiilleri işlemeyi ısrarla sürdürünce, onlara “Aşağılık ve sefil bir şekilde oraya buraya sığınan, fakat sığındıkları her yerden kovulan maymunlar olun!” dedik.⁴⁸⁷

UMUMÎ GELEN MUSİBET, SADECE ZALİMLERE DOKUNMAZ

Çoğunluğun ister bizzat işleyerek, isterse bazıları itibariyle işlenmelerine ses çıkarmayarak günahlara ve zulümlere batması neticesinde gelen bir musibet, tam olarak iyi-kötü, suçlu-suçsuz ayrımı yapmaz. Böyle umumî gelen bir musibette çok suçsuzlar da musibetten nasibini alır. Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulur: “*Bir de, öyle bir fitneden sakının ki, içinizde yalnızca zulmedenlere dokunmakla kalmaz. Yine bilin ki Allah, cezalandırması çok çetin olandır.*”⁴⁸⁸ Böyledir, çünkü dünya, tecrübe ve imtihan, sorumluluk ve mücahede dünyasıdır. İmtihan ve tecrübe, bazı hakikatlerin perdeli kalmasını ve onları idrakte niyetlerin ve vicdanların temiz ve samimî olmasını gerektirir. Eğer bu bazı hakikatler çok açık ortaya konmuş olsaydı, bu defa insanlar inanmak, inanmasalar bile inanmış görünmek mecburiyeti hissederlerdi. O zaman da iradenin manâsı olmaz; temiz ve samimi niyet ve vicdanlarla kirli ve samimiyetsiz niyet ve vicdanlar birbirinden ayrılmazdı. Şu kadar ki, böyle musibetlerde mü’minlerin, özellikle masumların telef olan malları sadaka yerine geçer, kendileri de şehid olarak inşâallah âhiretlerini kazanmış olurlar.

Bir yerde, özellikle bir Müslüman memleket veya beldede ehl-i hak ve hidayet, iman ve İslâmiyet’in hâmîlerinin zayıf ve mağlûp durumda, buna karşılık, zındıka ve din düşmanlarının tesirli ve faaliyette olması, oraya Cenab-ı Allah’ın azabını çeker, hattâ çabuklaştırır.⁴⁸⁹

Bir yerde, özellikle bir Müslüman memleket veya beldede ehl-i hak ve hidayet az ve zayıf durumda ise, iman ve Kur’ân’a gerektiği ölçüde ve ümit verici bir tarzda hizmet edilemiyor, buna karşılık zındıklar ve İslâm

düşmanları hem fazla, hem de tesirli bir faaliyet içinde iseler, böyle yerler, zelzele gibi semavî âfetleri çeker, hattâ bu âfetlerin gelmesini çabuklaştırır. Cenab-ı Allah (c.c.), hem ehl-i hidayet ve hakkı, iman ve Kur'ân hâdimlerini uyarıp, kendilerine teşvik kamçısı vurmak, hem de İslâm'ın faal düşmanlarını cezalandırmak ve daha öte gitmemeleri için ciddî ikaz etmek adına buraları zelzele, sel, tufan, anarşi, terör gibi musibetlerle vurur.

· **Mükâfat veya ücret, bazen peşin ve avans olarak gelir.**⁴⁹⁰

Mükâfat veya ücret çok defa yapılan iş veya gerçekleştirilen başarının sonunda verilse de, nasıl karşılığın önce ödenip, malın sonra teslim alındığı 'selem' alışverişi caizse, bunun gibi, bazen de Cenab-ı Allah (c.c.), mükâfat veya ücreti avans kabilinden önceden verir. Meselâ, Fethullah Gülen Hocaefendi, Cenab-ı Allah'ın Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) risaletiyle ortaya koyacağı muhteşem performansı önceden bilip, O'na o performansı gerçekleştirecek kapasiyeti peşinen verdiğini beyan eder.⁴⁹¹

Hz. Üstad Bediüzzaman, kâinatın ve Âhîret'in yaratılmasıyla ilgili olarak da Peygamberimiz'in yapacağı bir duayı Cenab-ı Allah'ın önceden bilerek bu duayı kabûl buyurduğunu ve kâinatı yarattığını ifade eder. Şöyle der O: "Kâinatın Yaratıcısı, istikbalde o Zât'ın nev'-i beşer nâmına, belki bütün varlıklar hesabına bir ebedî saadet ve İlâhî İsimler'e mazhariyet isteyeceğini bilmiş ve bu duasını kabûl ederek kâinatı yaratmış."⁴⁹²

Hz. Bediüzzaman'ın bu konuya temas eden iki değerlendirmesi daha var ki, onları da burada zikretmekte fayda var.

Evlenmekten gaye üreme ve insan neslinin devam etmesidir. Fakat Cenab-ı Allah (c.c.), bu gayenin gerçekleşmesi için peşin ücret veya avans olarak zevciyet muamelesinin içine büyük bir lezzet yerleştirmiştir. Aynı şekilde, yemek ve içmekten gaye, hayatın devamıdır. Hz. Allah, bu gayenin gerçekleşmesi için de peşin ücret veya avans olarak yeme ve içmenin içine önemli lezzetler katmıştır. Gerek zevciyet muamelesinde, gerekse yeme ve içmede nefse mağlûp olmayarak, Şeriat'ın hükümlerine riayet etmenin karşılığı, lezzet ve saadet yurdu olan Cennet'te çok daha ulvî bir tarzda verilecektir.⁴⁹³

Hz. Üstad Bediüzzaman, Uhud Savaşı'nın ikinci devresinde Müslümanlar'ın geçici mağlûbiyetini, müşriklerin geçici galibiyetini de Kader açısından aynı sebeple izah buyurur. Müşrik ordusunda Hz. Halid ibn Velid (r.a.) gibi ileride Müslüman olacak ve İslâm'a büyük hizmet edecek kimseler vardı. Cenab-ı Allah (c.c.), onların ileride yapacakları önemli hizmetlere peşin mükâfat olarak onurlarını kırmamak ve İslâm'a kılıç korkusuyla değil, belki hakikat şimşeğinin parlaklığı sebebiyle girmelerini temin için onlara o galibiyeti verdi. Yani, istikbalin sahâbeleri, hâlin sahâbelerine karşı geçici bir zafer elde ettiler.⁴⁹⁴

· **Allah Rasûlü'nün Ehl-i Beyt(in)e sevgisi, biyolojik yakınlıktan ziyade, Ehl-i Beyt'in İslâm içindeki konumu ve vazifesi sebebiyledir.**⁴⁹⁵

Allah Rasûlü'nün (s.a.s.), Ehl-i Beyt(iy)le ilgili pek çok hadisleri vardır. Bu hadislerden birinde O (s.a.s.), İslâm Ümmeti'ni Kur'ân ve Ehl-i Beyt'i etrafında birleşmeye çağırırken,⁴⁹⁶ “De ki: ‘(Size Din’i) tebliğim karşısında sizden hiçbir ücret istemiyorum; (sizden istediğim,) yakınlarımı sevmenizdir.’”⁴⁹⁷ âyetinde de emredildiği üzere, Ehl-i Beyt'in bütün Müslümanlar tarafından sevilmesini istemiştir. Oysa Kur'ân-ı Kerim, Allah'a yakınlığı, şerefi, üstünlüğü nesepte değil, takvâda görür ve “Bilin ki, Allah katında en şerefliiniz, en değerliniz, takvâda (O'na saygıda, iman ve itaatte) en ileri olanınızdır.”⁴⁹⁸ buyurur. Dolayısıyla Peygamberimiz'in Ehl-i Beyt'ine, Hz. Ali, Hz. Fatıma, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e (Allah hepsinden razı olsun) olan derin sevgisi, biyolojik yakınlıktan çok, onların İslâm içindeki konumu ve göreceklere vazife sebebiyledir.

Kur'ân ve Sünnet İslâm'ın iki temeli olmakla ve Sünnet de bir yanıyla Kur'ân'ın tatbiki demek olduğundan, Allah Rasûlü (s.a.s.), Sünneti'nin, dolayısıyla Kur'ân'ın korunması ve tatbikinde en önemli vazifeyi Ehl-i Beyt'e yüklemiştir. Gerçekten de, İslâm uğrunda Hz. Ali ve Hz. Hüseyin başta olmak üzere pek çok mensubunu şehid veren Ehl-i Beyt, bir yandan özellikle zaman zaman büyük hatalara düşen siyasî otorite karşısında İslâm'ın kalesi olma vazifesi görür ve Ehl-i Beyt'i karşılarında bulan siyasî otorite yoldan çıkmaktan korunurken, bir yandan da, Hz. Hasan ve Hz.

Hüseyin soyundan gelen çok büyük âlimler ve müridler, hem Din'in korunmasına, hem de yayılmasına çok büyük hizmet etmişlerdir. Denebilir ki, tarih boyu en büyük âlimler ve özellikle manâ yolunun rehberleri olan Abdülkadir Geylanî (r.a.) gibi büyük müridler, Ehl-i Beyt'ten çıkmıştır. Dolayısıyla Peygamber Efendimiz (s.a.s.), mübarek torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i sever ve alınlarından öperken, bir bakıma Ali Zeynel-Âbidîn, İmam Cafer-i Sadık ve Şah-ı Geylânî gibi bu büyük müridlerin ve âlimlerin de alnından öpmekte ve Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin efendilerimizi, Allah'ın izniyle sahip olacakları kendi şahsî kemalâtı ve görecekları hizmetlerin yanısıra, soylarından gelecek âlim ve müridlerden dolayı da tebrik etmektedir.

İslâm tarihinde elbette Ehl-i Beyt'e mensup bulunmayan daha binlerce büyük âlim ve mürid de gelmiştir. Fakat nasıl Hz. İbrahim'den sonra çok büyük çoğunluğuyla âlimler, manevî rehberler ve peygamberler Hz. İbrahim'in soyundan gelmişse, Ümmet-i Muhammed'de de özellikle manevî rehberlerin çok büyük çoğunluğu Ehl-i Beyt'e mensup olagelmiştir. İtikad, iman ve İslâm'a bağlılık hususunda Ehl-i Beyt mensupları diğerlerinden mutlaka her bakımdan daha ileri olmasa bile, ayrıca İslâm'a Allah Rasûlü'ne olan soy yakınlığı sebebiyle de bağlıdırlar. Dolayısıyla iman ve itikad bağlılığı, soy bağlılığıyla da birleştiğinde çok daha kuvvetli olur. İşte Ehl-i Beyt, tarih boyu Kur'an'a ve Sünnet'e sahip çıkma, insanları irşad, İslâm'ı tebliğ gibi vazifeleri hakkıyla yerine getirmiş ve Ümmet-i Muhammed de, Haricîler ve –Emevîler içinde Ehl-i Beyt'e hususî düşmanlık yapanlar için kullanılan bir unvan olarak– Nasibîler gibi küçük azınlıklar dışında Ehl-i Beyt'e hususî sevgi duymuş ve onları seve seve takip etmiştir.

· **Şia, ikidir: Şia-i velâyet, Şia-i hilâfet veya siyaset. Şia-ı velâyet ile Ehl-i Sünnet arasında bir mesele yoktur; mesele, Şia-ı hilâfet veya siyaset ile dir.**⁴⁹⁹

PEYGAMBERLİK VE VELÂYET, HZ. ALİ'NİN MEVLÂ OLMASI

Daha önce de temas edildiği gibi, peygamber veya velî, halk tarafından kabûl edilmese de peygamber ve velîdir. Şu kadar ki, peygamberin peygamberliği açıktır ve bir peygambere inanmak, o peygamberin kendisini için de iman şartıdır. Kimin velî olduğu ise kesinliği içinde Cenab-ı Allah'a malûmdur ve bir velînin velâyetine inanmak Din'de esas değildir.

Öte yandan, peygamberlerin Din'i tebliğ için halkın rızasını almak gibi bir dertleri ve Cenab-ı Allah'ın bu konuda bir emri sözkonusu olamaz ve hiçbir zaman da olmamıştır. Dolayısıyla, bir peygamber, vazifesi ve misyonu olarak Din'i tebliğ eder ve yaşanması için çalışır. İnsanlar, peygambere ve tebliğine, getirdiği Din'e inansalar da, inanmasalar da o, yine peygamberdir. Fakat Din'in devlet veya dünyevî iktidar boyutu biata bağlıdır. Allah Rasûlü'nün ümmetini Ehl-i Beyt etrafında birleşmeye çağırması ve Kur'ân ile birlikte Ehl-i Beyt'i iki merci olarak bırakması, tamamen saf dinî maksatlardır; yani iman, ibadet, ahlâk, muamelât gibi Din'in asılları açısından. Nitekim Hz. Ali efendimiz (r.a.) hakkındaki "Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır."⁵⁰⁰ hadis-i şerifi, tamamen bu manâyadır. Bu hadisi Sahâbe'den hiç kimse hilâfet, dünyevî emirlik manâsında anlamamıştır. Hz. Ali efendimizin de o şekilde anladığına dair hiçbir tarihî kayıt yoktur. O, hilâfet iddiasını dönemin anlayışı gereği, Peygamber Efendimiz'le (s.a.s.) aynı soydan, aynı aileden olmasına bağlamış, hiçbir zaman bunu dinî bir emir gibi telâkki etmemiştir.⁵⁰¹ Yukarıda temas edildiği üzere, bu konularda, yani 'Din'de rehberlik konusunda Ehl-i Beyt'ten çıkan büyük âlimler ve bilhassa müridler, tarih boyu İslâm Ümmeti tarafından kabûl görmüş, onlar da bu rehberliği hakkıyla yerine getirmişlerdir. Hz. Ali efendimiz de, kendi hilâfeti öncesinde, Hz. Bediüzzaman'ın ifadesiyle, ilk üç halife hazretlerine şeyhülislâmlık da yaparak bihakkın ifa etmiştir. Bu hususta Ehl-i Sünnet'in de zaten hiçbir itirazı olmamıştır ve olamaz.

Fakat Şia'nın çoğunluğu, İslâm'a ait olmayan bir iddia ile Ehl-i Beyt'in Ümmet'in başına siyasî otorite olarak da tayin buyrulduğunu ileri sürer. Oysa Kur'ân-ı Kerim'de her peygamberin hükümdar olmadığını, hattâ

peygamberler içinde halifelik ve hükümdarlık gibi fonksiyonları da yüklenen pek az peygamber bulunduğunu, bütün peygamberler insanlara rehberlik manâsında imam olmakla birlikte, bu imametinde, peygamberliğin de mutlaka dünyevî otoriteyi gerektirmediğini, bilakis Talût vakasında görüldüğü üzere,⁵⁰² bir peygamberin yanısıra bir hükümdarın da pekalâ bulunabildiğini ve bulunabileceğini okuyoruz. Dolayısıyla, Şia'nın siyasî otoriteyi de mutlak manâda Ehl-i Beyt'e vermesi ve hele hele bunu Din'in esaslarından sayması, haddi aşma ve bir gerçeği kendine ait olmayan sahaya taşıma demektir. O bakımdan, böyle bir iddia İslâm açısından kabûl edilemez. Fakat bu iddiaya sarılan Şia, Hz. Ali'yi bu manâda, yani Din'in esaslarından olarak Allah tarafından tayin edilmiş halife kabûl ettikleri iddiasında buldukları birkaç sahâbe dışındaki bütün Sahâbe-i kiramı bir tür irtidatla suçlar ve mezheplerin oluşum ve ayrışma zamanında yaşamış Şiî râvîlere adalet atfederek Hadis rivayetinde onları otorite tanırken, aynı otoriteyi ve adaleti Allah Rasûlü'nün sahabîlerine çok görür. Hz. Ali'nin ilk üç halife hazretlerine, Hz. Hasan'ın Hz. Muaviye'ye ve sonraki Ehl-i Beyt mensupları ve imamlarının kendi zamanlarındaki halifelere biat ve itaatlerini ise, bütün bu mübarek zatlar için aslında hakaret ve iftira niteliği taşıyacak takıyyeye bağlar. Kur'ân ve Sünnet cemaati olan Ehl-i Sünnet, haklı olarak bu iddiaları reddeder.

İLK ÜÇ HALİFE HAZRETLERİ VE HZ. ALİ

Bu noktada belirtmeliyiz ki, Hz. Üstad Bediüzzaman, kendinden önceki üç halife hazretleriyle karşılaştırıldığında Hz. Ali'ye iki açıdan yaklaşır. Ehl-i Sünnet, şahsî kemalât ve umumî fazilet noktasında bilhassa Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer efendilerimizi Hz. Ali'den bir miktar önde görmüşlerdir. Hz. Ali efendimiz, ilim, harp sanatı, şecaat ve manevî velâyet gibi pek çok hususî fazilette diğer halifeleri geçse de, diğer halifeler, umumî fazilette Hz. Ali'nin önündedir. Hz. Üstad, bunu açıklamak için şu misali verir:

Gayet zengin bir zâtın mirasından çocuklarının birine (Hz. Ali) yirmi batman gümüş (hususî fazilet) ile dört batman altın (umumî fazilet) veriliyor. Diğerine (Hz. Ebû Bekir) beş batman gümüş ile beş batman altın veriliyor. Öbürüne de (Hz. Ömer) üç batman gümüş ile beş batman altın verilse; elbette sonraki iki evlât her ne kadar sayı olarak az da alsalar, kıymet olarak fazla almaktadırlar. İşte bu misal gibi, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in peygamberliğe

veraset, hilâfet ve dolayısıyla İslâm'ı yayma ve hükümlerini yerleştirme altunlarından hisseleri, Hz. Ali'ninkinden daha fazla görünüyor. Hz. Ali'nin şahsî şecaat, velâyet ve ilim gibi gümüşlerden bir hayli fazlalığı varsa da, bu fazlalıklar diğerlerinin bir fazla altını kadar etmemektedir.

Üstad Bediüzzaman, Hz. Ali ile diğer üç halife hazretlerini bir diğer açıdan daha mukayese eder ve şöyle der:

Hazret-i Ali'ye (r.a.) iki cihetle bakmak gerektir. Bir ciheti, şahsî kemalât ve mertebesi noktasından. İkinci cihet, Âl-i Beyt'in şahs-ı manevîsini temsil ettiği noktasındandır. Âl-i Beyt'in şahs-ı mânevî-si ise, Resul-i Ekrem aleyhissalâtü vesselâm'ın bir nevi mahiyetini gösteriyor. İşte birinci nokta itibariyle Hazret-i Ali (r.a.) başta olarak bütün ehl-i hakikat, Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer'i (r.anhümâ) takdim ediyorlar. İslâmî hizmette ve Allah'a yakınlıkta makamlarını daha yüksek görmüşler. İkinci cihette, yani Hz. Ali'nin Âl-i Beyt'in manevî şahsiyetini temsil etmesi noktasında ise, Âl-i Beyt'in manevî şahsiyeti bir hakikat-ı Muhammediye'yi (a.s.m.) temsil ettiği cihetle, başka bir şeyle tartıya konmaz. Bu noktada Peygamber aleyhissalâtü vesselâm'ın sırr-ı azîmi vardır. Hazret-i Ali (r.a.) hakkındaki fevkalâde övücü hadis-i şerifler de, daha çok bu ikinci noktaya bakar. Bu hakikatı teyit eden sahih bir rivayette Resul-i Ekrem aleyhissalâtü vesselâm ferman etmiş: “Her peyamberin nesli kendindedir. Benim neslim, Ali'nin (r.a.) nesli-dir.”[503/504](#)

Hz. Ali (r.a.), Hz. Ebû Bekir'in de, Hz. Ömer'in de, Hz. Osman'ın da (r.anhüm) hilâfetlerini kabûlle, onlara biat ve itaat etmiş, Hz. Üstad'ın değerlendirmesiyle, onlara şeyhulislâmlık yapmıştır. Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e gerçek değerini veren Ehl-i Sünnet'tir. Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'i gerektiği şekilde sevmek ve değerlerini takdir etmek için diğer sahabîleri, hele hele Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi İslâm semasının yıldızlarını küçültmeye çalışmak, Hz. Ali'yi de, Ehl-i Beyt'i de sevmek demek değildir ve böyle bir tavra, böyle bir sevgiye herkesten önce Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in diğer mensupları karşı çıkarlar.

· **Cüz'î fazilette ve hususî bir kemalde mercuh, râcihe tereccuh edebilir.**[505](#)

BÜYÜKLÜK VEYA ÜSTÜNLÜK DEĞERLENDİRMESİ

Peygamberler dışında, hattâ onların içinde de Peygamber Efendimiz (s.a.s.) dışında hiç kimse, her bakımdan mükemmel değildir. Peygamberler hakkında şu manâda ki, peygamberlerin tamamı masum ve şahısları adına İslâm'ı yaşamada kusursuzdurlar, fakat daha önce arz edildiği üzere, misyonları belli zaman, zemin ve kavimlerle sınırlı bulunduğu için Peygamberimiz dışında hiçbiri İslâm'ı bütün külliyeti ve boyutlarıyla temsil ve tebliğ etmemiştir. Dolayısıyla, her sahada kemâl, yani mükemmellik, Peygamber Efendimiz'e aittir. Fakat şu nokta da bilhassa belirtilmelidir ki, Peygamberimiz dışında kalan diğer peygamberler de hiçbir noktada peygamber olmayan insanlar tarafından aşılamaz. Yalnız, aşağıda temas ve izah edileceği üzere, peygamberler arasında da mertebe farklılıkları vardır: *“O rasûller ki, (bazı yönlerden) kimisini kimisine üstün kıldık. İçlerinde kendisiyle Allah'ın (bir perde gerisinden) konuştuğu vardır; kimisini de Allah, derecelerle yükseltmiştir.”*⁵⁰⁶

TARİHTE EN BÜYÜKLER

İnsanların en büyükleri, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), daha sonra Efendimiz'in de dâhil bulunduğu beş ülü'l-azm rasûlden geriye kalan dördü –Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Nuh (aleyhimis-selâm)– sonra diğer rasûller ve daha sonra da diğer peygamberlerdir. Peygamberlerden sonra fazilet, Peygamberimiz'in Ehl-i Beyt'ine ve Sahâbe-i Kiram'a aittir. Diğer peygamberlerin imanla göçmüş ehl-i beytleri ve sahâbesi bir yana, Hz. Bediüzzaman'ın değerlendirmesine göre, İslâm ümmeti içinde Sahâbe-i Kiram'dan sonra Âhir Zaman'da gelmesi va'd edilen Mehdî, dört Sünnî mezhebin kurucu imamı, ilim ve maneviyatı üst seviyede birleştirmiş ve bazılarına gavs ve kutup gibi isimler de verilen asfiyâ ve mücedditler,⁵⁰⁷ daha sonra diğer büyük ve küçük evliyâ ve nihayet diğer ehl-i iman sıralamada yerlerini alırlar. Bu sıralamada, meselâ genel fazilette Hz. İbrahim (a.s.), Peygamber Efendimiz'den sonra en büyükse, hususî bazı faziletlerde, sözelimi Cenab-ı Allah'la konuşmada Hz. Musa (a.s.), Kadîr İsmi'ne mazhariyetle bunun neticesi olan faziletlerde, meselâ rûhaniyette,

Allah'tan bir ruh olmada Hz. İsa (a.s.), Cenab-ı Allah'a gizli gizli yalvarmada ve O'na ait bazı sırlara sahip olmada Hz. Nuh (a.s.), Hz. İbrahim'i geçebilir. Bunun gibi, Sahâbe, asfiyâ ve evliyâ arasında da genelde daha büyük olanları, onlardan küçük olanlar bazı hususî faziletlerde geçebilirler. Peygamberler hiçbir fazilette peygamber olmayanlar tarafından geçilemese de, Sahâbe-i Kiram'ı bazı hususî faziletlerde sonraki müceddit ve asfiyâdan geçmiş olanlar bulunabilir.

Bu önemli meselenin iyi bilinmemesi, hem asfiyâ ve evliyâyâ bakışta, hem de Sahâbe'yi değerlendirmede büyük hatalara sebep olmaktadır. Bazen de bir insan, bir fazilette, meselâ ilimde, cesarete, merhamette, şefkatte, İslâm'a bir yönüyle hizmette çok önde görünmekte ve dolayısıyla her bakımdan başka herkesten ileri sanılabilmektedir. Oysa aslolan, genel veya küllî fazilettir. Bunun en güzel misalini, yukarıda da arzedildiği üzere, Hz. Üstad Bediüzzaman, Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) efendilerimizi karşılaştırırken verir. Sahip buldukları şahsî meziyet ve faziletleri ve İslâm'a hizmetleri itibariyle Hz. Ebû Bekir efendimize diyelim ki beş batman altın ve beş batman gümüş, Hz. Ömer efendimize beş batman altın ve üç batman gümüş düşerse, Hz. Ali efendimize dört batman altın, yirmi batman gümüş düşer veya düşsün. Yani, ilim, şecaat, cesaret, ibadette derinlik, velâyet gibi yirmi hususî fazilette Hz. Ali efendimiz, diğerlerinin önünde olabilir. Fakat bu yirmi gümüş, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer efendilerimizin Hz. Ali'ye göre fazla olan bir altının yerini tutamadığı için Ehl-i Sünnet, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i Hz. Ali'den daha büyük görmüştür.

Hz. Üstad Bediüzzaman bu enfes değerlendirmeyi yaparken, yukarıda geçtiği üzere, Hz. Ali'nin Ehl-i Beyt'in babası olması hususuna da temas eder ve "Bu hususta Hz. Ali tartıya gelmez, yani kimse onunla tartılamaz; çünkü burada hakikat-ı Muhammediye tecellisi ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın büyük sırrı vardır." der.

Evet, daha az büyük olan, bazı cüz'î ve hususî faziletlerde daha büyük olanı geçebilir. Fakat bu, onun diğerinden daha büyük olduğunu göstermez.

Öte yandan, bazı hususî faziletlerde daha küçük olan daha büyüğü geçiyorsa, bu da görmezden gelinmemeli ve diğerinin umumî büyüklüğüne bakarak daha az büyük olanın hususî büyüklüğü inkâr edilmemelidir.

· **Cemel Savaşı, adalet-i mahza ile adalet-i izafiye; Sıffin Savaşı, peygamberlik çizgisinde hilâfet ile saltanatın savaşı; Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Emevîlerle mücadelesi ise, Din ile milliyetçiliğin mücadelesidir.** [508](#)

ADALET-İ MAHZA, ADALET-İ İZAFİYE VE CEMEL SAVAŞI

Hilâfeti döneminde Hz. Ali ile Hz. Âişe, Hz. Zübeyr ve Hz Talha (r. anhüm) arasında cereyan eden Cemel Savaşı, adalet-i mahza ile adalet-i izafiye savaşlarıdır. Adalet-i mahza, her hakka riayet etmek, en küçük bir hakkı en büyük hak adına, bir masumun hakkını bütün bir milletin selâmeti için dahi feda etmemek, en küçük bir haksızlığa imkân tanımamak demektir. Adalet-i izafiye ise, ferdin hakkını topluma feda eder; bazı hakları küçük diye önemsemez.

Adalet-i mahza (sırf adalet), ideal olandır; adalet-i izafiye, realiteler üzerinden yürür. Hz. Ali efendimiz (r.a.), Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (r. anhüma) dönemindeki gibi, hattâ daha öte bir adalet üzerinde hareket etti ve bunu te'sis etmeye çalıştı. Karşısındakiler ise, hattâ Hz. Ali'nin en yakınındakilerden Hz. Abdullah ibn Abbas (r.a.) dahi, bunun mümkün olmadığı teziyle realitelere uygun davranma gerektiği içtihadında bulundular. Cemel Savaşı ve bu savaşa varan hadiseler, bu temel hareket noktası üzerinden ele alınmalıdır. Medine'deki, Mısır ve Irak gibi illerde de ortaya çıkan kaos ortamında bu temel hareket noktası sebebiyledir ki, Hz. Âişe, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha, Hz. Osman'ın katillerinin derhal cezalandırılmalarını isterken, Hz. Ali, bir kaos halinin mevcut bulunduğu, dolayısıyla bu halin henüz katilleri tesbit edip cezalandırmaya imkân vermediği, haklının haksıza karıştığı, önce genel sükûn ve sükûnetin sağlanıp, bir hakkı yerine getirelim ve haksızlığı giderelim derken başka pek çok haksızlıklara kapı açmamak gerektiği düşüncesinde idi. Bu içtihad ayrılığı, ortamın alabildiğine karışıklığı ve bu ortamdan faydalanmak

isteyen bazılarının da özellikle Hz. Âişe, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha ordusu içinde yaptıkları kışkırtmalar sebebiyle nihayet savaşa kadar vardı.

HZ. ALİ BAŞARISIZ MI OLDU?

İslâm'da “**Ehven-i şerreyn (iki şerden daha hafifi) ihtiyar olunur (kabûl edilip uygulanır); Bir şeyde hayr-ı kesir (çok hayır) ve şerr-i kalil (az şer) varsa, o şey işlenir, yoksa şer olur.**” gibi adalet-i izafiyenin gereği kaideler de vardır. Öte yandan, karar, tutum ve davranışlarda elbette realiteler nazara alınacaktır. Fakat gerek bu uygulamalar, gerekse realiteleri nazara almak, yeni yeni haksızlıklara, özellikle masumlara zulmetmeye kapı açamaz.

Hz. Ali (r.a.), bu hususta elbette çok titizdi. O'nun bu hassasiyetine zamanla kendi taraftarları, hattâ onların içinde bazı ileri gelenler bile tahammül edemedi. Başarıyı sadece maddî ve askerî galibiyette arayan bazıları nasıl o gün Hz. Ali'yi durumu iyi idare edememek ve neticede başarısız olmakla suçlamışsa, bugün de, o günkü şartları bizzat onların içinde yaşamış bulunan Hz. Ali'den daha iyi bildiklerini zanneden, ayrıca, herhalde İslâm'ı da Hz. Ali'den daha iyi bildiklerini düşünen, kendilerini Hz. Ali'den daha ferasetli ve basiretli gören birtakım sözümona tarihçi ve düşünürler, yine Hz. Ali'yi başarısızlıkla suçlayabilmektedirler. Tabî böyle bir suçlamayı yaparken, Hz. Ali'nin yanındaki yüzlerce Sahâbî'yi de suçladıklarının farkında mıdır, değil midirler anlamak zor. Tarihçilikleri hadise nakilciğinden ibaret, düşünceleri hadiselerle bile nüfuz etmeye yetmeyen bu kişiler, ne İslâm'ı bilmektedirler, ne de tarihi, tarihin manâsını bilmektedirler. Bunlara göre, Hz. Hüseyin de hem kendi, hem ailesinin kanını boşuna dökmüştür.

HZ. ALİ VE HZ. HÜSEYİN'İN MÜCADELESİ

Hz. Ali (r.a.), elbette o günkü şartlarda adalet-i mahzanın Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemindeki gibi uygulanamayacağını, realitelerin bu imkânı vermeyeceğini, o günkü muhaliflerinden de, bugünkü tenkitçilerinden de çok iyi biliyordu. Ama O da, mübarek oğlu Hz. Hüseyin de, onların bilmediği bir şeyi de biliyorlardı ki, eğer o gün Hz. Ali ve Hz. Hüseyin,

realitelere teslim olsalardı, ortada ne kendi esasları üzerinde yürümesi gereken İslâmî idare anlayışı, ne de İslâm kalırdı. Onların o günkü tavırlarıdır ki, İslâmî idareyi bir noktaya kadar korudu; Emevîlerin ve daha sonrakilerin bütün bütün yoldan çıkmalarının önüne bir daha aşılamayacak bir set çekti ve İslâm'ın bütün sahihli-ğiyle bugünlere kadar gelmesinin zeminini hazırladı. Peygamber Efendimiz'in Hz. Ali'ye, "Ben Kur'ân'ın tenzili için savaştım, sen te'vili (doğru anlaşılıp doğru uygulanması, yanlış anlayış ve uygulamalara kurban edilmemesi) için savaşacaksın."⁵⁰⁹ sözü de, bu gerçeğin ifadesidir.

SIFFİN SAVAŞI

Siffin Savaşı, tamamen peygamberlik çizgisine tâbi Hilâfet, yani peygamberliğe verasetle saltanatın savaşıdır. Hz. Ali (r.a.) efendimiz, bütünüyle peygamberî çizgide bir yönetim ve adaleti esas alırken, Hz. Muaviye (r.a.) ve yanındakiler, tam bir otorite kurma ve sağlama düşüncesindeydiler. Neticede kendi hedefleri açısından onlar muvaffak oldu; otoriteyi, kendi otoritelerini ve bu otorite altında İslâm birliğini sağlamayı başardılar; Hz. Ali (r.a.) ise, günaha girmeden, hataya ve zulme sapmadan kendi misyonunda tam başarıya ulaştı; yani, bütün sahihliğiyle Din'in korunması ve gelecek nesillere aktarılmasının yanısıra, otoritenin de bütün bütün yoldan çıkmadan Din'in kontrolünde kalmasının zemininin hazırlanmasında Allah'ın izniyle tam muvaffak oldu; bu zemini, onu kanıyla sulayan Hz. Hüseyin'in şehadeti ise bütünüyle pekiştirdi.

HZ. HASAN VE HÜSEYİN İLE EMEVÎLER MÜCADELESİ

Hz. Muaviye ile beraber iktidara gelen Emevîler, belli ölçülerde Arapçılığa kaydılar, dolayısıyla zulümlere ve hatalara saptılar; Arap olmayan yeni Müslümanları ve Müslüman olacakları da kısmen incittiler ve üzdüler. Merhametsiz siyasetin "devletin selâmeti için şahıslar, toplumun hakkı için ferdî haklar feda edilir" gibi düsturlarına uydular. Hz. Hüseyin (r.a.), yine Din, Din'in korunup, gelecek nesillere aktarılması ve siyasî otoritenin Din'in kontrolünde olması adına onlarla mücadele etti. Kendi taraftarlarının tamamının O'nu tam bir ihlâsla Din adına değil, bir kısmının

Emevîlerden intikam almak gibi sebeplerle desteklemesi ve sebatsızlığı yüzünden zahiren mağlûp ve şehid oldu; fakat Allah'ın izniyle maksadına da ulaştı, vazifesini tam yaptı.

· **Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in zahirî başarısızlığı, özünde tam bir başarıdır.** [510](#)

DİN, DİN'İN KORUNMASI VE SİYASET

Daha önce de temas edildiği üzere Ehl-i Beyt, İslâm'ın korunması, doğru anlaşılıp doğru tatbiki ve gelecek nesillere de sahih olarak aktarılmasıyla görevliydi. Bu görevin yerine getirilmesi, siyasetle mümkün değildi. Çünkü siyaset, her zaman aldatılabilir; insanı dünyaya çeker ve Din'i bütünüyle tatbikten alıkoyabilir; çok defa adaleti, özellikle adalet-i mahza veya mutlakayı dinlemez. Otoritesinin devamını daha çok nazara alır. Ayrıca, siyaset ve dünyevî otoriteye talip ve bunlara sahip olma, çok defa Din'in dünya adına istismar edildiği intibahı uyandırır, suizanna sebep olur ve ihlâsı da kırar. Dolayısıyla asıl dinî hizmetler siyasî sahadan çok, ilmî ve manevî sahada verilir. İşte Hz. Ali efendimiz (r.a.) başta olmak üzere, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de, bunların pak nesillerinden gelen büyük imamlar ve mürşidlerin de asıl vazife sahaları ilim ve maneviyat idi ve öyle olmuştur.

Bu arada Hz. Ali'nin halife de olması ve Hz. Hüseyin'in Emevîlere karşı durması ve Yezid'e biatı kesinlikle reddetmesi, yukarda arzedildiği gibi, yoldan bütün bütün çıkma tehlikesi başgösteren siyasî otoriteyi sınırlarına çekip, Din'in kontrolüne almak ve Din'in bütün sahihliğiyle korunup, gelecek nesillere aktarılmasının zeminini hazırlamaktı. Ve hem Hz. Ali efendimizin hilâfeti ve bu hilâfeti dönemindeki savaşlar, hem de Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehadeti, bunu sağladı. Hz. Hüseyin, tarihte iddia edildiği ve sanıldığı gibi isyan etmedi. O, kendi adına Kûfe'de başlayan hareketlenmeyi yerinde görmek, zemini ölçmek ve genel manzarayı değerlendirmek için yola çıktı. Kerbelâ'da Yezid'in ordusu tarafından durdurulunca da, izin verilirse 'ülke' dışında bir yere gidebileceğini de

söyledi. Fakat buna izin verilmedi ve kendisinden Yezid'e biat etmesi istendi.

HZ. HÜSEYİN'İN HAREKETİ VE EHL-İ BEYT'İN BAŞARISI

Hz. Hüseyin (r.a.), mücadelesinin özü gereği Yezid'e biat edemezdi. Çünkü, bu takdirde, Din'i korumakla birinci derecede sorumlu bulunan Ehl-i Beyt'in Yezid'i kabulüyle İslâmî yönetim bütün bütün bozular, çığırından çıkar ve bütün aslî düsturlarından uzaklaşmış olurdu. Hz. Hüseyin, muhterem babası gibi, hem bu konuda sağlam bir zemin, hem de Din'in gerçek koruyucuları olan âlimler, mürşidler ve mücedditlerin önüne bir örnek, bir model bırakma, Din'e hizmet ve Din'i korumanın gerçek zeminini hazırlama mevkiindeydi. Yoksa O (r.a.), bir siyasî mücadele, bir iktidar mücadelesi içinde asla değildi.

Hz. Hüseyin (r.a.), muhterem babası gibi, hem İslâm adına misyonunda, hem de şahsı adına tam başarılı oldu. Şahsı adına, Hz. Bediüzzaman'ın değerlendirmesiyle, muhterem babası Hz. Ali (r.a.) ve ağabeyisi Hz. Hasan (r.a.) ile birlikte, zâhirî ve siyasî hilâfetin çok üstünde, kalıcı, tesirleri gelecek bütün asırları içine alacak manevî bir saltanat kazandılar ve 'tam ve her hususta üstad' hükmüne geçtiler; manevî saltanatları, Kıyamet'e kadar bâkî kaldı. İslâm adına misyonu açısından ise, mücadelesiyle Ümmet'in büyüklerini ve rehberlerini harekete geçirdi; Ehl-i Beyt mensupları, bütün himmetlerini asıl vazifelerine hasrettiler. Neticede tarihin görmediği, muhteşem ve muazzam bir ilmî ve manevî hareket başladı. Bir yandan Dinî ilimler, diğer yandan fenler ve bir diğer yandan tasavvuf cereyanı, Ümmet'i kendilerine çekti ve siyasî otoriteyi kontrol altında tuttu. Nihayet bir yandan İslâm muhteşem bir medeniyet halinde coğrafyaya nakşolur, diğer yandan İslâmî ilimlerle Din bütün sahihliğiyle koruma altına alınıp gelecek nesillere yazılı olarak aktarılırken, bir diğer yandan da, kaygan ve bataklıklarla dolu bir dinler ve felsefeler sahası olan coğrafyada İslâm, bütün bâtil dinlere ve felsefelere karşı mutlak zaferini ilan etti.

Eğer Hz. Ali'nin hilâfetiyle savaşları, en kritik noktada Hz. Hasan'ın Hz. Muaviye ile musalâhası ve Hz. Hüseyin'in şehadeti olmasaydı, bu neticeye

varan sürecin başlaması ve tetiklenmesi mümkün olmazdı. Ve bugün elimizde İslâm adına mevcut şekilleriyle Hıristiyanlık veya Yahudilik gibi bir din, Kur'ân adına mevcut haliyle Kitab-ı Mukaddes gibi bir kitap ve Peygamber Efendimiz adına Kitab-ı Mukaddes'te kendilerine olmadık ithamlarda bulunulan peygamberler gibi veya Hıristiyanlar katında Hz. İsa gibi bir peygamber veya tarihî bir şahıs olurdu.

Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'in yerine ilk halife olsaydı, İslâm Ümmeti daha ilk yıllarında parçalanmaktan kurtulamaz, İslâm da bütün sahihliğiyle bugünlere gelemezdi.[511](#)

Hz. Ali efendimiz (r.a.), ilmi, şecaati, velâyeti, basiret ve feraseti ile elbette Hilâfet'e tam lâyıktı ve Peygamber Efendimiz'in hemen arkasından seçilebilirdi. Fakat Sahâbe-i Kiram'ın çoğunluğunun Hz. Ebû Bekir, arkasından Hz. Ömer, onun da arkasından Hz. Osman ve daha sonra Hz. Ali'yi tercih etmesi, belki kısmî şerhler olmuşsa da, İslâm ve Ümmet adına çok büyük nisbette hayırlı, dolayısıyla isabetli olmuştur. Çünkü:

DÖNEMİN ŞARTLARI

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) 23 yıllık risaleti döneminde İslâm bütün evrenselliğiyle tamamlanmış ve onu temsil ve tebliğ edecek, onu gelecek nesillere taşıyacak Sahâbe adıyla kutlu bir cemaat, kutlu bir kadro teşekkül etmişti. Fakat 23 senede teşekkül etmiş bulunan bu cemaat veya kadronun tamamı, İslâm'ı aynı derecede sindirmiş ve özümsemiş değildi. Kaldı ki, Medine ve çevresinde halâ Peygam-berimiz'in ölmesini bekleyen münafıklar ve onları kışkırtıp, kullananlar vardı. Öte yandan, Cahiliye döneminin en belirgin vasfı, Araplardaki kabilecilikti. Bilhassa Mekke'de asırlara dayanan bir Haşimî–Emevî rekabeti sözkonusuydu. İslâm, kabileciği de, ırkçılığı da tamamen yasaklamış olmasına ve Peygamber Efendimiz'in emsalsiz rehberliğinde bu cahiliye hastalığı kalblerden silinmiş olmasına rağmen, herkeste, özellikle pek çoğu Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan bazı Emevîler mensuplarında bütün bütün silinmiş değildi. Ve Peygamber Efendimiz'in vefatıyla Müslümanların en fazla ihtiyacı, vefatın şokunun atlatılıp, birliğin korunmasıydı.

İşte bu şartlar altında Peygamber Efendimiz'den sonra Hz. Ali efendimiz ilk halife seçilmiş olsaydı, O'nun zamanındaki iç savaşlar daha o zaman patlak verebilirdi. Böyle bir noktada Hz. Ebû Bekir gibi, Kureyş'in önde gelen kabilelerinden birine mensup bulunmayan ama İslâm'da önceliği olan birinin seçilmesi, kabilecilik duygularının bazılarınca istimar edilmesinin önünü aldı. Bunda en büyük rollerden birini de bizzat Hz. Ali oynadı. Bir yandan, Ebû Süfyan'ın Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine karşı çıkması ve bu konuda kendisine yaptığı yardım teklifini kesinlikle reddederken, diğer yandan, Hz. Ebû Bekir'e biatı geciktirdi. Çünkü Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine itiraz eden az sayıda ama güçlü bir grup da vardı ve bunlar, Hz. Ali'nin etrafında toplanmıştı. Hz. Ali hemen ilk anda Hz. Ebû Bekir'e biat etmiş olsaydı, bu grup O'nu da dinlemeyebilir ve güçlü bir tefrikanın sebebi olabilirdi. Hz. Ali efendimiz, üstün basiret ve firasetiyle biatı geciktirdi, bu grubun muhalefetinin zamanla yatışmasını bekledi. Muhalefet tamamen yatışınca da gitti, Hz. Ebû Bekir'e biat etti.

SAHÂBE ARASINDAKİ FİTNELERİN ARKA ZEMİNİ VE HZ. ALİ

İkinci olarak, İslâm, daha ilk tebliğ günlerinden itibaren çok yönlü büyük muhalefetlerle karşılaştı. Peygamber Efendimiz'in vefatında İslâm'ın karşısında Bizans ve Sasanîler gibi dönemin iki süper gücü, Yahudilik, Hıristiyanlık ve ayrıca Mitraizm, Sabiîlik, Mecusîlik gibi bütün Ön Asya ve "Orta Doğu" dinleri, ayrıca felsefeler vardı. Bunlarla karşı karşıya bulunan İslâm'ın hayatiyetini devam ettirmesi, bunları mağlûp etmesine bağlıydı. Bilhassa Hz. Ebû Bekir efendimizin halifeliğinin ikinci yılından itibaren, bilhassa Hz. Ömer efendimiz döneminde on yıl gibi çok kısa bir zamanda büyük fetihler gerçekleşti; Bizans dize getirildi ve Sasanîler haritadan silindi. Dinler ve felsefeler arenasını Mısır, Filistin, Suriye, Irak ve İran gibi ülkeler, İslâm'ın hakimiyetine girdi. Neticede ve gittikçe artan sayıda "Orta Doğu" denilen bu bölgeden milyonlarca insan, İslâm'a dâhil oldu. Bütün bunların İslâmî terbiye ile İslâm potasında erimesi gerekiyordu. Bu fetihler, Hz. Ebû Bekir veya Hz. Ömer yerine Hz. Ali halife olsa da gerçekleşecekti ve İslâm'a dâhil olan milyonlarca insanın ve milyonlarca km² toprağın

İslâm potasında erimesi yine en önemli mesele olacaktı. Çünkü, yukarıda arzedildiği gibi, İslâm, baştan itibaren hep saldırılar ve tehditler altında tebliğ edildi ve Peygamber Efendimiz (s.a.s.), defalarca savaşmak mecburiyetinde kaldı. Peygamber Efendimiz'den sonra da bir yanda bütün Arabistan'a yayılan isyanlar, diğer yandan Roma ve Sasanî imparatorlukları sebebiyle tehdit altındaydı ve bekası için kendini koruyacak, bu koruma da, sözkonusu aynı fetihleri getirecekti.

İşte, asıl zor olan, beka adına gerçekleşen fetihlerden de öte, fethedilen ülkeler insanların İslâm'ın içinde erimesiydi. Gerek Hz. Osman, gerekse Hz. Ali efendilerimiz dönemindeki fitnelerin asıl sebeplerini ve zeminini bu noktada aramak gerekir; bu fitnelerin zahirî sebeplerini tetikleyen asıl sebep, yepyeni ve terütaze İslâm'ın, çok kısa zaman içinde gerçekleşen fetihlerini ve kendisini kabûl eden milyonlarca insanı potasında eritip, içinde sindirmesinin ve milyonlarca km² toprağı kendisine vatan yapmasının sancılarıydı. Hz. Osman'ın oniki yıllık hilâfe-tinin ikinci altı yıllık döneminden itibaren artarak yüzeye çıkmaya başlayan bu sancılar, Hz. Ali döneminde tam patlak verdi. İşte o zaman Ehl-i Beyt'in babası ve ilmi, şecaati, velâyeti, firaseti, basireti, İslâm'daki ve Peygamber Efendimiz'in yanındaki yeri ve konumuyla mümtaz Hz. Ali yerine bir başkası halife olsaydı, bu sancıların ve fitnelerin altından kalkamaz, o zamanda yerine getirilmesi gereken misyonu tam olarak yerine getiremez, Kur'ân'ın te'viliyle ilgili mücadeleyi kazanamaz ve İslâm'ın gelecek nesillere aktarılacağı zeminin temellerini atamazdı. Hz. Ali'nin bilhassa Hz. Muaviye ile savaşı olmasaydı, otoritenin bütün bütün yoldan çıkıp, İslâmî yönetimin daha o dönemde silinip gitmesinin önüne gerekli set konamazdı. Hz. Üstad Bediüzzaman'ın bu konuda açıklamaya çalıştığımız mütalâaları şöyledir:

Vefat-ı Nebevî'den sonra, en ziyade ittifak ve ittihadla gelmeye muhtaç olan Sahabeler, eğer önce Hazret-i Ali başa geçseydi, Hazret-i Ali'nin hilâfeti zamanında zuhura gelen hâdiselerin şهادetiyle ve Hazret-i Ali'nin mümaşatsız (kimseye eyvallah etmez), pervasız, zâhidane, kahramanane,

müstağniyane tavrı ve şöhreti âleme yayılmış şecaatı itibariyle, çok zatlarda ve kabilelerde rekabet damarını harekete getirip, tefrikaya sebep olmak kuvvetle muhtemeldi.

Demek ki, eğer Hz. Ebû Bekir efendimiz yerine daha başta Hz. Ali efendimiz halife olmuş olsaydı, daha o zaman Müslümanlar bölünür, bu bölünme;, hilâfete Hz. Ali de (r.a.) geçecek olsa patlak vermesi yine kuvvetle muhtemel irtidat ve isyan hadiseleriyle daha da büyür ve İslâm, daha o döneminde doğduğu yerde boğulabilirdi.

Hz. Bediüzzaman, devam ediyor:

Hem Hazret-i Ali'nin hilâfetinin sonraya kalmasının bir sırrı da şudur ki: Gayet muhtelif kavimlerin birbirine karışmasıyla, Hz. Peygamber aleyhissalâtü vesselâm'ın haber verdiği gibi, sonra inkişaf eden yetmişüç fırka fikirlerinin esaslarını taşıyan o kavimler içinde, fitne sebebi hâdiselerin zuhuru zamanında, Hazret-i Ali gibi harikulâde bir cesaret ve feraset sahibi, Hâşimî ve Âl-i Beyt gibi kuvvetli, hürmetli bir kuvvet lâzımdı ki, dayanabilsin. Evet dayandı... Resûl-i Ekrem aleyhissalâtü vesselâm'ın "Ben Kur'ânın tenzili için harbettim, sen de te'vili için harbedeceksin!" şeklinde haber verdiği gibi, Kur'ân'ın te'vili için harbetti. Hem eğer Hazret-i Ali olmasaydı, dünya saltanatı, Emevî meliklerini bütün bütün yoldan çıkarmak muhtemeldi. Halbuki karşılarında Hazret-i Ali ve Âl-i Beyt'i gördükleri için, onlara karşı dengeye gelmek ve ehl-i İslâm nazarında mevkilerini muhafaza etmek için ister istemez Emeviye (ve Abbasî) Devleti reislerinin umumu, kendileri (tamamen) olmasa da, herhalde teşvik ve tasvipleriyle tâbileri ve taraftarları, bütün kuvvetleriyle İslâm ve iman hakikatlerini ve Kur'ân'ın hükümlerini muhafazaya ve neşre çalıştılar. Yüzbinlerle muhakkik müçtehid, kâmil muhaddis ve evliyâ ve asfiyâ yetiştirdiler. Eğer karşılarında Âl-i Beyt'in gayet kuvvetli velâyet ve diyanet ve kemalâtı olmasaydı, Abbasîler'in ve Emevîlerin son dönemlerindeki gibi, daha baştan bütün bütün çığırdan çıkmak, kuvvetle muhtemeldi.[512](#)

Bunlar ve bunlar gibi daha başka önemli sebepler içindir ki, Hz. Ali efendimiz'in hilâfeti Hz. Osman'dan sonraya kalmıştır. “Âl-i Beyt'ten gelen bir kutb-u a'zam demiş: ‘Resûl-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm, Hazreti Ali'nin, radiyallâhu anh, hilâfetini arzu etmiş. Fakat gayptan O'na bildirilmiş ki, murad-ı İlâhî başkadır. O da arzusunu bırakıp, murad-ı İlâhî'ye tâbi olmuş.”⁵¹³

· **Hilâfet'in Ehl-i Beyt'te kalmaması ve onlara siyaset sahasında zahiren tam muvaffakiyet verilmemesi, aslî vazifeleri itibariyledir.**⁵¹⁴

DİN ADINA ASIL VE KALICI HİZMET

Askerî veya iman, teslimiyet ve aksiyona dayalı bir hareketin devamı ve bekası, onun ilim ve maneviyat temelinde medeniyet oluşturmasıyla mümkündür. Bundandır ki, tarihî bir gerçek olarak, meselâ Moğol istilaları ve İskender'in askerî harekâtı gibi ilim veya maneviyattan yoksun en hızlı ve başarılı askerî hareketler, saman alevi gibi parlayıp sönmüş, çok kısa ömürlü olmuş, istilalar neticesi kurulan dört Moğol devleti, askerî yönden mağlûp ettiği İslâm dünyasının medeniyet havzasında eriyip Müslümanlaşmıştır. Dolayısıyla, Din adına asıl ve kalıcı hizmet ve hakimiyet, ilim, kültür ve maneviyatta, bunlar temelinde bir medeniyet oluşturmada yatar. İşte, Hz. Ali Efendimiz'in (r.a.), Ehl-i Beyt'in bütün ümmetin ‘mevlâ’sı olarak asıl hizmet sahaları ilim ve maneviyat idi; onlar bu sahalarda ümmete rehberlik, Hz. Ali'nin ilk üç halifeler hazretlerine yaptığı gibi, halifelere şeyhülislâmlık, hem onlara, hem bütün ümmete manevî önderlik yapmaktı. Eğer siyaset yanı ağır basan hilâfet Ehl-i Beyt'te kalsa idi, onlar çok daha kalıcı ve aslî olan ilim ve maneviyatta rehberlik vazifelerini hakkıyla yerine getiremezlerdi. İslâm tarihi boyunca pek çok halifeler, pek çok devletler, saltanatlar, hanedanlar geldi geçti. Fakat hem ilmî ve manevî rehberliğiyle Ehl-i Beyt yaşamaya ve vazifesine devam etti; hem de Ehl-i Beyt'in bu aslî fonksiyonu aksamadan ve kesilmeden sürdü. Dolayısıyla onlar, zahirî ve siyasî hilafetin pek çok üstünde manevî bir saltanat kazandılar ve üstad-ı küll (tam ve bütün üstad) hükmüne geçtiler; hattâ manevî saltanatları, Kıyamet'e kadar bâki kaldı.

Kısaca, Peygamber Efendimiz'in ümmetini Kur'ân ve Ehl-i Beyt etrafında toplama arzusu gerçekleştiği gibi, Ehl-i Beyt de İslâm'ı temsil, yani Sünnet'i tatbik ve koruma vazifesiyle birlikte, Ümmet'e mevlâ olma, yani, onlara ilmî ve bilhassa manevî sahalarda rehberlik vazifelerini hakkıyla yerine getirdiler. Pek çok büyük âlim ve müceddit gibi, bilhassa manevî sahada velîlerin, kutupların, gavsların çok büyük çoğunluğu Ehl-i Beyt içinden çıktı. Bu gerçeğe işaretle Hz. İmam-ı Ali (r.a.), Ziyaüddin Gümüşhanevî hz. tarafından büyük veliler ve tarikat ulularının dua ve münacaatlarından derlenmiş üç ciltlik *Mecmuatü'l-Ahzab*'da yer alan Kasîde-i Ercûze'sinde "Her sıkıntı, şiddet ve zorluk zamanında biz Âl-i Beyt'ten bir gavs çıkıp imdat eder." der.⁵¹⁵

• **Mübarek İslâmiyet ve nuraniyet asrı olan Asr-ı Saadet'in başına gelen dehşetli ve kanlı fitneler, netice olarak, İslâm'ın ilim ve maneviyat temelli medeniyet oluşturmasına ve dolayısıyla kalıcılığına ve korunmasına hizmet etmiştir.**⁵¹⁶

Hadis-i şerifte beyan buyrulduğu üzere, ameller niyetlere göre olduğu gibi, aynı zamanda neticelerine, yani en son aldığı şekillere göredir de.⁵¹⁷ Kişi, tamamen iyi niyetle ve içtihadı neticesinde yanlış bir iş yapabilir; fakat niyet ve içtihadındaki samimiyet sebebiyle bir sevap alır ve bu samimiyete mukabil Cenab-ı Allah, o yanlış işi hayırla neticelendirebilir.

FİTNELERİN ARKA ZEMİNİ

İşte, Hz. Ebû Bekir efendimiz (r.a.) döneminde İslâmî yapı ve İslâm devleti, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) rûhunun ufkuna yürümesinin ardından ve bu hadisenin de şokuyla gelen irtidat ve isyan hadiselerini bastırıp sükûneti sağladıktan, devleti güçlendirdikten sonra İslâm, Hz. Ebû Bekir efendimizin hilâfetine ikinci yılından başlayarak, Hz. Ömer efendimiz'in (r.a.) on yıllık hilâfeti döneminde çok geniş bir sahaya yayıldı. Bu yayılmanın neticesinde pek çok dinden, kültürden, gelenekten ve felsefeden milyonlarca insan İslâm dairesine girdi. Bunların tamamının İslâm içinde bütünüyle eridiklerini söylemek ve erimiş olmalarını beklemek mümkün değildir. Hz. Osman efendimiz (r.a.), çok hızlı fetihler ve

Müslümanlar arasındaki belli nisbetlerde zenginleşmenin meydana getirdiği yeni zeminde devleti za'afa uğratmamak için, oniki yıl süren hilâfetinin ikinci altı yılının başlarından itibaren üzerlerinde daha rahat hakimiyeti olur ümidiyle yakınlarını, yani bağlı bulunduğu Emevî kabilesinin fertlerini illerde valiliğe tayin etti. Fakat bu valilerin bazı yanlış icraatları illerde ve Medine'de de hoşnutsuzluklara sebep oldu. Bu hoşnutsuzluklar, elbette bazı milletlere, dinlere ve milletlere mensup olup, fetihlerle gururları incinen, makam ve mevkileri kaybolan birtakım kişilerin ve münafıkların kıskırtmaları ve Hz. Osman efendimiz'in etrafındaki bazılarının da hatalarıyla isyana dönüştü. İsyân, önlenemez bir hâl aldı ve nihayet Hz. Osman efendimizin (r.a.) şehadeti vuku buldu.

Hz. Osman'ın şehadetiyle birlikte karışıklık iyice içinden çıkılmaz hale geldi. Medine, isyancıların kontrolü altındaydı. Hz. Osman (r.a.), geceleyin gizlice defnedilebildi. Mevcut durum, Sahabe'nin önde gelenleri arasında da ayrışmalara, farklı görüş ve tavırların doğmasına yol açtı. Bazıları, Hz. Osman'ın katillerinin bulunup cezalandırılmasını, bu hususta gerekirse kendilerine vazife verilmesini ve sükûnetin sağlanmasını istiyordu. Fakat, isyancıların neredeyse tamamı "Osman'ı biz öldür-dük!" diyordu ve gerçek katiller bulunamıyordu. Bu sebeple, çok büyük çoğunluğun zorlamasıyla hilâfete gelen Hz. Ali efendimiz (r.a.) ise önce illerdeki valiler dâhil, herkesin itaat altına girmesini, kesin sükûnetin sağlanmasını ve ondan sonra katillerin araştırılıp cezalandırılması gerektiğini müdafaa ediyordu. Ayrıca, Hz. Osman efendimiz (r.a.) dönemindeki bazı valilerin yanlış uygulamaları sebebiyle onları da yerlerinde tutmak istemiyor, yanlış icraatların önünü almak arzu ediyordu. Ne var ki, bu çok karışık zeminde zihinler de karıştı ve fikirler darmadağın bir hâl almıştı. Böyle bir kaosu yaşamayanın onu anlaması zor olur.

Sözkonusu kaos, nihayet Cemel, Sıffîn ve Nehravan savaşlarını doğurdu; en sonunda da Hz. Ali'nin şehadetine ve Hz. Muaviye'nin hilâfeti ele alıp, nihayet onu "Hilâfet'in saltanatı"na dönüştürmesine sebep oldu. Siyaset âlemindeki bu fırtınalar, Ümmet'i ve onun önde gelenlerini uyardı.

Siyasetin insanları değiştirebildiğini gördüler ve bütün himmetlerini ilme ve maneviyata verdiler.

HZ. ALİ'NİN DE DEğERLENDİRMEİYLE İSLÂM'DA İDARE ŞEKLİ

Burada birkaç hususu açıklığa kavuşturmak gerekir. İslâm'da herhangi kesin bir idare Şekli yoktur. Önemli olan, Ümmet çoğunluğunun idareyi kabûl edip etmemesi ve idarenin uygulamada İslâmî sınırlar içinde kalmasıdır. Dolayısıyla, Kur'ân-ı Kerim'de açıkça gördüğümüz üzere,⁵¹⁸ bir peygamberin, manevî-ilmî bir mürşidin yanında ve rehberliğinde bir hükümdar bulunabilir. Bizzat Hz. Ali efendimiz'in (r.a.), hem de Şia'nın bütünüyle Hz. Ali'ye ait olduğunu iddia ettiği *Nehcü'l-Belâğa*'da Hz. Osman efendimiz'e (r.a.) Şöyle dediğini okuyoruz:

Halk arkamda; beni, seninle aralarında elçi olarak sana gönderdiler. Andolsun Allah'a ki, sana ne diyeyim, ne söyleyeyim, bilemiyorum. Bir Şey bilmiyorum ki, sana anlatayım da, sen onu biliyor olmayasın; bir yol yok ki, sana göstermeye kalkayım da, sen onu tanımıyor olasın; sen de bizim bildiklerimizi biliyorsun. Bir Şeyde senden ileri geçmiş değiliz ki, onu sana haber verelim; bir Şeyi gizlice haber almış değiliz ki, onu sana tebliğ edelim. Bizim gördüğümüz gibi sen de gördün; bizim duyduğumuz gibi sen de duydu; bizim sohbet ettiğimiz gibi sen de, Allah'ın salâtu ve selâmı O'na ve Âl-i Beyt'ine olsun, Raslullah'la sohbet ettin. Eb Kuhâfe Oğlu'yla (Ebu Bekir) Hattâboğlu (Ömer), senden daha doğru harekete senden daha çok lâyıık değillerdir; sen, yakınlık bakımından, Allah'ın salâtu ve selâmı O'na ve Âl-i Beyt'ine olsun, Raslullah'a daha yakınsın; onlar, ona damat olmadılar; sense bu Şerefi elde ettin.

Bil ki, Allah katında, Allah kullarının en üstünü, adalet sahibi imamdır; doğru yolu bulmuştur o, doğru yolu gösterir. Malûm olan yolu-yordamı ayakta tutar; bid'ati öldürür gider. Yollar-yordamlar apaydıındır, onların alâmetleri var. Bid'atler de apaçıktır, onların da alâmetleri var. Allah katında insanların en kötüsü de zulm eden imamdır; yol sapıtır, halk da onunla yoldan sapar; uyulan yolu-yordamı öldürür, yok eder; bırakılmış bid'ati diriltir-diker.

Allah için olsun, bu Ümmet'in öldürülecek imamı olma. Çünkü "Bu Ümmet içinde bir imam öldürülür ki, onun yüzünden Kıyamet'e kadar savaş sürer-gider, Ümmet'e işler Şüpheli görünür; aralarında fitne dağılır, çoğalır, artık Ümmet ne hakkı görür, ne bâtlı; ikisini de ayırt edemez olur; o fitneler içinde dalgalanıp durur halk; bocalayıp durur." denmiştir.⁵¹⁹

Hz. Ali efendimiz'in Hz. Osman efendimize bu sözleri pek çok gerçeği ortaya koymaktadır. Şöyle ki:

- Hilâfet konusunda Hz. Ali efendimiz'e Peygamber Efendimiz (s.a.s.) tarafından söylenmiş hususî bir söz, bir va'd, bir tayin sözkonusu değildir.
- Ümmet'in imamı, halife, zalim de, âdil de olabilir. Âdil olması elbette gerekir, fakat Ümmet içinde en faziletlinin (ki, bunu ancak Allah bilir) halife seçilmesi veya halifenin Allah tarafından tayini gibi bir kaide yoktur.
- Hz. Osman efendimiz (r.a.), İslâm'daki ve Sahabe içindeki konumuyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali efendilerimiz kadar liyakat sahibiydi.
- Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer efendilerimiz, Kur'ân ve Sünnet üzerinde âdil imamlar olarak vazifelerini yapmışlardır.
- Hz. Osman'ın şehadeti, fitne kapılarının kırılmasına sebep olmuştur.
- Hilâfet'i baştan itibaren Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e vermemekle kimse Din'den çıkmamış, Din'in kaidelerine aykırı bir şey yapmamıştır.

MÜ'MİNLER ARASINDA SAVAŞ

Konuyla ilgili olarak üzerinde durulması gereken ikinci husus, insanların mü'min de olsalar birbirleriyle savaşılabilecekleridir. Kur'ân-ı Kerim, Hucurât Sûresi'nde (49: 14–15) mü'min ve Müslüman ayrımı yapar. Hakikî Müslüman, hem mü'mindir, hem Müslüman. Bir de fıkhen, yani hukuken Müslüman vardır ki, bu, hakikî mü'min–Müslüman olabileceği gibi, kalben kâfir, fakat kendisinden küfrüne delil söz ve hareket sâdir olmayıp, en azından Cum'a namazında mü'minlerin arasında görünen, kestiklerini yiyip, onlardan kız alan veya onlara kız veren ve Zekât'ını ödeyen, yani hukuken Müslüman, gerçekte ise bir münafık da olabilir. Mü'min, iman kalbinde yerleşmiş olan insandır. Kur'ân, "Mü'minlerden iki taife birbirleriyle savaşacak olurlarsa..."⁵²⁰ buyurarak, mü'minler, yani iman kalblerinde yerleşmiş insanlar arasında da savaş olabileceğini ve bu savaşın onları Din'den çıkarmayacağını açıkça beyan etmektedir.

NETİCELERİYLE SAHABE ARASINDAKİ SAVAŞLAR

İşte, Sahabe arasında Hz. Osman'a isyan ve onun şehadetinin getirdiği kaos içinde savaşlar çıkmıştır. Fakat savaşa katılanların, en azından çok büyük çoğunluğunun niyetleri hâlisti ki, bu savaşlar, büyük ölçüde hayırla neticelenmiştir. Çünkü, İslâm'ın sadece siyasete, siyasî iktidara bağlı olarak

devamlı olabilmesi mümkün değildi. Çünkü Din, zihinlerin ve kalblerin fethine, zihinlere ve kalblere hakim olmaya dayanır ve ancak zihinler ve kalbler üzerinde hakimiyetle ayakta kalır; kanunlarla ve siyasî gücün zorlamasıyla değil. Zihinlerin ve kalblerin fethi ve zihinlerle kalbler üzerinde hakimiyet ise ilimler ve maneviyatla mümkündür.

İşte, Hz. Bediüzzaman'ın değerlendirmeleri ve ifadeleriyle: “Nasıl ki baharda dehşetli yağmurlu bir fırtına, her bitki taifesinin, tohumların, ağaçların istidatlarını tahrik eder, inkişaf ettirir; neticede her biri kendine mahsus çiçek açar; fitrî birer vazife başına geçer; öyle de, Sahabe ve Tâbiîn'in başına gelen fitne dahi, çekirdekler hükmündeki muhtelif ayrı ayrı istidatları tahrik edip kamçılardı; ‘İslâmiyet tehlikededir, yangın var!’ diye her taifeyi korkuttu, İslâmiyet’i muhafazaya koşturdu. Her biri, kendi istidadına göre evrensel genişlikteki İslâmiyet’in pek çok ve muhtelif vazifelerinden bir vazifeyi omuzuna aldı, tam bir ciddiyetle çalıştı. Bir kısmı, hadislerin derlenmesine ve muhafazasına, bir kısmı Şeriat’ın muhafazasına, bir kısmı iman hakikatlerinin muhafazasına, bir kısmı Kur’ân’ın muhafazasına çalıştı. Neticede, muhtelif renklerde çok çiçekler açıldı. Pek geniş olan İslâm Âlemi’nin her tarafına o fırtına ile tohumlar atıldı; güller içinde bid’at ehli fırkaların dikenleri de çıkmış olsa bile, yarı yeri gülistana çevirdi. Güya Kudret Eli, celâl ile o asrı çalkaladı, şiddetle tahrik edip çevirdi, ehl-i himmeti gayrete getirip elektriklendirdi. O hareketten gelen bir merkezkaç kuvvetiyle pek çok münevver müçtehitleri ve nûranî muhaddisleri, kudsî hâfızları, asfiyâları, aktapları Âlem-i İslâm’ın her tarafına uçurdu, hicret ettirdi. Şarktan garba kadar Ehl-i İslâm’ı heyecana getirip, Kur’ân’ın hazinelerinden istifade için gözlerini açtırdı...”⁵²¹

Bu muazzam hareketlenme içinde Kelâm, Fıkıh, Tefsir, Hadis gibi muhteşem ilimler doğdu; İslâm dünyası, yabancı seyyahların nitelemesiyle, şehirden şehre göç eden ilim adamlarının doldurduğu bir arı kovanına döndü. Ayrıca, ‘tabiat ilimleri’nde de çok önemli mesafeler alındı. Her sahada onbinlerce âlim yetişti. Bir diğer yandan, manevî sahada

derinleştikçe derinleşildi, çok büyük velîler yetişti. Büyük çoğunluğu Ehl-i Beyt'ten olan bu insanlar, idareyi ve siyaseti de kontrol ettiler. Siyaset yoluyla elde tutulamayan yönetim, bu insanlar karşısında hizaya gelmek ve hizada kalmak mecburiyeti hissetti. İçlerinden çok büyük halifeler ve idareciler çıktı. Pek geniş olan İslâm Âlemi'nin her yanına sözkonusu tohumlar saçıldı. Bu kadar yoğun ekim neticesinde çıkan güzelim güllerin arasında ve gülistan içinde kaçınılmaz olarak bazı bid'at ehli fırkaların dikenleri de çıkmış olsa dahi, İslâm, dinler ve felsefeler tarlası olan bir bölgede belki en büyük zaferini ilim ve maneviyat yoluyla bütün bu dinler ve felsefeler karşısında elde etti ve böylece kalıcılık kazandı. Aksi halde, bugün elimizde Hıristiyanlık, Yahudilik veya Budizm, Hinduizm gibi bir din, Kur'ân yerine Kitab-ı Mukaddes gibi bir kitap olur, Peygamber Efendimiz de (s.a.s.), aslî hüviyetiyle kaybolur giderdi.

ÖNCEKİ MÜSLÜMAN NESİLLERLE İLGİLİ TAVRIMIZ

Netice olarak, tarihin en kutlu cemaati olan Sahâbe-i Kiram arasında cereyan eden üzüntü verici savaşlar onların samimî içtihadlarına dayandığı ve bahardaki fırtınalı yağmurlar gibi çok güzel neticeler verdiği için rastgele tenkide tâbi tutulmamalı, içinde yaşadığımız günde bile olup-bitenler hakkında kesin bilgi ve hüküm sahibi olamazken, kaç asır önceki hadiseler ve onlara karışan çok büyük zatlar hakkında özellikle menfî hüküm vermekten kat'iyen kaçınmalıyız. Allah (c.c.), hiçbir insanı diğerlerine yargıç yapmamış, tam tersine *“Onlar, bir ümmetti, geldi geçti; onların yaptıkları onlara, sizin yaptığınız size. Siz, onların yaptıklarından dolayı sorguya çekilecek değilsiniz.”*⁵²² buyurarak, geçmiş nesiller hakkında yargıda bulunmayı yasaklamış, tam tersine, geçmiş Müslümanlar nesiller hakkında *“Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş bulunan bütün (Din) kardeşlerimizi bağışla ve iman edenlere karşı kalbimizde herhangi bir kötü duygunun uyanmasına meydan verme. Rabbimiz, muhakkak Sen, şefkati pek engin, (bilhassa mü'minlere karşı) hususî rahmeti pek bol olansın.”*⁵²³ diye dua etmemizi emretmiştir.

· **Muhabbetin manâ-yı harfiyle olanı makbuldür, manâ-yı ismiyle olanı değil.** [524](#)

MANÂ-YI HARFÎ VE MANÂ-YI İSMÎSİYLE MUHABBET

Harfin manâsı yoktur; ancak harfler bir araya gelip kelimeleri oluşturur ve manâ ortaya çıkar. Dolayısıyla bir kelimedede harfler kendilerini göstermez; harfler, kendi adlarına iş görmez; onlar, kelimeye, kelimedeki manâyâ hizmet eder. O bakımdan, *manâ-yı harfî*, kendi adına ve kendine değil, bir değere hizmet ediyor olma demektir. İşte, Cenab-ı Allah'tan başka neye ve kime karşı muhabbet duyulursa duyulsun, eğer bu muhabbet Allah için ve Cenab-ı Allah'ın o kimse veya şeydeki nimetleri, tecellileri, o şeyin veya kişinin Allah yolundaki ve Allah için olan hizmetlerinden dolayı ise, makbul muhabbettir ve hayra hizmet eder. Ama muhabbet, *manâ-yı ismiyle*, yani Cenab-ı Allah için ve O'ndan dolayı değil, bizzat sevilen o şey ve kişinin zâtına olursa, bu muhabbet, hem makbul değildir, hem zararlıdır.

EHL-İ BEYT'E VE DİĞER BÜYÜKLERE MANÂ-YI HARFÎSİYLE MUHABBET

Ehl-i Beyt, Cenab-ı Allah ve Rasûl-i Ekrem aleyhissalâtü vesselâm hesabına sevilmelidir. Bu muhabbet, hem Allah, hem de Rasûlüllah sevgisini arttıracığı gibi, Ehl-i Beyt'e olan muhabbeti de artırır ve başkalarına düşmanlığa kapı açmaz. Fakat başkaları gibi Ehl-i Beyt'i de şahısları hesabına sevmek, onların başkalarından, başkalarının da onlardan ayrı tutulmasına yol açar. Peygamberlerden başka hiç kimse tam masum değildir. Ayrıca Cenab-ı Allah (c.c.), insanları ve insanlar arasında olup bitenleri yargılamak gibi bir vazifeyi kimseye vermemiştir. Kaldı ki böyle bir yargılama için hem hadiseler, hem de kişiler hakkında küllî, noksansız ve yanlışsız bir bilgiye sahip olmak gerekli olup, bu da mümkün değildir. Bunun yanısıra, bilhassa bir manâda gayb olan ve artık onları yaşamamış sonradan gelenler için geçmiş ve ancak ibret almaya konu hadiseler olmaktan öte bir mahiyet taşımayan hadiseler sebebiyle insanları yargılamaya gitmek, gıybet, suizan, yanlış hüküm vererek zulmetme gibi altından kalkılmaz veballere sebep olur. Kur'ân-ı Kerim de bu hususta

yolumuzu aydınlatmaktadır: “Onlar, bir ümmetti, geldi geçti; onların yaptıkları onlara, sizin yaptığınız size. Siz, onların yaptıklarından dolayı sorguya çekilecek değilsiniz.”⁵²⁵

BAŞKALARINA DÜŞMANLIĞA DAYANAN SEVGİ, SEVGİ DEĞİLDİR

Bu gerçeklerden hareketle, Hz. Ali efendimiz ile diğer Sahabîler arasında geçen hadiseler hakkında biz dâhil sonradan gelenlerin hakemliğe ve yargıçlığa soyunması katiyen doğru değildir. Önemli olan, hadiseleri ibret vesilesi olarak ve şahıslar hakkında hüsnüzanda bulunarak ele almak ve değerlendirmektir. Bu yapılamaz ve şahıslar hakkında yargıçlık yapmaya kalkılırsa, bir de buna insanları manâ-yı ismiyle sevmek eklenirse, bu defa Ehl-i Beyt’i sevmek, Ehl-i Beyt sevgisi olarak değil, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Âişe, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha gibi zirve kametlere bile düşmanlık olarak kendini gösterir. “Ali sevgisi değil, Ömer düşmanlığı” hakim olur; zararsız bir Ehl-i Beyt muhabbet ve taraftarlığına değil, Sünnî düşmanlığına dayanan Şiîlik ve/veya Alevîlik ortaya çıkar. Müfrit Şia’nın ve bazı Alevîlerin zamanla kaydığı nokta da maalesef bu olmuş ve bu tavır, İslâm tarihinde kapanmaz ihtilâf ve tefrikaların zeminini oluşturmuştur. Diğer Sahâbe’ye ve Müslümanlara düşmanlığa sebep Ehl-i Beyt muhabbeti, muhabbet değildir. O, aslında başka maksatlara dayalı kasıtlı bir tarafgirliktir. Böyle bir muhabbetten Ehl-i Beyt de teberî eder, yani kendilerini uzak tutarlar.

Hıristiyanların da zamanla Hz. İsa’ya (a.s.) karşı muhabbetlerinden çok, başkalarına muhalefete dayalı olarak gelişen Hz. İsa muhabbeti, bu büyük peygamberi, hattâ pak annesini ilâhlaştırmaya ve Hz. İsa’nın gelişini açıkça müjdelediği Peygamber Efendimiz’i inkâra varmıştır. Dolayısıyla hisler ve tavırlar, Şeriat’ın ölçülerine ve Din’in muhke-mâtına, yani aslî kaidelerine bağlı olmazsa kişiyi her zaman tehlikeye atabilir.

İçinde yaşadığımız maddî, yani âlemler silsilesinde en aşağıda yer alan âlemin (âlem-i süflî) manevî tezgâhları ve küllî kanunları, ulvî âlemlerdedir. Ve Allah’ın yaratıklarının veya sanat eserlerinin kaynağı, kaynaştığı küre-i arzın hadsiz mahlûkatının amellerinin

neticeleri, cinlerin ve insanların fiil ve davranışlarının meyveleri, yine ulvî âlemlerde temessül eder.⁵²⁶

MADDÎ ÂLEMİN ASIL VARLIK ÖZLERİ YÜCE ÂLEMLERDEDİR

İnsanın amellerinin kararlaştırıldığı ve yapıldıktan sonra depo edildiği yer (hafıza), zihnidir. Zihin, daha önce geçtiği üzere, kâinatın küçültülmüş nüshası olan insanda semaları, yüce âlemleri temsil eder. Yukarda da temas edildiği gibi, varlıkta gaye ve manâ önce gelir; gaye ve manânın varlığı ilmî, varlık sahası da ilimdir; yani, meselâ insanda gaye de, manâ da zihinde resmedilir. Demek ki, maddî âlemin de asıl varlık özleri, bu âlemlerle ilgili kanunlar ve bu âleme hükmeden kararların merkezleri yüce âlemlerdir.

MADDÎ ÂLEMDEKİ NİMETLER DE SEMADAN İNER

Yeryüzündeki hayatın ana maddî kaynağı ve esası olan suyun gökten inmesi de, üzerinde durduğumuz gerçeğe bir işarettir. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'de demir gibi insanlığa en faydalı cevherlerin de "indirildiği"nden söz edilir: "*Gerçek şu ki Biz, rasûllerimizi (risaletlerini de ispatlayan) apaçık gerçeklerle gönderdik ve yanlarında, insanlar adaletle var olsunlar, bütün muamelelerinde adaletle uysunlar diye Kitab'ı ve Mizan'ı indirdik. Bir de, mahiyetinde (bilhassa savaş için) çetin bir kuvvet ve insanlar için faydalar bulunan demiri indirdik.*"⁵²⁷ Kur'ân-ı Kerim, bunun yanısıra, koyun, keçi, deve, sığır gibi her şeyleriyle nimet olduklarından 'nimetler' olarak anılan ve Kur'ân'da bir sûreye ad olan (En'âm Sûresi) hayvanlar için de 'indirme' tabirini kullanır.⁵²⁸ Bu tür nimetlerin asıl kaynağı, Cenab-ı Allah'ın katındaki hazinelerdir: "*Hiçbir varlık yoktur ki, hayatı ve bekası için gerekli her şeyin hazineleri Bizim yanımızda bulunmamış olsun. Şu kadar ki Biz, onları belirli bir ölçü ile indiririz.*"⁵²⁹ İşte, nasıl yeryüzündeki hayatın ve varlıkların asıl kaynakları, ilmî-manevî özleri ve tezgâhları, kanunları ulvî âlemlerde ise, hafızanın da yine zihinde bulunması gibi, yeryüzünün sorumlu varlıkları olan insanların ve cinlerin amelleri de yine ulvî âlemlerde o âlemlerin aynalarında görünür ve defterlerinde, tabletlerinde, 'teyp (şerit)'lerinde kaydedilir.

· **Kâinatta her yerde o yerin şartlarına has canlılar bulunur. Balık suda yaşadığı gibi, güneşin ateşinde dahi yaşayan nuranî canlılar vardır. Ateş, nuru, ışığı yakmaz, belki ateş, ışığa medet verir.**⁵³⁰

OKYANUS DİPLERİNDE TERMAL KAYNAKLARDA CANLILAR: 20. YÜZYİL BİYOLOJİSİNİN EN HEYECAN VERİCİ BİR KEŞFİ

Kanada Victoria Üniversitesi Biyoloji bölümünden Profesör Verena Tunnicliffe, *Discover* dergisinin Ekim 1993 sayısında şunları yazıyordu:

Hayatın her türlü enerji gerektirir ve yeryüzündeki hemen hemen bütün hayat, enerji kaynağı olarak güneşe dayanır. Fakat güneş enerjisi, yeryüzünde kendisinden faydalanılabilecek tek enerji türü değildir. Yer kabuğunu harekete geçiren ve bu kabukta patlamalara yol açan enerjiyi düşünün. Aktif bir yanardağa baktığınızda, yerin içindeki radyoaktif çökmenin meydana getirdiği ısının boşta kaldığına şahit olursunuz. Bu ısı, neticede yer kabuğuna ulaşır. Karaları harekete geçiren ve dağların oluşmasına yol açan aynı nükleer enerjiyle bağlantılı biyolojik topluluklar neden olmasın? Bu topluluklar, güneş enerjisiyle değil de, kimyevi enerjiyle neden beslenmesin?

Çoğumuz, yerin içinden ısının kurtulmasını şiddetli olaylarla, patlamalarla ve istikrarsız fizikî şartlarla, ayrıca son derece yüksek sıcaklıklar ve zehirli gazların ortaya çıkışıyla bir arada hatırlarız. Bunlar ise, hayat için hiç de olumlu şartlar değildir. Jeolojik olarak aktif bir çevrede biyolojik toplulukların ortaya çıkabileceği düşüncesi, hepimiz için bir fantezi idi. Son zamanlara kadar da, güneş enerjisinden beslenmeden yaşayabilen çok az sayıda organizmanın varlığını biliyorduk. Fakat şimdi biliyoruz ki, güneş enerjisi olmadan yaşayabilen çok sayıda biyolojik topluluklar var. Yaklaşık 300 çeşit mikroorganizmadan oluşan bu toplulukların keşfi, 20'nci yüzyıl biyolojisinin en heyecan verici keşiflerinden birini oluşturuyor. Bu topluluklar, okyanus dibinde, yerin yüzeyine sızan ısının meydana getirdiği ortalama 400 derece sıcaklıktaki termal kaynaklarda, son derece zor ve değişken şartlarda yaşıyorlar.

Profesör Tunnicliffe, ısı enerjisinde, okyanus diplerinde yer alan ve mağmadan sızan ısıyla oluşan 400 derece sıcaklıktaki termal kaynaklarda yaşayan 300 çeşit mikroorganizmanın keşfini “20. asır biyolojisinin en heyecan verici keşiflerinden biri” olarak nitelemekte ve buradan hareketle, mevcut bilgilerimiz dâhilinde hayat için hiç de uygun olmayan ve olumlu şartlar ihtiva etmeyen ortamlarda ve güneş enerjisine muhtaç olmadan yaşayan pek çok türde canlının var olabileceğine parmak basmaktadır.

BİYOLOJİ'NİN EN HEYECAN VERİCİ BİR KEŞFİ VE MELEKLERİN VARLIĞI

Hız. Bediüzzaman, 20'nci yüzyıl biyolojisinin bu en heyecan verici keşiflerinden birinden 60 yıl önce şunları yazıyordu:

Hakikat katiyen gerektirir ve hikmet yakinen ister ki, yeryüzü gibi, göklerin dahi kendilerine has canlı ve şuurlu sâkinleri bulunsun. Bu sakinlere dinî terminolojide ‘melekler’ ve ‘rûhanîler’ denir. Evet, hakikat bunu gerektirir. Çünkü göklere nisbetle son derece küçük olduğu halde, yerkürenin şuurlu yaratıklarla doldurulup boşaltılması ve tekrar ber tekrar o şuurlu varlıklarla şenlendirilmesi açıkça işaret eder ki, şu muhteşem burçlar sahibi müzeyyen köşkleri, sarayları andıran gökler, varlığın nûrunun nûru olan canlılar ve canlıların ışığı olan şuurlu ve idrak sahibi varlıklarla elbette doludur. O varlıklar da, insanlar ve cinler gibi, şu kâinat sarayının seyircileri, kâinat kitabının mütalâacıları ve Allah’ın Rabb (bütün varlıkların terbiye edeni, besleyip büyüteni) olarak, mutlak hakimiyet ve saltanatının dellâlarıdır. En geniş kapsamlı ibadetleriyle, kâinattaki bütün varlıkların ve yaygın türlerin tesbihlerini temsil etmektedirler.

Varlığın kemali, hayat iledir. Belki varlığın hakikî varlığı hayat iledir. Hayat, varlığın nûru, şuur ise, hayatın ışığıdır. Mademki hayat ve şuur bu kadar önemlidir ve madem kâinatta kusursuz bir düzen, intizam ve arızasız bir mükemmellik vardır, ayrıca, madem şu küçük yeryüzü, âdeta başıboş gibi feza boşluğunda gezip duran küremiz, had ve hesaba gelmez canlılarla, hem de ruh ve idrak sahibi canlılarla doludur. Öyleyse, şu semavî köşkler ve yüksek burçlar dahi, kendilerine uygun, canlı ve şuur sahibi varlıklarla dolu olmalıdır. Balık suda yaşadığı gibi, güneşin ateşinde dahi bu canlılardan bulunur. Ateş, ışığı yakmaz, belki ona medet verir (yardım eder). En âdi maddelerden, (toprak gibi) en kesif ve (su gibi) yarı kesif unsurlardan hadsiz canlı ve şuurlu varlık yaratan ve kesif maddeyi hayat vasıtasıyla şeffaflaştıran, hayat nûrunu her şeye bol bol serpen ve şuur ışığıyla pek çok varlığı yaldızlayan ve daima bir hikmet çerçevesinde icraatta bulunan ezeli İlâhî Kudret, elbette ışık gibi, esir gibi, rûha yakın ve münasip olan daha başka şeffaf maddeleri de ihmal edip hayatsız bırakmaz; cansız ve şuursuz bırakmaz. Dolayısıyla, O’nun ışık maddesinden, hattâ karanlıktan, esir maddesinden, hattâ manâlardan, havadan, kelimelerden âdeta sınırsız sayıda yarattığı ve şuurla bezediği pek çok türde rûhanî yaratıkları vardır ki, bunların bir kısmı melâike, bir kısmı ruhanî ve cin türleridir.⁵³¹

Demek oluyor ki, kâinatın her tarafında, her köşesinde oraya has canlılar yaşamaktadır ve kâinat, baştan sona canlılarla doludur. Onların pek çoğu ışık vermediği veya bizim baş gözüyle görme ufkumuzun dışında buldukları için onları göremiyoruz. Fakat:

· Her şeyi maddiyatta arayanların akılları gözlerindedir. Göz ise, mâneviyata kördür.⁵³²

ASLOLAN MANÂDIR; MADDE, MANÂNIN TEZAHÜRÜNE HİZMET EDER

Sık sık ifade edildiği gibi, varlıkta asolan, manâdır; madde, manâyı hariçte ifadenin, manânın hariçte tezahürünün malzemesi; cisim de, manânın hariçte giydiği kalıptır. Önce kelime ve cümle adına harfleri yan yana dizip sonra bunlara manâ vermeyiz; tam tersine, niyet ve maksadımız, yani neyi anlatmak istiyorsak o istikamette zihnimizde oluşan manâlara göre onları ifade etmek için gereken kelimeleri ve cümleleri üretir veya kurarız.

Demek ki, varlıkta önce gaye gelir; sonra bu gaye istikametinde manâlar, ilmî varlıklar ortaya çıkar. Daha sonra da bu ilmî varlıklara madde vasıtasıyla hariçte kalıp giydirilir. Bu apaçık gerçeğin yanısıra, insanın ve bütün varlıkların asıl varlığını tamamen manevî olan mahiyetleri teşkil etmesine, bizzat insanın yapısında akıl, şuur, irade gibi gayr-ı maddî unsurlar, kalb, ruh ve vicdan gibi sevmenin, acımanın, inanmanın, kısaca bütün duyguların gayr-ı maddî merkezleri yer almasına, öğrenme ve öğrenerek ve ibadetle tekâmül etme tamamen gayr-ı maddî bir işlem olmasına rağmen, materyalist bilim ve bilim adamları, sadece inanmama adına her şeyi maddeden ibaret görmekte ısrar edebilmekte ve araştırmalarını buna dayandırıp, hesapsız zaman, malzeme, sa'y u gayret ve sermaye israfında bulunabilmektedirler. Üstüne üstlük, sadece teorik ve ilmî yanı bulunmayan, ayrıca bir de yaşama ve tecrübe boyutu bulunan dinî ve manevî sahalarda da uzmanmış gibi söz söyleyebilmektedirler. Oysa her şeyi maddede arayanlar, akılları gözlerine, kulaklarına, kısaca beş duyularına inmiş insanlardır. Beş duyu ise maneviyata kördür; varlığın manevî ve aslî boyutu gibi, manevî hayat ve manevî meseleler de beş duyuyla görülmez ve kavranmaz. Eğer insan aklını beş duyusuna indirmemiş ve dini de, maneviyatı da kabûl ediyor ve eşya ve hadiselerle bu açıdan bakabiliyorsa, bu defa beş duyu, maneviyata nüfuzda temas vasıtası fonksiyonu görebilir.

- **Bizim bir şeyi göremememiz, o şeyin olmadığına delil teşkil etmez. Görünmemek, olmamaya hüccet olamaz.**⁵³³

Daha önce de temas edildiği üzere, bizim baş gözüyle görme, baş kulağıyla işitme, burunla koklama, dille tatma ve deriyle dokunma kapasitemiz son derecede sınırlıdır. Öyle ki, bazı hayvanların bile görme duyusu, bizimkinden çok daha keskindir. Bazı hayvanların işitme kapasiteleri, bazılarının koku, bazılarının dokunma, bazılarının tatma duyuları, bizimkinden daha ötedir. Dolayısıyla, bir şeyin varlığı ve yokluğu adına bizim duyu kapasitemiz de, bizim gibi maddeyle sınırlı varlıkların duyu kapasiteleri de asla bir ölçü, gösterge ve delil değildir ve olamaz. O bakımdan, varlığı bizim duyu kapasitemize bağlayıp, onunla sınırlamamız ve ötesini inkâr etmemiz sadece ve sadece katmerli cehalettir ve ilim zihniyetiyle de asla bağdaşmaz.

- **Hikmet, nasıl yerküre canlılarla dolu ise ve şenlendiriliyorsa, göklerin de aynı şekilde kendilerine has canlılarla doldurulup şenlendirilmesini gerektirir. Göklerin sükûnet, nizam ve nûraniyeti gösterir ki, onların bütün sâkinleri, Allah’a mutlak itaattedir.**⁵³⁴

MA'RİFET-İ İLÂHÎ, HİKMET'İN HÜKÜMLERİ VE HAYAT

Cenab-ı Allah'a iman, O'nu tanımaya, yani ma'rifete açılan kapıdır. Öte yandan, ma'rifet olmaksızın iman, tahkikîlikten mahrum kalır ve şüpheler karşısında zor dayanır. İlâhî ma'rifetin boyutlarından biri, belki en önemlisi de İlâhî İsimler'in ve onlardan her birinin kendine has tecelli ve icraatlarını bilmek ve bunları birbirine karıştırmamaktır. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, meseâ İlm'in ahkâmı Kudret'in ahkâmına, Kudret'in ahkâmı Hikmet'in ahkâmına karıştırılmamalıdır.

İlâhî Hikmet ister, yani onun ahkâm ve tecellilerindedir ki, kâinatın her bir noktası oraya has canlılarla dolu olsun ve şenlensin. Çünkü yaratılışın meyvesi, nihaî noktası, imamesi, hayattır. Hayat olmazsa varlık ölüdür; hayattar bir cisim olan arı, âdeta bütün yeryüzüyle, her bir varlıkla temas kurar, muamelede bulunur, “Bu yeryüzü, benim bahçem; güneş, hem lambam, hem de mutfağında ocağım; yıldızlar, gecemin lambaları; her bir

çiçek, kendisiyle ticaret yaptığım kardeşim, arkadaşım....!” diyebilir. Ama hayatsız bir dağ, arıdan ne kadar büyük olursa olsun yetimdir; münasebeti ancak oturduğu saha ile sınırlıdır.

Hayat, yaratmadaki nihaî nokta, yaratılışın imamesi, yani yaratılıştaki çokluğu tekte birleştiren, her şeyi her bir şeye raptedip, her bir şeyi her şeye âdeta mâlik kılan sır, varlığa anlam çalan mayadır. Dolayısıyla, kâinatta hayatsız, hayattan ve canlıdan mahrum yer yoktur. İşte, Cenab-ı Allah (c.c.) nasıl yeryüzünü, toprağı ve suyu, her birine has, sayısız denebilecek miktarda ve milyonlarca çeşitte canlı ile şenlendiriyorsa, aynı şekilde, uçsuz bucaksız görünen gökleri de kendilerine has canlılarla şenlendirmiştir, şenlendirmektedir. Şeriat’ın lisanında ‘melek’ ve ‘rûhanî’ler olarak adlandırılan bu canlılar da, insanlar ve cinler gibi, kâinat sarayının seyircileri, kâinat kitabının okuyucuları ve inceleyicileri ve İlâhî Rubûbiyet’in ilân edicileridir.

İnsanlar ve cinler, Saltanat-ı Rubûbiyet’e gerektiği gibi ibadet edemezler; kesif olan yeryüzünde hayır ve şer birbirine karıştığı gibi, hayır kadar şer işler, itaat kadar isyan da ederler. Dolayısıyla, dupduru ve tertemiz olan göklerin sâkinleri olan melekler ve ruhanîler ise isyan bilmezler, şerle alâkaları yoktur. Onlar, daima Cenab-ı Allah’a ibadetle, O’nun emirlerini yerine getirmekle meşguldürler. Yeryüzündeki karmaşaya rağmen göklerin intizamı ve sükûneti, buna delildir. Kur’ân-ı Kerim’de de “*İnsanların bizzat kendi elleriyle işledikleri kötülükler ve dolayısıyla kazandıkları günahlar yüzünden denizde ve karada bozgunculuk ortaya çıktı, nizam bozuldu.*”⁵³⁵ buyrulurken, karmaşa, kaos ve bozgunculuktan göklerin istisna edilmesi ve karasıyla, deniziyle yeryüzündeki bozgunculuktan insanın sorumlu tutulması da, aynı önemli gerçeğe parmak basar.

· **Toprak gibi kesif maddeden ve çamurlu sudan sürekli canlılar yaratan Yaratıcı, elbette rûha ve hayata daha uygun nur denizinden de şuurlu varlıklar yaratacaktır ve yaratmıştır.**⁵³⁶

Cenab-ı Allah (c.c.), yeryüzünde topraktan ve çamurlu sudan sayısız denebilecek miktarda ve pek çoğu itibariyle şuurlu varlıklar yaratmaktadır.

Yani, tamamen gayr-ı maddî ve tezahürleri her tarafta olmakla beraber insana daima meçhul kalmış hayata, toprak gibi kesif bir maddeyi malzeme yapmaktadır. Şu halde, kesif ve dolayısıyla hayata en uzak bulunan toprak, madde ile en alâkasız hayata ve onun ışığı olan şuura, şuurlu varlıklara zemin ve malzeme teşkil ediyorsa, elbette Cenab-ı Allah (c.c.), hayata ve hayatın özü rûha çok daha yakın olan nurdan yine bol miktarda şuurlu varlıklar yaratacaktır. İşte, nurdan yaratılan bu varlıklar, meleklerdir ve rûhanîlerdir.

· **Gökler ile yer arasında bir devletin iki memleketi gibi irtibat ve mühim muameleler vardır; elbette bu her iki memleketin de kendilerine ait ahali ve bu iki ahali arasında yakın münasebetler bulunacaktır.**⁵³⁷

GÖKLER VE YER ARASINDA MÜNASEBETLER VE GİDİP-GELMELER

Gökler ve yer, bir devletin veya hükümetin iki memleketi gibidir ve bu iki memleket arasında gidip-gelmeler, muameleler ve irtibatlar sözkonusudur. Meselâ, yer için gerekli olan ışık, ısı, bereket gibi şeyler göklerden gelmektedir. Yer ve yerdeki hayat için en gerekli olan rahmet, yani yağmur yine gökten gelmekte, fakat yerdeki sudan yükselen buharlardan oluşmakta, bunun gibi, göklerin süsü olan bulutlar da yine büyük ölçüde bu buharlardan teşekkül etmektedir.

Gökler ile yer, çok zaman birbirleriyle yarış halinde süslerini takar, güzelliklerini giyer ve kendilerini Yaratıcı'ya arzederler. Meselâ, yerin gökten yağmurlarla beslenen dağlarının karşısında gök de, göğsüne yerin sularından kaynaklanan bulutları takar. Kısaca, göklerle yer arasında hayatî ve çok yakın irtibat ve muameleler sözkonusudur. Bu da işaret eder ki, yerin canlıları göğe yükselirken, göklerin sâkinleri de yere inerler. “Dumansız ve deriye işleyen ateş”ten,⁵³⁸ Allahü a'lem röntgen ışınları veya ona yakın bir şeyden yaratılan cinler göklere yükseldiği gibi, ağırlıklarını bırakan peygamber ve evliyâ ruhları ile, cesetlerini bırakan ölümlerin ruhları da Allah'ın izniyle göklere yükselir. Buna karşılık, göklerin sâkinleri bulunan

melekler ve ruhanîler de zaman zaman yere iner, bazen buradaki bazı canlılara girerek, onların gözünden yeri ve gökleri temaşâ ederler.

BİRER ÂLEM OLAN İNSANDA VE KÂİNATTA BİNLERCE BAŞKA ÂLEM VARDIR

Manâ maddeye hakim, madde de manâya hizmetçi olduğu için, nasıl insanın başında duygularının, duyularının ve melekelerinin merkezleri farklı farklı olduğu halde her biri cesede hükmedebiliyor, hattâ insanın bir bütün olması hasebiyle bir yerindeki acı gibi bir duygu bile bütün bedeni meşgul edebiliyor, yani insanda aynı bedenle münasebettar ve ona hükmeden pek çok merkezler var ve insan pek çok âlemlerden oluşuyorsa, bunun gibi, bir büyük insan olan kâinat da, iç içe daireler veya karşılıklı aynalarda iç içe yansımalar gibi, binlerce âlemi ihtiva etmektedir.

Manâya çok daha yakın bulunan gökler çok geniş, yere nispetle çok fazla büyük ve dolayısıyla merkezi yere çok uzaksa da, gökler memleketinden yerdekilerin kalblerine uzanan manevî telefonlar bulunduğu gibi, bu memleket, iç içe manevî âlemleri de muhtevî, aynı zamanda maddî âlemi de kuşatmaktadır. Bâkî âlemden olan Cennet dahi, mevcut şekliyle yere hadsiz uzaklığına beraber, tasarruf sahası olarak yeri de içine almakta ve güneşin ışıklarıyla yeri ve yerdeki her varlığı ihatasına alması gibi, nurâniyetiyle her tarafa yayılmış olup, hakkal-yakîn mertebesindeki imanlar vasıtasıyla şehadet âleminde daireleri, tasarruf sahaları bulunmakta, tesirlerini hissettirmektedir. Bunun gibi, gökler memleketinin karakolları mevkiindeki bazı noktalara yerden cinler gibi varlıklar yükselebilmekte ve o karakollarda nöbetçilik yapan meleklerin konuşmalarına kulak hırsızlığı yapmaya çalışmaktadırlar. Küçük kâinat olan insanda da aynı hadise sürekli cereyan etmekte, bu kâinatın merkezi olan kalbin içinde ve etrafında meleğin ilhamları ile şeytanın vesveseleri mücadele etmektedir. Cenab-ı Allah'ın göklerdeki orduları, gökler memleketinin yeryüzüne yakın karakollarındaki konuşmalara yapılan kulak hırsızlığına halk arasında “düşen yıldızlar” denilen meteorlar veya kayan yıldızlarla mukabelede bulunurken, kalbdeki şeytanın vesvese oklarına da melekî ilhamlar, vahyin

ahkâmı ve iradenin imandan kaynaklanan güçleriyle, meteorlarıyla mukabele edilir.

· **Hayırla şer, hayırlılarla şerler arasındaki mübareze ve mücadele kanunu, göklerde de kendini gösterir. Maddeleri ruh gibi hafif bazı şerli yaratıklar da göklere çıkmaya teşebbüs ederler ve oradan geri püskürtülürler.**⁵³⁹

GÖKLERDEKİ MÜCADELE VE DÜŞEN METEORLAR

Hız. Bediüzzaman (r.a.), 15. Söz'de şöyle yazar:

Yer ile gökler, bir hükümetin iki bölgesi gibi birbiriyle alâkadardır. Aralarında önemli irtibat ve mühim muameleler vardır. Yer için gerekli olan ışık, ısı, bereket ve rahmet, yağmur gibi şeyler gökten gelir, yani gönderilir. Vahye dayanan bütün İlâhî dinlerin ve bazı gerçekleri kalbleriyle keşfeden kişilerin ittifakla haber verdiği üzere, melekler ve ruhlar da gökten yere inerler.

Bu gerçekler işaret etmektedir ki, yeryüzünün sâkinleri için de göklere çıkmaya yol vardır. Evet, nasıl herkes akıl, hayal ve bakışıyla her vakit semaya gidebilir, öyle de ağırlıklarını bırakan peygamberlerin ve velilerin ruhları ile, cesetlerinden kurtulan ölülerin ruhları, Allah'ın izni ile semaya giderler. Madem, ağırlıklarından kurtulan ölülerin ruhları Allah'ın izni ile semaya giderler; madem, ağırlıklarından kurtulup, hafiflik ve şeffaflık kazananlar semaya gidebilir, o halde, yerin ve atmosferin ruh gibi hafif ve misalî ceset giyen bir kısım sâkinleri de oraya gidebilir. Semanın sükut ve sükûneti, intizam ve düzeni, genişlik ve nûraniyeti gösterir ki, sâkinleri yerin sâkinleri gibi değildir. Onun bütün ahalişi itaatkârdır. Kendilerine Yaratıcı tarafından ne emrolunursa onu yaparlar. Orada münakaşa ve kavgayı gerektirecek bir sebep yoktur. Fakat yeryüzünde zıtlar birbirine karışmıştır. İnsanlar ve cinler, âdeti nihayetsiz hayra müsait yaratılıştaki oldukları gibi, nihayetsiz şerre de sebep olabilirler. Kur'ân, –hâşâ– Allah karşısında insanların ve cinlerin kuvvetinden dolayı değil, fakat işleyebilecekleri ve işledikleri nihayetsiz şerlerden ve sebep oldukları tahripten dolayı, bir de Allah'ın saltanatının haşmetini göstermek için, bu iki varlık türünün sebep oldukları kötülüklerden dolayı dehşetli şikâyet eder ve onları son derece belâğatli üslup ve önemli, yüksek temsillerle şerden sakındırır.

Evet, madem gökle yer arasında yolculuk var, madem yer için gerekli pek çok şey gökten gönderiliyor ve göklerin sâkinleri yere iniyor, yerin sâkinlerinden ağırlıklarını bırakanlar göğe çıkabiliyor, aynı şekilde, bu temiz ruhları taklitle şerli ruhlar ve maddeleri ruh gibi hafif şerli yaratıklar da göklere çıkmaya teşebbüs ederler. Fakat şer mahiyette olduklarından, bütün ahalişi hayırlı ve dolayısıyla tam bir sulh ve âhengin hüküm sürdüğü göklerden geri püskürtülmeleri gerekir.

KAYAN YILDIZLAR VEYA DÜŞEN METEORLAR

Semada, oranın sâkinleriyle semaya çıkıp aynı zamanda kulak hırsızlığı yapmaya teşebbüs eden yerin şerli ve maddeleri şeffaf yaratıkları arasındaki mücadelenin yerden gözlemlenebilecek bir işareti olması gerekir. Çünkü, Allah'ın Rabblığının saltanatı, O'nun görülmeyen âlemlerdeki icraatına,

önemli bir vazifesi Allah'ın icraatını gözlemek, O'na şehadet etmek ve O'nu anlatmak olan insan için bir işaret koymayı gerektirir. O, nasıl ki, sonsuz bahar mûcizelerine yağmuru işaret koymuş ve harika sanatlarına zahirî sebepleri alâmet yapmış, öyle de, o geniş gökleri, etrafında nöbetçiler dizilmiş burçları süslü bir kale veya bir şehir hükmünde göstermek ve bütün yer ve gökler ahalisinin dikkatlerini çekerek, Rabb-lığının haşmeti üzerinde tefekküre sevk etmek için, göklerde cereyan eden yüce mücadeleye de bir işaret koymuştur. İşte bu işaret, (halk arasında “kayan yıldızlar” veya “yıldız kayması” olarak anılan) meteorlardır ki, yüksek kalelerin en sağlam burçlarından atılan mancınıklar ve işaret fişeklerine benzeyen meteorlar, göğün sâkinleri tarafından göğe çıkmak isteyen şerli ruhlara fırlatılır ve onları yakıp kül eder.

Atmosfer hadiseleri içinde göklerdeki bu ulvî mücadeleyi ilan için daha münasip bir başka hadise olmadığı gibi, meteorlar veya kayan yıldızlar için de astronomi, herhangi inandırıcı bir sebepten bahsetmemektedir. Sonra bu önemli vâkıa, Hz. Âdem'den beri böyle bilinmekte ve böyle kabûl edilmektedir. Melekler ve balıklar gibi, yıldızların da pek çok çeşitleri vardır. Bir kısmı oldukça küçük, bir diğer kısmı ise gayet büyüktür. Hattâ gökyüzünde her parlayan cisme yıldız denir. İşte bu yıldız çeşitlerinden bir tanesini Hazret-i Allah (c.c.), nazenin sema yüzünün mücevher-misal zineti, yaratılış ağacının gökler dalının ışıklı meyveleri ve sema denizinin tesbih eden balıkları hükmünde yaratır ve bunları melekler için âdeti birer mesire yeri ve seyahat vasıtası yapar-ken, bir diğer küçük çeşidini de göğe çıkmak isteyen cinleri, şeytanları taşlamak, yok etmek için var etmiştir. Bu yıldızları bu şekilde füze gibi kullanmanın üç manâsı olabilir:

KAYAN YILDIZLAR VEYA DÜŞEN METEORLARDAKİ MANÂ VE HİKMETLER

- Hayır ve şer mücadelesinin en geniş dairede dahi cereyan ettiğine bir işaret ve bir semboldür.
- Göklerde, daima uyanık nöbetçiler, itaatkâr sâkinler vardır. Allah'ın yeryüzünden gelecek şerlilerle bir arada bulunmaktan ve onların kendilerini

dinlemelerinden hoşlanmayan askerleri vardır. Düşen meteorlar, bu gerçeğe de işaret eder.

- Yeryüzündeki şerhlerin ve kirliliklerin temsilcileri olan casus şeytanları, temiz ve temizlerin meskeni olan gökleri kirletmekten ve yerde onlarla haberleşen daha başka habis ruhlar, insandan şeytanlar, büyücüler, falcılar adına casusluk yapmaktan alıkoymak için, göklerin kapılarından geri püskürtülmeleri gerekir. Kayan yıldızlar veya düşen meteorlar, işte buna hizmet eder.

PERSEİD METEOR YAĞMURU

Hız. Üstad Bediüzzaman Said Nursî'nin bir asra yakın önce yazdıklarını modern astronomi gözlemleri de doğrulamaktadır. Hemen her yıl izlenen Perseid meteor yağmuru, insanı ister istemez, meteorların belirli ve mühim sebepler için fırlatıldığı sonucuna götürmektedir. Çünkü her defasında gerek yoğunluk, gerek yağış zamanı, gerekse daha başka açılardan çok büyük değişkenlik gösteren bu yağmurun yapısı izleyenleri şaşırtmakta ve hakkında neredeyse hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir.

Milletlerarası Meteor Teşkilatı'nın 1993 sağanağı hakkında verdiği bilgilere göre,⁵⁴⁰ 11/12 Ağustos gecesi meydana gelen sağanağın ilk sonuçları Japonya'dan gelir. Saat 20.30'a kadar meteor yağış miktarı normal görülmektedir. Saatte 40 meteorun düştüğü tesbit edilmiştir. Avrupalı gözlemcilerden alınan ilk bilgiler ise, miktarın gece 20.00 ile 01.00 arasında saatte 100 meteor düşecek şekilde arttığı şeklindedir. Fransa'daki gözlemciler, 00.30 sularında miktarda "normal" in iki misli bir artış görüldüğünü rapor ederler. Bu artış 01.00 ile 03.00 arasında tırmanmaya devam eder ve 03.00 ile 03.30 arasında a'zamî seviyeye çıkar. A'zamî seviyenin 500 olduğu tahmin edilmektedir. Kanarya Adaları'ndan yapılan gözlemler, saat 04.00'ten sonra yağışın yavaşladığını göstermektedir.

Bu bilgilerin kaydedildiği *Astronomy* dergisinin Ekim 1993 sayısında Martin Beech'in yorumlarına göre sonuçlar, yağışın hiçbir zaman önceden tahmin edildiği şekilde olmadığını göstermektedir. Muhtemel bir meteor

fırtınası hakkında yapılacak ön tahminler tutmamaktadır. 11/12 Ağustos 1993 gecesi meydana gelen yağışta normal seviyenin beş katı üstünde bir düşüş gözlenmiştir. Bu perseid yağmuru, meteor düşüşleri hakkında önceden tahmin yürütmenin ne derece zor olduğunu göstermektedir.

Eski New York Bilimler Akademisi başkanlarından A. Cressy Morrison, insanın yerleşmiş düşüncelerden vazgeçip, kendine yabancı gelen gerçekleri kabulde direnmesini onun tipik bir özelliği olarak zikreder.⁵⁴¹ Ona göre, eski Yunanlılar dünyanın küre şeklinde olduğunu biliyorlardı, fakat Avrupa'da insanların bunu kabul etmeleri için 2000 senenin geçmesi gerekti. Yeni fikirler, daima muhalefet ve alayla karşılaşır, fakat gerçek, varlığını korur ve bir gün mutlaka kendini gösterir. Ne bilimsel çalışmalar, ne de bilimdeki gelişmeler, Allah'ı kabûl etmeme adına herhangi bir sebep ortaya koyabilmiş değildir. İnkârın sebepleri, sadece inat, tarafgirlik, zulüm, yanlış bakış açısı, ilim gururu ve benzeri nefsanîliklerdir.

· **Melekler, insan gibi tek bir şekil veya sûrette kalmazlar. Müşahhas olarak temessül ettiklerinde küllî hükmündedirler. Yani, aynı anda pek çok işi bizzat veya yardımcılarıyla görürler. Meselâ, Hazret-i Azrail aleyhisselâm, ölümü gelen insanların ruhlarını alan meleklerin nâzırıdır.**⁵⁴²

NÛRANÎ VARLIKLARIN TEMESSÜLLERİ

Daha önce de üzerinde durulduğu üzere, nûranî varlıkların temessülleri (akisleri veya bir şekildeki görüntüleri), kendileri gibidir; yani, bizzat şahıslarıyla aynı özelliklere sahiptir, kesif varlıkların temessülleri gibi değildirler; canlıdırlar ve bizzat şahısları gibi tasarrufta bulunurlar. Meselâ güneş, yeryüzünde her bir şeffaf cisimde temessül eder, güneş olarak görünür ve o cisimde ışığı ve ısıyla tasarrufta bulunur. Nûranî ve şuurlu varlıklar, aynı şeyi şuurlu olarak yaparlar. Bunlar, aynı anda binlerce yerde bulunabilirler; fakat mutlaka kendi şahıslarında görünmeleri zarurî değildir; farklı farklı şekil alabilir, farklı kılıklara girebilirler. Meselâ Hz. Cebrail (a.s.), Sahâbe'den Dıhye suretinde Sahâbeler arasında Peygamberimizin huzurunda görüldüğü anda binlerce başka yerde başka şekillerde de

görünebilir, tasarrufta bulunabilir; Arş-ı A'zam'ın önünde, doğudan batıya uzanan geniş ve muhteşem kanatlarıyla secde ediyor olabilir. İşte, nûranî varlıklar, aynı ayna binlerce yerde o yerin özelliklerine ve kabiliyetine göre görünür ve icraatta bulunurlar. Nasıl kesif cisimlere su ve cam gibi şeffaf maddeler ayna ve vasıta olur, öyle de, meleklerle ve rûhanîlere de hava, esir ve Misal Âlemi'nin bazı varlıkları ayna, hattâ şimşek ve hayal hızında bir seyahat vasıtası olma vazifesi yapar; melekler ve ruhanîler bu vasıtalarla hayal hızında kâinatın veya varlığın lâtif menzillerinde gezer, temaşada bulunurlar.⁵⁴³

BÜYÜK MELEKLERİN MAHİYETLERİ VE YARDIMCILARI

Hz. Cebrail, Hz. Mikâil ve Hz. Azrail gibi büyük meleklerin kendi türlerinde kendilerine benzeyen yardımcıları vardır ve bu yardımcıları, sorumlu buldukları yaratıklara göre kimlik olarak da, şeklen de farklılık gösterirler. Meselâ, salih zatların canlarını alan melek ile ehl-i şekavetin canlarını alan melek başkadır. Yerküreye müekkel olan meleğin –çokluktan kinaye olarak– kırkbin, belki yüzbinlerce başı, her başında yüzbinlerce dili olmalıdır. Çünkü yeryüzünde Cenab-ı Allah'ı (c.c.) zikreden, O'na tesbih ve hamdde bulunan milyarlarca, trilyonlarca varlık –cemadât, bitki ve hayvan– vardır. Bu gerçeği ifade eden bir hadis-i şerifte “Bir melek var ki, kırk bin başı (dolayısıyla seksen bin gözü) bulunur; her başında kırk bin dil vardır ve her bir dille kırk bin tesbihat yapar (yani, aynı anda altmışdört trilyon tesbihatı söyler).” buyrulmaktadır.⁵⁴⁴ Bunun gibi, Hz. Azrail (a.s.) tek bir melek, dört büyük melekten biri olmakla birlikte, vazifesi gereği hem pek çok yardımcıları bulunur, hem de her insana dönük bir yüzü ve bakar bir gözü olmalıdır. Hz. Musa'nın Hz. Azrail'in gözüne tokat vurduğunu ifade buyuran hadis-i şerif,⁵⁴⁵ bu gerçeğe ışık tutmaktadır. Yani, celadetiyle meşhur ve Allah katında nazdar makama sahip olan Hz. Musa (a.s.), Hz. Azrail'in bizzat kendisine değil, ya temessülle görünen şekillerinden birinin gözüne veya rûhunu kabzetme niyetiyle Hz. Azrail'in ona bakan gözüne Allah'a ibadete ve O'nun yolunda hizmete devam etmek için yumruk vurmuş olsa gerektir.

· **Varlığa dikkatle bakıldığında iki daire görünür: Rubûbiyet dairesi ve ubûdiyet dairesi. İkinci daire, bütün kuvvetiyle birinci daire hesabına çalışır.**⁵⁴⁶

Kâinata baktığımızda birbirine mukabil, yani birbirine bakan iki daire görürüz. Bunlardan biri Rubûbiyet dairesidir. Yani, bir tarafta kesintisiz bir yaratma, rızıklandırma, nimet verme, yetiştirme, terbiye etme, kusursuz sanat sözkonusudur. Bir zerreden galaksilere kadar Rubû-biyet'in icraatını müşahede ederiz. Denizlerin dibindeki en küçük varlıklar, hattâ bakteriler, hayatlarını sürdürmek için gerekli bütün cihazlarla kusursuz yaratılmakta, kâinatın bünyesinde kendilerine fevkalâde vazife gördürülmekte, meselâ bakterilerle toprağın canlılığı sağlandığı gibi, yer üzerindeki pek çok atıklar, cesetler bakteriler tarafından yenmekte ve böylece yerin zemini devamlı temiz tutulmaktadır.

Karıncalar, bir buğday tanesi bütün kış bir karıncaya kâfi iken, yaz mevsiminde toprağın üzerinde tam bir “ümme” olarak hummalı bir faaliyete girişmekte, dökülüp, toplanmadan kalmış bütün taneleri toplayarak onları toprağa ekmekte ve yerde israfa imkân vermeme çok önemli bir rol oynamaktadır. Kısaca, kâinatın tamamında her bir varlık, insan vücudunda her bir organ, her bir hücre kusursuz vazifeler görmekte, rızıkları hiç ihmal edilmeden kendilerine verilmekte, yapılan her şey mükemmel bir sanatkârlık temelinde yapılmakta ve bütün bunlar, sonsuz ve her bakımdan mükemmel Rubûbiyet'i ilan etmektedir.

Bütün varlıklar, bu şekilde bir yandan kendilerine verilen rızık ve nimetlerle doyup hayatlarını mesrurane devam ettirirken, diğer yandan, varoluştaki vazifelerini mükemmelen yerine getirmekte; her bir varlık türü, kendine has dille Rabbü'l-âlemîn'e karşı ibadetini yapmakta, O'nu sürekli hamd ile tesbih etmekte, O'nu O'na ait olmayan nitelemelerden tenzih edip, O'na ait sıfatlarla tanıtmaktadır. İnsan ve cinler gibi şuurlu varlıklar da, bir bakıma Kader'in kendileri için çizdiği cibrî sınırlar içinde kalarak, diğer yandan kâinattaki hüsn-ü sanatı, güzelliği ve mükemmeliyeti takdir ederek, bunlar üzerinde düşünüp çalışarak, Rubûbiyet'in icraatını ve kanunlarını keşifle icatlarda bulunarak, içlerinde ehl-i iman olanlar Din adına

kendilerine emredilenleri ve nimetlere garkedilmiş olmanın şükürünü yerine getirmeye çalışarak, onlar da Rubûbiyet'e mukabil ubûdiyet, yani kulluk ve ibadet dairesini sürekli faal tutmaktadırlar.

· **Melâike, farklı türlerde ve türlerine göre vazifeleri bulunan çok büyük bir ümmettir ve Cenab-ı Allah'ın ordularındandır.**⁵⁴⁷

Melekler, nurdan yaratılmış çok büyük bir ümmettir. Onların pek çok türleri veya milletleri vardır. İçlerinde pek çoğu, Cenab-ı Allah'ın Şeriat-ı Tekvîniyyesi'ni temsil ederler ve onun tatbikinde çalışırlar; bu Şeriat'ın emirlerini taşır ve yerine getirirler. Gök cisimleri, onların mescidleri hükmündedir. Dolayısıyla göklerde ve yerde her yaratılmışı, her varlığa, cisimlere ve her bir türe müekkel, yani onlarla sorumlu tutulan ve onların ibadetlerini Allah katında temsil ve takdim eden melekler vardır. Hangi melek hangi cisim veya varlık türüne müekkel kılınmışsa onun şeklinde görünür ve/veya görülür.

Meleklerin bir kısmı, sürekli ibadet halindedir. Daima rükûda, secde veya Allah'ı tesbih eden, O'na hamdeden melekler vardır.

Meleklerin bir kısmı da, Cenab-ı Allah'a en yakın hizmette bulunan, Arş'ın etrafında yer alan, Allah'a hizmet ve O'nun müşahadesiyle müstağrak, yani âdeta kendinden geçmiş gibidir.

Cebrail (a.s.) ve yakınları gibi, peygamberlere vahiy getiren melekler, mü'minlere savaşlarda veya başka şartlarda yardım eden melekler, insanları koruyan ve amellerini kaydeden melekler (hafaza ve kiramen kâtibîn melekleri), kabirde ölüleri sorguya çekecek melekler (Münker ve Nekir) gibi daha pek çok melek türleri bulunmasının yanısıra, Hz. İsrail (a.s.) gibi ağzında Sûr'u Kıyamet'in kopmasını ve haşir için onu üfürmeyi bekleyen, Hz. Azrail (a.s.) ve yardımcıları gibi insanların canlarını almakla vazifeli büyük melekler de vardır.

KUR'ÂN-I KERİM'DE MELEKLER

Meleklerin bütün bu türlerine Kur'ân-ı Kerim'de işaret buyrulur:

Yemin olsun birtakım güzel neticeler için birbiri peşisıra gönderilenlere; gönderilip, şiddetli fırtınalar misali hızlı ve güçlü hareket edenlere; ve (vahyin yazılı bulunduğu çok şerefli sayfaların muhtevasını) yaydıkça yayanlara, yayıp, (hak ile bâtılın) birbirinden bütünüyle

ayrılmasına hizmet edenlere, ve böylece İlâhî vahyi taşıyanlara, bazıları tevbe ve bağışlanma sebebi edinsin, bazıları ise uyarılsın diye. [548](#)

Yemin olsun, (Allah'ın emirlerini alıp) uçup giden ve (onları yerine getirmeye) dalanlara; (aldıkları emirle) sevinç ve şevk içinde hareket edenlere; (İlâhî emirleri yerine getirmek için feza okyanusunda) yüzercesine hareket edenlere; böylece birbiriyle âdeta yarışan ve (kâinatın idaresi adına üzerlerine düşen) işleri yerine getirenlere. [549](#)

Andolsun saf saf dizilenlere; (bir kısmı, vahye müdahaleye çalışan cinleri, şeytanları) ters yüz edip geri çevirmekte, (ve bir diğer kısmı, Allah'tan) bir mesaj olarak vahyi okumaktadır. [550](#)

Kur'ân, (herkes için) bir öğüttür, bir uyarıdır, dileyen herkesin dinleyip, ders alacağı; son derece şerefli sayfalarda kayıtlı; (Allah katında) oldukça yüce ve tertemiz (her türlü bâtıldan, çelişkiden uzak); elleriyle (taşınır) melek-elçilerin, asil, çok değerli ve iyilik timsali. [551](#)

Gerçekte Kur'ân, getirdiği sözdür çok şerefli bir elçinin (Cebrail); son derece kuvvetli; Arş'ın Sahibi'nin katında mertebe ve itibarı çok yüksek; (yardımcılarının kendisine) itaat ettiği, ayrıca (Allah'ın emirlerini yerine getirmede) bütünüyle güvenilir ve âkıbeti de emniyet altında. [552](#)

Ama siz (ey insanlar, bu aldanişınızla) Din'i, nihaî Hüküm ve Hesap Günü'nü yalanlıyorsunuz. Oysa, yanbaşıınızda sizi sürekli gözetleyenler var: Her söz ve davranışınızı kayda geçiren tertemiz, şerefli melekler; yaptığınız her şeyi bilmektedirler. [553](#)

Biz, Kur'ân'ı Kadir Gecesi'nde indirdik. Nedir o Kadir Gecesi bilir misin? Kadir Gecesi, bin aydan daha hayırlıdır. O gece melekler ve Ruh, Rabbilerinin izniyle her iş için iner de iner. [554](#)

O (Bedir) günü mü'minlere, "İndirdiği üç bin meikle Rabbinizin size imdat göndermesi yetmez mi?" diyordun. Evet, (niye yetmesin!) Hattâ, eğer sabreder, (cephede direnir) ve Allah'a karşı gelmekten sakınıp takvâ dairesinde kalarak O'nun koruması altına girerseniz, düşmanlarınız hemen şu dakikada üzerinize geliverecek olsalar, Rabbiniz beş bin formalı, nişanlı meikle size imdat edecektir. Allah, (o zaman yaptığı bu yardımı) ancak sizin için bir muştı olsun ve onunla kalbleriniz yatışsın diye yapmıştı. [555](#)

(Hicrete güçleri yettiği halde hicret etmeyip, buldukları yerde Allah'a şirk koşmaya devam ettikleri için) kendi kendilerinin zalimleri olarak (ölüm) meleklerinin canlarını aldığı kimselere gelince: (o anda melekler) onlara sorar: "Ne işle meşguldünüz?" Onlar, "Biz, bu ülkede (Din'i yaşamaya imkân bulamayan) zulme ve baskıya maruz kalmış kimselerdik." diye cevap verirler. Melekler, "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Hicret edeydiniz!" derler. Böylelerinin nihaî barınağı Cehennem'dir; ne fena bir âkıbet, son durak olarak ne kötü bir yer! [556](#)

O müşriklerin (Allah'ın) evlâtları dedikleri melekler, O'nun ikram ve takdirine mazhar olmuş kullarıdır. Ancak O'nun söylediklerini söyler, O'nun sözünün üzerine söz katmazlar ve sadece O'nun emriyle işler, ancak O'nun emrini yerine getirirler. O, onların yaptıklarını da, yapmakta olduklarını ve yapacaklarını da bilir; onlar, ancak O'nun razı olduğu mü'min kulları hakkında şefaatte bulunabilir, (onlar için bağışlanma diler ve dua eder)ler, (yoksa

müşriklerin iddia ettikleri gibi, Allah katında onlar hakkında şefaatte bulunacak değillerdir). Hepsini de, O'na duydukları derin saygı ve tazim sebebiyle kalpleri tir tir titrer.⁵⁵⁷

Ey iman edenler! (Kendinizi ve onları Allah'ın hükümleri istikametinde eğiterek) hem kendinizi hem de ailenizi, yakıtı insanlarla taşlar olan müthiş bir Ateş'ten koruyun. Onun başında hem görünüş, hem karakter itibarıyla sert ve çetin melekler vardır; Allah onlara ne emrederse asla karşı gelmezler ve kendilerine her emredilene yerine getirirler.⁵⁵⁸

Sonra, O'nun huzurunda O'nun izin verdiği kişi hakkında ve yine O'nun izin verdiği kişi tarafından yapılmadıkça şefaate da hiçbir fayda vermez. (Şefaati umulan meleklerin) kalbi, (Allah'ın emrini almaktan gelen) şok edici ürpertiden sıyrılnca, diğer melekler onlara, "Rabbimiz ne buyurdu?" diye sorar. Onlar da, "Her zamanki gibi gerçeği." diye cevap verirler. O, Aliyy (mutlak yüce ve aşkın)dır, Kebîr (mutlak büyük)tür.⁵⁵⁹

O gün bütün insanları, deniz dalgaları gibi birbirine girip çarpışmaya ve dehşetli bir herc ü merç yaşamaya terk ederiz; artık Sûr'a da üfürülür de, onların hepsini bir araya toplarız.⁵⁶⁰

O gün ki Sûr'a üfürülür ve göklerde ve yerde kim varsa, Allah'ın diledikleri dışında, (yıldırım çarpmış gibi) dehşet içinde donakalır. Ve istisnasız herkes, tam bir boyun eğmişlik içinde O'nun huzuruna gelir.⁵⁶¹

Sûr'a üflenir ve bunun üzerine Allah'ın diledikleri müstesna, göklerde ve yerde kim varsa çarpılıp cansız yere düşer. Sonra ona bir defa daha üflenir ve bir de bakarsın ki, bütün ölümler dirilip kabirlerinden ayağa kalkmış, (merak ve endişe içinde) etraflarına bakılmaktadırlar.⁵⁶²

• **Şeytanın varlığı, insanlık adına şer değil, hayırdır.**⁵⁶³

ŞERLERİN VARLIĞINDAKİ HİKMET

Daha önce de açıklamaya çalışıldığı gibi, varlıkta şerler, başka türlü ulaşılamayacak hayırlara daha güçlü bir motivasyonla ulaşılabilir diye vardır.

Muhalefet ve mücadele, insanda çok kuvvetli hükmeder. Bunlarsız insan, pek çok hayırdan, terakkî ve tekâmülden mahrum kalır. Melek-ler, kendilerinde muhalefet ve mücadele olmadığı için terakkî etmezler ve makamları sâbittir. İlimleri de artmaz. Oysa insan, özellikle kendi nefsindeki zahiren menfî ve kendine zararlı görünen unsurlarla mücadele ederek insanî kemalâta ulaşabilir.

ŞEYTAN'IN VARLIK HİKMETİ

Varlıkta şerleri temsil eden ve insanı o şerlere çağıran, şeytandır. Şeytan, insanı sürekli şerlere çağırmakla hem insanda çok kuvvetli hükmeden

muhalefet ve mücadele, yani kavga duygu ve yönelişini üzerine çeker ve bunların şerlere sebep olmasını engellemenin yanısıra, hayırlara kanalize edilmesine hizmet eder, hem de insanın iradesinin güçlenmesine ve hem kendisiyle, hem de onu işlemeye davet ettiği şerlerle mücadele ederek mânen ve ahlâken terakkîsine çok ciddî katkıda bulunur. Dolayısıyla şeytanın varlığı, insan için temelde hayırdır. Yani Hz. Allah (c.c.), insanın en büyük düşmanı olan şeytanı da katiyen insanın hizmetine koymuştur. Fakat insan, bu hizmetçisine mağlûp olur, onun peşine takılır ve onu kendisi için tamamen bir şer aleti haline getirirse, bu, insanın kendi suçudur, yoksa şeytanın yaratılıp insana musallat kılınmasının suçu değildir.

ALLAH, DÜŞMANLARINI DA, ŞEYTANI DA MÜ'MİNLERE HİZMET ETTİRİR

Burada yeri gelmişken şu hususu da belirtelim ki, mü'minler, Allah'ın dinine itaat ettikleri, O'nun kendileri için çizdiği çizgiyi sapmadan, sapmalar olduğunda derhal yeniden o çizgiye gelerek takip ettikleri, yani teklif istikametinde davrandıkları sürece Allah, en azılı düşmanlarını bile onlara hizmet ettirir. Düşmanlarının mü'minler aleyhinde yaptıkları planlar, kurdukları tuzaklar, bizzat Cenab-ı Allah'ın o düşmanlar aleyhinde kurduğu "birer" tuzak olur ve onların helâki istikametinde işler. Şeytan'ın rolü de aynen bunun gibidir. Mü'minler, İlâhî teklife uydukları, dinî sorumlulukları istikametinde davrandıkları sürece şeytan, onların bütünüyle hizmetçisi, şeytanın hile ve tuzakları da, mü'minlerin muvaffakiyetine hizmet eden birer strateji olarak fonksiyon görür.

Bu gerçeğin en açık misalini Bedir Savaşı'nda görürüz. Bedir Savaşı öncesi Kureyş, bir kervan hazırlamış ve Ebû Süfyan başkanlığında Suriye'ye göndermişti. Satılmak için Suriye'ye gönderilen mallar, Medine'ye hicret etmiş bulunan Müslümanların mallarıydı. Allah Rasûlü (s.a.s.), kervanın dönüşünü haber alınca, üç yüz civarında ve pek azı silahlı ashabıyla mallarını kervandan istirdat (geri almak) için Mekke'den ayrıldı. Şeytan da bunu fırsat bilip, Müslümanları yok etmenin tam zamanıdır düşüncesiyle Mekke'li müşrikleri kışkırttı. Müşikler, bin kişilik ve tam

silahlı bir ordu hazırladılar. Şeytan, “Bugün sizi yenecek hiçbir ordu yoktur!” diyerek, onları Müslümanlarla savaşmaya iyice teşvik etti. Allah Rasûlü Medine’den çıkarken niyetinde savaş yoktu. Fakat yolda Cenab-ı Allah O’na savaşı emretti ve O da, ashabıyla istişare ederek, Bedir’e doğru yöneldi. Savaşı Cenab-ı Allah, müşrikleri perişan etmek ve kuvvetlerinin ana damarını kesmek için irade buyurmuştu. Neticede savaşı Müslümanlar kazandı ve müşriklerin hemen hemen bütün elebaşları öldürüldü. Kur’ân-ı Kerim’de, İslâm tarihinin ilk döneminde çok önemli bir kavşak olan bu savaş ve sözkonusu gerçeklerle ilgili olarak, *“Eğer müşriklerle Bedir’deki şartlarda savaş için randevulaşmış olsaydınız, randevuyu yerine getiremezsiniz... Allah, küfredenlerin bir tarafını (asıl güç damarlarını) koparmak için, kalanlar da ümitsiz ve perişan bir halde dönüp gitsinler diye böyle yaptı.”* buyrulur.⁵⁶⁴

Kısaca, Müslümanları zayıf ve mağlûbiyetlerini garanti görüp, müşrikleri Mekke’den çıkarmak ve savaya teşvik etmekle Bedir Savaşı’na, yani mağlûbiyet sahasına sürükleyen şeytan olmuş, şeytanın Müslümanlar’a karşı kendince kurduğu tuzak, esasen Cenab-ı Allah’ın müşriklere tuzağı olarak işlemiştir. Yani şeytan, bilmeden bütünüyle Müslümanlar’a ve Cenab-ı Allah’ın Müslümanlar lehindeki iradesine hizmet etmiştir. İşte, Müslümanlar İlâhî teklif istikametinde davrandıkça şeytanın da, düşmanlarının da onlar aleyhindeki bütün hile ve tuzakları, bizzat onların kendileri aleyhinde kurulmuş tuzaklar olur ve şeytan da, düşmanları da, neticede Müslümanlara hizmet eder.

• **Şeytanın varlığına kat’î bir delil, insan şeytanlarının varlığıdır.**⁵⁶⁵

İNSÎ ŞEYTANLAR

Kur’ân-ı Kerim’de münafıklardan sözedilirken, *“İman etmiş bulunanlarla karşılaştıklarında (riyakârane ve onlardan görünmek için) ‘İnandık!’ derler. Fakat şeytanlarıyla gizli mahfillerde halvet olduklarında ise, ‘Emin olun, sizinle beraberiz, sizin maiyetinizdeyiz; diğerlerine yaptığımız sadece alaydan, yüzlerine gülmekten ibarettir.’ diye teminat verirler.”*⁵⁶⁶ buyrulur. Medine’de münafıkları arkadan idare eden bazı

yahudi liderler vardı ki, Cenab-ı Allah bunları “münafıkların şeytanları” olarak anmaktadır. Demek oluyor ki, insanlar içinde de şeytanlar, şeytanlaşmış, zamanla şeytan karakteri kazanmış ve aynen şeytan gibi insanları dalâlete atmaya çalışan ve bunu meslek edinen, bundan zevk alan tipler vardır.

Bediüzzaman Hz.leri, mevzu ile ilgili olarak şunları kaydeder:

İnsanlar içinde şeytan vazifesini gören cesetli habis ruhlar müşahede edildiği ve bulunduğu gibi, cinlerden cesetsiz habis ruhların bulunduğu da aynı kat’iyettedir. Eğer cinlerden olan bu cesetsiz ruhlar maddî ceset giyseler, söz konusu şerli insanların aynısı olurlar. Eğer insan sûretindeki şeytanlar cesetlerini çıkarsalar, cinden iblisler olurlar. İşte cinden ve insandan şeytanlar arasındaki bu çok kuvvetli münasebet sebebiyledir ki, bâtil bir mezhep, “İnsan sûretindeki oldukça şerli habis ruhlar öldükten sonra şeytan olurlar.” diye hükmetmiş. Malûmdur ki, daha iyi bir şey bozulsa, ondan daha az iyi bir şeyin bozulmasından daha ziyade bozuk olur. Meselâ: Nasıl ki süt ve yoğurt bozulsalar, yine de yenilebilir. Fakat yağ bozulsa yenilmez, bazen zehir gibi olur. Öyle de: Mahlûkatın en şerefli, en çok nimete mazhar kılınan olan insan eğer bozulsa, bozuk hayvandan daha çok bozuk olur. Kokuşmuş maddelerin kokusundan lezzet alan haşerat gibi ve ısırarak zehirlemekten zevk alan yılanlar gibi, dalâlet bataklığındaki şerler ve habis ahlâk ile lezzetlenir, iftihar eder ve zulmün karanlığındaki zararlardan ve cinayetlerden lezzet alır ve âdeta şeytanın mahiyetine girerler.

Evet, cinî şeytanın varlığına kat’î bir delil, insî şeytanın varlığıdır.⁵⁶⁷

Evet, Kur’ân-ı Kerim, bir başka âyetinde insandan şeytanlarla cinnî şeytanların münasebetlerine de dikkat çeker: “İşte, (tekvinî kanunlarımız çerçevesinde) her peygamberin karşısında insan ve cin şeytanlarından oluşan bir düşman şebeke var etmişizdir: birbirlerine tamamen aldandıktan ibaret yaldızlı sözler fıslıdayıp telkinde bulunurlar –Eğer Rabbin dilemiş olsa idi, böyle yapmazlardı. (O’nun Meşietî’ne teslim ol, çünkü bu işin yolu budur). Bu bakımdan, onları düzmekte oldukları yalanlarla başbaşa bırak! Âhîret’e inanmayanların gönülleri, o boş ve aldatıcı telkinlere, yalanlara, va’dlere meyleder, meyletmekle kalmaz, bütün bütün ısınır ve onlardan zevk alır hale gelir ve zaten tabiatları haline gelmiş kötülükleri işlemeye ve kazandıkları günahları kazanmaya devam ederler.”⁵⁶⁸

Şeytanlar tahribat cihetinde gittikleri ve az bir amelle çok şer işledikleri için ehl-i iman, Cenab-ı Allah’ın yardımına şiddetle muhtaçtır.⁵⁶⁹

Kur'ân-ı Kerim'de açıkça beyan buyrulduğu üzere,⁵⁷⁰ şeytanın hilesi zayıftır ve şeytanın insan üzerinde ona bir şey yaptırabilecek gücü yoktur. Şeytan, ancak, fakat ısrarla va'deder ve çağırır; şeytanın va'di ve çağırısı da ancak aldatmaya yöneliktir.⁵⁷¹ Ne var ki insan, nefesine, nefsanîyetine mağlûp olarak şeytana uyar ve onun arkasından gider. Cinnî şeytan ve şeytanlar zayıf olduklarından, zayıf, yani kalbi zayıf, kompleksli, müsbet bir icraat ortaya koyamayan insanlar gibi tahrip cihetinde gider, tahrip için çalışırlar.

TAHRİBİN KOLAYLIĞI

Her günah, bir tahriptir. Tahrip ise çok kolaydır. Yüz insanın bir yılda yaptığı bir binayı bir çocuk bir kibrit çakma ile yer ile yeksan edebilir. İşte şeytanlar tahripkâr olup, tahrip için çalıştıkları, insan da aceleciliği ve nefesine mağlûbiyeti sebebiyle hazır bir dirhem lezzeti ileride verilecek bir ton lezzete, hattâ dünyanın sinek kanadı kadar lezzetini Âhiret'in lezzetlerine tercih edebildiği için ehl-i iman, hak ve hakikat yolunda gidenler, Cenab-ı Allah'ın yardımına şiddetle muhtaçtırlar. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim, ısrarla, teşvik ve tehditlerle insanları şeytanlara uymaktan, onların izinde gitmekten men ve ikaz eder; şeytanların tahribine karşı Cenab-ı Allah, binbir İsm'i ile ehl-i imana yardımını takdim buyurur, merhamet elini onlara imdat için uzatır. İnsan olan insana düşen, Cenab-ı Allah'ın yardımını kuşanmak, O'nun yardımına ve korumasına sığınmak, O'nun kendisine imdat için uzatılmış eline tutunmaktır.

• **Şeytan'ın en mühim bir desisesi, kendini kendine tâbi olanlara inkâr ettirmektir.**⁵⁷²

Şeytan, insanı Allah'ın yolundan saptırmak için her türlü çareye başvurur, her türlü hile veya desiseyi dener. Onun en önemli bir hilesi veya desisesi, kendisini inkâr ettirmektir. Şeytan'ın varlığını inkâr eden insan, şeytanın peşinde gidiyor olmayı kabûl etmez ve dolayısıyla şeytanın her türlü oyununun, her türlü hile veya desisesinin oyuncağı olur. Şeytan, özellikle modern dönemde materyalistlere bu oyunu oynamış ve oynamaktadır ki, onlar maneviyata, varlığın madde ötesi boyutuna,

dolayısıyla Cenab-ı Allah'a da, şeytana da inanmamakla şeytanın tam bir takipçisi olduklarının farkında değillerdir.

· **Şeytanın diğer çok önemli bir desisesi, insana kusurunu itiraf ettirmemektir. Ta ki, istiğfar ve kendisinden Allah'a sığınma yolunu kapasın.**⁵⁷³

Bir insanın insanlığı ve Müslümanlığını, Hz. Allah ile münasebetini iki kelime tarif eder: Şükür veya sabır, bir başka açıdan, hamd ve istiğfar.

İnsan, Allah sever gibi kendi nefisini sever ve kendisini her türlü ayıptan ve hatadan uzak görür. Bu sebeple, yaptığı her güzel iş ve elde ettiği muvaffakiyeti kendinden, başına gelen belâ ve musibetleri ve başarısızlıklarını ise başkalarından, zaman, zemin ve şartların elverişsizliğinden bilir. İnsanın bu aldanışıdır ki, ona Allah'ı göstermez. Allah'a inansa bile ben-sevgisinden ve enaniyetinden kurtulamayan bir insanda sözkonusu hal ve tavırlar çok kere müşahede edilir. İşte bu, şeytanın en önde gelen bir diğer tuzağıdır.

İnsan, enaniyeti ve şeytana uyması sebebiyle başarılarını kendinden bilmekle Allah'a şükür ve hamdde de bulunamaz; başkalarından bir yardım veya iyilik görse, onlara da teşekkür edemez. Allah'a şükredemeyen, insanlara teşekkür de edemez, etse de içten edemez, bir başka sebeple veya menfaati için eder. İnsanlara içten teşekkür edemeyen, Cenab-ı Allah'a da şükredemez. Hamd ve şükür, İslâm'ın bir kanadıdır; derecesi ve derinliği nisbetinde insandaki tevazu, mahviyet ve Allah ma'rifetini gösterir. İnsanlar, özellikle bolluk ve rahatlık dönemlerinde şükürle imtihan olurlar ve bu imtihan, darlık ve zorluk dönemlerinde sabırla imtihandan daha zordur. Evet, İslâm'ın ve insanlığın bir kanadını şükür oluştururken, diğer kanadını da sabır oluşturur.

KOYNUMUZDAKİ AKREP VE ONU HABER VERENDEN MEMNUN OLMA

Kişinin Müslümanlığı, imanı, Allah ile münasebeti ve insanlığı, bir diğer açıdan, kendini kusurlarını kabûllenebilmede gösterir. Şeytan'ı dinleyen bir nefis, kusurunu görmek istemez; görse de, yüz te'vil ile te'vil eder.

“Hoşnutluk gözü, her ayıba karşı kapalıdır.” sözünde çok güzel ifade edildiği gibi, nefsinden hoşnut olan insan, nefsinin ayıplarını görmez. Görmeyince itiraf etmez; itiraf edemeyince kusur ve günahlarından dolayı Allah’tan bağışlanma dilemez; şeytandan ve hilelerinden de Allah’a sığınmaz. Neticede şeytana maskara olur. Hz. Yusuf (a.s.) gibi kadri yüce bir rasûl, hem de hiç kusuru olmadığı bir meselede, “*Ben, nefsimi temize çıkarmam, suçsuz görmem. Çünkü nefis, daima ve ısrarla kötülüğü emreder, meğer ki Rabbim, hususî rahmetiyle muamele ede!*”⁵⁷⁴ derken, nefse nasıl itimat edilebilir?

Oysa insan, acz ve fakrla ma’lûl bir varlıktır; aynı zamanda günaha da girer girer çıkar. Bu sebeple, onun gerçek insanlığı ve Müslümanlığı, acz, fakr ve günahkârlığını idrak ve samimî olarak kendi vicdanında itirafla kusur ve günahlarından dolayı Cenab-ı Allah’tan bağışlanma dileme ve hileleri karşısında şeytandan Allah’a sığınmada yatar. Kişinin hata ve günahını itirafı kendi vicdanında olmalıdır; başkaları karşısında böyle bir itiraf, riya veya süm’anın, yani “beni görsünler, benden bahset-sinler” ciliğin sesi–soluğu olabilir. İnsanın gerçekten kusur ve günahını vicdanında kabûl ve itiraf edip etmediğinin göstergesi, hata ve günahlarından dolayı güzellikle ikaz edildiğinde bu ikazı rahatlıkla kabûllenip kabûllenememesidir. Hz. Üstad Bediüzzaman (r.a.), bu konuda “ Benim boynumda veya koynumda bir akrep bulunduğunu biri söylese veya gösterse, ondan darılmak değil, belki memnun olmak lâzım gelir.”⁵⁷⁵ der.

KENDİSİNDEN EN ÇOK ZEVLİK DUYULMASI GEREKEN DAVRANIŞ

İnsan, günahları ve hataları samimiyetle yüzüne söylendiğinde bundan memnun oluyor, en azından bir rahatsızlık hissetmiyor ve onlardan dolayı samimî olarak tevbe ve istiğfarda bulunabiliyorsa bu, onun Müslümanlığının ve insanlığının derecesini gösterir. Yok, kusur ve günahından dolayı ikaz edildiğinde Firavun gibi kendisini savunuyor, nefsinin avukatlığını yapıp, mazeret üzerine mazeretle kusur ve günahını te’vile gidiyorsa, böyle bir insanın Müslümanlık ve insanlık adına yürümesi

gereken çok yol var demektir. Fethullah Gülen Hocaefendi, bu konuda şu çok önemli hatırlatmada bulunur:

En çok zevk duyacağımız şey, sevdiğimiz ve sevgisinden emin bulunduğumuz kimselerden gelen tenkitler olmalıdır. Aksine, bazı kusurlarımızdan dolayı çok dostlarımızı kaybedeceğimiz gibi, birçok eksik ve kusurlarımızı da düzeltme mülâhazası söz konusu olmayacaktır.⁵⁷⁶

Ruh, Emir Âlemi'nden canlı, şuurlu, nûranî, çok boyutlu, külliyet kazanma istidadına sahip ve kendisine hariçte vücut verilmiş ölümsüz bir kanundur.⁵⁷⁷

ÂLEM VE ÂLEMLER

Nasıl bir binanın, önce mimarın zihninde bir gaye ve düşünce olarak, sonra ilmî, yani proje ve plan halinde, ardından fizikî ve kendisini tanıtan bir broşür olarak farklı varlık merhaleleri ve şekilleri vardır, bunun gibi, kâinatın da Cenab-ı Allah'ın İlmi'nde, Kaderî (tabir yerindeyse, planlanmış, takdir buyrulmuş), fizikî ve ayrıca kendisini tanıtan, tefsir eden Kur'ân olarak farklı varlık şekilleri sözkonusudur. Karşılıklı konmuş iki aynanın ortasına oturduğumuzda önümüzdeki aynada, arkamızdaki iç içe görüntülerimizin yansıdığını görürüz. Zihnimizde hayal, tasavvur, tefekkür, tasdik, iltizam ve itikad gibi iç içe fakülteler bulunur. Nefis, kalb, vicdan, sır, hafî, ahfâ, iç ve manevî varlığımızın iç içe tabakalarıdır. İşte, maddî âlemi kuşatan, onun ötesinde, onunla iç içe pek çok yarı şeffaf ve bütünüyle şeffaf âlemler vardır. İçinde yaşadığımız maddî âlem bile toprak, su, hava ve fezayı kaplayan esir gibi kesif, yarı şeffaf ve şeffaf unsurlardan oluşmaktadır. Bütün bunlar, varlık atlasının adına 'âlem' dediğimiz biri diğerinin zâhiri, diğeri ötekinin bâtını, yani iç yüzü olarak iç içe var olan tabakalarına misaldir. İçinde yaşadığımız kesif maddî âlemlerle tamamen şeffaf manevî âlemler arasında Berzah Âlemi, yani 'ara âlem' de denilen Misâl Âlemi yer alır. Onun ötesinde ise manevî âlemler bulunur ki, bunlara Emir Âlemi denir.

RUH VE KANUN

İşte ruh, Emir Âlemi'ne ait bir mahlûk, yani Cenab-ı Allah'ın yaratmış olduğu canlı, şuurlu, nûranî, çok boyutları bulunan, tekâmülle külliyet kazanma istidadına sahip, hariçte kendisine hissî, yani eserleriyle hissedilebilir vücut verilmiş ve kendine ait inceler incesi bir 'sade' veya 'kılıf' içinde ölümsüz bir kanundur. Kelimenin felsefî manâsıyla basittir; mürekkep, yani parçalardan oluşmuş değildir. Dolayısıyla, ceset gibi çözümlenmeye maruz kalmaz.

Rûhu, türlerdeki yine Emir Âlemi'nden gelen neşv ü nema, yani büyüme ve gelişme kanunu gibi bir kanuna benzetebiliriz. Neşv ü nema kanunu bitkiler ve ağaçlar için ne ise, ruh da, hayvanlar ve insanlar için odur. Şu kadar ki, kanun canlı, şuurlu ve çok boyutlu olmadığı gibi, tekâmül ve külliyet kazanma kapasitesine de sahip değildir. Ayrıca, kanunun hariçte varlığı yoktur. Ruh, haricî vücut elbisesinden soyunsa ve başından şuuru çıkarsa kanun olur; İlâhî Kudret kanuna hariçte vücut elbisesi giydirse ve başına şuuru taksa ruh olur.

Kanun da, ruh gibi basittir; meselâ bir incir ağacı ölse, dağılsa, onun ruhu hükmünde olan neşv ü nema, yani büyüme ve incir ağacı olma kanunu zerre büyüklüğündeki çekirdeğinde bâkî kalır. Ağacın geçirdiği varlık merhalelerinden, ağacın kurumasından, kesilip yakılmasından çekirdeğindeki bu kanun etkilenmez. Nasıl ağaç, çekirdek ve kanun için bu böyledir, aynı şekilde insan da, ölüp toprağa düştüğünde, çürümeyecek olan ve hadis-i şerifte acbû'z-zeneb tabir edilen "çekirdeği" bâkî kalan rûhuyla, yani canlı, şuurlu ve ölümsüz neşv ü nema kanunu ile buluşturulduğunda Âhîret âleminde oraya has özelliklerle, ama kendi olarak dirilecektir.

· **Ruh, ezeli değildir, mahlûktur, fakat bâkîdir.** [578](#)

Büyük Kelâm âlimi Sa'deddin et-Taftazanî'nin "İnsan rûhu, mahlûk (yaratılmış) değildir.", Muhyiddin ibn Arabî'nin de "Rûhun mahlûkiyeti inkişafından ibarettir." dediği rivayet olunmaktadır. Bu tür sözlerden rûhun ezeliyeti manâsı çıkmaktadır. Oysa ruh, ezeli değildir. Öyleyse, bu sözlerden ne anlamalıyız?

Sa'deddin-i Taftazanî, hiçbir zaman ruhun ezelî olduğu iddiasında bulunmamıştır. Tam tersine, *Şerhu'l-Makasid* isimli meşhur eserinde Allah'ın Emri'nden, Emir Âlemi'nden bir kanun olan rûhun kendisine hariçte vücut elbisesi giydirilmiş bir mahlûk, yani Allah'ın diğer yaratıkları gibi yaratılmış bir varlık olduğunu açıkça beyan eder. "Ruh ile Allah arasında bir nisbet yoktur." sözüyle, yani rûhun Cenab-ı Allah ile asla bir benzerlik taşımadığı, ruhta ulûhiyete ait hiçbir şeyin bulunmadığı beyanıyla da hulûl ve ittihad gibi bâtil mezhepleri açıkça reddetmiştir. Şu halde, kendisine atfedilen yukarıdaki sözden kastı, rûhun Emir Âlemi'nden canlı bir kanun, Allah'ın Hayy isminin şuurlu bir aynası, Hayat-ı ebedîsinin bir cilvesi olduğunu ifade etmektir. Bunu Muhyiddin ibn Arabî'nin sözüyle bir arada değerlendirdiğimizde, Sa'deddin-i Taftazanî'nin ondan ne kastettiği daha iyi anlaşılacaktır.

HZ. MUHIYYİDDİN İBN ARABÎ VE RÛHUN MAHLÛKİYETİ

Hiz. Muhiyyiddin ibn Arabî, İslâm'ın bir harikasıdır. Fakat cevelan, yani hareket ve müşahede sahası daha çok Misal Âlemi olduğu için, bu âlemdeki müşahedelerini içinde bulunduğumuz Şehadet Âlemi'nin ölçülerine vurmadan anlattığından bazı yanlış anlamalara sebep olabilmektedir. Dolayısıyla, kendisi doğru görmesine ve aldanmamasına rağmen, sözleri, beyanları her zaman doğruya götürücü olamamaktadır. Dolayısıyla çok hususî olan meşrebi, yolu, Sadreddin-i Konevî gibi birkaç kişiyle sınırlı kalmıştır. Onun gibi konuşan pek çokları çıkmışsa da, bunların çok büyük çoğunluğu, onun Allah'ın Vücut sıfatında âdetâ fâni olmasından kaynaklanan sözlerini felsefeye indirgeyen şarlatanlardır.

Hiz. Muhiyyiddin-i Arabî'nin sözlerini anlamak için onun meşrebiyle Kur'ân ve Sünnet temelli giden tahkik ehli âlim-i mürşidlerin yolunu şu misalle açıklayabiliriz:

Meselâ güneş, aynada yansır. Ayna, içinde yansıyan güneş için bir bakıma zarftır, yani güneşi içinde tutar; bir bakıma da onun mevsufudur, yani güneşin ısı ve ışığıyla bir nitelik kazanır; güneşin ısı ve ışığı aynanın sıfatı olur. Eğer ayna bir fotoğraf makinesi merceği olsa, diyelim

ki, bu merceğin içinde yansıyan güneş, merceğin arka yüzündeki bir kâğıda fotoğraf olarak çıkar. Şu halde, aynada görünen güneş, hem bir kâğıda fotoğraf olarak basılabildiği, hem de aynanın sıfatı olduğu cihetle gökteki güneş değildir. Belki güneşin bir cilvesi, hattâ aynaya ve kâğıda göre şekil almış, güneşten ayrı, ama varlığını güneşe borçlu ve güneşi gösteren bir varlıktır.

İşte, Hz. Muhyiddin-i Arabî gibi müşahede ehli, Cenab-ı Allah'ın bilhassa Vücut sıfatında âdetâ fani olduklarından ve haklı olarak Allah'tan başka bütün varlıkların varlığını Cenab-ı Allah'ın varlığına göre pek zayıf bir gölge gördüklerinden, aynadaki güneşi gökteki güneşten farklı görmemiş, aynanın arka yüzünde teşekkül eden resmi de âdetâ yok saymışlardır. Bütün varlıklar, güneşin aynalardaki tecellileri gibi, Cenab-ı Allah'ın İsimleri'nin tecellileri, hattâ tecellilerinin eserleridir. Aynadaki güneşe belki ruh sahibi varlıkların ruhları, aynanın arka yüzünde teşekkül eden resimlere de bu varlıkların haricî vücutları nazarıyla bakılabilir. Dolayısıyla, güneşin aynadaki tecellisi, asıl kaynağı itirabiyle güneşten ayrı ve kopuk değildir; fakat güneşin kendisi de katiyen değildir. Varlığını da tamamen güneşe borçludur. Aynanın sıfatı olmakla ve aynanın arkasında bir resim halinde teşekkül etmekle artık haricî bir vücudu vardır. Dolayısıyla ruh, varlığı Allah'ın varlığına bağlı, O'nun var kılmasıyla var ve İsimleri'nin ebedî olması hasebiyle de varlığı daimî yaratılmış bir varlıktır.

Netice olarak, “Ruh, mahlûk değildir; Emir Âlemi'nden ve İrade Sıfatı'ndan gelmiş bir hakikattir.” demek, hatadır. İlâhî İsimler'in, Yaratan, Rızıklandırıcı, Diriltici, Şekil Veren vb. isimlerin mazharları, eserleri, vehmî ve hayalî şeyler olamaz. Madem bu İsimler haktır, sabit hakikatleri vardır, öyleyse mazharları veya eserlerinin de daimî ve haricî hakikatleri olacaktır.

· **Zâtî (doğrudan zâta has, o zat onunla var olan) bir özellik bir tek fertte görünse, o ferdin dâhil bulunduğu türün bütün fertlerinde dahi o özelliğin bulunduğu hükmedilir. Çünkü zâtî olan, her fertte bulunur.**⁵⁷⁹

Bir türü tarif eden ortak özellikler vardır; bunun gibi, meselâ Müslüman'ı, Hıristiyan'ı veya Yahudi'yi tarif eden ortak ve aslı hususiyetler söz konusudur. Bu özellikler, o türün veya grubun veya cemaatin herhangi bir ferdinde bulunur ve herhangi bir ferdinde görüldüğü takdirde bütün diğer fertlerinde de bulunduğu hükmedilir; dolayısıyla her fertte var mı diye aramaya veya araştırma yapmaya gerek olmaz.

Meselâ, başın, beş duyunun, iki el ve iki kolun, gövdenin, iki bacak ve ayağın varlığı insan türünde zâtîdir, aslîdir. Bunun yanısıra, erkek ve dişi cinsleri ayıran ortak ve aslî özellikler vardır. İmanın altı şartına ve İslâm'ın beş şartına inanmak, Müslümanlığı ve Müslüman'ı tarif eden en aslî özelliktir. Dolayısıyla, bu inancın her Müslüman'da bulunduğu hükmedilir.

RÛHUN BEKASI VE ÖLMÜŞLERİN RUHLARIYLA MÛNASEBETLER

Buradan hareketle denebilir ki, bir tek rûhun insanın ölümünden sonra bekası anlaşılrsa bütün ruhların bâki olduğuna hükmedilir. Çünkü bâki olma rûha ait zâtî bir özelliktir; rûhu ruh yapan aslî sıfatlardandır. İnsanda ölen nefistir; Kur'ân-ı Kerim, ruhun değil, nefsin ölümü tadacağını beyan buyurur.⁵⁸⁰ Nefsin ölümüyle birlikte vücudun kabre girmesinin ardından, hattâ vücut kabirde çürüdükten sonra ölenlerin ruhlarıyla görüşenler pek çoktur. Avam halktan da hemen herkes, ölenleri rüyalarında görür. Ölüden geriye bâkî bir şey kalmamış olsa ne sözkonusu görüşmeler olur, ne de rüyada ölüler görmek mümkün olur.

Evet, ölümlerinden sonra –bazıları için bir aldanmadan ve şeytanın oyunundan ibaret ruh çağırımları hariç– kendileriyle şu veya bu şekilde temas edilen pek çok insan vardır. Manen ve ruhen çok tekâmül etmemiş avam, bu teması rüyada yapar. Ölümünden sonra rüya yoluyla olsun kendisiyle temas kurulmamış kimse yoktur denebilir. Rüyanın, Freud psikoloji ekolünün iddia ettiği gibi, sadece yaşanmış hadiselerin, tecrübelerin, arzu ve isteklerin yansımından ibaret bulunmadığına en açık delil, hiç düşünülmediği ve haberimiz olmadığı halde gelecekle, gelecek

hadiselerle alâkalı görülen, çok açık müjde ve ikaz ifade eden sâdık rüyalarıdır. Dolayısıyla, ölen insanların rüyada görülmesi, çok zaman onlarla bir nevî temas ifade eder. Bu rüyalarda onlardan bazılarının öldüklerinden haberdar olduğunu görürüz; bazıları, durumlarından haber verir; bazıları, ölmediklerini söyler. Hattâ, bazıları, dünyada bıraktıkları kişiler veya tamamlayamadıkları işler, üzerlerinde bulunan bazılarına ait haklar konusunda bilgi verir ve talepte bulunurlar. Bütün bunlar gösteriyor ki, cesetleri toprağa karışmış insanlarla temas, onların ruhlarıyla, yani asıl duyan, gören, hisseden, düşünen... ruhlarıyla, insan varlığının asıl özüyle temastır. Yine bu göstermektedir ki, insanın ölümünden sonra ruh katiyen bâkîdir. Melekût ve ruhlar âleminde bulunan vefat etmiş insanların ruhları bizimle münasebettardır. Onlara gönderdiğimiz dua, Kur'ân tilâveti, sadaka gibi manevî hediyelerimiz onla-ra gider, onların nûranî feyizleri de bize gelir.

· **Lâfız silinmekle manâ silinmiş ve yok olmuş olmaz. Kabuk parçalanır, fakat öz bâkî kalır. Ceset ölüp dağılırsa da ruh bâkî kalır. Cisim sürekli değişir, ihtiyarlar, fakat benlik ve mahiyet aynen devam eder. Çokluk, cemaat dağılır ama, fert bâkîdir.**⁵⁸¹

LÂFİZ SİLİNSE DE MANÂ, CESET DAĞILSA DA RUH BÂKÎDİR

Kelimenin asıl varlığı lâfzı değildir. Bir cismin asıl varlığı maddî vücudu, meyvelerin varlığı kabukları, canlının varlığı cesedi, çokluğun veya cemaatin varlığı onu oluşturan insanların hey'et-i umumiyesi demek değildir. Lâfız, manânın kalıbıdır, tezahürüdür. Dolayısıyla varlığını o manâyâ borçludur. Manâ ise, sadece dıştan görünmek için lâfza muhtaçtır. Lâfız silinip gitse de manâ bâkidir. Lâfzı bir defterden silinse de başka bir defterde yenilen yazılabilir. Cisim kırılır, parçalanır; kabuk soyulur; ceset ölür ve dağılır, fakat öz ve ruh, yaşamaya devam eder. Ceset veya cisim, halden hale girer; büyür, ihtiyarlar; fakat asıl varlık olan benlik, mahiyet, aynen devam eder. Zamanın geçmesi onu etkilemez; etkilemez ki, vücut sürekli değişmesine rağmen, aynı benlik ve mahiyet temelinde değiştiği için yine aynı varlığa ait olmaya devam eder. Aynı şekilde, bir çokluğun veya

cemaatin asıl varlığı ferttir, fertlerdir; çokluk veya cemaat, manâsını ve varlığı fertlere borçludur. Bir cemaat dağılmakla fert ve fertler yok olmaz; bir araya gelip yeniden bir cemaat oluşturabilirler. İşte varlık mahiyetleri, yani ruhlar, nefislerin ölüm hendeğini atlamasından sonra da varlıklarını ebed yolunda devam ettireceklerdir, ettirmektedir.

- **Basit ve gayr-ı maddî, yani maddî ve parçalardan müteşekkil olmayan şeylerde dağılma ve bozulma sözkonusu değildir. Ruh, basittir ve gayr-ı maddîdir, dolayısıyla nefis öldükten, beden toprakta dağıldıktan sonra da bunlardan hiç etkilenmeden varlığını sürdürür.**⁵⁸²

BASİT VE GAYR-I MADDÎ OLANLAR, ÇÖZÜLÜP DAĞILMAZ

Çözülme, dağılma, çürümek, toprağa karışmak gibi özellikler maddî ve mürekkep, yani parçalardan müteşekkil şeylere hastır. Manevî varlıklar için ise böyle bir şey sözkonusu değildir. Meselâ, zihindeki manâların da bir varlığı vardır. Onlarda toprağa girme, dağılma ve çürüme olmaz. Ancak insan, hafızası zayıflayınca onları unuttur. Kelimelerin maddî boyutları, yani harflerden müteşekkil yazılı şekilleri silinip kaybolabilir, fakat manâları bâkî kalır. Bir ağaç kuruyup çürüyebilir, yanar kül olur ve toprağa karışır; fakat rûhu mesabesindeki çimlenip büyüme ve ağaç olma kanunu çekirdeğinde yaşamaya devam eder. Ruh da, tamamen gayr-ı maddîdir ve parçalardan müteşekkil olmayıp, basittir. Dolayısıyla nefis öldükten, beden toprağa karıştıktan sonra da varlığını sürdürür.

- **Madde ve manâ, maddî ve manevî, diğerinin hesabına ve kendi zararına olarak zayıflar veya incilir.**⁵⁸³

Su, sıvıdır ve buz olma adına fakat kendi zararına olarak donar. Buz da, kendi zararına olarak erir. Öz, kabuğun zararına kuvvet kazanırken, kabuk da, özün zararına kalınlaşır. İnsan ihtiyarlayıp fiziken çöktükçe, zayıfladıkça tecrübesi de, bilgisi de daha çok artar. Sûret veya şekil kalınlaştıkça hakikat zayıflar; hakikat kuvvet kazandıkça sûret veya şekil zayıflar. Bunun en açık misalini manevî hayatta görürüz. İnsan yemeye ve içmeye düştükçe rûhu zayıflar; dolayısıyla nefsin tezkiyesi, kalbin tasfiyesi ve rûhun terbiyesi ve tekâmülü adına aç yeme, az içme, az uyuma ve az

konuşma hep esas olagelmıştır. Bunu teyit eden bir hadis-i şerifte de, “Ümmetim hakkında çok uyku, karın büyüklüğü, tembellik ve yakîn azlığından korkarım.”⁵⁸⁴ buyrulur. Uyku karın büyüklüğüne ve karın büyüklüğü uykuya, tembellik bunların her ikisine ve her ikisi tembelliğe, üçü de yakîn azlığına sebeptir. İşte, âlem-i kesif olan dünya da, âlem-i lâtif olan Âhîret hesabına hayat makinesinin işlemesiyle şeffaflaşmakta ve lâtifleşmektedir. Sûretleri, şekilleri, kabuğu kendinde bırakıp, manâları Âhîret adına göndermektedir.

· **Ceset, rûha dayanır, ruh ile hayat bulur ve ruh ile ayakta durur. Lâfız, varlığını manâya borçludur, manâ ile nurlanır ve manâ kazanır. Her bir maddî sûret, mücerret bir hakikate istinat eder, ondan kıymet alır. Bunun gibi, bu maddî ve cismanî olan âlem-i şehâdet dahi bir cesettir, bir lâfızdır, bir sûrettir; Âlem-i Gayb’ın perdesi arkasındaki İlâhî İsimler’e dayanır, onlarla hayatlanır, onlarla güzelleşir ve onlarla manâsını bulur.**⁵⁸⁵

ÖNCE NİÇİN NEYİ YAPACAĞIMIZI DÜŞÜNÜRÜZ

Zaman zaman temas edildiği üzere, önce harfleri dizer, sonra onlara manâ vermeyiz; önce rastgele demiri, tuğlayı, keresteyi, çimentoyu yığar, şekillendirir ve sonra bina diye onlara fonksiyon biçmeyiz; önce bir resim çizer, sonra “Bu resim şudur.” demeyiz. Önce ne ve nasıl yapacağımızı da düşünmeyiz. Nasıl bir ağaçta meyve son olmakla birlikte düşüncede ilktir, bunun gibi, önce niçin yapacağımızı düşünürüz; bir başka ifadeyle, neyi nasıl, hattâ neyi niçin yapacağımızı değil, niçin neyi yapacağımızı düşünürüz.

Yani, varlıkta gaye önce gelir; bunu mahiyet ve manâ takip eder; son sıra ise, fizikî veya maddî yapınıdır. Dolayısıyla madde, asla asıl ve aslî değildir; madde, manânın hizmetçisidir, onun fizikî âlemde tezahürüne hizmet eder. Ve madde, manâya göre kalıp giyer. Manâ da niçine, yani gayeye göre şekillenir. Gaye de, manâ da, onları düşünen şuur ve irade sahibi bir özne olmadan mümkün değildir. Şu halde, nasıl bir kitabın varlığı önce yazara, sonra yazarın kitap yazmadaki gayesine, ardından bu gayeye göre zihninde oluşturduğu manâya dayanıyorsa, bunun gibi, kâinatın varlığı

da Hz. Allah'a (c.c.), O'nun kâinatı yaratmadaki gayesine ve bu gayeye göre İlmî'nde kâinata verdiği varlığa dayanır. Başka türlü kâinatın varlığı asla mümkün değildir.

MAHİYET VE RUH OLMADAN CESET OLMAZ

Asıl fail veya özne ile gaye bir yana, nasıl manâ olmadan kitap olmazsa, bunun gibi, bir varlığın önce mahiyeti ve bir bakıma mücerret mahiyetin mücerret temsili veya temsilcisi ruh olmadan ceset de olmaz. Ceset, varlığını ve bekasını ruha borçludur. Ruh, Cenab-ı Allah'ın (c.c.) tayin buyurduğu herhangi bir sebeple ve Hz. Azrail'i (a.s.) veya yardımcılarını yine bir sebep olarak kullanarak Cenab-ı Allah tarafından cesetten çekildiğinde ceset, toprağa karışacak, toprakta dağılıp çürüyecek bir cife yığını haline gelir. Bir resmin, bir sanat eserinin yine onun arkasındaki yapılış gayesinin ortaya çıkardığı bir manâya, yani mücerret bir hakikate dayanması gibi, her bir maddî sûret de, aynı şekilde yine mücerret bir hakikate dayanır.

MADDÎ ÂLEM, CESETTİR; HAKİKAT, DEĞİŞMEYEN BÂTINDA YATAR

Âlem-i şehâdet, yani beş duyumuzla algıladığımız fizikî veya maddî âlem, baştanbaşa bir cesettir, bir sûrettir, bir tablodur, bir lâfız veya kitaptır. O, Âlem-i Gayb, yani beş duyumuzla idrakimizin ötesinde yer alan âlemin perdesi arkasındaki İlâhî İsimler'e dayanır. Onlarla, onların tecellileriyle vücut bulur ve onlarla ayakta durur. Demek ki, "Eşyanın hakikati sâbittir." kaidesine vücut veren, İlâhî İsimler'dir. Zâhiren değişken eşyanın, değişen her bir şeyin sûretinin dayandığı ve her bir şeye değişmez mahiyetini veren sâbit, yani değişmeyen bir hakikat vardır ki, bu hakikat, İlâhî İsimler'in tecellileridir. Değişmeyen olmadan değişme mümkün değildir. Hakikat, değişen kabukta veya zâhirde aranmaz; hakikat, değişen zâhirin arkasındaki ve o zâhiri de, değişmelerini de tayin eden değişmeyen bâtındadır.

• **Sonsuz Kerem, sonsuza kadar nimetlendirmek ister; sonsuz Merhamet, sonsuz ihsan; sonsuz Cûd (Cömertlik), sonsuz ve içinde her şeyin bulunduğu ziyafetler vermek ister. Kusursuz ve sonsuz Kemâl'in**

sonsuzluğa değin takdir edicileri ve sonsuz Cemal'in, Güzel-liğın sonsuz âşıkları ve yansıyacağı sonsuz aynaları olacaktır. Sonsuz İzzet, Celâl, Haşmet ve Haysiyet, sonsuzluğa kadar saygı ve saygısızların cezalandırılmasını ister. Sonsuz Hikmet, her şeyde mutlak ve kusursuz gayeler, maksatlar ve faydalar takip eder ve her şey üzerinde mutlak hakim bir Otorite'nin hikmeti, himayesine sığınanları ve kendisine itaat edenleri sonsuzca mükâfatlandırmak ister. Sonsuz Adalet, sonsuzluğa kadar tecelli edip, itaatkârları ve hukukuna riayet edenleri kesintisiz muhafaza etmek, isyankâr ve hukukuna saygısızları ise cezalandırmak, böylece hukukunu korumak ister.⁵⁸⁶

HER GERÇEĞİN VE İLMİN ASIL KAYNAĞI MA'RİFETULLAHTIR

Ma'rifet-i İlâhiye, yani Cenab-ı Allah'ı gerektiği gibi tanımak, bütün ilimlerin ve gerçeklerin, iman ve İslâm adına bütün problemlerin çözüm ve bütün meselelerin idrak ve açıklama kaynağıdır. Madem Allah vardır ve O'nun varlığı başka bütün varlıkların varlığından daha açıktır; insan, sofistler gibi belki her şeyi bir yanıltma, kendisini bile hayal olarak görebilir ama, asla Cenab-ı Allah'ın varlığını inkâr edemez. Öyleyse bu, her şeyin başı olan asıl hakikattir. Başka bütün hakikatler ancak bu hakikate göre şekil alır ve değerlendirilir. Bu hakikati inkâr eden, güneşin varlığını inkâr etmek için gözünü yuman ve gündüzü kendine gece yapan gibidir. Bu sebeple, materyalist “felsefe şakirtleri ve millet-i küfriye ve nefis-i emmarenin en müthiş dalâleti, Cenab-ı Hakk'ı tanımamaktır.” Fakat bu tanımama ve inkârın taşıdığı hiçbir gerçek ve dolayısıyla hakikat adına hiçbir geçerliliği yoktur. Şu halde, bütün meselelere Allah hakikati çerçevesinde yaklaşmak gerekir.

KÂİNAT, ALLAH'I TANIMA ADINA EN BÜYÜK KİTAPTIR

Cenab-ı Allah (c.c.), gönderdiği Kitaplarla bildirmemiş bile olsa, bir defa O'nun varlığını kabûl, yani O'na iman ettikten ve O'nu tanıma adına kâinatın apaçık bir kitap olduğunu kavradıktan sonra O'nun hakkında bu kitaptan kesin ve hattâ doyurucu bilgiler edinebiliriz. Kâinata bakarak O'nun İlmi, İradesi ve Kudreti, Görmesi ve İşitmesi hakkında bazı önemli sonuçlara ulaşabileceğimiz gibi, diğer iman esasları hakkında da ipuçları

elde edebiliriz. Bakıyoruz ki, kâinatta abes ve fazladan hiçbir şey yoktur. En küçük varlıklara bile pek çok faydalar ve hikmetler takılmıştır. Ayrıca, kâinatın ilgili pozitif (b)ilimlere temel teşkil eden “kanunlar”ının kaynağı olan intizam, nizam ve dengesi, her şeyde gayeler, faydalar ve hikmetler bulunduğunu, bütün bir varlığın çok büyük ve önemli manâlar taşıdığını haykırmaktadır. İntizam, nizam ve denge baştan sona hikmet, gaye, manâ ve fayda demektir. Toprağın en ihtiyaç duyduğu anda daima yağmurun gelmesi, varlıkların hayatı adına çok önemli olan mevsimlerin kusursuz bir devr-i daim içinde birbirini takip etmesi ve güneş, yeryüzü, hava, su, toprak gibi unsurların birbiriyle en hassas nisbetler çerçevesinde yardımlaşması, sayısız varlığın aynı anda hayatlarını tam devam ettirecek şekilde rızıklanması ve daha başka pek çok kâinat gerçekleri, Cenab-ı Allah’ın İlim, İrade, Kudret, Görme ve İşitmesi’nin sonsuzluğu gibi, Hikmet, denge manâsında Adalet, Rahmet, Kerem ve Cömertliği’nin de sonsuzluğunu göstermektedir. Öte yandan, bilhassa yeryüzünde pek mükemmel yaratılan ve her türlü cihazla donatılan varlıklar bir müddet hayatta kaldıktan sonra ölmekte ve yerlerini yenileri almaktadır. Bu gerçek de, bu varlıkları yaratan, yaşatan ve hayattan alanın Allah ve varlıklar fâni iken O’nun bâkî olduğunu gösterir. Bu gerçek, ayrıca bizi ölüm ve ayrılıklarla sonsuz Rahmet üzerinde, ölüm ve ayrılıklarla bu Rahmet’i te’lif etme etrafında düşünmeye çağırır.

İNSAN, CENAB-I ALLAH’A EN KAPSAMLI AYNADIR

Kâinatta melekler gibi, Cenab-ı Allah’a günahsız ve isyansız ibadet eden, O’nun bütün emirlerini yerine getiren varlıklar varken, bitkilere, hattâ hayvanlara varıncaya kadar bütün kâinat –hayvanlar âleminde görülen ve insandan kaynaklanan önemsiz sayılabilecek istisnalar dışında– O’na tam bir itaat halinde iken, insan gibi itaat da isyan da edebilecek bir varlığın yaratılması elbette çok manidardır. Demek ki, Cenab-ı Allah (c.c.), yalnızca meleklerle ve insan dışındaki diğer ve mutlak itaatteki varlıklara ait bir itaat ve ibadet istememektedir. O’nun Ulûhiyet, Rubûbiyet ve ayrıca sonsuz Cemal ve Kemali’nin sonsuza değin şuurlu takdir edicileri, âşıkları ve

aynaları da olmalıdır. Ayrıca, nasıl Cenab-ı Allah'ın Zâtı sonsuz ise, elbette Sıfatları ve İsimleri de sonsuzdur ve sonsuza kadar tecelli edeceklerdir. Öyleyse, bu sonsuza kadar tecellinin mazharları, ma'kesleri bulunmalıdır. İşte insana böyle çok yüce bir mevki verilmiş, Cenab-ı Allah'ın, Kâinat'ın Sultanı'nın bütün Sıfat ve İsimleri'nin üzerinde tecelli ettiği bir merkez, yansıdığı bir ayna ve onları bilecek bir şuur olma makamı bahşedilmiştir. Sonsuzlukla bağlantılı böyle bir mevkiin gerektirdiği gibi davranmak elbette mükâfatlandırılacak, bu mevkie ihanet de elbette cezasını görecektir. Çünkü Cemal ve Kemal, hiçbir zaman Celâlsız ve İzzet'siz olmaz; böyle bir Cemal ve Kemal'in Celâl'siz ve İzzet'siz olması, mutlak acz demektir. Bu da, asla İrade ve Kudreti de sonsuz bir Zât için söz konusu olamaz. Cemal ve Kemal kendileri nisbetinde, yani sonsuz mükâfatlan-dırmayı gerektirirken, Celâl ve İzzet ise, isyankâr, itaatsiz ve saygısızları elbette yine kendileri nisbetinde cezalandıracaktır.

FÂNÎ DÜNYA, EBEDÎ ÂHİRET HESABINA VARDIR

Bunun yanısıra, kendisine verilen yüce mevkie rağmen insan, sonludur. Ona verilen akıl ve şuur, bir yandan ebed, ebedî hayat, sürekli saadet ve nimetlenme ve sürekli visal, yani kesintisiz kavuşma ve birlikte olmayı isterken, diğer yandan lezzetleri acılaştırıcı hastalıklar, geçmişin dertleri ve geleceğin endişeleri, ayrılıklar ve nihayet ölümlerle sarsılmakta ve sahibini sürekli yaralamaktadır. Hayatı tattırdıktan sonra ölüm, sonsuzluğu duyurduktan, hattâ insanın en önemli arzusu kıldıktan sonra sonluluk, tadıldıktan sonra lezzetlerin kesilmesi, evet bütün bunlar, eğer ebedî bir hayat olmazsa hayatı ve varlığını insan için sadece azap, alay ve işkenceye çevirir. Oysa sonsuz Cemal, Kemal ve Hikmet, bunlardan sonsuzca uzaktır.

Şu halde, fânî dünya, ebedî Âhîret için vardır; insan da, ebedî Âhîret için yaratılmıştır. Cenab-ı Allah'ın sonsuz Kerem'i, sonsuz Merhamet'i, sonsuz Cömertliği, kusursuz ve sonsuz Cemal ve Kemâl'i, sonsuz İzzet, Celâl, Haşmet ve Haysiyet'i, sonsuz Hikmet, Adalet ve Saltanat'ı veya Hakimiyet'i, diğer bütün Sıfat ve İsimleri'yle birlikte Âhîret'te tecelli

edecek ve bu tecelli, insanı ya sonsuz mükâfat ve nimetlere gark, ya da azaba mahkûm edecektir.

· **Adalet, tekvinî ve şer'î, ayrıca müsbet ve menfî adalet olmak üzere iki kısımdır. Müsbet adalet, hak sahibine hakkını vermek, menfî adalet ise, haksızları tam terbiye etmek demektir.**⁵⁸⁷

Adalet, Din'in dört ana temelinden biri olduğu gibi, kâinattaki muhteşem denge de, Cenab-ı Allah'ın Adl ismine dayanır.

TEKVİNÎ VEYA FITRÎ ADALET

Adalet, tekvinî ve teşri'î olmak üzere önce iki ana sahada mütalâa edilebilir. Tekvinî adalet, Rahmâniyet'in tecellisi olarak bütün varlıklara hayatlarını sürdürmek için lâzım olan her şeyi hususî ölçüleriyle vermek demektir. Şuurlu ve sorumlu olmayan her varlık, hayatları için gerekli olup, istidat, ihtiyaç ve ıztırar diliyle istedikleri her şeye nâil kılınır. Bundandır ki, kâinatta şu veya bu derecede şuurlu ve sorumlu varlık alanları dışında kalan her yerde tecavüzler olmaz; nizam, intizam ve denge tamdır. Bu, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, temelde ve fitratta hayvanlar âleminde de böyle olmakla birlikte, insanın karada ve denizde sebep olduğu fesat çoğu hayvanların tabiatlarını da bozmuş ve onları Şeriat-ı Fıtriye veya Tekvîniyye'nin kaideleri dışına çıkmaya itmiştir.

TEŞRÎÎ ADALET

İkinci tür adalet, teşriî adalettir. Bu ise, şuurlu ve sorumlu varlıklarla ilgilidir. Bu varlıklar içinde bulunan melekler günah istidadı taşımadıkları için hayatlarında adalet yine tam hakimdir. Hayvanlar, çok cüz'î bir iradeye sahip olmakla birlikte, asıl sorumlulukları Şeriat-ı Tekvî-niye'ye, yani hayatları için yaratılıştan konmuş kanunlara tâbidirler. Meselâ, daha önce açıklandığı, yukarıda da temas edildiği üzere, etobur vahşî hayvanların meşrû yiyecekleri, ölmüş hayvanların leşleridir. Fakat özellikle insanın ekosistemde sebep olduğu bozulma sebebiyle bu hayvanların da tabiatları bozulabilmektedir. Ayrıca bu hayvanlar, çok cüz'î olan iradeleri sebebiyle Şeriat-ı Tekvîniyye'nin hudutları dışına çıkabilmektedir.

Müsbet ve menfî cihetten adalet

İnsan, hem Şeriat-ı Tekvîniye'ye, hem de Dinî Şeriat'a karşı sorumlu olup, bu iki sorumluluk bazen birbirinin içine girebilmektedir. İşte teşriî adalet, iki ana türünden müsbet olanıyla hak sahiplerine haklarını tam vermeyi, menfî türüyle ise haksızları, zalimleri, mütecavizleri tam terbiye etmeyi gerektirir. Dünya imtihan dünyası ve Âhîret'in tarlası olduğu için teşriî adalet, her iki ciheti veya türüyle dünyada tam gerçekleşmemektedir. Her ne kadar zulümler, haksızlıklar, tecavüzler insanlığın hayatında dengeyi bütün bütün sarsma noktasına geldiğinde hak ettikleri cezayı görse de, her ne kadar Âd, Semûd, Firavun kavmi, Lût kavmi, Eyke ve Medyen'in helâkinden modern zamanlarda zalimlerin bilhassa dünya savaşlarında başlarına gelenlere kadar sözkonusu adaletin tecellileri bu adaletin varlığını apaçık gösterse de, şuurlu ve sorumlu varlıkların, özellikle insanların hayatında adaletin tam tecellisi belli ölçülerde Âhîret'e bırakılmaktadır. Çünkü insan sorumlu ve irade sahibi bir varlık olarak, bilhassa teşriî adaleti kendi iradesiyle ve sorumluluk dairesi içinde gerçekleştirmek mevkiindedir. Onun fiillerinin pek çoğunun yargılanması Âhîret'e bırakıldığı için, onunla ilgili adaletin tam gerçekleşmesi de yine Âhîret'te olacaktır. Bu gerçek ve Cenab-ı Allah'ın mutlak Âdil oluşu, Âhîret'in varlığını gerektiren ve ispatlayan en önemli delillerdendir.

• **“Kendi etti kendi buldu; falan kişi fenalık etti, belâsını buldu!” gibi halk dilinde âdeta atasözü haline geçmiş deyişlerle ifade edilen kötülüklerin ve günahların dünyevî âkıbeti, Âhîret'e delildir.**⁵⁸⁸

İnsan, daha önce de ifade edildiği üzere, Şeriat-ı Tekvîniyye'ye itaat veya isyanının cezasını genellikle dünyada görse de, Din'e itaat ve isyanın cezası daha çok Âhîret'e bırakılır. Fakat Din'in dünya hayatını da tanzim etmesi ve dolayısıyla hükümlerinden bir çoğunun dünyayı da ilgilendirmesi sebebiyle pek çok fenalık ve günah, dünyada da karşılıksız kalmamaktadır. Fısk, fahşâ ve fücür gibi kuvve-i şehviyenin yanlış kullanılmasından doğan günahlar zaman zaman aklî, psikolojik ve bedenî hastalıklara sebep olurken, zulüm, başkalarının haklarına tecavüz, özellikle anne-baba hukukuna riayetsizlik, âdeta aynen karşılığını görmekte, bilhassa mü'minler için

ibadetlerde ihmal de mukabelesiz kalmayabilmektedir. Bu tür günah, kötülük ve ihmallerin karşılığı olan cezalar, belâlar, musibetler, hiç beklenmedik anda ve âdeta sebepsiz gelmekte ve dolayısıyla insanları, bunların sebebinin işlenen günahlar, zulümler, haksızlıklar ve tecavüzler olduğu sonucuna kendiliğinden götürmektedir. Bu gerçek o kadar yaygın ve halk nazarında o ölçüde belirgindir ki, “Kendi etti kendi buldu.”; “Etme–bulma dünyası!”; “Kötülük etti, belâsını buldu!” gibi sözler, âdeta birer atasözü haline gelmiştir.

Şüphesiz insan dünyada sadece kötülüklerinin cezasını görmemekte, zaman zaman teşvik adına ve rıza-ı İlâhî’ye nailiyet sebebiyle bazı iyiliklerinin, Din’e hizmetlerinin, güzel amellerinin karşılığını da belli ölçülerde görebilmektedir. O kadar ki, bazen Cenab-ı Allah (c.c), küçük gibi de görünse rızasını çeken güzel bir davranışın karşılığında insana onu Cennet’e taşıyacak bir kapı, sürekli hayırlar ve sevaplar kapısı açabilmektedir. Nitekim, susuz bir köpeğe kuyuya inerek ayakkabısıyla çıkardığı suyu içeren bağıye bir kadının Cennet’e, evinde bir kediyi aç bırakıp ölümüne sebep olan bir kadının da Cehennem’e gittiğini beyan buyuran hadis-i şerifler,⁵⁸⁹ bu gerçeği ifade etmektedir. Şu kadar ki, işlenen sevapların karşılığı dünyada istenmemeli, beklentisiz ve istenmeden geldiğinde de bir yandan şükrederken, diğer yandan “Acaba Âhîret’ten mi veriliyor?” endişesi taşınmalıdır.

ÖLÜM, İNSANLARI EŞİTLEMEZ

İşte sözkonusu bu gerçek, Âhîret’e ve Âhîret’te ceza ve mükâfata delildir. Çünkü kimse, dünyada bütün yaptıklarının karşılığını görmez. Ders verme, ikaz etme, teşvikte bulunma, Cenab-ı Allah’ı ve Âhîret’i hatırlatma gibi hikmetlere binaen arz ettiğimiz şekilde bazı karşılıklar gelse de, kâfir küfrüyle, mü’min imanıyla, zalim zulümlerinin, günahkâr günahlarının, mazlum çektiklerinin ve iyi insanlar iyiliklerinin pek çoğuyla Âhîret’e gitmektedir. Ölümün bunların hepsini, yani mü’minle kâfiri, imanla küfrü, sevapla günahı, hak ve adaletle zulmü, iyilikle kötülüğü eşitlediğini düşünmek, böyle düşünen adına tam bir zulüm ve zalimlik, bazı kötülükleri

ve iyilikleri dünyada da karşılıksız bırakmayan İlâhî Adalet'e ve bu Adalet'in tesis buyurduğu kâinattaki mükemmel denge, düzen ve intizama terstir. Dolayısıyla, dünyada yapılanların tamamının karşılığının hem de eksiksiz görüleceği bir diyar olarak Âhîret mutlaka gelecektir.

- **Madem her şeyin kıymeti ve sanatı gayet yüksek ve güzel olduğu halde müddeti kısa, ömrü azdır. Demek o şeyler, sadece nümûne-lerdir ve başka şeylerin suretleri hükmündedirler.**⁵⁹⁰

HER BİR ŞEY, ASLINDA KÂİNAT ÖLÇÜSÜNDE DEĞERLİ VE PAHALIDIR

Kâinatta her bir şey, varlığı için bütün kâinatın varlığını gerektirmektedir. Dolayısıyla her bir şey, aslında ve varlığı açısından kâinat kadar pahalıdır. İkinci olarak, her bir şey, son derece sanatlıdır. Bu kadar değerli, pahalı ve sanatlı şeyler, çok uzun, hattâ sonsuzca yaşamalıdır. Fakat her şeyin ömrü, çok kısadır; bütün kâinatın kendisinde dürüldüğü insanlar içinde pek çokları, ya doğar–doğmaz, ya doğduktan kısa bir süre sonra ölmektedirler. Baharın güzelim çiçekleri, kelebekleri, kuş ve kuşçukları, pek az yaşamaktadır. Onlarla hislerini, zevk melekelerini tatmine çalışan insan, onların yok oluvmeleriyle üzülme ve onlardan aldığı tatmin ve zevk, acı ve eleme dönüşmektedir. Şu halde, kâinattaki her bir şey, aslında birer nümûnedir; onların asılları, bir başka âlemdir ve bu âlem, sonsuzdur. İnsanın da nihayet gidip sonsuzca kalacağı ve maddî âlemde numûnelerini gördüğü varlıklarla sonsuzca bir arada ve sürekli tatmin halinde yaşayacağı âlem, işte bu âlemdir; yani Âhîret'tir.

- **Elemin bitmesi lezzet, lezzetin bitmesi elemidir; lezzetin biteceğini düşünmek dahi elemidir. Dolayısıyla, lezzetin hakikî lezzet olması devamında yatar.**⁵⁹¹

DÜNYA, DOYMA DEĞİL, TATMA VE TANIMA YERİDİR

Hız. Bediüzzaman'ın tesbit buyurduğu bu muazzam gerçek, Âhîret'in varlığını da hiç şüphe götürmeyecek kesinlikte ispatlar. Çünkü elemelerin, acıların, sıkıntıların bitmesi lezzet verir; buna karşılık, lezzetlerin,

sevinçlerin, güzelliklerin bitmesi ise elem verir. Bu sebeple, bir lezzetin lezzet olması, onun devamında yatar.

Dünyada hiçbir lezzet, devamlı değildir. Meftun olduğumuz hayat, rüzgâr gibi geçer; her yaşta insan geriye dönüp baktığında “Bir gün veya işte o kadar yaşadım!” der. Hayatta yaşanan hiçbir zevkli ve güzel an, devamlı değildir. Onları acılar, hastalıklar, dertler, sıkıntılar kesme bile, zamanın geçmesi, ihtiyarlık, ölümler ve ayrılıklar keser. Dolayısıyla, güzel ve lezzetli anların ve bu lezzetlerin biteceğini düşünmek bile insana elem verir.

Sürekli yaşadığımız üzere, tokluk, kanma ve diğer tatminler de devamlı değildir; hepsi açlık, susuzluk ve ihtiyaçlarla kesilir. Şu halde, Cenab-ı Allah (c.c.), dünyada nimetler, lezzetler tattırmakta, fakat bunları devamlı kılmamakla dünyanın sürekli tatmin ve doyma yeri değil, sadece tatma ve sürekli tatmin diyarına hazırlanma yeri olduğunu gösterir. Eğer böyle bir diyar olmasa idi, o zaman dünyada lezzetler, güzellikler, nimetler tattırmanın ve bunları elemeler, hastalıklar, ayrılıklar, ihtiyarlık ve ölümlerle kesmenin hiç manâsı olmaz, hayat bütünüyle bir alay, işkence ve abes olurdu. Oysa kâinatta her bir nesneye, her bir hadiseye çok sayıda hikmetler ve faydalar taktığını, asla israfa ve abesiyete yer vermediğini gördüğümüz Cenab-ı Allah (c.c.), her türlü manâsız, abes ve lüzumsuz iş yapmaktan sonsuzca uzaktır. İşte, eğer ebedî ve asla bitmez, kesilmez lezzetleriyle Âhîret olmamış olsaydı, dünyada insana lezzetler tattırmak, insan için alay ve işkence olurdu. Âhîret’te ebedî ve bitmez, kesilmez lezzetler sebebiyledir ki, Cenab-ı Allah (c.c.), onların kaç perdeden geçmiş gölgesi olan bazı lezzetleri dünyada tattırmakta ve bu lezzetlerin bitmesi, acılarla yer değiştirmesi sebebiyle de insana, “Bu lezzetler, tatmak içindir; dünya da ebedî kalınacak yer değildir. Dolayısıyla, bu lezzetleri çok daha öte ve elemli olarak bir tatma diyarı vardır, o diyara hazırlan!” demektedir.

HAYAT, MUKADDES ÇİLELERİ VE IZDIRAPLARIYLA GÜZELDİR

Hız. Bediüzzaman (r.a.), bu çok önemli gerçeği hayatın mahiyeti konusunda da tekrarlar. Yani hayat, geçici ve geride sadece elemeler, esefler, eyvahlar, keşkeler bırakan lezzetleriyle değil, bilhassa yüksek gayeler için

çekilen mukkades elemeleri, ızdırapları ile güzeldir. Ayrıca, elem ve ızdırapların bitmesi lezzetlerden çok daha öte lezzet verdiği için, Bediüzzaman, “Geçici lezzetten ziyade geçici eleme tebessüm etmeli, hoşgeldin demeli. Geçmiş lezzetler, ah vah dedirtir. Ah, gizli bir elemnin tercümanıdır. Geçmiş elemeler ise oh dedirtir. O oh, gizli bir lezzet ve nimetin habercisidir.” der.⁵⁹²

BÜTÜN MECAZÎ ÂŞIKLARIN DİVANLARI, ELEMDEN BİRER FERYATTIR

Bediüzzaman, aynı zamanda şu insanlık vakıasına dikkat çeker: “Bütün mecazî âşıkların divanları, yani aşknameleri olan manzum (şiiir) kitapları, lezzetin biteceğini düşünmekten gelen elemnden birer feryattır. Her birinin, bütün divanların ruhunu sıksan, elemkârane birer feryat damlar.”⁵⁹³ Tabii bu, ızdırap ve acı isteme manâsına değildir. Arzulunduğu üzere, mukaddes gayelere gönül verme ve bunun getireceği acı ve ızdırapları dünyanın en tatlı lezzetleri olarak görme ve yaşama, hayatın gerçek tadıdır, belki de gerçek adıdır. Özellikle gayr-ı meşrû ve gayr-ı meşrû yoldan gelen lezzetler geride binler elem ve daha çok elemelere yol açacak günahlar bırakarak gider. Dolayısıyla, bu tür lezzetlere hiçbir zaman talip olmamak ve helâl veya meşrû dairedeki lezzetlerle daima yetinmek gerekir.

• **Dönmemek üzere yokluğa gitme, her şeyi abes eder, her şey israf olur.**⁵⁹⁴

İnsan, dokuz ay anne karnında tavırdan tavıra, merhaleden merhaleye geçirilerek dünyaya gönderilir. Bu süre içinde anne, Kur’ân-ı Kerim’de de buyrulduğu üzere, onu “*nice zahmetlerle karnında taşır ve nice zahmetlerle dünyaya getirir.*”⁵⁹⁵ Yine bu süreyi anne-baba, belli ve tatlı-endişeli bir beklenti ve hazırlık içinde geçirir. Bunun yanısıra, insan, çok önemli kapasiteler, çok karmaşık duygular, çok yönlü kabiliyetler, dünyayı tanıyacak ve ondaki sayısız nimetleri tadacak duyular, ebede uzanan arzu ve emellerle donatılır. Ayrıca, kendisine muhteşem bir yapı veya organizma verilir. Kâinatta ne varsa hepsi insana dercedilmiş veya insanda âdeta özetlenmiş, kâinattaki hemen her şey, insanın hizmetine sunulmuştur. Bütün

bunlara rağmen, bazı insanlar, doğar doğmaz ölür; bazıları birkaç gün veya birkaç hafta veya birkaç ay ya da birkaç yıl yaşar. Ayrıca, insan, dünyada kendisine tattırılan nimetlerin devamını ve tamamını istediği halde bunlar, ona sonsuza değin verilmez. Tattığı lezzetler biter, yerlerini eleme bırakır. Bütün bunların ötesinde insan, ebede meftundur; onun en büyük ve karşı konulmaz arzusu, ebedî yaşamaktır, fakat dünyada ebedî kalmak da, ebedî yaşayabilen insan da yoktur.

EBEDÎ ÂHİRET'SİZ GEÇİCİ DÜNYA, ABESTİR, ALAYDIR, AZAPTIR

Şu halde, eğer ölümden sonra devam edecek ebedî bir hayat olmasa, bu defa insana yapılan bütün masraflar israf, ona verilen arzular, fıtratına dercedilen hedefler, beklentiler manâsız ve boşuna verilmiş, ona tattırılan ve zevali elem veren nimetler, lezzetler tamamen bitmekle onun için bir alay ve işkence olur. Oysa onu yaratan ve ona sözkonusu bütün kapasiteleri, duyuları, duyguları, arzu ve istekleri veren ve söz konusu nimetleri bahşeden Hz. Allah (c.c.), abesten de, israftan da, alay ve işkenceden sonsuzca berîdir. Dolayısıyla, ebed için yaratılmış olan insan, ebede namzettir ve ölüm, onun için ebedî hayata açılan kapıdır.

GÜZELLİK AŞKI, GÜZELLİĞİN EBEDÎ ZEVALİYLE ONA DÜŞMANLIĞA DÖNER

Öte yandan, insan, dünyada pek çok lezzetler tatmakta, pek çok güzelliklerle haşır-neşir olmakta, bu güzellikler, onun güzelliğe meftun rûhunda kalıcı izler bırakmaktadır. Bahara ve baharın çiçeklerinin güzelliğine âşık bir ruh, eğer baharın tekrar gelmeyeceğini bilse, bu defa bu aşkı, kahredici bir ızdıraba, nihayet o güzelliklere ve onların sahibine düşmanlığa dönüşmez mi? Dönüşür, çünkü dönmek üzere zevale mahkûm bir güzelliğe âşık seyircinin bu aşkı, zevalin tasavvuruyla dahi düşmanlığa döner; hayret ve hürmeti, tahkire meyleder. Çünkü insan, bilmediği ve yetişemediği şeye düşmandır. Çünkü, bir daha dönmek üzere zeval, şefkati musibete, muhabbeti yanmaya, nimeti nıkmete, azaba, işkenceye, akli, rûha sadece elemeler, endişeler yükleyen meşum bir âlete ve

lezzeti eleme çevirmekle, hayatı ve varlığı rahmet olmaktan çıkarıp, tamamen külfet, dert ve işkence haline getirir.

Gerçek bu iken, şu misafirhanelerden herkes çabuk gidip, kayboluyor. İnsan, tattığı şeylerin hiçbirine doymadan dünyadan gidiyor. Demek ki, insanın âşık olduğu bütün güzelliklerin ve tattığı nimetlerin ebedî olduğu ve asla bir an için olsun zeval bulmayacağı, sürekli yenilenmekle insanı ülfete de sevketmeyeceği bir diyara gönderiliyor.

· **Fizikî veya biyolojik ölümlerinden sonra da varlıklarının pek çok cihette devam etmesi, varlıkların mutlak fâni olmayıp, beka için yaratıldığını ortaya koyar.**⁵⁹⁶

MUTLAK YOKLUKTAN GELME GİBİ, MUTLAK YOKLUĞA GİTME DE YOKTUR

Varlıklar, gerçi ölümlüdürler, fakat ölümleri mutlak yokluğa gitmek demek değildir. Varlıklar, daha önce de üzerinde durulduğu üzere, mutlak yoktan ve yokluktan gelmedikleri gibi, mutlak yokluğa da gitmezler. Fizikî veya biyolojik ölümlerinden sonra varlıklarının pek çok yönden devam etmesi, bu gerçeği ispat eder.

Meselâ, İlâhî Kudret'in kelimelerinden olan bir çiçek, vazifesini bitirdikten sonra solar, kurur ve ölür. Fakat nasıl ağızdan çıkan bir kelime ağızdan uçup gitmiş olmayıp, havada birden binler kelime olur, hava zerreciklerine biner ve pek çok kulaklara gider, pek çok hafızalarda yaşamaya devam eder, hattâ pek çok kitaplarda, daha da öte, varlığın 'şeritleri'nde, ebediyen muhafaza edilecek levhalarda kaydedilir, bunun gibi bir çiçek de, zahiren ölmüş bile olsa onu gören sayısız denebilecek göz, onu koklayan burun, onunla münasebeti olan böcekler, arılar, kuşlar, kuşçuklar, onu hafızasında yaşatan melekler, cinler, insanlar ve bizzat kendi tohumları adedince yaşamaya devam eder. Ölen fizikî varlığı bile toprağa karışıp, başka belki binlerce varlıkta hayatını sürdürecektir.

ÖLÜMLERİNDEN SONRA HAYVANLAR

Eğer zahiren ölüp giden varlık bir hayvan ise, yani canlı, ruh sahibi, fakat suurlulardan değilse, yine toprağa karışıp başka varlıklara menşe' veya

malzeme olan veya insanlar tarafından yenip insanî hayat seviyesine yükselen vücudunun zerreleriyle, onu gören şuurularının hafızalarında, kâinatın ‘şerit’lerinde ve varsa evlâtlarında yaşamaya devam edeceği gibi, esasen asıl varlığını oluşturan rûhuyla da bâkidir. Evet, hayvanların ruhları da bâki olduğu için, insanın kabirdeki hali gibi, bu ruhlarda, hayatlarında gördükleri vazifelerden gelen bir nevî sürur ve mutlulukla Kıyamet’e kadar yaşamaya devam eder. Kıyamet kopup Âhret’in kurulmasıyla mevcut kâinat, mevcut yeryüzü yok olup gitmiş olmayacak, ilk yaratılışından Kıyamet’e kadar geçirdiği bütün haller ve içinde ya da üzerinde yaşamış bütün eşya ve varlıklarla bu defa Âhret âlemi ve Âhret’e ait yeryüzü olarak yaşamaya devam edecektir. Âhret âlemi taşıyla, toprağıyla canlı olacağı için, şu andaki mevcut âlemimizden hiçbir şey kaybolmayacağı gibi, bu âlem, canlı olarak çok daha fevkalâde bir âlem halinde ebedî hayata mazhar kılınacaktır. Hayvanlar da ruhları bâki olduğundan o âlemde diriltilecek, çok az da olsa şuur ve irade sahibi buldukları, özellikle Şeriat-ı Tekvîniyye’nin hükümlerinden sorumlu oldukları için kendi aralarında ve insanlarla muhakemeye, yani yargıya alınacak, hesaplar ve haklaşmalar görüldükten sonra, her bir tür Âhret âlemine ait bir fert halinde yaşamaya devam ederken, vücutlar Âhret âleminin toprağı, fakat Âhret’e has canlı toprak olarak varlığını ebediyen sürdürecektir.

ÖLÜMÜNDEN SONRA İNSAN

İnsan ise zaten şuurlu ve ruh sahibidir. Ölmekle sadece bedeni toprağa girer; toprakta hadis-i şeriflerde ‘acbü’z-zeneb’ denen aslî unsuru asla eriyip çürümez. Rûhu, bu aslî özle münasebet halinde varlığını kabir âlemine ait saadet veya şekavet içinde devam ettirir. Kıyamet’te Cenab-ı Allah (c.c.), her bir insanı varlığının çürümeyen özü üzerinde ve hem dünyada iken toprağa karışıp gitmiş zerreleri, hem de kabirde toprağa karışıp gitmiş zerreleriyle Âhret’e has bir vücutla inşâ edip, rûhuyla buluşturacak ve Âhret âlemine alacaktır. Ve elbette insan da ebedî hayata mazhardır ve Âhret’te ebedî yaşayacaktır.

Kısaca, Cenab-ı Allah (c.c.), ezelîdir, bâkîdir, sermedîdir, ebedîdir. İsimleri de, aynı şekilde ezelî, bâkî ve ebedîdir, dolayısıyla ebedî tecelli isterler ve ebedî tecelli edeceklerdir. Bu da, maddî varlık vücutları kendilerine giydirilmeden önce İlm-i İlâhî'de zaten var olan varlıkların dünya hayatından alınmakla yokluğa gönderilmeyip, ebediyen ibka edilmesini gerektirir. Ve kâinata, bu dünyaya ait her bir şey, her bir varlık, Kıyamet hadisesiyle Âhîret âlemleri olarak yaşamaya devam edecektir.

· **Cenab-ı Allah, bilhassa önemli ve kıymetli şeyleri aynen iade eder. Yani, eşyanın büyük çoğunluğunun mevsimlerin, yılların değişmesiyle birlikte misliyle tazelenmesi, bu şekilde kıymetli şeylerin iadesi, varlık ağacının çekirdeği olan insanın her bir ferдинin de aynıyla, ismiyle, cismiyle iade edileceğine bir işarettir.**⁵⁹⁷

MİSLİYLE TEKRAR VE İADE; AYNIYLA İADE

Kâinat, imanî ve İslâmî hakikatleri görmede ve anlamada baştan sona âyetler meşheri, yani sergisidir. Cenab-ı Allah, Fâtır u Hakîm, icraat-ı Sübhaniyesi'nden olarak bilhassa kıymetli ve önemli şeyleri mevsimlerin ve yılların akıp gitmesi sürecinde misliyle iade etmektedir. Nasıl tarih sadece özneleri farklı hadiselerin misliyle tekrarlanmasından ibarettir, bunun gibi tabiatta da günler, aylar, mevsimler, yıllar, misliyle tekrarlanır durur. Her tekrarlanma, bir yenilenmedir.

Tarihin tekerrürü, Cenab-ı Allah'ın insanı mecbur bıraktığı bir hükmü, bir kanunu değildir. Ne var ki, insanoğlu hadiselerden ibret almadığı, ibret almayarak yanlışlardan kurtulamadığı için devletler kurulup devletler yıkılmakta, toplumlar, medeniyetler birbirinin yerini almakta ve bunlar aynı çizgide cereyan edip durmaktadır. Hadiselerin bu cereyan ediş çizgisine baktığımızda insanlar ve toplumlar ne yaptıklarında veya ne yapmadıklarında ne ile karşılaştıklarını, dolayısıyla neyi nasıl yapmaları gerektiğini çıkarabiliriz.

Şuurlu ve sorumlu varlıklar olan insanların ve cinlerin tesir ve tasarruf sahasında dışında kalan kâinatın tamamında cebir, yani Cenab-ı Allah'ın mutlak itaat edilir kanunları hakimdir. Bütün eşya bu kanunlara tâbi olup,

onların dışında çıkamaz. Saatler, günler, haftalar, aylar, mevsimler, yıllar, asırlar ve çağlar, bu kanunlar çerçevesinde döner durur. Ve bu devr-i daimde Cenab-ı Allah (c.c.), kıymetli ve önemli şeyleri misliyle iade eder. Yani, meselâ geçen yılın çiçekleri, otları, ağaçlarda açan yapraklar ve çiçekler, biten meyveler bu yılınkiler ile kimlik olarak farklıdır, farklı çiçek, farklı ot, farklı yaprak, farklı meyvelerdir; fakat mahiyet ve nitelik olarak aynı çiçek, aynı ot, aynı yaprak ve aynı meyvelerdir. İşte buna ‘misliyle tekrarlanma’ denir. Tarih de, kimlik olarak farklı ama mahiyet ve nitelik olarak aynı hadiseler çizgisinde döne döne ilerler. İnsan, varlık ağacının meyvesidir, gayesidir. Dolayısıyla her bir insan ferdi, başka varlıklarda bir tür gibidir. Onun kıymeti de, sorumluluğu da fazladır. Dolayısıyla yeryüzüne başboş ve maksatsız bırakılmadığı gibi, öldükten sonra dirilmemek üzere toprağa girmekte ve girecek değildir. Kıymet ve sorumluluğu noktasında ifade ettiği manâ ve önemi sebebiyle ismiyle, aynıyla ve cismiyle iade edilecek, Âhiret’te dünya hayatında yaptıkları çerçevesinde sonsuz bir hayata mazhar kılınacaktır.

· **İnsanın bir tek ferdi, başta varlıkların bir türü hükmündedir.** [598](#)

BİR ÂLEM, BİR KÂİNAT OLARAK İNSAN FERDİ

İnsan, hayatı gerçi kısıdır; fakat ona verilen cihazlar, âletler, melekeler, duygular, hisler, arzular, hedefler, beklentiler... evet, bütün bunların tamamı ebede bakar. Ayrıca insan, hayaliyle bir anda bütün kâinatları, bütün zamanları dolaşır ve ötesine geçer. Tasavvurları sınır tanımaz. Düşünceleri, emelleri ve ilgi sahası geçmişi, hali, geleceği birden kuşatır. İhtiyaçları pek çoktur; bir çiçeği istediği gibi, bütün bir bahçeyi; bütün bir bahçeyi istediği gibi, Cennet’i de ister. İnsan, bütün dünyayı yutsa yine doymaz ve “Daha yok mu?” der. Çünkü o, ancak Ezelî–Ebedî Olan’la ve ebedî hayatla tatmin olur.

Bunun yanısıra, akıl sahibi, şuurlu bir varlık olması hasebiyle insan, dünün elemelerini de, yarının endişelerini de aynı anda hisseder. Kendisi için sevindiği ve istediği gibi, derece derece bütün yakınları ve manevî terakkîsi nisbetinde bütün insanlar, bütün varlıklar için de sevinir ve ister. Kendisi

için elem ve ızdırap çektiği gibi, derece derece bütün yakınları ve manevî terakkîsi nisbetinde bütün insanlar ve varlıklar için de elem ve ızdırap çeker. Nefsini sevdiği gibi, Cenab-ı Allah'ı (c.c.), melekleri, derece derece yakınlarını, büyük insanları, dünyayı, manevî terakkîsi nisbetinde bütün insanları ve varlıkları da sever. Nefsi için merak ettiği gibi, derece derece bütün varlıklar için de merak eder. İlgi dairesi gibi, merak dairesi de olabildiğince geniştir. Kısaca insan, bütün kâinatla, bütün varlıklarla, bütün zaman ve mekânlarla alâkalıdır. Bunun yanısıra, insan için öğrenme, terbiye ve mânen terakki merdivenleri veya basamakları gibi, tedellî, yani iniş, düşüş, alçalma merdivenleri de en yükseklerden en çukurlara kadar uzanır; insan için a'lâ-yı ılliyyînle esfel-i sâfilîn arasında bir yükselme ve alçalma mesafesi vardır.

Buna karşılık, meleklerin bile öğrenme, ibadet, terakkî, merak, tahayyül, tasavvur kapasiteleri insaninkiler ölçüsünde değildir; onların alçalması olmadığı gibi yükselmesi de olmaz ve insan ölçüsünde ihtiyaç da hissetmezler. Vazifeleri belli, mükâfatları da bellidir. Hayvanlarda ise tahayyül, tasavvur, düşünce var mıdır yok mudur bile bilinmez. Onlar, geçmişin elemleri gibi, geleceğin endişelerini de yaşamaz. Lezzetleri ve elemleri birdendir. Yükselme ve alçalma gibi bir dertleri de yoktur. İhtiyaçları gibi, arzuları ve istekleri de sınırlıdır. İlgileri, sevgileri, nefretleri de son derece mahduttur. Dolayısıyla, insanın bir ferdi, diğer varlıklar, özellikle hayvanların bir türü hükmündedir, bir türü gibidir; ve her bir insan ferdi, tek başına ayrı bir âlemdir. Bundan dolayıdır ki, Cenab-ı Allah (c.c.), Âhîret'te bütün insan fertlerini diriltecek ve ebedî hayata mazhar edecektir. Buna karşılık, hayvanları da diriltmekle birlikte, Mahkeme-i Kübra'dan sonra her bir hayvan türü bir ferdinde yaşayacak ve türlerin diğer fertleri toprak olacak ve Âhîret'in hayattar toprak unsurunda yer alacaklardır.

· **İnsanda terakkî ve mükemmeleşme meyli vardır; bu da bir kemalin, mükemmeliyet noktasının varlığını gösterir. Bunun gibi, insandaki sonsuz ve kesintisiz saadet ve ebediyete olan meyil, onun ebedî saadete namzet olduğunu ilan eder.**[599](#)

İNSANDAKİ TERAKKÎ VE MÜKEMMELLEŞME MEYLİ, EBEDÎ SAADET ARZUSU, SINIRLARI BELİRSİZ İSTİDATLAR, HADSİZ EMELLER, SINIR TANIMAZ FİKİRLER VE TASAVVURLAR, HEP ÂHİRET'E İŞARETTİR

Hayvanlar dünyaya hayatlarında gereken bilgiler kendilerine öğretilmiş olarak gelir ve hemen hayata adapte olurlar. İnsan ise hiçbir şey bilmeden dünyaya gelir ve sürekli hayata adapte olma, yeni şeyler öğrenme, öğrenerek ve ibadetle terakkî etme mevkiinde bir varlıktır. Onun öğrenmesi de, hayata adapte olması da, terakkîsi de ömür boyu devam eder. Ayrıca, insanın terakkîsinin bir sonu yoktur, fakat insan, sonu ve ulaşabileceği nihaî noktayı bilmeden hep bir zirveye, mükemmeliyet noktasına ulaşmaya çalışır. Bunun yanısıra, insan, sürekli, kesintisiz ve sonsuz saadet ister ama, bunu da elde edemez. Bütün bunlar gösteriyor ki, insan için hem bir kemâl yani mükemmeliyet noktasına ulaşma, hem de kesintisiz ve sonsuz saadetin mümkün olacağı bir âlem, başka bir hayat vardır. Bu âlem ve hayat da Âhîret âlemi ve hayatıdır.

İnsandaki yalnız terakkî ve mükemmelleşme meyli, yalnız kesintisiz ve ebedî saadet arzusu değil, onun ruhuna dercedilmiş bulunan sınırları belirsiz istidatlar, bu istidatlardan kaynaklanan sınırları insana meçhul kabiliyetler, bu kabiliyetlerden neş'et eden hadsiz meyiller, bu meyillerden hâsıl olan nihayetsiz emeller ve bu nihayetsiz emellerden doğan sınır tanımaz fikirler ve tasavvurlar, şu âlem-i şehadetin arkasında bulunan saadet-i ebediyeye ellerini uzatmış, ona gözlerini dikmiş ve o tarafa yönelik bulunduğu açıktır.

· **İnsanın ve tabiatın hayatındaki devr-i dâimler, sürekli Âhîret'i hatırlatır ve Âhîret'ten haber verir.**⁶⁰⁰

SAATİN TIKTAKLARI; İNSANIN, GÜNÜN, YILIN, MEDENİYETLERİN HAYATLARI

Bir yanda insan ferdinin ve toplumların veya devletlerin ya da medeniyetlerin, diğer yanda saniyenin, dakikanın, saatin, günün, yılın, asırların ve çağların hayatına, bunlardaki devr-i daimlere baktığımızda, bütün bunların sürekli Âhîret'i hatırlattığını ve Âhîret'ten haber verdiğini görürüz.

Meselâ, saatin salise, saniye ve dakikaları sayan kolları nihayet saatte noktalanır ve durmaksızın yeni bir saate doğru saymaya devam eder. İnsanın ferdî hayatında anne karnına düşmesi; devlet, medeniyet veya toplumların hayatında kurulmaya başlama; günün hayatında şafak; yılın hayatında baharın ilk günleri, birbirinin aynısıdır. Bunları insanın hayatında dünyaya gelme, devletlerin veya medeniyetlerin hayatında kurulma, günün hayatında güneşin doğması, yılın hayatında ilkbaharın artık gelmesi takip eder. Daha sonra insanın hayatında çocukluk, gençlik, olgunluk, yaşlılık ve nihayet ölüm devreleriyle; devletlerin veya medeniyetlerin hayatında yükselişe geçme, yükselme, duraklama, gerileme ve yıkılıp tarihten silinme; günün hayatında kuşluk, öğle, ikindi, akşam ve yatsı vakitleri; yılın hayatında ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış, aynı manâları taşır.

İnsan için kabir hayatı, gün için gecedir; devlet ve medeniyetler için bütün izlerinin kaybolmasıdır; yıl için artık kışın karlarının her tarafı kaplamasıdır. Nihayet günün hayatında yeni bir şafak ve sabah, yılın hayatında yeniden bahar ne ise, insan için de dirilme ve haşır aynı şeydir. Her yeni gün, bir açıdan dünya hayatını, diğer açıdan Âhîret'i nazara verir; her yeni yıl da aynıdır. İşte Cenab-ı Allah (c.c.), saatlerdeki, günlerdeki, yıllardaki, asırlardaki ve çağlardaki dönüş ve devr-i dâimlerle sürekli Âhîret'i hatırlatır ve Âhîret'ten haber verir.

Tarihi oluşturan hadiseler, oluşumlar, dönüşümler hep birbiriyle bağlantılıdır, yani hadiseler, oluşumlar ve dönüşümler arasında köprüler vardır. Bunun gibi, kâinatta da âlemler arasında köprüler vardır. Kıyamet'te pek çok inkılâplar olacak; dolayısıyla, bu inkılâplar ve Âhîret âlemleri arasında elbette çok farklı ve çok harika bir köprü bulunacaktır.⁶⁰¹

HADİSELER, OLUŞUMLAR, ÂLEMLER ARASINDA KOPRÜLER VE ÂHİRET'İN KÖPRÜSÜ

Tarihi oluşturan hadiseler birbirinden kopuk değildir; denebilir ki, insanlık tarihinin ilk gününde meydana gelen hadiselerle son gününde meydana gelecek hadiseler arasında bile münasebetler vardır ve olacaktır. Hadiseler zincirleme ve örgüleme birbirini takip ettiği ve bu takiple tarih

değirmeni veya çarkı dönüp durduğu gibi, nasıl günlük hadiseler geceyle bitip, gece iki gün arasında köprü teşkil ediyorsa, benzer şekilde, hadiseler yumağı da gider bir noktada bir dönüşüme, başka bir oluşuma yol açar. Nasıl gün belli devrelerle devam ediyor ve arzedildiği gibi, nihayet gece ile bitip, ardından yeni bir güne devriliyorsa, nasıl yılın her birisi kendine ait hadiselerle ilerleyen mevsimleri bir noktada birbirlerine yol veriyor, böylece mevsimler mevsimleri, yıllar yılları takip ediyorsa, bunun gibi, tarihte de hadiselerin yığılması veya zincirleme devamıyla oluşumlar meydana gelir ve bunlar da, bir noktadan sonra inkılâplarla yerlerini yeni oluşumlara bırakır, yani dönüşümler yaşanır.

Gece, iki gün arasında; yılın hayatında bahar, yaz ile kış arasında bir köprü olduğu gibi, inkılâplarla birbirinden ayrılan veya birbirine dönüşen tarihî devreler arasında da köprüler vardır. Benzer şekilde, kâinattaki âlemler arasında da onları birbirine bağlayan köprülerin varlığı sözkonusudur. Meselâ, uyku âlemi, uyanıklık ile Misal Âlemi arasında bir köprüdür. Bu köprüde iki âlem buluşunca ruh, bu iki âlem arasında seyahat eder; onun bu seyahatinde yaşadıklarına rüya deriz. Kabir âlemi, dünya ile Âhiret arasında bir köprüdür. Misal Âlemi, cismanî âlemle ruhanî âlem arasında bir köprüdür. İşte, Kıyamet'te pek çok, pek büyük ve dehşetli inkılâplar ve dönüşümler, âlemden âleme geçmeler yaşanacaktır. Mahşer, bir âlemdir; Terazi, bir âlemdir; Amel Defterleri de bir âlemdir. Kıyamet inkılâpları ve Âhiret âlemleri arasındaki köprü de, elbette Âhiret'e has ve harika olacaktır.

· **Dünya, hikmet yurdu olmakla sebepler üzerinde bina edildiğinden, burada teşekküller tedricîdir. Âhiret ise kudret yurdu olup, orada sebeplere, zamana ve beklemeye ihtiyaç yoktur. Her şey, bir anda olabilir.**⁶⁰²

YARATMA AÇISINDAN HİKMET YURDU, KUDRET YURDU

Maddî âlem, hikmet yurdudur. İncelemeye, çalışılmaya, ilme ve öğrenmeye konu teşkil eder. Ayrıca, bu yurdun asıl misafiri, yeryüzünün halifesi olan insan; iman, ibadet ve öğrenmekle terakkî etme mevkiinde bir

varlıktır, dolayısıyla, öğrenme, keşif ve yeni şeyler yapma, üretme, meydana getirme gibi melekelerle donatılmıştır. Bundan dolayıdır ki, bu âlemde hadiselerin varlığı genel olarak sebeplere bağlanmıştır. Zaman ve mekân da bu âlemin boyutlarından olduğundan, bu âlemde hadiseler tedricî cereyan eder.

Cenab-ı Allah'ın Kudreti'nin eşyanın melekûtundaki tecelli ve tasarrufu ânidir. Meselâ, klasik fotoğraf makinesi bir manzarayı birden tesbit eder, aynada bir cisim hemen görünür. İşte bu, Kudret'in eşyanın melekût denen iç yüzüne, manâsına, mahiyetine tecellisine misal olur. Fakat fotoğraf makinesinin tesbit ettiği manzaranın hariçte var olması veya aynada birden görünen bir manzaranın bu âlemde cisim halinde ortaya çıkması belli işlemleri, malzemeyi ve zamanı gerektirir.

Dünya böyle olmasına mukabil, Âhiret, Kudret yurdudur. Orada sanki, meselâ aynanın iki yüzü tek yüz gibidir ve eşyanın aynada görünmesiyle, bu görüntünün hariçte var olması arasında mahiyet farkı olmaz. Yine, dijital fotoğraf makinalarıyla çekim yapmak gibi, manzaranın fotoğraf makinası tarafından tesbitiyle hariçte var olması arasında da ne mahiyet, ne de zaman farkı sözkonusu olur. Bunlar, meseleyi anlama ve anlatabilme adına sadece birer misaldir.

Kudret, içinde yaşadığımız maddî âlemde Hikmet'in düsturlarına göre tasarrufta bulunurken, Âhiret'te ise, elbette yine Hikmet'in kendine ait kaideleri ve icraatı sözkonusu olacak, fakat Kudret, icraatını perdesiz yapacaktır. Dolayısıyla, mülkle melekût, manâ ile lâfız, âdeta aynîleşecektir. Bu sebeple de, bu âlemde bir günde, bir senede yapılan işler, Âhiret'te bir anda yapılacağı için Kur'ân-ı Kerim, "*Kıyametin kopması, ancak bir göz açıp kapama süresi, daha da az bir zaman içinde olup bitiverir.*"⁶⁰³ buyurur.

Bir şey tekâmül kanununa dâhil ise o, her halükârda büyüyüp gelişecektir. Her halükârda büyüyüp gelişecekse, yine her halükârda ölecektir.⁶⁰⁴

ÖLÜM, HER CANLI İÇİN, KIYAMET DE KÂİNAT İÇİN KAÇINILMAZDIR

Zaman zaman temas edildiği üzere, varlık sahasına çıkarılan her bir şeyin hususî bir vücudu ve bu vücudun kendini bulduğu nihaî kemal veya gelişme noktası vardır. Bilhassa her canlı şey, kendine has vücuda tam ermek, bir başka deyişle, hususî kemal noktasına ulaşmak için kendisine bahşedilmiş kapasiteleri aktif kabiliyet haline getirme mevkiindedir. Bu da, her bir varlık için sürekli terakkî veya tekâmül demektir. Bu terakkî veya tekâmül, aynı zamanda bir saflaşma, nihaî bir saffet noktasına ulaşma manâsına da gelir. İrade sahibi olmayan bütün varlıklar, bu noktaya mecburen yürür veya yürütülür. İnsan ise, aynı karşı konulmaz kanun ve sürece biyolojik veya fizikî yapısıyla tâbidir. Anne karnına düştüğü andan itibaren o, bu kanuna karşı koyamaz ve bu süreçten geçmemelik edemez.

Şu halde, her bir (canlı) varlık, terakkî veya tekâmül kanununa tâbidir. Meyil, ihtiyaç, iştihak ve incizap (kapılma) gibi dinamikler, bu kanuna itaatin zorlayıcı unsurlarıdır. Bu kanuna tâbi olan her şey, her halükârda geliştirecektir ve büyüyecektir; nitekim, gelişir ve büyür. Gelişen ve büyüyen her şeyin kaçınılmaz olarak nihaî sonu vardır; çünkü hiçbir gelişme ve büyüme sonsuz ve sınırsız değildir ve olamaz. O halde ölüm, her varlık için, dolayısıyla Kıyamet de kâinat için kaçınılmazdır. Her bir varlığın kıyameti ölümüdür; kâinatın da bir kıyameti vardır ve o da, bir gün ölecektir. Ölecek, sonra dirilecek veya yatıp, sonra Âhîret'e has yeni haliyle Haşîr sabahında gözünü açacaktır.

· Mümkün bir meselenin gerçekleşmesi veya ortaya çıkması için kuvvetli bir gerekçe veya sebep var ise, onu gerçekleştirecek veya ortaya çıkaracak fail de buna muktedirse, o zaman o meseleye olmuş veya gerçekleşmiş olarak bakılabilir.⁶⁰⁵

MÜMKÜN VARLIKLAR

Daha önce de geçtiği üzere, varlığı kendinden ve kendi kendine değil, öyleyse varlık sahasına çıkmasıyla yokluk sahasında kalması birbirine eşit ve dolayısıyla varlık sahasına çıkması başka bir iradeye bağlı her şey, her varlık, mümkün kategorisine dâhildir veya bu varlıklara mümkün(ât) denir.

Cenab-ı Allah'tan başka her varlık, mümkündür; varlığı zarurî değildir ve varlığını Allah'a borçludur. Açıktır ki, varlıklar içinde ilim ve iradeyle donatılmış, dolayısıyla mümkün varlığın zirvesini teşkil eden insanlardan hiçbiri kendi iradesiyle dünyaya gelmemektedir. Dünyaya gelip gelmemesi gibi, meselâ hangi ailede ne zaman ve nerede dünyaya geleceği, ne zaman, nerede, nasıl öleceği, fizikî yapısı, rengi, ırkı, kapasiteleri, aslî ihtiyaçları ve bunları giderme yol ve vasıtaları, (tabiî) çevresi ve vücudunun çalışması gibi varlığının en merkezî yanlarının tayin ve tesbitinde bile insanın en küçük bir rolü ve dahli yoktur. Bu bakımdan, her mümkünün varlık sahasına çıkması ve varlığını sürdürmesi kahhar bir iradeye, yani İlâhî İrade'ye bağlıdır.

MUTLAK VARLIK OLARAK ALLAH VE MÜMKÜN VARLIK OLARAK İNSAN

Bir mümkünün varlık sahasına çıkması veya kelime manâsı içinde “mümkün” bir meselenin gerçekleşmesi, diyelim ki bir mescidin yapılması, eğer kesin ihtiyaç gibi bunu mutlaka gerektiren bir sebep veya gerekçe (muktazî) ve onu gerçekleştirecek kahir bir kudret var ise, o mümkününe kesin var veya oldu nazarıyla bakılabilir. Şu kadar ki, burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir nokta vardır. Cenab-ı Allah'tan başka hiçbir varlığın, yani hiçbir mümkünün iradesi gibi kudreti de mutlak ve kahhar değildir. Yani, sadece Allah'ın İradesidir ki, mutlak dileme hürriyet ve gücüne sahiptir ve yalnız Allah'ın Kudreti'dir ki, her şeyi yapabilir. Dolayısıyla, beşerî sahada olmasına mutlaka ihtiyaç ve gerekçe bulunan her şey mutlaka olur diyemeyiz, çünkü insan, olması gereken her bir şeyin olmasını istemeyebilir. Ayrıca insan, her istediğini yapmaya kadir değildir; zaten onun böyle bir kudreti olsaydı, bu takdirde “*Bir şey vâcip olmazsa vücuda gelmez.*” küllî gerçeğinin izahında da üzerinde durulduğu üzere, iradesi ortadan kalkardı. Çünkü bir şeyin olmasındaki kesin gereklik ve onu yapabilme güç ve iktidarı, iradeyi tesirsiz kılardı. Ama İlâhî İrade, asla abes bir şeyi dilemez ve Hikmet'in gerektirdiği, yani olmasının gerekliliğine hükmettiği her şeyi diler.

İlâhî İrade'nin her bir tecellisi veya dilemesinde veya dilediği her bir şeyde pek çok hikmetler, manâlar ve faydalar vardır. Eğer bu hikmetler, manâlar ve faydalar bir şeyin olması veya varlık sahasına çıkması için kâfi ise İlâhî İrade onu diler ve Kudret-i İlâhî de her bir şeyi yapmaya muktedir olduğu için, artık o şeye olmuş nazarıyla bakılabilir. Burada Cenab-ı Allah'ın Kudreti'nin mutlaklığının O'nun İradesi'ni niçin nefyetmediği sorusu akla gelebilir. Cenab-ı Allah'ın Kudreti gibi İradesi de sonsuzdur; O'nun sıfatları arasında derece ve mertebe farkı yoktur; çünkü zâtî ve sonsuz şeylerin ne kendi içlerinde, ne de başka zâtî ve sonsuz şeylerle aralarında derecelenme ve mertebeleşme söz konusudur. Bu bakımdan, Cenab-ı Allah'ın bütün İsim ve Sıfatları birbirlerine asla mâni olmadan, tam tersine, tam bir uyum ve birlikte tecelli halinde icraatta bulunurlar. Bu da, Cenab-ı Hakk'ın her bir fiil, tecelli ve icraatının güzelliğini ve mükemmelliğini izah eder.

Kıyamet'in kopup Âhiret'in kurulmasını mutlak manâda gerektiren pek çok sebep, yani Kıyamet'in kopup Âhiret'in kurulmasının mutlak muktazîleri (mutlak gerektirenleri) vardır. Kıyamet'i koparıp Âhiret'i kuracak Kudret de, buna mutlak manâda muktedirdir. Şu halde, Kıyamet'in kopup Âhiret'in kurulması mutlak surette kaçınılmazdır.

İnsanda cisimden başka nasıl akıl, kalb, ruh, hayal, hafıza gibi manevî vücudlar da var. Elbette insan-ı ekber (büyük/makro/insan) olan âlemde ve şu insan meyvesinin ağacı olan kâinatta, maddî âlemden başka âlemler var. Hem yeryüzünden tâ Cennet âlemine kadar herbir âlemin birer seması vardır.⁶⁰⁶

İnsan, varlığın, kâinatın haritası, nümûnesi, küçültülmüş misali, Cenab-ı Allah'a en kapsamlı ayna, O'nu tanımada bir vahid-i kıyasî, yani kendisiyle Cenab-ı Hakk'ın tanınabileceği en belirgin örnektir. O bakımdan, bu haritaya bakarak kâinat hakkında, dünyadan başka âlemler hakkında sonuçlara varabiliriz.

İNSAN VE KÂİNAT

İnsanın fizikî yapısı, kâinatın fizikî yapısını izah eder. Bu husus üzerinde duran Müslüman Sufî âlimler, meselâ insandaki kan damarlarıyla yeryüzünün nehirlerini, insandaki kıllarla ormanları, insan nefsinin kötülüğü emretme yanıyla şeytan ve inkârcı cinler gibi şerli varlıkları birbirine benzetmiş, bir arada değerlendirmişlerdir. Bunun gibi, küçük kâinat olan insanda pek çok âlemler vardır. Onun fizikî yapısı kâinatın fizikî yanını temsil eden bir âlem olduğu gibi, zihin veya dimağı, kalbi, rûhu, hayali, hafızası da ayrı birer âlemdir. Hafıza onda Levh-i Mahfuz'a misalken, hayal, tasavvur, tefekkür–muhakeme, tasdik, iz'an, itikad gibi unsurlardan oluşan zihin haritası, bir bakıma semâlara misaldir. Kalb onda Allah'ın Arşî'nı temsil ederken, ruh, sır, hafî, ahfâ gibi daha lâtif ve derin manevî melekeler, yüce veya metafizikî âlemleri temsil eder.

Yeryüzü âleminin bir seması vardır. Bunun gibi, bütün diğer âlemlerin de birer seması vardır; Cennet'in de seması olacaktır. Dolayısıyla, Kur'ân'da zikredilen yedi semâdan bazıları, 7, 70 gibi rakamların çokluğu ifade için kullanıldığından hareketle pek çok semanın bulunduğu manâsını çıkarırken, bazıları, Kur'ân'da dünya seması olarak geçen semanın gök kubbemiz olan gördüğümüz sema, diğer altı semanın Âhîret âlemlerinin semaları olduğu sonucuna varmıştır. Bu her iki tefsire de herhalde yanlış denemez.

Haşrin ve Âhîret âlemlerinin mertebeleri vardır. Bir kısmına iman farzdır ve genel hatlarıyla bilmek gerekir. Diğer kısmı, fikrî ve rûhî terakkînin derecesine göre anlaşılabilir; dolayısıyla hem genel hatlarıyla, hem de hakikati ve teferruatıyla bilmeyi gerektirir.⁶⁰⁷

ÂHİRET HADİSELERİ, GERÇEK MAHİYETLERİYLE DÜNYANIN TERAZİLERİNDE TARTILMAZ

Haşir gibi Âhîret hadiseleri, gerçek mahiyetleriyle bu dünyanın terazilerinde tartılmaz; bu dünyanın ölçüleriyle gerektiği gibi anlaşılabilir. Yukarıda yapmaya çalıştığımız açıklamalar gibi, Kur'ân-ı Kerim'de Âhîret âlemleriyle ilgili anlatılanlar, verilen bilgiler ve kullanılan kelimeler, birer mirsad-ı tefekkürdür. Yani, onlar etrafında düşünerek bu âlemler ve mahiyetleri hakkında kısmî ve belli seviyede bir bilgi sahibi olabiliriz. Yoksa Kur'ân-ı Kerim'in de ifadelerini lâfızlarıyla aynen kabûl edip, Âhîret

âlemlerini öyle düşünecek olsak, onların hakikatine ve gerçek mahiyetlerine ulaşmış olmayız. Meselâ Kur'ân-ı Kerim, Cennet'in nimetlerinden, orada gözlerin Cenab-ı Allah'a bakacağından, Mahşer manzaraları içinde Cenab-ı Allah ile konuşmaktan, Terazi'den, amel defterlerinin verilmesinden bahseder. Bunların her birinin gerçekte ne ve nasıl olduğunu bu âleme göre düşünürsek, aslî mahiyetlerini ve hakikatlerini yakalayamayız. Bunlar, birer ipucudur, birer benzetme gibidir. Bunlar çerçevesinde düşünerek ve ancak fikrî ve ruhî tekâmülle onların mahiyeti ve hakikati hakkında belli seviyede bilgi sahibi olabilir ve zihnimizde, kalbimizde birtakım tasavvur ve tablolar oluşturabiliriz.

İnsana düşen, Kıyamet ve Âhiret'le ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de anlatılanlara aynen inanmaktır. İnsanlar bedenleriyle diriltilmiş olarak kabirden çıkacaklar, Mahşer Yeri'nde toplanacaklar; sonra amelleri tartılacak, defterleri verilecek ve Sırat'a nakledilecekler, Sırat'tan da Cennet'e veya –Allah korusun– Cehennem'e sevkolunacaklardır. Kur'ân-ı Kerim, bu ana safhalarla ilgili olarak ve Cennet ile Cehennem hayatı konusunda daha pek çok bilgiler verir, tablolar çizer. İşte bütün bu bilgilere ve tablolara anlatıldığı şekilde inanmak, Âhiret'e imanın gereğidir. Fakat bunların mahiyetleri, gerçekte nasıl oldukları ve hakikatleri fikrî ve ruhî terakkîye bağlıdır ve bütün gerçekleriyle ancak Âhiret'te anlaşılacaktır.

· **Yerküre, güneşin etrafında dönmekle rastgele bir daire çizmiyor. O, temelde çok önemli bir gerçek adına dönerek, Haşir Meydanı'nın çevresini çizmekte ve üzerinde olup bitenlerin manâlarını o meydana devretmektedir.**⁶⁰⁸

YERKÜRENİN GÜNEŞ ETRAFINDAKİ SEYAHATI VE HAŞİR MEYDANI

Yeryüzündeki belki her bir hadise, temelde Âhiret âlemlerinin malzemesidir. Yerküre de, güneşin etrafında dönerken rastgele bir daire çizmez. Bunun yanı sıra, bu daire ve yerkürenin hareketi, sadece bu dünya için değildir. Yerküre, güneşin etrafında çizdiği daire ile Âhiret âlemlerinden Mahşer Yeri'nin hudutlarında dolaşmakta ve yeryüzünde olup bitenleri Âhiret'e ait manâlarıyla bu hudutların içine boşaltmaktadır.

CENNET VE YERYÜZÜ

Kur'ân-ı Kerim'de Cennet'le ilgili olarak birbiriyle çok yakın iki âyetteki ince bir fark ve ayrıca bir başka âyet, hem bu hususu, hem de yerküre ile Âhîret, özellikle Cennet arasındaki münasebeti anlamamıza büyük ışık tutmaktadır. Cennet'le ilgili sözkonusu iki âyet şöyledir:

Rabbiniz'den (sürpriz mükâfatlarla yüklü) bir mağfirete ve arzı göklerle yer (kadar) olan ve müttakîler için hazırlanmış bir Cennet'e yarışircasına koşuşun!⁶⁰⁹

Rabbinizden (sürpriz mükâfatlarla yüklü) bir mağfirete ve Allah ile Rasûllerine gerçekten iman edenler için hazırlanmış olup, arzı göklerle yerin genişliği gibi olan bir Cennet'e yarışircasına koşuşun.⁶¹⁰

Bu iki âyetten öncekinde Cennet için “arzı göklerle yer (kadar) olan” ifadesi geçerken, ikinci âyette “arzı göklerle yerin genişliği gibi olan” denmektedir. Yani ikinci âyette bir benzetme vardır. Birinci âyetteki ‘arz’ kelimesi Allahü a’lem boyut manâsında kullanılırken, ikinci âyetteki ‘arz’ genişlik manâsında kullanılmaktadır. Cennet'le ilgili bir diğer âyette ise, “(Cennet ehli) ise şöyle derler: ‘Hamd ü senalar olsun Allah’a ki, bize verdiği sözde durdu ve bizi arza mirasçı kıldı; Cennet’te dilediğimiz yerde, dilediğimiz şekilde oturabileceğiz.’ İşte, (Allah için) çalışıp işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!”⁶¹¹ buyrulmaktadır. Bu âyette zikredilen ‘arz’, Lâtin harfleriyle aynı yazmak mecburiyetinde kalsak da, yazılış olarak önceki iki âyettekinden farklıdır ve ‘yeryüzü’ manâsına gelmekle birlikte, esasen Cennet’in arzını, yani bir manâda Cennet’i ifade etmektedir. Hz. Üstad Bediüzzaman, Mektûbât’ta, “... rivayete binâen Şam-ı Şerif kıtası bir çekirdek hükmünde olarak o daireyi dolduracak– bir meydan-ı haşır bastedilecektir (genişletilecektir).”⁶¹² diye yazar. Bütün bunlardan ve “O gün yerküre, başka bir yerküre olacak şekilde değiştirilir de değiştirilir.”⁶¹³ âyetinden anlaşılabilceği üzere, Cenab-ı Allah, Mahşer’i de, diğer Âhîret âlemlerini de Âhîret’e has olarak yeniden inşâ edeceği yeryüzünde kuracak ve yeryüzünü âdeta gökler kadar genişletecektir. Yine Hz. Üstad (r.a.), Cehennem’le ilgili bilgi verirken de halihazırda yerkürenin altında bulunan

mağma tabakasına dikkat çekmekte ve bu tabakanın yerkürenin güneş etrafındaki yörüngesinin altında kurulacak büyük Cehennem'e dönüşeceğini ifade etmektedir.⁶¹⁴ İşte, Cenab-ı Allah (c.c.), mevcut kâinatı Âhîret olarak kurarken yerküreyi âdetâ gökler kadar genişletecek, bu genişlemenin boyutuna göre Şam-ı Şerif kıtasını, yani Irak'tan Hicaz'a olan bölgeyi Mahşer Yeri yapacak, Cennet'i yerin üstünde kurarken, Cehennem'i de altında kuracaktır.

DÜNYA VE ÂHİRET MÜNASEBETİ

Demek oluyor ki, bu âlemde bütün olup bitenler, bir bakıma Âhîret âlemlerinin küçük bir modeli, malzemesi, bu âlemin malzemesiyle yapılan bir provası ve bu âlem de, Âhîret'in tarlasıdır. Burada olup biten her şey, sorumlu varlıklar olarak insanların ve cinlerin, hattâ bir dereceye kadar, yani sorumluluk nisbetlerinde hayvanların hayatlarının, bu hayatları dolduran davranışlarının, sözlerinin, hattâ insanlar ve cinlerin düşünce ve niyetlerinin de tamamı, Âhîret'in malzemesi, çekirdekleri; bir diğer açıdan, bütünüyle dünya hayatı, tabiri Âhîret'te çıkacak bir rüyadır. Yerküre de, güneş etrafında dönerken, esasen Âhîret âlemine ait vazifesinin bir boyutunu yerine getirmektedir.

• **Cennet olmasa Cehennem azap vermez; zemherir (şiddetli soğuk, soğuğu) olmasa yakmaz.**⁶¹⁵

İnsan, soğuğu da sıcağı da, tatlıyı da acıyı da, güzeli de çirkini de birbiriyle, yani zıttıyla tanır; bu zıtların her birinin gerçek mahiyetine, zevkine veya acısına, ızdırabına yine ancak zıttıyla ulaşır. Sıcak olmasaydı soğuk üşütmez, hattâ olmazdı; ayrıca insan, (sıcakta) serinliğin ve (soğukta) ısınmanın tadını hissetmezdi, bilmezdi. Bu tek boyutluluk içinde hayat da olmazdı; insanlık tarihinde ilmî terakkî, tekâmül, keşif ve icatlar da gerçekleşmezdi. Bundan dolayı Cenab-ı Allah (c.c.), bu âlemde zıtları birbirine karıştırmıştır.

Âhîret'te Cennet'i Cennet, Cehennem'i Cehennem yapacak, her birinin tamamıyla hissedilip, bütün zevkleri ve nimetleriyle veya azabıyla kâmilan yaşanmasına sebep olacak da, bunların ikisinin beraber bulunmasıdır.

Cennet'tekiler Cehennem'dekileri görecek, çektikleri azabı müşahede edecek ve Cennet'in nasıl Cennet olduğunun tam idrakine ulaşacaklar, Cennet'in nimetlerini mükemmel olarak zevkedeceklerdir.⁶¹⁶ Buna karşılık, Cehennem'dekilere onu tam bir azap olarak yaşatacak olan da Cennet'tir ve Cennet'tekilerin hayatıdır.⁶¹⁷

Cehennem, iki şekilde yakacaktır; sıcaklığıyla ve çok şiddetli soğuğuyla. Nasıl yaz kışa, sıcak soğuğa mukabil olarak hissedilir ve yakar; bunun gibi, Cehennem'in de Zemherir denilen⁶¹⁸ ve Türkiye'de kara kış hakkında da kullanılan çok şiddetli soğuğuyla yakması olmasa, onun ateşiyle azabı gerçek yakıcılığıyla hissedilmez.

· Cehennem lüzumsuz değil; çok işler var ki, bütün kuvvetiyle “Ya- şasın Cehennem!” der. Cennet dahi ucuz değildir, mühim fiyat is- ter.⁶¹⁹

Cenab-ı Allah'ın hiçbir hüküm ve icraatında zerre kadar abes, manâsızlık, yersizlik, haksızlık ve zulüm bulunmaz; bunlardan birinin zerre miktar bile bulunmaması şöyle dursun, O'nun her hüküm ve icraatında pek çok hikmetler, manâlar, maslahatlar vardır ve her hükmü ve icraatı, temelde rahmet üzerine oturur, rahmetten kaynaklanır.

CENNET VE CEHENNEM

Cennet ve Cehennem, yaratılış ağacından ebed tarafına doğru uzanıp, eğilerek giden bir dalın iki meyvesidir. Meyvenin yeri, dalın sonundadır. Cennet ve Cehennem, hem şu kâinat silsilesinin iki neticesidir. Neticelerin yerleri, silsilenin iki tarafındadır. Ağır ve süflî olanı aşağı tarafta, ulvî ve nûranî olanı yukarı taraftadır. Hem, yerde olup biten hadiselerin ve yerin manevî mahsulâtının iki mahzenidir. Mahzenin yeri ise, mahsulâtın türüne göre, fenası altında, iyisi üstündedir. Hem, ebede doğru cereyan eden ve dalgalanan varlık selinin iki havuzudur. Havuzların yeri, selin durduğu ve biriktiği yerdedir. Seldeki kirli birikintiler ve atıklar aşağıdaki havuzda, selin getirdiği temiz ve güzel neticeler üstteki havuzda yer alacaktır. Hem lütuf ve kahrın, rahmet ve azametinin tecelli edeceği iki yerdir. Cemal sahibi Rahmân, Celâl sahibi Kahrî, tecelligâhını nerede isterse orada açar.⁶²⁰

Kısaca, Cennet ve Cehennem, dünya hayatında insanların fiillerinin nihaî mahzeni ve havuzudur; onlar çekirdek halinde var olmakla beraber, inşâ ve Âhîret'e has halleriyle açılmaları, insanların amelleriyle olmaktadır ve olacaktır. Dünyada, merhum Necip Fazıl'ın Sakarya şiirinde ifade ettiği gibi, biri nur, diğeri kir akıtan iki oluk akıp gitmektedir. Bir yanda iman diğeri yanda küfür, şirk ve nifak, bir yanda hidayet diğeri yanda dalâlet, bir yanda ibadet diğeri yanda nankörlük, bir yanda Allah'a itaat diğeri yanda isyan, bir yanda tenperverlik ve nefse tapınma, diğeri yanda kalb ve rûhun derece-i hayatı, bir yanda ahlâk, birr, takvâ, ihsan, diğeri yanda fîsk ve fücür, bir yanda adalet, hakkaniyet, diğeri yanda insanı insanlığından utandıracak zulümler, bir yanda kardeşlik, i'sar, diğergâmlık, intizam ve nizam, diğeri yanda gasp, kan akıtma, fesat ve fitne... elbette bunlar mutlak Âdil olan Hz. Allah'ın Terazisi'nde ve Mahkemesi'nde aynı muameleyi görmeyecektir. İnsan-lığın ve cinlerin hayatları içinde akıp giden iki oluktan biri Allah'ın serapa rahmeti olarak Cennet'e, diğeri adaleti, hattâ Rahmâniyeti'nin tecellisi olarak Cehennem'e dökülecektir. Bu iki akım içinde olup bitenler de, zaten insana "Cehennem lüzumsuz değil; çok işler var ki, bütün kuvvetiyle 'Yaşasın Cehennem!' dedirtir. Cennet dahi ucuz değildir, mühim fiyat ister!" dedirtmektedir.

ALLAH'IN RAHMETİ VE GADABI

Daha önce de açıklanmaya çalışıldığı üzere, Allah'ın rahmet veya gadabından güya fazla rahmet veya gadap taşıma veya gösterme büyük hatadır, had bilmezliktir. Kimse Allah'tan fazla merhamet sahibi olamaz; en merhametli insanın, hattâ bütün insanların toplam merhameti bile Allah'ın rahmet ve merhametinin yanında denizde damla olmaz. Yine, kimse, Allah'tan daha fazla gadap, yani cezalandırma iradesi de taşıyamaz. Cenab-ı Allah'ın Zât'ı gibi Sıfatlar'ı da sonsuzdur. O, bütün kulları hakkında daima hayır diler. Dolayısıyla, insanın başına gelen felâketler, dünyaya özürlü gelmesi gibi kendi elinde olmayan ve gerekli gayreti göstermesine rağmen maruz kaldığı başarısızlık veya fakirlik gibi zahiren menfî haller, gerçi insan olarak şefkat ve merhametimizi tahrik eder. Buna karşılık,

zulümler, haksızlıklar, cinayetler ve benzeri şeyler de elbette öfkemizi çeker. Ne var ki biz, tam anlamıyla ve boyutlarıyla ne dünü, ne bugünü, ne de yarını bilebiliriz; bunları bilemediğimiz gibi, bütün koordinatları ve boyutlarıyla olup bitenleri de bilemeyiz; aynı şekilde, niyetleri, hadiselerdeki rolleri, dün, bugün ve yarınlarıyla insanları da tanıyamayız. Cenab-ı Allah (c.c.), kişiler ve hadiseler hakkında hükmederken hem tam bir ilim, hem tam adalet, hem tam merhametle hükmeder. O'nun gadabı, cezalandırması adalet, mü'minler hakkındaki her hüküm ve icraatı adaletin ötesinde rahmettir. Ayrıca O, hükmederken yalnızca dünyayı nazara almaz; insanlar için ondan çok daha önemli olan Âhret'i de nazara alır.

İşte, insanlar hakkında merhamet ve şefkat besler ve ortaya koyar, yine insanlar ve bazı hadiseler hakkında öfke ve cezalandırma isteği sergilerken, Cenab-ı Allah'ın takdirine tam rıza göstermeli, güya O'ndan daha çok merhametli, O'ndan daha öte cezalandırma iradesine sahipmişiz gibi davranmamalıyız. Suçlar hakkında O'nun koyduğu hükümlere veya iyiliklerle, faziletlerle ilgili mükâfatlandırmalarına da bütün kalbimizle razı olmalı, onları ve onlardaki hikmetleri anlamaya çalışmalıyız. Yoksa hata eder, O'nun hükmüne ve Kader'e taş atmaya kalkıp kendi başımızı yarar, yersiz ve ölçüsüz şefkat ve merhametin ateşiyle telâfisi zor hatalar yapabiliriz.

• **“Kişi, sevdiğiyle beraberdir.”** sırrınca âdi bir adam, en yüksek bir makama, muhabbet ettiği makamı yüksek bir zâtın tebaiyetiyle girebilir.⁶²¹

CENNET'TEN İSTİFADE

Cenab-ı Allah (c.c.), birbirini Allah için seven insanları birbirinden ayırmaz. “Allah için sevip, Allah için buğzetme,” kişinin imanını, imandaki derece ve samimiyetini ve Allah ile olan münasebetini gösteren en belirgin hasletlerdendir. Çünkü bu haslete sahip insan, nefsinin, enaniyetini, bencilliğini, menfaatini yenmiş insandır. İşte bu fazilet ve meziyetin, iman ve insanियetteki bu derecenin mükâfatı ve neticesi olarak Hz. Allah (c.c.), birbirini Kendisi için seven insanlara ebedî beraberlik lûtfedecektir. Nasıl

dünyada böyle birbirini seven iki insandan biri, yüksek bir makam sahibi bulunsa, diğeri de o makamın çok altında olsa, o yüksek makam sahibi diğeri kendi makamına götürür, orada ağırlar, diğ yüksek makamlarda gezdirir. Hattâ yüksek makam sahibi kendisi olmasa bile, makamı alta bulunan diğerin vasıta olmasıyla yüksek makamlarda dolaşır, oradakilerle görüşür, sevdiği yüksek makam sahibi insanın makamına alınır.

Bunun gibi, Cenab-ı Allah (c.c.), Kendisi için birbirini sevenleri Âhret'te de beraber edecektir. Meselâ, Peygamber Efendimiz'i çok samimî olarak seven ve O'na itaat edip uyan, O'nun Sünneti'ni tatbik eden bir insan, Âhret'te Peygamber Efendimiz'le aynı sofrayı paylaşır. Şu kadar ki, o sofradan istifade, o sofranın lezzetini tatma, kişinin dünyada iken imanı, Allah ile münasebeti ve hislerini, melekelerini iman, ma'rifet, ibadet ve muhabbetle geliştirmesi ölçüsünde olur. Bununla birlikte, herkes Cennet'ten istifadesini nihaî istifade mertebesi olarak idrak edeceği ve zaten kapasitesi daha öte istifadeyi bilmediği için, kimse, daha az istifade ediyor olmak ve istifade etmek gibi bir üzüntü ve elem duymaz.

Ehl-i Cennet de ehl-i Cehennem de, dünyada bütün uzuvlarıyla işledikleri amellerin karşılığı olarak Cennet'e veya Cehennem'e münasip elbiseler giyecekler.⁶²²

Bir hadis-i şerifte Cennet kızları olan hûrîlerin yetmiş hulle giyecekleri beyan buyrulur.⁶²³

EHL-İ CENNET VE EHL-İ CEHENNEM'İN ELBİSESİ

Zevk sahibi bir bahçe tanzimcisi, ülkesinde bulunan bütün çiçeklerin birer örneğini bahçesine diker; bir dükkân sahibi, dükkânındaki malların birer nümunesini dükkânının bir köşesine yerleştirir veya malların isimlerini liste halinde kaydeder. Bir seyyah, seyahat ettiği yerlerden o yeri tanıtan ve temsil eden birer hatırayı evinin bir köşesinde saklar. Bunun gibi, Cennet ona girecek mü'minlerin bütün makbûl amellerini ihtiva edeceği için, her bir uzvu ile ibadet etmiş bir mü'mine ve ona verilecek hûrîlere, Cennet'teki her güzelliğin bir nümunesini taşıyan ve onların bütün duygularını, bütün uzuvlarını memnun edecek, bütün lâtifelerini

zevklendirecek elbiseler giydirilecektir. Buna mukabil ehl-i Cehennem, dünyada gözleriyle, kulaklarıyla, kalbleriyle, elleri ve ayaklarıyla, akıllarıyla, kısaca bütün uzuvlarıyla işledikleri günahların karşılığı olarak, vücudlarının tamamına azap çecktirecek farklı farklı parçalardan müteşekkil elbise giyecektir.

- **Kur'ân'ın ölümsüz çocuklar⁶²⁴ tabiri, mü'minlerin sorumluluk çağından önce vefat eden çocuklarıyla ilgili olup, onların Cennet'te ebedî çocuklar olarak kalacaklarına işaret eder.⁶²⁵**

CENNET'TE ÇOCUKLAR

Cennet, tenasül, yani çoğalma yeri değildir. Dolayısıyla, orada yeni çocuklar doğmayacaktır. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerim'de geçen “ölümsüz çocuklar”la kastedilen, mü'minlerin bülûğ çağına ermeden vefat etmiş çocuklarıdır. Onlar, ebedî Cennet çocukları olarak Cennet'te sonsuzca yaşayacaklar ve Cennet'e girmiş anne–babalarına orada da ebedî çocuk sevgisini tattıracaklardır.

Cennet'te insan için her bir lezzetli şey olduğundan, olacağından, Cenab-ı Allah (c.c.), mü'minleri çocuk sevgisinden de mahrum bırakmayacaktır. Dünyada küçük çocukları ölmemiş mü'minler için de –Allahü â'lem–onlara çocuk sevgisi tattırarak çocukların bulunacağı söylenebilir. Dünyada çocukları vefat edenler, sabırlarının karşılığında Cennet'te ebedî çocuk sevgisi tadacakları gibi, Cenab-ı Allah'ın dünyada bu ızdırabı çekmeyen mü'minler ile anne–babaları Cennet'e gitmemiş çocuklar arasında böyle bir münasebeti te'sis etmesi Rahmeti'nden umulur.

ÇOCUKLUĞUNDA İBADET EDİP, YİNE ÇOCUK YAŞTA VEFAT EDENLER

Cennet'te herkesin 33 yaşında olacağını beyan buyuran hadis-i şerif,⁶²⁶ bu meselede bir başka gerçeğe temas buyurmaktadır. O da şudur: Mü'minlerin bülûğ çağına ulaşmadan vefat eden çocukları Cennet'in ebedî çocukları olarak kalır ve Cennet'ten öyle istifade ederlerken, bülûğ çağına gelmeden ve üzerine farz değilken hiç olmazsa yedi yaşından itibaren namaz kılan ve oruç tutan, fakat henüz çocuk yaşta vefat edenler, Cennet'te

yetişkinler gibi 33 yaşta olup, onların Cennet'ten istifadesi gibi istifade edeceklerdir.

· **Cenâb-ı Hakk, Âhîret'te insanı amelleriyle yargılarken, adaletini onun iyiliklerini ve kötülüklerini muvazene ederek ortaya koyar. İyilikleri ağır gelse, onu mükâfatlandırır; kötülükleri ağır gelse cezalandırır. İyiliklerin ve kötülüklerin değerlendirilip tartılmasında aslolan, kemiyet, yani nicelik veya sayı değildir. Aslolan, keyfiyet, yani niteliktir. Bazen olur, bir tek iyilik, bin kötülükten daha ağır basar ve onları affettirir.**[627](#)

TERAZİ'DE AMELLER VE İNSANLARI DEĞERLENDİRME

Kur'ân-ı Kerim'de, ilgili âyetleri birbirini tefsir eder bir tarzda şöyle buyrulur:

O gün tartı haktır. Artık kimin (hakka uygun iyilikleri olur da) tartıları ağır basarsa, onlar, nihaî başarı ve kurtuluşa ermiş olanlardır. Buna karşılık, kimin de tartıları hafif gelirse, öyleleri de, âyetlerimizi hiçe sayıp onlara karşı sürekli haksızlık etmiş olmalarından dolayı kendi öz canlarını en büyük ziyana uğratmış olanlardır.[628](#)

Artık kimin (hakka uygun iyilikleri olur da) tartıları ağır basarsa, onlar, nihaî başarı ve kurtuluşa ermiş olanlardır. Buna karşılık, kimin de tartıları hafif gelirse, öyleleri de, kendi öz canlarını en büyük ziyana uğratmış olanlardır; Cehennem'de sonsuzca kalacaklardır.[629](#)

Derken, artık kimin (hakka uygun iyilikleri olur da) tartıları ağır basarsa, neticede o, tam manâsıyla memnun kalacağı bir hayatın içindedir. Kimin de tartıları hafif gelirse, öylesinin barınağı, (baş aşağı atılacağı) hâviyedir. Bilir misin nadir hâviye? Kızgın mı kızgın bir ateştir.[630](#)

Demek oluyor ki, Âhîret'te kişinin amelleri tartılacaktır. Bu tartı, belli bir ölçüye göre olacak ve elbette bu ölçüyü başta iman olmak üzere, Allah katında makbûl iyilikler, güzel işler, kısaca sâlih ameller tayin veya teşkil edecektir. İşte bu ölçüye göre kimin tartıları ağır gelirse o kişi, kurtulmuş olacak, yani tam manâsıyla memnun kalacağı bir hayatın içinde olacaktır ve bu hayat da, elbette Cennet hayatıdır. Buna karşılık, kimin tartıları kurtuluş adına boşsa, hafifse, yani o kişinin tartısında öncelikle iman yoksa, bunun yerine tartıda hiçbir ağırlığı olmayacak küfür varsa, şirk varsa, Allah'ın âyetlerine haksızlık etmek varsa, günahlar varsa, bu takdirde o kişi, Cehennem'e, Cehennem'in ateş dolu çukuruna atılacaktır.

AMELLER, AYNI DERECEDE DEĞİLDİR

Bu çok önemli düstur, pek çok meselede önümüze ışık tutmaktadır. Meselâ, yukarıda A'râf Sûresi'nin âyetlerinde kişinin tartılarının hafif gelme sebebi olarak Allah'ın âyetlerine haksızlık yapma, yani onları hiçe sayma, onlara rağmen küfür veya şirk ehlinden olma, bile bile onlara muhalefet veya düşmanlık etme zikredilmektedir. Demek ki, sadece küfür veya şirk, kişinin tartılarının hafifliği için kâfidir. Öyleyse, insanın amelleri aynı değerde değildir. Sözgelimi, iman, en ağır olandır; elbette imanın da mertebeleri vardır ve herkesin imanı, aynı ağırlıkta olmayacaktır. Küfür, şirk ve itikadî nifak, tartıların hafif gelmesine kâfidir. Kâfirin, müşrikin veya münafıkın dünyada işlediği güzel ameller karşılığını dünyada görür; Âhîret'te ise azabının derecesine tesir eder. Buna Ebû Talip'le ilgili, Peygamberimiz'e olan sevgisi ve yardımları sebebiyle azabının en hafif olacağını beyan buyuran hadis-i şerifler⁶³¹ delildir. “(Birtakım) çöl sakinleri (bedevîler), ‘Biz de iman ettik.’ diyorlar. De ki: ‘Hayır, siz iman etmediniz. Bu sebeple, ‘Biz, (İslâm idaresine teslimiyetle) Müslümanlar olduk.’ deyin. İman, henüz kalblerinize girmedi.’ Ama Allah’a ve Rasûlü’ne itaat ederseniz, Allah yaptıklarınızın mükâfatından hiçbir şey eksiltmeyecektir. Allah, bağışlaması pek bol olandır, (Kendisi’ne itaatte bulunan kullarına karşı) hususî rahmetiyle muamele edendir.”⁶³² âyeti de, bir yanıla aynı gerçeğe parmak basar. Kısaca, Cenab-ı Allah (c.c.), en küçük bir iyiliği, en küçük bir güzel, salih ameli dahi zayi etmez, karşılıksız bırakmaz.

Bu gerçekten hareketle şu önemli husus da belirtilmelidir ki, Âhîret terazisinde en ağır fazilet veya sıfat, imandır ve Müslümanlık'tır. Dolayısıyla, bir kimsede bu sıfatlar varsa, Nur Dağı ve Ağrı Dağı gibi olan bu sıfatlar varken, bir mü'minin, bir Müslüman'ın çakıl taşı mesabesindeki bazı hoş olmayan yanları sebebiyle o mü'min, o Müslüman, mah-kûm edilmemelidir.

EHL-İ İMAN VE EHL-İ DÜNYA DEĞERLENDİRMESİ

Bu önemli gerçek ve düstur, bir başka önemli vakıayı da aydınlatmaktadır. Günümüzde çok yapılan bir hata olarak, çakıl taşı mesabesindeki hoş olmayan yanları sebebiyle ehl-i iman ve ehl-i İslâm,

hem de kendi kardeşleri tarafından yerden yere vurulabilmekte, ehl-i iman ve İslâm olmayanlar, onlardaki bazı faziletler sebebiyle daha üstün tutulup, övülebilmektedir. Oysa Cenab-ı Allah (c.c.), kişiye iman ve İslâm nasip ederken, elbette onun iradesini ve davranışlarını dikkate alır. “Cahiliye’deki iyiliklerimizin karşılığını görür müyüz?” diye soran bir Sahâbî’ye Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “Allah sana niye hidayet nasip etti ki!?” cevabını vermiştir. Şu halde, Cenab-ı Allah hoşumuza gitmeyen bazı yanlarına rağmen bir insanı iman ve İslâm’dan nasiptar kılmış, hoşumuza giden pek çok yanlarına rağmen bazılarını bu nasipten mahrum bırakmışsa, bırakıyorsa, demek ki, iman ve İslâm’dan nasip kılınanın Allah katında diğerini çok fazla aşan makbûl yanları vardır. Evet, tevazu, cömertlik, hakperestlik, doğruluk ve iffet gibi bazı sıfatlar vardır ki, Allah katında çok kıymetlidir ve imana vesiledir. Buna karşılık, kibir, gurur, enaniyet, had bilmezlik, kendini beğenmişlik, nefsanî tarafgirlik gibi bazı sıfatlar da vardır ki, imana mânidir. Dolayısıyla, her amel gibi, her sıfat da kendine ait bir değere sahiptir.

ZAMANIN, ŞARTLARIN, BİZZAT KİŞİNİN AMELLERE TESİRİ

Diğer yandan, aynı amel de olsa kişiye her şartta aynı sevabı veya günahı kazandırmaz. Amellerin sevap adına getirisi ve günah adına götürüsü, onların işleniş keyfiyetine, yere, zamana, şarta, hattâ kişiye göre değişir. Normalde küçük gibi kabûl edilen bir iyilik bazı şartlarda kişiyi yücelikler yücesine çıkarırken, normalde küçük görülen bir kötülük de, bazı şartlarda kişiyi en derin çukura düşürebilir.

Şehid, kendini diri bilir. Feda ettiği hayatı, sekeratı tatmadığından, kesintisiz ve bâki görür; o hayatı daha nezih bulur.⁶³³

Kur’ân-ı Kerim’de şehidlerle alâkalı olarak: “Allah yolunda öldürülenler için ‘ölüler’ demeyin. Onlar diridirler, fakat siz farkında değilsiniz.”⁶³⁴; ayrıca, “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler olarak düşünmeyesin! Hayır, onlar diridirler ve Rabb’ileri katında rızıklanmaktadırlar.”⁶³⁵ buyrulur. Âyetlerden de anlaşılacağı üzere, şehidlerin kabir hayatı, şehid olmayanların hayatları gibi değildir.

HAYAT MERTEBELERİ BEŞTİR

- Dünya hayatımız ki, pek çok kayıtlarla ve ihtiyaçlarla sınırlıdır.
- Hz. Hızır ve Hz. İlyas (aleyhimesselâm)'ın hayatıdır ki, bir derece serbest olup, aynı anda pek çok yerde bulunabilirler. İstedikleri zaman bizim gibi yer içerler, fakat bu türden ve daha başka ihtiyaçlarla sınırlı değildirler.
- Hz. İdris ve Hz. İsa (aleyhimesselâm)'ın hayatıdır ki, dünya hayatının gereklerinden ve kayıtlarından sıyrılıp, melekî bir hayata girmiş ve nûranî bir şeffaflık kazanmışlardır. Âdeta misâlleşmiş (astral, duble) bedenleriyle göklerde bulunurlar.
- Şehidler hayatıdır ki, onlar, kendilerini ölmüş bilmezler; bunun yerine, daha iyi bir âleme gittikleri düşüncesinde olup, tam bir saadete lezzetlenir ve kabir hayatını bu saadetler içinde geçirirler.
- Kabir ehlinin hayatıdır ki, ruhları bâkidir. Fakat öldüklerini bilirler ve derecelerine göre ölümün acısını tatmışlardır.⁶³⁶

Evet, şehid olmayan ölümler, Müslüman da olsalar ölürken ve öldükten sonra öldüklerini bilirler; buna mukabil şehidler ise, ne ölürken, ne de öldükten sonra öldüklerini bilmezler ve ölüm acısını da tatmazlar. Dolayısıyla, kabir hayatlarını, dünya hayatlarının çok daha iyi şartlarda devamı olarak algılar ve devamı gibi yaşarlar. Onların kabir hayatlarının diğer ölümlerle nisbeti şuna benzer ki: İki adam, rüyada her türlü güzellikler ve lezzetlerle dolu bir bahçede geziyorlar. Biri rüya olduğunu bilir, ehemmiyet vermez. Diğeri ise kendisini uyanık bilir ve gerçekten lezzet alır. Rüya âlemi, Misâl Âlemi'nin gölgesi ve yansıması, Misâl Âlemi de Berzah Âlemi'nin gölgesi olduğundan, düsturları da birbirine benzer.⁶³⁷ Yani rüyâ âlemiyle Misâl ve kabir âlemleri arasında benzerlik kurulabilir.

Meselâ, insanın rûhu, mücerred bir hakikattir. Onun mahiyetini tam bilemesek de, var olduğunu belirtmek için hakkında tarifler yapılmıştır. Bu tariflerin en ecmeli, en eşrefi ve en şümüllüsü Kur'ân'ın tarifidir. “*Sana ruhtan soruyorlar. De ki, ‘Rûh, benim Rab’bimin bir emridir (emrindedir).’*”⁶³⁸ Üstad, bunu ifade ile, “Rûh, zîşuur bir kanun-i emrîdir.”

der. Üzerinde Allah'ın terbiyeciliği söz konusu olduğu içindir ki, Kur'ân, rûhu Rabb'e izafe etmektedir; yani onun Allah ile münasebeti, Allah'ın Rabb oluşu veya Rabb ismiyledir. Demek oluyor ki ruh, dünyaya tekemmül için gönderilir. Tekemmül için de terbiye gerekir. Şu halde, hayat boyu bir tekemmül, bir tekâmül seyri içinde bulunan rûha endeks olabilecek, yörünge olabilecek isim, Rabb'dır. Rabb, mürebbî manâsına gelir. Evet, sürekli tekâmül seyri içinde bulunan ruhlardan bazıları, kendileri için bil-kuvve, bil-imbân, bil-istidat bahis mevzuu olan bu kemâli elde ederken, bazıları ise elde edemezler.

İnsan, âlem-i emirden olan rûhunu tekemmül ettirmek için âlem-i halka ait unsurlara muhtaçtır. Aksi takdirde soyut bir varlık olarak kalırdı; tekemmül edemez ve yaratılışındaki maksat da hâsıl olmazdı. O bakımdan, rûhu beden elbisesini giymeli ve bu elbisenin terkibi yapılırken, mayasına şehvet, gadap, öfke, şiddet, hiddet gibi unsurlar katılmalıydı. Evet, ruh, bütün bu unsurlar arasında ve beden kalıbı içinde Âhiret'e ehil hale gelme, Cennet'e liyakat kesbetme, hattâ, kemiyet ve keyfiyet buudlarından uzak Cenâb-ı Hakk'ı görme için bir ömür terbiyeye tâbi tutulmaktadır. Beden rûha rağmen yaratılmış gibi ise de, kendisine rağmen yaratılan bu bedene rûhun, her şeyden daha fazla ihtiyacı vardır. Ancak ruhla beden bir araya gelince ki, kavı-ı urûc (yükselme helezonu) teşkil ediyor gibi bir gökkuşağı haline gelebilirler. Kısaca, mücerret hakikat müşahhas varlıktan, yani âlem-i emir, âlem-i halkden tecrid edilirse, eksiklik olur.⁶³⁹

³⁰⁵ *Lem'alar*, “29. Lem'a, 3. Bab, 1. Mertebe”; *Mektûbât*, “20. Mektup, 2. Makam, 9. Kelime”; *Şualar*, “7. Şua, 2. Bab, 4. Hakikat”.

³⁰⁶ *Sözler*, “22. Söz, 2. Makam, 10. Lem'a”; *Şualar*, “4. Şua, 6. Mertebe-i Nûriye-i Hasbiye; 15. Şua, 1. Makam, 8. Kelime”.

³⁰⁷ *Mektûbât*, “20. Mektup, 2. Makam, 10. Kelime”.

³⁰⁸ *Mektûbât*, “20. Mektup, 2. Makam, 4. Kelime, 10. Kelime”; *Lem'alar*, “30. Lem'a, 4. Nükte, 2. İşaret; 5. Nükte, 5. Remiz”.

³⁰⁹ *Mesnevî-i Nûriye*, “Zeylû'y-Hubab”.

³¹⁰ *Sözler*, “14. Söz, 3. Mesele”.

³¹¹ *Şûrâ Sûresi*/42: 11.

³¹² *İsrâ Sûresi*/17: 44.

³¹³ *Mesnevî-i Nûriye*, “Lâsiyyemalar”; *Sözler*, “26. Söz, 3. Mebhas, Mukaddime”.

³¹⁴ *Sözler*, “17. Söz, 2. Makam, Farsça Münacat”.

- [315](#) *Lem'alar*, "1. Lem'a".
- [316](#) Yunus Sûresi/10: 22–23.
- [317](#) Enbiyâ Sûresi/21: 87.
- [318](#) Sözlere, "Lemeât".
- [319](#) Sözlere, "Lemeât".
- [320](#) *Lem'alar*, "13. Lem'a, 4. İşaret"; *Muhakemât*, "1. Makale, 4. Mukaddime".
- [321](#) Sözlere, "22. Söz, 2. Makam, 2. Lem'a; Lemeât"; *Lem'alar*, "30. Lem'a, 5. Nükte, 2. Remiz"; *Mesnevî-i Nûriye*, "Lem'alar".
- [322](#) *Lem'alar*, "16. Lem'a, Hatime".
- [323](#) Mü'minûn Sûresi/23: 12–16.
- [324](#) Rûm Sûresi/30: 50.
- [325](#) Sözlere, "33. Söz, 30. Pencere"; *Lem'alar*, "23. Lem'a, 1. Yol 2. Mesele, 3. Kelime, 3. Muhal, 2. Misal".
- [326](#) *Mesnevî-i Nûriye*, "Lem'alar, Tenbih"; Sözlere, "22. Söz, 1. Makam, 1. Lem'a"; *Mektûbât*, "26. Mektup, 4. Mebhas, 4. Mesele"; *İşârâtü'l-İ'caz*, "Bakara Sûresi, 21–22. âyetlerin tefsiri"; *Muhakemât*, "3. Makale, 1. Maksat"; *Barla Lâhikası*.
- [327](#) Enbiyâ Sûresi/21: 22.
- [328](#) İsrâ Sûresi/17: 42.
- [329](#) Mü'minûn Sûresi/23: 91.
- [330](#) *İşârâtü'l-İ'caz*, "Bakara Sûresi/2: 21–22. âyetlerin tefsirinde, Mukaddime".
- [331](#) Sözlere, "13. Söz", *Şualar*, "11. Şua, 6. Mesele".
- [332](#) Sözlere, "13. Söz, Hüve Nüktesi".
- [333](#) *Lem'alar*, "23. Lem'a, Hâtıme; 30; *Muhakemât*, "3. Makale, 1. Maksat".
- [334](#) Sözlere, "30. Pencere".
- [335](#) Sözlere, "30. Pencere"
- [336](#) Lokman Sûresi/31: 34.
- [337](#) *Mesnevî-i Nûriye*, "Lâsiyyemelar, Zeylü'l-Hubab"; *Lem'alar*, "30. Lem'a, 5. Mertebe".
- [338](#) *Hutbe-i Şamiye*.
- [339](#) a.g.e.
- [340](#) Mülk Sûresi/67: 3–4.
- [341](#) Sözlere, "29. Söz, 2. Maksat, 3. Esas, 3. Mesele"; *Lem'alar*, "29. Lem'a, 3. Bab, 5. Mertebe".
- [342](#) Lokman Sûresi/31: 28.
- [343](#) Sözlere, "29. Söz, 2. Maksat, 3. Esas, 1. Mesele";
- [344](#) Sözlere, "16. Söz, 1. Şua; Lemeât."
- [345](#) Sözlere, "Lemeât".
- [346](#) *Mesnevî-i Nûriye*, "Hubab".
- [347](#) Âlemler için bkn. Fethullah Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, c: 3, 4; Nil Yayınları.
- [348](#) Müslim, "Zikr," 16:8.
- [349](#) Hûd Sûresi/11: 7.
- [350](#) Deylemî, el-Müsned, 2:338.
- [351](#) *Lem'alar*, "28. Lem'a, Yâ-Sîn Sûresi, 82. âyetle ilgili".
- [352](#) Nûr Sûresi/24: 35.
- [353](#) Sözlere, "31. Söz, 2. Esas, 2. Temsil".
- [354](#) Secde Sûresi/32: 5; Hacc Sûresi/22: 47.

- [355](#) Meâric Sûresi/70: 4.
- [356](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 140.
- [357](#) *Barla Lâhikası*.
- [358](#) Şûrâ Sûresi/42: 11.
- [359](#) Rûm Sûresi/30: 27.
- [360](#) *Lem'alar*, "14. Lem'a, 2. Makam, 5. Sır".
- [361](#) *Lem'alar*, "14. Lem'a, 2. Makam, 5. Sır".
- [362](#) *Lem'alar*, "30. Lem'a, 6. Nükte".
- [363](#) *Mesnevî-i Nûriye*, "Habbe".
- [364](#) *Sözler*, "10. Söz, 12 Hakikat, 1. İşaret"; *Barla Lâhikası*.
- [365](#) *Sözler*, "Lemeât".
- [366](#) *Sözler*, "10. Söz".
- [367](#) *Sözler*, "22. Söz, 5. Bürhan".
- [368](#) *Mesnevî-i Nûriye*, "Lem'alar, 1. Lem'a".
- [369](#) *Sünuhât*.
- [370](#) *Mesnevî-i Nûriye*, "Hubab".
- [371](#) *Sözler*, "Lemeât".
- [372](#) *Lem'alar*, "23. Lem'a, Mukaddime, 1. Yol, 3. Kelime, 3. Muhal".
- [373](#) *Lem'alar*, "23. Lem'a, Hâtıme, 3. Sual; 30. Lem'a, 4. Nükte, 4. İşaret".
- [374](#) *Muhakemât*, "3. Makale".
- [375](#) En'âm Sûresi/6: 91.
- [376](#) Hacc Sûresi/22: 73–75.
- [377](#) Zümer Sûresi/39: 67.
- [378](#) *Mesnevî-i Nûriye*, "Zerre".
- [379](#) *Lem'alar*, "30. Lem'a, 4. Nükte, 3. İşaret".
- [380](#) *Mesnevî-i Nûriye*, "Zerre".
- [381](#) *Sözler*, "Lemeât".
- [382](#) Bakara Sûresi/2: 26; Hacc Sûresi/22: 73.
- [383](#) *Sözler*, "22. Söz, 2. Makam, 10. Lem'a"; *Mesnevî-i Nûriye*, "Lem'alar, 14. Lem'a".
- [384](#) *Lem'alar*, "30. Lem'a, 6. Nükte, 1. Şua".
- [385](#) *Sözler*, "26. Söz, 3. Mebhas, Mukaddime".
- [386](#) *Mesnevî-i Nûriye*, "Habbe, Zeylü'z-Zeyl".
- [387](#) *Sözler*, "29. Söz, 1. Maksat, 1. Esas".
- [388](#) *Sözler*, "29. Söz, 1. Maksat, 1. Esas".
- [389](#) *Mektûbât*, "15. Mektup, 2. Makam, 6. Sualin Cevabı".
- [390](#) Qaf Sûresi/50: 22.
- [391](#) *Sözler*, "22. Söz, 9. Burhan; 33. Söz, 11. Pencere"; *Şualar*, "2. Şua, 2. Makam, 2. Muktezî".
- [392](#) Ahzâb Sûresi/33: 72.
- [393](#) *Sözler*, "30. Söz, 1. Maksat".
- [394](#) *Muhakemât*, "Birinci Makale, 9. Mukaddime".
- [395](#) *Sözler*, "10. Söz, 7. Hakikat".
- [396](#) *Lem'alar*, "9. Lem'a, 4. Sual".
- [397](#) *Sözler*, "26. Söz, Zeyl".

- [398](#) Sözlər, “20. Söz, 2. Makam, Mukaddime, Bir Nükte-i Mühime”.
- [399](#) Sözlər, “16. Söz, 3. Şua; 24. Söz, 1. Dal”.
- [400](#) Sözlər, “30. Söz, 1. Maksat”
- [401](#) Mektûbât, “18. Mektup, 3. Mesele”
- [402](#) Muhakemât, “1. Makale, 12. Mukaddime, 8. Mesele”.
- [403](#) Tirmizî, “Zühhd” 44.
- [404](#) Kehf Sûresi/18: 86.
- [405](#) Yâ-Sîn Sûresi/36: 38.
- [406](#) Yâ-Sîn Sûresi/36: 37–40.
- [407](#) Muhakemât, “12. Mukaddime, 8. Mesele”.
- [408](#) Sözlər, “25. Söz, 2. Şua, 1. Lem’a”.
- [409](#) İşarâtü’l-İ’caz, Bakara Sûresi, 20. âyetin tefsirinde.
- [410](#) A’lâ Sûresi/87: 2–3.
- [411](#) İşarâtü’l-İ’caz, Bakara Sûresi, 20. âyetin tefsirinde.
- [412](#) Şualar, “4. Şua, 6. Mertebe-i Nûriye-i Hasbiye, 2. Bürhan”.
- [413](#) Meryem Sûresi/19: 96.
- [414](#) Hadisler için: Tirmizî, “Menakıb” 21.
- [415](#) Sözlər, “Lemeât”; Muhakemât, “3. Makale, 2. Maksat, Mukaddime”.
- [416](#) Mesnevî-i Nûriye, “Lâsiyyemalar”
- [417](#) Sözlər, “10. Söz, Zeylin İkinci Parçası; 26. Söz, 3. Mebhas, Mukaddime”.
- [418](#) Sözlər, “30. Söz, 2. Maksat, Mukaddime, Haşiye”; Mektûbât, “10. Mektup, 1. Sual”.
- [419](#) Yâ-Sîn Sûresi/36: 12.
- [420](#) Bürûc Sûresi/85: 22.
- [421](#) Tevbe Sûresi/9: 51.
- [422](#) En’âm Sûresi/6: 38.
- [423](#) Mesnevî-i Nûriye, “Lâsiyyemalar”.
- [424](#) Sözlər, “26. Söz, 1. Mebhas”.
- [425](#) Nisâ Sûresi/4: 79.
- [426](#) Bakara Sûresi/2: 216.
- [427](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 153.
- [428](#) Hadîd Sûre-si/57: 22–23.
- [429](#) Mesnevî-i Nûriye, “10. Risale, 7. Basamak”.
- [430](#) Şurâ Sûresi/42: 30.
- [431](#) Şurâ Sûresi/42: 33–34.
- [432](#) Şurâ Sûresi/42: 25.
- [433](#) Enfâl Sûresi/8: 33.
- [434](#) Yunus Sûresi/10: 98.
- [435](#) Ebû Davud, “Büyû” 1; Tirmizî, “Büyû” 4.
- [436](#) Tirmizî, “İman” 8.
- [437](#) Tirmizî, “Tefsiru Surati’l-Enfâl”.
- [438](#) Lem’alar, “25. Lem’a, 18. Deva”; Mektûbât, “23. Mektup, 4. Sual; 24. Mektup, 1. Makam, 1. Remiz”; Mesnevî-i Nûriye, “Şemme”.
- [439](#) Nisâ Sûresi/4: 79.

- [440](#) Şurâ Sûresi/42: 30.
- [441](#) Bakara Sûresi/2: 156.
- [442](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe”.
- [443](#) *Tirmizî*, “Zühd” 57.
- [444](#) *Lem’alar*, “10. Lem’a”.
- [445](#) *Sözler*, “26. Söz, 2. Mebhas”.
- [446](#) *Sözler*, “26. Söz, 2. Mebhas”.
- [447](#) *Sözler*, “26. Söz, 2. Mebhas”.
- [448](#) İnsan Sûresi/76: 30; Tekvîr Sûresi/81: 29.
- [449](#) Kehf Sûresi/18: 24.
- [450](#) *Sözler*, “26. Söz, 2. Mebhas”.
- [451](#) *Sözler*, “26. Söz, 2. Mebhas”.
- [452](#) *Sözler*, “26. Söz, 2. Mebhas”.
- [453](#) *Sözler*, “26. Söz”; *İşârâtü’l-İ’caz*, “Bakara Sûresi 7. âyetin tefsiri”.
- [454](#) *İşârâtü’l-İ’caz*, “Bakara Sûresi 7. âyetin tefsiri”.
- [455](#) *Hutbe-i Şamiye*.
- [456](#) Mülk Sûresi/67: 3–4.
- [457](#) *Sözler*, “Lemaât”.
- [458](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Lem’alar”; *İşârâtü’l-İ’caz*, “Fatıha Sûresi 5. âyetin tefsirinde”.
- [459](#) *Sözler*, “Lemaât”; *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri:85”.
- [460](#) *Kastamonu Lâhikası*.
- [461](#) Muhammed Sûresi/47: 12.
- [462](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 134.
- [463](#) *Sözler*, “5. Söz”; *Lem’alar*, “14. Lem’a, 4. Nükte”.
- [464](#) Hûd Sûresi/11: 6.
- [465](#) *Lem’alar*, “14. Lem’a, 4. Nükte”.
- [466](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri:95”.
- [467](#) *Sözler*, “26. Söz, 1. Mebhas”; *Lem’alar*, “13. Lem’a, 7. İşaret”.
- [468](#) Bakara Sûresi/2: 216.
- [469](#) *Kur’ân-ı Kerim*, “Kehf Sûresi/18: 71–82”.
- [470](#) Rûm Sûresi/30: 30.
- [471](#) Secde Sûresi/32: 7.
- [472](#) *İşârâtü’l-İ’câz*, “Bakara Sûresi, 26. âyetin tefsiri”.
- [473](#) *Mektûbât*, “18. Mektup, 3. Mesele; 24. Mektup, 1. Makam, 2. Remiz”; *Sözler*, “32. Söz, 2. Mevkıf, 3. Maksat, Sualin 2. Şikkına Cevap”.
- [474](#) *Sözler*, “18. Söz, 1. Makam, 2. Nokta”.
- [475](#) Secde Sûresi/32: 7.
- [476](#) *Sözler*, “21. Söz, 2. Makam, 4. Vecih”.
- [477](#) *Sözler*, “Lemaât”; *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri: 62”.
- [478](#) *Sözler*, “26. Söz, 1. Mebhas”; *Şualar*, “13. Şua”.
- [479](#) Kehf Sûresi/18: 60–82.
- [480](#) *Mektûbât*, “15. Mektup, 2. Makam, 2. ve 3. Sual”.
- [481](#) *Sözler*, “14. Söz’ün Zeyli”; *Lem’alar*, “10. Lem’a, 14.cüsü”.

- [482](#) Sözlər, “14. Söz’ün Zeyli”.
- [483](#) Tirmizî, “Zühd” 57.
- [484](#) Sözlər, “14. Söz’ün Zeyli”.
- [485](#) A’râf Sûresi/7: 94–95.
- [486](#) Mâide Sûresi/5: 62–63.
- [487](#) A’râf Sûresi/7: 163–166.
- [488](#) Enfâl Sûresi/8: 25.
- [489](#) Sözlər, “14. Söz, Zeyl”.
- [490](#) Mektûbât, “24. Mektup, 1. Zeyl, 2. Nükte”.
- [491](#) M. Fethullah Gülen, *Prizma 5: Kendi İklimimiz*, Nil Yayınları, s: 25.
- [492](#) Mektûbât, “24. Mektup, 1. Zeyl, 2. Nükte”.
- [493](#) Sözlər, “28. Söz”.
- [494](#) Lem’alar, “7. Lem’a, İkincisi”.
- [495](#) Lem’alar, 4. Lem’a, 2. ve 3. Nükte”.
- [496](#) Müslim, “Fadail” 37; Tirmizî, “Menakıb” 31; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 5:182,189.
- [497](#) Şûrâ Sûresi/42: 23.
- [498](#) Hucurât Sûresi/49: 13.
- [499](#) Lem’alar, 4. Lem’a, 4. Nükte”.
- [500](#) Tirmizî, “Menakıb” 19; İbn Mâce, “Mukaddime” 11; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1:84; 4:281.
- [501](#) *Nehcü’l-Belâğa*, Hutbe 67, 217...
- [502](#) Bakara Sûresi/2: 246–251; Konu hakkında ayrıca bkn. s: 189–190.
- [503](#) et-Taberanî, *el-Mu’cemü’l-Kebir*, 3:43; ed-Deylemî, *el-Müsned*, 1:172.
- [504](#) Lem’alar, “4. Lem’a, 4. Nükte”.
- [505](#) Sözlər, “27. Söz’ün Zeyli”.
- [506](#) Bakara Sûresi/2: 253.
- [507](#) Mektûbât, “23. Mektup, 3. Sual”.
- [508](#) Mektûbât, “15. Mektup, 2. Makam, 2. Sual”.
- [509](#) İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3:31; en-Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 5:154.
- [510](#) Mektûbât, “15. Mektup, 2. Makam, 2. ve 3. Sual”.
- [511](#) Mektûbât, “19. Mektup, 5. Nükteli İşaret”.
- [512](#) Mektûbât, “19. Mektup, 5. Nükteli İşaret”.
- [513](#) a.y.
- [514](#) a.y.; Mektûbât, “15. Mektup, 2. Makam, 2. Sual”.
- [515](#) *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, “18. Lem’a”.
- [516](#) Mektûbât, “19. Mektup, 5. Nükteli İşaret”.
- [517](#) *Buharî*, “Kader” 5, “Rikak” 33; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 5:335.
- [518](#) Bakara Sûresi/2: 247.
- [519](#) *Nehcü’l-Belâğa*, 164. Hutbe.
- [520](#) Hucurât Sûresi/49: 9.
- [521](#) Mektûbât, “19. Mektup, 5. Nükteli İşaret”.
- [522](#) Bakara Sûresi/2: 134, 141.
- [523](#) Haşr Sûresi/59: 10.
- [524](#) Mektûbât, “19. Mektup, 6. Nükteli İşaret”.

- [525](#) Bakara Sûresi/2: 134, 141.
- [526](#) Sözlür, “31. Söz, 3. Esas, 2. Temsil”.
- [527](#) Hadîd Sûresi/57: 25.
- [528](#) Zümer Sûresi/39: 6.
- [529](#) Hıcr Sûresi/15: 21.
- [530](#) Sözlür, “29. Söz, 1. Maksat, 1. Esas”.
- [531](#) Sözlür, “29. Söz, Mukaddime ve 1. Maksat, 1. Esas”.
- [532](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri: 55”; *Muhakemât*, “1. Makale, 2. Mukaddime”.
- [533](#) Sözlür, “29. Söz, 1. Maksat, 1. Esas”.
- [534](#) Sözlür, “15. Söz, 1–3. Basamak”.
- [535](#) Rûm Sûresi/30: 41.
- [536](#) Sözlür, “29. Söz, Mukaddime”.
- [537](#) Sözlür, “15. Söz, 2. Basamak”; *Lem’alar*, “28. Lem’a, 28. Nükte”.
- [538](#) Hıcr Sûresi/15: 27.
- [539](#) Sözlür, “15. Söz, 4–7. Basamaklar”.
- [540](#) *Astronomy*, Ekim 1993.
- [541](#) A. Cressy Morrison, *Man Does Not Stand Alone*, New York, 1945, s. 100.
- [542](#) *Mektûbât*, “28. Mektup, 2. Mesele”.
- [543](#) Sözlür, “32. Söz, 2. Mevkıf, 2. Maksat”.
- [544](#) İbn-i Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 3:62; Taberî, *Câmiu’l-Beyan*, 15:156.
- [545](#) *Buharî*, “Enbiya” 31; *Müslim*, “Fedail” 157.
- [546](#) Sözlür, “18. Söz, 1. Makam, 3. Nokta”; *Mesnevî-i Nûriye*, “Reşhalar, 12. Reşha”.
- [547](#) Sözlür, “29. Söz, 1. Maksat, 1. Esas”.
- [548](#) Mürselât Sûresi/77: 1–6.
- [549](#) Nâziât Sûresi/79: 1–5.
- [550](#) Sâffât Sûresi/37: 1–3.
- [551](#) Abese Sûresi/80: 11–16.
- [552](#) Tekvîr Sûresi/81: 19–21.
- [553](#) İnfitar Sûresi/82: 9–12.
- [554](#) Kadr Sûresi/97: 1–4.
- [555](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 124–126.
- [556](#) Nisâ Sûresi/4: 97.
- [557](#) Enbiyâ Sûresi/21: 26–28.
- [558](#) Tahrîm Sûresi/66: 6.
- [559](#) Sebe’ Sûresi/34: 23.
- [560](#) Kehf Sûresi/18: 99.
- [561](#) Neml Sûresi/27: 87.
- [562](#) Zümer Sûresi/39: 68.
- [563](#) *Lem’alar*, “13. Lem’a, 2. İşaret”.
- [564](#) Enfâl Sûresi/8:42; Âl-i İmran Sûresi/3: 127.
- [565](#) *Lem’alar*, “13. Lem’a, 10. İşaret”.
- [566](#) Bakara Sûresi/2: 14.
- [567](#) *Lem’alar*, “13. Lem’a, 10. İşaret”.

- [568](#) En'âm Sûresi/6:112–113.
- [569](#) *Lem'alar*, “13. Lem'a, 3, 5 ve 9. İşaret”.
- [570](#) Nisâ Sûresi/4: 76.
- [571](#) İbrahim Sûresi/14: 22; Nisâ Sûresi/4: 120.
- [572](#) *Lem'alar*, “13. Lem'a, 10. İşaret”.
- [573](#) *Lem'alar*, “13. Lem'a, 13. İşaret, 2. Nokta”.
- [574](#) Yusuf Sûresi/12: 53.
- [575](#) *Mektûbât*, “16. Mektup, 3. Nokta”.
- [576](#) *Ölçü veya Yoldaki Işıklar*, “Millet”.
- [577](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri: 19”.
- [578](#) *Lem'alar*, “9. Lem'a, 2. Sual”; *Sözler*, “29. Söz, 2. Maksat, 1. Esas”; *Barla Lâhikası*.
- [579](#) *Sözler*, “29. Söz, 2. Maksat, 1. Esas”.
- [580](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 185.
- [581](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Şemme”.
- [582](#) *Sözler*, “29. Söz, 2. Maksat, 1. Esas”.
- [583](#) *Sözler*, “29. Söz, 2. Maksat, 4. Esas, 1. Mesele”.
- [584](#) el-Münavî, *Feyzu'l-Kadir*, 1:215.
- [585](#) *Şualar*, “4. Şua, 6. Mertebe-i Nûriye-i Hasbiye”.
- [586](#) *Sözler*, “10. Söz”.
- [587](#) *Sözler*, “10. Söz, 10. Hakikat”.
- [588](#) *Sünuhât*.
- [589](#) *Buharî*, “Enbiya” 51, “Müsakat” 9; *Müslim*, “Selâm” 151–155.
- [590](#) *Sözler*, “10. Söz, 6. Hakikat”.
- [591](#) *Sözler*, “10. Söz, 4. Sûret, 4. Hakikat; 13. Söz, 2. Makam, Haşiye; 17. Söz, Münacat”.
- [592](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri: 90”.
- [593](#) *Sözler*, “17 Söz, Münacat”.
- [594](#) *Sözler*, “29. Söz, 2. Maksat, 2. Esas; 10. Söz, 4. Sûret, 2. ve 4. Hakikat”.
- [595](#) Ahkaf Sûresi/46: 15.
- [596](#) *Sözler*, “10. Söz, 10. Hakikat”; *Mektûbât*, “24. Mektup, 2. Makam, 2. Mebhas”.
- [597](#) *Sözler*, “29. Söz, 2. Makam, 2. Esas”; *Lem'alar*, “17. Lem'a, 4. Nota”.
- [598](#) *Lem'alar*, “17. Lem'a, 4. Nota”.
- [599](#) *Sözler*, “29. Söz, 2. Makam, 2. Esas”.
- [600](#) *Sözler*, “29. Söz, 2. Makam, 2. Esas”.
- [601](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “10. Risale”.
- [602](#) *Sözler*, “10. Söz,, Zeylin Üçüncü Parçası”.
- [603](#) Nahl Sûresi/16: 77.
- [604](#) *Sözler*, “29. Söz, 2. Maksat, 4. Esas, 1. Mesele”.
- [605](#) *Sözler*, “29. Söz, 2. Maksat, 4. Esas, 3. Mesele”.
- [606](#) *Sözler*, “31. Söz, 2. Esas, 2. Temsil”.
- [607](#) *Sözler*, “32. Söz, 2. Mevkıf, 2. Maksat, Hâtıme”.
- [608](#) *Mektûbât*, “1. Mektup, 3. Sual; 10. Mektup, 2. Sual”.
- [609](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 133.
- [610](#) Hadîd Sûresi/57: 21.

- [611](#) Zümer Sûresi/39: 74.
- [612](#) *Mektûbât*, “10. Mektup, 2. Sual”.
- [613](#) İbrahim Sûresi/14: 48.
- [614](#) *Mektûbât*, “1. Mektup, 3. Sual.”
- [615](#) *İşârât*.
- [616](#) Sâffât Sûresi/37: 55.
- [617](#) A’râf Sûresi/7: 50; Hadîd Sûresi/57: 14.
- [618](#) İnsan Sûresi/76: 13.
- [619](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 1. Risale Olan 1. Kısım, 9. Nükte”.
- [620](#) *Mektûbât*, “1. Mektup, 3. Sual”.
- [621](#) *Sözler*, “32. Söz, 3. Mevkıf, 2. Mebhas, Mühim Bir Sual, 4. Nükte, Mukaddime, 6. İşaret”.
- [622](#) *Mektûbât*, “28. Mektup, 8. Mesele”.
- [623](#) *Tirmizî*, “Cennet” 5, 7; Ahmed ibn Hanbel, *el-Müsned*, 2:23.
- [624](#) Vâkıa Sûresi/56: 17.
- [625](#) *Sözler*, “32. Söz, 3. Mevkıf, 2. Mebhas, Mühim Bir Sual, 4. Nükte, 4. İşaret”; *Mektûbât*, “17. Mektup, 1. Nokta”; *Emirdağ Lâhikası II*.
- [626](#) Müttaki’l-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl*, HN: 39383.
- [627](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 9. Kısım, 3. Telvih”.
- [628](#) A’râf Sûresi/7: 8–9.
- [629](#) Mü’minûn Sûresi/23: 102–103.
- [630](#) Kâria Sûresi/101: 6–11.
- [631](#) *Buharî*, “Menakıbü’l-Ensar” 40; *Müslim*, “İman” 357.
- [632](#) Hucurât Sûresi/49: 14.
- [633](#) *Mektûbât*, “Hakikat Çekirdekleri: 63.”
- [634](#) Bakara Sûresi/2: 154.
- [635](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 169.
- [636](#) *Mektûbât*, “1. Mektup, 1. Sual”.
- [637](#) *Sünuhât*.
- [638](#) İsrâ Sûresi/17: 85.
- [639](#) M. Fethullah Gülen,

Üçüncü Bölüm

**KUR'ÂN, KUR'ÂN'A İMAN VE KUR'ÂN
TEFSİRİYLE İLGİLİ KÜLLÎ KAİDELER**

· **Kur'ân'ın her bir tarafına dağılmış olan maksatları ve aslî unsurları dört tanedir. Onlar da, Sani'in Birliği'ni ispat, peygamberlik, cismanî haşir, ibadet ve adalettir.**⁶⁴⁰

İSLÂM'IN VE İMAN'IN ŞARTLARI

Genel manâda İslâm'ın imanın şartları beştir. Bunlardan ilki Kelime-i Şehadet, yani Allah'ın varlığına ve Birliği'ne, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğine iman, yani bu iki aslî gerçeği tasdik ve itiraf etmektir. Demek ki, İslâm'ın kapısı olan iman esaslarının temelini, özünü, ana mihverini Kelime-i Şehadet'in bu iki unsuru oluşturmaktadır. Bu iki aslî unsurun yanısıra Âhîret Günü'ne, peygamberliğe ve bütün peygamberlere, Kur'ân'a ve bütün İlâhî Kitaplar'a, meleklere ve Kader'e inanmak da imanın şartları arasındadır. İslâm'ın diğer şartları ise namaz, zekât, oruç ve haccdır.

İmanın şartları birbirini, yani onlardan birine inanmak diğerlerine de inanmayı gerektirir. Dolayısıyla, varlığı ve Birliği'yle Hz. Allah'a ve Peygamber Efendimiz'e inanmak, diğer iman esaslarını da içine almakla birlikte, onlar da imanın şartları içinde ayrıca zikredilmektedir. Şu kadar ki, bütün bu esaslar, yani imanın şartları üç ana rükne irca edilmekte, yani üç ana rükünde toplanmaktadır ki, Hz. İmam-ı Gazalî (r.a.), Din'in esasları olarak bu üç rükünü zikdeder: Allah'ın varlığına ve Birliği'ne iman, Âhîret ve peygamberlik.

DİN'İN ESASLARI, KUR'ÂN'IN ANA MAKSATLARI

Peygamberliğe, İlâhî risalet'e, yani elçiliğe iman, vahye ve dolayısıyla Kitaplar'a imanı da içine alır. Allah'a imanla birlikte peygamberliğe ve Kitaplar'a iman, meleklere imanı da kapsar. Allah'a iman, Kader'e imanı da bir esası olarak ihtiva eder. İşte, iman esasları temelde üç esasta toplanırken, ibadet, muamelât, ahlâk ve ukûbât kaideleriyle İslâmiyet'in esasları da 'ibadet' ve 'adalet' kavram veya rükünleri içinde mütalâa edilir ve toplanır. Bundan dolayı Hz. Bediüzzaman, Din'in esaslarını varlığı ve Birliği ile Allah'a iman, peygamberlik ve peygamberliğe iman, Âhîret hayatı ve

cismanî diriliş ve bunlara iman, ibadet ve adalet birlikte olarak dört ana esas içinde değerlendirir.

İşte Kur'ân'a Kerim'in bütün âyetlerinde ve sûrelerinde üzerinde durduğu ana maksatları, bu dört rükündür. Allah'ı tanıtmak, varlığını ve Birliği'ni ispat etmek; peygamberlik, cismanî haşir ve Âhîret'i izah ve ispat etmek, bir de adalet ve ibadet esaslarını vazedip, bunları zihinlere nakşetmek ve insanları bunlara çağırmaktır. Bu dört esas çerçevesinde Kur'ân-ı Kerim, hikmet, yani varlıktaki gaye ve varoluş gerçeği tarafından kâinata, kâinattaki her bir varlığa sorulan: "Nereden ve kimin emriyle geliyorsunuz"? "Bu varoluş yolculuğunda Sultan'ınız ve ayrıca rehberiniz ve hatibiniz, sözcünüz kimdir?" "Var olmanızdaki gaye nedir"? "Ve nereye gidiyorsunuz"? sorularına en ikna edici cevapları verir. Kur'ân'ın takip ettiği bu dört ana maksat dışındaki maksatlar ikinci-üçüncü dereceden maksatlardır ki, bunlarla da Kur'ân, Allah'ın sanatındaki ve icraatındaki, dolayısıyla, yukarıda üzerlerinde durulmaya çalışıldığı üzere, kâi-nattaki ve İslâm'daki muhteşem denge ve ahengi nazara vererek, Cenab-ı Allah'ı bulmaya ve tanımaya yollar ve kapılar açar.

· **Kur'ân-ı Kerim'in üstünde i'caz, yani mûcize olma mührü, altında bürhan ve/veya delil, arkasında dayanak ve kaynak olarak vahiy, önünde hedef olarak iki cihan saadeti, sağında kendini akla tasdik ettirme ve solunda kendini vicdana tasdik ettirme bulunur. Kur'ân'ın içi, muhtevası, baştan sona hidayettir; üzerinde iman nurları parlar; meyveleri ise, onunla yetişen yüzbinlerce asfiyâ, evliyâ ve muhakkik, yani tahkik ve hakikat ehli âlimlerdir; onunla kurulan muhteşem İslâm medeniyeti, ondan çıkan İslâm ve ilim-lerdir.**⁶⁴¹

EN BÜYÜK VE EBEDÎ MÛCİZE OLARAK KUR'ÂN MÛCİZESİ

Kur'ân-ı Kerim, Peygamber Efendimiz'in en büyük mûcizesidir ve Peygamber Efendimiz (s.a.s.) peygamberlerin en büyüğü olmakla, Kur'ân da, bütün mûcizelerin en büyüğüdür. Diğer bütün mûcizeler genellikle kendi zamanlarına, gösterildikleri döneme ait olarak kalmışken, Kur'an mûcizesi devamlıdır, ebedîdir ve gittikçe bir gül gibi daha da açılmakta, gülün zamanla ve kısa sürede solmasına karşılık daha da parlamakta ve

tazelenmektedir. O, beşere bir sûresinin bile benzerini meydana getirmeleri için meydan okumuştur, okumaktadır ve bu meydan okumasına cevap verilememiştir. Dolayısıyla o, en kısa sûrelerine varıncaya kadar bir İlâhî Kelâm mûcizesidir.

KUR'ÂN, MÛCİZE, HEM DE İSPATLANABİLİR HAKİKATLER MECMUASIDIR

Kur'ân-ı Kerim, bir mûcize olmakla birlikte, O'nda şu veya bu derecede ispatlanamayacak hiçbir şey yoktur. İhtiva ettiği bütün bilgiler, tarihten ve gelecekte verdiği haberler, kâinat hakikatleri hakkında dikkat çektiği ve nazara takdim buyurduğu bütün realitelerin tamamı hakikattir. Dolayısıyla Kur'ân, bir yandan mûcize olarak bütün insanlığın ufkunun ve kapasitesinin çok ötesinde, diğer yandan ise, ihtiva ettiği gerçekler ve verdiği bilgilerle de beşer tarafından ispatlanabilir özelliktedir.

KUR'ÂN, VAHİYDİR, FAKAT KENDİNİ İNSAN AKLINA TASDİK DE ETTİRİR

Kur'ân, tamamen vahiy kaynaklıdır; O'nu Cenab-ı Allah (c.c.), Hz. Cebrail vasıtasıyla Peygamber Efendimiz'e 23 yıllık bir sürede bölüm bölüm indirmiştir. Bu bakımdan, Kur'ân'da bir harflik bile insan sözü, insan karıştırması ve müdahalesi kesinlikle sözkonusu değildir.

Kur'ân, baştan sona vahy-i İlâhî olmakla birlikte, insanlara indirildiği için ve insanların hidayetini hedef aldığı için kendini insan aklına tasdik ettirir. O, anlaşılmaz felsefî ve metafizik bir kurgu değil, insanların hidayetini hedef alan, dolayısıyla her seviyeye hitap edebilen özelliğiyle selim akılların onda bulacağı en küçük bir kusur, fazlalık, eksiklik, yanlışlık ve gerçek dışılık yoktur.

KUR'ÂN, AKLA, HİSSE, KALBE, VİCDANA AYNI ANDA HİTAP, AYNI ANDA BUNLARI İKNA EDER VE KENDİSİNİ BUNLARA TASDİK ETTİRİR

Kur'ân, insana hitap edip, kendini insan aklına tasdik ettirmekle kalmaz; çünkü insan, yalnızca akıldan ibaret değildir. Aklın kabûl ve tasdik ettiğini vicdan da tasdik etmezse, kalb de tasdik etmezse, bu takdirde insan o

şeyden gerektiği gibi faydalanamaz, ona tam iman edemez. İmanın yeri, kalbdır, vicdandır. Dolayısıyla Kur'ân, akli da, vicdanı da, kalbi de, hisleri de ikna eder ve bunlar da O'nu tasdik eder.

KUR'ÂN'IN BİR HARFİ DAHİ HİDAYETE SEBEP OLABİLİR

Kur'ân'ın hedefinde insanların, yalnız insanların değil cinlerin de hidayeti ve bu hidayetle dünyada da, Âhiret'te de saadeti yatar. Bu bakımdan O'nun içi, baştan sona safî hidayettir. Yerine göre bir harfi, bir harfin kullanılışı bile hidayete sebeptir. Meselâ, Hucurât Sûresi'nde Cenab-ı Allah “*Ey iman edenler!*” diyerek, iman edenlere çeşitli emirlerde ve yasaklarda bulunur; onlara muhatap olarak seslenir. Fakat gıybeti yasakladığı yerde “*Lâ tağtebû* (Gıybet de etmeyin!)” demez. Gıybet kişinin gıyabında, yani yokluğunda ve arkasından yapıldığı için birden muhataptan gâip, yani hazır bulunmayan üçüncü şahıs kipine geçer ve “*ve lâ-yağteb...* (Bazınız bazınızı gıybet etmesin!)” buyurur.⁶⁴² Böyle bir belâğat nüktesi bile herhangi bir insanın aklına gelmez ve Kur'ân, böyle ve benzeri eşsiz belâğat nükteleriyle doludur.

Bir diğer misal olarak, Kur'ân-ı Kerim, evlenmeden bahis buyurduğu her yerde erkeklerin kadınları nikâhlanmasından söz eder, yani erkeği özne olarak kullanır. Fakat, kocasından üç talâkla nihaî olarak boşanmış bir kadının bu kocasına tekrar dönebilmesi için bir başka erkekle normal şekline ve işleme göre evlenmesini şart koştuğu yerde bu defa kadını evlenmenin, nikâhın öznesi yapar. Şöyle buyurur O: “*Eğer erkek, (hanımını üçüncü defa) boşarsa, o kadın (gönlüyle) bir başka kocayı nikâhlayıp (onunla geçinemeyerek ondan da boşanmadan) artık bir daha kendisine helâl olmaz.*”⁶⁴³ Bu kullanımla, böyle bir evliliğe kadının zorlanamayacağını ve dolayısıyla kadının bu evliliği tamamen rızası ile yapması gerektiğini, daha sonraları ortaya çıkan ve “hülle” denilen hile yoluna gidilemeyeceğini, bir hadis-i şerifte ifade buyrulduğu üzere, kadının bu yeni kocasıyla mutlaka karı-koca münasebetine girmesi gerektiğini beyan buyurmuş olur. Burada erkek ve kadın arasında bir kip değişikliğini ortaya koyan harf değişikliği (Arapça y yerine t kullanılması), pek çok

kaideye, hattâ Hanefîler ile Şafi'iler arasında nikâhın mahiyeti konusunda uzun tartışmalara sebep olacak bir özelliğe kaynaklık etmektedir. Dolayısıyla, bir harfi bile, Kur'ân'ın ancak Allah Kelâmı olabileceğini görmeye ve ispatlamaya yeter.

Kur'ân'ın üzerinde iman nurları parlar. O, baştan sona imana sebeptir, imana götürür, imanı ve neticelerini anlatır. O, indirildiği günden bu yana Sahâbe adı verilen, peygamberlerden sonra insanlığın en kutlu neslini ve devam edegelen asırlar içinde milyonlarca asfiyâ, evliyâ ve tahkik ve hakikat ehli âlimleri meyve vermiş, tarihin en muhteşem ilim, manâ, ruh, ahlâk, sanat, ferdî ve içtimaî hayat ve idare medeniyetine kaynaklık etmiştir. İnsanlığın geleceğini de yine en parlak bir şekilde Kur'ân kaynaklı olarak İslâm inşâ edecektir.

· **Kur'ân-ı Mu'ciz-ül Beyan, asırları, meşrepleri, meslekleri muhtelif olan peygamberlerin, velîlerin, asfiyâ ve müçtehid imamların ve bütün Tevhid ehlinin kitaplarının sırr-ı icmama sahiptir.**⁶⁴⁴

KUR'ÂN, BÜTÜN İLÂHÎ KİTAPLARDAKİ GERÇEKLERİ MUHTEVÎDİR BÜTÜN GERÇEK İSLÂMÎ MEŞREPLER DE KUR'AN'DAN BESLENİR

Kur'ân, bütün önceki peygamberlerin tebliğ ettikleri veya İlâhî kitapların ihtiva ettiği bütün değişmez hakikatleri kapsadığı gibi, kendi çizgisinde yetişen bütün velîlerin, kalb ehli âlimlerin, müçtehid imamların, bütün Tevhid ehlinin meşrepleri, meslekleri ve mezpheplerindeki hakikatlerin de ana kaynağı Kur'ân'dır. Dolayısıyla, bütün önceki peygamberlerin tebliğ ettikleri veya önceki İlâhî kitaplardaki aslî hakikatler, Kur'ân semavî ağacının hayattar kökleri hükmündedir. Kendinden çıkan İslâm medeniyeti ve bu medeniyetin bütün eserleri, ayrıca insanlık semasının ayları ve yıldızları olan asfiyâ (safîler), velîler, âlimler, müçtehidler, adalet ehli idareciler ve onların meşrepleri, meslekleri ve mezhepleri, aynı Kur'ân ağacının dalları, çiçekleri, yaprakları ve meyveleridir.

Kur'ân, her asırda pek çok sayıda asfiyâ, evliyâ, müçtehid ve daha başka büyük âlimler, büyük mütefekkirler, büyük ve âdil idareciler, her sahada

zirveleri tutmuş ilim ehli mükemmel ve kâmil nûranî meyveler vermiştir ve vermeye devam etmektedir. Demek ki, bu semavî ağaç, canlılığını ve tazeliğini sürekli korumuştur ve korumaktadır. Daha da öte, beşer ilmî sahada terakkî edip, idrak seviyesi yükseldikçe ve kâinatın sırları ortaya çıktıkça Kur'ân'ın manâ tabakaları ve ihtiva ettiği hakikatler, bu hakikatlerin değişik veçheleri bir bir ortaya çıkmakta, kısaca, zaman ihtiyarladıkça Kur'ân gençleşmekte, daha bir dallanıp budaklanmakta, daha taze ve gittikçe tazelenen ve gittikçe artan sayıda çiçek, yaprak ve meyve vermektedir.

ZİHİN, KALB, AKIL, RUH VE VİCDANIN TATMİNİ KUR'ÂN'LA MÜMKÜNDÜR

Kur'ân, dünya ve Âhîret saadetinin, zihin, kalb, vicdan ve ruh, hattâ beden sağlığı ve tatmininin garantisidir. Zihinler de, kalbler de, ruhlar da onunla tatmin olur; bedenler, ondan istifadesi ölçüsünde onunla sıhhat bulur.

DİĞER MÛCİZELER VE KUR'ÂN VE İSLÂM MÛCİZELERİ

Tamamıyla vahiy olan Kur'ân, asla ihtiyacı olmamasına rağmen insanlığa merhameten aklî ve ilmî ilimlerle tahkim edilmiştir. Selim fitratlar, duru vicdanlar, onu hemen tasdik eder. Kur'ân, ebedî bir mûcize olarak, mûcizeliği sürekli ve manâları keşfedildikçe, beşer onu daha fazla anlayıp, hayatına hayat yaptıkça gittikçe daha çok parlar. Diğer bütün mûcizeler ise, hem devam, hem de fonksiyonları açısından büyük oranda gösterildikleri zamanla sınırlı kalmıştır. Meselâ, Hz. Musa'nın (a.s.) iki büyük mûcizesi olan asâ ve beyaz, parlak el, Hz. Musa'nın hayatıyla sınırlı ve sonraki nesiller tarafından mûcize kabul edilmeleri Kur'ân'ın nakline bağlı olduğu gibi, Hz. İsa'nın (a.s.) ölüleri diriltme, doğuştan âmâyı ve alacalıyı iyileştirme gibi mûcizeleri de aynı şekildedir. Peygamber Efendimiz'in ayı parmak işaretleriyle ikiye yarma, mübarek parmaklarından suyun akması, duası veya İlâhî izne bağlı tasarrufuyla yemeklerin bereketlenmesi, taşların, ağaçların kendisine selâm vermesi gibi mûcizeleri de, aynı şekilde kendi zaman-ı saâdetiyle sınırlıdır. Fakat Kur'ân'ın mûci-zeliği

hiçbir zaman sönmemiş, sönmek şöyle dursun, matlaşmamış, sönmek veya matlaşmak şöyle dursun, gittikçe daha çok parlayarak devam etmiştir. Ana kaynak olarak Kur'ân'dan çıkan İslâm da, bütün İlâhî İsimler'in tecellilerini ve İlâhî hakikatleri tam bir denge ve her zaman, mekân, şart, toplum, kişi ve seviyeye hitap edecek tarzda ihtiva ve muhafaza etmekle Kur'ân çapında bir mûcize olarak devam etmektedir. Allah Rasûlü'nün bu her iki mûcizesi dünya çapında artarak parlamaya ve her dem taze meyveler vermeye devam edecektir.

Hem Kur'ân'ın öyle bir irşad genişliği ve derinliği vardır ki, bir tek ve her bir dersinde Hazret-i Cebraîl (a.s.) ile bir çocuk, omuz omuza o dersi dinler ve hisselerini alırlar. Ve İbn-i Sina gibi en dâhî bir filozof, Kur'ân'ı sadece yüzünden okuyabilen en sıradan bir insanla diz dize aynı dersi okur, derslerini alırlar. Hattâ bazen öyle olur ki, o sıradan zat, Kur'ân'ın dersinden imanının kuvvet ve saffeti sebebiyle İbn-i Sina'dan daha çok istifade eder.

Hem Kur'ân'ın içinde öyle bir göz var ki, bütün kâinatı görür, ihata eder ve bir kitabın sayfaları gibi kâinatı önünde tutar, sayfalarını çevirir, tabakalarını ve âlemlerini beyan eder. Bir saatin sanatkârının saati açıp gösterdiği ve bütün çarklarıyla tarif ettiği gibi, Kur'ân da, kâinatı, insanı ve beşer tarihini öyle gösterir ve tanır.

Kur'ân, bu zemin kafasının akli ve kuvve-i müfekkiresi (düşünce gücü, düşünme melekesi); Arş'ı ferş ile bağlamış bir zincir, bir hablullahtır. Câzibe-i umûmiyeden ziyade, zemini muhafaza ediyor.⁶⁴⁵

AZAP VE MUSİBETLERİN GERÇEK SEBEBİ

Zaman zaman ifade edildiği üzere, madde manâya tâbidir ve ona hizmet eder; manâ, maddeye hükmeder. Her ne kadar Cenab-ı Hakk (c.c.) kâinatta onun hayatı ve devamı adına bir takım maddî sebepler var etmiş ve Hikmet'in düsturları gereği adına “kanun” denilen ve temelde icraatındaki sürekliliğin unvanları olan kaidelere itibarî vücut vermişse de, maddî kâinatta asıl geçerli olan kanunlar ve düsturlar, manâya aittir. Bir diğer ifadeyle, Kader, Şeriat-ı Tekvîniye'nin kaideleri yanısıra, İslâm olarak

vazedilmiş bulunan hayat düsturlarına ittiba edip etmemeye göre hükmünü verir. Kıyamet'in kopup kopmaması, kâinatın devam edip etmemesinde asıl tesirli faktör, İslâm'a olan ittiba veya isyandır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de yer alan "Açık ki Rabbin, herhangi bir memleketi oranın halkı (gerçeklerden ve Allah'ın kendilerinden ne istediğinden) habersiz yaşayıp giderken helâk etme gibi bir zulmü asla işlememiştir ve işlemez de."⁶⁴⁶ ve "Ey Rasûlüm!) Sen aralarında bulunduğun, (vefatından sonra da senin izinde gidip Sünnet'ine tâbi oldukları) müddetçe Allah onlara azap edecek (onları toptan imha edecek) değildir. Bir de, (sen aralarında olmasan bile,) yaptıklarına pişmanlık duyup günahlarının bağışlanmasını diledikleri sürece de Allah onlara (aynı şekilde) azap edecek değildir."⁶⁴⁷ âyetleri, büyük ölçüde bu gerçeğe bakar.

Bundandır ki, hayatın devamına sebep, fiziğin üzerinde durduğu genel çekim (câzibe-i umûmiye) gücü değil, Kur'ân'ın çekim gücüdür. Kur'ân-ı Hakîm, bu zeminin kafasının akli ve düşünme melekesidir.

Yerkürenin kafasının akli hükmünde olan Kur'ân onun başından çıktığı zaman yerküre divane olup, izn-i ilâhî ile başını başka bir gezegene çarpar. Bunun neticesinde batıdan doğuya olan hareketinden geri dönüp, İrade-i Rabbânî ile doğudan batıya doğru harekete başlar ve dolayısıyla güneş, batıdan doğmuş gibi görünür. İşte, hadis-i şeriflerde Kıyamet alâmetleri arasında zikredilen güneşin batıdan doğmasının mühim bir manâsı bu olabilir. Evet, yeri güneş ile, yerküreyi Arş ile kuvvetli bağlayan hablullahi'l-metin, yani Cenab-ı Allah'ın sapasağlam ipi olan Kur'ân'ın çekim gücü kopsa, bu, yerkürenin ipinin çözülmesi ve neticede yerkürenin başıboş, serseri olup, intizamsız hareketiyle başını bir gezegene vurup, emri İlâhî ile Kıyamet'in kopmasına sebep olması demektir.

· **Kur'ân, ayna ister, vekil istemez. Kitaplar, Kur'ân'a dürbün olmalı, O'nun yerine geçmemeli.**⁶⁴⁸

İNSANLARI DAHA ÇOK KAYNAĞIN KUDSİYETİ HAREKETE SEVKEDER

Kur'ân ve Hadis, İslâm'ın temelidir. İnsanları genelde harekete sevkeden de, onlardaki Hz. Allah'a, Hz. Peygamber'e ve Kur'ân'a olan iman, bu imanın kalblerde meydana getirdiği sevk ve şevktir. Tarih de, günümüz de açıkça şahittir ki, insan, genellikle ya nefsinin, nefsanî yönünün tesiri altında, ya da Din'in yönlendirmesiyle hareket eder. Terbiye görmemiş ve tezkiyeden geçmemiş nefs-i emmare ile Din, çok defa çatışır. Dolayısıyla, insanlara doğruyu, nasıl davranmaları ve ne yapmaları gerektiğini tebliğ etmenin en iyi ve en tesirli yolu, onlara Din'in kaidelerini, hükümlerini, yani Cenab-ı Allah'ın ve Cenab-ı Peygamber'in buyruklarını, Cenab-ı Allah'ın ve Cenab-ı Peygamber'in buyrukları olarak anlatmaktır. Çünkü insanları en fazla kabule ve itaate sevkeden, kaynaktaki kudsiyettir. Kaynakta, buyrukların sahibinde kudsiyet yoksa, insanlara bir şeyi yapıp yapmamanın onlar için ne kadar iyi ve kötü, hayatları ve sağlıkları için ne kadar gerekli veya gereksiz olduğunu, o şeyi yapıp yapmamadaki hikmetleri delilleriyle anlatmak, zihinlerinde kabûl meydana getirirse, aklen onları ikna etse bile, nefislerini itaate, o şeyi yapıp yapmamaya sevk etmede yeterli olmaz. Bundandır ki, Kur'ân ve Hadis'in hükümleri, emirleri ve yasakları insanlara bizzat Cenab-ı Allah'ın ve Cenab-ı Peygamber'in buyrukları olarak âyetlerle, hadislerle tebliğ edilmeli, ondan sonra onlardaki hikmetler üzerinde bir takviye olarak durmak gerekirse durulmalıdır.

KİTAPLAR, KUR'ÂN'A DÜRBÜN OLMALIDIR

Vaizler, yazarlar, âlimler, müridler, verilen va'zlar, yazılan kitaplar, Kur'ân ve Hadis'e gölge etmemeli, onların yerine geçmemeli, tam tersine Kur'ân ve Hadis'e dürbün ve ayna olmalı, Kur'ân ve Hadis'i göstermeli, insanları doğrudan Kur'ân ve Hadis'e yönlendirmelidir. Bir insan Hz. Bediüzzaman'ın, İmam-ı A'zam'ın, İbn Hacer el-Askalânî'nin, Abdülkadir-i Geylanî'nin bir kitabını okur, bir sözünü dinlerken, bu mübarek zatlara ait bir sözü değil, Kur'ân ve Hadis'in buyruğunu okumalı ve dinlemelidir. Va'zlar da buna göre verilmeli, kitaplar buna göre yazılmalıdır.

Hz. Bediüzzaman, bir yerde de şu ikazı yapar:

Ben görüyorum ki, Kur'ân-ı Hakîm'in hakikatlerine ait bazı kemalât, bazı faziletler, onlara dellâllık eden, onları anlatan veya tebliğ eden vasıtalara veriliyor. Bu, yanlıştır. Çünkü, o kemalât ve faziletlerin Kur'ân'a ait olmasından ve Kur'ân'a ait olarak nakledilmesinden kaynaklanan kudsiyet, pek çok delil kuvvetinde tesir gösterir ve hükümlerini kabûl ettirir. Ne vakit dellâl veya vekil araya girip gölge etse, yani Kur'ân yerine onlara yönelinse, kaynaktaki o kudsiyetin tesiri kaybolur.⁶⁴⁹

“İster yaş, ister kuru olsun her şey, Apaçık Kitap'ta vardır.”⁶⁵⁰ âyet-i kerimesinde de apaçık beyan buyrulduğu üzere, Kur'ân-ı Kerim'de her şey bulunur. Fakat herkes her şeyi göremediği gibi, herkes de gördüğünü herkesle aynı seviyede göremez.⁶⁵¹

Her şey, insan için gerekli bütün ilimler, belki her bir insanın hayatının teferruatı bile Kur'ân-ı Kerim'de bulunur. Büyük müfessir Elmalılı Hamdi Yazır merhum, bu konuda şu açıklamayı yapar:

İbni Cerîr et-Taberî ve İbni ebî Hâtim'in İbn Mes'ud vasıtasıyla naklettiğine göre, Kur'ân'da her şeye dair ilim indirilmiş ve her şey beyan edilmiş ise de, bizim ilmimiz onun hepsine yetişemez. İbni Abbas da demiştir ki: “Devemin bir ipi kaybolduysa, her halde Kitabullah'ta bulurdum.” Mürsî demiş ki: “Kur'ân, bütün öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini kapsar. Öyle ki, onun hakikatini ancak O'nu indiren ve O'nunla konuşan Allah Tealâ bilir.⁶⁵²

PEYGAMBERLERİN MÛCİZELERİ VE İLMÎ-TEKNOLOJİK GELİŞMELER

Bu derece kapsamlı olan Kur'ân-ı Kerim'de her ilim bulunmasına rağmen, herkes onda her şeyi göremez. Çünkü, her bir şey onda derecesine göre yer alır. Bir şey Allah katında ve insanlar için, insanların özellikle Din'i bilip yaşamaları, Cenab-ı Allah'ı tanımaları ve dünyada hilâfet misyonunu hakkıyla yerine getirip âhiretlerini de kazanmaları için ne kadar önemliyse, işte bu, önemi derecesinde yer alır. Bu konuda Hz. Bediüzzaman, “Beşerin fennî (teknolojik) harikaları neden Kur'-ân'da

açıkça yer almıyor?” sorusuna cevap verirken bu gerçeği, yani Kur’ân’da her şeyin derecesine göre yer aldığını hatırlatır ve şu açıklamalarda bulunur:

Uçaklar, Kur’ân’a, “Bana da söz hakkı, âyetlerin içinde bir yer ver!” diyecek olsa, Rubûbiyet dairesinin tayyareleri olan gezegenler, yerküre, ay, Kur’ân nâmına diyecekler: “Burada cirmin kadar bir mevki alabilirsin.” Elektrik aynı istekte bulunacak olsa, şimşekler, şahaplar, yıldırımlar ve gökyüzünü süsleyen yıldızlar, lambalar ona, “Işığın nisbetinde bahis ve beyana girebilirsin.” der... Evet, Kur’ân, beşerin harikalarını, ilmî ve teknolojik gelişmeleri de kapsamı dışında bırakmaz. Fakat onlara ya peygamberlerin mûcizelerinin veya bazı tarihî hadiselerin birer işareti olarak temas eder. Meselâ, Bürûc Sûresi’nde trene, Nur Sûresi Nur Âyeti’nde (no. 35) elektriğe işaretle bulunur. Hz. İsa’nın ölüleri diriltmesi mûcizesiyle⁶⁵³ bütün hastalıklara çare bulunabileceği, hattâ ölüme geçici hayat rengi verilebileceğini ima ve bu konuda beşeri teşvik eder. Dağların Hz. Davud’la beraber tesbih ettiğini anlatmakla⁶⁵⁴, dağlarda sesleri, hattâ görüntüleri kaydedip, sonra tekrar dinlenmesine yarayacak maddelerin bulunduğuyla işaretle, yine bu hususta beşere teşvikte bulunur.⁶⁵⁵

Evet, Cenab-ı Allah (c.c.), peygamberleri insan cemaatlerine manevî terakkî cihetinde birer öncü ve imam olarak gönderdiği gibi, yine insanların maddî terakkilerine öncü olmak üzere her bir peygamberin eline bazı harikalar verip, onları insanlara bu sahada da birer ustabaşı ve üstad etmiştir. Peygamberlerin manevî kemalâtından bahsetmekle insanları onlardan manen istifadeye teşvik ettiği gibi, mûcizelerini anlatmakla da, hem beşerin fen ve sanatının nihaî hududunu çizmekte, en ileri noktalarına parmak basmakta ve beşeri onları taklitle ilmî ve teknolojik terakkiye de sevk ve teşvik etmektedir.

KUR’ÂN’DA HER ŞEY ÖNEM DERECESİNE GÖRE YER ALIR

İşte, Kur’ân-ı Kerim’de her şey yer alır. Fakat farklı derecelerde yer aldığından herkes, her şeyi göremez. Bazı şeyler çekirdek, bazıları özet halinde, bazıları düstur şeklinde, bazıları açıkça, bazıları işareten, bazıları remzen, bazıları ima seviyesinde yer alır. Sözgelimi, Kur’ân-ı Kerim’de

bazı âyetler “ahkâm âyetleri” olarak kabul edilmiş ve özellikle müçtehid imamlar tarafından içtihadlarında esas alınmıştır. Fakat denebilir ki, bir bakıma her bir âyet ahkâm âyetidir. Meselâ, “*Rükû edenlerle beraber rükû edin!*”⁶⁵⁶ emri, rükû namazın sembolü saymak ve namazı cemaatle kılmayı bir bakıma emretmekle, imama rükûda yetişenin o rek’atı kılmış olacağına ışık tutar. Âlimlerden birine, “Siz, Kur’ân’da her şeyin var olduğunu söylüyorsunuz. Bir kilo undan kaç ekmek çıkacağı da Kur’ân’da var mıdır?” diye sorulur. Âlimin cevabı çok güzeldir. “Evet, vardır” der ve ekler: “Kur’ân buyurur ki, ‘*Bir şeyi bilmediğiniz zaman zikir ehline (o işin uzmanına) sorun!*’⁶⁵⁷ Yani sorunuza cevap olarak Kur’ân der ki, ‘Bu meseleyi gidin fırıncıdan sorun!’”

SADECE KUR’ÂN’LA KONUŞAN MÜBAREK HANIM

Tebe-i Tâbiîn’in büyüklerinden Abdullah ibn Mübarek hazretleri (736–797), bu konuyla ilgili, yani Kur’ân’da her şeyin bulunduğu delil olarak başından geçen aşağıdaki hadiseyi anlatır:

Hacca gidiyordum. Irak–Suriye topraklarından geçerken yalnız bir kadına rastladım. Selâm verdim; selâmımı “*Söz olarak Rahîm bir Rabb’den selâm sözüdür onların duyacağı.*”⁶⁵⁸ âyetiyle aldı. “Buralarda ne yapıyorsun?” diye sordum. “*Allah kimi yoldan çıkarmışsa, ona yol bulduracak yoktur.*”⁶⁵⁹ âyetini okudu. Anladım ki, yolunu kaybetmiş. Nereye gittiği soruma, “*Bir gece kulunu Mescid-i Haram’dan alıp Mescid-i Aksâ’ya götürün Allah’ı tesbih ederim.*”⁶⁶⁰ âyetiyle karşılık verdi. Anladım ki, geçtiğimiz hacc mevsiminde haccını tamamlamış, Kudüs’e gidiyor. “Ne zamandan beri böyle yolunu kaybettin?” dedim. “*Tam üç gece (yani üç gündür)*”⁶⁶¹ dedi. Yiyecek verme teklifinde buldum. “*Sonra orucunuzu gün batıncaya kadar tamamlayın!*”⁶⁶² âyetini okudu. “İyi de, Ramazan’da değiliz!” dedim. “*Kim Allah için nâfile bir hayır yaparsa, Allah her hayrın karşılığını verendir, her şeyi hakkıyla bilendir.*”⁶⁶³ âyetiyle cevap verdi. “Yolculukta oruç açılabilir!” dedim. “*Ama orucu tutarsanız, bu, hakkınızda daha hayırlıdır.*”⁶⁶⁴ âyetini okudu. Niye benim gibi konuşmadığını sordum. “*Ağzından tek bir söz bile çıkmasın ki, yanında onu gözleyen ve o sözü kaydetmeye hazır bir gözcü bulunmamış olsun!*”⁶⁶⁵ dedi.

“Kimlerdensin?” diye sordum. “...*Bu konuda bilgin yok (ailemi söylesem de tanımazsın). Sonra göz de, kalb de (görmeden, kesin bilgiye dayalı olmadan verdiğin her hükümden sorumludur.*”⁶⁶⁶ âyetiyle cevap verdi. “Hata ettim, hakkımı helâl et!” dedim. “*Bugün size kınama yok. Allah, sizi bağışlasın!*”⁶⁶⁷ dedi. Deveme bindirip kafilesine ulaştırma teklifinde buldum. “*Hayır adına ne işlerseniz Allah onu bilir.*”⁶⁶⁸ âyetiyle mukabele etti. Devemi yanına getirdim. Binecekken, “*Mü’-min erkeklere söyle, bakışlarını sakınsınlar!*”⁶⁶⁹ âyetini

okudu. Gözlerimi çevirdim; binecekken deve ürküp kaçtı, bu arada elbisesi az yırtıldı. “Başınıza musibet olarak ne gelirse, bu, bizzat işleyip, onu hak etmeniz sebebiyledir.”⁶⁷⁰ âyetini mırıldandı. “Sabret, deveyi bağlayayım!” dedim. “Bu hususta Süleyman’ı anlayışlı ve daha isabetli davranır kıldık.”⁶⁷¹ âyetini okuyarak, devemi yönlendirme konusunda benim daha başarılı olduğumu kastedti. Deveye bindi ve “Bunu bize baş eğdiren Allah’ı tesbih ederim; yoksa bunu biz başaramazdık. Ve sonunda şüphesiz Rabbimize döneceğiz!”⁶⁷² âyetlerini okudu.

“Haydi!” diye bağırarak deveyi hızlandırdım. “Yürüyüşünde (ve davranışlarında) vakur ol ve sesini yükseltme. Seslerin en çirkini, (bağırın) eşeğin sesidir!”⁶⁷³ mukabelesinde bulundu. Yürürken şiir okumaya başladım. “Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun!”⁶⁷⁴ dedi. “Şiir okumak haram değil ki!” dedim. “Bu hususu ancak gerçek idrak ve basiret sahipleri düşünüp anlar!”⁶⁷⁵ cevabımı verdi.

Bir süre gittik; sonra evli olup olmadığını sordum. “Ey iman edenler! Cevabı verildiğinde sizi üzecek meselelerden sormayın!”⁶⁷⁶ âyetini okudu. Derken kafilesine ulaştık ve “Kafile içinde kimsen var mı?” dedim. “Mal ve evlât dünya hayatının süsüdür!”⁶⁷⁷ dedi. Anladım ki, evlâdı var. İsimlerini sordum. “Allah İbrahim’i dost edindi; Allah Musa ile konuştu; Ey Yahya, Kitab’a kuvvetle tutun!”⁶⁷⁸ âyetlerini okudu. “Ey İbrahim, ey Musa, ey Yahya!” diye kafileye seslendim. Nur yüzlü üç genç, “Buyur!” diye çıkageldi. Onlara para verip, “Bununla içinizden birini şehre yollayın! Yemeklerin helâl ve tam temiz olanına baksın ve size bir yiyecek getirsin. Dikkatli davranın!”⁶⁷⁹ dedi. Yiyecek gelince bana, “Geçmiş günlerinizde yaptıklarınızın karşılığında şimdi afiyetle yiyip için!”⁶⁸⁰ teklifinde bulundu. Çocuklara, “Anninizin bu durumunu bana söylemezseniz bu yemekten yemem!” dedim. “Annemiz” dediler, “ağzından Cenab-ı Allah’ın gazabını çekecek yanlış bir söz çıkar korkusuyla kırk yıldır böyle sadece Kur’ân’la konuşur.”

• Kur’ân’ın kapsamı, derinliği ve Kur’ân’daki denge, başka hiçbir sözde bulunmaz.⁶⁸¹

Bu çalışmanın birinci bölümünde “Mutlak hakikatler, görme sahası sınırlı gözler veya bakışlarla ihata edilmez. Böyle bir ihata için Kur’ân gibi küllî nazar gerekir.” bahsi ile “Hz. Muhammed’in (s.a.s.) en büyük bir mûcizesi, Kur’ân-ı Hakîm’in ulviyetine en sâdık bir delil, hakkaniyetine en açık bir bürhan ve mûcizeliğine en kuvvetli bir alâmet” başlığı altında da zikredilip üzerinde durulduğu üzere, Kur’ân, sonsuzca bir kapsam ve derinliğe sahip olduğu gibi, bu kapsam ve derinlikte ele aldığı meseleler arasında da dengeyi tam gözetmiştir. Bu çerçevede onun şu üç küllî hususiyeti, Kur’ân’ın Allah Kelâmı olduğuna en sadık delillerdir:

KUR'ÂN'IN ALLAH KELÂMI OLDUĞUNU İSPATLAYAN ÜÇ KÜLLÎ ÖZELLİĞİ

- **Kur'ân, Tevhid'in bütün gereklerini ve neticelerini mertebeleriyle muhafaza etmiştir.**

Kur'ân, Allah ile ilgili bütün bâtil itikadlara kapıyı kapar

Yani Kur'ân, Tevhîd-i Zât, Sıfatlar'da ve İsimler'de Tevhid, yani Cenab-ı Allah'ı Sıfatları ve İsimleri'yle tek, ortaksız ve emsalsiz olarak tanıtırken, Tevhîd-i Ulûhiyet ve Tevhîd-i Rubûbiyet ve Ubûdiyet'i bütün tecellileri, eserleri, neticeleri ve özellikleriyle takdim buyururken bunlar arasındaki dengeyi tam muhafaza eder. Bu özelliğiyle O, Cenab-ı Allah'a her türlü şirk kapılarınının yanısıra, *teşbih*, yani Cenab-ı Allah'ı başkalarına benzetme; *tecsim*, yani Cenab-ı Allah'a şekil ve cisim atfetme, dolayısıyla Cenab-ı Allah ile ilgili olarak zaman, mekân, tereküp (parçalardan meydana gelme) ve bölünme gibi, ayrıca *hulûl* (Allah'ın bir kul olarak görünmesi iddiası) ve *ittihad* (Allah ile birleşme ve bir olma iddiası) gibi her türlü bâtil itikatlara da kapıyı tamamen kapatır.

KUR'ÂN, TEVHİD KONUSUNDA İNSANIN BÜTÜN LÂTİFELERİNİ TATMİN EDER

Yeterince dikkat çekicidir ki, Kur'ân, bir yanda bunu yaparken, diğer yanda Cenab-ı Allah'ı ve Tevhid hakikatini her seviyede insanın anlayabileceği, hissedebileceği ve tecrübe edebileceği tarzda tanıtmakta ve bu konuda hem aklı, hem kalbi, hem rûhu, hem vicdanı, hem diğer lâtifeleri tatmin etmektedir. Meselâ, Kur'ân bir yanda Cenab-ı Allah için “el” tabirini kullanırken,⁶⁸² diğer yanda “Hiçbir şey O'nun gibi değildir.”⁶⁸³ buyurarak, hem *ta'tile*, yani Mu'tezile gibi İlâhî Sıfatlar'ı inkâra, hem de Allah'a cisim atfeden Mücessime düşüncesine kapıyı kapatır ve “el” ifadesinin Cenab-ı Allah için bir sıfat, bir mirsad-ı tefekkür, yani O'nu tanımada bir düşünme, yol bulma kapısı olduğunu ortaya koyar. İşte bu açık gerçeklere rağmen tarihte bir bakım bâtil mezhepler ortaya çıkmış ve güya bâtil inançlarını bazı Kur'ân âyetlerine dayama iddiasında bulunmuşlarsa, bunlar, tamamen

Kur'ân'ı anlama-mamaktan, yanlış anlamaktan, duru bir niyetle ona yaklaşmamaktan kaynaklanmıştır.

· **Kur'ân, İlâhî İsimler arasındaki tenasübü ve onların gerektirdiği şekilde yüce İlâhî hakikatlerdeki dengeyi tam gözetir.**

İlâhî İsimler'in tecellileri arasındaki tenasüp gibi, İlâhî hakikatleri takdimde de tam denge ve âhenk

Cenab-ı Allah'ın her bir İsmi'nin kendine ait tecellileri ve eserleri vardır. Ayrıca, İlâhî İsimler'in tecellileri, tecelli genişliği, derinliği, yoğunluğu gibi boyutlarıyla kişiden kişiye, şeyden şeye, hadiseden hadiseye değişiklik gösterir. Bu değişiklik veya farklılıklar her bir şeyin aslî mahiyetini tayin ettiği gibi, hem bütün varlıkta muhteşem denge ve tenasübü, yani mükemmel orantıyı sağlar, hem de İlâhî hakikatler olarak kendilerini göstermekle, Cenab-ı Allah'ı tanımada birer projektor vazifesi yapar.

Meselâ, bir çiçek için İlim, İrade, Hikmet, İnalet, Rahmet, Kudret ve Hâllâqiyet (Yaratıcılık) gibi sıfatlar altında Mukaddir (Takdir Edip, Genel Çerçeveyi Çizen), Adl (Her Şeye Tam Yerini, Özelliğini, Sıfatını, Miktarını Veren), Mülevvin (Renk Veren), Musavvir (Şekil Veren), Mücemmil (Her Şeyi Mükemmel Güzellikte Yapan), Hakîm (Her Şeye Hikmetler, Faydalar Takan) gibi İsimler tecelli eder ve icraatta bulunur. Bu isimler çiçek için öylesine tam bir denge ve birbirleriyle tam bir uyum içinde tecelli ve icraatta bulunur ki, meselâ Mülevvin ismi daha fazla tecelli etse, İrade, Hikmet ve İnalet'le birlikte tecelli etmese, bu defa çiçeğin rengi de, tenasübü de, ona takılan hikmet ve faydalar da bozulur.

Nasıl varlıklarda böyle bir denge, tenasüh ve âhenk varsa, Kur'ân-ı Kerim'in İlâhî İsimler'in tecellileriyle ortaya çıkan İlâhî hakikatleri takdiminde de öyle bir âhenk vardır. Kur'ân, bu hakikatlerin her birine büyüklüğü, yüceliği, önemi ölçüsünde yer ve değer verir; hattâ nesh, âmm/ta'mim, hâs/tahsis ve takyit gibi hakikatler altında onların izafî yansımalarını da nazarlara sunar. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân'daki mensuh âyetlerin sayısı üzerinde ihtilâflar olmuştur. Bu ihtilâflar da, beşer gözünün hakikatleri Kur'ân ölçüsünde bütün zamanları, şartları, şahısları ve

seviyeleri hem küllî olarak, hem de ferdiyetleri içinde görememekten, hakikatlere kendi zamanlarından ve şartlarından bakmalarından kaynaklanmaktadır. O bakımdan, akidesi sağlam ve gerekli donanımı ve ilmi haiz âlimler arasında ihtilaflar olarak ortaya çıkan mutlak hakikatlerin zamana, şartlara, toplumlara ve kişilere has izafî yansımaları da birer hakikattir ve Kur'ân'ın mûcizeliğiyle birlikte, Allah Kelâmı olduğunu da gösterir. Elverir ki, bu izafî hakikatler insanlar tarafından çelişki gibi görülüp, münakaşa sebebi yapılsın.

· **Kur'ân, Allah'ın Rubûbiyet ve Ulûhiyeti'nin hakikatlerini, tecellilerini ve eserlerini de tam bir denge halinde ihtiva eder.**

MA'RİFET YOKSUNLUĞUNDAN KAYNAKLANAN DALÂLETLER

Beşerin itikadî sapmalarının en önemli sebeplerinden biri, Kur'ân'da da dikkat çekildiği üzere,⁶⁸⁴ Allah'ı gerektiği gibi, O nasılsa öyle tanıyamamak olmuştur. Şirkin her türlü, teccim, teşbih, ta'til, hulûl, ittihad gibi bütün bâtil akideler büyük ölçüde bundan, yani sağlam ve sağlıklı ma'rifet yoksunluğundan ileri gelmiştir. Şirkin çeşitlerinden olarak kimisi Cenab-ı Allah'ı meselâ "göklerde ilâh" olarak kabûl ederken, O'nun Rubûbiyeti'ni tabiata ve sebeplere vermiş, tabiatı, tabiat kanunları diye adlandırdıkları İlâhî icraatın unvanlarını ve maddî sebepleri yaratıcı ve yönetici, yani Rabb seviyesine çıkarmışlardır. Ayrıca, O'nun insan hayatındaki hakimiyetini de şahıslara ve bazı gruplara, hanedanlara peşkeş çekmişlerdir. Beri yandan, daha başkaları, O'nu sadece Rubûbiyeti'yle, Rubûbiyeti'nin de insan hayatını tanzimdeki hakimiyetiyle görmüş, yine tabiatperestler gibi sebeplere hakikî tesir vermekten en azından duyguda, tavırda ve davranışta kurtulamamış, bunun da ötesinde, Din'i ideoloji haline getirip, onun iman, ibadet, ahlâk, maneviyat yanını ihmal etmişlerdir. Kısaca, dengeyi bozan daima insanlar olmuştur.

Kur'ân'ın kısaca izahına çalışılan bu üç özelliğini ne âlimlerin, ne de velîlerin eserlerinde bulmak mümkündür. Bunlar, hakikatlerin çok defa ancak bir yanını bulabilmekte ve sözkonusu hakikatleri mutlaklıkları,

küllîlikleri ve şartlara, yer ve zamana, toplumlara ve şahıslara hitap edici izafî yanlarıyla bir arada ve denge halinde kuşatamamaktadırlar.

· **Kur'ân, Tevhid'in bütün şubelerini birden ve tam bir denge içinde muhafaza ettiği gibi, Ehadiyet ile birlikte Vâhidiyet'i de ifade eder.**⁶⁸⁵

Kur'ân'ın açık âyetlerine rağmen bazı Müslüman filozoflar, Cenab-ı Allah'ın yoktan var eden Kudreti'ni ve her bir insanın kalbinden geçene, bir kayanın içinde bulunan her şeye varıncaya kadar her gizliyi bilen İlmi'ni kavramazlık veya gerektiği gibi takdir edememe sebebiyle Kudreti ile maddî varlık arasına İlk Akıl ve Nefs-i Küllî gibi ara prensipler yerleştirmiş ve İlmi'nin cüz'iyata taallûk etmediği gibi iddialarda bulunmuşlardır. Oysa Cenab-ı Allah için O'nun İlmi, İradesi ve Kudreti önünde zerre ile sistemler, tek bir şey ile bütün kâinat aynıdır. Kur'ân-ı Kerim, pek çok âyetlerinde bu gerçekleri ve onlarla birlikte Tevhid'in bütün şubelerini, bütün mertebelerini ifade eder.

KÜLL İÇİNDE CÜZ, KÜLLÎ İÇİNDE CÜZ'Î, VÂHİDİYET İÇİNDE EHADİYET

Meselâ, Kur'ân, Hadîd Sûresi 4– 6'ncı âyetlerinde Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı, sonra Arş'a istivâ buyurduğunu ifade ederek, O'nun en geniş dairedeki hakimiyetini ve icraatını nazara verir. Sonra, yere giren ve yerden çıkan, gökten inen ve göğe çıkan her şeyi bildiğini ifade ile, kâinatta cereyan eden her şeyin İlmi'ne dâhil bulunduğunu vurgular. Ardından, göklerin ve yerin hakimiyetinin O'na ait olduğunu belirterek, bir defa daha en geniş dairedeki hakimiyetine ve birliğine temas buyurur ve (büyük–küçük) her bir işin O'nun kontrolünde olduğunu, O'nda bittiğini ve hakkındaki hükmün O'na ait olduğunu belirterek, İlmi'nin ve hakimiyetinin büyükten küçüğe her şeyi kapsadığını bir defa daha kuvvetle beyan eder. Bundan sonra da, geceyi gündüze, gündüzü geceye kattığını beyanla yine geniş dairedeki hakimiyet ve icraatını belirtir ve hemen ardından kalblerden geçen her şeyi bildiğini ifade ile, İlmi'nin kapsamını bir defa daha nazara verir. Böylece, Cenab-ı Allah'ın İlim, İrade ve Kudreti önünde büyük ve küçük, zerre ve kâinat, açık ve gizli farkının olmadığını vurgular.

Kur'ân-ı Kerim, bunun yanısıra, Vâhidiyet'i ifade ettiği anda Ehadiyet'i, Ehadiyet'i ifade buyurduğu anda Vâhidiyet'i nazara verir. Vâhidiyet, yeryüzünün bir yarımküresinin tamamına güneşin aynı anda ışık ve ısı vermesi gibi, Cenab-ı Allah'ın İsimleri'yle bütün kâinattaki, bütün varlıklardaki, varlık türlerindeki küllî tecellisi ve bu tecellisinin unvanları olan kanunların tamamının adıdır. Güneş, yeryüzünün bir yarımküresinin tamamına aynı anda ısı ve ışık vermesinin yanısıra, mukabilindeki her bir cisme, bir cam parçasına, denizlerdeki, ırmaklardaki her bir su damlası ve kabarcığına ve toprağın her bir zerresine de ısı ve ışık verir. İşte, nasıl güneşi bir yarımküredeki "küllî" tecellisiyle tanımak çok zorsa, Cenab-ı Allah'ı da bütün kâinattaki, yeryüzünün tamamındaki, varlık türlerindeki küllî tecellileriyle tanımak da zordur. Bu bakımdan, akılları ve kalpleri çok geniş bir kapsam ve kesret (çokluk) içinde boğmamak için Cenab-ı Allah, bu Vâhidî tecellisinin yanısıra, Ehadî tecellisine de dikkatleri çeker. Yani, Hz. Allah'ı Ehadî tecellileriyle, meselâ bir insan ferdi, bir çiçek, bir ağaç, bir tohum veya çekirdek gibi tek tek fertler, tek tek şeylerdeki tecellileriyle de tanımak çok daha kolaydır ve akıl ve kalb, bu tecellilerde boğulmaz.

Aynı şekilde, meselâ Cenab-ı Allah'ın Rahmânî, yani Rahmet'i her şeyi kuşatan Rahmân isminin tecellisi olduğu gibi, Rahîm isminin tecellisi de vardır. Yani, Hz. Allah (c.c.), bütün varlıklara hayatları için mutlak manâda gerekli rızkı Rahmân İsmi'yle verdiği gibi, zorda ve darda kalmışlara, Kendisi'ne hususî el açanlara, gerekli gayreti gösterenlere veya bizatihî dilediklerine Rahîm İsmi'nin tecellisiyle de farklı ve fazladan rızk verir. İşte, Rahmânî tecelli bir Vâhidiyet tecellisi, Rahimî tecelli ise bir Ehadiyet tecellisidir. Kur'ân-ı Kerim, Cenab-ı Allah'ı bu iki tecellisiyle de, meselâ O'nu Rabbü'l-âlemin (âlemlerin Rabbi) olarak Vâhidiyeti, "Senin Rabbin" olarak da Ehadiyeti'yle aynı anda tanıtır ve bütün âlemlerden birden O'na bir yol, bir menfez açtığı ayna anda, herkesin kalbinden de O'na yine bir yol, bir menfez, bir ileşitim kanalı açar.

Allah Kelâmı olan Kur'ân-ı Kerim, bütün âyetleri birbiriyle münasebet içinde âdeta tek bir sözden, tekbir cümleden ibaret olup, bazı âyetleri, kardeşleri olan diğer âyetlerin taşıdığı hakikat ve

cevherlere yol göstericilik yapar ve komşularının kalblerindeki sırlara delil ve tercüman olur.⁶⁸⁶

KUR'ÂN'DA TASRİF VE ÂYETLERİNİN BİRBİRİNİ TEFSİR ETMESİ

Risale-i Nur'da ve dolayısıyla bu çalışmada yeri geldikçe üzerinde durulduğu gibi, Kur'ân-ı Kerim, âyetleri birbiriyle münasebet içinde bir kitap olduğu için âyetler, birbirini tefsir eder. Bu tefsir, özellikle bir gerçeğin kişiye, zamana, şarta, konuma ve maksada bağlı olarak farklı sûrelerde farklı yanlarıyla anlatılmış olması açısından da oldukça önemlidir. O bakımdan, hem bu özellik, yani aynı gerçeğin farklı yerlerde farklı açıdan, kısmen farklı maksatlarla, farklı manâlar için ve dolayısıyla kısmen fazla lâfızlarla ifade buyrulmuş olduğu (tasrif), hem de âyetlerin birbirini tefsir ettiği, dolayısıyla bazen bir âyetin tam olarak anlaşılabilmesi için âdetâ bütün Kur'ân'ı anlamak gerektiği göz önüne alınmadığı ve bu yapılamadığı takdirde çok defa yanlış veya eksik tefsirler ortaya çıkacağı gibi, Kur'ân'da çelişki varmış imajı da doğar. Kur'ân, bu özelliğiyle, meselâ kıssaları anlatmaktaki asıl maksatları dışında hadiselerin zemini, kahramanları, dönemin siyasî, içtimaî ve itisadî şartları gibi daha pek çok hususlarda bilgiler de takdim buyurur.

İKİ MÜHİM MİSAL: HZ. MUSA'NIN ASÂSİ VE FİRAVUN İDARESİ

Bu gerçeği iki önemli misalle açıklayacak olursak: Kur'ân-ı Kerim, Hz. Musa'nın Tuvâ Vâdisi'nde yılanı dönen asâsı için bir yerde *hayyetün tes'â* (süratle hareket eden yılan) tabirini,⁶⁸⁷ bir yerde *cân* (çevik, küçük yılan) tabirini,⁶⁸⁸ Firavun'un önündeki aldığı şekille ilgili olarak da iki yerde *sü'bân* (ejderha) tabirini⁶⁸⁹ kullanır. Bu farklı kullanışlarda iki manâ veya bu iki manâdan biri vardır. Ya asâ, Hz. Musa'ya ilk vahyin geldiği Tuvâ Vâdisi'nde çevik, küçük bir yılanı, Firavun'un önünde ise büyük bir ejderhaya dönüşmüştür veya Tâ-Hâ ve Neml Sûreleri'nde yılanı dönen asânın küçük yılanların hızlı hareketi gibi hareketi nazara verilmekte ve dolayısıyla hakkında "hareketli (küçük) yılan" tabiri, Firavun'un önünde ise fonksiyonuyla büyüklüğü nazara verilmekte ve hakkında "ejderha" tabiri

kullanılmaktadır. Bu ikinci tevcihe göre asâ, her halükârda büyük, fakat küçük yılan gibi hızlı hareket eden, kıvrılıp bükülen bir ejderhaya dönmüştür.

Yine, Hz. Musa'nın mûcizeleri karşısında Firavun tarafının duyduğu tepki için Kur'ân-ı Kerim bir yerde Firavun'a atfen, “(Firavun,) etrafındaki önde gelenlere ‘Bu adam, gerçekten çok bilgin, çok mahir bir büyücü!’ dedi. ‘Yaptığı büyülerle sizi yerinizden, yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Bu durumda ne buyurursunuz?’”⁶⁹⁰ derken, başka bir yerde⁶⁹¹ aynı sözü aynı lâfızla Firavun kavminin veya idaresinin önde gelenlerine atfetmektedir: “Firavun kavminin önde gelenleri, ‘Bu adam gerçekten çok bilgin, çok mahir bir büyücü!’ dedi. ‘Sizi yerinizden, yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Bu durumda ne buyurursunuz?’”

Aynı tepki ve sözün iki ayrı özneye atfedilmesi, elbette te'lif gerektirmektedir. Aynı tepki hem Firavun, hem de Firavun idaresinin ileri gelenleri tarafından gösterilmiştir. Anlaşılan o ki, önce Firavun bu tepkiyi halkın önde gelenlerine ifade edip, onların görüşlerini sormuş ve Kur'ân-ı Kerim onun tepkisinin nazara verilmesi gerektiği yerde sadece onun bu tepkisini ifade buyurmuş, Firavun halkının önde gelenleri de bu meseleyi Firavun'un ifadeleriyle aralarında görüşmüş ve tartışmışlar, Kur'ân-ı Kerim de, onların görüşüp tartışmasına dikkat çekilmesi gerektiği yerde onların tepkisini ve meseleyi görüşüp tartışmasını zikretmiştir. Böyle bir üslûpla Kur'ân, hem Firavun idaresinde oligarşik bir grubun etkisini de nazara vermiş olduğu gibi, Firavun'un idarecileriyle idarî-istişarî toplantılara katılmadığı, idarecilerin bu toplantıları kendi aralarında yaptıkları gibi Firavun idaresiyle alâkalı bir hususiyete de dolayısıyla işaret ediyor olabilir. Osmanlılar tarihinde padişahlar, Kanunî'den sonra Divan toplantılarını kafes arkasından takip etmeye başlamışlardı. Bunun iyi bir idarecilik adına tasvip edilmesi zordur.

Netice olarak, âyetler Kur'ân'ın üslûbu çerçevesinde bir arada ele alınıp ona göre tefsir, te'vil ve te'lif edilmezse –hâşâ– Kur'ân'da çelişki olduğu gibi bir imaj ortaya çıkacak, tefsirler eksik ve hatalı olmaktan

kurtulamayacak ve bu üslûbun dolaylı olarak ortaya koyduğu pek çok başka manâlar ve gerçekler kaybolacaktır. İşte, Kur'ân âyetleri ele alınırken, onların bir yandan ferdî varlıkları ve dolayısıyla Kur'ân'ın bütünüyle cüz-küll (parça-bütün) münasebeti içinde oldukları, diğer yandan, hem birbirleriyle, hem de bütünlüğü içinde Kur'ân'la çok yönlü cüz'î-küllî münasebeti içinde buldukları mutlaka dikkate alınmalıdır.

· **Kur'ân'a ve imana ait her şey, zâhiren küçük görünenleri de dâhil olmak üzere, kıymetçe büyüktür. Evet, ebedî saadete yardım eden, küçük değildir.**⁶⁹²

EN KÜÇÜK, EN BÜYÜK KADAR KIYMETLİ OLABİLİR

İnsan vücudunda beyin, kalb, karaciğer ve böbrekler gibi hayatî organlar var ise de, vücudun sağlığı ve hayatını devam ettirmesi adına her bir hücrenin sağlığı, denebilir ki, kalbin de, beynin de, karaciğerin de, böbreklerin de, hattâ bütün vücudun da sağlığı kadar, dolayısıyla bir hücre, vücut kadar önemlidir. Çünkü, insan vücudunu teşkil eden yüz trilyon hücreden bir tanesinin mekanizması bozulduğunda –Allah korusun– kanser dediğimiz hastalık ortaya çıkmakta ve bütün vücudu ölüme götürebilmektedir. Cenab-ı Allah (c.c.), bütün kâinatı bu aslî gerçek ve kaide üzerine kurmuştur: yani, bir bütünün varlığı bütün parçalarının varlığına bağlı olup, yokluğu da bazen tek bir parçasının yokluğu ile mümkün olabilmektedir. Eşyaya, kâinata, her bir şeye bu çerçeveden bakıldığında küçük ile büyük, parça ile bütün bir ve aynı kıymeti haiz olur.

HİÇBİR SEVAPLI VEYA GÜNAH AMEL KÜÇÜMSENMEMELİDİR

Bu gerçeğin çok önemli bir yanı da şudur. Bazı şartlarda en küçük ve önemsiz denemeler öyle önem kazanır ki, sevaplı küçük bir amel insanı yüceltir ve Cennet'e ehil hale getirir, onun Cennet'e uzanan yola girmesine vesile olurken, küçük görünen ve bilinen bir günah da insanı –Allah korusun– Cehennem'e müstehak eder veya Cehennem'e uzanan yola girmesine sebep olur. Kötü yoldaki bir kadının susuz bir köpeğe kuyuya inip ayyakabısıyla çıkardığı suyu vermesiyle Cennet'e gittiğini, buna karşılık, evinde bir kediyi bağlayıp, açlıktan ölmesine sebep olan bir başka

kadının ise neticede Cehennem'e gittiğini ifade buyuran hadis-i şerif,⁶⁹³ bu önemli gerçeğe parmak basmaktadır. O bakımdan, hiçbir sevaplı amel de, hiçbir günah da küçük diye küçümsenmemelidir.

SÛRE VE ÂYETLERDE FAZİLET DERECELERİ

Bunun gibi, Kur'ân-ı Kerim, baştan sona hidayet kaynağıdır. Onun herkese hitap eden zâhir bir yanı vardır; bunun yanısıra Kur'ân-ı Hakîm, en sıradan insandan Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) varıncaya kadar, her seviyedeki insanı tatmin eden anlam tabakalarına sahiptir. İhlâs Sûresi, Kâfirûn Sûresi, Yâ-Sîn Sûresi, Fetih Sûresi, Rahmân Sûresi, Mülk Sûresi, Nebe' Sûresi gibi bazı sûreler, Âyetü'l-Kürsî, Bakara Sûresi'nin son iki âyeti, Âl-i İmran Sûresi'nin 18 ve 26–27'nci âyetleri ve Haşır Sûresi'nin son üç âyeti gibi, bazıları İsm-i A'zam olan veya İsm-i A'zam olma özelliğine sahip âyetler gibi bazı âyetler, diğerlerine nazaran daha faziletlidir. Başta ma'rifet-i İlâhî, iman ve tevhid bahisleri, daha sonra namaz, oruç, zekât ve hacc gibi ibadetlerle ilgili bahisler, kısaca, İslâm'daki yeri ve önem dereceleri itibariyle daha önemli bahisler, şüphesiz diğer bahislerden ve ilgili âyetlerden daha mühim ve daha faziletlidir. Fakat yukarıda insan bedeni ve sağlığıyla ve amellerle ilgili misallerde üzerinde durulduğu üzere, bazı şartlarda ve bazı zaman ve mekânlarda, ayrıca şahıslarla ve şahısların içinde buldukları durumlarla alâkalı olarak, daha az önemliymiş gibi görünen hususlar ve dolayısıyla onlarla ilgili âyetler ve bahisler, ayrı bir önem ve fazilet kazanır. Yani, bir başka küllî kaide ile ifade edecek olursak, zamana, mekâna, şarta, kişiye veya topluma bağlı olarak, mecruh râcihe tereccuh eder (daha az önemli olan, daha çok önemli olandan daha fazla önemli hale gelir). Nasıl yaratılmışların nefesleri adedince Allah'a uzanan yollar varsa, tamamen irşad ve hidayet kitabı olan Kur'ân-ı Kerim'in de hangi âyetinin, hangi bahsinin, hangi sûresinin, hangi meselesinin kimin hidayetine sebep olacağı bilinmez. Dolayısıyla, Kur'ân'a ait hiçbir nükteye küçüktür, izaha ve önem vermeye değmez denemez. O'nunla alâkalı her bir nükte büyük ve önemli olduğu gibi, hattâ O'nun her bir harfinin bile ayrı bir önemi vardır. Kısaca, Kur'ân'dan, Kur'ân'a ait ve

Kur'ân'la alâkalı her mesele ehemmiyetlidir ve kendisine hakkı olan ehemmiyet verilmelidir.

KUR'ÂN OKUMANIN SEVAPLARI

Mevzu ile alâkalı bir diğer husus olarak, Kur'ân-ı Hakîm'in her bir harfi bir hasenedir ve onu okumanın bir, hattâ on sevabı vardır. Fakat Kur'ân'a olan inanca ve ona verilen öneme, okumadaki samimiyete, dikkate ve okunma zamanı ve zeminine göre, fazl-ı İlahî'den o harflerin sevabı sümbülendir, bazen yetmiş, bazan yediyüz... olur. Âyetü'l Kürsî bazı bölümlerin her bir harfine yediyüz, İhlâs Sûresi'nin her bir harfine bin beşyüz, Beraet Gecesi ve meselâ Cuma gününde duaların kabûl saati gibi makbul vakitlerde okunan Kur'ân harflerine onbin ve Kadir Gecesi okunan Kur'ân'ın her bir harfine otuzbin sevap verilir. Tabî bunlar, genel rakamlardır. Yine, okunan sûre ve âyete ve okuyanın durumuna göre bu sevaplar değişik nisbetlerde olabilir.

Hiz. Bediüzzaman, bu hususa *Barla Lâhikası*'nda şöyle temas eder:

Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın her bir harfinin en az on sevabı olmakla beraber, okuma tekrarlandıkça ve mübarek vakitlerde okundukça, ayrıca melekler ve diğer şuur sahibi rûhanîler dinledikçe, her bir harfi öyle bir çekirdek olur ve sevap cihetinden öyle bir manevî sümbül teşekkül eder ki, bu sümbülün, okunma vaktinde ağızdan çıkan bir kelimenin temessül ettiği hava molekülüleri sayısı hesabı üzerinden taneleri olur. Böylece her bir Kur'ân harfi, ebedî bir hazinenin anahtarı haline gelir ki, böyle kudsî bir kelâmı kalbde yazmak, yani onun hâfızı olmak, ne kadar mukaddes bir hizmet olduğu aşîkârdır.

Kur'ân, beşer aklına tenezzülât-ı İlahî'dir. Yani Cenab-ı Allah (c.c.), en basitinden en yükseğine kadar bütün seviyelere birden hitap eder. Fakat insanların çoğu avam olduğundan, öncelikle avamın anlayış kapasitesini nazara alır. Bununla birlikte, her dönemde, her zemin, zaman ve şartta her seviyeyi ikna ve tatmin eder.⁶⁹⁴

Yer yer temas ettiğimiz bu hususu birkaç misal çerçevesinde açıklamak belki yerinde olacaktır.

Kur'ân, bir irşad kitabıdır. İnsanları, ana maksatları olan Tevhid, Nübüvvet (Peygamberlik), Âhiret ve İbadet–Adalet esaslarında irşad ederken, delilin tezden gizli olamayacağı kaidesine binaen avamın anlayış kapasitesini öncelikle dikkate alır ve avamın anlayış kapasitesi genellikle beş duyularının algılarıyla sınırlı olduğu için, onları bu algılar noktasında şaşkınlığa itmez.

Meselâ, İhlâs Sûresi'nde Kur'ân-ı Hakîm buyurur: “(Allah,) *asla doğurmamıştır; asla doğurulmamıştır ve O'nun dengi kesinlikle hiçbir şey yoktur.*” İnsanlar arasında çoğunluğu teşkil eden avam tabakasının bu âyetlerden hissesi şudur: “Cenab-ı Hakk, baba ve oğul olma, zevcesi ve akranı, dengi bulunma gibi özelliklerden münezzehtir.” Bir üst tabaka ise, bu âyetlerden şunu da anlar: “İsa (a.s.) veya bir başkası asla Allah'ın oğlu, melekler ise, kesinlikle Allah'ın kızları olamaz. Doğma, doğurma ve zevci veya zevcesi olma gibi hususiyetleri bulunan hiçbir şey ilâh olamaz; dolayısıyla Hz. İsa ve bir başkası, ilâh da olamaz.”

LÂZİM-I HÜKÜM

Eğer özellikle Kur'ân'a ait bir ifade, zahiren herkesin bildiği, apaçık ve başka türlü düşünülemez bir gerçekten sözediyorsa, bu, belâğatta faydasız olduğundan, böyle ifadelerde 'lâzım-ı hüküm' denilen başka bir gerçek, başka manâ ve hüküm aramak gerekir. Öyleyse, İhlâs Sûre-si'ndeki sözkonusu âyetler, yaratılmış ve cismaniyet sahibi varlıklara has doğma, doğurma, baba, anne veya evlât olma gibi özelliklere sahip hiçbir şeyin asla ilâh olamayacağını, bunun yanısıra, tecsim ve teşbih gibi, Cenab-ı Allah'a cisim verme ve O'nu başka bir şeye benzetme gibi inançların da bâtıllığını ifade etmektedir.

Daha üst bir tabaka, bu âyetlerden şu manâları da anlar: “Cenab-ı Hakk ile yarattığı varlıklar, yani Cenab-ı Allah ile başka her varlık arasında doğma, doğurma, anne veya baba ve evlât olma, ortaklaşma ve yardımlaşma gibi herhangi bir münasebet kesinlikle olamaz ve böyle münasebeti düşünmek ve itikat etmek şirk ve küfür olduğu gibi, böyle münasebeti kabûl eden inançlar veya dinler de, temelinden bâtıldır.”

Daha da yüksek bir tabakanın da bu âyetlerden hissesi vardır ve o da şudur: “Cenab-ı Hak, ezelîdir, ebedîdir, Evvel ve Âhir’dir. Hiçbir cihette, ne Zâtı’nda, ne Sıfatları’ında, ne İsimleri’nde, ne de Fiilleri’nde asla ortağı, benzeri, dengi, misli ve misali yoktur. Yalnızca, temel hususiyetleriyle O’nu ve Fiilleri’ni tanıma adına temsillerde bulunulabilir. Böyle temsiller getirmede de şu şart vardır: ‘En yüce, en yüksek temsiller, Allah’a aittir ve O’nun için böyle temsiller getirilmelidir.’”[695/696](#)

GÜNEŞİN KIZGIN, KARA VE ÇAMURLU BİR GÖZEDE BATMASI

Bir diğer örnek olarak, Kur’ân-ı Hakîm, Hz. Zülkarneyn’in kıssasını, onun batıya seferini anlatırken der: “*Nihayet, güneşin battığı yere ulaştı ve onu kızgın, kara ve çamurlu bir gözede batıyor buldu.*”[697](#)

Güneşin elbette bir gözede, bir su birikintisinde batması mümkün değildir. Fakat uzaklığı sebebiyle bize olduğundan çok küçük görünen güneş, küçük bir su birikintisi kadar bir alanda da batıyor görünür. Bu sebeple Kur’ân, güneşin batışındaki manzarayı tasvir etmektedir. Söz konusu âyetin manâsı bu noktada elbette doğrudur. Bu doğruluğunun yanısıra, aşağıda inşaallah ayrıca üzerinde duracağımız üzere, başka âyetlerinde de olduğu gibi, Kur’ân-ı Kerim, bu âyette konuya doğrudan dâhil olmayan, fakat insanların merak edecekleri pek çok gerçeklere de ışık tutmaktadır. Meselâ:

Hz. Zülkarneyn’in içinde güneşi batar gördüğü su birikintisinin, gözenin kızgın, kara ve çamurlu olduğunu ifade ile, Hz. Zülkarneyn’in batıya seferinin suların buharlaştığı ve dolayısıyla kaynağını tam göstermediği, ancak buhar gerisinden gösterdiği yaz mevsiminde, yazın çok sıcak günlerinde olduğunu bildirir.

Gözenin kızgın, kara ve çamurlu olduğunu ifade ile, bu gözenin ya kenarları sazlıklı bir suya –nehir, deniz veya okyanusa– veyahut da bir krater gölüne ait olabileceği düşüncesini uyarır. Bunlardan hangisi olduğu âyetin maksadı açısından önem taşımadığı için kesin değildir.

‘Göze’ manâsında kullanılan ve ‘göz’ manâsına da gelen *ayn* kelimesi güneşe de işaret eder. Bu kelimenin âyette güneşle birlikte kullanılması, söz

konusu işareti kuvvetlendirir. Güneş, göklerin gözüdür. Bu açıdan âyet, bir zaman gelip insanların semâya çıkacağına ve yeryüzüne semâ-dan bakacaklarına imada da bulunmaktadır.

Bu çok önemli husus üzerinde üçüncü bir misalle daha durabiliriz:

GÜNEŞİN MÜSTEKARRINDA AKIP GİTMESİ

Güneş de, kendisi için takdir edilmiş bir yörüngede, sisteminin istikrarı adına, kendisi için tayin edilmiş bir sona ve durma noktasına doğru akıp gitmektedir.⁶⁹⁸

Bu cümlelerin aslı dört kelimededen oluşmaktadır. “Kendisi için takdir edilmiş bir yörüngede, sisteminin istikrarı adına, kendisi için tayin edilmiş bir sona ve durma noktasına doğru” manâlarına birden gelen ifadenin aslı *li-müstekarrin lehâ*’dır. *Müstekar*, istikrar, istikrar bulma, yani durma yer ve zamanı ve istikrar çizgisi (yörünge) manâlarına gelir. Başındaki *li* harf-i cerri (edat) ise, hem sebep, hem gaye, hem harekette yön ve hedef ifade eder. Dolayısıyla, *li-müstekarrin* ifadesi, güneş ve sistemiyle alâkalı dört gerçeğe parmak basmaktadır: (i) Güneş, bir yörüngede hareket halindedir; (ii) bu hareket, onun için takdir buyrulan bir süreye kadar devam edecektir; (iii) bu hareket, nihayet bir noktada duracaktır; (iv) güneşin bu hareketi, onun sisteminin istikrarını sağlamada bir sebeptir. Buradan anlıyoruz ki, güneş hareketsiz değildir ve hareketinin kâinatın düzeninde çok önemli bir yeri vardır. Kur’ân’ın 14 asır önceden dikkat çektiği ve Hz. Bediüzzaman’ın 1910 yılında *Muhakemât*’ta temas ettiği güneşin hareketli oluşu, ancak 1994 yılında keşfedilmiştir.

Âyet, güneş için *tecrî* (akıp gitme) kelimesini kullanmakla, çok önemli bir gerçeğe daha işaretle bulunmaktadır. Akıp-gitme, gemilere ait bir husustur. Güneş akıp gidiyorsa, demek ki, güneşin içinde akıp gittiği feza, boşluk değildir ve baştan sona, su gibi ama sudan çok daha şeffaf, çok daha ince, ‘esir’ denilen bir madde ile kaplıdır. Bu bakımdan, Hz. Bediüzzaman, sema için sık sık ‘semâ okyanusu’ tabirini kullanır. Bilim, birkaç asır esirin varlığını kabûl etmiş, fakat ispatlayamamış ve bir ara artık onu araştırmaktan vazgeçmiştir. Ama bu konunun üzerinde yeniden

durulmaktadır. Bilim ister ispat etsin veya etmesin, feza boşluktan ibaret olmayıp, esir maddesiyle kaplıdır ve onun içindeki bütün ecramin, cisimlerin kendilerine göre hareketi vardır; çünkü Cenab-ı Allah (c.c.), kâinatta hiçbir şeyi hareketsiz bırakmamıştır.

İşte Kur'ân-ı Kerim, bir yandan avamın anlayış kapasitesini, idrak seviyesini okşarken, diğer taraftan en derin ilmî gerçeklere de ışık tutar. Mecaz, istiare, teşbih ve temsil gibi sanatlar ve üslûplarla her seviyeye aynı anda hitap eder.

KISSALARDAKİ PEK ÇOK YAN GERÇEKLER

Kur'ân'ı Kerim'in avamı öncelikle nazara alarak, en yüksek idrak ve bilgi seviyelerini de tatmin etmesinin önemli misallerini anlattığı kıssalarda da görürüz. Yukarda temas edildiği gibi, Kur'ân-ı Kerim bir irşad kitabı olarak, kıssalarda teferruata girmez. Nakledilen hadiselerle hangi ibret tablosu sunulacaksa, bu tablonun unsurları üzerinde durur. Fakat bunu yaparken, kullandığı kelimeler, fiil kipleri, üslûp ve edebî sanatlarla hem merakları da tatmin eder, hem de karakterleriyle kişileri, hadiselerin geçtiği çevreyi, içtimaî-iktisadî-siyasî zemini ve daha başka unsurları da ima ile anlatmaktan imtina etmez. Bunun daha önce Firavun idaresinin bir özelliğiyle ilgili olarak bir misali geçmişti. Burada bir-iki misal üzerinde daha durulabilir. Meselâ:

Hz. Yusuf dönemi Mısır başşehrindeki kadınlar

Yusuf Sûresi'nde “Şehirde birtakım kadınlar, ‘Duydunuz mu?’ diyerek dedikoduya başladılar...”⁶⁹⁹ âyetinde, kadın müennes (dişil) olduğu, Arapça'da çoğullar da müennes muamelesi gördüğü halde, çifte müennes pozisyonundaki kadınlar için ‘dedi’ manâsında müennes *qâlet* yerine müzekker *qâle* fiilinin kullanılması, zayıfların ittifakının kuvvetli olacağı gerçeğine; bu çerçevede, aralarında ciddî ittifak bulunan bir cemaatin güç kazanacağına ve bu şekilde aralarında kuvvetli ittifak bulunan kadınlar topluluğunun bir nevi erkekler topluluğu gibi olacağına; ayrıca, Hz. Yusuf'un köle olarak satıldığı Mısır başşehrinde, özellikle saray çevresinde kadın hakimiyetine işarette bulunmaktadır.⁷⁰⁰

Hz. Yusuf dönemi Mısır'ı

Yine, Yusuf Sûresi'nde Hz. Yusuf'un iftiraya uğradığını, bu iftirada saray çevresinden ve şehir sosyetesinden pek çok kadının da bilâhare rol aldığını, iftira ortaya çıkmasına rağmen, iftiranın sahibi kadının sarayda önemli mevki sahibi kocasının hanımına “Günahın için bağışlanma dile!”, Hz. Yusuf'a “Bunu unutuver!” diyerek hadiseyi geçiştirme yolunu tercih ettiğini ve suçsuzluğu ortaya çıkmasına rağmen iftira atan kadının isteğiyle Hz. Yusuf'un zindana atıldığını okuyoruz.⁷⁰¹ Bütün bunlar, Hz. Yusuf'un yaşadığı dönemdeki Mısır'ı ortaya koymakta, orada nasıl bir toplumun, nasıl bir idarenin bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Anlaşıyor ki, o dönemde Mısır'da İlâhî Din'den bazı izler bulunuyor ve idarî kademedede bulunanlar bile, “günah nedir, günaha girince ne yapmak gerekir” ve bunun gibi konulardan söz edebiliyorlardı. Fakat bu söz etme, artık âdet kabilindendi. Allah tanınması gerektiği şekilde tanınmıyordu. Saray halkı ve başkent sosyetesini, tarihteki ve günümüzdeki emsalleri gibi ahlâkî bir çöküntü ve çürümenin içinde bulunuyordu. Kadınlar, dünya nimetleri üzerinde karşılıklı rekabet, dedikodu, eğlence ve ziyafetlerle meşguldüler. Evlerde ve sarayda kadın hakimiyeti vardı ve onların uygunsuz davranışları karşısında beylerinin yaptığı, “Bu işi bırak!” demekten ibaretti. İdarecilerin ve ailelerinin keyfi için kanunlar hiçe sayılabiliyor, haksızlıklar işlenebiliyordu.

Ashâb-ı Kehf'in sayısı

Bir başka misal olarak, Kehf Sûresi'nde, “(Ashab-ı Kehf ve kıssasının verdiği dersler üzerinde düşüneceklerine, insanlar bizzat hadise üzerinde yoğunlaşıp ayrıntılara girecek ve) kimisi, ‘Üç kişiydiler, dördüncüleri köpekleriydi.’ diyecek; daha başkaları, ‘Beş kişiydiler, altıncıları köpekleriydi.’ diyeceklerdir. Bunların yaptıkları, gaybı taşlamaktan ibarettir. Bazıları da, ‘Yedi kişiydiler, sekizincileri köpekleriydi.’ diyecektir. (Rasûlüm,) de ki: ‘Onların kaç kişi olduğunu Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında sağlam ve doğru bilgi sahibi çok az insan vardır.’”⁷⁰² (18:22) buyrulurken, Ashâb-ı Kehf'in sayısı üzerinde tartışmaktansa, onların

yaşadıklarından çıkarılması gereken ibretler üzerinde yoğunlaşmak gerektiğine dikkat çekilir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim, Ashab-ı Kehf'in kaç kişi olduğu konusunda merakları da bir noktaya kadar tatmin etmekten geri durmaz:

*“İşte, onları nasıl uyuttu isek, (durumları hakkında) birbirlerine sorsunlar (ve Allah'ın Kudreti ve Âhîret'le ilgili büyük bir gerçek ortaya çıksın) diye öylece de uyandırdık. İçlerinden biri, ‘Bu (uyku) halinde ne kadar kaldınız?’ diye sordu. Bir kısmı, ‘Bir gün, belki bir günden de az!’ diye cevap verdi. Diğerleri ise, ‘Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir.’ dedi.”*⁷⁰³ Ashab-ı Kehf'in uyandıktan sonra mağarada ne kadar kaldıkları konusunda aralarında yaptıkları konuşmaları anlatan bu âyet, bir kişi ve iki gruptan söz eder. Andığı her iki grup için de kullandığı fiil çoğuldur ve Arapça'da çoğul en az üç kişi için kullanılır. Bu bakımdan, onların en az yedi kişi oldukları sonucuna varıyoruz. Yukarda mealini verdiğimiz 22'nci âyette *“Bazıları da, ‘Yedi kişiydiler, sekizincileri köpekleriydi’... ifadesinden sonra sükût edilmesi de, bir bakıma onların yedi kişi olduklarını tasdik eder gibidir.*

ASHÂB-I KEHF'İN MAĞARASININ YERİ, ŞEKLİ VE BİLİNİYOR OLMASI

Ashâb-ı Kehf'in mağarasının nerede olduğu asırlardır tartışılmaktadır. Mağara hakkında 17'nci âyette, *“Güneş doğduğu zaman içinde buldukları mağaranın sağından dolaşıyor, batarken sol taraftan onları makaslıyordu; onlar ise, mağaranın tam içinde geniş bir alanda idiler.”* buyrulmaktadır. Mağaranın yönü, önümüz mağaranın ağzının bakışı istikametine dönük olarak tayin edilir. Buradan hareketle, güneş doğduğu zaman mağaranın sağından dolaşıyor, batarken mağaranın içindekileri sol taraftan makaslıyorsa, buradan mağaranın batıya daha dönük olarak kuzey-batıya baktığını anlarız. Ayrıca, onlar ise, mağaranın tam içinde geniş bir alanda idiler cümlesi ise, mağaranın, içinde yedi kişinin yatabileceği ölçüde bir boşluğun bulunduğunu ifade eder. Kur'ân'ın ve Arapça'nın başka dillerde olmayan ve ehlinin üzerinde durması gereken bir özelliğidir ki,

kelimeleri oluşturan harfler de her beraber kelimenin manâsına hizmet eder, birlikte katkıda bulunur. Âyetin söz konusu cümlesindeki mağaranın tam içinde geniş bir alan ifadesi, mağaranın bir içi bulunduğu gibi, bir de içinde en azından yedi kişinin yatabileceği kadar genişlikte bir boşluğun yer aldığını ortaya koymaktan başka, bizzat *fî fecvetin* ifadesi, Arapça yazılış ve okunuşuyla hem mağaranın geniş bir içinin olduğunu, hem de mağaradaki boşlukların sadece içindeki söz konusu boşluktan ibaret olmadığını gösterir. *Fecvet(in)* kelimesi, yazılışıyla âdetâ mağaranın resmini de çizer. Arapça'da yazılışıyla *f* bir boşluk ve eklendiği kelimeye doğru küçük bir çizgiden oluşur. Sonra gelen *cim* harfi, iki harf arasına geldiğinde yine bir boşluktan ve öncesinde ve sonrasındaki harflere bitişen çizgilerden oluşur. Sonraki *vav* harfi, yine bir boşluk ve altında bir çizgiden ibarettir. Bu üç harf birbirine bitişik yazılırken, son harf *kapalı te*, tamamen bir boşluktur, bir karındır. Evet, *fecvet(in)* kelimesi, âdetâ mağaranın şeklini çizmektedir. Ashâb-ı Kehf'in mağarası aranırken, yönü ve şekliyle bu tarifler üzerinden hareket edilmelidir.

Yine, Kehf Sûresi'nde Ashab-ı Kehf'in sığındığı mağara hep ma'rife, yani belli olarak geçer. Meselâ 17'nci âyette “Mağaraya sığının” denir. Demek ki, bu mağara, Ashâb-ı Kehf'in mağarayı daha önceden bildiği, buraya belki ibadet kastıyla gidip geldikleri, en azından bir şekilde ondan haberdar oldukları bir mağaradır.

HZ. YUSUF'UN ATILDIĞI KUYU

Ashâb-ı Kehf'in mağarasıyla ilgili bilgi veren Kur'ânî üslûp özelliğine bir diğer misal, Hz. Yusuf'un kuyuya atılışını tasvir eden âyetteki *fî ğayâbeti'l (ğayâbâti'l)-cübb* (kuyunun boşluğunun [boşluklarının) içine)⁷⁰⁴ ifadesidir. *Fî ğayâbet (ğayâbât)* ifadesi, kuyunun derinliğini, *cübb* kelimesi de, içinde düşenin dalıp boğulmayacağı kadar su bulunduğunu, hem de konuşan bir tablo halinde ortaya koyar.

Anlatılan her şeyin doğru olmasını da gerektiren böyle bir üslûp, hiçbir zaman beşer işi olamaz. Kur'ân'da binlerce örneği gösterilebilecek bu alabildiğine lâtif üslûba son bir misal vermeden geçemeyeceğiz.

PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN HALİ VE ASHÂBIYLA MÜNASEBETİ

Hucurât Sûresi'nde Peygamber Efendimiz'le (s.a.s.) münasebet konusunda irşad ve ikazda bulunulurken şöyle buyrulur:

Buna karşılık (ey en yüce Peygamber,) sana evinin odalarının dışından seslenenler ise, onların çoğu düşüncesiz ve makûl davranıştan yoksun kimselerdir. Böyle yapacaklarına, sen yanlarına çıkıncaya kadar bekleselerdi, bu şüphesiz hayırlarına olurdu. Bununla birlikte Allah, günahları çok bağışlayandır, (bilhassa mü'minlere karşı) hususî rahmet ve merhameti pek bol olandır.⁷⁰⁵

Âyetler, evinde iken Peygamber Efendimiz'e evinin dışından seslenmeyi yasaklamakta, hattâ kapısına varıp çalmayı bile tavsiye etmemekte, bunun yerine, O evden çıkıncaya kadar beklenmesini emretmektedir. Buradan doğrudan zikredilmese de açıkça şu gerçeği anlıyoruz: Peygamber Efendimiz (s.a.s.), vaktini mümkün olduğunca ashâbıyla geçirirdi. Ancak evinde bulunması mutlaka mecbur olduğu zamanlar evinde bulunurdu. Bu sebeple eğer O evinde ise, O'nu çağırarak gerekmez; gerekmemesi bir yana, çağrılmamalıdır. Çünkü O, evinde ancak bulunması mecbur olduğu hallerde ve mecbur olduğu kadar bulunur. Bunun dışında zaten hep ashâbıyla beraberdir. Şu halde, O'nunla görüşmek için evinden çıkması beklenmelidir.

· **Nasıl Peygamberimiz (s.a.s.) imam ve rehber olmakla her beşer gibi Cenab-ı Allah'ın koyduğu hayat kanunlarına tâbidir, bunun gibi, Kur'ân-ı Kerim de beşer kelâmına benzer olmak mevkiindedir.**⁷⁰⁶

PEYGAMBERLERİN BEŞER OLMASI

Peygamber Efendimiz'e inanmamakta direten müşrikler gibi, her zaman ve özellikle günümüzde de pek çoklarını aldatan faktörlerden biri, Peygamber Efendimiz'in bir beşer olması, beşer gibi yemesi, içmesi, evlenmesi, hastalanması, acı çekmesi, kısaca bütün beşeriyet sıfatlarını üzerinde taşımasıdır. Müşrikler buna takılmış, Cenab-ı Allah ile konuşan, O'ndan vahiy alan, meleklerle görüşen, Mirac gerçekleştiren bir peygamber denince melek veya melek gibi bir varlık düşünmüş, beşeriyet sıfatlarını peygamberlikle te'lif edememişlerdir. Kur'ân-ı Kerim, pek çok âyetinde⁷⁰⁷

bu hususa temas eder. O dönemde müşrikler peygamberlikle beşer olmayı te'lif edemezken, Peygamberimiz'in bir beşer olması, günümüzde de bazı Müslümanların O'nu kendileri gibi, kendi seviyelerinde bir insan gibi görmelerine yol açmaktadır.

Peygamberlik vazife ve misyonunu gereği olarak elbette her peygamber beşer olarak gelmiştir. Çünkü peygamber, insanlar için rehberdir; Din, insanların hayatının tamamını tanzim için vardır. O bakımdan, peygamber, hayatın her sahasında insanlara rehberlik yapma konumundadır ve dolayısıyla insanlardan bir insan olacaktır. Ama bu demek değildir ki, peygamber, ilmi, karakteri, faziletleri, ahlâkı, kabiliyet ve kapasiteleri, Allah ile münasebeti ve O'na olan yakınlığı gibi hususlarda diğer insanlar gibidir. Asla. İnsanlar arasında yerin altındaki mağmadan Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar ve insanlar sayısınca dereceler, mertebeler vardır. İnsan, özellikle az bir bilgi ve maharet sahibi olan insan, nefsi de tezkiye edilmemişse, herkesi en fazla kendi seviyesinde görme, kendi seviyesinin mağlûbu olma gibi bir za'fla malûldür. Bu za'fıyla insan, kendinden ötesini ve üstünü görmez, görmek istemez; görse kabûllenemez. İşte insandaki, pek çok günümüz Müslümanındaki, özellikle bazı kompleksli teologlardaki bu za'f, Peygamberimiz'i de, Din'i de, Kur'ân'ı da anlamalarının, Ce- nab-ı Allah'ı tanımalarının önünde büyük bir engeldir.

HER BAKIMDAN REHBER OLARAK PEYGAMBERİMİZ VE KUR'ÂN

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), yiyen, içen, evlenen, hastalanan, acı çeken, yani bütün beşerî hususiyetler kendisinde bulunan biri olarak, ama en üst seviyedeki peygamberlik hususiyetleriyle insanlara her bakımdan rehberlik yapmış ve Kıyamet'e kadar da devam edecek bir rehberlik bırakmıştır. O'nun bu rehberliğine Sünnet diyoruz. Ancak Sünnet'e tâbi olmakla, yani bütün hayatımızda Peygamber Efendimiz'e uymaya çalışmakla bir Müslüman olarak yaşayabiliriz.

KUR'ÂN VE ÜSLÛBU

Peygamber Efendimiz ve Sünnet gibi, Kur'ân-ı Kerim de, insanlara rehber olmak, onlara Cenab-ı Allah'ı ve bütün iman hakikatlerini tanıtmak, onlara doğumdan ebediyete uzanan yolculuklarında yollarını aydınlatan ışık olmak için indirilmiştir. Bu sebeple de, bir beşer dili olan Arapça ile indirilmiştir ve insanların büyük çoğunluğu idrak, bilgi ve düşünce seviyesi itibariyle avam olduğundan, zâhiren en düşük idrak seviyesine sahip olanların bile anlayacağı bir dil ve üslûp kullanır. Avam, yüksek ve mücerret hakikatleri mücerretliği içinde göre-meyeceği, hattâ belki bütün insanlar en yüce İlâhî hakikatleri mücerretlikleri içinde kavrayamayacakları için Kur'ân, bu hakikatlere insanlar tarafından kolayca bilinen, tanınan üslûp elbiseleri giydirir ve teşbihler, temsiller, misaller, istiare ve mecazlar kullanır. Onun “*tenezzülât-ı İlâhî ilâ ukûli'l-beşer*”, yani “Allah Kelâmı'nın beşerin anlayacağı seviyede tecellisi” denen bu özelliği de, bir yandan Mekkeli müşrikler gibi bakış ve değerlendirmeleri yanlış pek çoklarının imanına mâni olurken, diğer yandan, pek çok inanmış Müslüman'ın da onu anlamasının, onun manâ derinliklerine nüfuz etmesinin önüne set çekmektedir. Çünkü, bu ikinciler, kendi bilgi ve idrak seviyelerini ölçü alma gibi bir yanlış düşüktüklerinden, Kur'ân'ın pek çok manâ derinliklerinden ve hakikatlerinden kendilerini mahrum etmektedirler. Oysa Cenab-ı Allah (c.c.), bizzat Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: “Her bir bilgi sahibinin üstünde daha iyi bir bilen (ve hepsinin üstünde her şeyi bilen olarak Allah) vardır.”⁷⁰⁸

KUR'ÂN'I VE PEYGAMBERİMİZ'İ TANIYABİLMEDE İLK ADIM

Sözkonusu hususiyeti sebebiyle Kur'ân'a inanmayanlar, elbette nasıl bir Kur'ân beklediklerini izah edemezler, çünkü İlâhî Kelâm'ın özelliğini bilmek mümkün değildir. Peygamber Efendimiz'in beşeriyetinin kendilerinde O'nun sıradan bir beşer gibi algılanmasına yol açtığı bazı Müslümanlar ise, daha öteye kabiliyetleri olmadığından Kur'ân'ı zahirine, Peygamber Efendimiz'i kendi dar kapasitelerine hapsetmekte ve Kur'ân'ın Allah Kelâmı olma ve Peygamber Efendimiz'in peygamber olma hususiyetlerini görememektedirler. Hem inkârcılar, hem de sözkonusu

Müslümanlar için bu engeli aşmanın ilk adımı, Peygamber Efendimiz'in de, Kur'ân'ın da insanlığa her bakımdan rehber olma misyonuna sahip bulunduğunu hatırdan çıkarmamak, insanlar sayısınca ve mağma tabakasından Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar mertebeler, seviyeler olduğunu, Kur'ân'ın ifadesiyle her bilgi sahibinin üstünde Cenab-ı Allah'a varıncaya kadar bilen bulunduğunu hesaba katmak ve kendi seviyemizi Kur'ân'a ve Peygamber Efendimiz'e hakem yapmaktan şiddetle kaçınmaktır.

· **Kur'ân-ı Hakîm'de cüz'î çok hadise vardır ki, umumî bir kanunun ucu olarak gösterilir ve her birisinin arkasında küllî bir düstur saklanmıştır.**⁷⁰⁹

İnsanlar, hakikatleri, özellikle derin, kapsamlı, genel ve küllî hakikatleri mücerretlikleri içinde anlayamazlar. Dolayısıyla, bu tür hakikatler genellikle bilhassa temsillerle anlatılır ve temsilî anlatım, Kur'ân-ı Kerim'in önemli i'caz boyutlarından birini teşkil eder. Bunun yanısıra, bazı hakikatleri, bilhassa hayatımız adına büyük önem arzeden bazı genel kanunlar ve küllî düsturları mücerret ve teorik tarif etmek yerine, Kur'ân-ı Kerim, onları hadiseler tablosunda âdeta canlı olarak takdim buyurur. İşte, Kur'ân'da geçen kıssalarda ve daha başka tek bir hadiseden ibaretmiş gibi görünen hadiselerde böyle genel kanunları ve küllî düsturları görür, tanırız.

KUR'ÂN KISSALARINDAKİ KÜLLÎ KAİDELERE MİSALLER

Meselâ, peygamberlerin kıssalarında özellikle peygamberliğin sıfatlarını teşkil eden sıdk, emanet, tebliğ, tebliğ karşılığı ücret almama, ismet, fetanet gibi bilhassa bazı noktalar vurgulanır. Konu ile ilgili olarak Hz. Bediüzzaman (r.a.), Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesi misalini verir.

HZ. ÂDEM'E İSİMLERİN ÖĞRETİLMESİ

İnsanlık tarihinde bir bakıma gaybî tek bir hadise gibi görünen bu vâkıada pek çok küllî düstur ve umumî kanun saklıdır. Meselâ, Hz. Âdem'e (a.s.) isimlerin öğretilmesi, beşere öğrenme, eşyaya ad koyma ve onları kullanma, böylece yeryüzünü imar etme kapasitesi ve misyonu verilmesi demektir. Ayrıca, bu tek hadisede, peygamberlerin insanlığa eşyayı tanıma ve ilim edinme yolunda rehberlik yapacağına ve Hz. Âdem'e birer isim,

birer çekirdek olarak veya ana düsturları ve kaideleriyle öğretilen ilimlerin zamanla inkişaf edeceğine işaret vardır. Bunların yanısıra, insanın bu ilimlerle ve araştırma, öğrenme ve öğrenerek terakkî etme kapasitesiyle melekler üzerinde rüçhaniyet kazandığı; onun yeryüzü hilâfetinde ilimlerin çok önemli ve vazgeçilmez yeri; Allah rızası için ve O'nu tanıma, insanlara faydalı olma ve yeryüzünü imar adına ilim edinme, okuma, araştırma, öğrenme ve öğretmenin meleklerin Cenab-ı Allah'ı takdislerine denk, hattâ onu aşan bir ibadet olduğu, yine Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesi hadisesinin manâ ve muhtevası içindedir.

Diğer yandan, yeryüzü, ondaki çoğu maddeler, madenler, toprak, su, nehirler, denizler, ayrıca hayvanlar, bitkiler ve ağaçlar arasında pek çoğu, yine ay ve güneş gibi gezegenler, atmosfer ve hava gibi kâinattaki çoğu maddelerin ve unsurların, insanın isimlendirmesi altındaki eşyanın onun hizmetine konduğu ve bütün duyularının, duygularının ve diğer lâtifelerinin istifadesine sunulduğu da, aynı hadisenin ihtiva ettiği manâ ve hakikatler içindedir. Devamla, kendisine isimlerin öğretilmesi karşısında meleklerin Hz. Âdem'e secde edip, İblis'in secde etmemekte diretmesi hadisesinde ise, eşya ile birlikte, vazifeleri sözkonusu eşyaya ve unsurlara, maddelere nezaret olan meleklerin de insanın hizmetine sunulduğunu, buna karşılık, insanın eşyadan, sözkonusu maddeler ve unsurlardan Allah rızası için ve hem kendisi, hem de bütün insanlar ve başka bütün varlıklar lehinde istifade etmesi gerektiğini, fakat şeytanın ve şeytan gibi şerli varlıkların bu istifadeyi tersine çevirip, ilmî ve ilmî çalışmaları insanın hem Allah'ın rızası dışında ve hem de bizzat kendisi, diğer insanlar ve varlıklar aleyhinde kullanmasına sebep olacağını ve bu konudaki ilk ve ciddî ikazı okuyoruz.

PEYGAMBERİMİZ'E KADİR GECESİ'YLE İLGİLİ UNUTTURULMA HADİSESİ

Kur'ân'da cüz'î gibi görünen hadiselerin nasıl çok önemli umumî kanunlar ve küllî düsturlara ışık tuttuğu gerçeğine Hadis'ten de önemli bir misal verilebilir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bir gece Kadir Gecesi'nin hangi gece olduğunu ashâbına haber vermek üzere evinden çıkmış, fakat

yolda gördüğü iki Müslüman'ın münakaşası, kendisine bu gecenin hangi gece olduğunu unutturmuştur.⁷¹⁰ Bu hadise, zâhiren çok küçük ve ferdî bir hadise gibidir; fakat, Kıyamet'e kadar gelecek bütün Müslümanların Kadir Gecesi'nin yılın hangi gecesi olduğunu tam olarak bilmek gibi bir hayırdan mahrum kalmasına sebep olmuştur. Evet, hadise cüz'îdir, fakat bütün Müslümanları sözü edilen büyük bir hayırdan mahrum bırakacak bir gerçeği ortaya koymaktadır. O da, İslâm Ümmeti için, onu en büyük hayırlardan mahrum bırakacak en büyük tehlikenin ihtilâf, münakaşa ve tefrika olduğudur ve gerçekten de İslâm Ümmeti için en büyük musibet, en önemli imtihan sebebi, ihtilâf, münakaşa ve tefrika olmuştur ve öyle olmaya da devam edecektir.

• **Kur'ân'ın âyetleri birbirini tefsir ettiği gibi, kâinat kitabı da, satırlarının altında gizlenen (İlâhî) sanat ve hikmeti öyle tefsir eder.**⁷¹¹

KUR'ÂN ÂYETLERİNİN BİRBİRİNİ TEFSİR ETMESİ

Kur'ân âyetlerinin her birinin diğerine bakan bir gözü ve yüzü vardır. Âyetler arasında onları birbirine bağlayan manevî ipler var gibidir ve âyetler, birbirini tefsir eder. Meselâ, Fâtiha Sûresi'nde (âyet: 6–7) “(Allahım!) Bizi Sırat-ı Müstakîm'e (Dosdoğru Yol'a) hidayet buyur, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna!” diye dua ederiz. Burada kastedilen nimetin ne ve yollarına hidayet olunmak dilediğimiz zatların kimler olduğunun cevabını ise Nisâ Sûresi'nin 69'uncu âyetinde buluruz: “Kim Allah'a ve (o şanı yüce) Rasûl'e gerektiği şekilde itaat ederse onlar, Allah'ın kendilerini (tam hidayet ve hidayete rehberlik) nimetiyle serfiraz kıldığı şu seçkin insanlarla beraberdirler (ve Cennet'te de onlarla beraber olacaklardır): nebîler; (bütün duygu, düşünce, inanç ve davranışlarında dosdoğru ve Allah'a karşı tam bir sadakat içinde bulunan, özü sözü bir) siddîklar; (başkalarının inandığı gaybî gerçekleri bizzat tecrübe eden ve onların doğruluğuna hayatlarıyla şahadet eden) şahitler ve (her söz ve hareketlerinde kusursuz ve ıslah gayesi güden) salihler. Ne güzel arkadaşlardır bunlar!”

Bunun gibi, Kur'ân'ın birinci derecedeki müfessiri bizzat Kur'ân'dır ve dolayısıyla âyetlerin manâları, manâ derinlikleri Kur'ân'da, kardeşleri olan âyetlerde aranmalıdır. Ne yazık ki bu çok defa yapılamayınca, bir de yerinde izah edildiği gibi, âyetlere tebaî nazarla, yani yandan, ikinci dereceden bakılınca bu defa âyetler üzerinde muharebeler çıkmakta ve Hz. Ali (r.a.) efendimizin ikaz buyurduğu bir tavır ve davranış olarak Kur'ân-ı Kerim, muharebe meydanına çevrilebilmektedir. Burada yeri gelmişken ifade edilmelidir ki, özellikle meal çalışmalarında âyetlerin âyetleri tefsir ettiği gerçeğine gereken önem çok defa verilmemekte, her âyet başlı başına tercüme edilmekte, böylece dikkatli bir göz için çok âyetler arasında çelişkiler varmış intıabı uyanmaktadır. Bu sebeple, mealler tefsirden süzölmeli, önce ciddî bir tefsir çalışması yapıp, meal, tefsirin özü, özeti olarak ortaya çıkmalıdır.

KÂİNAT KİTABININ ÂYETLERİ DE BİRBİRİNİ TEFSİR EDER

İşte, nasıl Kur'ân âyetleri birbirini tefsir eder, aynı şekilde kâinat kitabının bölümleri, paragrafları, cümleleri de birbirini tefsir eder; bir diğerindeki İlâhî sanat ve hikmeti nazarlara arzeder. Meselâ, yerkürenin kendi etrafındaki hareketi gece ile gündüzün, güneş etrafındaki hareketi mevsimlerin ve yılların deveranını tefsir ederken, gece–gündüz deveranı ve mevsimler, yerkürenin hareketlerindeki hikmetleri ve faydaları gösterir. Gece–gündüz deveranı, onca başka manânın yanısıra, insan için ibadet (namaz), çalışma ve istirahat zamanlarını tefsir eder; insan için namaz, çalışma ve istirahat zamanları ise, sözkonusu deverandaki hikmetlerden sadece birini nazarlara arzeder. Sıcaklık ve soğuklardaki değişiklikler mevsimlerin deveranını, mevsimlerin deveranı yeryüzünün güneş etrafındaki hareketini tefsir eder; buna karşılık, karlar, yağmurlar, söz konusu kâinat hadiselerindeki hikmetleri; ekinlerin ekilmesi, çimlenip yeşermesi, başak verip olgunlaşması, rengârenk çiçeklerin kırları, tarlaları doldurması, ağaçların çiçeklenip, yaprak açıp meyve vermesi, bütün bunlardan hayvanların ve insanların istifadesi, sıcaklık ve soğukluk değişiklikleri ile karlar ve yağmurlardaki İlâhî sanat ve hikmetleri gözlere

gösterir, akıllara arzeder. Kısaca, Kur'ân âyetlerinin birbirini tefsir etmesi gibi, bütün kâinat hadiseleri arasında da aynı şekilde münasebetler, birbirlerini açıklama, yorumlama, birbirlerindeki İlâhî sanat ve hikmetleri insanın haricî ve dâhilî duyularına ve melekelerine gösterme söz konusudur.

· **Bir sözün güzelliği, ulviyeti ve gücü dört kaynağa dayanır veya bir sözü değerlendirmede dört unsur nazara alınır: Konuşan, muhatap, söylenme maksadı ve söylendiği makam. Kur'ân'a ve üslûbuna bakışta bu gerçek nazarlardan uzak tutulmamalıdır.**⁷¹²

KONUŞAN, MUHATAP, MAKSAT, MAKAM

Edebiyatçılar ve belâğatçılar, bir sözü güzellik, tesir, güç ve ulviyet açısından değerlendirirken genellikle onun söylenme makamına ve kendisine bakarlar. Oysa bir söz, dört unsura göre değerlendirilir ve gücünü, tesirini, ulviyetini ve güzelliğini bu dört unsur veya dört kaynaktan alır: Sözü söyleyen, sözün muhatabı, söylenme maksadı ve hangi makamda, yani ne zaman, nerede, hangi şartlarda ve hangi konumda söylendiği.

KUR'ÂN-I KERİM'İN ULVİYETİ

Kur'ân-ı Kerim, bu dört aslî unsur açısından değerlendirildiğinde, belâğatinin, yüceliğinin ve güzelliğinin derecesi anlaşılır. Kur'ân, Allah'ın Kelâmı, yani, Kur'ân'da ve Kur'ân'la konuşan, bizzat Allah Tealâ'dır. Kur'ân'ın birinci muhatabı, yaratılış ağacının en büyük ve en parlak meyvesi olarak kâinatın kendisi için yaratıldığı ve Âlemlerin Rabbi olarak Hz. Allah'ın en büyük elçisi Hz. Muhammed (s.a.s.)'dir. Sonra da, yani, Kur'ân'ın diğer muhatapları, O'nun vasıtasıyla her dönemde, her şartta, her mekânda, her seviyedeki insanların ve cinlerin tamamıdır. Kur'ân, beşerin bütün beşer tarihini dolduran ve bütün beşer düşüncesini meşgul eden en önemli meselelerine cevap verir ve en büyük maksatları takip eder. Sözkonusu meseleler, insanın daima kendisine sorup durduğu ve cevabını aradığı “Ben kimim? Beni dünyaya gönderen kimdir ve niçin göndermiştir? Hayatın ve ölümün benden istediği nedir? Ruhlar âleminden başlayıp ebediyete uzanan, özellikle bu dünya hayatımda rehberim kimdir?” sorularıdır. Bahis mevzuu maksatlar ise, Cenab-ı Allah'ın varlığı, Birliği,

ayrıca Sıfatlar'ı, İsimleri ve Fiilleri'yle O'nu tanıtmak, yani, bütün ilimlerin başı, sahih düşüncenin kaynağı ve kılavuzu ma'rifet-i İlâhî, beşerin rehberi Nübüvvet mesleği veya müessesesi, bütün yönleriyle Haşir ve Âhiret ve dünya hayatında beşerin varlık gayesi olan ibadet ve bütün varlığın üzerinde oturduğu, varlığın ve hayatın dengesi olan adalettir. Ve Kur'ân-ı Kerim, bütün beşer için Kıyamet'e kadar sözkonusu olabilecek tüm şartlara hitap edecek ve bu şartlarda ortaya çıkacak meseleleri çözecek bir makamda ve kapsamda gelmiştir.

ALLAH'IN KELÂMİ OLARAK KUR'ÂN

Kur'ân-ı Kerim'in her şeyi, küllî varlıklar kadar en cüz'î, en büyük şeyler kadar en küçük şeyleri de aynı derecede ve eksiksiz bilen, İlm'i karşısında hiçbir gizlinin olmadığı ve Kudret'i karşısında bir zerre ile bütün kâinatın aynı olduğu, ayrıca, İrade'si de her şeyi kapsayan ve dilediğini dilediği şekilde yapan Allah'ın Kelâmı olması, ona en büyük ve gerçek değerini katar. Kur'ân-ı Kerim dışında bir başkasının kitabında, sözgelimi “*Ey yer, suyunu yut; ey semâ, suyunu tut!*”⁷¹³ ve “*Semâyaya ve yere ‘İster isteyerek, isterse istemeyerek gelin!’ buyurdu. ‘İtaat ederek geldik!’ dediler.*”⁷¹⁴ sözlerinin hiçbir manâsı olmayacaktır. Ancak göklere ve yere her emri eksiksiz geçen, gökler ve yer bir zerre gibi emrinde olan bir Zât'ın Kelâmı'nda bu ifadeler bulunabilir ve gerçek manâsını bulur. Bir başkası kitabına böyle sözleri alsa veya böyle sözler sarfedecek olsa, ancak âlemin maskarası olur.

Yine, “*Meleklerle ‘Âdem'e secde edin!’ diye buyurduk.*”⁷¹⁵ ve “*O bir şeyi dilediği zaman O'nun yaptığı iş, sadece o şeye ‘Ol!’ demekten ibarettir; o şey de hemen olur.*”⁷¹⁶ gibi sözler de, aynı şekildedir ve ancak Hz. Allah'ın sözü olduğu zaman manâlarını bulur ve ne kadar ulvî, ne kadar tesirli, ne kadar kuvvetli birer söz oldukları anlaşılır.

VAHYEDİLME MAKAMI, ŞARTLARI VE MUHATAPLARIYLA KUR'ÂN

Kur'ân-ı Mübîn'in vahyedilme makamı ve şartlarına baktığımızda görürüz ki:

• Kur'ân, yirmi üç senede ihtiyaca göre âyet âyet, sûre sûre, kısım kısım, bahis bahis indiği halde öyle bir tenasübe, öyle iç içe bir münasebete sahiptir ki, bir defada inmiş gibidir.

• Hem Kur'ân, yirmi üç senede, farklı farklı ve çok defa birbirine zıt şartlarda indiği halde âyetleri, sûreleri, bahisleri, bölümleri birbirine öyle destek verir ki, tamamı sanki bir sebebe bağlı olarak veya tek bir şartta inmiş gibi bir özellik gösterir.

• Hem Kur'ân, farklı zamanlarda, farklı mekânlarda, farklı sebeplere bağlı olarak sorulan farklı sorulara cevap olarak geldiği halde öyle kusursuz bir uyum ve birlik gösterir ki, sanki tek bir sorunun cevabı gibidir.

• Hem Kur'ân, birbirinden farklı, değişken ve pek çok hadise ve meseleyle ilgili hükümleri beyan etmek için indiği halde öyle mükemmel bir nizam ve intizam gösterir ki, sanki tek bir hadiseyi veya meseleyi beyan etmekte ve o hadise veya meseleyi hükme bağlamaktadır.

• Hem Kur'ân, farklı ve çok çeşitli hallerde ve şartlar altında bulunan ve Kıyamet'e kadar bulunacak olan hadsiz muhatapların anlayış seviyelerine uygun üslûplarda indiği halde öyle güzel bir bütünlük, iç benzerlik ve akarsu gibi bir akıcılık sergiler ki, güya tek bir durumla ve şartla ilgili olarak ve tek bir seviyeye hitap ederek gelmiş gibidir.

• Hem Kur'ân birbirinden uzak ve çok farklı muhatap gruplarına, mesleklere, yollara, karakterlere, kapasitelere, mizaç ve meşreplere hitaben inmiş olduğu halde öyle kolay bir beyan tarzı, öyle büyüleyici bir düzen ve öyle açık bir anlatım şekline sahiptir ki, sanki muhatabı tek bir sınıf, tek bir meslek grubu, tek bir karakter, tek bir kapasite, tek bir mezaç ve meşreptir.

• Hem Kur'ân, her dönemde, her şartta, her mekânda ve her bakımdan irşad eden; düşüncede, itikadda, konuşma ve davranışta, hayal ve tasavvurda, tefekkür ve akletmede, ma'rifet, ibadet, muamelât, iktisat, içtimaiyat, siyaset ve ukubâtta bütün zihinleri, kalbleri, ruhları, sır, hafî ve ahfâları en doğruya irşad ve hidayet ettiği halde öyle bir istikamet, öyle bir dikkat, öyle bir denge, öyle bir intizam ortaya koyar ki, sanki muhatabı da, konusu da, maksadı da tek bir tanedir.⁷¹⁷

· Kur'ân, şubeleriyle birlikte 40'ı, hattâ 100'ü de aşan, öyle ki 200'e ulaşan yedi temel özelliğiyle baştan sona mûcizedir. Kur'ân, bütün insanlara ve cinlere sekiz mertebede meydan okumuş ve bir âyetinin bile benzerinin getirelemeyeceğini ilan etmiştir.⁷¹⁸

KUR'ÂN'IN MEYDAN OKUDUĞU GRUPLAR

Kur'ân, geldiği zaman şu dört sınıf insana meydan okudu: (1) Belâğat ve fesahat ehli, (2) şiir ve hitabet ehli, (3) gaybdan haber veren kâhinler, (4) tarihin konusu olan geçmiş hadiselerle fizik, kimya, astronomi gibi bilimlerin konuları olan kâinat ve kâinat gerçekleri hakkında ilim sahipleri. Kur'ân, bunların hepsine meydan okudu ve başta belâğat ehli olmak üzere, hepsine diz çöktürdü. Meydan okumasına şu âna kadar da cevap verilemedi.

Belâğat ve fesahat ehline karşı harikulâde belâğattaki i'câzını, yani baştan sona bir belâğat mucizesi olduğunu gösterdi.

Şiir ve hitabet ehline karşı çok yüksek ve taklit edilemez üslûplarını ortaya koydu. Kâhinlere ve gelecekte haber veren veya verme iddiasında bulunanlara karşı, bütün gelecek tarihi açıkça veya işareten veya ima ile haber vererek meydan okudu. Verdiği haberlerin pek çoğu aynen çıkarken, pek çoğu da çıkmak için zamanını beklemektedir.

Tarihçilere, antropologlara ve geçmişten bahseden başka ilimlerin ehline karşı öncekilerin, önceki ümmetler, nesiller ve peygamberlerin kıssalarını, ayrıca insan daha yeryüzüne ayak basmadan cereyan eden mutlak gayb türünden hadiseleri tam doğru ve birer ibret tablosu halinde sunarak meydana okudu ve âciz bıraktı.

Sosyologlara, psikologlara, hukukçulara ve diğer beşerî ilimler ehline karşı bütün yanlarıyla insanı ve insan topluluklarını tanıtarak, ferdî, içtimaî, iktisadî ve siyasî hayatla alâkalı en gerçekçi kaideleri, değişebilir ve değişmez yanlarıyla Kıyamet'e kadar bütün insan topluluklarını adalet ve hakkaniyetle idare edecek hukukî esasları vazederek meydan okudu ve bu sahada beşere rehberlik ve muallimlik yaptı. Kur'ân'ın bu sahalarla alâkalı modern zamanlarda tenkide uğrayan esasları ve kaideleri bile, her biri

itibariyle beşerin keşfedemeyeceği hakikatler ihtiva etmektedir; yani, onlar da, Kur'ân'ın birer mûcizesidir.

Kur'ân, Allah ma'rifeti ve kâinat ilimleriyle uğraşanlara da meydan okumasının yanısıra tam bir rehberlik yaptı ve yapmaktadır. Bu konularda Kur'ân'ın ihtiva ettiği yüce hakikatler konusunda beşerin yapabildiği tek şey, onları anlamaya çalışmaktır. Beşer, bu sahalarda hakikat keşfine çalışırken defalarca hatalara düşer düşer, kendisini tashih eder eder, çok defa nihaî hakikati keşfedemeyeceğini itirafla yol almaya çalışmaktadır.

Kur'ân, tarikat ve velâyet ehline de, bir okyanus gibi sürekli dalgalanan âyetlerinin esrarındaki mûcizeliği göstermektedir. Kur'ân, yalnız kulağı, yalnız gözü bulunan, yani görme ve işitme dışında zihnî ve kalbî bir varlık ortaya koyamayan insan tabakalarına karşı da mûcizeliğini göstermekte, başka kitaplara benzemediğini ortaya koymaktadır.⁷¹⁹

KUR'ÂN'IN SEKİZ MERTEBEDE MEYDAN OKUMASI

Mûcize, kelime manâsı itibariyle “âciz bırakan” demektir. Yani, insanlar tarafından taklit edilemeyen, benzeri meydana getirilemeyen bir şey, mûcizedir. Dolayısıyla mûcize, insan üstüdür ve Allah'a aittir. Allah'ın nasıl tekvinî kitabı olan kâinat baştan başa O'nun yaratması olarak mûcize ise, insanlar kâinattaki bazı nesnelere sunî kopyalarını yapabilmekle birlikte onların aynısını yapmaktan âciz iseler, Kur'ân-ı Kerim de, Cenab-ı Allah'ın Kelâm sıfatından gelme kitap olarak yine mûcizedir. Yani, insanların tamamı bir araya gelse onun değil bütününün, bir âyetinin bile benzerini meydana getiremezler.

İşte, Kur'ân, inişi sürecince:

De ki: “Andolsun, eğer bütün insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın benzerini meydana getirmek için bir araya toplansalar, hattâ birbirlerine destek ve yardımcı da olsalar, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.”⁷²⁰

Yahut, “Kur'ân'ı kendisi uyduruyor, (sonra da O'nu Allah'a malediyor)” mu diyorlar? Hayır, hayır! Onlar inanmak istemiyorlar. Eğer bu iddialarında samimi ve tutarlı iseler, (Kur'ân'ı herhangi bir kimsenin uydurup Allah'a

maletmesi mümkünse), o zaman kendileri ona benzer bir söz ortaya koysunlar!⁷²¹

Yoksa onlar, (senin hakkında) “Kur’ân’ı kendisi uydurup, sonra da Allah’a malediyor” mu diyorlar? De ki: “(Madem onu bir insan uydurabiliyorsa ve küfürde diretmenize kendinizce bir mazeret aramıyor da) bu iddianızda gerçekten samimi iseniz, haydi belâğatta onun sûreleri seviyesinde, (manâ bakımından doğru olmasa bile masal, hikâye türünden) on sûre de siz uydurun ve Allah’tan başka çağırabileceğiniz herkesi de yardıma çağırın. Eğer yardıma çağırdığınız (putlarınız, sözde ilâhlarınız, bilgin ve ediplerinizi) davetinize cevap veremiyorlarsa, bilin ki Kur’ân, ancak Allah’ın İlmi’ne dayanmaktadır, O’nun İlmi’ne bağlı olarak inmektedir ve O’ndan başka İlâh yoktur. Artık, Allah’a teslimiyetle Müslüman olursunuz değil mi?”⁷²²

Eğer kulumuz (Muhammed)’e indirdiğimiz Kur’ân’ın Allah katından olduğu hususunda şüphe (ve dolayısıyla O’nun kulumuz Muhammed’in eseri olduğu iddiası) içindeyseniz, (size yol açık, haydi durmayın), o (Kur’ân’ın) benzeri tek bir sûre meydana getirin; eğer iddianızda samimi iseniz, (vicdanınız da gerçekten böyle diyor ve kendi kendinizi kandırmıyorsanız), Allah’ı bırakıp da işlerinizde kendilerine müracaat ettiğiniz bütün yardımcılarınızı, güvenip bağlandığınız kimseleri (şairlerinizi, putlarınızı da) yardım için çağırın. Buna muvaffak olamazsanız –ki, asla olamayacaksınız– öyleyse, yakıtı insanlar ve (put olarak yontup taptığınız) taşlar olan, kâfirler için hazırlanmış Ateş’ten sakının, kendinizi ondan korumaya bakın.⁷²³

gibi âyetlerle aşağıdaki sekiz basamak veya mertebede Kıyamet’e kadar bütün şuurlu varlıklara, insanlara ve cinlere meydan okuyarak baştan sona mûcize oluşunu ilan eder:

- Ey bütün insanlar ve cinler topluluğu! Eğer Kur’ân’ın Allah Kelâmı olduğu konusunda şüpheniz varsa, O’nu bir insanın, Hz. Muham-med’in (s.a.s.) meydana getirdiği iddiasında iseniz, haydi içinizden Muhammedü’l-

Emin gibi okul görmemiş, yazması ve yazılı şeyleri okuması olmayan başka biri, o Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirsin.

- Haydi böyle biri çıkmadı; o zaman içinizden en meşhur, en büyük kabûl ettiğiniz bir edip, bir ilim (veya bilim) insanı veya cini çıksın da, Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirsin.

- Haydi böyle biri de çıkmadı. Şu halde insanlar ve cinler içinde her sahada en büyükler olarak bilinen ne kadar bilgin, edip, sanatkâr, yazar vb. varsa hepsi bir araya gelsin; Allah'tan başka taptığınız ne kadar ma'budunuz, putlarınız, “ilâh” ve “ilâheleriniz” varsa, onları da yardıma çağırın da, Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirin.

- Bunu da yapamadınız, Kur'ân'ın tamamının benzerini meydana getiremediniz. Hiç olmazsa fesahati, belâğati, olmazsa anlam derinliği ve genişliği, olmazsa ihtiva ettiği ilimlerdeki zenginliği, olmazsa geçmişlerin ve geleceklerin haberlerini doğru şekilde vermesi, yani en azından onun i'caz yanlarından sadece birini taklit ederek, onun benzerini meydana getirin.

- Bunu da başaramadınız. En azından, meselâ lâfzının belâğati, fesahati, selâseti açısından veya anlamlarının kapsamı açısından, yani onun i'caz yanlarından sadece biri zâviyesinden onun benzerini meydana getirmeye teşebbüs edecekseniz, kitabınızda yer alacak bilgilerin mutlaka doğru olması da gerekmez. Roman–hikâye–masal türünden yalan ve bâtil anlatımlar da olabilir. Haydi, hiç olmazsa şimdi onun bir i'caz yanını taklitle benzerini meydana getirin.

- Bunu da yapamadınız, yukarıdaki şartlardan birine uygunluk içinde hiç olmazsa Kur'ân'ın on sûresinin benzerini meydana getirin.

- Bunu da yapamıyorsunuz, en azından Kur'ân'ın bir tek sûresinin benzerini meydana getirin.

- Bu da mı ağır geldi; hiç olmazsa bir âyetinin benzerini meydana getirin.

Kur'ân, meydan okumaya devam eder:

- Hem Kur'ân'ın Allah Kelâmı olduğunu reddediyor, O'nu Muham-medü'l-Emin'e atfediyor, hem de hepiniz bir araya gelip de O'nun bir

âyetinin bile benzerini meydana getiremiyorsunuz. Oysa bunu yapmaya o kadar muhtaçsınız. Haysiyet, şeref, namus, izzet ve asabiyetiniz, can ve malınız, dininiz ve dünyanız, ancak bunu yapmakla kurtulabilir. Yoksa iddialarınızın altında ezilecek, şerefiniz, onurunuz gidecek, zillet içinde can ve malınızı riske atacak, sonra da Âhiret'te ebedî azaba mahkûm edileceksiniz.

Evet, Cenab-ı Allah (c.c.), Kur'ân-ı Hakîm'de bu şekilde meydan okudu. Kur'ân'ın ilk muhatapları, bilhassa şiir başta olmak üzere edebiyatta, belâğatta, fesahatta, hitabette tarihin gelmiş-geçmiş en kapasiteli kavmi idi. En kapasiteli kavmi idi, çünkü Kur'ân-ı Hakîm, ebedî bir söz ve belâğat mûcizesi olarak da geldi. Her ne kadar diğer bütün mûcizeler kendi zamanları içinde kalmasına mukabil, bir söz ve belâğat mûcizesi olarak da Kur'ân sonsuza kadar bâkî ise de, O'nun ilk muhatapları bilhassa söz, belâğat ve hitabet konusunda tarihin en önde bir topluluğu olmalıdır ki, O'nun, inişi esnasındaki meydan okumasının tam manâsı olsun.

Kur'ân'ın ilk muhatapları, Cenab-ı Allah'ın meydan okumasına cevap veremediler. Bu yolu seçselerdi, İslâm'ın tebliğine kolayca mâni olabileceklerdi. Bunu başaramayacaklarını bildikleri içindir ki, silaha sarılma yolunu seçtiler ve onda da mağlûp olmaktan kurtulamadılar. Daha sonra da bu meydan okumaya kimse cevap veremedi ve İslâm'ın bütün düşmanları, İslâm'a, Kur'ân'a karşı hep silahla ve desiselerle mücadele etme yolunu seçtiler. Kur'ân'ın ebedî mûcize olarak mutlak galibiyeti, hangi zaman, mekân ve şartlarda olursa olsun, Kur'ân'a tutunan, O'nu hayatına hayat yapan bir topluluğun mutlaka galip gelecek bir topluluk, onların karşısındaki düşman topluluk veya toplulukların ise muhakkak mağlûp olacak topluluk veya topluluklar olacağını gösterir. Elverir ki, mûcizeliği içinde O'na gerektiği gibi ittiba edilsin.

KUR'ÂN'IN 7 TEMEL İ'CAZ HUSUSİYETİ

Hz. Bediüzzaman, Kur'ân'ın 7 temel mûcize özelliğinden söz etmekle birlikte, bu 7 özelliğin şubeleriyle birlikte 40'a, hattâ 100'e kadar ulaştığını,

öyle ki, 200'e de vardığını beyan eder. Bu 7 temel mûcize özelliği ve onun en azından 40'ı aşan şubelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kur'ân, nazmın cezaleti ve hüsn-ü metaneti, lâfzının fesahati, lisanının selâseti, üslûplarının beraeti, garip ve müstahsenliği, beyanının beraeti, mutlak üstünlük ve saffeti ile, manâlarının kuvvet ve hakikati açısından baştan sona bir belâğat mûcizesidir.

- Kur'ân, her dönem, her şart, her tabaka, her seviye, her istidat ve her kabiliyete tam hitap edip, hepsini tatmin edebilmesi veya zaman geçtikçe ve manâları keşfedildikçe manâ derinliği daha bir ortaya çıkıp, bilinmezlerinin daha çok artması, zaman ihtiyarladıkça gençleşmesi açısından mûcizedir.

- Kur'ân, lâfzının, manâsının, vazettiği hükümlerin, ihtiva ettiği ilimlerin nihayetsiz şümulü ve her hususta dengeyi tam muhafaza etmesi sebebiyle mûcizedir.

- Kur'ân, şehadet âlemi, yani maddî âlemde gayb âlemi veya âlem-lerinin dili, gaybın tam doğru tercümanı olması sebebiyle mûcizedir.

- Sonsuza değin geçmişin, geçmişlerin, ilk muhataplarının ve sonsuza kadar geleceğin bilgisi Kur'ân-ı Kerim'de tam doğru ve çelişkisiz olarak yer alması itibarıyla Kur'ân mûcizedir.

- Kur'ân, İslâm'ın kurucu ana kaynağı, manevî İslâm dünyasının haritası olmasıyla mûcizedir.

- Kur'ân, bu altı i'caz esasından çıkan küllî ve âhenktar güzelliği ve eşsizliğiyle mûcizedir.

Kur'ân'ın bu yedi temel mûcizevî özelliğini bazılarına birkaç misal vererek özetlemeye çalışalım:

A. Kur'ân, nazmın cezaleti ve hüsn-ü metaneti; lâfzının fesahati; lisanının selâseti; üslûplarının beraeti, garip ve müstahsenliği; beyanının beraeti, mutlak üstünlük ve saffeti ile manâlarının kuvvet ve hakikati açısından baştan sona bir belâğat mûcizesidir.

NAZMI, LÂFZI, ÜSLÛBU VE BEYANININ MÛCİZELİĞİ İLE KUR'ÂN

Kur'ân-ı Kerim, baştan sona bir belâğat mûcizesidir. Bu belâğat ise:

(1) *Nazmın cezaleti ve hüsn-ü metanetinden*, yani kelimeleri, cümleleri, âyetleri ve sûrelerinin düzenlenişi, dizilişi ve birbirleriyle ve hem de Kur’ân’ın tamamıyla olan münasebetinin harikalığından, birbirlerini desteklemesinden;

(2) *lâfzının fesahati ve lisanının selâsetinden*; yani ifadesindeki rahatlık, kolaylık ve akıcılıktan;

(3) *üslûplarının bedaeti, garabet ve müstahsenliği*, yani üslûplarının eşsizliğinden, tamamen kendine ait olup, başka üslûpları taklit etmediği gibi, taklit de edilememesinden;

(4) *beyanının beraeti, mutlak üstünlük ve saffeti*, yani beyanlarının terğib, terhib ve zecr (rağbetlendirme, teşvik etme, sakındırma ve menetme), medih ve zemm (övme ve yerme), ispat ve irşad, ifham ve ifham (ispat etme, aydınlatma ve doğruya yönlendirme; ikna ve ilzam etme ve anlatma) gibi sözün bütün kısımlarında ve hitap tabakalarında en yüksek mertebede olmasından;

(5) *manâlarının kuvvet ve hakkaniyetinden*, ayrıca lâfız ve manâsındaki nihayetsiz kapsamdan kaynaklanmaktadır.⁷²⁴

1. NAZMIN CEZALETİ VE HÜSN-Ü METANETİ

Kur’ân’ın nazmında, yani lâfzının kelimeler, cümleler, sûreler halinde düzenlenmesinde harika bir güzellik var olduğu gibi, kelimeleri, cümleleri ve sûreleri arasında, ayrıca bu kelime, cümle ve sûrelerle Kur’ân’ın tamamı, bütünlüğü arasında içten ve çok yönlü münasebetler ve birbirlerini destekleme sözkonusudur. Saatteki saniye, dakika ve saatlerinin birbirlerini takip edip, birbirinin düzenini tamamlaması gibi, Kur’ân-ı Hakîm’in kelimeleri, cümleleri, âyetleri ve sûreleri arasında da böyle bir münasebet ve destekleme vardır. Öyle ki, bir âyetteki her bir kelime bile doğrudan âyetteki aynı manâya kendine ait desteği verir ve aynı özelliktedir.

Meselâ: **وَلَيْنُ مَسَّئُهُمْ تَفَحَّةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ** : “Onlara Rabbinin azabından bir nefha dokunulacak olsa...”⁷²⁵ âyetindeki her bir kelime, âyetteki manâya katkıda bulunur. Âyet, Cenab-ı Allah’ın azabının şiddetini anlatmak için onun sadece bir üflemesini nazara vermekte, en azı nazara

vererek, azaptan şiddetle sakındırmaktadır. Dolayısıyla âyetteki her bir kelime azlık ifade etmektedir. وَلَئِنْ şart edatı olmakla şüphe, dolayısıyla azlık ifade eder. مَسَّ ‘dokunuvermek, azıcık dokunmak’ manâsına gelir ve azlık belirtir. Bir kokucuk, bir üfleme anlamındaki نَفْحَةٌ de, ‘bir kısım, bir miktar’ ifade eden مِنْ cer harfi (edatı) da, ‘nekâl’ ve ‘ıkab’ yerine cezanın daha az şiddetlisine işarete bulunan عَذَابٍ kelimesi de, Kahhâr, Cebbar, Müntakim gibi İlâhî İsimler yerine şefkat, dolayısıyla azap adına azlık ihsas eden رَبِّكَ İsm-i İlâhî’si de, hep âyetteki manâya destek olur. Bu misalden ayrıca, Kur’ân’daki her bir kelimenin tam yerinde, bir başka deyişle, her bir manâ için onu tam ifade edecek kelimenin kullanıldığını anlarız.

ÜÇ KELİMELİK ÂYETTE İNFAKIN YEDİ KAİDESİ

Kur’ân-ı Kerim’in lâfzının ve manâlarının nihayetsiz kapsam ve derinliğine de misal teşkil eden dört, hattâ üç kelimelik وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ: “Kendilerine rızık olarak her ne vermişsek ondan infak ederler.”⁷²⁶ âyeti, infak veya sadakayla ilgili yedi şartı beyan eder. Şöyle ki:

- ‘Her ne... ondan’ manâsındaki وَمِمَّا’nın fiilden sonra gelmesi gerekirken başa gelmesi, böylece kendisinden infakta bulunulması gereken nesnelere vurgu yapılması, kişinin başkalarına ait mal ve servetten, yani rızıktan değil de, kendine ait rızıktan infak etmesi gerektiğini;

- ‘Her ne’ manâsına gelen مَا ism-i mevsulü, infakın sadece maldan değil, bilgi, zekâ, güç gibi Cenab-ı Allah’ın verdiği bütün nimetlerden yapılması gerektiğini;

- Sadece ‘her ne’ manâsına gelen مَا ile yetinilmeyip, başına ‘-den, -dan’ anlamıyla ‘ba’zıyet’, yani ‘bir kısım’ ifade eden مِنْ gelmesi, Allah’ın bir insana verdiği rızkın tamamını değil, onun belli bir kısmını, yani kişinin kendisini zekât ve sadakaya muhtaç olmayacak derecede infakta bulunmak icap ettiğini;

- Rızık verme manâsına gelen رَزَقْنَا fiili, yine مَا ism-i mevsulü gibi bütün İlâhî nimetlerden, yani insanın kendisiyle rızıklandığı her şeyden infakta bulunulması gerektiğini;

• رَزَقْنَا'daki "Biz" manâsına gelen ve Cenab-ı Allah'a işaret eden تَا zamirinin, sadaka verenin kendi malından değil, temelde Allah'a ait ve O'nun verdiği nimetten sadaka verdiğini, dolayısıyla vermeye fakir olmaktan korkmaması ve sadaka verdiği kişiye asla başa kakmada bulunmaması gerektiğini;

• يَنْفِقُونَ fiili nafaka kökünden gelmekle, infakın müsrif ve sefihe değil, nafakasına sarfedecek kişilere yapılması gerektiğini;

• يَنْفِقُونَ fiilinin tekrar ve teceddüt (yenilenme) ifade eden fiil-i muzarî (şimdiki ve geniş zaman) kipinde kullanılmasıyla, infakın bir defaya mahsus olmayıp, Cenab-ı Allah rızık verdikçe infakta da bulunulması gerektiğini ifade eder.

İNFAK VE NİFAK

Bu âyette Kur'ân'ın manâ zenginliği ve kelime seçimine misal teşkil eden, ayrıca O'nun manâsının sadefinde, yani bizzat lâfzında bir inci olduğunu ve Hz. Üstad Bediüzzaman gibi O'nun lâfzını çok iyi anlayıp, belâğati çok iyi bilen birinin belki başka bir kaynağa ihtiyaç duymadan O'nun en mükemmel tefsirini yapabileceğini gösteren çok önemli bir husus daha vardır. Şöyle ki:

'İnfak', *Ne-Fe-Ka* fiil kökünden 'rubâî', yani dört harfli 'if'âl' bâbına (kipine) aktarılmış bir masdardır. 'Nifak' (münafıklık) kelimesi de, aynı fiilin 'sülâsî', yani üç harfli aslî halinden masdardır. Arapça'da 'if'âl' bâbı, değişik kullanımlarının yanı sıra 'izâle', yani giderme de ifade eder. Buradan anlıyoruz ki, nifaka, yani münafıklığa en önemli bir sebep fazla rızık, fazla mal, servet, yüksek statü gibi şeyler, bunlara olan tutkunluk ve bunlardan infakta bulunamama, başkalarını faydalandıramama, malı, serveti biriktirme olup, nifakı giderecek veya onun yolunu kapayacak en önemli amel de infaktır.

KUR'ÂN'DA PEŞPEŞE GELEN ÂYETLER, BİRBİRİNE HEM SEBEP, HEM NETİCEDİR

Kur'ân'ının nazmın cezaleti ve hüsn-ü metanetine bir diğer misal, bir sûre veya bölümde âyetlerin birbirine hem sebep, hem netice olması ve

yerleri değiştiğinde âyet sayısının karesinin iki katı kadar sûrenin ortaya çıkmasıdır. Meselâ, *İhlâs Sûresi*:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، اللَّهُ الصَّمَدُ، لَمْ يَلِدْ، وَ لَمْ يُوَلَدْ، وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

Bu sûrede Cenab-ı Allah'ın O'ndan başka hiçbir varlığa ait olmayan altı önemli sıfatını ortaya koyan altı cümle vardır. De: (1) “O, Allah'tır; (2) Bir'dir. (3) Allah, Samed'dir (Her şey ezelden ebede O'na muhtaç, ama O, hiçbir zaman hiçbir şeye muhtaç değildir). (4) Doğurmamıştır (Asla baba olmamıştır). (5) Doğurulmamıştır (Asla bir anne–babası veya annesi ya da babası olmamıştır). (6) O'nun dengi hiçbir şey yoktur.”

Bu altı cümle, birbirinin hem sebebi, hem neticesidir ve birbirleriyle rahatlıkla yer değiştirerek 72 İhlâs Sûresi meydana getirebilirler. Şöyle ki:

• De: “O, Allah'tır; çünkü Bir'dir; çünkü Samed'dir; çünkü doğurmamıştır; çünkü doğurulmamıştır; çünkü O'nun dengi hiçbir şey yoktur.”

• De: “O, Allah'tır; çünkü Samed'dir; çünkü Bir'dir; çünkü doğurmamıştır; çünkü doğurulmamıştır; çünkü O'nun dengi hiçbir şey yoktur.”

Bu sıralamayla 6 sûre çıkar. Bir başka sıralama:

• De: “O, Bir'dir; çünkü Allah'tır; çünkü Samed'dir; çünkü doğurmamıştır; çünkü doğurulmamıştır; çünkü O'nun dengi hiçbir şey yoktur.”

Bu şekilde cümlelerin birbirlerine sebep olacak şekilde yerlerini değiştirerek yapılacak sıralamada herhangi bir manâ değişikliğine yol açmadan 36 İhlâs Sûresi çıkar.

Cümlelerin birbirine netice olacak şekilde yerlerini değiştirerek yapılacak bir sıralamada ise bir başka tür 36 İhlâs Sûresi çıkacaktır. Şöyle ki:

• De: “O, Allah'tır; dolayısıyla Bir'dir; dolayısıyla Samed'dir; dolayısıyla doğurmamıştır; dolayısıyla doğurulmamıştır; dolayısıyla O'nun dengi hiçbir şey yoktur.”

Aynı durumu başka pek çok sûreler gibi *Fâtiha Sûresi*'nde de görürüz. Meselâ:

- Hamd, Âlemlerin Rabbi içindir; çünkü Rahmân'dır; çünkü Rahîm'dir; çünkü Din Günü'nün Mâliki'dir; çünkü ancak O'na ibadet eder ve ancak O'ndan yardım dileniriz.

- Evet, Rahmân olan aynı zamanda Rahîm'dir ve Rahîm olmalıdır. Ancak Rahmân ve Rahîm olandır ki, Din Günü'nün Mâliki'dir. Ancak Rahmân, Rahîm ve Din Günü'nün Mâliki Olan'a ibadet edilir ve ancak O'ndan yardım istenir. Ancak bu sıfatlara sahip bulunan Âlemlerin Rabbi olabilir ve bu sıfatlara sahip bulunandır ki, Âlemlerin Rabbi'dir. Ancak Âlemlerin Rabbi olan, hamde yegâne lâyıktır ve hamd, O'nun hakkıdır.

Diğer yandan:

- Ancak O'na ibadet eder ve ancak O'ndan yardım dileniriz; çünkü Din Günü'nün Mâliki O'dur. O, Din Günü'nün Mâliki olmakla Rahîm ve ayna zamanda Rahmândır. Çünkü O, Âlemlerin Rabbi'dir ve bütün bu sıfatlara sahip olmakla hamdin tamamına yegâne lâyıktır.

Bunun gibi, âyetlerin her biri, diğerine hem sebep, hem de neticedir.

2. *LÂFZIN EMSALSİZ FESAHAATİ VE SELÂSETİ*

Kur'ân'ın mûcize olan belâğatinin ikinci unsuru lâfzındaki harika ve emsalsiz fesahattir ve selâsettir. Kur'ân'ın bu özelliği kabaca şu başlıklar altında özetlenebilir:

- Kur'ân'ın ifadeleri çok rahat ve pürüzsüzdür; âdeta hiçbir engele takılmadan akıp giden su gibi akıp gider. Bundan dolayı Kur'ân'ın okunuşu çok rahattır. Kur'ân'da yer yer telâffuzu zor kelimeler ve ibareler yer alsa da, bunlar, manâ-lâfız beraberlik ve uyumu açısından öyle olmasını gerektirir ve ayrı bir önemi haizdir. Kur'ân'ın okunuşu, tecvid adı verilen kaideler toplamına da vücut vermiştir. İşte Kur'ân'ı tecvid üzere okuma, O'nun okunuşundaki selâset, rahatlık ve pürüzsüzlüğü daha da belirgin hale getirir.

- İfadelerindeki akıcılık ve pürüzsüzlük Kur'ân'ın okunuşuna rahatlık verdiği gibi, Kur'ân'ın çok kolay ezberlenmesinin sebeplerinden de biridir.

İlkokul çağına gelmeyen çocuklar bile, birkaç ayda O'nun tamamını ezberleyebilirler. Kur'ân'da zaman zaman karşılaşılan tekrarlar ve benzer ifadeler, onu ezberlemeye engel olmaz ve herhangi bir karışıklığa yol açmaz. Kur'ân gibi her yıl milyonlarca insan tarafından ezberlenen bırakın başka bir kitap olmasını, küçük bir metin, tek bir şiir bile yoktur.

- Ayrıca, ilkokul birinci sınıf çağındaki çocuklar, lâtin harfleriyle okuma-yazmayı günde 4-5 saat ders görerek 4-5 ayda ancak öğrenirken, daha küçük yaştaki çocuklar, Kur'ân okumayı bir ayda çok rahat öğrenebilmektedir.

- Yine, şiir olmamasına rağmen Kur'ân gibi fevkalâde musikî ile okunan, hattâ musikî açısından değişik makamlarda okunabilen semavî veya değil bir başka kitap, hattâ herhangi bir metin yoktur.

- En güzel bir şiir, en güzel bir musikî parçası birkaç defa okunmakla, söylenmekle usanç verirken, Kur'ân, günde defalarca okunsa da asla usanç vermez. Mü'minler, Fâtiha Sûresi'ni namazlarda günde en az 40 kere okumasına rağmen en küçük bir usanç duymazlar. Bayram arafelerinde müstahsen bir âdet olarak 500 defa İhlâs okunur, fakat 5000 defa da okunsa en küçük bir usanç vermez. Evrad olarak bazı sûreler ve âyetler defalarca okunur ama yine usanç vermez. Yalnız Kur'ân değil, Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) ait, yani Sünnet'le gelen evrâd ü ezkârı bile defalarca okumak bıkkınlık ve usanç vermez. Hattâ Kur'ân ve bu evrâd ü ezkâr, ruha, kalbe, kalbin alt tabakaları olan sır, hafî ve ahfâyâ gıda olarak ne kadar çok okunursa o kadar çok okunma arzusu uyarır. Kur'ân, baştan sona kalblere gıda olduğu gibi, akıllara kuvvet ve zenginlik, ruha su ve ışık, nefislere de deva ve şifadır. Kur'ân'ın sürekli hatim edilmesi, yani baştan sona sürekli okunması, en sevaplı evrad olması ve bunların bıktırması şöyle dursun, daha fazla okuma arzusu ve şevki vermesi de, onun lâfzındaki fesahate, bu arada Allah Kelâmı olduğuna önemli bir delildir.

- Hastalar, çeşitli rahatsızlıkları olanlar, bir başka en güzel söz, şiir ve musikî parçasını bile dinlemekten haz etmez ve sıkılırken, Kur'ân, onları da

son derecede rahatlatır. Kur'ân tilâveti, hastaların ve sekerattakilerin damağına da, diline de, dimağına da büyük lezzet verir.

3. ÜSLÛPLARININ EŞSİZLİĞİ, TAKLİT ETMEZ VE TAKLİT DE EDİLEMEZLİĞİ

Kur'ân'ın öyle eşsiz, taklit etmez ve taklit de edilemez bir üslûbu ve beyan tarzı vardır ki, okunuşa kattığı selâsetin, yani akıcılığın ve pürüzsüzlüğün yanısıra, manâ ve maksat itibariyle insanın her bir lâtifesine pencere açar, fevkalâde güzel tablolar sunar ve her seviyedeki insanın her bir lâtifelerini tam tatmin eder.

Güneşin lâmba kılınmış olması

Meselâ, Kur'ân, **وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا** : “(Allah,) güneşi bir lâmba kıldı.”⁷²⁷ buyurur. Âyette güneş için ‘lâmba’ tabirini kullanmakla Kur'ân şöyle bir üslûba pencere açar ki, şu âlem bir saray ve içindeki eşya, insan ve diğer canlılar için hazırlanmış yiyecek, içecek, giyecek, mefruşat, seyahat vasıtaları ve süs olup, güneş dahi bu sarayın lambasıdır. Ayrıca, yeryüzü bu sarayın tabanı, gökyüzü kubbe şeklinde çatısı ve güneş de, bu çatının tavanına asılmış lambasıdır. Ay ve yıldızlar ise, sarayı süsleyen diğer ışıklardır.

Kur'ân, sunduğu bu tablo ile bir yandan Cenab-ı Allah'ın bilhassa insana olan büyük nimetini, uçsuz–bucaksız görünen kâinatı ona mesken kıldığını, insanın bu muhteşem meskende O'nun misafiri olduğunu hatırlatarak, insanda şükür ve ibadet duygularını harekete geçirirken, diğer yandan, kâinatta insandan daha öte ve değerli bir varlık bulunmadığını, insanın ise meskenini ve meskeninin müstemilatını bile kendisinin yapmadığını, dolayısıyla kâinatta hiçbir şeyin ilahlaştırılıp, hiçbir şeye tapılamayacağını, kâinatı da, insanı da yaratanın Cenab-ı Allah olup, ancak Allah'ın İlâh, Rabb ve Melik olarak ibadete lâayık bulunduğunu ve insanın Allah'a ibadet mecburiyeti altında olduğunu ihtar eder.

Üç kelimelik âyet, Allah'ın sonsuz azametiyle sonsuz rahmetini, şefkat ve inayetini; insan için teşvik ve terğible terhibi, yani korkutup sakındırmayı; celâl ile cemali; her türlüşüyle şirki red ve tevhidi ispatı bir

arada ve zâhiren basit ama fevkalâde manâ zenginliği, muhteva derinliği, üslûp güzelliği ve irşad eşsizliğiyle kendinde barındırır. İşte bu üslûp, ancak ve ancak Kur'ân'a aittir; bu üslûbuyla Kur'ân, başka hiçbir üslûp ve metni taklit etmediği gibi, kimse tarafından taklit de edilemez. Yani bütün beşer, yalnız beşer değil, bütün beşer ve cinler bir araya gelseler, bu manâ zenginliği, ifade güzelliği ve astronomi âliminden ressama, müfessirden şaire, gözden kalbe ve hislere, kısaca her seviyeden, her meslekten herkese ve bütün insanî lâtifelere seslenilmesi özelliğiyle şu üç kelimecik âyetin bile benzerini meydana getiremez.

4. BEYANINDAKİ BERAET, MUTLAK ÜSTÜNLÜK VE SAFFET

Kur'ân'ın sözkonusu taklit edilemez özelliğine bir katkı da beyanındaki beraet, mutlak üstünlük ve saffetten, yani beyanlarının terğib, terhib ve zecr (rağbet verme, teşvik etme, sakındırma ve menetme), medih ve zemm (övme ve yerme), ispat ve irşad, ifham ve ifham (ispat etme, aydınlatma ve doğruya yönlendirme; ikna ve ilzam etme ve anlatma) gibi sözün bütün kısımlarında ve hitap tabakalarında en yüksek mertebede olmasından gelir. Bu çok uzun mevzuun teferruatını ve misallerini Risale-i Nur'da 25. Söz'e havale ederek, burada Kur'ân'ın sadece gıybetten men ile bütün insanlara ve cinlere sekiz mertebede meydan okuyuşuna temas edip geçeceğiz.

BİR ÜSLÛP VE SAKINDINMA MÛCİZESİ OLARAK GIYBETİ YASAKLAYAN ÂYET

Kur'ân'ın gıybetten men eden **أَيُّجِبُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا** : “Sizden biri, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?” âyeti⁷²⁸, onun zemmetme ve sakındırmadaki mûcizeliğinin binlerce misalinden sadece birini teşkil eder.

Bu âyetteki ve sakındırmadaki i'caz özelliklerine geçmeden önce, ondaki üslûp mûcizeliğine de temas etmek gerekiyor. Bu cümlemin öncesinde yer alan ve insanlara hoşlanmayacakları lâkaplar takmayı ve insanlar hakkında zanda bulunmayı men eden âyet ve cümlelerdeki fiiller muhatap sigasında gelirken, yani hitap yerinde hazır bulunan karşıdaki kişileri muhatap alırken, hem gıybetin çirkinliğini ifade eden bu cümlede, hem de ve

özellikle bu cümleden önceki ve gıybeti yasaklayan cümlede birden gaip sigasına geçilir. Yani, gıybetten men edilen muhatap, ikinci değil, hitap yerinde hazır bulunmayan üçüncü şahıstır:

: **أَيُّجِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا**
“Kiminiz kiminizi gıybet etmesin; sizden biri, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?” Gıybet, hazır bulunmayan üçüncü şahıs hakkında yapıldığı ve hazır bulunmayan kişi hakkındaki olumsuz sözler gıybet olduğu için âyet, birden muhatap sigasından gâip sigasına geçmekte ve bir belâgat harikası ortaya koymakta, aynı zamanda, hem gâip sigası kullanmak, hem de bu cümle zannı men eden cümlenin arkasından gelmekle gıybeti de tarif etmektedir. Yani, insanlar hakkında yasaklanan zannın üçüncü bir şahıs hakkında, onun gıyabında, yokluğunda dile getirilmesidir gıybet.

Âyetin, daha doğrusu, âyetten bir parça olan sözkonusu cümlenin gıybetten nasıl harika bir tarzda sakındırdığına gelince:

Bahis mevzuu cümle, sormak (mi, mı?) manâsına gelen **أ** (hemze) ile başlar ve baştaki bu sormak manâsı, su gibi, âyetin bütün kelimelerine girer ve onları birer soru haline getirir.

• Evet, âyet, baştaki bu soru hemzesi ile der: Soru ve cevap merkezi olan aklınız yok mu ki, bu fiilin, yani insanların arkasında olumsuz konuşmanın çirkinliğini anlamıyor(sunuz)?

• İkinci kelime olan **يُجِبُّ** (sever) lâfzı ve baştaki soru hemzesinin kendisine katılmasıyla der: Sevmek ve nefret etmek mahalli olan kalbiniz bozulmuş mu ki, en menfur bir işi sever?

• Üçüncü **أَحَدُكُمْ** (sizden biri) kelimesiyle der: Hayatietini cemaatten, toplum olarak bir arada yaşamaktan alan içtimaî ve medenî hayatınıza ne olmuş ki, hayatınızı zehirleyen böyle çirkin mi çirkin bir ameli kabûl edebiliyor(sunuz)?

• Dördüncüsü **أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ** (etini yemek) kelâmıyla der: İnsaniyetiniz ne olmuş ki, böyle canavarcasına dişinizle insan etini parçalı-yor(sunuz)?

• Beşincisi **أَخِيهِ** (kardeşi) kelimesiyle der: Hiç rikkat-i cinsiyeniz, insaniyetiniz, kardeşlik duygunuz kalmamış mı ki, çok yönlerden kardeşiniz olan bir mazlumun manevî şahsiyetinizi insafsızca dışlıyor(sunuz)? Hiç aklınız yok mu ki, kendi azanızı kendi dışinizle divane gibi ısıırıyorsunuz?

• Altıncısı **مَيْتًا** (ölü) kelâmıyla der: Vicdanınız nerede, fıtratınız bu kadar bozulmuş mu ki, kardeşiniz en hürmete lâıyk bir halde iken etini dişlerinizle parçalayıp yemek gibi en çirkin bir işi yapıyor(sunuz)?

Demek ki gıybet, aklen, kalben, insaniyeten, vicdanen, fıtraten, içtimaî olarak, asabiyeten ve milliyeten çirkindir. İşte şu âyet, gıybeti mûcizevî bir tarzda altı mertebede zemmetmekte ve ondan sakındırmaktadır.

Şimdi de, Kur'ân'ın ifhâm ve ilzamda, yani tam ispatla susturmadaki i'cazının binlerce misalinden birkaç tanesine, O'nun bütün insanlara ve cinlere meydan okuması çerçevesinde temas ediverelim:

5. KUR'ÂN'IN MANÂLARINDAKİ KUVVET VE HAKKANİYET, AŞAĞIDA MANÂSININ CÂMİİYYETİ, YANİ KAPSAMIYLA BİRLİKTE AÇIKLANMAYA ÇALIŞILACAKTIR.

KUR'ÂN'IN 40'I AŞAN İ'CAZ ÖZELLİKLERİ

Kur'ân'ın temelde 7 olan i'caz, yani mûcizevî yanlarını şubeleriyle sıraladığımızda, onun 200'e yakın i'caz özelliği, 200'e yakın özelliğiyle mûcize olduğunu görürüz. Bu özelliklerden, bir kısmı yukarıda izahına çalışılan hususları maddeler haline getirerek, 50 küsur kadarı şöyle sıralanabilir:

- (1) Rahat ve pürüzsüz ifade;
- (2) Rahat okunma ve tekrarının asla usanç vermemesi;
- (3) Kolay ezberlenme;
- (4) Şiir olmamasına rağmen fevkalâde bir musikî ile, hattâ musikî açısından değişik makamlarda okunabilen emsalsiz bir kitap olması;
- (5) Manâyı kusursuz ifade; her bir manâ için onu en mükemmel ifade edecek kelime, ibare ve cümlelerin kullanılması;
- (6) Kelimeleri kavramlaştırma ve kavramları mükemmel kullanma;

(7) Kelimeleri tam, yerinde, manâyı tam ifade edecek şekilde, itnaba (uzatmaya) gitmeden ve eksik bırakmadan kullanma;

(8) Üslûplardaki orijinallik ve taklit edilemezlik;

(9) Mecaz, istiare, teşbih gibi sanatlarla ve temsillerle her zamana, her şarta, her seviyeye hem de bütün yönleriyle eğitim-öğretim kaideleri ortaya koyarak ve pek çok tarihî, coğrafî ve daha başka ilimlerle ilgili gerçeklere işarette bulunur tarzda hitap etme; meselâ, kıssalarda asıl maksat etrafında dönerken şahıslar, dönemler içtimaî-iktisadî-siyasî şartlarla ilgili bilgiler verme ve merakları da tatmin etme);

(10) Beşer aklına tenezzülât-ı İlâhî olma; yani, İlâhî bir kitap olmakla birlikte, her bir insanın ondan bir şeyler anlayabileceği, hattâ Din adına asıl vazifelerini çıkarabileceği bir dil ve üslûp kullanma; bununla birlikte, hiçbir bilgi ve idrak seviyesini ihmal etmeme;

(11) Kur'ân'ın bütün âyetleri aynı anda muhkem ve aynı anda müteşabihdir; her birinin diğerlerine bakan bir gözü, onları dinleyen bir kulağı vardır ve âyetler, birbirini tefsir eder.

(12) Her bir gerçeği zikredildiği yerde makama, maksada tam uygun olarak ve başka yerlerdeki zikriyle hiçbir şekilde çelişmeden nakletme;

(13) Hadiseleri, geçmişi anlatırken küllî kaideler, örnek karakterler, hattâ bütün tarihi ve hadiseleri anlayabileceğimiz modeller ortaya koyma ve hem hâle, hem geleceğe ışık tutma. Meselâ, çok yer verdiği İsrail Oğulları ve münafıklarla ilgili bahislerde Müslümanlar'ın ve bütün insanların geleceğiyle ilgili çok önemli irşad vardır.

(14) Sekiz basamaklı meydan okuduğu halde asla bir benzerinin, bir sûresinin, bir âyetinin dahi benzerinin üretilememesi.

(15) Kur'ân'da bir cümlenin bütün kelimeleri bütün manâlarıyla cümlenin ana manâsına hizmet eder; onda eksik ve fazladan tek bir harf dahi yoktur.

(16) İndiği ilk günden beri tek bir harfi bile değişmeden korunması ve bu korunmasında lâfzının sahip olduğu fonksiyon.

(17) Her bir kelimesinin, hattâ harfinin bile irşad vasıtası ve hidayet sebebi olabilmesi. Kur'ân'ın Allah Rasûlü'ne indiği gibi harf harf aynen korunduğuna da bir delil olarak meselâ bütün mushaflarda *mie* kelimesinde fazla bir 'elif' varken, aynı şekilde yazılması gereken *fie*'de bu 'elif' yoktur.⁷²⁹ *Seav* kelimesinin sonunda bir yerde⁷³⁰ 'zâid elif' varken, bir başka yerde⁷³¹ aynı *seav* kelimesinde yoktur. Yine, *es-Salât*, *ez-Zekât*, *el-Hayât* ve *el-mişkât* gibi kelimelerde çekerler üstüne ait olduğu ve dolayısıyla 'elif'le yazılması gerektiği halde 'vav' ile yazılmıştır. Bunların yanısıra, *Se-ürüküm*, *ülâike* gibi kelimelerde okunmayan 'vav' vardır. Bunlar, Allah Rasûlü'nden böyle sâdir olmuş, Sahâbe böyle yazmıştır. Mevcut Kur'ân nüshalarında da böyledir. Çoğaltılabilecek bu örnekler, ancak ehlinin bilebileceği İlâhî birer sırdır ve Kur'ân'da her bir harfin önemli fonksiyonları olduğunu gösterir.⁷³²

(18) Kur'ân, korku–reca, tehdit–müjde, terhib–terğib, sakındırma–teşvik, zem–övme, ispat–nefy, irşad, ifham, ta'lim ve ilzam hususlarında mükemmeldir ve dengeyi tam riayetkârdır.

(19) Sözüün unsurları olan söyleyen, muhatap, maksat ve makama, yani “Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne maksatla söylemiş? Hangi makamda, hangi şartlarda söylemiş?” olan unsurlara tam riayet eder.

(20) Her bir sûre bir Kur'ân, her bir âyet bir sûre, hattâ küçük bir Kur'ân gibidir.

(21) Anlatımda herkesin doldurabileceği boşluklar bırakarak, maksada hizmet etmeyen teferruatı akla havale eder. Meselâ, Yusuf Sûresi'nde “(Zindanda Yusuf'a rüya soran) iki kişiden kurtulmuş olanı, onca zaman sonra Yusuf'u hatırladı ve ‘Bu rüyanın manâsını ben size bildiririm; hele şimdi bana bir müsaade edin!’ dedi.” âyeti ile hemen arkasından gelen “Yusuf, ey özü-sözü doğru mübarek insan!” ile başlayan âyet⁷³³ arasında “Oradan ayrıldı. Doğru zindana vardı. Zindancıbaşı'ndan (hapishane müdürü) izin aldı. Zindana girdi, Yusuf'u buldu ve O'na şöyle seslendi.” cümleleri vardır. Kur'ân, anlatımlarda bu tür herkesin çıkarıp, bilebileceği, fakat manâ ve maksada hizmet etmeyen ayrıntılara yer vermez.

(22) Küllî bir kanunu cüz'î bir hadiseyle gösterir ve böylece en küçük görünen şeylerin en büyük gerçekleri muhtevî olabileceğine, bazı şartlarda çok küçük bir amelin insanı a'lâ-yı illiyyîne çıkarabileceği gibi, esfel-i sâfilîne de düşürebileceğine ve günahın da sevabın da asla küçümsenmemesi gerektiğine dikkat çeker.

(23) Belâğatın bütün nev'ilerini, sözün güzelliklerinin tamamını, ulvî üslûpların bütün tabakalarını, güzel ahlâkın bütün unsurlarını, kevnî ilimlerin bütün esaslarını, ma'rifet-i İlâhiye'nin bütün çekirdeklerini, özlerini, ferdî ve tüm yönleriyle içtimaî hayatın bütün düsturlarını, eşya ve hadiselerdeki hikmetin bütün kanunlarını cem eder ve buna rağmen onda hiçbir çelişki, hiçbir karışıklık ve münakaşa, münazaa yoktur.

KUR'ÂN'IN SANKİ TEK BİR DEFADA İNMIŞ OLMA HUSUSİYETİ

(24) *i.* 23 senede, yani farklı farklı zamanlarda; *ii.* farklı farklı ihtiyaçlar için; *iii.* farklı farklı hadiselerle ilgili olarak; *iv.* farklı zamanlarda sorulmuş farklı farklı sorulara cevap olarak; *v.* çok farklı şartlar ve meseleler için elbette farklı ahkâm ortaya koyarak; *vi.* çok farklı ve çok boyutlu irşadî gayeler gözeterek; *vii.* farklı farklı durumlarda farklı farklı karakter, mizaç ve haldeki insanlara hitap ederek; *viii.* Kıyamet'e kadar gelecek her seviyeye, micaza, karaktere seslenerek; *ix.* beş duyuya, zihnî melekeler, kalbe, ruha, vicdana, sırra, hafî ve ahfâya seslenerek; *x.* bütün ilimlerin ana düsturlarını ve çekirdeklerini ihtiva ederek; *xi.* geçmiş, hal ve gelecekte haberler verip, baştanbaşa hikmet ve ibret bir tarih ortaya koyarak indiği halde kusursuz bir tenasüp, tesanüt, uyum, ittihat, intizam, temasül, kolay söyleyiş, selâset, istikamet gösterir.

(25) Kur'ân'ın üslûbunda tasrif vardır. Yani, rahmet rüzgârlarının değişik yönlerden tatlı tatlı ve iç içe esip, nihayet rahmetin, yani yağmurun gelmesi gibi, Kur'ân, ebedî ve değişmez gerçekleri pek çok yerlerde, pek çok yönleri itibariyle, pek çok yönlerden, pek çok açılardan, pek çok münasebetlerle ve maksat ve makama en uygun biçimde takdim buyurur.

(26) Kur'ân, küll içinde cüz, küllîlik içinde cüz'îlik sergiler. Bir âyette, bir sûrede âdeta Kur'ân'ın tamamını en öz biçimiyle verirken, bu özleri de

tamamında tafsil eder, yani açıklar. Bu bakımdan, bazen bir âyeti anlamak Kur'ân'ın tamamını anlamayı gerektirebilir; bazen de bir âyette, bir sûrede görebilen bütün Kur'ân'ı bütünlüğü içinde görebilir.

(27) Kur'ân, âyetlerin fezlekelerinde, yani son ve tamamlayıcı cümle veya cümleciklerinde âyetler veya âyet gruplarındaki manâları cem eder yani özetler; onları kaynak olarak İlâhî İsimler'e bağlar; küllî bir düsturla özetler; düşünmeye, tefekküre, tezekküre, tedebbüre, teemmüle, akletmeye çağırır.

(28) Kâh olur sebebi zikreder, neticeye dikkat çeker; kâh olur neticeyi zikreder, sebebe dikkat çeker;

(29) Dünyadaki İlâhî icraatı nazara verir, Âhiret'teki icraatı-ı İlâhî'yi ispatlar; Âhiret'te İlâhî Kudret tecellisini zikreder, dünyadakini nazara verir;

(30) Bazen bütünü, en geniş daireyi anar, parçayı, en dar daireyi vurgular; parçayı, en dar daireyi anar, bütüne parmak basar.

B. Kur'ân, öyle bir üslûp kullanır ki, her dönem, her şart, her tabaka, her seviye, her istidat ve her kabiliyete tam hitap edip, hepsini tam tatmin eder. Her bir ilim, fen ve sanat erbabı onun her bir âyetinden kentine ait tam hisseyi alır. Kur'an, manâları itibariyle her gün yeni bir yaprağı açılan ve açıldıkça tazelenen, üzerinden zaman geçtikçe gençleşen, güzellikleri ortaya çıkan bir gül gibidir. Evet o, zaman geçtikçe ve manâları keşfedildikçe manâ derinliği daha bir ortaya çıkıp, bilinmezlerinin daha çok artması açısından mûcizedir.

KUR'ÂN'IN MANÂLARININ KUVVETİ, HAKKANİYETİ VE KAPSAMI

Kur'ân'ın başka hiçbir eserde olmayan beş yönlü câmiyeti, yani kapsam özelliği vardır:

A. LÂFZINDAKİ CÂMİYYET

(31) Aynı gerçeği, aynı sahneyi farklı ifadelerle tam, kusursuz ve dil ile belâgat kaidelerine uygun olarak ifade etme; hattâ bu kaidelerin mükemmel kaynağı olma;

(32) Dilin ne olduğunu ortaya koyma (grameri manâya tâbi kılma) ve dil adına düsturlar vazetme;

B. MANÂSINDAKİ CÂMİİYYET

(33) Öyle bir manâ genişliği ki, asfiyâ denilen ve kalb ve zihin ayağını birleştiren hakikate yürüyen büyük âlimler, evliyâ, ârifler, meşrepler, mezhepler, kelâmcılar, hükema hepsine kaynaklık etme. Evet, bütün meşrepler ve ekoller kaynaklarını Kur'ân'dan almış olup, Kur'ân, bu hususiyetiyle, pek çok kitabı hâvî büyük ve mukaddes bir İlâhî kütüphanedir.

(34) Her seviye, meslek ve bakış açısındaki insanları tatmin edebilme.

C. HÜKÜMLERİNDEKİ CÂMİİYYET

(35) Kur'ân, iki dünya saâdetini tazammun eden Şeriat'ın ana kaynağıdır.

(36) Kur'ân-ı Kerim, ferdî-içtimaî-ailevî-siyasî-ekonomik hayatın bütün aslî düsturlarını, bağlarını, eğitim-öğretim esaslarını, hayatta kalıcı-geçici unsurları ve bunlarla ilgili hükümleri birden ihtiva ve ifade eder.

D. İLMİNDEKİ CÂMİİYYET

(37) Kur'ân, hem kevnî (fizik, kimya, biyoloji, astronomi, coğrafya...), hem İlâhî (bütün yönleriyle dinî), hem tarihî, hem beşerî ilimleri, hem en yüksek sanat ve edebiyatın bütün düsturlarını açık, kapalı, ima, atıf gibi yollarla ihtiva eder.

(38) En yüksek ve en önemlile en küçük ve en basit, en uzakla en yakın gerçeklere hem zıtlıkları, hem münasebetleri, hem mesafeleri, hem konumları açısından tam bir denge halinde ve tam yerinde ve her birinin gerektirdiği ölçüde yer verir.

E. SONSUZ CÂMİİYYETİ İÇİNDE HER BAKIMDAN DENGİYİ TAM MUHAFAZA

(39) Kur'ân, gaye ve maksatlarında, her gerçeğe hakkını tam vermede, bütün mutlak ve izafî hakikatleri ortaya koymada, ayrıca Din'i İlâhî İsimler'in tecellilerine dayalı olarak nihaî sınırlarına taşıyıp, bu sınırlar içinde ve bütün unsurları arasında dengeyi tam gözetir ve kâinattaki İlâhî fıtrata tam uygundur.

KUR'ÂN'IN LÂFİZ VE MANÂSINDAKİ NİHAYETSİZ KAPSAM

Evet, Kur'ân-ı Hakîm'in belâğat açısından mûcize oluşunun bir diğer yönü, manâlarının kuvvet ve hakkaniyeti ile lâfız ve manâsındaki nihayetsiz kapsamdır. Bu özellik Kur'ân'ın bütün âyetlerinde o kadar açıktır ki, her bir müfessir, âyetlerden hepsine doğru olarak bakılabilecek farklı farklı manâlar çıkarmıştır ve Kur'ân âyetleri, onların çıkardığından çok daha fazla manâları muhtevîdir. Kur'ân âyetlerinde öyle bir ifade tarzı vardır ki, bir âyet, her farklı zaman, her farklı mekân, her farklı şartta, her farklı lim ve idrak seviyesine, her meslek sahibine, her sahîh meşrep ve mezhep ehline en tatmin edici manâları sunar ve hepsini nihayet derecede tatmin eder.

ÂYETLERDEKİ MANÂ YELPAZESİNİN GENİŞLİĞİNE MİSALLER

Meselâ: **وَالْجِبَالِ أَوْتًا** : “Dağları da kazıklar, direkler (yaptık).”⁷³⁴
Kur'ân'dan iki kelimelik bir kelâmıdır.

• Sıradan bir insanın şu âyetten hissesi olarak, o, dağları yere çakılmış kazıklar gibi görür, onlardaki ot, meyveli–meyvesiz ağaç, odun, taş, toprak gibi menfaatlerini, onlar vasıtasıyla gelen nimetleri düşünür ve Yaratıcı'ya şükreder.

• Bir şair, bu âyeti okur ve tabanı yeryüzü, kubbesi sema, lambası güneş ve ayrıca binlerce başka lambalarla süslenmiş muhteşem bir çadırı hayalinde canlandırır. Dağlar da, çadırın yere temas eden eteklerini tabana tutturarak ve onu tabana sabitleyen kazıklardır. Şair, bu muhteşem tablo ile kendinden geçmiş vaziyette, her yaptığını taklit edilemez sanat harikası olarak yapan Cenab-ı Allah önünde iki büküm ibadete durur.

• Çöllerde oturan bir edîbin bu âyetten hissesi ise şudur: Yeryüzü baştan sona bir sahra ve dağlar, bu sahra üzerinde kurulmuş çadırlardır. Sahra üzerindeki toprak tabakası güya yüksek direkler üzerine atılmış ve direklerin sivri başları o toprak perdesini yukarı kaldırmış. Ve Cenab-ı Allah'ın sayısız denebilecek kadar çok mahlûku o perdeler üzerinde yaşamaktadır. Çöl ehli edip, bu manzaraya bakar, azametli dağları çadırlar gibi yere çakan Cenab-ı Allah önünde hayret secdesine gider.

• Coğrafyacı bir edip, bu âyetten şu manâyı çıkarır: Yerküre, kendisini çevreleyen hava ve esir okyanusunda yüzen dev bir gemi ve dağlar o

geminin üzerine dengesini sağlamak ve korumak için çakılmış direklerdir. Coğrafyacı edip, bu manzaraya bakar ve yerküreyi muntazam ve muazzam bir gemi gibi yapıp, üzerindeki ve içindeki sayısız mahlûkla birlikte ve müthiş bir süratle hava okyanusunda seyahat ettiren Kadîr-i Zü'lcelâl'e tesbih, tazim ve tekbirde bulunur.

- Bir sosyolog veya medeniyet tarihçisi, bu âyetten şu manâyı anlar: Yeryüzü bir ev ve o evin hayatının direği, canlıların hayatıdır. Can-lıların hayatının direği ise, hayat için vazgeçilmez şartlar olan su, hava ve topraktır. Su, hava ve toprağın direği ise dağlardır. Çünkü sular, dağlardan kaynar; dağlar, havayı tarar, onu zehirli ve zararlı gazlardan tasfiye eder; toprak tabakası, daha çok dağlardaki kayalar ve taşların ezilmesinden meydana geldiği gibi, toprağı bataklıkların ve denizlerin istilâsına mâni olan da dağlardır. Canlı hayatı için gerekli olan diğer maddeler ve madenler de yine dağlarda bulunur. Denizlerin, okyanusların derinlikleri karşısında dağların yükselteleri yerküre adına bir denge unsurudur. Sosyolog veya medeniyet tarihçisi, dağların bu fonksiyonuna bakar, onları hayatımızı geçirdiğimiz evimiz olan yerküreye direk, hayatî ihtiyaçlarımızın hazinesi yapan celâl ve ikram sahibi, her yaptığını mükemmel sanatlı yapan Hz. Allah'a tazim ve tekbirle beraber, hamd ü senada bulunur. Sosyolog veya medeniyet tarihçimizin biraz edebî zevki de varsa, Cenab-ı Allah'ın dağların bu kadar fonksiyonunu iki kelime ile ifade edivermesi karşısında ise daha bir hayret ve hayranlıkla kendinden geçer.

- Bir bilim adamı, özellikle bir jeologun ise bu âyetten nasibi şudur: Yerkürenin içi sürekli hareket halindedir. Bu hareket neticesinde sürekli meydana gelebilecek depremler dağların ortaya çıkmasıyla sükûn bulduğu, engellendiği gibi, yine yerkürenin ekseninde istikrarının devamına ve depremlerin sarsıntılarıyla dengesinin bozulmaktan korunmasına dağlar büyük hizmet eder. Yerkürenin depremler olarak ortaya çıkan hiddet ve gazabı, dağların zeminin içinden dışarı fırlamasıyla diner ve yerküre, dağlarla nefes alır verir. İki kelimelik âyette bu muazzam gerçekleri gören

bilim adamı, Allah'ın hikmeti ve her bir varlığa taktığı hikmetler karşısında iman etmekten başka yol bulamaz.

Bu tek misalde olduğu gibi, Kur'ân'ın bütün âyetlerinde, hattâ kelimelerinde her sahîh meşrep ve mezhep sahibini, her meslek erbabını, her dönemde, her zaman, her zemin ve her şartta, her seviyeden insanı tam tatmin edecek manâlar yüklüdür ve zaman geçtikçe bu manâlar, manâ tabakaları keşfedilmekte, yani Kur'ân, zamanın ihtiyarlaması karşısında sürekli açılan bir gonca gibi, evrensel bir gonca olma özelliğini korumakta, zaman ihtiyarladıkça Kur'ân, gençliğinin zirve çağına doğru yol almaktadır.

Kur'ân'ın bu sonu bulunmaz manâ yükü, ayrıca her ilim dalını beslemekte, hattâ her ilim dalına kaynaklık etmekte, ilimlerden ayrı olarak, fizikî âlemdeki hikmetleri, manâları, yine Ulûhiyet âleminin bütün hakikatlerini, Âhîret âlemlerinin derin muhteva ve anlamlarını herkesin kapasitesine göre sunmakta, zihinlere, kalblere, ruhlara, vicdanlara, sır, hafî ve ahfâlara sürekli tatmin üstüne tatmin yaşatmaktadır.

KUR'ÂN'I TEFSİR KÂİDELERİ

Hiz. Bediüzzaman, bu sonsuz manâ kapsamı içinde Kur'ân'a yaklaşım ve âyetlerini keşfetme hakkında şu ölçüyü nazara verir:

1. İslâm'ın itikad, ibadet, muamelât gibi bütün şubelerindeki *muh-kemât* denilen değişmez ve aslî kaidelerine, 2. Kur'ân'ın dili olan Arapça'nın özellikle Kur'ân'ın kendine dayalı dil kaidelerine, 3. Belâğat kaidelerine, 4. Tefsir Usulü ilmine uygun düşmek kaydıyla, her müfessirin her bir âyetten çıkardığı manâ için zamanlara, tabakalara ve anlayışlara göre murad ve caizdir diye hükmedilebilir.⁷³⁵

Yine Hiz. Bediüzzaman'ın değerlendirmesiyle, Kur'ân'daki herbir kelâmın, hattâ herbir kelimenin, hattâ herbir harfin, hattâ bazan bir sükûtun çok manâ yönleri ve tabakaları vardır ve Kur'ân, her bir muhatabına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini verir.

HURÛF-U MUKATTA'A

(40) Hurûf-u mukatta'a, yani bazı sûrelerin başlarında yer alan harfler, başka hiçbir kitapta görülmeyen bir özellik olarak, pek çok mucizevî

hususiyetlere sahiptir. Bu konu, inşâallah ileride gelecektir.

· **C. Kur'ân-ı Kerim, zaman ihtiyarladıkça gençleşmesi itibariyle de mûcizedir.**

(41) Kur'ân, her dönem, her şart, her tabaka, her seviye, her istidat ve her kabiliyete tam hitap edip, hepsini tam tatmin eder. Dolayısıyla, her zaman, her yerde, her şartta, her seviyede insan, ihtiyacı olanı ondan alır.

(42) Bir defada Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına inmesinin (inzâl) ve Allah Rasûlü'nün saadetli devr-i risaletinde 23 yılda kısım kısım inmiş olmasının (tenzil) yanısıra, Kur'ân'ın her an, her hadise, her şart, her seviye, her makam, her hale göre her zaman âdeta yeniden inmesi sözkonusudur. Dolayısıyla, herkes, her an O'na müracaat edebilir ve kendisini O'na birinci derecede muhatap alabilir ve almalıdır. Bu da, O'nun tenzilin bir diğer boyutudur.

(43) İnsanlar ilimlerde terakkî ettikçe Kur'ân'ın yeni yeni işaret, ima, sembol ve remizleri ortaya çıkar.

(44) Kur'ân'ın işaretleri, imaları, sembolleri, remizleri ortaya çıktık-ça, yeni yeni manâları keşfedildikçe bilinmezleri daha da artar ve O, daha da çekici, daha taze, daha genç hale gelir. Kısaca, zaman ihtiyarladıkça Kur'ân gençleşir.

· **D. Kur'ân, şهادet âleminde, yani maddî âlemde gayb âlemi veya âlemlerinin dili, gaybın tam doğru tercümanı olması sebebiyle mûcizedir.**

Kur'ân, şهادette gaybın dilidir. Bu çerçevede olmak üzere:

(45) Kozmik cisimler gibi, kozmik hadiselerdeki gaybî kanunları ve maksatları, Cenab-ı Allah'ın hikmetlerini, bu hadiselerdeki manâları, onların varlık adına yerine getirdikleri fonksiyonları en güzel ve her seviyeden herkesin anlayacağı bir üslûpla anlatır.

(46) Kur'ân gaybî İlâhî hakikatler ve esrar adına en büyük ve tam doğru bilgiyi veren bir hazinedir; baştanbaşa bir ma'rifet-i İlâhî ve İlâhî hakikatler kitabıdır. Hiç kimse, bu konuda Kur'ân'ın eteğine yetişemez; O'nun eteğine

yetişmek şöyle dursun, bütün bu hakikatlere ancak Kur'ân'la, Kur'ân yoluyla, Kur'ân'ın yol göstericiliğinde ulaşılabilir.

(47) Kur'ân, semâdaki, arzdaki, eşya ve hadiselerdeki gaybî gerçekleri; melekler, rûhanîler, cinler, şeytanlar gibi gaybî varlıkları, onların vazifelerini ve varlık içinde yerlerini, onlarla ilgili hadiselerin manâsını, onlara temas eden eşya ve hadiseler arasındaki bağları en güzel şekilde takdim buyurur.

E. Kur'ân, sonsuza değin geçmişin, geçmişlerin, ilk muhataplarının ve sonsuza kadar geleceğin bilgisini tam doğru ve çelişkisiz ihtiva etmesi itibariyle de mûcizedir.

(48) Gayb olan geçmişin en doğru ve gerçek doğru haberleri de Kur'ân'dadır ve bu haberlerle Kur'ân, bütün bir tarihi ve hadiseleri anlama ve geleceğe düzgün bakabilme adına önümüze projektörler koyar. Hadiselerin görünür sebepleri ile birlikte gerçek ve Kaderî sebeplerini, fert ve toplumlar olarak ne yaparsak ne ile karşılaşacağımızı tam doğru şekilde Kur'ân'da buluruz.

(49) Yine gayb olan bütün bir geleceğin, özellikle Kıyamet ve Âhret gerçekleri ve sahnelerinin tam ve kusursuz bilgisi de yine açıkça, ima yoluyla, remiz, sembol ve telmihlerle yine Kur'ân'dadır. Kur'ân, sonsuz gelecek olan Âhret âlemlerini anlatırken de öyle tablolar çizer ki, dünya hayatı, dünyada şehirleşme, mesken, şehirlerin ve meskenlerin olması gereken özellikleri, şehir hayatının vasıfları hakkında fevkalâde bilgiler sunar, ölçüler verir. Bu yönüyle âdeta tam mükemmel bir mimar ve mühendistir Kur'ân; bir şehir planlamacısı, bir medeniyet üstadıdır.

(50) Kur'ân, verdiği bütün bilgilerde ve haberlerin tek birinde olsun reddedilememiş, yalanlanamamıştır. Meselâ, sadece Fetih Sûresi'nde çok yakın gelecekte ona yakın haber vardır. Bunların her biri tam olarak çıkmıştır. Ehli, Kur'ân'dan gelecekle alâkalı pek çok haberler çıkarmış, kitaplar yazmışlardır.

(51) Kur'ân, kendinden önceki İlâhî kitapların ittifak ettikleri ve onlarda bâkî kalan gerçekleri tasdik ederek zikretmiş, onların ihtilâf ettikleri,

onlarda değiştirilmiş hususları tashih etmiş, bu tasdik ve tashihlerinde o kitapların âlimleri indiği dönemde asla Kur'ân'a itiraz edememiştir. Böyle bir Kitap, ümmî bir zat tarafından nakledilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân, bütün İslâmî hakikatlerin en önemli ve birinci delilidir.

· **F. Kur'ân, kâiatın râbitası olan İslâm'ın kurucu ana kaynağı, manevî İslâm dünyasının haritası olmasıyla da mûcizedir.**

· **G. Kur'ân, bu altı menbadan çıkan güzellik, zevk ve i'cazıyla da eşsizdir ve mûcizedir.**

Kur'ân'ın bu temel mûcizevî yönlerine bu çalışmanın hacmi çerçevesinde bu kadarla temas edebiliyor, misalleriyle tafsilatını Yirmi Beşinci Söz'e havale ediyoruz.

· **Kur'ân sûrelerinin başlarında bulunan ve 'hurûf-u mukatta'a' denilen harfler Kur'ân-ı Kerim'in bir diğer mûcize özelliği olarak İlâhî birer şifredir ve o şifrenin anahtarı öncelikle Peygamber Efendimiz'de, sonra da O'nun vârislerindedir.**⁷³⁶

Kur'ân-ı Kerim'de 29, yani Arapça dilindeki harfler sayısınınca sûre, *hurûf-u mukatta'a* denilen sadece bir harfle veya bir araya gelmiş birkaç harfle başlar. Bu harfler, Arapça alfabedeki iki harften müteşekkil '*Lâm-Elif*' hariç tutulursa kalan 28 harfin yarısı olan 14 tanedir. *Hurûf-u mukatta'ayı* oluşturan bu 14 harf, Arapça dilinde diğer 14'e göre daha çok kullanılan harflerdir. Bu harfler içinde en çok tekrar edilenler de, okunması kolay '*E(lif)*' (13 defa), '*L(âm)*' (13 defa) ve '*M(îm)*'dir (17 defa). *Hurûf-u mukatta'a*, nasıl Arapça alfabedeki '*Lâm-Elif*' hariç 28 harfin yarısından oluşuyorsa, Kur'ân, bu harflerin okunuşlarına ve ağızdan çıkış yerlerine göre yapılan tasnife göre, mehmûse, mechûre, şedîde, rıhve, müsta'liye, münhafiza, mutbaka, münfetiha olarak adlandırılan harf gruplarının her birinden de yarısını, bu harf grupları içinde meselâ mechûre (19 tane) ve müsta'liye (7 tane) gibi ikiye bölünemeyen grupların kolay okunanı olan mechûre harflerinden yarının bir fazlasını, zor okunan müsta'liye harflerinin yarısından ise bir eksiğini almıştır.

Hurûf-u mukatta'a üzerine pek çok yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlar içinde şunlar zikredilebilir:

- Bu harfler, pek garip ve harika bir şeyin başlangıcı ve keşif kollarıdır.
- Eşyanın atomlardan meydana gelmesi gibi, sözün harflerden meydana geldiğine işarettir.

- Kelimeler ve dolayısıyla her kitap gibi kelimelerden oluşan Kur'ân da, yazılı ve okunur şekliyle harflerden meydana gelir.

- Kur'ân, "Sanatımdaki i'caz, yani mûcize olma özelliğinin temelinde şu harfler vardır. Okuma-yazmayı yeni öğrenen bir talebenin önce harfleri hecelemesi gibi, başta size size belki pek kolay gelebilecek bir şeye çağırıyorum: Haydi aynı harfleri kullanarak bir benzerimi, bir sûremin, bir âyetimin benzerini meydana getirin!" diye meydan okur.

- Harfleri, heceleri tek tek okumak, okumaya yeni başlayanlara mahsustur. Dolayısıyla bu harflerin bu şekilde sûre başlarında kullanılması, Kur'ân'ın ümmî bir kavme indiğini göstermenin yanı sıra, o kavmin zihinleri ve kalpleri gibi, bütün insanların da Kur'ân karşısında ümmî olup, zihin ve kalplerini Kur'ân'la yeniden inşâ etmeleri gerektiğine bir işarettir. Yani herkes, Kur'ân karşısında önce okumaya yeni öğrenmeye başlayan bir çocuk gibi olmalıdır.

- Nasıl Fâtiha Kur'ân'ın, Besmele Fâtiha'nın çekirdeği kabul edilmiştir, bu harflerin her biri de bir hazinenin anahtarı konumundadır. Arapça'da – noktalar hesaba katılmazsa– bütün harfler el kaldırmadan yazılır ve her bir harf, 'E(lif)' harfinin uzatılmış şekilleri gibidir. 'E(lif)' de, noktanın uzatılmış halidir. Kâinat da Kur'ân gibi bir kitaptır ve kelimelerden oluşur. Müslüman ehl-i hikmet âlim-ler, kâinatı "Yaratılmış Kitap", Kur'ân'ı "Vahyedilmiş Kâinat" olarak değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla mukatta'a harflerinde, kâinattaki bütün varlıkların ve Kur'ân'daki bütün harf ve kelimelerin birbirleriyle içten münasebet halinde olup, hepsinin tek bir kaynağa dayandığına işaret vardır. Ayrıca, kâinatta tek bir atomu ve Kur'ân'da tek bir kelimeyi, hattâ harfi yerli yerinde hâsıl etmek, bütün

kâinatı ve bütün Kur'ân'ı meydana getirebilecek bir güç ve ilmin varlığını gerektirir ki, bu da, sadece Allah'a mahsustur.

- Harfler, kendilerinden çok, yazarına işaret eder. Bunun gibi, Kur'ân'daki her bir kelime ve kâinattaki her bir varlık, bir yönden kendini gösterse de, pek çok açıdan Yazarını/Yaratıcısını gösterir. Eşya ve hadiseleri, bu şekilde, ismî, yani kendilerine bakan değil, Yaratıcı'ya bakan (harfî) manâlarıyla değerlendirmek gerekir. Böyle davranıldığı takdirde, eşya ve hadiseler gerçek ilmin kaynağı olur.

- '*E(lif)*' harfi hem Allah'ın, hem de hakikat-ı Ahmediye adına, Hz. Ahmed'in remzidir. Kâinatın çekirdeği Hz. Muhammed'in nûru, mahiyeti, varlığın özüdür ki, bu, Hz. Ahmed hakikatıdır. '*E(lif)*' harfiyle remzedilen bu hakikat Muhammed olarak yeryüzünü şerefleştirmiş, O'nun risalet görevini yerine getirerek rûhunun ufkuna yürümesinden sonra yeniden Hz. Ahmed hakikatına bürünmüştür. Hem bu sebeple, hem de:

- Bilhassa Harfler İlmi'nde bir harf bir kelimeye, bir isme sembol olur. Özellikle evliyâullahın dualarında bunu görürüz. Meselâ, *H(â)* harfi, himaye kelimesinin ilk harfi olarak himayeye, *(K)âf* harfi kifayetin baş harfi olarak kifayete, kâfi olmaya işaret eder. Harflerin, daha başka pek çok işaretleri, manâları, remizleri, sembolleri vardır. Yukarıdaki gerçeğe birlikte bu çerçevede de olmak üzere, bazı müfessirler, *E(lif)-L(âm)-M(îm)*'de '*E(lif)*'in Cenab-ı Allah'a ve O'nun Kelâmı'nın ezeliyetine, '*L(âm)*'in vahyi, Kur'ân'ı getiren Hz. Cebrail'e ve '*M(îm)*'in Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.s.) işaret ettiğini belirtmişlerdir. Bu, bu harflerdeki işaret ve manâlardan sadece biridir.

- Nasıl sayılar, rakamlar arasında münasebetler varsa, nasıl eşya ve kâinatta bir matematikî düzen varsa, bunun ifadesi olan dilde ve harflerde de benzer özellikler söz konusudur. Harflerin de birer sayı değeri, harfler arasında fitrî münasebetler, bir araya gelmelerinde farklı manâlar ve tamamının teşkil ettiği muhteşem bir düzen ve intizam vardır.

- Bu harfler, İlâhî bir şifredir. İnsan düşüncesi onlara yetişemez. Bu şifrenin anahtarı, ancak Hz. Muhammed aleyhissalâtü vesselâm-dadır.

• Bu harfler, onlardaki şifrenin anahtarına sahip bulunan Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.s.) fevkalâde zekâsına, fetanetine, idrakine de bir işarettir ki, O (s.a.s.), remizleri, imaları, sembolleri, en gizli şeyleri apaçık şeyler gibi rahat anlar.

• Sözkonusu harflerin bazı sûre başlarında gelmeleri, Kur'ân'ın hiçbir sözü taklit etmediğine ve her bakımdan eşsiz olduğuna, aynı zamanda taklidinin de mümkün bulunmadığına işarettir.

• Kur'ân, nasıl inmişse, aynen korunmaktadır. Ne taklit gayesiyle dostları, ne de onunla mücadele adına düşmanları, onun tek bir sûresinin bile benzerini getirmeğe muvaffak olamamışlardır ve olamayacaklardır da. Kur'ân'ın tek bir âyetini bile tamamıyla anlamak, Kur'ân'ın bütünü, harfleri, kelimeleri, cümleleri, âyetleri ve sûreleri arasındaki münasebetleriyle anlamaya bağlıdır.

• Beşerin sanatında bir tekâmül, gittikçe daha güzele doğru bir terakkî sözkonusu olmasına mukabil, Kur'ân, harfleri ve onların tek başlarına kullanılması da dâhil olmak üzere, baştan sona, ilk âyetinden son âyetine kadar aynı ve kusursuz mükemmelliktedir.

Evet, bu harfler, temelde birer şifredir. Hurûfliğe girmemek, ifrat ve tefrite kaçmamak kaydıyla harflerin pek çok manâları, pek çok işaretleri olup, bilhassa Muhyiddin ibn Arabî gibi ehl-i velâyet olan âlimler, onlarda gelecekle alâkalı pek çok haberler bulmuşlar ve bunları yazmışlardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 60 yıl önce vefat etmiş bulunan İbn Arabî'nin bir sayfa üzerinde Rûm Sûresi'nin ilk altı âyetinin harflerinden yaptığı bir daireden ibaret olup, *Şeceratü'n-Numaniyye* adıyla anılan ve pek çok şerhleri yapılan eseri, Yavuz Sultan Selim'den itibaren Osmanlı ve Mısır tarihini anlatmaktadır.

Merhum Elmalılı Hamdi Yazır, Rûm Sûresi'nin 6'ncı âyetinin tefsirinde bir başka iktibasla şu bilgiyi verir:

Şeyh, üstad Ebu Ca'fer ibnü'z-Zübeyr hikâye ederdi ki: Ebu'l-Hakem ibni Berrecan Müslümanların (Haçlılar eline geçen) Beyt-i Makdis'i fethedeceklerini Rûm Sûresi'nin başından 4'üncü âyetindeki **فِي بَيْتِ**

9) *سِنِينَ* yıl içinde)'ye kadarki kavlı-İlâhî'sinden zaman ve günü belli olarak haber vermiş idi. Ve İbn-i Berrecan, kendisi bu vakitten evvel vefat eyledi; vefatından bir zaman sonra da Müslümanlar, onun söylediği vakitte Kudüs'ü fethettiler. Ebû Ca'fer, bu Ebu'l-Hakem ibni Berrecan'ın Allah'ın Kitabı'ndan geleceğe dair bazı hadiseleri çıkardığına inanırdı. Muhyiddîn İbn Arabî de işbu Kudüs fethinden bahsetmiştir. Demek olur ki, âyette ancak ricalullah'a açık olan daha başka imalar da vardır.

Büyük âlim İbn Cerir et-Taberî, tefsirinde Şûrâ Sûresi'nin 5 hurûf-u mukatta'adan müteşekkil ilk iki âyeti olan *عسق حم* hakkında da şunu yazar:

Bir zat Hz. İbn Abbas'a gelerek bu harflerin anlamını sorar. İbn Abbas, o kişi sorusunu üç defa tekrar etmesine rağmen sorudan hoşlanmaz ve cevap vermez. O sırada İbn Abbas'ın yanında bulunan Huzeyfe ibn Yeman, soru sahibine şöyle der: "İbn Abbas, sorundan hoşlanmadı ve cevap vermedi. Çünkü o harflerin bir manâsı şudur: Bir zaman gelecek, doğuda bir nehrin iki yanında bir şehir kurulacak ve bir dönem burada İbn Abbas'ın soyundan Abdülilâh veya Abdullah adlı biri hükmedecek. Sonra, Allah adaletiyle onun devletinin ve süresinin bitmesine izin verdiğiğinde şehrin bir tarafında bir gece büyük bir ateş çıkacak ve insanlar karanlık bir sabaha uyanacak. Nihayet o şehirde Allah'a âsi her inatçı zorba bir araya gelir ve sonunda Allah, hepsini yerin dibine geçirir."

Gerçekten de bu konuşmanın üzerinden bir asır kadar geçtikten sonra 766 yılında Dicle'nin iki yanında Bağdat kuruldu. Aradan yaklaşık 12 asır geçti ve Bağdat'ta İbn Abbas'ın soyundan emir Abdülillâh (Abdullah) 1939 yılında fiilen iktidar oldu. O'na karşı 1958 yılında general Abdülkerim Kasım ihtilâl yaptı ve çok kan döküldü. 1963 yılında da Baas ihtilâli geldi ve Bağdat'ta, Irak'ta zulüm daha da arttı ve o gün bugündür her inatçı zorba Bağdat'ta hükmediyor ve Bağdat çalkalanmaya, yıkılmaya devam ediyor.

Kur'ân-ı Kerim, içinde her şey ve her şeyin haberi bulunan İlâhî Kitap olarak, her zamana, her şarta ve her seviyeye hitap etmekle, pek çok sırları da içinde barındırmaktadır. Bilhassa *hurûf-u mukatta'*ada bu sırların pek

çoğu gizlidir. Onların anahtarı da, Hz. Rasûl-i Ekrem'de (s.a.s.) ve O'nun ilim ve manâ açısından vârisleri olan büyük âlimlerdedir.

· **Kur'ân âyetlerinin veya bahislerinin fezleke denilen bağlayıcı ve nihâî cümle ve cümlecikleri, O'nun mûcize olan belâğatinin ayrı bir buududur.**⁷³⁷

Hz. Bediüzzaman'ın bilhassa dikkat çektiği ve aşağıda kendilerine gereken ölçüde dikkat edilmediğinde nasıl büyük manâ ve anlama yanlışlarına yol açtığını bir misalle arzedeceğimiz bir husus da, Kur'ân âyetlerinin veya Kur'ân'daki bahislerin 'fezleke' denilen bitiş cümle ve cümlecikleridir.

ALLAH'IN BAZI İSİMLERİ'YLE BİTEN FEZLEKELER

Kur'ân âyetleri ve bahisleri, çok defa Allah'ın bir veya iki İsmi'yle biter. Bu demektir ki, sözkonusu âyetler veya ilgili bahisler bu İsimler'e dayanmakta, bu İsimler'den kaynaklanmaktadır ve bu İsimler'in tecellilerine mazhardır. Meselâ: *"O (Allah) ki, yerde ne varsa hepsini (neticede sizi, yani insan cinsini meydana getirmek ve) sizin (istifadeniz) için yarattı. Bu arada (İlim, İrade, Kudret ve inayetini) gök tarafına yöneltti de, (orada bulunan gaz bulutu halindeki unsurları) yedi gök halinde nizama koydu. O, her şeyi tastamam ve hakkıyla bilendir."*⁷³⁸ Bu âyette ifade buyrulan İlâhî icraat Allah'ın Alîm İsmi'ne dayandırılmakta, yani bir yandan Allah'ın İlmi'nin sonsuz kapsamı nazara verilmekte, diğer yandan, böyle bir İlm'e sahip olmayanın yeri ve gökleri yaratamayacağı, yaratamadığı gibi, insanın hizmetine de veremeyeceği bunları yapmanın Allah'ın İlmi gibi her şeyi bilen, hiçbir şey kendinden hariç olmayan bir ilim gerektirdiği vurgulanmakta, dolayısıyla, Tevhid ispat edilirken, şirkin bâtilliği ortaya konmaktadır.

FEZLEKELERİN AKLI TEFEKKÜRE SEVKETMESİ

Fezlekeler, bazen akli tefekküre sevk ve tahrikle, Kur'ân'ın Tevhid, Nübüvvet, Haşir ve Adalet-İbadet gibi aslî maksatlarından birini kat'î bir netice olarak çıkarmaya sevkeder. Meselâ, Nebe' Sûresi'nde *"Biz, yeryüzünü bir beşik kılmadık mı? Dağları da kazıklar? Ve sizi çiftler*

halinde yarattık.”⁷³⁹ âyetleriyle başlayan ve Cenab-ı Allah’ın yeryüzündeki insan hayatına yönelik ve insanlar için nimetler teşkil eden bazı icraatından bahseden bölüm, akli Âhret’e, Hesap Günü’ne götürmekte ve nitekim Kur’ân’da da “Evet, işte o Hüküm ve Ayrışma Günü, (dünya tarlasının mahsûlünü almak üzere) tayin edilmiş bir gündür.”⁷⁴⁰ âyetiyle Âhret bahsine geçmektedir.

İLÂHÎ İCRAATI ZİKİRLE ALLAH’A VE BİRLİĞİ’NE DİKKAT ÇEKEN FEZLEKELER

Kur’ân, Cenab-ı Allah’a ait ve sadece O’nun yapabileceği bazı İlâhî icraatları âdeta O’nun sıfatları gibi zikreder ve nihayet fezlekedede bir veya birkaç İsmi’yle Allah’ı nazara verir; ayrıca, yine Tevhid’i ispat, şirki ret ve müşrikleri ikaz eder: Meselâ: “(Ey Rasûlüm,) sor onlara: ‘Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? İşitme melekenizin ve gözlerinizin gerçek sahibi kim? Ölüden diriye, diriden ölüyü kim çıkarıyor? Kimdir kâinattaki bütün işleri çekip çeviren, bütün varlığı idare eden?’ Hepsi, ‘Allah!’ diye cevap verecektir. O halde de ki: ‘Öyleyse şu takip ettiğiniz yolun âkîbetinden hiç çekinmez ve O’nun cezalandırmasından hiç endişe duymaz mısınız? İşte, bütün bunları yapan Allah’tır sizin gerçek Rabbiniz. Gerçeğin ötesinde sapıklıktan başka ne vardır? Böyle iken nasıl oluyor da yüzünüz başka tarafa çevriliyor, başka başka vadilere çekiliyorsunuz?’”⁷⁴¹

İLÂHÎ İCRAATI ZİKİRLE NETİCEYİ GÖRMİYİ İNSANA BIRAKAN FEZLEKELER

Bazen de Kur’ân, benzer ama özellikle insanların faydasına olarak çok daha geniş dairelerde cereyan eden ve çok daha görülür İlâhî icraatı zikreder ve sonra buradan çıkarılması gereken neticeyi insan aklına ve tefekkürüne havale eder. Meselâ: “Göklerle yerin yaratılışında ve gece ile gündüzün uzayıp kısalarak birbiri peşisıra gelmesinde, denizde insanların faydasına ve onlara yarayacak yüklerle akıp giden gemilerde, Allah’ın gökten indirip de onunla ölümünden sonra yeri dirilttiği ve içinde her türden canlıyı geliştirip yaydığı suda, rüzgârları (tür, esiş yönü, esiş şekli gibi pek çok açıdan) değiştirip durmasında, evirip çevirmesinde ve gökle

yer arasında emrine hazır duran bulutlarda elbette âyetler vardır akledip anlayan bir topluluk için.”⁷⁴²

KÜLLÎ BİR KAİDE ZİKREDEN FEZLEKELER

Kur’ân, bazen fezlekelerde küllî bir kaideyi zikreder ve küllî bir kaideyi fezleke olarak zikreder. Meselâ, Hz. Yusuf’un kardeşinin Mısır’da alıkonmasını anlatan bahsin sonunda şöyle buyrulur: *“Allah ne dilerse o olur. Biz, kimi dilersek onu böyle mertebe mertebe yükseltiriz. Ve her bir bilgi sahibinin üstünde daha iyi bir bilen (ve hepsinin üstünde her şeyi bilen olarak Allah) vardır.”⁷⁴³*

İLÂHÎ İCRAATTAKİ HİKMET VE NİMETLERİ ZİKREDEN FEZLEKELER

Kur’ân, bazen insanların sebep–netice münasebeti içinde sıradan hadiseler gibi gördüğü vaka veya vakıaları Cenab-ı Allah’ın icraatı ve insanlara nimetleri olarak zikreder ve nimet yüklü bu icraattan sebepleri azleder. Bahse, nihayet bu icraattaki hikmeti, nimetleri ve gayeleri anarak son verir. Şu kadar ki, bu tür bahislerden de asıl maksat, İlâhî icraatı ve bunlardaki insanlara olan nimetleri zikrettikten sonra dikkati Âhiret’teki hesaba çekmek ve böylece Tevhid’i kabûl ve şirk ile küfrü ret konusunda insanları ikazdır. Meselâ: *“Ne var ki o inkârcı, Allah’ın kendisine olan buyruğunu yerine getirmemiştir. Ama insan, yiyeceğine bir baksın: Yağmuru (gökten) şarıl şarıl boşaltıyoruz. Sonra toprağı açıyor, ekime hazır hale getiriyoruz. Ve sonuçta orada bitiriyoruz taneli bitkiler, üzümler ve yenebilir her türlü sebze, zeytinler ve hurmalar, gür ağaçlı sık bahçeler, daha başka her türlü meyve ve çayırlar: geçimlik olarak sizin için ve hayvanlarınız için. Ama nihayet, kulakları patlatacak çığlığın vakti geldiğinde...”⁷⁴⁴*

ÂYETLERİ ANLAMADA FEZLEKELERİN ÖNEMİ

Bu konunun daha öte tafsilatını 25. Söz’e havale ederek, fezlekelerin âyetleri anlamadaki önemini vurgulamak bakımından bir âyet üzerinde duracağız:

Hz. Bediüzzaman’ın (r.a.) çok önemli risalelerinden Âyetü’l-Kübra Risalesi’ne (7. Şua) serlevha yaptığı, yani bir bakıma temel aldığı İsrâ

Sûresi 44'üncü âyetinin kısa meali şöyledir:

Yedi gök, yer ve onların içinde bulunan her varlık, O'nu tesbih eder. Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih ediyor bulunmasın; ama siz, onların tesbihlerini, tenzihlerini anlamıyor-sunuz. Hiç şüphesiz O, Halîm (çok sabırlı, çok müsamahalı)dır, Ğafûr (çok bağışlayan)dır.

Tesbih; tenzih, yani Cenab-ı Allah'ı O'na ait olmayan ve O'na yakışmayan her türlü sıfattan, her türlü şirkten ve şirkin ifade ettiği her türlü eksiklik, kusur ve noksanlıktan mutlak berî ve uzak olduğunu ilan etmek demektir. Hamd ise, Cenab-ı Allah'ı (c.c.), O'na ait sıfatlarla anmak ve senâ etmek manâsına gelir. Sözkonusu âyet, kâinattaki bütün varlıkların Allah'ın asla ortağı olamayacağını açıkça ilan ettiğini, bununla kalmayıp, O'nun nasıl bir ilâh, yani Allah olduğunu ortaya koyduğunu belirtmektedir. Allah'a inanmayanların ve O'na şirk koşanların bile iradeleri dışında çalışan vücutları, hayatlarının meselâ dünyaya gelmeleri, doğum ve ölüm yer, zaman ve sebepleriyle, aile, renk, ırk ve fiziklerinin tayini gibi iradeleri dışındaki bütün boyutları da şirki reddeder; Cenab-ı Allah'ın Zâtı'nda da, Ulûhiyet ve Rubûbiyeti'nde de hiçbir şekilde ortağı olamayacağını açıkça ortaya koyar ve O'nu aslî sıfatlarıyla tarif eder.

Kur'ân-ı Kerim, İsrâ Sûresi'nde bu âyetten önce gelen âyetlerden 39'uncu âyette şirki kesinlikle ve açıkça yasaklamakta; 40'ıncı âyette şirkin bir türünü, Mekkeli müşriklerin Cenab-ı Allah'a kızlar isnat etmesini reddetmekte; 41'inci âyette Kur'ân'da şirkin bâtıllığı ve Tevhid'in gerçekliği konusunda bütün delillerin hem de değişik yönlerden ve farklı boyutlarıyla açıklandığını, fakat müşriklerin bu delillerden yüz çevirdiğini vurgulamakta; 42'nci âyette, Kelâm âlimlerinin Tevhid'e dair *bürhan-ı temânû* adını verdikleri delili, yani kâinatta birden fazla ilâh olmuş olsaydı, her biri ulûhiyetin gereği ve tecellisi olarak kâinatın idaresinde mutlak söz sahibi olmak isteyeceğini, bunun da kâinatın düzenini bozacağını, kâinatta hiç sarsılmayan bir düzen ve denge var olduğuna göre, birden fazla ilâhın asla söz konusu olamayacağını beyan buyurmakta; 43'üncü âyette de Cenab-ı Allah'ı şirkten ve Kendisi hakkında her türlü yakıştırmadan bir

defa daha ve vurguyla tenzih etmekte; ardından da sözkonusu 44'üncü âyette, kâinattaki her bir varlığın Cenab-ı Allah'ın ortağı olamayacağını, bunun da ötesinde O'nun nasıl bir İlâh, yani Allah olduğunu ortaya koyduğunu ifade etmektedir.

FEZLEKEYİ ANLAMAMANIN VAHİM SONUÇLARI

Kur'ân-ı Kerim, bu gerçekleri beyan buyurduktan sonra, sözkonusu 44'üncü âyette “... ama siz, onların tesbihlerini, tenzihlerini anlamıyorsunuz, fihhetmiyorsunuz.” buyurmaktadır. Bu cümle, pek çok tefsir ve meallerde maalesef “... ama siz, onların tesbihlerini, tenzihlerini anlayamazsınız.” şeklinde geçmektedir. Bu cümleye böyle bir manâ vermek:

- Cenab-ı Allah'ın Kur'ân'da kâinatı ve ondaki her şeyin şirkin asla sözkonusu olamayacağını ilan ettiği ifadesini, bu gerçekle alâkalı Kur'ân'da tekrar ber tekrar deliller serdetmesini manâsız ve boşuna bulmak demektir.

- Kâinattaki şirkin bâtıllığını ve Tevhid gerçeğini ortaya koyan sayısız delilin insan tarafından anlaşılamayacak deliller olduğunu iddia etmek manâsına gelir.

- Hz. Bediüzzaman'ın Âyetü'l-Kübra Risalesi'ni boşuna yazdığı ve abesle iştigal ettiği sonucunu verir.

- İnsanların kâinattaki bunca delile rağmen şirk koşmasını, kâinattaki sayısız delili görmemesini mazur görmek demek olur.

- Ve, âyetin fezlekesini manâsızlaştırır. Çünkü, âyet ve öncesinde zikrettiğimiz 39–43'üncü âyetler, şirki reddeder ve Cenab-ı Allah'ın şirkten mutlak berî olduğunu ilan eder, yani mutlak tenzihte bulunur. Dolayısıyla âyetin Azîz, Azîm, Mecîd, Sübhan gibi Cenab-ı Allah'ın celâl ve azametini ifade eden İsimleri'yle bitmesi beklenir. Oysa âyet, iki cemalî İsim olan Halîm ve Ğafûr İsimleri'yle bitmektedir. Eğer üzerinde durduğumuz cümle “... ama siz, onların tesbihlerini, tenzihlerini anlayamazsınız.” manâsına gelmiş olsaydı, bu, varlıkların tesbihini anlamamanın ve dolayısıyla şirk koşmanın mazur görülebileceği demek olur ki, bu takdirde de âyetin Halîm ve Ğafûr İsimleri'yle bitmesi yine saçma olurdu.

İşte, fezlekelerini iyi anlayıp gerektiği gibi değerlendirmenin âyetleri anlamada hayati önemi vardır. Âyetin Cenab-ı Allah'ın Halîm ve Ğafur isimleriyle bitmesi ortada bir suç ve günah olduğunu gösterir. Bu gerçek bile, üzerinde durduğumuz cümleye "... ama siz, onların tesbihlerini, tenzihlerini anlayamazsınız." manâsı vermeye engeldir. Dolayısıyla manâ, "... ama siz, onların tesbihlerini, tenzihlerini (anlamamız gerektiğini, tesbihleri apaçık olduğu halde anlamıyorsunuz.)'dur ve bu cümle, açıkça tevbih ifade eder. Nitekim Yusuf Sûresi 105'inci âyet, aynı manâyadır; yani, müşriklerin kâinattaki şirki reddedip, Tevhid'i açıkça ortaya koyan onca âyeti, onca delili nasıl çiğneyip geçtiklerini kınamakta, tevbih etmektedir: "(Kur'ân'ın dile getirdiği iman hakikatlerine) göklerde ve yerde o kadar çok deliller var ki! Fakat onlar, bu delillerle sürekli iç içe, yan yana buldukları halde hep bir aldırmaçlık içindedirler."

BİR FEZLEKEDEKİ MANÂLAR VE TEMEL AKİDEVÎ DÜSTURLAR VEYA HÜKÜMLER

İsrâ Sûresi'nin üzerinde durduğumuz 44'üncü âyeti, doğru anlaşıldığı takdirde daha pek çok kelâmî ve akidevî gerçeğe de ışık tutmaktadır. İnsanlar, kâinatta şirke yer olmadığını açıkça ortaya koyan, hattâ Cenab-ı Allah'ı tanıtan sayısız delile rağmen pek çok faktör sebebiyle bu delilleri görmemekte, onları çiğneyip geçmekte ve Allah'a şirk koşmaktadır. Fakat Cenab-ı Allah (c.c.), Hilm'i ve Ğufran'ı sebebiyle bundan dolayı onları hemen cezalandırmamakta ve onlara peygamber göndererek, sözkonusu delilleri bizzat anlatmakta, daha öte, mûcizelerle gerçeği inkâra imkân tanımayacak şekilde ispat etmektedir. İnsanlar, buna rağmen şirkte, küfürde ve zulümde diretirse, bu defa bazen ve duruma göre hem dünyada, hem de ve bilhassa Âhîret'te cezayı hak etmekte ve bazen de cezaları sadece Âhîret'e bırakılmaktadır. İşte, fezlekeleri iyi değerlendirmek, Kur'ân'ı doğru anlamada ve Kur'ân adına büyük yanlışlara düşmemede çok önemli bir yere sahiptir. Nitekim, Hz. Üstad, 25. Söz'de âyetlerin fezlekelerindeki mûcizeliği anlatırken bu aynı gerçekleri dile getirir:

İşte bütün kâinat birden, bir lisan ile, her birlikte Hâliq-ı Zül-celâl'ini tesbih edip vahdâniyetine şehadet ederek kendilerine göre muvazzaf oldukları kulluk vazifesini tam bir itaatle yerine getirdikleri hâlde, şu kâinatın hülâsası ve neticesi ve nazdar bir halifesi ve nazenin bir meyvesi olan insan, bütün bunların aksine, zıddına olarak, ettikleri küfür ve şirkin ne kadar çirkin düşüp ne derece cezayı hakettiğini ifade edip, bütün bütün de yeise düşürmemek için, hem şunun gibi nihayetsiz bir cinayete, hadsiz çirkin bir isyana Kahhâr-ı Zülcelâl nasıl meydan verip kâinatı başlarına harap etmediğinin hikmetini göstermek için “O, Halîm (çok sabırlı, çok müsamahalı)dır, Ğafûr (çok bağışlayan)dır.” Der. Bu netice ile müşrikleri hemen cezalandırmamasının hikmetini gösterip, bir rica kapısını açık bırakır.⁷⁴⁵

İNSAN, AKLIYLA CENAB-I ALLAH'I TANIMAK MECBURİYETİNDE MİDİR?

Üzerinde durduğumuz fezlekenin ortaya koyduğu bu gerçekler, “İnsanlar, vahiy olmadan da Cenab-ı Allah'ı akıllarıyla bilmek ve O'na inanmak mecburiyetinde midirler!” sorusuna en kesin cevabı ihtiva eder. Evet, Cenab-ı Allah (c.c.), insanları vahiy olmasa da apaçık kâinat ve yaratılış gerçeklerinden hareketle akıllarıyla Kendisi'ni bazı sıfatlarıyla dahi tanıyacak (hamd) ve varlığıyla birlikte Birliği'ni keşfedebilecek (tesbih) donanımla yaratmıştır. Ne var ki, insanların İslâm fitratı üzerine yaratıldığını –ki İslâm, aslında fitratın ta kendisidir⁷⁴⁶– fakat daha sonra ailesinin, yani aileden, çevreden, eğitimden gelen tesirlerin onu başka inançlara çektiğini ifade buyuran hadis-i şerifte de dikkat çekildiği üzere, başka faktörler, insandaki bu donanımı işlemez hale getirebilir; hattâ bizzat insanın kendisi, nefsaniyeti, kalbinin, gözlerinin ve kulaklarının bu donanımın mesajına tıkalı ve kapalı hale gelmesine sebep olur. Bu sebeple, Cenab-ı Allah (c.c.), bir peygamber gönderip, vahiy yoluyla; ya da peygamber olmasa da, vahiy temelli bir tebliğ hareketiyle akla tam kapı açıp, iradeyi elden almayacak bir tarz ve seviyede bir tebliğle insandaki bu donanımı yeniden işler hale getirmediğçe insana azap etmez.

· İhlâs Sûresi, Tevhid'in bütün çeşitlerini kapsar.⁷⁴⁷

TEVHİD-İ ŞÜHÛD: *LÂ MEŞHÛDE İLLÂ HÛ*

“De: ‘O’: Bu sözde bir meçhuliyet vardır, yani kimden bahsedildiği açıkça belli olmayıp, kendisinden bahsedilen şahsa sadece bir işaret sözkonusudur. Bu işaret, sadece Kendisi “O” olarak anılabilecek, yani herkesten, her şeyden tamamen farklı, eşi, benzeri, dengi, zıttı bulunmayan bir zâtadır. Böyle bir ıtlakta (herhangi bir tarifte bulunmadan işaretle bulunmada) da bir taayyün (bir belirlenme, kendini belli etme, ortaya koyma), sözkonusudur. Öyleyse, bunun manâsı şudur: “O ki, O’ndan başka O yoktur.” Bu da, Tevhid-i şühuda işarettir. Şöyle ki: Hakikati, gerçek manâda Hakk, yani gerçeğin ta kendisi, gerçekten var, varlığı kendinden, kalıcı, sâbit, değişmez ve kendisiyle kaim olarak O’nu gören bir göz, O’nun mutlak Birliği’nde, O’dan başka Hakk olmadığı gerçeğinde boğulup gidecek olursa, bu takdirde onun diyeceği, “*Lâ meşhûde illâ Hû*” (Varlığına her bakımdan şahit olunan sadece O vardır; başka her şey, O’na ve varlığına kıyasla sadece bir hayalden, bir seraptan ibarettir.) sözü olacaktır.

TEVHİD-İ ULÛHİYET/UBÛDİYET: *LÂ İLÂHE VE MA’BÛDE İLLÂ HÛ*

‘Allah’tır; (ikincisi, dengi, benzeri, zıttı, ortağı olmayan) Bir’dir.’ Bu ifade, açıkça Tevhid-i Ulûhiyet’i ilandır. Tevhid-i Ulûhiyet, yani İlâh ve Ma’bûd olarak yalnızca Allah’ın var olması ve buna inanma, Tevhid-i Ubûdiyet’i, Ma’bûd olarak sadece Allah’ı kabûl edip, sadece O’na inanıp, sadece O’na ibadet etmeyi gerektirir. Madem O’ndan başka her şey yaratılmıştır; varlığını, var olmasını, varlığını sürdürmesini tamamen O’na borçludur ve yaratılmış olmada herkes, her şey, birbirine eşittir, dolayısıyla yaratılmış hiçbir şey, bir başkası üzerinde ilâh, dolayısıyla ma’bud olamaz; hiçbir yaratılmışı ibadet edilmez; öyleyse, “*Lâ ma’bûde illâ Hû*”, bir hakikattir; yani, İlâh ve Ma’bûd olarak sadece O vardır.

TEVHİD-İ RUBÛBİYET: *LÂ HÂLİQA İLLÂ HÛ*

‘Allah, Samed’dır (Kendisi her türlü ihtiyaçtan mutlak münezzeh, fakat her şey, her bakımdan O’na muhtaç olandır; O, ezelden ebede, yani zaman

ve mekân ötesi olarak var olandır).’ Bu cümle, iki tevhid incisine sadedir. Birinci inci, Tevhid-i Rubûbiyet’tir, ki, kâinatın nizamı, intizamı, muhteşem ve kusursuz sistemi, “*Lâ hâliqa illâ illâ Hû* (O’ndan başka yaratıcı yoktur.)” diye ilan eder. Yaratıcı olmak, “*Yaratan Rabbi’nin adına (ve O’nun adıyla) oku!*”⁷⁴⁸ âyetinde de ifade buyurul-duğu gibi, Rubûbiyet’in, göklerin ve yerin ve onlardaki her şeyin, her varlığın Rabb’i olmanın hususiyetidir. Rabb, yaratandır, besleyendir, büyütendir, terbiye edendir, her şeye şeklini ve bütün hususiyetlerini verendir. Rabb olan, Samed’dur –Kendisi her türlü ihtiyaçtan mutlak berî, mutlak hür, fakat her şey, O’na mutlak muhtaçtır. O, yaratılmamıştır, var olmadan, yani varlığa ermeden vardır; zaman ötesidir, mekân ötesidir. Başka her şey ise, yaratılmıştır ve yaratan da O’dur.

TEVHİD-İ KAYYÛMİYET: *LÂ KAYYÛME İLLÂ HÛ*

‘*Allah, Samed’dur.*’ sedefindeki ikinci Tevhid incisi, Tevhid-i Kayyûmiyet’tir. Yani, Hz. Allah, Kendisi’yle, Kendisi ve Kendi’nden olarak ve Kendi Kendine daima vardır; O’nun bir an için bile yokluğu ve O’nda bir an için bile olsa değişme düşünülemez. Varlığı gibi, hiçbir değişmeye uğramadan varlığını devam ettirmesi de, Kendi’ndendir. O’nun bir eşi, benzeri, ortağı, dengi, zıttı olmadığına göre, başka her şey, varlığı gibi, varlığını devam ettirmesini de mutlak manâda O’na borçludur. O, bir şeyden Kayyûmiyet tecellisini kestiği anda o şeyin varlığı biter. İşte, kâinatın ve ondaki her şeyin var olma gibi, varlığı devam ettirmede de mutlak manâda O’na muhtaç bulunması, “*Lâ Kayyûme illâ Hû*” diye ilan eder.

TEVHİD-İ CELÂLÎ

‘*Doğurmamıştır.*’ İhlâs Sûresi’nin bu âyetinde Tevhid-i Celâlî, yani şirkin her türlüünü mutlak ret ve kesip atma vardır. Değişen, doğuran, kendisinden bir şey çıkan, eksilen veya kendisinde fazlalık meydana gelen, bölünen hiçbir şey ilâh, rabb, ma’bûd, yaratıcı ve kayyûm olamaz; kendi kendine varlığını sürdüremediği gibi, başkalarının varlığını da devam ettiremez. Aslı “*Lem Yelid*” olan bu cümledeki kesinlik ifade eden ‘*lem*’, doğma, doğurma, dolayısıyla Hz. İsa’nın, Hz. Üzeyr’in –hâşâ– Allah’ın

oğlu, meleklerin –hâşâ– Allah’ın kızları olduğu gibi inançları baştan kesip atar; bu tür şeylerin imkânsızlığını baştan ilan eder. Beşerin baştanrı, tanrı eşi, tanrıdan doğan tanrılar gibi inançlarını, Hz. İsa’nın Allah’ın –hâşâ– oğlu, Allah’ın –hâşâ– baba olduğu gibi içine düştüğü bütün şirk çeşitlerini kesinkes reddeder.

TEVHİD-İ SERMEDÎ

‘Doğurulmamıştır.’ Bu âyette Tevhid-i Sermedî vardır. Yani, sonradan olan, ezeli, zaman ve mekân üstü olmayan, ilâh olamaz. Bu gerçek, sebepleri ilahlaştırma, tabiatperestlik, maddeperestlik, putperestlik, gök cisimlerine tapma gibi bütün şirk çeşitlerini reddeder.

CÂMÎ TEVHİD

‘Kesinlikle O’na denk hiçbir şey yoktur.’ Bu âyet, kapsamlı bir tevhide işaret eder. Yani, Cenab-ı Allah’ın Zâtı’nda, Sıfatları’nda ve Fiilleri’nde ortağı, benzeri, dengi, zıttı yoktur. Zâtında, sıfatlarında ve fillerinde dengi, zıttı, ortağı, benzeri olanlar, kesinlikle ilâh olamazlar.

Netice olarak, İhlâs Sûresi, bütün şirk çeşitlerini kökten keser atar, reddeder ve bütün boyutlarıyla Tevhid’i ilan eder.

Kur’ân’da yer alan tekrarlar, O’nun i’caz, yani mûcizelik özelliklerinden biridir.⁷⁴⁹

KUR’ÂN-I KERİM’DE TEKRARLAR

Kur’ân-ı Kerim’de zahiren pek çok tekrar görülür. Bunlar geniş ve kapsamlı hakikatlerin konuya ve maksada göre farklı yönlerini ortaya koyan âyetler olduğu için bazı âlimler Kur’ân’da tekrarı kabûl etmese de, söz konusu ifadeler, zâhiren tekrar olma özelliği göstermektedir. Fakat herhangi bir beşer kelâmında, bir kitap içinde tekrarlar çok defa bıktırıcı olur, ülfete sebebiyet verir, belâğati zedeler ve dolayısıyla bir kusurdur. Fakat Kur’ân’daki zâhiren de olsa tekrarlar, onun mûcize olma özelliklerinden birini teşkil eder.

TEKRARLAR VE KAPSAMLI BİR KUR’ÂN TARİFİ

Tekrarlar, Kur’ân’ın i’caz özelliklerindedir. Çünkü:

• Kur'ân-ı Kerim, şu makrokosmos denilen büyük kâinat kitabının ezeli bir tercümesi; dolayısıyla içindeki her bir şeyle, her bir varlık türüyle ilgili ilimlerin özü, esası, ana kaynağı;

• yer ve gökler sayfalarında İlâhî İsimler'e ait definelerin açıcısı;

• hadiselerin altında yatan ve onların manâsını, onlardaki hikmeti teşkil eden gerçeklerin anahtarı; asıl ve gerçek mahiyetiyle bir tarih ilmi;

• gerçek bir ekosistem ve bütün boyutlarıyla insan medeniyeti kılavuzu; mükemmel bir şehircilik ve mesken mühendisi;

• içinde yaşadığımız fizikî âlem perdesi arkasındaki gayb âlemlerinden gelen Rahmanî iltifatlar ve ezeli hutbeler hazinesi;

• manevî İslâmiyet âleminin, yani iman, ibadet, ahlâk, muamelât ve ukûbât şubeleriyle bütün bir İslâm'ın güneşi, temeli, atlası, plan ve projesi;

• bütün şehadet ve diğer gayb âlemleri gibi, Âhret âlemlerinin de mukaddes haritası;

• İlâhî Zât, Zâtî hususiyetler, Sıfatlar ve İsimler'in tefsiri, şerhedicisi, konuşan delili ve tercümanı;

• bütün insanlık âleminin terbiyecisi, hakikî hikmeti ve yanılmaz mürşidi, kılavuzudur. Ayrıca:

• Kur'ân, hem bir hikmet kitabı;

• hem bir şeriat kitabı;

• hem bir dua ve münacât kitabı;

• hem bir ibadet/kulluk kitabı;

• hem bir emir, nehiy ve davet kitabı;

• hem bir zikir, fikir ve ma'rifet-i İlâhî kitabı;

• hem beşerin bütün manevî ihtiyaçlarını karşılayacak, bütün aslî meselelerine cevap teşkil eden bir kitap;

• hem seviyeleri, meşrepleri, meslekleri, karakterleri farklı, farklı farklı zamanlarda ortaya çıkan ve farklı farklı seviyelere ve karakterlere hitap eden evliyâ, sıddîklar, asfiyâ ve tahkik ehlinin ve Şeriat'taki mezheplerin

her birinin meşreplerine, mesleklerine ve ihtiyaçlarına kaynak teşkil eden mukaddes bir kütüphanedir.

- Ayrıca, Kur'ân, hem müessistir, yani Dîn-i mübîn-i İslâm'ın temelidir, onun te'sisi için gelmiştir.

- O, bunun yanısıra, beşerde temelden bir inkılâp yapma, hayatı içtimaî, siyasî, ekonomik yanlarıyla da değiştirme fonksiyonuna da sahiptir.

- Her dönemde ve her şarttaki her seviyede insanın bütün lâtifelerine hitapla, onların her birini en üst seviyede ikna ve her bir insanı irşad etme, bir diğer ifadeyle, beşerin bütün ilmî, imanî, manevî ve hayatî ihtiyaçlarını karşılama konumundadır.

TEKRAR CİHETLERİ

Kur'ân'ın bütün bu özellikleri, elbette tekrarları gerektirir. Çünkü, arzedildiği gibi, Kur'ân, hem bir zikir, her bir dua, hem bir emir, nehiy ve davet, hem pek çok sorulara cevap ve ihtiyaçları giderme kitabı, ayrıca hem te'sis eden, hem te'yit eden, hem öğreten ve irşad eden, hem pek çok yüksek, mücerret ve derin hakikatleri zihinlerde ve kalplerde yerleştirme hedefi güden bir kitap olduğuna göre, elbette tekrarlarda bulunacaktır. Çünkü zikrin özelliği, tekrar ile aydınlatmaktır; duanın özelliği, tekrar ile ruha nakşetmek, onun içten gelmesini sağlamak ve kabûl edilebilir olmasıdır; emir, nehiy ve davetin özelliği, tekrar ile te'kit, yani kuvvetlendirme, tesirini arttırmadır. Kur'ân'ın tatminini hedef aldığı ihtiyaçlar sürekli tekrarlanan ihtiyaçlar olduğu için de tekrar gerekir. İnce, derin ve yüksek hakikatleri zihinlere ve kalblere yerleştirmek ve irşad, ayrıca bütün yönleriyle yeni bir hayatı ve sistemi te'sis etmek, bunu te'sis ederken eski hayat ve sistemi bütün olumsuz yanlarıyla silmek, yepyeni bir nesil ve nesiller yetiştirmek de, hem tekrar, hem çeşitli açılardan takdimi gerektirir.

KUR'ÂN'DAKİ TEKRARLARA İNSANLAR ŞİDDETLERİ MUHTAÇTIR

Kur'ân'daki zahirî tekrarlar insanların şiddetle ihtiyacı vardır. Çünkü, Cenab-ı Allah (c.c.), hayatın devamını yemek ve içmeye, yani gıda almaya, yeme, içme veya gıda almayı ihtiyaca, yani acıkıp susamaya bağlamıştır.

Nasıl gıdalar içinde hava, su ve ekmek aslî gıdalar olup, insanlar bunlardan havaya kesintisiz ve sürekli, suya sıklıkla, ekmeğe günde bir veya iki defa muhtaçsa, bunun gibi Kur'ân-ı Kerim de, hayatımızın hayatı olarak hem rûha, hem kalbe, hem zihne, hem de bütün şubeleriyle ferdî ve içtimaî hayata gıdadır. O bakımdan, onda bazı âyetler, hattâ sûreler vardır ki, hava gibidir: *Bismillâhi'Rahmâni'r-Rahîm* gibi, *Hüve* gibi, *Lâ ilâhe illa'llah* gibi.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “Lâ ilâhe illa'llah ile imanınızı sürekli yenileyin!” buyururlar.⁷⁵⁰ İmanı sürekli yenileme zikredilen Kur'ânî kelâmımlarla ve yine su mesabesindeki âyet ve/veya sûrelerle olur. Âyetü'l-Kürsî, Haşr Sûresi'nin Sabah ve Akşam namazlarından sonra okunması sünnet olan son üç âyeti ve İhlâs Sûresi gibi Cenab-ı Allah ile, tevhid ile, ma'rifet-i İlâhî ile ilgili âyetler ve sûreler bu kabildendir. Bazı âyetler ve sûreler de, meselâ İsm-i A'zam mertebesinde kabûl edilen Âl-i İmran Sûresi 18'inci ve 26–27'nci âyetleri, Bakara Sûresi'nin Yatsı Namazı'ndan sonra okunması sünnet olan son iki âyeti, belki Yâ-Sîn, Mülk, Nebe', Fetih ve Vâkıa Sûresi gibi sûreler de ekmek mesabesinde denebilir. O bakımdan, bunların ve özellikle Tevhid ve ma'rifet-i İlâhî ihtiva eden âyetlerin ve sûrelerin, bunların yanısıra, hayatımız adına çok önemli düsturları muhtevî âyetlerin, kıssaların çeşitli yönleriyle tekrarı elzemdir.

KUR'ÂN'DAKİ TEKRARLARIN BİR DİĞER ÖZELLİĞİ

İşte, tekrarlar, Kur'ân'da asla ülfete, bıkkınlığa sebep olmadığı, tam tersine daha bir revnak ve okuma arzusu kaynağı olduğu gibi, Kur'ân'ın mûcizevî yanlarından da. Bununla beraber, arz olunduğu gibi, bunlar, görünüşte tekrardır; yoksa, her bir âyetin, tekrar gibi görünen âyetlerin de pek çok yönleri, maksatları, manâ derinlikleri, faydaları ve tabakaları vardır. Her bir makamda, konumda ve her bir zamana, şarta, seviyeye ve karaktere göre farklı yönleri, derinlikleri ve tabakalarıyla zikredilirler.

• **Müteşabih olma, müşkillik ve müphemiyet (kapalılık), Kur'ân'ın irşada dayalı üslûp ve i'caz özelliklerindedir.**⁷⁵¹

ALLAH RASÛLÜ'NÜN RİSALETİ DÖNEMİ, BİR TARİH MODELİDİR

Yer yer temas edildiği üzere, Kur'ân-ı Kerim, hattâ Hadis, bir zamana, bir topluma, belli şartlara ve bir cemaate hitap ediyor değildir. Allah Rasûlü'nün (s.a.s.) risaleti evrensel ve Kıyamet'e kadar geçerli olmakla, elbette Kur'ân-ı Kerim ve Hadis de evrenseldir ve bütün kaideleri ve hükümleriyle Kıyamet'e kadar geçerlidir. Oysa Kur'ân-ı Kerim, 14 asır önce ve 23 yılda Mekke ve Medine gibi bugüne göre iki küçük kasaba mesabesindeki iki beldede kümelenmiş bir topluma inmiş, Hadis, bu toplumda doğmuştur. Böyle bir zeminde ortaya çıkan Kur'ân ve Sünnet, Kıyamet'e kadar her topluma, her seviyeye, her şarta, her mekâna hitap edebilme özelliğine sahip bulunmalıdır ki, her zaman için evrensel ve geçerli olabilsin.

Cenab-ı Allah (c.c.), Kur'ân ve Sünnet'in zemini olan Mekke–Medine şartlarını ve o günkü toplumu âdeta bir model gibi kullanmıştır. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) 23 yıllık risaletleri, bütün önceki peygamberler rehberliğindeki insanlık tarihinin bir muhassalası, yani neticesi, meyvesi ve kendisinden sonraki bütün beşer tarihinin ise bir çekirdeği gibidir. Bundandır ki, Kur'ân-ı Kerim ve Hadis, bütün önceki tarihte geçerli olan İlâhî gerçekleri, Cenab-ı Allah tarafından vazedilen değişmez esasları bünyesinde barındırdığı gibi, Kıyamet'e kadar geçerli olacak bütün temel ve değişmez gerçekleri de yine bünyesine almıştır.

HAYATIN VE DOLAYISIYLA KUR'ÂN VE SÜNNET'İN DEĞİŞMEZ GERÇEKLERİ VE ZAMANA, ZEMİNE, ŞARTLARA, SEVİYELERE GÖRE İZAFÎ YANSIMALARI

Nasıl kâinatın değişmez gerçekleri vardır ve kâinatın sistemi en azından insanlık tarihinin başından bu yana değişmemiştir; yine nasıl insan hayatının ilk insandan bu yana değişmez gerçekleri vardır, temel insanî karakter ve hayatın temel ihtiyaçları hiç değişmemiştir, dolayısıyla ve aynen bunun gibi, Kur'ân ve Sünnet de, kâinatın ve hayatın değişmez gerçeklerine paralel değişmez gerçekleri açık olarak ortaya koymuştur.

Sözkonusu değişmez ve mutlak gerçeklerin, güneşin ışığının alıcısına göre, suyun kabına göre farklı tezahür ve şekilleri olduğu gibi, zamana,

şartlara, zemine ve seviyelere göre değişen izafî yansımaları olur. İlâhî hakikatleri, Cenab-ı Allah ile ilgili gerçekleri idrakte, yani marifet-i İlâhiye'de bile seviye farklılıklarından kaynaklanan izafîlikler, farklı müşahedeler ve bu müşahedelere dayalı farklı yorumlar her zaman sözkonusu olmuştur ve olacaktır. Bunun yanısıra, nasıl insan doğumundan ölümüne kadar sürekli terakkî ve tekâmül halinde olan bir varlıktır, bunun gibi, topyekûn insanlık da sürekli terakkî ve tekâmül halindedir; ilimler, idrakler, anlayışlar ve hayat tekâmül etmektedir. Öte yandan, bu terakkî ve tekâmül, hiçbir zaman dünyanın her tarafında aynı seviyede olmamıştır.

Ayrıca, hayvanlar hayatları için gerekli bütün bilgilerle âdeta donanmış olarak dünyaya gelir ve hemen hayata adapte olabilirken, yani hayvanlar öğrenerek terakkî ve tekâmül mevkiinde varlıklar değilken, insan, hiçbir şey bilmeden dünyaya gelir ve hayata adapte olması büyük zaman alır. Bu adapte olma da, öğrenmeyle at başı gider. Yani insan, hem öğrenerek, hem de çok yönlü, yani zihnî, kalbî, rûhî ve bedenî eğitimle, kısaca ilim ve ibadetle terakkî ve tekâmül etme mevkiindedir. Yani, irade sahibi de kılınan insan, makinede veya fabrikada kendisine hemen şekil verilecek ve verilen bu şekli sürekli koruyacak bir varlık değildir. Zihnî, kalbî, rûhî pek çok lâtife (fakülte) ile donatılmış bir varlık olarak, bütün bu fakültelerini kullanma ve donanımının hakkını vermek mecburiyetindedir. O halde, onun için lâtifelerini kullanıp, donanımının hakkını vereceği bir saha bulunmalıdır.

KUR'ÂN VE HADİS'İN KAPSAMI VE ÜSLÛBU

Sözü edilen bütün bu faktörler, Kur'ân ve Hadis'in hem zamana, zemine, şarta ve seviyelere bağlı olmayan mutlak hakikatleri, hem de birbirinden çok farklı bütün zamanlara, şartlara, zeminlere ve seviyelere hitap edebilir ve onları tatmin edebilir izafî ve ayrıca insanın ve insan hayatının realitelerini gözeten bütün mutlak ve izafî gerçekleri bünyelerinde barındırmalarını gerektirmiştir. Bu gerçekleri bünyelerinde barındırdıkları için de bazı hususlarda kesin ve net ifadeler kullanırken, başka bazı hususlarda çok tabakalı, çok manâlı, tabakaları ve manâları zamanın döl

yatağında boy atıp geliyecek yer yer müteşabih, müşkil ve müphem üslûpları tercih etmişler; bazı meselelerde tafsilatta bulunurken, başka bazı meselelerde ise kısa ve özlü bir dili benimsemişlerdir. Bu çok yönlü, çok boyutlu üslûp çerçevesinde teşbih, temsil, istiare ve mecaz gibi sanatlara da yer vermişlerdir. Kur'ân ve Sünnet, bütün insanları irşad ve hayatlarını tanzim gayesi güttükleri için, irşad ve bütün şubeleriyle hayatı tanzim de, böyle bir üslûbu gerektirir. Dolayısıyla, Kur'ân'ın ve hattâ Hadis'in de üslûbu, mûcizevîdir. Kur'ân ve Hadis üzerinde ne kadar çalışılsa, haklarında ne kadar tefsirler yazılsa, yine onların manâ derinlikleri bitmez; sahip oldukları inci ve mercanlar asla tükenmez. Elverir ki, Kur'ân da, Hadis de, usulüne göre, tefsirin ve hadisin usulleri çerçevesinde ele alınsın.

HER BİLGİ VE İDRAK SEVİYESİNİ TATMİN VE HER ZAMANA SESLENEBİLME

İnsanların büyük çoğunluğu, bilgi ve idrak seviyesi açısından, özellikle çok derin ve çok boyutlu İlâhî gerçekler konusunda avamdır. Kur'ân ve Hadis, bütün insanlara hitap edip, herkesi irşad gayesi güttüğünden elbette en düşük seviyedekileri de dâhil, avamı ihmal etmeyecektir. Dolayısıyla, irşad ve talim, yani eğitim ve öğretim, daha doğrusu, öğretim dâhil eğitim öyle olmalıdır ki, avamı tatmin ederken, her seviyedeki havassı da asla dışarıda bırakmasın. İşte, Kur'ân'daki müteşabihler, bazı meselelerin derin ve çok boyutlu olmasından kaynaklanan müşkiller ve anlaşılmaları ve açılmaları zamana, ilmî gelişmelere ve idrak seviyesinin artmasına bırakılan müphemler, daha çok havassı, yüksek idrakleri ve zamanla ortaya çıkacak ilmî gelişmeleri ilgilendirir. Meselâ, avam nazarında Cenab-ı Hakk'ın kâinat üzerindeki tasarrufunun keyfiyeti, ancak bir sultanın taht-ı saltanatında yaptığı tasarrufla tasvir edilebilir. Bundan dolayıdır ki Kur'ân, bunu “*Rahmân, Arş'a istiva etti.*”⁷⁵² âyetiyle kinâî tarzda anlatır. Daha önce “Allah'ın eli” misalinde üzerinde durulduğu üzere, “*Hiçbir şey, O'nun gibi değildir.*”⁷⁵³ âyeti ve daha başka âyetlerle de, bu gibi ifadelerden teşbih, tecsim gibi batıl itikadlara gidilmemesi gerektiğini ortaya koyar.

KUR'ÂN VE HADİS'İN KÂİNAT GERÇEKLERİNE TEMAS ÜSLÛBU VE "OKU!" EMRİ

Kur'ân ve Hadis, fizikî ilimleri ilgilendiren meselelerde de bazı gerçekleri açıkça ifade ederken, pek çok, özellikle zamanın rahminde ortaya çıkarılmayı bekleyen gerçekler için ise yol gösterir, insan aklına kapılar açar ve *"Düşünmezler mi? Akletmezler mi? İbret almazlar mı? İbret alın!"* gibi sorular ve çağrılarla insanı araştırmaya sevkeder. Bunu yaparken de, yine insan aklını başıboş bırakmaz. Ona yol gösterdiği gibi, insana hedef ve niyet tayininde bulunur. Meselâ, daha ilk âyetinde, ortada nâzil olmuş, okunacak bir kitap yokken *"Yaratan Rabb'inin adıyla ve O'nun adına oku!"*⁷⁵⁴ buyurur.

Kur'ân, kendisinden daha ilk inen "Oku!" emrinde Cenab-ı Allah için "Rabb" ismini ve Rabb için de "Yaratan" sıfatını kullanmakla, yaratılışın, yani insanın ve kâinatın okunması gerektiğini ifade eder, bizi kâinatı ve insanı incelemeye çağırır. "Rabb'inin adına" demekle, yapacağımız okuma işinin Allah için olması gerektiğini beyan buyurur. Okumayı Allah için yapma, Allah için ilim yapma ve tahsil etme, meselâ nükleer silahlar üretmeye, çevreyi kirletmeye, fitrata yanlış müdahaleye, zulme izin vermez. "Rabb'inin adıyla" demekle, okumaya, ilmî çalışmalara Allah diyerek, Besmele çekerek başlanmasını, gayr-ı meşrû bir işe Allah adı anılarak başlanamayacağı için de, yapılan okumanın ve ilmî çalışmanın meşrû olması gerektiğini emreder. Bunun yanı sıra Kur'ân, ilmî çalışmalarla imanı birbirinden ayırmayarak, Yaratan, Rabb, Rızıklandırıcı vb. olarak Allah'ı kabûlle gerçekten ilim yapılabileceğine dikkat çeker. Yani, insan aklını farklı farklı vadilerde beyhude dolaştırmaz ve gayretini israf ettirmez; ettirmez ve meyvesini sadece dünya hayatında verecek bir tarzda değil, ebedî meyveler verecek bir tarzda ve zeminde sarfetmeye sevkeder; bunun yolunu ve usulünü gösterir.

Kısaca, muhtevaları, üslûpları, özellikle Kur'ân için rahatlıkla denebilir ki, bütün hususiyetleriyle, vahy-i metlûv olarak Kur'ân ve vahy-i gayr-ı metlûv olarak Hadis'in İlâhî kaynaklı olduğu apaçık ortadadır.

• Allah Kelâmı olan Kur’ân-ı Kerim’de Kudret tesiri görülür; Kelâm, Kudret gibi tecelli eder. Bundandır ki, Cenab-ı Allah, Kudreti’nin tesirini, şehâdet âlemindeki icraatını anlatırken, onun bir “Kün (Ol)”! emrinden ibaret olduğunu belirtir.⁷⁵⁵

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (O bir şeyi murad buyurduğu zaman O’nun yaptığı iş, sadece ona “Ol” demekten ibarettir, o şey de hemen oluverir.)⁷⁵⁶ âyet-i kerîmesinin işaretiyle, kâinatta eşya ve hadiseler, Cenab-ı Allah’ın “Ol!” emriyle vücuda gelmektedir ve Kudret’in hazineleri K(âf)-N(un)’da, yani (Kün = Ol!) emrindedir. Bu ince sırrın pek çok boyutları Risale-i Nur’un değişik yerlerinde zikredilmiş olmakla, burada Kur’ân harflerinin, özellikle *hurûf-u mukatta*’anın sahip bulunduğu bazı hasletlerin, onları asrın maddî gözüne yaklaştırmak için mad-dî bir misalle izahına çalışılacaktır. Şöyle ki:

ARŞ-I A’ZAM’IN SAHİBİ’NİN DÖRT ARŞI

Arş-ı A’zam’ın sahibi, bütün kâinat mutlak idaresinde bulunan Hz. Allah’ın kâinatın manevî merkezi ve kıblesi hükmünde yarattığı yeryüzündeki varlıkların hayatlarıyla alâkalı dört arşı vardır:

- Biri, koruma ve hayat arşıdır ki, topraktır. Cenab-ı Allah’ın Hafîz ve Muhyî isimlerinin mazharıdır.
- İkinci arş, fazl ve rahmet arşıdır ki, su unsurudur.
- Üçüncüsü, ilim ve hikmet arşıdır ki, nur ve ışık unsurudur.
- Dördüncüsü, emir ve iradenin arşıdır ki, hava unsurudur.

Cenab-ı Allah (c.c.), basit ve aynı topraktan hadsiz türde hadsiz varlıkları yaratıp beslediği, toprağı madenlerin ve pek çok gıdanın kaynağı ve bitkilerin anası kıldığı gibi, suyu, özellikle erkek canlıların suya benzer nutfelerini de sayısız sanat mûcizelerine vasıta yapmaktadır. Böyle basit ve aynı şeylerden alabildiğine kompleks ve âdeta sayısız türler ve fertler yaratması, Cenab-ı Allah’ın hem varlığına, hem Birliği’ne en açık delillerdendir.

İLÂHÎ EMİR VE İRADENİN ARŞI HAVA UNSURU

Nur unsuru burada konuya dâhil olmadığından, İlâhî emir ve iradenin arşı olan hava unsuruna geçelim: Ağzımızdaki hava ile, radyo, televizyon, telefon vericileri gibi âletlerle harfler ve kelimeler hava içine ekilmekte ve her biri birden âdeta atmosferi tutan bir ağaca dönüşüvermektedir. Hadsiz miktarda ağızdan doğrudan veya verici âletler vasıtasıyla aynı anda birden çıkan sayısız harfler ve kelimeler, hava unsurunun Cenab-ı Allah'ın emrine ve iradesine mutlak itaatiyle birbirine karışmadan, değişmeden hava molekülleri tarafından hadsiz kulağa, yanısıra verici âletlerden çıkan hadsiz görüntü sayısız göze taşınmakta, her biri, kendi olarak ve sahibini de tanıyacak şekilde alınıp idrak edilmektedir. Hava unsuru, sadece ses ve görüntüleri değil, ışık ve elektrik gibi lâtif maddeleri de aynı şekilde muazzam mesafeler içinde kusursuzca taşımaktadır.

İşte, aynı anda ve birden hadsiz ağızdan doğrudan veya vericiler vasıtasıyla dolaylı çıkan hadsiz sayıda kelimenin, vericilerden çıkan hadsiz sayıda görüntünün, ayrıca elektrik ve ışığın değişmeden, kendileri olarak ve sahiplerini de tanıyacak şekilde mesafe ve mesafeler içinde dağ, deniz, toprak tanımadan taşınması, hadsiz kulağa ve göze gidip idrak edilmesi, hava unsurunun Cenab-ı Allah'ın emirlerine, O'nun *Kün fe-yekûn*, hattâ *Kün fe-kân* emir ve hükmüne ne derecede eksiksiz ve kusursuz itaat ettiğini gösterir. Hava, bu hizmetlerle kalmamakta, yine Cenab-ı Allah'ın hükümlerine tam itaat halindeki çiçeklerde döllenmeye de tam bir katkıyla canlı hayatına hizmet etmekte, insanlar gibi pek çok canlılarda hayatın birinci derecede ihtiyacı olan nefes alıp vermede ve ayrıca dinlenme, rahatlama ve tazelenmede, kanın temizlenmesinde, hayatın ateşi olan harareti tutuşturarak vücut ısısında ve ağızda harflerin teşekkülünde yine Cenab-ı Allah'ın “Ol!” emrine itaatle kusursuz vazife görmektedir.

Ve bilhassa kelimeler, hem vericilerde, hem alıcılarda bir titreşime, kendilerini hissettiren ve kendileri olarak idrak edilmelerine yol açan bir tesire sebep olur. Bugün beşer, bu tesire bakarak, bilgisayar tuşlarını artık parmakla değil, sadece ağızdan çıkan harflerle harekete geçirip yazı

yazabilmenin çalışmalarını yapmaktadır ve bunda da büyük mesafe almış bulunmaktadır.

Nasıl insanlardan çıkan kelimeler maddeye tesir edici bir özelliğe sahipse, elbette Hz. Allah'a ait olan Kur'ân'ın kudsî harfleri ve kelimeleri, aynı özelliğe Cenab-ı Allah'ın Kelâmı olarak ve bu Kelâm'ın beşer kelâmından üstünlüğü nisbetinde sahip olacaktır. Bu gerçek dolayısıyla ki, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, O'nun özellikle İrade Sıfatı'ndan geliyormuş intibai veren veya bu Sıfat'ın hususiyetlerini, emirlerini haiz ifadeleri bazen Kudret tesirini göstermekte, eşya ve hadiseleri teshirle, tam itaati altına almakta, hattâ İlâhî Emr'in, İlâhî Kudret'in bizzat kendisiymiş gibi hükmetmektedir. Yani, yaratma, var etme (tekvîn) emrinden gelen veya bu emri ihtiva eden harfler, eşyanın yaratılması ve hayatında maddî kuvvet hükmünde tesir icra etmektedir. Bu gerçeği ifade için Cenab-ı Allah, Kur'ân'da *إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ* (O bir şeyi murad buyurduğu zaman O'nun yaptığı iş, sadece ona "Ol" demekten ibarettir, o şey de hemen oluverir.) ferman ediyor.

İşte, bazı sûrelerin başlarında yer alan *حم، طس، الم* gibi hurûf-u mukatta'a birer kudsî şifre, kâinattaki, bütün varlıklar arasındaki gizli ve ince münasebet tellerini âdetâ zamansızlık içinde harekete geçiren birer düğme harfleri olup, yerin en derinlerinden Arş'a kadar manevî telsiz telefon haberleşmesinde vazife görmektedir. Bu harflerin, özellikle İlâhî Kelâm'a ait olmaktan gelen kudsiyetleri sebebiyle madde üzerindeki tesirleri öyledir ki, onların okunması ve yazılmasıyla gerekli ilacı kullanmış gibi şifa ve başka maksatlar hâsıl olabilmektedir.

• **Kur'ân, şiir olmaktan müstağnîdir ve şiir olmak ona yaraşmaz.**⁷⁵⁷

Şiir, düz yazıdan daha vurucu, daha vurgulayıcı, daha sanatkârane ve daha yoğun ifade biçimi olarak tarih boyu insan tarafından ayrı bir kabule mazhar olmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de ise Peygamber Efendimiz'le ilgili olarak *"Biz, O'na şiiri öğretmedik; kaldı ki bu, O'na yaraşmaz da."*⁷⁵⁸ buyrulur.

NEBÎ, KUR'ÂN VE CAHİLİYE DÖNEMİ ARAP TOPLUMUNDA ŞİİR VE ŞAİRLİK

Peygamber Efendimiz'e şiirin yaraşmamasında, Kur'ân'ın indiği dönemde Arap toplumunda şiire ve şairlere bakışın, şiir ve şairliğin elbette bir tesiri vardı. O dönem Arap toplumunda güzel söz söyleme, hitabet, belâgat ve bilhassa şiir çok revaçta olup, şairlere ayrı bir değer verilir ve onlar, içlerinde cinlerin bulunduğu ve bu sebeple güzel şiir söyleyen ayrı vasıfta insanlar olarak görülürdü. Kur'ân ise İlâhî vahiy olduğu ve Peygamber Efendimiz'in cinlerle onların tesirine girecek tarzda bir münasebeti kesinlikle bulunmadığı, bulunmayacağı için elbette ne Peygamber Efendimiz bir şairdi, ne de Kur'ân'ın şiir olmak gibi bir hususiyeti vardı. Yani, Cenab-ı Allah, Peygamberimiz'e şiir öğretilmediğini ve böyle bir şeyin O'na zaten yaraşmayacağını beyan buyururken, Peygamber Efendimiz'in vahye mazhar bir nebî, bir rasûl, Kur'ân'ın da İlâhî vahiy olduğunu vurguluyordu.

KUR'ÂN, BELÂĞAT VE ŞİİR

Peygamber Efendimiz'e şiirin yaraşmamasını yalnız o dönemin şiir ve şairliğiyle sınırlamak da yanlış ve sözkonusu gerçeği daraltmak olur. Çünkü Kur'ân, kâinatın düzenini yansıtır ve bu düzen, şiirin insana ait vezninden, ölçüsünden, kaidelerinden müstağnîdir. Nasıl kâinatta her bir şeyin âdeti diğer bütün şeylerle ve kâinatın tamamıyla bir münasebeti varsa, Kur'ân'ın her bir âyetinin de diğer âyetlerle ve Kur'ân'ın tamamıyla münasebeti vardır. Bu münasebeti şiirin ölçülerine hasretmek, kâinatın düzenini bozmak ve beşer seviyesine indirmek demektir. Çünkü bu ölçüler, insana ait ölçülerdir; bu ölçülere dayalı olarak şiir veya bir başka şekilde ortaya çıkan beşerî bir düzenin, İlâhî mühendislik eseri olan kâinatla ve onun sözle ifadesi, tercümesi, mükemmel yansıması mahiyetindeki Kur'ân'la mukayese bile edilemeyeceği apaçık bir gerçektir.

Belâgat, gerçek söz san'atı, Hz. Bediüzzaman'ın ifadesiyle ancak kâinatı taklitle mümkün olabilir. Kur'ân kâinatın tercümanı olarak, insanın ulaşması, hattâ kavraması bile mümkün olmayan bir sistem, bir düzen, bir

intizam, bir âhenk ortaya koyar. O bakımdan, Kur'ân asla şiirle kıyas edilmez; beşerin en yoğun ve en çekici ifade tarzı olan şiir, aslında bir bakıma bir sınırlamanın, hattâ bir aczin ifadesidir. Oysa Cenab-ı Allah için acz ve sınır asla sözkonusu olmadığı gibi, Kur'ân da şiirin kaideleri altına girmekten sonsuzca müstağnîdir.

Kur'ân, ayrıca şiirin hayallerinden, daha güzel söyleme, daha iyi tasvir adına şiirde ve daha başka edebî eserlerde kendisine yer verilen mübalâğa, cilalama ve yaldızlama gibi sunîliklerden de uzaktır.

Modern medeniyet, putperestliğe dönüş olarak, putperestliğin taklidi olan sûretperestliğe revaç verirken, Kur'ân, sûretperestliği men eder.⁷⁵⁹

PUTPERESTLİK, KADIN, HEYKEL SANATI VE MODERN MEDENİYET

Kur'ân ve modern medeniyet arasındaki önemli farklardan biri şudur: Modern medeniyet, putperestliğe dönüş olarak, putperestliğin taklidi olan sûretperestliğe revaç verirken, Kur'ân, sûretperestliği men eder. Kadim putperest Yunan ve Roma'dan sonra heykelciliğin modern medeniyetin en gözde sanatı olması tesadüf ve manâsız değildir. Çünkü, kadim putperest Yunan ve Roma veya başka putperest medeniyetler gibi, modern medeniyet de, varlığı fizikî-maddî âlemden ibaret görür ve insanın da sadece bedenine perestij eder. Onun için fizikî güzellik ve cazibe esastır. Bu sebeple, bilhassa kadının fizikî cazibe ve güzelliğini, dolayısıyla çıplaklığı öne çıkarır ve özendirir. Fizikî güzelliği ve cazibesi dolayısıyla güya kadına değer verir görünürken, aslında kadına verdiği değer, erkek şehvetine hitap edebildiği ve onu doyurabildiği ölçüdedir. Dolayısıyla kadın, bütün putperest medeniyetlerde olduğu gibi, modern medeniyet gözünde de sömürülecek bir eşyadan ibarettir ve fizikî sömürüsü bittiği, yani kadın yaşlanıp, şefkat ve merhamete en fazla muhtaç olduğu bir zamanda yüzüstü bırakılır. Kadınlığa, kadınlık manâsına ve değerine bundan daha öte hakaret olamaz. Ne var ki, bu hakaret, kadına saygı ve kadına değerini verme olarak takdim edilebilmektedir.

MODERN MEDENİYETTE HEYKEL VE RESİM

Putperest modern medeniyet, fizikî güzellik ve cazibeyi öne çıkarıp çıplaklığı da özendirdiği için, bilhassa heykel sanatı ve çıplak kadın heykelleri ve resimleri, modern dünyanın en zâhir hususiyetlerindedir. Ayrıca, gölgeli ve gölgesiz sûretler, yani heykel veya resim, ya taşlaşmış bir zulüm veya ceset giymiş bir riya ve gösteriş ya da cisimleşmiş heves ve hevadır. Sûretperestlik, beşeri zulme, riyaya, heva ve hevese kamçılıyıp teşvik ettiği gibi, bunları, yani zulüm, riya, heva ve hevesi resim ve heykel sûretinde ebedîleştirmek ister.

KUR'ÂN, RESİM-HEYKEL SANATI VE KADIN

Kur'ân-ı Kerim ise, varlığı fizikî ve zahirî boyutundan ibaret görmez. Manâ ve manevî olanı öne çıkarır; manâ ve manevî olan daima taze, ebedî ve aslî iken, fizikî ve maddî olan fânîdir, deşikendir ve yaşlanıp yıpranmaya mahkûmdur. Dolayısıyla, maddî ve fizikî olana bel bağlanmaz. Maddî ve fizikî olan, manâ ve manevîye hizmetçidir. Kur'ân, asıl değeri manâya, manevîye, dolayısıyla faziletlere ve ahlâka verir. Riyayı, zulmü, gösterişi yasaklar; heva, heves ve nefsanî arzuları disiplin altına alır; onları mümkün olduğunca faziletler, ahlâk ve ebedî değerler istikametinde yönlendirmeye çalışır.

Kur'ân, Bu çerçevede kadını da gerçek kadınlık ruhu, fıtraten sahip bulunduğu şefkat, merhamet, nezaket, iffet gibi değerleri noktasında yüceltir; onu fizikî cazibesıyla sömürülmekten korur; kadın-erkek münasebetini onların ebediyen birbirlerinin arkadaşları veya yoldaşları olmaları noktasında ele alır. Kadınların hürmetini, onlara olan saygıyı korumak ve kadını rezil heveslerin ayağı altında ezilmekten, heves ve şehvetleri tatmin aracı olmaktan muhafaza etmek için ondan hayâ perdesini takmasını ve bu perdenin cisimleşmiş şekli olan tesettürü emreder. Kadının fizikî cazibe ve güzelliğini onların küçük cenazeleri hükmünde olan resimler ve heykeller şeklinde teşhir etmeyi de, bu resim ve heykellere heves ve şehvetle bakmayı da çok çirkin bulur ve meneder. Bu resim ve heykellere heves ve şehvetle bakmak yüce insanî hisleri derinden sarstığı,

yaraladığı ve tahrip ettiği gibi, kadın heykel ve resimlerinin yaygınlaşmasının modern insanın rûhunun hırçınlaşmasında ve şiddete eğiliminde de büyük tesiri vardır.

· **Edebiyatın başlıca üç konusu olan aşk ve güzellik; hamaset, şecaat ve kahramanlık ve hakikati tasvirde Kur'ânî edebiyat, modern edebiyata hiç benzemez.** [760](#)

GÜZEL SANATLAR VE MODERN MEDENİYET

Manâ ve manevîden yoksun, hattâ onu ret ve inkâr eden modern putperest medeniyet, rûhî ve manevî zevki bilmez; insandaki ulvî hisler, insandaki ve yaratılıştaki fıtrî güzellik ve meziyetlerden habersizdir. Fizikî ve maddî olana saplanıp kaldığı için, metafiziğe, gayba, dolayısıyla gaybe imanın ve ibadetin ruhta hâsıl ettiği zevk-i ruhanîye yabancıdır. Bütün himmetini nefsi, nefsanî arzuları ve ihtiyaçları tatmine sarfettiği için, yeme ve cinsel arzular ön plana çıkar. Bütün bildiği zevk, süflî, sefih, nefsî ve şehvanî zevkten ibarettir. Bunları tatminin sonu olmadığı, sonu olmak şöyle dursun, tatmin daha da acıktırdığı için, bütün insan hayatı, sürekli artan sunî ihtiyaçları giderme peşinde ve kanaat bilinmediğinden, tatminsizlik, üretim-tüketim ve şikâyet sarmalında geçer.

GÜZELLİK, AŞK, KAHRAMANLIK VE MODERN EDEBİYAT

Edebiyat, genellikle üç vadide cereyan veya üç akımı takip eder: aşk ve güzellik; hamaset, şecaat ve kahramanlık; bir de hakikati tasvir. Modern edebiyat, hakikî ve mücerret aşkı ve güzelliği bilmez. Onun için güzellik, ya tabiatın zahirine meftuniyet ve dolayısıyla inkârcı romantizm ve tabiatperestlik, ya da fâni, çabuk ihtiyarlar ve değişir fizikî güzellikten ibarettir. Aşk da, bu güzelliğe geçici meftuniyettir. Modern edebiyatın bildiği güzellik ve aşk, fâni, surî, şehvî ve mecazî olduğu için genellikle hüznün verir. Allah'ın aynası, Rahmân'ın sarayı olan kalb İlâhî güzellikten başka güzellik ve Allah aşkından başka aşkla tatmin olamayacağı için, nefsanî güzelliklere meftuniyet ve mecazî aşklara tutulma, onu sadece yaralar. Bundandır ki, bütün mecazî âşıkların, şair-lerin eserleri hep kalbi

geçici, maddî ve mecazî güzellikler ve aşklara esir kılmanın sebep olduğu hüzünler ve şikâyetlerle doludur.

Modern edebiyat, hamaset, şecaat ve kahramanlık konusunda gücü, gaddarlığı, gücün hakimiyetini ve zulüm ve gaddarlık pahasına galibiyeti alkışlar. Adalet, rahmet ve şefkati bilmez; zihinleri cerbeze ve onun gayr-ı meşru çocuğu propaganda, maddecilik ve basını her tarafa yayan tenkit, taklit ve telkinle aldatılabilir, fakat kalblerin sultanlığından habersizdir. Bütün bu özellikleriyle modern edebiyat, ruhun ızdıraplarına katiyen ilaç olamaz, sadece onu uyuşturur ve uyutabilir.

MODERN EDEBİYAT VE ROMAN, SİNEMA VE TİYATRO

Modern edebiyatta romanın öne çıkması ve özellikle Batılı insanın âdeta roman içinde kaybolması, boşuna ve tesadüf değildir. Roman, yalan, mübalâğa ve hayattan kopuk olmamak, ahlâk ve manevî değerlere bağlı bulunmak ve temsilî hikâyeler tarzında olmak kaydıyla hiç olmazsa belli yaştakiler için bir ölçüde zararsız görülebilse bile, genel karakteri itibariyle hayattan kaçma, hayal ve kurgu dünyasında yaşama ve manâ ve manevîden yoksun insandaki gıybet, dedikodu ve başkalarının dünyasına girme düşkünlüğünün gıcıklanması demektir.

Romanlar genellikle nasıl ölüleri güya hayata taşıyan birer aldatmadan ve aldanmadan ibaretse, sinema da, hareketli ölülerin, tiyatro ise mazi kabrinin hortlaklarının sahnelenmesinden ibarettir. Modern medeniyet, bunlarla beşerin ağzına yalancı bir dil koymuş, insanın yüzüne fâsık bir göz takmış, dünyaya bir âlüfte elbisesi giydirmiş olup, mücerret güzelliği hiç bilmez. Güneşi gösterse veya tasvir etse, sarı saçlı “güzel” bir aktrisi hatırlatır. Zararlı ve gayr-ı ahlâkî tavır, davranış ve uygulamaları güya tenkit eder ve kınarken, meselâ sigara ve uyuşturucu gibi maddelerin, fuhuş ve sefahatin zararından sözedip, güya onlardan sakındırmaya çalışırken, öyle bir tasvirde bulunur ki, iştahları kabartır, heva ve hevesi harekete geçirir, zihinleri saptırır, akılları nefse karşı korumasız bırakır.

KUR'ÂNÎ EDEBİYAT

Kur'ânî edebiyat, insanı heva, heves ve şehevî arzularına değil, rûhî, manevî ve ahlâkî yüceliklere kamçılar. Kuvvet yerine hak ve hakperestliği teşvik eder. Maddî, fânî, çabuk yıpranır ve sürekli ızdırap veren güzellik ve bu güzelliğe âşık olmak yerine, daimî, eksilme bilmez, rûhu tatmin eden ve ızdırap yerine sadece mutluluk veren mücerret güzelliği ve bu güzelliğe aşkı öne çıkarır.

MADDÎ-FİZİKÎ KARŞISINDA MANEVÎ VE MÜCERRET

Maddî-fizikî, bedenî, hevesî olanla, manevî ve mücerret olan arasındaki farkı anlamak için sadece şu gerçek kâfidir: Maddî-fizikî, bedenî, hevesî olan, tükettikçe, kullandıkça azalır, ülfet verir ve dolayısıyla câzibesini kaybolur; manevî ve mücerret olan ise, tattıkça, tükettikçe artar, insanı daha çok kendisine çeker ve daha daha câzip hale gelir.

KUR'ÂN, KÂİNAT VE İNSAN

Kur'ân, kâinata, manâsızlık ve tesadüfün oyuncağı eşya yığını ve kaos olarak değil, Cenab-ı Allah'ın hikmet ve manâ yüklü sanat eseri olarak bakar. Nasıl Kur'ân Cenab-ı Allah'ı tanıtan küllî bir kitap ise, Kur'ân'ın nazarında kâinat ve insan da, baştan sona İlâhî âyetler meşheri ve Allah'ın İsimleri'nin tecelli sahası olarak, yine Cenab-ı Allah'ı tanıtan birer küllî kitaptır. Hem Kur'ân, hem kâinat, hem de insan, aynı manânın farklı malzeme ile ifadesinden ibarettir. İşte Kur'ân, insana ve kâinata böyle bakar.

KUR'ÂN VE MODERN EDEBİYAT NAZARINDA GEÇMİŞ VE GELECEK

Modern medeniyet ve modern edebiyat, geçmişî manâsız hayatların ebediyen yok olup gittiği kapkaranlık bir mezarlık, geleceği belirsizliklerle dolu bir vahşetgâh olarak görürken, Kur'ân ve Kur'ânî edebiyat, geçmişî halin ve ebedî geleceğin tohumlarının atıldığı bir tarla, yüzmilyonlarca insanın halka halinde Cenab-ı Allah'ı zikrettiği bir zikir meclisi, geleceği ise, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın idaresinde ve hikmet yörüngesinde manâ ve hikmet dolu hadiselerle yüklü ve nihayette bir terhis tezkeresiyle ebedî cennetlere açılan bir koridor olarak görür, gösterir ve öyle tasvir eder.

KUR'ÂNÎ VE MODERN EDEBİYATTA HÜZÜN, ŞEVK VE NEŞE; VE MÜZİK

Modern edebiyat da, Kur'ânî edebiyat da hüzünden bahseder ve rikkatli birer hüzün verir. Fakat, modern edebiyatın verdiği hüzün, sevgisizlikten, ihanetlerden, karşılık bulmayan mecazî aşklardan, ayrılıklardan, sahipsizlikten, kimsesizlikten, ümitsizlikten kaynaklanan kapkara bir gam ve kasavet iken, Kur'ânî edebiyatın verdiği hüzün, Cenab-ı Allah ve ebediyet âlemlerinden, ayrıca insanlığın güneşleri, ayları ve yıldızları olan peygamberlerden ve daha başka mübarek insanlardan bir gün ebedî kavuşmakla neticelenecek geçici ve surî bir ayrılıktan kaynaklanan tatlı, huzur veren ve ümit dolu bir hüzündür.

Yine, modern edebiyat da, Kur'ânî edebiyat da, hüznün yanısıra şevk ve neşe de verir. Fakat modern edebiyatın verdiği şevk ve neşe, nefsanî istekleri tahrik ve bunları tatmine teşvik ile, bunların geçici tatmininden kaynaklanan ve sonu gam ve keder olan geçici bir neşedir. Buna karşılık, Kur'ânî edebiyatın verdiği şevk ve neşe ise, nefsi susturup, nefsanî arzuları disiplin altına alıp, aklı, kalbi ve rûhu manevî ve ahlâkî yüceliklere, Âhiret'e ve uhrevî mükâfatlara, Allah'ın rızasına ve ebedî hayata, bütün varlıklara destek olma ve yardım etmeye ve şahsî mutluluğu başkalarının mutluluğunda görmeye teşvik ve bu teşvik istikametinde gayret etmekten kaynaklanan şevk ve neşedir. Bu sebeptendir ki, Şeriat lağv, leib ve lehvi, yani manâsız, vakit öldürücü, faydasız, nefsanî, şehvetleri tahrik edici ve karamsarlık ve karamsarlığa itici hüzün veren, ayrıca gıybet ve dedikodu mahiyetindeki konuşmaları, yazıları, uğraşları ve müziği yasaklar. Buna karşılık, Kur'ânî hüzün, şevk ve neşe veren konuşmaları, uğraşları, yazıları ve müziği ise helâl kılar.

KUR'ÂN VE MODERN EDEBİYAT NAZARINDA KÂİNAT VE İNSAN

Modern medeniyet ve modern edebiyat, insanı manâsız, hikmetsiz, kapkaranlık bir boşluğa, bir kaosun ortasına bırakılmış, yine manâsız bir hayatın yükü altında bir yetim, bir zavallı olarak görür ve kâinatı birbirine yabancı, düşman ve tesadüfün oyuncağı sayısız varlığın rastgele yer aldığı

bir anafor olarak telâkki eder. Kur'ân ve Kur'ânî edebiyat nazarında ise kâinat, bir kardeşlik beşiği, bir yardımlaşma senfonisi, bir düzen ve âhenk harikası, her bir şeyin her şeyle ve kâinatın tamamıyla içten münasebet ve yardımlaşma halinde olduğu manâ ve hikmet yüklü bir diyar; insan da, bu diyarda Rahmân'ın dünya hanesi, dünya içindeki varlıklar ahabî ve gerektiğinde hizmetçisi, güneş lambası, ay ve yıldızlar da süs lambaları olan nazdar ve en kıymetli misafiridir. Böyle bir hâle içindeki bu misafir, ebede namzettir ve kendisini hiçbir mutsuzluğun gölgeleyemeyeceği ebedî saadet sarayları beklemektedir.

· **Kur'ân, talebelerine hamiyetkârlık, fedakârlık ve bütün varlığa karşı kardeşlik aşılarken, beşer felsefesi, kendi talebelerine bencillik, karamsarlık ve yalnızlık aşılır.**⁷⁶¹

BEŞER FELSEFESİ VE BEŞERİYETİNİN MAĞLÛBU İNSAN

Felsefe, sırf beşer düşüncesi olarak, insan aklına âdeta perestij eder. İnsana verdiği kendi düşüncesini beğenme duygusuyla, insanı kendi kabiliyetlerinin mağlûbu yapar. Bunun neticesinde insanda başkalarının gözünde değer kazanma, övülme, kabûl edilme, başkalarından üstünlük duygusu, kendini beğenme, başkalarını küçümseme gibi en bayağı duyguların gelişmesine sebep olur. Bu duyguların tesirindeki bir insan ise, kimseden öğreneceği bir şey olmadığı zannıyla kendi malûmatı içinde boğulur ve ilmen de, mânen de, ahlâken de terakki etmez. Terakki etmek şöyle dursun, sükut eder, çöker. Daha da öte, insanı farklı olduğunu güya göstermek ve ispat etmek için farklı davranmaya, olduğundan farklı görünmeye, kendisini takdir edenlerin gözünde makamını korumak için onların önünde eğilmeye kadar götürür. Farabî ve İbn Rüşd gibi Müslüman filozoflar bile şu veya bu şekilde bu duyguların tesirinden kurtulamamış ve filozofu peygamberden –hâşâ– bir bakıma üstün görme gibi bâtil itikadlara sapmışlardır.

FELSEFE NAZARINDA KÂİNAT, HAYAT, İNSAN VE TOPLUM

Özellikle materyalist felsefe, kâinatı manâsız, hikmetsiz, gayesiz ve tesadüflerin oyuncağı bir kaos görmekle, rûha kâinat içinde yabancılik

duygusu eker. İnsanı, bütün diğer varlıklardan koparır. Mazi, insana büyük bir mezar gelecek felâketler anaforu, karanlık ve dipsiz bir boşluk, ölüm de bu boşluğa açılan kapı olarak görünür. Bütün varlık insan için dilsiz, gözsüz, kulaksız ve kalbsiz, merhametsiz bir yığın manzarası arzeder. Böyle bir tablo içinde insan, hayatı çekilmez bir yük telâkki eder; kendisini de, çevresini de, her şeyi de unutmak ister. Bu istekle kendini ya sürekli meşguliyyete, çalışmaya, tüketip üretmeye ve eğlenceye, ya da veya bunların da yetmediği yerde alkole, uyuşturuculara, müsekkimlere bırakır.

Yine böyle bir atmosferde her insan ferdi, bütün diğer insanlardan ve varlıklardan kopuk, tek başına, aczi ve fakırla ortada kalır. Yetimlik, kimsesizlik ve bunların hâsıl ettiği duygular, insanın benliğini sarar. Buna rağmen felsefe, ferde âdetâ “Sen bir tanrısın!” der. Olanca güçsüzlüğü içinde onu gücü her şeye yeter biriymişçesine meydana salar ve sonra da bu meydana kendi haline bırakır. Artık bu meydana fertler ve böyle fertlerden oluşan veya böyle fertlerin hükmettiği toplumlar, birbirleriyle vuruşur durur. Her bir fert, başkalarını kendine rakip, başkalarının varlığını kendi varlığına engel telâkki eder ve dünyadan bir kişinin eksilmesi, ona bir tür rahatlık sağlar.

KUR'ÂN NAZARINDA VARLIK, KÂİNAT, İNSAN VE HAYAT

Dinsiz felsefenin bu tavrına ve bakışına karşılık Kur'ân-ı Hakim, bütün varlığı Tek Bir Yaratıcı'nın, İlâh'ın ve Rabb'in yarattıkları, aynı zemini, aynı havayı paylaşan, aynı 'döl yatağı'nda veya aynı 'rahim'de varlığa erdirilen kardeşler olarak görür. Yeryüzü, ondaki varlıklar için bir kardeşlik beşiğidir. Mazi, yüzbinden fazla peygamber, milyonlarca evliyâ, asfiyâ ve daha başka büyük zatların bir zikir, fikir ve sohbet meclisi, gelecek ise, sürpriz nimetlerin ardından açılacak ışıklı bir kapıdan geçilerek girilecek ebedî ve sonsuz bağlar, bahçeler, bostanlar, ziyafetler ve katışıksız mutluluklar diyarıdır.

Her bir Kur'ân talebesi, her varlığı kendine kardeş telâkki eder, kardeşleri hakkında dua eder, hattâ iman ve ma'rifetinin derecesine göre onların iyiliğini kendi iyiliğine, onların saadetini kendi saadetine tercih

eder; Kur'ân'la olan münasebeti ölçüsünde varlığa alâka duyar. Zerrelere kadar sistemlere kadar bütün varlık onun için bir tesbihin taneleridir ki, onlarla Allah'ı tesbih ve O'na hamd, O'nun emsalsiz büyüklüğünü ve birliğini ilan eder.

BAŞKALARIYLA MÜNASEBETİ VE HAYATTAN GAYESİYLE KUR'ÂN TALEBESİ

Kur'ân'ın gerçek talebesi, dupduru mutluluklar diyarı Cennet'i bile zikrine, fikrine, ibadetine gaye olarak almaz; onun gayesi, Cenab-ı Allah'ı razı ve O'nun yaratıklarına, kendi kardeşlerine hizmet etmektir. O, kimseyi kendisine rakip görmediği gibi, kendisini de kimseden üstün görmez. Herkese kendi nefsinden öte değer verir; herkesi bir bakıma kendine üstad tanır. Kendisini başkalarına kabûl ettirmek, başkalarına karşı üstün olmak, başkaları tarafından takdir görmek ve takdir edicilerinin gözünde makamını korumak gibi bir derdi ve düşüncesi yoktur. Sadece Allah'a ibadet etme ve sadece O'nun önünde eğilmekle birlikte, yaratılmış ve kul olma açısından herkesin eşit olduğunun şuuru ve bu şuurun verdiği izzet ile tevazuu birleştirir. Birleştirir de, ne Allah'tan başkasının önünde boyun eğer, ne Allah'tan başkasını önünde ibadet kastıyla boyun eğilecek derecede yüksek görür, ne de kibir, gurur, kendisiyle övünme, kendisini beğenme ve büyük görme gibi bayağı duygulara kalbinde yer verir.

Kur'ân talebesi, zâtında acz ve fakrının farkında, fakat bu acz ve fakrın Cenab-ı Allah'ın nihayetsiz Kudreti'ni çektiğinin, kendisine O'nun servetiyle zenginlik, Kudreti'yle güç kazandırdığının da şuurundadır. Varlığının ve hayatının Allah'ın elinde ve dolayısıyla O'nun mülkü olduğunu bilir; bu bakımdan, varlığının ve hayatının yükünü bir gemide seyahat ettiği halde yükünü sırtında taşımaya devam eden beyinsiz biri gibi kendi sırtına ve gönlüne yüklemeyiz; bilakis, gemide seyahat ederken yükünü de sırtından indirip gemiye yükleyen akıllı yolcu gibi, varlığını ve hayatını Cenab-ı Allah'a 'satar'. Bilir ki, Allah bunun karşılığında o varlığı ve hayatı kendisi için koruyacak ve sümbüllendirerek, Cennet, ebedî saadet ve rızası olarak ona iade edecektir.

· **Modern medeniyet ve düşünce, kâinata ve her bir şeye manâ-yi ismî cihetiyle ve zâhiriyle bakar; Kur'ân-ı Kerim ise, manâ-yi har-fî cihetiyle, manâsıyla ve varlığındaki hikmetlerle bakar.**⁷⁶²

SOSYOLOJİSİ, PSİKOLOJİSİ, FELSEFESİ VE HUKUKUYLA MODERN MEDENİYET

Kur'ân'ın ve modern medeniyet ve düşüncenin hadiseler gibi kâinat ve eşyaya da bakışı, birbirinden çok farklıdır. Modern medeniyet ve düşünce, sosyolojisiyle hadiseleri öne çıkarırken tefrite gider ve insanı hadiselerin nesnesi haline getirir. İnsanı değil, insanlardan oluşan toplum şahs-ı manevîsini nazara alır ve ferde bu şahs-ı manevî içinde bir varlık, hürriyet ve irade tanımaz. Hadiseleri esas alarak insanı değerlendirir. Modern medeniyet ve düşünce, sosyolojisiyle böyle davranırken, felsefesiyle ve bilim anlayışıyla insanı da, kâinatı da, eşyayı da manâsızlığın, gayesizliğin, ilimsizliğin, iradesizlik ve hikmetsizliğin, dolayısıyla tesadüflerin yönlendirdiği bir anaforda, dehşetli bir kaosta âdeta ademe, yani yokluğa mahkûm eder. İnsan şuur ve düşüncesini onun biyolojisine verir ve yine ferdî iradesini yok sayar. Buna karşılık, eğitim ve hukukta aynı davranmaz. Hukukta bilim anlayışına ve felsefesine ters bir tavırla insanı irade sahibi sorumlu bir fert olarak ele alır ve davranışlarından sorumlu tutar; eğitimde de, yine onun biyolojisine değil, aklına ve iradesine hitap eder.

HADİSELERE, KÂİNATA VE EŞYAYA MANÂ-YI İSMÎSİYLE BAKMA

Ne var ki, modern medeniyet ve düşünce, hem sosyolojisi, hem felsefesi, hem hukuk, eğitim ve bilim anlayışıyla, hadiselere de, kâinata ve eşyaya da manâ-yı ismîsiyle bakar. Yani, nasıl harflerden müteşekkil bir kelimenin kendine has bir manâsı varsa; bir kelime, bir isim, kendine ait bir manâ ifade ediyorsa, bunun gibi, modern medeniyet ve düşünce de, hem hadiseleri, hem insanı, hem kâinatı ve eşyayı kendisinden ibaret ve kendisi için var görür. Manâsını, varlığını, varoluşunu sadece her bir şeyin kendinde arar. Meselâ, bir çiçeğe bakarken, sanki kendisini var eden çiçekmiş ve onun rengi, deseni, simetrisi, kokusu kendisindenmiş gibi “Ne güzel!” der. Her bir insanın başarılarını o insanın kendisine ve asla insana ait olmayan ve insanın hiçbir dahli, rolü bulunmayan fizikî, ailevî, ırkî özelliklerini ve

rengini yine insanın, ailenin veya ırkın kendisine bağlar. Böylece, bir yandan tesadüflerin, hadiselerin, et, kan, kemik ve sinirlerden oluşan biyolojik kütlelerinin oyuncağı manâsız, abes ve gayesiz maddî bir yığın gördüğü ferdi bu defa âdeta kendisinin tanrısı ve bir tanrı gibi yaparken, diğer yandan fizik, aile, ırk ve renk ayrımını idealleştirir ve hem ırkçılığı, hem de oligarşik ayrışmayı körükler. Kısaca, modern medeniyet ve düşünce, baştan sona çelişkiler ve çelişkili tavırlarla doludur.

EŞYA, KÂİNAT VE HADİSELERE ZÂHİRİYLE BAKMA

Modern medeniyet ve düşünce, bir diğer yandan kâinata ve ondaki her bir şeye zâhiriyle bakar. Onun için güzellik de, çirkinlik de, her şeyin zâhirindedir, fizikî yapısındadır. Dolayısıyla surî, geçici ve varlıkların kesinlikle kendi ellerinde olmayan fizikî güzellik ve cazibeyi alkışlar. İnsanı bu geçici ve surî güzellik ve cazibenin kölesi haline getirir ve böylece azgın bir azınlığın lehine olarak sunî tüketimi körükler. İlim, ahlâk, maneviyat ve faziletler gibi gerçek insanî değerleri yok sayar ve itibara almaz.

HADİSELERE, KÂİNATA VE EŞYAYA MANÂ-YI HARFÎSİYLE BAKMA

Modern medeniyet ve düşüncenin bu tavrına karşılık Kur'ân, kâinata, ondaki her bir şeye ve her hadiseye manâ-yı harfî cihetinden bakar. Yani, açık bir gerçek de olarak, hiçbir hadise kendiliğinden ve tesadüflerle olmadığı, insanın dâhil bulunduğu hadiselerde insan faktörü de sözkonusu olduğu gibi, her bir hadise, Kader'in bir icraatıdır da. Dolayısıyla her bir hadisede hem insanın sorumluluğu vardır ve hem insan, hem insanlık, hem toplum adına, hem de bütün bunları aşan ve her bir hadiseyi yaratan Cenab-ı Allah'a ait manâlar ve hikmetler sözkonusudur. Bu sebeple, her bir insan ve hadiseler meşheri, hadiseler sahnesi olan tarih, baştan sona bir ibretler tablosudur ve insan için büyük bir muallim ve mürebbi, yani öğretici ve eğiticidir. Kur'ân, bu şekilde hadiseleri Kader, İlâhî Hikmet ve insan iradesi açısından değerlendirir ve onlara âdeta hayat üflerken, insanı da belli derecede irade, şuur ve iktidar sahibi bir varlık olarak dâhil bulunduğu

hadiselerden elbette sorumlu tutar. Dolayısıyla, eğitim noktasında da insan bilgi, şuur ve iradesine hitap eder.

VARLIKTA MUTLAK CEBRİN (DETERMİNASYON) SAHASI

Kur'ân, yukarıda arzedildiği üzere, kâinata ve ondaki her bir hadiseye de manâ-yı harfî cihetinden bakar. Yani, kâinatta ve eşyanın varlığında ve hayatında mutlak cebir vardır. İnsan dâhil hiçbir şey, kendi iradesiyle, kendiliğinden, kendi bilgi ve gücüne dayanarak dünyaya gelmemiş, kendi mahiyetini, varlık türünü, dünyaya gelip gelmemesini, dünyaya geliş ve dünyadan gidiş yer, tarih, sebep ve şeklini, aslî ihtiyaçlarını ve bunları giderme yollarını, rengini, fiziğini, ailesini, ırkını ve “tabî” çevresini kendisi tayin etmemiştir. Ayrıca insan dâhil hiçbir şey, kâinatta mutlak bağımsız ve kendi başına değildir; tam tersine, pek çok şartlarla bağlı ve âdeta bütün kâinatta, kâinattaki her bir şeyle içten bağlantılıdır ve münasebet halindedir. Her şey her bir şeye, her bir şey her şeye hem muhtaç, her yardımcıdır. Kâinattaki ve her bir şeydeki bu varoluş özellikleri de, kâinatın ve şeylerin kendisinden değildir.

MUTLAK CEBİRDEKİ MANÂ VE HİKMETLER

Nasıl kâinatı, ondaki her bir varlığı ve her bir varlığın hayatını kuşatan bütün bu aslî özellikler ve boyutlar kâinatın ve varlıkların kendisinden değilse, aynı şekilde, insan gibi belli derecede şuur ve irade sahibi, değişmeye müsait, eğitilen, varlıklar içinde kapasite açısından en ileri bir varlığın bile “benim” dediği vücudu kendi iradesi dışında çalışır; hayatı ihtiyaçları ve onları giderme yolları yine onun iradesi dışında tayin ve vazedilmiştir ve insanın yeme, içme gibi en sıradan görünen faaliyetlerindeki dahli veya rolü bile milyonda bir nisbetinde var veya yoktur.

Kâinatı, ondaki her bir şeyi ve insanı kuşatan bütün bu özelliklerde tam bir intizam, nizam, gaye, hikmet ve manâlar vardır. Öyleyse bütün bunlar, sözkonusu intizam, nizam, gaye, hikmet ve manâları tayin buyuran bir Zât'ı gösterir. Nasıl bir harfin kendi adına manâsı yoktur ve ancak başka harflerle belli bir sistem dâhilinde bir araya geldiğinde bir manânın unsuru olur,

bunun gibi, sözkonusu Zât olmadan da hiçbir şey, hiçbir hadise manâsını bulmaz. Dolayısıyla, her bir şey ve her bir hadise, o Zât olmadan bütün yönleri ve boyutlarıyla sonsuzca ve âdeta bir girdap halinde bir arada bulunan sıfırlar gibidir. Ne zaman ki bu Tek Zât bu sıfırların başına konur, bu defa her bir sıfır, başında bir (1) rakamı bulunan sonsuzca sıfırın ifade ettiği değer nisbetinde değer kazanır. Yine bu Tek Zât'la her bir şey ve her bir hadise arasında kopmaz bağlar oluşur ve bu bağlarla kaos, anaför, tam bir düzene kavuşur. Bir şey, her şey ve her şey kadar manâ sahibi olur; bu manâyı kendisine kazandıran Bir ve Sonsuz Zât'ı gösteren, her bakımdan O'na işaret eden, O'nu okutan bir kitaba dönüşür.

Bu sonsuzca manâ içinde her bir şey, kendisindeki güzellikleri, hikmetleri, kendisine gördürülen vazifeleri hem kendine atfederek bir gâsıp konumuna düşmekten kurtulur, hem böyle bir atfın değerini âdeta sonsuzca küçülttüğünü, kendi maddî varlığına indirgediğini, kendisini ve varlığını abes, gayesiz ve manâsız kıldığını, kâinatken küçücük bir cirim haline getirdiğini anlar. Dolayısıyla, her bir şeye kâinat çapında ve ayrıca daha öte müteal manâlar katan ve değer kazandıran, kendisini küçücük bir cirim iken kâinat çapında ve daha öte değer, manâ ve hikmet yüklü kılan Zât'la irtibatının, varlığının gayesi ve kendisi için ne büyük şeref olduğunu görür.

İşte Kur'ân, insana, kâinata ve kâinattaki her bir şeye manâ-yı harfî, yani her bir şeyin Cenab-ı Allah'a ayna olması, O'nunla manâ ve değer kazanması cihetinden bakar ve her bir şeye buna göre değer verir.

KÂİNATA KUR'ÂNÎ VE MODERN BAKIŞI ANLATAN BİR TEMSİL

Hz. Bediüzzaman, kâinata “modern” bakışla Kur'ânî bakışı değerlendirirken özetle şu temsilde bulunur:

Bir zaman, dünya çapında tanınmış, dindar, sanatkâr ve sanatsever bir hükümdar, manâlarına ve “mûcizevî” özelliklerine değer bir yazı ile Kur'ân yazmak istedi. İnci, elmas, zümrüt, pırlanta gibi kıymetli taşları kullanarak bu Kur'ân'ı mükemmel bir şekilde yazdı. Sonra onu Batılı bir bilim adamı–filozofla bir Müslüman âlime gösterdi ve bu Kur'ân hakkında bir değerlendirmede bulunmalarını istedi.

Batılı bilim adamı–filozof, bu Kur'ân'ın sadece yazısına, yazısındaki harikalığa, kullanılan taşların güzelliğine ve kitabın nakışlarına temasla, bu hususları çok iyi anlatan bir değerlendirmede bulundu. Müslüman âlim ise, Kur'ân'ın yazısındaki ve nakışlarındaki güzelliğin aslında ondaki manâyı yansıttığını, manânın harikalığının ona uygun bir yazı ve

nakşa sebep olduğunu, dolayısıyla bu Kur'ân'ın yazısı ve nakşıyla meşgul olmanın, sadece bunlarla yetinmenin onun gerçek ve aslî değerini görmemek manâsına geleceğini, onun gerçek ve aslî değerinin manâsında yattığı için o manânın üzerinde durulması gerektiğine hükmetti ve dolayısıyla inci, yakut, elmas ve pırlanta ile ve harika bir hatla yazılıp süslenen bu kitabın manâları üzerinde durup, çok güzel bir şekilde onları açıkladı. Sonra, manâları çerçevesinde o kitabın hikmetlerini, telif sebebi ve gayesini izah etmeye çalıştı. O kitabın insan hayatında sahip olması gereken yer üzerinde durdu.

Sonra Batılı bilim adamı–filozof ve Müslüman âlim, eserlerini hükümdara takdim ettiler. Hükümdar, Batılı bilim adamı–filozofun sadece kitabın zahirî güzelliği, nakşı ve yazısında kullanılan kıymetli taşlar üzerinde durduğunu, ne kadar güzel bir eser olsa da boşa yazılmış, yazılması için bunca emek verilip, bunca kıymetli taşlar kullanılmış olmasına rağmen yazılışında hiçbir gaye ve kitabın hiçbir manâsı yokmuş gibi davrandığını görüp, bunu hem kitaba, hem kendine bir tahkir olarak değerlendirdi ve filozofu huzurundan kovdu. Sonra, Müslüman âlimin eserine baktı. Onun kitabın yazılışındaki güzelliği, hattını, hattında kullanılan kıymetli taşları takdir edilmesi gerektiği şekilde takdir ettiğini, dolayısıyla onlardaki manâya, hikmetlere, sebep ve gayelere eğildiğini, bu sebeple de kitaba gerçek değeri verdiğini görüp, onu takdir etti ve eserinin her bir harfine mukabil onu on altınla mükâfatlandırdı.⁷⁶³

İşte bu temsil, modern medeniyet ve düşünce ile Kur'ân'ın, birer yaratılmış Kur'ân olan kâinata ve insana nasıl baktığını gayet güzel bir tarzda göstermektedir. Açıktır ki, hükümdar Cenab-ı Allah'ı, onun yazdığı Kur'ân, Kur'ân-ı Kerim'in "vahyedilmiş kâinat" olmasına mukabil "yaratılmış Kur'ân" olan kâinatı, Batılı bilim adamı–filozof modern medeniyet ve düşünceyi, Müslüman âlim ise Kur'ân-ı Kerim'i temsil etmektedir.

· **Kur'ân, kâinattaki her bir nesnenin nasıl birer Kudret mûcizesi olduğunu göstermesine mukabil, inkârcı felsefe, bunları görmeyip, fitrattan ve intizamdan çıkmış nadir fertleri teşhir eder.**⁷⁶⁴

MÛCİZEYİ GÖRMEYİP, FITRAT VE İNTİZAM DIŞINA ÇIKANI GÖRME

Mûcize, yapmaktan insanların âciz kaldığı harikulâdelik demektir. Bu açıdan bütün kâinat, kâinattaki her bir şey, İlâhî Kudret'in bir mûcizesidir.

Bütün insanlar bütün bilgileri ve imkânlarıyla bir araya gelseler, meselâ bir su molekülünü meydana getiren oksijen ve hidrojen atomlarını dahi yapamazlar; bırakın tek hücreli bir canlıyı, bir otu, bir tohumu, toprak zerresini dahi meydana getiremezler. Dolayısıyla, kâinattaki her bir şey insanlar açısından birer mûcizedir ve doğrudan doğruya Cenab-ı Allah'a işaret eder.

Kur'ân-ı Kerim, kâinatı ve içindeki her bir şeyi bu en aslî manâsıyla takdim buyurur. Her şeyi Hz. Allah'a nisbet ederek, ona bu nisbet ölçüsünde değer verir. Buna karşılık, kâinat baştan sona Cenab-ı Allah'ı tanıtan sayısız âyetler, işaretler, deliller kitabı olduğu halde, materyalist bilim anlayışı ve ona dayanan felsefe, bu kitabın bir harfinin bile manâ-sı üzerinde eğilmez. Eşyayı inceler, onun maddî yapısı üzerinde durur, anatomisini atomlarına kadar hallaç eder, fakat manâsı üzerinde hiç düşünmez. Düşünecek olsa, onu manâsız ve gayesiz, ayrıca tesadüflerin oyuncağı, kâinatı da kaostan ibaret görür. Fakat harikulâdelikten düşen ve yaratılıştaki muhteşem intizamdan ve her bakımdan kusursuz fitrattan şu veya bu ölçüde çıkan bir hal görse, onu harikulâde bir şeymiş gibi teşhir eder. Meselâ, en kapsamlı bir Kudret mûcizesi olan insanın yaratılışına âdi bir şeymiş gibi bakar, onu incelerken anatomisinde hücrelerine, hücreleri teşkil eden en küçük unsurlara kadar iner, fakat ondaki gayeyi, manâları ve hikmetleri hiç görmez. İnsana, yapısına, yaratılışına sıradan bir şeymiş gibi bakar ama, fitrat dışı iki başlı veya üç ayaklı bir doğum görse, dünyayı ayağa kaldırır. Bütün varlıkların, otların, tohumların, çiçeklerin, tek hücrelilere varıncaya kadar en küçük canlıların nasıl muntazam beslendiğine dikkat etmez, fakat genel intizamdan sapmış, kafilesinden ayrı düşmüş bir böceğin deniz altında yeşil bir yaprakla gıdalandığını görür ve bunun üzerine günlerce yayın yapar. Kur'ân hikmetiyle Din'den kopuk beşer düşüncesi arasındaki bu fark ne müthiştir.

- **Modern düşünce veya felsefe: 1. 'Ene'ye ma'nâ-yı ismiyle bakar, yani "İnsan, ancak kendine delâlet veya işaret eder ve kendisi için çalışır."** der. 2. 'Ene' veya insanın varlığını kendinden ve kendisi için bilir. 3. 'Ene' veya insanın kendine verilen tasarruf dairesinde kendi kendinin

mâliki olduğunu iddia eder. 4. ‘Ene’ veya insanın kendinden kaynaklanan ve kendine dayanan sâbit bir hakikati olduğuna kaildir. 5. ‘Ene’ veya insanın vazifesinin ben-sevgisi sebebiyle şahsî tekemmül olduğunu ileri sürer.

Vahiy kaynaklı Peygamberlik yolu ise, modern düşünce veya felsefenin tam karşısında şu hükmü koymuş, sürekli şu en temel varoluş gerçeğini seslendirmiştir: İnsanın varlığından gaye ve insanın en temel vazifesi, İlâhî ahlâkla, en güzel seciye ve meziyetlerle ahlâk-olanmak; aczini görüp İlâhî Kudret’e, za’fını görüp İlâhî Kuvvet’e, cehaletini görüp İlâhî İlm’e, vahye, fakrını görüp İlâhî Rahmet’e ve ihtiyacını görüp İlâhî Servet’e sığınıp dayanmak; iktidarını İlâhî Kudret’e, gücünü İlâhî Kuvvet’e, bilgisini İlâhî İlm’e, vahye, servetini İlâhî Rahmet’e ve Zenginliğe ayna olmakta bilmek; noksanını görüp Kemâl-i İlâhî’yi tesbih ve O’na hamdetmek, kusurunu görüp tevbe ve istiğfarla İlâhî af ve mağfirete sığınmak, kısaca, Cenab-ı Allah’a en iyi ve makbûl kul olmaya çalışmaktır.⁷⁶⁵

Hız. Üstad Bediüzzaman’ın felsefe temel başlığı altında ele aldığı ve bilhassa modern düşünceyi tarif eden beşerî düşünce, vahiyden ve/veya İslâm’dan temelde ayrılır ve onun tam tersidir. Zaten bu düşünce semaya, semavî olana, Din’e zıt, karşıt ve hattâ düşman olarak ortaya çıkmıştır. Bu gerçeğe rağmen, modernleşme ve fert veya ferdiyetçilik adına bazı Müslüman ‘aydınlar’ onu savunabilmekte, hattâ İslâm ile özdeş gibi gösterebilmektedirler.

BEŞERÎ FELSEFE VEYA MODERN DÜŞÜNCE NAZARINDA İNSAN

Felsefe veya modern düşünce, insan benliği veya insanın mahiyeti olarak ele alabileceğimiz ‘ene’ye, insan ben’ine ma’nâ-yı ismiyle bakar. Yani, insanın kendi olarak ve kendisi için var olduğunu ve ancak kendisini gösterdiğini iddia eder. Oysa açıktır ki, insanı vücuda getiren kendisi değildir; insan, bizzat dileyerek ve kendi gücüyle varlık âlemine çıkmamıştır. Varlığının en önemli boyutlarında, dünyaya gelmesinde, fiziğinin, renginin, aile ve ırkının seçiminde, dünyaya geliş yeri ve tarihinde, ayrıca dünyadan ayrılış yeri ve tarihinde, kapasite ve

kabiliyetlerinin tayin ve tesbitinde, ihtiyaçları ve ihtiyaçlarının giderilme şeklinde insanın en küçük bir payı ve dahli yoktur.

İNSANI KENDİSİ İÇİN VAR GÖRMEK, TEMELSİZ, KEYFÎ BİR KABÛLDÜR

Modern düşünce veya felsefenin kendine güya temel aldığı, fakat tam tersine modern tercih, yöneliş, düşünce ve felsefeye göre kendine mahiyet ve rol biçilen modern bilimcilik veya bilimsellik, bu noktada insanı sağır, kör, şuursuz, bilgisiz ve iradesiz tabiatın, “tabiat güçleri”nin, sebeplerin, tesadüflerin gayesiz, maksatsız, sebepsiz bir neticesi, bir oyuncağı olarak görmektedir. Her halükârda, insan, varlık âlemine kendi isteği, tercihi, iradesi, bilgisi ve gücüyle çıkmamıştır. Onun varlığı, en temel boyutları itibariyle cibrî (pre-determined) bir çerçeveye mahkûmdur. Şu halde, bu çok açık varoluş gerçeğine rağmen modern düşünce ve felsefenin insanı kendinden dolayı ve kendisi için var, dolayısıyla ancak kendisine delâlet eder görmesi, sadece hiçbir temele dayanmayan keyfî bir tercihtir, esassız bir iddiadır, dayanaksız bir kabûldür.

Yer yer değişik münasebetlerle vurguladığımız üzere, kâinattaki muhteşem denge, intizam ve nizam; her bir şeye takılmış onlarca, hattâ yüzlerce fayda ve gaye; kâinatta hiçbir şeyin abes, manâsız ve faydasız olmaması; her şeyin her bir şey ve her bir şeyin her şeyin hizmetinde bulunması gibi apaçık gerçekler; bütün varlıkta varlığın kendisinin tayin etmediği çok önemli maksatlar ve hedefler takip edildiğini apaçık göstermektedir.

İNSANIN VARLIĞINDAN GAYE

İnsan ve cinler gibi şuur ve irade sahibi olanları dışında kalan bütün varlıklar, neyi niçin yaptıklarını bilmeden bütün bir kâinatın varlık sebebine hizmet etmekte, dolayısıyla kâinatın denge, intizam ve nizamında en küçük bir bozulmaya sebep olmamaktadır. Onları var eden ve varlıklarının gayesini ve vazifelerini tayin ve tesbit eden, açıktır ki, insan ve cinler değildir. Çünkü insanlar ve cinler, varlık âlemine çıkmada sondurlar; kaldı ki insan, ancak varlığını tanımaya, anlamlandırmaya ve kendisini kuşatan

“tabî” çevreye uyum göstermeye çalışma mevkiinde bir varlıktır ve hiçbir varlığın varlığından sorumlu, yani onu yaratan, var eden olmadığının da farkındadır. Şu halde, kendisini var kılmayan ve varlığı kendi dışında belirlenmiş pek çok mecburiyetlerle sınırlı bulunan insan, elbette kendisi için, kendisine işaret etsin, sadece kendisine delâlet etsin diye var değildir ve olamaz. Nasıl bütün kâinat kendisini Var Eden’i gösteriyor, O’na delâlet ediyor, varlığının ve neyi niçin yaptığının bile farkında olmadan pek büyük gayelere hizmet etmekle varlığından yegâne gayenin Var Eden’i göstermek ve tanıtmak olduğunu ilan ediyorsa, insan da, aynı işi şuuruyla, iradesiyle, bilgisiyle yapsın; kendi varoluş manâsına başka varlıkların varoluş manâlarını da katarak, yani bütün varlığın varoluş sebep ve gayelerini de okuyarak varoluşundaki maksadı gerçekleştirsin diye vardır. Bu o kadar açık bir gerçektir ki, başka türlü düşünmek ve iddia etmek, ancak keyfî, temelsiz, hakikatsiz bir tavır ve tercih olur. Evet insan, bütün diğer varlıklar gibi, ma’nâ-yı ismîsi, yani kendisi için ve kendisini gösterecek diye var edilmemiştir; o, bütün varlıklar gibi ma’nâ-ı harfîsi için vardır; kendini değil, kendini Var Eden’i, kendinde tecelli eden Sıfatlar’ın ve İsim-ler’in Sahibi’ni gösterecek diye vardır.

İNSANI KENDİSİNİN MÂLİKİ SAYMAK, BİR DİĞER DALÂLETTİR

Modern düşünce veya felsefenin, varlığı kendinden ve kendisi için olmayan, hayatının en temel boyutlarında en küçük bir payı ve dahli bulunmayan insanı kendine bırakılan tasarruf sahasında kendinin mâliki sayması, ayrı bir dalâlettir.

Kendisinin mâliki olan bir varlığın varlığı da kendinden ve bu varlık, tasarruf sahasını bizzat kendisi belirlemiş olmalı, bu tasarruf sahasında mutlak hakimiyete, yani dilediğini dilediği şekilde yapabilecek bir güce, iradeye ve bilgiye sahip bulunmalıdır. Oysa çok açıktır ki, insanın tasarruf sahasını belirleyen kendisi değildir. Yukarıda arz edildiği gibi, onun varlığının en temel boyutları, kendisini mecburî şartlar olarak kuşatmış bulunmaktadır. Bu şartların çevrelediği tasarruf sahasında o, dünü bilmemektedir, bugünle ilgili bilgisi hem sınırlı, hem yanlışlarla doludur;

yarın hakkında ise kesin hiçbir bilgiye sahip değildir. Bütün bunlardan öte, kendisini, vücudunu tanımamakta, vücudu bütünüyle kendi iradesi dışında çalışmaktadır. Aslî ihtiyaçlarını da, onların giderilme yolunu da kendisi belirlememiştir. Hayattan ne zaman, nerede ve nasıl alınacağı konusunda hiçbir fikri ve bilgisi yoktur. Dilediğini yapabilecek bir güce de asla sahip değildir. İçinde yaşamak mecburiyetinde bulunduğu “tabiî” ve beşerî çevre ile ilgili bilgileri son derece sınırlıdır. Ayrıca, mutlak bir varlık sahibi değildir; sürekli öğrenmek ve öğrenerek ve ibadetle terakkî ve tekâmül mevkiindedir; şu halde, hayatının her ânında eksiktir, noksandır. Vücudunun çalışması ve sağlığı gibi, ferdî ve içtimaî hayatının sağlığı da sadece kendisine, hattâ asla kendisine bırakılmamıştır. “Tabiî” ve beşerî bir çevrede iradesini, isteklerini, şahsî tercihlerini sınırlamak ve kendisinin değil, varoluşun gerektirdiği kanunlara uymak mecburiyetindedir. Böyle bir varlığın kendi tarafından değil, kendisini ve çevresini Yaratan tarafından kendisine bırakılmış tasarruf sahasında bırakın kendine mâlik bulunmasını, ferdî ve içtimaî hayatını düzenlemek için gerekli ve pek çoğu bizzat kendisinin tayin etmediği “tabiî” ve beşeri çevrenin varoluş şartları tarafından belirlenmiş yasaları bile kendisinin gerektiği derecede bilip tesbit edebilmesi mümkün değildir. Çünkü, arz edildiği gibi insan, dün, bugün ve yarın bilgisinden, kendisini ve başka insanları tanıyacak gerekli bilgiden, yasaları uygulatabilecek meşrû ve âdil güçten yoksundur. O halde insan, hiçbir şekilde ve hiçbir sahada kendisinin mâliki değildir ve olamaz; dolayısıyla o, kendisine bırakılan sahada kendisine verilen vazifeyi yapmak konumundadır.

HER BİR VARLIK, ONU VAR EDEN İÇİN VE O’NDAN DOLAYI VARDIR

O’nun için ve O’ndan dolayı vardır Bir varlığın hakikatının modern düşünce veya felsefenin iddia ettiği gibi kendisinden, kendisi dolayısıyla ve bu sebeplerden dolayı sâbit olabilmesi için, onun varlığının da kendinden, mutlaka gerekli, zaman, mekân ve madde sınırlarının dışında bulunması ve o varlığın bizzat kendisinin kendi varlığını dileyen, gerçekleştiren ve

dilediği şekilde yönlendiren olması zarurîdir. Oysa, kâinatta hiçbir varlığa böyle bir mutlaklık tanınmamıştır. Hiçbir şey ve hiç kimse, gayr-ı maddî varlıklar dâhil, zaman ve mekân boyutları dışında değildir; hiçbir varlığın varlığı ezeli, kendinden ve kendinden dolayı da değildir. Hepsi, varlığı Kendi'nden ve Kendi'nden dolayı, dolayısıyla zaman, mekân, madde ötesi ve mutlak Varlığın var etmesiyle vardılar; taşıdıkları hakikat, O'nun mutlak Hakk oluşundan, varlığının değişmez ve sâbit oluşundandır.

Madem her bir varlık varlığını her bakımdan O'na borçludur, dolayısıyla her bir varlığın varoluşu sebebini tayin ve tesbit eden de O'dur ve her bir varlık, O'nun için ve O'ndan dolayı vardır. Şu halde, insan dâhil hiçbir varlığa, bizzat kendisi, kendisine olan sevgisi, –hâşâ– kendisinden dolayı var olması sebebiyle terakkî ve tekâmül edip kendini gerçekleştirsin, kendisi için ve kendisi olsun diye bir vazife verilmemiş, tam tersine, her bir varlık, hayatının her karesinde kendini Var Eden'e aynalık yapsın, lekesiz bir ayna gibi O'nu göstere, aynasında kapasitesine göre O tecelli etsin, kendi aczini, temel yoksulluğunu, hiçbir şeye sahip olmadığını idrakle, “Nefy-i nefy, ispattır.” kaidesince, kendini nefyederek kendinde O görünsün diye vardır. Fâni, âciz, yoksul, varlığı tamamen Var Eden'e borçlu ve ancak O'nun Sıfat ve İsim tecellileriyle var olan bir varlığın şerefi de, gerçek varlığı da, O'nu gösterebildiği ölçüde olacaktır ve elbette öyledir. Bu çok açık, her bakımdan net, her gerçekten daha görünür gerçek sebebiyledir ki, vahye dayanan peygamberlik yolu, modern düşünce veya felsefenin tam karşısında şu hükmü koymuş, sürekli şu en temel varoluş gerçeğini seslendirmiştir:

İnsanın varlığından gaye ve insanın en temel vazifesi, İlâhî ahlâkla, en güzel seciye ve meziyetlerle ahlâklanmak; aczini görüp İlâhî Kudret'e, za'fını görüp İlâhî Kuvvet'e, cehaletini görüp İlâhî İlme, vahye, fakrını görüp İlâhî Rahmet'e ve ihtiyacını görüp İlâhî Servet'e sığınıp dayanmak; iktidarını İlâhî Kudret'e, gücünü İlâhî Kuvvet'e, bilgisini İlâhî İlm'e, vahye, servetini İlâhî Rahmet'e ve Zenginliğe ayna olmakta bilmek; noksanını görüp Kemâl-i İlâhî'yi tesbih ve O'na hamdetmek, kusurunu görüp tevbe ve

istiğfarla İlâhî af ve mağfirete sığınmak, kısaca, Cenab-ı Allah’a en iyi ve makbûl kul olmaya çalışmaktır.

PEYGAMBER YOLU VE BEŞER FELSEFESİ YOLUNUN MEYVELERİ

Peygamberlik yoluna itaat etmeyen, bu yolu takip etmeyen beşerî düşünce veya felsefe ise, insanın mahiyeti olan ‘ene’nin dizginlerini onun eline vermiş ve onu dalâlet vâdilerinde başıboş koşturmuştur. Bunun neticesinde, ‘ene’ye ait, insan enaniyet, benlik ve mahiyetine dercedilmiş kuvve, faktülte veya lâtifelerden *kuvve-i şehviye* (şehvetler mekanizması) dalında ‘putlar, yıldızlar, idoller, (sahte) tanrılar ve tanrıçalar’ türemiştir. Bunlar, ‘âbid’ ve ‘âbide’lerinin, yani kendilerine tapınanların karşısında onların kendilerine verdiği konumu koruyabilmek için eğilmiş, kendi âbid ve âbidelerine âbid veya âbide olmuş, hepsi beraber kolkola fışk, fahşâ ve fücür çukurlarında dolaşıp durmuşlardır. Buna karşılık, Peygamber yolu, kuvve-i şehviye dalında insanlık semasının güneşleri, ayları ve yıldızları olan peygamberler, asfiyâ ve evliyâ gibi iman, takvâ, ihlâs, ihsan, salih amel kahramanlarını yetiştirmiştir.

Beşerî düşünce veya felsefe, her halükârda galibiyeti ve gücü kutsamış, galibiyete götüren her yolu meşrû ve hakkı kuvvette görmüş, dolayısıyla, ‘ene’nin *kuvve-i gadabiye* (öfke–savunma mekanizması) dalında firavunlar, nemrutlar, deccallar, tarihin en korkunç zalimleri bitmiştir. Buna mukabil, Peygamberlik yolunun kuvve-i gadabiye dalında adalet, hakkaniyet ve merhameti esas alan devlet adamları ve kumandanlar yetişmiştir.

Beşerî düşünce veya felsefe, ayrıca, varlığı kendi için ve kendinden dolayı var gördüğünden, her bir şeydeki Yaratıcı’ya ait güzelliği o şeye mal ederek “Ne güzel!” demiş, insaniyete yakışır gerçek güzellikleri örterek, fizikî güzelliği öne çıkarmış, fâni güzellikleri alkışlayarak birer put haline getirmiş, riyakârlık ve gösterişe kapıları ardına kadar açmıştır. Bunlardan ayrı olarak, Peygamberlik yolundan kopuk beşerî düşünce veya felsefe, varlığı maddî–fizikî, insanı fizikî–nefsî boyutundan ibaret gördüğü için seyyal ve değişken görünüşü esas almış, varlığın mahiyete ait aslî ve

değişmez gerçeklerini de sürekli değişim seline atarak ve eleştiriye, propagandayı, münakaşayı, cerbeze veya demagojiyi öne çıkararak herkesi zamanzede yapmış, ortada tutunacak sâbit hakikat bırakmamış, neticede ‘ene’nin kuvve-i akliye dalında sanatta, düşüncede, edebiyatta materyalizm, spiritualizm, natüralizm, rasyonalizm, realizm, sürrealizm, liberalizm, romantizm, modernizm, post-modernizm gibi varlıklarını birbirlerine karşı olmada bulan “vâdilerde insanlığı başıboş ve şaşkın şaşkın dolaştırıp durmuş,”⁷⁶⁶ beşerin aklını bin parça etmiştir. Peygamberlik yolu ise ebedî, solmaz, tükettikçe ve tattıkça artan manevî ve mücerret güzelliği öne çıkarıp, maddî ve fânî güzelliğe ancak manevî ve bâkî olanı yansıttığı ölçüde değer vermiştir. Bu yol, edebiyat, mimarî, musikî gibi bütün sanat dallarında her dönem takdir gören, asla eskimeyen, temel manâsı ve hususiyeti kalıcılık olan hakkın hakikatini ispat edencesine klasikleşip, asla değerden düşmeyen, insan rûhunun daima arayıp meftun olduğu eserler ortaya koymuştur.

· **Modern felsefe ile Kur’ânî hikmetin beşerin içtimaî hayatına verdiği terbiye:** Felsefeye göre içtimaî hayatta dayanak noktası ‘kuvvet’, hedef ‘menfaat’, hayat ve hayattaki düstur ‘cidal veya mücadele’, fertler ve toplulukları birbirine bağlayan bağ sadece kan bağı ve ‘ırkçılık’ olup, bu hayatı yaşamaktan gaye ve netice, ‘nefsî hevesleri tatmin, ihtiyacı arttırma ve dolayısıyla mümkün olan en fazla tüketim’dir. Kuvvetin karakteri tecavüz, menfaatin karakteri ferdiyetçilik, bencillik ve menfaati tatmin uğruna kaynaklar üzerinde boğuşma, hayatı mücadele görmenin karakteri çarpışmak, ırkçılığın karakteri başkalarını yutarak beslenmek ve dolayısıyla tecavüzdür. Bütün bunlardan dolaydır ki, son asırlarda beşerin saadeti kalmamıştır.

Kur’ânî hikmete gelince: Ona göre içtimaî hayatta dayanak noktası ‘kuvvet’e bedel ‘hak’, hedef ‘menfaat’ yerine ‘fazilet ve rıza-i İlâhî’, hayat ve hayattaki düstur ‘cidal veya mücadele’ yerine ‘dayanışma ve yardımlaşma,’ fertler ve toplulukları birbirine bağlayan bağ ‘ırkçılık’ yerine ‘din, meslek ve vatan’ olup, bu hayatı yaşamaktan gaye ve netice, ‘nefsî hevesleri tatmin, ihtiyacı arttırma ve dolayısıyla mümkün olan en fazla tüketim’ yerine hevesleri meşruiyet sınırları içine alma,

rûhu ahlâkî yüceliklere teşvik, ulvî hisleri tatmin ve insanı insanî kemalâta sevk etmektir. Hakkın karakteri ittifak, faziletin karakteri sevgi, merhamet ve dayanışma, hayatta yardımlaşmanın karakteri birbirinin imdadına yetişme, Din'in karakteri kardeşlik ve muhabbet, nefsi gemlemekle rûhu kemalâta kamçılamanın karakteri iki cihanda saadettir.⁷⁶⁷

İÇTİMAÎ HAYAT AÇISINDAN MODERN DÜŞÜNCE VE KUR'ÂN

Hız. Üstad Bediüzzaman'ın içtimaî hayat noktasında modern düşünce ile İslâm arasında yaptığı bu karşılaştırma, son derece özlü, anlamlı ve bir kitap olacak çaptadır.

MODERN DÜŞÜNCE VE KUR'ÂN'A GÖRE KUVVET VE HAK

Gerçekten modern düşünce, kuvvetin çılgınlığını ve kuvvete tapınmayı doğurmuş ve “Hak, kuvvettedir.” zalimane anlayışını bir düstur haline getirmiştir. Bilgiyi de kuvvetin emrine vererek, ilmî araştırmaları daha fazla kuvvet elde etmeye yönlendirmiş, dolayısıyla en güçlü teknoloji silah teknolojisi olarak ortaya çıkmış, sürekli silahlanma son 1-2 asrın karakteri haline gelmiş, en öldürücü silahlar bu asırlarda icat edilmiş, savaşlar dünya çapına yayılmıştır. Çünkü, hakkın emrinde olmayan kuvvetin karakteri tecavüzdür; hakkın emrinde olmayan kuvvet, kanunu da kendi yapar. Oysa Kur'ân, bir ferdin hakkını bile topluma feda etmez, hakkı asla kuvvette değil, kuvveti hakta bilir ve hakkın emrine verir. Hakkın karakteri saygıdır, adalettir, zulüm ve tecavüzdən kaçınmadır, ittifaktır.

MODERN DÜŞÜNCE VE KUR'ÂN'A GÖRE HAYATIN GAYESİ VE BUNUN SONUÇLARI

Modern düşünce, hayatın veya insanın hedefi olarak menfaati benimsemiş, menfaatçiliği ve dolayısıyla ferdiyetçilik ve bencilliği doğurmuştur. Bunun neticesinde, fertlerin ve toplumların hayatı menfaatleri tatmin üzerine oturmuş, yeryüzü kaynakları menfaatperestliğin tatminine yetmediği ve bu tatmin sınır tanımadığı için de kaynaklar üzerinde boğuşma, kaynakları ölçsüz tüketme ve başka insanların, başka toplumların ve milletlerin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını sömürme, dolayısıyla sömürgecilik, son asırların en belirgin özellikleri haline

gelmiştir. Kur'ân ise, hayatta hedefi asla menfaat ve menfaatlerin tatmini değil, insanın ilmî–manevî–ahlâkî terakkîsi, tekâmülü ve böylece Allah'ın rızasını kazanma olarak tesbit buyurmuştur. İlmî–ahlâkî–mane-vî terakkî ve tekâmülün sahası sınırsız, bölünmez, paylaştıkça tükenmez, dolayısıyla kıskançlığa kapalı olduğu için, bu terakkî ve tekâmül, karşılıklı sevgi, merhamet, yardımlaşma ve dayanışmanın sebebidir.

MODERN DÜŞÜNCE VE KUR'ÂN'A GÖRE HAYATTA DÜSTUR VE BUNUN SONUÇLARI

Modern düşünce veya felsefe, bilhassa Darwinizm kaynaklı tabîî seçmeciliğin neticesi olarak hayatı cidal, yani kavga ve mücadele olarak tarif ettiği gibi, yaşamak ve hayatta kalmak için başkalarıyla mücadeleyi ve dolayısıyla mutlaka kazanmayı, kazanmak için de kuvvetli olmayı bir düstur olarak vazetmiştir. Bu da, bitmek bilmez çatışmalar, kavgalar, savaşlar olarak kendini göstermiş, dolayısıyla son asırlar, insanlar arasında saygının, yardımlaşmanın, kardeşliğin, îsar, yani başkasını kendine tercih rûhunun öldüğü yıllar olmuştur. Oysa kâinatın hayatında aslanan yardımlaşmadır. Daha önce üzerinde durulduğu üzere, kâinatta her şey bir şeyin yardımına koşar; tek bir meyve için ısısı, ışığı ve ışığındaki renklerle güneş, kendisi ve güneş etrafındaki hareketleriyle yer-yüzü, hava, toprak ve su, birbiriyle en orantılı şekilde yardımlaşır. Vücutta bir rahatsızlık, yara, ârıza ortaya çıktığında bütün vücut onu tamire yönelir. Hayat baştan başa bir yardımlaşma musikîsi olup, Kur'ân-ı Kerim de, “*İyilik ve takvâda, günahlardan, kötülüklerden kaçınmada yardımlaşın!*”⁷⁶⁸ düsturunu getirmiş, yardımlaşmanın da ötesinde îsar veya diğergâmlığı, yani yaşatmak için yaşamayı teşvik etmiş, Medineli Sahabîleri, yani Ensar'ı bu hasletleriyle övmüştür.⁷⁶⁹

MODERN DÜŞÜNCE VE KUR'ÂN'A GÖRE FERTLER VE TOPLUMLAR ARASINDAKİ BAĞ

Modern düşünce veya felsefe, insanlar arasında sadece biyolojik bağı görmüş, toplumlar arasında da ırk bağına tanıyarak, İlâhî Din'in yasakladığı ırkçılığı hortlatmıştır. Faşizm ve Nazizm, bu ırkçılığın çocukları olarak

ortaya çıkmıştır. Irkçılık, zalim ve haksız bir üstünlük iddiası taşır ve başka ırkları yutarak beslenir. Buna karşılık Kur'ân, ırkçılığı açıkça mahkûm etmiş, bir cahiliye taassubu olarak yasaklamış,⁷⁷⁰ bunun yerine toplumlar ve milletler arasında Din, meslek ve vatan bağı gibi bağları yerleştirmiştir. Bu tür bağlar, birleştiricidir ve yardımlaşma, paylaşma, dayanışma ve kardeşliğe sebeptir.

MODERN DÜŞÜNCE VE KUR'ÂN'IN İÇTİMAÎ HAYATTAKİ MEYVELERİ

Modern düşünce ve felsefenin içtimaî hayattaki meyvesi, nefsanî hisleri ve arzuları kamçılama, ihtiyaçları çoğaltma ve mümkün olan en fazla tüketime teşviktir. Gerçekten de modern hayat, baştan sona bir tüketim, dolayısıyla tüketim için üretme ve yine tüketme hayatıdır. Tüketimi a'zamî seviyeye çıkarmak ve sürekli arttırmak için reklâmlar, reklâmlar için de en fazla kadın kullanılmaktadır.

Tüketim çılgınlığı, artan ahlâksızlığın, kanaatsizliğin, doymazlığın, dolayısıyla suç işlemenin de en önemli sebepleri arasındadır. Modern çağda insan, tüketen bir hayvandan da öte tüketen bir makineye dönüşmüş ve tüketim âdeta tek değer haline geldiğinden, onu azaltacak değerler ve faziletler 'çağdışı' damgası yemiş, ahlâk 'etik'e dönüşmüş, maneviyat sahte manevî akımlarla yer değiştirmiş, insan tükettiği miktar ve marka ile ölçülür hale gelmiştir. Bu, insanın düşebileceği en derin çukurdur; insanın varlık hikmetine, değerine ve onuruna en aykırı bir haldir. Dolayısıyla, günümüzde insanın saadeti ortadan kalkmış; insan, doymaz, tükettikçe acıkır ve doymak bilmezliği ve kanaatsizliği sebebiyle en bedbaht varlık haline gelmiştir.

Oysa insan, tüketmek için değil, ilim ve ibadetle terakkî etmek, Cenab-ı Allah'ın ma'rifetine ulaşmak, dünyayı Âhîret'in tarlası yapmak, dünyada Allah'ın nimetlerini tadıp şükretmek ve bu nimetlerin Âhîret'teki ebedî karşılıkları için çalışıp, doymayı Âhîret'e bırakmak için yaratılmıştır. Çünkü insan, ne kadar tüketirse tüketsin kanaat etmedikçe doyması

mümkün değildir. Artan maddî tatmin, artan açlığı doğurur ve dolayısıyla maddî tatmin veya madde ile tatmin mümkün değildir.

Ayrıca, insan, bir gün ölüp toprak veya toprakta bakterilere yem olacaktır. Onun bâki kalacak olan ve asıl insanî özünü teşkil eden yanı, rûhudur. Dolayısıyla insana düşen, rûhun hayat seviyesini keşfederek, bu seviyeye yükselmeye çalışmaktır. Ruh ölmeyecek ve Cenab-ı Allah (c.c.), Kıyamet'te insanı yeniden inşâ edip, rûhuyla buluşturacaktır. Eğer insan dünyada rûhun hayat seviyesine uygun imanlı bir hayat yaşamış ve vücudunu bu istikamette kullanmışsa, elbette uhrevî hayatı ona göre şekillenecek; buna mukabil, dünyada sadece tüketmiş ve bunun için haram-helâl tanımamışsa, elbette uhrevî hayatı da ona göre olacaktır. Bu sebeple Kur'ân, nefsanî hisleri ve hevesleri gemler; onları kontrol altına alır ve sınırlar; ihtiyaçları kamçılıyıp çoğaltmaz ve insanı tavsiye ve teşvik buyurduğu sade bir hayat içinde heveslerini ve ihtiyaçlarını tamamen meşrû dairede tatmine, maddî tatmin noktasında kanaate çağırır. Dünyanın, nimetleri tadıp tanıma ve şükretme yeri, asıl ve nihaî doyumun ise Âhîret'te olduğunu öğretir. Heves ve ihtiyaçları kamçılama yerine rûhu manevî ve ahlâkî yüceliklere teşvik, ulvî hisleri tahrik ve tatmin, insanı gerçek insanî kemalâta sevkeder. İnsanın saadeti de burada yatar; tüketimde değil kanaatte, faziletlerde, ulvî hislerde, insanî kemalâtta, manevî ve ahlâkî yüceliklerde, rûhî tatminde yatar.

Bazı âyetler ve hadislerle ilgili olarak mutlak, mukayyet, âmm, hâs gibi hususları görememek, Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde düşülen yanlışların başlıca sebepleri arasındadır.⁷⁷¹

TARİH, VAROLUŞ GERÇEKLERİ VE KUR'ÂN İLE HADİS'İN DİLİ

İslâm, Kıyamet'e kadar bâki ve her şarta, her kişiye, her topluma, her yere ve her zamana hitap edebilir olmakla, bütün gerçekleri kendinde barındırır ve bu gerçekleri Kur'ân'da ve hadis-i şeriflerde bulmak mümkündür. Ne var ki, çoğu defa insanlar Kur'ân'a ve hadis-i şeriflere içinde buldukları zaman, mekân ve şartlarla kendi seviyelerinde yaklaştıkları için ve kendi yaklaşımlarını mutlaklaştırmak, yani tek doğru

kabûl etmekle hataya düşmektedirler. Oysa, kâinatta izafî, yani zamana, şarta, seviyeye, kişilere ve toplumlara göre değişkenlik gösterebilen gerçekler mutlak gerçeklerden çok daha fazla olduğu gibi, mutlak gerçeklerin de yine zamana, mekâna, şartlara, kişilere ve seviyelere göre izafî yansımaları olur. Âyetlere ve hadislerle bu açıdan yaklaşmamak, hem onları manâları ve hükümleri açısından, hem de tatbik sahaları açısından sınırladığı gibi, tefrikaya sebep olan ihtilâflara da yol açabilmektedir.

EN HAYIRLI AMELLE İLGİLİ FARKLI HADİS-İ ŞERİFLER

Meselâ, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), kendisine sorulan “En hayırlı amel hangisidir?” sorusuna, hadis kitaplarında sahih olarak yer aldığı üzere en az 5–6 farklı cevap vermişlerdir. “İman, namaz, gereğince yapılmış hacc, cihad” bu cevaplar arasındadır. Hadisler sahih olduğuna, Peygamber Efendimiz de her zaman doğruyu söylediğine ve elbette söylediklerinin farkında olduğuna göre, bu farklı cevaplar, farklı zamana, şartlara, yere ve kişilere göredir. Bir zaman ve bazı şartlarda ya da ima-na kapıyı yeni açmış kişiler için iman üzerinde durmak en gerekli mesele olması bir yana, kalbin ameli olarak iman, Din’in temelidir. Namaz, bütün ibadetlerin en büyüğü olmakla beraber, bazı şartlarda ve bilhassa ona gereken önemi vermeyen, en önemli eksiği namazda olan kimseler için namazı vurgulamak daha bir ehemmiyet kazanır. Bunun gibi, haccın da, cihadın da öne geçtiği zamanlar, yerler, şartlar ve onlara bilhassa önem vermesi gereken kişiler her zaman olacaktır. Oruç İslâm’ın şartlarından ve fiilî savaş cihetiyle cihad ise bu şartlardan olmadığı halde, Ramazan’da savaşa çıkıldığı zaman Peygamber Efendimiz (s.a.s.), orucun açılmasını istemiştir.

KİŞİYE SIFAT VEYA İSİM OLARAK İMAN VE KÜFÜR

Hız. Bediüzzaman’ın verdiği misalle ve birinci bölümde “Elfâz-ı küfür, yani küfür gerektirici sözler denilen sözleri söylemiş olmak, insanın kâfirliğinden kaynaklandığı kesin olmadıkça bir insanı kâfir yapmaz.” (s. 177) başlığı altında açıklandığı üzere, Peygamber Efendimiz veya İslâm, bir şey hakkında “Şu, küfürdür.” der. Bundan maksat, “Bu sıfat imandan kaynaklanan bir sıfat değildir; sıfat, kâfir sıfatıdır.” demektir. Fakat mü’min

ve kâfir, sıfat değil, isimdirler. Bir insandan kaynaklanan bir kâfir davranışı veya sıfatının onun küfüründen ileri geldiğine kesin delil olmadıkça, herhangi bir davranış veya sıfat sebebiyle kişilere kâfir damgası vurulmaz. Çünkü her bir Müslüman'ın, her bir mü'minin her bir fiili ve sıfatı, İslâm'dan ve imandan kaynaklanması gerekse de, bu, her zaman ve herkes için böyle olmaz. Bunun gibi, her bir kâfirin her bir sıfatı ve davranışı da küfüründen kaynaklanmaz. Dolayısıyla, iman ve küfür hükmü sıfatlara ve davranışlara bakılarak verilmez. Bir kâfirdeki mü'min sıfatı ve davranışı, kâfir iman etmedikçe onu mü'min yapmaya sebep olamayacağı gibi, bir mü'mindeki kâfir sıfatı ve ondan sudur eden kâfirce davranış da onu kâfir yapmaz.

• **Kur'ân, bitmez ve tükenmez bir hazinedir. Her asır, onun aslî hüküm ve kaidelerini kabûl ve teslim etmekle beraber, ek olarak, gizli hakikatlerinden hissesini alır, başkalarının hissesine ilişmez.**⁷⁷²

MÜFESSİRLER KUR'ÂN'IN HAKİKATİNİ ANLAMAMIŞLAR MI?

Bazıları, “Kur'ân'ın sırları bilinmiyor; müfessirler, onun hakikatini anlayamamışlar.” türünden iddialarda bulunmaktadır. Bu tür iddialarda bulunanların bazıları samimî olmakla beraber, bazıları ise selef-i sâlihîni suçlama gayesi taşımaktadır. Bu iddia bu iki gruptan hangisinden gelirse gelsin, temelde bir yanlış ihtiva etmektedir. Her nesil, kendi zamanına aittir ve zamanını aşp da ileride ortaya çıkacak bazı hakikatleri bilememeleri onlar için bir kusur teşkil etmez. Zaman ve mekân beraberliği varsa, yani, aynı dönemde ortaya çıkan hakikatlere ulaşabilme imkânına sahip veya o hakikatleri keşfedebilecek durumda iken zamanındaki seviyenin altında kalan kişi veya nesiller, elbette sorumluluk taşırlar ve vazifelerini hakkıyla yerine getirmemiş olurlar. Fakat sonraki dönemlerde ortaya çıkan hakikatleri önceki dönemlerde yaşayanlar bilemedi diye onları tenkit etmek, insafsızlıktır ve yanlış bir tavidir.

Zamanın döl yatağındaki pek çok hakikat, vakti gelince ortaya çıkar. İnsanlık, ilmî açıdan sürekli tekâmül halindedir ve bu tekâmül, yeryüzünün her köşesinde aynı seviyede de seyretmemektedir. Buna karşılık Kur'ân ise,

herhangi bir zamanla sınırlı olmayan bitmez ve tükenmez bir hazinedir. O'nun hazinelerini tek bir dönemde keşfetmek, tek bir neslin ondaki bütün hakikatlere ulaşabilmesi mümkün değildir. O'nun her dönemde herkese hitap eden, herkesin anlayabileceği ve herkesin kabûl etmek ve uygulamaktan sorumlu olduğu aslî kaideleri ve hükümleri vardır. Bunun yanı sıra, hem bu aslî hüküm ve kaidelerin her seviyeye hitap ve her seviyeyi tatmin eden tabakaları olduğu gibi, Kur'ân'ın her döneminin onlardan hissesini alacağı ve başka dönemlerin hisselerine ilişemeyeceği sayısız denebilecek hakikatleri de vardır.

İşte, selef âlimleri, müfessirler, Kur'ân'ın aslî hükümlerini ve kaidelerini elbette anlayıp açıklamış, öyle ki, belki bazıları sonradan gelenlerden daha iyi anlamış ve tefsir konusunda Kıyamet'e kadar geçerliliğini koruyacak kaideler ortaya koymuşlardır. Öte yandan, herkes gibi selef âlimleri de zamanlarının çocuğu olarak, içinde buldukları zamanın ve bizzat kendilerinin kapasitelerine ve seviyelerine göre hem bu aslî hükümlerden ve kaidelerden nasiplerini almış, hem de Kur'ân'ın diğer hakikatlerinden de hissesiz kalmamışlardır. Bu bakımdan, Kur'ân'a yaklaşır ve O'nu anlamaya çalışırken önceki dönemlerde yaşayan âlim-lerden mümkün olduğunca istifade etmek ve o âlimlere saygı duymak bir esastır. Buna karşılık, içinde bulunulan zamanın kapasite ve seviyesinden de tam istifade ile selef âlimleriyle sınırlı kalmamak ve Kur'ân'ın bu asrın sahiline boşalttığı, boşaltacağı hazinelerinden de sonuna kadar istifade etmeye çalışmak da ikinci bir esastır.

· **Âmm, bir hâssın intifasıyla müntefî değildir. (Umumî bir şey, ondaki veya ona atfedilen bir hususiyetin sönmesiyle sönmez.) Her eve kendi kapısıyla girmek lâzımdır. Zira her evin bir kapısı var. Ve her kilidin bir anahtarı vardır.**⁷⁷³

EVLERE KAPILARINDAN GİRMEK

Bu, Kur'ân-ı Kerim'in de bir emridir: "... Gerçek fazilet, evlere arkalarından girmeniz değildir; gerçek fazilet, takvâlı olmaya çalışan(in hali)dir. O halde, evlere kapılarından girin. Emir ve yasaklarına tam ittiba

ile Allah'ın korumasına dâhil olun ki, gerçek mazhariyete, muradınıza ve gerçek kurtuluşa erebilirsiniz.” (Bakara Sûresi/2: 189)

ÂYET VE HADİSLER KONUSUNDA ÜÇ ANA HÜKÜM VE TEFSİRDE ÜÇ ANA KAİDE

Kur'ân-ı Kerim âyetleri gibi, hadis-i şeriflerde de üç ana hüküm bulunur: 1. Bu âyet Allah'ın, bu hadis Peygamber'in sözüdür. Bu âyetteki hüküm kesindir; bu hadis-i şerifteki hüküm de, eğer hadis mütevatirse, kesindir. 2. Bu âyetten Cenab-ı Allah'ın, bu hadisten Hz Peygamber'in muradı, kastettiği manâ haktır. 3. Bu âyetten Hz. Allah'ın, bu hadisten Hz Peygamber'in muradı veya kastettiği manâ budur.

Hadisler içinde mütevatirler hakkında olmak kaydıyla, bu üç hükümden ilk ikisine inanmak farzdır, inkârı küfürdür. Tartışmalar ve görüş ayrılıkları üçüncü hükümde ortaya çıkar. (1) Din'in muhkematına, yani değişmez esaslarına, (2) belâğatin kaidelerine (3) ve dilin kaidelerine uygun düşmek, yani lâfzın mütehammil olması kaydıyla âyetler hakkında her müfessirin, hadislerle ilgili her otorite âlimin yorumuna doğru nazarıyla bakılabilir. Yukarda geçen hadis-i şerife, dünyanın ömrü ile kıyaslandığında Peygamber Efendimiz'le Kıyamet arasında çok kısa bir zamanın olduğu manâsı verilebileceği gibi, Peygamberimiz ile Kıyamet arasında başka bir peygamber gelmeyeceği manâsı da verilebilir. İki manâ da doğrudur.

Bir söz, bir âyet-i kerime veya hadis-i şerif, pek çok manâ ve hükmü kendinde barındırabilir. Meselâ, bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.s.), elinin yanyana iki parmağını işaret ederek, “*Ben ve Kıyamet, bu ikisi gibiyiz.*” buyurmuşlardır.⁷⁷⁴ Bu türden, yani farklı yorumlara açık âyet ve hadislere verilen, yani o âyet ve hadislerden insanların, hattâ ehlinin anladığı muhtemel manâlar içinde bazen zamanın ve zamanla keşfedilen kesin ilmî gerçeklerin doğrulamadıkları olabilir. Ayrıca, bu manâlar Din'in muhkematına ve hem dilin, hem belâğatin kaidelerine uygun olduğu halde, bir zaman otoriteler tarafından bir âyet veya hadise verilen manâ veya manâlardan biri, yani o âyet veya hadisin Cenab-ı Allah veya Hz. Peygamber Efendimiz tarafından mutlak kastedilen manâsı değil, bir zaman

otoritelerin ona verdiği manâ zamanla yanlış çıkabilir. Bundan Hadis kriterlerince sahih olmak kaydıyla hadisin uydurma olduğu sonucu asla çıkmayacağı gibi, –hâşâ– âyete ve dolayısıyla Kur’ân’a şüphe getirilemez. Sözkonusu âyet veya hadisten o manânın kastedilmediği sonucu çıkar. Yani, hata, ona Cenab-ı Allah veya Hz. Peygamber tarafından kastedilmeyen manâyı verenlerdedir. Küllî kaidelerdendir ki, *âmm, bir hâssın intifâsıyla müntefî değildir*; yani, umumî bir şey, ondaki veya ona atfedilen bir hususiyetin sönmesiyle sönmez.

TEMEL DÜSTUR

Önemli olan, her konuda usûle, metodolojiye uymak, neyin nerede bulunduğunu, bulunacağını, dolayısıyla nerede araştırmak gerektiğini iyi bilmek, her meselenin kendi kaynağına inmek, her ilmi o ilimde otorite olanlardan takip etmek, hangi konuda kime ne ve nasıl sorulacağını, her iş ve meselede kime nasıl müracaat edileceğini ve kiminle nasıl münasebette bulunulacağını iyi bilmektir. Yani, Kur’ân’ın emriyle “evlere kapılarından girmek”, her kilide kendi anahtarını sokmak gerekir.

· **Bir şeyin şerefi, neslinde değil, zâtındadır. Bir şeyin aslını gösteren, meyvesidir. Birinin malına başka mal –kıymetli bile olsa– karışırsa, malını kıymetsiz ettiği gibi, haczedilmesine dahi sebep olabilir.**⁷⁷⁵

İNSANIN AYNASI, ESERLERİ VE DAVRANIŞLARIDIR

Hz. Allah (c.c.), ölüden diriye, diriden ölüyü çıkarır; halk deyişiyile, âlimden zalim, zalimden âlim doğabilir. Dolayısıyla, insanları sadece ailelerine bakarak değerlendirmek her zaman mutlaka doğru sonuç vermez. Ailenin veya kişinin asaleti, verdikleri ve aldıkları terbiyededir. Buna en güzel misal de, Türkiye’de Cumhuriyet döneminde, aynı dönemde İslâm dünyasında asırlara dayalı terbiye ve kültür temelleriyle bağları koparılan nesillerde görülen tarifi zor yozluk, yobazlık ve hoyratlıktır. Bir diğer ve önemli tarihî misal, bir davada öncülük yapan neslin, Sahâbe misalinde olduğu gibi, o davaya tam zıt insanların çocuklarından oluşurken, bu neslin çocuklarının hiçbir zaman babalarının yerini tutamaması ve o davanın başka ve yeni nesillerce sürdürülmesidir. Bir ağacın bile yetişmesinde çekirdeğin

sağlamlığı elbette önemlidir; fakat çekirdek kadar toprağın, sulamanın, ağacın gerekli ısıyı almasının ve budama ve ilaçlama gibi bakımın da önemi vardır.

HER AĞAÇ, KENDİ MEYVESİNİ VERİR VE KENDİ MEYVESİYLE KIYMETLİDİR

İnsan, yaptıklarıyla, davranışlarıyla, eserleriyle kendisini ortaya koyar; bunlar, onun aynasıdır. Mübarek bir sözde, “Allah yanındaki yerinizi öğrenmek istiyorsanız, Allah’ın sizi istihdam buyurduğu işe bakın.” denmiştir. İşin içinde gizli nifak olmamak kaydıyla bu söz, elbette doğrudur. Bunun gibi, bir ağacın hayatiyetini, ne ölçüde canlı olduğunu ve ne ölçüde çürümeye, kurumaya doğru gittiğini meyvelerinden anlamak mümkündür. Ayrıca, her ağaç, kendi meyvesini verir. Bundan ayrı olarak, elma ile armut toplanmaz ve bir arada satılmaz. Meşhur ve kabûl görmüş bir sanatkârın eserine başka bir sanatkârın eseri karışsa, o kabûl görmüş sanatkârın eserinin değerini düşürür. Hattâ, bir mala, bir ürüne veya esere başka bir mal, ürün veya eser karışsa, o mal, ürün veya eser kendisi ve sahibine ait olmaktan çıkar, dolayısıyla bazen haczedildiği bile görülür.

İşte, Kur’ân’da Kur’ân’a ait manâlar vardır. Müfessirlerin Kur’ân’dan çıkardıkları her manânın Kur’ân’dan, hadisçilerin hadislerden çıkardıkları her manânın da hadislere ait ve Peygamberimizin kastettiği manâlar olması gerekmez. Çünkü, bir sözden söyleyenin kastetmediği manâlar çıkarmak mümkün olduğu gibi, bazen yanlış anlama ve yorumlamalar da sözkonusu olur. Aynı şekilde, genellikle hikmetli sözler söyleyen, söylediklerinin çoğu doğru olan, ilmi, ahlâkı ve bakış açısındaki isabetle temayüz etmiş bir insanın sözleri arasına başka sözler katılsa, bu sözler diğerlerinin sözlerinin değerini düşürür. Katılan, karıştırılan sözler daha güzel bile olsa, gümüş bir nesneye karıştırılan altın gibi, diğerlerindeki tenasübü, birbirleriyle münasebeti, denge ve âhengi bozar.

HAKİKATLERİN MİHENGİ İNSANLAR DEĞİLDİR

İnsanlar, çok defa bir şeyin şerefini o şeyin zâtından çok neslinde aramaları gibi, hak ve hakikati de kişilerde ararlar. Cemel Savaşı’nda Hz.

Ali'ye (r.a.) yaklaşan biri şöyle der: “Ya Ali! Bir yanda sen, öte yanda Aişe, Talha ve Zübeyr. Ben, nasıl davranacağım, hanginizi tercih edeceğim?” Hz. Ali'nin cevabı çok aydınlatıcıdır: “Hakkı ve hakikati şahıslarda arıyorsan, hak ve hakikate ihanet ediyorsun demektir. Şahısları hak ve hakikate göre değerlendireceksin.” O bakımdan, bir fikrin, bir sözün doğruluğu, –Cenab-ı Allah ve Hz. Peygamber (s.a.s.) olmamak kaydıyla– o fikir veya sözün sahibinde değil, kendisindedir. Peygamberler dışındaki çok büyük insanlarda da az da olsa yanılmalar olabilir.

Çok defa insanlar, kabûl görmesini istedikleri sözleri ve düşünceleri halk nazarında makbûl insanlara atfederler. Bazı vaizlerin, nasihatçıların ve menkıbe yazarlarının Din'i ve dinî emirleri sevdirmeye, Din'in yasaklarından sakındırma adına mevzû hadisleri Hz. İbn Abbas gibi zatlara atfetmeleri, bu türden bir davranıştır. Fakat bu davranışlar cehalettir; o zatlara da, Hadis'e de ihanettir. Dolayısıyla, hak ve hakikatten hiçbir sebeple sapmamak gerekir.

Bu hususta dikkat edilmesi gereken diğer bazı gerçekler de şunlardır:

Her zamanın bir hükmü vardır. Zaman dahi bir müfessirdir, (tefsirini ortaya koysa ona itiraz edilmez). Mevcut durum, şartlar ve hadiseler ise pek çok gizli manâları ortaya çıkarır. Kamuoyuna hocalık edecek, ilmî kamuoyudur.⁷⁷⁶

İnsanın genel mahiyeti ve yapısı, aslî ihtiyaçları ve bunları giderme şekli, hayatının genel akışı, “tabî” çevresi ve bunlarla birlikte onu bekleyen son olarak ölüm ve Âhiret, değişmez. Ayrıca, asırlardır insanlar tarafından kabûl gören ahlâk düsturları da değişmez. Dolayısıyla, insanla ilgili kanunlar içinde aslî yere sahip olanları, tarih boyu aynı kalmıştır.

DİNÎ HAKİKATLERDE SÂBİT VE DEĞİŞKEN HUSUSİYETLER

Bunlardan ayrı olarak, İlâhî Din'in temel iman, ibadet, ahlâk ve muamelât esaslarıyla, çok büyük nisbette haram–helâl esasları da aynı kalmıştır. Şu kadar ki, insanların bunları idrakinde, özellikle Allah ma'rifeti gibi kalbî–ruhî–manevî meseleleri idrak ve tatbikte elbette kişilere göre, hattâ onların terakkî ve tedennisine göre mertebeler, farklı müşahedeler,

dolayısıyla da farklı görüşler olabilir. Bunlar gibi, ikinci derecedeki meselelerde de zamanla hükümler değişir. Fakat bu değişiklikler, temel esaslarda bir değişimi gerektirmez ve böyle bir değişime yol açmaz. Ayrıca, İslâm ve Kur'ân, bütün zamanlara, şartlara ve idrak seviyelerine hitap ettiği için Kur'ân âyetleri ve hadis-i şerifler, bütün bu zamanlara, şartlara ve seviyelere seslenen manâ tabakalarına sahiptir. Bunun gibi, âyetlerde ve hadislerde, zamanla ortaya çıkacak ilmî veya kevnî gerçeklere ve yaşanacak hadiselerle işaretler de vardır. Bunların gerçekte ne manâyâ geldiği, hangi hadiselerle nasıl işarette bulunduğu vakti gelince ve hadiseler yaşanınca daha çok anlaşılır. Öyle ki, sözkonusu manâ tabakaları ve işaretler, her dönemde ve şartta o döneme ve şartta has yanlarıyla kendilerini açarlar. Meselâ, Hz. Mehdî ile, Deccal ile, Kıyamet hadiseleri ile, İslâm'ın Kıyamet'e kadarki başarılarıyla ilgili hadislerin her zamana bakan bir yanı vardır ve o yanı, o zamanda ortaya çıkar.

İKİNCİ DERECEDEKİ DİNÎ MESELELERDE ZAMAN VE ŞARTLAR FAKTÖRÜ

Bu önemli gerçek sebebiyledir ki, İslâm'ın ikinci derecedeki hükümlerine bakışta ve onları değerlendirmede zamanın ve şartların tesiri veya zaman ve şartlar faktörü, İslâm'ı tebliğde yine zaman, şartlar ve şahıslar faktörü, pek çok âyetleri ve hadisleri anlamada, onlardaki manâ tabakalarını görebilmede yine zaman, mekân, şartlar, şahıslar ve ilmî gelişmeler faktörü mutlaka hesaba katılmalı, dolayısıyla bu hususlarda peşin ve kesin hükümden ve acelecilikten kaçınmalıdır. Meselâ, sözkonusu hadisleri sıhhat açısından değerlendirirken özellikle dikkatli olunmalı, zamana ve şarta bağlı hükümleri, bahis mevzuu âyetleri ve hadisleri değerlendirmede her ilmin, yani Fıkıh'ın, Tefsir'in ve Hadis'in usullerine, metodolojilerine bağlı kalınmalıdır.

Bu küllî kaideler çerçevesinde üzerinde durulması gereken bir başka husus şudur:

İLK YAYILMA SÜRECİNDE İSLÂM VE İSLÂMÎ MESELELER

Necip Arap kavmi, Cahiliyye zamanında ümmî, fakat özellikle Kureyş, belki de tarihin en kapasiteli kavmi idi. Aralarında İslâm tebliğ ve hak tecelli edince, istidatları gerçeğe uyandı ve bütün rağbet ve meyillerini İslâm'ı anlamaya, tatbik ve tebliğ etmeye hasrettiler. Kâinata ve kâinat gerçeklerine ise ikinci derecede ve ilmî inceleme adına değil, inançlarına delil olmaları noktasında bakıyorlardı. Kapasite ve kabiliyetlerini terbiye ve tatmin eden yalnızca Kur'ân ve sonra da Hadis idi.

Zamanla İslâm her tarafa yayılıp, pek çok başka kavimden İslâm'a akın akın girmeler olunca, özellikle Vehb ibn Münebbih ve Ka'bü'l-Ahbar gibi İsrail Oğulları bilginlerinden Müslüman olanların bilgileri de "Müslüman" oldu. Bunların yanısıra, başka kavimlerden Müslüman olanlar da, eski pek çok malûmatlarını da beraberlerinde getirdiler. Kısaca İslâm, yayıldığı çok geniş ve dinler, felsefeler meşheri olan "Orta Doğu" bölgesinde pek çok dinler ve felsefelerle karşılaştı. Bunlar vasıtasıyla İslâm'a dâhil olan ve onun esaslarıyla çatışmayan, çelişmeyen bazı bilgiler ve kıssalar nakledilir, anlatılır ve tenkitsiz dinlenirdi. Bunların Din'e ters ve kabulü mümkün olmayanlarını Müslüman âlimler ayıkladılar. Ne var ki, Din'in esaslarıyla çelişmediğinden dolayı birer bilgi veya kıssa kabilinden anlatılan bazı şeyler zamanla bazı tefsir, hattâ Hadis kitaplarına girdi ve Din'den, hattâ Kur'ân'dan ve Hadis'ten gibi telâkki edilir oldu. Belki bunlar âyetlerin ve hadislerin daha derin veya ikinci, üçüncü dereceden manâlarını anlamada faydalı olabilirdi ama, katiyen Din'den, Kur'ân'dan ve Hadis'ten olamazdı. Fakat âlim sayılamayacak ama âlim yokluğunda âlim telâkki edilen ve tefsir için kaynağı olmayan bazı zâhirperestler, birtakım âyet ve hadisleri İsrailî hikâyeler çerçevesinde tefsir ettiler. Bu tarihî gerçek, Kur'ân'ı anlamada şu küllî kaideye vücut vermektedir:

- **Tefsirde geçen her bir şeyin Kur'ân tefsirinden kabûl edilmesi gerekmediği gibi, Kur'ân'dan olması da katiyen gerekmez ve elbette değildir. Kur'ân'ı da, Hadis'i de tefsir edecek, birinci derecede Kur'ân ve Hadis'tir. Yoksa bırakın İsrailî bilgileri, hükümleri mensuh, kıssaları dahi tahrife uğramış İncil ve Tevrat dahi olamaz. Ayrıca,**

âyetlerin ve hadislerin dolaylı yoldan anlam sahasına giren bilgiler de hiçbir zaman asıl manânın yerine konamaz.⁷⁷⁷

İSLÂM'IN EMSALSİZ BİR BAŞARISI

İsrailî kaynaklardan olduğu kadar, Yunan felsefesi gibi felsefelerden de Müslümanların düşünce dünyasına bazı hurafeler girdi ve onların düşünce dünyalarını kısmen karıştırdı. Bu türden girmeler, bazı Müs-lüman zihinlerde tahkikten taklide de yol açtı.

İslâm'ın tarihte emsali olmayan bir büyük başarısı da, işte bu sahada kendini gösterdi. Daha önceki ümmetlerin tesirlerinde kalıp, safî inançlarını şirke bulaştırdıkları bâtil dalâlet unsurlarını ehl-i Sünnet Müslü-man âlimler İslâm'ın harimine sokmadılar; onlara ve onları benimseyen birtakım dalâlet mezheplerine karşı fevkalâde mücadele verdiler ve Kur'ân'ı da, Hadis'i de paklıkları içinde gelecek nesillere aktardılar. Buna karşılık, bu unsurlardan etkilenen bazı dalâlet mezhepleri mensuplarının ve Ehl-i Sünnet içinde çok küçük azınlık teşkil eden bazı zâhirperestlerin yazdıkları, bilhassa İslâm düşmanları veya birtakım cahiller tarafından İslâm'a hücumda mazeret olarak kullanıldı ve kullanılıyor.

Kur'ân, i'cazıyla kendisini himaye eder

Kur'ân, her zaman her türlü haricî sızmadan kendisini koruyacak unsurlara sahiptir. Bunların başında da onun i'cazı, yani bizzat lâfzındaki mûcizelik gelir. Dolayısıyla, onun lâfzını ve belâğatini anlamak çok önemlidir.

Kur'ân'ın manâsı inci ise, baştan sona belâğat mûcizesi olan lâfzı, o incinin sadefidir. O'nun başka dinlerden, başka felsefelerden şahitlere, bu şahitlerin tezkiye veya tebriesine asla ihtiyacı yoktur. Asıl Kur'ân'ın tebrie ve tezkiye etmediği inançlar, düşünceler, felsefeler, herhangi bir gerçek değeri taşımaz. İnci mesabesindeki Kur'ân'ın manâlarını sadefinde, yani öncelikle kendisinde, kendi lâfzında aramak gerekir.

Bu gerçeğe rağmen her zaman bazı felsefe, inanç ve akımlardan etkilenme ile Kur'ân ve Hadis'i anlamada hatalar yapılabilmektedir. Bu hataları gidermenin bir yolu, bizzat Kur'ân'ın ve Hadis'in lâfzına müracaat

ise, diğerk veya yardımcı bir yolu ise, özellikle âyetlerin kâinat gerçeklerine bakan ikinci veya üçüncü dereceden manâlarını veya derinliklerini keşfetmek ve yeni ilmî gelişmeler tesirinde Kur'ân'ı yanlış anlamalara ve tenkitlere kurban etmemek için, her zaman hem müsbet ilimler denilen kâinat ilimlerinin her birinden, hem de dinî ilimlerin her birinden en az bir veya birkaç mütehasstan oluşacak bir heyet, Kur'ân'ı tefsir etmelidir. Yani, zamanın tefsirine müracaat etmek gerekir.

Hız. Üstad Bediüzzaman (r.a.), bütün bu açıklamalarını şu önemli sonuçlarla bağlar:

· **Umumî efkâr (kamuoyu), her dönem yeni bir tefsir ister.**⁷⁷⁸

Evet, her zamanın bir hükmü vardır. Zaman dahi, bir müfessirdir. Mevcut durum ve hadiseler ise pek çok gizli manâları ortaya çıkarır. Kamuoyuna hocalık edecek, ilmî kamuoyudur. Bu sebeple: Büyük bir müfessir olan zamanın başkanlığı altında, her biri (Fizik, Kimya, Biyoloji, Astronomi... gibi müsbet) ilimlerden birinde mütehasıs bilginler ve ayrıca (bütün dînî ilimler sahalarında) tahkik ehli âlimler arasından yapılacak bir seçimle bir ilmî mebuslar meclisi oluşturulmalı ve bu meclisin üyeleri, meşveret ile bir tefsir meydana getirmelidirler. Bunlar, bir yandan zamanın tefsirlerini, âyetlerin zamanın rahminde ortaya çıkan manâ-larını dikkate alır ve hazırlayacakları tefsire dâhil ederken, diğerk yandan, önceki bütün ve farklı tefsir ekollerinden tefsirlere dağılmış bulunan güzellikleri ve mükemmel noktaları daha da geliştirip derinleştirmeli ve üzerlerinde daha bir çalışarak, bir araya toplamalıdırlar.

· **Akıl ve nakil çatıştığında akıl asıl alınır ve nakil te'vil olunur. Fakat o akıl, akıl gerektir.**⁷⁷⁹

AKIL VE NAKİL MÜNASEBETİ

Bu, yanlış anlaşılıp yanlış yorumlanmaya müsait ama önemli bir kaide-i külliye'dir. Nakilden kasıt, Kur'ân ve hadislerdir. Kur'ân ve hadisler, her zamana, her şarta, her şahsa, her hadiseye hitap ettikleri için *muhkemât* denilen ve lâfzen de çok yoruma açık bulunmayan kesin kaideleri dışında her zamana, her şarta, her kişiye, her hadiseye bakan yönleri itibariyle

yoruma açık ifadeleri ve kaideleri de muhtevîdirler. Bu ikinci tür ifadelere *müteşabihât* denir.

MUHKEMLER VE MÜTEŞABİHLER

Muhkemât, açık ve yoruma ihtiyaç bırakmayan manâlarıyla kesin hükümler ve kaideler ihtiva ettiği gibi, onların, ayrıca her zamana, her şarta, her kişiye ve hadiseye bakan, yani *müteşabih* boyutları da vardır ve bu boyutların ortaya çıkarılması da yorum gerektirir. Söz konusu yorumları yapabilmek, çok defa ilimlerin gelişmesine ve sürekli geçip giden ve ilerleyen zamanın tefsirine ihtiyaç hissettirir. Burada önemli bir gerçeğe parmak basmak gerekirse, Kur’ân âyetlerinin her birinin herkese açık zâhir ve net boyutu olması hasebiyle bütün Kur’ân âyetleri *muhkem*dir. Öte yandan, hususî manâda *muhkem* kabûl edilen âyetlerin dahi, arzedildiği gibi, zamana, şarta, şahsa, seviyeye bağlı boyutları ve manâ derinlikleri olması sebebiyle Kur’ân, aynı zamanda baştan sona *müteşabihtir*.

“O AKIL” VE NAKLİN HÜKMÜ

İşte, gerek *müteşabihât*, gerekse *muhkemâtın* zamanın ilerlemesi ve ilimlerdeki gelişmelere paralel yorum ve keşfedilmeyi bekleyen müteşâ-bih yönleri, her zaman doğru kavranamayabilir ve özellikle ilimlerde henüz katedilmemiş mesafeler sebebiyle yanlış anlaşılabilir. Dolayısıyla, Kur’ân ve Hadis’in söz konusu ifadeleri, zaman zaman sanki ilimle, akılla çelişiyormuş zannedilir. Oysa ortada eksik bilgi ve yanlış anlama vardır. Zanna dayalı ve tamamen eksik bilgi ve yanlış anlamadan kaynaklanan söz konusu çelişme vaki olduğunda, Kur’ân’ı ve Hadis’i muhkemleri ve müteşabihleriyle, muhkem ve müteşabih boyutlarıyla çok iyi anlayan, kavrayan, yeterli ilmî birikime de sahip akıllar bu çelişme veya çatışmayı çözer ve gerçeği ortaya koyarlar. Kur’ân-ı Kerim, bu tür akılları veya akıl sahiplerini “ilimde râsih, yani kökleşmiş olanlar,” “lubb, yani gerçek ve derin idrak sahipleri”⁷⁸⁰, “ilim sahipleri”⁷⁸¹ ve “istinbat ehli” gibi terimlerle anar ve ortaya bu hususlarda bir mesele çıktığında bunun bu insanlara havale edilmesini emreder.⁷⁸²

Netice olarak, nakil karşısında aklın tercih edilmesi, kesinlikle aklın naklin yerini alması, hattâ nakle hakem olması dahi demek değildir. Akıl, öncelikle nakli anlamak, onu doğru anlamak için vardır. Akıl, naklin yanlış anlaşılması veya anlaşılammaması gibi durumlarda onu doğru anlamaya çalışır ve dolayısıyla “o akıl”, yani, nakli doğru anlayan akıl, bilhassa cahiller elinde yanlış anlaşılıp, yanlışâ âlet edilen nakle tercih edilir. Yoksa hüküm, naklin sözkonusu olduğu her yerde ve daima naklidir. Naklin sükut edip, hükmü akla bıraktığı yerlerde ise akıl, öncelikle naklin genel ve sâbit düsturlarına ve üzerinde durulan meselenin dâhil bulunduğu sahaya ait ilmin gerçeklerine göre hükmünü verir.

· **Öncelikle Kur’ân ve Sünnet temelli olan Şeriat-ı İslâmiyye, aklî bürhanlar ve kat’î ilmî esaslar üzerinde yükselir.**⁷⁸³

İSLÂM’DA DİN İLE İLİM, BİLMEKLE İNANMAK ARASINDA ÇELİŞKİ OLMAZ; İSLÂM’DA İLMÎ VE İMANÎ KESİNLİĞİN MERTEBELERİ AYNIDIR

İslâm, Hz. İsa’dan (a.s.) sonra aldığı şekilde Hıristiyanlık gibi Din ile ilmin, inanmakla bilmenin ve aklın arasını ayırmamış, inancı aklî, mantıkî ve ilmî olması gerekmeyen bir dogma olarak asla görmemiş, tam tersine, kendisini selim akıl, mantık ve ilme tescil ettirmiştir. Dolayısıyla İslâm’da selim akla, mantığa ve ilme aykırı hiçbir şey yoktur. Fakat tabî ki bu, herkesin aklının İslâm’a hakem olabileceği manâ-sına gelmez. İslâm, ilmin sağladığı kesinliğin (*ilme’l-yakîn*) imanın ilk derecesi olduğuna hükmetmiş, bunun ötesinde şühudî veya açıkça görmeye (*ayne’l-yakîn*), daha ötede bizzat tecrübeye dayalı (*hakka’l-yakîn*) kesinlik mertebelerine yer vermiştir.

ŞERİAT, BÜTÜN İLİMLERİN TEMEL ESASLARINI KENDİNDE BARINDIRIR

Nasıl İslâm’ın itikad esasları böylesine sağlam temeller üzerine kuruludur; bunun gibi, Kur’ân’dan ve Sünnet-i Sahiha’dan kaynaklanan Şeriat-ı İslâmiye de, aynı şekilde aklî bürhanlar ve kat’î ilmî esaslar üzerinde yükselir. Yani, aklî bürhanlar ve kat’î ilmî esaslar, Şeriat’a tam bir

destek ve hem onu anlamada, hem de içtihadî meselelerinde çok önemli yardımcı birer unsurdur.

Şeriat, bütün ilimlerin temel hayatî esaslarını tamamıyla kendinde barındırır. *Tehzîbü'r-ruh* (Rûhu faziletlerle bezeme), *Riyazetü'l-kalb* (kalbi manevî eğitimle inceltme, sürekli canlı tutma), *Terbiyetü'l-viddan* (vicdanları terbiye etme ve geliştirme), *Tedbîru'l-ceset* (beden sağlığı ve idaresi), *Tedvîru'l-menzil* (ev idaresi), *Siyasetü'l-medeniye* (kamu yönetimi), *Nizâmâtü'l-âlem* (kamu güvenliği ve düzeni), Hukuk, *Muamelât* (ferdî, içtimaî, iktisadî ve siyasî münasebet ve muameleler), *Âdâb-ı içtimaiye* (kamu ahlâkı) gibi ilimlerin ve fenlerin ihtiva ettikleri en sağlam esasların fihristesi, bu ilimlerin asıl ve yanılmaz kaynağı, Şeriat-ı İslâmiyye'dir.

ŞERİAT'IN AHKÂM KOYMADAKİ TAVRI VE ÜSLÛBU

Kur'ân ve Sünnet gibi, temelde bunlara dayanan Şeriat-ı İslâmiyye de, yerine ve lüzumuna göre ve öyle yapmayı gerektiren meselelerde tafsilata girer ve ihtiyaca göre izahta bulunur. Şu kadar ki, böyle yaparken, kelâm israfına girmez. Gerekmeyen yerlerde ve zihinlerin henüz anlama istidadının bulunmadığı meselelerde veya henüz zamanın kabiliyeti olmayan noktalarda icmalde bulunur, yani özet ve kısmen kapalı gider, tefsiri zamana bırakır.

ŞERİAT'TA HÜKÛM İSTİNBATINDA EK USÛLLER VEYA KAYNAKLAR

Yani, Kur'ân ve Sünnet gibi, Şeriat-ı İslâmiyye de, on dört asır öncesinden Kıyamet'e kadar geçerli olacak şekilde vazedilirken beşerin tamamını ilgilendiren ve en hayatî mevzularda tafsilat vermiş, belli zamanlara, şartlara, şahıslara ve gruplara hitap eden hususlarda ise kısa ve kısmen kapalı gitmiş, yerine göre mecaz, istiare, temsil, teşbih gibi sanatları kullanmış, esasları vazetmiş, esaslara dayalı izah ve teferruatı zamanın tefsirine, akıllara ve ilmî gelişmelere havale etmiştir. Bunu yaparken de, akılları başıboş bırakmamış, belli prensiplere kapı aralamış, zemin hazırlamış, âlimler de zamanla bu prensipleri Şeriat'ın aslından alıp, Kıyas, İctihad, İcma, İstihsan, Mesail-i Mürsele, İstishab, Sedd-i Zeraî gibi isimler

altında ortaya koymuşlardır. Ayrıca, ‘kavaid-i külliye’ (küllî kaideler) adını verdikleri ve yeni hükümlere kaynaklık eden pek çok prensibi de yine Kur’ân’dan ve Sünnet’ten, Kur’ân’da ve Sünnet’e dayanan Şeriat’ın esaslarından çıkarıp vazetmişlerdir.

İSLÂMÎ-DİNÎ İLİMLERDE EMSALSİZ TEMELLENDİRME: USÛL İLİMLERİ

Böylece Kur’ân, Sünnet ve bu iki kaynağa dayanan Şeriat-ı İslâmiyye, tarihte emsali olmayan usûl ilmi ve ilimlerinin gelişmesine zemin teşkil etmiş, Tefsir Usulü, Hadis Usulü ve Fıkıh Usulü gibi muazzam ve muhteşem ilim dalları teşekkül etmiştir. Dolayısıyla, Tefsir Usulü’ne dayanmayan tefsir, hadislerde men edilen rey tefsiri olmaktan ve Kur’ân’a keyfî yaklaşım ve onu keyfî yorumlamaktan öte gitmeyeceği gibi, Hadis Usulü bilmeden hadislere yaklaşmak ve onları yorumlamaya kalkmak, Fıkıh Usulü bilmeden Fıkıh’ın sahasına dâhil meseleler üzerinde yazıp konuşmak, Kur’ân’ın ifadesiyle sadece “atıp-tutma” olur.

Bir insan, en fazla bir-iki ilim dalında uzmanlaşabilir ve bir ilimde uzman olan bir insan, başka ilimlerde pekalâ cahil olabilir. Fakih olmayan, Fıkıh Usulü’nde müctehid bile olsa, fakihlerin icma’ına dâhil olamaz. Her şeye el atmak, her şeyi terk etmek demektir. Ve herhangi bir kitapta pek çok ilim ve o ilimlerden bahisler bulunabilir. Dolayısıyla, tefsirde geçen her şeyin tefsirden olması lâzım gelmez.⁷⁸⁴

İLİMLER, BİRBİRİYLE İÇLİ-DIŞLIDIR VE BİRBİRİNE KUVVET VERİR

Yukarıda da temas edildiği üzere, bir tefsir, yani Kur’ân tefsiri veya Hadis tefsiri kitabında bulunan bütün bilgilerin Kur’ân’dan veya Hadis’ten kaynaklanması ve Kur’ân’a veya Hadis’e dayanması gerekmediği gibi, bizzat tefsirin kendisinden olması da gerekmez. Çünkü ilimler, ilimlere kuvvet verir. Bir âlim, bir konu üzerinde yazarken başka ilimlerden de istifade eder ve bu ilimlerle alâkalı bazı bilgileri kitabına alır.

İkinci olarak, ilimler arasında yakın münasebetler vardır. Özellikle Kur’ân, her şeyi içine alan İlâhî Kelâm olmakla, onu iyi anlayabilmek için her ilim sahasında her ilmin en azından temel prensiplerini bilmek zarurîdir.

Bu, bir kişi için mümkün olamaz. Bir kişi, en fazla bir veya iki, süper bir zekâ ve kabiliyete sahip bulunsa, belki üç ilim dalında gerçek manâda sözü dinlenir uzman olabilir. Dolayısıyla, bir veya iki ilim dalında uzman olan bir insan, başka ilim dallarından nasipsiz olması pekalâ mümkündür ve genellikle de böyledir.

Günümüzde insan vücudu bütün bir organizma olduğu halde tıp, gittikçe daha çok uzmanlık sahalarına ayrılmaktadır. Bu sebeple, nasıl gözünden rahatsız olan bir insan iç hastalıkları uzmanına müracaat etmezse, hastalığından dolayı doktora gitmek isteyen bir insan da, çok büyük, çok meşhur bilgin diye bir mühendise veya hukukçuya gidecek olsa, bu, Âhîret'e bilet kestirmek için müracaat manâsına gelir. Bu sebeptendir ki, Fıkıh gibi bir ilim Tefsir ve Hadis'i de kapsarken ve bir Fıkıh âliminin bu ilim dallarında da derin ve etraflı bilgi sahibi olması gerekirken, Fıkıh'ın kendinde değil, usulünde, yani Fıkıh Usulü ilminde en âlim bir insan, eğer Fıkıh'ta aynı seviyede âlim, yani gerçek manâda fakih değilse, o bile, fakihlerin icma'ına, Din'de bir usül olan icmaa dâhil edilmez.

MÜFESSİRLERİN HATA VE KUSURLARI KENDİLERİNE AİTTİR

Bunun gibi, müfessirler, Kur'ân üzerinde çalışırken elbette pek çok, hattâ her ilim dalına ihtiyaç duyacaklardır. Bu ilim dalları sadece Hadis, Fıkıh, tabiatıyla Tefsir, Kelâm ve Siyer'le sınırlı olmayacak, Fizik, Kimya, Jeoloji, Astronomi, Tıp, Biyoloji, Mikrobiyoloji, Genetik, Anatomi, Tarih, Coğrafya, Hukuk ve Dil gibi daha başka pek çok, hattâ bütün ilim dallarını da içine alacaktır. Bir insanın bütün bu ilim dallarında yeterli bilgiye sahip olması katiiyen mümkün değildir. O halde, bir müfessir ne kadar büyük de olsa, özellikle bu ilimleri ilgilendiren âyetlerin tefsirinde hatalar yapabileceği gibi, bu ilimler sürekli terakkî ettiğinden, zamanıyla, bu ilimlerin kendi zamanındaki terakkî seviyesiyle sınırlı kalacaktır. Dolayısıyla, müfessirlerin Kur'ân tefsirine aldıkları her bilgi Kur'ân'dan olmadığı gibi, onların tamamına mutlaka doğru nazarıyla da bakılamaz ve müfessirlerin hatalarıyla asla Kur'ân yargılanamaz.

Bu çok açık ve çok tabîî bir gerçek olduğu halde, bazı insafsızlar ve İslâm düşmanları, asırlarca önce yaşamış bazı müfessirlerin tefsirlerinde yer alan ve zamanlarındaki ilmî seviyeye bağlı bilgilerin bugün yanlışlığının anlaşılması karşısında Kur'ân'ı suçlayabilirken, Kur'ân'ın bazı akılsız dostları da, tefsirde veya bir Şeriat kitabında bulunan her şeyi tefsirden ve Şeriat kitabından, hattâ Kur'ân'dan ve Şeriat'ın kendinden zannetmekte, böyle olduğunu iddia etmekte ve böylece Kur'ân'a, Şeriat'a ve İslâm'a büyük zarar verebilmektedirler.

BİR İLİM DALINDA ÂLİM OLAN, HER İLİM DALINDA ÂLİM DEMEK DEĞİLDİR

Oysa dinî bir sahada, dinî ilimlerin bir dalında âlim olan bir zâtın her dalda, her dinî sahada âlim olması gerekmez. Bir müfessir, Tefsir'deki uzmanlığı seviyesinde Fıkıh'ta, Hadis'te, Tasavvuf'ta uzman olamaz. Bunun gibi, Fıkıh'ta, Hadis'te uzman olan bir âlim de aynı seviyede Tefsir'de uzman olamayabilir. Dolayısıyla çok büyük müfessir diye her müfessirin, çok büyük hadisçi diye her muhaddisin, çok büyük fakih diye her fakihin diğer dinî ilim dallarında da her söylediklerine doğru nazarıyla bakılmaz.

HADİS İLMİ, HADİS OTORİTELERİ VE İMAM-I GAZALÎ

Meselâ, İmam-ı Gazalî hazretleri (r.a.) büyük bir müceddittir; mücedditler içinde belki en büyüklerindedir. Fakat kitaplarına aldığı hadis-i şeriflerden bazıları Hadis âlimleri tarafından senet açısından tenkit edilmiştir. İmam-ı Gazalî, bir muhaddis olmadığı gibi, Hadis'te müceddit hiç değildir. Bu konuda, yani Hadis kritiği konusunda söz, Irakî gibi, Zehebî gibi, İbn Hacer-i Askalânî gibi Hadis ilminin, Hadis kritiğinin dev otoritelerindedir. Ayrıca, bir müceddidin Din'in ve dinî ilimlerin tamamında müceddit olması da gerekmez. Dolayısıyla, İmam-ı Gazalî hazretlerinin eserlerine aldığı bazı hadisler konusunda tenkit edilmesi, İmam-ı Gazalî'yi sahip bulunduğu muallâ tahtından düşürmez. Diğer yandan, dev Hadis otoriteleri, İmam-ı Gazalî'nin kullandığı bazı hadisleri senet yönünden tenkit etmekle hata yapmış olmadıkları gibi, bu konuda onlara ait olan sözü

onlara vermeyip, onların tenkit ettikleri hususlarda İmam-ı Gazâlî hazretlerinin âdeta avukatlığını yapmak da, asla İmam-ı Gazâlî'yi yükseltmez.

SELEF ULEMÂSINI VE SEFİL DUYGULARIN TESİRİNDE BAZI CAHİL TEOLOGLAR

Sözü edilen iki grubun yanısıra bir başka, garazkâr değilse cahil İlahiyatçı tipler de vardır ki, bunlar, selef âlimlerine, müfessirlere talebe bile olamayacakları halde, malûmatlarına ve malûmatlarının içlerinde hâsıl ettiği gurura mağlûbiyetle veya ispat-ı nefis etmek veya orijinal şeyler söylemiş olmak gibi birtakım sefil duyguların tesiri altında selef âlimlerini acımasızca eleştirip cahillikle suçlayabilmekte, Kur'ân'a, Din'e, Şeriat'a ters iddialarla ortaya çıkabilmektedirler.

Bu üç grup da, İslâm'a büyük zarar vermektedir. Öyleyse gerçekten inanmış bir Müslüman'a düşen, arz ettiğimiz ölçüler çerçevesinde davranmak, herkesin kendi zamanının çocuğu olduğu, kimsenin çok sonraları ortaya çıkacak ilmî hakikatleri bilmemekle suçlanamayacağı gerçeğinden hareketle selef âlimlerine gereken saygıyı göstermek, onların İslâm'ın en muhteşem asırlarında yaşamış olmaları sebebiyle Din'in ve Kur'ân'ın rûhuna daha yakın oldukları ve Din'in ve Kur'ân'ın zamana bağlı olmayan ve değişmeyen esaslarını çok daha iyi kavramış buldukları gerçeğini daima göz önünde tutmaktır.

Selef ulemâsını değerlendirirken bir diğer önemli husus

Öte yandan, zamana ait ve zamanın ortaya çıkardığı ve çıkaracağı meselelerle, bilhassa kâinat ilimlerinin zaman içindeki terakkîlerine bağlı ilmî mevzularda selef âlimleriyle, onların verdikleri ve tefsirlerinde kullandıkları bilgilerle sınırlı kalmamak da meselenin bir diğer önemli yanıdır. Her bir Müslüman'da, özellikle âlimlerde selef ulemâsına karşı bulunması gereken derin saygının yanısıra, bu saygı, insanı, araştırmacıları ilmî gelişmelere bîgâne ve onları görmez kılmamalı, âyet-lerden ve hadislerden her zaman usûlî düsturlar çerçevesinde kalmak kaydıyla yeni manâlar ve gerçekler süzûlebileceği, süzülmesi gerektiği asla unutulmamalı,

İslâm, önceki asırlara ait bir dinmiş gibi geçmişte dondurulup, öylece bırakılmamalıdır. O'nun her zamana ve her şarta bakan ve her zamanı ve her şartı aydınlatan yanı, her bir zamanda muhakkak keşfedilmeli, anlaşılmalı ve tatbika konmalıdır.

Üzerinde durduğumuz küllî kaidelerin yanısıra, onlarla alâkalı, hattâ onların bir başka ifadesi olan şu kaideler de, hiçbir zaman nazardan uzak tutulmamalıdır:

- **Bir gayr-ı müslimin Müslüman olması için mescide girmesi yetmediği gibi, Fen, Felsefe, Coğrafya veya Tarih gibi ilimlerin bazı meseleleri Tefsir veya Şeriat kitaplarına girmekle, Tefsir ve Şeriat'a dâhil olmaz. Hem de, mütehasıs olmaları şartıyla, bir müfessir veya fakihin hükmü yalnız Şeriat ve Tefsir'de hüccettir. Yoksa, Tefsir ve Şeriat kitaplarına girmiş başka ilimlerin meselelerinde hüccet değildir.**⁷⁸⁵
- **Din'e teması olan her şeyin Din'den olması gerekmez. Ve İslâmiyet'le uyuşan her bir maddenin İslâmiyet'in unsurlarından olduğunu kabûl etmek, İslâmiyet'in unsurlarının özelliğini bilmemek demektir.**⁷⁸⁶

Nasıl bir Tefsir kitabında geçen her şeyin Kur'ân'a ait olması gerekmezse, nasıl Şeriat'a ait kitaplarda yazılan her şeyin Şeriat'tan olması gerekmezse, bunun gibi, Din'e teması olan, Din ile şu veya bu şekilde münasebeti bulunan ve Din ile uyuşan her bir şeyin de Din'e ait ve Din'den olması gerekmez.

İSLÂMİYET'İN ARAŞTIRMA VE DÜŞÜNCEYE AÇTIĞI GENİŞ SAHA

İslâmiyet, insan araştırma ve düşüncesine geniş bir kapı açmış ve geniş bir saha bırakmıştır. İlmî araştırmalar, keşifler, icatlar, âdet ve gelenekler, iklim ve coğrafyanın sebep olduğu farklı ve hususî yöneliş ve uygulamalar, sanat ve edebiyatta farklı akımlar... Bütün bu saha-larda insanî üretimlerde önemli olan, Din'in aslî kaidelerine veya muhkematına ters düşmemektir. Bütün bu sahalarda insan düşünce ve araştırmasının ürünü pek çok şey, şu veya bu şekilde İslâm'a, onun bir yanına temas edebilir; onunla ilgili görülebilir ve onunla tam uyum içinde olabilir. Fakat demek değildir ki, bütün bunlar, İslâmiyet'e aittir, ondan çıkmıştır ve onun unsurlarıdır.

İslâm'da iman veya itikad esasları, ibadetler, ahlâk düsturları, muamelât (davranış ve günlük hayat) esasları veya prensipleri, ukûbât denilen cezalar bellidir. Bunların kökleri, çekirdekleri, ana şubeleri bizzat Kur'ân ve Sünnet tarafından belirlenmiş, sonra Kıyas ve İcma gibi yollarla dal-budak salmıştır. İslâmî ilimlerin her birinin fevkalâde denebilecek usulleri, yani metodolojileri vardır. Dolayısıyla İslâm'a ait olan şeyler, bu usullere göre belirlenir.

· **Kesinlik ifade eden bir metinde pek çok hüküm bulunur. Bu hükümlerin bazıları zarurîdir; bazıları ise, nazarî ve ihtilâflı olabilir.**⁷⁸⁷

BİR SÖZDE PEK ÇOK MANÂ VE HÜKÜM

Bir cümlede, kesinlik ifade eden bir metinde birden fazla manâ ve hükümler bulunabilir. Bunların hepsini yazanın veya konuşanın kastetmesi şart değildir. Kastetmiş olsa bile, bir sözde asıl maksat en açık ve ihtilâfa yol açmayacak şekilde ortaya konur ve diğer manâ ve hükümler üzerinde farklı görüşler cereyan edebilir. Bazen konuşan veya yazan, farklı görüşlerin ileri sürülmesini arzu eder ve ona göre beyanda bulunur. Çünkü bu farklı görüşler, hem manâyı zenginleştirecek veya manânın zenginliğini ortaya koyacaktır; hem de pek çok farklı idrak seviyelerini ve farklı meslek ve meşrepteki insanları tatmin edecektir. Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerinde bu hususu çok görürüz. Meselâ, “*Biz yeryüzünü bir beşik kılmadık mı? Dağları da kazıklar?*”⁷⁸⁸ âyetlerinde pek çok idrak seviyesini, ilim ve meslek erbabını tatmin edecek manâ tabakaları ve hepsi de doğru hükümler vardır.

KUR'ÂN'DA HZ. ZÜLKARNEYN

Bir diğer misal olarak, Hz. Zülkarneyn'le ilgili Kur'ân-ı Kerim, belli ve çok önemli bilgiler verir. Kur'ân'ın onu anlatmaktan asıl maksadı, daha önce geçtiği üzere, Cenab-ı Allah'ın Kendisi'ne içten ve derinden inanan, güvenip dayanan, ayrıca hikmetler ve sebepler diyarı olan dünyada meşrû bir hedefe ulaşmada meşrû sebeplerin yerine getirilmesi gerektiğinin de tam farkında olan bir kuluna, o kulunun içinde yetiştiği ve öyle bir kulu hükümdar olarak hak eden bir topluma lûtfettiği nimeti ve o kulun

hükümdarlığının haşmetini, o toplumun refah ve üstünlük seviyesini zikretmektir.

Yani Cenab-ı Allah (c.c.), Zülkarneyn kıssasını anlatmakla bizi Kendisi'ne tam iman, tevekkül ve teslimiyete, bunun yanısıra, dünyada meşrû hedeflerimize ulaşmada, dünyada hakimiyete giden yolda meşrû sebepleri de mutlaka yerine getirmeye çağırmakta, bunun neticesinde nasıl idarecilere sahip olacağımızı ve bu idarecilerle hangi terakkî hedeflerine ulaşabileceğimizi müjdelemektedir. Hz. Zülkarneyn'le ilgili âyetler, bu asıl maksada hizmet eder ve bu maksada hizmet için vahyedilmiştir. Buna karşılık, Hz. Zülkarneyn'in (a.s.) tarihte gerçekte kim ve hangi devletin hükümdarı olduğu, ne zaman ve nerede yaşadığı, hangi ülkelere karşı ne zaman seferlere çıktığı, yaptığı settin nerede yer aldığı, setti kendilerine karşı yaptığı Ye'cuc ve Me'cuc kavimlerinin kimliği gibi hususlar, Hz. Zülkaneyn kıssasındaki asıl maksada doğrudan hizmet etmediği için Kur'ân'da açık olarak belirtilmemiştir. Bunların gerçekte tarih ve tarihin misyonu açısından bilinmesinde öyle çok faydalar olmadığı gibi, bilmemekle de bilinmesi gereken bazı gerçeklerden mahrum kalmış olmayız. O sebeple, Kur'ân-ı Kerim, zihinleri ve kalbleri asıl maksattan uzaklaştırmamak ve dağıtmamak için böyle noktalarda ayrıntıya girmez. Bu noktalarda farklı görüşlere ve araştırmalara imkân tanır ve denebilir ki, bir bakıma araştırma merakımızı kamçılar.

Kur'ân'da çelişki ve ihtilâf olmadığı halde, müfessirlerin ihtilâflarına Kur'ân'ın her bir sözünde üç hüküm bulunması açısından doğru nazarıyla bakılabilir.⁷⁸⁹

HERBİR ÂYETTE ÜÇ HÜKÜM VE MÜFESSİRLERİN İHTİLÂFLARI

Daha önce de temas edildiği üzere, Kur'ân'daki her bir sözde üç hüküm bulunur:

- Birincisi: Bu söz, Allah'ın kelâmıdır.
- İkincisi: Cenab-ı Allah'ın bu sözden muradı veya bu sözle kastettiği manâ haktır.
- Üçüncüsü: Cenab-ı Allah'ın bu sözden muradı budur.

Bu hükümlerden birinci ve ikinciye inanmak farzdır ve inkârları küfür olur. Fakat görüş ayrılıkları üçüncü hükümde cereyan eder. Kur'ân'ın manâ derinliği ve genişliği, her zamana, şarta, mekâna ve seviyeye hitap edebilir özelliği, pek çok gerçeği bir arada barındırması, hayatımızda izafi gerçeklerin mutlak gerçeklerden fazla olması ve mutlak gerçeklerin izafi yansımaları bulunması gibi sebeplerle her müfessirin (herkesin değil), tefsir usulü çerçevesinde âyetlerden çıkardığı manâya, bu manâ (1) Din'in muhkemâtına, bütün aslî düsturlarına, (2) Arapça'nın Kur'ân temelli olarak dil kaidelerine ve (3) belâğat kaidelerine uygun olmak kaydıyla doğru nazarıyla bakılabilir.

Mütevâtir hadisler

Mütevâtir hadisler de, bu hususta âyetler gibidir. Yalnız birinci hükme, mütevâtir de olsalar hadisler açısından ayrıca nazar etmek gerekir. Çünkü, mütevâtir hadislerin bütün lâfızlarıyla Peygamber Efendimiz'e ait olduğundaki kesinlik, Kur'ân'ın her bir sözünün Allah Kelâmı olduğundaki kesinlik ölçüsünde değildir. Bununla birlikte, bu kesinlik derecesi farkı, mütevâtir hadisler üzerine bir şüphe getirmemelidir.

· **Mâsadağla manâ ayırdırlar. Mâsadağ olması mümkün bulunan bir şey, manâ yerine konamaz. Ayrıca, âyetlerin küllî manâlarının müteaddit fertlerinden bir ferdi bulunmaması, o manâların inkârını gerektirmez.**⁷⁹⁰

MANÂ VE MÂSADAK

Kur'ân âyetlerinin herkese açık (zâhir) manâları vardır. Bu manâların yanısıra, her zamana, her şarta, her kapasite ve seviyeye hitap ve onları tatmin eden manâ derinlikleri de sözkonusudur. Bunların yanısıra, bazı âyetlerin lâfız desteklemek kaydıyla pek çok işaretleri ve imaları da elbette bulunacaktır ve bulunur. Daha önce “*Dağları da kazıklar (kılmadık mı)?*”⁷⁹¹ âyeti çerçevesinde üzerinde durulduğu gibi, her bir âyetin manâsının pek çok fertleri, yani, her zamana, şarta ve seviyeye hitap eden boyutları, derinlikleri sözkonusudur. Bu derinlik, boyut veya fertlerden birinin

görülememesi, yanlış anlaşılması, bir zaman yanlış yorumlanmış olması, âyetin asıl manâsına tesir etmez ve o manâyı inkâr etmeyi gerektirmez.

Yine, daha aydınlatıcı bir misal olarak, Hz. Zülkarneyn'in yaptığı settin bugünkü bilgiler dâhilinde tarihen keşfedilememiş veya tam Kur'ân'da anlatıldığı tarzda bir settin bulunamamış olması ya da bazı tefsirlerde bu settin “şu settir” diye tayin edilmiş bulunup, sonraki araştırmalarda tayin edilen settin Zülkarneyn'in yaptığı sette uymadığının ortaya çıkması, Hz. Zülkarneyn'i de, yaptığı setti de inkâr etmeyi gerektirmez. Çünkü, tarihî bilgilerimiz tam olmadığı gibi, tarihle ilgili araştırmaların da her zaman doğruyu ortaya çıkaracağı kesin değildir. Ayrıca, yeryüzünde Hz. Zülkarneyn'in setti gibi pek çok setler vardır ve Hz. Zülkarneyn gibi pek çok âdil cihangirler yaşamıştır. Bu gerçek, Hz. Zülkarneyn'i, settini ve bunların Kur'ân'da anlatılmasındaki maksadı ispata kâfidir.

Hz. Zülkarneyn'in yaşamış olması, seferleri ve yaptıkları ile settin varlığı, sözkonusu âyetlerdeki asıl manâlar, buna karşılık, insanların bunları tarihte ve coğrafyada bulmak için yaptıkları araştırmalar, onları bazı uygun şahıslara ve hadiselere tatbikleri, Hz. Zülkarneyn'in varlığını ispatlayan pek çok âdil ve inanmış cihangirlerin yaşamış olması ve onun yaptığı set gibi pek çok settin yeryüzünde bulunması, sözkonusu âyetlerdeki asıl manâların ve gerçeklerin *mâsadak* denilen destekleyici, doğrulayıcı delilleridir, ilgili vâkıalardır.

Sözkonusu delillerin, vâkıaların âyetlerin bizatihî manâsı olması gerekli olmadığı gibi, Hz. Zülkarneyn'e benzeyen cihangirlerden biri veya bazıları için Hz. Zülkarneyn'dir, yeryüzündeki herhangi bir set için de Hz. Zülkarneyn'in settidir diye hükmetmek, Kur'ân'a ve ilgili âyetlere ait ve onların doğrudan manâları değildir. Bu gibi hüküm ve kabuller sadece müfessirlere ait olup, ancak âyetlerin manâlarının fertleri veya işaretleri arasında yer alabilir veya o manâlara *mâsadak*, yani onları ispatlayan birer unsur, birer delil olabilir. Küllî bir gerçek olarak, *mâsadak*la manâ ayırdırlar. *Mâsadak* olması mümkün bulunan bir şey, manâ yerine konamaz. Dolayısıyla, ne âyetlerin manâlarının herhangi bir ferdi o manânın bizatihî

ve sadece kendisidir; ne de o manâları ispatlayan deliller, bizzat manâyâ doğrudan dâhildir.

“YEDİ GÖK VE YERDEN ONLAR GİBİSİ”

Bu konuda bir diğer önemli misal de, Talâk Sûresi, 12’nci âyette geçen “O Allah ki, yedi göğü ve yerden de onlar gibisini yarattı.” ifadesidir. Bazıları, buradaki “onlar (yedi gök) gibisi” ifadesinden mutlak manâda yedi yer kastedildiğini zannederek, yedi yer kürenin bulunmadığı iddiasıyla Kur’ân’a hücum etmişlerdir. Oysa âyette **سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ** **مِثْلَهُمْ** buyurulmakta, yani, “yedi semâ” ifadesi açıkça geçerken, “yedi yer küre” ifadesi geçmemekte, “yerden de onlar gibisi” denmektedir. Bununla mutlaka yedi yer kürenin kastedilmediği açıktır.

İkinci olarak, kâinatın tamamı henüz keşfedilmiş değildir ki, yedi yer kürenin bulunmadığı iddia edilsin ve bu iddia doğru olsun. Kaldı ki, sözkonusu âyet, yedi gök veya göklerle yer arasındaki münasebetleri ve bu çerçevede Cenab-ı Allah’ın Kudret’i ile birlikte gökler ve yer üzerindeki kesin hakimiyetini nazara vermektedir. Dolayısıyla, bir mukayese ifade eden “gibi” kelimesiyle yedi göğe karşılık yedi yer karşılaştırması, yani sayı açısından bir karşılaştırma yapılmakta değildir. Âyete sözkonusu karşılaştırmanın niteliği açısından yaklaşıldığında ise “yedi gök ile yerden de onlar gibisi” konusunda pek çok gerçek ifade edilebilir. Meselâ, yeryüzü göklere nisbeten çok küçükse de, Cenab-ı Allah’ın sayısız sanat eserlerine, yaratıklarına mesken ve sergi olması açısından manâsı ve ehemmiyetiyle kâinatın merkezi ve kalbi gibidir. Dolayısıyla, yedi gökle bir arada anılabilir ve yedi göğe denk gelebilir. Bundan dolayı Kur’ân’ı Kerim, sık sık “gökler ve yer” tabirini kullanır, yani göklerle yeri birlikte anar.

Ayrıca, yeryüzünün yedi kıt’ası; her iki yarımküresinde doğusu, batısı, kuzeyi ve güneyi olarak sekize varan bölgeleri; hem yeri kuşatan ve yere ait atmosfer, troposfer, stratosfer (ozon tabakası), mezosfer, iyonosfer ve termosfer gibi hava tabakaları ve bizzat yerin kendinde hidrosfer (su küresi) ve litosfer (taş küre); yine atmosfer, hidrosfer, litosfer, kabuk, manto, dış çekirdek, iç çekirdek ve mağma gibi tabakalar sözkonusudur. Ayrıca,

yeryüzündeki varlıklar için gerekli su, hava, toprak ve ateş unsurlarıyla birlikte madenler, bitkiler ve hayvanlar tabakaları; hem cinler, ifritler, ruhanîler, insanlar, hayvanlar, bitkiler, madenler gibi varlık tabakaları bulunduğu gibi, belki de yerküre gibi yedi başka küre daha var olabilir. Kâinatta hiçbir yeri, hiçbir tabakayı kendine, kendi şartlarına has canlılardan mahrum bırakmayan Cenab-ı Allah (c.c.), elbette yerkürenin sayısı yediye varan tabakalarında da her tabakaya ait canlılar var etmiş olması da pekalâ mümkündür.

İşte, sözkonusu âyetin “*yedi gök ve yerden de onlar gibisi*” ifadesi bu kadar ve daha başka pek çok manâlara açık iken, kâinatta yedi tane yerin olmadığı iddiasıyla Kur’ân’a hücum etmek, sadece cahilliktir. Yerküremiz gibi yedi yerkürenin olmadığını, fakat âyette bu manânın da mutlaka var olduğunu farz-ı muhal kabûl etsek bile, âyetle alâkalı olarak sözünü ettiğimiz diğer manâlar, âyetin doğruyu ifade ettiğini açıkça ortaya koyar ve diğer manânın gerçekliğinin keşfini zamana bırakmak gerekir. Kısaca, âyetlerin küllî manâlarının müteaddit fertlerinden bir ferdin bulunmaması, diğer manâların inkârını kesinlikle gerektirmez ve âyeti tenkide asla gerekçe olamaz.

· **Bir sözün doğruluğu veya yanlışlığı, onu tasdik veya ret, teşbih, mecaz ve kinaye gibi sanatlarda “ilk anlam” denilen zahirî manâdan kaynaklanmaz ve ona dayanmaz. Ancak, “ikinci anlam” denilen ve sanatla kastedilen manâ ve maksada dayanır.**⁷⁹²

SANATLI SÖYLEYİŞ

Bir hakikati zâhiriyle ifadenin mümkün olmadığı veya onu daha az anlaşılır kılacağı ya da manâ ve muhtevasının tam aksettirilemeyeceği durumlarda sanata müracaat edilir. Hakikati veya meramı daha iyi anlatma adına kullanılan sanatların en önemlileri de teşbih, istiare, mecaz ve kinaye gibi sanatlardır. Meselâ, “eli uzun” tabiri Türkçe’de eli başkalarının ellerinden uzun olan kimseler için değil de, çalma âdeti bulunan kimseler için kullanılır. Bunun gibi, “kolu uzun”, Türkçe’de tesir sahası geniş kimseler için kullanılırken, Araplar arasında cömert kişileri ifade eder. İşte,

bu tür mecaz, kinaye, istiare ihtiva eden sanatlarda manâ ve maksat, sözün zahirî anlamı olmayıp, onunla kastolunan anlamdır.

KUR'ÂN'DA EDEBÎ SANATLAR

Kur'ân-ı Kerim, bütün zamanlara, mekânlara, şartlara ve seviyelere hitap eden İlâhî Kelâm olması ve her bir sözünde pek çok manâlar ve her zamanda herkesi tatmin edecek manâ derinliklerine sahip bulunması sebebiyle bu tür sanatları yer yer kullanmıştır. Meselâ, Kehf Sûresi'nde Hz. Zülkarneyn'in batıya seferi anlatılırken ulaştığı son noktada güneşi sıcak ve balçık bir su gözesinde batıyor bulduğu ifadesi, bir teşbih ifade etmekte ve bununla Hz. Zülkarneyn'in bu seferi yaz ayının en sıcak günlerinde yaptığı, seferinde nihaî noktaya güneş batarken ulaştığı ve bu noktanın ötesinde büyük bir göl, deniz veya okyanusun yer alıp, bunun da ulaştığı mesafeden bir su gözesi kadar görüldüğü gibi manâlar kastolunduğu açıktır.

· **Kur'ân-ı Kerim'deki “Ahsenü'l-hâliqîn (Yaratıcıların En Güzeli), Erhamü'r-rahimîn (Merhamet Edenlerin En Merhametlisi), Allahü ekber (Allah, daha büyüktür), Hayru'l-fasilîn (Hükmedip, Hakla Bâtlı, Doğru İle Yanlış Ayıranların Hayırlısı)” ve “Ahkemü'l-hâkimîn (Hükmedenlerin En İyi, En Doğru ve Tam Hükmedeni)” gibi ifadeler, başka yaratıcılar, başka nihanî hüküm vericiler ve –hâşâ– başka büyük ilâhlar daha vardır da, Allah bunların en güzeli, en büyüğü, en hayırlısıdır şeklinde bir karşılaştırma için değildir.**⁷⁹³

ALLAH İÇİN MUKAYESE NEDEN ASLA SÖZKONUSU OLAMAZ?

Kur'ân-ı Kerim'de, bazılarını yanlış bir anlayışla sanki Allah'tan başka yaratıcı varmış da Allah onların en güzeliymiş veya Cenab-ı Allah'ı yaratıklarıyla karşılaştırıyormuş gibi bir intibaa sevkededen bazı ifadeler vardır. “Ahsenü'l-hâliqîn (Yaratıcıların En Güzeli), Erhamü'r-rahimîn (Merhamet Edenlerin En Merhametlisi), Allahü ekber (Allah, daha büyüktür), Hayru'l-fasilîn (Hükmedip, Hakla Bâtlı, Doğru İle Yanlış Ayıranların Hayırlısı)” ve “Ahkemü'l-hâkimîn (Hükmedenlerin En İyi, En Doğru ve Tam Hükmedeni)”, bu tür ifadelerdendir.

Bu ifadelere bakarak Kur'ân-ı Kerim'in Cenab-ı Allah (c.c.) ile başkaları arasında mukayese yaptığı gibi bir netice çıkarmak, her şeyden önce şu iki

açından bütünüyle yanlıştır.

İlk olarak, mukayese, eşitler veya benzerler arasında olur. Halbuki Cenab-ı Allah'ın eşi, benzeri, dengi, zıttı yoktur ki, O, herhangi bir şeyle mukayese edilsin.

İkinci olarak, başkasına bakan ve başkalarıyla mukayesede öne çıkan büyüklükler, faziletler, üstünlükler, hakikî ve mutlak değil, nisbîdir, izafîdir ve zayıftır; başkalarıyla zıtlık içinde daha çok belirgenleşen büyüklük, fazilet ve üstünlükler de yine hakikî ve mutlak değil, nisbî ve izafîdir. Kendileriyle karşılaştırma yapılan başkaları nazardan, mukayeseden düşükleri zaman, sözkonusu üstünlük, büyüklük ve faziletler de değerden düşer. Oysa Cenab-ı Allah'ın bütün kemalâtı, hakikîdir, mutlaktır, Zâtı'ndandır, kendileri itibariyledir. Hiçbir zıtlık ve benzerlik onlara dâhil olamaz, yaşanmaz; dolayısıyla Cenab-ı Allah (c.c.), Şüûnu'nda da, Sıfatları'nda da, icraatında da asla mukayese kabûl etmez. Sadece bunları anlama adına temsillerde bulunulabilir.

ZÂHİREN MUKAYESE MANÂSİ TAŞIYAN İFADELERDEN ASIL MAKSAT ÖYLEYSE, BU TÜR İFADELER NE MANÂYA GELMEKTEDİR?

Daha önce temas edildiği üzere, Kur'ân-ı Kerim, muhataplarının irşadını esas alır; muhataplarının çok büyük çoğunluğu avam olduğundan, onların idrak seviyelerini gözetir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim için, “Beşer aklına İlâhî tenezzüller” denmiştir. İnsanlar, bilhassa avam, özellikle de ehl-i gaflet ve Ulûhiyet hakikatinden habersiz olanlar, çok defa mutlak kemali, büyüklüğü, üstünlüğü anlayamaz; onlar, üstünlük ve büyüklüğü daha çok mukayeselerle idrak ederler. Sonra, görmedikleri, şahit olmadıkları daha büyük mertebeleri düşünemezler ve bu mertebeleri, ancak bildikleri en büyük mertebelerle tanımaya çalışırlar. Meselâ, ömrünü küçücük köyünde geçiren ve büyük olarak sadece ağalarını bilen bir grup insan dermiş: “Padişah, kendi ocağı yanında ve içinde bulgur çorbasını pişirdiği tenceresinin başında ne yapıyor, bizim ağamız onu bilir.” Yani onlar, padişahı ancak kendi hayatları, en fazla ağalarının hayatı çerçevesinde

tanımaktadırlar. Yine, bir er, onun komutanı onbaşı olduğu için, komutana karşı gösterilmesi gereken itaat ve hürmeti birinci derecede onbaşısına gösterir, komutanlığı ancak onun şahsında tartar ve kendisine gelen iyilikleri ondan bilir.

İşte, özellikle avam şükürden şirke düşmesin, Cenab-ı Allah'ı kendi zihnindeki kemal ve büyüklükle tartıp, bir de teşbih (Allah'ı başka şeylere benzetme) ve tecsim (Allah'a cisim isnat etme) gibi küfür olan itikadlara yuvarlanmasın diye Kur'ân-ı Kerim, “Siz büyük, güzel, hükmedici olarak bazıları görebilir ve bu sıfatları onlarla tartar, bu sıfatlara en yüksek seviyede onların sahip olduğunu düşünürsünüz. Halbuki Cenab-ı Allah (c.c.), sizin düşündüğünüz ve bildiğiniz bütün büyüklüklerden, üstünlüklerden, güzelliklerden çok daha büyük, çok daha üstün ve çok daha güzeldir. Öyleyse, büyüklüğü, üstünlüğü, merhameti, nimeti, hükmetmeyi O'na vermeli, dolayısıyla inancınız, tevekkülünüz ve şükürünüz O'na, korkunuz ve beklentiniz O'ndan olmalıdır.” diyerek, tam tevhid ve ma'rifet dersi verir.

CENAB-I ALLAH'IN SIFATLARI'NDA MERTEBELER OLMAZ

İkinci olarak, Cenab-ı Allah'ın Sıfatları'nda mutlak ve sonsuz oldukları için mertebelenme veya mertebeler sözkonusu değildir. Fakat insanlar, mutlak ve sonsuz olanı, ona aklî veya vehmî bir sınır koymadan anlayamaz, düşünemez ve idrak edemezler; bu sebeple de, Cenab-ı Allah'ı Sıfatları'yla düşünürken, onlara da kendi seviyelerine göre mertebeler tayin ederler. İşte, sözkonusu ifadelerle Kur'ân-ı Kerim, “Cenab-ı Allah, yaratılmışlardan her kim olursa olsun birinin aklına gelebilecek her türlü büyüklük, üstünlük, güzellik, merhamet, hayırlı olma gibi sıfatların en üstün, en büyük, en güzel, en hayırlı mertebesindedir; dolayısıyla O, herhangi bir yaratılmışın aklına gelebilecek bütün mertebelerin ötesinde, daha ötesinde, daha ötesinde, onların idrak sınırlarının tamamen ötesindedir.” buyurmakta ve Cenab-ı Allah ile ilgili bütün aklî, zihnî, vehmî sınırlamalara set çekmekte, onları ortadan kaldırmaktadır.

SONSUZLUĞU, ZAMANSIZLIĞI KAVRAYAMAMAKTAN GELEN DALÂLETLER

Gerçekten insan, sonsuzu, mutlakı ve mücerredi, ona bir sınır koymadan ve şekil biçmeden kavrayamadığı gibi, zaman ve mekân ötesi olmayı, özellikle ezel ve ezelîyi de anlayamaz. Öyle ki, ezel denince en uzak geçmişte bir başlangıç noktası düşünür ve böyle düşünmekle Kader'i anlamada da hataya düşer; Kader'i, ezelî takdiri, zamanın içinde düşünmekten kurtulamaz. Oysa ezel ve ebed, zamansızlık, zaman ötesi olma demektir ki, bir manâda aynı şeyi ifade eder. İşte insan, bunu aklına sığdıramadığı için, sonsuzluğa, mutlaka, mücerrede sınırlar koyar ve onları müşahhaslaştırma yoluna gider. Putperestliğin altında biraz da bu, yani sonsuz, sınırsız, mutlak olan İlâhî Sıfatlar'ı ve Ulûhiyet'i müşahhaslaştırma, sınırlama temayülü yatar. İşte Cenab-ı Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerim'deki sözkonusu ifadelerle insanları bu konuda ikaz buyurur.

HZ. ALLAH'IN İKİ TÜR MUAMELESİ VE KONUŞMASI

Üçüncü olarak, yer yer temas edildiği üzere, Cenab-ı Allah'ın iki tür muamelesi, iki tarz konuşması vardır. Birincisi Vâhidîyet ve Rahmâniyeti'nin tecellisiyle, Âlemlerin Rabbi olarak bütün yaratılmışlara umumî muamelesi, yaratılmış bütün varlıkları umumî kanunlarına tâbi kılmasıdır. İkincisi ise, Vâhidîyet ve Rahmâniyet'in bu umumî muamelesi ve kanunları altında daralan varlıkların hattâ her birine hususî muamelesi, her bir varlıkla hususî konuşması, hususî haberleşmesidir. Bunu özellikle her bir insan kalbinde defalarca hissettiği gibi, hayatında defalarca da birden geliveren yardımlar, kalbinde hâsıl oluveren hayra yönlendirmeler ve şerden uzaklaştırmalar, beklenmedik lütuflar, âni hatırlayıvermeler, birden kalbde veya zihinde parlayıveren keşifler gibi çeşitli şekillerde sık sık yaşar. Sözlü dualar da, O'nun Rahmâniyeti'nin ötesinde Rahîmiyeti'ne, Vâhidîyeti'nin ötesinde Ehadiyeti'ne hususî müracaat demektir. Cenab-ı Allah (c.c.), kullarına üzerinde dur-duğumuz ifadelerle öyle hatırlatmada bulunur ki, onlar hayır, güzellik, fazilet, üstünlük, kemalât adına O'na yönelsinler, O'na müracaattan uzak durmasınlar, boş yere başka merciler

aramasınlar ve her zaman “Ancak Sana ibadet eder ve ancak Sen’den yardım dileriz.” diyebilsinler.

“YARATMA” KELİME VEYA KAVRAMI

Burada “Ahsenü’l-hâliqîn (Yaratıcıların En Güzeli)” tabirine küçük de olsa ayrı bir paragraf açmak gerekiyor. Bu tabir de yukarıdaki açıklamalar etrafında değerlendirmenin yanısıra, *hâliq* kelimesi, Arapça’da yoktan var etme, hariçte vücut verme manâsına geldiği gibi, şekil verme, uydurma, bir araya getirme gibi manâlara da gelir ve Kur’ân-ı Kerim’de bu manâlarda da kullanılır. Kelime, birinci manâsıyla Cenab-ı Allah’tan başkası için kullanılamazken, ikinci manâsıyla insan gibi varlıklar için de kullanmakta mahzur yoktur. Şu kadar ki, Türkçe’de “yaratma” denince anlaşılan genellikle kavramın birinci manâsı olduğu için, bu kelimeyi her halükârda Cenab-ı Allah’tan başkaları hakkında kullanmaktan kaçınmak gerekir.

· **Kur’ân’ın seçtiği kelimeler ve onları kullanma tarzı, Akaid, Tefsir, Kelâm, Hadis ve Fıkıh gibi İslâmî ilimler, İslâmî düşünce ve İslâmî hayat adına pek çok hükümlerin kaynağıdır.**⁷⁹⁴

KUR’ÂN’IN SEÇTİĞİ KELİMELER VE ONLARI KULLANILMA TARZI

Baştan sona dil ve belâgat mûcizesi olan Kur’ân-ı Kerim, kullandığı kelimeler ve bunları kullanma tarzıyla bütün İslâmî ilimler, İslâmî düşünce ve İslâmî hayat adına pek çok hükümlere kaynaklık eder. Meselâ, Bakara Sûre-i Celîle’sinde münafıklardan söz eden âyetler arasında yer alan 11’inci ve 13’üncü âyetler, “Onlara dendiği zaman” ifadesiyle başlar. Bunun aslı, “*Va-izâ qîle lehüm*”dür. Bu ifadede ‘ne zaman ki’ manâsına gelen *izâ* edatı, kötü ve fena şeyleri men ve nehyetmenin lâzım ve vâcip olduğuna işarettir. ‘Söylemek’ manâsındaki *qîle* fiilinin *qîle* şeklinde meçhul, yani edilgen olarak kullanılması, fena ve kötü şeyleri nehyetmenin farz-ı kifaye olduğunu gösterir; çünkü fail açıkça zikredilmemekte ve meçhul bırakılmaktadır. Bu da, failin herkes olmadığına, insanlar içinde bazıları olduğuna, dolayısıyla kötü ve fena şeylerden nehyetmenin farz-ı kifâliğine işarettir. *L(âm)* harfi lehinde olmayı ifade eder. Dolayısıyla *qîle le-hüm*

denmesi, kötülük ve fenalığı nehiy ve münkerden sakındırmanın tahkir ve tahakküm suretiyle, yani hakaret ederek ve zorlayarak, bir de garaz sebebiyle değil, tamamen karşıdaki insanların iyiliğini isteyerek, onların lehine olarak ve nasihat tarzıyla yapılması gerektiğini gösterir.

13'üncü âyetin tamamı şöyledir:

Yine onlara ne zaman “Şu halkın, insan olan insanların iman ettiği gibi siz de iman edin!” dense, “Yani şu beyinsizlerin iman ettiği gibi mi iman edelim?” derler. Oysa asıl beyinsizler kendileridir, fakat bilmezler.

Demek ki bunlar, cahildirler; kendilerini mü'minlerden daha bilgili ve akıllı görseler de, hakkı bâtıldan, imanı nifaktan, doğruyu eğriden, ilmi cehaletten ayırt edecek bilgiye sahip bulunmadıkları gibi, bilmediklerini de bilmemekte, fakat en iyi bildikleri iddiası taşımaktadırlar. Dolayısıyla, böylelerine nasihat tesir etmeyeceği için, daha önceden farz-ı kifaye olarak defalarca uyarılmış da olsalar, cehaletlerinin derecesini anladıktan sonra artık üzerlerine fazla varmamak ve onlardan yüz çevirmek gerekir. Cahilliğini de bilmeyen, buna rağmen kendisini herkesten daha iyi biliyorum zanneden insana bir şey anlatmak mümkün değildir.

Âyetin “*bilmezler*” ifadesiyle bitmesi, hakkı bâtıldan, iman yolunu nifak yolundan ayırmanın ancak ilimle mümkün olacağına işaret eder. Demek ki, İslâm'da ilim ile inanmak bir bakıma aynı olup, İslâmiyet, gerçek manâda ilim, akıl, hikmet ve mantık üzerine kuruludur ve her bir selim akıl, İslâmiyet'i kabûl etmelidir.

[640](#) *İşârâtü'l-İ'caz*, “Sûre-i Fâtiha”; *Muhakemât*, “1. Makale, 1. Mukaddime, 3. Makale.”

[641](#) *Sözler*, “25. Söz, 1. Zeyl, 3. Nokta”; *Mektûbât*, “19. Mektup, 18. İşaret, 3. Nükte”; *Mesnevî-i Nûriye*, “Nokta, 3. Bürhan”.

[642](#) *Hucurât Sûresi*/49: 12.

[643](#) *Bakara Sûresi*/2: 230.

[644](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 18. İşaret, 3. Nükte”.

[645](#) *Şualar*, “5. Şua, 2. Makam, 20. Mesele; 14. Şua”.

[646](#) *En'âm Sûresi*/6: 131.

[647](#) *Enfâl Sûresi*/8: 33.

[648](#) *Sözler*, “Lemeât”.

[649](#) *Mektûbât*, “26. Mektup, 2. Mebhas”.

[650](#) *En'âm Sûresi*/6: 59.

[651](#) *Mektûbât*, “20. Mektup, 2. Makam”.

[652](#) *Hak Dini Kur'an Dili*, “Rahmân Sûresi'nin tefsirinde”.

- [653](#) Âl-i İmran Sûresi/3: 49.
- [654](#) Sâd Sûresi/38: 18.
- [655](#) *Mektûbât*, “20. Mektup, 2. Makam”.
- [656](#) Bakara Sûresi/2: 43.
- [657](#) Nahl Sûresi/16: 43.
- [658](#) Yâ-Sîn Sûre-si/36: 58.
- [659](#) A’râf Sûresi/7: 186.
- [660](#) İsrâ Sûresi/17: 1.
- [661](#) Meryem Sûresi/19: 10.
- [662](#) Bakara Sûresi/2: 187.
- [663](#) Bakara Sûresi/2: 158.
- [664](#) Bakara Sûresi/2: 184.
- [665](#) Qâf Sûresi/2: 18.
- [666](#) İsrâ Sûresi/2: 36.
- [667](#) Yusuf Sûresi/12: 92.
- [668](#) Bakara Sûresi/2: 215.
- [669](#) Nûr Sûresi/24: 30.
- [670](#) Şûrâ Sûresi/42: 30.
- [671](#) Enbiyâ Sûresi/21: 79.
- [672](#) Zuhruf Sûresi/43: 13-14.
- [673](#) Lokman Sûresi/31: 19.
- [674](#) Müzzemmil Sûresi/73: 20.
- [675](#) Bakara Sûresi/2: 269.
- [676](#) Mâide Sûresi/5: 101.
- [677](#) Kehf Sûresi/18: 46.
- [678](#) Nisâ Sûresi/4: 125, 164; Meryem Sûresi/19: 12.
- [679](#) Kehf Sûresi/12: 19.
- [680](#) Hâkka Sûresi/69: 24.
- [681](#) *Mesnevî-i Nûriye*, “Zeylül-Habbe”.
- [682](#) Fetih Sûresi/48: 10.
- [683](#) Şûrâ Sûresi/42: 11.
- [684](#) En’âm Sûresi/6: 91; Hacc Sûresi/22: 74.
- [685](#) *Sözler*, “13. Söz, 1. Makam; 16. Söz, 1. Şua; 22. Söz, 2. Makam, 10. Şua; 25. Söz, 2.Şule, 2. Nur; 3. Şule, 1. Ziya”; *Lem’alar*, “14. Lem’a, 2. Makam, 2. Sır”; *Şualar*, “11. Şua, 10. Mesele: Emirdağ Çiçeği”.
- [686](#) *Muhakemât*, “Birinci Makale, Birinci Mukaddime”.
- [687](#) Tâ-Hâ Sûresi/20: 20.
- [688](#) Neml Sûresi/27: 10.
- [689](#) A’râf Sûresi/7: 107; Şuarâ Sûresi/26: 32.
- [690](#) Şuarâ Sûresi/26: 34–35.
- [691](#) A’râf Sûresi/7: 109–110.
- [692](#) *Mektûbât*, “23. Mektup, 7. Sual”.
- [693](#) *Buharî*, “Enbiya’,” 54, “Musakat,” 9; *Müslim*, “Selâm,” 153; Ibn Hanbal, *el-Müsned*, 2.507.

- [694](#) *Sözler*, “25. Söz, 2. Şule, 1. Nur; Lemeât”; *Şualar*, “7. Şua”; *Mesnevî-i Nûriye*, “Habbe”; *İşârâtü’l-İ’caz*, “Nübüvvet Hakkında, 6. Mesele, 4. Nükte”.
- [695](#) Nahl Sûresi/16: 60; Rum Sûresi/30: 27.
- [696](#) *Sözler*, “25. Söz, 3. Şua, 3. Şavk, 3. Cilve”.
- [697](#) Kehf Sûresi/18: 86.
- [698](#) Yâ-Sîn Sûresi/36: 38.
- [699](#) Yusuf Sûresi/12: 30.
- [700](#) *Lem’alar*, “20. Lem’a, 1. Nokta”.
- [701](#) Yusuf Sûresi/12: 28–35.
- [702](#) Kehf Sûresi/18: 22.
- [703](#) Kehf Sûresi/18: 19.
- [704](#) Yusuf Sûresi/12: 15.
- [705](#) Hucurât Sûresi/49: 4–5.
- [706](#) *Mektûbât*, “26. Mektup, 1. Mebhas”; *İşârâtü’l-İ’caz*, “Bakara Sûresi, 26. âyetin tefsirinde”.
- [707](#) Ör. En’âm Sûresi/6: 8–9; Enbiyâ Sûresi/21: 7–8; Mü’minûn Sûresi/23: 24; Furkan Sûresi/25: 7–8.
- [708](#) Yusuf Sûresi/12: 76.
- [709](#) *Mektûbât*, “20. Mektup, 1. Makam, 1. Nükte”.
- [710](#) *Buharî*, “İman” 36; “Fadlû Leyleti’y-Kadr” 4; Darimî, *es-Sünen*, “Savm” 56.
- [711](#) *Muhakemât*, “3. Makale, 1. Maksat”.
- [712](#) *Sözler*, “2. Şule, 3. Nur”.
- [713](#) Hûd Sûresi/11: 44.
- [714](#) Fussilet Sûresi/41: 11.
- [715](#) Bakara Sûresi/2: 34.
- [716](#) Yâ-Sîn Sûresi/36: 83.
- [717](#) *Sözler*, “25. Söz, 2. Şule, 1. Nur”.
- [718](#) *Sözler*, “25. Söz; Lemeât”; *İşârâtü’l-İ’caz*.
- [719](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 18. İşaret, 1. Nükte”.
- [720](#) İsrâ Sûresi/17: 88.
- [721](#) Tûr Sûresi/52: 33–34.
- [722](#) Hûd Sûresi/11: 13–14.
- [723](#) Bakara Sûresi/2: 23–24.
- [724](#) *Sözler*, “25. Söz. 1. Şule, 1. Şua”.
- [725](#) Enbiyâ Sûresi/21: 46.
- [726](#) Bakara Sûresi/2: 3.
- [727](#) Nuh Sûresi/71: 16.
- [728](#) Hucurât Sûresi/49: 12.
- [729](#) Enfâl Sûresi/8: 65, 66; Bakara Sûresi/2: 249.
- [730](#) Hacc Sûresi/22:51.
- [731](#) Sebe’ Sûresi/34:5.
- [732](#) Abdülaziz ed-Debbağ, *el-İbriz*, 297; Zerkanî, *Menahilü’l-İrfan*, 1:382.
- [733](#) Yusuf Sûresi/12: 45–46.
- [734](#) Nebe’ Sûresi/78: 7.

- [735](#) *İşârâtü'l-İ'caz*, “Sûre-i Bakara, 4. Mebhas, 2. Misal”.
- [736](#) *Sözler*, “25. Söz, 1. Şule, 1. Şua, 3. Nokta”; *Mektûbât*, “29. Mektup, 1. Risale”; *İşârâtü'l-İ'caz*, “Bakara Suresi, 1. âyetin tefsiri”.
- [737](#) *Sözler*, “25. Söz, 2. Şule, 2. Nur”.
- [738](#) Bakara Sûresi/2: 29.
- [739](#) Nebe' Sûresi/78: 7–9.
- [740](#) Nebe' Sûresi/78: 7–9.
- [741](#) Yunus Sûresi/10: 31–32.
- [742](#) Bakara Sûresi/2: 164.
- [743](#) Yusuf Sûresi/12: 76.
- [744](#) Abese Sûresi/80: 23–33.
- [745](#) *Sözler*, “25. Söz, 2. Şule, 2. Nur, 10. Nükte-i Belâgat.”
- [746](#) Rûm Sûresi/30: 30.
- [747](#) *Sözler*, “Lemeât”.
- [748](#) Alâk Sûresi/96: 1.
- [749](#) *Mektûbât*, “19. Mektup, 1. Zeyl, 14. Reşha”; *Şualar*, “11. Şua, 10. Mesele”.
- [750](#) Hakim et-Tirmizî. *Nevâdiru'l-Usûl*, 2:254.
- [751](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 10. Mukaddime; 3. Makale, 2. Maksat, 4. Meslek”.
- [752](#) Tâ-Hâ Sûresi/20: 5.
- [753](#) Şûrâ Sûresi/42: 11.
- [754](#) Alâk Sûresi/96: 1.
- [755](#) *Lem'alar*, “28. Lem'a”.
- [756](#) Yâ-Sîn Sûresi/36: 82.
- [757](#) *Sözler*, “13. Söz, 1. Makam”.
- [758](#) Ya-Sin Sûresi/36: 69.
- [759](#) *Sözler*, “25. Söz, 1. Şule, 3. Şua, 2. Cilve; Lemeât”.
- [760](#) *Sözler*, “Lemaât”.
- [761](#) *Sözler*, “12. Söz; 13. Söz, 1. Makam; 30. Söz, 1. Maksat”.
- [762](#) *Sözler*, “12. Söz, 1. Esas; 32. Söz, 3. Mevkıf, Mühim Bir Soru”.
- [763](#) *Sözler*, “12. Söz, 1. Esas”.
- [764](#) *Sözler*, “13. Söz, 1. Makam”.
- [765](#) *Sözler*, “30. Söz, 1. Maksat”.
- [766](#) Şuarâ Sûresi/26: 225..
- [767](#) *Sözler*, “12. Söz, 3. Esas; 25. Söz, 1. Şule, 2. Şua, 3. Cilve”.
- [768](#) Mâide Sûresi/5: 2.
- [769](#) Haşr Sûresi/59: 9.
- [770](#) Fetih Sûresi/48: 26; Hucurât Sûresi/49: 13.
- [771](#) *Sünuhât*.
- [772](#) *Mektûbât*, “29. Mektup, 1. Risale”.
- [773](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 11. Mukaddime”.
- [774](#) *Buharî*, “Rikak” 39; *Müslim*, “Fiten” 132.
- [775](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 4. Mukaddime”.
- [776](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 3. Mukaddime”.

- [777](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 6. Mukaddime, 3. Mukaddime”.
- [778](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 3. Mukaddime”.
- [779](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 1. Mukaddime”
- [780](#) Âl-i İmrân Sûresi/3: 7.
- [781](#) Âl-i İmrân Sûresi/3: 18.
- [782](#) Nisâ Sûresi/4: 83.
- [783](#) *Muhakemât*, “3. Makale, 2. Maksat, 4. Meslek”; *İşarâtü’-İ’caz*, “Nübüvvet Hakkında, 6. Mesele, 4. Nükte”.
- [784](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 6. Mukaddime”.
- [785](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 6. Mukaddime”
- [786](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 12. Mukaddime, 8. Mesele”.
- [787](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 12. Mukaddime, 4. Mesele”
- [788](#) Nebe’ Sûresi/78: 6–7. Bu âyetler için bkn. s. 554–55.
- [789](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 11. Mukaddime”; *İşarâtü’l-İ’caz*, “Bakara Sûresi, 6. âyetin tefsirinde”.
- [790](#) *Muhakemât*, “3. Mukaddime”; *Lem’alar*, “12. Lem’a, 2. Nokta, 2. Nükte”.
- [791](#) Nebe’ Sûresi/78: 6–7.
- [792](#) *Muhakemât*, “1. Makale, 1. Mukaddime”.
- [793](#) *Sözler*, “32. Söz, 2. Mevkıf, 3. Maksat; 24. Söz, 3. Dal”.
- [794](#) *İşarâtü’l-İ’câz*, “Bakara Sûresi, 11–13. âyetlerin tefsirinde”.